مۇندەرىجە

كىرىش سۆز (بىرەر مەشھۇر كىشى يازىدۇ)

1ـ قىسمىغا مۇقەددىمە (يۇسۇپئىلى ياسىن يېزىۋاتىدۇ)

1ـ بۆلۈم

كوللېكتىپ سۆھبەت

باشقىلار مەسىلىلەرنى قانداق ئويلايدۇ

مائارىپ ھەققىدە سېلىشتۇرما ۋە ئويلار

كىنو ۋە رېئاللىق

غەرب ئەللىرىدە تەرتىپ

باشلىق بىلەن پۇقرا، ئىش ۋە ئىشسىزلىق

"ئادەمنىڭ قورسىقىدىن ئارغامچا-توقۇناقتىن باشقا ھەممە نېمە چۈشىدۇ"(كىشىلەرنىڭ

مىجەز-خۇلقى ھەققىدە)

دىن ۋە تۇرمۇش

"سەن كىم؟"

ئاتا-ئانا ۋە بالا

ئۆزۈمگە خاس دۇنيا

كەسىپ ۋە مەن

بالام ۋە مەن

ئېسىمدىن چىقمايدىغان بىر ئىش....

"ئۆزگە يۇرتتا سۇلتان بولغۇچە، ئۆز يۇرتۇڭدا ئۇلتاڭ بول"

مېنىڭ ناخشا-مۇزىكىغا بولغان ھەۋىسىم

ماڭا تەسىر قىلغان ئەسەرلەر

"ئىجتىمائىي پەن مۇھىممۇ تەبئىي پەنمۇ؟"

مەن كۆرگەن دۆلەتلەردە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالى

بىز دۇچ كەلگەن بىر مۇھىم تېما ـ ئەخلاق

ياشلارغا ئۈمىد ئاتا قىلىش كېرەك

ئىلىم غەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچى ـ چەتئەل تىلى

چەتئەلدە ئوقۇش

ياۋروپادىكى بىر قىسىم دۆلەتلەرنىڭ مۇسۇلمانلارغا قاراتقان تۈزۈملىرى توغرىسىدا

تۈركىيىنىڭ تارقىتىش ۋاستىلىرى

ئۇيغۇر تائاملىرىغا يول بارمۇ؟

خەنزۇتىلىغا تايىنىپ جان باققىلى بولامدۇ؟

2ـ بۆلۈم

خاس سۆھبەتلەر

ئۆزىگە يۈزلىنىش ۋە دۇنياغا يۈزلىشى (مەمتىمىن ئەلا بىلەن سۆھبەت)

ئالدى بىلەن بىر-بىرىمىزگە تونۇلايلى (ئەنۋەر هاجى مۇھەممەد بىلەن سۆھبەت)

مېنىڭ نەزىرىمدە تۈركلەر ("تەۋەككۈلچى" بىلەن سۆھبەت)

بىز يەنىلا مۇسۇلمان، ئۇيغۇر! (گۆھەرياۋسۇپ بىلەن سۆھبەت)

ئامېرىكا تېببىي ساھەسىدە ساختىلىق ئاقمايدۇ (دوكتۇر مەمەت ئىمىن بىلەن سۆھبەت)

3- بۆلۈم

ئايرىم تېمىلار

ئامېرىكا ھەققىدە بەزى ئۇچۇرلار ۋە تېببىي ساۋاتلار (مەمەت ئىمىن)

گېرمانىيە دۆلىتى ھەققىدە (گۆھەر يۈسۈپ)

تۈركىيەدىن ۋەتەنگە سالام (تەۋەككۈلچى)

ئامېرىكا تەسراتلىرى (تۇرسۇنجان ئابلىكىم)

ئامېرىكىدىكى ئىككىنچى ئەۋلاد ئۇيغۇرلار (ئويچى)

1- قىسىم كىتابقا خاتىمە (يۈسۈپئېلى ياسىن يېزىۋاتىدۇ)

1- بۆلۈم

كوللېكتىپ سۆھبەت

باشقىلار مەسىلەرنى قانداق ئويلايدۇ؟

يۈسۈپئېلى ياسىن:

ئوخشىمىغان مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى دىئالوگلارنىڭ بارچە ئىنسانلارغا، بولۇپمۇ بىر قەدەر ئاجىز توپقا پايدىلىق دەپ قارايمەن. شۇنداقلا ئوخشىمىغان مەدەنىيەت مۇھىتىدا ياشىغۇچى كىشىلەرنىڭ دېئالوگلىرى، بولۇپمۇ سىزدەك بىرنەچچە خىل مەدەنىيەت مۇھىتىنى باشتىن كەچۈرگەن كىشىلەر بىلەن بولغان دېئالوگلار تېخىمۇ ئەھمىيەتلىك بولىدۇ، دەپ ئويلايمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە سىز تەكرىتاغ باغرىدا ياشىدىڭىز، ئىچكىرى ئۆلكىلەردە بولدىڭىز، مانا ئەمدى چەتئەلدە ياشاۋاتىسىز، گەرچە

سىز مەخسۇس ئادەمىيەت پەنلىرى ئىلمى بىلەن شۇغۇللانمىسىڭىزمۇ، لېكىن بۇ جەريانلاردا سىزنىڭ كاللىڭىزدا نۇرغۇنلىغان سۇئال ۋە خۇلاسىلەر چىقىرىلدى.

ئېينىشتىيېن ناھايىتى كاتتا بىر تەبىئەت پەنلىرى ئالىمى بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆز نوتۇقلىرىدا ھەمىشە ئىجتىمائىي مەسىلىلەر، بولۇپمۇ ئاددى پۇقرالار كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىلەر ئۈستىدە توختىلاتتى. مەسىلەن، ئۇرۇش ۋە تىنچلىق ئىشلىرىدا بىر ئاددىي ، ھەتتاكى "كاللىسى ئانچە ئىشلەپ كەتمەيدىغان" كىشىلەردەك پىكىر قىلغان. مەسىلەن:" ھەر بىر ياش ئەسكەر بولۇشنى رەت قىلسا، بۇ جاھاندا ئۇرۇش تۈگەيدۇ"، "بارلىق دۆلەتلەر ئارمىيىلىرىنى خەلقئاراغا ئىتتىپاققا تاپشۇرۇشى كېرەك" ... دېگەندەك . يەنە داڭلىق مودا ناخشىچى مايكىل جەكسىنمۇ ئۆزىنىڭ "دۇنيانى قۇتقۇزايلى" دېگەن ناخشىسىدا:" بارلىق دۆلەتلەر قانلىق مىلىتىق-قىلىچلىرىنى ئېرىتىپ، يەر تېرىيدىغان ساپان ياسىسا...بۇ دۇنيا تېخىمۇ گۈزەل بولغان بولاتتى" دېگەندەك....

ئەمەلىيەتتە، مانا موشۇنداق ئاددىي پىكىرلەر بىزنىڭ ۋەتىنىمىزدە ئانچە كۆپ ئۇچرىمايدۇ. بىز دائىم بەك چوڭ ، بەك مەۋھۇم گەپلەرنى تولا قىلىمىز. قانچە مەۋھۇم، قانچە ئۇلۇغ گەپلەرنى قىلغانسىرى ئىشلار شۇنچە چىگىشلىشىپ، مېڭىمىز خۇددى ئوماچ قوچىغاندەك قوچىلىپ كېتىدۇ....

موشۇلارنى ئويلىسام "تەپەككۇر ئۇسۇلى" دېگەن مەسىلىنى ئويلاپ قالمەن. زادى غەربلىك بىلەن شەرقىلىقنىڭ پەرقى نەدە؟ دېگەن مەسىلە كېلىپ چىقىدۇ. بىز دائىم ھەرخىل قىزىقارلىق سىلىشتۇرمىلارنى كۆرۈپ تۇرىمىز.

مەسىلەن، بىر ئىشقا ئامېرىكىلىق، ياپون، نېمىس، جۇڭگولۇق تەڭلا دۇچ كەپتۇ، ئامېرىكىلىق مۇنداق قىپتۇ، جۇڭگولۇق مۇنداق دەپتۇ.... دېگەندەك.

موشۇلارنى ئويلىسام، غەربلىك بىلەن شەرقىلىقنىڭ تۇپ پەرقلىرىدىن بىرى

مەسىلىلەرنى ئويلاش ئۇسۇلى، چىقىش نۇقتىسى، قىسقىسى تەپەككۇر ئۇسۇلى ئوخشىمالىقتا، دەپ چۈشىنىپ قالىمەن.

سىزچە قانداق؟ ئۆز كەچمىشلىرىڭىز ئاساسىدا ئۇيغۇر، خەنزۇ ۋە غەربلىكلەرنىڭ تەپەككۇر ئۇسۇلى ھەققىدە توختىلىپ باقامسىز؟ ئەلۋەتتە، مەن مىساللار ئارقىلىق سۆزلەشكە ئامراق، سىزمۇ شۇنداق بولسىڭىز كېرەك.

مەمتىمىن ئەلا:

ھۆرمەتلىك ئىنىم يۈسۈپئېلى، ئالدى بىلەن بىزگە مۇشۇنداق بىر ئەھمىيەتلىك سوروۇننى ھازىرلاپ بېرىپ، بىزنىڭ يىراقتا قالغان ئاۋازىمىزنى، ئويلىرىمىزنى، شادلىقىمىزنى، ھەسرىتىمىزنى ۋە ئىزگۈ ئارمانلىرىمىزنى بىز بىر كۆرۈشكە كۈندە زارىقىدىغان ۋەتەنداشلىرىمىزغا يەتكۈزمەكچى بولغانلىقىڭىزغا كۆپتىن- كۆپ رەھمەت! مەزكۇر پائالىيەت چەتئەلدە ئۇيغۇرلۇق كىملىكىدە ئۆزىنىڭ ۋە ئەزىز خەلقىنىڭ بۈگۈنى ۋە ئەتىسى ئۈچۈن تىركىشىپ ياشاۋاتقان ھەر بىر ئۇيغۇر پەرزەنتى بىلەن ئۇنىڭ ۋەتىنىدىكى قېرىنداشلىرى ئوتتۇرىسىدىكى رىشتىنى بىر ئورتاق غايە، ئىزدىنىش ۋە ئەڭ مۇھىمى چۈشىنىش بىلەن تەمىنلىسە، بۇ مەن ئۈچۈن زور خۇشاللىق بولىدۇ. شۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشىنىمەنكى، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار دۇنيانى ئالدى بىلەن بىر ئۇيغۇرنىڭ كۆزىدە كۆرىدۇ، كۆزىتىدۇ ۋە ئويلايدۇ. مېنىڭ سۆزلىمەكچى بولغانلىرىمۇ ماھىيىتىدىن ئېيتقاندا بىر ئۇيغۇرنىڭ باشقا ئەل خەلقلىرىنى كۆرۈش ئارقىلىق ئۆزىنى قايتا كۆرۈشىدۇر.

ئالدى بىلەن شۇنى ئېيتىش كېرەككى، سىزنىڭ تەپەككۇر ئۇسۇلى ھەققىدىكى سۇئالىڭىزغا بۇ سۆھبەت ئارقىلىق قانائەتلىنەرلىك جاۋابقا ئېرىشىش ھەقىقەتەن تەس.

يەنى بىر تەرەپتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇ سوئالنىڭ چېتىلىش دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئۇنىڭ ئىچكى قاتلاملىرى ناھايىتى مۇرەككەپ. بىرەر مىللەتنىڭ تەپەككۇر ئادىتى ئۇلارنىڭ ئالاھىدە تارىخى، ئىجتىمائىي قۇرۇلمىسى، جۇغراپىيىلىك جايلىشىشى، ئىشىنىشلىرى، دىنىي-ئېتىقادى قاتارلىقلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز دەۋاتقان غەربنىڭ تەپەككۇرىمۇ ئۆز ئىچىدىن يەنە بىر نەچچە قىسىملارغا بۆلۈنۈشى مۇمكىن. يۇقىرىقى مەسىلىلەرنى نەزەردە تۇتقان ئاساستا، مەن ئالدى بىلەن غەرب بىلەن شەرقنىڭ تەپەككۇر شەكلىنىڭ مەن ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن ۋە ھېس قىلغان بەزى ئالاھىدىلىكلىرىنى قىسقىچە ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتەي.

1999-يىللىرىنىڭ ئاخىرىلىرى ئىدى، مەن ئۆزۈم ھازىر ئوقۇۋاتقان بېلگىيە لېۋېن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پەلسەپە ئىنستىتۇتى بىلەن ئوقۇش ئالاقىلىشۋاتاتتىم. ئۇلار مېنى قوبۇل قىلىشنى ئويلىشىشنىڭ ئەڭ ئاخىرقى شەرتى سۈپىتىدە مېنىڭ پەلسەپىگە ئائىت يازغان بىر پارچە ماقالەمنى ئەۋەتىپ بېرىشىمنى ئېيتتى. ئۇيان ئويلاپ بۇيان ئويلاپ ئاخىر ئۆزۈمنىڭ ئۇيغۇر تىلىدا يازغان «ۋېناسىنىڭ بېلىكى نەدە؟» دېگەن ماقالەمنى ئۇلارغا ئەۋەتىپ بەرمەكچى بولدۇم. لېكىن، بۇ ماقالىنى ئۇيغۇرچىدىن ئىنگلىز تىلىغا ئۆرۈش ماڭا ھەقىقەتەن تەس كەلدى. ئۇ ۋاقىتتىكى سەۋىيەم بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايتتى. مېنىڭ بۇ قىينىچىلىقىمنى ئاڭلىغان بىر دوستۇم مەزكۇر ماقالىنى ئەينى ۋاقىتتا مائارىپ ئىنستىتۇتىدا ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلەۋاتقان بىر ئامېرىكىلىق دوستىغا كۆرسىتىپ باقماقچى بولدى. شۇندىمۇ، مەن ئۇنى ئالدى بىلەن ئۆزۈم بىر قۇر تەرجىمە قىلغاندىن كېيىن، ئاندىن ئۇنىڭ كۆرۈپ بېقىشىغا سۇنماقچى بولدۇق. ئىش شۇ تەرىقىدە مېڭىپ، ئۇ كىشى بىرەر ھەپتىدىن كېيىن بىزنى ئۆيىگە چاقىرتتى.

كۆرگىنىم ئوتتۇرا ياشلىق، سىپايە كۆرۈنىدىغان بىر ئادەم بولدى. بىز ئۇيۇاق-بۇياقنىڭ گېپىنى بىر ھازا قىلىشقاندىن كېيىن، نەق گەپكە ــ ماقالەمنىڭ گېپىگە ئۆتتۇق.

ــ ماقالىڭىزنى كۆرۈپ چىقتىم، ــ دېدى ئۇ ۋەزمىن ئاھاڭدا، ــ ئەلۋەتتە ئۇنىڭدا خېلى كۆپ گراممماتىكىلىق مەسىلىلەر بار ئىكەن، شۇلارنى تۈزىتىپ قويدۇم. بۇلارغا بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلىشىڭىزغا تىلەكداشمەن. مېنى سەل ھەيران قالدۇرغان يېرى، ــ دېدى ئۇ يەنە سەل توختىۋېلىپ، ــ سىزنىڭ تەپەككۇرىڭىزنىڭ ئاساسلىق قۇرۇلمىسى بىز غەربلىكلەرنىڭكىگە ئوخشايدىكەن.

مەن ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن ھەيران قالدىم.

ــ دېمەكچى بولغىنىم، ــ دېدى ئۇ بىزنى قەھۋە ئىچىشكە تەكلىپ قىلغاچ، ــ مەن نۇرغۇن جوڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارغا دەرس بەرگەن. مېنىڭ ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىلىرىم مېنى شۇنىڭغا ئىشەندۈردىكى، غەربلىكلەر بىلەن شەرقلىكلەرنىڭ، بولۇپمۇ جۇڭگولۇقلارنىڭ تەپەككۇرىدە شەكىل جەھەتتىلا ئەمەس، بەلكى ماھىيەت جەھەتتىمۇ پەرق مەۋجۇت، دەپ قارايمەن. بىز غەربلىكلەر پىكىر قىلغاندا، ئاۋۋال مەسىلىنىڭ تەبىرلىنىشى ۋە ئالاھىدىلىكى بىلەن پىشىق تونۇشۇشقا، ھەمدە ئۇنىڭ باشقا ئامىللار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئېچىپ بېرىشكە تىرىشىمىز. تەپەككۇردە كۆپ ھاللاردا ئېنىق بىر نىشانغا ئۇنىڭ ئىچكى تەرەققىياتىغا ئەگەشكەن ھالدا يېتىشنى تەپەككۇرنىڭ تۇغرا يولى، دەپ قارايمىز. دېمەك، بىزنىڭ تەپەككۇرىمىزدە ئوينىڭ چىقىش نۇقتىسى بىلەن نىشانىنىڭ ئېنىق بولۇشى قاتتىق تەكتىلىنىدۇ. جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەپەككۇرىدا باشلىنىش نۇقتىسى بىلەن نىشان ئېنىق ئايرىلمىغاچقا، تەپەككۇر قىلىش تۈز لىنىيىلىك ئەمەس، بەلكى ئايلانما (ياكى بۇرما) شەكىلدە ماڭىدۇ. كۆپ ھاللاردا ئۇلارنىڭ زادى نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى بىلەلمەي جىلە بولۇپ

كېتىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ تەپەككۇرىدە ماھىيەتلىك بولغىنى بىلەن ماھىيەتلىك بولمىغىنىنىڭ پەرقى ئارىلاشتۇرۇۋېتىلگەن. شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ تەپەككۇرىنى بىر خىل مەۋھۇملۇق ۋە ئابستراكتلىق قاپلاپ تۇرىدۇ. تەپەككۇرىدە ئېنىقلىق كەمچىل.

ئەنە شۇ سۆھبەتتىن كېيىن بۇ مەسىلىگە قىزىقىپ قالدىم ۋە ئىزدەشتۈرۈپ يۈرۈپ، 18-ئەسىردە فرانسىيىدە ياشىغان سكوت خانىم دېگەن بىر ئىنسانشۇناسنىڭ ئىنسانلارنىڭ ئوخشاشمىغان تەپەككۇر ئۇسۇلىنى تەتقىق قىلىشىغا ئاتاپ يېزىلغان بىر پارچە خەنزۇچە ماقالىنى كۆرۈپ قالدىم. بۇ ئايالنىڭ تەتقىقاتىنىڭ ئاساسلىق نىشانى ئىنسانلارنىڭ تەپەككۇرى بىلەن ئۇنىڭ كىلىمات ۋە جۇغراپىيىلىك جايلىشىش ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئېنىقلاپ چىقىشقا مەركەزلەشكەنىدى. ئۇ شىمالدا ياشىغۇچى ياۋروپا مىللەتلىرى بىلەن جەنۇبتا ياشىغۇچى ئاسىيالىقلار ۋە ئافرىقىلىقلارنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق تۆۋەندىكىدەك يەكۈنگە كەلگەن. يەنى، شىماللىقلار ئۇزاق مۇددەت سوغۇق كىلىماتتا ياشىغاچقا، ئۇلارنىڭ ھاياتلىق شارائىتى بەكلا ناچار بولۇپ كەلگەن ھەمدە ئۇلار ھايات قېلىش ئۈچۈن تەبىئەت بىلەن توختاۋسىز كۆرەش قىلىشقا مەجبۇر بولغان. مانا بۇ شارائىت ئۇلارنىڭ ئىرادىسىنى تاۋلاش بىلەن بىرگە، ئۇلارنى توختىماي پىكىر قىلىشقا ئۈندىگەن. ئۇنىڭدىن سىرت، بىر يىلنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى قارا قىش، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھاۋا كۆپىنچە تۇتۇق بولغاچقا، ئۇلار ئۆز ئۆيلىرىگە بېكىنىپ چوڭقۇر ئويغا چۆمگەن ھاياتنى ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولغان. مانا بۇ خىل ئۆزگىچە كىلىمات ئۇلارنىڭ ئەقلىي تەپەككۇرگە مايىل بولغان ھايات شەكلىنى مەيدانغا كەلتۈرۈشتىكى مۇھىم ئامىلغا ئايلانغان بولۇپ، ئۇلار مەسىلىلەرنى كۆزىتىشتىكى ئېغىر-بېسىق، سوغۇققان ۋە ئەستايىدىل خاراكتېرنى ئۆزىدە يېتىشتۈرگەن.

سكوت خانىم شىمالدا ياشىغۇچى مىللەتلەرنىڭ تىپىك مىسالى سۈپىتىدە گېرمان

مىللەتلىرىنى تەھلىل قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭچە ئەقلىي تەپەككۇرنىڭ ئەڭ مۇكەممەل تىپىنى مانا مۇشۇ مىللەت مەدەنىيىتىدىن تاپقىلى بولاتتى. ئۇ يەنە دېڭىز بويىدا ياشىغۇچى مىللەتلەر بىلەن يايلاق، تاغلىق ۋە چۆل ئىقلىمىغا تەۋە مىللەتلەرنىڭ پەرقى ئۈستىدىمۇ توختالغان بولۇپ، ئۇلاردا باشقىلاردا كەمچىل بولغان مۇنداق بىر ئالاھىدىلىك بار: دېڭىز بويىدا ئولتۇراقلىشىش ئۇلاردا ئەتراپىدىكى ئىشلارغا سەگەكلىك بىلەن دىققەت قىلىدىغان، ئىنچىكە ۋە ئىجادىيلىققا مايىل خاراكتېرنى يېتىلدۈرۈپ چىقىدۇ. شۇڭلاشقا، دېڭىز بويىدا ياشايدىغان شىمال مىللەتلىرى يۇقىرىقى ئىككى ئالاھىدىلىكنى ئۆزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەچكە، ئۇلار ئەقلىيلىققا، ئىجادىيلىققا، تىرىشچانلىققا ۋە ئىنچىكىلىككە باي كېلىدۇ، دەپ خۇلاسە قىلغان.

سكوت خانىم تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا جەنۇبتا ياشايدىغانلارنى بولسا كىلىماتى بىر قەدەر ياخشىراق جايلاردا ياشىغۇچىلار بولۇش سۈپىتى بىلەن، ھايات قېلىشنىڭ ۋەھىمىسگە نىسبىي ھالدا بەك كۆپ ئۇچراپ كەتمىگەچكە، بىغەمرەك، ھورۇنراق ۋە ئەقلىي ساپاسى تۆۋەنرەك كېلىدۇ، دەپ قارىغان. جەنۇبلۇقلارنىڭ ئائىلە ۋە ئۇرۇقنى ئاساس قىلىدىغان كوللېكتىپ تۇرمۇشنى ياخشى كۆرۈشتەك خاراكتېرى ۋە جەمئىيەت قۇرۇلمىسى مانا مۇشۇنى ئاساس قىلىپ تەرەققىي قىلغان. ئۇلارنىڭ كۆپ ھاللاردا كۆڭۈل بۆلىدىغىنى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت توری بويىچە زىچلىققا ئىگە بولغان جامائە ھاياتىنىڭ تىنچلىقى بولغاچقا، ئۇلاردىن تەۋەككۈلچى ئاز چىققان ۋە ئىندىۋىدۇئالىزم ئانچە رىغبەتلەنمەيدۇرۇلمىگەن. شۇنىڭدەك ئۇلار كۈچلۈك شەخسچانلىقنى ئاساس قىلىدىغان ۋە قىياس-تەسەۋۋۇرغا تايىنىدىغان ئىجادىيلىقنى ئانچە قوللاپ كەتمەيدىغان ھايات شەكلىنىڭ ئىزچىللىقىنى ھەممىدىن ئەۋزەل بىلگەن.

كىلىماتنىڭ ئالدىن بەلگىلەشچانلىقى قارىشىغا تولغان، ياۋروپا-مەركەزچىلىكى

مەسلىكى تەرغىپ قىلىنغان ۋە ئاز-تولا ئىرقچىلىق تۇسى قويۇق بۇ ماقاله ماڭا ئىنتايىن مۇرەككەپ بىر ھادىسە بولغان ئىنسانلارنىڭ تەپەككۇرىنىڭ ئوخشىماسلىقى ھەققىدىكى كارىكاتۇرىلىق قاراشلاردەك بىلىندى. لېكىن، ئۇنى ئىلگىرىلەپ چۈشىنىشىم مەن تاكى بېلگىيىگە كېلىپ ئوقۇغۇچىلىق ئېسىلىپ تۇردى.

بېلگىيىگە كەلگەندىن كېيىن، تۆۋەندىكى ئىككى ئىش مېنىڭ بۇ مەسىلە ھەققىدىكى چۈشەنجەمگە يېڭىلىق قاتتى. بۇنىڭ بىرى مېنىڭ تۇنجى پەلسەپە سىنازىيىسىگە ئاتاپ يازغان ماقالەمگە دەرس ئوقۇتقۇچۇمنىڭ تۆۋەن نومۇر بېرىشى بولدى. بۇ ئىش مېنى قاتتىق سەگىتتى. يېتەكچى ئوقۇتقۇچۇمدىن ئاڭلىغىنىم تەپەككۇر ھەققىدىكى مەن ئىلگىرى ئاڭلىغان سۆزلەر بولدى. مېنىڭ ماقالەمنىڭ نېمىشقا تۆۋەن نومۇرغا ئېرىشكەنلىكىگە قارىتا ئۇ مۇنداق دېدى:

--سېنىڭ ماقالەڭنىڭ ئەڭ ئەجەللىك ئاجىزلىقى دەل ئۇنىڭدا مۇنتىزىم ئەقلىي تەپەككۇرنىڭ كەملىكى. ئۇنىڭ بەزى يەرلىرىنى ئابستراكت ۋە مەۋھۇم ئاتالغۇلارغا تولۇپ كېتىپتۇ، --دېدى. شۇ سۆھبەتتىن كېيىن، قاتتىق چۆچىدىم ۋە بۇنىڭغا جىددىي مۇئامىله قىلىش قارارىغا كېلىپ، لوگىكا ئىلمىنى قولۇمغا قايتىدىن ئېلىپ ئۆگىنىشكە باشلىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ پەن پەلسەپە ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ ئەڭ زۆرۈر ئوقۇشلۇق دەرسى ئىدى.

يەنە بىرى، شۇ يىلى مەن تاللىما دەرس سۈپىتىدە تاللىغان جۇڭگو پەلسەپىسى دېگەن دەرس بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇ دەرسكە ئۇنىۋېرسىتېتىمىزنىڭ جۇڭگوشۇناسلىق فاكۇلتېتىدىكى نۇرغۇن بېلگىيىلىك ئوقۇغۇچىلارمۇ قاتناشقان بولۇپ، دەرس بەكلا قىزغىن كەيپىياتتا داۋام قىلدى، چۈنكى بىز ئوخشاش بولمىغان كۆرۈش نۇقتىسىدىن چىقىپ تۇرۇپ كۆڭزى، لاۋزى، جۇاڭزى، مۇزى ۋە مېڭزى قاتارلىقلارنىڭ پەلسەپە تېكىستلىرىنى مۇھاكىمە قىلاتتۇق. لېكىن، دىققەت قوزغارلىق بىر مەسىلە شۇ ئىدىكى

غەربلىك ئوقۇغۇچىلار تېكىستنى كۆپ ھاللاردا ئەپلاتوننىڭ ياكى ئارىستوتېلنىڭ پەلسەپە ئىدىيىسى بويىچە چۈشىنىپ قالاتتى، گەرچە ئوقۇتقۇچىمىز بۇ خىل چۈشىنىش ئۇسۇلىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى قايتا-قايتا ئەسكەرتىپ تۇرسىمۇ. دېمەك، ئوقۇتقۇچىمىزنىڭ نەزىرىدە بىز ئەسلىدىنلا چۈشىنىكسىز بولغان بەزى تېكىست پارچىلىرىنى غەربلىكلەرنىڭ پەلسەپە ئەنئەنىسى بويىچە ئەقلىي شەرھلەشكە تىرىشىپ، ئەسلى مەنىنى بۇرمىلىۋېتەتتۇق. لېكىن، مېنىڭ نەزىرىمدە ئەسلى مەنىنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى ئېھتىمال ھېچكىمگە ئېنىق ئايان ئەمەس ئىدى. دەل مۇشۇ مەسىلىدە مەن دەرس ئوقۇتقۇچىۇم بىلەن سۆھبەتلىشىپ قالدىم.

--سىز دائىم بىزنى ئەسلى مەنىدىن چەتنەپ كەتكىلار دەپ ئەيىبلەيسىز. لېكىن، شۇ تاپتا سىز دەۋاتقان تېكىستتىكى ئەسلى مەنە دېگەننى بەكلا بىلمۇالغۇم بار. سىز زادى نېمىنى كۆزدە تۇتۇۋاتىسىز؟ --دەپ سورىدىم بىر كۇنى ئۇنىڭدىن.

--بۇ ياخشى سوراللغان سوئال بولدى، --دېدى ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، --بىز ئادەتتە ئوقۇغۇچىلارنى جۇڭگو پەيلاسوپلىرىنىڭ تېكىستتە ئەسلى دېمەكچى بولغىنىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىشكە يېتەكلەيمىز. ۋەھالەنكى، ئۇلار كۆپ ھاللاردا بۇنداق قىلالمايدۇ، چۈنكى بىز ئۆگىنىۋاتقان بۇ پەلسەپە ۋە ئۇنىڭدىكى تەپەككۇر ئۇسۇلى بىز غەربلىكلەرنىڭكىگە پۈتۈنلەي يات ھەم ئوخشمايدۇ. ئېھتىمال بۇ كۇلتۇرلارنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىدىن بولسا كېرەك. نۇرغۇن غەرب پەيلاسوپلىرى جۇڭگو پەلسەپىسى دېگەن بۇنداق بىر پەلسەپە تۇرىنىڭ ھەقىقىي مەۋجۇتلۇقىغا گۇمانىي نەزەر بىلەن قارايدۇ. ھەتتا سىلەرنىڭ پەلسەپە ئىنىستىتۇتىدىكى بەزى پروفېسسورلارمۇ مەندىن قەستەن جۇڭگو پەلسەپىسى دېگەن پەلسەپىمۇ بارمۇ دېگەندەك سوئاللارنى سورايدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە پەقەت غەرب پەلسەپىسىلا قەدىمكى گرېكلار ياراتقان ۋە چۈشەنگەن پەلسەپىنىڭ ئۆزى ۋە ھەقىقىي ۋارىسدۇر. قالغانلىرى بولسا

پەلسەپە ئەمەس، بەلكى پاراسەتنامىدۇر.

راستىنى دېسەم، ئۆزۈممۇ بەزىدە گاڭگىراپ قالىمەن. جۇڭگولۇق بەزى ئاپتورلارنىڭ جۇڭگو پەلسەپىسىنى شەرھلەپ يازغان كىتابلىرىنى ئوقۇسىڭىز، ئۇلارنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشىنەلمەي قالىسىز، غەربلىكلەرنىڭكىنى ئوقۇسىڭىز خۇددى بىرەر غەرب پەلسەپە ئەسىرىگە يېزىلغان شەرھنى ئوقۇۋاتقانىدەك ھېسسىياتقا كېپقالىسىز. ئۆزۈمنى ئېيتسام، مۇشۇ پەلسەپىنى چۈشىنىش ئۈچۈن جۇڭگو كۇلتۇرىنى خېلى ئىنچىكە تەتقىق قىلدىم. لېكىن، بۇ جەريانىدا مەن نۇرغۇن ئېنىقسىز مەسىلىلەرگە يولۇقتۇم. بۇلارنى تا ھازىرغىچە چۈشىنەلمەيۋاتىمەن.

شۇ سۆھبەتتىن كېيىن، تەپەككۇر بىلەن كۇلتۇرنىڭ ئالاھىدە مۇناسىۋىتىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشەندىم. ئۇشبۇ دەرسنىڭ ئەڭ ئاخىرقى دەرس سائىتىدە ئوقۇتقۇچىمىز مۇنۇ سوئالنى مۇنازىرە قىلىشمىزغا قويدى: سىزنىڭ بۇ دەرسنى ئۆگىنىش تەجرىبىڭىزدىن ۋە چۈشىنىشىڭىزدىن ئېلىپ ئېيتقانىدا، جۇڭگو پەلسەپىسى دېگەن پەلسەپە مەۋجۇتمۇ؟ بەس-مۇنازىرە بىردەمدىلا قىزىپ، پۈتۈن سىنىپتىكىلەر ئىككى قاشقا بۆلۈندۇق. بار دېگۈچىلەرنىڭ ئاساسلىق نۇقتىسىنەزىرى شۇ بولدىكى، پەلسەپىگە باھا بېرىشتە ھەر ۋاقىت غەرب پەلسەپىسىنىلا ئاساس قىلىۋالماسلىق كېرەك؛ ئەگەر مەلۇم تېكىست مۇئەييەن مەسىلىنى سىستېمىلىقراق مۇھاكىمە قىلسا—مەسىلەن جۇڭگو پەلسەپىسىدە نېگىزلىك مەسىلىلەردىن بولغان تەڭرى ۋە تىل ئىشلىتىشكە ئوخشاش—ئۇنى پەلسەپە دېيىش كېرەك. بۇنى ئىنكار قىلغۇچىلار بولسا جوڭگو پەلسەپىسىدە تەپەككۇرنىڭ بەكلا تۆتۇقلۇقىنى، بەزى جايلارنىڭ پەقەت سۆز ئويۇنى ئىكەنلىكىنى، مۇھىمى ئۇنىڭدا غەرب پەلسەپىسى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرگەن ئەقلىيلىقنىڭ تۆۋەنلىكىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلاتتى. ئەمەلىيەتتە ماھىيەتلىك مەسىلە پەلسەپىۋى تەپەككۇرنىڭ پەقەت بىرلا يولى بارمۇ ھەم

بولۇشى كېرەكمۇ دېگەن سوئالغا تۇڭەللىنەتتى. مۇنازىرە ئاخىر ئىنكارچىلارنىڭ ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىشى بىلەن ئاخىرلاشتى. ئوقۇتقۇچىمىز خۇلاسە قىلىشنىڭ ئورنىغا مەسىلىنى ئۆزىمىزگە قالدۇرۇپ دەرسنى ئاخىرلاشتۇردى.

كېيىن تاسادىپىي بىر پۇرسەتتە دىن ئىنسانشۇناسلىقى دەرسىدە فرانسىيىنىڭ مەشھۇر ئىنسانشۇناسى لېۋى-برۇلنىڭ ئىنسانلاردىكى ئىككى خىل تەپەككۇر نەزىريىسى بىلەن تەپسىلىي تونۇشتۇم. قىزىقارلىق يېرى، ئۇنىڭ بۇ نەزىريىسىنى يارىتىشىغا دەل يۇقىرىدىكى تالاش-تارتىشتا گەۋدىلەنگەن مەسىلە سەۋەب بولغانىدى. يەنى، دوستلىرىن تاپشۇرۇۋالغان قەدىمكى جۇڭگونىڭ مەلۇم پەلسەپە ئەسىرىنى قانچە قىلىپمۇ چۈشىنەلمىگەن بۇ ئىنسانشۇناس ئاخىر مۇنۇ سوئال ئارقىلىق تەتقىقاتىنى پۈتۈنلەي يېڭى يۆنىلىشكە بۇرىغانىدى: بۇ يەردە بىر بىرى بىلەن تامامەن ئوخشىمىغان كۆپ خىل تەپەككۇر ئەندىزىلىرى مەۋجۇتمۇ؟ شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىلگىرىلەپ ئۆز سوئالىنى جەزملەشتۈرگەن ۋە ئىنسانلاردىكى ئىككى خىل تەپەككۇر ئەندىزىسى نەزىريىسىنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى.

ئۇ ئالدى بىلەن جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمىنىڭ ئاتىسى دەپ قارىلىدىغان ئېمىل دۇركھېيمنىڭ مۇنۇ قارىشىنى، يەنى مۇئەييەن جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلمىسىنى بەرپا قىلىدىغان ئەخلاقىي ئۆرپ-ئادەتلىرى، نورمىلىرى ۋە قىممەت قاراشلىرى سۈپىتىدىكى ئىجتىمائىي ئەكس ئەتتۈرۈش دېگەن ئۇقۇمنى بىلەن زىچ باغلانغان ئىجتىمائىي پاكىتلار قارىشىنى ۋە ئارىستوتېلنىڭ ئۇچ ھۆكۈملۈك لوگىكىسىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، ئىنسانلاردىكى تەپەككۇرنىڭ تۈپكى ئەندىزىلىرىنى غەربنىڭ ۋە شەرقنىڭ دەپ ئىككىگە بۆلگەنىدى. ئۇنىڭ قارىشىچە، تەپەككۇر شەكلى ماھىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقانىدا جەمئىيەت قۇرۇلمىسىنىڭ ئىجتىمائىي پاكىتلىرىنىڭ ھەمدە مۇنتىزىم لوگىكىلىق باسقۇچلار تەلەپ قىلىدىغان لوگىكىلىق پىكىر قىلىش جەريانىنىڭ

ئوخشماسلىقىغا قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ. غەربنىڭ ئۆزگىچە ئىجتىمائىي پاكىتلىرى (ياكى ئۇ باشقىچە ئاتىغان ئىجتىمائىي ئەكس ئەتتۈرۈشلىرى) شەرقنىڭكىگە پۈتۈنلەي ئوخشمايدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە غەربلىكلەرنىڭ تەپەككۇرى يۈكسەك دەرىجىدىكى لوگىكىلىق تەپەككۇر تىپىغا كىرگەچكە، بىز ئۇنىڭدىن مۇنتىزم ئەقلىيلىقنى كۆرەلەيمىز. شەرقنىڭكى بولسا دەل مۇشۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، ئۇنى تېخى پۈتۈنلەي مۇكەممەللىشىش دەرىجىسىگە يەتمىگەن ئالدىنقى-لوگىكىلىق تەپەككۇر دېيىش مۇمكىن.

لېۋى-بروللنىڭ نەزەريىسى مېنى قىينىپ كېلىۋاتقان مەسىلە ھەققىدىكى ئىزدىنىشىمنى يېڭى كۆرۈش بۇلۇڭى بىلەن تەمىن ئەتتى. ئوقۇتقۇچۇم بىلەن بۇ مەسىلە ھەققىدە كۆپ مۇنازىرە قىلىشتىم. ئۇ باشتىن-ئاخىر بۇ نەزىرىيىنى قوللاش تەرەپدارى بولدى. شۇنداقلا خېلى نۇرغۇن پروفېسسورلىرىمۇ مەسىلىگە خۇددى لېۋى-بروللا قارىغاندەك قارايتتى. بەزىلەر تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ شۇنداق قارايتتىكى، شەرق دۇنياسىنىڭ غەربنىڭ ئارقىدا قېلىشىدىكى ئەڭ مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى ئۇنىڭ ئىجتىمائىي قۇرۇلمىسىنىڭ ئەقلىنىڭ جەمئىيەتتىكى مۇتلەق يېتەكچىلىك ئورنىنى تىكلىشىنى قوللاپ كەتمەسلىكىدە ئىدى. شۇڭلاشقا، ئەقلىنىڭ نوپۇزىنىڭ ئورنىغا ئىلاھىي نوپۇز ياكى باشقا پانىي نوپۇزلارنى تىكلەشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە شەرقتە غەربنىڭكىدەك ئەقلىنىڭ ھەم پۈتكۈل جەمئىيەتتىكى ھەم شەخستىكى مۇتلەق رولىنىڭ ئەركىن ئارتقۇرۇلۇشىنى مەقسەت قىلغان «ئاقارتىش» ھەرىكىتىدەك ھەرىكەتلەر ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغانىدى. ئەلۋەتتە يەنە بىر قىسىم ئالىملار بۇنداق چۈشەندۈرۈشنى مەسىلىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى يورۇتۇپ بېرەلمەيدىغان زىيادە تارايتىۋېتىش خاھىشىغا ئىگە دەپمۇ تەنقىد قىلىدۇ.

لېكىن، نېمىلىكى بولمىسۇن مەن شۇنى ئېتىراپ قىلىمەنكى، غەرب

مەدەنىيەتىنىڭ ئۇلى ئىنتايىن كۈچلۈك ئەقلىيلىق ئۈستىگە قۇرۇلغان بولۇپ، بۇنىڭ ئاساسىنى غەرب پەلسەپىسىگىچە سۈرۈشكە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ تەپەككۇر شەكلى نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان پەلسەپە پېنى تەلەپ قىلىدىغان پىكىر قىلىشنىڭ مانا مۇشۇ ئەقلىي جەريانىنى ئۆزىدە نامايان قىلماقتا ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ كەلمەكتە. قەدىمكى گرېك پەلسەپىسى ئۆزىدە ھازىرلىغان ئىنتايىن سىستېمىلىق لوگىكىلىق تەپەككۇر شەكلى ئاللىبۇرۇنلا ئەپلاتوندىن ئىلگىرى ئۆتكەن، ئىنسانىيەت تارىخىدا تۇنجى پەيلاسوپ دەپ قارىلىدىغان تالېس، شۇنداقلا ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆتكەن پارمېنىدېس قاتارلىقلارنىڭ پەلسەپىلىرىدە ئۆزىنىڭ بالاغىتىنى نامايان قىلغان. ئۇلارنىڭ پەلسەپە ئىزدىنىشلىرى شۇ خىل ئىشىنىشنى ئالدىنقى شەرت قىلغانكى، دۇنيانى چۈشىنىش ۋە چۈشەندۈرۈشنىڭ لوگىكىغا تايانغان ئەقلىيلىقتىن ئىبارەت بىرلا خىل ئۇسۇلى بار.

مەن لېۋېن ئۇنۋېرسىتېتىنىڭ پەلسەپە ئىنىستىتۇتىدا ئالتە يىل پەلسەپە ئۆگىنىش ئارقىلىق گرېك پەلسەپىسى تەرىپىدىن سېلىنغان يۇقىرىقى ئۇل ئالدىنقى شەرتنىڭ كەڭ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا پۈتكۈل غەرب مەدەنىيىتىنىڭ، تار مەنىدىن ئالغاندا پۈتكۈل غەرب پەلسەپىسىنىڭ تارىخ ۋە خىلمۇ خىل پەلسەپە قاراشلىرىنىڭ پەرقىدىن ھالقىغان ئىزچىللىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ كېلىۋاتىمەن. بۇ مەدەنىيەتنىڭ ھايات كۈچى دەل مانا مۇشۇ يەردە. ئۇنىڭ ئۈستىگە غەربلىكلەر ئەقلىنىڭ چەكلىملىكىنى (ھەتتا لوگىكىلىق تەپەككۇرنىڭ چەكلىملىكىنىمۇ) تەنقىدىي شەرھىنىڭ ئاستىغا ئېلىشنى ئۇنتۇپ قالغىنى يوق. ئۇلار ئەقىل بىلەن ئەقلىنى تەنقىد قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ يۈكسەك ئېنىقلىق دائىرىسىگە ئېرىشمەكچى بولغان—بۇ دەل «ئاقارتىش» ھەرىكىتىنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچلىرىنىڭ بىرىدۇر. ئەلۋەتتە، شۇنىمۇ قوشۇپ قويايكى غەرب مەدەنىيىتىنى ھەرگىزمۇ مۇتلەق ئەقلىي مەدەنىيەت دېگىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ تەرىكۈندىمۇ، خۇددى باشقا نۇرغۇن مەدەنىيەتلەردەك، غەيرىي ئەقلىي

ۋە مىستىكىلىق ئامىللارمۇ يوق ئەمەس.

بىز ئادەتتە غەرب مەدەنىيىتىنى بىرلا خىل ئورتاق تەپەككۇر شەكلىنى ئۆزىدە ئىپادىلىگەن دەپ قارايمىز. ئەمەلىيەتتە ئىنچىكە كۆزەتسەك، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى كۆزگە ئانچە چېلىقىپ كەتمەيدىغان نۇرغۇن پەرقلەرنى بايقايمىز. بۇنى مەن ئۆگىنىۋاتقان غەرب پەلسەپىسگە تەدبىقلاپ چۈشەندۈرۈپ ئۆتەي. بىز ئومۇملاشتۇرۇپلا غەرب پەلسەپىسى دەپ ئاتاشقا ئادەتلەنگەن بۇ پەلسەپە ئەمەلىيەتتە مۇنۇ ئۈچ خىل مەدەنىيەت توپىنىڭ پەلسەپىسىنى كۆرسىتىدۇ: ئۇلار ئانگلو-ئامېرىكا پەلسەپىسى، گېرمان پەلسەپىسى ۋە لاتىن مىللەتلىرى (ئاساسلىقى فرانسۇز ۋە ئىتالىئان) پەلسەپىلىرىدۇر. ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئورتاقلىق ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ گرېك پەلسەپىسىدە ئاللىبۇرۇن بېكىتىلىك بولۇنغان مۇنۇ فۇندامېنتال ئىدىيىنى، يەنى پەلسەپىنىڭ مەڭگۈ ئىنسانىنىڭ ئۆزى، دۇنيا ۋە خۇدا ھەققىدىكى ئەقلىي ئىزدىنىش بولۇشتەك ئىدىيىنى، ئۆزىگە يېتەكچى قىلغان. لېكىن، دەل مانا مۇشۇ ئەقلىيلىقنىڭ رېئاللىشىش دەرىجىسى ۋە ئۇنى ئىپادىلەشتىكى ئۇسۇل كۆپ ھاللاردا پەرقلىنىدۇر. مەسىلەن، ئانگلو-ئامېرىكا پەلسەپىسىنى كەڭ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەجرىبىچىلىك پەلسەپىسى دېيىشكە بولىدۇ، ئۇنىڭدا دۇنيا ئۇنىڭ بىزنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىمىز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە قاراپ چۈشەندۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭدىن ھالقىغان ھەرقانداق رېئاللىق توغرىسىدا توختىلىش ئانچە رىغبەتلەندۈرۈلمەيدۇ. مېتافىزىكىلىق مەسىلىلەر ئەمەس بەلكى كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى تىلىشۇناسلىق، زېھىن پسىخولوگىيىسى ۋە ئاۋامنىڭ چۈشىنىشىدىكى مەسىلىلەر ئەمەلىي پاكىتلار ھەم ئۇلارنىڭ قارشى پاكىتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇش ئارقىلىق قىسقىچە تەھلىل قىلىنىپ، خۇلاسە چىقىرىلىدۇ. گېرمان پەلسەپىسىدە بولسا رېئاللىقتىكى مەسىلىلەر كەلتۈرۈپ چىقارغان نۇرغۇن «نېمە ئۈچۈن» لەرنىڭ جاۋابى تەمىنلىنىدىغان بىرەر كاتتا مېتافىزىكىلىق ياكى باشقا شەكىلدىكى سىستېما يارىتىش

خاھىشى كۆزگە ياققال چېلىقىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئىنساندىكى ئىپادىلەپ بېرىش ئىنتايىن قىيىن بولغان ھېسسىياتلار ۋە بىلىشلەرنى مېتافىزىكا دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ تەھلىل قىلىدۇ ۋە رېئاللىقنىڭ ئاداققى شەكلى ھەققىدە ئىزدىنىدۇ. فرانسۇز ۋە ئىتالىئان پەلسەپىلىرىنى يۇقىرىدىكى ئىككى خىل پەلسەپە شەكىللىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرىدۇ دېيىشكە بولىدۇ.

مانا مۇشۇ ئوخشاشمىغان پەلسەپە ئەنئەنىلىرى ئۇلارنىڭ ئوخشاشمىغان پىكىر قىلىش ئادىتىنى بىزگە سۆزلەيدۇ: ئىنگلىزلار ئادەتتە پراگماتىك كاللىغا ئىگە بولۇپ، مەسىلىنى بەس-مۇنازىرە شەكلىدە بىر تەرەپ قىلىشنى ياقتۇرىدۇ؛ گېرمانلار بولسا سوغۇققان، سىستېمىلىق ۋە تېرەن تەپەككۇر قىلىشقا مايىل بولۇپ، ئۇلارنىڭ چۈشىنىشىدە شەخس بىلەن كوللېكتىپنىڭ مۇناسىۋىتى ناھايىتى مۇرەككەپ قاتلاملارغا ئىگە؛ فرانسۇز پەلسەپىسى ئۆزىدە كۈچلۈك ئەدەبىيلىك بىلەن پەلسەپىۋىلىكنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدۇ، ئىنسانىنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىكى ھېسسىيلىققا مايىل ئىنچىكە مەسىلىلەر ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن قارىلىدۇ. شۇ نەرسىنى قىستۇرۇپ ئۆتەيكى، بۇ ئۈچ خىل تەپەككۇر شەكلىگە ئىگە خەلقلەرنىڭ ئىدېئال زىيالىيلار قارىشىمۇ ئوخشمايدۇ: توختاۋسىز ئىزدىنىشكە مايىل ئانگلو-ئامېرىكىلىقلارنىڭ نەزىرىدىكى زىيالىيلار كۆپ ھاللاردا تەبىئىي پەن ئالىملىرىنى كۆرسەتسە، مۇنتىزىم بىلىمچانلىقنى تەكىتلەيدىغان گېرمانلارنىڭ نەزىرىدىكىسى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ پروفېسسورلىرىنى كۆرسىتىدۇ، ئىجادىيلىق ۋە يېڭىلىق يارىتىشنى قوغلىشىدىغان فرانسۇزلارنىڭ بولسا داڭلىق سەنئەتكارلارنى—يازغۇچىلارنى ۋە شائىرلارنى كۆرسىتىدۇ.

يۇقىرىقى پەرقنى مەن ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن تۆۋەندىكى ھېكايە ئارقىلىق تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشەندۈرەي. بىر يازلىق تەتىلدە مەن بىزنىڭ بىنادا مەن بىلەن بىرگە تۇرىدىغان بىر گېرمان قوشنام بىلەن بېلگىيىنى ۋېلىسىپىتلىك ئايلىنىپ

چىقىشقا مەسلىھەتلەشتۇق. ئۇ ماڭا بىرەر تەپسىلىي پىلان تۈزۈشىنى ئېيتىۋىدى، مەن ئانچە ئېرەڭشىپ كەتمىدىم. ئۇ ماڭا: «ئەمسە بۇ پىلاننى ئەتىسى مەسلىھەت قىلايلى» دەپ ياتىقىغا كىرىپ كەتتى. ئەتىسى ئۇ كومپۇتېردىكى ئۆزى كېچىچە يېزىپ چىققان بىزنىڭ سەپەر لايىھىمىزنى ماڭا كۆرسەتتى. ئۇنىڭ ئەستايىدىللىقىغا ھەيران قالدىم. ئۇ بىزنىڭ بۇ قېتىملىق سەپىرىمىزنى ئەڭ ئىنچىكە دېتاللىرىغىچە لايىھىلىگەنىدى: ئۇنىڭدا كۈندىلىك پائالىيىتىمىز سائەتلىك پىلان بويىچە بولۇنگەنىدى ۋە كۈتۈلمىگەن ئەڭ كىچىك ئېھتىماللىقلارغىچە نەزەرگە ئېلىنغانىدى. مەن ئۇنىڭ پىلانىدىن شۇنداق رازى بوپ قالدىم ۋە شۇ چاغدىلا شۇنى ھېس قىلدىمكى، بۇ ئۇلارنىڭ بىرەر ئىشنى ئۇنىڭ تۈرلۈك ئېھتىماللىقلىرىنى قويماي ئويلاش ۋە پۈختا قىلىشتەك ئەنئەنىسىدىن كەلگەنىدى.

بىزنىڭ سەپەر جەريانىدا ئۇچراتقانلىرىمىز ئاساسىي جەھەتتىن ئۇنىڭ پىلانى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئېھتىماللىقلارنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ئۇسۇلى بويىچە ھەل قىلىنىپ ماڭدى، بۇنىڭ بىلەن بىزمۇ كۈتۈلمىگەن يامغۇر ھۇجۇملىرىغا، كەچتە بىرەر يەر تېپىپ قونۇش ۋە ۋېلىسىپىتىمىزنى ئوڭشاش قاتارلىقلارنى جايىدا پۈتتۈرۈپ، ۋاقتىنى جىق تېجىدۇق. سەپەر داۋامىدا مەن ئۇزۇندىن بېرى قىزىقىپ كېلىۋاتقان مۇنۇ سوئالنى ئۇنىڭدىن سورىدىم:

--سەن ماڭا سىلەر گېرمانلارنىڭ مىللىي خاراكتېرىنى ئىنتايىن ئىخچام قىلىپ دەپ بېرەلەمسەن؟

ئۇ ئويلىنىپ ئولتۇرمايلا:

--بىز گېرمانلار بىرەر ئىشنى قىلساق بۈگۈنىلا ئەمەس، بەلكى يەنە يۈز يىلدىن كېيىنكى كەلگۈسىنىمۇ ئويلاپ قىلىمىز، --دېدى. ئۇنىڭ ياكى مەن بىلىدىغان باشقا گېرمان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماڭا قالدۇرغان تەسىراتى ئۇنىڭ بۇ سۆزىنىڭ تۇغرىلىقىنى

تەكرار-تەكرار ئىسپاتلىدى.

ئەمدى ئاخىردا ئۇيغۇرلارنىڭ تەپەككۇر شەكلىنى قىسقىچە سۆزلەپ ئۆتەي. ئەلۋەتتە ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆزگىچە ئىجتىمائىي جامىئە قۇرۇلمىسى، تارىخى، دىنىي-ئېتىقادى، پسىخىك ئالاھىدىلىكلىرى ۋە جۇغراپىيىلىك جايلىشىشى قاتارلىقلارنىڭ كۆپ يېقىلىملىقى ۋە چوڭقۇر تەسىرىدە ئۆزىگە خاس تەپەككۇر شەكلىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. بوستانلىقلار بىلەن قۇملۇقنىڭ گىرەلىشىش نۇقتىلىرىدا تارىختىن بېرى ھايات رىزقى ئۈچۈن كۆرەش قىلىپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇرلار ئۆز تارىخىدا تېپىك «قۇملۇق ۋە بوستانلىق» چە تەپەككۇر شەكلىنى يارىتقان. بۇنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكىنىڭ بىرى شۇكى، تەپەككۇر شەكلى كۈچلۈك يېيىلىشچانلىقنىڭ گارمونىيىلىك كېڭىيىشىدە دۇنيانى غەرب پەلسەپىسىگە ئوخشاش ئۇقۇملاشقان ۋە ئابستراكت بىلىش ئۇسۇلىدا ئەمەس، بەلكى ھېسسىي ئوبرازلارنىڭ (ئىماگلارنىڭ) ئۇيۇشتۇرۇلۇشى ۋە تارقىلىشى بويىچە چۈشەنگەن ۋە چۈشەندۈرگەن. ئۇيغۇرلارنىڭ ئېڭىدىكى ھەقىقەت قارىشى بۇنى تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشىنىشىمىزگە يول ئاچىدۇ. «ھەقىقەت» ئۇيغۇرلاردا كۆپ ھاللاردا تىل ئارقىلىق يەتكۈزىلىدىغان مەنىنىڭ ئاڭلىغۇچى ۋە سۆزلىگۈچىنىڭ ھازىر بولۇشى (يۈزمۇ يۈزلۈكى) بىلەن تارقىلىشىدۇر. ئۇيغۇرلارنىڭ دۇنيانى چۈشىنىشى ئوبرازلانىڭ موللۇقىغا تويۇنغان ھېكايەتچانلىقى كۈچلۈك سىمۋوللارنىڭ ۋاستىسىدىن ئايرىلالمايدۇ. تەپەككۇر نەزىرىنى قاتلاممۇ قاتلام نامايان قىلغىلى بولىدىغان نۇقتىئىنەزەرلەرنىڭ ئەمەس بەلكى مەنىسىنى قاتلاممۇ قاتلام شەرھلىگىلى بولىدىغان تىل بولەكلىرىگە تىكىدۇ. ھېكايەتلەر ئارقىلىق ئۆزىنىڭ تەبرىگە ئېرىشكەن پاراسەتلەر ئۆزىنىڭ كۈچلۈك ئوبېكتىپلىق ئالاھىدىلىكىگە قارىغاندا، سۇبېكتىپ شەرھىنىڭ نوپۇزىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. تەپەككۇر يەتمەكچى بولغان ھەقىقىلىققە يەنە تارىخىيلىقتىن ھالقىغان ۋە سىنالغان ھەقىقەت دەپ قارالغان پارچە-پارچە

جاھانسازلىق ئەقلىيلىرى بولمىش ماقال-تەمسىللەرنىڭ نوپۇزىنى دەستەك قىلىدۇ. شەخسنىڭ تەپەككۇرى ئۆزىنى كۆپىنچە ھاللاردا مانا مۇشۇ خىل نوپۇزنىڭ چەكلىشىدە كۆرگەچكە، ئۇنىڭ ئۆزگىچە ۋە ئىجادىي بولۇشى ئانچە رىغبەتلەندۈرۈلمەي كەلگەن.

ئۇنىڭدىن سىرت، ئۇيغۇر ئىدىيە تارىخىدا كېيىنچە ئەۋج ئالغان سوۋىزم مەسلىكىنىڭ ئۇيغۇرلاردا كەڭ ۋە چوڭقۇر تارقىلىشى ئۇيغۇرلارنىڭ تەپەككۇر شەكلىگە كۈچلۈك مىستىسزملىق تەركىبلەرنى قاتتىق. گەرچە ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ تەپەككۇر شەكلىدىن مىستىسزملىق ئالامەتلەرنى تاپقىلى بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بىزدىكى تەسىرى بەكلا چوڭقۇر بولغان، ھەتتا بۇ تەسىرنى ھېلىھەم ھېس قىلىش مۇمكىن. نەتىجىدە، قاراخانىلار دەۋرىدە سىستېمىلىشىش باسقۇچىغا كىرگەن ئۇيغۇر تەپەككۇر شەكلى سەئىدىيە خانلىقى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى دەۋرلەردە بىر قېتىملىق «بۇزۇلۇش» دەۋرىنى باشتىن كەچۈردى. مۇئەييەن ئىجتىمائىيەتنىڭ ئەكس ئېتىشى دەپ قارىلىدىغان تەپەككۇردە ئەنە ئاشۇ غەيرىي ئەقلىي ئىجتىمائىيەت قۇرۇلمىسى كەلتۈرۈپ چىقارغان تۆۋەندىكىدەك مەسىلىلەر گەۋدىلىك بولىدى: تەپەككۇردە ئەقلىي ئىزچىللىقنىڭ ئورنىنى ھېسسىيلىق تەرىپىدىن كونترول قىلىنغان قالايمىقانچىلىق ئالدى؛ سىرلىقلىققا بېرىلىپ، ئېنىقلىقتىن قېچىش خاھىشى كۈچەيدى؛ تەپەككۇرنىڭ لوگىكىلىق قەدەم باسقۇچلىرىغا ئەمەل قىلماسلىق ئەۋج ئالدى؛ تەپەككۇردە تەپەككۇرلىنىۋاتقان شەيئى تەلەپ قىلىدىغان ئەقلىي تەبرىنىڭ كەملىكى ئېغىر بولدى؛ تەپەككۇرنىڭ باشلىنىشى بىلەن ئاخىرلىشىشىنىڭ، يەنى مەقسەت بىلەن نىشانىنىڭ ئېنىقسىزلىقى قاتارلىقلار تەپەككۇرنى زىيادە ئابستراكتلىققا ئىگە قىلدى. يۇقىرىدىكى مەسىلىلەر بىزدىكى ئەقلىي تەپەككۇر تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇڭلاشقا، بىزدىكى شېئىرىي تەپەككۇر ئۇسۇنلۇكىنى نەزەرىيىۋى تەپەككۇرغا يۈزلەندۈرۈش دەل يۇقىرىقى مەسىلىلەرگە ھازىردىن باشلاپ دىققىتىمىزنى

بېرىشىمىز بىلەن باشلىنىشى كېرەك. گەرچە بىزدىمۇ باشقىلاردەك، ھەم ئۇلاردىنمۇ ئۈستۈن ئەقىل بولغىنى بىلەن، ئۇشبۇ ئەقلىنى توغرا يولغا سالىدىغان توغرا تەپەككۇر ئۇسۇلى بولمىسا، ئاقۇۋەت يەنىلا ئوخشاش بولىدۇ: بىز ھەقىقىي ئەقلىي تەپەككۇر قىلغان بولماي قالىمىز.

ئەلۋەتتە، بىزنىڭ تەپەككۇر شەكلىمىزدىكى يۇقىرىدىكى مەسىلىلەر مەڭگۈ ئۆزگەرمەس مەسىلىمۇ ئەمەس، چۈنكى ئۇ جەمئىيەت قۇرۇلمىمىزنىڭ ئۆزگىرىپ مېڭىشىغا ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ ماڭىدۇ. شۇنداقمۇ، مېنىڭ قارىشىمچە ئۇنى ئۆزگەرتىشنىڭ ئاخىرقى يولى يەنىلا مائارىپتا. ناھايىتى ئۇزاق بىر جەريانىنى نەزەردە تۇتقان ھالدا شۇنداق دېيىش مۇمكىنكى، ئىنسانىنىڭ لوگىكىلىق ئەقلىي تەپەككۇرىنىڭ مۇنتىزم قۇرۇلمىسىنى ئۆزىدە ئەكىس ئەتتۈرىدىغان ماتېماتىكا مائارىپى، ئەمەلىيەتچانلىققا ۋە قىزىقارلىقلىققا ئىگە لوگىكا ئىلمى مائارىپى ۋە ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ ئۆزى، دۇنيا، ۋە باشقا ھالقما رېئاللىقى ھەققىدىكى پەلسەپە پېنى مائارىپىنىڭ مەكتەپلىرىمىزدە كۈچلۈك ئېتىبارغا ئېرىشىشى بىزنىڭ بۇ ئىشنى باشلىشىمىزدىكى چىقىش نۇقتىسى بولۇشى كېرەك. تەپەككۇرىدىكى كېسەللىككە دىققەت قىلماسلىق ۋە ئۇنى ئوڭشاشقا ئېتىبار بەرمەسلىك تەپەككۇر قىلىشتىكى يەنە بىر خىل كېسەللىكتۇر، خالاس.

گۆھەر يۈسۈپ:

سىز ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتكەندەك غەربلىك ۋە شەرقىلىقلەرنىڭ تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى ئوتتۇرىسىدا مۇئەييەن پەرقلەر بولىدۇ. بۇنداق پەرقلەرنى كىشى ئوخشاش بولمىغان مۇھىتتا ياشاش ياكى بولمىسا شۇ ئوخشىمىغان شارائىتتا ئۆسۈپ يېتىلگەنلەر بىلەن ئالاقە قىلىش ئاساسىدا ھېس قىلىدۇ. مەنمۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش، ئۆزۈم

بىر يات بىر ئەلگە قەدەم قويغاندىن كېيىن، بىز ۋە باشقا مىللەت كىشىلىرى ئوتتۇرىسىدا يالغۇز ياشاش، ئۆرپ-ئادەت ، مەدەنىيەت ، تۇرمۇش ، دىن ۋە باشقا جەھەتلەردە زور پەرقلەرنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىپلا قالماستىن، بەلكى كىشىلەرنىڭ تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلىدىمۇ مۇئەييەن ئوخشماسلىقلارنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدىم.

مەن بۇ خىل ئوخشاش بولمىغان تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇللىرى جەھەتتىكى ھېسلىرىمنى دوستلارنىڭ چۈشىنىشىگە قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن ، تۆۋەندىكى كىچىككىنە ، قىسقىغىنە بولغان مىسالار ئارقىلىپ شەرھىيلەپ ئۆتۈشنى مۇۋاپىق كۆردۈم. .

مەن تىل كۇرسىدا ئوقۇۋاتقان مەزگىللىرىمدە 4 قېتىم(فرانسىيەلىك، پولشالىق، گوللاندىيەلىك ۋە مەن) يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالدۇق . ھەم ھەر ئايدا بىر - بىرىمىزنى تاماققا تەكلىپ قىلىش بىزنىڭ دائىملىق پائالىيەتلىرىمىزنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ قالغان ئىدى. شۇ ئاساستا بۇ ئايلىق تاماققا تەكلىپ قىلىش نۆۋىتى فرانسىيلىك دوستۇمغا كەلگەن ئىدى. بۇ كۈنى ئۇ قىزنىڭ يېگىت دوستى(گېرمانىيەلىك) باشقا شەھەردىن بۇ قىزنى يوقلاپ كەلگەنىدى. بىز تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن، قەھۋە ئىچىشكەچ ئۆز-ئارا ئوخشاش بولمىغان تېمىلار ئۈستىدە پاراڭلىشىشقا باشلىدۇق. ھەر دائىم نېمىشقىكىن بىز دائىم بىرگە ئۇچراشقاندا ئۇلار مېنى ھەر خىل سۇئاللار بىلەن كۆمۈتەتتى. خۇددى بىزنىڭمۇ يات ، ناتونۇش مىللەتلەرنى چوڭقۇر بىلىپ بېقىشمىزغا قىزىققانىدەك، بۇلارنىڭ باشقا مىللەتنىڭ ئۆرپ- ئادىتى، مەدەنىيەت ۋە ياشاش ئۇسۇلىغا قىزىقشىمۇ ئالاھىدە كۈچلۈك ئىكەن . پاراڭ ئارىلىقىدا، ئۇلار مېنىڭ ۋەتەنگە قايتمىغانلىقىمغا قانچە ئۇزۇن بولغانلىقىنى سوراشتى. مەن 2 يېرىم يىل بولغانلىقىنى يەنى مۇشۇ يىل(2004-يىل 2-ئاي) قىشلىق

تەتىلدە ئۆيگە بىر قايتىپ بېرىپ كېلىدىغانلىقىمنى ، ئۆزۈمنىڭ ئاتا-ئانام، سىڭىلىم ۋە باشقا ئۇرۇق-تۇققانلىرىم بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىمنى ئويلىسام بەكمۇ خوشال بولىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم. ئۇلار يەنە مەندىن، گېرمانىيەگە كېلىپ ماڭا قانداق ئىشلارنىڭ ئالاھىدە تەسىر قىلغانلىقىنى سورىدى. مەن ئۇلارغا گېرمانىيەدە نۇرغۇنلىغان ئىشلارنىڭ ماڭا تەسىر قىلغانلىقىنى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاتا-ئانا بىلەن پەرزەنت ئوتتۇرىسىدىكى بەزىبىر مۇناسىۋەتلەرنىڭ ماڭا بەكرەك تەسىر قىلغانلىقىنى ئېيتتىم. يەنى، پەرزەنتلەرنىڭ ياشقا چوڭ بولۇپ قالغان ئاتا-ئانىلىرىنى ياشانغانلار ساناتوريىسىگە ئاپىرىپ قويىدىغانلىقتەك ئەھۋالى مەن ئۇچۇن سەل باشقىچە تۇيۇلغانلىقىنى ئېيتتىم. شۇنىڭغا قوشۇپ يەنە، ماڭا بەكرەك تەسىر قىلغان ئىشلار قاتاردا، گېرمانىيەدىكى كۆپىنچە ياشلارنىڭ نورمال ئەھۋالىدىمۇ ئاتا-ئانىسى بىلەن ناھايىتى ئاز بېرىش-كېلىش قىلىدىغانلىقىنى ھېس قىلغانلىقىمنى ئېيتتىم. ئەلۋەتتە، بۇ خىل ئەھۋاللارنىڭمۇ بەلكىم گېرمانىيەلىكلەرگە نىسبەتەن نورمال ئىكەنلىكىنىمۇ قوشۇمچە قىلىپ دەپ ئۆتتۈم. ھەمدە تۆۋەندىكى مىسالنى ئۇلارغا ئېيتىپ بېرىش ئارقىلىق نېمە ئۈچۇن بۇنداق دەيدىغانلىقىمنى قىسقىچە چۈشەندۈرۈپ بەردىم.

مەن ئولتۇرغان بۇ ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسىدا(يەنى بىزنىڭ قەۋەتتە) بىر گېرمانىيەلىك قىز بولۇپ، ئۇ قىزنىڭ 6ئايلىق بۇ بىناغا كۆچۈپ كىرگەنلىكىنى ھەم بۇ قىزنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيى گەرچە بۇ بىز تۇرۇۋاتقان شەھەرگە بىر سائەتلىك بولسىمۇ ، ئۇ قىزنىڭ مۇشۇ 6 ئاي ئىچىدە ئاتا-ئانىسىنى پەقەتلا بىر قېتىم(ئالاھىدە ئەھۋال بولغاچقا، يەنى روڭدېستۋا بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن) يوقلاپ بارغانلىقىنى مىسال قىلىپ ئېيتىپ بەردىم. ئۇ قىز بىلەن تولا تاماق ئەتكەچ ئاشخانىدا ئۇچرىشىپ قېلىپ تولا پاراڭدا بولۇپ قالاتتۇق. ئۇ قىزنىڭ ئاغزىدىن تا ئۇ قىز كۆچۈپ چىقىپ كەتكۈچە ئاتا-ئانىسىنىڭ گېپىدىن كۆپرەك يىگىت، دوستى توغرىسىدا گەپلەرنى ئاڭلايتتىم.

يەنى، ئۇ قىزنىڭ نېپالدىكى يىگىتىنى(نېپاللىق) بەك سېغىنغانلىقىنى، تەتىلدە نېپالغا بارماقچى ئىكەنلىكىنى ھەم تەتىلنى 4كۆزى بىلەن كۆتىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردىم . مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئەھۋاللارنىڭ مېنى بەزىدە ھەيران قالدۇرىدىغانلىقىنى دېدىم. چۈنكى بىز مەيلى كەمبەغەل بولۇپ ئاتا-ئانىمزنى باققۇچىلىكىمىز يوق ھالاتكە چۈشۈپ قالايلى ياكى باي بولۇپ ئاتا-ئانىمزنىڭ ھالىدىن تولۇق خەۋەر ئېلىش شارائىتىنى ھازىرلايلى، بىز يەنىلا ئاتا-ئانىمز بىلەن زىچ باغلانغانلىقىمزنى ئېيتتىم ھەم ئۇلارنىڭ ھالىدىن ھەر ۋاقىت خەۋەر ئېلىش بىزنىڭ ھەقىقىي ، مۇھىم مەجبۇرىيەتلىرىمزنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى ھەم بۇ مەجبۇرىيەتنى بىز ئالدىنقى ئورۇندا قويىدىغانلىقىمزنى ئېيتىپ ئۆتتۈم.

بۇ پاراڭلار جەريانىدا مەنمۇ ئۇلاردىن ئۇزۇندىن بېرى بىلىپ بېقىش ئىستىكىدە بولغان تۆۋەندىكى سۇئالنى يەنى، غەربلىكىلەرگە جۈملىدىن ئۇلارغا نىسبەتەن ، مۇھەببەت بىلەن ئاتا-ئانا ئوتتۇرىسىدا قايىسىنىڭ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى سورىدىم. ئارىلىقتا بىر ئاز جىمجىتلىقتىن كېيىن فرانسوز دوستىمنىڭ يىگىتى:

- مۇھەببەت ئۈستۈن ئورۇندا تۇرىدۇ، - دەپ جاۋاب بەردى. قالغان ئاڭلىغۇچىلار ئۇنىڭغا ئازراق چۈشەنچە بېرىشنى تەلەپ قىلغانىدەك نەزەردە قارىدۇق. ئۇ سۆزىنى داۋام قىلىپ يەنى، ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن مەڭگۈ بىرگە تۇرالمايدىغانلىقىنى، ئەگەر ھەممە جەھەتتىن چىقىشىپ كېتەلمىسە ، ئارىلىقتا باشقا ئىختىلاپ، ئۆزگىرىشلەر بولمىسا، ئۇنىڭ بىلەن مەڭگۈ تۇرالايدىغان كىشىنىڭ يەنىلا ئۇنىڭ قىز دوستىنىڭ ئىكەنلىكىنى ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چۈشەنچىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشنىڭ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى دەپ ئۆتۈپ كەتتى.

" ئۇنداقتا سىلەرنىڭ ئاتا-ئاناڭلارچۇ؟ " دىگەن بۇ سۇئالنى ئۇلاپلا ئوتتۇرىغا قويدۇم. ئۇ بۇ گېپىرمانىيەدىكى ياشلارنىڭ(مېنىڭچە ، ياۋروپادىكى باشقا دۆلەتلەردىمۇ

ئوخشاش بولسا كېرەك) 18 ياشقا كىرگەندىن كېيىن ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلىپ ياشاشتەك ئەھۋالنى ئومۇميۈزلۈك نورمال ئىكەنلىكىنى، ھەم بۇ جەريان ئۇلارغا نىسبەتەن مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈشىنى ئۇگىنىشىگە ناھايىتى پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ، ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلىپ ياشاش بۇ خىل ئەھۋاللارنىڭ ئۆز ئاتا-ئانىسى تەرىپىدىن قوللاشقا ئېرىشىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى. باشقا گوللاندىيەلىك دوستۇمنىڭمۇ بۇ سۇئالىمغا بەرگەن جاۋابى ئاساسەن مۇشۇ گېپىرمانلىق يىگىتنىڭ بەرگەن جاۋابى بىلەن ئوخشاش بولدى. ئارىلىقتا فرانسۇز دوستۇم بۇ ھەقتە قىسقىچە چۈشەندۈرۈپ:

- ئاتا-ئانىلارنى ياشانغانلار ساناتورىيىسىگە ئاپىرىپ قويۇشمۇ ئۇلارنىڭ ئەركىن، ئازادە، ياخشى ئارام ئېلىشىغا پايدىلىق بولۇشى ئۇچۇن ، - دىدى. ئۇ قىز يەنە گېپىنى داۋام قىلىپ:

- چۈنكى ئۇ يەردە ئۆز دىمەتلىكلەر بىلەن كۈندە ھەر خىل پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارالايدۇ. ئۇ يەردە مەخسۇس ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغانلارمۇ بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ يەردە ياشانغانلار ئۆزىگە ئورتاق بولغان تېما ئۈستىدە تەڭتۇشلىرى بىلەن ئەركىن-ئازادە پاراڭلىشالايدۇ، مۇنازىرلىشەلەيدۇ. گەرچە بىز ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغۇچىلكىمىز بار بولسىمۇ، ئۇلار ئۆزلىرى بىز بىلەن بىرگە تۇرۇشنى خالىمايدۇ ھەم رەت قىلىۋېتىدۇ ، - دىدى .

مەن بۇلارنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قانداقتۇ بۇلارنىڭ ئېيتقانلىرى بىلەن مېنىڭ كۆز - قارىشىم ئويلىغىنىم ئۇلارنىڭكى بىلەن قەتئىي ئوخشىمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. بۇمۇ بىر خىل ئوخشاش بولمىغان مۇھىت ۋە ئائىلە تەربىيىسى ۋە شۇنىڭغا ببرىپ تاقىلىدىغان باشقا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنىڭمۇ خۇلاسىسى بولسا كېرەك دەپ ئويلىدىم. مەن ئۇلارغا بىزنىڭ تاكى تۇي قىلىپ ئۆي-

ئوچاقلىق بولغۇچە ئاتا-ئانىمىز بىلەن بىرگە تۇرىدىغانلىقىمىزنى ئېيتىپ ئۆتسەم ، ئۇلار خۇددى مەن ئۇلارنىڭ دېگىنىگە ھەيران قالغانىدەك ئۇلارمۇ مېنىڭ گېپىمگە ھەيران قېلىشتى.

كىشى مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئوخشاش بولمىغان مۇھىت ئاستىدا ھەرخىل قىزىقارلىق ، بەزىدە ئويلىنىپ قالىدىغان دىيالوگلارنى ئۆتكۈزۈپ قالىدۇ. ئوقۇرمەنلىرىمگە تۆۋەندە مۇشۇ يەردە ماڭا ئوخشاش ئوقۇۋاتقان بىر دوستۇمنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن مىسالنى سۆزلەپ بەرمەكچىمەن.

بىر كۈنى دوستۇم ئۆزىنىڭ شۇنداق بىر غەلىتە ئىشقا يولۇققانلىقىنى ھەم ئۆزىنىڭ بەك ئاچچىقىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. ئىشنىڭ جەريانى مۇنداق بولغانىكەن:

بىر كۈنى دوستۇم ئەتىگەنلىك دەرسىگە ئۇلگۈرۈش ئۈچۈن ئالدىراپلا ناشتا قىلىپ مەكتەپكە مېڭىپتۇ. ياتاق بىناسىدىن چىقىشغا، ئوڭ تەرەپتىن كەلگەن قارا بىر نەرسىنىڭ بۇ دوستۇمنى بەكلا چۆچۈتۈۋېتىپتۇ ھەم بەك قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن " ئاپا!" دەپ ۋاقىرىۋېتىپتۇ. ئەسلى بۇ دوستۇمنى قورقۇتۇۋەتكەن نەرسە يوغانلىقى ئىككى پاقلاندەك چىقىدىغان، تۈكلىرىنىڭ ئۇزۇنلىقىدا يەرگە ساڭگىلاپ قالغان ھەم كۆزلىرىنىمۇ كۆرگىلى بولمايدىغان يوغان بىر قارا ئىت ئىكەن. ئۇ دوستۇم بەكلا قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن ھۇشىغا كىلەلمەي تۇرغىنىدا" سەن تاز دېگۈچە، مەن تاز دېيىۋالاي" دېگەندەك، ئىتنىڭ ئايال خوجايىنى دوستۇمغا قاراپ:

-دېققەت قىلىپ ماڭسىڭىز بولمامدۇ، ئىتىمنى بەك چۆچۈتىۋەتتىڭىز!- دېگىنىنى ئاڭلاپتۇ. دوستۇم دەرھاللا:

-كەچۈرۈڭ!". - دەپ ئۇ ئايالدىن كەچۈرۈم سوراپتۇ. لېكىن ھېلىقى ئىت يەنە توختىماي ھەدەپ دوستۇمغا قاراپ خرىس قىلغىلى تۇرۇپتۇ. بايا چۆچۈشىدىن تېخىچە ئەسلىگە كىلەلمەي تۇرغان دوستۇم ئۇ ئىتنىڭ ئەلپازىغا قاراپ، ئايال خوجايىنغا:

ـ خاپا بولماي ئىتىڭىزنى نېرى تارتىپ تۇرسۇڭىز بولۇپتىكەن. ـ دەپتۇ. بۇ چاغدا ئۇ ئايالنىڭ ئەلپازى ئىتىنىڭكىدىنمۇ يامان كۆرۈنگەندەك قىلاتتى. ئۇ ئايال ئىتىنى تارتىپ يولىغا مېڭىشقا تەمشىلىپتۇ. لېكىن ھېلىقى ئىت يەنە توختىماي ھەدەپ ئەمدى ماڭاي دەپ قەدەم ئېلىپ تۇرغان دوستۇمغا قاراپ ھاۋشىشقا باشلاپتۇ. ئايال ئىتىنى ھاۋشىشتىن توسۇپ بۇ دوستۇمغا ھەدەپ قاخشاپتۇ. شۇ ئارىلىقتا، دوستۇم " بۇ خوتۇن قاراپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئىتىدىكى گۇناھىنى ماڭا ئارتىپ قويۇۋاتىدۇ- يا؟ " دەپ ئويلاپ، ئارتۇق-تۆشۈك گەپ قىلماي مېڭىشقا تەمشىلىپتۇ-يۇ، يەنە ئايالنىڭ قاخشىغا چىدىماي:

ـ قىزىككەنسىز، كىم سىزنى بۇنداق گەپ ئاڭلىمايدىغان ئىتىنى سىرتقا ئېلىپ چىقسۇن؟ دەپتۇ ، بىلىشمچە، بۇ دۆلەت قانۇنىدا، ئادەمگە قاراپ قاۋايدىغان، چىشلەيدىغان ئىتلارنىڭ ئاغزىغا ماسكا تاقاپ سىرتقا ئېلىپ چىقىشتەك بەلگىلىمىسى بار. سىز بۇ بەلگىلىمگە خىلاپلىق قىلدىڭىز. مېنىڭ ساقچى چاقىرمىغىنىمغا خوش بولسىڭىز بولىدۇ ، ئەلۋەتتە. ـ دەپتۇ دوستۇم.

ئەتراپتىكى كىشىلەرمۇ دوستۇمنىڭ گېپىنى قوللاپتۇ. ئۇ ئايال كېيىن دوستۇمدىن كەچۈرۈم سوراپ قويۇپ يەنە غودۇڭشىغان پېتى كېتىپ قاپتۇ.

دىمەك، گەرچە بىزنىڭ دۆلىتىمىزدە ئادەم كۆپ بولسىمۇ، لېكىن ئاڭسىز ھايۋاننى قوغداپ ئادەمنى تىللايدىغان ئىش ئاساسي

جەھەتتىن كۆرۈنمەيدۇ. ئۆزىنىڭ ئىتىغا قاخشىسا قاخشايدىكىن، ھەرگىزمۇ قارشى تەرەپتىكى ئادەمگە قاراپ قاخشمايدۇ. بارلىق غەربلىكلەرنى شۇنداق دىمەكچى ئەمەسمەن ، بۇ كىچىككىنە مىسال، پەقەت ئاز ساندىكى بەزى غەربلىكلەرنىڭ ھايۋاننى ئادەمدىن يۇقىرى ئورۇندا كۆرىدىغان ھەم ۋاپادار بىلىدىغان ئىدىيىسىنىڭ بارلىقىنى بىلدۈرىدۇ خالاس.

بۇ يەردە يەنە تۆۋەندىكى ناھايىتى قىسقا بولغان بىر مىسالنىمۇ قىستۇرۇپ ئۆتەي:

يەنە بىر قىزىق ئىش. مەن ئۆيگە بېرىپ كەلگەندىكىن كېيىن، بىر دوستۇمنىڭ توي خاتىرە پىلاستىنكىسىنى ئېلىپ چىققان ئىدىم. بۇ يەردىكى بىر قانچە دوستلىرىم بۇ توي خاتىرىسىنى بەك كۆرۈپ باققۇسىنىڭ بارلىقىنى ئېيتتى. مەن ئۇلارغا بۇ پىلاستىنكىسىنى قويۇپ بەرگەندىن كېيىن، بەزىلىرى:

- سىلەر ھەقىقەتەن تۇرکلەرگە ئوخشايدىكەنسىلەر، سىنىڭ بىزگە سىلەرنىڭ تۇرك ئەۋلادى ئىكەنلىكىڭىنى دىگىنىڭمۇ توغرىكەن. راستىنى ئېيتساق بىز ھازىرغا قەدەر سىلەردەك بىر مىللەتنى بارلىقىنىمۇ ئۇڭمىزدىمۇ، چۈشىمىزدىمۇ كۆرۈپ باقمىغان ھەم ئاڭلاپ باقمىغان ئىكەنمىز. . . - دەپ بىر ھازا ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى بەس-بەستە سۆزلىشىپ كەتتى. بەزىلىرى پىلاستىنكىدا چىقۇاتقان بەزى مەھمانلارنى كۆرۈپ:

-ۋوي ماۋۇ قىز ئەجەپ، جەنۇبىي ئامېرىكىلىقلارغا ئوخشايدىكەن، دېسە ، يەنە بەزىلىرى :

- ۋوي ماۋۇ قىز ئەجەپ خەنزۇ قىزلىرىغا، ۋوي بۇ ئەجەپ ياۋرۇپالىقا ئوخشايدىكەن ، - دەپ كېتىشتى. ئارىلىقتا يەنە بىرى:

-ۋوي بۇ3- ئايدىكى تويدا ، ئەجەپ سەھنىدە روزدېستۋا دەرىخى تۇرىدۇ-يا؟ ، - دەپ ھەيرانلىق بىلەن سورىدى. مەن ئۇلارغا:

- بۇنىڭ باشقا ئالاھىدە مەنىسى يوق. بۇ پەقەت بىزدە بىر سەھنى گۈزەللەشتۈرۈشتە ئىشلىتىدىغان دېكراتسىيەدىن ئىبارەپ. - دەپ قىسقىچە چۈشەندۈرۈپ قويدۇم.

دەمەك، مانا مۇشۇنداق ھەر خىل سۆھبەت - پاراڭلاردىن بىزدەك تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى، پىكىر يۈرگۈزۈش ۋە كۆزىتىشىمىزدە ھەر خىل ئوخشىماسلىقلارنىڭ

بارلىقىنى ھېس قىلىپ قالىمەن. ھازىر ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتى ۋە تۇرمۇش، ئۆرپ-ئادەتلىرىنى بىر قەدەر ياخشىراق چۈشەنگەندىن كېيىن، بۇنىڭغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان ئەھۋاللارغىمۇ بۇرۇنقىدەك ھەيران قالمايدىغان بولدۇم ھەم ماڭا يېڭىلىقتەكمۇ تويۇلمايدىغان بولۇپ قالدى.

تۆردى لېتىپ:

مېنىڭ ياپۇنىيەدە تۇرغان كۈنلىرىم ئانچە ئۇزۇن ئەمەس، لېكىن ياپۇنىيەلىكلەر بىلەن تۇرمۇش ۋە خىزمەت جەھەتلەردە بىر بولغان كۈنلىرىم 10 يىلدىن ئاشىدۇ. مۇشۇ جەريانىدا بىر تەرەپتىن ئۇلاردىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگەنگەن بولساق ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارغا ئۇيغۇر دىگەننىڭ قانداق بىر ئىنسان ئىكەنلىگى تۇنۇتۇپ، ئۇلاردىن مەن بىلەن ئارىلاشقانلىكى قېرى-ياش، يۇقۇرى-تۆۋەن ،ئەر-ئايال ھەرقانداقلىكى بىرسىنىڭ كۆڭلىدە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرلەرنى قالدۇرۇپ كەلگىنىم مەن ئۆچۈن بىر غەلىبە. بەلكىم بۇندىن كېيىنكى ھاياتىمدا ياپۇنىيەلىكلەر بىلەن ئۇنچە ئارىلاشماسلىقىم مۇمكىن. لېكىن ئاز بولمىغان ياپۇنىيە پۇقراسىنىڭ مېنى ياد ئېتىپ ، شىنجاڭغا ئىنتىلىپ تۇرىشى مېنى بىر ئۆمۈر پەخىرلىك ياشاشقا ئەرزىگۈدەك روھى ئۇزۇق بىلەن تەمىن ئەتكۈسى. چۈنكى مەن ئۆز كۆچۈمگە تايىنىپ ياپۇنىيەلىكلەرنىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشىپ ، ئۆز كۆچۈمگە تايىنىپ ئۇلار ئارىسىدىن ئورۇن ئېلىپ ، يەنە ئۆز كۆچۈمگە تايىنىپ ياپۇنىيەگە بېرىپ ، يەنە ئۆز ئىرادەم بويىچە ئۇلارنىڭ يالۇرۇشلىرىغا پىسەنت قىلماي يۇرتۇمغا قايتىپ كەلگەنمەن. دىسەم داستان بولغۇدەك گەپلەر چىقىدۇ. ئېيتانلىرىمنىڭ ياپۇنىيەگە قىزىقىدىغان ۋەياكى ياپۇنىيەگە بېرىشنى ئارزۇ قىلىدىغانلارنىڭ ياپۇنىيەلىكلەر ئالدىدا بويۇن قىسىپ قالماسلىقىغا ئازدۇر كۆپتۇر پايدىسى تەگسىكەن دىگەن

ئۇمـۇتتىمەن. چـۇنكى نەق ياپۇنىيەلىكلەرنـىڭ ئـۆزى، ئۆزگـەدىن يـاردەم تەلەپ قىلىدىغانلارنى تولىمۇ تۆۋەن كۆرۈدىغـان خەق. مەن ئۇيغـۇر ئەۋلادىنـىڭ ئۇلارنـىڭ ھىسداشلىق ئوبيكتىغا ئايلىنىپ قېلىشىنى خالىمايمەن.

گەپنى يەنىلا مۇندىن ئون بەش يىل ئىلگىرىكى بىر ئىشتىن باشلاي:

يـاپۇنچىنى خېلـى راۋان سـۆزلىيەلىگىدەك بولغـان چـاغلىرىم بولـسا كېـرەك بـىر كۈنى ياپۇنىيەلىك ئوقۇتقۇچۇم مېنى ئۇرۇمچىدىكى يەنە بىر خـىزمەت بـىلەن تـۇرۇپ قالغان ياپۇنىيەلىك پـىشقەدەم تۇنۇشـىنىڭ ئـۆيىگە باشـلاپ بارغـان ئـىدى. بىزنـىڭ پـاراڭلىرىمىز خېلـى بىـر يەرگە بارغانـدا سـاھىپخان ياپۇنىيەلىـك، ئۆزىنـىڭ قوسـاق كۆپۈگىنى ئېيتىشقا باشلىدى.

گەپ ئاربىلىقـدا ئـۇ كـىشى: بـۇ يەرلىكـلەرگە بىـر ئـىشنى تاپـشۇرسىڭىز يـاكى ئەھۋال ئىگەللەپ بىرەر ئىشنى سورىسىڭىز «چاتاق يوق!»لا دەيـدىكەن . ئـون قېـتىم سورىسىڭىز يۈز قېتىم «مەسىلە يوق!» دەپ جاۋاپ بېرىدىكەنۇ لېكىن شـۇ ئـىشقا دۇچ كەلگەندە تالاي مەسىلىلەر كېلىپ چىقىدىكەن.

شـۇ ۋاقىتتـا مەن بـۇ گەپنـىڭ تېگىنـى بىلمىگەچكىمـۇ بىزنـىڭ غەيـۋىتىمىزنى قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ ، بەلكىم ئىچىم سىقىلغانىمۇ بولغىيتى، مانا ئەمدى شۇنىڭدىن ئـون يىلـلار ئۆتـۈپ ئـۆز يۇرتۇمغـا كېلىـپ قەدەمـدە بىـر شـۇنداق ئىـشلارغا دۇچ كېلىـۋېتىپتىمەن. بىـرەر ئـىشنى باشـقا بىرسـىگە تاپـشۇرۇشتىن بـۇرۇن تولىمـۇ ئىككىلىنىمەن، ئامال بار كۆرۈلۈش مۇمكىنچىلىكى بولغـان ئـىشلارنى ئەسكەرتـىشكە تىرىشىمەن. لېكىن خوشاللىق بىلەن ئاڭلايدىغانلار ئاساسەن يـوق دىـيەرلىك. ئـۆزەم تاپشۇرۇپ يەنە خاتىرجەم بولالمايمەن، خىيالىم شۇ ئىشتا بولۇپ، دىققىتىم چېچىلىدۇ، بەزىـدە ئاربىلىقتـا تېلىفـۇن قىلىـپ سـوراپ باقـىدىغان چـاغلىرىمۇ بولىـدۇ. لـېكىن كۆپىنچە ھـاللاردا قارشـى تەرەپنـىڭ ياخـشى مۇئامىلىـسىگە ئېرىـشەلمەيمەن، بەلكـم

قارشى تەرەپ "مېنىڭ قىلالايدىغانلىقىمدىن گۇمانلىنىۋېتىپتۇ" دەپ ئويلىسا كېرەك، سوغاقلا جاۋاپقا ئېرىشمەن، شۇنداقلا گۇمانى بارلىقىنى قارشى تەرەپكە ئاشكارىلاش بۇ بىر، ئەخلاقسىزلىق، لېكىن كۆپ هاللاردا تاپشۇرۇلغان ئىش باشقا چىقمايدۇ، ياكى نۇرغۇن ئارتۇقچە مۇساپىلەر بېسىپ ئۆتۈلگەندىن كېيىن ئاندىن ئۇنۇمى كۆرۈلىدۇ. شۇڭا ئامال بار ئۆزەم قىلىشقا تىرىشمەن. شۇڭىمۇ تولىمۇ ئالدىراش بولمەن.

بۇ يەردە ياپۇنىيەلىكلەر، خەنزۇلار، ۋە ئۇيغۇرلار غا بىر مسال كەلتۈرۈپ باقاي:

شۇنداق بىر چىغىر يولنى كېڭەيتىپ ياساشقا تىوغرا كەلىدى دەيلى، نەق يولنى بىر چوڭ قورام تاش توسۇپ تۇرغان بولسا، ئەگەر ئۇيغۇرلار بولسا تاشنىڭ ئاستىنى بوشتىپ بىر ياققا دومىلىتىۋېتىش ياكى ئون ئادەم جەم بولۇپ دەس كۆتۈرۈپ بىر ياققا ئېلىۋېتىشنى ئويلىشى مۇمكىن.

خەنزۇلار بولسا تاشنىڭ ئوتتۇرىسىدىن بىر توشۇك ئېچىپ ، ئىچىگە پارتىلاتقۇچ سېلىپ بىرلا پارتىلىتىپ، يوق قىلىۋېتىشنى ئويلىشى مۇمكىن.

ياپۇنىيەلىكلەر بولسچۇ، تاشنى ئۇياق بۇياقتىن مىتىرلاپ ئۆلچەپ بۇ تاشنى قانچىگە بۆلگەندە ئاسان يۆتكىگىلى بولىدۇ، شۇنداقلا ھەر بىر پارچىسىدىن قانداق پايدىلانغىلى بولىدىغانلىقى ئۈستىدە باش قاتۇرۇشى مۇمكىن. ئۇلار مەسىلىنى ئاۋۋال كۈزىتىش ئاندىن پىلانلىق هالدا كىچىك بۆلەكلەرگە بۆلۈپ هەل قىلىش، هەتتا ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى ئويلايدۇ.

خەنزۇلار بولسا مەسىلىنى بىرلا ئادەم چاپراسسىغا هەل قىلىۋېتىپ خىزمەت كۆرسۈتۈشنى ئويلايدۇ.

ئۇيغۇرلار بولسچۇ، بۇ مەسىلە ماڭىلا زىيانلىقمىدى، كۆپچىلىك بىرلىكتە بىر ياقلىق قىلىشمىز كېرەك دەپ ئويلاپ ئىككى يېقىغا قارايدۇ.

ئەنۋەر هاجى مۇھەممەد:

بىز جاھانىڭ كىچىككىنە بىر بۇرجىكىنى كۆرەلەيمىز، ئەمما ھازىرقى ئۇچۇر دەۋرىدە جاھاندىكى تۈرلۈك خەلقلەردىن ۋاستىلىك مەلۇمات ئالالايمىز. ھەر بىر مىللەت ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت تۈپرىقىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان بولىدۇ دېگەن گەپ ھەقىقەتەن توغرا. ئاللاھ تائالا قۇرئاندا ئىنسانلارنىڭ ئۆزئارا تونۇشۇشى ئۈچۈن ئۇلارنى خىلمۇ خىل ئىرىق، مىللەت قىلىپ ياراتقانلىقىنى ئېيتىدۇ، ھەر خىل ئادەمزات بۇ دۇنيانىڭ رەڭدار زىننىتى، ئۇلارنىڭ خىلمۇ خىل ياشاش ئۇسۇلى ۋە مەدەنىيىتى بۇ دۇنيانىڭ ئاجايىباتى، بۇ ئاللاھنىڭ بىر ھېكمىتىدۇر.

مېنىڭ بىلگىنىمگە كۆرە، مەدەنىيەت يىلتىزى تۇتىشىپ كەتكەن ئۇيغۇر ۋە تۈركىيە تۈركلىرى پىسخىكا، ئېتىقاد، تۇرمۇش ئادىتى، تىل، مەدەنىيەت جەھەتتىن ئاساسەن ئوخشايدۇ. تۈركىيىنىڭ ئىزمىر شەھىرىدىكى قاينىاق بازار ئۇرۇمچى يېكى قەشقەرنىڭ بازىرىنى ئەسلىتىدۇ، سېتىقچىلار، ھۆپىگەرلەر،ھۇنەرۋەنلەر، دۇكانىنىڭ بېزىلىشى، خېرىدار بىلەن بولغان مۇئامىلە، ھەتتا سۆزلىشىش، قىياپەت ۋاھاكازا... بەئەينى ئۇيغۇر. پەرق بار دېيىلسە، پەقەت ئۇلارنىڭ ساپاسى يۇقىرىراق، روھى بىزدىن ئۈستۈنرەك.

مەن كۆرگەن ئەرەب مىللىتى بىز بىلەن ئېتىقاد، تۇرمۇش ئۇسۇلىدىن باشقا يەنە، گېپىدە تۇرماسلىق، ھورۇنلۇق، گەپدانلىق، شائىرلىق، ۋە سۆز بايلىقى جەھەتتىن ئوخشايدۇ، ئۇلارنىڭ ياخشىلىرى بەك ياخشى، جۇشقۇن، تەقۋا، ئېسىل. ئەسكىلىرىمۇ بىزدىكى ئەسكىلەردىن قېلىشمايدۇ. مەككىدە مەن ئاشۇنداق ئەسكى بىر ئەرەب بىلەن تاكاللىشىپ قالغانىدىم.

بېيجىڭدا ئوقۇپ، ئىشلەپ 15 يىل تۇرۇپتىمەن، خەنزۇ مىللىتىنىڭ كۈچلۈك مەدەنىيىتى قېرىلار بىلەن ساقلىنىپ قالغانىدەكلا بىلىنىدۇ، ياشلىرىنىڭ ئىدىيىسى ئاساسەن زامانىۋىلىشىپ، شالغۇتلىشىپ كەتتى، غەربنىڭ تەسىرى بارغانچە

كۈچەيمەكتە. 15يىلدىن بېرى بېيجىڭلىقتىن بىرمۇ ئاغىنەم بولۇپ باقمىدى، بىرەرسى بىلەن تونۇشۇش تولىمۇ يۈزەكى بولدى. بۇلار بىلەن پاراڭلاشسىڭىز ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسا پۇلنىڭ، مائاشنىڭ، ئۆيىنىڭ، ماشىنىنىڭ، يەيدىغان ئىچىدىغان نەرسىنىڭ(شىنجاڭ تاماقلىرىنىڭ)، شىنجاڭ قىزلىرىنىڭ گېپىنى قىلىدۇ. مەيلى زىيالى، مەيلى خىزمەتچى، مەيلى چەتتە ئوقۇپ كەلگىنى، مەيلى تاكسى شوپۇرى بولسۇن، قايسى بىرى بىلەن پاراڭلاشسىڭىز ئوخشاش پاراڭ، ئوخشاش ئىدىيە. بۇلاردىكى كوللېكتىپ ئاڭ شۇنچىلىك كۈچلۈك ئىكەنكى، بىرەرسىمۇ سىزگە باشقا نەزەردە، سىز پەقەت ئويلاپ باقمىغان ئۆزگىچە نەزەردە قاراپ باقمايدۇ. پاكىز كىيىنىپ ئۆزىڭىزنى چەت ئەللىك دېسىڭىز باشقىچە ھۆرمەت نەزىرىدە قارايدۇ، ئەگەر مەن شىنجاڭلىق دېسىڭىز مۇئاملىسىنى دەرھال ئۆزگەرتىدۇ. بۇلار ئادەمنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكى ۋە قىممىتىگە ئەمەس، قەيەردىندۇر قوبۇل قىلىپ كاللىسىغا مەھكەم ساقلىۋالغان قارىشىدا مەھكەم تۇرۇۋالىدۇ ھەم ئۇنى پات ئۆزگەرتمەيدۇ. مەن ئۇلارنىڭ تەپەككۇرىنى سەددىچىن سېپىلىغا، تۆت چاسا خېتىگە ئوخشىتىمەن، ئۆزەمنى شۇ رامكىدىن چىقالمايدىغاندەك ھېس قىلىمەن.

مائارىپ هەققىده سىلىشتۇرما ۋە ئويلار

يۇسۇپئېلى ياسىن:

بىز كىچىكىمىزدىن "پولاتتەك ئىنتىزام ئاستىدا ئالتۇندەك غەلبە ياتىدۇ" دېگەن تەربىيەنى ئالغان. يەنە "ئۇچتە ياخشى"

دېگىنىمۇ "ئۆگىنىش، ئەخلاق ۋە ئىنتىزام"نى كۆرسىتەتتى. قىسقىسى، "غايىلىك، ئەخلاقلىق، ئىنتىزامچان" قىلىپ تەبىيلەش مائارىپنىڭ مەقسىدى ئىدى. بۇ يەردە ئىنتىزام بىر خىل قېلىپ بولۇپ، كۆرسىتىلگەن دائىرىدە ھەرىكەت قىلىشنى بىلدۈرىدۇ.

نەتىجىدە جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار دۇنيا ماتېماتىكا ئولىمپىك مۇسابىقىلىرىدە 1- بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ يوتقىنىنىمۇ يىغالمايدىغان، نەزەرىيە بىلگەن بىلەن ئەمەلىيەت بىلمەيدىغان "پارنىك گۇلى" شەكلىدە ئۆسۈپ يېتىلدى. بۇ يەردە بىر مەسىلە دۆلەت رەھبەرلىرى ۋە مائارىپچىلارنىڭ ئالدىغا قويۇلدى: بىرنىڭ تەربىيىلىگەن ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ ئىمتىھان نەتىجىسى شۇنچە يۇقىرى، ئىنتىزام جەھەتتە شۇنچە قاتتىق تۇتىمىز، لېكىن نېمىشقا ئەمەلىي پائالىيەتلەردە بۆسۈپ چىقالمايدۇ؟ نېمىشقا چوڭ-چوڭ ئىجادىيەتلەر بارلىققا كەلمەيدۇ؟ ....

موشۇنىڭغا ئوخشىغا سۇئاللارنىڭ نەتىجىسىدە "ئىمتىھان مائارىپى خاتاكەن، ساپا مائارىپىنى يولغا قويىمساق بولماپتۇ" دېگەن خۇلاسىسە كېلىپ چىقتى. بۇ يەردە دېيىلگەن "ساپا مائارىپى"غا "ئوقۇغۇچىنىڭ تۇغما ئىقتىدارىنى جارىي قىلدۇرۇش، تەپەككۇرىنى ئەركىن قاناتلاندۇرۇش، ئوقۇتقۇچى ئېزىپ ئىچۈرمەستىن يول كۆرسىتىش ۋە يېتەكلەش، كونكرىت ئىشلارنى

ئوقۇغۇچى ئۆزى كاللا ئىشلىتىپ، قول سېلىپ بىر تەرەپ قىلىش، ئوقۇغۇچىنىڭ ئۇنىۋېرسال ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش"... دېگەندەك چۈشەنچىلەر ببرىلىدى. بۇ ئىسلاھات داۋام قىلىۋاتىدۇ. ئاخىرىنىڭ قانداق بولۇشى نائېنىق.

ئېينىشتىيىن: "ئىلىم ـ پەندىكى يېڭى نەتىجىلەر، ئىجادىيەتلەر قاتتىق تۇرۇم بىلەن تەشكىللەش ئارقىلىق كەلمەيدۇ، بەلكى شەخسنىڭ ئەركىنلىكى ـ ئەركىن تەپەككۇر ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ" دېگەنىدى. ماتېرىياللاردىن مەلۇم بولۇشچە ئامېرىكا باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ سىنىپلىرى خۇددى بىر توپ كەپسىز بالىلار "توڭگۇز توپىقى ئۇيناۋاتقان" كۆرۈنۈشكە ئوخشاش تولىمۇ ئەركىن بولۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇنچە كۆپ تاپشۇرۇقلىرى، نەچچە كىلوگرام كېلىدىغان سومكىلىرىمۇ يوق ئىكەن.

ئۇنداقتا سىز مۇنداق سۇئاللار ھەققىدە ئىزدىنىپ باقسىڭىز:

1ـ شەخسنىڭ ئەركىنلىكى بىلەن قاتتىق تۇرۇم. يەنى بۇ ئىككىسىنىڭ ھەر قايسىنىڭ ئۆز ئارتۇقچىلىقلىرى ۋە كەمچىلىكلىرى ھەققىدە ئۆزىڭىز كۆرگەن ئىشلارنى چىقىش قىلىپ ئىزدىنىپ باقسىڭىز.

2ـ ئۆزىڭىز كۆرگەن چەتئەل مائارىپى ھەققىدە بىلگەنلىرىڭىزنى دەپ باقسىڭىز.

3ـ ئۆزىڭىز كۆرگەن چەتئەل باللىرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانى، روھىي ھالىتى ھەققىدە بىلىدىغانلىرىڭىزنى دەپ باقسىڭىز.

مەمتىمىن ئەلا:

راستىمنى ئېيتسام، مەن خېلى كۆپ ئىزدىنىپمۇ، بىزدە خېلى ئىلگىرىلا تەكىتلىنىپ كېلىنىۋاتقان «ساپا مائارىپى» دېگەن ھەم مەۋھۇم ھەم ئابستراكت ئاتالغۇنىڭ بىزگە قانداق «ئىنقىلاب» خاراكتېرلىق ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى بىلەلمىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئاتالغۇ ماھىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا زىتلىققا تولغان. چۈنكى، مەيلى بىزنىڭ ياكى چەتئەلنىڭ مائارىپى بولسۇن، مائارىپنىڭ ئەڭ تۈپكى ئالاھىدىلىكى دەل ساپا يېتىلدۈرۈشتۇر، مائارىپقا ساپا ئۇقۇمى بىلەن ئېنىقلىما بېرىش خۇددى ئادەم ئۇقۇمىنى «تىرىك جانلىق» دەپ تەبىرلىگەنگە ئوخشاشتۇر. ئەقلىمنى بىلسەم، مائارىپ بىزنى «ئەخلاقىي، ئەقلىي ۋە جىسمانىي» جەھەتلەردىن ساپالىق قىلىپ چىقىشتىكى ئەڭ كەڭ مۇمكىنچىلىك بىلەن تەربىيىلەش ۋەدىسىنى بېرىپ كەپتۇ، ئەمدىلىكتە بۇ تەربىيىلەش نىشانى «ساپا مائارىپى» دېگەن يېڭىچە ۋە يىغىنچاق شوئار سۈپىتىدىكى ئۇقۇمغا ئۆزگەرگەن چېغى، خۇددى كونا مۇسەللەسنىڭ كۈپلا يېڭىغا ئالماشتۇرۇلغاندەك.

نووەتتىكى مائارىپ ۋە ئۇنىڭ ئەمەلىيىتى قەدىمكى كېجۇ ئىمتىھانى تۈزۈمىنىڭ پۈتۈن جۆگىلۈقلارغا قالدۇرغان پىسخىك جاراھىتىنى خىلمۇ خىل شەكىلدە داۋاملاشتۇرىۋاتىدۇ: تەربىيىلەش بالىلارنى ھېلىھەم ئىنتايىن قاتتىق ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتۈشنى كاپالەت بىلەن تەمىنلەشكىلا كۈچەيدىغان ئىنتايىن بىر تەرەپلىمە يولدا كېتىۋاتىدۇ. ئىلگىرىكى قاتمال مائارىپ ئەندىزىسىنىڭ مەھسۇللىرىدىن بولغان ئوقۇتقۇچىلار ۋە ھەتتا ئاتا-ئانىلارمۇ كۆپ ھاللاردا يەنىلا كونا يولدا بىلىپ بىلمەي مېڭىپ، «ساپا مائارىپى» دېگەن دەبدەبىلىك چاقىرىقتىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى كۈتۈۋاتىدۇ. جەمئىيەت ئەزالىرىدا چوڭقۇر ئىدىيە ئۆزگىرىشى ۋە ھەتتا ئىنقىلابى ئېلىپ

كېلەلەيدىغان مائارىپنىڭ ماھىيەتلىك قۇرۇلمىسىدە ئىنقىلاب خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشنىڭ يۈز بەرمەسلىكى ھەممە ئۇرۇنۇشلارنى ئەڭ ئاخىرىدا كۆزلەنگەن نىشاندىن يىراقلاشتۇرىۋېتىدۇ.

مەن يېقىندا ئۆزۈم كۆرگەن ۋە ئۆگەنگەنلىرىم ئاساسىدا يېزىپ چىققان «بېلگىيە مائارىپى ھەققىدە» (مەزكۇر ماقالە مەن يېقىندا ئۇيغۇر تىلىدا يېزىپ تاماملاپ تەشرىياتقا تاپشۇرغان «تاش ۋە تارىخ» دېگەن ئەدەبىي خاتىرىلەر ۋە ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمىدىكى بىر تونۇشتۇرۇش خاراكتېرلىق ماقالىدۇر) ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك، غەرب مائارىپ ئۆزىنىڭ قەدىمكى دەۋرلىرىدىن تارتىپلا، ئادەمنى ساپالىق تەربىيىلەشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇللىرى ھەققىدە ئويلانغان ۋە بۇ ھەقتە نۇرغۇن ئەمەلىي قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئەپلاتون دەۋرىدىلا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئادەمنىڭ تەن بىلەن روھ جەھەتتىكى تەربىيىلىنىشىنىڭ مۇھىملىقى، مائارىپ ئەمەلىيىتىدىكى دېموكراتىك ئىدىيە بولمىش دېئالوگلۇق ئوقۇتۇش شەكلى ۋە مائارىپنىڭ ئىجتىمائىي ئاقارتىشنىڭ تايانچلىرىنى بارلىققا كەلتۈرۈشتىكى مەنبەلىك رولى پۈتكۈل غەرب ئىدىيە مەدەنىيىتىنىڭ شەكىللىنىشىنىڭ ئايرىلماس تەركىبىي قىسمىدۇر. مەن بېلگىيىدە مانا مۇشۇ مائارىپنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزدۈم. ئەمما، مەن بۇ قېتىم ئوغلۇم قۇتلۇقنىڭ بېلگىيىگە كېلىپ، ئوقۇش ئىشلىرىنى كىتابخانلارغا تونۇشتۇرۇش ئارقىلىق، بىزدىكى مائارىپ بىلەن چەتئەل مائارىپىنى يەنە بىر قېتىم ئىلگىرىلەپ سېلىشتۇرۇپ كۆرمەكچى.

مەن ئايالىم بىلەن ئوغلۇمنى 2005-يىلى 1-ئايلاردا بېلگىيىگە چاقىرتىپ ئەكەلدۈرىۋالدىم. مەن ئائىلەمدىكىلەردىن ئوقۇش سەۋەبىدىن تۆت يىلدىن ئايرىلىپ كەتكەچكىمۇ، ئۇلار كەلگەندىن كېيىن يېڭىۋاشتىن ھېسسىيات يېتىلدۈرۈشكە چۈشتۇم. بولۇپمۇ قۇتلۇقنىڭ مەن ھەققىدىكى ئەسلىمىسىنى قايتىدىن قوزغاپ،

ھېسسىياتىمىزنىڭ قايتىدىن ئۇلىنىشىغا بەكلا كۆچىدىم: ئۇنىڭ بىلەن مۇڭداشتىم، بىللە ئويناندىم ۋە مەنزىرىلىك جايلارغا ئاپىرىپ كۆرسەتتىم. ئىككىئۇچ كۈنلۈك ئىچكىشتىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ھېسسىياتى تۇراقلىشىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن مەن قۇتلۇقنى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ بىرىنجى يىللىقىغا ئاپىرىپ بەردىم. مەكتەپتە قۇتلۇقنىڭ ئىسىم-فامىلىسىنى تىزىمغا ئالدۇرۇش بىزنى تۇنجى قېتىنچىلىققا يۈزلەندۈردى.

--ئوغلىڭىزنىڭ ئىسمى نېمە؟--دېدى كاتىپ قىز.

--قۇتلۇق.

--فامىلىسى نېمە؟

بۇ سوئالغا تۇرۇپ كەتتىم، چۈنكى ئەگەر قۇتلۇق مېنىڭ ئىسمىمنى فامىلە قىلىپ قوللانسا، ئۇ ھالدا مېنىڭ ئىسمىم ئۆزۈمنىڭ فامىلىسى بولۇپ قالاتتىدە، بۇ چاغدا ئۇ قىز شۇ ھامان مېنىڭ ئۇنىڭغا ھېلى ئېيتىپ بەرگەن ئىسىم-فامىلەمنىڭ قانۇنىيلىقىدىن گۇمانلىناتتى.

ــئەلا،ــ دېدىم سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن. چۈنكى ئىشنىڭ لوگىكىلىق تەرەققىياتى ھەر ئىككىمىزنىڭ ئورتاق بىر ئىسمىنى ــ مېنىڭ دادامنىڭ ئىسمىنى ــ فامىلە قىلىپ قوللىنىشىمىزدىن ئىبارەت مۇشۇ تاللاشقا ئېلىپ بارغاندى. ئۇيغۇرلارنىڭ فامىلە قوللانمايدىغان بۇ ئادىتىنى بۇ يەردە ھېچكىمگە بىلدۈرمىگىنىم بىلەن، ئىچىم ئاچچىق بوپ قالدى. نەسەبنى تەگئىات ئارقىلىق سۈرۈشتۈرۈپ، ئۆزلۈك كىملىكىنى بەلگىلەيدىغان ئادەت بىزدە تا ھازىرغىچە يېتىلمىگەچكە، ۋاقىت نۇرغۇن ئېسىل تارىخلىرىمىزنى شەپقەتسىزلەرچە كۆمۈۋەتكەندى. ھەر بىرىمىزگە مۇستەھكەم كىملىك تۇيغۇسى ئاتا قىلالايدىغان تەگئاتنىڭ كەملىكى بىزنى ئەڭ ئاخىرىدا پەقەت توختاۋسىز ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان زەنجىرنىڭ نامسىز بۆلىكىگە ئايلاندۇرۇپ قويىاتتى.

تارىخىي تۈيغۇ ھەم تارىخىزملىق ئاڭنىڭ بىزدىكى ئادەمنى چۆچۈتكىدەك دەرىجىدە سۈس بولۇشى دەل ئۆزلۈك ئېڭىنىڭ سۈسلىقىدىن بولۇپ كەلگەنىدى.

ــ ئوغلىڭىزنىڭ ئوتتۇرا ئىسمى نېمە؟ ــ دېدى ئۇ خىيالىمنى بۆلۈپ.

ــ ئۈيغۇر.

بۇ مېنىڭ تەگئات قوللىنىش مەسلىسىگە دۇچ كەلگەندىن كېيىن، ئىلگىرىلەپ چىقارغان قارارىم ئىدى. ئەمدى ئوغلۇم كەلگۈسىدە مەيلى نەدە ياشىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۆزىنىڭ ئوتتۇرا ئىسمىدا ئەكس ئەتكەن ئۈيغۇرلۇق كىملىكى بىلەن ياشايتتى. تېخىمۇ مۇھىمى مېنىڭ ئەۋلادلىرىمۇ كەلگۈسىدە مانا مۇشۇ تەگئاتتا ۋە ئوتتۇرا ئىسمىدا گەۋدىلەنگەن يوقالماس مەدەنىيەت كىملىكى بىلەن ھەم ئۆزىنى تونۇيتتى ھەم باشقىلارغا ئۆزىنى تونۇتاتتى.

قۇتلۇق ئوقۇشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىنتايىن قىيىن دەپ قارىلىدىغان داچ (بېلگىيىنىڭ شىمالىدىكى فلەمىش خەلقى گوللاندىيىلىكلەر بىلەن ئورتاق قوللىنىدىغان، گېرمان تىللىرىغا تەۋە نېدېرلاند تىلىنى كۆرسىتىدۇ) تىلى سەۋىيىسى نۆلدىن باشلىنىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ دەرسلەرگە كېچىكىپ كېلىشى سەۋەبىدىن ئىلگىرى ئۆتۈلگەن دەرسلەرگىمۇ يېتىشىشى كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ زىممىسىدىكى ۋەزىپىسىنىڭ ئېغىرلىقىنى ئويلاپ ئۇنىڭدىن سەل ئەنسىرەپمۇ قالاتتىم. ئۇ مەكتەپكە بېرىپ ئەتىسلا بىر دەپتەرنى بىزگە كۆرسىتىپ: «ماۋۇ مېنىڭ ئەتىكى دەرسكە قىلىدىغان تەييارلىقلىرىمكەن» دېدى. ئۇنىڭ دەپتىرىدە نېمە ئىش قىلىشى كېرەكلىكى داچ تىلىدا تەپسىلىي يېزىلغانىدى.

ــ بۇنى ئوقۇتقۇچىلىرىڭ يازدىمۇ، ــ دەپ سورىدىم قۇتلۇقتىن.

ــ بۇگۈن مەكتەپ ماڭا ئايرىم تىل ئوقۇتقۇچىسى بەلگىلەپ بەرگەنتى، شۇ مۇئەللىم ماڭا بۇلارنى قولۇمنى تۇتقۇزۇپ يازدۇردى ۋە بۇلارنى سىلەرگە كۆرسىتىشىمنى

ئېيتتى، ــدېدى.

ــئۇنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى قانداق بىلدىڭ؟ ــدەپ سورىدىم قىزىقسىنىپ.

ــماڭا بۇگۈن يۇقىرى يىللىقتا ئوقۇيدىغان جوڭگودىن كەلگەن بىر بالىنى ئەكىرىپ بەزى نەرسىلەرنى تەرجىمە قىلدۇرۇپ بەردى. ئۇنىڭ دېيىشچە، مەن بىر ھەپتىدە ئۇچ كۈنلۈك تىل دەرسىنى ماڭا ۋە مەندەك كېيىن كەلگەن ئۇكرايىنلىق يەنە بىر قىزغا بىللە ئۆتىدىكەن.

ئۇ ئۆگىنىشىگە كىرىشىپ كەتتى. ئۇنىڭغا تىل ئۆگىنىشنىڭ ھەقىقەتەن ئېغىر كېلىۋاتقانلىقىنى ھەر ۋاقىت ھېس قىلىپ تۇراتتىم. ئۇنىڭدىن پات-پات ساۋاقداشلىرىنىڭ ئۇنى ئارىغا ئېلىۋاتقانلىقىنى-ئالمايۋاتقانلىقى ھەققىدە سوراپ تۇراتتىم. ئۇ ئۇلاردىن خېلىلا رازى ئىدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭغا ئايرىم بەلگىلەنگەن تىل ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن خۇددى ھەدە-ئىنىدەك ئۆتىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئۇ بەزىدە: «بۇگۈن تىل مۇئەللىمىم ماڭا ئالما بەردى. تېخى يۇزلىرىمنى يۇيۇپ قويدى» دېسە، بەزىدە «بۇگۈن مۇئەللىم مەن بىلەن بىللە ئويناندى» دەيتتى. ئىشقىلىپ مۇئەللىملىرى ئۇنى ئامالنىڭ بارىچە مەكتەپكە قىزىقتۇرۇپ، تىلنى ۋاقتىنچە بىلمەسلىكتىن ئىبارەت بۇ كەمتۈكلۈكنى يېپىشقا تىرىشۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ تۇراتتىم.

قۇتلۇق مەكتەپكە بارغانسېرى ئىچىكىپ قالدى. مېنىڭ دىققىتىمنى ئەڭ تارتقان يېرى يەنىلا ئۇنىڭ ھېلىقى كۈنتەرتىپ دەپتىرى ئىدى. ئۇ مەكتەپتە مۇئەللىمنىڭ ياردىمىدە ئەتە نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئەستايىدىل تولدۇراتتى. ئۆيدە بولسا شۇنىڭغا بىنائەن ئىش كۆرەتتى. دېمەككى، ئۇنىڭ پائالىيىتى بارغانسېرى قېلىپلىشىشقا ۋە سىستېمىلىشىشقا مېڭىشقا باشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزى بىلىپ قىلىدىغان بوپ كەتتى.

بىر كۈنى ئۇ ئەتىسى سىنىپىدىكىلەر بىلەن يىراق بىر جايغا بېرىپ ئويناپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتتى ۋە مېنىڭ بىر سۈلياۋ خالتا، يامغۇرلۇق چاپان، كۈنلۈك ۋە تەنتەربىيە ئايغى تەييارلاپ بېرىشىمنى ئېيتتى. مەن ھەممىنى تەق قىپ بەردىم. ئەتىسى ئۇ كەتتى. كەچتە ئۇ خوشال قايتىپ كەلدى ۋە ئۆزلىرىنىڭ يىراق بىر جايغا بېرىپ خىلمۇ خىل ئۆسۈملۈكلەرنى كۆرۈپ كەلگەنلىكىنى، بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئەۋرىشكىسىنىمۇ يىغىشنى ئۆگەنگەنلىكىنى زوق-شوخ بىلەن سۆزلەپ كەتتى. ئاندىن ئۇ دەپتىرىنى ئېچىپ، ئۆزلىرى سىزغان بەزى ئۆسۈملۈك شەكىللىرىنى بىزگە كۆرسىتىپ، چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى. دېمەك، ئۇنىڭ كۈنتەرتىپ بويىچە ئىش قىلىشنى ئۆگىنىشى بىلەن ئۆسۈملۈك كۆرۈشكە بېرىشى ئۇنىڭ مۇستەقىل ئىش قىلىش ۋە تەبىئەتنى مۇستەقىل كۆزىتىشىنىڭ باشلىنىشى ئىدى.

بىر كۈنى تۇيۇقسىز ئۇنىڭ ئۇرۇمچىدە ئوقۇغانىدا ئىشلەتكەن ماتېماتىكا كىتابى بىلەن ھازىرقى مەكتىپىدە ئىشلىتىۋاتقان ماتېماتىكا كىتابىنى سېلىشتۇرۇپ كۆردۈم. ئۇنىڭ ئىلگىرىكى كىتابىدا ئاددىي ۋە باشلانغۇچ سەۋىيىدىكى نۇرغۇن ماتېماتىكىلىق بىلىملەر بىر قەدەر ئابستراكت ئۇسۇلدىراق چۈشەندۈرۈلگەنىدى. ھازىرقى كىتابىدا بولسا نۇرغۇن مەسىلىلەر ئاددىي بولۇشىغا قارىماي ناھايىتى ئىنچىكىلىق ۋە ئۆزگىچە ماھارەت بىلەن چۈشەندۈرۈلگەنىدى. ئېھتىمال ئىككى خىل مائارىپىنىڭ پەرقى مەسىلىسى مانا مۇشۇ مەسىلىگە تۇغەللەنسە كېرەك: بىرى ئوقۇغۇچىلاردا تەرتىپلىك ئىش كۆرۈش ئادىتىنى تەدرىجىي يېتىلدۈرۈش ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزلۈك-كونترولىلۇقنى ئاشۇرۇش ئارقىلىق شەخسنى ئۆزلۈك-ئىنتىزامى بىلەن يېتەكلەشنى نىشان قىلسا، يەنە بىرى ئۇلارنى قاتتىق ئىنتىزام ئارقىلىق كونترول قىلىشنى ئىزدەيتتى؛ بىرى مەسىلىلەرنى بايقاشتىكى ئىنچىكىلىقنى قوغلاشسا، يەنە بىرى بىلىمنىڭ كۆپلەپ بېرىلىشىنى قوغلىشاتتى؛ بىرى ئىجادىيلىققا مايىل بولغان تەربىيىلەش ئۇسۇلىنى

يېتىلدۇرۇشكە ئەھمىيەت بەرسە، يەنە بىرى بىلمىنى دوگما يەتكۈزۈش ئۇسۇلىنى تەكرارلايتتى؛ بىرى ئىندىۋىدۇئال تەربىيىنى مۇھىم تۇتقا قىلسا، يەنە بىرى بۇنىڭغا كۆپ ھاللاردا سەل قارايتتى.

قۇتلۇق مىڭبىر جاپالارنى تارتىپ، سىنىپىنىڭ ئوتتۇرىھال سەۋىيىسىگە ئاخىر يېتىشىۋالدى. بىر كۈنى ئۇنىڭ ھەتتا بىزنىڭ ئالىي مەكتەپ مائارىپىمىزدىمۇ قوللانمايدىغان ناھايىتى مۇرەككەپ نەتىجە ھېسابلاش جەدۋىلىنى تاپشۇرۇۋېلىپ كۆڭلىمىز سەل ئىز جايىغا چۈشتى. ئۇلارنىڭ باھاسىدا قۇتلۇق بارغانسېرى ئېچىلىۋاتقان بىر ئوقۇغۇچى بولۇپ، ئۇنىڭدىن چوڭ ئۈمىدلەر كۈتۈلگەنىدى. بۇ بىزنى ئىنتايىن خوشال قىلدى. ئۇ ئاخىر تىرىشىپ يۈرۈپ، داڭ تىلىدا راۋان ئالاقە قىلالايدىغان بولدى. ئۇنىڭ مائارىپ تەربىيىسى ماڭا ئۆزىمىزنىڭ مائارىپى ھەققىدە نۇرغۇن نەرسىلەرگە يېڭىدىن قاراشقا تۈرتكە بولدى. شۇنداقلا بۇنىڭدىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلىدىم. دېمەك، بىزدە ئوقۇغۇچى بىلەن ئوقۇتقۇچىنىڭ مۇناسىۋىتىدىن تارتىپ ئوقۇغۇچىلارنى مۇستەقىل ھايات كەچۈرۈشكە يېتەكلەشكىچە؛ دەرسلىك ماتېرىياللارنىڭ قۇرۇلمىسىدىن تارتىپ دەرس ئۆتۈش ئۇسۇللىرىغىچە نۇرغۇن فۇنداميېنتال پەرقلەر ساقلانغانىدى. بۇ پەرقلەر دەل مەدەنىيەتنىڭ ئوخشىماسلىقى كەلتۈرۈپ چىقارغان ئوخشاش بولمىغان پىكىر ئادىتىدىن كېلىپ چىققانىدى.

گۆھەر يۈسۈپ:

„پولاتتەك ئىنتىزام ئاستىدا ئالتۇندەك غەلبە ياتىدۇ" دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىغىنىمدا، كۆز ئالدىمغا شۇ بىزنىڭ باشلانغۇچتىن تارتىپ تاكى ئوقۇش پۈتتۈرگەنگە قەدەر، سىنىپلىرىمىزنىڭ تاملىرىغا ياكى دوسكىنىڭ ئۈستىگە قىزىل

رەڭلىك قەغەزلەر ئۈستىگە قارا رەڭ بىلەن يېزىلغان ، شوئار تۈسىنى ئالغان جۈملىلەر كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ. ھەم شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ، دەرس ۋاقتلىرىمىزدا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ سىنىپتا ئولتۇرغاندا ھەممىڭلار ئىككى قولۇڭلارنى كەينىڭلارغا قىلىپ تىك ئولتۇرۇپ، پۈتۈن دىققىتىڭلارنى يىغىپ ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلىشىڭلار كېرەك دېيىشى بىلەن، بىزنىڭ دەرھاللا شۇ ھالەتكە كېلىشىمىز، ھەم بۇ ھالەتنى ئېسىمدە قېلىشچە تاكى تولۇقسىزنى پۈتتۈرگىچە داۋام قىلغانلىقلىرىمىز كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ. تولۇق ئوتتۇرىغا چىققاندىن كېيىن بۇرۇنقىغا سېلىشتۇرغاندا ئەلۋەتتە سەل ئەركىنرەك. چۈنكى يېشىمىزمۇ چوڭىيىپ ئاق-قارىنى پەرق ئەتكۈدەك، ھەم زېھنىمىزدىكى ۋەزىپىنىڭ يەنى تولۇق ئوتتۇرىنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ ئالىي مەكتەپكە چىقىشتەك بۇ ئۇلۇغ ئارزۇيىمىزغا يېتىشىنىڭ بىز ئۈچۈن ئېيتقاندا ئەڭ مۇھىم بولغان نىشانلارنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ يەتتۇق ھەم شۇ ,,پولاتتەك ئىنتىزام ئاستىدا ئالتۇندەك غەلبە ياتىدۇ" دېگەن بۇ سۆزلەرنىڭ ھەقىقى مەنىسىنى چۈشەندۇق. مۇشۇ ئاساستا بۇرۇن ئوقۇتقۇچىلار تەرىپىدىن تەشكىللەنگەن بولساق، كېيىن بارا - بارا ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز تەشكىللىيەلەيدىغان ئاڭغا ئىگە بولۇپ ئۆزىمىزنىڭ ئىرادىسىنى تېخىمۇ كۈچەيتتۇق.

مانا مەن بۇ يات ئەلگە قەدەم قويغىنىمدىن باشلاپ بۇلارنىڭ ھەر جەھەتتىكى ئىشلىرى ماڭا يېڭىلىق تۇيۇلۇپ، ئۇلارنى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ كەلدىم ھەم ۋەتەن ئەھۋالى بىلەن، قىسقىسى ئۆزۈمنىڭ كەچۈرمىشلىرىم بىلەن سېلىشتۇردۇم. بۇ يەردىكى يەرلىكلەردىن ئۇلارنىڭ ئوقۇتۇش تۈزۈملىرىنىڭ چىڭ يېكى چىڭ ئەمەسلىكىنى سورىغىنىمدا، ئۇلار ئەلۋەتتە سىلەرنىڭ جۇڭگوغا سېلىشتۇرغاندا بىزنىڭ بۇ يەردىكى ئوقۇتۇش تۈزۈملىرىمىز ئۇنچىلىكمۇ چىڭ ئەمەس. بۇ يەردە كۆپرەك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەركىنلىكىنى چىقىش قىلغان ھالدا دەرس ئۆتۈلىدۇ دېيىشتى. لېكىن بىسىم يوق

بولغان بىلەن، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا رىقابەت كۈچلۈك. شۇڭا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىزنىڭ چىڭ تۇتۇشىمۇ زۆرۈر ئەمەس. مۇھىمى بىزدىكى رىقابەت ئۆزىمىزنىڭ تىرىشچانلىقىغا ئاشۇرىدۇ. بىزدە ئۆزلىكىدىن ئۆگىنىش، يېڭى گۇرۇپپا بولۇپ تەشكىللىنىپ ئۆگىنىش ئۇسۇلى كۆپرەك ئومۇملاشقان. بۇ جەريانىدا بولۇپمۇ گۇرۇپپا بولۇپ ئۆگەنگەندە ھەر قايسىمىز ئۆز ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇشقا تىرغىراپ كېلىدۇ. بىرىمىز بىلمىگەننى يەنە بىرىمىز تولۇقلايدۇ. مانا مۇشۇنداق ئەھۋاللاردا ھېچ بولمىغاندا ئوز ئارا بىلىشىمگەن يەرلىرىمىزدە ئازراق بولسىمۇ بىر بىرىمىزگە يارەم قىلالىغۇدەك دەرىجىدە پۇختا تەييارلىقلار بىلەن گۇرۇپپا ئۆگىنىشگە قاتنىشىمىز دېيىشتى. .

مەن گېرمانىيىگە كېلىپ تىل كۇرسىلىرىدا ئوقۇۋاتقان مەزگىللىرىمىدە، تىل كۇرسىدىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرس ئۆتۈش ئۇسۇلى ماڭا باشقىچە تۇيۇلدى. قىسقىسى ئۆزۈمنى خۇددى بىر باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلغان ئىدىم. مەن بىر شەخسى تىل مەكتىپىدە 6 ئاي تىل ئۆگەندىم. تىل كۇرسىمىزدا دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن دوستلار بار ئىدى. ھەر كۈنى 4-5 سائەتكىچە دەرس ئۆتۈلەتتى. تىل ئوقۇتقۇچىمىزنىڭ كۇرسانتلارنى تەشكىللىشى بەكلا يېنىك ئىدى. مەن دەسلەپتە ھە بۇ شەخسى تىل مەكتىپى بولغاچقا ئەركىن بولسا كېرەك دېدىم. كېيىن ھازىر ئوقۇۋاتقان ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تىل ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلىش مەخسۇس كۇرسىغا قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن بۇ يەردىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭمۇ دەرس ئۆتۈش ئۇسۇلىمۇ ناھايىتى ئاددى، ئەركىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ئوقۇش بېسىمى دېگەن نەرسە يوق ئىدى. لېكىن گەرچە مەكتەپتە بېسىم بولمىسىمۇ بۇ خىل ئۇلارنىڭ بىزنىڭ ئەركىن قويۇۋېتىشى كىشىنى ئۆزلىكىدىن ئۆگىنىشكە كۆپرەك ئۇنىدەيتتى. مانا ئاشۇ ۋاقىتلاردا ھېلىمۇ ئېسىمدە، بەرگەن تاپشۇرۇقلارنى ئىشلىگەندىن سىرت

ئۆزلىكىمىدىن يەنە گېزىتلەرنىي ئوقۇپ بېرەتتىم، گەرچە ئۇنى ئوقۇتقۇچى ئوقۇ دېمىسىمۇ. لېكىن ئۇلار گېزىت، ژۇرناللارنى كۆپرەك ئوقۇپ بېرىڭلار، رادىئو ئاڭلاپ بېرىڭلار دەپ بىرەر ئىككى قېتىم تەكىتلەپ

قويغىنى ئېسىمدە. شۇنىڭ بىلەن بۇ رادىئو ئاڭلاش ، گېزىت ئوقۇپ بېرىش مېنىڭ ئادىتىمگە ئايلانغان ئىدى. ئەتىسى مۇئەللىم قايىسىڭلار رادىئو ئاڭلىدىڭلارمۇ، گېزىت ئوقۇدۇڭلارمۇ دەپ تەكشۈرۈپ كەتمەيتتى. بۇ يەردە ھەق سۆزگە بېسىم قىلمايدۇ، ئۆزىڭىز ئۆزىڭىزگە بېسىم قىلىسىز. چەتئەل ھاياتى بەلكىم كىشى ئاپتوماتىك ھالدا شۇ ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويۇشى مۇمكىن. چۈنكى سىزگە بۇ يەردە يارىدەم قىلىدىغان ياكى قوللاپ قۇۋۋەتلەپ بېرىدىغان ئىنسانلىرىڭىز يوق. يات دۆلەتتە ياشاشنىڭ ئۆزىمۇ كىشىنى بىرەر قۇر تاۋلاپ پىشۇرۇدىكەن . ۋەتەنىدە قەدىرىگە يەتمىگەن نەرسىلەرنىڭ

قەدىرىگە بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن يېتىدىغان بولىدىكەنسىز. قىسقىسى ,,پولاتتەك ئىنتىزام ئاستىدا ئالتۇندەك غەلبە ياتىدۇ" دېگەن بۇ سۆزنىڭ مەنىسى يالغۇز سىز باشقىلار تەرىپىدىن قاتتىق تەشكىللەنگەندىلا ياكى قاتتىق تۈزۈم ئاستىدىلا ئالتۇندەك غەلبە قازىنىشىڭىز دېگەنلىك بولماستىن، بەلكى شۇ غەلبىنى ئۆزىڭىز قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئاۋال ئۆزىڭىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇشىڭىز كېرەك دېگەنلىكتۇر ئىبارەت دېگەن خۇلاسىگە كەلدىم. بۇ توغرىسىدا مۇشۇنچىلىك سۆزلەپ تۇرايلى

ئەمدى تۆۋەندە گېرمانىيە مائارىپى ھەققىدە ئۆزۈمنىڭ كۆرگەنلىرىم، ئاڭلىغانلىرىم، ھېس قىلغانلىرىم، ئويلىغانلىرىمنى بىر سۆزلەپ بېرەي.

گېرمانىيە ئوقۇتۇش سىستېمىسى 4 تۈرگە بۆلۈنىدىغان بولۇپ، بۇ يەردە ئوتتۇرا مەكتەپلەر تولۇق- تولۇقسىز دەپ 2گە ئايرىم بۆلۈنمەستىن، بەلكى بىراقلا بىر پۈتۈن

تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ سۈپىتىدە بىرلەشتۈرۈۋىتىلىدىكەن. گېرمانىيىدە ئادەتتە ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەتىجىسىگە ئاساسەن ئوخشاش بولمىغان تۈرلەرگە بۆلۈنىدىكەن. گېرمانىيە ئوقۇتۇش تۈزۈمى ۋە ئوقۇتۇش قۇرۇلمىسى ۋەتەنىمىزگە سېلىشتۇرغاندا باشقىچە بولۇپ يەنى قۇرۇلما جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا گېرمانىيىدە باشلانغۇچ مەكتەپ ، ئادەتتىكى ئوتتۇرا

مەكتەپ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئالى دەرىجىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ، بىرلەشمە ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە بۆلۈنىدىكەن. ئۇنىڭ باشقا يەنە كەچلىك مەكتەپلىرىمۇ بار. گېرمانىيىدە 16 ئوبلاست بولۇپ، ھەر قايسى ئوبلاستىنىڭ ئوقۇتۇش تۈزۈملىرى ئوخشاش بولمايدىكەن. دوستلارنىڭ تېخىمۇ تولۇق چۈشىنىشى ئۈچۈن بۇ ھەقتە بىر ئاز تەپسىلى توختىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇم.

1. Grundschule يەنى باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، بۇ مەكتەپ 1-سىنىپتىن 4-سىنىپقىچە بولىدىكەن. 4-سىنىپتىن كېيىن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ نەتىجىلىرىگە ئاساسەن ئۆزىگە مۇۋاپىق بولغان ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى تاللايدىكەن. ئادەتتە كۈندىلىك دەرسلىك ئەتىگەن سائەت 8:00دىن 12:00گىچە بولىدىكەن. ھەر بىر سائەتلىك دەرس 45مىنۇت ئۆتۈلىدىكەن.

2. Hauptschule يەنى ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ مەكتەپ 5-سىنىپتىن 9-سىنىپقىچە بولىدۇ. ئادەتتە بۇ مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر بىرەر قول-ھۈنەرۋەنچىلىك كەسپىنى ئۆگىنىدىغان يەرلەردە ئوقۇيالايدىكەن. مەسىلەن: ياغاچچىلىق، رېمونتچىلىق، ئېلېكتر تېخنىكا كەسپىلىرىنى ئۆگىنىش سالاھىيىتىگە ئىگە بولالايدىكەن. ئادەتتە بۇ مەكتەپتە باشقا مۇناسىۋەتلىك دەرسلىكلەردىن باشقا، چەتئەل تىلى سۈپىتىدە ئىنگلىز تىلى دەرسلىكى ئۆتۈلىدىكەن. ئەگەر يېڭىدىن گېرمانىيىگە كۆچمەن بولۇپ كېلىپ كەلگەن ئائىلىلەرنىڭ پەرزەنتلىرى تۈزۈك گېرمانچە

سۆزلىيەلمىسە

ئىنگلىزچىگە قوشۇپ گېرمان تىلى دەرسلىكىنىمۇ تاللىشى شەرت ئىكەن. بۇ مەكتەپتە دەرس 8:00 دە باشلىنىپ 13:15 تە ئاخىرلىشىدىكەن. ھەر بىر سائەت دەرسلىك 45مىنۇت ئۆتۈلىدىكەن.

3. Realschule يەنى بۇ بىر خىل ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ، بۇ مەكتەپتە 5-سىنىپتىن 10-سىنىپقىچە بولۇپ، ئادەتتە بۇ مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر ئوقۇش تاماملىغاندىن كېيىن سېستىرالىق، تىببىي مەكتەپلىرىدە سۇغۇرتا، بانكا مەكتەپلىرىدە ئوقۇيالايدىكەن. بۇ مەكتەپتە ئىنگلىزچە، فرانسۇز تىللىرى چەت تىل دەرسلىكى قىلىپ ئۆتۈلىدىكەن. ئوقۇتۇش ۋاقتى ئۇستىدە ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتۇش ۋاقتى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، يەنى 8:00 دىن 13:15 كىچە بولىدىكەن.

.

4. Gymasium يەنى ئالى دەرىجىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ دېگەن مەنىدە. بۇ مەكتەپ 5-سىنىپتىن 13-سىنىپقىچە بولۇپ، 12-سىنىپقىچە ئوقۇپ ئوقۇش تاماملىغانلار ئادەتتە گېرمانىيىدىكى فاچھوچسچۇلە يەنى ئالى دەرىجىلىك مەخسۇس كۇرس مەكتەپلىرىدە ئوقۇش سالاھىيىتىگە ئىگە بولالايدىكەن. گىيمناسئۇمنى 13-سىنىپقىچە ئوقۇپ پۈتتۈرگەنلەر ئۇنىۋېرسىتىتقا كىرىپ ئوقۇش سالاھىيىتىگە ئىگە بولىدىكەن. بۇ مەكتەپتە ئىنگلىزچە، فرانسۇزچىدىن باشقا يەنە ئىسپانچە، ئىتالىيىچە گېرىكچە ۋە روسچە تىللىرى چەت تىلى دەرسلىكلىرى قىلىپ ئۆتۈلىدىكەن. قايسى تىلنى ئۆگىنىشنى

ئادەتتە ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرى تاللايدىكەن. پەرزەنتلىرىنىڭ شۇ خىل تاللىشىغا

ئاتا-ئانىسىنى قوشۇلغانلىق ئىمزا قويۇپ ئۆزىنىڭ قوشۇلغانلىقىنى ئىپادىلەيدىكەن. دەرس ئۆتۈش ۋاقتى 8:00دىن 13:15 كىچە بولۇپ ئۇنىڭغا قوشۇپ بۇ گىيمناسىئۇمدا ھەپتىدە 2قېتىملىق چۈشتىن كېيىنلىك دەرسى تەسىس قىلىنغان ئىكەن. يەنى 14:00 تىن 16:00غىچە دەرس ئۆتۈلىدىكەن.

5. Gesamtschule يەنى بىرلەشمە ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ تەرجىمە قىلىنىپ، بۇ مەكتەپتە يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسى بىرلەشتۈرۈۋېتىلگەن بولۇپ، 8:00 دىن 16:00 گىچە دەرس ئۆتۈلىدۇ. ئارىلىقتا چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتى 2 سائەت. بۇ بىرلەشمە مەكتەپ تۈزۈمى بىزنىڭ ۋەتەنىدىكى مەكتەپ ئوقۇتۇش تۈزۈملىرى بىلەن ئوخشاش دېيىشكە بولىدۇ(ۋاقىت جەھەتتىن).

6. Abendschule ، يەنى كەچلىك مەكتەپ. گېرمانىيىلىك قوشۇنلارنىڭ ئېيتىشچە، بۇ مەكتەپلەردە بۇرۇن بەزى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىخانىغا قاتنىشالمىغانلار، بۇرۇن مەكتەپتە ئوقۇيالمىغانلار ياكى ئوتتۇرا مەكتەپ دىپلومىلىرى ئالالمىغانلار تولۇقلاپ بۇرۇنقى بوشلۇقلىرىنى تولدۇرىدىكەن. بۇ مەكتەپتە ئوقۇيدىغانلارنىڭ ئوتتۇرا ياشلىقلار ئىكەن.

گېرمانىيە ئوقۇغۇچىلىرى مانا مۇشۇنداق ئوخشاش بولمىغان ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرۈپ ئۆزلىرى خالىغان ، ئوخشىمىغان دەرىجىدىكى مەكتەپلەردە ئوقۇشنى تاللايدۇ.

Realschule نى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئادەتتە Fachhochschuleda دا(قىسقارتىلىپ FH دېيىلىدۇ) ئوقۇش پۇرستىگە ئىگە بولۇپ، بۇ مەكتەپتىكى ئوقۇش ۋاقتى 4يىل بولىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە بىر مەۋسۇم پراكتىكا ۋاقتى بولىدۇ. ئەگەر داۋاملىق ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇشنى خالىسا ، ئۇلار يەنە Gymasium غا ئىمتىھان بېرىپ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇشقا تەييارلىق قىلسا بولىدىكەن.

ئەمدى بۇ يەردىكى ئۇنىۋېرسىتىت ئەھۋالى قانداق؟ ئوقۇتۇش ئۇسۇلىچۇ؟ ۋەتىنىمىزنىڭ ئوقۇتۇش ئەھۋالى بىلەن پەرقلىقمۇ؟ مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بەزى تەرەپلەر توغرىسىدىكى تەپسىلى ئۇسۇللارغا قىزىقسىڭىز كېرەك. مەن تۆۋەندە بۇ ھەقتە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتەي:

بۇ توغرىسىدا خاتا ئۇچۇرلارنى ياكى ئېنىق بولمىغان ئۇچۇرلارنى يوللاپ قويۇشتىن خالى بولۇشۇم ئۈچۈن، 2 گېرمانىيىلىك قوشنىلىرىم بىلەن بۇ ھەقتە قىسقىچە سۆزلەشتىم. مېنىڭ بىلىشىمچە ياكى ئېنىق قىلىپ ئېيتقانىدا گېرمانىيىدىكى ئۇنىۋېرسىتىت ئوقۇشى 5يىل داۋام قىلىدۇ. لېكىن مېدىتسىنا كەسپى بۇنىڭ سىرتىدا بولۇپ، 6-7 يىل داۋام قىلىدۇ. قوشنىلار دېيىشچە، ئوقۇش ۋاقتىمۇ، تاللىغان كەسىپلەرگە ۋە ئالماقچى بولغان ئۇنۋانىغا ئاساسەن ئوخشاش بولمايدىكەن. مەسىلەن: قانۇن، مېدىتسىنا، مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلىق كەسپىدە تەربىيىلەشتەك كەسىپلەرگە 5 يىل داۋام قىلىدىغان بولۇپ، بۇلار ئوقۇش پۈتتۈرگەندە بىر تۈتاش دۆلەتلىك ئىمتىھانغا قاتنىشىدۇ، يەنى نېمىس تىلىدىاStaatsexsamen دېيىلىدۇ.

تەبئىي پەنلەر كەسپى يەنى، ئېلېكترون ئۇچۇر كەسپى، خىمىيە، فىزىكا، بىئولوگىيە قاتارلىق كەسىپلەر 4 يىل داۋام قىلىدۇ. گېرمانىيە ئوقۇتۇش سىستېمىسى ۋەتىنىمىزنىڭكىگە سېلىشتۇرغاندا بىر قەدەر مۇرەككەپرەك بولۇپ، خەتتا بەزىدە گېرمانىيىلىكلەر ئۆزلىرىمۇ بۇ ھەقتە تەپسىلى، تولۇق ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ. قىسقىسى مەنمۇ بۇ يەرگە يېڭىدىن كەلگەندە ئوقۇشقا ئىلتىماس قىلغاندا ئۆزۈمۇ بەكلا قايمۇقۇپ قالغان ئىدىم. ئەينى ۋاقىتتا مەن ئوقۇشقا ئىلتىماس قىلىش جەدۋىلىنى تولدۇرغىنىمدا ئوخشىمىغان 4-5 خىل ئۇنۋان تۇرلىرى بولۇپ، يەنى Staatsexsamen (دۆلەتلىك بىر تۈتاش ئىمتىھان)، دىپلوم، باكالاۋر، ماگىستىر، دوكتورلۇق قاتارلىقلار بولۇپ، شۇ چاغلاردا نېمىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنەلمەي سەل گاڭگىراپ قالغان ۋاقىتلىرىمۇ

بولـدى. بۇگـۈن قوشـنىلىرىمىزنىڭ ئېيتـىشىچە، بـۇرۇن گېرمـانىيە ئۇنىۋېرسـىتېتلىرىدا Staatsexsamen ، دىپلوم، ماگىستىردىن ئىبارەت 3 خىل ئوقـۇش پۈتتـۈرۈش ئۇنـۋانى بولۇپ، ھازىر گېرمانىيە مائارىپ مېنىستىرلىكى بۇ تۈزۈمنى ئىسلاھ قىلىپ باكـالاۋور بـۇ تۈرگە قوشقان، يەنى باكالاۋور-ماگىستىرلىق تۈرىنى قوشـقان. باكـالاۋور ئـۇچ يىللىـق بولـۇپ، بـۇ خـىل ئۇنـۋان بـىلەن ئوقـۇش پۈتتـۈرۈش باشـقا ئوقـۇش تـۈرلىرىگە سېلىشتۇرغاندا ئالاھىدە ئۇنۋان قاتارىدا يۇقىرى باھالانمايدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار يەنە ماگىستىرلىقنى ئۇنىڭغا قوشـۇپ ئوقـۇش تـۈزۈمنى يولغـا قويغـان بولـۇپ، يەنـى ماگىستىرلىق 2يىـل داۋام قىلىـدىغان بولـۇپ، باكلاۋۇرلۇقتـا ئوقوغـانلار ئىچىـدە 25 پىرسەنت ماگىستىرلىقنى داۋام قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولۇش ئېھتىماللىقى باركەن. بۇ ئوقۇش تۈرى سان جەھەتتىن چەكلىنىدىكەن.

مىنىڭ بۇلارنـىڭ ئىچىـدە تەپسىلىي چۈشـەندۈرۈپ بېرەلەيـدىغىنىم ئـۆز كەسـىپم توغرىسىدا يەنى قانۇن بولۇپ، يۇقىرىـدا ئېيتىـپ ئۆتـۈپ كەتكىنىمـدەك قـانۇن كەسـىپى 5يىل داۋام قىلىپ 2 دەرىجىلىك دۆلەتلىك بىر تۇتاش ئىمتىھـان بـىلەن ئاخىرلىـشىدۇ. 1-دەرىجىلىك بىر تۇتاش دۆلەتلىك ئىمتىھانىدىن ئۆتكەنلەر دوكتورلۇقنى ئوقۇسا ياكى 1- قېتىملىـق ئىمتىھانغـا ئـۇلاپ 2-سـىگە تەييـارلىق قىلـسا بولـىدۇ. 2- قېتىملىـق دۆلەتلىـك بىـر تۇتـاش ئىمتىھانغـا تەييـارلىق قىلـىش 1- قېتىملىقىغـا سېلىـشتۇرغاندا ئۇنچىلىك تەسكە چۈشمەيدۇ. بۇ پەقەت ئالدىدا ئۆگەنگەنلىرىنى تېخىمـۇ پىششىقلىغان ئاساسـتا ئېلىنـىدىغان ئىمتىھـان. 1-قېتىملىـق دۆلەتلىـك ئىمتىھـانىنى پۈتتۈرسـە ئـادەتتىكى سـوت-تەپـتىش مەھكىمىلىرىـدە ئـادەتتىكى بىـر قـانۇن خىزمەتچىـسى سالاھىيىتىدە ئىشلىيەلەيدۇ، لېكىن سوتچى، ئادۋوكـات بولالمايـدۇ. شـۇڭا كـۆپىنچە قـانۇن ئوقۇغـان بـالىلار 2-قېتىملىـق ئىمتىخـانىنى بېرىـدۇ. لـېكىن ئاخىرىغـا ئېلىـپ چىقىـدىغانلارنىڭ سـانى يېڭىـدىن ئوقـۇش باشـلىغاندىكى سـاندىن مەلـۇم نىـسبەتتە

تۆۋەنلەيدۇ. چۈنكى بارا بارا تەسلىشپ ماڭىدۇ ئەمەسمۇ. يەنە بىر يېرى، ئەگەر سىز بۇ يەردە بىرەر كەسپنى باشلاپ، بىر نەچچە مەۋسۇم ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۆزىڭىزنىڭ بۇ كەسپىكە ماس كەلمەيدىغانلىقىڭىزنى ياكى باشقا ئېلىپ چىقىشقا كۆزىڭىز يەتمىسە ئۆزىڭىز خالىغان باشقا بىر كەسىپكە ئالماشتۇرۇڭ بولىدۇ. گېرمانىيە ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ يەنە بىر تۈرۈمى، سىز مەلۇم كەسىپنى تاللاش بىلەن بىرگە يەنە ئۇنىڭغا يانداش قىلىپ 2-ياكى 3-كەسپنى قوشۇمچە كەسىپ ياكى يانداش كەسىپ قىلىپ تاللايسىز. 1-تاللىغان كەسپىڭىز ئەلۋەتتە ئۆزىڭىزنىڭ ئاساسلىق كەسپىڭىز بولۇپ، ئۇنىڭ پۈتۈن دەرسلىرىگە قاتنىشىپ، ئىمتىھانلىرىغا قاتنىشىشىڭىز شەرت. 2-ياكى 3-تاللىغان يانداش كەسپلىرىڭىزدە بولسا ئۆزىڭىز خالىغان مۇھىم دەپ قارىغان بىر قانچە دەرسلىكلەرنى تاللاپ ئىمتىھان بېرىسىز. بىر نېمىس قىزىنىڭ ئېيتىشچە گەرچە بۇ ئۇنىڭ بۇنىڭدىن ئازراق ئۆگىنىش بولسىمۇ، لېكىن بۇمۇ ئۇ قىزىنىڭ ھېچ بولمىغاندا شۇ يانداش كەسپىلەردە بولسىمۇ ئازراق بىر نەرسىنى ئۆگىنىشىگە يارديمىنىڭ بولىدىغانلىقىنى دېگەن ئىدى. بەزىدە دەرسخانا زالىدا بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارنى ئۇچرىتىپ قالىمەن. ئۇلار بىلەن سۆھبەتتە بولۇپ قىلىپ ئۇلارنىڭ قانچىنچى مەۋسۇمدە ئىكەنلىكىنى سورىغىنىمدا ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كارخانا باشقۇرۇش كەسپى ياكى باشقا كەسپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىكەنلىكىنى، قانۇنى قۇشۇمچە كەسپ قىلىپ تاللىغانلىقىنى ئېيتىشىدۇ. مەن ئۇلاردىن سىلەر يېتىشىلەمسىلەر دەپ سورىسام، ئەلۋەتتە كۆپ ۋاقتىمىز بولمىسىمۇ، لېكىن ئازراق بولسىمۇ ئۆز كەسىپمىزگە مۇناسىۋەتلىك بولغان بەزى قانۇن كەسپلىرىنى ئوقۇپ قويغىنىمىز ياخشى. كېيىن بۇ بىزنىڭ خىزمەتكە چىققاندا خىزمەت ئىزدىشىمىزگىمۇ كۆپ تەرەپلىمە پايدىسى بولىدۇ دېيىشكەن ئىدى. .

بەلكىم سىز مېنىڭ بۇ قۇرلىرىمنى ئوقۇپ ھەيران قالغان بولۇشىڭىز ياكى:" ۋاي

ئاللا نېمە دېگەن مۇرەككەپ تۈزۈملەردۇر" دەپ خۇددى مەن بۇرۇن ئويلىغانىدەك خيالغا كېلىپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. ئۇنىۋېرسىتېتتا ۋەتىنىمىزدىكىدەك مۇنتىزىم 8سائەتلىك دەرس تۈزۈمى يوق. بۇ يەردە ئادەتتە ئۆگىنىدىغان دەرسلىكلەرنى ئۆزىڭىز تاللاپ بېكىتىسىز(مەسىلەن،ماگىستىرلىقتا ئوقۇۋاتقانلار)، ياكى دىپلوم، staatsexsam دا ئوقۇيدىغانلار بولسا مەكتەپ بىر تۈتاش بەلگىلەپ بەرگەن دەرسلىكلەرگە قاتنىشىدۇ. دەرسلىكلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى كۇنىدىلىك ئوخشمايدۇ. ئادەتتە ھەپتە باشلىرىدا دەرسلەر زىچ ئورۇنلاشتۇرلغان بولىدۇ. كۆپىنچە ئەھۋاللاردا جۈمە كۈنى 2 سائەت كۆپ بولغانىدا 4 سائەت دەرسلىك ياكى بولمىسا بەزى كەسىپلەردە دەرس ئورۇنلاشتۇرۇلمايدىغان كۇنلەرمۇ بولىدۇ. قىسقىسى تاللىغان كەسىپ، ئوقۇپ پۈتتۈرمەكچى بولغان نىشانىڭىزغا ئاساسەن ئوقۇش مۇددىتى ئوخشاش بولمايدۇ.

ئۇنىدىن باشقا ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىر مەۋسۇم دەم ئېلىش رۇخسىتىنى ئېلىش ھوقۇقى بولىدۇ. بۇ دەم ئېلىش مەۋسۇمىدە كۆپىنچە ئوقۇغۇچىلار باشقا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتلىرىغا بېرىپ شۇ يەردە ئۆزلىرى بۇرۇن ئۇگەنگەن چەت تىلىنى پىششىقلىغاچ يەنە بىر تەرەپتىن ئۆز كەسپىدە بىر مەۋسۇم ئوقۇپ كېلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولىدۇ. كۆپىنچە ئوقۇغۇچىلار ياۋروپادىكى باشقا دۆلەتلەرگە ئىتالىيا، فرانسىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە بېرىش بىلەن بىرگە يەنە ئامېرىكا ، ئاۋستىرالىيە، كانادالارغا بېرىپ ئوقۇپ كىلىدۇ. دېمەك گېرمانىيىدە ئوقۇش تۈزۈملىرى گەرچە مۇرەككەپ بولسىمۇ ، لېكىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەر تەرەپلىمە ئۆگىنىشگە پۇرسەتلەرنى يارىتىپ بەرىدۇ. مەن ئادەتتە يىتەكچى پروفىسسورىمنىڭ تونۇشتۇرۇشى ئاستىدا بىزنىڭ فاكۇلتېتنىڭ كۇتۇپخانىسىدا ئىشلەيمەن. مېنىڭ خىزمەتداشلىرىمنىڭ تەڭدىن تولىسى ماڭا ئوخشاش ئوقۇغۇچىلار بولۇپ، ئۇلار بىلەن خىزمەت قىلغاچ ھەر خىل تېما توغرىسىدا سۆھبەتلەردە بولۇپ قالىمىز. ياكى بولمىسا شۇلارنىڭ باشقا دوستلىرى،

ساۋاقداشلىرى بىلەن قىلىشقان كىچىككىنە پاراڭلىرىمۇ قۇلقىمغا كىرىپ قالىدۇ. ھەس قىلىشمچە، مەن كۆپىنچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاغزىدىن ئاگلىغانلىرىم ئوقۇش مەزگىلىدە ئۆزلىرىنىڭ دەرسلىرىكلىرى، ياكى ئۆتۈلگەن دەرسلىرىكلىرىگە ئائىت بەزى تېمىلاردا مۇنازىرە قىلىشلقانلىرىنى ئاڭلاپ قالىمەن. دەل شۇ چاغدا ئۆزەمنىڭ ۋەتەندە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىلىرىم بىلەنمۇ سىلىشتۇرۇپ قالىمەن. ئېسىمدە قېلىشچە ، بىز ، شەخسەن مەن دەرستىن چۈشۈپ ئۆيگە قايتىشقا ئالدىرايتىم، دوستلىرىمىز بىلەن بىرگە ئۆيگە قايتقاچ بۇگۈن ئۆتۈلگەن دەرس توغرىسىدا پاراڭلىشىش ئۈياقتا تۇرسۇن ، تېلېۋىزوردا بۇگۈن نېمە كىنولارنىڭ قويۇلىدىغانلىقىنى، ياكى "تەلەپ ۋە تەقدىم"، "كۆگۈلدىكى سۆز"دە نېمىنى بەرگەنلىكىنى ياكى شۇ پروگراممىلاردا قويۇلغان مەزمۇنلار توغرىسىدا سۆزلەشكەچ ، بەزى چاغلاردا تېخى قايسى تۈگىگان ئاشخانىسىغا بېرىپ نېمە يېيىشىمىزنى مەسلىخەتلەشكەچ ماڭاتتۇق. مېنىڭچە بۇ خىل ئەھۋال مەندىلا ئەمەس بەلكىم ھازىر ۋەتىنىمىزدىكى ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلاردىمۇ مەۋجۇت بولسا كېرەك. بۇ گېرمانىيىلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاقىت تەرتىپىنى ئورۇنلاشتۇرۇشى شۇنچىلىك رەتلىك، ئەھمىيەتلىك بولۇپ، يېڭىدىن كەلگەندە ھەيرانلا قېلىپ بۇ مۇھىتقا خۇددى ئۆزەمنى ماسلىشالمايۋاتقاندەكلا ھېس قىلاتتىم. مەسىلەن مېنىڭ كۆپىنچە نېمىس، ياكى ياۋروپا ئىتتىپاقىدىكى باشقا دۆلەتتىن كەلگەن باشقا ياۋروپالىق دوستلىرىم بولسا ئۆگىنىشنى 1-ئورۇنغا قويۇپ، چېنىقىشنى 2-ئورۇنغا ، كەچلىكى دوستلىرى بىلەن ئۇچرىشىشنى 3-ئورۇنغا قويىدىكەن. مېنىڭ ئەڭ يېقىن دوستلىرىمنىڭ بىرى بولغان بىر فرانسۇز دوستۇم بار بولۇپ، ئۇ قىز بىلەن بىرگە ئوقۇغان مەزگىللىرىمدە بىز شۇنداق پۇتۇشۇۋالاتتۇق. ئاۋال دەرسىمىزنى كۆروپ ياكى ماقالىمىزنى يېزىپ كۈندىلىك پىلانىمىزغا يەتكۈزگەندىن كېيىن كەچتە بىرەر يەرگە بېرىپ قەھۋە ئىچىشكەچ ، بىر بىرىمىز بىلەن پاراڭلىشىپ ئازراق بولسىمۇ كاللىمىزنى

ئارام ئالدۇراتتۇق. ئۇ قىز بىلەن دائىم سائەت 7 ئەتراپىدا كۆرۈشەتتۇق. چۈنكى ئۇ قىز ئارىلىقتا چەنىقش ئۆيىگە چىنىققىلى باراتتى. مەن ئۇ ئارىلىقتا بەزى چاغلاردا تاماق قىلىپ يەپ ياكى بولمىسا ئۆيدىكىلەر بىلەن تېلېفۇنلىشىپ ئازراق بولسىمۇ كۆڭلۈمنى خوش قىلاتتىم. چۈنكى ئۇ قىزدىكى ھېسىيات بىلەن مەندىكى ھېسىيات ئوخشىمايدۇ. ئۇلار گەرچە باشقا دۆلەتتە بولسىمۇ لېكىن ئۆيدىكىلىرىنى سېغىنسا ۋەتىنىگە بىر ئىككى سائەتتىلا دېككىدە ئۇچۇپ بېرىپ دىدارلىشايدۇ. بەزى چاغلاردا مېنىڭ ئىشلايدىغان ۋاقتىمغا ئۇدۇل كېلىپ قالسا باشقا كۈڭە سۆرۈپ دېگەندەك ئاشۇنداق پىلانلارنى قىلىشاتتۇق. قىسقىسى بۇلارنى بىزگە سېلىشتۇرغاندا جىق خاتىرجەم. غەمسىز، ئىختىسادى بېسىم ۋە باشقا روھى جەھەتتىكى بېسىملىرى بىزگە قارىغاندا ئازراق ياكى يوق دېيەرلىك دېسەكمۇ بولىدۇ. بۇلار بىلەن مەنمۇ ئۇزۇن مۇددەت ئارلىشىش جەريانىدا، گەرچە مەن ئۇلاردەك چىنىقش ئۆيلىرىگە بارالمىساممۇ، لېكىن ۋاقتىنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇشنى بىلىۋالدىم. بارا-بارا ئۆزۈم ئورۇنلاشتۇرمىساممۇ بۇ تەرتىپلەر ئۆز رېتىمىغا ئايلىنىپ قالغان ئىدى. ئوزۇمنىڭ ئوقۇش خىراجەتلىرىنىڭ بىر قىسمىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن بەزى يەرلەردە ئانچە مۇنچە ئىشلىشمنى ئۆزۈم مەن ئۈچۈن بولغان بىر چەنىقش دەپ ھىساپلاپ كەلدىم. بۇنداق دىسەم بەلكىم ۋاقتىنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئۇلاردىن ئۆگەنمىسكىزمۇ ئۆزىڭىز قىلالايسىز دېيىشىڭىز مۇمكىن. ئەلۋەتتە شۇنداق، مەنمۇ ۋەتەندىكى چاغدا ئۆزۈمنى خېلى رەتلىك، تەرتىپلىك ئوقۇغۇچىلار قاتارىدا كۆرەتتىم.

لېكىن شۇ رەتلىك، تەرتىپلىك ئورۇنلاشتۇرغان پىلانلىرىمنىڭ ئىچىدە ئۆزۈمنىڭ ئۆگىنىشىگە پايدىلىقى ئەپسۇس بەكلا ئازلىقىنى ھەس قىلىپ قالدىم. ئۆيدە مەن كۆپ ئۇگەنسەم 2 سائەت ياكى 3 سائەت ئەتراپىدا ئۇگىنەتتىم. بىزدە گەرچە ئوقۇش بېسىمى ئېغىر بولسىمۇ لېكىن ئۆزلىكىدىن ئۆگىنىش تەشەببۇسكارلىكى بەكلا ئاجىز ئىدى.

ئۆزلىكىدىن تىرىشىپ ئۆگىنىدىغانلارنىڭ سانى بىزنىڭ ئىچىمىزدە چەكلىكلا ئىدى.

ئەمدى تەتىل ۋاقتىنى گېرمانىيە ئوقۇغۇچىلىرى قانداق ئوتكۈزىدۇ؟ ئەتراپىمىدىكى مۇھىتنى كۈزىتىشىمچە، بۇ يەردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۆزلىرىنىڭ تەتىل ۋاقتىنى بىرەر يەردە ئۆزى ئوقۇغان كەسپىگە ئائىت پراكتىكا قىلىش بىلەن ئوتكۈزىدۇ. مەسىلەن: مېنىڭ بىر گېرمانىيىلىك ساۋاقدىشىم بار بولۇپ، ئۇ بالا ھەر تەتىلدە ۋەتىنىمىزدىكى بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ، شېنجېن قاتارلىق جايلاردىكى خەلقئارالىق ئادۋوكاتلار ئىش بىجىرىش ئورنىغا پراكتىكا قىلىش ئۈچۈن ئىلتىماس قىلىپ ھەر تەتىلنى دېگۈدەك جۇڭگودا ئۆتكۈزىدۇ. بەزىلىرى بولسا گېرمانىيە ئىچىدىكى يەرلەردە پراكتىكا قىلىدۇ. بۈگۈن تىخى بىر قوشنام ئۆزى كارخانا باشقۇرۇشتا ئوقۇيدىغان قىز بولۇپ، ئۇ قىز بۇ تەتىلنى بىر بانكىدا پراكتىكا قىلىش بىلەن ئوتكۈزىپ كەلدى. تەخى بايام ئۇ قىز بىلەن ئاشخانىدا پاراڭلىشىپ قەلىپ، پراكتىكىسىنىڭ قانداق بولغانلىكىنى سورىسام، ئۆزىنىڭ بۇ جەريانىدا نۇرغۇنلىغان نەرسىلەرنى ئۈگەنگەنلىكىنى، بەزى نەرسىلەرنى كىتابلارنى مېڭە قېتىم ئوقۇپمۇ چۈشىنىلمىگەن يەرلىرىنى پراكتىكا پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ ئەمىلىيەتتە ئاسانلا ئۈگۈنۈۋالغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. بۇ يەردىكى تەتىللىك پراكتىكا مەجبۇرى پراكتىكا بولماستىن، بەلكى ئۆزلىرى خالاپ قىلغان پراكتىكىلاردۇر. بۇلارنىڭ ھەر تەتىلدە بۇنداق قىلىشى، ئۇلارنىڭمۇ كېيىنكى

خىزمەتكە چىققىندا نۇرغۇنلىغان ئارتۇقچىلىقلارنى ئېلىپ كەلىدىغانلىقىدا مۇھىم رولىنىڭ بارلىقىنى ئېيتتى. مەسىلەن مەنمۇ بۇ قېتىم خىزمەت ئىزدەش جەريانىدا نۇرغۇنلىغان يەرلەرنىڭ خىزمەتكە قوبۇل قىلىش مۇھىم شەرتلىرىنىڭ بىرى بولغان خىزمەت تەجرىبىسى، ياكى پراكتىكا تەجرىبىسى بولىشى ئىكەن. مانا مەن بۇنداق شەرتلەرگە دوقۇرغىنىمدا ئۆزۈمدىكى گەرچە نەزىريە جەھەتتىن پىشىپ يېتىلسەمۇ،

ئەمليەتتىكى بىلىمىنىڭ بەكلا چەكلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ قالدىم. ئەسىمگە كەلگىنىدە بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ۋەتەندىكى ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرى ياكى بولمىسا باشقا مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلار بولسۇن ئۇلارغا ئالاھىدە تەۋسىيە قىلىدىغىنىم، ئەگەر سىزنىڭ خىزمەت تەجرىبىسىنى تۇپلاش، ياكى ئۇگەنگىنىڭىزنى ئەمليەتتە تەدبىقلاش خىيالىڭىز بولسا چوقۇم تەتىل ۋاقتىڭىزنى چىڭ تۇتۇپ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلاردا ئىشلەڭ ھەم ئۆزىڭىزنىڭ ئوقۇشتىن كېيىنكى ئىش ئىزدىشىڭىزگە مۇھىم ئاساسلارنى سەلىڭ. مانا بۇ مېنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ ئۆزەمدىكى كام بولغان بىر نەرسىنى ھېس قىلىشىم. ئاپتونۇم رايۇنىمىزدا بۇنداق پراكتىكا قىلىش پۇرسەتلىرى چوقۇم كۆپ بولىشى مۇمكىن، مېنىڭچە ئىزدىسىڭىز چوقۇم چىقىدۇ. ئىزدىگەنده ئورۇن جەخەتتىن چەكلىنى قالماڭ، ئۇرۇمچىگىلا ئىسىلىۋالماڭ، باشقا باشقا ئۆزىڭىز كەلگەن يۇرتلاردىكى ئۆزىنىڭىزنىڭ كەسپىگە مۇنسىۋەتلىك تارماق ئورۇنلارغا بېرىپ سىناپ باقسىڭىز مېنىڭچە چوقۇم پۇرسەتكە ئىگە بولالايسىز.

يەنە بىرى بۇ يەردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزلىكىدىن ئۆگىنىش ئەڭى كۇچلۇك بولۇپ شەنبە يەكشەنبە كۇنلىرى كۇندۇزلىرىنى كۇتۇپخانىدا ئۆتكۇزىدۇ. مەن ئۆزەم ئادەتتە ئىشتىن سىرت مەكتەپ كۇتۇپخانىسىدا ئىشلىگەچكە، يە ماڭا شۇنداق تۇيۇلامدىكىن دەسەم، لېكىن مەن ئادەتتە بەزى ھورۇن دەپ ھەسابلىغان ساۋاقداشلىرىمنىمۇ كۇنده دىگۇدەك كۇتۇپخانىدا ئۇچرىتىپ قالىمەن. مەن ئادەتتە مەكتەپ كۇتۇپخانىسىدا ئەتىگەن سائەت 8:00دىن 12:00 غىچە ئىشلەيمەن. بىر كۇنى ئادىتىم بويىچە ئىشقا باردىم.

ئادەتتە كۇتۇپخانىمىزنى 10:15 ئۆتكەندە ئاچىمىز(ئادەتتە بىز خىزمەتچىلەر ئىككى سائەت بۇرۇن بېرىپ كىتابلارنى رەتلەيمىز). سائەت 10:00 دۆلەتلىك بىر

تۇتاش ئىمتىھانغا قاتناشقۇچىلارنىڭ ئۆگىنىشىگە ئالاھىدە مۇئامىلە قىلغاھنلىق بولسا كېرەك). گەرچە كۈتۈپخانا سائەت 10:00 ئېچىلسىمۇ، لېكىن بەزى ئوقۇغۇچىلار سائەت 9دىلا كېلىپ كۈتۈپخانا ئالدىدىكى ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇپ كۈتۈپخانا ئېچىلغىچە شۇ يەردە كىتاب كۆرۈپ ئولتۇرىدۇ. بەزى چاغدا بۇ ھالەتنى كۆرۈپ ئۆزەمنىڭ خجۇ نى پۈتتۈرگەن 5 يىل ئىچىدە

پەقەت 2 قېتىملا كۈتۈپخانىغا كىرگەنلىكىم ئەسىمگە كەلۈنلىپ ئۆزەمدىن سەل ئايمىنىپ قالىمەن. بەزىلەر ئۆگىنىشنى كۈتۈپخانىدىلا قىلىش مەجبۇرۇ ئەمەس دېيىشى مۇمكىن. ئەلۋەتتە ئۇگۇنمەن دىسە ئۆيدە، ياتاقتا ، كۈتۈپخانىدا ئۇگەنسە بولىدۇ. لېكىن كۆپىنچە نېمىس ئوقۇغۇچىلاردىن سورىشمچە كۈتۈپخانىلاردا ئۆزى ئۇگۇنىدىغان ھەممە ماتېرىياللار يىتەرلىك بولغاچقا شۇڭا بۇ يەردە ئۆگىنىش قىلىش ئۆيدە، ياكى ياتقىغا قارىغاندا قۇلايلىق ئىكەنلىكىنى ئېيتىشتى. . بەزىدە ياتاقلاردا ئۆگىنىش قىلىپ قالسام بەزى قانۇن ماددىلىرى

كىتابلىرى كەم بولۇپ قالغان ئەھۋال بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇنداق كىتابلار بەكلا قىممەت، مەندەك شەخسى خراجەت بىلەن ئوقۇيغان بىر ئوقۇغۇچىنىڭ بۇنداق كىتابلارنى ستىۋلىشىشى سەل تەسكە توختايدۇ. شۇڭا بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭمۇ دېگەنلىرىنىڭ تۇغرا ئىكەنلىكىنى ئويلاپ قالىمەن. گېرمانىيىدە مەيلى قانۇن ماددا كىتابلىرى، باشقا كەسىپى كىتابلار بولسۇن، ئىشقىلىپ ئىتى كىتاب بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى قىممەت. ھېلىمۇ ئېسىمدە دەسلەپ يىگى كەسىپى ئوقۇشنى باشلىغىنىمدا 2 كەسىپى دەرسلىك كىتابغا 50ياۋرۇ خەجلەپ ئىچىمنىڭ ئاچچىق بولغىنى. ئاچچىق بولغىنى ئەلۋەتتە بۇ پۇلغا كىتابنى ستىۋالغىنىم ئەمەس، بەلكى كىتابنىڭ شۇنچىلىك قىممەتلىكىگە ئاچچىق بولغان ئىدى. بەزى ماددا كىتابلارنى

سېتىۋىلىشقا ئىختىسادىم تازا يار بەرمىگەنلىكىدىن، كۆپىنچە ئەھۋاللاردا مەنمۇ ئوقۇش پۈتۈرۈش ماقالەمنى يېزىش جەريانىدا كۈتۈپخانىلاردا بولدۇم، ياكى شۇ مۇھىم كېرەكلىك ماتېرىياللارنى كۆچۈرۈپ قىلۋالدىم. بەزى چاغلاردا بىر كىتابتا كىتابنىڭ يېرىمىدىن كۆچۈرەكنى كۆچۈرۈپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ چاغدا كۆچۈرۈلگەن كارتۇشكا ئېلىشىڭىز كېرەك. بىر كارتۇشكا 5ياۋرۇ بولۇپ 100 بەتنى كۆچۈرۈپ قىلغىلى بولىدۇ. لېكىن 100 بەتلىك ماتېرىياللا ماقالىنىڭ بىرەر يېرىگىمۇ دالدا بولالمايدۇدە، يەنە كۆپلەپ كارتۇشكا سەتىۋىلىشقا توغرا كېلىدۇ. مانا

مۇشۇنداق ئەھۋاللار تۈپەيلىدىن يەنىلا كۈتۈپخانىدا ماتېرىيال كۆرۈشنىڭ ئەڭ قۇلايلىق، تىجەشلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغىلى بولىدۇ. كۈتۈپخانىدا ئۆگىنىش قىلىشنىڭ يەنە بىر ئارتۇقچىلقى ئۆزىڭىزنىڭ چۈشەنمىگەن يەرلىرىڭىز توغرىسىدا باشقا دوستلىرىڭىز بىلەن قىسقچە ئۇلار بىلەن مۇنازىرلىشىپ ئۆز ئارا كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ پىكىر ئالاماشتۇرالايدۇ.

بۇ يەرگە يەنە مۇشۇ گېرمانىيىدە ئوقۇشنىڭ ھەقلىق ھەقسىزلىقى توغرىسىدا قىسقچە توختىلاي. ماڭا بەزى دوستلار خەت يېزىپ ئۆزلىرىنىڭ گېرمانىيىگە كېلىپ ئوقۇش ئارزۇسىنىڭ بارلىقىنى ھەم ئۇ يەردە ئوقۇشنىڭ ھەقسىز ئىكەنلىكىنى ئېيتىشتى. توغرا بۇ يەردە ئوقۇش ھەم ھەقلىك ھەم ھەقسىز. بۇنداق دىسەم نېمە بىر بىرىگە زىت گەپ قىلىدىغاندۇ مونۇ قىزچاق دەپ قالماڭ يەنە . بۇرۇن يەنى مېنىڭ گېرمانىيەگ كەلگەن مەزگىللىرىمدە 4 يىل ئىلگىرى پۈتكۈل ئوقۇش ھەقسىز ئىدى. لېكىن بۇ 2 يىلدىن بەرى گېرمانىيە مائارىپ مەنىستىرلىكىمۇ ئوقۇش تۈزۈملىرىنى ئىسلاھ قىلىش بىلەن بىرگە، بۇ ئوقۇش ھەققىنىمۇ بىرەر

قۇر رەتكە سالدى. ئۇنداقتا قانداق ئەھۋال ئاستىدا ئوقۇش ھەققى تاپشۇرىسىز، قانداق ئەھۋالدا تاپشۇرۇمايسىز؟

ئەگەر سىز ۋەتىنىڭىزگە بىرەر ئوقۇشنى تامالىماي چىققان بولىسىڭىز مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا كىم ئوقۇشنى يېڭىدىن تۇنجى ئوقۇشنى باشلىغان بولسا ئوقۇش ھەققى تاپشۇرمايدۇ. ئەگەر كىم مۇشۇ بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە ئوقۇشنى تاماملىمسا، مەسىلەن: قانۇندا 5 يىل يەنى 10مەۋسۇم ئوقۇش كېرەك، ئەگەر سىز مۇشۇ 10 مەۋسۇم ئىچىدە قانۇن كەسپىڭىزنى ئاخىرىغا چىقىرالماي كەينىڭە سوزسىڭىز ، شۇ سوزغان ۋاقتىڭىزغا قاراپ ھەر بىر مەۋسۇمگە مەۋسۇملۇك بېلەت"Semesterticket " ھەققىگە قوشۇپ 650 يېۋرو ئوقۇش پۇلى تاپشۇرۇسىز. مەۋسۇملۇك بېلەت ھەققى دېگىنىمىز بۇنى ھەر قانداق بىر نورمال ئۇنىۋېرسىتىت ئوقۇغۇچىسى تاپشۇرۇدىغان ھەق بولۇپ، بۇنى تاپشۇرغاندىن كېيىن سىز بۇ كىچىككىنە بېلەتنى تاپشۇرۇپ ئالىسىز، ئۇنىڭ ئۇستىگە سىزنىڭ ئىسىم فامىلىڭىز، ئوقۇۋاتقان كەسپىڭىز ، قانچىنچى مەۋسۇمدە ئىكەنلىكىڭىز، ئوقۇغۇچىلىق نومۇرىڭىز تەپسىلى يېزىلغان بولۇپ بۇنى سىز ئوقۇغۇچىلىك كېنىشكىسىگە چاپلىۋالسىز. بۇ بېلەت بىلەن سىز شەھەر ئىچىدىكى ئاپتوبۇسلارغا ھەقسىز ئولتۇرالايسىز. ھەم ئەتراپتىكى يېقىن شەھەرلەگە بېلەت ئالماي پويىزلىق بېرىپ كېلەلەيسىز. قسقىسى بۇ بېلەتنىڭمۇ پۇلىغا تۇشلۇق كۆپ ئارتۇقچىلىقلىرى بار. لېكىن بۇ يەردە ئېيتقىنىم پۈتكۈل گېرمانىيەدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ ئۇمۇمى ئەھۋالىغا قارىتىلغان ئەمەس. چۈنكى بۇ يەردە ھەر قايسى ئوبلاستلارنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئۆز ئالدىغا تۈزگەن ئوقۇتۇش بەلگىلىرى بولۇپ، گېرمانىيەدىكى بەزى ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئوقۇش ھەقسىز، بەزىلىرىدە ھەقلىق. شۇڭا ئوبلاستلار ئارا تۈزۈملىرىمۇ ئۆز - ئارا پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن تاپشۇرىدىغان مەۋسۇملۇك بېلەت ھەققىمۇ ئوخشىمايدۇ.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

ئەركىنلىك بىلەن قائىدە-تۈزۈم خۇددى دېموكراتىيە بىلەن دىكتاتۇرا، ھوقۇق بىلەن مەجبۇرىيەتكە ئوخشاش بىر-بىرىنى تەقەززا قىلىدۇ. دۇنيا تەرتىپى، دۆلەت تۈزۈمى، ھۆكۈمەت، تەشكىل، مەكتەپ... قىسقىسى، شەخسنىڭ پائالىيەت دائىرىسىنى چەكلەيدىغان كوللىكتىپ مىزان ئىچىدىكى ھەر بىر ئادەم ئۆزلىرى تۈزگەن تۈزۈم ئاستىدا تەرتىپلىك ياشاش كاپالىتىگە ئېرىشىدۇ. ھەر قانداق مەكتەپتە تۈزۈم بولماي قالمايدۇ، پەقەت تۈزۈمنىڭ چىڭلىق ياكى بوشلۇقىدا مەلۇم پەرقلەر بولىدۇ. مېنىڭچە، ئالىي مەكتەپلەر ئۆز مۇھىتىدىكى ئادەملەرنىڭ مۇئەييەن ئورتاق پىسخىكىسى، ياشاش ئالاھىدىلىكىگە قارىتا تۈزۈم بەلگىلىگەن بولسا كېرەك. ئامېرىكىنى ھەممە ئادەم دېموكراتىك دۆلەت، شەخسنىڭ ئەركىنلىكىگە ئەھمىيەت بېرىدۇ دەيدۇ، شۇڭا ئۇ يەردىكى ئالىي مەكتەپلەر(جۈملىدىن بارلىق مەكتەپلىرى)نىڭ تۈزۈمىمۇ نىسبەتەن ئەركىن بولسا كېرەك، ھەتتا ئوقۇغۇچىلار قورال ئىشلىتىپ ئادەم ئۆلتۈرگىدەك ئەركىن ئىكەن. بۇنداق ئەركىنلىك بىزنىڭ نەزەرىمىزدە چېكىدىن ئاشقان ئەركىنلىك. ئەمما شۇ ئەركىن مۇھىتتا يەنە ئەركىن تەپەككۇر قىلالايدىغان، جەسۇر، ئىقتىدارلىق ئوقۇغۇچىلار يېتىشىپ چىقىدىكەن، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھەر ساھەدە تۈركۈملەپ تەتقىقاتچىلار، نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشىدىغان مەشھۇر ئالىملار مەيدانغا كېلىدىكەن، بەزىلىرى زۇكۇتۇڭ، بەزىلىرى داڭلىق كارخانىچى، بەزىلىرى داڭلىق ئارتىس، رىياسەتچى بولۇپ تونىلىدىكەن. نېمىشقا ئامېرىكىنىڭ مائارىپى ئامېرىكىغا ئوخشاشلا دۇنياغا داڭلىق؟ ئامېرىكىنىڭ ئالىي مائارىپىتىنلا تاپىدىغان كىرىمى نېمىشقا دۇنيانىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرىدۇ، ئامېرىكىدا ئوقۇپ كەلگەنلەر نېمىشقا ئامېرىكىنىڭ گېپىنى قىلىدىغان، ھەتتا ئامېرىكىنىڭ دېپىنى چالىدىغان بولۇپ كېلىدۇ؟ شۇ مائارىپنى

داڭلىق قىلالىغان نەرسە ئاۋۇال دۆلەت تۇزۇمىدە، ئاندىن مەكتەپ تۇزۇمىدە بولماي نېمە؟

مەن كۆرگەن تۇركىيە ئالىي مەكتەپلىرىنىڭ تۇزۇمىمۇ نىسبەتەن ئەركىن، ئۇلار ئامېرىكا مائارىپىغا ئالاھىدە زوقلىنىدۇ، بەزى قائىدە-تۇزۇملىرى ئامېرىكا مائارىپىنى تەقلىد قىلغان. تۇركىيىدە پۈتۈنلەي ئىنگلىزچە ئوقۇتىدىغان ئالىي مەكتەپتىن ئۇچ-تۆتى بار. ئەمما تۇركىيىنىڭ پروفېسسور غوجاملىرى تولىمۇ ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئىگە بولۇپ، بۇ تەبىئىي ھالدا مائارىپتىكى بىيروكراتلىقنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. تۇركىيىنىڭ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلاردەك ئويۇنخۇمار، ئىشقى-مۇھەببەتكە سەزگۈر، ئىنتىلىشچان، گەپخۇمار، قىززىق قان. بىزگە ئوخشىمايدىغان يېرى ئومۇمىي ساپا جەھەتتە يەنىلا بىزدىن سەل ئۈستۈن. بۇ كىچىكىدىن تەربىيىلىنىش مۇھىتىغا باغلىق بولۇپ، بۇنى ئۆزىمىزگە سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. تۇركىيە ئالىي مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش تۈزۈمى بىر قەدەر ئەركىن، دەرس ۋاقتى كۆپىنچە چۈشتىن بۇرۇن 10غا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئارام، بايرام كۈنلىرى كۆپ. مەكتەپلىرىدە ھەر خىل پائالىيەتلەر، نامايىشلار ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدۇ، كەيپىيات جانلىق. بىزنىڭ ئالىي مەكتەپلىرىمىزدە ئىلىم كەيپىياتى ياكى باشقا ئىشلاردىكى قىزغىنلىقنىڭ تاينى يوق، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاقتى كۆپىنچە بۇرۇقتۇرمىلىق ياتاقتا ئۇخلاش ياكى يانچۇقتا پۇلنىڭ تاينى يوق كوچىلاردا بىكار ۋاقىت ئۆتكۈزۈش بىلەن ئۆتىدۇ. كۆپىنچە ئوقۇتقۇچىلىرىمىزنىڭ ساپاسى، نۇتۇق قابىلىيىتى تۆۋەن. چۈنكى ئۇلار يۇقىرى نومۇر بىلەن ئەلاچى ئوقۇغانلار. ئۇلارنى ئوقۇتقۇچىلىققا ئېلىپ قېلىشتا مەكتەپ تەشكىلى ئۇ ئادەمنىڭ ئومۇمىي ساپاسى، نۇتقى، ئىزدىنىش روھىنى نەزەرگە ئالمىغان. تۇركىيىدە ئۇنداق ئەمەس، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ نۇتقى بەك ياخشى، مۇئامىلە سەنئىتى، ئوقۇتۇش مېتودىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ دەرسىدە ئىچى پۇشۇپ ئۇخلاپ قالىدىغانلار ئاساسەن

چىقمايدۇ.

مەن مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا 5 يىل ئوقۇش جەريانىدا مەن بىلەن تەقدىرداش ئوقۇغۇچىلارغا ئوخشاش ئىمتىھانغا تاقابىل تۇرۇش، دىپلوم ئېلىۋېلىش ستراتېگىيىسىنىڭ ئىجراچىسى بولدۇم، ئەمما ئەدەبىياتقا قىزىققانلىقىم ئۈچۈن مەكتەپنىڭ ۋە مەكتەپ يېنىدىكى بېيجىڭ كۇتۇبخانىسىدىن ھەر ھالدا ئازراق بولسىمۇ ھەقىقىي ئىلىم ھاسىل قىلدىم، ئالىي مەكتەپتە بولسىمۇ، مۇشۇ نىسبەتەن ئەركىن ئوقۇش تۈزۈمىدىكى مۇھىتتا ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىۋېلىش ۋە مەلۇم ساھەدە قابىلىيەت يېتىلدۈرىۋېلىش كەلگۈسىدە چوقۇم يارامسىز بولۇپ چىقىدۇ، ئېھتىياج تۈپەيلىدىن بەزى نەرسىلەرنى قايتا ئۆگىنىمسە بولمايدىغان ھالغا كېلىدۇ.

تۈردى لېتىپ:

خەنزۇلاردا «تەرتىپ(مىزان ياكى قائىدە) بولمىسا چاسا بولماس» دەيدىغان بىر گەپ بار. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، مىزان-تەرتىپسىز ئىشنىڭ بىرەر ھاسىلاتى بولمايدۇ دېگەنلىك. ھەم دېمىسىمۇ شۇنداق. گەپ شۇ مىزان تەرتىپنىڭ قانداق ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدا.

مەن ياپونىيەدە ئاممىۋى سورۇنلاردا ياكى خىزمەت ئورۇنلىرىدا ھېچقانداق بىرەر كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدىغان "ئۇنداق قىلىسىڭىز بولمايدۇ، مۇنداق قىلىسىڭىز مانچە پۇل جەريمانە تۆلەيسىز" دېگەندەك بەلگىلىمىلەرنى كۆرمۈدۇم. لېكىن كىشىلەر ئۇن-تۇنسىز بىر خىل ئورتاق خاھىش، ئورتاق رەۋىشتە ياشايدىكەن. ھەر كۈنى ئەتىگىنى مېتروغا چۈشۈپ ۋاقىت يېتەرلىكلا بولسا بېكەت يېنىدىكى كىچىك ئاشپۇزۇلدا ئەتىگەنلىك ناشتىلىق قىلاتتىم. بىرىنچى قېتىم كىرگەن ۋاقتىمدا خىزمەتدىشىم

باشلاپ كىرگەنغۇ دەيمەن. شۇنىڭغا ئەگىشىپ پەتنۇس ۋە چوكىنى ئېلىپ ئاندىن تاماق تاللاپ پۇل تۆلۈۋېتىپ، ئورۇن تېپىپ غىزالىنىپ بولۇنغاندىن كېيىن يەنە شۇ پەتنۇس ۋە قاچا قۇچىلارنى رەتلەپ تىزىپ بىر ياقتىكى مەخسۇس يىغىدىغان ئورۇنغا قويۇپ قويغان. خىزمەتدىشىم بىلەن باشقا ئىشلار ئۈستىدە پاراڭلاشقاچ شۇ ئىشلارنى تەبىئىلا قىلىپ ساپتىكەنمەن، كېيىن ئۆزۈم يالغۇز كىرگەن چاغلىرىمدا "بۇنداق قىلىش كېرەكلىگىنى ماڭا كىم ئېيتتى" دەپ ئويلاپ تۇرۇپ قالغان ۋاقتىمۇ بولغان. تاشلاپ قويۇپ چىقىپ كەتسەمۇ ھېچكىم بىر نەرسە دەيدىغانىدەك ئەمەس، شۇنداقتىمۇ باشقىلار ئارقامدىن "مەدەنىيەتسىز" دەپ قالمىسۇن دەپ يەنىلا بۇرۇنقىدەك رەتلەپ قويۇپ چىقىپ كەتكەن ئىدىم.

شۇ يەردىن ئىشخانىغا بارغۇچە بەلكىم بىر كىلومېتىرچە كېلەر، ئىككى يېقى ئائىلە ئولتىراق ئۆيلەر بىلەن تولغان ئىلان باغرى يولىنى بويلاپ بىر ھازا پىيادە مېڭىشقا توغرا كېلەتتى. دەسلەپتە ماڭغان بىر قانچە كۈنلىرىمدە ھە دېسلا پاراڭ بىلەن بولۇپ كېتىپ ، خىزمەتدىشىمنىڭ يېنىغا ياندىشىپ مېڭىۋالغان بولسام كېرەك، ھېچكىم مېنى ئۇنداق قىلما دېمىگەن، تەدرىجى ھالدا مەنمۇ خىزمەتدىشىمنىڭ ئالدىدا ياكى كەينىدە مېڭىشنى، يولدىكى سېرىق سىزىقنىڭ ئۇ يېقىغا ئۆتۈپ كەتمەسلىك كېرەكلىگىنى بىلگەن ئىدىم. گەرچە ئۇ يولدا ھېچ بىر ماشىنىنىڭ كەلگىنىنى كۆرمىسەممۇ، بەلكىم بىلمىگەن ۋاقىتلىرىمدا خىزمەتدىشىم يا ئارقامدا قىلىشنى ياكى ئالدىمغا ئۆتۈپ كېتىشنى بىلمەي ئىچىدە تىت-تىت بولغان بولغىيتى. كېيىن بۇ يولدا ماڭسام مەنمۇ پاراڭ قىلمايدىغان بولدۇم. بەزىدە ئىچىمدە ئۆزەمنى خۇددى "كۆۋرۈك" فىلىمدىكى يەتتە پارتىزانىڭ بىرسىدەك ھىس قىلىپ قالاتتىم. كېيىن قاراپ باقسام ھېچكىم ياندىشىپ ماڭمايدىكەن. بۇنداق ئەھۋاللار مېترو ئاقما پەلەمپەيلىرىدىمۇ ئوخشاشلا ئەمەل قىلىنمىدىكەن.

گەرچە مەن رەسىم ئاپپاراتى ئېلىۋالغان بولساممۇ، لېكىن خىزمەت ئورنۇمدا ياكى شۇ پىيادە ماڭغان يوللاردا قەدىمىنى توختۇتۇپ ئالدى ئارقامنى ياكى باشقىلارغا ھاۋالە قىلىپ ئۆزەمنى بىرەر پارچە رەسىمگە تارتىپ بېقىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم. چۈنكى مەن ئۇنداق قىلىمەن دېسەم مۇنداق قارا كاستۇم كىيىپ خىزمەتچىدەك تۇرقۇم بىلەن ئەمەس، سىياھەتچىلەر كىيىمى كېيىپ ئۆزەمنى بۇ مۇھىتقا يات ئادەمدەك كۆرسۈتۈپ ئاندىن قىلسام بولىدىكەن. لېكىن مېنىڭ بۇ مۇھىتقا يات ئادەمدەك كۆرۈنگىنىم يوق، شۇڭىمۇ مېنىڭ ھازىرغىچە يېپۇنىيەدە پەقەت دوستلىرىم بىلەن ئوينىغىلى چىققاندا تارتقان بىر نەچچە پارچە رەسىمىدىن بۆلەك يېپۇنىيەدە خىزمەت ۋە تۇرمۇش جەھەتتە قالدۇرغان تۈزۈك ئىككى پارچە خاتىرە سۈرئىتىم يوق.

ئەمدى ئەمەل قىلالمىغان بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرەي; بىر كۈنى بىر كونا تۇنۇشۇمنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالدىم، ئەتىگىنى مېتروغا چىقىشتىن بۇرۇن تۇنۇشۇم مەن ئۈچۈن مترو بىلەتى ئېلىپ مېنىڭ قولۇمغا تۇتقۇزدى(تۇنۇشۇمنىڭ كارتى بارکەنتۇق) مېترودا بەلكىم بىر سائەتتىن ئارتۇق ماڭغاندۇق، تۇنۇشۇم ئالدىن ماڭا تۇتۇپ بەرگەن ئورۇندا ئولتۇرۇپ ئۇيقۇلۇقتا سەل كۆزۈم يۇمۇلۇپ خۇدۇمنى يوقۇتۇپ قويغان بولسام كېرەك، مەنزىلگە بېرىپ قاريسام بىلەت يوق تۇرىدۇ. مەن مېترودا چۈشۈرۈپ قويغانلىقىمنى جەزىم قىلىپ يەنە بىرنى ئېلىشنى ئېيتتىم. لېكىن نەدىن نەگىچە دەپ قايسى يەردىن بېلەت تولۇقلاپ ئېلىشمنى بىلمەيتتىم. تونۇشۇمۇ سەل بىئارام بولۇپراق، تېزدىن بىكەتتىن چىقىش توسقىنىڭ يېنىدىكى كىچىك ئۆيگە بېشىنى سوزۇپ تۇرۇپ " مەن بۇ دوستۇمغا راستىنلا بىلەت ئېلىپ بەرگەن ئىدىم. ئۇ يولدا يۈتتۈرۈپ قويۇپتۇ، مەن ھەقىقەتەن بىلەت ئېلىپ بەرگەن ئەپۇ قىلىڭ..." دېدى مېنى كۆرسۈتۈپ تۇرۇپ، بېكەت باشلىقى باش لىڭشىتىپ ئىشخانىسىنىڭ يەنە بىر ئىشكىنى بىزگە ئېچىپ بەردى. بىر قېتىم ئۆتكۈزگەن چوڭ

سەۋەنلىكىم دوستۇمنىڭ دادىللىق بىلەن ئۇستىگە ئېلىشى نەتىجىسىدە كەچۈرۈم قىلىنىشقا ئېرىشتىم. ئەگەر يالغۇز بولغان بولسام خەقنە يالۋۇرغۇچە پۇل خەجلەپ يەنە بىرنى ئالسام بولمىدىمۇ دەپ ئويلار ئىدىم. لېكىن مەيلى مەن يەنە قانچە پۇل تۆلەپ يەنە بىر بىلەت ئالماي بەربىر باشقىلارنىڭ كۆزىدە بىكەتكە كېرىش توسقىدىن سوقۇنۇپ كېرىۋالغان دەپ قارىلىدىغانلىقىمنى ئەسلا ئويلىماپتىكەنمەن.

مانا بۇ بىر خىل تۇزۇم، لېكىن ئۇ تولىمۇ قويۇق مەدەنىيەت تۇسىنى ئالغان. ئۇ ھەرگىزمۇ بىر كىشى يەنە بىر كىشىگە ئۇنداق قىلما مۇنداق قىلما دېيىلىش ئارقىلىق ئەمەس، چوڭدىن كىچىككە بىلمەيدىغاندىن بىلىدىغانلارغا يوقۇش ئارقىلىق تەبىئى ئۆزلىشىپ كەتكەن. بۇ خىل جەمئىيەتتە ياشىغان ئادەم مۇنداق مەدەنىيەت تۇمانىدىن يۇقۇملانماي قالمايدۇ. نەتىجىدە بۇنىڭغا ئەمەل قىلمايدىغانلار مانا مەن دەپلا كۆزگە چېلىقىپ قالىدىغانلىقى ئۈچۈن باشقىلارنىڭ غەلىتە قارىشى ياكى يېتىم قالدۇرۇشى بىلەن جازالىنىپ ئۇنداق قىلماسلىققا تەبىئى كۆندۈرىلىدۇ.

كىنو ۋە رېئاللىق

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئادەتتە بىز غەربنىڭ فىلىملىرىنى كۆپ كۆرىمىز. بۇ فىلىملەر ئۇرۇش ۋە تىنچلىق، زوراۋانلىق ۋە ھەققانىيەت، جىنسىيەت ۋە مۇھەببەت....قاتارلىق كۆپلىگەن تېمىلارغا بېرىپ چېتىلىدۇ. مەيلى قايسى تېمىدا بولمىسۇن، ھامىنى مۇھەببەت كۆرۈنۈشلىرى، سۆيۈشكەن ياكى باشقا كۆرۈنۈشلەر چىقىدۇ.

بىز كىنولاردا كۆرگەن كۆرۈنۈشلەر زادى قانداق؟ ئۇ راستىنلا شۇ چەتئەل

جەمئىيەتنىڭ جەمئىيەتنىڭ رېئال تۇرمۇشىمۇ؟سىز ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆرگەنلەر ئاساسىدا غەرب جەمئىيەتنىڭ ئەخلاق مەسلىسى ھەققىدە توختلىپ باققان بولسىڭىز. بىز بۇ يەردە كىنونىڭ زادى قانچىلىك چىنلىقلىقا ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلۈالساق دەيمىز.

مەمتىمىن ئەلا:

مەن بىر كىنو مەستانىسى، كىنونى قەۋەتلا ياخشى كۆرىمەن. ئەلۋەتتە، غەربنىڭ كىنولىرىدا بىزنىڭ ئۆرپ-ئادەتىمىز قوبۇل قىلالمايدىغان نۇرغۇن بىھايا كۆرۈنۈشلەر بار. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن ئامېرىكىنى تىللاش ھەم ئۇنى ئەخلاقسىزلىقنىڭ مەنبەسى دەپ قاراش تازا تۇغرا ئەمەس. دەرۋەقە، غەرب مېدىئاسىدا زوراۋانلىق، جىنسىيەت ۋە باشقا ئەخلاقسىزلىقلارنىڭ كۆپ قىسمى سودا ۋە بازار ئېھتىياجىنى چىقىش قىلىپ ئىشلەنگەن بولۇپ، بىزنى غەرب ئەخلاق قارىشىنىڭ پۈتۈنسۈرۈك كۆرۈنۈشى بىلەن تەمىنلىمەسمۇ، لېكىن بۇ ئارقىلىق يەنە نۇرغۇن مەسىلىلەرنى بىلۋالالايمىز.

ئەخلاق قارىشى ئۇقۇمى ناھايىتى مۇرەككەپ ۋە ھەتتا بەزىدە ئابستراكت بولغاچقا، بىرەر جەمئىيەتنىڭ ئەخلاق قارىشىغا باھا بېرىش ئۇنچە ئوڭاي ئەمەس. غەربلىكلەرنىڭ ئەخلاق قارىشىنىڭ نېگىزىنى يەنىلا مودېرنلىق (ھازىرقى زامان دەۋرى بولۇپ، فرانسىيە پەيلاسوپى دېكارتنىڭ شەخسنىڭ ئۆزلۈكىنىڭ ھەقىقەتنى سىناشنىڭ ئەڭ ئاخىرقى نۇقتىسى دەپ قارىشىدىن باشلانغان. بۇ ئىدىيە «ئاقارتىش» دەۋرىدە پىشىپ يېتىلگەن) نىڭ شەخسكە مۇتلەق ئەركىنلىكنىڭ ئىگىسى دەپ قارىشىدىن باشلىنىدۇ. غەربلىكلەرنىڭ قارىشى ئۇلارنىڭ قانۇن ئېڭىدىمۇ ئەكس ئېتىدۇ. بىز مانا ھازىر بۇ خىل ئىدىيىنىڭ كۈنسېرى ئېغىرلىشىۋاتقان يۈزلىنىشىگە شاھىد بولۇۋاتىمىز.

ئەگەر شەخسنىڭ ئەركىنلىكى زىيادە تەكىتلەنسە، ئۇنىڭ ئۆزگىگە بولغان ئەخلاقىي مەجبۇرىيىتى كۆپ هاللاردا ئادا بولمايدۇ؛ نەتىجىدە شەخسىيەتچىلىك باش كۆتۈرىدۇ. مانا بۇ ئەخلاقشۇناسلىق ئىلمىدىكى ئەركىنلىك بىلەن مەسئۇلىيەتنىڭ قەدىمدىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان زىددىيىتىدۇر. غەربتە نۆۋەتتە شەخسنىڭ مەسئۇلىيەت قارىشى ئەڭ تۆۋەنلەش باسقۇچىدا تۇرىۋاتىدۇ، نەتىجىدە بىزنىڭ كۆرۈۋاتقىنىمىز ئادەمنى ئەندىشىگە سالىدىغان شەخسەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ باش كۆتۈرۈشىدۇر. بۇنىڭغا قارىتا غەربتىكى بەزى ئەخلاقشۇناسلار يېقىندىن دىققەت قىلىۋاتىدۇ. مەسىلەن فرانسىيە يەھۇدىي پەيلاسوپى ئېممانۇئىل لېۋيناس كىشىلەرنى ياۋروپا مېتافىزىكا ئىدىيىسىنىڭ ئۇل تېشى بولمىش شەخسنىڭ ئەركىنلىكىنى ۋە ئۇنى قوللايدىغان ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىئالىنى سوغۇققانلىق بىلەن قايتا ئويلىنىپ بېقىشقا چاقىرىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئۆزلۈكنىڭ ئەركىنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ ئۆزلۈك-بەلگىلەشچانلىقىنى زىيادە تەكىتلەش كۆپ هاللاردا ئۆزگىنى تارايتىش ۋە بويسۇندۇرۇش ئۇسۇلىگە قورۇلغان. ئۇ (2-دۇنيا ئۇرۇشىدىكى قاباھەتلىك چۈشكە ئوخشاپ كېتىدىغان قىرغىنچىلىقتىن ئامان قالغان) بۈگۈنكى زامان كىشىلىرىنى كۈنسېرى ئەستىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان چوڭقۇر ئەخلاقىي ئاڭ، ۋىجدان ۋە مەسئۇلىيەت قاتارلىقلارغا قايتىدىن ئەھمىيەت بېرىشكە چاقىرىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئۆزگىنىڭ هالقىلىقى ھەر ۋاقىت ۋە ئاللىبۇرۇنلا ئۆزلۈك-مەركەزچىلىكىدىن ئۈستۈن ۋە ئىلگىرى تۇرۇشى كېرەك ــ مەسئۇلىيەت ھەر ۋاقىت ۋە ئاللىبۇرۇنلا ئەركىنلىكتىن ئىلگىرى ۋە ئۈستۈندۇر. لېۋيناس بۇ خىل هالقىما ئەخلاق مېتافىزىكىسىنىڭ مەسئۇلىيەت ئىدىيىسىنى سۆزلىگەندە، «مەن» دە ئۆزگىگە بولغان ئەخلاقىي مەسئۇلىيەتنىڭ مەنبەسىنى خۇدانىڭ مەن بىلەن ئۆزگە ئوتتۇرىسىدىكى ئەخلاقي مۇناسىۋەتلەردىكى زاھىرلىقىدا، دەپ قارايدۇ. بۇ بىزگە يەھۇدي دىنىدىكى خۇدانىڭ ئىنسانلارغا يەتكۈزۈلۈشكە بۇيرۇلغان ۋەھىيلىرىنى ۋە يەھۇدي

پەيغەمبەرلىرىنىڭ كىشىلەر ئارىسىدا تارقاتقان ئېتىكا تەلىملىرىنى ئەسلىتىدۇ. ئۇنىڭ ئېتىكىسىدا زوراۋانلىق، قىرغىنچىلىق ۋە يوقىتىلىش ئالدىدىكى ئۆزگىنىڭ (بۇ ئۆزگە بەلكىم قەدىمكى يەھۇدىي كىتابلىرىدا قەيت قىلىنغان تۇل خوتۇن، ماكانسىز، كەمبەغەل ۋە ياتۋاش بولۇشى مۇمكىن) «ئاۋازىنى ئاڭلا!»، «خۇدانىڭ ئۇنىڭ يۈزىدە پارلاۋاتقان ›قاتىللىق قىلما!« ‹دېگەن ئەھكامغا چوقۇم جاۋاب قايتۇر دېگەن چاقىرىق نېگىزلىك ئورۇندا تۇرىدۇ. لېۋىناس شۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشەنج باغلىغانكى، ئۆزگىنىڭ يالڭاچ، ئايانچلىق ۋە ئاجىزانە يۈزىدە ئايان قىلىنغان بۇ ئەھكام ھەر بىر ئادەمنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇرلىرىدىن جاي ئالغان ــ ئادەملەر تاللاشتىن ئىلگىرى ئادەملەرنى تاللىغان ــ ياخشىلىقنى ئويغىتىدۇ.

غەربلىكلەردىكى شەخس ئېڭىنىڭ كۈچىيىشى گېرمان پەيلاسوپى نىچې 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا جاكارلىغان يەنە بىر خىل كېسەللىكنىڭ ــ ئۇنىڭ «خۇدا ئۆلدى» دېگەن جاكارسىنىڭ ــ ئاقىۋىتى بوپ قالدى. كىشىلەر «خۇدانىڭ ئۆلۈمى» دىن كېيىن قېپقالغان قورقۇنۇشلۇق قۇيقۇرۇقلۇقنى بىر تەرەپ قىلىشقا قالدى. خۇدا «يوقالغان» دۇنيادا پەقەت زوراۋانلىقلا ئۆز بىلەن ئۆزگە ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىگە ئايلىنىدۇ.

مانا مۇشۇ قورقۇنچلۇق مەنىۋى قۇيقۇرۇقلۇقتا خۇدانىڭ ئاۋازىنى قايتىدىن ئاڭلاش زۆرۈر، دەپ قارايدۇ لېۋىناس. ئەگەر ئۆز ئۆزگىگە چوقۇم مەسئۇل بولۇشى كېرەك بولسا، بۇ مەسئۇلىيەتنىڭ ئاداققى ھەربىكەتلەنمۇرگۈچ كۈچى خۇددى شوتلاندىيە پەيلاسوپى داۋىد خيۇم تىلغا ئالغان ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى خەيرىخاھلىق قىلىش بىلەن ئەمەس، بەلكى خۇدانىڭ مۇتلەق نوپۇزى ئارقىلىقلا ئىشقا ئاشىدۇ، چۈنكى ئەخلاقنىڭ بىز چۈشەنمۇرۇپ بەرگۈسىز سىرلىق كۈچى دەل ئاشۇ ھالقىملىقتىن كەلگەن. بۇ مەسىلە 27-سوئالدا تېخمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا چۈشەنمۇرۇلىدۇ.

گۆھەر يۈسۈپ:

توغرا بۇ سۇئالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەھۋاللار ئەملىيەتتىمۇ مەۋجۇت. لېكىن مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، ئەملىيەتتە كىنودىكى ئەھۋاللارغا سلىشتۇرغادەك ئۇنچىلىك ئېغىر ئەمەس دېسەممۇ بولىدۇ. مېنىڭ بۇنداق دېيىشىم ئەلۋەتتە مەن تۇرۇۋاتقان دولەتنىڭ ئومومى ئەھۋالىغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. قىسقىسى مەن ئۆزۈم تۇرۇۋاتقان شەھەردە بۇنداق ئەھۋاللارنى ئۇچراتمايمەنمۇ ئەمەس ئۇچرىتىپمۇ قالدىم، ھەتتا ئوخشاش جىنسىلىقلارنىڭ مۇھەببەتلىشىۋاتقان كۆرۈنۈشلىرىنىمۇ ئۇچرىتىپ قالىمەن.

بۇ دولەتتە ياكى ياۋروپادىكى كۆپىنچە دولەتلەردە بۇنداق ئوخشاش جىنسىلىقلارنىڭ مۇھەببىتى ھوكۇمەت تەرىپىدىن قانۇن بەلگىلىنىپ ئۇلارنىڭ مۇھەببەت ئەركىنلىكى بۇ قانۇن تۈزۈملەر ئارقىلىق قوغدىلىدۇ. ھەتتە بۇلارنىڭمۇ يەنى ھار قايسى ئوخشاش بولمىغان ئوبلاستلاردا ئوخشاش جىنسىلىقلارنىڭ مەخسۇس بايراملىرى بولىدۇ.

ئەمدى بۇ يەردە قويۇلىدىغان فىلىملەرگە كەلسەك، مەن راستىنى دىسەم بۇ يەرگە كەلگەنىدىن بەرى تۇزۇك تىلۇزورمۇ كۆرمىدىم. سەۋەبى يېڭى كەلگىنىمدا ئوقۇش ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىپ تېلېۋىزور كۆرگۈدەك ۋاقىت چىقىرالمىدىم، تېلېۋىزورنى ئالسامۇ ئۆزۈمنىڭ كۆپ تېلېۋىزور كۆرۈپ كۆپ ۋاھتىمنى ئىسراپ بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ تېلېۋىزور مۇ ستۇدىيىغان ئىدىم. كېيىن يەنە بىر ياتاق بىناسىغا كوچۇپ چىققانىدىكىن، تېلېۋىزور ئالدىم، لېكىن بىز تۇرغان بۇ بىنادا بىر تۇتاش سىملىك تىلۇزور ئۇلانمىسى يوق ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن يەنە كۆپ تېلېۋىزور كۆرۈش پۈرسىتىگە ئىگە بولالمىدىم. لېكىن بۇ بىنانىڭ 1-قەۋىتىدە 2 تېلېۋىزور

كۆرۈش ئويى بولۇپ، بىرى تاماكا چەككۈچىلەر ئۇچۇن، يەنە بىرى تاماكا چەكمەيدىغانلار ئۇچۇن ئورۇنلاشتۇرلغان بولۇپ، كەچلىكى خالىغان دوستلار ئوزى خالىغان تېلېۋىزور كۆرۈش ئويىگە كىرىپ تېلېۋىزور كۆرسە بولىدۇ. ئانچە مۇنچە تەتىل ۋاقىتلاردا

تىلىۋوزور كۆرۈپ تۇردۇم، مانا بۇ جاريانىدا ھېس قىلىشمچە ، گېرمانىيە تىلۇوزورلىرىدا قويۇلغان كىنولارنىڭ كۆپىنچىسى ئۇسا ، ئەئۇ(كۆپىنچە)دا ئىشلەنگەن، ياكى ئاسىئا دولەتلىرىدە ئىشلەنگەن كىنولار كويىلىپ تۇرىدۇ. تېخى بەزىRTLII دېگەندەك قاناللىرىدا مەخسۇس ھىندىستان فىلىملىرىنى بىرىپ تۇرۇدىدۇ (مەخسۇس دىسەم سەل كۆپ بولۇپ كەتىدىكەن، پات پات مۇشۇ قاناللاردا شارۇلخان، ھاراقكەشنىڭ رولىنى ئالغان باش پېرسۇناژلارنىڭ فىلىملىرىنى خېلى كۆپ قويۇپ تۇرىدۇ.) ئادەتتىكى نورمال قويۇلغان كىنولار شۇ كۆپىنچىسى مۇھەببەت، ئۇرۇش ، زوراۋانلىك فىلىملىرىدۇر. لېكىن نورمال ۋاقىتتا يەنى كۈندۈزلىرى ۋە كەچلىرى سائەت 22:00 گىچە 3-دەرىجىلىك ياكى ئۇنىڭدىن يۇقىرى بولغان جىنسىيەت كىنولىرى قويۇلمايدۇ، ئۇنداق دەرىجىدىن تاشقىرى جىنسىيەتكە ئائىت فىلىملەر كۆپىنچە ئەھۋالدا 22:00 كېيىن قويىلىدۇ. ئاندىن

ئەگەر سەل ھەددىدىن ئاشكان فىلىملەر(بۇنىڭ ئىچىدە مۇھەببەت، جىنسىيەت، ھەم قورقۇنچلىق كىنولارمۇ بار) بولسا دائىم كىنو باشلاشتىن بۇرۇن" بۇ فىلمنى 18ياشتىن تۆۋەنلەرنىڭ كۆرۈشى چەكلىنىدۇ " دېگەن خەت چىقىپ ئەسكەرتىلىدۇ.

بۇ سوئالغا جاۋاب يېزىشتىن سىرت يەنە كىنو، كىنوخانا توغرىسىدىكى تۆۋەندىكى مەزمۇنلارنى قوشۇمچە قىلىپ قويغۇم كەلدى:

ئادەتتە يېڭى ئىشلەنگەن كىنولار بولسا ، بۇ كىنولارنىڭ ئىلانى ئۇ كىنو بازاغا

سلىنىشتىن بۇرۇن كۆپرەك ئىلان قىلىنىپ تۇرىدۇ. مەيلى تېلېۋىزور ياكى باشقا ژورناللاردا بولسۇن دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ. مەخسۇس يېڭى ئىشلەنگەن فىلملەرنى ئىلان قىلىدىغان كىچىك كىتابچىلەر بار بولۇپ، بۇنداق كىتابلارنى كىنوخانا ياكى بەزى ئادەتتىكىدەك كىچىك بوتكىلاردىن ھەقسىز ئالغىلى بولىدۇ، پات- پات كىنوخانىغا بىرىپ تۇرۇش بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ دائىملىك پائالىيەتلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، يېڭى كىنو چىقسىلا شۇ كىنونى تېپىپ يۇرۇپ بېلەتنى ئالدىنئالا ئىلىپ قويۇپ كۆرگىلى باردۇ. مەنمۇ بىر قانچە ساۋاقداشلىرىمنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن كىنوخانىغا بېرىپ پات- پات يېڭى كىنولانمۇ كۆرۈپ تۇردۇم.

ئاندىن بىرەر يىللارچە ئوتكەندىن كېيىن بەزى فىلملەرنى مەسلەن ئايىنى ۋاقتتا خېلى زىلزىلگە سالغان فىلملەردىن"ماتېرىخ""خارري پورتەر"، لارغا ئوخشاش فىلملىرىنى بۇ يەردىكى بەزى تىلۋىزىيە قانالىلىرىدىن كۆرگىلى بولىدۇ.

بۇ يەردىكى كىنوخانىلاردىن ھەر قاچان كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ. بۇ كىنوخانىلارنىڭ ئاۋاتلىقىغا قاراپ ، كوز ئالدىمغا ئۇرۇمچىدىكى ئىتتىپاق كىنوخانىسى، خەلق تىياتىر ـ كىنوخانىسى دىكى يىغىمىز دەپ كۆندە لابادا سوزلەپ ئىلان قىلغانلىرى ، ياكى ئۇ كىنوخانىلارنىڭ قاچانلا قارىسا چولدەرەپ قالغانلىكى كوز ئالدىمغا كىلىۋالىدۇ. بىزدە ئۇ تىياتىرخانا، كىنوخانىلار پەقەت ئالاھىدە سەنئەت نومۇرلىرى، ناخشا كىچىلىكلىرى ئوتكۈزۈلسىلا بىر خىل جانلىنىپ كىتىدىغانلىكىنى ئويلاپ قالمەن ھەم "ھىچ بولمىغاندا شۇ تىياتىر ، كىنوخانىلارنى ئانچە ـمۇنچە ئاۋات قىلىپ، كىشىلىرىمزنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بىيىتىش پۈرسىتىگە ئىگە قىلىپ تۇرىدىغان سەنئەتكارلىمىز ھەم شۇ سەنئەت كىچىكلىرىمزنى ئورۇنلاشتۇرغانلارغا ئاپىرىن ئېيتقۇم كېلىدۇ. بولمىسا شەكىلدە بىر تىياتىرخانا، كىنوخانا بوپ قالاتتىكەنتۇق" دېگەنلەرنىمۇ خيال قىلىپ قالمەن.

بۇ يەردە كىنوخانىلاردا ئاۋازلىق ئىلان قىلىدىغان ئەھۋاللارنى قەتئىي ئۇچراتقىلى بولمايدۇ ھەم شاۋقۇن- سۇرەن قىلىشمۇ چەكلەنگەن. ئادەتتە بۇ يەردىكى كوچا ئاپتوبۇسلىرى ، تاكسى، شەخسى ماشىنا بولسۇن، باشنى ئاغرىتقۇدەك سىگنال چالىدىغان ئەھۋاللارنىمۇ كۆرگىلى بولمايدۇ. پەقەت ئالاھىدە ئەھۋالدا، مەسىلەن: يىشىل چىراق يانسىمۇ كۆرمەي توختاپ قالغان ماشىنىلارغا ئەسكەرتىش بىرىش ئۇچۇن قىسقىلا سىگنال بېرىپلا قويىدۇ.

ئەمدى سۇئالنىڭ ئوزىگە كەلسەم، بۇ يەردە ئادەتتە رېئال تۇرمۇشتا كىنودىكىدەك كۆرۈنۈشلەرمۇ ئانچە-مۇنچە ئۇچراپ تۇرىدۇ. لېكىن ئومومىيۇزلۇك ئەمەس. سىرتلاردە، نەرسىە- كېرەك سىتىۋالغۇچە بولامدۇ، قەھۋەخانا، مەكتەپ ئاشخانىلاردا ، كۇنتۇپخانىلاردا بولسۇن ياش جۇپ لەرنىڭ بىر بىرىنى قىسقىلا سويۇپ ئوزىلىرىنىڭ مۇھابىتىنىڭ بىر بىرىگە چۇڭقۇر ئىكەنلىكىنى ياكى بىر بىرىنى بەك ياخشى كۆرىدىغانلىكىنى، ئامراقلىقىنى بىلدۇرۇپ تۇرىشىدىغانلىقىنى ئۇچرىتىپ تۇرىمىز. ئوتتۇرا ياشلىقلار ئوتتۇرىسىدا ئاممىۋى سورۇنلاردا بۇنداق ئەھۋاللارنى ئاز ئۇچرايدۇ ياكى ئۇچرىمايدۇ. ئادەتتە ئاممىۋي سۇرۇنلاردا سۇيۇشىدىغان ئىشلار كۆپىنچە ياشلار ئوتتۇرىسىدا كۆپرەك. لېكىن بۇ يەردىكى كىشلەر بۇ ئەھۋالغا كۆنۈك بولغاچقىمۇ ئۇلاردا ھېچقانداق قورۇنۇش ياكى خىجىل بولۇش ئەھۋاللىرىنى كۆرگىلى بولمايدىكەن، ياكى ئەتراپىدىكىلىرىمۇ ئەجەب بۇلار بۇنداق قىلىشپ كەتتى، دەپ چىكەتكىدەك تىكىلىپ قاراپمۇ كەتمەيدىكەن.

بۇ سۇئالنىڭ جاۋابىنى قىسقىچە ئۆزۈمنىڭ كۆرگەنلىرىمگە ئاساسەن شۇنداق يىغىنچاقلايمەنكى، غەربنىڭ فىلىملىرىدىكىدەك كۆرۈنۈشلەر رەئاللىقتا ئۇچراپ تۇرىدىغان بولسىمۇ ، لېكىن بەزى فىلىملەردە كۆرسىتىلگەندەك ئۇنچىلىكمۇ ئېشىپ كەتمىگەن دەپ ئويلايمەن. بۇ دېگەنلىرىم مېنىڭ شەخسەن قارىشىم. بەلكىم ھەر

كىشىنىڭ كۆڑىگىنى ھېس قىلغىنى ئوخشاش بولمىسا كېرەك.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

خىرىستىئانلىق ئېتىقادىتىكى ئامېرىكا، ياۋروپا ئەللىرىدە خىلمۇ خىل سۆيۈشۈش ھەزرىتى ئىسا ئەلەيھىسسالام (مەسىھ)نىڭ ئىنسانىنى سۆيۈش، مۇھەببەت ئارقىلىق نەپرەتنى يېڭىش ھەققىدىكى تەلىماتلىرىدىن (بۇنى كېيىن ئىنجىلنى ئۆزگەرتكۈچىلەر قوشۇۋالغانمۇ ياكى ئەسلىدە شۇنداق تەلىمات بارمۇ، ئېنىق ئۇقمايمەن) ئەۋلادمۇ ئەۋلاد مىراس قالغان، شۇڭا ئۇلار ئەزەلدىن مۇھەببەتنى پەۋقۇلئاددە ئۇلۇغلايدۇ، ئىككى جىنس بىر-بىرىگە قۇت نەپەس بېرىدىغانىدەك، جانلىرىغا جان قوشىدىغاندەك ئەلپازدا سۆيۈشىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ بىزنىڭ ئۇلارنىڭ كىنولىرىدا كۆرگەنلىرىمىز، ھازىر تېخىمۇ ئېشىپ «ھەقىقىي جان قوشۇش» ھەرىكىتى گاھ ئاشكارە، گاھى يېرىم ئاشكارە كۆرسىتىلىدىغان بولۇپ كەتتى. ئەمما مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، غەربلىكلەرنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشى كىنولاردىكىدەك ئەمەسكەن، ئەنئەنىۋى ئامىللار يەنىلا ئۈستۈن ئورۇندا تۇرىدىكەن. ئەنئەنىنى، «مۇتەئەسسىپلىك»نى قوغداش ھازىرمۇ بوشىشىپ قالماپتۇ. جىنسىي ئەركىنلىك، ئوخشاش جىنسلىقلار مۇھەببىتى دېگەندەك ئىشلار ئايرىم ئىجتىمائىي ھادىسىلەر ھېسابلىنىدىكەن. غەرب مەدەنىيەت ۋاستىلىرىنىڭ ياشلارنى نىشان قىلغان «مېڭە يۇيۇش ھەرىكىتى»، ئىدىيىدە سىڭىپ كىرىش ھەرىكىتى، مەدەنىيەت تاجاۋۇزچىلىقى جۇڭگونى ئۆز ئىچىگە ئالغان نۇرغۇن دۆلەتلەردە ئۆز ئۇنۇمىنى كۆرسەتمەكتە. ئىدىيە بىلەن بىر ۋاقىتتا غەربنىڭ ئالەمشۇمۇل كەشپىياتى، يېڭى مەھسۇلاتلىرى، ئىستېمال قاراشلىرى، دۇنيادىن قانغۇچە راھەتلىنىشتەك ياشاش ئىنتىلىشلىرى ھەممە يېقىنى قاپلاپ بولدى. ئىلغارلىق، ئېسىللىك شۇلاردىن كېلىۋاتقاندەك، دۇنيانىڭ ئالدىدا شۇلار مېڭىۋاتقاندەك بىر تەسىرات كۈچەيتىپ بارسا

باردىكى، ھېچ ئاجىزلاشمىدى. مۇشۇنداق دۇنيا مۇھىتى ۋە مەدەنىيەت كەيپىياتىدا ئۇلارنىڭ كىنولاردا كۆرسىتىۋاتقان نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسى داۋراڭغا، ئېلانغا ئايلىنىپ، كىنونىڭ كەينىدىنلا مەھسۇلاتلىرى، قىممەت قاراشلىرى سىڭىپ كىرىپ، يېڭىلىققا ئىنتىلىشچان ياشلارنى ئەسىر قىلىۋالدى. ئىمتىھان مائارىپى قوينىدا يېتىلگەن، مەدەنىيەت تەربىيىسى يېتەرلىك سىڭدۈرۈلمىگەن كۆپ قىسىم خام قاپاق ياشلار زامانغا ئەگىشىشنى غەربكە ئەگىشىش دەپلا قارايدىغان بولدى، خەنزۇ ياشلىرىنىڭ تۇغۇلغان كۇن ئۆتكۈزۈشى، ئاشىق-مەشۇقلار بايرىمنى ئۆتكۈزۈشى، رېژدۇستىۋا بايرىمنى ئۆتكۈزۈشى چوڭ شەھەرلەردە ئاساسەن ئومۇملاشتى. باي ئائىلىلەر بالىلىرىنى ئاساسەن غەرب دۆلەتلىرىگە چىقىرىدىغان بولدى. بىزنىڭ ھالىمىز، ئىدىيە ئۆزگىرىشىمىزمۇ ئۇلاردىن قېلىشمايدۇ، «مولالام كۈلمەيدۇ، كۈلسە تېلىقىپ قالىدۇ» دەپ، بىر قىسىم ياشلىرىمىز ھەتتا ئۆزىنىڭ ئېتىقادىنى ئۆزگەرتىش دەرىجىسىگە باردى. مۇشۇنداقلار ئۆزلىرىدىن شۇنچىلىك بەزگەنمىدۇ؟ ئۆزلىرىنىڭ ئامېرىكا،ياۋروپالىق بولۇپ تۇغۇلمىنىدىن پۇشايمان قىلىشامدىغاندۇ؟ بۇ بىچارىلەر «تەقدىرى كاج» بولغانلىقى ئۈچۈن تۇرمۇش ئۇسۇلىدا بولسىمۇ غەربلىكلەرنى دوراپ ئىستەك-نىيەتلىرىنى قاندۇرۇشتى، ئاچ قېلىۋاتقان ئىسيانكار قەلبىگە غەرب مەدەنىيىتىدىن ئوزۇق ئىزدەيدىغان بولدى. ئۇلار ئۈچۈن غەرب كىنولىرىدا چىققان نەرسىنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدەك بىلىندى. ئەمەلىيەتتە كىنو دېگەن كىنو، كېچىكمىزدە مەھەللىگە كىنو ئەكەلسە چوڭلار "كىنونىڭ بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ" دەيدىغان، غەربنىڭ رېژىسورلىرى پۇل تېپىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆزلىرىنى تونۇتۇپ، قىممەت قاراشلىرىنى، مەھسۇلاتلىرىنى تەشۋىق قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ھوللىۋودنىڭ ئامېرىكىغا نۇرغۇن ئىش قىلىپ بەرگەنلىكىنى جاھان ئەھلى بىلىدۇ.

تۇردى لېتىپ:

مەن بـــۇ يەردە ياپونغـــا قارشـــى ئـــۇرۇش تەســـۇىرلەنگەن فىلىملەردىكـــى بەزى تەپسىلاتلار ھەققىدە توختىلاي.

قەلب دۇنيارىمغا "ياپۇن" دېگەن ئاتالغۇنـــڭ دەسلەپكى چۈشـەنچ ئـــۇرقىنى چاچقان ئىشلار بالىلىق چاغلىرىمدىكى كومپارتىيىنىڭ ئـــۇرۇش كىنولىرىـــدىكى كالتا بۇرۇت ئالۋاســتى چـــراي دۇشـمەن ئارمىيـــسىنىڭ تەلەتـــى بولـسا، ئۇلارغـا نـسبەتەن قـــزىقىش ھىســـسىياتىنى قوزغىغـــان ئـــشلارنى يەنـــلا تولۇقـــسز ئوتتـــۇرا مەكـــتەپ چاغلىرىمـــدىكى "ئايـــال پۇتبـــولچىلار"،" گـــۇمـــانلىق قـــان "دېگەنـــدەك تىلـــۇىزىيە تىياتىرىنىڭ تەسىرىدىن ئايرىپ تەسەۋۋۇر قىلالمايمەن.

"كـــالتە بـــۇرۇت " دېـــگەن گەپ چىقـــپ قالـــدى. چۈشـــەنچە بىرىـــۇبتەي. يـاپۇنىيەلىكلەر بـــۇرۇتنى خـــۇددى مەلـــۇم ئۇنـــۇان يەنـــى جەمئىيەتتىكـــى ئابرۇيىنىـــڭ بەلگىسى دەپ بىلىدۇ. ناۋادا سىز بىر يالاڭتۆش ياش بولسىڭىز بـــۇرۇت ئەمەس بـــرەر تـــال خەت تارتـــپ قالغـــان تۇكىڭىزنىڭمـــۇ بولۇشـــى مـــۇمكىن ئەمەس. ئەللـــىك ئاتمىشلاردىن ئاشقان ئىللىـق ئائىلىـسى بـار يەنە (بەزىـلەر بـر ئۆمـۇر ياشـاپمۇ ئـۆي تۇتمىغان خوتۇن ئالمىغانلارمۇ بـار) مەلـۇم ئىجتىمـائى ئىنـاۋىتى بولغـان كـشىلەرلا بـــۇرۇت قويۇۋالـــدۇ. ئەمـــدى بـــۇ يەردە ئـــۇلار بـــۇرۇنقى شـــۇ ئـــۇرۇش مالمـــانچىلىق دەۋرلىرىـــدە پادىـــشاھ ئارمىيـــسىدىمۇ يـــات ئەلـــدىكى ئـــۇرۇش مەيدانـــدا ئۆزىنىـــڭ ئەسلىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن بۇرۇت قويـــۇۋېلىش ئومۇملاشـقان دىـسەك، كىچىككـىنە ئەسلى بارلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچـۈن كىچىككـىنە بـــۇرۇت قويۇشـقا ئـارانلا جـــۇرئەت قىلالىغـان بولـــدۇ، چـــۈنكى بۇرۇتنىـــڭ چـــوڭلىغى ھەرگىزمـــۇ ئۇنىـــڭ ئۇسـتىدىكى باشـلىقنىڭكىدىن ئېشىپ كەتمەسـلىگى كېـرەكتە. ئۆزىنىـــڭ نەرسـسىنى كىچىـك كۆرسۈتۈشـــمۇ ئۆزىـــدىن چوڭلارغـــا بولغـــان بـــر خـــل ھـــۆرمەت دەپ قارايـــدىغان

يـاپۇنىيەلىكلەر تـا هـازىرمۇ باشـلىقنىڭ يـاكى سـالاھىيىتى ئېنىقسىز بىـرىگە يازغـان دوكلات يـاكى خېتىـدا مـۇمكىن قەدەر كىچىـك خەت شـەكلىنى ئىـشلىتىدى. ئەينـى ۋاقىتتا بىر ۋاراق ئاق قەغەزگە ئۇستىنىڭ بىر قىسمىغىلا ناھايىتى كىچىـك يېزىلغـان خەتلەرنى داۋاملىق كۆرۈپ تۇراتتىم.

ئەمدى بىر قانچە ئاتالغۇغا ئىزاھەت بېرەي:

"باگـا يـارۇ" بـۇ تولىمـۇ سـەت بىـر گەپ، كـىشىنى تىللىغانـدىلا ئىـشلىتىلىدۇ، لـېكىن ۋەزنـى بەك ئېغىـر. بۇنـداق گەپنـى دېيـىشكەن ئىككـى ئـادەم مەڭگـۈ دۇشمەنلىـشىپ ئۆتىـدۇ دېسەكمۇ بولىـدۇ. بۇخـۇددى ئەر خوتۇنلـۇق تۇرمۇشـتىكى "تـالاق..، مـىڭ تـالاق " دېگەنـدەك ئـاقىۋىتى ئېغىـر بىـر گەپ. ئالـدىراپ ئېغىـزدىن چىقىرىشقا بولمايدۇ.

"موشى موشـى " غـا كەلـسەك، بـۇ بىزدىكـى "ۋەي!" دېگەنـدەك گەپ، ئـادەتتە تېلفۇن جىرىڭلىغاندا " موشى، موشى " دەپ تۇرۇپكىنى ئالىدىغانلار كۆپ.

" مېشى، مېشى " بۇ " تاماق-پاماق، غىزا-پىزا" دېگەندەك گەپ . "مېشى كۆتتا " دېگەننى تاماق يىدىم دەپ چۈشەنسەك بولىدۇ. زاغرا تىل.

" يوشى " بولسا " يوروشى"نىڭ قىسقارتىلمىسى، بىرەر ئىش كۆڭۈلدىكىدەك بولغاندا ھاياجاندىن دەپ سالىدىغان سۆز دېسەكمۇ بولىدۇ.

يـــاپۇنچە بىلمەيـــدىغانلارنىڭ يۇقـــارقى ســـۆزلەرنى ئۇنتـــۇرلا كەلـــگەن ياپۇنىيەلىكلەرگە دەپ يۈرۈپ ،ئۇيغۇرنىڭ يۈزىنى تۆكمەسلىكىڭلارنى سورايمەن.

بىرىنچـى قېـتىم ياپۇنىيەلەكلەرنـىڭ زاۋۇتـىدا ئـىشلەش ئۈچـۈن يـۈز تـۇرانە ئىنتاھانىدا سـۆزلەش ئىقتىدارىمـدىن ھەيـران بولغـان بىـر جۇڭگۇلـۇق يـاپۇن تىلـى ئۇگۇنۈشـۈمگە تـۇرتكە بولغـان ئـىشنى سـورىغىندا يۇقارقىغـا ئوخـشاش جـاۋاپ بەرگەنلىكىم ئېسىمدە.

كىنـولاردا بولـسا ئاساسـەن ياپۇنىيەلىكلەرنـىڭ تولىمـۇ جاھـىل، ھاكـاۋۇر، ئەخمىقـانە، شـۇنداقلا تىرىـشچان، چـىداملىق، ھەققـانىيەتچى دېگەنـدەك خۇسۇسـىيەتلىرى ئەكـس ئەتـكەن. يـاپۇنىيەلەكلەر ھەقىقەتەنمـۇ شـۇنداق خەق، ئاسانلىقچە كۆز قارىـشىنى ئۆزگەرتمەيـدۇ. ئـۆزىنى يـاپون-يوپـون مىللىتـى دەپ بەك چـوڭ بىلـىدۇ. ئەخمەقلىقغـا دائـىر بـىر مـسال ئـالاي: سـايادەت شـىركىتىدە ئىـشلەيدىغان چاغلىرىـمدا خىزمەتداشـلار ئـارا يوپۇنىيەلىكلەرنـىڭ ئەخمەقلىغىنـى دەلىللەش توغرىلىق بىـر تـالاش-تـارتىش بولـۇپ قالـدى. ئارىـدىن بـىرى ھـازىر بـىر ياپۇنىيەلـىك يېنىڭغـا كىرىـپ ئولتۇرسـا مەن سـىرتتىن كـىرىپلا ھـاپلا-شـاپلا "ئىستىراھەت مېھمانخانىسىنىڭ ئارقىسىدا دەھشەت قار يېغىۋاتىدۇ"دەي سەن ئـۇنى تەرجـىمە قىلـىپ بەر، ياپۇنىيەلـىك چوقـۇم " ۋۇي... شـۇنداقمۇ !!! " دەيـدۇ دېـگەن ئىدى. شۇ ۋاقـىت يەتتىچى ئـاي ۋاقـتلار بولـسا كېـرەك، قىزىـل تـاغ مېھمانخانـىسى بىلەن ئىستىراھەت مېھمانسارىينىڭ ئارىلىقى بەش يۈز مېتىرمۇ كەلمەيدۇ. ئەگەر بىز بولـساق "نـىمە دەپ جويلۇۋاتـسەن..كىنىڭـنى ئەقـمەق قىلـسەن .." دېگەنـدەك رەدىيەلىك جاۋاپ قايتۇرىشمىز تۇرغانلا گەپ.

بىز سىناپ باققان ھەقىقەتەن ياپۇنىيەلىكنىڭ جاۋابى" ۋۇي... شۇنداقمۇ !!! " بولۇپ چىققان ئىدى.

ئـۇلار چوقۇنغـۇچىلار تـىپـدىن، تەبـىئەتكە چوقۇنـىدۇ، رىئاللىققـا چوقۇنـىدۇ، پادىـشاھقا چوقۇنـىدۇ. ئۇنىڭـدىن گـۇمانلىنىـشنى جىنـايەت دەپ قارايـدۇ. ئـۇلارنى كىچـىك بـالىنى ئالدىغانـدەك ئالـداش مـۇمكىن ئەمەس، ئـىشنىڭ تەبئـى ھـالىتىنى كۆرسەتسىڭىز ئۆزىنىڭ چۇشـۇنۇش ئەندىزىـسىدە قوبـۇل قىلغانـدىن كېـيىن تەبئـى سىزگە ئەگىشىدۇ.

غەرب ئەللىرىدە تەرتىپ

يۇسۇپئېلى ياسىن:

كانادادا ياشىغان بىر ئۇيغۇر مۇنداق دېدى:" كانادانىڭ نۇرغۇن ساھەلىرىدە يېڭى تۇزۇم ئورنىتىشنىڭ ھېچقانداق ھاجىتى يوقتەك، ھەممە تۇزۇم ، قانۇنلار مۇكەممەللىشىپ بولغانىدەك، كىشىلەر پەقەت شۇ تۇزۇملەرنى ئاڭلىق قوغدىسا بولىدىغانىدەكلا تۇيۇلىدۇ. بەزى يىللاردا ماشىنىڭ سۈرئىتى سائىتىگە 80 كىلومېتىردىن ئېشىپ كېتىدۇ. ھەممىز شۇ سۈرئەتتە ماشىنا ھەيدەيمىز. ئادەتتە بىرەسى ئالدىمدىكى ماشىنا قائىدىگە خىلاپ ھالدا تۇيۇقسىز قايرىلىپ قالارمۇ ؟ دېگەننى ئويلىمايدۇ. چۈنكى ئۇ كىشىمۇ ئالدىدىكى كىشىنىڭ قائىدىگە ئاڭلىق رېئايە قىلىپ ماڭىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. يېرىم كېچە بولسىمۇ، قارشى تەرەپتە زادىلا ماشىنا بولمىسىمۇ ھامان توختايمىز. بۇ ئىشلار شۇنداق تەرتىپلىك ۋە ئاڭلىق ھالدا يۈرۈشۈپ كېتىدۇ".

بىز مانا موشۇنىڭغا ئوخشىغان بايانلارنى پات-پات ئاڭلاپ تۇرىمىز. سىز ئۆز كۆزگەنلىرىڭىز ئاساسىدا، "غەرب ئەللىرىدە تەرتىپ " دېگەن تېمىدا توختىلىپ باققان بولسىڭىز، يەنى، كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى يۈرۈش-تۇرۇشلىرى... دېگەندەك.

مەمتىمىن ئەلا:

دەرھەقىقەت، غەرب ئەللىرى ناھايىتى كۈچلۈك ئىجتىمائىي ۋە قانۇنىي تەرتىپ ئۈستىگە قۇرۇلغان. بۇنى غەربكە بارغان ھەرقانداق بىر ئادەم ئاسانلا ھېس قىلالايدۇ. ئەگەر مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئىنسانىنىڭ پائالىيىتىنى ناھايىتى سىستېمىلىق

ئۇسۇلدا قېلىپلاشتۇرۇش جەريانىنىڭ ئىپادىلىنىشى دەپ قارىساق، تەرتىپ مانا مۇشۇ جەريانىنىڭ تەبىئي نەتىجىسىدۇر. ھەرقانداق بىر مەدەنىي جەمئىيەتتىن شۇنى كۆرۈش تەس ئەمەسكى، ئىنسانىنىڭ تەرتىپ ۋە كونترولۇقتىن قېچىشنى ئىزدەيدىغان ئىپتىدائىي قوزغىلىش شەكلىدىكى ئىستەكلىرىنى ئىنسانلارنىڭ توپلىشىپ ياشاش مۇمكىنچىلىكىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان، شۇڭلاشقا ھەممە ئادەم ئۆز ئەقلىيلىقى بىلەن بىر سۇنۇشى كېرەك بولغان قاتتىق تەرتىپ-تۈزۈملەرگە يۈزلەنىدۇرۇش مەدەنىيەتنىڭ ئەڭ مۇھىم فۇنكسىيىسى ھەم تەربىيە كۆرگەنلىكنىڭ ئۆلچىمى بولۇپ كەلدى. ئادەمنىڭ سۇبېكتى ئۆزىنىڭ سىمۋوللۇق مەنىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا خۇددى گېرمان پەيلاسوپى نىچې ئۆزىنىڭ «زارائاستۇرا شۇنداق دېگەن» ئەسىرىدە ئېيتقانىدەك توگە (بۇ تەرتىپكە ئىتائەتمەنلىك بىلەن بويسۇنۇشنىڭ سىمۋولىدۇر) بىلەن بالا (بۇ تەرتىپ تەرتىپلىيەلمەيدىغان ئىجادىيلىقنىڭ سىمۋولىدۇر) ئوتتۇرىسىدىكى مەڭگۈلۈك توقۇنۇشقا تولغاندۇر. ئادەمنىڭ ئېڭىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن كۆپ ھاللاردا ئۆتمەيدىغان قالايمىقان، قۇتراتقۇ ۋە ئارامسىز ئىستىكىنى ياكى ئىنسانىنىڭ تەرتىپسىزلىككە تولغان لېكىن ئۆزىنىڭ رېئاللىشىنى تەرتىپكە ئېرىشىش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇشىنى ئىزدەيدىغان چەكسىز ئىجادىي كۈچىنى تەرتىپكە سېلىشنى ۋە ئەقلىيلىقنىڭ تەلىپىگە ماسلاشتۇرۇشنى نىچې «بوي سۇندۇرۇش» دېسە، ئاۋستىرىيە روھىئانالىزى سىگمۇند فرويىد «بېسۇېلىنىش» دەيدۇ.

ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي توپ ھالىتىدە ئولتۇراقلىشىشنىڭ تۈپىكى ھەربىرىتلەندۇرگۈچ كۈچى تېگى تەكتىدىن ئالغاندا ئۆز بىلەن ئۆزگە ئوتتۇرىسىدىكى تۈپىكى مەنپەئەت مۇناسىۋىتىنى كېلىشتۇرۇش ۋە بىر تەرەپ قىلىشتۇر. ئۆزلۈكنى كېڭەيتىش ۋە زورايتىشتىن ئىبارەت ئوخشاش شەكىلدىكى ئۆزلۈك-مەركەزلىشىنى يادرو قىلغان «مەن» بىلەن «ئۇ» ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بىلەن ئىنسانىنىڭ

شەخسىيىتى ئۇستىگە قۇرۇلغان ئىستىكىنىڭ ھالقىملىقى ۋە ئىجتىمائىيلىقى ئىنسانىنىڭ ئېتىكىلىق ئويلىنىشىنىڭ مەركىزىي مەسىلىسى بولۇپ كەلمەكتە. ئىنسانىنىڭ بەخت-سائادىتى ۋە ئۇنىڭ ئىنساندەك ياشاش ماكانى ھەققىدە ئەڭ ئۈزۈلكېسىل ئويلانغان نۇرغۇن پەيلاسوپلار، سىياسىيونلار ۋە مۇتەپەككۇرلەر كۆپ ھاللاردا ئىنسان بىلەن ئىنسان ئوتتۇرىسىدىكى يۈكسەك ئىناقلىق، بىر-بىرىگە خەيرىخاھلىق، ئۆز ئارا باراۋەرلىك ۋە ئۆزدىن ئۆزگە مەسئۇلىيەت ئۇستىگە قۇرۇلغان ئىدىئال-غايىۋى جەمئىيەت چۈشىنى كۆرمەي قالمىدى ھەم قالمايدۇ. بىر تەرەپتىن ئېيتقانداﻫ، بۇ خىل يۈزلىنىش ئۆزىنىڭ ئويلىنىشىنى شەخسىنىڭ قىممىتى، ئۇنىڭ ئەركىنلىكى ۋە مەسئۇلىيىتى بىلەن باشلىغان مۇتەپەككۇرلەرنىڭ ئىدىيىۋى سىستېمىسىنىڭ لوگىكىلىق خۇلاسە شەكلىدىكى ئاخىرلىشىش نۇقتىسى بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ «ئادەم دېگەن نېمە؟»دېگەن ئويلىنىشىدىن تەبىئىي ھالقىش ياسىغان «ئادەم قانداق ياشىشى كېرەك» دېگەن ئىزدىنىشىنىڭ ئاداققى نىشانىدۇر. ئەپلاتوننىڭ ھەقىقەت ۋە ئەقلىيلىققا ئىگە بولغۇچىلاردىن تەركىب تاپقان غايىۋى دۆلتى، ئۆتتۇرا ئەسىر خرىستىئان تېئولوگلىرى (ئىلاھىيەتشۇناسلىرى) ئىزدىگەن خۇدانىڭ مۇتلەق ئىرادىسى ۋە مۇتلەق ياخشىلىقى بىلەن ئەمەلگە ئاشقان ئىلاھىي ئوتوپىيىسى، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئىزدىنىشىدىكى مۇكەممەل پەزىلەتكە ۋە بىلىمگە ئىگە بولغۇچىلاردىن تەركىب تاپقان غايىۋى جەمئىيتى، توماس مورنىڭ ئوتوپىيىسى، ئېممامۇئېل كانتنىڭ ئەقلىگە ئىگە بولغۇچىلاردىن تەركىب تاپقان ھەم زۆرۈرىيەت ئالمىدىن ھالقىغان ئەركىنلىك ئالمى، ماركسنىڭ ماددىي باراۋەرلىكىنىڭ ئىشقا ئاشۇرۇلۇشى ۋەدە قىلىنغان كوممۇنىزمى قاتارلىقلار بۇ ھەقتىكى نەزىرىيىۋى ئىزدىنىشلەرنىڭ تېپلىرىدۇر. گەرچە ئۇلارنىڭ چۈشلىرى تا ھازىرغىچە تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلى ئەمەلگە ئاشماي كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئىدىيىسى

ئىنسانىنىڭ مۇكەممەل جەمئىيەت ھەققىدىكى ئىزدىنىشلىرىنىڭ ئەڭ يۇكسەك نىشانى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يۇقىرىقى ئىدىيىلەرنىڭ 25 ئەسىردىن بۇيان پەقەت خام خيال بولۇش تەقدىرىدىن قۇتۇلالماسلىقى ئىنسانىنىڭ تەبىئىتىدىكى نۇرغۇن مەسىلىلەرنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، ئەلۋەتتە.

ناھايىتى ئاددىيلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، تۆۋەندىكى تۈپكى زىددىيەت يۇقىرىقى چۈشىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى توسۇپ كەلمەكتە: بۇ دەل ئىنسانىڭ ئەركىنلىكى بىلەن ئۇنىڭ مەسئۇلىيىتى ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشتۇرۇش كۆپ ھاللاردا تەس بولغان زىددىيەتتۇر. بۇ زىددىيەت ئۆز نۆۋىتىدە ئادەمنىڭ مۇنداق ئىككى يۈزىنىمۇ نامايان قىلىدۇ: ئادەم ئەقلىنىڭ ئۇنىۋېرسال چاقىرىقىنى ئاڭلاش ۋە ئۇ شەرتسىز تەلەپ قىلىدىغان بۇرچنى ئادا قىلىش ئارقىلىق ئىجمائىي ئېتىكا تەرتىپىنى ئورنىتىشقا بۇيرۇلۇشنى قوبۇل قىلىپ ياشاش بىلەن ھەر ۋاقىت كونترول قىلىش بەسى مۇشكۈل بولغان غەيرىي ئەقلىي قوزغىلىشلارنىڭ ساراسىمسى ئاستىدا تىركەشكۈچىدۇر. بۇ دەل ئىنسانىنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا سۈپ كەتكەن ئەركىنلىك (ئۆزلۈك-مۇئەييەنلەشتۇرۇشىنىڭ ھەم ئۆزلۈك-مەركەزچىلىكىنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان ئىندىۋىدۇئاللىق ۋە يەككىلىكىنىڭ توسقۇنسىز ئىرادىسى) بىلەن ئۇنىۋېرساللىق (ھەممىگە ئورتاق بولغان ئەقلىنىڭ مۇتلەق نوپۇزى تەلەپ قىلىدىغان ۋە يەكە ئىنسانىنىڭ ئىرادىسىدىن ھالقىغان ئومۇمىيۈزلۈكلۈك) ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتۇر.

ئەلۋەتتە، يۇكسەك دەرىجىدىكى تەرتىپنى ئۆزىدە ھازىرلىغان ھەرقانداق جەمئىيەت يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئۇنىۋېرساللىقنىڭ (ئەقلىنىڭ ئۇنىۋېرساللىقى بىلەن ئارتقۇرۇلىدىغان قانۇن ئېڭى، ئىجتىمائىي تەرتىپ قارىشى ۋە جامائەت ئەخلاقى كۆلتۇرى قاتارلىقلاردا ئەكس ئېتىدىغان ئۇنىۋېرساللىقنىڭ) ئىندىۋىدۇئاللىقنى (ئۆزىنى ئەركىن ئىپادىلەش، ئەركىن تاللاش ۋە ئەركىن يارىتىشنى ئىزدەيدىغان يەككىلىكنى)

مۇئەييەن نۇقتىلاردا بېسىشى ئارقىلىق ئەملىگە ئاشىدۇ. لېكىن، ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت تارىخى ئەسىرلەرمزدە ئۆزىنىڭ كاتتا ئۇتۇقلىرىنى نامايان قىلىۋاتقان مۇشۇ پەيتىنىڭ ئۆزىدە شۇ نەرسىنى ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەككى، تارىخنىڭ ھېچكىم ئالدىن بىلىۋالالمايدىغان مىنۇتلىرىدا ۋاقتىنچە پەسكۆيغا چۈشۈرۈلگەن ۋە بېسىقتۇرۇلغان ئارامسىز ۋە قارام تەركىبلەر يۈكسەك دەرىجىدىكى تەرتىپ ئورنىتىلغان ئەقلىي جەمئىيەتتە ئۆزىنى پارتلاش شەكلىدە ئىپادىلىمەي قالمايدۇ. يەنى تەرتىپ ئىچىدە بېسىلغان تەرتىپسىزلىكنىڭ ئۆزىنى رېئاللاشتۇرۇشى ئېلىپ كېلىدىغان يوشۇرۇن خەۋپ ساقلانغان بولىدۇ. بۇ جەھەتتە 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىكى ئەقلىيقلىقتا ۋە مەدەنىيلەشكەن يۇقىرى پەللە ياراتقان دەپ قارالغان گېرمانلارنىڭ تارىخي خاتالىقى بىزگە ئىنسانىنىڭ ماھىيىتى ھەققىدە ئاچچىق ھەقىقەتنى سۆزلەيدۇ. دېمەك، تارىخ تەرتىپ بىلەن تەرتىپسىزلىكنىڭ مۇرەككەپ بىرىكىشىدىن تۇزۇلگەن سىمفونىيىدۇر.

گۆھەر يۇسۇپ:

مەن بۇ تېمىنى يېزىشتىن بۇرۇن ئەنگلىيىگە بارغانىدىم، ئۇ يەردە بىر دوستۇم بىلەن پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇ دوستۇم ئەنگلىيە توغرىسىدا ئۆزىنىڭ ئۇ يەرگە كەلگەنلىكىدىن كېيىن ھېس قىلغانلىرىنى سۆزلىدى ھەم ئۆزىنىڭ گېرمانىيە توغرىسىدىكى ئويلىغانلىرىنى يەنى گېرمانىيە قانۇنىنىڭ باشقا دۆلەتلەرگە سېلىشتۇرغاندا بىر قەدەر مۇكەممەل ئىكەنلىكىنى ، ئۇ يەردىكىلەرنىڭ شۇ قانۇننى بىر تال تۇز سىزىق دەپ ئىپادىلەپ، شۇ سىزىقتىن چىقماي ماڭىدىغانلىقىنى ئېيتتى. توغرا، گېرمانىيىلىكلەر ھەقىقەتەن بۇ جەھەتتە باشقا ياۋروپا ئەللىرىگە سېلىشتۇرغاندا ئازراق پەرقلىق ئىكەنلىكىنى، ھەم بىر ئىشلارغا بەكلا ئەستايىدىل، كەسكىن، ئىنچىكە

ئىكەنلىكىنى تۆۋەندىكى بىر قانچە مسااللاردىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

مەنمۇ بۇ يەردە ئوقۇش جەريانىدا ياۋروپادىكى بىر قانچە دۆلەتلەرگە سایاھەتكە بېرىپ كەلدىم ھەم بۇ سایاھەت جەريانىدا بۇ دۆلەتلەر ئىچىدە بەزى ئوخشىماسلىقلارنى ھېس قىلىپمۇ قالدىم. مەسىلەن: مەن تۇنجى بولۇپ سایاھەتكە بارغان دۆلىتىم گوللاندىيە بولۇپ، بىز بىر قانچە سایاھەت گۇرۇپپىسىدىكى كىشىلەر ئامستېردام شەھىرىگە باردۇق. بۇ يەردە بازار ئارىلاش جەريانىدا مەنمۇ بۇرۇن گېرمانىيىگە كېلىپ ئۆزۈم كۆنەلمەي قالغان قاتناش چىراقلىرىغا دىققەت قىلىش-قىلماسلىقتەك بىر خىل ئەھۋالنى ھېس قىلىپ قالدىم. گېرمانىيىدە ئادەتتە يولدىن كېسىپ ئۆتكەندە بەزى چاغلاردا قىزىل چىراق يانغانىدا گەرچە كوچىدا ماشىنىلار بولمىسىمۇ ، يېشىل چىراق يانغۇچە يولدىن ئۆتمەي چىراغنىڭ ئالمىشىشىنى كۈتۈپ تۇرىدۇ . دەسلەپ مەن بۇ يەرگە كەلگەندە بۇ ئەھۋالغا قەتئىي كۆنەلمەي بەزەن چاغلاردا قىزىل چىراغقا قارىماي ئۆتۈپ كەتتىم. لېكىن بۇنداق قىلغان چاغلىرىمدا تەبئىي ھالدا يېنىمدا ماڭا ئوخشاش يېشىل چىراغنى كۈتۈپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ ماڭا غەلىتە قاراپ قويۇشلىرىغا دۇچ كەلدىم. كېيىن مەنمۇ ئەتراپىمدىكى كىشىلەردىن ئەيمىنىپ بولسىمۇ چىداپ يېشىل چىراغنى كۈتىدىغان بولدۇم. كېيىن بۇ خىل ھالەتكىمۇ تەبئىي ھالدا كۆنۈپ كەتتىم . مەن ئامستېردامغا بارغانىدا قارىسام گوللاندىيىلىكلەرنىڭ بۇ جەھەتتە خۇددى بىز جۇڭگولۇقلاردەك ئەركىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئەتراپىمدىكىلەر ياكى بولمىسا ئۇ يەردىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن دوستلىرىمنىڭ مەندىن ئۇ دۆلەت توغرىسىدىكى تەسىراتلىرىمنى سورىغاندا تۇنجى بولۇپ، ئۇ دۆلەتنىڭ ھەقىقەتەن چىرايلىق بىر يەر ئىكەنلىكىنى ، ئاۋات ئىكەنلىكىنى سۆزلەش بىلەن بىرگە يەنە ئۇ يەردىكىلەرنىڭمۇ خۇددى بىز جۇڭگولۇقلارغا ئوخشاش قىزىل، يېشىل چىراغقا تازا قاراپ كەتمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەردىم. كېيىن مەن ئىتالىيە، فرانسىيە، ئىسپانىيە

قاتارلىق دۆلەتلەرگە سايامەتكە باردىم. ئۇ يەردىكى كىشىلەرمۇ خۇددى بىزگە ئوخشاشلا قاتناش چىراقلىرىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىپ كەتمەيدىغانلىقىنىمۇ كۆردۈم. بىر قانچە دوستلىرىم بىلەن ئىتالىيىنىڭ رىم شەھىرىگە بارغىنىمدا ھېچكىم يېشىل چىراغنى ساقلىماي ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا مەن ۋە مېنىڭ دوستۇم يولدىن كېسىپ ئۆتمەي يېشىل چىراغنىڭ يېنىشىنى كۈتتۇق. بىر قېتىم يېنىمىزدىكىلەرنىڭ بىزگە قاراپ:" بۇلار گېرمانىيەدىن كەلگەن ئوخشايدۇ؟ " دېگىنىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتۇق. بۇ خىل ئەھۋال گېرمانىيەدىلا بارمىدۇ، دەپمۇ ئويلاپ قالدىم.

ئۆتكەندە فرانسىيىدە ئوقۇۋاتقان بىر ئاكىمىز بىلەن سوھبەتلىشىپ قالدۇق، ئۇ ئاكىمىز:"ۋووي سىڭلىم بۇ گېرمانىيىلىكلار قىزىل چىراقتىمۇ كوچىدىن ئۆتمەيدىكەن خەقكەن دەپ ئاڭلىدىم، راست شۇنداقمۇ ؟ سىزمۇ شۇنداقمۇ قىلامسىز؟" دەپ چاقچاق قىلىپ سورىدى.

مانا مۇشۇنداق. بىز ئادەتتە قەتئىي ئويلىشىپ كەتمەيدىغان كىچىككىنە ئىشلاردا گېرمانىيىلىكلەرنىڭ قانچىلىك ئىھتىياتچان، ئەستايىدىل، ياكى مۇناقچە قىلىپ ئېيتقاندا شۇ سىزغان سىزىقتىن چىقمايدىغان كىشىلەردىن ئىكەنلىكىنى كۆرىۋىلىشقا بولىدۇ. بەزىدە بالىسنى يېتىلىۋالغان ئاتا-ئانىلارنىڭ باللىرىغا تەپسىلى قىلىپ يولدىن ئۆتكەندە مۇنداق قىلىش كېرەك، ماۋۇ چىراق يانغاندا توختايسەن، ما چىراق يانمىغۇچە ماڭمايسەن، دەپ تەپسىلى چۈشەندۈرۈشلىرى قۇلاقلىرىمغا كىرىپ قالىدۇ. دىمەك، بۇلار باللىرىنىمۇ كىچىكىدىن تارتىپ مۇشۇنداق كىچىك ئىشلارغىمۇ دىققەت قىلىشقا ئادەتلەندۈرىدىكەن.

بۇ يەردە ئادەتتە كىشىلەر يولدىن پىيادىلەر سىزىقنى كېسىپ ئۆتكەندە ، ھەر قانداق ۋاقىتتا مەيلى ئۇچقاندەك كېتىۋاتقان ماشىنا بولسۇن ياكى ۋېلىسىپىت

مېنىڭالغانلار بولسۇن، شۇ پىيادىلەر سىزنىقىغا كەلگەندە ئۇلار شۇ كىشىلەرنىڭ ئۆتۈۋىلىشى ئۈچۈن توختاپ بىرىدۇ. چۈنكى بۇ پىيادە ماڭغۇچىلارنىڭ يولى. سىز سىزنىقتىن ئۆتمەي ئۇلارغا يول بەرسىڭىزمۇ ئۇلار قوللىرىنى كوربىستىپ: " قېنى سىز ئاۋال ئۆتۈۋىلىڭ" دېگەن ئىشارەتنى قىلىپ سىزگە يول بىرىدۇ. لېكىن بىزدە ماشىنا بىزگە يول بىرىش ئۇياقتا تۇرسۇن ، ئۇ سىزنىققا كەلگەندە بىز ماشىنىغا يول بىرىمىز. يول بەرمەي ئۆتۈپ كەتسىڭىز موبارەك شوپۇرلىرىمىزنىڭ تىللىشىغا ئۇچرايسىز. ھېلىمۇ ئېنىق ئىسمىدە، 2004-يىلى تەتىلدە ئويگە قايتقىنىمدا، بىر كۈنى ئاپام بىلەن بازار ئايلىنىپ شۇ پىيادىلەر سىزنىقىدىن كېسىپ ئۆتۈۋاتقانىدا ، قارشى تەرەپتىن ماشىنا كېلىپ قالدى، ئاپام مېنى توسۇپ:"بالام توختا، ماشىنا كەلدى!" دەپ تۇتۇۋالدى. مەن ئىختىيارسىز:"ئاپا نېمىدىن قورقىسەن، بۇ پىيادىلەر ئۈچۈن سىزىلغان سىزىق، ئوتتۇرىمىز"دەپ ئاپامنىڭ ئۇنىمىغىنىغا ئۇنماي قولىدىن تارتىپ ئۆتۈپ كەتتىم. لېكىن ھېلىقى قارشى تەرەپتىن كەلگەن ماشىنىنى ھەيدىگەن شوپۇرنىڭ بىزگە قاراپ:"كوزۇڭلار كۆرىمىدىمۇ!"دەپ ۋراقىراپ ماشىنىسىنى ھايدەپ كېتىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، بەكلا ئاچچىقىم كېلىپ يىرىلغۇدەك بوپ ئاپامغا بىر مۇنچە قاخشاپ كەتكىنىمۇ ئېسىمدە. ھەم شۇ چاغدا بىزدە شۇ سىزنىقچىلار نېمە ئۈچۈن سىزىلغان. ئاجىبا پەقەت شەكىل ئۈچۈنلا سىزىلغانمۇ؟ نېمە ئۈچۈن بىز مۇشۇنداق كىچىككىنە ئىشلارغا دىققەت قىلمايمىز؟ دەپ ئوز-ئوزەمگە سۇئاللارنى قويۇپ كىتىمەن.

بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ۋاقتىغا بولغان كوز قارىشى شۇنىداق كۈچلۈك بولۇپ، ھەممە ئىش ئاساسى جەھەتتىن ئالدىن ئالا دېيىشىپ قويۇش، ۋاقتىنى بەلگىلەپ قويۇش بويىچە ماڭىدۇ. مېنىڭ ھەيران قالىدىغىنىم بۇ يەردىكى قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ دېگەن يېرىگە كېچىكمەي تولۇق يېتىپ كەلىدىغانلىقى. مەسىلەن، مەن تۇرۇۋاتقان

مۈنستېر(münster) ئانچە چوڭمۇ ئەمەس بولۇپ، بۇ شەھەر " ئۇنىۋېرسىت شەھرى "، "ۋەلسپىت شەھرى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇنىۋېرسىت شەھرى دىيىلىشىدىكى سەۋەب: ئوقۇغۇچىلار سانىنىڭ بۇ يەردىكىلەر نوپۇسىنىڭ بەلگىلىك قىسمىنى ئىگەللەپ تۇرىشىدا، يەنى بۇ ئۇنىۋېرسىتنىڭ 50000 غا يېقىن ئوقۇغۇچىسى بار. ۋەلسپىت شەھرى دىيىلىشىدىكى سەۋەب بولسا، گېرمانىيە بويىچە بۇ شەھەردە ۋەلسپىتلىك يۇرىدىغانلار كۆپ. ئاساسى جەھەتتىن ھەممە ئوقۇغۇچىلار ياكى شەھەر ئىچىلىرىدە خىزمەت قىلىدغانلار بولسۇن ۋەلسپىتلىقلا يۇرۇدۇ. ھەتتا بەزى شەھەرلەردىكىلەر "ۋەلسپىتىمنى يۇتتۇرۇپ قويدۇم" دەپ قالسا، باشقىلار :" بەلكىم مۈنستېر دېگەن شەھەرگە بارسىڭ ۋەلسپىتىڭنى چوقۇم تاپالايسەن. " دەپ چاقچاقمۇ قىلىشىپ قويارمىش. بۇ يەردە ۋەلسپىت ئەڭ قۇلايلىك بىر قاتناش ۋاستىسى بولۇپ، بەزىلەر ئاپتوبۇستا ئولتۇرغاندىن ياكى ماشىنا ھايدىگەندىن كۆپ تېز دەپ ۋەلسپىتلىقلا يۇرۇيدۇ.

ئادەتتە گېرمانىيەدىكى كوچىلاردا ماشىنىلار يولى، ۋەلسپىتلىكلەر يولى، پىيادىلەر يولىدىن ئىبارە 3 خىل يولنى كورگىلى بولىدۇ. مەنمۇ كېيىن ياز ۋاقتىلىرىدا ۋەلسپىت مېنىپلا يۇرۇيدىغان بولدۇم. بۇنىڭدا بىر تەرەپتىن ۋاقىت جەھەتتىن ئۇتسىڭىز، يەنە بىر تەرەپتىن چېنىقىشمۇ بولۇپ قالىدىكەن.

قىسقىسى، سىز پىيادىلەر يولىدا ماڭماي ۋەلسپىتلىكلەر يولىغا كىرىۋالسىڭىز باشقىلارنىڭ سەت قارىشىغا ، ھومىيىشىغا ئىرىشىسىز. بىر قېتىم مەن ۋەلسپىتلىك دىققەتسىزلىكتىن كوچا دوقمۇشىغا كەلگەندە پىيادىلەر يولىغا كىرىپ قالغىنىمنى ھېس قىلماپتىمەن. توساتتىن ياشانغا بىر مومانىڭ ماڭا قاراپ:" قىزچاق بۇ ۋەلسپىتلىكلەر يولى ئەمەس، كوزىڭىزگە قاراپ مېڭىڭ !"دەپ ماڭا سەل تەنە ئارىلاشقان يۇقىرى ئاۋازدا ۋاقىرغانلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم-دە، دەرھال "كەچۇرۇڭ، دىققەت قىلماپتىمەن خانىم !"

دەپ كەچۈرۈم سوراپ كېتىپ قالدىم. ئىچىمدە ئويلىدىم :"ئازراق مېڭىپ قالغىنىمغا مونۇ موماي ئەجەپ بىر دەۋالدىيا دەپ" ئاچىچىقىم كەلدى.

مەن تۇرۇۋاتقان بۇ شەھەردە ئاساسلىقى ئاپتوبۇسلارلا قاتنايدىغان بولۇپ، بۇلارنىڭ شۇنداق دەل ۋاقتىدا كېچىكمەي شۇ دەل بەلگىلەنگەن ئورۇنغا كىلىشى مېنى ھەيرانلا قالدۇرىدۇ. ھەر قايسى ئاپتوبۇس بېكەتلىرىدە قاتناش پىلانى يەنى قاچان قايسى ۋاقىتتا قايسى بېكەتلەرگە يېتىپ كېلىدىغانلىقى ئېنىق جەدۋەل شەكلىدە بىسىپ چاپلانغان ۋاقىت جەدۋەللىرىنى ، ياكى ئاپتوبۇس كېلىدىغان ۋاقتىنى كورسىتىپ تۇرىدىغان ئاپتوماتىك ماشىنالارنى كورگىلى بولىدۇ. لېكىن ھەر قانچە بىر ۋاقىت پىلانى بولسىمۇ يەنىلا ئۇ بۇ سەۋەبلىكمۇ ئەجەب بىر كىچىكىپمۇ قالمايدىكەن دەپ ئويلاپ قالىمەن. ئەلۋەتتە بۇ مۇتلەق ئەمەس. بەزىدە كېچىكىپ قالىدىغان ۋاقىتلىرىمۇ بولىدۇ. لېكىن مېنىڭ كۆزىتىشىم، ھېس قىلىشىمچە، كىچىككىنىدىن ۋاقتىدا يېتىپ كېلىشى كۆپ ئەھۋالنى ئىگەللايدۇ. ئالاھىدە سەۋەبلەردىن كىچىكىپ قىلىشى بەكلا ئاز ساننى ئىگەللايدۇ. بەزى چاغلاردا ئۇرمچىدىكى قاتناش قىستاڭچىلىكى، بىرىنىڭ كەينىدىن ئۇلىشىپ يەنە بىرى كېلىدىغان ئاپتوبۇس، شەخسى كىرا مىنۇبىسلىرىنىڭ بېكەتكە قىستىلىپ كىرىپ، "1-يول، بىر كوي چىقىڭلار ھازىر ماڭمىز!" دەپ تۇۋلاپ خېرىدار چاقىرىپ ئۈچ مىنۇت، ھەتتا 5مىنۇتقىچە خېرىدار ساقلاپ تۇرىدىغان ئاشۇ قاينام بازاردىكى ئەھۋاللار كۆز ئالدىمغا كېلىۋالىدۇ. بۇ چاغلاردا كاللامغا :" ئاپتوبۇسلارنىڭ مېڭىشى، كېلىشى توغرىسىدا بىزنىڭ ۋەتەندىمۇ، جۇملىدىن ئاپتونۇم رايۇنىمىزدىمۇ شۇنداق بىر ۋاقىت جەدۋىلى تۈزۈپ ھەر بېكەتكە چاپلاپ قويسا، ئاندىن ئاپتوبۇسلارمۇ شۇ ۋاقىت جەدۋىلى بويىچە ماڭسا مېنىڭچە كەينى- كەينىدىن كېلىپ بېكەتلەرگە ئاپتوبۇس، مىنبۇسلارنىڭ توشۇپ كېتىپ بېكەت قىستاڭچىلىقىنىڭ ياكى قاتناش قىستاڭچىلىقىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولارمىكى، بۇمۇ بىز قوبۇل قىلىشقا

تېگىشلىك بولغان بىر ئەھۋال ئىكەن. " دەپ ئويلاپمۇ قالمەن. گەرچە مېنىڭ بۇ جەھەتتە قىلچە تەكلىپ-پىكىرلەرنى بىرىش سالاھىتىم بولمىسىمۇ، ئەگەر مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنىڭ مانا بۇ قۇرلىرىمنى ئوقۇپ، بىر ئاز ئويلىنىپ بېقىشىنى تەۋسىيە قىلىمەن.

ئادەتتە بۇ يەردىكى ئاپتوبۇسلاردا بىلەت ساتىدىغان ياكى تەكشۈرىدىغان بىلەتچىلەر يوق. لېكىن توساتتىن تەكشۈرۈپ چىقىدىغانلار بار بولۇپ، بۇلار كۆندە تەكشۈرۈپ تۇرماستىن، مەلۇم ۋاقىتتا تۇيۇقسىزلا تەكشۈرىدۇ. ئەگەر تەكشۈرۈپ چىققاندا ئاپتوبۇس ئىچىدىكى بىرەرسىنىڭ يېنىدا بىلىتى يوق بولۇپ چىقسا 40 ياۋرو جەريمانە تۆلەيدۇ. لېكىن شۇنداق تەكشۈرگەن چاغلاردىمۇ جەريمانە تۆلايدىغانلار بەكلا ئاز چىقىپ قالىدۇ ياكى پەقەتلا چىقمايدۇ. مېنىڭ دىققەت قىلىشىمچە، شۇ تۇيۇقسىز تەكشۈرۈشتە بىلىتى يوق تۇتۇلۇپ قالىدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى نېمىسلار بولماستىن، باشقا دولەتلەردىن كەلگەن چەتئەللىكلەر بولۇپ چىقىدىكەن. شۇنىڭغا قاراپ نېمىسلارنىڭ ئوز دولىتىنىڭ قانۇن-تۈزۈمگە رىئايە قىلىش جەھەتتە ئىنتايىن ئاڭلىلىقىنى كورىۇالغىلى بولىدۇ. ئادەتتە گېرمانىيىدىكى كۆپىنچە شەھەرلەردە ئوقۇغۇچۇلىق كىنىشكىسى ئاپتوبۇسلارغىمۇ ئوتىدۇ.

مانا مۇشۇنداق ئەركىن قويۇۋېتىلگەن شارائىتتا، تەكشۈرۈپ تۇتۇلىدىغانلارنىڭ سانى بەكلا ئاز چىقىدۇ. يىلدا بىرەر- ئىككى قېتىمدەك بۇنداق تەكشۈرۈشلەرنى ئاپتوبۇسلاردا ئۇچرىتىپ قالىمەن. ئادەتتە تەكشۈرۈگۈچىلەر ئادەتتىكى پۇقرادەك ياسىنىپ چىقىپ، ئوزلىرىنىڭ كىنىشكىسىنى چىقىرىپ تۇيۇقسىز تەكشۈرۈشنى باشلايدۇ. بۇلار ئادەتتە فورما كىيمەي تەكشۈرگەچكە، قانداق ۋاقىتتا قايسى كىشىنىڭ تەكشۈرگۈچى ئىكەنلىكىنى ھېچكىم بىلەلمەي قالىدۇ. مانا مۇشۇنداق ئەھۋالدىمۇ بىلەتسىز يولۇچىلارنى بۇ توساتتىن تەكشۈرگۈچىلەرمۇ ئۇچرىتالماي قالىدۇ. قىسقى مانا

مۇشۇنداق تەرەپلەردىمۇ بۇ يەردىكى كىشىلەر شۇنچىلىك ئاڭلىقلىقىنى ھېس قىلىپ قالمەن.

گېرمانىيىلىكلەرنىڭ تىلغا ئىلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيغان يەنە بىر ئىشى بولسا، بۇ يەردىكىلەرنىڭ ئەخلەتنى تۇرگە ئايرىپ تۆكۈشى. سىز گېرمانىيىنىڭ ھەر قايسى شەھەر كوچىلىرىدا ئەينەك بوتۇلكىلىرىنى تاشلايدىغان، تاماق قالدۇكلىرىنى تاشلايدىغان، قاپلىك نەرسىلەرنى تاشلايدىغان ، يەنە بىرى ئۇنىڭدىن سىرت ئىشپ قالغان ئەخلەتلەرنى تاشلايدىغاندىن ئىبارەت 4 خىل ئەخلەت تۇڭى ياكى خالتىرلىرىنى ئۇچرىتالايسىز. بۇ خىل ئەخلەت ئايرىش گېرمانىيىدىكى ئائىلىلەرنىڭ ئۆز ئىچىدىمۇ ئومۇملاشقان. بەلكىم بۇنى كۆرگەن ئادەم "نىمە ئاۋارىچىلىق بۇ؟ بەرىبىز ئەخلەت بولغانىدىكىن بىر يەرگىلا تاشلىسا بولمىدىمۇ؟ " دەپ ئويلىشى مۇمكىن. مەنمۇ يەرلىكلەردىن موشۇنداق سوراپ باقتىم. بىلىشىمچە، بۇنداق قىلىشتىكى مەقسەت پاكىزلىق، ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، مۇھىت ئاسراش ئۈچۈن ئىكەن. تۇرلەرگە ئايرىلغان ئەخلەتلەر يىغۇۋېلىنغاندىن كېيىن، تۇرلەر بويىچەبېرىشقا تېگىشلىك بولغان يەرگە يەتكۈزىلىدىكەن. مەسىلەن، بوتۇلكىلارنى يەنە بوتۇلكا زاۋۇتىغا ئېلىپ بېرىپ، قايتىدىن دېزىنفېكسىيلەپ يەنە داۋاملىق ئىشلىتىشكە قولايلىق يارىتىپ بېرىدىكەن. يىغۇۋېلىنغان كارتون، قەغەز، سۇلياۋ دېگەندەك نەرسىلەرنىمۇ خام ئەشيا قىلىپ قايتىدىن ئىشلاپ چىقىرىدىكەن. بۇنداق قىلغاندا ھەم كېرەكلىك ماتېريالنى تېجىگىلى، ھەم زاۋۇتتىن چىقىدىغان ئىس-تۈتەكنى ئازايتىش ئارقىلىق مۇھىتنى ئاسرىغىلى بولىدىكەن.

مانا بۇ تەرىپىمۇ بىزنىڭ قوبۇل قىلىشىمىزغا ھەققەتەن ئەرزىيدۇ، دەپ قارايمەن. خۇددى يۇقىرىدا ئاپتۇنۇم رايۇنىمىزدىمۇ ئاپتوبۇسلارنىڭ ۋاقىت جەدۋىلىنى تۈزۈشىنىڭ

مۇھىم، ئورۇنلىك بىر ئىش ئىكەنلىكىنى ئويلىغىنىمىدەك، مانا مۇشۇنداق ئەخلەت ئايرىش تۈزۈملىرىنىمۇ بىزنىڭ شىنجاڭدىمۇ يولغا قويۇپ قالسا قانداق بولار؟ دېگەنىنىمۇ خىيال قىلىپ قالىمەن. مېنىڭچە ھەربىر ئوقۇرمەن ئەخلەتنى تۇرگە ئايرىشنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى يۇقىرىدىكى قۇرلاردىن ھېس قىلىپ يېتەلەيدۇ دەپ ئويلايمەن.

بۇ يەردىكىلەر ئادەتتىمۇ كىشىلىك تۇرمۇش ئالاقىسىدە ۋاقىتقا بولغان كوز قارىشى ناھايىتى كۈچلۈك. بۇ يەردىكىلەر ئوزلىرىنىڭ كۈندىلىك قىلماقچى بولغان ئىشلىرىنى بىر ھەپتە بۇرۇن ياكى بىر ئاي بۇرۇن ئالدىنئالا پىلان قىلىپ قويىدۇ. مەسىلەن، مەن بىر دوستۇم بىلەن بىرەر كىنو كورۇپ كەلمەكچى بولۇپ ياكى بىرگە بىرەر يەرگە چىقىپ تاماق يەپ كەلمەكچى بولۇپ قالسام، ئۇلار بىلەن چوقۇم بىرەر ھەپتە ياكى ئۈنگىدىن بۇرۇنراق ۋاقىتنى كېلىشىپ قويۇشۇم كېرەك. ئادەتتە دوختۇرخانىغا كورۇنماكچى بولسىڭىزمۇ چوقۇم ئالدىنئالا ۋاقىت(Termin) ئىلىپ قويۇشىڭىز كېرەك. ھەتتا ساتراشخانىلاردا چاچ ياساتماقچى بولسىڭىزمۇ ئۈنگىمۇ ئالدىنئالا ۋاقىت ئېلىپ قويۇشىڭىز كېرەك. ئادەتتە مەكتەپتە بىرەر پروفىسسور بىلەنمۇ كورۇشمەكچى بولسىڭىز ئۈنگىمۇ ئالدىنئالا شۇ پروفىسسورنىڭ كاتىپى بىلەن بىرەر ۋاقىتقا دېيىشىپ قويۇشىڭىز كېرەك. مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئەھۋاللاردىن بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ۋاقىتقا بولغان قارىشىنىڭ زادى قانچىلىك ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

ئۇچۇرلارنىڭ قانچىلىك راستلىقىنى ئۇقمايمىز، ئەمما كۆزىمىزنى يۇمۇۋالساقمۇ، دۇنيا ئەمەلىيىتىدىن مەلۇمكى، غەربنىڭ «ئۇچ ھوقۇقنى ئايرىۋېتىش» سىياسى مەسلىكى ئۇلارنىڭ دېموكراتىك، قانۇن-تۈزۈم مۇكەممەللەشكەن جەمئىيىتىنى بارلىققا كەلتۈردى. ئۇلارنىڭ يىراقنى كۆرەرلىكى كىشىنى ھەقىقەتەن قايىل قىلىدۇ. ئامېرىكا مۇستەقىل بولغاندا بىلىملىك، پاراسەتلىك سىياسىئونلار تەرىپىدىن تۈزۈلگەن دېموكراتىك تۈزۈم ۋە قانۇن-لايىھە بۇ دۆلەتنى بۈگۈنكىدەك دەرىجىدىن تاشقىرى دۆلەتكە ئايلاندۇردى. سىياسىيغا ئوخشاشلا، ئىقتىساد ۋە ماددىي قۇرۇلۇش پىلانىمۇ غەرب ئەللىرىدە دانا سىياسىئونلار، ئالىملار، مۇتەخەسسىلەر تەرىپىدىن تۈزۈلگەچكە، ئەقلگە ئۇيغۇن تەرەققىيات داۋاملىشىپ كەلمەكتە. ھېچ بولمىسا، ئۇلار ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى دەپ ئىكولوگىيىلىك مۇھىتنى بۇزىدىغان، تاغ-دەريا، ئورمان، سۇلارنى ۋەيران قىلىدىغان ئىشلارنى ئاساسەن قىلمىغان، شۇڭا غەرب دۆلەتلىرىنىڭ مۇھىتى ئاساسەن يېشىل، ياشاش شارائىتى ساغلام. مەن 2002-يىلى 8-ئايدا ئىچكى مۇڭغۇلغا سایاھەتكە بارغاندا باۋتو شەھرىگە بارغانىدىم، بۇ شەھەر شۇنچە چىرايلىق، يوللىرى تۈز ھەم كەڭ، خەلق مەيدانلىرى كۆپ، يېشىللىق بىلەن قاپلىنىش نىسبىتىمۇ خېلى يۇقىرى ئىكەن، مەن تېخى بۇ شەھەرنى يېقىنقى ۋاقىتلاردا مۇشۇنداق ئۆزگەرتكەن ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپتىمەن، مەلۇم بولدىكى، بۇ شەھەرنى ئەينى ۋاقىتتا سۇۋېت ئىتتىپاقى مۇتەخەسسىلىرى لايىھىلەپ بەرگەنىكەن، 50 يىلدىن بۇيان بۇ شەھەر ئاساسىي جەھەتتىن ئۇل ئەسلىھە قۇرۇلۇشى قىلماپتۇ، پەقەت يەر ئۈستىگىلا ئىشلەپتۇ. دېمەك، تەكرار قۇرۇلۇش ئىسراپچىلىقى ئەڭ كۆپ، مۇھىت بۇزغۇنچىلىقى ئەڭ ئېغىر بولغان بۇ دۆلىتىمىزدە باۋتودەك بىر شەھەر ھەر قانداق ئىشتا، بولۇپمۇ ئۇزاق

مەزگىللىك چوڭ ئىشتا ئالدىن كۆرەر پىلاننىڭ نەقەدەر مۇھىم، ھەل قىلغۇچ ئامىل ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىپ تۇرىدۇ.

تۈردى لېتىپ:

مەن غەربىپ بىلەن ئانچە تۇنۇشۇپ كەتمىگەنلىكىم ئۈچۈن تېمىنى "شەرق ئەللىرىدىكى تەرتىپ"كە ئۆزگەرتىپ گەپ باشلاشنى توغرا تاپتىم.

مەن بىر تەبىئى پەنچى، سىياسەت، قانۇن، پەلسەپە دېگەنلەر توغرلىق كۆپ بىلىپ كەتمەيمەن. لېكىن مەيلى توغرا ياكى خاتا بولسۇن بىلىدىغانلىرىمنى سۆزلەپ باقاي.

ياپۇنىيەنى قانۇنى ناھايىتىمۇ كۈچلۈك بىر دۆلەت دەپ كەتكىلىمۇ بولمايدۇ، لېكىن ئۇنىڭدىمۇ ئۆزىگە خاس تۈزۈم قائىدىلەر يوق ئەمەس. شۇنداقلا ئۇ ھەرگىزمۇ قەغەز يۈزىدىكى ئەمەل قىلىنسىمۇ ياكى قىلىنمىسىمۇ بولىدىغان نەرسە بولماستىن ھەقىقى ئەمىلى ئەھۋالغا ماس كەلگەن ئەقىلگە مۇۋاپىق قوبۇل قىلىشقا قولاي بولغان دۆلەتنى ئىدارە قىلىشتىكى قانۇنى ئاساس. ياپۇنىيەلىكلەر تارىخى ئۇزۇن بولمىغان بىر دۆلەت. بىر مەزگىللىك زىيادە كېڭىيىش خام خيالى نابۇت قىلىنغاندىن كېيىن تەجرىبە-ساۋاقلارنى يەكۈنلەشكە تولىمۇ ئەستايىدىللىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ 20 يىلغا بارمىغان ۋاقىت ئىچىدە دۇنيادىكى ئىقتىسادى ئالدىنقى قاتارغا ئۆتكەن دۆلەتكە ئايلاندى. ئۇلار يۇقىرىدىن تارتىپ، تۆۋەنگىچە چوڭ ئىشتىن تارتىپ، كىچىك ئىشقىچە ھەممىسگىلا ناھايىتى پۇختا تەرتىپ ئورنۇتۇپ ئادەتلەنگەن. چوڭ جەھەتتىكى ئىشلار توغرلىق بىر نەرسە دىيەلمىسەممۇ كىچىك تەرەپتىكى ئىشلاردىن بىر قانچىنى مىسال ئالالايمەن.

سېستىملىق ئىشلەپچىقىرىش: مەن ئىشلىگەن زاۋۇتتا ھەر بىر خىزمەتچىنىڭ كىيىمى، خىزمەت دائىرىسى، مەشغۇلات قائىدىسى دېگەنلەر ئىنچىكە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. خىزمەت كىيىمى دېيىلسە بەلكىم شىنجاڭ ياكى ئىچكىرىدىكى زاۋۇتلاردىكى ئىشچىلار كىيىمى كۆز ئالدىڭىزغا كېلىشى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە ياپونىيە مەبلىغىدىكى زاۋۇتلاردا يۇقۇرىدىن تۆۋەنگىچە ھەممىلا ئادەم خىزمەت كىيىمى كىيىدۇ. سېخقا كىرگەندە يەنە كىيىدىغان ئايرىم كىيىم بار. پەرىقلەندۇرۇشكە قولاي بولسۇن ئۈچۈن باش كىيىمى ئوخشىمىغان رەڭدە بولغىنىدىن سىرت يەنە يەڭلىكىنىڭ ئورنىدا بىلىكىگە ئىسىمى بېسىلغان كىچىك كارتا بولىدۇ. بەزىلىرى ھەتتا قاراڭغۇدا يورۇپ تۇرۇش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. كىيىمىنىڭ سىرتمىسىنى نەگىچە تارتىش، تۈگمىسىنى قانداق ئېتىش، ھەتتا چاچنى قانداق باستۇرۇشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قائىدىسى بار. ئەگەر بىرەرسى ئەمەل قىلمىسا كېيىن ئەسكەرتىش ئەمەس شۇ ۋاقىتتىنىڭ ئۆزىدە تۈزۈتۈش بېرىش ئېلىپ بېرىلىدۇ. مەن دەسلەپ كىرگەن چاغلىرىمدا ھە دىسلا تۈزۈتۈشكە ئۈچراپ يېرىلىپ كەتكىلى تاس قالغان. لېكىن كېيىن كۆنۈپ قالغاندىن كېيىن تەبىئىلا شۇنداق قىلىدىغان بولۇپ كېتىسىز. شۇنداقلا باشقىلارنىڭ ئۇنداق قىلمىغىنىنى كۆرسىڭىز زادىلا كۆزىڭىزگە سىغمايدىغان بولۇپ قالىدۇ.

ئىش قىلىپ ھەممىلا ئىش ناھايىتى ئىنچىكىلىك بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلغان. قارىماققا ئادەم قات-قات تۈزۈملەرنىڭ ئاستىدا ماشىنا ئادەمدەك ياشاۋاتقاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، كۆنۈپ قالغاندا ئىشنىڭ تولىمۇ كۆڭۈللۈك بولىدىغانلىقىنى، بىر بىرسىدىن ئاغرىنىشنىڭ بولۇنمايدىغانلىقىنى، تەمتىرەشنىڭ يوقلىغىنى، بىرەر ئىشنى قىلىپ بولۇپ ئارقىدىن ئەنسىرەشنىڭ قىلچە ھاجىتى قالمايدىغانلىقىنى ئويلىسام ھازىرقى كۈنلىرىمنى تاغ ئاستىغا بېسىلىپ قالغان سۇنۇقۇكوڭدەك ھىس قىلىمەن.

ۋىروس يۇقتۇرىدىغان كومپيۇتېرده‌ك بېشىم ئاغرىپلا تۇرىدىغان. ياپۇنىيەلىكنىڭ زاۋۇتىدا گەرچە ناھايىتى ئالدىراش(ئىت ـ ئىشەكتەك دېسەمۇ بولىدۇ) ئىشلىسەمۇ كۆڭۈل ئازادە ، ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن ناھايىتى بىخارامان دەم ئېلىش مۇمكىن ئىدى. ئارام ئېلىش كۈنلىرىمۇ ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئۆتەتتى.

ئۇلارنىڭ مۇنچە مۇنتىزىم ئىشلەپچىقىرىش، سېخ باشقۇرۇش ئۇسۇللىرىنىڭ بولۇشىنى ئۇرۇش دەۋرلىرىدىكى قۇرال-ياراق ئىشلەش سېخلىرىدىكى باشقۇرۇش تەجرىبىسىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ. مەيلى قانداقلىكى بىر زاپچاس ياكى مەھسۇلات بولمىسۇن ياپۇنىيەلىكلەرنىڭ باشقۇرۇشىدىكى زاۋۇتنىڭ ئىچكى ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە رەت تەرتىۋى تەيۋەنلىكلەر ۋە شىياڭگاڭلىقلار قۇرغان زاۋۇتتىن كۆپ ئىلغار. چوڭ قۇرۇقلۇقنىڭ زاۋۇتلىرىغا ئەسلا سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ.

بىر مىسال ئالاي: زاۋۇت ئىچىنىڭ پاكىزلىغى بەلكىم بىز ياشاۋاتقان ئۆيلەردىنمۇ پاكىز. شۇ چاغلاردا بىرەر ئۈسكۈنىنى تەكشۈرۈپ كۆرمەك بولۇپ ئېڭىشىپ ئاستىدىن كۆرمەكچى بولسام يەردىلا چازا قۇرۇپ ئولتۇراتتىمكى ھەتتا ياتاتتىمكى، ھەرگىزمۇ ئىشتان مەينەت بولۇپ كېتەرمۇ دېگەن ئوي كاللامغا كەلمەيتتى. بىر سېخنى باشقۇرۇشقا باشلىغان ۋاقتىلىرىمدا ئۇستەلدىكى نەرسىلەرنىڭ رەتسىزلىكى، يەردە كىچىك زاپچاسلارنىڭ بولۇشى قاتارلىق تەرەپلەردىن داۋاملىق كۆرسەتمىگە ئۇچراپ تۇراتتىم. بىر چاغدا زاۋۇت باشلىقى سېخنى ئارىلاۋېتىپ پولدا بىر پارچە تىرناقچىلىك رەڭسىز يەملىمە پىلاستىكنى كۆرۈپ قېلىپ، شۇ يەردىلا ئولتۇرۇپ يانچۇقىدىن پىچقىنى چىقىرىپ، بەش مىنۇتلارچە ھەپىلىشىپ پولنى زەخم قىلماي تۇرۇپ پىلاستىكنى ئېلىۋەتكەن ئىش ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدا تۇرۇپتۇ.

بۇنداق تەرتىپنى بىز ھەممە ئىشنى ئۆز يولىدا ماڭغۇزىدىغان ياخشى سۈپەتلىك تۈزۈم دەپ ئېيتساق خاتا كەتمەيمىز. ئادەمنىڭ پۈت ـ قولىنى چۈشەپ قويىدىغان، قانداق قىلىشنى بىلمەي قالىدىغان، ياكى بىرەر ئىش يۈز بېرىپ بولغاندىن كېيىن جاۋالاشقا ئىشلىتىلىدىغان تۈزۈملەرنىلا بىز بىرخىل ئىنسانغا سېلىنغان كىشەن ، يامان سۈپەتلەك تۈزۈم دەپ ئېيتساق بولىدۇ.

بەلكىم ياپۇن جەمئىيتىدىكى قائىدە-تۈزۈملەرمۇ مەن كۆرگەنىدەك بولسا كېرەك دەپ ئويلايمەن.

باشلىق بىلەن پۇقرا، ئىش ۋە ئىشسىزلىق

يۈسۈپئېلى ياسىن:

مەن خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە ماتېرىياللاردىن غەربكە ئائىت بىر مۇنچە يازمىلار، جۈملىدىن يۈمۈرلارنى كۆرگەن. موشۇ قاتاردا مۇنداق بىر يۈمۈر بار:

بىر كۈنى كىلىنتون ئەمەلدارلار بىلەن بىر زىياپەتكە بېرىپتۇ. ھەر بىر ئادەمنىڭ ئالدىغا ئازراقتىن سېرىق ماي قويۇقلۇق ئىكەن. كىلىنتون سېرىق مايغا ئامراق بولغاچقا ئۇنى بىردەمدىلا يەپ بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كۈتكۈچىنى چاقىرىپ:

ـ ماڭا سېرىق مايدىن يەنە ئازراق بەرسىڭىز ـ دەپتۇ. ئۇ كىشى:

ـ كەچۈرسىز، بىر ئادەمگە پەقەت بىر كىشىلكلا بېرىلىدۇ، سىزگە يەنە قوشۇپ بېرەلمەيمەنـ دەپتۇ. كىلىنتون :

ـ مەن سېرىق مايغا ئامراق ئىدىم، شۇڭا يەنە ئازراق بەرگەن بولسىڭىز، ـ دەپ ئۆتۈنۈپتۇ يەنە. لېكىن كۈتكۈچى پەقەتلا ئۇنماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كىلىنتوننىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ـ سەن مېنىڭ كىملىكىمنى بىلمەيدىغان ئوخشىمامسەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ.

ھېلىقى كۈتكۈچى ئەلپازىنى تېخىمۇ يامان قىلىپ:

ـ كىمسەن؟ ـ دەپتۇ. كىلىنتون مەغرۇرلۇق بىلەن:

ـ مەن دېگەن ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ پرزىدېنتى كىلىنتون بولىمەن! ـ دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى كىشى تېخىمۇ مەغرۇر قىياپەتتە:

ـ پرزىدېنت بولساڭ نېمە كارىڭ! سەن مېنىڭ كىملىكىمنى بىلمەيدىغان ئوخشىمامسەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ.

ـ سەن كىم؟ ـ دەپتۇ كىلىنتون. ھېلىقى كىشى :

ـ مانا مەن موشۇ سېرىق مايىنى تەقسىم قىلىدىغان ئادەم! ـ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. كىلىنتون گەپ قىلالماي قاپتۇ.

بۇ يۇمۇر بىزگە غەرب جەمىيىتىنىڭ، جۈملىدىن ئامېرىكا جەمئىيىتىنىڭ بىر يۈزىنى كۆرسىتىپ بەرسە كېرەك. بۇ يەردە شۇنداق بىر ھۆكۈم كېلىپ چىقىدۇكى، ئامېرىكا قانۇنى بويىچە بولغاندا، كىلىنتون ھېلىقى مۇلازىمنى بىر نېمە قىلۇېتەلمەيدۇ، ئەگەر بىر نېمە قىلمەنلا دەيدىكەن رەسۋا بولىدۇ. ئىشنىڭ زادى قانداقلىقى ئەلۋەتتە بىزدىن سىزگە بەكرەك ئايدىڭ.

يەنە بىر مىسال بار:

بىر نەچچە يىل بۇرۇن بىر ئۇيغۇرچە مەتبۇئاتتا "گېرمانىيە زۇڭلىسى كۇلنىڭ ئىنىسى ئىشسىز قالغان" دېگەن خەۋەر بېرىلدى. ئۇنىڭدا دېيىلىشچە كۇلنىڭ ئىنىسى خېلى بىر كەمگىچە ئىش تاپالمىغان، بىر زاۋۇتقا ئورۇنلاشقان بولسىمۇ، لېكىن كېيىن ئىشتىن بوشىتىلغان.

بۇ يەردىمۇ شۇنداق بىر ھۆكۈم كېلىپ چىقىدۇ:

گېرمانىيە قانۇنى بويىچە، كۇل ئۆزىنىڭ ئىقتىدارسىز ئىنىسىنى بىر يەرگە تىقىپ

مائاشلىق قىلىپ قويالمايدۇ.

ئۇنداقتا سىزدىن سورايدىغىنىم:

1ـ غەربتە ئىشقا ئورۇنلىششى، ئىشتىن بوشىتىش ئىشلىرى قانداق؟

2ـ ھۆكۈمەت خىزمىتى بىلەن شىركەت خىزمىتىنىڭ پەرقى نېمە؟ يەنى غەربتىمۇ بىزگە ئوخشاش ھۆكۈمەت خىزمىتىگە ئورۇنلاشماق تەس، چىقماق تېخىمۇ تەسمۇ؟ ياكى باشقىچىمۇ؟ يەنى ئۇ يەردە ھۆكۈمەت خىزمىتى دەپ نېمىنى كۆرسىتىدۇ؟ ئۇنىڭ ئادەم قوبۇل قىلىش ئۇسۇلى قانداق؟

3ـ غەربتە باشلىق بىلەن قول ئاستىدىكى كىشىنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق بولىدۇ؟

4ـ بىر دۆلەت باشلىقى راستىنلا كۆزىگە سىغمىغان بىر مۇلازىمەتچىنى ئىشتىن بوشىتالمامدۇ؟

5ـ كىشلەر بىلەن كىشلەر، يۇقىرى بىلەن تۆۋەننىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدە توختىلىپ باقسىڭىز.

گۆھەر يۈسۈپ:

گېرمانىيىدە ئىشسىزلىق ئەھۋالى بەكلا ئېغىر بولۇپ، ھازىر بۇ دولەتتە 5مىليون ئىشسىز بار. لېكىن ئىشسىزلارغا ھەر ئايدا تۇرمۇش خىراجىتىگە يەتكۈدەك ئىشسىزلىق پۇلى بېرىپ تۇرىدۇ. ئىشسىزلىق پۇلىنىڭ ئاز-كۆپلىكى شۇ كىشىنىڭ بۇرۇن ئىشلەپ ئالغان مۇئاشىغا باغلىق بولىدۇ. گېرمانىيەنىڭ ھەر قايسى گىزىتلەرىگە قارىسىڭىز كۆپىنچە، " ئىشسىزلىقنى قانداق تۈگىتىمىز؟"، " قانداق قىلىپ ئىشسىزلارنى خىزمەتكە

ئورۇنلاشتۇرالايمىز؟" دېگەنگە ئوخشاش بۇ دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ ئىشسىزلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ ھەر خىل تەدبىلىرىنى ۋە ھەر خىل پىلانلارنى تۈزۈۋاتقانلىقى توغرىسىدا مۇنازىرە شەكلىدىكى ماقالىلارنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. ياكى بولمىسا، "ھازىرقى دۆلەت رەھبىرىمىز بولغان مەركىل (Merkel) ئىشسىزلىقنى تۈگىتىشكە زادى قانچىلىك كۈچ چىقىرالايدۇ. بۇ جەھەتتە چوقۇم غەلبە قىلالامدۇ ؟ " ياكى " سىز مەركىلنىڭ دۆلەت باشلىقى بولغانىدىن بۇيانقى خىزمەتلىرىدىن رازى بولدىڭىزمۇ؟ قانچىلىك رازى؟ " دېگەنگە ئوخشاش ستاتىسكا تۈسىنى ئالغان ئۇچۇرلارنى گېرمانىيە تور بەتلىرىدىنمۇ ئۇچرىتالايسىز.

بىلىشىمچە، گېرمانىيىدە شەخسى شىركەتلەرنىڭ سانى ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىن كۆپ. گېرمانىيىلىك دوستلىرىمنىڭ دېيىشىچە، قاتناش، مەكتەپ، پوچتا قاتارلىق ئۇچ ساھەنى ھۆكۈمەت بىۋاستە باشقۇرىدىكەن. قالغان كۆپىنچە زاۋۇت، كارخانا، شىركەتلەر شەخسلەرنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا ئىكەن. ئادەتتە مەيلى ھۆكۈمەت خىزمىتى ياكى شەخسى ئىگىدارچىلىكىدىكى خىزمەتلەرگە ئورۇنلاشماقچى بولۇڭ، شۇ يەرلەرگە ئورۇنلىشىش-ئورۇنلىشالماسلىقىڭىز سىزنىڭ ئىقتىدارىڭىزغا، ئۆگەنگەن بىلىم سەۋىيىڭىزگە باغلىق بولىدۇ.

باشلىق بىلەن ئادەتتىكى خىزمەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت مەسلىسىگە كەلسەك، مۇئامىلە مۇناسىۋەت جەھەتتە ھەممىسگە ئاساسى جەھەتتىن بىردەك ئوخشاش مۇئامىلە قىلىدىكەن. مەن بۇ جەھەتتە چوڭ يەرلەرنىڭ ئەھۋالىدىن سوزلەپ بېرەلمەسلىكىم مومكىن، چۈنكى مەن تېخى ئۇنچىلىك يۇقىرى دەرىجىلىك ئورگانلار بىلەن بىۋاستە خىزمەت مۇناسىۋەتلىرىدە بولۇپ باقمىدىم. بۇ يەردە قىسقىچە ئۆزۈمنىڭ بىشىدىن كەچۈرۈپ ئوتكەنلىرىم دەپ ئوتەي:

ئالدىنقى يازمامدىمۇ يېزىپ ئۆتۈپ كەتكىنىمدەك، مەن دەرستىن سىرتقى چاغلاردا

ئانچه- مۇنچه بىزنىڭ مەكتەپنىڭ يەنى بىزنىڭ فاكۇلتېتنىڭ كۇتۇپخانىسىدا ئىشلەيمەن. كۇتۇپخانا باشلىقى مېنىڭ ماڭىستىرلىق ئوقۇشۇمغا يىتەكچى پروفىسسورىم بولىدۇ. ئادەتتە پروفىسسورنىڭ قىلىدىغان ئىشلىرى كۆپ بولغاچقا، كۇتۇپخانا ئىشلىرىغا بۇاستە باشقۇرۇپ كەتمەيدۇ. شۇڭا ئادەتتە پروفىسسورىم قىلىشقا، باشقۇرۇشقا تېگىشلىك ئىشنى بىزنىڭ كۇتۇپخانا دىرېكتورى(دوكتۇرلۇقتا ئوقۇۋاتقان بىر ياش يىگىت) باشقۇرىدۇ. ئاندىن كۇتۇپخانىنىڭ ھەر قايسى تارماقلىرىغا مەسئۇل بۇ ئۇنۇۋېرسىتتا ئىشلەۋاتقىلى ئۇزۇن بولغان باشقا خىزمەتچى خادىملارمۇ بار. مەن دەسلەپ ئىشقا كىرگەندە ھەممىسنى "سىز" (Sie) لىدىم، چۇنكى ۋەتەندە بىز ئالدىراپ بىرەر باشلىقنى "سەن"لەپ سالمايمىز. لېكىن خىزمەتكە چىقىپ بىرەر ئىككى ھەپتە ئوتكەندىكىن كېيىن بىزنىڭ دەرېكتورىمىز:" مېنى <سەن> دەۋەرسىڭىز بولىدۇ. بۇ يەردە بىرگە خىزمەت قىلىدىغان بولغاندىكىن ھېچقىسى يوق. ئۇنىڭ ئۇستىگە بىز ھەممىز ياش جەھەتتىن ئانچىمۇ پەرق ئېتىپ كەتمەيمىز . ئەگەر سىز خالىسىڭىز، رۇخسەت قىلىسىڭىز, مەنمۇ سىزنى <سەن> (Du)دەي " دېدى. مەن:"ئەلۋەتتە <سەن>لەۋەرسىڭىز بولىدۇ !" دەپ ئۆزۈمنىڭ قوشۇلغانلىقىمنى بىلدۈردۇم. شۇندىن كېيىن بىز ئوز-ئارا "سەن"لىشىپ پاراڭلىشىدىغان بولدۇك. ماڭا ئوخشاش بۇ يەردە خىزمەت قىلىدىغانلار ھەممىسنى ئوز-ئارا سانلىشىپ پاراڭلىشىدىكەن. لېكىن بۇ يەردە خىزمەت قىلۋاتقانلار ئىچىدە "سەن" دېيىشكە كونەلمىگەن بىرىنبىر كىشى بولۇپ، ئۇ كىشىنى "سەن"لەشنى ئۆگىنىشكە خېلى ۋاقىتىم كەتكەن ئىدى. ئۇ يېشى 55 ياشلاردىن ئاشقان ياشانغانراق بىر كىشى بولۇپ ، يېڭىدىن خىزمەتكە چىققىنىمدا ماڭا ئوخشاش كۇتۇپخانىمىزدا ئىشلايدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇ كىشىنى "سەن"لەپ گەپ قىلغىنى ئاڭلاپ ھەيران قالغان ئىدىم. شۇ مەزگىللەردە ئۇ كىشى "سىز"لەپ يۇرگەنلەردىن مەنلا بولسام كېرەك. بىر كۈنى :" ۋوي گوھەر سەن مېنى <سەن>

دەۋەرگىن"، كەچۇر، سېنىڭ رۇخستىگسزلا سېنى "سەن"لەپ سالدىم قارشى ئەمەستۇرسەن- ھە؟ " دەپ سوردى. مەن:"ئەلۋەتتە قارشى ئەمەسمەن!"دەپ جاۋاب بەردىم. "ھە، سەن ئەمدى مېنى باشقىلارغا ئوخشاش <سەن>لەۋەرگىن. " دىدى. مەن:"بولىدۇ، ئەگەر سىز ئەمدى ئۇنداق دىسىگىز <سەن>لەۋبىرەي "دىسەم، ئۇ كىشى:" سەن يەنە <سەن>لەيمەن دەپ <سىز>لىگىلى تۇردىگغۇ؟ " دەپ كۇلۇپ كەتتى. مەنمۇ ئۆزۈمنىڭ خاتا سوزلەپ قويغىنىمنى ھېس قىلىپ ئۆزۈممۇ كۇلۇپ كەتتىم.

گەرچە بۇ كىشىنى "سەن"دىيىشكە قوشۇلغان بولسامۇ، لېكىن قانداقتۇ يەنىلا ئۇ كىشىنى قايتا كورگەندە ئاغزىم "سىز"غىلا كېتەتتى. ئۇ كىشى كۇلۇپ:" ۋوي، مېنى يېقىن كۆرمەيۋاتامسەن نېمە؟ ئۇنچىلىك يات كورمە، بىز ھەممىز بۇ يەردىكى كىچىك بىر ئائىلىنىڭ ئەزالىرى " دەپ چۇشەندۇردى لېكىن قانچە چۇشەندۇرۇسمۇ ئۇ كىشىنى "سەن"لەپ سوزلىشىشكە يەنىلا كۆنەلمەي بىرەر ئايدىن كۆپ ۋاقىت كەتتى. چۇنكى ئۇ كىشى مىڭ قىلمىغان بىلەن مەندىن يىشى خېلىلا چوڭ، مەكتەپتىمۇ بەلگىلىك ئورۇنغا ئىگە كىشى بولغاچقا، بۇ خىل ئاتاشقا تازا كۆنۈپ بولالمىغان ئىدىم. ۋاقىت ئوتكەنسىرى مەنمۇ بۇ خىل ئاتاشقا كۆنۈپ كەتتىم.

مانا بۇ مىسالدىن يۇقىرىدىكى سۇئالنىڭ يەنى باشلىق بىلەن ئادەتتىكى خىزمەتچى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى تەخمىنەن ھېس قىلغىلى ھەم بىلىۋالغىلى بولىدۇ، دەپ ئويلايمەن. مېنىڭ بۇ دىگىنىم ئەلۋەتتە ھەممە ساھەدىكى كىشىلەرگە قارتىلمايدۇ ياكى ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. مەن ئۆزۈمنىڭ ئەتراپىدىكى ئىشلارنى مىسال قىلىپ ئوتتۇم، خالاس.

ئەمدى كىشىلەر بىلەن كىشىلەر، يۇقىرى بىلەن تۆۋەننىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدە توختىلىپ ئوتسەم، بۇ نېمىسلار ئاساسى جەھەتتىن ئوزى بىلەن ئوزىلا ياشايدۇ،

باشقىلارنىڭ ئارتۇق ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ كېتىشنى خالىمايدۇ. مەن بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى ئىككى قېتىم ئوي كوچىتۇم. ئىككىلا قېتىم ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسىدا تۇردۇم. ئادەتتە بۇ بىنالاردا گېرمانىيىلىكلەردىن سىرت ھەر قايسى دولەتتىن كەلگەن ماڭا ئوخشاش چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارمۇ كۆپ ئىدى. بۇرۇن تۇرغان ياتاق بىناسىدا، بولۇپمۇ مەن تۇرۇۋاتقان قەۋەتتە يېرىمى گېرمانىيىلىك، يېرىمى دىگۈدەك چەتئەللىك. ئىسمىدە قىلىشچە ئۇ قەۋەتتىكى گېرمانىيىلىك قوشنىلىرىم بىلەن ھازىرقى قوشنىلىرىمدەك چىقىشىپ ئۆتۈپ كەتمەپتىكەنمەن. بۇرۇنقى قوشنىلىرىمنى بولسا مەن پەقەت ئاشخانىدا تاماق ئېتىپ قالغانىدا ئانىدا سانىدا كورۇپ قالاتتىم، ئوز-ئارا:"Hello!" دەپ سالاملىشىپ قويۇشتىن باشقا گەپ قىلىشىپمۇ كەتمەيتتۇق. ھەممەيلەن ئىشىك-تۆكلىكنى مەھكەم ئېتىۋلىپ ياتقىدىلا بولاتتى. لېكىن شۇ قەۋەتتىكى چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلار بىلەن كۆپىنچە بىرلىكتە تاماق ئىتىپ يېيىشىپ ھار قايسىمز ئوز دولىتىمىز توغرىسىدىكى قىزىقارلىق ئىشلارنى سوزلىشىپ ئولتۇراتتۇق. بازى چاغلاردا بىرەر فىلمنى ئارىيەتكە ئېلىپ ئاشخانىمىزدا ئورتاق كىنو كۆرەتتۇق. شۇ چاغدىكى گېرمانىيىلىكلار ماڭا بەكلا بېكىك، ئوزىنى باشقىلاردىن تارتىپ تۇرۇپ ياشايدىغان، بەكلا سوغۇك، مۇز چىرايدەك تەسىر بەرگەن ئىدى.

كېيىن چوڭراق ياتاقتا كۆچەي دەپ يەنە باشقا بىر ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسىغا كوچىتۇم. لېكىن بۇ يەرگە كوچۇپ كىرگەندىكىن كېيىن دەسلەپتە ئالدىراقسانلىق قىلىپ بەرگەن باھارىمنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ھازىر بىزنىڭ قەۋەتتە 13 ئوقۇغۇچى تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە بەشىمىز چەتئەللىك، سەككىزى گېرمانىيىلىك. بۇلار بىلەن كۆپىنچە بىرلىكتە پائالىيەتلەرنى ئىلىپ بارىمىز. ھەر قايسى بايراملار كەلسە ئاشخانىمىزدا ھەممىمىز ئۆزىمىز خالىغان تاماقلارنى ئېتىپ يىغىلىشىپ، بايراملارنى تەڭ تەبرىكلاپ ئۆتىمىز. قەۋەتتىكى بىرەرسىمىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولسا، ئازراقتىن پۇل

يىغىش قىلىپ ئورتاق ئوتكۇزىمىز. ئەگەر بىرەر ئىش توغرىسىدا ياردەم لازىم بولۇپ قالسا، (بولۇپمۇ مەن مۇشۇ كومپيۇتېر توغرىسىدا تولا ياردەم سورايمەن.) ئۇلار ھەر دائىم ياردەم بېرىشكە تەييار، ھەم قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى تاشلاپ قىزغىنلىق بىلەن ياردەم بىرىدۇ ياكى تا ھازىرغا قەدەر شۇنداق قىلىپ كەلدى.

ئادەتتە بۇ بىنادا تۇرۇۋاتقان قوشنىلار ئارا كۆپىنچە ئورتاق پائالىيەتلەرنى ئىلىپ بارىمىز. بۇ بىنادىكى 90 پىرسەنت ئوقۇغۇچى گېرمانىيىلىك بولۇپ، چەتئەللىكلارنىڭ سانى چەكلىكلا. مانا بۇ يەردىكى گېرمانىيىلىك قوشنىلىرىمغا قاراپ، بۇلارنىڭمۇ ئوچۇق، قىزغىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ قالدىم. دېمەك بىزدىمۇ ھەر خىل كىشىلەرنىڭ بولغىنىغا ئوخشاش ، بۇ يەردىمۇ ئوخشاش بولمىغان خاراكتېرلىدىكى كىشىلەرنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. بىرىگە قاراپ ھەممىسگە ئورتاق بەرگىلى، يەنى بىر مىللەتكە باھا بەرگىلى بولغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ قالدىم.

يۇقىرىقى مەزمۇنلارنى يىغىنچاقلىغاندا، كۆپىنچە كىشىلەر نېمىسلارنى ئوز ئىشىگە پۇختا، ئەستايىدىل، بىر ئىشلاغا بەكلا ئىنچىكە مۇئامىلە قىلىدىغان، ئالدىراپ بىرسىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشمايدىغان، ئوزىنى تارتىپراق تۇرۇدىغان مىللەت دەپ باھا بېرىشىدۇ.

يۇقىرى بىلەن تۆۋەننىڭ مۇناسىۋىتىكە كەلسەك، مېنىڭچە بۇ ئۇستىدىكى باشلىق بىلەن قول ئاستىدىكى كىشى ياكى خىزمەتچى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بىلەن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمىسە كېرەك دەپ ئويلايمەن. شۇنداقتىمۇ بۇ يەردە يەنە ئوز بىشىمدىن ئوتكەن كىچىككىنە مىسالنى قىستۇرۇپ ئوتەي:

مېنىڭ بۇ يەردە ئاچقان بىر كورىيىلىكلارنىڭ رېستۇرانىدا ئىشلىگەن تۇنجى كۈنى قاچا يۇيغىنىم ھەم شۇ كۈنى ئىشتىن چۈشۈپ كۆز ياشلىرىمنى ئېرىتقاچ ئېقىتقاچ

ئۆيگه قايتقىنىم ئېنىقلا ئېسىمده.

مەن بىر كورىيىلىك ساۋاقدىشىمنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن بۇ كورىيىلىكنىڭ رېستۇرانىدا ئىشلەش پۇرسىتگه ئىگه بولۇپ قالدىم. ماڭا ئوخشاش ئۆز خراجىتى بىلەن ئوقۇشقا كەلگەن، ئاتا-ئانىسىغا ئېغىرىمنى چۈشۈرمەيمەن دەپ ئويلايدىغان بالىلار بۇنداق قىلمايمۇ ئامال يوق ئىدى.

شۇنداق قىلىپ مەن تۇنجى كۈنى قاچا يۇيدۇم. لېكىن مۇشۇ قاچا يۇيغۇچە كالامدىن كەچمىگەن خىيال، ئويلىمىغان ئويلىرىم، ئۈرۈمچىدىكى چاغلىرىم ، ھەتتا "نېمە دەپ بۇ يەرگه ئوقۇشقا كەلدىم، ئويده ئاتا-ئانامنىڭ ئارزۇلۇق، ئەتىۋارلاپ باققان پەرزەنتلىرىنىڭ بىرى ئىدىمغۇ ، ئەمدىلىكته بۇ يەرگه كېلىپ ئەجەپ بىر باشقىلارنىڭ قاچىلىرىنى يۇيۇپ كەتتىما" دەپ، بۇرۇن ياراتماي ئىستىپا بېرىپ چىقىپ كەتكەن خىزمەتلىرىم كۆزلىرىمگه گۈل كۆرۈنۈپ كەتكەن ئىدى. ئۇ كۈنى ئىشتىن چۈشۈپ يولدا ماڭغاچ يىغا تۇتتى، ئىچىمده ئۆزۈمنى مىڭ تىللاپ: "تويه گۆھەر، چەتئەلده ئوقۇيمەن دېگەنگه تويي!" دەپ ئۆزۈمنى تازا تىللىدىم ھەم "ئۆزۈم تاپقان بالاغا نەگه باراي داۋاغا"دىگەندەكلا ئىش بولدى دەپ كۆڭلۈم يېرىم بولدى.

ھازىر ئۇ ئىشلارنى ئويلىسام ھەقىقەتەن كۈلگۈم كېلىدۇ، بىرى تۇرۇپ ھەي كىچىكلىكىم دىسەم، يەنه بىر تۇرۇپ ئۈرۈمچىدىكى چاغلىرىمدا ئەجەپ بىر ياماق كۆنۈپ قاپتىمەن دىگۈم كېلىدۇ. كېيىن داۋاملىق ئىشلەش جەريانىدا رېستۇران خوجايىنىنىڭ(ئايال) "كورىيىچه چېلىشىش ئۇستىسى" دەپ نام ئالغان ھەم مەن تۇرۇۋاتقان بۇ دۆلەتته بەلگىلىك نوپۇزقا ئىگه ، خېلى داڭقى بار يولدىشى، مۇشۇ يەردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئەتىۋارلىق ئۇچ قىزلىرىنىڭ بوش ۋاقتىلىردا رېستۇرانىنىڭ ئەر-ئايال ھاجەتخانىلىرىنى تازىلىشى، يەنه شۇ 65 ياشقا كىرىپ قالغان ئەر خوجايىنىنىڭ رېستۇرانىنى سۈپۈرۈپ، پوللىرىنى سۈرۈتۈشىنى كۆرۈپ، ئۆز-ئۆزۈمگه:" ۋوي قارا،

مۇشۇلار ئۆزى خوجايىن تۇرۇپ مەن ۋە ماڭا ئوخشاش بەزى كىشىلىرىمىز ياراتمىغان ئىشلارنى پەس كۆرمەي قىلىۋاتىدۇ(ئۇلارمۇچىدىكى رېستۇران خوجايىنلىرى ۋە ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى بىلەنمۇ سېلىشتۇرۇپ باقتىم). مەن بۇ دۆلەتكە مۇساپىر تۇرسام، نېمە دەپ نۇمۇس قىلىپ كۆزۈمنىڭ سۇيىنى چىقىرىپ يۇرۇيمەن" دەپ بارا-بارا ئۆزۈمگە تەسەللى تاپتىم ھەم بۇنداق ئىشلارغا بولغان ئىدىيەمىدىكى بەزى قاتمال قاراشلىرىمنى ئۆزگەرتىشكە باشلىدىم.

ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش نۇرغۇنلىغان ئەملىي مىسىللارنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ ھەم ئۆز بېشىمدىن كەچۈرۈپ، 4 يىل ئىلگىرىكى بەزى ئىشلارغا بولغان كەمستىش، پەس كۆرۈش، كۆزگە ئىلماسلىقتەك قاراشلىرىمغا ئاستا-ئاستا خاتىمە بەردىم. . .

مۇشۇ بىر تەرەپتىن ئوقۇپ، بىر تەرەپتىن ئىشلەش جەريانىدا شۇنى ھېس قىلىدىمكى، مەيلى سىز قاچا يۇيۇڭ، مەيلى يۇنده تۆكۈڭ ۋە ياكى ھاجەتخانىنىڭ تازىلىق ئىشچىسى بولۇڭ، "ۋاي ماۋۇ مەينەت، قارا ئىش قىلىدۇ" ياكى "قول ئاستىمدىكى بىر ياللانمىغۇ" دەپ كەمستىدىغان ئىشلار قەتئىي يوقكەن. ئەكسىچە سىز ئۇلارنىڭ ھۆرمەتلىشىگە ، باراۋەر مۇئامىلە قىلىشقا ئۇچرايسىز. ھەتتا سىزدەك بىر ئالىي بىلىم ئىگىسىنىڭ ئۆزىنىڭ ھاجەتخانىسى، رېستۇراندا ئىشلەيدىغانلىقىڭىزدىن پەخىرلىنىدىكەن. قىسقىسى، ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىپ قارشى تەرەپنى تۆۋەن كۆرىدىغان ئەھۋال يوق دېيەرلىك. ھەممە ئەمگەك ۋە ئەمگەكچىكە بىردەك باراۋەر مۇئامىلە قىلىنىدىكەن.

ئەنۋەر هاجى مۇھەممەد:

مەن كۆرگەن تۈركىيىدە ئىشسىزلىق ئېغىر، ئىشقا ئورۇنلاشماق تەس. دوكتور بولسىڭىزمۇ ئالدىراپ خىزمەت تاپالمايسىز. ئەمما توقۇمچىلىق، بىناكارلىق، كومپيۇتېر، مېدىتسىنا ساھەسىدە ئۇزمان (مۇتەخەسسىس) بولسىڭىز، سىزنى تالىشىپ ئالىدىغان ئورۇن كۆپ. تۈركىيىدە ئىجتىمائىي پەن نىسبەتەن گۈللەنگەن، تەبىئىي پەن تەرەققىياتى ئارقىدا قالغان بولغاچقا، تەبىئىي پەن ساھەسىدىكى ئىختىساس ئىگىلىرى ئاز، ئەمما ئېھتىياج كۆپ. تۈركىيىدە مەمۇرلار ئۆزلىرى تەۋە بولغان پارتىيىنىڭ ئەزالىرى بولۇپ، پارتىيىسى ھاكىمىيەت بېشىغا چىقسا ئەمىلى ئۆسۈپ قالىدۇ، ئەگەر باشقا پارتىيە ئالماشسا يەنە چۈشۈرۈلىدۇ، ئەمما چوڭ خاتالىق ئۆتكۈزۈپ ۋەزىپىسىدىن ئايرىلمىسلا مائاش ئالىۋېرىدۇ. تۈركىيىدە شىركەتلەر ھەر خىل سىياسىي گۇروھلار بىلەن زىچ باغلانغان، سىياسىي پارتىيىلەر چوڭ شىركەتنىڭ خوجايىنلىرىنى يېنىغا تارتىدۇ، خوجايىنلار ئۇتۇپ چىقىش ئۈمىدى بار چوڭ پارتىيىگە قېتىلىدۇ، بۇ پارتىيە غەلىبە قىلىپ ھوقۇق تۇتۇپ قالسا ئەلۋەتتە بۇ شىركەتكىمۇ چوڭ نەپ تېگىدۇ. باشقا ھەر قانداق دۆلەتكە ئوخشاش تۈركىيىدىمۇ ھوقۇق-پۇل سودىسى ئىنتايىن كەسكىن. دۆلەت مەمۇرلىرى بىلەن چوڭ شىركەت خادىملىرى ئارىسىدا مائاش پەرقى ئانچە چوڭ ئەمەس، مەمۇرلار ئىچىدە مىللەت ۋەكىلى(بۇ بىزدىكى خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى، باشقا دۆلەتلەردىكى پارلامېنت ئەزالىرىغا ئوخشاپ كېتىدۇ) بولغانلارنىڭ مائاشى يۇقىرىراق بولىدۇ، مىللەت ۋەكىلى بولغانلار كۆپىنچە شۇ يەرنىڭ چوڭ بايلىرىدىن بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىگىلىكىنى ئۆزى قوشۇمچە ياكى بالىلىرى باشقۇرىدۇ. تۈركىيىدە باي-كەمبەغەللىك پەرقى خېلىلا چوڭ. تۈركىيە ھەر ھالدا مۇسۇلمانلار دۆلىتى بولغاچقا كۆپىنچە پۇقرالار باشلىقلارغا بەك قۇلچىلىق قىلىپ كەتمەيدۇ، زۇلۇمكار، پاراخور رەھبەرنى نامايىش

قىلىپ چۈشۈرۈۋېتەلەيدۇ، ئەپۇ سورىغۇزالايدۇ. تۈركىيە بيۇروكراتلىرىنىڭ ۋەتەنگە قىلغان ۋاپاسىزلىقى ۋە چىرىكلىكىنى سۆكۈش، جامائەت ۋەسىمى بىلەن ئۇنى چەكلەش جەھەتتە ئېتىقادى كۈچلۈك مۇسۇلمانلار تىنماي ھەرىكەت قىلىپ، بەلگىلىك ئىجابىي رول ئويناىدۇ. ئەمەلدارلارغا قۇلچىلىق قىلدىغانلار ئاساسەن سولچىلار بولۇپ، سولچىلار ھوقۇق تۇتقان مەمۇرىي ئورۇن، مەكتەپلەردە بۇ ئەھۋال ئېغىر.

تۈردى لېتسپ:

بۇ يەردىكى باشلىق ھەقىقەتەن باشلىق. دېمەكچىمەنكى ھەقىقى بىگىسى بار ئادەم باشلىق. ياپۇنىيەدە بىر خىل خىزمەتنى ناھايىتى ئۇزاق يىل ئىشلەش، گەرچە خىزمەت ئورنى ئۆزگەرسىمۇ قىلىۋاتقان ئىشى ئۆزگەرمەسلىكتەك ھالەت مەۋجۇت، تۆۋەندىن يۇقۇرىغا ئۆرلەش ئاسان ئەمەس. بەش يىل ئىشلەپ بىر كاپىدىرىيە باشلىقى، ئون يىل ئىشلەپ ئاران بىر بۆلۈم باشلىقى بۇلىدىغان ھەتتا يەنىلا شەرتى توشماي ئۆسەلمەيدىغان ئەھۋاللار كۆپ. ئوخشاش بولمىغان ئەمەلدىكى كىشىلەر ئوتتۇرسىدىكى قابىلىيەت پەرقى ناھايىتى چوڭ . بۇلار ئاساسەن ئۇلارنىڭ گەپ سۆز ، يازما دوكلات ۋە يىراقنى كۆرەرلىگىدە ئىپادىلىنىدۇ. شىركەتتە بولۇنىۋاتقان ئىشلار مەيلى سىز بىلەن بىۋاستە ئالاقىسى بولسۇن ياكى بولمىسۇن ئالاقىدار دوكلاتلار ئالدىڭىزغا كېلىپ تۇرىدۇ. كۆرۈپ بولۇپ ئىمزايىڭىزنى قويۇپ كېيىنكى كىشىگە سۇنۇپ بەرسىڭىزلا بولىدى. مەن باش دىرىكتورنىڭ، مۇئاۋىن باش دىرىكتورنىڭ(ئەمىلىيەتتە ئومۇمى ئىشلارغا مۇئاۋىن-مەخسۇس باشقۇرغۇچى مەسئۇل) تارماق شىركەت باشلىقىنىڭ، بۆلۈم باشلىقىنىڭ ھەممىسىنىڭلا دوكلاتلىرىنى كۆرۈپ تۇراتتىم. ئوخشىمىغان دەرىجىدىكى مەرتىۋە ئىگىلىرىنىڭ، يازما

دوكىلاتلىرىنىڭ سۆزىنىڭ ۋەزنى، ئىپادىلەش ئۇسۇلى، چۈشۈنۈشكە ئاسان ياكى ئاسان ئەمەسلىگى قاتارلىقلاردا بەك زور پەرق بارلىقنى ھىس قىلىپ تۇراتتىم. مەرتىۋىسى قانچىكى يۇقىرى باشلىقنىڭ قەلەم كۆچى شۇنچىلىك يۇقۇرىلاپ، ئۆتكۈرلىشىپ يازغۇچىدىن قېلىشمايدىغان تالانتىنى نامايەن قىلىپ تۇراتتى. ئىشلارنىڭ ئېنىقلىغى، چۈشىنىشكە قولايلىقلىغى، سۆزىنىڭ ئاددىلىقى، مەسىلىنى ناھايىتى روشەن كۆرسۈتۈپ بېرەلىگەنلىكى قاتارلىق جەھەتلەردە قول قويماي مۇمكىن ئەمەس. مەن دەسلەپ ھەپتىلىك دوكلات يازغان ۋاقتىمدا يازغانلىرىم ئاز دېگەندىمۇ ئون قېتىم ئۆزگەرتىلىپ ئاندىن قولدىن قولغا سۈنۈلاتتى. ياپۇن تىلىنىڭ تەسلىكىنى مەن شۇ ۋاقىتتا ھىس قىلغان ئىدىم. جۈملە ئۇزۇن بولۇپ كەتسە ئەسلا بولمايتتى، گەپ تەكرارلىنىپ كەتسە يەنە بولمايتتى. مۇھىم ئىبارىلەر ئېنىق بولمسا يەنە بولمايىتتى. بىر ۋاراق كېلىدىغان بۇ ھەپتىلىك دوكلاتنى بىر ھەپتە ئىچىدە كۈندە كەچلىگى كۆرۈپ تۈزۈتۈپ ئىسمىنى قوشۇپ ئىشلەپ ھەپتە ئاخىرىدا ئاران تۈگىتەتتىم. كېيىن باشقىلارنىڭكىنى كۆرۈپ ئۇلگە ئالىدىغان بولدۇم. لېكىن باشلىق يەنىلا ئۆزەمگە لايىق ئۆزگىچە ئۇسلۇپ بۇلۇشىنى تەكىتلەيتتى. پىشقەدەملەردىن بىرى بىر پارچە كىتاپمۇ سوۋغا قىلدى. قارىسام ياپۇنىيەلىكلەرنىڭ ياپۇن تىلىنى پۇختىلاش ئۈچۈن تۈزۈلگەن كىتاپ ئىكەن. بەزىدە شۇ كىتاپلار قولۇمغا چىقىپ قالسا ياپۇنىيەلىكلەرنىڭ ئۆز تىلىغا بولغان تەلۈننىڭ كۈچلۈكلىكىگە يەنە بىر نۆۋەت ئاپىرىن ئوقىماي تۇرالمايمەن.

باشلىقنىڭ مائاشىمۇ ھەقىقەتەن يۇقىرى. كۈندۈزى خىزمەت جەريانىدا، كۆڭۈلسىزلىكلەر كۆرۈلگەن بولسا كۆپ ھاللاردا باشلىق ئالدى بىلەن كەچتە بىرگە تاماق يەيدىغانلىقىمىزنى ئېيتىپ قويىدۇ. كەچتە قانغۇچە ئويناىسىز، پۇلدىن غەم يىمەك، باشلىق چىقىرىدۇ. ئۇ يەردە ئارتۇق تەكەللۇپنىڭ ئورنى يوق. قانغۇچە

مۇڭداشسىڭىز بولىدۇ.

ياپونىيەدە كۈندە ۋاقتىدا ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيگە قايتىپ كېلىدىغان ئەرلەردىن ئاياللىرى "ئېرىم خىزمىتىدىن ئايرىلىپ قالارمۇ دەپ ئەنسىرىگىدەك" دېگەن گەپنى ئاڭلىغانمەن. دىمىسىمۇ بۇ راست. باشلىقنىڭ مائاشى يۇقۇرى بولغاندىن سىرت ھەر ئايدا مەلۇم مىقدارىدا ئومۇمى خراجەت قىلىشقا ھوقۇقلۇق مەبلەغ بار. ئەلۋەتتە ئالدىن ئۆزى خەجلەپ تۇرىدۇ، كېيىن ۋاقىت چىقرىپ ئاتچۇت قىلىۋالىدۇ. شېنجىندا باشلىق بىلەن بىر بولغان ئاخشاملىرى بىرەر مىڭ سوم خەجلىۋېتىش ھىچ گەپ ئەمەس ئىدى.

ياپۇنىيەدە باش دېرىكتور مېھمان قىلغان سورۇندا بەلكىم خەلق پۇلىدا 50مىڭ سومغا بېرىپ قېلىشى مۇمكىن. مېنىڭ كۈندىلىك تاماق راسخوتۇم ئۈچ مىڭ ياپۇن يېنى ئىدى(خەلق پۇلىغا تەخمىنەن 200سوم) ئەتىگەنلىك تاماققا بىر بولكا بىلەن بىر ئىستاكان سۈتكە يەتتە سەككىز يۈز يېن كېتىدىغان. باشقا تاماقلارنى ئاساسەن مەخسۇس زاكاس قىلىپ ئەكەلتۈرۈتتى ياكى بىز بارغان يەرلەر ئالدىن تەييارلاپ قويغان بولاتتى(مۇسۇلمان بولغانلىقىم ئۈچۈن تامقىم ئالاھىدە ئورۇنلاشتۇرىلاتتى) شۇڭا تاماق پۇلىنى خەجلەشكە ئامالسىز قالاتتىم. بىر كۈنى خىزمەتتىن سىرت بىر تۇنۇشۇم بىلەن كاتتا بىر يەردا 'شوۋسى' يەپ پۇلىنى مەن تۆلەي دەپ سورىسام مېنىڭ ئون كۈنلۈك تاماق پۇلۇمۇ يەتمەيدىكەن. ئامالسىز يالتايغان ئىدىم. ئىش قىلىپ يەكشەنبە كۈنلىرى چۈشلىگى بىرەر ۋاق "كونتاككى" يېگەن چاغلىرىمنى ھىساپقا ئالمىغاندا ئۆز ئالدىمغا بىرەر ۋاق تاماققا پۇل خەجلىگىنىمنى بىلمەيمەن. شۇنداقلا مەن خەجلەشكە ھەم ئامالسىزكەنتۇقمەن. ئاساسەن باشلىق ياكى مېنىڭدىن ئەمىلى يۇقۇرىلار مېھمان قىلاتتى.

مەن تەنتەكلىك قىلىپ(چۈنكى مەن چەتئەللىك ئەمەسمۇ) ئۇلارغا تازىم قىلىپ

يۇرمەيتىم. لېكىن ئۇلار يۇقۇرى- تۆۋەنلىكنى بەك ئايرىيتتى. تۆۋەن يۇقۇرىغا بەك تازىم قىلاتتى، بەزىدە ئېيتقان رەھمەت سۆزلىرىنى ئاڭلىسىڭىز ئىچىڭىز ئېلىشىدۇ. مېنىڭ ھۆرمەتسىزلىكىمنى ئۇلار كۆڭلىگە ئالمايتتى، چۈنكى مەن شىركەت دېرىكتورىغىمۇ شۇنداق قىلغان تۇرسام. شىركەت دېرىكتورى ئېغىر ئالمىغان يەردە ئۇنىڭ ئاستىدىكىلەرگە مېنىڭدىن قۇسۇر ئىزدەشكە نىمە كەپتۇ....

دىلمۇراد بەگزادە:

ئىشقا ئورۇنلىششىش مەسلىسى: كانادادا ئىشقا ئالغاندا ئاساسلىغى شۇ ساھەدە تەجرىبىسى بار-يوقلىغىغا بەك قارايدىكەن، بولۇپمۇ مۇشۇ كانادادا ئىشلىگەن تەجرىبىسى بولىشى كېرەك، كوپىنچە خىزمەتلەرگە تېخنىكوم دېپلومى بولسىلا يېتىدۇ لېكىن يەنىلا شۇ كانادادىكى مەكتەپلەردىن بېرىلگەن دېپلوم بولىشى كېرەك، مۇشۇ يەردە ئالغان تېخنىكوم دېپلومى باشقا دۆلەتلەردىن ئالغان باكلاۋېر ھەتتا ماگىستېرلىق ئۇنۋانىدىنمۇ ياخشى ئىشلەيدۇ. شۇڭا باشقا دۆلەتلەردىن كەلگەنلەرنىڭ ئەسلى ئالى مەكتەپ ئۇنۋانى بولسىمۇ يەنە قايتىدىن تېخنىكوم ياكى ئۇنۋېرسىتېتلارغا كىرىپ قايتىدىن ئوقۇۋاتقانلىغىنى كوپ كۆرگىلى بولىدۇ، ئۇنۋېرسىتېتلارغا كىرگەنلىرى كوپىنچە ئىككىنچى ئۇنۋان (Degree Secondary يەنى قوش باكلاۋېر ئۇنۋانى) ئېلىش ئۈچۈن ئوقۇيدۇ.

بۇ يەردە ئىش ئىزدىگەندە ئۆزىڭىزنىڭ قىسقىچە تارىخىڭىز(Resume) نى چىرايلىق يېزىپ، ئىنتېرنېتتىن ياكى گېزىت ۋە ياكى باشقا ئېلانلاردىن ئادەم لازىم ئورۇنلارنى تېپىپ شۇلارغا ئەۋەتىسىز. ئەگەر ئۇلارغا ياراپ قالسا سىز بىلەن

كۆرۈشۈش(Interview) نى خەۋەر قىلىدۇ.

ئەگەر بۇنىڭدىن ئۆتسىڭىز (ئادەتتە ئازراق ئىدىيىۋى تەييارلىق قىلىۋالسىڭىز ئۆتكىلى بولىدۇ) شۇ خىزمەتكە ئېرىشىسىز. ئەلۋەتتە بىرەر تونىشىڭىز بار ئورۇنغا ئادەم كېرەك بولسا، شۇ تونۇشىڭىز سىزنى تونۇشتۇرۇپ قويسا تېخىمۇ ئاسان بولىدۇ ھەم خىزمەتكە ئېلىش ئېھتىماللىغىمۇ يۇقۇرى بولىدۇ،لېكىن بۇنىڭ ئۈچۈن ھېچقانداق پارا بېرىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق، بۇ پەقەت دوستانە ياردەمدىن ئىبارەت.

خىزمەت جەريانىدا مەيلى ھۆكۈمەت مەيلى شېركەت خىزمىتى بولسۇن ھەممىسدە خىزمەتكە ناھايىتى ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ، خىزمەتتە بىپەرۋالىق قىلسىڭىز بەلگىلىمە بويىچە بىر تەرەپ قىلىدۇ، ئۇرۇق-تۇققانچىلىق، ئاغىنىدارچىلىق يۈز خاتىرىسى قىلىپ ئولتۇرمايدۇ.

ئىشتىن بوشىتىش مەسىلىسىگە كەلسەك، خوجايىنلارغا نىسبەتەن بىر ئادەمنى ئىشتىن بوشىتىش ئانچە ئاسان ئىش ئەمەس، بۇنىڭ ئۈچۈن پۈت تىرەپ تۇرالىغىدەك سەۋەپ بولىشى كېرەك، بولمىسا ئۇستىدىن ئەرز قىلىنسا ئاۋارىچىلىققا قالىدۇ. ئىشتىن بوشىتىشنى ئىككى خىلغا ئايرىشقا بولىدۇ:

1)ئىشتىن قېلىش(Lay off): بۇ شېركەتنىڭ ئىقتىسادى ئەھۋالى ياخشى بولماي قالغاندا ئارتۇق خىزمەتچىلەرنى قىسقارتىشنى كۆرسىتىدۇ، بۇنىڭدا ئىشتىن قالغاندىن كېيىن يەنە بىر مەزگىلگىچە ھۆكۈمەتتىن 60-80% گىچە مۇئاشقا ئېرىشكىلى بولىدۇ.

2)ئىشتىن بوشىتىش (Fire):بۇ خىزمەتچىنىڭ سەۋەنلىگى تۈپەيلىدىن ئىشتىن بوشىتىلىشى بولۇپ بۇنىڭدا ھېچقانداق تەمىناتقا ئېرىشكىلى بولمايدۇ.

ئەمدى باشلىق بىلەن قول ئاستىدىكى كىشىنىڭ مۇناسىۋىتىگە كەلسەك، مەن باشلىققا خوشامەت قىلىدىغان ئىشنى ئاز كۆردۈم، ھەم بۇنى بەك يامان كۆرىدىكەن، ھېچكىم ئۆزىنى باشقىلاردىن تۆۋەن كۆرمەيدۇ.

بىر مىسال ئالسام، بىز ئىشلىگەن ئورۇندا بىرەر پائالىيەت بولۇپ ئوچرەت بىلەن تاماق ياكى باشقا نەرسىلەرنى ئېلىشقا توغرا كەلسە، خوجايىنلارمۇ بىز بىلەن بىللە ئوچرەت تۇرۇپ ئالىدۇ،ھېچكىم ئۇلارغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىپ يۈرمەيدۇ.

ئەگەر شىركەتنىڭ ئىشى ئالدىراش بولۇپ دەم ئېلىش كۈنلىرى قوشۇپ ئىشلەشكە توغرا كەلسە، خوجايىن سىزنىڭ ۋاقتىڭىز بار-يوقلىغىنى سورايدۇ، ئەگەر خالىمىسىڭىز ئىشلەشنى رەت قىلسىڭىز بولىدۇ،بۇنىڭدا ھېچقانداق مەسىلە يوق. ئەگەر ئىشلىسىڭىز نورمال ئىش ھەققىنىڭ 1.5 تىن 2 ھەسسىسىگىچە ھەق ئېلىپ ئىشلەيسىز. بۇ قانۇندا بەلگىلەنگەن.

"ئادەمنىڭ قورسىقىدىن ئارغامچا-توقۇناقتىن باشقا ھەممە نېمە چۈشىدۇ"

(كىشىلەرنىڭ مېجەز-خۇلقى ھەققىدە)

يۈسۈپئېلى ياسىن:

كىشىلەرنىڭ مېجەز -خۇلقى ھەققىدە پاراڭلىشىپ باقايلى:

6 مىليارد ئىنسانىنىڭ مېجەز- خۇلقى 6 مىليارد خىل بولىدۇ. لېكىن كىشىلەر يەنە دۆلەت،مىللەت ۋە رايونىنى بىرلىك قىلىپ مەلۇم ئورتاق مېجەز- خۇلقىمۇ ئىگە بولىدۇ.

بىر قېتىم مەن بىر ئاۋىستىرالىيەلىككە:" بىزنىڭ نەزىرىمىزدە غەربلىكنىڭ ھەممىسى ئوخشاشتەكلا تۇيۇلىدۇ، ئامېرىكىلىق، ئاۋستىرالىيەلىك، ئەنگلىيەلىك... ئىشقىلىپ ھەممىسىڭلا مېجەزى ئوخشاشتەك تۇيۇلىدۇ" دېۋىدىم، ئۇ كۈلۈپ كېتىپ: "بىزگىمۇ شەرقلىقنىڭ ھەممىسى ئوپ- ئوخشاشتەكلا تۇيۇلىدۇ" دېگەندى.

دەرۋەقە، كـۆپىنچىمىز شـۇنداق قاراشـتا بـوپ قـالىمىز. ئۇنـداقتا سـىز كـۆرگەن ئەھۋاللارغا ئاساسەن، ھەر قايسى دۆلەت، مىللەت كـىشىلىرىنىڭ شـۇ توپقـا بـىر قەدەر ئورتاق بولغان ئۆزىگە خاس مىجەز- خۇلقلىرى ھەققىدە سۆزلەپ باقامسىز؟

گـۆھەر يۇسۇپ:

گـىرمانىيـىدە دۇنيانـىڭ ھەر قايـسى جايلىرىـدىن كەلـگەن ئوخـشاش بولمىغـان مىللـەت كـىشىلىرىنى ئـۇچراتقىلى بولـىدۇ. مەسـىلەن: گـىرمـانىيە نوپۇسـىنىڭ كـۆپ قـسمىنى ئىگەللەيـدىغان ئـاز سـانلىق مىللەتلەردىـن: تـۈركلەر، روسـلار، ياۋروپـادىكى باشــقا دولەتلەردىــن كەلگەنــلەر، ئۇنــدىن باشــقا يەنە ئــافرىقىلىقلار، بۇلغــارىيە، ئۇكرائىنىيە، پولشا، روسىيە ، گـروزىيە قاتـارلىق دولەتلەردىـن كەلگەنـلەر، ئاسـىيادىن ۋىيتنـام، تايلانـد، جۇڭگـو، كـورىيە قاتـارلىق دولەتلىرىـدىن كەلگەنلەرمـۇ خېلـى كـۆپ سانىنى ئىگەللايدۇ. مەن تۇرۇۋاتقان بۇ شەھەردىمۇ مەكتەپلەردە، كۇتۇپخانىلاردا، كوچا ئاپتوبۇسـلىرىدا ھەر خـىل تىلـدا سوزلىـشىۋاتقان دۇنيانـىڭ ھەر قايـسى جايلىرىـدىن كەلـگەن ئوقۇغـۇچىلارنى يـاكى مۇشـۇ يەردە ئولتۇراقلىـشىپ قالغـان باشـقا يەرلەردىـن كەلگەنلەرنى كۆپ ئۇچراتقىلى بولىدۇ. دەسلەپتە گـىرمانىيىگە يېڭى كەلگىنىمدا ھەر بىر يېڭى تىلنى ئاڭلىغىنىمدا بەكلا ھەيران قالاتتىم، ئىچىمدە: "بۇ زادى قايـسى مىللەتنىـڭ تىلىدۇ؟ " دەپ تولا ئويلاپ تىت-تىت بـولاتتىم. كېيىن ئوقـۇش جەريانـىدا كـۆپلىگەن ماڭـا ئوخـشاش دۇنيانـىڭ ئـۇيغۇر- بـۇ يەرلىرىـدىن كەلـگەن دوسـتلار بـىلەن تونۇشـۇپ، دوست بولۇش پۇرسەتلىرىگە ئىگە بولدۇم. مەن تۇرۇۋاتقان بـۇ شـەھەر "ئۇنـۇۋېرسـىتىت شـەھرى" دەپ ئاتىلىـدىغان بولـۇپ، بۇنـداق ئاتىلىـشىنىڭ سـەۋەبى، بـۇ ئـانچە چـوڭ بولمىغان شەھەر بولسىمۇ، لـېكىن بـۇ شـەھەردىكى چـوڭ-كىچـىك ئۇنـۇۋېرسـىتىتلاردا

گېرمانىيىلىك ۋە چەتئەللىك بولۇپ 50 مىڭچە ئوقۇغۇچى ئوقۇيدۇ.

بـۇ يەردە تۇرغـان ۋاقتىمىنـىڭ ئۇزىرىـشىغا ئەگـىشىپ ھەر قايـسى دولەت يـاكى مىللـەت تىللىرىنـى پەرقلەندۈرەلايـدىغان بولـدۇم. مەن بـۇ يەردە ئوقـۇش جەريانىـدا گېرمانىيىلىكلەر، بۇلغاريە، ئۇكرائىنا، ئافرىقىلىقلار، ئەرمىنـيىلىكلەر بىلەن يـېقىن دوستلاردىن بولدۇم. بۇرۇن مەندىمۇ خـۇددى ۋەتەنـدىكى دوسـتلارغا ئوخـشاش قـاراش بولۇپ، مەن ئۇچۇن غەربىلىكلەرنـىڭ ھەممـىسى ئوخـشاش مىجەزدىكـى كـىشىلەر ھەم بـىزدىن چوقـۇم پەرقلىنـىپ تۇرىـشى مـومكىن دەپ ئـويلايتتىم. لـېكىن بـۇ يەردىكـى ئوخـشاش بولمىغـان ئېـرىقتىكىلەر بىـلەن ئـالاقە قىلىـش جەريانىـدا يۇقىرىـدىكى ھېسلىرىمىنىڭ تازا توغرا ئەمەسلىكىنى ھـىس قىلـىپ يەتـتىم. يەنـى ھەر خـل مىللـەت كـىشىلىرىنىڭ مىجەزى گەرچە پەرقلىنـىپ تۇرسـىمۇ، لـېكىن سـىز- بـىزدە بولغـان بەزى ئورتـاق مىجەزلەرنـى باشـقا مىللەتلەردىـمۇ ئـۇچراتقىلى بولـدىكەن. مەن ئـۆزۈم ئـادەتتە مىجەزى ئوچۇق، قىزىقچى، چىقىشقاق كىشىلەر بىلەن ئاسـان چىقـىشىپ كـىتەلەيمەن. بـۇ يەردە تۇنۇشـقان بەزى نېمـىسلار، ئەرمىنـيىلىكلەر، بۇلغارىيىلىـك دوسـتلىرىمىنىڭ ھەممىسى بىلەن دىگۈدەك شۇنداق چىقىشىپ كەتتىم. چۇنكى ئۇلار بـىلەن بەزى مـىجەز ئورتـاقلىقىمىز بـار ئـىدى. بەزى چاغـدا ئـۇلار مېنـىڭ مىجەزىمنـى ئـوزىلىرىنىڭكىگە ئوخشاتسا، بەزى تەرەپلىرىنى مەن ئـۆزۈمنىڭكىگە ئوخـشىتىپ قـالاتتىم. لـېكىن بۇنـداق دېگەنلىك ھەممىسىنىڭ مىجەزى مۇشۇنداق دېگەنلىكىمۇ ئەمەس.

بەزى چاغلاردا بىز بىر قانچە دوستلار ئولتۇرۇپ بۇ يەردىكى مىللەتلەرنىڭ مـىجەز- خـاراكتېرى توغرىـسىدا پاراڭلـىشىپ قـالىمىز. كـۆپىنچە دوسـتلىرىمىنىڭ دىيـىشىچە ۋە مېنـىڭ ھـىس قىلـىشىمچە، ئـادەتتە گېرمـانىيىلىكلەر باشـقىلارنىڭ ئىـشىغا ئـارتۇقچە ئارىلىشىپ كەتمەيدىغان، باشـقىلاردىن ئـوزىنى سـەل تارتـىپ تۇرىـدىغان، ئـوز ئىـشى بىلەنلا مەشـغۇل بولـدىغان، سـەل كەسـكىن، سـوغۇقراق ئىكەنلىكىنـى ھـىس قىلـىپ

قالمىز. مەن بىر قانچە بۇلغارىيىلىك قىزلار بىلەن يېقىن ئوتتۇم، بۇ جەريانىدا ئۇلارنىڭمۇ چىقىشقاق، ئوچۇق ئىكەنلىكىنى بىلدىم ھەم ئۇلارمۇ ئادەتتە بۇلغارىيىلىكلەرنىڭ كۆپ قىسمى مۇشۇنداق ئوزلىرىگە ئوخشاش مىجەزنىڭ ئوچۇق، باشقىلار بىلەن ئاسان چىقىشىپ دوست بولۇپ كىتەلەيدىغانلىقىنى ئېيتتى. كۇزىتىشىمچە، ئۆزۈمنىڭ بىۋاستە ئالاقە قىلغان كىشىلىرىمنىڭ مىجەزلىرىگە ئاساسەن ئەرمىنىيىلىك، گروزىيىلىكلەرنىڭمۇ مىجەزلىرى گېرمانىيە مىللىتىدىن سەل پەرقلىنىپ تۇرىدىغانلىقىنى ، بۇلغارىيىلىكلەر بىلەن ئاساسى جەھەتتىن ئوخشىشىپ كىتىدىغانلىقىنمۇ ھىس قىلىپ قالدىم. ئۇندىن باشقا گوللاندىيىلىك، فرانسىيىلىك، پولشالىق، روسىيىلىكلەر بىلەنمۇ يېقىن ئوتتۇم. ئۇلار بىلەنمۇ ئاساسى جەھەتتىن مىجەزلىرىمىز كېلىشىپ يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالدۇق. مېنىڭچە بۇنداق ئاسان چىقىشىپ قېلىشنى شۇ ھەر ئىككى تەرەپنىڭ مىجەزىنىڭ بىر -بىرىگە ماس كەلگىنىدىن ياكى پىكىر قىلىش جەھەتتىن بولسۇن ئازراق ئورتاقلىق بولىشىدىن بولسا كېرەك داپ ئويلىدىم.

بۇ يەردە ياشاش جەريانىدا مېھماندوستلۇق جەھەتتە بىزگە يېتىدىغان، باشقىلارغا قىزغىن مۇئامىلە قىلىدىغان كىشىلەرنى بەك ئاز، بەك ئاز ئۇچراتتىم ياكى ئۇچراتمىدىم دىسەممۇ بولىدۇ. مەن ئارىلاشقان يېقىن دوستلىرىمنىڭ ئىچىدە، ئەرمىنىيىلىكلەرنىڭ مېھماندوستلىقى گېرمانىيىلىكلەرنىڭكىگە سېلىشتۇرغاندا سەل قىزغىنراق ئىكەن. مەسىلەن، بىز بىرگە تاماق يېيىشكە دېيىشىپ قويغان بولساق ئەرمىنىيىلىك دوستلىرىم پايپىتەك بولۇپ بىر پاتمان ئېسسل يىمەكلىكلەرنى تەييارلىشىدۇ. لېكىن گېرمانىيىلىكلەرنىڭ ئىچىدە بۇنداق كۇتىدىغانلىرى بەك ئاز ياكى يوق دىيەرلىك دىسەكمۇ بولىدۇ، گەرچە ئالاھىدە يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالغان بولسىمۇ شۇنداق.(ئەلۋەتتە ئالاھىدە ئەھۋال ئاستىدا مەسىلەن، تۇغۇلغان كۈن ئوتكۇزۇپ

قالماقچى بولسا ئۇنىڭ تەييارلىقى باشقىچە دېگەندەك .)

گېرمانىيىلىك بىر دوستۇم بار بولۇپ، ئۇ قىز مېنى ياكى مەن ئۇنى پات-پات بىرگە تاماق يېيىشكە تەكلىپ قىلىشىپ تۇرىمىز. ئۇ قىزنىڭ يېنىغا دائىم بارغىنىمدا قىلىدىغىنى كۆپىنچە ئىتالىيە تەييار چۆپى بىلەن شۇ چۆپكە ئارىلاشتۇرۇپ يەيدىغان پەمىدۇر قىيامى . ئۇ قىز مېنىڭ يېنىمغا كەلگەندە مەن ئادەتتە ھەر خىل ئوخشاش بولمىغان بىزنىڭ تاماقلارنى قىلىپ بېرىمەن. ئۇ قىز دائىم:"سىلەرنىڭ تامىقىڭلار ئۇزگىچە ئىكەن، بەك يەيىشلىك ئىكەن" دەپ ئاغزىغزى-ئاغزىغا تەگمەي ماختاپلا كىتىدۇ.

بۇنداق پەرقلەرنى مەن تۇرۇۋاتقان بۇ ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسىدىمۇ كۆپ ئۇچۇرىتىپ تۇرۇمەن، چۈنكى بۇ يەردىمۇ نېمىسلاردىن سىرت يەنە ماڭا ئوخشاش باشقا دولەتلەردىن . بۇ خىل پەرقلەر ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ مىجەز -خۇلقىغا باغلىق ئىش ئەمەس بولۇپ، بۇ ئادەتتە شۇ مىللەتنىڭ ئورپ-ئادىتىگە باسغلىق بولىشى مومكىن.

خۇددى بىزگە ياۋروپالىقلارنىڭ ھەممىسى بىر بىرىگە ئوخشاشلا سېرىق چاچ ئاق يۇزلۇك ، كۆك كۆز كورۇنگىنىدەك، بۇلارغىمۇ تۇركلەرنى، ئەرەبلەرنى ۋە ئاسىيادىن كەلگەن ياپۇن، جۇڭگو، كورىيىلىكلەرنى ئايرىش تەسكە چۈشىدىكەن. بىزنىڭمۇ بۇ 6-سۇئالدا ئوتتۇرىغا قويغاندىكىدەك ئويلارغا كېلىشىمىزنىڭمۇ بىر نورمال ئىش ئىكەنلىكىنى ھىس قىلىپ قالدىم.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

بىزنىڭ نەزىرىمىزدە غەربلىكلەر ھەقىقەتەن كىچىك جەھەتتىن پەرقلەنسىمۇ، چوڭ جەھەتتىن ئوخشاش، ئۇلارنىڭ كاللىسى بىردەك ھالدا خىرىستىئانلىق ئېتىقادىنى

يادرو قىلغان غەرب مەدەنىيىتىنىڭ مەھسۇلى. ھەر بىر غەربلىكىكە بۇ مەدەنىيەتنىڭ تامغىسى ئۇرۇلغان بولىدۇ، يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ تاشقى قىياپىتىمۇ ئاساسەن ئوخشايدۇ، ھەتتا رۇسلارمۇ شۇلارغا تەۋە. نېگىرلارنى كۆرسەك پىژغىرىن ئىسسىقتا ياللىداپ تۇرىدىغان ئافرىقا يادىمىزغا كېلىدۇ. مەن تونۇشقان تۈركىيىلىك ۋە ئوتتۇرا ئاسىيالىق مۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلار ماڭا گويا بىر ئاتىنىڭ باللىرىدەك يېقىن تۇيۇلغانىدى. بۇ بەلكىم نەسەپتىكى قانداشلىق، دىندىكى ئورتاقلىق ۋە تىلدىكى يېقىنلىقتىن بولسا كېرەك. بۇ چاغدا تەبىيلا ئادەم ئەلەيھىسسالام بوۋىمىزدىن باشلاپ نۇھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ تۆت ئوغلى ھام، سام، ياپەس...لەر ھەققىدىكى رىۋايەت يادىمغا كېلىدۇ. جۇغراپىيىلىك جايلىشىش، تارىخىي باغلىنىش سەۋەبىدىن ئەرەبلەر، ھىندىستانلىق، پاكىستانلىق، ئىرانلىق، ئافغانىستانلىق مۇسۇلمانلار بىزگە يېقىن، مالايسىيا، ھىندونېزىيەلىك مۇسۇلمانلار يىراقراق تۇيۇلىدۇ. بۇنداق يىراق-يېقىنلىقلارنى ھەر مىللەت ئۆزىنىڭ كۆڭۈللىرىدە بىلىشىدۇ، تەتقىقاتچىلار بولسا چوڭقۇر تارىخىي يىلتىزىدىن ئىزدەپ بېقىشىدۇ. ئاتىسىنى ئۆلتۈرۈپ ئانىسىنى ئالغان، بۇنى بىلىپ دەھشەتلىك ئازابلىنىپ ئىككى كۆزىنى قولىغا تىقىپ سەرسان بولۇپ چىقىپ كېتىدىغان ئودىپوسنىڭ رىۋايىتىدە غەربلىكلەرنىڭ جۇشقۇن، قارام تەبىئىتى ئىپادىلەنسە، «قالغاچنىڭ دېڭىزنى تىندۇرۇشى» رىۋايىتىدە دېڭىزغا چۈشۈپ كەتكەن ئاكىسىنى قۇتۇلدۇرىمەن دەپ قالغاچقا ئايلىنىپ يىراقتىن تاش تېرىپ كېلىپ تا ھازىرغىچە دېڭىزغا تاش تاشلاپ يۈرگەن بىر بالىنىڭ رىۋايىتىدە شەرقلىقلەرنىڭ بۇدساتىۋادەك مېھرىبان، نازۇك، سەۋرچان، مۇلايىم، سۈدەك ھۆل، ھەممىنى ئىچىگە سىغدۇرۇشچان خاراكتېرى ئىپادىلىنىدۇ. شەرقلىقلەر ئىچىدە موڭغۇللار بىزگە ئوخشاش چۆل-سەھرادا ياشايدىغان، قېنى قىزىق تىپتىكى مىللەت بولسىمۇ، ئېتىقادىنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن پەرق چوڭ تۇيۇلىدۇ. دېمەك، ئېتىقاد مەسلىسىگە

ياندىشىپلا كەلگەن مەدەنىيەت پسىخىكىسى كۆپ ھاللاردا بىر مىللەتنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

تۈردى لېتىپ:

ياپۇنىيەلىكلەر خىزمەت، تۇرمۇش ۋە ئىجتىمائى پائالىيەتلەردە سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويۇشتىن تولىمۇ ھۇشيار تۇرىدىغان مىللەت. باشقىلارغا دەخلى قىلىپ قويۇشتىنمۇ ئوخشاشلا ناھايىتى ھەزەر ئەيلەيدۇ. شۇنداقلا ئۆزگىنى تونىسۇن ياكى تونىمسۇن ئۆزىدىن سەۋەنلىك ئۆتكىنىنى ھىس قىلسىلا كۆپتىن كۆپ كەچۈرۈم سورايدۇ، بىرسىنىڭ ئازغىنە ياردىمىگە ئېرىشسە، ئېگىلىپ تازىم قىلىپ رەھمەت ئېيتىدۇ.

بۇ نىمە ئۈچۈن ؟ بىرەر سىرتقى كۈچ ئۇلارنى شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلمىسمۇ شۇنداق قىلىدۇ. بۇ زادى نىمە ئۈچۈن؟

بىر نەچچە مىسال ئالاي ئۆزەڭلار تەھلىل قىلىپ بېقىڭلار.

مىسال(1):

ئالى مەكتەپ ھاياتىمدىكى بىر يازلىق تەتىل مەزگىلىدە تەسسادىبى ئۇچراپ قالغان ئىككى ياش ياپۇنىيەلىك ياياق سايامەتچى بىلەن بىرگە كوچا ئايلانغاچ ئەينى چاغدىكى ئانا مەكتۈم سانائەت ئىنىستىتوتىنىڭ ئىچىنى قازان يارىدى قىلىپ كېسىپ ئۆتۈۋېتىپ، سوغۇق ئىچىملىك ساتىدىغان يەردىن بىر نەرسە سېتىۋالدۇق. ئۇنىڭ ئەخلىتىنى مەن ئېسىمدىمۇ يوقلا بىر ياققا تاشلىۋەتكەن ئىدىم. نۆۋەت ئۇلارغا كەلگەندە ئاتايىتەن يەنە شۇ نەرسىنى ئالغان يەرگە قايتىپ بېرىپ شۇ توڭلاتقۇنىڭ يېنىدىكى ئەخلەت بار قاپقا تاشلىۋىدى ئىچىگە چۈشۈپ قاڭقىپ چىقىپ قول ئاسان

يەتمەيدىغان بىر بۇلۇڭغا چۈشۈپ كەتتى. ئۇلار ئاغزاكى " كەچۈرۈڭىز" دېگەچ شۇ ئەخلەتنى تېرىپ ئېلىشقا تەمشلىۋىدى، مەن " بولدى بولدى ھىچقىسى يوق كارىڭلار بولمىسۇن، باشقىلارمۇ سىرتقا تاشلاپتۇغۇ..." دەپ ساپتىمەن. ئۇلار ئىككىسى شۇ زامات تەڭلا ماڭا "بىز ئۇنداق قىلمايمىز. چۈنكى بىز دېگەن ياپۇنىيەلىك" دەپ سالدى ۋە شۇ ئەخلەتنى بىر ئامماللارنى قىلىپ ئېلىپ قايتىدىن تىگىشلىك يېرىگە تاشلاپ بولۇپ بولدى قىلدى. مەن چىۋىن يەۋالغانىدەكلا بولۇپ قالدىم.

مىسال (2) بىر ئىنگلىسچە بىلىدىغان ياپۇنىيەلىك، چەتئەلدىكى مەلۇم بىر باغچىدا ساياھەت قىلىۋېتىپ يول ياقىسىدىكى يەرلىك ئىككى كىشىنىڭ ئۆزى ئۈستىدە مۇنداق دىيىشۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قاپتۇدەك:" ماۋۇ جۇڭگۇلۇقنىڭ ھالى خېلى بار ئىكەن ھە، ئاپارات ئېسىپ شلەپە كىيىۋالغانىنى قاراڭ، بۇ خەقە نىمە كەپتۇ ھالىغا باقماي ..... " شۇنىڭ بىلەن ئۇ ياپۇنىيىلىك يۈرتىغا قايتىپ كېلىپ "سىرتقا چىقساڭلار ھەرگىزمۇ جوڭگۇلۇقلاردەك ياسىنىپ قالماڭلار.." دېگەن تېمىدا ماقالە ئېلان قىپتۇدەك.

شۇنىڭدەك ئۇلار قايسى دۆلەتكە بارماقچى بولسا شۇ دۆلەتنىڭ تىلىدا ئۈگەنمەكچى بولغان بىرىنچى جۈملە سۆز " مەن ياپۇنىيەلىك " تىن ئىبارەت.

دۇنيادا كۆپ ئىگىلىپ، كۆپ تازىم قىلىدىغان ۋە رەخمەت، كەچۈرۈڭ سۆزىنى كۆپ ئىشلىتىدىغان مىللەت قايسى دەپ سورىسىڭىز بەلكىم كىملا بولمىسۇن ئىككىلەنمەستىنلا ياپۇنىيەلىك دەپ جاۋاپ بېرىشى مۇمكىن.

ياپۇن دۆلىتىدە كونا تۇنۇشلار ئوتتۇرىسىدا ياكى مەرتىۋىسى يۇقۇرىلار ئۆزىدىن تۆۋەنلەرگە ھىچقانچە تەكەللۇپ قىلىپمۇ كەتمەيدۇ، ھەتتا زىيادە تەكەللۇپ قىلىنسا قارشى تەرەپ ئۇنى بەك كونىچىكەن (ئىدىيىسى قالاق) دەپ بىزارلىق تۇيغۇسىنى

بىلدۇرىدۇ. ئامرىكا ياشلىرىدەك نىمە ئويلىسا شۇنى دەپ نىمە قىلغۇسى كەلسە شۇنى قىلىدىغان دېموكراتىك ئىدىيىنىڭمۇ بولىشىنى ئىستەيدۇ. ھەتتا بىر-بىرسىنى يۈزىگىلا سەن نىمانچە تەكەللۇپ قىلسەن دەپ ئەيىپلەپمۇ قويىدۇ.

مەن ياپۇنىيەلىكلەر بىلەن بىرگە خىزمەت قىلغان ئاشۇ چاغلاردا ياش ياپۇنىيەلىكلەرنىڭ ئۇنداق-مۇنداق سەۋەنلىكلىرىنى ئۇچرۇتۇپمۇ قالاتتىم.

پىشقەدەملەرنىڭ ئۇنى ئەيىپلەشتىكى بىرىنچى سۆزى " سەن ياپۇنىيەلىكتەك ئىش قىلمىدىڭ " دىن باشلىناتتى.

مېنىڭ سەۋەنلىكىمنى كەچۈرسە كەچۈرەتتىكى لېكىن تەڭتۇش ياپۇنىيەلىكنىڭ مېنىڭدىنمۇ ئاددى سەۋەنلىكى كەچۈرۈلمەيتتى. مېنىڭ ئالدىمدا بەلكىم ئادەتتىكىدىنمۇ كۆپرەك ئەيىپلىنەتتى.

خۇلاسە :

ياپۇنىيەلىكلەرنىڭ كۆڭلىدە "مەن ياپۇنىيەلىك" دەيدىغان بىرخىل ئۆزىدىن پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ھۆكۈم سۈرۈگلۈك. ئەمليەتتە ئۇلار ھىچكىمنى ئۆزىگە تەڭ قىلمايدۇ. شۇنداقلا ئۆزگىگە تاڭ(ھەس-ھەۋەس) قالمايدۇ. بىز نىڭ پىچاق ياكى دوپپىلىرىمىزنى كۆرۈپ ماختاپ كېتىشلىرىنىڭ ھەممىسى سىزنى خوش قىلىش ئۈچۈن بولۇنغان تەكەللۇپ خالاس. شۇنداقلا ئۆز مىللىتىنىڭ ئەيبىنى ئاسانلىقچە ئېغىزدىن چىقارمايدۇ. مىللەتكە ئورتاق بولىدىغان خاتالىقتىن ياكى پادىشا ۋە ئەجدادلىرىنىڭ شەنىگە نۇخسان يەتكۈزىدىغان ئىشلاردىن ئۆزىنى ئۆلگۈچە قاچۇرىدۇ. ئەۋلاتلىرىغا ھەرگىزمۇ ئاشكارىلىمايدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا ئۇلار ئەڭ چوڭ مىللەتچى، مىللەتكە، دۆلەتكە، پادىشاغا سادىق خەلق.

دىن ۋە تۇرمۇش

يۇسۇپئېلى ياسىن:

نېمىلا بولمىسۇن، ئۇيغۇرلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدىن ھامىنى ئىسلام دىنىنىڭ يۇسۇنلىرىنى، تەسىرىنى ئۇچرىتىپ تۇرىمىز. ئۇنداقتا غەربتە قانداق؟ يەنى، دىن بىلەن جەمئىيەت، دىن بىلەن سىياسىي، دىن بىلەن مائارىپ، دىن بىلەن كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى.... دېگەنلەر ھەققىدە ئويلىنىپ، "مەن تۇرۇۋاتقان دۆلەتتە دىنىنىڭ كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى" دېگەن تېمىدا توختىلىپ باقسىڭىز.

مەمتىمىن ئەلا:

غەرب خرىستىئان دىنىدا چوڭ جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئاساسلىقى لاتىن مىللەتلىرىنى ئاساس قىلغان (مەسىلەن ئىتالىئانلار، فرانسۇزلار ۋە ئىسپانلار قاتارلىقلانى ئاساس قىلغان) رىم كاتولىك دىنى مەزھىبى، ئانگلو-ئامېرىكانلارنى، شىمالىي ياۋروپالىقلارنى ۋە بىر قىسىم گېرمان مىللەتلىرىنى ئاساس قىلغان پروتېستانت دىنى مەزھىبى ۋە سلاۋيان مىللەتلىرى ۋە گرېكلارنى ئاساس قىلغان ئورتودوكس دىنى مەزھىبى قاتارلىق چوڭ مەزھەپلەر بار. خرىستىئان دىنىنىڭ كۆپ خىل مەزھەبلەرگە بۆلۈنۈشىنى تارىختىكى بىر قىسىم دىنىي ئىسلاھاتلارنىڭ، خرىستىئان دىنىنىڭ مۇقەددەس تېكىستلىرىنى شەرھلەشتىكى ئوخشاشمىغان مېتودلارنىڭ سەۋەبىدىن دەپ قاراش ئىلىم ساھەسىدە بىر قەدەر ئومۇملاشقان بولسىمۇ، مېنىڭچە بۇ خىل بۆلۈنۈش يەنە بىر جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا كۈلتۇرنىڭ ئوخشىماسلىقىدىن كېلىپ چىققان (خۇددى ئىسلام دىنىدىمۇ بىر بىرى بىلەن ئوخشاپ كەتمەيدىغان ئەرەب مەدەنىيىتى

بىلەن پارىس مەدەنىيىتى بىر بىرىگە ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدىغان دىنىي كۇلتۇرلارنى ــ دىنىي مەزھەبلەرنى ــ مەيدانغا كەلتۈرگىنىدەك).

مەن ئوقۇۋاتقان ئۇنىۋېرسىتېت بېلگىيىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، تىپىك رىم كاتولىك دىنى كۇلتۇرىغا تەۋە. ئۇنىۋېرسىتېت ئۆزىنىڭ بەش يۈز يىلدىن ئارتۇقراق تارىخىدا بۇ خىل قويۇق دىنىي تۈسنى ساقلاپ ھەم گۈللەندۈرۈپ كەلگەن. ھەممىگە ئايان بولغىنىدەك، بېلگىيە ئاساسىي قانۇنىغا كۆرە دىن بىلەن مائارىپ ۋە سىياسىي بىر بىرىدىن ئاللىبۇرۇن ئايرىۋېتىلگەن پادىشاھلىق تۈزۈمىدىكى دۆلەت بولسىمۇ، دىنىي كۇلتۇرنىڭ قويۇق تەسىرىنى يەنىلا نۇرغۇن ساھەلەردىن كۆرگىلى بولىدۇ. مەسىلەن، بىزنىڭ پەلسەپە ئىنىستىتۇتىنىڭ نۇرغۇن سىنىپلىرىدا ۋە يېغىن زاللىرىدا ئەيسانىڭ كرىستكە مىقلانغان ھەيكىلىنى كۆرگىلى بولىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇلارنىڭ ئەمەلىي دىنىي قىممىتىگە قارىغاندا سىمۋوللۇق قىممىتى ئۈستۈن بولسىمۇ، كىشىلەر يەنىلا ئۆز دىنىي ئەنئەنىسىنى بىر خىل چوڭقۇر ھۆرمەت بىلەن داۋاملاشتۇرىدۇ.

شۇنىڭدەك، دەرسلىكلىرىمىزنىڭ بىر قىسمى خرىستىئان مۇقەددەس تېكىستلەرنى شەرھلەشتەك قويۇق دىنىي مەزمۇنلار بىلەن تولغان. شۇڭلاشقا شۇنىسى ھەيران قالارلىق ئەمەسكى، خرىستىئان دىنى تېكىستلىرى بەزى پروفېسسورلار تەرىپىدىن مۇتلەق ھەقىقەت سۈپىتىدە قارىلىدۇ. بۇنىڭغا گەرچە غەرب پەلسەپىسى بىلەن خرىستىئان دىنىنىڭ تارىختا كۆرۈلگەن چەمبەرچەس مۇناسىۋىتى نۇقتىسىدىن چىقىپ تۇرۇپ توغرا قارىغىلى بولسىمۇ، لېكىن غەرب مەدەنىيىتى ئىزچىل قوغلىشۋاتقان لىبېرال مائارىپ ئىدىيىسى بۇ خىل قويۇق دىنىي كۇلتۇرنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا سۈكۈت قىلىپ تۇرىدۇ.

مەن ئىلگىرى بېلگىيە فلاندېرلار (بېلگىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدا ياشايدىغان قەدىمكى گېرمان قەبىلىلىرىدىن بىرى بولغان ۋە گوللاندىيىدىكى نېدېرلاندلار بىلەن

ئوخشىشپ كېتىدىغان فلانىدېر خەلقنىڭ كۆزدە تۇتىدۇ) مائارىپ تەكشۈرۈش ئۆمىكىدىكىلەرنىڭ بىزنىڭ ئىنستىتۇتتا ئۆتكۈزگەن بىر قېتىملىق سۆھبەت يىغىنىغا تەكلىپ بىلەن قاتناشقانىدىم. يىغىنىڭ ئاساسلىق مەقسىتى چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەزكۇر ئىنستىتۇتنىڭ ئوقۇتۇشىغا بولغان پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ بېقىش ئىدى. مەن شۇ يىغىندا ئىنستىتۇتىمىزدا بىر تەرەپلىمە هالدىلا رېم كاتولىك دىنى ئاساس قىلىنغان دىن پەلسەپىسى ئۆتىلىدىغانلىقىنى، ئەگەر مائارىپ لىبېرالىلقىنى تەرغىب قىلىشى كېرەك دېيىلسە، ئىسلام پەلسەپىسىنىڭمۇ تاللىما دەرسلىك سۈپىتىدە ئۆتۈلۈشى كېرەكلىكىنى ھەققىدە تەكلىپ بەرگەنىدىم. لېكىن، كۆپ قىسىملارنىڭ تەكلىپىمگە قۇلاق سالمىغاندەك ئەمەسلىكىنى بايقىدىم.

ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، خرىستىيان دىنى غەربتە ھازىر ئۇمۇمىيۈزلۈك پەسكۇيغا چۈشۈش دەۋرىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىدۇ، گەرچە مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ رايونىدا كۈندىن كۈنگە كۆپىيىشى ئۇلارنىڭ دىنىي كىملىكىنى يېڭىۋاشتىن ئەسكە سېلىپ تۇرسىمۇ. (لېكىن، خرىستىئان دىنىنىڭ كۇلتۇرلۇق مەنىسى ھېلىھەم ئىنتايىن چوڭقۇر بولۇپ، غەرب بىلەن خرىستىئانلىق ئايرىۋەتكىلى بولمىغۇدەك دەرىجىدە بىرلىشىپ كەتكەن.) بۇنىڭ سەۋەبلىرى ناھايىتى نۇرغۇن بولۇپ، نۆۋەتتىكى سۆھبىتىمىزدە بۇ توغرىدا ئىلگىرىلەپ توختىلىش ئويۇم يوق. شۇنى قىسقىچە ئېيتىپ ئۆتۈشنى لايىق تېپىۋاتىمەنكى، نۆۋەتتە ئىلىم-پەنچىلىكنىڭ بىر خىل يېڭى «دىنىي ئىدىئولوگىيە» گە ئوخشاپ كېتىدىغان قاراش سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنىشىنىڭ كەڭرىشى ۋە چوڭقۇرلىششى نەتىجىسىدە بىرى غەربلىكلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادى سۇسلىشىپ كەتسە، يەنە بىرى دىنىي مەسىلىلەرمۇ مۇشۇ نۇقتىدىن چىقىپ قارىلىۋاتىدۇ. يەنى دىندا پەقەت ئېتىقاد بىلەنلا ئىزدەنگىلى بولىدىغان مەسىلىلەرمۇ «ئىلىم-پەنچىلىك ئىدىئولوگىيىسى» نىڭ تەسىرىگە چۈشۈپ قېلىۋاتىدۇ. مۇئەييەن ماكان ۋە زامانلىق ئالاھىدىلىكىنى ھازىرلىغان

تەبىئەت دۇنياسى ھەققىدىكى ئىزدىنىشكىلا ماس كېلىدىغان بۇ ئىدىئولوگىيە ئىنتايىن خاتا ھالدا ماكان ۋە زاماندىن ھالقىغان ھالقىما مەۋجۇدات بولغان خۇدانىڭ رېئاللىقىغا تەدبىقلىنىۋاتىدۇ؛ تەبىئەت ئالدىدا سورىلىشى كېرەك بولغان سوئاللار خۇدانىڭ مەۋجۇتلۇقى ھەققىدىمۇ سورىلىۋاتىدۇ. لېكىن شۇنسى ئېنىقكى، بۇ خىل خاتا ئۇسۇلدا سورالغان سوئاللار ئەڭ ئاخىرىدا خۇدانىڭ يېكى مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى يېكى مەۋجۇتلۇقنى ئىسپاتلىيالمايدۇ: پەقەت ئۇلار ئاساسىي يېتەرلىك بولمىغان گۇمانلىنىشىنلا كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، خالاس.

تەۋەككۇلچى:

مەن تۈرىۋاتقان دۆلەت تۈركىيە ھازىرچە تېپىك بىر غەرپ دۆلتى ھىساپلانمىسىمۇ، ئەمما بۇ دۆلەتتە 1922-يىلى جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە دىن بىلەن سىياسەت ئايرىۋېتىلگەن. گەرچە شەرىئەت دۆلتى ئەمەس دەپ تەكىتلىنىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئىسلام دىنىنىڭ كۈندىلىك ھايات بىلەن چەمبەرچەس باغلانغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ھەتتا بۇ يەردە ئاتېئىست دەپ ئاتالغانلارمۇ «خۇدا بار، مەن خۇداغا ئىشىنىمەن» دەيدىغان ئاتېئىستلار ئىكەن. بارلىق چوڭ- كىچىك ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە 2000-3000 مىڭ كىشى ئازادە سىغقۇدەك چوڭ مەسچىتلەر بار ئىكەن. ئىدارە جەمىيەت، مېھمانساراي، ھەتتا يەر ئاستى مېترو (پويىز) بىكەتلىرىنىڭمۇ ھەممىسىدە چىرايلىق گىلەملەر سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىق مەسچىتلەر بار ئىكەن. ئاستى قەۋەتتە ئەرلەر، ئۈستى قەۋىتىدە ئاياللار نامار ئوقۇيدىكەن. نامار ۋاقتى بولغاندا ھەممە يەردا ئۇنلۇك ئەزان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدىكەن. مەن ئوقۇۋاتقان پاكولتېتتا ھەر جۈمە كۈنى سائەت 12:30

دىن 1:30 غىچە بولغان ئارىلىقتا، مەسچىتكە يېقىن يەرلەردىكى كاردىورلارمۇ قولتىقىغا جەينامازىنى قىستۇرۇپ ناماز ئوقىغىلى كەلگەن ئەر كىشىلەر بىلەن لىق تولۇپ كەتتىدۇ. ئوقۇغۇچى، ئوقۇتقۇچىلار سەپ سەپ بولۇپ جۇمە نامىزى ئوقۇيدۇ. مەن بىر يىل تۇرغان قىز ئوقۇغۇچىلار ياتىقىدا قىزلار ئۈچۈن چوڭ مەسچىت ۋە كوللىكتىپ ئاشخانا بار ئىدى. بۇ ئاشخانىدىن نورمال كۇنلەردە 3 ۋاخ تاماق بېرىلەتتى، ئەمما رامىزان ئېيىدا كۇندە ئىككى ۋاخ، يەنى ئىپتار ۋاختى بىلەن سەھەرگە يېقىن زو ۋاختىدىلا تاماق بېرىلەتتى.

ھاراق ئىچكەنلەرنى، مەستلەرنى پەقەت ئۇچراتمىدىم. (ۋەتەندە بۇنداقلار تۇلا ئۇچرايتتى.) بۇ يەردە تەقۋادار، دىندار كىشىلەر ھەقىقەتەن كۆپ. مەكتەپلەردە قىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياغلىق ئارتىشىنى چەكلەيدىغان بىر قانۇن چىقارغان. بۇ قانۇنغا قارشى داۋاملىق نارازىلىق نامايىشلىرى ئۆتكۇزۇلۇپ تۇرماقتا. بۇ يەردە دىنىي ئالىملارمۇ ھەقىقەتەن كۆپ. ھۇكۇمەت گەرچە دىندىن يىراق بولسىمۇ، ئەمما پۇخرالىرى ئىچىدە ئىخلاسمەن، سەمىمى مۇسۇلمانلار كۆپ سانلىقنى ئىگەللەيدۇ.

گۆھەر يۇسۇپ:

مەن ئىسلامدەك ئۇلۇغ دىن بولمىسا كېرەك دەپ ئويلايمەن ھەم ئۆزۈمنىڭ بىر مۇسۇلمان قىزى سۈپىتىدە بۇ دۇنياغا كوز ئاچقىنىمدىن ئۆزۈمنى مىڭ بەختلىك ھىس قىلىمەن. مەن ئوزىمزنىڭ دىنىنى ھورمەت قىلىمەن ھەم چىن دىلىمدىن ئۇلۇغ ئاللاغا ئىتقاد قىلىمەن ھەم ئاللاھنى سېغىنىمەن.

مەن دەسلەپتە بۇ شەھەرگە يېڭىدىن كوچۇپ كەلگىنىمدە، بىر ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسىغا ئورۇنلاشتىم. پات- پات ئىشكىنىڭ قوڭغىراقلىرى ناتونۇش كىشىلەر

تەرىپدىن چىلىنىپ تۇراتتى، مەن دائىم ئىشكىنى ئىچىشتىن ئاۋال ئۇلارنىڭ كىملىكىنى سورىغىنىمدا، 30-35 ياشلار چامىسىدىكى ئىككى ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلىناتتى. ئۇلارنىڭ نېمە ئىش بارلىقىنى سۇرۇشتۇرگىنىمدا ئۇزلىرىنىڭ مەلۇم بىر خىرىستىيان دىن تەشكىلاتلىرىنىڭ ئادىمى ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇلارنىڭ دىن تەشۋىق قىلىدىغان خىرىستىيان دىن مۇرىتلىردىن ئىكەنلىكىنى ئېيتىشقانىدى. ئۇلارغا مەن ئۆزۈمنىڭ ئىسلام دىنىغا ئىتتىقاد قىلىدىغان بىر مۇسۇلمان قىزى ئىكەنلىكىمنى ئېيتقىنىمدا، شۇندىن بىرى ئۇلار كەلسىمۇ مېنىڭ ياتقىمنىڭ قوڭغىرىقىنى باسماس بولدى. كېيىن ئۇ ئىككى ئايالنى پات-پات بىزنىڭ ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسىنىڭ ئىچىدە ئۇچرىتىپ قالدىم. ئۇلارنىڭ كوپىنچىسى ئاسىيادىن يەنى جۇڭگو، كورىيە، تايلاند، ھىندونوزىيە، ۋېيتنامدىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنى ئىزدەپ پاراڭلاشقانلىقلىرىنى پات-پات كورۇپ قالاتتىم. دىمەك بۇلار توختىماي ئۇزىنىڭ دىنىنى تەرغىپ قىلىپ، بۇ دىنغا كۆپرەك ئادەمنى ئېتىقاد قىلىشقا دەۋەت قىلىدىكەن .

ھەممزگە مەلۇم بولغىنىدەك بۇ ياۋروپالىقلارنىڭ كۆپىنچىسى خىرىستىيان دىنىغا ئىتتىقاد قىلىدۇ. بۇ يەردە ھەممە يەردە دىگۈدەك خىرىستىيان دىنىنىڭ ھەر خىل مەزھەپلىرىنىڭ چىركاۋلىرىنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. مەزھەپلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ دىنىي قائىدىلىرى، چىركاۋلىرىنىڭ قۇرۇلمىسىمۇ ئوخشاش بولمايدىكەن. گېرمانىيىدە دىنىي تۈسىنى ئالغان بايراملار بەك كۆپ. بۇ بايراملىرىغا قاراپ بۇ يەردىكىلەرنىڭمۇ ئوز دىنى-ئىتتقادىنىڭ كۇچلۇك ئىكەنلىكىنى ھىس قىلىپ قالمەن. لېكىن كۆپىنچە ياشلىرىنىڭ چىركاۋلارغا پات-پات بىرىپ دۇئا-تىلاۋەت قىلىپ تۇرىدىغان- تۇرمايدىغانلىقىنى سورىغىنىمدا، ئۇزلىرىنىڭ ئالاھىدە دىنىي بايراملىرى بولسا ئانچە -مۇنچە ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن بارىدىغانلىقىنى، بولمىسا ئادەتتە ئوقۇش ،

خىزمەت ئالدىراشچىلىقلىرى بىلەن ئانچە كۆپ ۋاقىت چىقىرالمايدىغانلىقىنى دېيىشىدۇ.

خۇددى 7-سۇئالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدەك، بىزنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا ئوزىمىزنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ قائىدە-يۇسۇنلىرى زىچ باغلىنىشلىقى بار. مەسىلەن: ناننىڭ ئۇۋۇقىنى دەسسىسەڭ يامان بولىدۇ؛ سۇغا تۈكۈرسەڭ يامان بولىدۇ؛ تاماقنى ئاشۇرۇپ قويساڭ يامان بولىدۇ... دېگەنگە ئوخشاش چەكلىمىلەرنى ئوزىمىزنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشلىرىمىزدا كۆپ ئۇچرىتىمىز..

خىرىستىيان دىنىدىكىلەرنىڭمۇ كۈندىلىك تۇرمۇشلىرىدا مۇشۇنىغا ئوخشاش ئەھۋاللارنى ئۇچراتقىلى بولامدۇ؟ دېگەندە، راستىنى دېسەم مەن ئۆزۈم بىرەر قېتىم بىرەرسىنىڭ ئاغزىدىن: "بىزنىڭ دىندا بۇنى قىلىش چەكلەنگەن" ياكى "ئۇنى قىلساق يامان بولىدۇ" دېگەندەك گەپلەرنى ئاڭلاپ باقمىدىم. بۇنداق دېگەنلىك قانداقتۇ ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدا بۇ خىل ئەھۋاللار يوق دېگەنلىك ئەمەستۇر. بەلكىم ئۇلارنىڭمۇ ئوز دىنى بىلەن مۇناسىۋەتلىك تۇرمۇش قائىدىلىرى بولىشى مومكىن. لېكىن بۇ جەھەتتە مەن دوستلىرىم بىلەن ئانچە كۆپ دېيىشىپ كەتمىگەچكە بۇ توغرىسىدا بىلىدىغانلىرىم چەكلىك ئىكەن. شۇڭا بۇ توغرىسىدا مۇشۇنچىلىك توختىلىپ ئوتۇشنى مۇۋاپىق كوردۇم. بۇ يەردە يەنە نۇرغۇنلىغان ھىچقانداق دىنغا ئىتقاد قىلمايدىغان كىشىلەرنى ئۇچراتتىم. بۇنداق كىشىلەردىن ئوزلىرىنىڭ قانداق دىنغا ئىتقاد قىلىدىغانلىقىنى سورىغاندا ئۇلار ئوزلىرىنى "Atheist " ئىكەنلىكىنى دېيىشىدۇ. ئوزىمىزنىڭ ئانا تىلى بويىچە ئېيتقاندا "دىنسىز" دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەردىمۇ بۇ گوروپپىغا تەۋە كىشىلەرمۇ ئاز ئەمەسكەن.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

مەن ئالتە ئاي تۇرغان تۈركىيە سىياسىي بىلەن دىن ئايرىپ باشقۇرۇلىدىغان، ئەلمانىيە(لائىكلىق) تۈزۈمىدىكى بىر دۆلەت، مېنىڭچە ئۇنى ھەقىقىي مەنىدىكى بىر ئىسلام دۆلىتى دېگىلى بولمايدۇ، چۈنكى ھەقىقىي مەنىدىكى ئىسلام دۆلىتى ھېچ بولمىغاندا ئىرانغا ئوخشاش، دىنى شەرىئەت ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان، ئاللاھنىڭ ھۆكمىنى سىياسەتچىلەر ئىمكانىيەتىنىڭ بېرىچە ئىجرا قىلىدىغان بىر دۆلەت بولۇشى كېرەك. تۈركىيىدە 99 پىرسەنت مۇسۇلمان بار دېيىلىدۇ، ئەمما بۇ شەكلەن ئېيتىلغان بىر گەپ، ياكى مۇسۇلمانلارنىڭ كۈچىنى زورايتىپ كۆرسىتىش مەقسىتىدە ئېيتىلغان بىر سۆز، تۈركىيىدە ئەمەلىيەتتە ئىدىيىدە ياۋروپالىشىپ كەتكەن كىشىلەر خېلى كۆپ، ھەتتا شۇنىڭ ئىچىدە مەنپەئەتىنى دەپ يەھۇدى، خرىستىئانلارنىڭ (ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى قارىماققا تۈركلىشىپ كەتكەن، تۈركىيە ئىقتىسادىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىلكىگە ئېلىۋالغان) قولچوماقچىسغا ئايلىنىپ، بىلىپ بىلمەي، خالا-خالىماي، ئاڭلىق-ئاڭسىز رەۋىشتە ئىسلام دىنىنىڭ دۈشمەنلىرىگە ئايلىنىپ كەتكەن تۈركلەرمۇ تولا. بۇرۇنقى سوۋېتنىڭ تەسىرىدە كومپارتىيە ئېتىقادىغا كىرىپ سولچىلىشىپ كەتكەن تۈركلەرمۇ بار، ئوڭچى، سولچى، مىللەتچى، ياۋروپاچى... لاردىن تەشكىللەنگەن ئۇششاق-چۇيك، پىشىشق-تۇيك 50 كە يېقىن پارتىيە-گۇرۇھ بار، ھەممىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىگىلىكى، مەسلىكى، تەسىر دائىرىسى بار. ھەتتا نۇرغۇن زەھەرلىك ئىدىيە ۋە قىلمىشتىكى قارا قول پارتىيىلىرىمۇ بارکى، ئۇلار ئىسلام دىنى نىقاۋى ئاستىدا ياكى باشقا بىر ئەكسىيەتچى كۆز قاراشنىڭ يېتەكچىلىكىدە مۇرت توپلايدۇ، خەلق ئىچىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدۇ، كۇردلاردىن ئۆتە، تۈركلەرنىڭ ئۆز ئىچىدىكى خىلمۇ خىل زىددىيەت، بۇزغۇنچىلىق مۇشۇ كۈنگىچە داۋاملىشىپ، پۈرسەتكە يېقىپ كۈچىيىپ

كەلمەكتە. تۈركىيىنىڭ كۈچلۈك ئارمىيە ۋە ساقچى-ژاندارما قىسملىرى بۇ دۆلەتنى كامالىزىمنىڭ بايرىقى ئاستىدا تۈتۈپ تۇرمىغىنىدا، بۇ دۆلەت ئاللىقاچان ئىچكى ئۇرۇش قايىنمىغا پېتىپ، ياۋروپا، ئامېرىكىلىقلار، ھەتتا ئەرەبلەرنىڭ ئارزۇيىدىكى ئىشلار ئىشقا ئاشامدىكىن دېگۈم كېلىدۇ. تۈركىيىدە ئىسلام تەتقىقاتى كۈچلۈك، رايونلاردا ئىمام-خاتىپ مەكتىپى، چوڭ شەھەرلەردىكى ئالىي مەكتەپلەردە ئىلاھىيەت فاكۇلتېتى بار. تۈركىيىنىڭ ھەر قايسى رايونلىرى، شەھەرلىرى، بولۇپمۇ شەرق تەرەپتىكى يېزا-قىشلاقلاردا مۇسۇلمانلار خېلىلا تەقۋا، دىيانەتلىك. مېنىڭ تەسىراتىمدا، تۈركىيە خەلقى ئومۇمىي جەھەتتىن ئىسلامنى ئۆز تۇرمۇشىغا تەتبىقلايدىغان، روھىي جەھەتتىن مىللىي ۋە ئىسلامىي غۇرۇرنى قولدىن بەرمەيدىغان، كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئىسلام دىنىنىڭ تەلىپى بويىچە ئاساسىي جەھەتتىن پاك، ساغلام ياشايدىغان، ئۆز دۆلىتىنى سۆيىدىغان، بىر-بىرىگە ياردەمچى خەلق.

تۈردى لېتىپ:

بۇ سوئالغا ئالدىراپ بىر نېمە دېگىلى بولمىغىدەك، شۇنداقتىمى مەيلى تۇغرا ياكى خاتا بولسۇن ئىككى ئېغىز بىر نەرسە دېمەي بولماس. ئەگەر ئېيتقانلىرىمدا خاتالىق كۆرۈلسە، ئالدى بىلەن ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى بىر ئاللادىن گۇناھىمنى تىلەش بىلەن بىرگە مۇشۇ تىمىنى كۆرگەن بارلىق تورداشلاردىن كەچۈرۈم سورايمەن.

دىنىي قاراش، بۇ بىر خىل ئېتىقات مەسلىسى، دىنىي قارىشى كۈچلۈك بولۇش ھەرگىزمۇ بىراۋنىڭ ئېتىقادىنىڭ كۈچلۈك ئىكەنلىگىنى كۆرسىتىپ بېرەلمەيدۇ. بەلكىم بۇ شۇ كىشىنىڭ دىنىي ئېتىقادنى ئۆزىگە قانچىلىك دەرىجىدە روھى ئوزۇق

قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئەگەر بىراۋنىڭ روھى دۇنياسى تولىمۇ باي بولسا بەلكىم دىنىي ئېتىقاتى باشقا ئىجتىمائى ۋە پەلسەپىۋى قاراشلار بىلەن تېخىمۇ چوڭقۇر باغلانغان بولۇشى مۇمكىن.

دېمەكچىمەنكە روھى دۇنياسى باي ئادەمنىڭ دىنىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىش ۋە دىنىي ئەقىدىلەرنى ئۆز ھەركىتىدە كۆرسىتىشى شۇنچە غۇۋالىشىشى مۇمكىن.

ياپونىيەلىكلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادى يەنى ئېتىقات قىلىدىغان دىنىي كۆپ تەرەپلىمىلىك. بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلىرىمۇ، خرىستىيان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلىرىمۇ ھەتتا ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلىرىمۇ ئوخشاشلا مەۋجۇت.

بوۋاق تۇغۇلغان ۋاقتىدا بۇددا دىنىي قائىدىسى بويىچە چوقۇنىدۇرۇلۇپ، تۇي مەرىكىسى خرىستىيان دىنىي قائىدىسى بويىچە ئۆتكۈزۈلۈپ، ئائىلە قۇرغاندا ئىسلام دىنىي ئەقىدىسىگە ئەمەل قىلىندىغان ئىشلارمۇ بار.

مەيلى بىراۋ قايسى دىنغا ئېتىغاد قىلسۇن بىرلا ئوخشاش يېرى ئاۋال ئۆزىنى پۈختىلاش، ئاندىن ئۆزگىگە يول قويۇشتىن ئىبارەت تۈپ مېغىزى ئۆزگەرمەيدۇ. ياپونىيەلىكلەردىن ھەرگىزمۇ ئۆزىگە بومبا تېڭىپ پارتىلاپ شەھىت بولىدىغانلار چىقمايدۇ. مىللەت ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلىشنى ئويلايدىغانلارمۇ بەلكىم ھازىر يوق . دىن ئۈچۈن ئۇنداق قىلىدىغانلار ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. لېكىن بىر يېرى ئۇلار ئېتىقاد ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلغانلارغا قايىللىقىنى بىلدۈرۈپ تۇرىدۇ.

روھى دۇنياسى قانچىكى نامرات بولغان كىشىنىڭ دىنىي ئېتىقادى ئوچۇقراق قىلىپ ئېيتقاندا خۇداغا چوقۇنۇش ساداقىتى شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ.

مەن نۇرغۇن ياپونىيەلىكلەردىن دىنىي ئېتىقادى توغرلىق گەپ كوچىلاپ باققان، لېكىن ئۇلار ئوچۇق بىر نەرسە دىمىگەن . لېكىن ئۇلار ئېتىقاد قىلمامدۇ؟! ياق ئۇنداق ئەمەس، تېگىشلىك ۋاقىت ۋە تېگىشلىك ئورۇندا ئۇلارنىڭ ئېلىپ بارغان

دىنىي پائالىيەتلىرىنى كۆرۈدىغان بولسىڭىز ئۇلارنىڭ ئېتىقادىغا ھەيران قالماي تۇرالمايسىز.

ئاددى مىسال: باش ۋەزىر كوئىزىمى ئەجدادلىرىنىڭ قەبرىسىنى تاۋاپ قىلغانلىقى شۇنچە كۆپ قارشىلىققا ئۇچرىغان بولسىمۇ يەنىلا ئۇ ئوخشاشلا تاۋاپ قىلغىلى بېرىۋاتمامدۇ.

كىمنىڭ نىمگە ئېتىقاد قىلىشى بۇ پۈتۈنلەي شۇ كىشىنىڭ ئەركىنلىكىدە بولۇشى كېرەك. مەجبۇرلاپ قىلدۇرۇلغان ئېتىقاد بۇ ئېتىقاد بولمايدۇ. دوراپ قىلىنغان ئېتىقادمۇ ئوخشاشلا شۇنداق. شۇنداقلا ئېتىقادنى ھەرگىزمۇ سىرتتىقى كۈچ ئارقىلىق توسۇپ قالغىلى بولمايدۇ. قانچە توسۇلۇشقا ئۇچرىغان ئېتىقاد شۇنچە كۈچلۈنۈپ ئۇلغۇيۇپ باردۇ.

مەن ھېيتكاھ جامەسىگە بەش ياپۇنيىلىكنى باشلاپ كىرگىنىمدە نامراز ۋاقتى بولۇپ قېلىپ سەل ساقلاشقا توغرا كەلدى. ئامالسىز سىرتتا ساقلاپ تۇردۇق. ئاندىن جامائەت تارقىغاندىن كېيىن بىز بېلەت ئېلىپ ئىچكىرىگە كىردۇق ئايالقىلارنىڭ سېلىپ مەھراپنىڭ ئالدىغا يۈگۈندۇق، ئاردىدىن بىر ياپۇنىيەلىك چىقىپ مۇسۇلمانلار بۇ يەردە يىغىلىپ قانداق ئىبادەت قىلىدۇ دەپ سورىۋىدى ، مەندە بىر ۋاخ نامراز ئوقۇۋېتىش ئويى تۇغۇلدى، مەن ئۇنۇمنى چىقىرىپ تەگىبىر ئېيتىپ نامراز باشلىدىم. ئوقۇپ بولۇپ كەينىمگە قارىسام ياپۇنىيەلىكلەرمۇ كەينىمگە سەپ بولۇپ مەن بىلەن ئوخشاش ھەركەتلەرنى قىلىپ كۆرۈنۈشتە نامراز ئوقۇپتۇ. ئىشىك باققۇچى مەزىنئاخۇنۇم قوللىرىمنى سىقىپ ئاللادىن ماڭا ئاسايىشلىق تىلەپ كەتتى. لېكىن مېنىڭ ئىچىم ئورتەندى. چۈنكى ئۇلار پەقەت شەكلەنلا ئوقۇغان ئىدى. ئومرىدە بىر قېتىم مۇسۇلمانلارنىڭ ئىبادەت قىلىش ئۇسۇلىنى ئۆز ئەمەلىيىتىدىن ئۆتكۈزۈپ بېقىشقا پۇرسەت بولغان ئىدى. چۈنكى ئۇلار مەككىگە بارسىمۇ بۇنداق پۇرسەتتىن

بەھرىمان بولالماس ئىدى.

ياپۇنىيىدىكى مۇسۇلمانلار ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ياپۇنىيىدىكى ئىناۋىتى دېگەندەك تىملاردا يېزىشقا يەنە كېيىن پۇرسەت چىقىپ قالار.

"سەن كىم؟"

يۈسۈپئېلى ياسىن:

چەتئەلگە چىققان ئۇيغۇرلارنىڭ دېيىشچە، ئۇلار ئۇمۇميۈزلۈك دۇچ كەلگەن بىر ئىش ــ سالاھىيەت مەسىلىسى. يەنى، سىز چەتئەل تۇپرىقىغا قەدەم باسسىز، كىشىلەر سىزنىڭ سالاھىيىتىڭىزنى سورايدۇ. سىز:"مەن جۇڭگودىن كەلدىم" دەپ جاۋاب بېرىسىز. ئۇلار ھەيران قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سىز:" جۇڭگودا 56 مىللەت بار، خەنزۇلار نوپۇسنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە 55 ئاز سانلىق مىللەت بار. جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى دەپ ئاتىلىدىغان بىر يەر بار. ئۇ يەردە ئۇيغۇر ئىسىملىك بىر مىللەت بار، نوپۇسى 10 مىليون ئەتراپىدا، دىنى ــ ئىسلام، تىلى ــ تۈركىي تىللار ئائىلىسىدە،

مانا مەن شۇ ئۇيغۇر مىللىتىدىن بولىمەن...." دېگەندەك چۈشەنچىلەرنى بېرىشكە مەجبۇر بولىسىز.

قىياسىمچە، سىزنىڭمۇ مانا مۇشۇنداق ھەم قىزىقارلىق ھەم كىشىنى چوڭقۇر ئويلارغا سالىدىغان "سالاھىيەت تونۇشتۇرۇش" سەرگۈزەشتىلىرىڭىز بولۇپ ئۆتكەنغۇ دەيمەن؟ بۇلار ھەققىدە توختالمىڭىز بىز ئۆز-ئۆزىمىزنى "يەنە بىر كۆز"دىن كۆرۈۋېلىشىمىز مۇمكىن.

مەمتىمىن ئەلا:

يات ئەللەردىكى كىملىك تۇيغۇسى ۋە ئۇنىڭ چۈشىنىلىشى ئىنتايىن ئۆزگىچە: ئادەم ئېغىر ھەسرەتكە چۆككەندە، ئۆزىنى قايتىدىن بايقايدۇ؛ ئادەم ئۆزىنى كىملىكسىز ھېس قىلسا، كىملىكىنىڭ يىراقتىن ئۇنىڭغا ئىلتىجا قىلىۋاتقانلىقىنى تۇيۇۋقسىز بايقاپ قالىدۇ. ئادەم چەكسىز خىياللارغا غەرق بولۇپ تۇيۇقسىز «مەن كىم؟» دەپ ئىچكىرىلەپ سورىسا، ئېرىشىدىغىنى باش ئاخىرى يوق بىر تۇتام خىيال بولىدۇ. تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىپ، ئاشۇ سوئالنىڭ سۇبيېكتىنى تاپماقچى بولغان ئادەم پەقەت «ئىگە» سۈپىتىگە كىرىۋالغان گراماتىكىلىق تەركىبلەرنىڭ مەسخىرىسىگە ئۇچراۋاتقاندەك ھېس قىلىپ قالىدۇ. كىملىك بەزىدە شۇ قەدەر يىراقتا، يېقىنلاشقۇسىز ۋە ئېيتقۇسىز تۇيۇلىدۇ، يەنە بەزىدە شۇ قەدەر يېقىن، ئىچكىيلىكتىلا تۇرىدىغاندەك بىلىنىدۇ. يات ئەل ئادەمگە يۈكلەيدىغان ئەڭ چىن كىملىك دەل كىملىكنىڭ خۇددى شامالدەك كۆچۈشىدۇر: بۇ يەردە كىملىك ئارىيەتكە ئېلىنىدۇ، ۋاقتلىق، يېگانە.

ئۆزلۈكنىڭ ئۇ يەردە ئەمەس بۇ يەردىلىكى ئۇنىڭ ئۆزگىگە مەنسۇپ ئەمەسلىكىنى بىلىدۇرۇپ تۇرسىمۇ، ئۆزلۈكنىڭ كىملىكى ئۆزىنى بەزىدە ساپ تاسادىپىيلىق دەپ قالىدۇ: ئۇ ئېھتىمال ھەم ئۇ يەردە ھەم بۇ يەردە بولۇشى مۇمكىن. مانا بۇ توماس ئېلىئوت زاربىققان ئۆزلۈكتىن ئازات بولۇشتۇر ياكى بۇ يېتىز ياقتۇرغان ئۆزلۈكنى نىقابلاشتۇر، ياكى بۇ ماركۇئېس دې سادې قۇتۇلۇشىنى ئويلىغان لېكىن قۇتۇلالماي بىر ئۆمۈر ھەسرەت چەككەن بىرلا بەدەنگە قامىلىپ ياشاشتۇر.

كىملىك قاتلاملىق بولىدۇ. ئاممىۋى دۇنيادا ئىسمىمنىڭ ۋە چىرايىمنىڭ ئوخشاشلىقى مېنىڭ كىملىكىمنى ئۆزگىلەرنىڭ تونۇشىغا يوللايدۇ. كىشىلەرنىڭ

خاتىرىلىرى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ كىملىكىنى تەكرار ۋە تەكرار جەزملەشتۈرىدۇ. يېقىنلار بىر-بىرىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتمەسلىككە شۇنداق دىققەت قىلىدۇ. يات ئادەمگە بولسا ياتلار پەرقسىز كۆرۈنىدۇ، نامسىز بىلىنىدۇ. كىملىكىڭ چوڭقۇرراق يەنە بىر قاتلىمى بولۇپ، ئۇ كورۇنمەستۇر ھەم ئۆزگىرىشچاندۇر. گەرچە ئەسلىمە ئۆزلۈكنى ھەر دائىم ئۆزىگە قايتۇرۇپ ئەكەلسىمۇ، ئۇنتۇش ئېلىپ كەلگەن پاراكەندىچىلىكنىڭ ئاشۇ مىنۇتلىرىدا ئۆزلۈك ئۆزىنى خالىغانچە كۆرۈش ئەركىنلىكىگە ئېرىشىدۇ. ئۇنتۇلۇش ئېلىپ كەلگەن ياتلىشىشتا ئۆزلۈك ئاۋۋال ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىنى ۋاقىتلىق (ياكى بەزىدە مەڭگۈلۈك) ئۇنتۇيدۇ، كېيىن ئۆزىنىڭ نېمىنى ئۇنتۇغانلىقىنىمۇ تامام ئۇنتۇيدۇ. قىزىقارلىقى، باشقىلارنى ئۇنتۇپ كېتىش ئۈلارنى قەلبىتىن ئۇزاقلاشتۇرۇپ، ئادەمنى ئۆزى بىلەن ئارامخۇدا قويىدۇ. ئادەم ئۆزى بىلەن ئۆزگىنى تەڭلا ئۇنتۇپ قالغاندا، ئۆزىنى قارا باسقانلىقىنى ھېس قىلىدۇ. قارا باسقاندا، ئادەم ئازابلىق تىپىرلاشتا قالىدۇ: ئۇ چاغدا ئۇ ئۆزىگە ياكى ئېھتىمال ھېچكىمگە تەۋە بولمىغان شەخسسىز بىر كىملىك بىلەن قۇتۇلۇش يولى ئىزلەشكە قالىدۇ.

ئۆزلۈكنىڭ ئەڭ تېرەنلىرىدە، يەنى ئۇنىڭ ئۆزلۈكنىڭ ئىرادىسىدىن ھالقىغان، ئەكس ئەتتۈرۈش قابىلىيىتىنىڭ قۇربى يەتمەيدىغان ۋە ئەسلىمىسىنىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ كەتكەن بوشلۇقىدا شەخسسىز شۇڭا ئۇنۇڭبرسال بىر كىملىك بار. ئۇ بىلىنمەس ۋە سېزىلمەس مەخپىيلىكى بىلەن تارىخنىڭ ئەڭ يوچۇن قېتىغا يوشۇرۇنغان. ئۇ بەزىدە ئۇنتۇلغاندۇر—سۇبىيېكتىپلىقنىڭ ئاڭلىق ئەكس ئەتتۈرۈشىدىن چەتكە ئېلىنغان بۇ كىملىكنىڭ تۇيۇقسىز ئاشكارىلىنىشى ئۆزلۈكنىڭ تېگى تېگىدىن ئالغاندا ئۆزى پەرقلىنىدىغان لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئوخشاپ كېتىدىغان ماھىيىتىنى نامايان قىلىدۇ. يەنى، ئۆزلۈك ئۆزىنىڭ ئەڭ تېرەنلىرىدە ئۆزگە ئىكەنلىكىنى بايقايدۇ. تۆۋەندىكى قىسقا ھېكايىگە قۇلاق سېلىڭ.

مەن بىر كۈنى پوچتىخانىغا خەت سېلىشقا بارىدىم. پوچتىخانا ئىچىگە كىرىپلا ئۇزۇن كەتكەن ئۆچىرەتنى كۆرۈپ، سەل ئارىسالدى بولۇپ تۇرۇپ قالدىم. چۈنكى مېنىڭ يېرىم سائەتلەردىن كېيىن باشلىنىدىغان دەرسىم بار بولغاچقا، ھازىرلا ماڭمىسام بولمايتتى. قېرىشقاندەك، قولۇمدىكى خەتنى قارشى تەرەپكە بۇگۈنلا سېلىۋەتمىسەم، ئەتە-ئۆگۈنلەتىن ۋاقتىم چىقمايتتى. ئاخىر ئۆچىرەتتە ئازراق تۇرۇپ بېقىپ، ۋاقتىنى دەڭسەپ باقماقچى بولدۇم. بىر ھازادىن كېيىن ئۇزۇن ئۆچىرەت خېلىلا قىسقىرىدى، شۇنىڭدىمۇ مېنىڭ تىتىتىلقىم بېسىقمىغانىدى. بىر كەمدە تۇيۇقسىز ئارقامدا ئۆچىرەتتە تۇرۇۋاتقان بىرىنىڭ ئىنگلىز تىلىدا:

--سىزدىن بىر سوئال سورىسام بولامدۇ؟--دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئىتتىك ئارقامغا ئۆرۈلۈپ قارىسام، چىرايلىق بىر قىز ئىجازىتىمنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

--مەرھەمەت، --دېدىم ھەيرانلىق بىلەن. چۈنكى مەن ئۇ قىزنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم.

--مەندە ھازىر سىزنىڭ كىملىكىڭىز ھەققىدە غەلىتە بىر سېزىم پەيدا بولۇۋاتىدۇ، شۇنى سىزدىن سوراش ئارقىلىق جەزملەشتۈرۈپ باقاي دېگەنىدىم. مەن بۇنداق ئىشلارغا بەك ئامراق، --دېدى ئۇ. تېخىمۇ ھەيران قالدىم ۋە ئۇنىڭغا:

--بولىدۇ، تېپىپ بېقىڭ، --دېدىم ئەدەب بىلەن. مەنمۇ بۇ ئىشقا سەل قىزىقىپ قالغانىدەكىدىم.

--سىز تۈرك مىللىتىدىنمۇ دەيمەن، -- دېدى ئۇ سىنچى كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ تۇرۇپ.

--مەن ئۇيغۇر، بۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقانىدا سىزنىڭ قىياسىڭىزمۇ ئۇنچە خاتا ئەمەس. لېكىن، ھەيران قېلىۋاتقان يېرىم سىز بۇنى قانداق بىلىسىز ۋە ئۆزىڭىز كىم؟

ئۇ بىر دەم تۇرىۋېلىپ، سۆزىنى باشلىدى:

ـ ـمەنمۇ تـۇرك مىللىتـىدىن. تۇركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىلىكمەن. ئابىيا سىزنىڭ ئۇيغان-بۇيانغا قاراپ كەتكەنلىرىڭىزدىن بىر ئىشقا ئالدىراۋاتقانلىقىڭىزنى پەملىدىم. سىز دەل ئاشۇ چاغلاردا «ئۇف، ئۇف...» دېگەن ئاۋازنى بىر نەچچە قېتىم چىقاردىڭىز. بىلەمسىز، مېنىڭ ئۇزۇن يىللىق كۆزىتىشىمچە دۇنيانىدا پەقەت تۇركلەرلا بىر ئىشقا ئالدىرىسا، مۇشۇنداق ئاۋاز چىقىرىدۇ. شۇنىڭغا قاراپ مەن سىزنى تۇركمىكىن دېگەن ياكۇنگە كەلدىم. شۇندىمۇ بۇنى سىزدىن بىر سورۇشتىش قارارىغا كېلىپ، ئاخىر سورىدىم.

ئۇ قىزنىڭ گەپلىرىدىن ھەم ھەيران قالسام ھەم ئۇنىڭ ئۆتكۈر كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمىدىم. بۇ ئىش ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، كىملىك ھەققىدە يەنە ئويلايدىغان بوپ قالدىم. دېمەك، مېنىڭ كىملىكىمنى ھەم تارىخ سۆزلەيتتى ھەم ئۇنى ئۆزۈمنىڭ ھەر بىر تىنىقلىرىدا سۆزلەيتتىم. مېنىڭ ئاڭلىق باشقۇرۇشۇمدىن پۈتۈنلەي ھالقىغان بىر ئورتاق كىملىك ئەڭ مۇھىمى ئۆزىنى بىز ئارقىلىق سۆزلەيتتى. دېمەك، مەن مەدەنىيىتىمىدە، مەدەنىيىتىم مەندە بىر بىرىمىزنى سۆزلەيتتۇق.

مەن چەتئەلدىكى مۇساپىرلىق ھاياتىمدا چوڭقۇر كىملىك مەسىلىسىگە يولۇققىنىم: ئۆزۈمنىڭ كىملىكىمنى، نەدىن كەلگەنلىكىمنى ۋە نېمىنى ئارزى قىلىدىغانلىقىمنى باشقىلارغا چۈشەندۈرۈشنىڭ نەقەدەر تەسلىكىنى تالاي قېتىم ھېس قىلدىم. چۈشەنمىگەنلىرى تولا سوئال سوراپ، مېنى تارىخنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىغا قايتىدىن قايتىشقا مەجبۇر قىلدى؛ چۈشەنگەنلىرى بولسا ماڭا ئېچ ئاغرىتتى. مەن بۇنداق ئېچ ئاغرىتىشلارنىڭ بەدىلىنمۇ تۈيۇپ تۇردۇم. چۈنكى بەزىدە ئېچ ئاغرىتىلغۇچى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئېچ ئاغرىتقۇچىنىڭ مەندىن كۈتكەن توۋەنلىك تۈيغۇسىنى ئېتىراپ قىلىشقا يوشۇرۇن ۋە ئۇن-تىنسىز مەجبۇرلاندىم. ھېسداشلىق ئېلىپ كېلىدىغان

سىسىپتىرىك بولمىغان روھىي ھالەت مېنى خىلىغچە قىينىدى. ھېسداشلىقنىڭ خۇددى ئەنگلىيە پەيلاسوپى داۋىد خيۇم ئېيتقاندەك كىشلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئەخلاقي مۇناسىۋەتلەرنى بارلىققا كەلتۈرگۈچى ئاساسلىق ئىكەنلىكىدىن گۇمانلانىدىم. ھېسداشلىقنىڭ قارىقىغا ئېلىنغىنىمدا، ئۆزۈمنىڭ قارىغا ئالغۇچىنىڭ ئۆزلۈك-ئېڭىنى تونۇشىغا خىزمەت قىلىشقا قالغانلىقىمغا چىن پۈتۈپ قالدىم. كىشلەر شۇنىڭغا ئىشىنىشكە ئادەتلەنگەنكى، كىملىك ئېڭى ھامان ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى ئۆز-ئارالىققا موھتاجدۇر. لېكىن، سەن دائىم ئۆزۈڭ قوبۇل ئېتىدىغان كىملىكىڭنى باشقىلارنىڭ ئېتىراپ قىلمايدىغانلىقىنى بايقىغىنىڭدا، ياكى تەنھالىقنى تاللايسەن ياكى ساڭا ئۆزىنىڭ قارىشى بويىچە خالىغانچە كىملىك تۇرغۇزىدىغان ئۆزگە يۈكلىگەن يېڭى ھەم يات كىملىكنى قوبۇل قىلىپ ياشايسەن. كېيىنكىسى ئۆزىدىن ياتلىشىشتۇر. مۇشۇنداق ئىش تەكرارلىنىۋەرگەندىن كېيىن، بەزىدە دۇنيادىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ يېگانىلىققا پاتتىم، ھېچكىمگە كۆرۈنمىدىم، خۇددى قەدىمكى زامانلاردىكى تەنھا زاھىدلاردەك.

بىر قېتىم، چېخلىق بىر ساۋاقدىشىم بىلەن ئۆتكۈزگەن مۇنۇ سۆھبەت ھېلىھەم قۇلاق تۈۋىمدىن كەتمەيدۇ:

--مەمتىمىن، --دېگەنىدى ئۇ ماڭا تىكىلىپ تۇرۇپ، --سەن بۇ يەردە ھېچكىمگە ئوخشمايسەن. سەن ماڭا بەزىدە ئۆزۈڭنىڭ مىللىتىنىڭ ئىچىدە يۈرگەن ئارامسز ۋە سۈرگۈندىكى ئەرۋاھىتەك تۇيغۇ بېرىسەن. سەن بۇ يەردىمۇ شۇنداق، ئۆزۈڭنىڭ ۋۇجۇدىدا تېخىمۇ شۇنداق.

بەزىدە كىتابلار ماڭا پاناھگاھ بولدى، لېكىن كىملىكىمگە خۇددى جىن چاپلاشقاندەك چاپلاشقان تىرەن ئارامسزلىق مېنى قىينىدى. ئادەم ئارامسزلانغاندا ئۆز مەۋجۇدىيىتىنىڭ ئۆزىدىن ھالقىما ياساپ كەلگۈسىگە قاراپ توختاۋسىز

قېچىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىدۇ — ھەتتا ئارامسىزلىق ئارامسىزلىقتىن قېچىۋاتقانىدەك. ئارامسىزلىق بىر خىل ئۆزگىچە مەۋجۇتلۇق ھالىتى بولۇپ، ئۇنىڭدا بىرى سۈبيېكت ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىئىختىيارلىقتا خۇددى بىر يەرگە يىغىلمايۋاتقانىدەك سەزسە، يەنە بىرى ئۇ ئۆزىنى بىرەر قىممەت بىلەن ئۇزاق مۇددەت جىپسلىيالمايدۇ ۋە ئۆزىنى ھامان قانائەتسىزلىنىپ تۇرىدىغان ئىستەكلەرنىڭ ئىلكىدە كۆرىدۇ. ئارامسىز ئادەمگە نىسبەتەن دۇنيا پەقەتلا بىر جەريان، سۈبيېكتىپلىق بولسا مۇشۇ جەريانىنىڭ ئىچكىيلىششى، خالاس. ئۇنىڭ كىملىكى بولسا توختاۋسىزلىققا ۋە ئۆزگىرىشچانلىققا مايىل: «ئۇ» بىرلا ۋاقىتتا ھەم ئۆزى ھەم ئۆزىدىن ھالقىغان؛ ئىچكى سەزگۈ جەھەتتە ھەم يىغىلغان ھەم چېچىلغان. كىملىكىنىڭ بۇ خىل قوش ياقىملىقى يات ئەلدە تېخىمۇ روشەنلىشىدۇ.

يات ئەللەردىكى يات نەرسىلەرنىڭ ئاستىدا يۇرگىنىمىدە ئۆزۈمنى جاھانىنىڭ گىرۋىكىنى ياقىلاپ كېتىۋاتقان ئادەمدەك ھېس قىلدىم. ئەنە شۇ چاغلاردىكى ھېسسىياتىم بويىچە ئېيتقاندا ياتۋاشلىق قىسمىتى مېنى ھەممىدىن ئايرىپ ئەسلىمىگە ئېلىپ باردى. لېكىن، ئۇلار بەكلا كونا ئىدى. بەرھەق، خۇددى ئەنگلىيە پەيلاسوپى جون لوك ئېيتقىنىدەك تۇنۇگۈنكى «سەن» بىلەن بۈگۈنكى «سەن» نى ۋە بۈگۈنكى «سەن» بىلەن ئەتىكى «سەن» نى بىر بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ، كىملىكنى قۇراشتۇرۇپ چىقىدىغان نەرسە دەل ئەسلىمىدۇر — بۇ بىزنىڭ ئوخشاش كىملىكتىكى شەخس بولۇشىمىزنىڭ ئالدىنقى شەرتىدۇر. ئۇنىڭدىن سىرت، چۈشىمۇ ئادەمنى ئۆتمۈشىنىڭ قاراڭغۇ كارىدورىغا باشلايدۇ: ئۇ يەردە نۇرغۇن نەرسىلەرنى قايتىدىن كۆرگىلى بولىدۇ، لېكىن ئۇلار پۈتۈنلەي تونۇغۇسىز، بىئىختىيار ياكى يېڭىلانغان.

مەن كىملىكىمنى خۇددى ئەسلىمەمنى قايتا ئەسلەش جەريانىغا ئوخشىتىمەن: مەن ئۇيغۇرلۇقۇمنى ھېسلىرىم، خىياللىرىم ۋە چۈشلىرىم ئارقىلىق نامايان قىلسام،

ئۇيغۇرلۇق بولسا ئۆزىنى مەن ئارقىلىق يىراق-يىراقلاردا نامايان قىلىدۇ. ئۇيغۇرلۇقنىڭ مېنىڭ كىملىكىمنى قۇرۇپ چىقىشى نوقۇل ھالدىلا ئۇنىڭ مېنىڭ ئېستېتىكا تۇيغۇمنى، ئۇيۇمنى، ئەركىن تاللىشىمنى ۋە ئادەمىيلىك قىممەتكە ئىگە بولۇشۇمنى بىر ئاساس بىلەن تەمىنلىشىنىلا كۆرسىتىپ قالماستىن، يەنە مېنىڭ مەۋجۇتلۇقۇمنىڭ سىرلىق مەنىسىنمۇ بەلگىلەشنىمۇ كۆرسىتىدۇ: مېنىڭ پۈتكۈل مەۋجۇتلۇقۇم بىلەن ھەر ۋاقىت تاللايدىغان كىملىكىم ئاللىبۇرۇن مېنىڭ كىم بولۇشۇم تەرىپىدىن ئەركىن تاللانغان. مانا بۇ مېنىڭ كىملىكمدىكى مېنىڭ ئەقلىي بىلىش ئىقتىدارىمدىن ھالقىغان زىتلىقتۇر.

گۆھەر يۈسۈپ:

مېنىڭچە چەتئەلدە ياشاۋاتقان ھەر بىر ئۇيغۇر ئۆزىنى تونۇشتۇرغاندا يۇقىرىدىكى ئەھۋالغا دۇچ كەلمىگەنلىرى بولمىسا كېرەك. تۆۋەندە مەنمۇ ئۆزۈمنى تونۇشتۇرۇش جەريانىدا بېشىمدىن ئوتكەن بىر قانچە ۋەقەلىكنى سوزلەپ بېرەي.

مەن ھانnوۋېرىدىكى مەلۇم بىر شەخسى تىل مەكتىپىدە بىر مەزگىل تىل ئۆگەنگەندىن كېيىن، ھازىر ئوقۇۋاتقان ئۇنىۋېرسىتېتىمنىڭ(Westfaelische Wilhelms-Universitaet Muenster) تىل سىناق ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ ئۇلارنىڭ DSH ئىمتىھانىغا(بۇ ئۇنىۋېرسىتقا كىرىشتىن بۇرۇن بەرمىسە بولمايدىغان بىر خىل تىل ئىمتىھانى بولۇپ، ئادەتتە بۇ ئىمتىھانىدىن ئوتەلمىگەنلەر ئۇنىۋېرسىتتا ئوقۇش سالاھىيىتىگە ئىگە بولالمايدۇ) تەييارلىق قىلىش سىنىپىغا قوبۇل قىلىندىم. بۇ مەكتەپتە بېڭىدىن قوبۇل قىلىنغاچقا بۇ شەھەردە تېخى تۇرالغۇ ئورنۇم يوق ئىدى، شۇڭا ئۆزۈم تۇرۇۋاتقان شەھەردىن(مەن بۇرۇن تۇرغان شەھەر ھانnوۋېر) پويىز بىلەن 2

سائەت يول يۈرۈپ كىلىشكە تۇغرا كىلەتتى. تۇنجى دەرس باشلانغان كۈنى ئارلىق تۇپايلىدىن دەرسكە يېرىم سائەتتەك كېچىكىپ قالغان ئىدىم. كىرسەم باللارنىڭ ھەممىسى ئوزلىرىنى قىسقىچە

تونۇشتۇرۇۋاتىتىكەن. مەن بىر ئاسىيالىق(ئۇ ۋاقىتتا ئۇ بالىنىڭ جۇڭگولۇق ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن ئىدىم) بىر بالىنىڭ يەنىدىكى بوش ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇردۇم. بىردەمدىلا ئوزىنى تونۇشتۇرۇش نوۋىتى ماڭا كەلگەن ئىدى. ئوقۇتقۇچىمىز: "ئەمدى سىز ئوزىڭىزنى بىر تونۇشتۇرۇڭ، قايسى دولەتتىن كەلگەنلىكىڭىزنى، نېمە كەسىپتە ئوقۇماقچى بولغانلىقىڭىزنى قىسقىچە بىر سوزلەپ ئوتىسىڭىز" دىدى. مەن ئۆزۈمنىڭ جۇڭگودىن كەلگەنلىكىمنى ئېيتىشىم بىلەن، گىپىمنىڭ ئاخىرى تېخى تۇگە-تۇگىمەيلا يېنىمدىكى خەنزۇ ئوقۇغۇچى:" ？什么?你是中国人 "دەپ چۇچۇپ ئىشەنمىگەندەك ھەيرانلىق ئىلكىدە ماڭا قاراب قالغان ئىدى. بۇ بالا بىلەن بىرگە تەڭ سىنىپمىزدىكى بارلىق ئوقۇغۇچىلار ھەتتا مۇئەللىمۇ ھەيران قالغان ئىدى. مەن سوزۈمنى داۋام قىلىپ، ئۆزۈمنىڭ ۋەتەن ئىچىدە ئوقۇشۇمنى تامامىلاپ بولغانلىقىمنى، بۇ يەردە قانۇن كەسپىدەماگىستىرلىقتا ئوقۇماقچى بولغانلىقىمنى ئېيتىپ ئوتتۇم. سوزۈمنىڭ تۈگۈشى بىلەن مۇئەللىم:"سىز راستىنلا جۇڭگو دىن كەلگەنمۇ؟ قايسى تەرىپىدىن، ئەلۋەتتە جۇڭگو بەك چوڭ دولەت، بەلكىم بىز بىلمەيدىغان يەنە سىلەرنىڭ مىللەتكە ئوخشاش باشقا مىللەتلەرمۇ كۆپ بولۇشى مومكىن" دىدى. مەن ئۇلارغا قىسقىچە قىلىپ ئۆزۈمنىڭ جۇڭگونىڭ غەربى-شىمال قىسمىدىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايۇنىدىن كەلگەنلىكىمنى، ئۇ يەردە ئۇيغۇر دەپ ئاتىلىدىغان بىر مىللەتنىڭ ياشايدىغانلىقىنى، مەن ئۆزۈمنىڭ شۇ مىللەتتىن ئىكەنلىكىمنى ھەم ئۇيغۇرلار توغرىسىدا قىسقىچە سوزلەپ ئىزاھات بېرىپ ئوتتۇم. مۇئەللىم:" بۇگۈنچە ۋاقىت مۇناسىۋىتى بىلەن تۇنجى سائەتلىك دەرسىتە مۇشۇنچىلىك تونۇشۇپ تۇرايلى.

ۋاقتتىلىك ئوتۇشىگە ئەگىشىپ دوستلار ئوز-ئارا چۈشىنىشىپ ياخشى تونۇشۇپ قالالايسىلەر، ئەمما يۈسۈپ خېنىم(بۇ يەردە ئادەتتە فامىلىسىنى قوشۇپ ئاتايدىكەن) سىز چوقۇم بىزگە ئوز مىللىتىڭىز توغرىسىدا تەپسىلى قىلىپ سوزلەپ بېرىسىز، مەن قىزىقىپ قالغانىدەك بەلكىم بۇ يەردە ئولتۇرغان ساۋاقداشلىرىڭىزمۇ سىز توغرىسىدا تەپسىلى بىلىشنى خالىسا كېرەك"دىدى. شۇنداق قىلىپ قىسقىچە تونۇشتۇرۇشتىن كېيىن رەسمى دەرسىمىزنى باشلىۋەتتۇق. تەنەپپۇس ۋاقتىدا كۆپلىگەن ساۋاقداشلار مېنىڭ يېنىمغا كەلىپ:"سەن راستىنلا جۇڭگودىن كەلگەنمۇ؟ ياكى سېنىڭ ئاتا-ئانىڭ جۇڭگوغا كوچمەن بولۇپ كەتكەنمۇ؟ ياكى ئاتا-ئانىڭ ئىككىسىنىڭ بىرى خەنزۇمۇ؟(بۇلارنىڭ نەزىدىكى جۇڭگو پەقەت خەنزۇلارلا ياشايدىغان بىر دولەتتىن ئىبارەت ئىكەن)"دەپ مېنى سوئاللار بىلەن كومۇۋەتتى. ئارلىقتا ئولگا ئىسىملىك ئۇكرائىنىيلىك قىز ساۋاقدىشىم:"سەن يە چىراي تۇزەش ئوپراتسىيىسى قىلغان جۇڭگولۇقمۇ؟ "دەپ چاقچاق قىلىپ هەممىزنى كۇلدۇرۇۋەتتى.

سىنىپىمىزدا جەمى 23 بالا بار بولۇپ، 13 ئوقۇغۇچى جۇڭگودىن كەلگەن، قالغانلىرى روسىيە، گىروزىيە، ئۇكرائىنىيە، بۇلغارىيە، تۈركىيە، كورىيەدىن كەلگەنلەر ئىدى. سىنىپىمىزدىكى جۇڭگولۇق ساۋاقداشلارمۇ ئۇيغۇرلارنى تىلۇزوردا كورۇپ باققانلىقىنى، ئەمىلىيەتتە كورۇپ باقمىغانلىقىنى، شۇڭا مېنى كورۇپ دەسلەپتە ئۇلارنىڭ تازا ئىشەنمەي قالغانلىقىنى هەم :"ئەگەر سىنى سىرتتا كورگەن بولغان بولساق تۈركىيىلىك ياكى ئىسپانىيىلىك دەپ ئويلىشىمىز ئىنىقلا ئىدى. سىلەرنىڭ چىرايىڭلار هەقىقەتەن چەتئەللىكلەرنىڭكىگە ئوخشايدىكەن . سىلەرنىڭ ئۇيغۇرچە ئۇسۇلىڭلار كىشىنى هەقىقەتەن جەلىپ قىلارلىق، بەك چىرايلىق. لېكىن هەيران قالىدىغىنىمىز سىلەرنىڭ بوينىڭلارنى تولغاپ، ئېتىپ ئوينىشىڭلار، بىزلەر ئەجەپ قانچە دورىساقمۇ دوراپ قىلىپ بولالمايدىكەنمىز. . سىلەرنىڭ كاۋىپىڭلارچۇ تىخى...

! 新疆烤肉太好吃的 "دەپ ئـوزلىرىنى باسـالمىغان ھالـدا ئوزلىرىنىـڭ ئۈيغـۇرلار توغرىلىق ئاڭلىغانلىرى، ئويلىغانلىرى سوزلەپلا كىتىشتى. . .

مەن بـۇ شـەھەرگە يوتكىلىـپ كەلـگەن مەزگىللىرىـدە بـۇ شـەھەردە تىـل ئۇگىنىۋاتقـان جۇڭگولـۇق ئوقۇغۇچىلارنىـڭ سـانى خىلىلا كـۆپ ئىـدى. ئەتىگەنلىكـى مەكتەپكە ماڭغاندا ئاپتوبۇسـقا چىققىنىمـدا لىقلا جۇڭگولـۇق ئوقۇغـۇچىلارنى كـورەتتىم. ئۇلارنىـڭ ئاپتوبۇستا خەنزۇچە سوزلىشۋاتقىنىنى ئاڭلىغىنىمدا خۇددى ئۆزۈمنى جۇڭگـو دىكـى قايـسى بىـر شـەھەردە تۇرۇۋاتقانـدەك ھـس قىلىـپ قـالاتتىم. كىيـىن ۋاقىـت ئوتكەنسىرى تىل ئىمتىھـانىنى بىرىـپ بولغانـدىن كىيـىن بـۇ شـەھەردىكى جۇڭگولـۇق ئوقۇغۇچىلارنى ئانچە كۆپ ئۇچراتقىلمۇ بولمايـدىغان بولـۇپ كەتـكەن ئىـدى. بۇنىـڭ سەۋەبى، ئادەتتە كـۆپىنچە ئوقۇغـۇچىلار تىـل ئىمتىھانىـدىن كىيـىن ئـوزلىرى خالىغـان شـەھەرلەرگە، بولۇپمـۇ چـوڭراق شـەھەرلەگە كوچـۇپ كىتىـشىدۇ، چـۈنكى چـوڭراق شەھەرلەردە خىزمەت تىپىش پۇرسەتلىرىمۇ كـۆپ بولىـدۇ. لىكىن مەن ئـادەتتە تـولا ئـۇ يـاق- بۇياققـا كوچـۇپ يۈرۈشـنى ئـانچە خـالاپ كەتمىـگەچە ھـازىر ئـۆزۈم تۇرۇۋاتقـان شەھەردە تۇرۇپ قالـدىم. ھەم بـۇ شـەھەر ئۇنىۋەرسـىتىنىڭ قـانۇن ئوقۇتۇشـى بىـر قەدەر كوزگە كورۇنەرلىـك دەپ ئاڭلىغاچقـا، ئـوز كەسـىپىمنى مۇشـۇ شـەھەردە ئوقۇشـنى قـارار قىلىـپ بۇ يەردە ئوقۇشۇمنى داۋام قىلدىم.

مەكتەپتىكـى خىزمەتدىـشىمنىڭ ئىبىتىـپ بىرىـشچە بـۇرۇنقى سـابىق سـوۋىت ئىتتىپاقىنىـڭ پەرىزىـدەنتى گۇرباچىـك مەكتۇبمىزنىـڭ قـانۇن فاكۇلتىتىنىـڭ پەخـرى مۇدىرى ئىكەن. ئـۇ ئايالنىـڭ دىيـشچە، ئەينـى ۋاقىتتـا گۇرباچىكنىـڭ ئايـالى ۋاپـات بولۇشتىن بۇرۇن، بـۇ شـەھەرنىڭ ئۇنىۋەرسـىت دوختۇرخانىـسىدا داۋالانغـانلىقىنى ھەم ئوزىنىڭ ئانسى ۋە ئىتى بىلەن ئەتىگەنلىك سەيلىگە چىققانـدا گۇرىـاچىۋنى ۋە ئۇنىـڭ

مۇھاپىزەتچىلىرىنى بىر قانچە قېتىم ئۇچرىتىپ قالغانلىقىنى، ھەر قېتىم ئۇچرىشىپ قالغىنىدا گۈرۈباچىكىنىڭ ئۇ ئايال ۋە ئۇنىڭ ئاپىسىغا دائىم بېشىنى ئىگىپ سالام قىلىپ ئۆتۈپ كېتىدىغانلىقىنى ھاياجانلىنىپ سوزلەپ بەرگەن ئىدى.

بۇ يەردە كۇرس 3 دەرىجىگە بولۇنىدىغان بولۇپ، دەسلەپكى باسقۇچى، ئوتتۇرا باسقۇچ ۋە يۇقىرى باسقۇچتىن ئىبارەت. يۇقىرى باسقۇچ ئەڭ ئاخىرقى ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىشتىكى ھەل قىلغۇچ باسقۇچ بولۇپ، بۇ جەريانىدا ئۇگىنىدىغانلىرىمىز ئالدىنقى 2باسقۇچقا سىلىشتۇرغاندا سەل كۆپ ھەم قىيىنلىق دەرىجىسى يۇقىرى ئىدى.

مانا شۇنداق قىلىپ ۋاقتىنىڭ ئوتۇشىگە ئەگىشىپ يۇقىرى يىللىق تىل كۇرسىغا چىقتىم. بۇ مەۋسۇم مېنىڭ تىل ئۆگىنىشىمنىڭ ئەڭ ئاخىرىقى باسقۇچى بولغاچقا، بۇ مەۋسۇملۇك ئوقۇش جەريانىدا سىنىپتىكى ھەر بىر ئوقۇغۇچى ئوزى خالىغان بىر تېما تاللاپ شۇ تېمىدا بىر ماقالە يېزىپ چىقىشى، ئاندىن شۇ يازغان ماقالىسى توغرىلىق سىنىپتا ئالدىغا چىقىپ سوزلىشى كېرەك ئىدى. مەن بۇ گېرمانىيىگە كەلگەندىن بېرى ماڭا بەكرەك تەسىر قىلغان ئىش، بۇلارنىڭ بۇ دۇنيادا بىزدەك بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بىلمايدىغانلىقى ھەم ئاڭلاپمۇ باقمىغانلىقى مېنى بەكمۇ بەكمۇ ئەپسۇسلاندۇردى.(ئەلۋەتتە بۇنىمۇ توغرا چۈشىنىشكە بولىدۇ. مەنمۇ بۇ يەرگە كېلىپ بەزى ئۆزۈم ئاڭلاپ باقمىغان مىللەتلەرنىڭ بارلىقىنى، ئۇلارمۇ سالاھىيىتىنى تونۇشتۇرغاندا مېنىڭمۇ ھەيران قىلىپ ئۇلار توغرىلىق ئاڭلاپ باقمىغانلىقىمنى ئېيىتتىم. دۇنيا دېگەن چوڭ، ھەر خىل ئەرىقتىكى ئوخشىمىغان مىللەتلەر ياشايدۇ، ھەممىسىنى بىلىپ كىتىشىمىز ناتايىدىن.) مانا شۇ سەۋەپلىك مەن تىل ئوقۇتقۇچىۇم بىلەن سوزلىشىپ ئۆزۈمنىڭ "جۇڭگودىكى ئۇيغۇرلار " دېگەن تېمىدا بىر ماقالە يازىدىغانلىقىمنى ئېيىتتىم. ئۇ ئايال دەرھاللا قوشۇلدى ھەم: "بىزنىڭ ئىشخانىدا سىز

توغرىلىق پاراڭلار بولغان. ھۇنكە (Hunke)خانىم بىزگە ئۇزىنىڭ سىنىپدا جۇڭگودىن كەلگەن، چىرايى باشقا جۇڭگولىقلارنىڭكىگە ئوخشمايدىغان بىر قىزنىڭ بارلىقىنى سوزلەپ بەرگەن ئىدى. سىزنىڭ بۇ تېمىدا ماقالە يېزىشىڭىزمۇ بەك ياخشى بولدى. سىلەر توغرىلىق بىلىملەرگە ئىگە بولۇۋالىدىغان ھەم سىلەر بىلەن تونۇشۇالىدىغان بولدۇق" دەپ سوزلەپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ ماقالەمنىڭ تېمىسىنى "جۇڭگودىكى ئۇيغۇرلار" دەپ بەكىتتىم. ئۆزۈمدىكى بار ماتېرياللار ۋە تۇردىكى ماتېرياللاردىن پايدىلىنىپ بۇ ماقالىدە ئۇزىمىز توغرىلىق تەپسىلى توختالدىم. ئەسلى ماقالەمنى سوزلايدىغان كۇنۇم ئۇزىمىزنىڭ مىللىيچە كىيىمىنى كىيىپ سوزلەش پىلانىم بولغان بولسىمۇ، ئەپسۇس مەن بۇ ياققا چىقىدىغان چاغدا بەكلا ئالدىراپ مېڭىپ قالغاچقا كۆپ نەرسىلەرنى ئىلىپ چىقالمىغان ئىدىم. ئويدىكىلەرگە بۇ تېمىنى سوزلەشتىن بۇرۇن تېلېفۇن قىلىپ ئۇلارنىڭ ماڭا ئەتلەس كوينەك تىككۈزۈپ، دوپپىدىن بىرنى چىقارتىپ بېرىشنى ئېيتتىم، لېكىن ۋاقىت بەكلا قىستاپ قالغاچقا ئۇلگۈرەلمەي قالدى. شۇنداقتىمۇ مەن توردىن چىرايلىق مىللىچە كېيىنىپ رەسىمگە چۈشكەن ياش قىز-يىگىتلىرىمىزنىڭ رەسىملىرىنى ، ئۇزىمىزنىڭ مىللىچە چالغۇ-ئەسۋاپلار رەسىملىرىنى، مىللىچە تاماقلىرىمىز، شەھەر قۇرۇلۇشىغا ئائىت، مىللىچە پاسۇندا بىزەلگەن ئوي رەسىملىرى، ئاپتونۇم رايۇنىمىزنىڭ داڭلىق سايياھەت رايۇنلىرى ۋە شۇنداقلا ئاپتونۇم رايۇنىمىزنىڭ مەركىزى بولغان ئۇرۇمچىنىڭ رەسىملىرىنى بېسىپ چىقىرىۋىلىپ، ماقالەمگە قوشۇمچە پايدىلىنىش ماتېريالى قىلدىم. شۇنداق قىلىپ بىزنىڭ ئۇزىمىز يازغان ماقالىمىزنى سوزلايدىغان كۇنىمىز كەلدى. بىزگە بۇ ۋەزىپىنى تاپشۇرغان ئوقۇتقۇچىمىزنىڭ ھەر ھەپتىدە 6 سائەت دەرسى بولۇپ، بۇ مۇئەللىم تېكىست يېزىش، سوزلەشنى مەشىق قىلدۇرۇشقا يىتەكچىلىك قىلاتتى. بۇگۈن چارشەنبە كۇنى 2 سائەتلىك دەرسى بار بولۇپ، بۇ 2 سائەتلىك دەرستە 4 ئوقۇغۇچى ماقالىسىنى سوزلىشى

كېرەك ئىدى. بۇگۈن مېنىڭمۇ سوزلەش نوۆبتىم بار ئىدى. ئالدى بىلەن بۇلغارىيىلىك ساۋاقدىشىمىز "مۇھىتنىڭ بۇلغىنىشى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش" دېگەن تېمىسىنى سوزلىدى. ئادەتتە ھەر بىر ئوقۇغۇچىغا نۆتۈق سوزلەش 15-20مىنۇتتىن ۋاقىت بېرىلگەن بولۇپ 5-10 مىنۇت تۆۋەندە ئولتۇرغان ساۋاقداشلارنىڭ سورىغان سۇئاللىرىغا جاۋاب بېرىش ۋاقتىى ئىدى. ئارقىدىن ئۇكرائىنىيلىك ساۋاقدىشىمىز كارخانا باشقۇرۇشقا ئائىت بىر تېمىدا سوزلىدى. شۇنداق قىلىپ 1-سائەتلىك دەرسىمىز 2 ئوقۇغۇچىنىڭ ماقالىسىنى مۇۋەپپىقىيەتلىك سوزلىشى بىلەن ئاياغلاشتى. 2-سائەتلىك دەرستە ماقاله ئوقۇش نۆۋىتى ماڭا كېلەتتى. تەنەپپۇستا سەل جىددىلەشتىم، چۈنكى بۇ مېنىڭ گېرمانىيىگە كېلىپ تۇنجى قېتىم كۆپچىلىكنىڭ ئالدىغا چىقىپ گېرمانچە نۇتۇق سوزلىشىم ئىدى. لېكىن قانداقتۇ ئوزىمىزنى تونۇشتۇرىغان پۇرسەت ئىكەنلىكىنى ئويلىسام، جىددىچىلىكلىرىم يوقاپ كېتەتتى. شۇنداق قىلىپ 2-سائەتلىك دەرسىمىز باشلىنىپ مېنىڭ نوۆبتىم كەلگەن ئىدى. مەن تەييارلىغان ماتېرىياللىرىمنى ئىلىپ ئالدىغا چىقتىم. ئالدى بىلەن مەن ئۆزۈم تۇزگەن، ماقاله مەزمۇنى قىسقا يىغىنچاقلانغان قەغەزنى ھەر بىر ساۋاقداشلىرىمغا تارقىتىپ بەردىم. ئالدى بىلەن مەن بۇگۈن سوزلىمەكچى بولغان تېمامنى جاكارلىۋىتىپ ئاندىن رەسمى سوزلەشنى باشلىدىم. خۇددى يۇقىرىدىكى سۇئال مەزمۇنىدا يىزىلغانىدەك، جۇڭگو توغرىسىدا قىسقىچە سوزلىۋىتىپ، جۇڭگودا جەمئى 56 مىللەتنىڭ بارلىقىنى ، بىر مىللەت(خەنزۇ)نىڭ كۆپ سانلىقنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى دېدىم، ئارقىدىنلا سىنىپىزدىكى جاڭ فامىلىلىك قىزنى كورسىتىپ:" بۇ قىز مانا سىلەر ئويلايدىغان تىپىك جۇڭگو قىزى يەنى كۆپ سانلىق، مەن بولسام قالغان 55 ئاز سانلىق مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان <ئۇيغۇر> مىللىتىدىن بولىمەن" دەپ ئوتتۇم. سوزۇمنى داۋام قىلىپ ئۇلارغا يەنە ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ياشايدىغان جايلار، نوپۇسى، ۋە بۇ مىللەتنىڭ

زادى قانداق بىر مىللەت ئىكەنلىكىنى تەپسىلى سۆزلىدىم. ئارقىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئورۇپ-ئادىتى، دىنى-ئېتىقادى، مىللى مەدەنىيىتى توغرىسىدا سۆزلىدىم. ئاندىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسلىق شۇغۇللىنىدىغان كەسىپ، يەنى ياشاش ئۇسۇلى، تۇرمۇشىغا ئائىت توختالدىم. ئۇندىن باشقا بىزنىڭ مەدەنى يادىكارلىقلىرىمىز توغرىسىدا، ئۇلۇغ ئەدىپلىرىمىز، ئىلىم-پەن ساھەسىدە كۆزگە كۆرۈنگەن شەخسلەر توغرىسىدىمۇ(گەرچە ئۇلار تازا بىلىپ، تونۇپ كەتمىسىمۇ) سۆزلىدىم. ئۇيغۇر مىللى سەنئىتىنى چوڑىدىگەن ھالدا مۇھىم نۇقتىلارنى تەكىتلەپ ئوتتۇم. يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ داۋازلىقتىكى كۆزگە كۆرۈنگەن نەتىجىلىرىنى، تەنتەربىيە ساھالەردە كۆزگە كۆرۈنگەن نەتىجىلىرىنى سۆزلىدىم. مەن سۆزلىگەندە تۆۋەندە ئولتۇرغان دوستلىرىمىزنىڭ نەقەدەر قىزىقىپ، بېرىلىپ ئاڭلاۋاتقانلىقىنى سەزدىم. ھەتتا تېخى ماقالەمنى سۆزلەش جەريانىدا سۇئال سوراشقا ئالدىراپ كەتكەن بىر قانچە ساۋاقداشلىرىمزمۇ بولدى، لېكىن ئوقۇتۇقۇچۇم ئۇلارغا : "سەل ساقلاڭلار، ھەممىنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن سۇئالىڭلارنى سورىساڭلار بولىدۇ !" دېيىشى بىلەن توختاپ قالدى. مەن يەنە داۋام قىلدىم. مەن ئۆزىمىزنىڭ مىللى تاماقلىرى، كىيىم -كېچەكلىرى ۋە بىر قىسىم تۇي-تۆكۈن ، نەزىر-چىراقلارغا ئائىت ئورۇپ-ئادەتلىرىمىز توغرىسىدا سۆزلىدىم. مېنىڭ بۇ ماقالەم 30مىنۇتتەك سۆزلەندى. بىزگە بېرىلگەن ۋاقىتتىن سەل ئىشىپ كەتتى. چۈنكى ئارلىقتا بالىلار يەنە ئوقۇتقۇچىمىزنىڭ ئەسكەرتىشىگە باقماي "بەك مۇھىم سۇئاللار ئىدى، قىسقىلا سۇئال" دەپ ئۇنى- بۇنى سوراپ ماقالە سۆزلەش ۋاقتىنى سەل ئېلىۋالغانىدى. شۇنداق قىلىپ 2-سائەتلىك دەرسنىڭ تەڭدىن كۆپ ۋاقتىنى مەن ئىلىپ بولدۇم. ۋاقتىنىڭ يېتىشمايدىغانلىقىغا كوز يەتكەن ئوقۇتقۇچۇمىز ماڭا قاراپ: "گوھەر، ئامدى قولىڭىزدىكى رەسىملەرنى بىزگە كورسىتىڭ، ۋاقتىمۇ بىر يەرگە بارىدى، بۇ باللارغا قويۇپ بەرسەم بۇلارنىڭ سۇئالى ئەتىگىچىمۇ تۈگۈمەيدىغان ئوخشايدۇ.

"دېدى. شۇنداق قىلىپ ئاخىرىدا مەن سوزلەۋاتقان ماقالەمنى تېز يىغىنچاقلاپ خۇلاسىلەپ، بۇگۈنكى ماقالىگە ئائىت تۇردىن بېسىپ چىقىرىۋالغان رەسىملەرنى ساۋاقداشلارنىڭ بىر باشتىن كورۇشىگە سۇندۇم. ئۇلاردىن ئاڭلىغان تۇنجى سوزۇم: " ۋوي بۇ سىلەرنىڭ مىللىچە كىيىمڭلار ئۇزبەكلەرنىڭكىگە ئوخشاپ قالامدۇ نېمە؟ " دېگەن سۇئال بولدى. مەن ئۇلارغا قىسقا ئاددى قىلىپ:"ئۇزبەكلەرمۇ تۇركى خەلقلەردىن، ھەممىزنىڭ يىلتىزى قەدىمكى تۇركلەر، لېكىن يەنىلا ھەر جەھەتتىن بولسۇن ئازراق پەرقلىنىپ تۇرىمىز. قارىماققا ئوخشاش كورۇنگەندەك قىلسىمۇ، ئىككى مىللەت كىيىملىرىنى سىلىشتۇرۇسڭىز يەنە بەلگىلىك پەرقلەرنى ئۇچرىتالايسىز. "دەپ سۇئالنى سورىغان قىزچاققا چۇشەندۇرۇپ قويدۇم.

ئۇلار بىرەر قۇر رەسىملەرنى كورۇپ بولغاندىكىن كېيىن سورايدىغان سۇئاللىرى تىخمۇ جىقلاپ كەتتى. ھەممىسىنىڭ سۇئاللىرىغا تەپسىلى بىر-بىرلەپ جاۋاب بىرىپ ، تەنەپپۇس ۋاقتىمۇ موشۇ ئىشقا كەتتى. ئوقۇتقۇچىمىزنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا: "ساۋاقداشلار، سىلەر بۇنداق كۆپ سۇئاللارنى سورىساڭلار بىز كەچكىچىمۇ ئۇيغۇرلار توغرىسىدا سوزلىشىپ بولالمايمىز. ھېلىمۇ قانداقلا بولمىسۇن، ئۇيغۇر دېگەن بىر مىللەت بىلەن ئازراق بولسىمۇ تونۇشۇۋالدۇق، بەلگىلىك ئۇچۇرلارغا ئىگە بولۇالدۇق. بۇگۈنچە بۇ نۇتۇق سوزلەشنى ۋاقىت مۇناسۋىتى بىلەن ئاخىرلاشتۇرايلى. 4-نۇتۇق سوزلىگۈچى ساۋاقدىشىمىز ماقالىسىنى ئەمدى ئەتىدىكى دەرسىتە ئوقۇسۇن بۇگۈن ئۇلگۈرەلمىدۇق"دەپ دەرسنى ئاخىرلاشتۇردى.

تەنەپپۇس ۋاقتىلىرىدىمۇ، ھەتتا چۇشلۇق تاماقتا بىرگە بولغۇچە ساۋاقداشلىرىمىز ماقالەمنىڭ ھەقىقەتەن ئەتراپلىق بولغانلىقى ھەم مېنىڭ شۇنداق تىلدا ئەركىن، راۋان ، چۇشىنىشلىك بايان قىلغانلىقىمنى دېيىشىپ ماختاپلا كەتتىشتى. مەن:"ئىشقىلىپ سىلەرگە ياخشى چۇشەندۇرەلىگەن بولسامىلا ھەم سىلەرنى بىز توغرىلىق ئازراق بولسىمۇ

بىر ئۇچۇر ئىگە قىلالىغان بولسىلا مەن شۇنىڭدىن خوش. "دىدىم. مانا بۇ مېنىڭ گېرمانىيىگە كېلىپ تىل كۇرسىغا قاتنىشىش جەريانىدا تۇنجى سوزلىگەن ئەڭ ئەھمىيەتلىك نۇتۇقۇم بولۇپ قالغان ئىدى.

مېنىڭچە چەتئەلدە ياشاۋاتقان، ئوقۇۋاتقان ھەر بىر ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ خىل ئەھۋالغا دۇچ كەلمەيدىغىنى بولمىسا كېرەك. گېرمانىيە ياكى ياۋروپانىڭ باشقا دولەتلىرىدە ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر دوستلىرىمىزنىڭ سالاھىيەت تونۇشتۇرغاندا مۇشۇنداق ئەھۋاللاغار دۇچ كىلىغانلىقىنى ھەم ئوزلىرىنىڭ تىل ئۇگىنىش جەريانىدا كۆپىنچىسى ئۇيغۇرلار توغرىسىدا نۇتۇق سوزلىگەنلىكلىرىنى ئاڭلاپ تۇرىمىز. مېنىڭچە ھەممىمىزنىڭ مانا مۇشۇنداق سالاھىيەت تونۇشتۇرۇش مەسلىسىدە ئوخشاش تەسىراتلارغا ئىگە بولىشىمىز، باشقىلار بىزدىن نەدىن كەلگەنلىكىمىزنى سورىغاندا، بىزنىڭ :" جۇڭگودىن كەلدۇق" دېگەن جاۋابنى بېرىشىمىز بىلەن ئۇلارنىڭ چۇچۇپ، ئىشەنمىگەن ھالدا :" نېمە! ؟ ... "دەپ قايتىلاپ سۇئال سورىشى، ئاندىن بىزنىڭ تەپسىلى چۇشەندۇرۇشنى باشلىشىمىزدىن بولسا كېرەك دەپ ئويلايمەن.

ھېلىھەمۇ قەتئىيى ئىسمىدە چىقمايدۇ. مەن ئۆزۈمنىڭ جۇڭگودىن كەلگەن ئۇيغۇر ئىسىملىك بىر مىللەتتىن ئىكەنلىكىمنى ئېيتقاندا بىرەرسىنىڭمۇ "ھەئە ئاڭلىغان، ماۋۇ مىللەتمۇ؟ "دەپ باققىنى قەتئىيى ئاڭلاپمۇ باقماپتىمەن ھەم ئۇچرىتىپ باقماپتىكەنمەن. مەن نۇتۇقۇمنى سوزلەپ بولغان كۈنىنىڭ ئاتىسى 1-2-سائەتتە گرامماتىكا دەرسىمىز بار ئىدى. بۇ دەرسنى 55ياشلار چامىسىدىكى بىر گېرمانىيىلىك ئەپەندىم ئوتەتتى. 1-سائەتلىك دەرستىن كېيىن، ئۇ كىشى مېنى چاقىرىپ: "سىز گۆھەر يۈسۈپ خېنىم بولامسىز؟ سىز ئۇيغۇر مىللىتىدىنمۇ؟ ئۇرۇمچىدىن كەلدىڭىزمۇ ؟ " دەپ سورىغىنىدا، ئوز قۇلىقىمغا ئىشەنمىگەن ھالدا يۇقىرى ئاۋازدا :" سىز بىزنى

بىلەمسىز؟ بىز توغرىلىق ئاڭلىغانمۇ؟ "دەپ ھاياجانلىنىپ ئىختىيارسىز كۆزلىرىمدىن ياش چىكىپ كەتتى ھەم گېپىمنىمۇ داۋام قىلالمايلا قالدىم. غۆئېللېر (Roeller) ئىسىملىك بۇ ئوقۇتقۇچى:" شۇنداق، مەن ئۇيغۇرلارنى بىلىمەن. مەن تېخى 1990- يىلى ئۇرۇمچىگە بارغان، تۇرپان، قەشقەرگىمۇ بارغان، سايامەتكە بارغان ئىدىم. ھازىر ئۇ تەرەپلەرمۇ كۆپ ئۆزگىرىپ كەتكەندۇ -ھە ؟ " دەپ سورىدى. مەن:" شۇنداق، دىمەك سىزگە ئۇ تەرەپكە بارمىغىلى 13 يىل بولۇپتۇ. تەرەققىيات زور، سىز كۆرگەن بۇرۇنقى ئۇرۇمچىنى ھازىر تونۇيالمايسىز. كۆپ ئۆزگىرىپ كەتتى. . . " دەپ جاۋاب بەردىم. ئاندىن ئۇ كىشى ئۆزىنىڭ يەنە بىر قېتىم بىرىش ئارزۇسىنىڭ بارلىقىنى ھەم چوقۇم باردىغانلىقىنى دىدى.

بايا غۆئېللېر ئەپەندىم بىلەن پاراڭلىشىۋاتقاندا يېنىمدا فرانسىيلىك يېقىن دوستۇم بار ئىدى. مېنىڭ كۆز ياشلىرىمنىڭ چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى ھەم:" كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلمىغىن" دەپ تەسەللى بەردى. مەن ئۇ فرانسىيلىك دوستۇمغا ئىچ-باغرىمنى تۆكۈپ كەتتىم :" بۇ مېنىڭ كۆڭلۈم يېرىم بولغىنىدىن چىققان ياش ئەمەس، بەلكى ھاياجانلىق يېشى. چۈنكى مەنمۇ ساڭا تا ھازىرغىچە مىللىتىم ھەققىدە سۆزلەپ كەلدىم. ياۋروپا ياكى باشقا جايدىكىلەر بولسۇن 99.5 پرسەنت كىشى بىزدەك بىر مىللەتنىڭ بارلىقىنى بىلمەيدىكەن. بۇرۇن ۋەتەنداشلىرىم ھەممىسى بىزنى بىلىدۇ دەپ ئويلاپتىكەنمەن. لېكىن بۇ تەرەپكە كەلگەندىن بېرى ئەھۋالنىڭ ئۇنداق ئەمەسلىكىنى ھىس قىلدىم . ئۆزۈڭ سۆيىدىغان مىللەتنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى باشقىلار بىلمىسە ساڭا ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر كېلىدىكەن. دىمەك، سەن ئۇلارنىڭ نەزىرىدە يوقلا بىر ئىنسان بولۇپ قالدىكەنسەن...."

ئەسلى بىزنىڭ ماقالىغا يىتەكچىلىك قىلغان ئوقۇتقۇچىمىز ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسىدا مېنىڭ ماقالەم توغرىلىق سوزلەپ بىرىپتىكەن. بۇنى ئاڭلىغان غۆئېللېر

ئەپەندىم ئىسمىمنى سورىۋىلىپ ئەتىسى مېنى تەنەپپۇس ۋاقتىدا چاقىرغان ئىكەن. مانا بۇ كىشى گېرمانىيەدىكى ماڭا ئۇچرىغان، ئۇيغۇرلارنى بىلىدىغان تۇنجى كىشىدۇر.

سىز مەيلى دۇنيانىڭ نەرىگىلا بارماڭ، ئۇزىڭىزنى تونۇشتۇرسىڭىز، كۆپىنچە ئادەملەر سىزگە قىزىقماي قالمايدىكەن. قىسقىسى، مەن شۇنداق ئويلاپ قالدىم. مەن ئارىلىقتا باشقا بىر شەھەرگە DSH ئىمتىھانى بەرگىلى بېرىپ، يېزىقچىدىن ئوتكەندىن كېيىن ئېغىزچە ئىمتىھان بەرگىلى فرانكفۇرتقا يېقىن فۇلدا دېگەن شەھەرگە باردىم. ئېغىزچە ئىمتىھانى ئادەتتە يېرىم سائەت ئەتراپىدا ئېلىنىدۇ. بۇ ئىمتىھاندا ئاساسلىقى بىزگە بىر نەچچە سۇئال تەييارلىنىدۇ. ئاندىن ئۇ سۇئالنى چورىدىگەن ھالدا ئويلىغانلىرىمىزنى ئېغىزچە بايان قىلىپ بېرىمىز. مەن ئۇ يەردە نۆۋەت كۈتۈپ ئولتۇردۇم. بىر ئازدىن كېيىن ئوتتۇرا ياشلىق 40 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئايال ئوقۇتقۇچى مېنى زالغا چاقىردى. بۇ بىر كىچىككىنە يىغىن زالى بولۇپ، كىرسەم ئۇ يەردە يەنە بىر ئوقۇتقۇچى ئولتۇرغانىكەن. مېنى چاقىرىپ كىرگەن ئايال ماڭا سۇئالنى بەردى. سۇئالغا قارىسام 3 چوڭ سۇئال ئىكەن. 1-سۇئالدا رەسىمگە قاراپ چۈشەندۇرۇش ئىكەن. يەنى بۇ رەسىمدە بىر كىشىنىڭ بىر ئايالىنى يوقلاپ بارغانلىق جەريانى ئەكىس ئەتتۇرۇلگەنىكەن. مەن ئۇ رەسىمنى چۈشەندۇرۇپ بېرىش بىلەن بىرگە يەنە ئۇزىمىزنىڭ مېھمان كۈتۈش جەھەتتىكى قائىدىلىرىمىزنى سوزلەپ بېرىشىم كېرەككەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ سۇئالغا مەن ئىككىلەنمايلا رەسىمگە قاراپ سوزلەپ بەردىم ھەم بىزدىكى مېھماندارچىلىق قائىدىلىرىنى سوزلەپ پەرقلەندۇرۇپ بەردىم. 2-سۇئال بولسا بىر دىئاگراما بولۇپ، شۇ دىئاگراممىغا قاراپ، مەھسۇلاتنىڭ يىللىق ئوزگىرىشىنى تەپسىلى چۈشەندۇرۇپ بىرىشىم كېرەك ئىدى. نىمىشقىكىن بۇ دىئاگراممىنى چۈشەندۇرۇش، بولۇپ گېرمانچە ئىپادىلەش ماڭا سەل تەسكە توختايتتى.

يالغۇز بۇ مېنىڭ ئاجىزلقىممكىن دېسەم، ماڭا ئوخشاش تىل ئۆگىنىش باسقۇچىدىكىلەرنىڭ ھەممىسگە دېگۈدەك تەس توختايدىكەن. شۇنداق قىلىپ ئۇ 2- سۇئالنى ئۇنى -بۇنى دەپ ئىشقىلىپ چۈشەندۈرۈپ بەردىم. 3-سۇئال بولسا، مەدەنىيەت، ئورپ-ئادەت جەھەتتىكى پەرقنى سوزلەش ئىكەن. مەن نۆۋەتتى كەلگەندە نېمىسلارنىڭ مەن ھېس قىلغان ئۇششاق-چۈشەك ئىللەتلىرى ھەققىدە ئازراق توختالدىم. ئۇ ئايال جاۋابىمنى ئاڭلاپ:" كەچۈرۈڭ سىز قايسى دولەتتىن كەلگەن؟ " دەپ سورىدى. مەن:" جۇڭگو دىن كەلدىم" دىسەم، ئۇ ئايال خۇددى يۇقىرىدا بايان قىلغان ئەھۋالدەك چۈچۈدى. شۇنىڭ بىلەن مەن يەنە قايتا بىر توغرىسىدا لېكسىيە سوزلەشكە باشلىدىم. قارىسام ئۇ ئىككى ئوقۇتقۇچى قالتىس بېرىلىپ ئاڭلاۋاتاتتى. ئارلىقتا مەن سوزلەۋتىپ خۇددى بۇ ئىككى ئايال بىلەن ئورنىمىز ئالمىشىپ قالغاندەك ھىس قىلىپ قالغان ئىدىم. ئەسلى مەن ئىمتىھان بەرگۈچى، ئۇ ئىككى ئايال بولسا ئىمتىھان ئالغۇچى ئىدى. لېكىن ئارلىقتا قىزىقارلىق، كىشىنى جەلىپ قىلارلىق تېمىدىن بىرىسى چىقىپ قىلىپ شۇنىڭ بىلەن ئۇچىمىزنىڭ "ئورنى ئالمىشىپ" ئىمتىھانىنىڭ يېرىمى "ئۇيغۇرلار " توغرىسىدا سوزلەش بولدى. لېكىن مېنىڭ بۇ توغرىسىدا سوزلىشىم مەزمۇن جەھەتتىن ئىمتىھان سۇئالىغا ماس كەلمىسىمۇ ياكى سۇئال مەزمۇنىدىن سەل چەتنەپ كەتكەن بولسىمۇ، بۇ چۈشەندۈرۈشلەر ئەلۋەتتە مېنىڭ ئېغىزچە ئىمتىھانىمغا بەلگىلىك تەسىر كورسىتەلەيتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇنداق سالاھىيەت تونۇشتۇرش مەسلىسىدە بۇ ئوخشاش سۇئاللارغا دۇچ كېلىپ تولا ئوزىمىزنى چۈشەندۈرۈپ، تونۇشتۇرۇپ ھەممە جۇملەر، سوزلەر يادقىمۇ بولۇپ كەتكەن ئىدى.

نېمىسلارنىڭ بىر گەپى بار "Uebung macht Meister" ("مەشىق قىلغانسىرى ئۇستاز بولىسەن" دېگەن مەنىدە). خۇددى شۇنىڭدەك، مەنمۇ ئوزىمىزنى تولا

چۈشەندۇرۈۋېرىپ، بۇ جەھەتتە ھەرگىزمۇ قىينالمايدىغان دەرىجىگە يەتكەن ئىدىم. ئارقىدىن ئۇ ئايال:" سىز جۇڭگودىن كەلدىم دەيسىز، لېكىن سىزنىڭ گېپىرمانچە سوزلىشىڭىز باشقا جۇڭگولۇقلارنىڭكىگە سىلىشتۇرغاندا ئوچۇق ، راۋان، تەلەپپۇزىڭىز توغرا، چۈشىنىشلىك ئىكەنغۇ، سىلەرنىڭ ئانا تىلىڭلار خەنزۇچىدۇ ؟ " دەپ سورىدى. مەن يەنە لېكسىيەرىمنى داۋام قىلىپ، گەرچە مەن ئۆزۈم جۇڭگودىن كەلگەن بولساممۇ، لېكىن بىزنىڭ ئايرىم ئانا تىلىمىزنىڭ يەنى "ئۇيغۇر تىلى" دەپ بىر تىلنىڭ بارلىقىنى، مانا بۇ تىل مېنىڭ ئانا تىلىم ئىكەنلىكىنى، بۇ تىلنىڭ تۈركچە بىلەن ئوخشىشىپ كېتىپىدىغانلىقىنى يەنى تۈركى تىل سىستېمىسىغا تەۋە بىر تىل ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ ئوتتۇم. خەنزۇ تىلى بولسا دولەت تىلى ئىكەنلىكىنىمۇ قوشۇمچە قىلىپ ئوتتۇم.

مانا مۇشۇنداق قىلىپ ئېغىزچە ئىمتىھانىممۇ ئوڭۇشلۇق بولدى. مەن بىر تەرەپتىن ئۆزىمىزنى يەنە بىر تونۇشتۇرۇش پۈرسىتىنىڭ چىققىنىدىن، بىزدەك بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇتلىقىنى ئىككى ئادەمگە بولسىمۇ بىلدۈرۈپ قويۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغىنىمدىن بەك خوش بولسام، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ ئىككى خانىمنىڭ بىلمىگەن يېڭى ئۇچۇرغا ئىگە بولغانلىقىدىن خوش بولدۇم.

مەكتەپتىكىلەر ياكى ناتونۇشلار بىلەن تونۇشۇش جەريانىدا بولسۇن، تۈركلەر مېنى تۈركىكە ئوخشىتىپ:" سىز تۈركمۇ؟ " دەپ سورىسا، ئىسپانىيىلىكتىن بىرىسى كېلىپ، ئىسپانچە كالدىرلاپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ كالدىرلىغىنىدىن "ھە مېنى ئۆزىگە ئوخشىتىپ قالغان بولسا كېرەك" دەپ ئويلاپ قالمەن. يەنە بەزىلەر:" سەن جەنۇبى ئامېرىكىلىقمۇ؟ " دەپ سورىسا، يەنە بىرىلىرى:" ئەرەبمۇ؟ " دەپ سورىشىدۇ. بىرەرسىنىڭ ئاغزىدىن:" ۋوي سىز ئۇيغۇرمۇ؟ " دەپ باققىنىنى تېخى بۇ يات ئەل تۇيرىقىغا دەسسەپ ئاڭلاپمۇ، ئۇچرىتىپمۇ باقمىدىم. ھەتتا بەزىدە كوچىلاردا ئۇيغۇرلار

ئۇچراپ قالسىمۇ بىز ئۇلارنىڭ بەلكىم تۇركتىۇ ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر مىللەتىدۇر دەپ تونۇشمايمۇ ئۆتۈپ كېتىپدىغان ئەھۋاللارمۇ يۇز بىرىشى مومكىن. پەقەت ئۇيغۇرچە سۆزلەپ ماڭغانىدا ئاندىن "ھە، ئۇيغۇركەن" دەپ بىر-بىرىمىزنى بىلىشمەسەك، ئۇيغۇرلارمۇ بىر- بىرىمىزنى پەرقلەندۇرەلمەي ئۆتۈشۈپ كېتىپ قالمىز. بۇ قۇرلارنى يىزىۋاتىپ تۆۋەندىكى بىر ئىش ئىسىمگە كېلىپ قالدى:

بۇ يەردىكى يەنە بىر ئۇيغۇر قىز دوستۇم بىلەن 2005-يىلى 7-ئايدا لوندونغا ئۇچ كۈنلۈك سايياھەتكە بېرىپ كەلدۇق. بىزنى بىرگە لوندوننى ئايلاندۇرۇۋاتقان شۇ يەردە ئوقۇۋاتقان ئىككى دوستىمىز بازار ئايلىنىۋاتىپ بىزگە:" ئالدىدا بىر ئۇيغۇرلار دۇكىنى بار، سىلەر ئالدىدا كىرىپ بېقىڭلار، قېنى سىلەرنى ئۇيغۇر دەپ تونۇيالامدۇ- يوق؟ " دەپ بىز ئىككىمىزنى ئالدىن ئۇ دۇكانغا كىرگۈزىۋەتتى. ئۇ دۇكانغا كىرسەك ئۇچ كىشى تۇرۇپتۇ، ئىككىسى ئۇيغۇر تىلىدا پاراڭلىشىۋاتىپتىكەن. بىز دۇكانغا كىرىشىمىزگە ئۇلار بىزگە:"Hello!" دەپ سالام قىلدى. دوستۇم ئىككىمىز چاندۇرماي كۇلۇپ قويۇپ دۇكان ئىچىنى چورگىلىدۇق. دۇكان ئىچىدە مۆمنجان ئابلىكمىنىڭ قايسىبىر ناخشىسى چىقىۋاتىپتىكەن، دوستۇم ئىككىمىز:" بۇ مۆمنجان ئېيتقان ناخشىغۇ دەيمەن " دەپ ئاستا ئۇيغۇرچە سوزلەشتۇق. ئۇلار بىزنىڭ گىپىمىزنى ئاڭلاپ ئوز قۇلىقىغا ئىشىنىپ- ئىشەنمەي، خاتا ئاڭلاپ قالدۇقمۇ نېمە؟ دەپ تازا ئويلىنىۋاتقاندا، بىزنى بازارغا ئىلىپ چىققان ئىككى دوستىمىز كۇلۇپ كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ كۇلۇپ كىرىشى بىلەن بىز ھەممىز پاراقلاپ كۇلۇپ كەتتۇق. ئاندىن ئۇلار:" ۋوي، بۇلار ئۇيغۇر قىزلىرىمتى؟ بايا كىرگەندە ئەجەب ئوخشايدىكەن دىدۇق، لېكىن جەزىم قىلالمىدۇق. لوندونىدىكى ئۇيغۇرلار ئاساسى جەھەتتىن بىر-بىرىمىزنى بىلىشكەندىكىن، بىز ئويلاپمۇ باقماپتۇق باشقا يەردىن كەلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ بوپ قىلىشنى. بۇلار شۇ بايا ئاستا بىر جۇملە بىر نەرسە دېگەندەك قىلغان، لېكىن بىز

ئوزىمزىنىڭ قۇلىقىغا ئىشەنمەي تازا ئىشەنچ قىلالماي تۇرساق سىلەر كىردىڭلار . . . . . " دەپ ئوز ئارا كۇلۇشۇپ بىر ئاز پاراڭلىشىپ ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتۇق.

مانا بۇ مسال يۇقىرىقى سۆزلىرىمنى ئىسپاتلاپ بەرسە كېرەك.

كوچىلاردا بەزىدە بەزى چوڭ ياغلىق چىگىۋالغان تۇرك ئاياللىرىغا قاراپ ئىچىمدە:" ھەي ي، ئەجەب بىر ئۇيغۇرغا ئوخشايدىغان چوڭ ئاپاشكىنە، ئۇيغۇر بولۇپ قالسىچۇ ھە، بىرەر ئىككى ئېغىز بولسىمۇ بىر مۇڭدىشىۋالسام"دەپ ئويلاپ كىتىمەن. . . ھايات دېگەن مانا مۇشۇنداق ئىكەن. ۋەتەن سىرتىدا ئادەم ھەر خىل قىزىقارلىق ياكى كىشى ئويغا سالىدىغان ئىشلارنى باشتىن كەچۈرۈدىكەن.

سالاھىيەت تونۇشتۇرۇش توغرىسىدا مۇشۇنچىلىك توختىلاي. ھەر بىر سەرگۈزەشتىلىرىمنى يازسام ئاخىرىدىكى سۆئاللارغا يازىدىغان جاۋاپىمۇ قالمايدىغان ئوخشايدۇ. . . .

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

چەت ئەلگە چىققاندا بىرىنچى بولۇپ پىشانىمىزگە تاقىلىدىغىنى سالاھىيەت مەسىلىسى، ئۇيغۇرلار ئېتنىك تەركىپى مۇرەككەپ خەلق بولغاچقا، چىراي-شەكىل، بوي-قامەتلىرىمىزمۇ ھەر خىل، چەت ئەلگە چىققاندا بىزنىڭ تاشقى قىياپىتىمىزگە قاراپ خەقلەر ھەر تۈرلۈك باھا بېرىدۇ، يا ئەرەپ، يا ئىرانلىق، ياكى تۈركمەن، ھەتتا موڭغۇل... دەپ قاراپ قالىدۇ، بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ئۆزەڭنى تونۇتۇش پۈرسىتى بولغاندا «مەن ئۇيغۇر، جۇڭگودىن كەلگەن» دېسەڭ، كۆپىنچىسى ئۇقمايدۇ، بىر ھازا چۈشەندۈرۈشكە مەجبۇر بولىسەن، ئىچىڭ سقىلىسىمۇ ئامال يوق، چۈشەندۈرمەي بولمايدۇ. ھازىر نەگىلا بارمايلى، «مەن جۇڭگولۇق» دېسە بىلمەيدىغان ئىنسان يوق،

ئەمما چرايىمىز چەت ئەللىكىلەر نەزەرىدىكى جۇڭگولۇققا ئوخشىماي قالغاچقا، چۈشەندۈرۈپ قويمىساق بولمايدۇ. 2002-يىلى سەئۇدي ئەرەبىستانىغا ھەج قىلغىلى بارغىنىمدا كىيىملىرىمىزنىڭ ئالدىدا «جۇڭگولۇق ھاجى» بەلگىسى بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەج ۋاقىتلىرىدا پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىدىن بولغان ھەج قىلغۇچىلارنىڭ كاللىسىدا مىللەت ئۇقۇمى سۇسلىشىپ، ھەممىسى بىر مۇسۇلمان دېگەن ئۇقۇم كۈچلۈك بولغاچقا ، يۈرتتىن چىقىپ شۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان مۇھاجىر ئۇيغۇرلاردىن باشقا ھېچكىم بىزگە دىققەت قىلغان ئەمەس. تۈركىيىگە چىققاندا ئۆزەمنى قىسقىچە تونۇشتۇرسامۇ كۈپايە، تۈركلەر بىلىدۇ دەپ ئويلىغانىدىم، ئەمەلىيەتتىمۇ كۆپلىرى بىلىدىكەن، لېكىن ئېنىقراق ئالمايدىكەن، چىنلى(جۇڭگولۇق) ئىكەنلىكىم ئۈلارغا ئەڭ قايىل قىلغۇچى سالاھىيەت بولۇپ كۆرۈندى، «جېكىچانىنى تانىيورمۇسۇن، كۇڭفۇ بىلىيورمۇسۇن...» دەپ قىزغىن سۆزلەپ كەتكەنلىرىگە قاراپ، «ھەئە، چېڭلۇڭ بىزنىڭ چولپان، ئەمما كۇڭفۇ(چامباشچىلىق) بىلمەيمەن» دەپ قويدۇم.كۆپىنچە تۈركلەرنىڭ نەزەردە جۇڭگو ناھايىتى قەدىمىي، سېھرىي كۈچكە تولغان بىر چوڭ دۆلەت. ئۇيغۇرلار بولسا ئۆزىبەك، قازاق- قىرغىزلارغا ئوخشاش ئۆزلىرىنىڭ يىراقتىكى بىر تۈركۈم تۇغقانلىرى(توغرىراقىنى ئېيتقاندا ئىنىلىرى، كىچىك قېرىنداشلىرى). ئۇيغۇرلارنى ئۈلار ئۇيغۇر تۈركلىرى، ئۇيغۇرچىنى ئۇيغۇر تۈركچەسى دەپ، ھەمە نېمىمىزگە ئۆزىنىڭ دوپپىسىنى كەيدۈرۈپ قويىدۇ. قىسقىسى، ئارىلىق يىراق، چۈشىنىش ئاز.

تۈردى لېتىپ:

بۇ توغرىلىق ئۆزەمنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشنى دېسەم بەك تولا، ئىچىدىن بىرىنى شۇنداقلا ئېيىمدىن چىقمايدىغان بىر ئىشنى دىسەم :

بىرىنچى قېتىم ياپۇنىيە چىگرىسىغا قەدەم قويغىنىمدا جوڭگۇدىن چىقىش، شاڭگاڭغا كىرىش، شاڭگاڭدىن چىقىش، ياپۇنىيەگە كىرىش قاتارلىق ئۆتكەللەردىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ ياپۇنىيە ئايرۇدۇرۇمىدىن چىقىدىغان چاغدىكى ئەڭ ئاخىرقى توساقتا تامۇژنا تەكشۈرگۈچىسى يولوچىنىڭ قولىدىكى رەسمىيەت قەغەزلىرىگە كۆز قىرىنى سالماي تۇرۇپ ئېغزاكى پاراڭلىشىش ئارقىلىق ياپۇنىيە دۆلىتىگە قەدەم باسقان يولۇچىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ باقىدىغان ئىش بار ئىكەن. مەن ياپۇنىيەگە كەلگەنلىكىمدىن بەلكىم هاياجانلىقىم بىلەن ياپۇن تىلىدا ئۆزەمنىڭ كېلىش مەقسىدىمنى، سالاهىيىتىم ۋە مۇناسىۋەتلىك جاۋاپلارنى ئېيتتىم بولغاي، قانچە چۈشەندۈرگەنسېرى قارشى تەرەپنىڭ ماڭا بولغان گۇمانى شۇنچە ئېشىپ ، ئىشلار يولۇم توسۇلۇشقا قاراپ يۈزلەنگىلى تۇردى. بۇنىڭدىكى سەۋەپ بەلكىم مىنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى دېگەن يەردىن كەلگەن بىر پۇخرانىڭ، گۇاڭدوڭدا ۋېيزا ئېلىپ، شاڭگاڭدىن ئۆتۈپ ياپۇنىيەگە كىرگەنلىكى، چىراي تۇرقىنىڭ جۇڭگۇلۇققا پەقەت ئوخشىمايدىغانلىقى، ياپۇن تىلىنى ياخشى سۆزلەيدىغانلىقى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولسا كېرەك. مىنى ئىچكىرىدىكى ئىشخانىسىغا- باشلىقىنىڭ قېشىغا ئېلىپ مېڭىشقا باشلىدى. شۇ ۋاقىتتا دەرھال يەنە بىر خىزمەتدىشىم- جانلىق شاهىدنىڭ مەن بىلەن بىر ئىكەنلىگى ئېسىمگە كېلىپ قارىسام ئۇ كىشى ئاللابۇرۇن توساقتىن ئۆتۈپ چىقىش ئىشىگىدە مېنى ساقلاۋېتىپتۇ. مەن دەرھال تاموژنا خادىمى ئارقىلىق خىزمەتدىشىمنى چاقىرتتىم. ئۇ كېلىپ بىر هازا چۈشەندۈرگەندىن كېيىن ئۇلار نائىلاج مېنى توساقتىن ئۆتكۈزدى. ياپۇنىيەلىك خىزمەتداش "مەن بولمىغان بولسام كېرەلمەيتىڭ هە "دەپ بىر كۆرەڭلىۋالدى.

ياپۇنىيەلىكلەر نەگىلا(بەلكىم پەقەت نەنجىڭدىن بۆلەك) بارسا ئۆزىنىڭ ياپۇنىيەلىك ئىكەنلىگىنى پەش قىلىپ تۇرۇپ يول قويۇلۇشقا ئېرىشىلىدۇ. بىز

ئەكسچە ئۇيغۇرلىقىمىزنى ئاشكارىلىغانسېرى يولىمىزغا توساقلار كۆپۈيۈپ باردۇ.

مەندىكى تەجرىبە بەلكىم ئادەتمۇ بولۇپ قالغاندۇ، زۆرۈرىيەت بولمىسا تۇنجى ئۇچرۇرۇشتا ئالدىراپ ئۆزەمنىڭ مىللىتىم توغرىلىق گەپ قىلىپ كەتمەيمەن. قارشى تەرەپ ماڭا نىسبەتەن مەلۇم چۈشەنچە تۇرغۇزۇلغاندىن كېيىن ئۆزەمنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىمنى ئەسكەرتىپ تۇراتتىم. لېكىن ئۇنىڭغىچە قارشى تەرەپنىڭ كۆڭلىدە ماڭا نىسبەتەن قانداقتۇر بىر خىل ئۇيغۇر ئەمەس دەيدىغان قاراش شەكىللىنىپ بولۇنغاچقىمۇ ئىش قىلىپ خېلى بىر مەزگىلگىچە مېنىڭ ئەسكەرتىپ تۇرۇشۇمغا توغرا كېلەتتى. بەزىدە دوستلىرىغا ماڭا باشقىچە قالپاق كەيگۈزۈپ تۇنۇشتۇراتتى.

ھەتتا ھازىرمۇ بىر قىسىم خەنزۇلارنىڭ "سەن ئۇيغۇرمۇ؟" دېگەن سوئالىغا مەن ئېغىزغا بىر كەلگۈدەك جاۋاپ بېرىمەنكى، ئەكسچە "سەن قايسى مىللەتتىن؟" دېگەن سوئالىغا، مىللەت ئايرىغىڭ بارمۇ دېگەندەك قىلىپ ئاچچىق جاۋاپتىن بىر-ئىككىنى بېرىمەن. ئالدىراپ مېنىڭ ئالدىمدا مىللەت توغرىلىق ئېغىز ئاچمايدۇ. ئىش قىلىپ بىر ئادەمنىڭ قانداق بولۇشىنى مىللەتكە باغلاپ پەرەز قىلىشنى مەن ياقتۇرمايمەن. شۇنداقلا ئۇيغۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن ئالتە ئىشەكنىڭ يۈكىنى ئارتىۋېلىشنى ھەم خالىمايمەن.

بەزىدە مەن ئۇلارغا " مەن ئۇيغۇر، مەن كاۋاپ سېتىشنى، نان يېقىشنى، پولو ئېتىشنى بىلمەيدىغان ئۇيغۇر، لېكىن سەن قىلالمايدىغان نۇرغۇن ئىشلارنى قىلالايدىغان ئۇيغۇر" دەپ خىتاپ قىلىپ سالىمەن.

بەزىدە ئۇيغۇرلارنىڭ سىز " مىنكاۋاخەنمۇ؟ سىز تۇڭگانمۇ " دېگەندەك سوئاللىرىغا دۇچ كېلىپ قالغىنىمدا " مەن مىنكاۋاخەنمۇ ئەمەس، تۇڭگانمۇ ئەمەس، سىزدىنمۇ راۋرۇسراق ئۇيغۇر " دەپ سالىمەن. دەپ بولۇپ ھەم تولىمۇ بىئارام بولىمەن.

جۇڭگۇدا 56 مىللەتنىڭ بارلىقىنى ئېچىدىن بىرىنىڭ ئۇيغۇر دەپ

ئاتىلىدىغانلىقىنى مەن ئەزەلدىن باشقىلارغا دەپ باقماپتىمەن. چۈنكى مېنىڭ خىيالىمچە ئۇلار چوقۇم بۇنى بىلىشىدۇ، پەقەت بۇنىڭ ئىچىدىن بىرى بولغان ئۇيغۇرغا بولغان قارىشى بىلەن كۆز ئالدىدىكى"مەن" بىر يەرگە توغرلاشماي قالىدۇ. ئۇلار ئەجەپلىنىدۇ. ئىچىدە بىئارام بولىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ ئىچىنى تېخىمۇ ئاچچىق قىلىشنى خوشاللىق دەپ بىلىمەن. چۈنكى شۇ ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ئۇيغۇرغا بولغان كۆز قارىشىدا شۇنداقلا ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە بولغان باھاسىدا ئەستىن چىقمىغىدەك بىر بۇرۇلۇش يۈز بېرىدۇ. كېيىن مەندەكلەرنى بىئارام قىلىپمۇ يۈرمەيدۇ.

ئۇيغۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن نەگىلا بارسام خوش خوشلاپ بېلىمنى ئېگىپ يۈرسەم بولاتتىمۇ؟

ئۇيغۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن نەگىلا بارسام ئۇيغۇرچىلىقىنىڭ ياغلىق قاپىقىنى بوينۇمغا ئېسىپ يۈرسەم بولاتتىمۇ ؟

ئۇيغۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن كاززاپچە بۇرۇت قويۇپ ساقلىمنى تىكەن قىلىپ يۈرسەم بولاتتىمۇ؟

ئۇيغۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن ئىلمى كىينىپ ئۇستى-بېشىمنى پاكىز تۇتسام بولمامدىكەن؟

ئۇيغۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن باشقا تىلنى ئىلمى چىرايلىق تەلەپپۇز قىلسام بولمامدىكەن؟

ئۇيغۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن باشقا مىللەتتىكىلەر بىلەن دوستانە مۇئامىلىدە بولسام بولمامدىكەن؟

ئۇيغۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن پەن- تېخنىكىنى قورال قىلىپ ئۆز ئىشمنى ئالغا باستۇرسام بولمامدىكەن؟

ئۇيغۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن دىيىلگەن ۋاقىتقا تولۇق ئەمەل قىلسام

بولمامدىكەن؟

ئۇيغۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن كۆڭلۈمدە ئويلىغانلىرىمنى دېتمغا سىغمىغان ئىشلارنى ئوچۇق ئوتتۇرغا قويسام بولمامدىكەن؟

دەپ كېتىمەن ئىچىمدە ئۆز ئۆزەمگە.

ئاتا-ئانا ۋە بالا

يۇسۇپئېلى ياسىن:

بۇرۇن مەن مۇنداق بىر ئەسەرنى كۆرگەن. ئۇنىڭدا غەربتىكى ئاتا-ئانىلار بىلەن شەرقتىكى ئاتا-ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەش ئۇسۇللىرى سېلىشتۇرۇلغان . مۇنداق بىر سېلىشتۇرما نۇقتىلىق تىلغا ئېلىنغان:

غەربتە ئاتا-ئانىلار بالىلارنى مۇستەقىل خاراكتېر يېتىلدۈرۈشكە يېتەكلەپ تەربىيىلەيدۇ، ئۇلار كىچىك بالىلرىنى ئايرىم ئۆي،ئايرىم كارۋاتتا ياتقۇزىدۇ؛ شەرقتىكى ئاتا-ئانىلار ئۆز بالىلرىغا كۆيۈنۈش تەرەپدارىدا تەربىيىلەيدۇ، بالىلرى خېلى بىر ياشقا كەلگۈچە ئاتا-ئانىلرى بىلەن بىر ئۆي، بىر كارۋاتتا بىللە ياتىدۇ.

ماقالە ئاپتورى موشۇنداق سېلىشتۇرمىلارنى يېزىپ ئاخىرىدا "ئاتا-ئانىسى بىلەن بىللە يېتىپ چوڭ بولغان ئافرىقا بالىلرى ئارىسىدىنمۇ يەنىلا خارۋارتقا ئۆتىدىغانلار چىقىدۇ" دېگەن خۇلاسىنى چىقارغان. ئاپتور بۇ يەردە "ھەر قايسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئارتۇقچىلىقى بار" دېمەكچى.

ئۇنداقتا سىز ئۇيغۇر بالىلرىنى بۇۋا- مومىسى بېقىپ چوڭ قىلىدىغان، ئاتا-ئانىسى بىلەن توي قىلغاندىن كېيىنمۇ قويۇق ئالاقە قىلىدىغان، ھەتتا بىر ھويلىدا

ياشايدىغان ئەھۋالى بىلەن ئۆزىڭىز كۆرگەن باشقا مىللەتلەرنىڭ بالا تەربىيلەش، ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىدىكى ئەھۋاللىرىنى بىرمۇ بىر سېلىشتۇرۇپ چىقسىڭىز. يەنە بىزنىڭ ئۇسۇلۇلۇمىزنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرى قايسى؟ يېتەرسىزلىكى قايسى؟ خەقنىڭ ئۇسۇلىنىڭ ئارتۇقچىلىقى نېمە؟ يېتەرسىزلىكى نېمە؟

مەمتىمىن ئەلا:

كۆپ قىسمىمىزنى بۇ ھەقتە خېلى كۆپ ھېكايىلەرنى ئاڭلىغان دەپ قارايمەن. مېنىڭ كۆزىتىشىمچە، غەربلىكلەر، بولۇپمۇ ياخشى تەربىيە كۆرگەن غەربلىكلەر بالىلىرىنى مۇستەقىللىق روھىغا ئىگە، ئىزدىنىشچان، ئىلىم-پەننى سۆيىدىغان، ھەققانىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە، مەنىۋىيىتى باي قىلىپ تەربىيىلەشكە كۆپ كۈچ سەرپ قىلىدۇ. ئەلۋەتتە بۇنى پۈتۈن دۇنيادىكى ئاتا-ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىسىدىكى ئىدىئال غايىسى دېيىشكىمۇ بولىدۇ. لېكىن، مېنىڭ غەربلىكلەرنىڭ ئائىلە تەربىيىسىدىن كۆرگىنىم ئاتا-ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ مۇستەقىل خاراكتېر يېتىلدۈرۈشىگە، پىسخىك ساپاسىنىڭ ساغلاملىقىغا ۋە ئەقلىي يېتىلىشىگە ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلىشى بولىدى. غەربلىكلەرنىڭ بالىلىرى ئاتا-ئانىلىرىنىڭ ئىجتىمائىي نورمۇزىغا تايىنىشنى خالىمايدۇ، ئۇلار بىلەن ئاتا-ئانىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت بارغانسېرى ئايرىلىشقا يۈزلىنىدۇ. بالىلار ئائىلە، مەكتەپ ۋە جەمئىيەت تەرىپىدىن ئورتاق قالىدا ئەركىن تەپەككۇر قىلىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشكە يېتەكلىنىدۇ.

دىققەت قوزغارلىق يەنە بىر مەسىلە شۇكى، غەربلىك ئاتا-ئانىلار بالىلىرىنى

تەربىيلەشتە قۇرۇق ۋەز-نەسىھەتكە ئەمەس ئۆزى ئۈلگە بولۇشتىن ئىبارەت ئەمەلىيەتچانلىققا ئەھمىيەت بېرىدۇ، بۇنىڭدىن ھالقىپ كەتكەنلىرىنى بولسا بالىلىرىنى ئاشۇ كونتېسكت ۋە مۇھىت ئىچىدە تۇرغۇزۇپ ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ تەجرىبىسىگە ئايلاندۇرغۇزىدۇ. بۇ ئارقىلىق بالىلىرىنى بۋاستە ھېسقا ۋە تەجرىبىگە ئىگە قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ مەسىلىلەرنى مۇستەقىل بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارىنى ئاشۇرىدۇ. بۇلارنى مەن تۆۋەندىكى مىسال بىلەن چۈشەندۈرەي.

بىر كۈنى ئۆيدە ئۆزۈم يالغۇز كىتاب ئوقۇۋاتسام، ئوغلۇم قۇتلۇق ئۆيگە يىغلاپ كىردى.

--نېمە بولدى؟ --دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن.

--قوشنىمىزنىڭ بالىسى لۇئىس بىلەن گەپ تالىشىپ قالغانىدۇق، ئۇ چىدىماي قورسىقىمغا بىرنى قاتتىق ئۇرۇۋەتتى. بەك ئاغرىپ كەتكەچكە يىغلىدىم،-- دېدى ئۇ ئاغزىنى ئۆمچەيتىپ.

--بولدى، ئوغۇل بالا دېگەن شۇنچىلىك ئىشقىمۇ يىغلامدىكىن. كۆزۈڭنى سۈرت،-- دەپ ئۇنىڭغا تەسەللى بەردىم. كەچ كىرگەندە تۇيۇقسىز بىزنىڭ ئىشكىنىڭ قوڭغۇرىقى جىرىڭلاپ قالدى. ئايالىم ئىشكىنى ئېچىپ، ماڭا لۇئىسنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ مەن بىلەن كۆرۈشمەكچى ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇردى. سىرتقا چىقسام، مېنىڭ ئەنگلىيىلىك قوشنامنىڭ بىر ئائىلە كىشىلىرى تۇراتتى: لۇئىسنىڭ ئاتا-ئانىسى، لۇئىس ۋە ئۇنىڭ سىڭلىسى.

--بىزنىڭ ئوغلىمىز لۇئىس بىلەن قۇتلۇق ئىككىسى بىللە ئويناۋاتقان يېرىدە ئۇرۇشۇپ قاپتۇ. لېكىن لۇئىسنىڭ ئېيتىشچە ئۇ قۇتلۇقنىڭ قورسىقىغا بىرنى ئۇرۇپتۇ. شۇڭا، بىز ئۇنىڭغا قۇتلۇقتىن ئەپۇ سوراشنى ئېيتتۇق ۋە شۇ سەۋەب ئۇنى ئۆيۈڭگە باشلاپ كەلدۇق، -- دېدى ئۇلار ئۆزىرىخاھلىق ئېيتىپ.

شۇ ئەسنادا لۇئىس بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە قۇتلۇقنىڭ ئالدىغا كېلىپ، داچ تىلىدا:

--قۇتلۇق مەن خاتا قىلدىم، مېنى كەچۈر، --دېدى.

لۇئىسنىڭ دادىسى ماڭا قاراپ:

--بىز بۇ ئىككىسىنىڭ مەسلىنى ئۆزلىرى ھەل قىلىشىغا قاراپ تۇرايلى، ئۇلار شۇ ئارقىلىق دوستلار ئارىسىدا كۆپ ھاللاردا ساقلانغىلى بولمايدىغان توقۇنۇشۇش ۋە زىددىيەتنى ھازىرچە بىزنىڭ ياردىمىمىزدە قانداق بىر تەرەپ قىلىشنى ئۆگىنىۋالسۇن، - دېدى.

لۇئىس بىلەن قۇتلۇق ئىككىيلەن بىر ھازا سۆزلىشىپ، «ھەق-ناھەقنى ئېنىق ئايرىش» قاندىن كېيىن، مېنىڭ تەكلىپىم بويىچە قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، بۇنىڭدىن كېيىن يەنە بۇرۇنقىدەك ئۆتىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇزاق ۋەدىلىشىپ خوشلاشتى. ئۇلار ئۆيىگە كىرىپ كېتىشتى. مانا شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇ ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن كېلىشەلمەسلىكنى ئۆزلىرى ئويىنغان يەردىلا بىر بىرىگە «ئىنگلىزلارنىڭ ئۇسۇلى» بويىچە داۋلى سۆزلەش ئارقىلىق ھەل قىلىدىشىدىغان بولدى. شۇندىمۇ، ئۇلارنىڭ كىچىكىدە كېلىشەلمەسلىكنى سەۋرىچانلىق بىلەن ئوڭشاش ئادىتىنى چوڭ بولغاندىمۇ مەنپەئەت ئۈچۈن زوراۋانلىق قىلىشقا ئادەتلەنگەن دۇنيادا ساقلاپ قېلىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

تۈردى لېتىپ:

بارلىق جانلىقلاردا ئەۋلات قالدۇرۇش ئىستىگى بولغىنىدەك ئىنساندىمۇ بىر

خىل مۇھابىەتلىشىش تـوي قىلىـش ۋە بـالىلىق بولـۇش ئارزۇسـىنىڭ بولـدىغانلىقى مـۇتلەق. شـۇنداقلا بـۇ بىـر ئىنسانىنىڭ ياشـاش جەريانىـدا ھايـاتلىق مۇساپىـسىنى قانچىلىـك دەرىجـىدە ئۇتۇقلـۇق تاماملىغـانلىقىنى ئۆلچەيـدىغان بىـر ئـۆلچەم. ئىنسانىيەت تەرەققىيات نەتىجىسىنىڭ دەۋرلەر ئارا داۋام قىلىشىدىكى جـانلىق زورۇر ۋاستە.

ئەجـداد ياراتقـان تەرەققىيـات نەتىجـىسىنىڭ ئەۋلادقـا مـراس قالـدىغانلىقى مـــۇقەررەر. ناھـــال بۇگـــۈنكى كـــۈنگە كەلگەنـــدە كـــىشىلەر ئوتتۇرىـــسىدىكى ئالماشتۇرۇشنىڭ ناھايىتى زور دەرىجىدە قولايلىشىشى نەتىجىسىدە ئاتىنىڭ بالىغـا يەتكـۈزگەن ئـۆز ياشـاش تەجرىبـسى ۋە يەكـۈنلىرىـدىن بالىنـىڭ زاماناشـلار يـاكى تەرەققـى قىلغـان ئەل كـىشىلىرىدىن ئېرىـشىلگەن ئەقلـى يەكـۈن زور دەرىجـىدە ئۈسـتۈنلۈكنى ئىگەللەيـدىغان، ئاتىنىـڭ نەســىھىتى بالىغـا كـار قىلمايـدىغان ،كۆرسـەتكەن يـولى زامانغـا لايـىق كەلمەيـدىغان ھـالەت شـەكىللىنىپ تۇرىۋېتىپتـۇ. بولۇپمـۇ ئۇيغـۇرلار ئۈچـۈن تېخىمـۇ شـۇنداق بولسا كېرەك.

سـوئالنىڭ ئـۆزىگە كەلـسەك، ئۇيغـۇر بـالىلىرىنى بـوۋا-مومـسى بېقـىپ چـوڭ قىلىدىغان ۋە توي قىلغاندىن كېيىنمۇ پەرزەنتنىڭ ئاتا-ئانسى بىـلەن بىـر ھويلىـدا تۇرىدىغان ئەھۋال ھازىرمۇ بارمۇ؟ بۇنداق ئۇرۇقداشـلار توپلىـشىپ ياشـاش قەدىمقـى زامانلاردىكى ئىش. تەشۋىق قىلىـشقا يـاكى ئەۋزەللىكلىـرى توغرلىـق گەپ ئېچىـشقا ئەرزىمەيدۇ.

كـىشىلەر ئوتتۇرىـسىدىكى ئـۆز-ئـارا ئالاقىنىـڭ تولىمـۇ تەرەققـى قىلىـپ كـۆپ جەھەتلەردىـن قولايلىـشىپ بېرىۋاتقـانلىقى كـۆز ئالـدىمىزدىكى بىـر ھەقىـقەت دەپ ئىتـراپ قىلـساق ئۇنىـڭ كەيـنىگە كۈچلۈكلەرنىـڭ زورىيـىپ، ئاجىزلارنىـڭ خـاراپ بولـىدىغانلىقى دىـن ئىبـارەت بىـر تەھـدىتنىڭ يۇشـۇرۇنغانلىقىنى ھـىس قىلمـاي

تۇرالمايمىز. بۇ ئالاقىدىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىشنىڭ ئورنىغا ئەكسىچە تەھدىتتىن ئۆزىمىزنى قاچۇرۇپ كونىلىق، ئەنئەنىۋىلىكنىڭ تونىغا بېشىمىزنى تىقىۋېلىپ ئۆزىمىز بىلگەن خاھىشتا ياشايمىز دەيدىكەنمىز ياشاش يولىمىز تېخىمۇ تارىيىپ بارىدۇ. بارا-بارا باشقىلارنىڭ ئۆتمۈشنى ئەسلىشىگە يارىمىم بېرىدىغان بىر جانلىق شاھىتقا ئايلىنىپ قېلىشىمىز مۇمكىن. زاماننىڭ ئاخىرى بولماي تۇرۇپلا چەكلەنگەن رايۇنغا قامىلىپ قەپەز ئىچىدىكى مايمۇنىنىڭ كۈنىگە قېلىشىمىز تۇرغانلا گەپ.

باشقىلار قانداق ئەۋلات يېتىلدۈرىدۇ؟ ياپونىيەدە مېنىڭ 80ياشقا ئۇلىشىپمۇ خىزمەتتىن قول ئۈزمىگەن پۇلنى سۇدەك خەجلەپ ھوزۇر ئېلىش مۇمكىنلا بولغان راھەت پاراغەتتىن بەھىر ئالالايدىغان بىر تۇنۇشۇم بولغان. يىلدا بىرەر قېتىم ئالاھىدە كېلىپ مېنى يوقلاپ كېتەتتى. مەن بىلەن پاراڭلىشىپ زېرىكمەيتتى. ئادەتتە ئائىلە توغرلىق ئارتۇقچە پاراڭ بولۇنمايتتى. مېنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئاتا ئانامغا ھەۋەس قىلاتتى، ئاپىرىن ئوقۇيتتى.(يۇرتقا بېرىپ ئاتا ئانامنى يوقلىغان چاغلىرىمۇ بولغان) لېكىن بۇ كىشى پەقەت ئۆزى توغرلىق توختالمايتتى. مەندىن بۆلەك كىشىلەر بىلەن ئارتۇقچە پاراڭلىشىشنى ياقتۇرمايتتى. بىر مەخپىيەتلىكى ئۇ كىشى بىر ئۆمۈر تۇيۇقسىز قىلمىغان ئىكەن. ھېلىغىچە ئىجارە ئالغان ئۆيدە تۇرىۋېتىپتۇ. سايامەت بىلەن يىلدا نەچچە رەت سىرتلارغا چىقىپ شىركەتتىن ئىش چىقىپ قالدى دېگەن ئۇقتۇرۇشنى تاپشۇرۇپ ئالمىغۇچە ئايلاپ ئەڭ كاتتا مېھمانخانىدا تۇراتتى. مەن بىر چاغدا شۇنچە ياشىنىپ تۇرۇپمۇ يەنە نېمە ئۈچۈن خىزمەت قىلىسىز دەپ سورىسام، " خىزمەت قىلمىسام مەن يەيدىغان مۇشۇ تاماق نەدە تۇرۇپتۇ؟" دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىدى.

ئۇ كىشىنىڭ دېيىشچە، ئۆزى ياش ۋاقتىدا خىزمەت بىلەن بەك ئالدىراش

بولغاچ ئائىله توغۇرلۇق ئويلىشىشقا ھەچقانداق پۇرسەت بولماپتىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە ياپونىيەلىكلەرنىڭ قىلغان ئەتكەنلىرىنى ئۇلارنىڭ قېنىدىكى ئىرسىيەتتىن بولغان دەپمۇ قارايدىكەن. بەلكىم شۇڭىدۇ بۇنداق مىللەت قېنىنى ئېلىپ يۇرگەن ئىنسانىنىڭ سان جەھەتتىن بولسىمۇ بىرسىنىڭ كامراق بولىشىنى ئارزۇ قىلغان. كىشىنىڭ لەنىتىگە دۇچار بولىدىغان ئەۋلاتنى بەربا قىلغان ئاتا ئانىنىڭ بولغىنىدىن بولمىغىنى تۇزۇك. شۇنداقلا ئەۋلاتلىرىنىڭ باشقىلار ئالدىدا خارلىنىشى ياكى بىچارە ھالغا قېلىشىمۇ ئوخشاشلا ئەجداد بولغۇچى ئۇچۇن بىر جىنايەت.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

سىز بالىڭىزنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنى قانداق يېتىلدۇرىسىز؟

تۇردى لېتىپ:

بالىنىڭ ئەقلى قابىلىيىتىنى يېتىلدۇرۇشنى ئىككى ئېغىز گەپ بىلەن دەپ بولغىلى بولىدىغان ئىش ئەمەس. قىسقارتىپ بىر قانچە تۇرگە يىغىنچاقلاپ دىسەم:

1. بالا ھامىلە ۋاقتىدىن باشلاپ ئانا بولغۇچى ياخشى ئوزۇقلىنىشى، كەيپىياتىنى ياخشى تۇتۇشى، مۇۋاپىق دەرىجىدە ئىجتىمای پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ بېرىشى، يېقىملىق ناخشا مۇزىكىلارنى ئاڭلاپ بېرىشى كېرەك. ئايالىم ھاملىدار ۋاقتىدا، ئەينى چاغدىكى ئىستىراھەت مەھمانخانىسىدا پىراكتىكا قىلاتتى، ئۇنىڭدىن سىرت شىركەتنىڭ ئوپچە پائالىيەتلىرىدە دائىم ئايالىمنى ئېلىۋالاتتىم، ئارتۇقچە خاپىچىلىق بولۇنمايتتى. تىنچ ئازادە مۇھىت ۋە مۇڭلۇق كۈي ھاملىنىڭ يېتىلىشىدە مەلۇم رول ئوينىغان بولسا كېرەك، ھازىر قىزىم ناخشا مۇزىكىغا ناھايىتى سەزگۈر، ئەستىس ساقلاش قابىلىيىتى ياخشى ، مۇزىكا چېقسىلا پۇت قوللىرى ئۇدارىغا ئەگىشىدۇ. كىشىنىڭ مەسلىگى كەلگۈدەك بولۇپ يېتىلىپ بېرىۋاتىدۇ.(كۆز تەگمىسۇن)

2. بالىنىڭ مۇستەقىللىق قارىشىنى يېتىلدۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىش. ئاددىيسى يېڭى ئايىقى چىققاندا يېقىلىپ چۈشسە ئۆزى ئورنىدىن تۇرۇشقا يېتەكلەش، بېرىپ يۇلىمەسلىك. ئاخشىمى ئۆزى ئۇخلاشقا ئادەتلەندۈرۈش، پەپىلەپ ئالداپ ئۇخلاتماسلىق، ئوخشىمىغان مۇھىتقا ماسلىشىشقا يېتەكلەش ھە دىسە ئاتا ئانىسى كەينىگە سېلىۋالماسلىق كېرەك. قىزىمنى بىر ياش توققۇز ئايلىق بولغىنىدىن باشلاپ يەسلىگە بەرگەن، مەن كاماندۇرۇپكىغا چىقىپ كەتكەن ۋە ئايالىم كىچىلىك ئىسمىندا ئىشلىگەن چاغلىرىدا ئارىلاپ ئۇرۇق-تۇققان ياكى تونۇشلارنىڭ ئۆيىدىمۇ بىر ئىككى كۈن تۇرۇپ قالىدۇ. بالا ئون سەككىز بولسا ئون ئالتە ياش ۋاقتىدىن باشلاپ ئۆزىنىڭ ئىشنى ئۆزى قارار قىلالايدىغان قىلىپ تەربىيىلەش بىزنىڭ مۇددىئايىمىز.

3. ئاتا-ئانا بولغۇچى بالىنىڭ ئالدىدا ئۆز سالاپىتىنى ساقلىشى، بالىنىڭ كۆڭلىدە ئالىجاناپ ئورۇننى تۇتۇشى كېرەك. مەن بالامنىڭ باشقا كىشىلەرگە مەھلىيا (قايىللىق، قول قويۇش تۇيغۇسى) نىڭ بولۇشىنى خالىمايمەن. بالىنىڭ ئالدىدا بىز ئاتا-ئانا بولغۇچى ئەڭ ئۇلۇق ئادەملەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشىمىز كېرەك. تۇرمۇش ياكى خىزمەتتىكى كېلىشمەسلىكلەرنى بالامغا ھەرگىز بىلدۈرمەيمەن. ئاپىسى بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئويى بىر، بىز چوقۇم شۇنداق قىلالايمىز.

يېپۇنىيەدە ھەر كۈنى سەھەردە باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىنىڭ خالتا كوچىلاردىن ئوتۇپ مەكتەپكە ماڭغىنىنى كۆرەتتىم. يول ياقىسىدىكى ئاپتۇماتىك سېتىش ئۇسكۇنىسىدىن كېرەكلىك نەرسە سېتىۋېلىۋاتقىنىنى كۆپ ئۇچرىتاتتىم. شىنجاڭدىكى بالىلار مەكتەپتىن يانغۇچە مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا يىغىلىپ كەتكەن ئاتا ئانىلارنى كۆرسەم ئىچىم ئېلىشىدۇ.

قىسقىسى شىنجاڭدا ئاتا ئانىلار بالىلىرىنى ئالقىنىدا پۈۋلەپ چوڭ قىلىدۇ.

بالىلار ھەچقانداق ئەركىنلىك يوق ئىچىدىكى ئەركە مۇھىتتا چوڭ بولىدۇ. يىگىرمە بەش ياشقا كىرگۈچە "ئانا سۈتى"دىن ئايرىلالمايدۇ. بۇ بىر ئېچىنىشلىق تىراگىدىيە.

ئوسمۇرلەرنىڭ ئەقلى قابىلىيىتىنىڭ ئۆسۈپ يېرىشىدا سىرتقى مۇھىتنىڭ تەسىرىنىمۇ سەل چاغلاشقا بولمايدۇ. ئوسمۇرلەرگە كۆيۈنىدىغان ئاتا-ئانا ۋە باشقا بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ بولغىنىدىن سىرت بالىنىڭ پائالىيەت ئېلىپ يېرىشىغا قولاي بولغان تەرتىپلىك مەدەنىيەتلىك ئىجتىمائى مۇھىتنىڭ بولۇشىمۇ ناھايىتى مۇھىم. بۇ جەھەتتە شەھەردە چوڭ بولغان بالىلارغا قارىغاندا يېزىلاردا ئېرىق-ئوستەڭ ئاتلاپ چوڭ بولغان بالىلارنىڭ مۇھىتقا ماسلىشىشچانلىق ۋە قىيىنچىلىققا تاقابىل تۇرۇش ئېڭى بالدۇر يېتىلىدۇ. بولۇپمۇ ھازىرقى ئۇرۇمچى شەھىرىدىكىدەك مۇھىتتا بالىلار مەكتەپ ۋە ئائىلىدىكى چەكلىك مۇھىتتا كۆپلىگەن چەكلىمىلەرگە ئۇچراپ تۇرغاچقا مەيلى قانداقلىكى ئىش بولمىسۇن چوڭلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا قارايدىغان ئۆزى پىكىر يۈرگۈزۈشكە پېتىنالمايدىغان بولۇپ يېتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن سىرت دىنى ۋە مىللىي قاراشلار ئۇلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىغا مەلۇم دەرىجىدە گۇڭگالىق ۋە زىددىيەتلىك قاراشلارنى پەيدا قىلىپ ئۇلارنىڭ سىرتقى دۇنيادىكى شەيئى ۋە تۇرلۇك ھاددىسىلەرگە نىسبەتەن چۈشۈنۈش، يېقىنلىشىش يولىنى توسۇپ ، زىددىيەتلىك روھى ھالەت ئۇلارنىڭ تەپەككۇر يولىنى بۇغۇپ قويىدۇ.

ئاددى مىسال: ھازىرقى بالىلار مەكتەپتە مەكتەپنىڭ تۈزۈمى ئۆيدە ئۆينىڭ قائىدىسىدىن بولەك ئىشكىتىن چىقسىلا تۈرلۈك توساقلارغا دۇچار بولىدۇ. مەسىلەن، بالىلارنىڭ ئۆز تەڭتۈشلىرى بىلەن پائالىيەت ئېلىپ بېرىشى ئاساسەن چەكلىنىگلىك. ئۆزى قىزىقىدىغان ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇشىغا يول قويۇلمايدۇ. بالىلارنىڭ تەڭتۈشلىرى بىلەن سوغا چومۇلىشى، ۋاسكىتبول ياكى پۇتبول ئويىنىشى دېگەندەك پائالىيەتلىرىگە شارائىت بىرىلمەيدۇ.

يەنە چوڭلارنىڭ ھە دىسە ئۇنىڭ بىلەن ئارىلاشما ئۇ ئۇنداقچى، پۇستانىنىڭ بالىسىدەك بول ئۇ نى-نى ئىشلارنى قىلىپتۇ سەن نىمە دەپ شۇنداق قىلالمايسەن دېگەندەك ئەيىپلەشلىرى ئۇلارنى كىچىگىدىن باشلاپلا روھى جەھەتتىن بۇغۇق، بۇرۇختۇم ھالەتكە يۇزلىنىشكە سەۋەپ بولىدۇ.

شۇنداق بىر ئىشنى ئەسلەپ بېرەيكى: بىر كۈنى ئاقما لىفتتا تۇرسام ئالدىمدىلا ئىككى ئوسمۇر بالانىڭ بىرى لىفت پەشتىقىدا ئولتۇرىۋىلىپ شۇنداق دەۋاتىدۇ " قارا ئاداش مەكتەپتىن ئۆيگە بارغۇچە يولنىڭ ھەممە يېرى مۇشۇنداق بولسا-ھە ئولتۇرۇپ ئۆيگە بارساق ... " دىسە يەنە بىرى " مەن بولسام يېتىپلا ۋالاتتىم دېگىنە، سومكىلىرىمنىمۇ يېيىپ قويۇپ.. " قاراڭلار بۇ دىئالوگدىن ئوسمۇر بالىلارنىڭ خىيالى دۇنياسىنى كۆرۈپ يەتكىلى بولىدۇ. ئۇلار شۇنچە يۆلىنىۋىلىشچان، تەييارتاپ، بۇنداق بولۇشقا كىملەر سەۋەپ، شۇ بالىنى بېقىپ چوڭ قىلىۋاتقان ئاتا-ئانا " ۋاي بالام ھېرىپ قالسەن ئاپىتۇۋۇزغا چىقىپ بار، قورسۇقۇڭ ئېچىپ قالىدۇ ما پۇلغا نەرسە ئېلىپ يە " دېگەندەك زىيادە كۆيۈنۈشلىرى دە ئەلۋەتتە.

ئۆزۈمگە خاس دۇنيا

يۈسۈپئېلى ياسىن:

بوش ۋاقىتلىرىڭىزدا نېمە ئىشلارنى قىلسىز؟ ئۆزىڭىزگىلا خاس بولغان ۋاقىتلىرىڭىزنى قانداق ئۆتكۈزىدىغانلىقىڭىز ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەن بولسىڭىز.

مەمتىمىن ئەلا:

بوش ۋاقىتلاردا ئادەتتە داڭلىق كىنولارنى، بولۇپمۇ فرانسىيە ۋە ئىتالىيىلەرنىڭ داڭلىق كىنولىرىنى كۆرۈشنى ياخشى كۆرىمەن. بۇ كىنولاردا ئامېرىكا كىنولىرىدا كەم ئۇچرايدىغان بىر خاھىش، يەنى ئادەمنىڭ ھېسسىي ھاياتىغا بولغان چوڭقۇر سەزگۈرچانلىق بار. شۇنداقلا بۇ كىنولاردىن ھاياتنىڭ تىنچلىققا ۋە خىيالپەرەسلىككە تولغان ھاياتىي كۆچىدىن ھۇزۇرلانغىلى بولىدۇ.

گۈھەر يۈسۈپ:

مەن گېرمانىيىگە كەلگەندىن بەرى ئۆزۈمنىڭ ئالاھىدە بوش ۋاقىتىمنىڭ چىققىنى، بولۇپمۇ ئالدىنقى 4 يىل جەريانىدا چىققىنىنى راستىنى دىسەم بىلمەيمەن. چەتئەلدىكى تۇرمۇش ھەقىقەتەن كىشىنى مۇشۇنداق قىلىپ قويىدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قالىمەن. ۋەتەندىغۇ بوش ۋاقىتتىنمۇ تولا نەرسە يوق ئىدى. يوق بولسىمۇ زورلاپ چىقىراتتۇق، لېكىن بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن بۇ ئەھۋال باشقىچىلا بولۇپ كەتتى ياكى بۇ يەرنىڭ شارائىتى مېنى شۇنداق قىلىۋەتتى دىسەممۇ بولىدۇ.

مەن بۇ يەرگە شەخسى خىراجەت بىلەن ئوقۇشقا كەلگەن بولۇپ، بۇ يەرگە كەلگەندە گېرمانچە سەۋىيەم بەكلا تۆۋەن ئىدى، چۈنكى بۇ ياققا كىلىشتىن بۇرۇن بېيجىڭدا پەقەت 2 ئاي تېز يېتىشتۇرۇش سىنىپىدا كۇنىگە بەش سائەتتىن دەرسكە قاتنىشىپ، شۇ كۇرستا يېتىلدۇرگەن سەۋىيە بىلەن بۇ يەرگە كەلگەن ئىدىم.

دەسلەپكى 6 ئايدا ھاننوۋېردىكى بىر شەخسى تىل مەكتىپىدە ئوقۇدۇم. ئۇ مەزگىلدە كۈندىلىك دەرسىمىز ئانچە كۆپ بولمىسىمۇ، لېكىن مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ كۆپ كىتاب كورۇشكە تۇغرا كىلەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ مەزگىلدە بىزنىڭ ئىشلەش رۇخسەتنامىمىز بولمىغاچقا قوشۇمچە ئىشلەكمۇ بولمايتتى. دەرستىن چۈشۈپ ئويگە كېلىپ تاماق قىلىپ يەپ بولغۇچە ۋاقىت بىر يەرگە باراتتى. ئاندىن كەچلىكى 2-3 سائەتتەك بېسىپ ئولتۇرۇپ كىتاب كورمىسەك بۇ 2ئايلىق تىل سەۋىيىمىز بىلەن بۇ يەردە قىينىلىپ قېلىشىمىز ئېنىقلا ئىدى. شۇنداق قىلىپ مېنىڭ بۇ 6 ئاي ۋاقتىم شۇنچىلىك تىز ئۆتۈپ كەتتىكى، ئۆزۈمنىڭ گېرمانىيىگە كېلىپ قالغىنىمغا بىردەمدىلا يېرىم يىل بولۇپ قالغىنىنى سەزمەيلا قالدىم. لېكىن بۇ يەردىكى تۇرغان ۋاقتىمنىڭ ئۇزىرىشىغا ئەگىشىپ تىل ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلىپ ئۇنىۋېرسىتكە كىرىپ ئوقۇش باشلاش ۋاقتىمۇ قىستاپ كېلىشكە باشلىغان ئىدى. ئادەتتە گېرمانىيىدە چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىككى يىللىق تىل ئۆگىنىش ۋاقتى بولىدۇ. ئەگەر مۇشۇ ئىككى يىل جەريانىدا تىل ئىمتىھانىدىن ئوتەلمەي بىرەر ئۇنىۋېرسىتتا ئوقۇشقا كىرەلمىسە، ۋىزا ئۇزارتىپ بېرىلمەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ۋەتەنگە قايتىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇڭا بۇ ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ تىلنى بېسىپ ئۆگىنىپ ئامال بار تېزرەك بىر ئۇنىۋېرسىتقا كىرىشنىڭ يولىنى قىلمىسا بولمايتتى. ئارىلىقتا مەن ھازىر ئوقۇۋاتقان مەكتىپىمنىڭ قانۇن كەسپىدە ماگىستىرلىقتا ئوقۇش چاقىرىقنى تاپشۇرۇپ ئالدىم ھەم ئۇلارنىڭ تىل ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلىش كۇرسىغا قوبۇل قىلىش ئىمتىھانىغا قاتناشتىم. كېيىن ئۇ ئىمتىھاندىنمۇ ئۆتۈپ ئۇلارنىڭ DSH ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلىش كۇرسىغا قوبۇل قىلىنىپ تىل ئوقۇشنى داۋام قىلدىم. بۇ مەزگىلدە كۈندە دىگۈدەك دەرسىمىز بولغاچقا، دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن كۆپىنچىسى ياتاقتا بولدۇم. دەسلەپتە مەن بۇ شەھەرگە يېڭى بولغاچقا ياتاقتا ئۆزۈم يالغۇز سولىنىپ ئۆگىنىشىمنى قىلىپ ئوتكۈزدۇم. بىر كۈنى

بىر خەنزۇ ساۋاقدىشىم بىر كورىيەلىك دوستىنى باشلاپ ئەكىرىپتۇ. ئۇچىمىز ئاشخانىدا پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاچ كورىيەلىك بالىنىڭ بۇ خەنزۇ ساۋاقدىشىمنىڭ ئوزىگە مېنىڭ گېپىمنى قىلىپ بەرگەنلىكىنى، مېنى كورسە جۇڭگو دىن كەلگەنلىكىمگە ئىشەنمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ بۇ بالىنى سەل قىزىقتۇرۇپ قويغانىكەن.

شۇنداق قىلىپ بۇ كورىيەلىك بۇ خەنزۇ بالىنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي مەن بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن كىرگەنىكەنتۇق. شۇنداق قىلىپ 8-سۇئالدا ئېيتىلغانىدەك سالاھىيەت تونۇشتۇرۇش باشلاندى. ئۇ بالا ھازىر مېنىڭ بوش ۋاقتىلىرىمدا ئادەتتە نېمە ئىشلارنى قىلىدىغانلىقىمنى سوردى. مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭ بۇ شەھەرگە كوچۇپ كەلگىنىمگە تىخى بىر ئايمۇ بولمىغانلىقىنى، بۇ يەردە تۇرۇك بىرەرسىنىمۇ تونۇمايدىغانلىقىمنى، بۇرۇن ئۆزۈمنىڭ ھاننوۋېردا تۇرغانلىقىمنى، ھازىر مومكىن بولسا بىرەر يەردىن خىزمەت تېپىپ، ئوقۇشتىن سىرت ئانچە مۇنچە ئىشلەش ئويۇمنىڭ بارلىقىنى ئېيتتىم. ئۇ بالا ئوزى بىر كورىيەلىك ئاچقان چامباشقىچلار مەكتىپىدە دەرسىتىن سىرت شۇ مەكتەپتە باللارغا كورىيە چامباشچىلىقىدىن دەرس بېرىدىغانلىقىنى(بۇ بالىنىڭ ئۇنىۋېرسىتقا كىرىپ رەسمى ئوقۇش باشلاپ بولغىنىغا ئاللىبۇرۇن ئۈچ يىل بولغان ئىكەنتۇق) ھەم ئۇ كورىيەلىكلەرنىڭ يەنە ئوز ئالدىغا ئايرىم بىر كورىيەچە رېستۇرانىنىڭ بارلىقىنى، ئەگەر خالىسام ئوزىنىڭ شۇ رېستۇران خوجايىنىدىن بىرەر ئىشنىڭ بارلىقىنى سوراپ باقىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن:"ئەلۋەتتە خالايمەن. چۈنكى بۇ مەن ئۇچۇن ھەر جەھەتتىن ياخشى، ئىختىسادى جەھەتتىن ئازراق بولسىمۇ ئۆزۈمنى قامدىيالايمەن. خىزمەت ئىشلەش جەريانىدا كۆپ كىشىلەر بىلەن ئالاقە قىلىپ ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپ تىلمىنى ياخشىلاش پۇرسىتىگە ئىگە بولالايمەن. ئۇنىڭدىن باشقا ھەر قايسى جەھەتلەردىن مەسىلەن: تۇرمۇش، ياشاش، ھاياتلىقتىكى بەزىبىر ئوخشىمىغان تەجرىبىلەرنى باشتىن كەچۈرۈشۈمگە پايدىسى

بولۇپ قېلىشى مومكىن. " دەپ بىر مۇنچە پايدىلىق تەرەپلىرىنى سوزلەپ ئۆزۈمنىڭ قوشۇلدىغانلىقىنى بىلدۇردۇم.

ئۇ بالىنىڭ شۇنچە تىز ئۇ خۇجايىن ئايال بىلەن ئالاقە قىلىپ بىردەمدىلا بىر ئىشنى تېپىپ بىرىدىغانلىقىنى كىم بىلىسۇن ؟ شۇنداق قىلىپ بىز ئىككى كۈندىن كېيىن ئۇ بالا بىلەن ئۇ كوريەلىكىنىڭ رېستۇرانىغا باردۇق. بۇ رېستۇران كوريە پاسۇنىدا بىزەلگەن، خېلى چوڭ، بىر قېتىمدا 100 دىن ئارتۇق مېھمانىنى كۈتكىلى بولىدىغان، مۇنداق قارىسا، جۇڭگوچە رېستۇرانلارغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان رېستۇران ئىكەن. ئايال خۇجايىن سوڭ خېنىم بىزنى قىزغىن قارشى ئېلىپ كوتۇۋالدى. ئۇ ئايال ئوزى بويى پاكارراق كەلگەن، 60 ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان، لېكىن شۇنداق بىر تېتىك ئايال ئىكەن. دەسلەپتە مەن ئۇ ئايالنى خۇجايىن دەپ سەل قورۇنۇپ ئەيمەندىم. لېكىن ئۇ ئايالنىڭ مەجەزىنىڭ ئوچۇقلىقى مېنىڭ قورۇنۇشلىرىمنى ئاللاقانداق يەرلەرگە يوقىتىۋەتكەن ئىدى. ئۇ ئايال مېنىڭ بۇرۇن بىرەر رېستۇرانلاردا ئىشلەپ باققان-باقمىغانلىقىمنى، رېستۇران خىزمەتلىرىدىن تەجرىبەمنىڭ بار-يوقلىقىنى سورىدى. گەرچە مەن بۇرۇن ئۆيدىكى چاغدا گۇرۇچ ئېشى(مەھەن) دىن باشقا تاماقنى ئېتىپ باقمىغان بولساممۇ، لېكىن ئۇ ئايالغا بۇ جەھەتلەردىكى خىزمەتلەردىن ئانچە -مۇنچە خەۋىرىمنىڭ بارلىقىنى ئېيتتىم. چۈنكى ھېلىقى مېنى باشلاپ ئاپارغان بالا ئۇ ئايال بىلەن كۆرۈشۈشتىن بۇرۇن ماڭا بۇ توغرىسىدا ئالدىنئالا دەرس ئۆتۈپ بولغانىدى. چوقۇم شۇنداق سوراپ قىلىش ئىھتىماللىقىنىڭ بارلىقىنى، شۇڭا ئىككىلەنمەي تەجرىبەمنىڭ بارلىقىنى ئېيتىشىمنى جېكىلەپ قويغان ئىدى. شۇ دېيىشىپ قويغىنىمىزدەك مەنمۇ دادىل جاۋاب بەردىم ھەم ئۆزۈمنىنىڭ ئۆي ئىشلىرى، تاماق ئېتىش ئىشلىرىغا بەكرەك قىزىقىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم(گەرچە ئويدىكى چاغدا ئۇنداق بولمىساممۇ. ئويلاپ باقسام ۋەتەندىكى چىغمدا ئويدىكىلەرگە بەكلا يۆلىنىۋالغان بىر

ھورۇن قىز ئىكەنمەن، بۇنى ئويلىسام ھەر قىتىم ئىچىم بىر خىل ئاچچىق بولىدۇ.) ئۇ ئايال بىلەن بىر ئاز كونا مەسىلە توغرىسىدا(ئەلۋەتتە سالاھىيەت تونۇشتۇرۇش ھەم ئۇزىمىزنى بىرەر قۇر چۈشەندۈرۈش مەسلى) سوزلەشكەندىن كېيىن ، مېنىڭ ئاۋال بىر ھەپتە سىناق تەرىقسىدە ئىشلەپ بېقىشمنى ئېيتىپ ماڭا دەسلەپتە 7 كۈنلۈك، ھەر كۈنى كەچ سائەت 5 تىن باشلاپ 10غىچە ئىشلەش ۋاقتىنى بېكىتىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ بىر ھەپتىلىك سىناقتىن غەلبىلىك ئۆتۈپ، ئوقۇشتىن سىرت ئۇ يەردە بىر يېرىم يىلدەك ئىشلەپتىمەن. كەسىپكە كىرىپ بىر مەۋسۇم ئوقۇغۇچە بولسا كېرەك، كۈنلىرىم شۇ دەرسكە قاتنىشىش، دەرستىن چۈشۈپ كۈتۈپخانىدا كىتاب كورۇپ كۈندىلىك دەرسلەرنى تەييارلاش، ئاندىن كەچلىرى ھەپتىدە 4-5 قېتىم رېستۇرانىدا ئىشلەش بىلەن ئوتكۈزۈپتىمەن. كېيىن كەسىپكە رەسمى چۈشكەندىكىن دەرسلەرنىڭ ئېغىرلاپ بېرىشغا ئەگىشىپ ئۇ رېستۇران ئىشغا تازا ۋاقىت چىقىرالماي قالدىم ھەم خۇجايىن ئايالغا ئۆزرە ئېيتىپ ئۇ رېستۇراندىكى خىزمەتتىن چىكىنىپ چىقتىم.

"ئەمدى ئىختىسادى جەھەتتىن سەل قىينىلىپ يەنە ئويدىكىلەرگە ئېغىرىمنى سالىدىغان بولدۇم" دەپ كوڭلۇم يېرىم بولۇپ تۇرغاندا، مېنىڭ ماگىستىرلىق ئوقۇشۇمغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان پروفىسسورىم مەندىن قانۇن فاكۇلتېتىنىڭ كۈتۈپخانىسىدا ئىشلەشنى خالايدىغان-خالىمايدىغانلىقمنى سورىدى. مەن دەرھال قوشۇلدىغانلىقمنى ھەم ئۆزىنىڭ ماڭا بۇ خىزمەتنى تونۇشتۇرغىنىدىن مېنىڭ بەك كۆپ مىننەتدار بولغانلىقمنى بىلدۈردۇم. شۇندىن ئېتىبارەن كۈتۈپخانىدا ئىشلەپ، ئوقۇپ كۈنلىرىم بىر رېتىمدا ئۆتتى. مەۋسۇملۇك دەرسلەر كۈندىن كۈنگە تەسلىشىپ ، ئۆگىنىدىغان نەرسلەر كەتكەچكە، گېرمانلار ئىككى سائەت ئۆگىنىدىغان نەرسنى بىز تىل سەۋەبلىك 3-4 سائەت ھەتتا بەزى نەرسىلەرنى ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ۋاقىتتا ئۆگىنىشىمزگە توغرا كېلەتتى.

كۈتۈپخانىدىكى خىزمىتىم ماڭا ھەر جەھەتتىن قۇلايلىقلارنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ئۇ يەردە ئىشلەش جەريانىدا نۇرغۇنلىغان كىتاب- ماتېرىياللار بىلەن تونۇشۇپ، ئوقۇشۇمغا، ماقاله يېزىشىمغا ۋە باشقا ھەر جەھەتلەردىن كۆپ پايدىلىقلارنى ئېلىپ كەلدى. بۇ يەردە ئىشلەش جەريانىدا كۆپلىگەن كەسىپداشلىرىم بىلەن تونۇشتۇم، دوست بولدۇم، ئوز-ئارا كەسىپىمىز توغرىسىدا پىكىرلىشىپ، مۇنازىرلىشىپ، بىر-بىرىمىزدىن مەسلىھەتلەرنى سوراشتۇق.

تاكى ئوقۇشۇمنى پۈتتۈرگەنگە قەدەر مېنىڭ تۇرمۇشۇم ئوقۇش بىسىمى، ئىختىساد بىسىم، ئويدىكىلەرنى، يۇرتنى، دوستلارنى سېغىنىش ئىچىدە جىددىچىلىكتىلا بىر خىل رېتىمدا ئوتتى ھەم ئۆزۈمنىڭ بۇ يات ئەلدە ياشاۋاتقىنىمغا ھەش-پەش دېگۈچە بىر دەمدىلا 4يىلدىن ئاشقانلىقىنىمۇ سەزمەيلا قاپتىمەن

مانا يۇقىرىدىكى قۇرلاردىن مېنىڭ بوش ۋاقتىمنى قانداق ئوتكۈزگەنلىكىمنى ھېس قىلغىلى بولىدۇ دەپ ئويلايمەن.

بەلكىم ئىچىڭىزدە:" بۇ قىز سەل ئاشۇرۇۋەتتىمۇ نېمە؟" دەپ قېلىشىڭىز مۇمكىن، لېكىن مەن ئەمىلىيەتتە ئۆزۈمنى باشقىلارغا ئالدىراش، جىددى كۆرىنىشنى قەتئىي خالىمايمەن. لېكىن مېنىڭ چەتئەلدىكى ئوقۇش ھاياتىم مانا يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئوتكەنده ئوتتى.(يالغۇز مېنىڭلا ئەمەس، بەلكىم ماڭا ئوخشاش چەتئەلده ئوقۇۋاتقان باشقا دوستلىرىمىز بىلەنمۇ بۇ جەھەتته ئوخشاش كەچۈرمىش-سەرگۈزەشتىلىرىمىز بولۇشى مۇمكىن) ئەلۋەتته ئارلىقتا كوڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىگە كۆپ ۋاقىت ئاجرىتالمىسامۇ، لېكىن مۇۋاپىق ۋاقىتلارنى چىقىرىپ ئانچە - مۇنچە دوستلار بىلەن كىنوغا بېرىش، سىرتقا چىقىپ قەھۋە ئىچىشكەچ پاراڭلىشىش ياكى ئوز-ئارا بىر-بىرىمىزنى ياتقىمىزغا تەكلىپ قىلىپ ئوزىمىزنىڭ تائاملىرىدىن بەھىر ئالغاچ "ئۇيغۇر

ئاخشىمى"، "گوللاندىيە ئاخشىمى" "فرانسىيە ئاخشىمى " "پولشا ئاخشىمى"(4 يېقىن دوستلىرىم بولۇپ، ئۇزىمىزچە ھەر قېتىم ئۇچراشقانداق مۇشۇنداق ئىسسىلارنى قويۇۋالغان ئىدۇق) قاتارلىق"خەلقئارالىق ئۇچرىشىش" لارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ تۇردۇق. ئۇندىن باشقا، پات-پات يۇگۇرۇپ چېنىقىش ئىشلىرىغىمۇ بەلگىلىق ۋاقىت ئاجراتتىم. ئۆزۈم ئادەتتە سايامەت قىلىشنى بەك ياقتۇرىمەن، لېكىن ئوقۇش جەريانىدا ۋاقىت قىس بولغانلىق تۈپايلىدىن، بۇ قىزىقىشىمنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغانىدىم. كېيىن يىلدا بىر-ئىككى ھەپتىلىك دەم ئىلىش ۋاقتى ئېلىپ، ئەتراپتىكى گوللاندىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە قاتارلىق دولەتلەرنى ئايلىنىپ كەلدىم. ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن(ماگىستىرلىق ئوقۇشىنى) ئىسپانىيە، ئەنگلىيىگە بېرىپ ئايلىنىپ، ئوقۇش مەزگىلىدىكى ھاردۇقۇمنى سايامەت بىلەن ئازراق چىقىرىۋالدىم.

يۇقىرىقى مەزمۇنلارنى يېغىنچاقلىغىنىمدا، ئادەتتە مەن بوش ۋاقىتلىرىمدا ساۋاقداش، دوستلار بىلەن ئۇچرىشىش، كىنوغا بېرىش، چېنىقىش، سايامەت ئىشلىرى بىلەن ئوتكۈزىمەن.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

بوش ۋاقىتلىرىمدا تورغا كىرىمەن، ۋاقتىمنى بەك ئېلىپ كەتتى دەپ ئۆيدىكى تورنى ئۈزۈۋېتىپتۇ باقتىم، بىراق كېيىن يەنە سېغىنىپ كېتىپ ھەم بەزى زۆرۈرىيەت تۈپەيلىدىن قايتا ئۇلىۋالدىم. توردا ئەسەر يازمىسام يازالمايدىغاندەك بولۇپ قالدىم، بۆلەك ۋاقىتتا ئىلھام كەلمەيدۇ، چۈنكى جاپالىق ئىشلىمىسە ئىلھام دېگەنمۇ يېقىن يولىمايدىغان نېمىكەن. تورغا كىرىپ كۆزۈم تالغاندا تەمبۇر، دۇتتار چالىمەن، ناخشا ئېيتىپ قويىمەن. بۇرۇن كىتاب-ژۇرنال ئوقۇيتتۇم، ھازىر گېزىتنى كۆپ كۆرىمەن، ئەمما

ھەممە نەرسىنىڭ كىتابىنىڭ ئورنىنىڭ باسالمايدىغانلىقىنى بىلىمەن، لېكىن بېسىپ ئولتۇرۇپ كىتاب كۆرىدىغان كەيپىيات ، ئىرادەم يوقاپ كەتتى. بۇنىڭغا ھەيرانمەن. بەلكىم مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن ئەسلىمگە قايتىۋالارمەن.

تۇردى لېتىپ:

بوش ۋاقىتلىرىمدا كىتاپخانا ئارىلايمەن، كوچا ئارىلايمەن، ئادەتە نىمە ئىش قىلسام بولار دەپ باش قاشلاپ قالىدىغان چاغلار ئانچە بولمايدۇ. ھەم ئامال قىلىپ شۇنداق بولۇشىنىڭ ئالدىنى ئالمەن. ھىچ بولمىغاندا بىرەر تۇنۇشۇمغا تىلىفۇن قىلىپ بىلىرت ، سوقما توپ ياكى شۇنىڭغا ئوخشايدىغان كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىگە قاتنىشىمەن .

كەسىپ ۋە مەن

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئۆزىڭىز شۇغۇللىنىۋاتقان كەسىپ، بۇ كەسىپتىكى ئورنىڭىز ۋە پىلانلىرىڭىز ھەققىدە توختىلىپ باقامسىز؟

گۆھەر يۇسۇپ:

مېنىڭ كەسىپىم قانۇن. مەن 2000-يىلى 7-ئايدا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قانۇن فاكۇلتېتىنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئۆزۈمنىڭ ئۇزۇندىن بۇيانقى چەتئەلگە چىقىپ، مۇشۇ ئوقۇغان كەسپىمنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش، پۇختىلاش

ئارزۇسىدا، 2001- يىلى 10-ئايدا ئۆيدىكىلەرنىڭ، يېقىندىن قوللاپ بېرىشى ئاستىدا بۇ ئارزۇيۇمنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن گېرمانىيىگە شەخسى خراجەت بىلەن ئوقۇشقا كەلدىم(چەتئەلدە ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى ماڭا ئوخشاش شەخسى خراجەت بىلەن كەلگەن بولۇشى مومكىن). بۇ يەردە خۇددى ئالدىنقى يازمىلىرىمدا يېزىپ ئۆتۈپ كەتكىنىمدەك ئالدى بىلەن تىل ئۆگەنىدىم، ئاندىن قانۇن كەسپىدە، ماگىستىرلىقتا ئوقۇپ ئوقۇشۇمنى غەلبىلىك تاماملىدىم. هازىر يەنە داۋاملىق ئوقۇش تەييارلىقىنى قىلماقتىمەن . . .

بۇ كەسپىنى تاللىشىمغا تۇرتكە بولغان بىردىنبىر ئىش، ئاپامنى، سىڭلىمنى مەنى ۋە بىزدىن باشقا بارلىق ئۇرۇق-تۇققانلارنى ئېغىر قايغۇغا سالغان، مەڭگۈ، مەڭگۈ ساقايتقىلى بولمايدىغان بىر ئېغىر جاراھەت بولدى. مانا مۇشۇ ئىش سىڭلىم بىلەن ئىككىمىزنىڭ كاللىسىغا بەكلا چوڭقۇر ئورناپ كەتكەنلىكىندىن، باشقىلار بىزدىن:" چوڭ بولغاندا نېمە بولىسىلەر؟ " دەپ سورىغاندا، سىڭلىم ئىككىمىز تەڭلا:" ساقچى بولىمىز، ئىنتىقام ئالىمىز!" دەپ جاۋاب بېرەتتۇق ....

ۋاقىتنىڭ ئوتۇشىگە ئەگىشىپ سوتچىلىققا، ئادۋوكاتلىققا بولغان قىزىقىشىم كۈچەيدى. شۇنىڭ بىلەن كەسپىتە ئوقۇش قارارىغا كەلدىم. بەلكىم بۇنىمۇ كىچىك چاغدا كورگەن بەزى رازۇىتكا فىلىملىرىدىنمۇ ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. سىڭلىم ئىككىمىز دائىم:" بىز چوڭ بولغاندا ئەسكى دۇشمەنلەرنى تاپانچە بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ ياخشىلارنى قۇتۇلدۇرىمىز" دەيتتۇق. مانا مۇشۇنداق ئوخشاش بولمىغان تۇرلۇك ئىشلارنىڭ تەسىرىدە قانۇن كەسپىدە ئوقۇشنى تاللىغان ئىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزۈممۇ بۇ كەسپىكە بەك قىزىقىمەن، قانچە ئۆگەنگەنسىرى ئىچىگە كىرىپلا كېتىمەن.

ئادەم ئوزىگە ئوزى باها بېرەلمىگىنىدەك، مەنمۇ ئۆزۈمنىڭ كەسىپ جەھەتتىكى

سەۋىيەمگە تازا ياخشى باھا بېرەلمەسلىكىم مومكىن. لېكىن قانداقلا بولمىسۇن، بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى ئۆزۈمنىڭ كەسىپمگە ئائىت كۆپ ، قىزىقارلىق ، يېڭى - يېڭى بىلىملەرنى ئۆگەندىم ھەم بۇ ئۆگىنىش جەريانىدا كەسىپى جەھەتتىكى سەۋىيەمنىڭ ۋەتەندىكى چاغقا سلىشتۇرغاندا بىر قەدەر ئاشقانلىقىنى، لېكىن يەنىلا ئۆزۈمنىڭ ئويلىغىنىدەكىدەك سەۋىيىدە ئەمەس ئىكەنلىكىمنى، بۇنىڭ ئۈچۈن داۋاملىق(مەيلى ئەمەلىيەت جەھەتتىن بولسۇن ياكى نەزەرىيە جەھەتتىن بولسۇن) يەنە كۆپلىگەن بىلىملەرنى ئۆگىنىشىمگە توغرا كېلىدىغانلىقىنى ھىس قىلىپ قالىمەن.

مەيلى سىزماگىستىرلىق ئۇنىۋانىنى ئېلىڭ ياكى دوكتۇرلۇقنى ئېلىڭ، شۇ ئۆگەنگەن كەسپىڭىزگە ئائىت خىزمەت تەجرىبلىرىڭىز يېتەرلىك بولمىسا ياكى شۇ ئۆگەنگەنلىرىڭىزنى ئەمەلىيەتتە ئىشلەتمىسىڭىز، يەنىلا ئۇزىڭىزنى شۇ كەسپتە تولۇق، مۇكەممەل(گەرچە دۇنيادا مۇكەممەل نەرسە بولمىسىمۇ)، سەۋىيىگە يەتمىگەنلىكىڭىزنى ھىس قىلىپ قالىسىز. ئۆگەنگەننى ئەمەلىيەتتە ئىشلىتەلىگەن كىشى ئۇزىنىڭ ئۆگەنگەنلىرىنىڭ زادى قانچىلىك ئىكەنلىكىنى مولچەرلىيەلمىسە كېرەك. چۈنكى ئەمەلىيەت جەريانىدا كىشى ئۆگەنگەن نەرسىسنى ئەمەلىيەتكە تەدبىقلاش بىلەن بىرگە كۆپلىگەن، ھەقىقى ، ئەملي بىلىملەرنىمۇ ئۆگىنىش پۈرسىتىگە ئىگە بولىدۇ ھەم بۇ جەريانىدا پىشىپ يېتىلىدۇ. گەرچە مەن ئۆز كەسپىمدە باكالاۋۇرلۇق، ماگىستىرلىق ئۇنىۋانلىرىنى ئېلىپ بولغان بولساممۇ، لېكىن مەن ئۆزۈمنى يەنىلا ئوز كەسپىم ساھەسىدە بىر پىششىپ يېتىلدىم دەپ قارىمايمەن. چۈنكى مېنىڭ ئەمەلىيەتتە قوللانغانلىرىمىز تېخى ئۇ دەرىجىگە يەتمىدى دەپ ئويلايمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ يەنە داۋاملىق ئىزدىنىشىمگە، ئۆگىنىشىمگە توغرا كېلىدۇ.

مەن بۇ يەرگە ئوقۇشقا كەلگەندىن بېرى، بولۇپمۇ رەسمى كەسپكە چۈشكەندىن بېرى ئۆزۈمنىڭ ۋەتەندا ئۆگەنگەنلىرىمنىڭ نەقەدەر ئازلىقىنى تونۇپ يەتتىم. ھەم بۇ

يەردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش ئۇسۇلى ۋە مەكتەپنىڭ باشقا مۇناسىۋەتلىك ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرىغا سېلىشتۇرۇپ، بىزدىكى، جۇملىدىن شەخسەن ئۆزۈمنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئۆگىنىش ئۇسۇلۇمىڭ نەقەدەر ئۆلۈك ئىكەنلىكىنى ھىس قىلىپ يەتتىم. گەرچە ئەينى ۋاقىتتا ئىمتىھانلاردا ياخشى نەتىجىلەرنى ئېلىپ، تولۇق ئۆتۈپ، ئوقۇشنى ئوڭۇشلۇق پۈتتۈرگەن بولساممۇ، لېكىن بەزىدە شۇ چاغدىكى ئۆگىنىش ئۇسۇلۇم مېنى چوڭقۇر ئويغا سېلىپمۇ قويىدۇ. ئادەتتە، مەن مەۋسۇم ئارلىقلىرىدا كىتاب كۆرمەي ئىمتىھانغا بىر ھەپتە، ھەتتا 3-4 كۈن قالغاندىلا كېچە-كۈندۈز بېسىپ ئولتۇرۇپ بىر مەۋسۇمدە ئۆگەنگەن نەرسىلەرنى قارغۇلارچە يادلاپ بولامدۇ ئىشقىلىپ بىر نېمىلەرنى قىلىپ، ئىمتىھان ئوتكىلىدىن ئوتۈۋالغۇدەكلا ئۆگىنىپ ئىمتىھانلاردىن ئۆتۈپ كەلگەن ئىدىم. لېكىن ئۇ ئۆگەنگەن نەرسىلەرنى ئىمتىھان تۈگەپ بىرەر ھەپتىدىن كېيىن سورىسىڭىز، بىرسىمۇ ئىسىڭىزدە قالمىغان بولۇپ چىقاتتى. مانا موشۇنداق ئۇسۇلدا سىز 5 يىل ئۇنۋېرسىتتا ئوقۇغان بولسىڭىزمۇ، سىزنىڭ بۇ 5 يىل جەريانىدا ئانچە كۆپ نەرسىلەرنىڭ ئوزىڭىزگە يۇقمىغانلىقىنى ھىس قىلىپ قالىسىز. شەخسەن مەن شۇنداق بولدۇم. بۇلارنىڭ ھەممىسى بىزدىكى ئۆلۈك، ئاسانلا ئۇنتۇلۇپ كېتىدىغان، ئىمتىھاندىن ئوتۈۋېلىش ئۈچۈن ئۆگەنگەن ۋاقىتلىق بىلىملەردۇر، خالاس.

مەن ئۆز كەسپىمدىن باشقا، ئىقتىساد كەسپىگە، كومپىيوتېرغا ئائىت بىلىملەرگە، ئادەبىيات-سەنئەت، تەنتەربىيگە ۋە چەتئەل تىلى ئۆگىنىشكە، ئوخشىمىغان مەدەنىيەتلەر ھەققىدىكى ئۇچۇرلارغا قىزىقىمەن.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

مەن تىل-ئەدەبىيات تالىپى، خاراكتېرىم شۇنى بەلگىلىگەن دەپ قارايمەن. ئۇيغۇر تىلى ئانامنىڭ تىلى، ماڭا بۇ ئۆمرۈمدە ئەڭ جەزبىلىك، سېھىرلىك، مېھرلىك، يېقىملىق تۇيۇلغان ۋە قەلبىمگە ھۇزۇر بەخش ئەتكۈچى نەرسە مۇشۇ تىل— ئۇيغۇرنىڭ تىلى، ئۇيغۇرنىڭ روھى، ئۇنىڭ ئەۋرىشىم، مۇزىكىلىق، چوڭقۇر مەنىلىك، كۆڭۈلنى ئىپادىلەشكە باي تىلى. ئۇنىڭ جەۋھىرى، جەۋلانى بولغان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە ئۇنىڭدىكى مەپكۇرە، ھېسسىياتلار ماڭا قەدىناس جاناندەك خۇمارلىق، سېغىنىش ئىلكىدە ئەدەبىيات ئىشقىدا كۆيىمەن، بۇ كۆيۈش مۇنداقچە ئېيتقاندا بۇ ھاياتىمنىڭ بىر مەنىسى. تىل-ئەدەبىيات ئاشنالىرى ئۆزىنىڭ تىل جېڭى خۇماردىن، مەنۋى تەشنالىقىدىن ئاسان ۋاز كېچەلمەيدۇ. تىل-ئەدەبىيات ھەقىقەتەن چوڭقۇر بىر ئىلىمدۇر، بۇ كەسپىنىڭ ئەھلى بۇ ئىلىمگە ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشى، ئوتتۇرا كۆيۈپ، سۈيىدە ئېقىشى كېرەك.

بالام ۋە مەن

يۈسۈپئېلى ياسىن:

خالىسىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ بالىڭىز ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولغانلىقىڭىز بەزى تەسىرات ۋە تەجرىبىلىرىڭىز ھەققىدە توختىلىپ باققان بولسىڭىز.

مەمتىمىن ئەلا:

ماڭا نىسبەتەن ياخشى ئاتا بولۇش خۇددى بىر ياخشى ئادەم بولۇشتەكلا تەس ھەم

مۇشكۇل ئىشتۇر. بۇ ئىككى تەرەپ بىر بىرىدىن ئايرىلمايدۇ. ئەلۋەتتە، ئۆز پەرزەنتىنى پەزىلەتلىك، مەنىۋيىتى پىشقان ۋە ئەقىللىق قىلىپ چىقىشنى ئارزى قىلمايدىغان ئاتا بولمىسا كېرەك. لېكىن، بۇلار ئېيتماققا ئاسان بولغان بىلەن، قىلماققا ئۇنچە ئاددىي ئەمەس. بىزنىڭ ھازىرقى مەۋجۇتلۇق شارائىتىمىزدىن چىقىپ تۇرۇپ ئويلىغاندا، بىر ياخشى ئاتا ئۆزى تەۋە قوۋمنىڭ روھىيىتى ئەكس ئەتكەن تىلىنى، ئۆرپ-ئادىتىنى ۋە باشقا بارلىق ئەقلىي تەۋەررۇكلىرىنىڭ ھەممىسى بىلەن ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدىكى داۋاملىششى لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆزى بولمىغان پەرزەنتى ئوتتۇرىسىدىكى كۆۋرۈكلۈك رولىنى ئۆتىيەلمىشى كېرەك. يەنى، ئاتا بولغۇچى چوقۇم ئۆتمۈش بىلەن كەلگۈسىنى ئۆز پەرزەنتى ئارقىلىق ئۇلىغۇچى بولۇشى كېرەك.

ئوغلۇمنىڭ يات ئەللەردە ئۆز ئانا تىلىدا ئەمەس بەلكى يات بىر تىلدا ۋە كۇلتۇردا تەربىيىلىنىشى ماڭا خىلى كۆپ ئويلىنىشلارنى ئېلىپ كەلدى. ئەنە شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە، خۇددى ئۆزۈمنىڭ كىملىكىنى تېخمۇ چوڭقۇرراق ھېس قىلغاندەك، ئاتا بولۇشنىڭ ۋەزىنىمۇ تېخمۇ ئېنىقراق ھېس قىلدىم. بۇ يەردىكى ئەڭ قىيىن چۈشۈاتقىنى ئوغلۇمغا ئۆزى ئايرىلىپ كەتكەن ۋەتىنىنى ئەقلىيلىقتىلا ئەمەس، بەلكى ھېسسىيلىقتىمۇ ھېس قىلدۇرالاشتۇر. مەسىلەن، ئوغلۇمنىڭ ئانا تىل سەۋىيىسى بۇ يات ئەلدە بىزنىڭ كۈندىلىك سۆزلىشىشلىرىمىزدىن ئىبارەت ناھايىتى تار دائىرىدىلا چەكلىنىپ قالغاچقا، ئۇ ئۆز مىللىتىنىڭ ئوي-پىكرىرلەش ئادىتى سىڭىپ كەتكەن تىلىنى بىمالال ۋە ماھارەتلىك ئىشلىتىشتىن، چۆچەك-ھېكايالارنى قىزىقىپ ئاڭلاشتىن، بالىلار ناخشىلىرىدىن ھوزۇر ئېلىشتىن مەھرۇمدۇر. بۇ يەردە ئانا تىلىنىڭ تىل بىلەن چۈشەندۈرۈپ بەرگۈسىز قۇدرىتىنى ھېس قىلىشتىن ۋاقتىنچە ئايرىلىپ قېلىشى ئۇنىڭ ئۆزلۈك كىملىكىدىكى بىر بوشلۇقتۇر.

دەرۋەقە، مەن ئۇنىڭغا بىر ئاتا ئۆز پەرزەنتىگە ماددىي جەھەتتە ھازىرلاپ بېرىشكە

تېگىشلىك ھەممە نەرسىنى ھازىرلاپ بېرىۋاتىمەن، لېكىن مەن ئۇنىڭغا بىزنىڭ يىراقتا قالغان ۋەتىنىمىزنىڭ بىزگە بېرىدىغان پۈتمەس-تۈگىمەس مېھرىنى تەل قىلىپ بېرەلمەيمەن. بەزىدە ئۆزۈمدىن سوراپ قالىمەن: ئۇنى يىراقتا قالغان ۋەتىنىنىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سالالايدىغان قىلىپ تەربىيىلەلمىدىمەن؟ يات مەدەنىيەتتە ئارىلىشىپ ياشاش جەريانىدا ئۇ ئۇيغۇرلۇقنىڭ ۋەزنىنى ھەقىقىي ھېس قىلالامدۇ؟ ئۇمۇ ئۆز پەرزەنتىگە ئۇيغۇرلۇقنى ئۆزى ھېس قىلغاندەك ھېس قىلدۇرالامدۇ؟ مېنىڭچە، بىر ئاتا بولۇش مانا مۇشۇ سوئاللاردىن باشلىنىدۇ.

ئېسىمدىن چىقمايدىغان بىر ئىش....

يۈسۈپئېلى ياسىن:

ماڭا باللىقىڭىزدىكى سىزنى ئەڭ خۇشال قىلغان، سىزنى ئەڭ ناخۇش قىلغان، سىزنى ئەڭ غەزەپلەندۈرىدىغان، سىزنى ھازىرغىچە نومۇس ھېس قىلدۇرىدىغان ئىشتىن بىرنى سۆزلەپ بېرەلەمسىز؟ ئالىي مەكتەپ ھاياتىڭىز قانداق ئوتكەن؟

گۆھەر يۈسۈپ:

بۇ سوئالنى ئوقۇپ ئاتۇشتا ئوتكۈزگەن بالىلىق چاغلىرىمدىكى ئىشلار، گۈزەل ئەسلىمىلىرىم يادىمغا كېلىپ قالدى. مەن 9 يېشىمغىچە ئۇستۇن ئاتۇشتا چوڭ دادام-چوڭ ئانىلىرىمنىڭ يېنىدا تۇرغان بولۇپ، بۇ ۋاقىتلىرىمنى ئويلىسام كىشىنىڭ بالىلىق

دەۋرىنىڭ نەقەدەر غەمسىز، كوڭۇللۇك، كىشى ھاياتىدىكى گۈزەل چاغلارنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى ئويلاپ قالىمەن.

باللىقىمدا مېنى خوشال قىلغان ئىشلار بەك كوپ بولۇپ، بۇلارنىڭ ئارىسىدىن ماڭا ئالاھىدە تەسىر قىلغىنى، 1987-يىلى 2-ئايدا ئۇرۇمچىگە قىلغان سەپىرىم. بۇ سەپەر مەن ئۈچۈن ئېيتقاندا بەكلا خوشاللىنارلىق ساپەر ئىدى. چۈنكى مەن 2 يىل دىدارلاشمىغان ئاپام بىلەن كورۇشەلەيتتىم. ئاپام 1985-يىلى ئۇرۇمچىگە تاغامنىڭ قىزىنىڭ تويىغا قاتنىشىش سەۋەبىدىن چىقىپ كېتىپ، كېيىن شۇ يەردە تۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ چاغلاردا قاتناش ھازىرقىدەك قۇلايلىق بولمىغاچقا ئاپام بىلەن 2 يىلغىچە كۆرۈشۈش پۇرسىتى بولمىغان ئىدى. ئاپامنىڭ ئۇرۇمچىگە ماڭغان كۈنىدىكى ئىشلار، يەنى ئۇ كۈنى مەن ئاپامدىن ئايرىلغۇم كەلمەي ئاپام چىققان ماشىنىنىڭ كەينىدىن بىر يەرلەگىچە يىغلاپ ئەگىشىپ ماڭغىنىم ئاندىن ئۆزۈمنى يەرگە ئېتىپ بولىشىغا يىغلاپ چوڭ دادام-چوڭ ئانىلىرىمنىڭ مېنى بەزلىگەنلىرى ھېلىمۇ ئېسىمدە ئېنىق تۇرۇپتۇ. كىچىكىمدىن ئاپامدىن قەتئىي ئايرىلىپ ياشاپ باقمىغاچقا ماڭا بۇ قېتىمقى ئايرىلىش بەكلا تەسكە چۈشكەن ئىدى ھەم بۇ 2يىللىق ئايرىلىش خۇددى مەن ئۈچۈن 20 يىلدەك تۇيۇلۇپ كەتكەن ئىدى. شۇڭا بۇ قېتىمقى ئاپام بىلەن ئۇچرىشىش مېنىڭ باللىق چاغلىرىمدا مېنى ئېڭ خوشال قىلغان ئىشلارنىڭ بىرى بولۇپ قالغان ئىدى..

كىچىك بالىلارنى خوش قىلىش ئاسان بولغىنىغا ئوخشاش، مېنىڭ كىچىك چاغلىرىمدا مېنى خوشال قىلغان ئىشلارمۇ ئويلاپ باقسام خېلى كوپ ئىكەن. مەسىلەن: ھەر قېتىم قۇربان ھېيت، روزى ھېيتلار كەلگەندە، يېڭى كىيىم كىيىشىنى، ھېيتلىك پۇللارنى ئويلاپ، شۇ كۈنلەرنى 4 كوز بىلەن كۈتۈپ، ھارپا كۈنلىرى"قاچانمۇ تاڭ ئاتار؟"دەپ كىچىچە ئۇخلىيالمايي قالغان چاغلىرىم ھەم شۇ كۈنلەرنىڭ خوشال، كوڭۇللۇك ئوتكەنلىرىنى ئەسلەپ قالىمەن.

ئۇنىدىن باشقا يەنە، مېنىڭ پىئونېر بولۇپ قىزىل گالىستۇق تاقىغان كۇنۇممۇ بالىلىق چاغلىرىمدىكى مېنى خوشال قىلغان ئىشلارنىڭ بىرى بولۇپ قالغان ئىدى.

كىچىكىمدە ۋە ھازىرغا قەدەر مېنى بىردىنبىر ناخۇش قىلغان ياكى قىلىدىغان ئىش، كىچىكىمىزدىلا دادىمىزنىڭ بىزدىن ۋاقىتسىز ئايرىلىشى بولدى. مېنى ئەڭ غەزەپلەندۇرىدىغىنى بولسا شۇ دادامنى بىزدىن ئايرىپ قويۇشقا مۇناسىۋەتلىك بولغان مەلۇم ئىشلار بولدى.

مەنى ھازىرغا قەدەر نۇمۇس قىلدۇرىدىغان ئىشلاردىن ئويلاپ باقسام بىرەر ئالاھىدە ئىشمۇ يوقكەن. لېكىن بۇ سۇئالنى ئوقۇپ مېنى ئازراق نۇمۇس قىلدۇرغان بىر قىزىقارلىق ئىش ئىسىمگە كىلىپ قالدى. ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىللىرىم بولسا كېرەك، بىر قېتىم تەنتەربىيە دەرس ۋاختىدا قىزلار ھالىمزغا باقماي(گەرچە ھازىر قىزلارمۇ توپ ئويناشتا ئوغۇللاردىن قېلىشمايدىغان بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ)ئوغۇللىرىمىز بىلەن پۇتبول مۇسابىسىگە چۇشتۇق. شۇ ۋاقىتتا مۇسابىنىڭ قالتىس" جەددى، كەسكىن" ئېلىپ بېرىلىشىغا ئەگىشىپ بىزنىڭ پوتبۇل ئوينىشمىزدىكى "قىزغىنلىقىمىز"مۇ بەكلا ئەشپ كەتكەن ئىدى. ئارلىقتا توپ مېنىڭ ئالدىمغا كەلگەندە ئوزەمچە خۇددى بىرنى تېپىپ ۋارىتاغا كىرگۈزىۋىتىدىغاندەق قىلىپ بىر تېپىپتىكەنمەن، كىم بىلسۇن تەنتەربىيە ئايىغىمنىڭ تۇپتىن بۇرۇن ئاسمانغا ئۇچۇپ چىقىپ كېتىشىنى. شۇ ۋاقىتتا نىمە قىلارىمنى بىلەلمەي، ساۋاقداشلىرىم ئالدىدا بەكلا خىجىل بولۇپ نومۇستىن يەرگە كىرىپ كەتكۇدەك بولۇپ كەتكەن ئىدىم. دائىم مۇشۇ ئىش ئىسىمگە كىلىپ قالسا ياكى ھەر قېتىم ئويلىسام ھازىرغا قەدەر كۇلىمەن. مانا بۇ ئىش مېنى ئەينى ۋاقىتتا ئەڭ ئوڭايسىزلاندۇرغان ئىش ئىدى.

كىچىك چاغلىرىمدا "ئالىي مەكتەپ " دېگەن بۇ سوزنى ھەر قېتىم ئاڭلىغىنىمدا زادى قانداق يەردۇ؟ دەپ ئويلايتتىم ھەم ئاپامنىڭ:" سىلەر چوقۇم ئالىي مەكتەپتە ئوقۇشۇڭلار كېرەك، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھازىردىن باشلاپ ياخشى ئوقۇمساڭلار كەلگۈسىڭلار ياخشى بولمايدۇ. گەرچە مېنىڭمۇ ئالىي مەكتەپكىچە ئوقۇش ئارزۇيۇم بولغان بولسىمۇ، ئەينى ۋاقىتتا يېتەرلىك شارائىتلارنىڭ بولمىغانلىقى تۈپەيلىدىن ئوقۇيالماي قالغان. ئەمدىلىكتە سىلەرنى بولسىمۇ چوقۇم ياخشى ئوقۇتىمەن. ئۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر ئوزلىكىڭلاردىن تىرىشمىساڭلار ۋە ماڭا ماسلىشىپ بەرمىسەڭلار بولمايدۇ. سىلەردە شارائىت بار، چوقۇم ئوقۇشنى باشقا ئېلىپ چىقىشىڭلار كېرەك.." دېگەن سوزلىرى ھېلىمۇ ئەسىمدىن چىقمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە ئاپامنىڭ : " ئەگەر ياخشى ئوقۇمىساڭلار سىلەرنى ئاتۇشقا ئاچام، داداملارنىڭ(يەنى چوڭ دادام، چوڭ ئانىلىرىمنىڭ) ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرىغا، كالا-قويلارغا ئوت ئىلىش ئىشلىرىغا يارەمگە ئەۋەتىۋېتىمەن."دېگەندەك سوزلەرنى قىلىپ بىزگە ئازراق بېسىم ئىشلەتكەنلىرىنى(چۈنكى ئاپام بىزنىڭ ئوزىدىن قەتئىي ئايرىلىپ ياشىيالمايدىغانلىقىمزنى، ئاران بىر جام بولغاندا يەنە ئاتۇشقا قايتىپ كېتىشىمىزگە ئۇنىمايدىغانلىقىمزنى ئوبدان بىلگەچە، بۇ خىل ئۇسۇللارنى قوللىنىپ قويساتتى ھەم قوللانغىنىغا تۇشلۇق بۇ ئاماللارنىڭ ئۇنۇمىنىمۇ كورگەن ئىدى) ئويلىسام ئاپامغا مىڭ-مىڭ رەھمەتلەرنى ئەيتقۇم كېلىدۇ. ئەگەر شۇ ۋاقىتلاردا ئۇنداق بېسىملارنى ئىشلەتمىگەن بولسىمۇ بەلكىم بۇگۈنكىدەك بولۇپ چىقىشىمۇ ناتايىن ئىدى دەپ ئويلاپ قالىمەن.

ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ،ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمىزدا،

ئوقۇتقۇچىلىرىمىزنىڭ دەرس ۋاقتىلىرىدا بەزى ۋاقىتلاردا :"بۇنى ئالىي مەكتەپكە چىققاندا ئۇگۇنسىلەر..." دەپ ھەر قېتىم ئالىي مەكتەپ ھاياتى توغرىسىدا توختىلىپ تۇرغانلىقىمۇ يادىمدا. خۇددى باشقا باللارغا ئوخشاشلا مەنمۇ ئالىي مەكتەپ ھاياتىغا قىزىقاتتىم. زادى ئالىي مەكتەپكە چىقسا قانداق بولىدىغاندۇ؟ ئوقۇتۇشى تۇزۇمى قانداقتۇ؟ دەرسلىكلەر قانداقتۇ؟ ئوقۇتقۇچىلىرچۇ؟ دېگەندەك سۇئاللار كاللامدىن كېچەتتى.

مانا مۇشۇنداق قىلىپ ئاخىرى مەن بۇرۇندىن تارتىپ ئوقۇشنى ئارزۇ قىلىپ كېلىۋاتقان ئالى بىلىم يۇرتىغا قەدەم قويدۇم. "ئالىي مەكتەپ" دېگەن بۇ سوز ماڭا ئەڭ كوپ نەرسىلەرنى ئەتراپلىق ئۆگىتەلەيدىغان، يەنى ئوزى ئوقۇشنى ئارزۇ قىلغان كەسىپ بىلەن تەپسلىي تونۇشۇپ چىقىپ، شۇ كەسىپنى پۇختا ئىگەللەپ كەسىپى جەھەتتە پىشىپ يېتىلىپ چىقىشقا ئاساس سالىدىغان بىر مۇھىم باسقۇچ دەپ كۆز ئالدىمغا كەلتۇرەتتىم. ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش جەريانىدا ئالىي مەكتەپ ھاياتىنىڭ نەزەريۋىي بىلىم ئىگىلەيدىغان ئورۇنلا ئەمەس، بەلكى بىر كىشىنىڭ ئۆز- ئۆزىنى ھەر تەرەپتىن مۇكەممەل قىلىپ تەربىيلەپ چىقىشدا مۇھىم رول ئويناىدىغان بىر دەۋر ئىكەنلىكىنى ھىس قىلدىم.

ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش جەريانىدا ئالىي مەكتەپ ھاياتىنىڭ كىشىنىڭ ياشلىق دەۋرىنىڭ ئەڭ گۈزەل، ئەڭ ئۇنتۇلماس چاغلىرى ئىكەنلىكىنى ھەم ھازىرغا قەدەر شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتىدا ئوقۇغان ۋاقتىمدىكى ئۇنتۇلغۇسىز ئەسلىمىلەرنى، دوستلىرىمنى ئويلاپ قالىمەن.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

مەن باللىقمىدا ئەمەس، خېلى چوڭ بولۇپ 16 ياشلارغا كىرىپ قالغاندا بىر ئەرزىمەس ئىش ئۈچۈن ئاچچىقىمنى باسالماي ئاپامغا تىل سالغان. گەرچە ئازغىنە ۋاقىتتىن كېيىن بۇ ھەقتە «سۆز ئاتقان ئوق» دېگەن ماۋزۇمدا پۈشايمان ۋە ھەسرەتكە تولغان بىر مۇخەممەس يېزىپ ئاپامدىن كەچۈرۈم سورىغان بولسامۇ، ئاپام مېنى ئاللىقاچان ئەپۇ قىلىۋەتكەن بولسىمۇ، ھەر قېتىم مۇشۇ ئىشنى ئويلىسام ۋۇجۇدۇم كۆيۈشىدۇ، نومۇس قىلىمەن.

ئالىي مەكتەپ ھاياتىم بىرەر قىز بىلەن مۇھەببەتلىشەلمىگەننى ھېسابقا ئالمىغاندا ھەر ھالدا مەنىلىك ئۆتكەن، كىتاب ئوقۇش ۋە ئىجادىيەت مېنىڭ ئاشۇ جىنسىي مۇھەببەتتىن قۇرۇق قالغان مەنىۋى بوشلۇقۇمنى تولدۇرغان.

"ئۆزگە يۇرتتا سۇلتان بولغۇچە، ئۆز يۇرتۇڭدا ئۇلتاڭ بول"

يۇسۇپئېلى ياسىن:

دۇنيانىڭ جاي ـ جايلىرىدىكى كۆچمەنلەر دولقۇنى ، بولۇپمۇ تەرەققىي قىلغان غەرب دۆلەتلىرىگە كۆچمەنلەرنىڭ تۇرمۇشىغا ئېقىشى مەسىلىسى ھەققىدە توختىلىپ باقسىڭىز. ئەگەر خالىسىڭىز، ئۆزىڭىز تۇرۇۋاتقان دۆلەتنىڭ كۆچمەنلەر سىياسىتى ۋە كۆچمەنلەر، مۇساپىرلار ھەققىدىكى كۆزگەن-بىلگەنلىرىڭىزنى دەپ باقسىڭىزمۇ بولىدۇ.

مەتىمىن ئەلا:

ھازىر غەربتە كۆچمەنلىك مەسىلىسى بارغانسېرى ھەمە ئادەملەر دىقىقەت قىلىدىغان، ئويلايدىغان ۋە بەس مۇنازىرە قىلىدىغان ناھايىتى ئىنچىكە ۋە قىزىق مەسىلىگە ئايلانماقتا. ئىنسانىيەت تارىخىغا نەزەر تاشلىغىنىمىزدا، كۆچمەنلىكنىڭ تۆۋەندىكىدەك بىر نەچچە خىل تەرەققىيات يۈزلىنىش بار. يەنى بۇلارنى ئىنسانلارنىڭ تەبىئىي كۆچۈشى، مۇستەملىكە بىلەن باغلانغان كۆچۈش ۋە سىياسىي-ئىقتىسادىي ئامىللارغا مۇناسىۋەتلىك كۆچۈش دېگەندەك تۈرلەرگە بۆلۈش مۇمكىن. بەزى ئىنسانشۇناسلار ۋە يېقىندا تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەڭ ياش ئىلىم سۈپىتىدىكى بىئولوگلارنىڭ قارىشىچە، نۇرغۇن يىللار ئىلگىرى ئەڭ دەسلەپكى ئىنسانلار ئافرىقىنىڭ كېنىيە ئەتراپلىرىدىن كېيىنكى مەزگىللەردە ئۆزلۈكسىز تۈردە شىمالغا ۋە شەرققە كۆچۈپ بارغان ۋە يېڭى قۇرۇقلۇق ۋە يېڭى كىلىماتلاردا ياشاش داۋامىدا ئوخشاش بولمىغان ئىرقلارنى، مىللەتلەرنى ۋە مەدەنىيەتلەرنى بەرپا قىلغان. يەنە بىر خىل كۆچمەنلىك شەكلى كەڭ كۆلەملىك ئۇرۇش بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. بۇ قەدىمكى دەۋرلەردىكى ئۇرۇشتا غالىپ كەلگۈچىلەرنىڭ ئۆزلىرى بوي سۇندۇرغان جايلاردا تۇرۇپ قېلىشى ياكى مەغلۇپ بولغۇچىلارنىڭ ئۆز ۋەتىنىدىن قوغلاپ چىقىرىلىشى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن ياۋروپاغا يۈرۈش قىلىپ تۇرۇپ قالغان ھۇنلار، شەرقىي كونستانتىپۇلنى يەڭگەن تۈركلەر ۋە ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قېلىپ، دۇنيانىڭ جاي-جايلىرىغا تارىلىپ كەتكەن يەھۇدىيلار قاتارلىقلاردۇر. كۆچمەنلىكنىڭ يەنە بىر خىل تۈرى مۇستەملىكە بىلەن باغلانغان بولۇپ مۇستەملىكە قىلىنغۇچىلار مۇستەملىكە قىلغۇچىلارنىڭ دۆلىتىگە تۈرلۈك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بېرىپ ئولتۇراقلىشىپ قېلىشىنى كۆرسىتىدۇ. يەنە بىر خىل كۆچمەنلىك كۆپىنچە ھاللاردا ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي

ئېھتىياج تۇيۇلۇشى ۋە بىر قىسىم تۇركلەرنىڭ ۋە ماراكەشلىكلەرنىڭ 20-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا گېرمانىيە ۋە ېبلگىيە قاتارلىق غەربىي ياۋروپا ئەللىرىگە «مېھمان ئىشچىلار» سۈپىتىدە كۆچۈرۈلۈشىدۇر.

مېنىڭ تۆۋەندە قىسقىچە توختالماقچى بولغىنىم ھازىرقى زامان ياۋروپا تارىخىدىكى كۆچمەنلىك ۋە ئۇ ئېلىپ كېلگەن خىلمۇ خىل مەسىلىلەر، بولۇپمۇ مۇسۇلمان كۆچمەنلەرنىڭ ئۆزى كۆچۈپ بارغان ئەللەرنىڭ مەۋجۇت جەمئىيەت قۇرۇلمىسىغا ئېلىپ كەلگەن تەسىرىدۇر. ياۋروپادىكى كۆچمەنلەر ئىچىدە مۇسۇلمانلار، يەنى ئەرەبلەر بىلەن تۈركلەر كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. ئەنگلىيەدىكى مۇسۇلمان ھىندىستانلىقلار ۋە پاكىستانلىقلار ئەنگلىيىنىڭ ئۇ جايلاردىكى مۇستەملىكىسىنىڭ تەسىرىدە كۆچكەن؛ گېرمانىيىدە بولسا ئىككىنجى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئۇرۇشتا يېڭىلگەن گېرمانىيە ناھايىتى كۆپ ئەمگەك كۈچلىرىگە موھتاج بولغاندا تۈركلەردىن «مېھمان ئىشچىلار» نى قوبۇل قىلغان. بۇلار كېيىن دۆلىتىگە قايتماي گېرمانىيىدە قالغان؛ ېبلگىيەمۇ ئوخشاش ئۇسۇلدا تۈركىيە ۋە ماراكەشلەردىن مېھمان ئىشچىلارنى قوبۇل قىلغان ۋە بۇلارمۇ ېبلگىيىدە قېپ قالغان؛ فرانسىيىدە بولسا تۈرلۈك يوللار بىلەن بۇ دۆلەتكە ئورۇنلىشىپ قالغان ئەرەب مۇسۇلمانلىرى تەخمىنەن بەش مىليوندىن ئارتۇق؛ ئىسپانىيە ۋە ئىتالىيىلەردەمۇ ھەم شۇنداق. يەغىپ ئېيتقاندا پۈتۈن ياۋروپادا مۇسۇلمانلار ئەللىك مىليوندىن ئارتۇقراقتۇر. مانا مۇشۇ مۇسۇلمانلار ياۋروپانىڭ ئىچكى دۆلەت سىياسىتى، تاشقىي سىياسىتى ۋە باشقا سىياسەتلىرىگە نۇرغۇن سوئاللارنى ئېلىپ كەلمەكتە.

ياۋروپا دۆلەتلىرى، ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، ئوخشاشمىغان مىللەتلەر ۋە دىندىكىلەرنىڭ كۆچۈپ كېلىشى بىلەن مىللىي دۆلەتلىكتىن تەدرىجىي ھالدا كۆپ

كۈلتۈرلۈق دۆلەتكە ئۆزگىرىۋاتىدۇ. نۇرغۇن سىياسىي پەيلاسوپلارنىڭ ۋە سىياسىي ئىلمى ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە مىللەتچىلىك تولىمۇ يېقىنقى ئۇقۇم بولۇپ، ئىلگىرىكى چوڭ ئىمپېرىيىنىڭ بايرىقى ئاستىدا ياشىغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ كىملىكىنى مىللەت بىلەن ئەمەس بەلكى ئۆزى تەۋە دىنىي مەزھەب ۋە ۋە ئۆزى ياشاۋاتقان رايونغا باغلاپ چۈشەنەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋاتىكاننى مەركەز قىلغان خرىستىئان دىنىي ياۋروپالىقلارنى بىرەكلىككە ئىگە دىنىي كىملىك بىلەن تەمىنلىگەن. لېكىن، دىن ئىسلاھاتچىلىرىنىڭ مەيدانغا كېلىشى، ئىنجىلنىڭ يەرلىك تىللارغا تەرجىمە قىلىنىپ ئەسلىدىكى گرېك ۋە لاتىن تىللىرىنىڭ ئىلمىي ۋە دىنىي ھاياتتىكى ئۈستۈنلۈكىنىڭ ئاجىزلىشىشى، بۇرجۇئا سىنىپىنىڭ باش كۆتۈرۈشى، ئىقتىسادنىڭ بارغانسېرى رايونلىشىشى، يېڭى دېڭىز يوللىرىنىڭ ئېچىلىشى قاتارلىقلار ياۋروپا مىللەتچىلىكىنىڭ مىللىي دۆلەتچىلىك ئىدېئولوگىيىسىگە ئىگە بولۇشىغا يول ئاچتى. خۇددى بېرتراند رۇسسېل ئۆزىنىڭ غەربنىڭ ئەقىل-پاراسىتى دېگەن كىتابىدا قەيت قىلىپ ئۆتكىنىدەك، قەدىمكى يەھۇدىيلاردىن باشلانغان مىللەتچىلىك ئىدىيىسى بىر مەھەل جەمجىتلىقتىن كېيىن، ھازىرقى زامان دەۋرىدىكى تۈرلۈك يېڭىلىقلارغا ئەگىشىپ تېخىمۇ تەرەققىي قىلدى. مېنىڭ قارىشىمچە، بۇ تەرەققىيات بىر بىرىگە قارىمۇ قارشى بولغان گېرمان تېپىدىكى مىللەتچىلىك بىلەن فرانسۇز تېپىدىكى مىللەتچىلىكتىن ئىبارەت ئىككى خىل تېپىنى بارلىققا كەلتۈردى. ئالدىنقىسىدا مىللەت روھى، يەنى خۇددى مېتافىزىكىق ماھىيەت سۈپىتىدە ئاللىبۇرۇن مەۋجۇت بولغان شۇنداقلا شەخسىنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىن ئىلگىرى ھەم ئۇنىڭ ئىرادىسىنى بەلگىلەيدىغان مىللەت روھى، مىللەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىكى ھالقىلىق ئامىل دەپ قارىلىدۇ. خۇددى گېرمان پەيلاسوپى خېگېلنىڭ «روھ» ئۇقۇمىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ خىل مىللەت روھى ئۆزىنى تاشقىيلاشتۇرۇشنى، رېئاللاشتۇرۇشنى ۋە مۇكەممەلشتۈرۈشنى ئىزدەيدۇ. بۇنى پەقەت

دۆلەتتىن ئىبارەت مۇئەسسەسەلا ئورۇندىيالايدۇ. يەنى مىللەت روھى دۆلەتتىن ئىبارەت بۇ «تەن» بىلەن بىرلەشكەندىلا ئۆزى بولالايدۇ ــ ئۆزلۈك-ئېڭىغا ئىگە بولالايدۇ. دۆلەت مانا مۇشۇ روھنىڭ بەدىنىدۇر) ــ مىللىي) روھ بىرلەمچى، دۆلەت ئىككىلەمچىدۇر. كېيىنكىسىدە بولسا، ئوخشىتىش نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقانىدا، تەن سۈپىتىدىكى دۆلەت بىرلەمچى، روھ سۈپىتىدىكى مىللىيلىك ئىككىلەمچىدۇر. يەنى ئاساسىي قانۇن ئۇستىگە قۇرۇلغان دۆلەتتە پۇقرالىق مىللەت پەرقىدىن ھالقىغان (شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، فرانسۇز مىللىتىنىڭ شەكىللىنىشى كۆپ ھاللاردا دىنىي ۋە مىللەت تەۋەلىكى جەھەتلەردىكى ئوخشىماسلىقلارنىڭ تەدرىجىي ھالدا ئوخشاشلىققا قاراپ تەرەققىي قىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر). بۇ شۇنداق دېگەنلىككى، بىر ئادەم گېرمانىيىنىڭ پۇقراسى بولالايدۇكى، لېكىن گېرمان بولالمايدۇ؛ يەنى گېرمان پۇقرالىقى گېرمانلىق مىللىيلىكىگە ئىگە بولغانلىق ئەمەستۇر، چۈنكى ئۇنىڭدا بىز يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەن ساپ گېرمان روھى يوق. ۋەھالەنكى، ئەگەر بىراۋ فرانسىيە پۇقراسى بولسا نەزەرىيە جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقانىدا فرانسۇز بولىدۇ، چۈنكى فرانسۇزلۇق تېگى تەكتىدىن ئالغانىدا فرانسۇز ئىنقلابىنىڭ قىبلىنەمىسى بولمىش «ئەركىنلىك، باراۋەرلىك ۋە قېرىنداشلىق» نىڭ بۇاستە مەھسۇلى بولغان ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ باراۋەرلىكىنى ھەم تەكتىلەيدىغان ھەم قوغداشنى تۈپكى مەقسەت قىلغان ئاساسىي قانۇنچىلىق ئىدىيىسىنىڭ مەھسۇلىدۇر.

ئۆزگىچە مىللەتچىلىك ئىدىيىسى بىلەن يۇغۇرۇلغان مىللىي دۆلەتچىلىك ئىدىئولوگىيىسى دەل مانا ھازىر سانى كۈنسېرى ئېشىۋاتقان كۆچمەنلەرنىڭ سەۋەبى تۈپەيلى كۈچلۈك خىرىسنى كۈتۈۋېلىۋاتىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقانىدا، ياۋروپادىكى كونا مىللىي دۆلەتلەر ھازىر ئۆز چىگرىسى ئىچىدىكى باشقا دىندىكىلەرگە، مەسىلەن ئىسلام دىنىدىكىلەرگە بولغان مۇناسىۋىتىنى يېڭىۋاشتىن قاراپ چىقىشقا مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ.

ئىلگىرى بۇ دۆلەتلەر كۆچمەنلەرگە قارىتا ئاۋۋال سىڭدۈرۈپ كىرىش ئاستا-ئاستا ئۆزلەشتۈرۈش (Integration) سىياسىتىنى يۈرگۈزگەنىدى. بۇ خىل سىياسەت يېڭى كەلگەنلەرنى مەجبۇرىي ھالدا شۇ دۆلەتنىڭ تىلىنى ئۆگىنىشكە مەجبۇرلاش (ۋە ھەتتا خۇددى گوللانىدىيىگە ئوخشاش كۆچمەنلەرنىڭ ئۆز ئىچىدىن تويلىشىشىغا چەك قويۇش) قاتارلىق ۋاستىلەر ئارقىلىق ئۇلارنىڭ مەزكۇر جەمئىيەتكە ئۆزلىشىشىنى تېزلىتىشنى مەقسەت قىلغانىدى. لېكىن، بۇ خىل ئۇرۇنۇش ماھىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا مىللىي دولەتچىلىك ئىدىئولوگىيىسىنىڭ پەقەتلا شەكلى ئۆزگەرگەن يەنە بىر خىل قالدۇق ئىپادىسى بولغاچقا، بۈگۈنكى ياۋروپانىڭ كۆپ كۇلتۇرلىشىش يۈزلىنىشىدە كۆڭۈلدىكىدەك ئۇنۇم ئېلىپ كەلمىدى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە 11-سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن غەربلىكلەرنىڭ مۇسۇلمانلارغا بولغان قارىشىدا بۇرۇلۇش خاراكتېرلىق ئۆزگىرىش بولدى. شۇنداق دېيىش مۇمكىنكى، دەل مۇشۇ ۋەقە مۇسۇلمانلار بىلەن غەربلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا مەڭگۈلۈك سايە تاشلىدى. غەرب تېلېۋىزىيىلىرىدە مۇسۇلمانلارغا بولغان خاتا چۈشەنجىنى پەيدا قىلىدىغان پروگراممىلار دۇنيانى كاللىسى بىلەن ئەمەس بەلكى مېدىئا خەۋەرلىرى ئارقىلىق چۈشىنىدىغان بىر قىسىم غەربلىكلەرنىڭ قارىشىنى مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە ئۆزگەرتىۋەتتى. مۇسۇلمانلارنى غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىدە تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئۆزلەشتۈرۈش—ئوخشاشماسلىقنى تەدرىجىي يوسۇندا ئوخشاشلاشتۇرۇش—ئۇرۇنۇشى ھازىرچە مۇمكىنسىز ئىشقا ئايلانىدى. يىغىپ ئېيتقاندا، خرىستىئان مەدەنىيىتىدىن پۈتۈنلەي پەرقلىق مەدەنىيەت سالاھىيىتىگە ئىگە بولۇش سۈپىتى بىلەن، مۇسۇلمانلار غەربلىكلەرنى مىللىي دولەتچىلىك ئىدىئولوگىيىسىگە بىر باش قېتىمچىلىق ئېلىپ كەلدى.

غەربنىڭ ئاساسىي قانۇنچىلىق نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئاساسىي قانۇن

«رەڭ قارغۇسى» بولۇشى كېرەك، يەنى ئۇ ئىرق، دىن، مىللەت ۋە جىنس ئايرىماي، پۈتكۈل پۇقرالارغا باراۋەر ۋە ئوخشاش مۇئامىلە قىلىشى كېرەك. نەزىرىيىۋى جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇ پەرقىە، ئوخشىماسلىققا ۋە ئۆزگىچىلىككە يول قويغان ئاساستا پۇقرالارنىڭ دىنىي ئېتىقادى، قىزىقىشى ۋە مىللەت تەۋەلىكى قاتارلىقلارغا دىققەتنىى بەرمەيدۇ، بەلكى ئۇلارنى شەخسنىڭ ئەركىنلىكى دائىرىسكى ئىشلار سۈپىتىدە چۈشىنىدۇ. يەنى دۆلەت شەخسنىڭ تۇرمۇشىغا ئارىلاشمايدۇ، لېكىن ئۇنى قوغدايدۇ ھەم باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا ئارىلىشىشنى توسىدۇ. مانا بۇ غەربتكى پۇقرالارنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ھوقۇقىدۇر. ۋەھالەنكى، ئەمەلىيەتتە غەرب دۆلەتلىرىدىكى ئاساسىي قانۇن بەزى چاغلاردا ئۆزىنىڭ «رەڭ قارىغۇسى» لىقىدىن «ساقىيىپ» قېلىپ، ئايرىمىچىلىق قىلىشتىنمۇ مۇستەسنا بولالمايۋاتىدۇ. مەسىلەن، كانادادىكى نۇرغۇن كىشىلەر ئىلگىرى كۈبېك ئوبلاستىنىڭ فرانسۇز تىلىنى رايون تىلى قىلىشىغا قارشى چىققانىدى ۋە ئاساسىي قانۇننى شىپى كەلتۈرۈپ، ئىنگلىز تىلىنىڭ دۆلەت تىلى ئىكەنلىكىنى قايتا-قايتا تەكىتلىگەنىدى. ۋەھالەنكى، ئىنگلىز مەدەنىيىتىدىن پەرقلىق مەدەنىيەتكە ئىگە كانادالىق فرانكفونلار (فرانسۇز تىلىدا سۆزلەشكۈچىلەر) ئۆزلىرىنىڭ تىلىنى ئىشلىتىش ھوقۇقىنى مۇرەسسەسز تەلەپ قىلىۋاتىدۇ، چۈنكى پەرقىنى نەزەرىيە جەھەتتىن قوللايدىغان كانادا ئاساسىي قانۇنى چوقۇم ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىنىڭ تۈۋرۈكى بولغان تىلىنى قوللىنىشقا ھەمدە پەرزەنتلىرىنىڭمۇ ئۆز ئانا تىلىدا ئۆزلىرىنىڭ ئەركىن سۆزلىشى ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆز مەدەنىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇشىغا يول قويۇشى كېرەك. مانا بۇ كانادا سىياسىي پەيلاسوپى چارلېز تايلور يېقىندا ئوتتۇرىغا قويغان «گۈرۇپپا ھوقۇقىدۇر». بۇنىڭدا شۇ نەرسە ئىلگىرى سۈرۈلىدۇكى، كۆپ مىللەتلىك كۇلتۇر كونتېكستىدا ئاساسىي قانۇن شەخسلەرنىڭ ھوقۇقىنى قوغداپلا قالماستىن يەنە پەرقلىق گۈرۇپپىلارنىڭ ھوقۇقىنىمۇ قوغدىشى كېرەك، چۈنكى، شەخس ھەرگىزمۇ

خۇددى يۇقىرىدىكى مىللىي دۆلەتچىلىك ئاساسىي قانۇنىدا قارالغىنىدەك مىللەت، جىنس ۋە دىنىي پەرقى بولمىغان ئابستراكت مەنىدىكى شەخس بولماستىن، ئۆز نۆۋىتىدە مۇئەييەن كۇلتۇرنىڭ ئەزاسى بولغاچقا، ئۇنىڭ شەخس سۈپىتىدىكى قانۇنىي ھوقۇقلا ئەمەس يەنە ئۇ تەۋە مەدەنىيەت گۇرۇپپىسىنىڭ قانۇنىي ھوقۇقىمۇ باراۋەرلىك ئاساسىدا قوغدىلىشى كېرەك. مانا بۇ «جامىئەچىلەر» دەپ ئاتىلىۋاتقان ۋە كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى كۇندىن كۇنگە تارتىۋاتقان بىر تۈركۈم كانادا سىياسىي پەيلاسوپلىرىنىڭ كۆپ كۇلتۇرلۇق جەمئىيەتنى ئادالەت ۋە ئاساسىي قانۇن ئۈستىگە قۇرۇلغان جەمئىيەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىشتىكى تەشەببۇسلىرىدۇر، لېكىن ئۇلارنىڭ نەزىرىيىلىرى كۆپ كۇلتۇرلۇق جەمئىيەت ئىچىدىكى توقۇنۇش، ئىشەنمەسلىك ۋە ئۆچمەنلىكنى ياخشى ھەل قىلىشتا يەنىلا نۇرغۇن جەھەتلەردە كەمتۈكلۈككە ئىگە.

ئامېرىكىلىق مەشھۇر سىياسىي پەيلاسوپ جون روۋلىس كۆپ كۇلتۇرلۇق غەرب ئەللىرىدە بارغانسېرى كۆزگە چېلىقىۋاتقان خىلمۇ خىل دىنىي، مىللىي ۋە باشقا كۇلتۇرلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىچكى بىرەكسىزلىك، ئۆز-ئارا چىقىشالماسلىق ۋە ئايرىلىپ تۇرۇشتەك مەسىلىنى ھەل قىلىشقا قارىتا ئاساسىي قانۇنغا رىئايە قىلىشتا «ئۈستىمۇ ئۈست چۈشىدىغان»، لېكىن باشقا جەھەتلەردە ئوخشاشمىغان كۇلتۇر توپلىرى بىر بىرىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشمايدىغان بولۇپمۇ پرىنسىپاللىق بەزى مەسىلىلەردە بىر بىرىنىڭ تاللىشىغا ۋە ئىشىنىشىگە چىداشلىق بېرىدىغان (Tolerance) ئەندىزىنى ئوتتۇرىغا قويغان. شۇنداقتىمۇ ئاساسىي قانۇننىڭ كۆچلۈك نوپۇزى ئاستىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ دەپ قارىلىدىغان بۇ ئىدىئال ئەندىزىلەرنىڭ ئىشقا ئېشىشى نۇرغۇن يىللارنى كۈتۈۋالسا كېرەك. مۇنداقچە ئېيتقاندا، يۇقىرىقى ئىسلاھات ئىدىيىلىرىنىڭ ئەمەلگە ئېشىش مۇمكىنچىلىكى ياۋروپادا كۇندىن كۇنگە كۆچىيىۋاتقان چەتئەللىكلەرگە قارشى بولغان ئۆچىل پارتىيىلەرنى قوللىغۇچىلارنىڭ سانىنىڭ كۇنسېرى ئېشىشى، كۇنسېرى

ئېغىرلىشىۋاتقان دىنىي جەھەتتىكى خاتا چۈشەنىش ۋە ئىشسىزلىق قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىدە ئېغىر سىناقلارغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

يەر شارىلىشى دولقۇنىغا ئەگىشىپ، كۆچمەنلەر مەسىلىسىمۇ پەيدا بولدى. ئىقتىسادنىڭ دۇنياۋىلىشىشى، خەلقئارا ئالاقە يوللىرىنىڭ راۋان بولۇشى، ئېشىنچا ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ نىسبىتىدىكى تەڭپۇڭسىزلىق... قاتارلىقلار تەرەققىي تاپمىغان ياكى ئەمدى تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەر، جۈملىدىن مۇسۇلمان ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ ياۋروپا، ئامېرىكا ئەللىرىگە كۆچۈپ بېرىشىغا ئاساس يارىتىپ بەرمەكتە. كۆچمەنلىك خېلى ئۇزاق تارىخقا ئىگە؛ بولۇپمۇ ئىقتىساد، پەن-تېخنىكا، قاتناش قوراللىرى تەرەققىي قىلغان، ئۇرۇش كۆپەيگەن يېقىنقى ئەسىرلەردە كۆچمەنلىك تېخىمۇ ئەۋج ئالغان بولسا كېرەك، تارىخىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن مۇستەملىكىچى ئەللەر بېسىۋالغان رايونلاردىن نۇرغۇن كىشىلەر مۇستەملىكىچىلەرنىڭ خاھىشى، ئىرادىسى بويىچە ھەر قايسى مۇستەملىكە رايونلىرىغا كۆچۈرۈلدى، دۇنيا تارىخىدا نېگىرلار، ئىندىئانلارنى كۆچۈرۈش، ئاسىملاتسىيە قىلىش ئەڭ كەڭ كۆلەملىك، ئۇزاق داۋاملاشقان كۆچمەنلىك ھادىسىسى بولۇپ، ھازىرقى ئامېرىكا، كانادا، ئاۋستىرالىيە، لاتىن ئامېرىكىسى ئەللىرى ۋە ئافرىقىدىكى بەزى دۆلەتلەر نەچچە ئەسىرلىك يېرىم مۇستەملىكە، پۈتۈن مۇستەملىكە ئارقىلىق ئاخىرى كۆچمەنلەر دۆلىتىگە ئايلاندى. ئۇنىڭدىن باشقا ھىندىستان پۇقرالىرى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىچىلىكىدە ئازدۇر-كۆپتۇر كۆچمەنلىك قىسمىتىنى باشتىن كەچۈردى، ھىندىستان كۆچمەنلىرىنىڭ ۋە بەزى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەنگلىيىگە بېرىپ ئولتۇراقلىشىپ قېلىشى ئەنە شۇنىڭدىن

باشلانغان دېسەكمۇ بولىدۇ. ئۆتكەن ئەسىردە نەچچە مىليون تۈرك گېرمانىيىگە بېرىپ ئىشچى بولدى ۋە شۇ يەردە تۇرۇپ قېلىشتى، ھازىر گېرمانىيىدە 3 مىليوندىن كۆپ تۈرك مۇسۇلمان بار ئىكەن. فرانسىيە ئالجىرىيە قاتارلىق شىمالىي ئافرىقا دۆلەتلىرىنى مۇستەملىكە قىلىۋالغاندىن كېيىن بۇ دۆلەتلەردىكى ئەرەبلەر فرانسىيگە بېرىپ كۆچمەن بولدى؛ مۇشۇنداق بىر قاتار تارىخىي، ئىجتىمائىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ياۋروپاغا كۆچمەن بولۇپ بارغان مۇسۇلمانلار تەدرىجىي كۆپىيىپ، سەل قارىغىلى بولمايدىغان بىر ئىجتىمائىي كۈچكە ئايلاندى. يەنە كېلىپ، ياۋروپالىقلارنىڭ بالىلىق بولۇش، كۆپىيىش نىسبىتى تۆۋەنلەپ، مۇسۇلمانلارنىڭ بالىلىق بولۇش نىسبىتى ئىزچىل يۇقىرىلاپ، نوپۇسى كۆپەيمەكتە. بۇنىڭدىن ياۋروپا ئىتتىپاقى ئەندىشىگە چۈشۈپ، خىلمۇ خىل سىياسەت-تەدبىرلەرنى تۈزمەكتە. ئۆتكەنده فرانسىيىده يۈز بەرگەن قالايمىقانچىلىق فرانسىيگە ھۆكۈمىتىگە كۆچمەنلەر مەسىلىسى ھەققىده قايتا ئويلىنىشقا بىر سېگنال بەردى. ئەنگلىيىده يۈز بەرگەن مېترو پارتىلىش ۋەقەسىگە چېتىلغان تېرورىستلارنىڭ ئەينى چاغدا مۇستەملىكە رايون بولغان ھىندىستان(پاكىستانمۇ شۇنىڭ ئىچىده) دىن كەلگەن كۆچمەنلەرنىڭ ئەۋلادى بولۇپ چىقتى. 11-سىنتەبىر ۋەقەسى، ئافغانىستان، ئىراق ئۇرۇشى، بىن لادىن، زاكاۋى... تەشكىلاتلىرىنىڭ داۋاملىق ئېلىپ بېرىۋاتقان تېررورلۇق ھۇجۇملىرى ياۋروپادا مۇسۇلمانلارغا قارىتا بىر خىل ئەنسىزلىك، ۋەھىمە، ئەندىشە پەيدا قىلىۋاتقاندەك قىلىدۇ. يەنە كېلىپ ئۇزاققا سوزۇلۇپ كەتكەن پەلەستىن-ئىسرائىلىيە توقۇنۇشىمۇ ياۋروپا، ئامېرىكىدىكى مۇسۇلمان كۆچمەنلىرىنىڭ تۇرمۇشى، ئىجتىمائىي ئورنى، ئىستىقبالىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ ياۋروپا، ئامېرىكىدىكى مۇسۇلمان كۆچمەنلەرنىڭ ئەركىنلىكى جەھەتتىن تولۇق بەھرىمەن بولۇۋاتقاندەك قىلىسمۇ، باشقا سىياسىي، ئىقتىسادىي ھوقۇق جەھەتتە ئاللىقانداق چەكلىمىلىكلەرگە ئۇچرىماقتا. كۆچمەنلەر ھەر ۋاقىت مەدەنىيەتلەر ئارا توقۇنۇشقا دۇچ كېلىپ تۇرىدۇ. كۆچمەنلەرنىڭ

شۇ تۇپراققا سىڭىپ كېتىش-كېتەلمەسلىكى ئېتىقادلار ئارا كەڭ قورساقلىق ياكى قارشىلىشىش تەرىپىدىن بەلگىلىنىشى مۇمكىن.

مەمەت ئىمىن:

مەن ئامېرىكىدىكى كۆچمەنلەر ۋە كۆچمەنلەر سىياسىتى ھەققىدە قىسقىچە توختىلاي:

ئامېرىكا ھەر يىل دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ھەر خىل كۆچمەنلەرنى قوبۇل قىلىدىغان كۆچمەن دۆلىتى بولۇپ، پۈتۈن دۇنيادا بار بولغان ھەرقانداق بىر دۆلەتتىكى ھەرقانداق بىر مىللەت كىشىسى ئامېرىكىدىن تېپىلىدۇ.

ئامېرىكىدا جەمئى 300 مىللىيۇنغا يېقىن نوپۇس بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە تەخمىنەن% 70 ياۋروپادىن كەلگەن ئاق تەنلىكلەر ئىكەن. % 14 ئوتۇرا ۋە جەنۇبى ئامېرىكا قىتەسىدىن كەلگەن ئىسپان تىلىدا سۆزلەيدىغان لاتىن ئامېرىكىلىقلار، % 12 ئافرىقىدىن كەلگەن قارا تەنلىكلەر ئىكەن ئۇندىن قالسا يەھۇدىلار بولۇپ، ئومۇمى نوپۇسى 6 مىليۇنغا يېتىدىكەن ۋە ئامېرىكا نوپۇسىنىڭ% 2.4 ئىگەللەيدىكەن. ئەرەپلەر 1.2%، خەنزۇلار 1% نى، يەرلىك تۇغما ئامېرىكىلىق يەنى ئىندىيانلار 1% نى ئىگەللەيدىكەن.

ئامېرىكىدا تەخمىنەن 12 مىليۇنغا يېقىن قانۇنسىز تۇرىۋاتقان كىشىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى مېكسىكىدىن كەلگەنلەر ئىكەن. جۇڭگۇدىن، بولۇپمۇ فۇجيەن، گۇاڭدوڭ قاتارلىق ئولكىلەردىن كىلىۋاتقان كىشىلەرمۇ مەلۇم سالماقنى ئىگەللەيدىكەن.

ئامېرىكىدا دۇنيادا بار تىللارنىڭ ھەممىسى بار بولۇپ، ئادەتتە كوپ ئىشلىتىلىدىغان تىللار 40 خىلدىن ئاشىدۇ. ئامېرىكىنىڭ دۆلەت تىلى ۋە ئوتتۇراق تىل ئىنگلىز تىلى بولۇپ، تەخمىنەن 75~80% ئامېرىكىلىقنىڭ ئانا تىلى ئىنگلىز تىلى. 14% ئامېرىكىلىقنىڭ ئانا تىلى ئىسپان تىلى.

ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇشنىڭ يوللىرى ھەر خىل بولۇپ، مۇھىم بولغانلىرى توۋەندىكى بىر نەچچە خىلدىن ئىبارەت.

1. خىزمەت يېكى تېخنىك ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇش (Employment-Based Immigration). بۇ خىل كۆچمەن بولۇش يولى ھازىر ئامېرىكىدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار، ئامېرىكىغا بىلىم ئاشۇرۇشقا كەلگەن مۇتەخەسسىلەر، يېكى ئامېرىكىدا خىزمەت قىلىۋاتقان كىشىلەر ئۈچۈن قوللىنىۋاتقان كۆچمەن بولۇش يولى بولۇپ، ھەر يىل نۇرغۇن كىشىلەر مۇشۇ يول ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇش مەخسىتىگە يېتىمەكتە. ئەگەر سىز ئالىي مەلۇماتلىق بولسىڭىز (كەم دېگەندە ماگىستىر يېكى دوكتۇرلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن بولسىڭىز)، ئالاھىدە كەسىپىڭىز يېكى قول ھۈنىرىڭىز بولسا (تەنتەربىيە چولپانلىرى، يوقۇلۇش ئالدىدا تۇرىۋاتقان قول ھۈنەر ئەھلى)، ئامېرىكىدا كەم بولۇۋاتقان كەسىپى خادىم بولسىڭىز (مەسىلەن، سىستىرا)، شۇنداقلا ئىنگلىز تىلىدا مەلۇم ئاساسىڭىز بولسا، ئەڭ مۇھىمى ئامېرىكىدىن سىزگە خىزمەت بېرىدىغان ئورۇن تاپالىسىڭىز، سىزنىڭ ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇش ئارزۇيىڭىز بۇ يول ئارقىلىق ئەمەلگە ئېشىشى مۇمكىن.

2. تۇققانلىرى ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇش. ئامېرىكا نوپۇسىدىكى ھەر قانداق ئەر ۋە ياكى ئايال بالەن تۇققانلىرى ئادەم، شەرتسىز ئامېرىكىغا كۆچمەن بولالايدۇ.

3. ئامېرىكىغا مەبلەخ سىلىش ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇش. ئامېرىكىغا مەبلەخ سىلىشمۇ ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇشنىڭ بىر يولى بولسىمۇ، بىراق ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىغا نىسبەتەن ئانچە ئاسان ئەمەس.

4. تۇققانلىرى ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇش (Family-Based Immigration). ئەگەر سىزنىڭ ئامېرىكىدا يېقىن يەنى بىۋاستە قانداشلىق مۇناسىۋىتى بار تۇققىنىڭىز بولسا، ھەم شۇنداقلا ئۇ تۇققىنىڭىز ئامېرىكا نوپۇسىغا ئوتكەن بولسا، ئۇ چاغدا سىز شۇ تۇققىنىڭىز ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇش مەخسىتىگە يېتەلەيسىز.

5. چەك تارتىش ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇش (Green Card Lottery). ھازىر نۇرغۇن دۆلەتلەردىكى ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇشنى ئازرۇ قىلىۋاتقان كىشىلەرگە نىسبەتەن بۇ تەلەي سىنايدىغان ئەڭ ياخشى يول بولۇپ، ھەر يىلى نۇرغۇن كىشىلەر مۇشۇ يول ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇپ كەلمەكتە، بىراق جۇڭگو، ھىندىستان قاتارلىق ئامېرىكىدا نوپۇسى كوپ بولغان دۆلەت كىشىلىرىگە چەك تارتىش ئارقىلىق ئامېرىكىغا كىلىش رۇخسەت قىلىنمايدۇ. ئەگەر سىز ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت تەۋەلىگىدە ۋە ياكى تۈركىيە تەۋەلىگىدە بولسىڭىز تەلىڭىزنى سىناپ باقسىڭىز بولىدۇ.

6. مۇساپىر سالاھىتى ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇش. بۇ دېموكراتىيەلەشمىگەن ۋە ياكى ھەر خىل ئۇرۇش قالايمىقانچىلىق

بولىۋاتقان دۆلەتلەردىكى خەلقلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشى يول بولۇپ، ھەر يىلى كىشىلىك ھوقۇق ئەھمىيەتكە ئىلىنمايۋاتقان، ئۇرۇش ۋە ھەر خىل قالايمىقانچىلىق كوپ بولىۋاتقان دۆلەتلەردىكى نۇرغۇن كىشىلەر مۇشۇ يول ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇپ كەلمەكتە. سوۋېت- ئافغانىستان ئۇرۇشى مەزگىلىدە نۇرغۇن ئافغانىستانلىقلار مۇشۇ يول ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇپ كەلگەن ئىكەن.

ئامېرىكىغا قانۇنلۇق كۆچمەن بولۇپ كەلگەن كىشىلەرنىڭ ئامېرىكىدا مەڭگۈلۈك تۇرۇش كارتىسى (Green Card) قا ئىرىشىش ئۈچۈن كەتكەن ۋاقتى ئادەتتە 3 ئايدىن 5 يىل ئارىلىقىدا بولۇپ، قىسمەن كىشىلەرنىڭ بەلكىم 5 يىلدىنمۇ ئۇزۇن بولۇشى مۇمكىن. ئادەتتە ئامېرىكىلىقلار بىلەن تۇيۇ قىلغانلارنىڭ ئەڭ تېز بولىدۇ. ئۇندىن باشقا ئامېرىكىغا ئالاھىدە توھپىسى بولۇش ئىھتىمالى بولغان كىشىلەرنىڭ (مەسىلەن يۇقۇرى پەن تەخنىكا خادىملىرىنىڭ، ئالىملارنىڭ، تەنتەربىيە چولپانلىرىنىڭ ۋە ئامېرىكا ئىھتىياجلىق كىشىلەرنىڭ) مۇ ئامېرىكىدا مەڭگۈلۈك تۇرۇش كارتىسىغا ئىرىشىش ۋاقتى تېز بولىدۇ. ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇپ كەلگەنلەر ئامېرىكىدا مەڭگۈلۈك تۇرۇش كارتىسىغا ئىرىشىپ 5 يىلدىن كېيىن ئامېرىكىنىڭ ۋەتەنداشلىقىغا ئىلتىماس قىلسا بولىدۇ. ئىلتىماسى قوبۇل قىلىنىپ، ئامېرىكىنىڭ ۋەتەنداشلىق ئىمتاھانىدىن ئوتكەندىن كېيىن ئامېرىكا ۋەتەندىشى بولىدۇ.

مەيلى ئاتا -ئانىسى ئامېرىكىلىق بولسۇن ياكى ئامېرىكىلىق بولمىسۇن،

ۋە ياكى ئامېرىكىدا قانۇنلۇق تۇرۇۋاتقان بولسۇن ياكى قانۇنسىز تۇرۇۋاتقان بولسۇن، ئامېرىكىدا تۇغۇلغان باللارنىڭ ھەممىسى ئامېرىكىلىق بولىدۇ.

ئامېرىكىغا كۆچمەن بولۇش توغۇرسىدىكى تىخمۇ كوپ ئۇچۇرلارغا ئىشىمەكچى بولغانلار، ئامېرىكا كۆچمەنلەر ئىدارىسىنىڭ ھوكۇمەت تور بېتىگە قارىسا بولىدۇ.

http://www.uscis.gov/graphics/index.htm

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئۇنداقتا، جۇڭگولۇق بىر ئۇيغۇر ئەر بىلەن ئايال ئامېرىكىغا ساياھەت ياكى ئوقۇشقا چىقسا، ئامېرىكىدا تۇرغان مەزگىلىدە ئۇلارنىڭ بالىسى تۇغۇلسا، موشۇ بالىمۇ ئامېرىكا پۇقراسى بولامدۇ؟

مەمەت ئىمىن:

توغرا، تۇغۇلغان بالىسا ئامېرىكىلىق بولىدۇ، يەنە كېلىپ، كىلىپ تۇغما ئامېرىكىلىق بولىدۇ. ئامېرىكىنىڭ قانۇنىدا شۇنداق بەلگىلەنگەن. بىراق ئۇ بالا 21 ياشقا كىرمىگىچە ئاتا ئانىسىنى ئامېرىكىلىق قىلالمايدۇ. ئاتا ئانىسىغا ئەگىپ جۇڭگۇئوغا قايتىپ كىتىش كىرەك ياكى بۇ يەردە قانۇنسىز تۇرۇش كىرەك ۋە ياكى باشقا يوللار ئارقىلىق سالاھىتىنى ئۆزگەرتىش كىرەك. بالا پەقەت 21 ياشقا كىرگەندىن كېيىن ئاندىن ئاتا- ئانىسى ئۇچۇن ئىلتىماس قىلىپ، ئاتا ئانىسىنى

ئامبرىكىلىق قىلىلايدۇ.

تەۋەككۈلچى:

كۆچمەنلەر مەسىلىسىگە كەلسەك، ھەر قانداق كىشى راھەت ياشاشنى خالايدۇ. ئەمما غەرب دۆلەتلىرىگە كۆچمەن بولۇپ بارغانلار ئۆزى ئىزلىگەن راھەتكە ھازىرچە ئىرىشەلىشى ناتايىن. بۇندىن بىر- ئىككى ئاي ئىلگىرى دۇنيا مىقياسىدا مۇسۇلمانلار دانىيە قاتارلىق غەرب دۆلەتلىرىدىكى گېزىتلەردە پەيغەمبىرىمىزنىڭ كارتون رەسىمىنىڭ بېسىلغانلىقىغا قارشى كۈچلۈك نارازىلىق بىلدۈردى. بۇ ھەقتە مەن ئامبرىكىلىق بىر تەتقىقاتچىنىڭ: «بۇ تاسادىپىي بولغان ۋەقە ئەمەس. ھازىر ياۋروپالىقلار ئۆز دۆلىتىگە كۈنسىرى كۆپلەپ كۆچۈپ كىلىۋاتقان مۇسۇلمان كۆچمەنلەردىن بەكلا بىزار بولۇپ كەتتى. بۇ يېڭى كۆچمەنلەرنى بىراقلا قوغلۇۋېتەلمىگەندىكىن، ھاقارەت قىلىش ئارقىلىق چىشىغا تېگىپ ھەيدىمەكچى.» دىگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم. بۇ پەقەت ئاخبارات ۋاستىلىرىدىن ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرىم. مەن ياۋروپا دۆلەتلىرىگە بېرىپ باقمىدىم. ھەقىقىي ئەھۋالنىڭ زادى قانداقلىقىنى تەپسىلىي ئوقمايمەن. شۇڭا مەن ئۆزۈم كۆرگەن تۈركىيىدىكى سۇمالىي مۇساپىرلىرى ھەققىدىكى بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرەي:

بىر شەنبە كۈنى كەچتە تور بەتلىرىنى كۆرۈپ ئولتۇراتتىم، تېلېفون جىرىڭلىدى. تېلېفوننى ئالسام، مەن بىلەن بىر مەھەللىدە ئولتۇرۇشلۇق تۈركان خانىم ئىكەن. تۈركان خانىم ماڭا:

-- ئەگەر دۈشەنبە كۈنى ۋاقتىڭ بولسا بىر يەرگە بېرىپ كەلسەك.-- دىدى.

مەن تۈركان خانىمنى بەك ھۆرمەتلەيتتىم، شۇڭا:

-- ۋاقتىم بار. نەگە بارىمىز؟ -- دىدىم. ئۇ:

-- سۇمالىدىن بىر توپ مۇساپىر كەپتىكەن، ئۇلارنىڭ قېينىچىلىغى بار ئىكەن. ئۇلار سۇنى بەك تىجەپ ئىشلىتىپ كۇنۇپ قالغان بولغاچقا، ئۇلارغا ياردەمگە بارغانلار ئۇلارنى «مەينەتكەن، پۇرايدىكەن» دەپ يېقىن كىلەلمەپتۇ. بىر بېرىپ ئۇلارنىڭ بالىلىرىنى يۇيۇپ، ئۆيلىرىنى تازىلىشىپ بېرىپ كىلەيلى. ئۇلار تۇركچە بىلمەيدىكەن، ئاڭلىساق ئىنگلىزچە سۆزلەشكۇدەك. سەن تەرجىمانلىق قىلىشىپ بەرسەڭ. -- دىدى. مەن:

-- ماقۇل. دۇشەنبە كۇنى سىزنى ئۆيدە ساقلايمەن. -- دىدىم.

بۇ يەردە تۇركان خانىمنى قىسقىچە تونۇشتۇراي: پىنسىيىگە چىققان 50 نەچچە ياشلىق تۇركان خانىمنى مەن مۇشۇ مەھەللىگە كىلىپ ئۆي ئىجارە ئېلىپ ئولتۇرغان ۋاقتىمدىن باشلاپ تونۇيمەن. ئۇنىڭ ئۇچ قىز، بىر ئوغلى بار. يولدىشى مائارىپ مىنىستېرلىكىدە ئىشلەيدۇ. بۇ خانىمۇ مىنىڭ قەلبىمدە ئونتۇلماس تەسىرات قالدۇرغان، مىنىڭ ئۆگىنىشىمگە، دۇئا قىلىشىمغا ئەرزىيدىغان تەقۋادار، ئۆرنەك ئىنسانلاردىن بىرى. مەن بۇ كۇچىغا يېڭى كۆچۇپ كەلگەندە، تۇركان خانىم مىنىڭ «ياقا يۇرتلۇق ئوقۇغۇچى» ئىكەنلىكىمنى ئاڭلاپ، «بىرەر قېينىچىلىقىڭ، ئېھتىياجىڭ بارمۇ؟» دەپ ھال سۇراپ كىرىپتىكەن. مەن «ئەھۋالىمنىڭ ياخشى ئىكەنلىكى، ھىچقانداق قېينىچىلىقىم يوقلىقى»نى سۆزلەپ، ئۇ ئەكەلگەن تۇرمۇش بۇيۇملىرى (ئۆي تازىلاشقا ئىشلىتىلىدىغان خىلمۇ-خىل سۇپۇن، لۇڭگە، داس، سۇپۇرگە قاتارلىق نەرسىلەر)نى ناھايىتى تەسلىكتە ئالغان ۋە قاتتىق ئۇڭايسىزلانغان ئىدىم. چۇنكى مىنىڭ نەزىرىمدە «ئالغۇچى قول» ھامىنى «بەرگۈچى قول»دىن تۆۋەن تۇراتتى. ۋاقتى كەلگەندە بىر كۇنى ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرىنى قايتۇرۇشنى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ قويدۇم. ئۆزئارا تونۇشقاندىن كېيىن ھېيىت بايراملاردا بېرىش-كىلىش قىلىشىدىغان، كۆرۈشەلمىگەندە تېلېفونىدا ئەھۋال سورىشىدىغان بولدۇق.

ئۆيىگە بارغاندا قۇرۇق قول بېرىشتىن ئۇڭايسىزلانغانلىقىم ئۈچۈن «ماۋۇ جۇڭگۇنىڭ مەھسۇلاتى» دەپ ئۇنىڭغا ۋە قىزلىرىغا شارپا، ياغلىق دېگەندەك نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ بارسام، «سەن ئوقۇغۇچى تۇرساڭ، نېمىشقا بۇلارنى ئالغانسەن؟!» دەپ كايىپ كەتتى. مەن: «مەن ئالمىدىم، ئۆيدىكىلەر ئەۋەتىپتىكەن.» دەپ قۇياتتىم.

مىنىڭ ھېس قىلىشىمچە تۇركان خانىم «ئىزدىنىش»تىكى ئازاربىيە خانىم (رۇقىيە خانىم)غا بىر ئاز ئوخشايدىكەن. قانداق دېسەكمۇ، بۇ تۇركان خانىمنىڭ خوشنىلىرى، ئورۇق-تۇققانلىرى، دوست-بۇرادەرلىرى ۋە ئوقۇغۇچىلىرىدىن تەشكىللەنگەن بىر گۇرۇپ دوستلىرى بار بولۇپ، بۇلار:«بىزنىڭ ئەتراپىمىزدا كىمنىڭ قېينىچىلىغى بار؟ كىمنىڭ ياردەمگە ئېھتىياجى بار؟» دەپ ئىنىقلايدىكەن، ئاندىن شۇنىڭغا كۆرە خالىسانە ئىئانە ۋە نەرسە كېرەك توپلاپ ياردەم قىلىدىكەن. مەسىلەن: ئۇلار چېچىنىيىدىكى مۇسۇلمانلارغا خېلى كۆپ مىقداردا پۇل ۋە تۇرمۇش بۇيۇملىرى ياردىمى ئەۋەتىپ بېرىپتۇ، ئىراندىن كەلگەن مۇساپىرلارغا ياردەم قىپتۇ، نامراتلىقتا توي قىلالماي قالغان چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ تويىنى قىلىپ قويۇپتۇ...بۇلارنى مەن تەپسىلىي يېزىپ بۇلالمايمەن. تۇركان خانىم ماڭا بىر نەچچە قېتىم: «جۇمە كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت 2:00 دە مىنىڭ دوستلىرىم ئۆيۈمگە يىغىلىدۇ. سەنمۇ كەل، ئۇلار بىلەن تۇنۇشتۇرۇپ قۇياي.» دېگەن بولسىمۇ، ئەمما دەرسلىرىم ئالدىراش بولغاچقا بىرەر قېتىممۇ بارالمىغان ئىدىم. مانا ئەمدى ماڭا ئاران بىر قېتىم ھاجىتى چۈشكەندە، دۈشەنبە كۈنى بارمىسام قانداق بولىدۇ؟!

دۈشەنبە كۈنى سائەت 12:00 دە پولو ئېتىپ ساقلاپ ئولتۇرسام تۇركان خانىم كەلدى. ئۇنىڭ تامىقىمدىن يەپ مېڭىشىنى شۇنچىلىك ئارزۇ قىلاتتىم، ئەمما ئۇ: «تىز بول! ماشىنا ساقلاپ قالدى، ئاشنى قاچىغا ئۇسسۇپ ئېلىۋالايلى، يولدا يەرمىز.» دەپ مىنى ئالدىراتتى. ئازىراق ئاشنى قاچىغا ئېلىپلا ماشىنىغا چىقتۇق. ماشىنىدا

تۇركان خانىمنىڭ يولدىشىنىڭ سىڭلىسى ئەر-خوتۇن ئىككەيلەن بىزنى ساقلاپ تۇرغان ئىكەن. تۇركان خانىم ۋە مەن بۇ ئىككەيلەن بىلەن قۇشۇلۇپ جەمئى تۆت كىشى سۇمالىلىقلار تۇرغان يەرگە قاراپ ئاتلاندۇق. ئەنقەرەنىڭ شەھەر سىرتىنى بويلاپ بىر سائەتچە يول يۈرگەندىن كېيىن بىر ئۇچۇقچىلىققا كەلدۇق، بۇ يەردە ھېچقانداق بىنا ياكى ئىمارەت كۆرۈنمەيتتى. بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن ئالدىمىزغا ئافرىقىدىن كەلگەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان قارىۋاش ئىككى قىز ۋە بىر كىچىك ئوغۇل بالا ئۇچرىدى. بىز ماشىنىنى توختاتتۇق. مەن ئۇلاردىن نەگە كىتىۋاتقانلىقى، بىزنىڭ بارىدىغان يېرىمىزنى بىلىدىغان ياكى بىلمەيدىغانلىقىنى سورىدىم. ئەپسۇس، ئۇلار ئىنگلىزچە بىلمەيدىكەن. بىزگە ئەرەپچە ئۆزلىرىنىڭ سۇمالىدىن كەلگەنلەر ئىكەنلىكىنى، ھازىر ئەڭ يېقىندىكى دۇكانغا نەرسە كېرەك سېتىۋالغىلى كىتىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى ۋە «ھازىر بىز سىلەرنى بىز تۇرىۋاتقان يەرگە باشلاپ بارايلى، بىر ئازدىن كېيىن بىزنى ماشىناڭلاردا بازارغا ئاپىرىپ قۇيىساڭلار.»دىدى. بىز ماقۇل دەپ ئۇلارنى ماشىنىغا ئېلىۋالدۇق. ماشىنىدا قىستىلىشىپ ئولتۇرۇپ سۇمالىلىقلار ئولتۇرىۋاتقان يەرگە كەلدۇق.

ئەتراپىدا ھېچقانداق ئۆي ياكى بىنا يوق ئۇچۇقچىلىقتا بىر تال قۇزۇققا ئوخشاش قەد كۆتىرىپ تۇرغان تۆت قەۋەتلىك بىر بىنادا ياشاۋاتقان سۇمالىلىقلارنىڭ ئۇششاق باللىرى بىزنى كۆرۈپ يۈگۈرۈشۈپ كەلدى. قاپقارا كۆزلۈك بۇ ئوماق باللار بىزگە ئەمەس بىز ئېلىپ كەلگەن نەرسىلەرگە بەكرەك قىزىقىۋاتقان بولسا كېرەك:

-- چاپان، شىكەر، سۈت...ئېلىپ كەلدىڭلارمۇ؟ --دەپ چۇرقىرىشىپ كەتتى. بىز ئاساسلىقى تازىلىق ئەشيالىرى (ئون نەچچە ئائىلىگە يەتكۈدەك بىر قانچە خىل سۇپۇن، داس، سۇپۈرگە، ئەخلەت ئالغۇچ، سۈرتكۈچ، لۈڭگە...قاتارلىقلار) ئېلىپ كەلگەن ئىدۇق. نەرسىلەرنى تارقىتىپ بېرىشتىن ئاۋال قانچە كىشى بار ئىكەنلىگى،

نىمگە ئىھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئۆيلەرنى ئارىلاشقا باشلىدۇق. 4-قەۋەتتىن باشلىدۇق. بۇ قەۋەتتىكى ئۈچ ئۆينىڭ بىرىدە 8 بالىسى بىلەن بىر ئايال، بىرىدە 5 ئايال، يەنە بىرىدە بىر ئەر-خوتۇن ياشايدىكەن. 11-ئاينىڭ غۇر-غۇر شاملىدا توڭلاپ كەتكەن چېغى، يۇڭ ئەدىياللارنى دەرىزىگە پەردە قىلىپ تۇتۇۋاپتۇ. ھىساپلاپ چىقساق، بۇ بىنادا جەمئى 120 گە يېقىن كىشى بار ئىكەن، ئەمما كۆپىنچىسى تۇل خوتۇن ئاياللار ۋە ئۇششاق بالىلار ئىكەن. نىمە ئىھتىياجى بارلىغىنى سورىساق، سۈت، شىكەردىن باشلاپ، ئىشتان، پايپاق، ئاياغ ۋە چاپانغىچە بىر مۇنچە نەرسىنىڭ ئىسمىنى سۆزلىدى. بۇلارنى تۇركان خانىم تەپسىلى يېزىۋالدى. ماڭا دەردىنى تۆككەن بەش نەپەر ياش ئايال (بۇلارنىڭ بالىلىرى يوقكەن):

-- بىزگە بىر ئىش تېپىپ بەرسەڭلار، ماگىزىنلاردا تازلىق ئىشچىسى بولساق..... دىدى. مەن ئۇلارغا:

-- تۇركىيەدىكى ماگىزىنلار تازلىق ئىشچىسى ئۈچۈن ئەر خىزمەتچى ئالىدۇ، ئاياللارنى ئالمايدۇ. -- دىدىم. تۇركان خانىم ماڭا:

-- ئولتۇرغان ئۆيلىرىڭلارنى پاكىزە تازلاپ ئولتۇرۇڭلار، ئاندىن بىر ئويلىشىپ باقايلى دىگىن. -- دېدى، بۇ گەپنى ئۇلارغا ئۆز ئەينى دىسەم، چىرايلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ، نارازى بولغاندەك قىلىپ كەتتى. دىمىسمۇ ئولتۇرىۋاتقان ئۆيلىرىنىڭ تازلىقى ئىنتايىن ناچار ئىدى.(بەك تەسۋىرلەپ يازسام غەيۋەت بولۇپ قالمىسۇن.)

ئۇلار ماگىزىنلاردا ۋە ئاشخانىلاردا كۈتكۈچى ياكى تازلىق ئىشچىسى بولۇپ ئىشلەشنى ئارزۇ قىلىدىكەن. ئەمما مىنىڭ بىلىشىمچە تۇركىيەدە ئۇلار ئىش تاپالماسلىغى مۇمكىن. مەن تۇركىيەدە ئوقۇۋاتقىلى ئىككى يېرىم يىلدىن ئاشتى، ئەنقەرە بىلەن كونيا (مەۋلانا جالالىدىن رۇمىنىڭ قەۋرىسى بار شەھەر) دىن باشقا شەھەرلەرنى كۆرۈپ باقمىدىم. تۇركىيە ئىچىدە مەن كۆرگەن يەرلەردە بۇلۇپمۇ

ئەنقەرەدىكى ئاشخانىلاردا بىرمۇ ئايال كۈتكۈچى ئۇچراتمىدىم. مەن كۆرگەن سىرتتىكى ئاشخانىلاردا بىرمۇ ئايال مۇلازىم يوق. تاللا بازارلىرىدا تازىلىق قىلىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى ئەر كىشى، كۇچا ئاپتۇۋۇزى ۋە تاكسى شوپۇرلىرىنىڭ ھەممىسى ئەر كىشى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئايال كىشى يوق. ئۇرۇمچىدە «ئەنجۇر تىز تاماقخانىسى» قاتارلىق مۇلازىمتى ياخشى بىر مۇنچە ئاشخانىلارنىڭ ھەممىسىدە چىرايلىق ياش ئۇيغۇر قىزلار كۈتكۈچى بولۇپ ئىشلەيدۇ. ھەتتا كۇچا ئاپتۇۋۇزى ۋە تاكسى شوپۇرلىرى ئىچىدىمۇ ئايالار بار. بۇنىڭ بىلەن سېلىشتۇرغاندا، تۈركىيە شەھەرلىرىدە ئەرلەر ئۈچۈن ئىش پۇرستى كۆپ. بىزنىڭ شەھەرلىرىمىزدە ئايالار، بولۇپمۇ ياش قىزلار ئۈچۈن ئىش پۇرستى كۆپ ئىكەن. بۇنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولىدۇ؟ بۇنى ئوقۇرمەن ئۆزى ئويلىغاي.

بۇ سۇمالىلىقلار ئەنقەرەگە كەلگىلى بىر يىل بوپتۇ. تۇرىۋاتقان يىرىدە تۈركلەر (خۇلۇم-خوشنىلار) بولمىغاچقا تۈركچە سۆزلىشىشنىمۇ بىلمەيدىكەن، پەقەت سانلارنى بىلىدىكەن. (سىرتتا قۇرۇلۇشتا مەدىكارچىلىق قىلىپ ئىشلەيدىغان ئەرلىرى تۈركچە بىلەرمىش.) ئايالار ۋە بالىلار خەيىر-ساخاۋەت ۋە زاكات يىرىدىمىگە تەلمۈرۈپ ئۆيدە ئولتۇرىدىكەن. بىز:

-- تۈركىيەگە نېمىشقا كەلدىڭلار؟ --دەپ سورىساق:

-- سومالىدا ھازىر ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ، ئىشسىزلىق ئېغىر، بۇ يەرگە ئىش ئىزلەپ (جان باققىلى) كەلدۇق. -- دىدى. تۈركان خانىم:

-- تۈركىيەدىمۇ ئىش يوق. -- دېۋىدى، ئۇلار:

-- بىز ئەنگلىيەگە بارىمىز. -- دىدى.

تۈركان خانىمنىڭ دېيىشچە، سومالىدا ھازىر قەبىلىلەر ئارا ئىچكى ئۇرۇش بولۇۋاتقان بولۇپ، بۇلار يۇرتنى تاشلاپ چىققان مۇساپىرلار ئىكەن. ئەنقەرەدە

تۇرۇشلۇق بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ مۇناسىۋەتلىك ئورگىنىغا ئىلتىجا قىلىپ ياردەم تىلىگەن بولسىمۇ، ئىلتىماسى رەت قىلىنىپتۇ. بۇلار ۋەتەندىكى بار يوق ھەممە نەرسىسىنى سېتىپ، ئۇنى يول كىراسى قىلىپ كەلگەن بولغاچقا، قايتىپ كېتەلمەپتۇ.(قايتىپ كېتىشنىمۇ خالىمايدىغاندەك قىلىدۇ.) تۇركان خانىم:

-- مەشكە ئوت قالاپ، سۇ ئىسسىتىپ بۇ بالىلارنى يۇيۇپ پاكىزلاپ قۇيايلى. -- دېۋىدى، مەن:

-- تازىلىق قىلىدىغان داس، سۈپۈن، سۈپۈرگە...قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى بىرەيلى، ئۆزى تازىلىسۇن، بالىلار بەك جىقكەن، بۇگۈن يۇيۇپ بۇلالمىغۇدەكمىز. -- دېدىم. تۇركان خانىم ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاۋايلاپ ئۇلارنى «سۇنى تېجەپ ئىشلىتىدىغان خەلق» دېگەن ئىدى. ئەمما ئافرىقا قىتئەسىنىڭ ھىندى ئوكيان تەرەپتىكى قىرغىقىغا جايلاشقان سومالىدا سۇ قىس دېگەنگە مەن بەك ئىشەنمىدىم. ئاياللار:

-- بىزگە ئىش تېپىپ بېرىڭلار، ئىش قىلايلى، يانچۇقىمىزدا پۇلىمىز يوق. پايپاق ۋە ئايىغىمىز...يوق. -- دەپ دەرت تۆكۈشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن تۇركان خانىم 8 ئايال كىشىگە ھەر بىرىگە 20 لىرا (تەخمىنەن 120 يۈەن) دىن پۇل بەردى. ئەمما بىرئازدىن كېيىن بۇ پۇلنى بەرگەنگە پۇشايمان قىلدۇق.

بىز ئۇلارنىڭ سانىنى ئىنىقلاپ بولغاندىن كېيىن ماشىنىدا ئۇلارغا ئەكەلگەن تازىلىق ئەشيالىرىنى تارقىتىپ بەردۇق. بۇ نەرسىلەر كاملاپ قالدى، بازارغا ئالغىلى باردۇق. يولدا بىزگە ئۇچرىغان ئىككى قىز، بىر ئوغۇل بالىنىمۇ ماشىنىغا ئېلىۋالدۇق، خىلمۇ خىل تازىلىق ئەشيالىرى ۋە ھەر ئائىلە ئۈچۈن ھىساپلاپ ھەممەيلەنگە يەتكۈدەك شىكەر قاتارلىق نەرسىلەرنى ئالدۇق، ئەمما پۇلىمىز بىرئاز كاملاپ قالدى، تۇركان خانىم 8 ئايالغا 160 لىرا (تەخمىنەن 960 يۈەن) بەرگەنگە «بۇگۈن بەرمەي

تۇرسام بويتىكەن» دەپ پۇشايمان قىلدى. بىز بىلەن بىللە كەلگەن ئۇچ بالا دۇكاندىن نۇرغۇن نەرسە ئېلىپ پۇلسىنى بىزنىڭ تۇلەپ بېرىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن، ئۇنىڭغىمۇ پۇل يەتمىدى. ئۇلار ئۆزىنىڭ پۇلىغا كوكۇكولا قاتارلىقلارنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن:

-- سىلەر ئائىلىمىزگە سۈت ئېلىپ بېرىڭلار. -- دىگەن ئىدى، تۇركان خانىم:

-- سەن كوكۇكولا ئالىدىغان پۇلۇڭغا نىمىشقا سۈت ئالمىدىڭ؟! -- دىدى. ئەمىلىيەتتە بىزدە پۇل قالمىغان ئىدى.

بازاردىن ئالغان نەرسىلەرنى ئېلىپ تەكرار باردۇق. «سەپكە تىزىلىڭلار!» دىگەن بولساقمۇ، ئۇلار گىپىمىزنى ئاڭلىمىدى. يۇپۇرۇلۇپ كىلىپ، نەرسىلەرنى تالىشىپ ئېلىشقا باشلىدى. چوڭى كىچىكنى، يامنى ياۋاشنى ئىتتىرىۋېتىپ، قولىغا چىققانىنى ئېلىپ ئۆيىگە تۇشۇيتتى. بىزنىڭ كۈچىمىز يەتمىدى، گەرچە بىز ئىسمىنى تىزىملىۋالغان ۋە شۇ ئىسسم بۇيىچە چاقىرىپ تارقاتماقچى بولغان بولساقمۇ، ئەمما بۇنى قاملاشتۇرالمىدۇق. ئۇلار ماشىنىنى قۇرۇقداپ بولغاندىن كېيىن، يەنە نىمە بار دىگەندەك قارىشىپ تۇردى. تۇركان خانىمنىڭ قاتتىق ئاچچىغى كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇنداق ئىشلارنى كۆپ كۆرۈپ كۈنۈپ كەتكەن بولسا كىرەك:

-- بۇلار شۇڭا مۇشۇ كۈنگە قالغان خەق ئىكەن. -- دىدى. دىمىسىمۇ بىز ھەممەيلەنگە يەتكۈدەك ھىساپلاپ ئېلىپ كەلگەن ئىدۇق، چىرايلىق سەپكە تىزىلىپ ئالغان بولسا، يىتىپ ئېشىپمۇ قالاتتى. ھەي...

ئېنگىلىزچە بىلىدىغان بىر ئايال ماڭا ئۆيىدە چاي ئىچىدىغان ئىستاكان ۋە تاماق ئېتىدىغان قازىنى يوقلىقىدىن شىكايەت قىلىپ بەردى، ئۇنىڭغا قازان ـقۇمۇچ ئەكىلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئىسمىنى يېزىۋالدىم. ئۇلار:

-- سۇغۇقتا بەك ئۇششۇپ كەتتۇق، پايپاق، ئاياغ، چاپان قاتارلىقلارنى تىزراق

ئەكىلىپ بىرىڭلار! -- دىدى. بىز يەنە ئۇچ كۇندىن كىيىن كىلىدىغانلىقىمىزنى ئېيتىپ خوشلاشتۇق. بىر ئاغرىق ئايال، ئۇنىڭ ئېرى ۋە تۇركچە بىلىدىغان 12 ياشلىق ئوغلىنى ماشىنىغا ئېلىۋالدۇق. ئۇلارنى شەھەر ئىچىدە بىر دۇختۇرخانىغا يېقىن يەردە چۈشۈرۈپ قويدۇق.

ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئېنگلىزچە بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن مەن تەرجىمانلىقنىمۇ قاملاشتۇرۇپ قىلالمىدىم. ھېلىمۇ شۇكرى، چالا بىلىدىغان ئەرەپچە خېلى ئەسقاتتى.

ئۇچ كۇندىن كىيىن مەن قازان، ئىستاكان، تەخسە ۋە ئۆزەمنىڭ كەيمەيدىغان بەزى كىيىملىرىمنى تەييارلاپ تۇركان خانىمغا ھەمراھ بولۇپ ئۇلارنىڭ يېنىغا باردىم. بۇندىن بىر كۈن ئىلگىرى تۇركان خانىم ۋە تۇققانلىرى ئىككى-ئۇچ يۈز جۈپچە پايپاق، كىيىم-كىچەك، گىلەم قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئىكەن. ئۇلار مىنى كۆرۈپلا، تۇنۇگۈن نىمشقا كەلمىدىڭ دىگەندەك:

-- ئەينە ئەنتى؟ (ئەرەپچە: سەن نەدە؟) دېيىشىپ كەتتى. مەن:

-- ئەنا ھۇنا. (مەن بۇ يەردە) دىدىم. ناھايىتى قىزغىن كۈرۈشتۇق. بىز ئۆيلەرنى ئارىلىدۇق. ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ تېگىگە گىلەم سېلىنغلىق ئىدى، گىلەم ئۈستىگە قۇيۇلغان مەشتە گۆرۈلدەپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى. ئىس-تۈتۈن دەستىدىن دەرىلەرنى ئېچىۋېتىشنى ئېيتتۇق، ئولتۇرۇپ پاراڭلاشتۇق. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، رامىزاندا تۇركلەر ئۇلارغا نانايىتى كۆپ ئۆشرە-زاكات ئەكىلىپ بېرىپتۇ، شۇنداقتىمۇ ئىھتىياجلىرى بەك كۆپ ئىكەن.

مەن ئەكەلگەن نەرسىلىرىمنى ۋەدە قىلغان ئايالغا بەردىم.(ھەممەيلەنگە بەرگۈدەك نەرسەم يوقتى.) تۇركان خانىم ئەكەلگەن بىر قانچە تاغار گۈرۈچ، 24 سانداق سۈت ۋە قىشلىق كىيىم-كىچەك قاتارلىقلارنى تارقاتتۇق. كىيىم-كىچەكلەرنى ئۇلار يەنە تالىشىپ، ئىتتىرىشىپ، ۋاقىراپ-جاقىراپ تارتىپ ئالدى،

كىيىم تالىشىپ تۇركان خانىمنى ئىتتىرىپ يەرگە يىقىتىۋەتكىلى تاسلا قالدى، كىيىم كىچەك ھەممەيلەنگە يەتكۈدەك كۆپ ئىدى، ئەمما ھەي... ئائىشە ئابلا (تۇركان خانىمنىڭ ئېرىنىڭ سىڭلىسى) بۇلارنىڭ قېلىقىدىن قاتتىق غەزەپلەندى، ئەمما ئۇنىڭ غەزەپلىنىشى كىيىم تالىشىۋاتقانلارنىڭ خىيالىدىمۇ يوق ئىدى. ھەتتا ئىككى يىگىت بىر چاپانىنىڭ ئىككى يېڭىگە بىردىن قولىنى سېلىۋېلىپ، تالىشىپ يىراقىچە كېتىپ پومداقلىشىپ كەتتى، قانداق قىلىمىز؟ يا زۇۋانىمىزنى ئۇقتۇرالمىساق. نامازشام ۋاقتى بولدى، بىز بىنا ئالدىدىكى تۈز يەردە توپىدا ئولتۇرۇپ نامىزىمىزنى ئوقىدۇق. ناماز ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئۆيىگىمۇ كىرمىدۇق.

ماشىنىدا يەنە ئىككى تاغار گۈرۈچ قالغان ئىكەن، «بۇنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كېتىڭلار » دىسەك، ئاياللار:

-- قۇسىغىمىزدا بالا بار، ئېغىر نەرسە كۆتۈرەلمەيمىز. -- دەپ ئۇنىمىدى. ئۇلار بىر-بىرىگە سەپسېلىپ تاغارنى كۆتۈرمىدى. (شۇ بىنادا ئۇن، گۈرۈچ، ياغ قاتارلىقلارنى قويىدىغان ماخسۇس ئامبارغا ئوخشاش ئۆي بار ئىكەن.) كوللېكتىپ ئۈچۈن بىرىلگەن نەرسىنى كۆتۈرمەيدىكەن، شەخسى ئۈچۈن بىرىلگەننى بولسا «ئاكتىپ» كۆتۈرىدىكەن. ئائىشە ئابلانىڭ ئاچچىغى كېلىپ:

-- بولدىلا، بۇ گۈرۈچلەرنى قايتۇرۇپ كېتەيلى. -- دەپ ماڭغان ئىدى، ماشىننىنى ئوت ئالدۇرۇپ ماڭغىلى قويقاندا، ئىككى ئەر كىشى:

-- گۈرۈچلەرنى بىرىڭلار، ئامبارغا ئەكىرىۋېتەيلى. -- دەپ كەلدى. ئۇلار ئۈچۈن ئەكەلگەن بولغاندىكىن مەيلى دەپ بەردۇق. ئىشمىزنى تۈگىتىپ ئۆيگە ماڭدۇق.

سومالىلىقلارنىڭ كىيىم تالاشقان ھالىتى كۆز ئالدىمدىن كەتمەيۋاتاتتى، مەن ئائىشە ئابلادىن:

-- ئەنقەرەدە سومالى ئەلچىخانىسى بارمۇ؟ -- دەپ سورىسام:

-- بار. --دىدى. مەن:

-- بۇلاردىن شۇ ئەلچىخانىدىكىلەر خەۋەر ئالسا بولمامدۇ؟! -- دىسەم، ئائىشە ئابلانىڭ ئېرى:

-- قىزىم، ئۇلار بىزنىڭ مېھمىنىمىز! -- دىدى. مەن ئىزا تارتىپ جىم بولدۇم. بۇ گەپتىن «مېھماننى ئاچ قۇيۇپ قانداق خاتىرجەم ئولتۇرىمىز؟!» دىگەن مەنانى چۈشەنگەندەك بولدۇم. مەن:

ئۇلار بىكار ئولتۇۋېرىپ زېرىكىپ كېتىپتۇ، قىلغۇدەك ئىش يوقمۇ ئۇلارغا؟ -- دىدىم. تۈركان ئابلا:

-- ئۇلار بۇ يەرگە قانۇنسىز كەلگەن بولغاچقا (يەنى ھۆكۈمەت ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىنى رەت قىلغان بولغاچقا)، باشقا ئامال يوق. ئۇلار تۇرىۋاتقان بىنانىڭ 1-قەۋىتىدىكى چوڭراق بىر ئۆينى چىرايلىق بىزەپ مەسجىد قىلايلى، ھەر كۈنى شۇ يەردە ئولتۇرۇپ «قۇرئان» ئوقۇسۇن، «قۇرئان» ئۇلارنىڭ دەردىگە داۋا بولىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام «قۇرئان» بىلەن ياۋايى، قالاق خەلقنى مەدەنىي خەلىقە ئايلاندۇرغان. ئاللاھ خالىسا، بىزمۇ ئۇلارنى «قۇرئان» بىلەن ياخشىلىيالايمىز، پاكىزلىيالايمىز. -- دىدى.

تۈركان خانىمنىڭ گېپىدىن ئۇنىڭ سۈمالىلىقلاردىن بىزار بولمىغانلىقى، ئەكسىچە ئۇلارغا تېخىمۇ يارەم قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلاش جەھەتتە قەتئى نىيەتكە كەلگەنلىكىنى ھىس قىلدىم. دىمىسىمۇ، پەقەت ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن دەپ قىلىنغان ئىشتا مىننەت بولمايدىكەن. تۈركان خانىم قاتارلىقلار ھازىرمۇ سومالىلىقلارغا داۋاملىق يارەم قىلىۋاتىدۇ، ئەمما مەن ئىككى قېتىم بارغاندىن كېيىن قايتا بارمىدىم.

مەن سومالىلىقلار بىلەن تۇنۇشۇش جەريانىدا شۇنى كۆردۈمكى: پەقەت جان بېقىش ئۈچۈن ۋەتەننى تاشلاپ، قانۇنسىز قېچىپ كەلگەنلەر دەسلەپتە بەك قاتتىق جاپا تارتىدىكەن. ماقۇل، پۇت-قولىدا كۈچى بار ئەرلەر مەدىكارلىق قىلسۇنمۇ دەيلى، ئەمما ئۇلار نورمال تۇرمۇشقا ئېرىشىش ئۈچۈن 20 لىراغا قىلغانلىقى سىرتىدا يەنە پىنسىيە پۇلى ئېلىپ قىلىدىغان ئىشلارنى سوغۇرتا پۇلى ئالماي تۇرۇپمۇ 10 لىرا بەرسە خوش بولۇپ قىلىشقا مەجبۇركەن. ياخشى نىيەتلىك مۇسۇلمانلار ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىپ خەير-خاھلىق قىلغان بىلەن، باشقىلار ئۇلارغا بەك ياخشى كۆزدە قارىمايدىكەن، «ئۇرۇش قىلماي قېچىپ كەلگەن قورقۇنچاقلار» دەپ زاڭلىق قىلىدىكەن...

ئىشقىلىپ، ئۆز يۇرتىدا قىلالمىغان ئىشنى ئۆزگە يۇرتتا قىلىمەن دېيىش ھەقىقەتەن ئاسان ئەمەس ئىكەن. ئۇلار بەلكىم بىز ھىجرەت قىلدۇق دېيىشى مۇمكىن. تۇغرا، ئۇلار ھازىر ھىجرەتتە بولىشى مۇمكىن. ھىجرەت توغرىلىق بىر كىتاپتىن مۇنداقراق ئوقىغىنىم ئېسىمدە: « 'كۆچۈش' مەنىسىدىكى ئەرەپچە ھىجرەت سۆزىنى كۈنىمىزدىكى مۇسۇلمانلار كۆپ ئىشلىتىدۇ. پەيغەمبىرىمىز تىلغا ئالغان، ئاللاھ ساۋاپ ۋەدە قىلغان ھەقىقى «ھىجرەت» بىر ياكى كۆپ كىشىنىڭ دىن يولىدا مەلۇم غايە-مەخسەتلەرنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، ۋەتەندىن ئايرىلىشى ۋە ئۆزگە يۇرتتا ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرغاندىن كېيىن ۋەتەنگە قايتىپ كىلىپ، ئۇشبۇ غايىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ. كۈنىمىزدىكى بەزى ئىنسانلارنىڭ جان بېقىش ئۈچۈن شارائىتى ناچار يەردىن شارائىتى ياخشى يەرلەرگە كۆچىشى، بەئەينى قۇشلارنىڭ قىشتا شىمالدىن جەنۇبقا كۆچىشى ۋە ھايۋانلارنىڭ ئوت-چۆپ ئىزدەپ، ئوتسىز يايلاقلاردىن ئوت سۇيى مول يايلاقلارغا كۆچىشىگە ئوخشايدۇ، بۇ ھىجرەت ھىساپلانمايدۇ. يەنە بىر خىلى: ئىنسانلارنىڭ ئۇرۇش، تەبىئى ۋە سۈنئى ئاپەت بولۇۋاتقان جايىنى تاشلاپ، بىخەتەر ماكانلارغا كۈچىشى، بۇنىڭدىكى مەقسەتمۇ جان

ساقلاش ئۇچۇن بولغاچقا ھىجرەت ھىساپلانمايدۇ. »

دىمەك، جان ھەرقانداق يەردە بېقىلىۋېرىدۇ، پۇلى قۇچقاچتىن تارتىپ قۇرت-قۇڭغۇزغىچە ھىچقانداق مەخلۇق ئاچ قالمايدۇ. ئەمما گەپ شۇ جاننى قانداق بېقىش مەسىلىسى.

مەن سومالىلىقلارنى كۆرگەندىن كېيىن «خەق يۇرتىدا سۇلتان بولغىچە، ئۆز يۇرتۇڭدا ئۇلتاڭ بول» دىگەن گەپنىڭ قانچىلىك جايىدا ئېيتىلغانلىقىنى چۈشەندىم. مىنىڭ كۈزىتىشىمچە، ياقا يۇرتلۇق ھازىر كىشىنىڭ يۇرتىدا سۇلتان بۇلالمايدىكەن (بەزىلىرى مۇستەسنا)، ئۇلتاڭ بۇلالىسمۇ چوڭ گەپ ئىكەن. ئىتالىيانلارنىڭ بىر ئاتا سۆزىدە: «سەن مېڭىۋاتقان يولۇڭنى تاشلاپ يېڭى بىر يولغا بۇرۇلغىنىڭدا، تاشلىغان يولۇڭنىڭ قانداق ئىكەنلېكىنى بىلىسەن، ئەمما ماڭماقچى بولغان ناتونۇش يولنىڭ قانداقلىغىنى تېخى بىلمەيسەن.» دىيىلگەنىكەن. ئاخىرىدا ۋەتەندىكى چەتئەلگە چىقىشنى ئارزۇ قىلىۋاتقان قېرىنداشلارغا تەۋسىيەم شۇكى، ھەر بىر قەدەمنى پۇختا ئېلىپ، ھەر قانداق ئىھتىماللىقلارغا قارشى راۋۇرۇس تەييارلىق قىلىپ، قانۇنلۇق پاسپورت بىجىرىلىسەڭلار چەتئەلگە چىقىڭلار، بولمىسا كېيىن پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تاپماق ياقا يۇرتتا بەك تەس.

مېنىڭ ناخشا-مۇزىكىغا بولغان ھەۋىسىم

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئەمدى بىر قىسىم يەڭگىل تېمىلار ھەققىدە سۆزلىشىپ باقايلى.

ئېنىقكى، سىز چوقۇم ناخشا- مۇزىكا ئاڭلاشنى ياقتۇرىسىز. كىمنىڭ قانداق ناخشا- مۇزىكىلارنى ئاڭلىشىنىڭ كىشىگە دەپ بېرەلەيدىغان سەۋەبى بولۇشى

ناتايين. ئۆزىڭىزنىڭ قانداق ناخشا مۇزىكىلارنى ياقتۇرىدىغىنىڭىزنى، كىملەرنىڭ ناخشا-مۇزىكىلىرىغا بەكرەك ئامراقلىقىڭىزنى دەپ باقامسىز؟ ئۇنىڭدىن باشقا، 2005- يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۇيغۇر مۇقاملىرى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى پەن-مەدەنىيەت، مائارىپ كومىتېتى تەرىپىدىن "ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرى ماددى مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسىرى" دېگەن ئېتىراپنامىغا ئېرىشتى. بۇنىڭ ئۇيغۇر جەمئىيىتى، جۈملىدىن سەنئەت ئىشلىرىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى مۆلچەرلەپ باقسىڭىز قانداق؟

گۆھەر يۈسۈپ:

بۇ دۇنيادا ناخشا-مۇزىكىغا قىزىقمايدىغان كىشى بولمىسا كېرەك، بولۇپمۇ بىز ئۇيغۇرلاردا. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز ئۇيغۇر مىللىتى ناخشا-مۇزىكىغا ھېرىسمەن مىللەت.

مەن تولۇق ئوتتۇرا، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىللىرىمدە خەنزۇچە، ئىنگلىزچە ناخشىلارنى كۆپرەك ئاڭلايدىغان. كېيىن بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن ئۇزلىكىمدىن پۈتۈنلەي ئۇيغۇرچە ناخشىنىلا، بولۇپمۇ ئۇيغۇر خەلق ناخشا-مۇزىكىلىرىنى كۆپرەك ئاڭلايدىغان بولۇپ كەتتىم. ئادەتتە يەرلىك خەلق ناخشىلار، مەسىلەن: ئاتۇش، قەشقەر خەلق ناخشىلىرى، تۇرپان، قۇمۇل خەلق ناخشىلىرىنى ياقتۇرۇپ ئاڭلايمەن. ئۇندىن باشقا ئىنگلىزچە، تۈركچە، ئەرەبچە، لاتىنچە ناخشا-مۇزىكىلارنىمۇ ئاڭلايمەن.

يۇقىرىدىكى سۇئالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدەك، 2005- يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۇيغۇر مۇقاملىرى بىرلەشكەن دولەتلەر تەشكىلاتى پەن- مەدەنىيەت، مائارىپ كومىتېتى تەرىپىدىن "ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرى ماددى مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسىرى" دېگەن ئېتىراپنامىغا ئېرىشتى. مەن ئەينى ۋاقىتتا بۇ خەۋەرنى توردىن كۆرۈپ

شۇنچىلىك خوش بولغان ئىدىم ھەم بىزنىڭ سەنئەت جەۋھەرلىرىمىزنىڭ ئاخىرى دۇنياغا تونۇلۇپ، ئۇلار تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىشقا، ھەتتا ئالاھىدە قوغدىلىنىدىغان سەنئەت جەۋھەرلىرى قىلىپ بېكىتىلگەنلىكى مىنى تولىمۇ ھاياجانغا سالغان ئىدى.

ئۇنىدىن باشقا يەنە كېيىن ئۇيغۇر دولان مۇقامچىلىرىنىڭ فرانسىيە، ياپونىيە، ئەنگلىيىلەرگە بېرىپ ئويۇن قويۇپ مۇقام ساداسىنى چەتئەللەردە ياڭراتتى .بۇ جەريانىدا بۇ يات مىللەتلەر بىزنىڭ سەنئەتىمىزدىن ھۇزۇر ئېلىش بىلەن بىرگە، ئۇيغۇر مىللىتى ۋە ئۇنىڭ ئېسىل ناخشا-مۇزىكىلىرى بىلەن يۇز كورۇشتى ھەم تونۇشتى.

مانا يۇقىرىقىدەك نەتىجىلەر يالغۇز سەنئىتىمىزنى تونۇشتۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى مىللىتىمىزنى تونۇشتۇرۇشتىمۇ مۇھىم رول ئويناپدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە بىزنىڭ مىللى سەنئىتلىرىمىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تەرەققى قىلىپ، تېخىمۇ ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشىلەيدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

مەن ناخشا-مۇزىكىغا تولىمۇ خۇشتار ئىنسان، بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ ناخشا-مۇزىكا بىلەن خوشى يوقكەن، شۇڭا بۇنىمۇ بىر تەبىئىي تالانت بولسا كېرەك دەپ قالىمەن. ئاتا-ئانىسى ناخشىخۇمار بولسا بالىسىمۇ ئاساسەن شۇنى ئۇدۇم قىلىدىكەن. مەن ئۇيغۇر خەلق ناخشا-مۇزىكىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ياخشى كۆرىمەن. مودا ناخشىلارنىمۇ قىزىقىپ ئاڭلايمەن، ئىشقىلىپ ئالاھىدە تاللاپ كەتمەيمەن. غەربنىڭ يېنىك ساكس مۇزىكىلىرىنى ياقتۇرۇپ ئاڭلايمەن. يەنە مىلودىيىسى بىزگە يېقىن كېلىدىغان تۈرك، ئۆزبېك، ھىندىستان ناخشىلىرىغا ئامراقمەن. مېنىڭ ئەل-ئاغىنىلىرىم، تونۇش-بۇرادەرلىرىم مېنىڭ تەمبۇر چېلىپ ناخشا ئېيتىدىغىنىمنى،

ئۇسسۇل-دېسكو دېگەننىمۇ ئويناپ قويىدىغىنىمنى بىلىدۇ. سورۇنلاردا ماھارىتىمنى كۆرسىتىپ قويىمەن، بەزىدە ئۆزەممۇ زوقلانغۇدەك ئېسىل "نومۇر"كۆرسىتىمەن، بەزىدە كۆڭۈلدىكىدەك بولمايدۇ، ئاۋازىممۇ بەزىدە سۇزۇك، بەزىدە بوغۇق، بەزىدە مۇك، بەزىدە قوپال چىقىپ قالىدۇ، شۇغىنىسى، مەن ئاۋازىمغا قىزىمەن، ساز چالغاندا پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن بېرىلىپ كېتىمەن. بىر ئىككى مۇقامنىك مۇقەددىسمىنى، مەشرەپ قىسمىنى تەمبۇردا چېلىپ ناخشىسىنى ئېيتالايمەن. مۇقام بىزنىك پەخرىمىز دەپلا ئولتۇرماي، ئۇنىك قېتىغا بىۋاستە شۇڭغۇشنى ئارزۇ قىلىمەن، مۇقام ئېيتىشنى بىلمىسەكمۇ ھېچ بولمىسا ئۇنىڭدىن مەنىۋى زوق ئېلىشنى بىلىشىمىز كېرەك. مۇقامىمىزنى دۇنيا ئېتىراپ قىلىدى ۋە قوغداش تىزىملىكىگە كىرگۈزدى. بۇنىڭدىن ھەر بىر ئۇيغۇر، بولۇپمۇ سەنئەتنى چۈشىنىدىغان ئۇيغۇر زور پەخرلىنىدۇ.

تەۋەككۇلچى:

مىنىك ناخشا مۇزىكا ھەققىدىكى كۆز قارىشىم بىر ئاز پەرقلىق. ئۇچۇقنى ئېيتسام، ھاياتىمدا ھازىرغىچە بىرەر ناخشىچىنىك ناخشا لېنتىسىنى پۇلغا سېتىۋېلىپ ئاڭلاپ باقمىدىم. ئۇدۇل كىلىپ قالسا ئاڭلاپ قۇيىمەن. مەخسۇس ۋاقىت چىقىرىپ ناخشا ئاڭلايدىغان ئادىتىم يوق، سەۋەبى مەن ئۇنى زۇرۇر ئېھتىياج دەپ قارىمايمەن. ئۇيغۇرلارنى ناخشا ئۇسسۇل مىللىتى دىسە، كۆز ئالدىمغا ناخشا ئېيتىپ پۇل تاپىدىغان سەرگەردان سىگانلار كىلىۋېلىپ بىئارام بۇلاتتىم. مەن بىزنىك ئويۇن تاماشىسا (ناخشا مۇزىكا)دا تەرەققىي قىلىپ باشقا جەھەتتە ئارقىدا قالغانلىقىمىزغا ئېچىنىمەن.

تۇركىيەگە كەلگەندىن كېيىن ئىمام غەززالىينىك «ئىھيائى ئۇلۇمىددىن»

ناملىق كىتاۋنى ئوقۇدۇم. بۇ كىتاپ ماڭا بەك تەسىر قىلدى. بۇ كىتاپتا ناخشا مۇزىكىنىڭ كىشىنىڭ روھىغا تەسىر قىلىدىغانلىقىنى يېزىپتىكەن. ئىسلام دىنىدىكى پەتىۋاسى مۇباھ (بولسىمۇ بولىدۇ، بولمىسىمۇ بولىدۇ دېگەن مەنىدە) ئىكەن. تۇغلىرنىڭ يېقىملىق نەغمىلەرگە ئامراقلىقى، نەغمە ناۋانىڭ روھقا تەسىر قىلىدىغانلىقىغا مىسال قىلىنغان بىر ۋەقە ھەققىدە ئەبۇ بەكرى مۇھەممەد بىن داۋۇد ئەد دىنەۋەرىي مۇنداق دېگەن:

«چۆلدە كېتىۋاتاتتىم، بىر ئەرەب قەبىلىسى ئۇچرىدى. بىر ئادەم مېنى مېھمان قىلىمەن دەپ چىدىرىغا باشلىدى. چىدىردا پۇت قولىغا زەنجىر كىشەن سېلىنغان بىر قارا قۇل ۋە چىدىرنىڭ ئالدىدا ئەمدىلا نەپەستىن توختىغان ئۆلۈك تۇغلەرنى كۆردۇم. تۇغلەردىن بىرى تېخى ئۆلمىگەن بولۇپ جان تالىشىۋاتاتتى. بۇ ئەسنادا قۇل ماڭا قاراپ: «سەن مېھمان، سىنىڭ گېپىڭ ئۆتىدۇ، خوجايىنىمغا دەپ مېنى قۇتقۇزۇۋال. خۇجايىنىم مېھمانىنىڭ كۆڭلىنى ئاۋايلايدۇ ۋە سۆزىگە ياق دېمەيدۇ. بەلكى سىنىڭ سايەڭدە مېنى بۇ زەنجىر كىشەنلەردىن ئازات قىلسا ئەجەپ ئەمەس.» دىدى. ئۆي ئىگىسى داستىخانغا يىمەك ئەكىلىشى بىلەنلا ئۇنىڭغا: «پۇت قوللىرى باغلاغلىق ئاۋۇ قۇلنىڭ پۇت قولىنى يەشمىسەڭ، تاماق يىمەيمەن.»دىدىم. ئۆي ئىگىسى: «بۇ قۇل مىنىڭ بارلىق مالىلىرىمنى يوق قىلدى.»دىدى. مەن: «قانداقسىگە يوق قىلدى؟» دىدىم. ئۆي ئىگىسى: «بۇ قۇلنىڭ ئاۋازى بەك گۈزەل. مەن شۇ تۇغلىرىمگە تايىنىپ جان باقاتتىم. بۇ قۇل ئاشۇ تۇغلەرگە ئېغىر يۈكلەرنى ئارتىپ، مۇڭلۇق، چىرايلىق ناخشىلارنى ئېيتقاچ بىر كېچىدە ئۇچ كۈنلۈك مۇسابىنى مېڭىپ تۇگەتتى. تۇغلەرنىڭ ئۈستىدىن يۈكلەرنى چۈشۈرۈش بىلەنلا، بىر تۇغدىن باشقا ھەممە تۇغە ئۇلۇپ قالدى. سەن كۆرگەن ئۆلۈك تۇغلەر شۇ. لېكىن سەن مىنىڭ مېھمىنىم، ساڭا ئىززەت ئىكرام قىلىمەن. بۇ قۇلنى ساڭا تارتۇق قىلاي.» دىدى. مەن

بۇ قۇلنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشقا قىزىقتىم ۋە تاڭ ئېتىشى بىلەنلا ئاڭلاپ بىقىشنى تەلەپ قىلدىم. ئۆي ئىگىسى ئونى تۇغە بىلەن يېقىن ئەتراپتىكى بىر قۇدۇقتىن سۇ ئېلىپ كىلىشكە بويرىدى. قۇل ناخشىسىنى باشلىشى بىلەنلا تۇغە ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، قۇلنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭدى. مەن ھەيرانۇ-ھەس بولدۇم، ئۆمرۇمدە بۇنداق چىرايلىق ئاۋاز ئاڭلاپ باقمىغان ئىدىم.» (بۇنى سۆزلىگۈچى ھىجرىيە 215-يىلى ۋاپات بولغان. بۇ «ئىھيائى ئۇلۇمىددىن» ناملىق كىتاپنىڭ 2-قىسمى 16-باپتىن ئېلىندى.)

ناخشا مۇزىكا ھەقىقەتەن روھقا تەسىر قىلىدۇ. بۇ ھەقىتە بەزى ئىسلام ئالىملىرى "ھارام" دەپ پەتىۋا بەرسە، بەزىلىرى "مۇباھ" دەپ پەتىۋا بېرىشكەن. مىنىڭچە بۇ پەتىۋالار كونكىرىت شارائىتىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى تۈپەيلى پەرقلىق بولغان بولىشى مۇمكىن. مەسىلەن: سۇ ئىچىشنى ئېلىپ ئىيتساق، يېڭى ئوپىراتسىيە قىلىنغان بىر بىمارنىڭ ئوپىراتسىيىدىن چىقىپلا دەرھال سۇ ئىچىشى ھارام، (چۈنكى بۇنداق قىلسا قان كۆپ ئېقىپ كىتەرمىش). ئۇسسىمغان بىر كىشىنىڭ سۇ ئىچىشى مۇباھ (ئىچسىمۇ بولىدۇ، ئىچمىسىمۇ بولىدۇ.) چۆلدە ئۇسسۇزلۇقتىن چاڭقاپ كەتكەن بىر كىشىنىڭ سۇ ئىچىشى پەرز، چۈنكى ئىچمىسە زادى بولمايدۇ، بۇ زۇرۇر ئىھتىياج.

مىنىڭچە، ھازىر بىزنىڭ ناخشا مۇزىكىدىنمۇ مۇھىم بولغان زۇرۇر ئىھتىياجلىرىمىز بەك كۆپ. بەزى خەلەر ئۆزىنىڭ ئانا تىلىنى بىلسىلا كۇپايە قىلىدۇ، ئەمما بىز ئانا تىلىمىزدىن باشقا بىر ئىككى تىلنىمۇ بىلمىسەك بولمايدۇ، ھەر زامان رىقابەتكە دۇچ كىلىۋاتىمىز..... ھاجەتخانا ۋە مونچا بىزنىڭ بولمىسا بولمايدىغان زۇرۇر ئىھتىياجلىرىمىزدىن بىرى. ئاڭلىسام قەشقەر شەھىرىدىكى كۆپلىگەن ئۆيلەرنىڭ ھاجەتخانىسى ئۆگزىدە ئىمىش. خوتەنىدىمۇ خېلى كۆپ ساندىكى كىشلەرنىڭ ھاجەتخانىسى ھويلىسىنىڭ بىر بورجىكىدە، يازدا ئىسسىقتا

سىسىق پۇراپ يېنىدىن ئۆتكىلى بولمايدۇ. دۇتار چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ ئولتۇرغىچە، قولغا كەتمەن گۈرجەك ئېلىپ، هويلىدىكى ياكى ئۆيدىكى مۇڭاپىق يەرنىڭ تىگىنى كولاپ پاسكىنا سۇلارنى بىر تەرەپ قىلىدىغان بىر يۇنده قانىلى ياسىغان بولساق، مەينەتچىلىكتىن پۈتۈن ئۇيغۇر بىر قۇتۇلغان بولساق، كېچە-كۈندۈز ناخشا توۋلاپ، رېئاللىقتىكى زۇرۇرىيەتلەرنى ئۇنتۇپ، مەستخۇشلارچە ياشىغاندىن ياخشىراق. مەن بىزگە نىسبەتەن ناخشا مۇزىكىغا بەك بېرىلىپ كىتىشنى مەدەنىيەت هىساپلىمايمەن.(مىللىتىمىزنىڭ ئۆزىگە خاس مۇزىكا ئاھاڭى، يېقىملىق كۈيلىرى، بىزنى باشقىلاردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان ئۆزگىچىلىكى، ئىجابى تەرەپلىرى بۇنىڭدىن مۇستەسنا. مەن بۇ يەردە پەقەت سەلبى تەرەپلىرىنى، زىيىنىنى، زىھنىمىزنى، ۋاقتىمىزنى بىھۇدە ئىسراپ قىلىۋاتقانلىقىنى كۆزده تۇتىۋاتىمەن.) ئاۋال پاك-پاكىزە بولايلى (يەنى زۇرۇر ئېھتىياجىمىز بولغان هاجەتخانا ۋە مونچىلىرىمىز پاكىزە هەم راهەت بولسۇن!)، قوساق غېمى ۋە كىيىم كېچەك غېمىدىن بىر قۇتۇلايلى، ئاندىن كىيىن قىلغىلى ئىش تاپالماي، زېرىكىپ قالغاندا، ئانچە مۇنچە ناخشا مۇزىكا بىلەن هەپىلەشسەك يارىشامدىكىن دەيمەن. (بۇلار مىنىڭ شەخسى كۆز قارىشىم، بەلكىم سىلەرگە ياقماسلىقى مۇمكىن. بۇ هەقىتە سۇئال سورالدى، مەن كۆڭلۈمدىكىنى دىدىم.)

ماڭا تەسىر قىلغان ئەسەرلەر

يۈسۈپئېلى ياسىن:

ئەدەبىيات هەققىده پاراڭلىشىپ باقايلى. بالىلىق ۋە ئۆسمۈرلۈك دەۋرىڭىزده تۇرلۈك ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇشقا ئامراق بولغان بولۇشىڭىز مۇمكىن. مانا مۇشۇلارنىڭ ئارىسىدا سىزنىڭ زادىلا ئېسىڭىزدىن چىقمىغۇدەك تەسىر قىلغان ئەدەبىي

ئەسەرلەر قايسى؟ سىزنىڭ ھاياتىڭىز ۋە كەسپىڭىزگە دەۋر بوّلگوٰچ تەسىر كوّرسەتكەن ئەسەرلەرمۇ بارمۇ؟ ئوّزىڭىز ئەسەرلىرىنى ياقتوٰرۇدىغان بىر نەچچە يازغوٰچى- شائىرنى دەپ باقامسز؟

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

باللىق چېغىمدا ماڭا ئەڭ چوڭ تەسىر قىلغان ئەسەر ئوّمەر مۇھەممەدىنىڭ "ئېغىر كوٰنلەردە"نامىلىق ھېكايىسى. ئۇنىڭدىن قالسا "ئوٰچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە"، كېيىنكى كوٰنلەردە ژۇرناللارنى كوّپ ئوقۇدۇم، تارىخىي رومان ئوقۇدۇم. ئۇنىڭدىن ماڭا ئالاھىدە تەسىر قالدۇرغىدەك ئەسەر كوّپ ئەمەس ، بىر بولسا تەسىر قىلغان ئەسەرلەر كاللامدا ئارىلىشىپ كەتتى، بىر بولسا، ئەسەرنى زوقلىنىش ئوٰچوٰنلا ئوقۇپ قويغاچقا ئۇنتوٰلوٰپ قالدىم...رېئالىزىم دېدىم، مودېرنىزىم دېدىم، ئەدەبىيات دۇنياسى خىرەلىشىپ، ئەبجەش بىر تەسىرات ئېقىملىرىغا ئايلىنىپ كەتتى، ئۇلار خاتىرەمنىڭ بىر قېتىمدا بار، ئەمما روشەن ئەمەس، تارتىپ ئالالمايمەن، پارچە-پۇرات ئەسلىمە بولوٰپ ساقلىنىپ قالغانلىرى بار، ئەمما نېمە دەپ تىلغا ئېلىشنى بىلمەيمەن. قىسقىسى، ماڭا مەلوٰم بىر داڭلىق ئەسەرنىڭ ئوّزىدىن كوّرە ئوٰنى يازغان يازغوٰچىنىڭ ئوٰسلوٰبى بەكرەك يادىمدا قالىدۇ. يېقىندا (ئوّيدىكى تورنى ئوٰزوٰۋوٰتكەن مەزگىلدە) تەرجىمىسى ئالاھىدە ياخشى چىققان كاتتا ئەسەر "تىنچ دون" نى بىر دوستوٰمدىن ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇدۇم، ئاجايىپ تەسىر قىلدى. بەلكىم ئىلگىرى ئوقۇغان بولسام بوٰ ئەسەر مېنى بوٰنچىلىك چوڭقوٰر ھاياجانغا سالالماس ئىدى، تەرجىمە ھەققىدە ساۋادىم بولمىغان بولسا ئوٰستاز تەرجىمان رەھمىتوٰللا جارىنىڭ بوٰ قىممەتلىك ئەمگىكىنىڭ تەمىنى تېتىيالمىغان بولاتتىم. شوٰڭا، ئەدەبىياتنىڭ ئەسلى-ۋەسلىنى بىر ئاز ئاڭقىرىۋالغاندىن كېيىن دۇنياۋى مەشھوٰر ئەسەرلەردىن (بولسا ئەسلىسىدىن) ھوٰزوٰر ئالساق تولىمۇ ئېسىل ئىش بولغىدەك دەپ

ئويلاپ قالدىم.

مەن ئىجادىيەتتە سەمىمىي ، چوڭچوڭ تىلىدا ئەسەر يازىدىغان ئۆتكۈر پىكىرلىك يازغۇچىلارنى ياقتۇرىمەن ، زوردۇن سابىر، ئەختەم ئۆمەر، مەمتىمىن ھوشۇر، خالىدە ئىسرائىل، مەھەممەت باغراش، پەرھات تۇرسۇن، ئەركىنجان ئەمەت... قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تاللاپ ئوقۇيمەن. خەنزۇلاردىن ۋاڭ مىڭ، جاڭ شىيەنلياڭ، ۋاڭ شو، جيا پىڭۋا قاتارلىقلار، چەت ئەل يازغۇچىلىرىدىن كافكا، كۇندىرا، شولوخوپ، دوستۇيېۋىسكى... قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئىزدەپ ئوقۇيمەن.

"ئىجتىمائىي پەن مۇھممۇ تەبئىي پەنمۇ؟"

يۈسۈپئېلى ياسىن :

بىزنىڭ مەتبۇئاتلىرىمىزدا "بىزگە ئىجتىمائىي پەن مۇھممۇ ، تەبئىي پەنمۇ؟" دېگەندەك مۇنازىرىلەر بوپ تۇرىدۇ. ئەمەلىيەتتە بىر ئادەمنىڭ تەرەققىياتىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا بۇنداق مۇنازىرە سەل غەيرى تۇيۇلىدۇ. ئادەتتە كىشىلەر تانا سەكرەش ئارقىلىقمۇ، چۆيۈن توپ ئېتىش ئارقىلىقمۇ بەدەن چېنىقتۇرۇش مەقسىتىگە يېتىش مۇمكىن. ئەمدى بۇ گەپ بىر مىللەتكە نىسبەتەن سورالسا، بىر ئادەم بىر توپ ئۇچۇن ئوتتۇرىغا چىقىپ بىر نېمە دېمەك تەس. شەخسەن مېنىڭ قارىشىمچە، ئومۇميلىق ۋە بىر شەخسنىڭ پۈتكۈل ھاياتىغا نىسبەتەن "ئىجتىمائىي پەن مۇھممۇ، تەبئىي پەنمۇ؟" دېگەن سۇئالنى تاشلاشنىڭ ئۆزى تازا مۇۋاپىق ئەمەس. ئەڭ ئالدى بىلەن "پەن دېگەننىڭ مەقسىدى نېمە؟" دېگەننى چۈشەنمەي تۇرۇپ سورالغان سۇئال. لېكىن بۇ سۇئالنى كونكرېت شارائىتتا سوراپسا ھەركىم ھەر خىل قاراشتا بولۇشى مۇمكىن. موشۇنى تېمىنى چۆرىدەپ كۆز قارىشىڭىزنى دەپ باققان بولسىڭىز.

مەتىمىن ئەلا:

تەرەققىي قىلغان ھەرقانداق مىللەتتە تەبىئىي پەن بىلەن ئىجتىمائىي پەن تەڭ يۈكسەلگەن بولىدۇ. كىشىلەر تەبىئىي پەنلەرنى ئۆگىنىش ئارقىلىق تەبىئەتنى چۈشىنىدۇ، ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى بايقايدۇ ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ ياشاش مۇھىتىنى ياخشىلاشقا تىرىشىدۇ. ئىجتىمائىي پەننى ئۆگىنىش ئارقىلىق بولسا كىشىلەر ئۆز كۇلتۇرىنىڭ تۈرلۈك ئىپادىلىنىشلىرىنى ھېس قىلىدۇ، چۈشىنىدۇ ۋە بۇلارنى باشقا كۇلتۇر ئەزالىرى بىلەن ئورتاقلىشىدۇ. ئالدىنقىسى كۆپىنچە ھاللاردا پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ ئەقلىي بايلىقىنى كۆرسەتسە، كېيىنكىسى نەزىرىنى مۇئەييەن كۇلتۇرغا ۋە ئۇنىڭ تۈرلۈك سىمۇوللۇق مەنىلىرىگە قارىتىدۇ. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ ئىككى خىل پەن بىزگە ئوخشاشلا مۇھىمدۇر، لېكىن ئەپسۇسلىنارلىقى بىز ھەر ئىككى پەندە ئىنتايىن ئاجىزدۇرمىز.

تەبىئىي پەندە ئۇيغۇرلاردىن نۇرغۇن ئىقتىساسلىقلار ۋە تالانت ئىگىلىرى يېتىشىپ چىقىپ جەمئىيىتىمىزنىڭ چەرقايسى ساھەلىرىدە ئۆز تۆھپىسىنى قوشۇۋاتىدۇ. لېكىن بىزدىكى تەبىئىي پەندە ئوقۇغانلار ۋە نەتىجە قازىنىۋاتقانلارنىڭ كۆپ قىسمى چەتئەلدە. جۇڭگونىڭ دۇنيانىڭ سەۋىيىسىدىن بىر قەدەر ئارقىدا تۇرىدىغان تەجرىبىخانا ئۇسكۇنىلىرى ۋە باشقۇرۇش ئۇسۇلىدىكى يېتەرسىزلىكلەر، ئىش ھەققى ۋە باشقا ئامىللار قاتارلىقلار ئارىمىزدىن چىققان مۇنەۋۋەر فىزىكلارنى، خىمىكلارنى، ماتېماتىكىلارنى ۋە ئىنجېنېرلارنى دۇنيادا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان تەجرىبىخانىلىرى بار ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئىشلەشكە ۋە تەتقىق قىلىشقا قىزىقتۇرىۋاتىدۇ. خالمۇرات غوپۇردەڭ

ئالىملىرىمىز بولسا بىر ئىزدا توختاپ قېلىش خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىگە يېڭى جان كىرگۈزۈپ، ئۇنى دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش ئۈچۈن كۈچ چىقىرىۋاتىدۇ. ئۇ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بىر تۈركۈم يارامليق تەتقىقاتچىلارنىڭ تۈرتكىسىدە ئەنئەنىمىزگە يېڭىچە تەپەككۇر بىلەن قاراش ۋە ئۇنى ھازىرقى دۇنيادىكى زامانىۋى ئىلىم-پەن ئېڭى بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈشتەك بىزدە كەمچىل بولۇۋاتقان روھ يېتىشتۈرۈلۈۋاتىدۇ.

شۇنداق، تەبىئىي پەن ساھەمىز تېخى ئىنتايىن ئاجىز، ئۇنىڭدا ئوقۇپ چىقىۋاتقانلار كۆپ بولغىنى بىلەن يېڭىلىق يارىتىۋاتقانلار، پاتېنتقا ئېرىشىۋاتقانلار، بولۇپمۇ ئىجتىمائىي قىممەت يارىتىۋاتقانلار ئىنتايىن ئاز. كۆپلىرىمىز جۆگۈ مائارىپىنىڭ مەھسۇلاتلىرى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن نەزىرىيە سۆزلەشكە ماھىر، لېكىن ئىلىم پەننىڭ ئەڭ زور ئالاھىدىلىكى بولغان قوللىنىشچانلىقى ۋە ئەمەلىيەتچانلىقتا ئاجىز. ئادەمنى تېخىمۇ ئىزتىراپقا سالىدىغىنى، يېڭىدىن گۈللىۋاتقان كارخانىچىلىرىمىز بىلەن ئىلىم-پەن خادىملىرىمىزنىڭ بىر-بىرىنى چۈشىنىشى ئانچە يېتەرلىك ئەمەس. بىزدىكى ئىگىلىك تىكىلەش ئېڭى ئاجىز بولغاچقا ھەم بۇ ئىپتىدائىي باشقۇچتا كېتىۋاتقاچقا، ئىلىم-پەن خادىملىرىغا مەبلەغ سېلىپ ئۆزىمىزنىڭ مىللىي ئىگىلىكىنى گۈللەندۈرۈش تېخى ئەمدىلا باشلىنىش نۇقتىسىدا تۇرۇۋاتىدۇ.

ئىجتىمائىي پەندە بولسا ئەھۋالىمىز تېخىمۇ ئېچىنىشلىق. بىزدە نۇرغۇن ئىجتىمائىي پەنلەر ياكى كونىراپ كەتكەن بىلىملەرنىڭ دۆۋىسىگە ئايلىنىپ قالغان ياكى بىزگە پۈتۈنلەي ناتونۇش. مەسىلەن، مەن ئالىي مەكتەپتە ئۆگەنگەن ئەدەبىيات نەزەريىلىرى غەربتە ئاللىبۇرۇن يۈز يىللار ئىلگىرىلا مۇھاكىمە قىلىنىپ بولۇنغان مەسىلىلەردۇر. بىزدىكى ئەدەبىيات تەتقىقاتىنىڭ پىكىر ئەندىزىسى مانا مۇشۇنى ئاساس قىلغان بولغاچقا، ئەسەرنى چۈشىنىشىمىز ۋە شەرھلىشىمىز شۇ قەدەر ناچار ئەھۋالدىكى

ئادەم خۇددى بىزنىڭ ئەدەبىيات توغرىسىدىكى بىلىمىمىزدە يۇز يىلدىن بېرى تۇزۇك ئۆزگىرىش بولمايۋاتقاندەك ئويلاپ قالىدۇ. ئەدەبىياتىمىزدىكى تۇرغۇنلۇق، پىكىردىكى تېيىزلىق ۋە تەكرارلىق قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا بىزنىڭ ئۆزىمىزدىن ئىلغار ئەدەبىيات نەمۇنىلىرى بىلەن چوڭقۇر ۋە ئەستايىدىللىق بىلەن تونۇشماسلىقىمىز، نەزىرىيىۋى تەتقىقاتقا سەل قارىشىمىز ۋە ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ساھەمىزدىكى بىلىمسىزلىك، قاتمالليق، بېكىنمىلىك ۋە مەزھەپچىلىك بىلەن بۇاستە مۇناسىۋەتلىكتۇر. ئەسلىدە ئەدەبىيات كىرىزىسكە پاتقاندا شۇ مىللەتنىڭ ئىلغار ۋە سەگەك زىيالىلىرى دىققىتىنى ۋاقتىنچە چەتئەلنىڭ ئېسىل ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىشقا قارىتىشى ۋە شۇ ئارقىلىق پىكىر قىلىشتا بۇرۇلۇش ياسىشى كېرەك ئىدى. ئۇيغۇرلار تا ھازىرغىچە جامېس جويىسنىڭ، سەميۇل بېككېتنىڭ، ۋوردىسۋوردنىڭ، كېتسنىڭ، توماس مانىنڭ ئەسەرلىرىنىڭ تەرجىمىسىنى تېخىچە كۆرمىدى. ئۇنىڭدىن سىرت، غەربنىڭ ئەدەبىيات نەزىرىيىسى ۋە ئەدەبىيات تەنقىدچىلىكى ھەققىدىكى مەشھۇر كىتابلارنىڭ ھېچقايسىسى تونۇشتۇرۇلمىدى. خەنزۇچە تىلىنى ياخشى بىلىش سەۋەبىدىن چەتئەلنىڭ نادىر ئەسەرلىرىنىڭ تەرجىمىسىگە موھتاج بولمايدىغانلارنىڭ پات يېقىنقا تۇركۇملەپ كۆپىيىشە ئەدەبىي تەرجىمە خىزمىتىمىز قىيىنچىلىققا دۇچار قىلىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە ئەڭ ئاخىرىدا مىللىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا مىسلىسىز تەسىر كۆرسىتىدۇ.

باشقا ئىجتىمائىي پەن ساھەلىرىمۇ تېخىچە گۆدەكلىك دەۋرىدە تۇرۇۋاتىدۇ. مەسىلەن بىزدە جەمئىيەتشۇناسلىق، ئىنسانشۇناسلىق، غەرب پەلسەپىسى، ئىلاھىيەتشۇناسلىق (ھەقىقىي ئىسلام ئىلاھىيەتشۇناسلىقى)، مىللىي-ئۆرپ ئادەتشۇناسلىق قاتارلىقلار تېخى ئەمدىلا تونۇشتۇرۇلۇۋاتىدۇ ۋە بۇ ھەقتە تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. ماركس ،نىچې بىلەن ئەپلاتوندىن باشقا غەرب پەيلاسوپلىرىنىڭ

ئەسەرلىرى تا ھازىرغىچە بىزگە يېتىپ كەلدى. ئىنسانشۇناسلىق بىز ئۈچۈن بىر تىك يەردۇر. جەمئىيەتشۇناسلىقنى دېمەيلا قويايلى.

بىزدە بىزنىڭ پارلاق مەدەنىيىتىمىز قالدۇرغان نۇرغۇن تەتقىقات تېمىلىرى تولۇپ يېتىپتۇ، لېكىن بۇنى قىلىدىغان ئادەم يوق: ئۇيغۇر تۇي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم ئادەتلىرىنى ئىنسانشۇناسلىق نۇقتىسىدا تۇرۇپ تەتقىق قىلغىلى ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆزىمىزنىڭ كۆلتۇرىنىڭ بىزگە تېخى مەلۇم بولمىغان تېرەن قاتلاملىرىنى قېزىپ چىقىرىپ، ئۆزىمىزنى تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشەنگىلى بولاتتى ۋە شۇ ئارقىلىق ھەر بىرىمىز چىن دىلىمىزدىن ئارزۇ قىلىدىغان باشقىلارنىڭ تونۇشىغا دۇنياغا يۈزلىنىشكە ئىگە بولاتتۇق. بىزنىڭ كۆلتۇرىمىزدىكى ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە مازارلىقلارنى نەزىرىيىۋىلىككە كۆتۈرۈپ مەخسۇس تەتقىق قىلىۋاتقان دوكتورە راھىلە داۋۇتتەك ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتچىلىرى بىزدە ئىنتايىن ئاز. ئۇنىڭدىن سىرت، ئىنسانشۇناسلىق ساھەسىدە ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىكىنى قۇرۇپ چىقىشتا ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان مەھەللىۋى جامائە قۇرۇلمىسى، تۇققاندارچىلىق مۇناسىۋىتى چۈشەنجىسى، ئۇيغۇرلارنىڭ سوۋغات بېرىش ئادىتى، ئۇيغۇرلارنىڭ سىمۋول چۈشەنجىسى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇسسۇل كۆلتۇرى، ئۇيغۇرلارنىڭ تاماق مەدەنىيىتى قاتارلىقلارنى نەق مەيدان تەكشۈرۈشى ئۇسۇلى بىلەن سىستېمىلىق ۋە مەخسۇسلاشقان كۆلەمدە تەتقىقات ئېلىپ بارىدىغان ئەستايىدىل ئىنسانشۇناسلىرىمىز تېخى مەيدانغا كەلمىدى. شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، بۇ تېمىلارغا ئەتە-ئۆگۈن چەتئەللىك ئالىملارنىڭ نەزىرىگە چۈشىدۇ. ئەنە شۇ چاغدا بىز، يەنى زېتىلىق مەنسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا شۇنچە ئېسىل كۆلتۇرغا ئىگە بولۇپ تۇرۇپ ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمىگۈچىلەر، خۇددى بۇنىڭدىن بىر يېرىم ئەسىردىكىگە ئوخشاش يېڭىۋاشتىن ئۇلارنىڭ پاسسىپ تەتقىقات ئوبيېكتلىرىغا ئايلىنىمىز!

ئۆتكەندە شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدىن بىر خەنزۇ قىزنىڭ ئۇيغۇر ئون مۇقام تەتقىقاتى بويىچە ماگىستىر ئاسپىرانتلىقىنى پۈتتۈرگەنلىكىنى خەنزۇچە خەۋەرلەر تور بېتىدىن كۆرۈپ بىرى ئۇنىڭ تاللىشىدىن خۇشال بولسام، يەنە بىرى مەزكۇر مۇقامدىن پەخىرلىنىپ ئادەتلەنگەن مىليونلىغان ئۇيغۇرلىرىمىزنىڭ ئارىسىدىن بىرلەشكەن دۆلەتلار تەشكىلاتى تەرىپىدىن «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكىي ۋە غەيرىي ماددىي مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسىرى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن بۇ مىراسىمىزنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ تەتقىق قىلىدىغان ئىزباسار تەتقىقاتچىلار چىقارمۇ دەپ ئويلاپ قالدىم. دېمەك بىزدە ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە بىز قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار خۇددى تەبىئىي پەن ساھەسىدىكىدەكلا كۆپتۈر.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

"ئىجتىمائىي پەن مۇھىممۇ، تەبىئىي پەنمۇ؟" دېگەن تالاش-تارتىش ھەقىقەتەن بىھۇدە تالاش-تارتىش. بىزدە ھەر ئىككى پەن ئاجىز، تەبىئىي پەن بەكلا ئاجىز. ئىجتىمائىي پەن روھىيەتكە تالىق بولسا، تەبىئىي پەن ماددىيەتكە تالىق دەيمىز. ئىنسان روھ بىلەن ماددىنىڭ بىرىكمىسى بولغانكەن، ئۇ ئىككى پەننىڭ ھەر ئىككىلىسىگە مۇھتاج. تەبىئىي پەننىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۇچۇنمۇ كاللىنى شۇ تەرەققىياتقا يېتەكلىيەلەيدىغان، ئىدراكقا مايىل بولالايدىغان پەلسەپە، روھىي كۈچ كېرەك. بۇنى تەتقىق قىلىدىغان ئىنسانشۇناس، جەمئىيەتشۇناسلار كىشىلەرنىڭ ئىلىم، تەرەققىيات يولىنى ئىلمىي يورۇتۇپ بېرىشى كېرەك. تەبىئىي پەن تەرەققىي قىلغان ئەللەردە ئاۋۋال ئىجتىمائىي پەن (پەلسەپە ۋە سىياسىي) بىر قەدەر پىشىپ يېتىلگەن بولىدۇ. پەلسەپە ئارقىلىق كاللىسى پىشىپ كەتكەن نېمىسلار ئۇرۇشتىن كېيىن سانائەتنى گۈللەندۈرۈپ

دۇنيادا 3چوڭ ئىقتىسادىي دۆلەتنى قۇرۇپ چىقتى، دۆلىتىنى بىرلىككە كەلتۈردى. دەرىجىدىن تاشقىرى دۆلەت ئامبىرىكىدا ئىجتىمائىي پەنلەر تەبىئىي پەن بىلەن تەڭ دەرىجىدە گۈللىنىپ، دۇنيانىڭ ئالدىدا مېڭىپ كەلمەكتە. مۇشۇ پاكىتلارنىڭ ھەممىسى شۇنچە ئېنىق تۇرسا، بىز يەنە ئەخمەقلەرچە تالىشىپ يۈرۈيمىز. مۇشۇنىڭ ئۆزىلا بىزدە پەلسەپەنى مەركەز قىلغان ئىجتىمائىي پەننىڭ يوق دېيەرلىك ئىكەنلىكىنى دەللىلەپ تۇرىدۇ. پىكرىي مەتولۇق، ھېسسىي ئەخمەقلىك ... ئەنە شۇ ئىجتىمائىي ئىلىمدە پىشمىغانلىقنىڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى ئالامتى. بىزدە ئىجتىمائىي پەن ئىلمىي يوسۇندا گۈللىنىشى، بىزدىمۇ پىكىر ئادەملىرى، زامانىمىزنىڭ دانىشمەنلىرى كۆپلەپ چىقىشى، ئانىدىن ئۇلار ئۆزى ئۈلگە بولۇپ، تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، چۈۋالچاقلىقنى تۈگىتىپ، مىللەتنىڭ ھەر بىر ئەزاسىنى توغرا نىشانغا يېتەكلىيەلىشى كېرەك. مەيلى يۇزەكى ئېقىمدا لەيلەپ يۈرگەن ئىجتىمائىي پەنچىلەر بولسۇن، ياكى ئىجتىمائىي پەننى ياراتماي ماددىي تەتقىقاتقا قارىغۇلارچە كىرىپ كەتكەن تەبىئىي پەنچىلەر بولسۇن، پەنلەرگە يەنە مۇشۇنداق بىمەنە مايىللىق بىلەن قارايدىكەن، ئۇلارنىڭ ساپاسىدىن گۇمانلانساق بولىدۇ، ئۇنداق ئادەمنىڭ چوڭ ئىش قىلىپ كېتىشىدىن، قىلغانىدىمۇ نىشانىنى توغرىلاپ ئەھمىيەتلىك ئىش قىلالىشىدىن ئۈمىد كۈتۈش قىيىن..

مەن كۆرگەن دۆلەتلەردە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالى

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئۆزىڭىز تۇرۇۋاتقان ياكى ئۆزىڭىز بېرىپ باققان دۆلەتلەردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى ھەققىدە بىر نېمە دەپ باقسىڭىز قانداق؟

تۈركىيەدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمى ئەھۋالىنى بىر ئابزاس گەپ بىلەنلا سۆزلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. بۇ يەردىكى مۇسۇلمانلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئىسلام دىنىنىڭ سۈننىي مەزھىبىگە تەۋە مۇسۇلمانلار ئىكەن. نامىز ئوقۇش، قۇربانلىق قىلىش، ھەجگە بېرىش... قاتارلىق ئىشلىرى ئاساسەن بىزگە ئوخشاش ئىكەن. مەن بۇ يەردە تۈركىيەدىكى تۈركىلەرنىڭ توي-تۈكۈن، ئادەمگەرچىلىك ئىشلىرىنى بىز ئۇيغۇرلارنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرۇپ سۆزلەپ بەرسەم.

مەن ئەنقەرەدە ئۈچ قېتىم توي مەرىكىسىگە باردىم. بىر قېتىم بىر كاتتا بايىنىڭ بەشيۇلتۇزلۇق مېھمانخانىدا ئۆتكۈزگەن توي زىياپىتىگە قاتناشتىم. بۇ يەردە توي ئىككى كۈن ئىكەن. بىرىنچى كۈنى ئاخشىمى «خېنە كېچىسى» دەپ ئاتىلىدىغان، يەنى كىلىنىڭ ئالقىنىغا خېنە يېقىلىدىغان ۋە نىكاھ ئوقۇلىدىغان كۈنى قىزنىڭ ئۆيىگە ئايالار بارىدىكەن. ئىككىنچى كۈنى بىرەر رېستۇران ياكى چوڭراق زالدا زىياپەت بېرىلىدىكەن. بۇنىڭغا ئەر ئايال ھەممە كىشى بارىدىكەن. باغاق يېزىپ مېھمان چاقىرىدىكەن. باغاق بەرمىسمۇ كىلىپ قاتنىشىدىغانلار كۆپ ئىكەن. مەن بارغان بۇ تويغا ئەسلى 100 كىشىگە باغاق يازغان ئىكەن، ئەمما 300 كىشى كەپتۇ، مېھمانسارايىنىڭ يېمەك زالىغا سىغمىشماي كەتتى. قۇساق تويغۇدەك (ئىسراپ بولمىغۇدەك) بىر ۋاخ تاماقتىن كېيىن ئايەت ۋە دۇئا ئوقۇلىدىكەن. تويغا بىر رىياسەتچى مىكروفونىنى قولىغا ئېلىپ سۆزلىگەچ رىياسەتچىلىك قىلىدىكەن. تويى بولغان قىز -يىگىتكە ياخشى تىلەكلەر تىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ھۆكمەت (سازغا تەڭكەش قىلىپ، ئاللاھ ۋە پەيغەمبەرنى مەدھىيەلەپ ئوقۇلغان مۇڭلۇق دىنىي ناخشىلار) ئوقۇلىدىكەن. بۇ ھۆكمەتنى «ئىلاھىي» دەپ ئاتايدىكەن. ئاندىن تويغا كەلگەنلەر يىگىت بىلەن قىزغا ئۆزى ئاتىغان سوغاتلىرىنى تەقدىم قىلىدىكەن. ھال ئەھۋالى ياخشىراق بولغانلار ئادەتتە ئايالار قىزنىڭ كىيىمىگە، ئەرلەر يىگىتنىڭ

كىيىمگە ئالتۇن تەڭگە تاقايدىكەن. (بۇ تەڭگىنىڭمۇ چوڭ كىچىكلىرى باركەن.) ئىشقىلىپ ھەركىم ئاتىغىنىنى قويىدىكەن. ئىسمىنى يېزىپ پالانى مانچىلىك پۇل ياكى نەرسە ئەكەلدى دەپ خاتىرلەيدىغان ئىش قەتئىي يوقكەن. سوغات ئەكەلمەيدىغانلارمۇ كۆپ ئىكەن. بۇ تويى بولۇۋاتقان كىشىنىڭ بىر قانچە يەردە شەخسى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلىرى بار ئىدى. ھەر بىر مەكتەپتىن تەبرىك سۆزلىرى بىلەن بىللە بىر دانىدىن ئىگىزلىكى 2.50 مېتىر كەلگۈدەك يوغان گۈلدەستىلەرنى ئەۋەتىپتىكەن، كىچىك بالىلار بۇ گۈللەرنى ئۈزۈپ ئويناپ، زالنى گۈلگە پۈركىۋەتتى. گۈللەرنى كۈتۈرۈپ ئويناتتىن بويىاقا چېچىشىپ يۈرگەن3-5 ياش ئەتراپىدىكى چىرايلىق ۋە پاكىزە بالىلار ھەقىقەتەن ئوماق ئىدى.

ئىككىنچى قېتىم بىر نەشرىيات سودىگىرىنىڭ قىزىنىڭ تويىغا باردىم. (بۇ قىز بىلەن تونىشاتتىم، بۇ قىز بىر زەرگەر بىلەن تۇي قىلدى.) بۇ تويمۇ مەن بىرىنچى قېتىم بارغان تويدەك ھەشەمەتلىك بولمىسىمۇ، بىر رېستۇراندا ئۆتكۈزۈلدى. تاماقتىن كېيىن دۇئا قىلىندى. ئاندىن ھەممەيلەن دىققەت قىلىپ تۇرغاندا نىكاھ ئوقۇلدى. نىكاھ ئوقۇلۇپ بولىشى بىلەنلا ھۆكۈمەتنىڭ تۇي خېتى بېرىش ئورگىنىدىن كەلگەن مەخسۇس خادىم نەخ مەيدانغا ئۇلارنى ئىمزا قويغۇزۇپ، تۇي خېتى بەردى. تويغا يەنە مىكروفون تۇتقان بىر رىياسەتچى رىياسەتچىلىك قىلدى. تويغا كىلەلمىگەنلەر تەبرىك سۆزى ئەۋەتىدىكەن، بۇنى رىياسەتچى ئۇنلۇك ئوقۇيدىكەن. خالىغانلار قىز- يىگىتنىڭ كىيىمگە پۇل ياكى ئالتۇن تەڭگە تاقىدى. ئاندىن قىز بىلەن يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ، مېھمانلارنىڭ ئالدىغا مېڭىپ كىلىپ، بارلىق مېھمانلار بىلەن بىر بىرلەپ كۆرۈشتى. قىز ئاياللار بىلەن قۇچاقلىشىپ يۈزىنى يۈزىگە يېقىپ كۈرۈشتى، يىگىتمۇ ئەرلەر بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. بۇ تويمۇ ناھايىتى كۆڭۈللۈك بولدى.

ئۇچىنچى قېتىم يىراقتىن كەلگەن بىر قىز ئوقۇغۇچىنىڭ تويىغا باردىم. بۇ قىز ئەنقەرەدە ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بىر يۇرتلۇق بىر يىگىت بىلەن توي قىپتىكەن. (قىز بىلەن يىگىتنىڭ ئاتا ئانىسى يىراقتا بولغاچقا تويغا كىلەلمەپتۇ، ئەمما تويغا رازىلىق بىرىپتىكەن.) ئۇلارنىڭ تويى ئۇلار يېڭى كۇچۇپ كەلگەن مەھەللىدىكى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرغان ئۆيىدە بولدى. يىگىت مېھمانلىرىنى باشقا بىرەيلەننىڭ ئۆيىدە ئۇزاتتى. قىز ئۆيىدە ئايال مېھمانلار بىلەن ئولتۇردى. ئايال مېھمانلار دۇئا تىلاۋەت قىلىشتى. ئاندىن پېچىنە پىرەنىك، چاي ۋە تاتلىق تۇرۇملار بىلەن مېھمان بولغاندىن كىيىن قىزنىڭ ئالقىنىغا خېنە ياقتى. 20-30چە ئايال مېھمان كەلگەن ئىدى. قىزغا بۇ ئايال مېھمانلاردىن بەزىلەر نەخ پۇل، بەزىلەر ياغلىق ۋە پايپاق، بەزىلەر چۆرىسىگە كەشتە چىكىلگەن لۈڭگە، قاچا-قۇمۇچ قاتارلىق نەرسىلەرنى سوغا قىلدى. قىز ئالغىلى ئۇنىمىغان بولسىمۇ، ئۇلار: « ئال! بۇ، بىزنىڭ كۆڭلىمىز. ئالمىساڭ خاپا بولىمىز.» دېيىشتى. بەزىلەر ئەكەلگەن سوۋغاتلىرىنى قىزغا كۆرسەتمەي، ئۆيدە قالدۇرۇپ قۇيۇپ كىتىپتۇ. چۈشتىن كىيىن سائەت 4:30 دا يىگىت بىلەن بىللە ئىككى ئەر كىشى كىلىپ نىكاھ ئوقۇدى، ئەرلەر كەلگەندە ئايال مېھمانلارنىڭ كۆپىنچىسى كېتىپ بولغان ئىدى. مەن كىيىن تويى بولغان قىزدىن:

ــ تويغا كەلگەن ئاياللارنىڭ ھەممىسىنى تونۇمتىڭىز؟ ــ دەپ سورىسام، ئۇ:

ــ ياق، مەن ئىككى خوشنامدىن باشقا ئۇلارنىڭ ھېچبىرىنى تونىمايمەن. كىمنىڭ نىمە ئەكەلگەنلىكىمۇ بەك ئىسمىدە يوق. بىرەيلەن ئۇلارغا: «ياقا يۇرتلۇق ئىككى ئوقۇغۇچىنىڭ تويى بولماقچى.» دەپ خەۋەر قىپتىكەن، ساۋاپ تاپمىز دەپ تۇيۇمغا كەپتۇ. ــ دىدى.

بۇ تويمۇ ئاددى ساددا ۋە كۆڭۈللۈك بولدى.

قىسقىسى، تۇركىيەدىكى تويلارنىڭ ئورتاق بىر ئالاھىدىلىكى «مىننەتسىز

سوۋغات ئاپىرىش» ئىكەن. يەنى، تۇي باشقىلارغا يۈك بولۇپ قالمايدىكەن. كىم نىمىنى خالىسا شۇنى ئاپىرىدىكەن، سۇغات ئاپىرالمىغان كىشمۇ خجىل بولۇپ بىچارە ھالدا قالمايدىكەن.

ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش كوللېكتىپ ھالدا ئېلىپ بېرىلىدىكەن. «سۈننەت شۆلەنى» ناملىق بىر مۇراسىم بىلەنلا نەچچە يۈز، ھەتتا نەچچە مىڭ ئوغۇل بالا بىرلا ۋاقىتتا خەتنە قىلىنىدىكەن. بۇنى ھۆكۈمەتنىڭ مەخسۇس تارماقلىرى تەشكىللەپ ئورۇنلاشتۇرىدىكەن.

توغۇت مەرىكىسىگىمۇ باغاق تارقاتقانلىقىنى ئاڭلاپ باقمىدىم. .ئۆي مەرىكىسى دىگەننىمۇ ئاڭلىمىدىم ھەم بېرىپ باقمىدىم. (يېڭى ئۆي سېتىۋالغان بەزىلەر ئۆيگە كۆچۈپ كەلگەن كۈنى قۇرئان ئوقۇتۇپ، دۇئا تىلاۋەت قىلىدىكەن، مەقسىتى، بۇندىن كېيىن بۇ ئۆينىڭ بەرىكەتلىك، خاتىرجەم، راھەت بولىشىنى ئاللاھتىن تىلەش ئىكەن.)

بىزنىڭ ۋەتەندە قانداقلىقىنى مەن دىمسەمۇ ھەممىگىلار بىلىسلەر. خىلمۇ-خىل باغاقلار (تۇي باغىقى، مەرىكە باغىقى، سۈننەت تۇي باغىقى، ئۆي مەرىكىسى باغىقى.....)نى تاپشۇرۇۋالغان بىر نامرات كىشى مۇشۇنداق بىر قۇتلۇق مەرىكىدىن خۇشال بولۇشنىڭ ئورنىغا، ئالدى بىلەن يانچۇقىنى سىلاپ بېقىپ، پۇلى يەتمىسە قايغۇرىدۇ. چۈنكى قانچىلىك پۇل سالغانلىقىنى خاتىرىلەپ يېزىپ تۇرىدىغان بۇغالتىر- كاسسرلار ئۇنى كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ياكى بولمىسا ساھىپخانىنىڭ ئالدىدا خجىل قىلالايدۇ. (بۇ ھەقتە بىر ئىپىزوتمۇ سەھنىدە ئوينالغان.) شۇڭا ئابروي قىلىپ بولسىمۇ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، خەقتىن چېنىپ قالماسلىق ئۈچۈن، بار-يوقىنى ئەدىمەتچىلىككە ئاتايدىغان گەپ.

بۇ قۇرلارنى يېزىۋېتىپ ۋەتەندە ئۆز قۇلىغىم بىلەن ئاڭلىغان بىر راست ۋەقە

ئىسىمگە كىلىپ قالدى. ھەممىگلارغا مەلۇم، خوتەن ۋىلايىتىى ئۇيغۇرلار زىچ توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان بىر ۋىلايەت. بۇ يەردە خەنزۇ يولداشلارنىڭ سانىمۇ بىر قەدەر ئاز. 2000-يىللارنىڭ باشلىرىدا خوتەننىڭ كۆپ نوپۇسلۇق بىر ناھىيىسىدىكى بىر يېزىغا تەشكىلات بۆلۈمىدىن كادىرلار چىقىپ دىخانلاردىن ئەھۋال ئىگەللەپتۇ ۋە دىخانلاردىن يېزىلىق پارتكوم سېكرىتارى بىلەن يېزا باشلىقلىقىغا نامزات كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلىپ پىكىر ئاپتۇ. دىخانلار:

ـ بولسا، بىزگە بىر خەنزۇ شۇجى تەيىنلەپ بەرگەن بولسلا! ـ دەپتۇ.

تەشكىلات بۆلۈمىدىن كەلگەنلەر:

ـ يولداشلار، سىلەرمۇ بىلىسلەر، ناھىيىمىزدە خەنزۇ كادىر قىس. ئۇنىڭ ئۈستىگە سلەر ھەممىگلار ئۇيغۇر، خەنزۇ باشلىق ناۋادا ئۇيغۇرچە بىلمىسە، تىلىنى ئوقالماي قىينىلىپ قالامسلەركىن، سلەرگە ئۇيغۇر باشلىق بولسا تېخىمۇ ياخشى ئەمەسمۇ؟ ئۇيغۇر باشلىققا دەرت ئەھۋالىگلارنى تەرجىمان ئىشلەتمەيمۇ بۈاستە ئېيتالايسلەر... ـ دەپ ئىدىيۈى خىزمەت ئىشلىگەن بولسىمۇ، ئەمما دىخانلار:

ـ ياق! ئۇيغۇر باشلىق كەلمىسۇن! بىز ئۇيغۇر باشلىققا ھۆ! بىر كۈنى بالىسنىڭ تويى، بىر كۈنى قىزىنىڭ توغۇت مەرىكىسى، بىر كۈنى نەۋرىسىنىڭ سۈننەت تويى، بىر كۈنى ئانىسنىڭ يەتتە نەزىرىسى، بىر كۈنى كۇيئوغلىنىڭ ئۆي مەرىكىسى.....بولىدىكەن، سوغا سالام ئاپىرىپ بولالماي تويۇپ كەتتۇق. ئاز ئاپارساق ماي تارتىدىكەن (ئاغرىنىدىكەن دىگەن مەنىدە)، جىق ئاپىرايلى دىسەك، بىزدە بىر نەرسە قالمىدى. پالانى يېزىدىكىلەرنىڭ دېيىشچە، خەنزۇ باشلىقنىڭ ئۇنداق كۆپ مەرىكىلىرىمۇ يوقكەن.... ـ دەپ ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرۇپتۇ. ناھىيىدىن چىققان كادىرلار:

ـ بولىدۇ، بىز سلەرنىڭ بۇ تەلۈىگلارنى يوقىرىغا مەلۇم قىلايلى. ئامال بار بىر

خەنزۇ شۇجى تەينىلەپ بېرىشكە تىرىشايلى. ئۇيغۇر تەرجىمانمۇ بىللە كىلىدۇ. ـ دەپتۇ.

.....

تـوي-تۆكـۈن ئەدىمەتچىلىـك ئەسـلى بىزنـىڭ ئـۆز ئـارا دوسـتلۇق ۋە مهـرى مۇھـابىتىمىزنى كۈچەيتـىدىغان ئـسىل ئـادەتلىرىمىزدىن بـىرى ئـىدى، ئەممـا تامـاخورلۇق، شۆھرەتپەرەسـلىك، ماددىيەتچىلـىك ئەۋج ئېلىـپ كەتكەنـسىرى، بـۇ كىشىلەرنى بىزار قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ مىنىڭ كۆزۈمگە.

تـۈركىيەدىكى تـوي-تۆكـۈن ئەدىمەتچىلىكـىلەر ھىچقانـداق كـىشگە ئېغىـر كەلمەيدىكەن. ھەممەيلەن خۇشال-خورام، رازىمەنلىك بىلەن قاتنىشىدىكەن. بىزدە قاچانمۇ شۇنداق بۇلار؟!

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

سـەئۇدي ئەرەبىـستاندا ئىـسلامدىن باشـقا دىنغـا ئـورۇن يـوق، لـېكىن باشـقا دۆلەتلەردىن كەلگەن، ئەرەب بولمىغان ئىشلەمچىلەر ئۆزىنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى قانداق ئېلىـپ بارىـدۇ، بـۇ ھەقـتە سـەئۇدى پادىـشاھلىقىنىڭ قانـداق بەلگىلىملـرى بـار، ئۇقمايمەن. لېكىن تۈركىيىدە چېركاۋ بار، خرىستئان، يەھۇدي دىنىي ئېتىقادىدىكى كىشىلەر ئۆز ئىبادىتىنى قىلىۋېرىدۇ. بۇ جەھەتتە تۈركىيىدە دېموكراتىيە بـار. ئوسـمانلى ئېمپېرىيىـسىمۇ ئەينـى ۋاقىتتـا بالقـانىنى ئـىشغال قىلغانـدا شـۇ يەردىكـى چېركـاۋلارنى چاقمىغانىكەن. ياۋروپالىقلار مۇشۇنى بىلىپ تۈرۈپ يەنە تۈركىيەگە دۈشمەنلىك بـىلەن قارايدىكەن.

سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى ئەرەبلەرنىڭ تەقـۋالىرى بەك تەقـۋا، ئېـسىللىرى تولىمـۇ

ئېسىل كىشىلەر. ئۇلارنىڭ تەربىلىرىنى ئاڭلىدۇق ھەم بەزىلىرىگە ئۆزىمىز شاھىت بولدۇق. ئەمما ئۇلارنىڭ ئارىسىدا شۇ مۇقەددەس شەھەرلەرنىڭ شەنىنى بۇلغايدىغان ئىللەتلەرمۇ كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. بىر قېتىم مەن ئېھرامليق كىيىمىم بىلەن(بۇنداق چاغدا جېدەل-ماجرا قىلماسلىق كېرەك) ماشىنىغا چىقىپ، ناھەق بىر ئىش تۈپەيلىدىن شوپۇر ئەرەب بىلەن تاكاللىشىپ قالغانىدىم، ئاچچىقىمدا ئۇنى ئاخىرى "ھەقىرۇن" (؟؟؟ ئۇيغۇرچە مەنىسى نېمىكىن؟) دەپ تىللاپ سالدىم. ئاچكۆز ئەرەپ بۇ گېپىمنى ئۇقالمىدىمۇ قانداق، بىر نەرسە دېمىگەنىدى. تۈركىيە مۇسۇلمانلىرىنى مەن تۈركىيىگە بارماستىلا ھەج ۋاقىتلىرىدا كۆرگەنىدىم، سۈپەت-ساپالىق، تەرتىپ-ئىنتىزاملىق مۇسۇلمانلار ئىدى، تۈركىيىگە بارغاندىن كېيىن مەن ئۇچراتقان ئېسىل كىشىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تەقۋا، خۇشپېئىل تۈركلەر بولۇپ چىقتى. تۈركىيىدىكى مەزگىللىمىدە رامىزان ئېيىنى، ئىككى ھېيتنى ئۆتكۈزدۇم، 20 نەچچە قېتىم جۈمە نامىزىغا باردىم، ئۇلاردىكى دىنىي قېرىنداشلىققا، مۇئامىلىدىكى گۈزەللىككە، ۋۇجۇدىدىكى پاكىزلىق ۋە جەلبكارلىققا ئەسىر بولدۇم. ئۇلارنىڭ دوستانە مېھىر-مۇھەببىتى ۋە يارەمگە نائىل بولدۇم ، ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشىپ تۈركچەمنى بېيىتتىم، ئۇلارنىڭ دىنىي كىتابلىرىدىن ۋە جۈمە خۇتبىلىرىدىن ئۆزەم ئويلاپ باقمىغان ئېسىل دىنىي بىلىملەرگە، ئەتراپلىق چۈشەنچىلەرگە، ئىزگۈ ھېس-تۇيغۇلارغا ئېرىشتىم.

بىز دۇچ كەلگەن بىر مۇھىم تېما ـ ئەخلاق

يۈسۈپئېلى ياسىن:

سىزگىمۇ مەلۇم بولغىنىدەك، بىزدە ھازىر ئەخلاق كرىزىسى بىز سەل قارىيالمايدىغان دەرىجىگە بېرىۋاتىدۇ. بۇ مەسىلە بىزدىكىلا ئەمەس، بەلكى بىز

ياشاۋاتقان جۇڭگودىكى ۋە ھەتتاكى تەرەققىي قىلغان ئەللەردىكىمۇ بىر رېئال مەسىلە بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. مەسىلەن، ئېھتىمال خەۋىرىڭىزدە بولغىنىدەك، بەزى غەرب دۆلەتلىرىدە ھازىر ئاياللارنىڭ بالا ئالدۇرۇۋېتىشى، ئاجرىشىش نىسبىتىنىڭ ئۆرلىشى، ئوخشاش جىنسىلىقلار مۇھەببىتىنىڭ قانۇنىيلىقى مەسىلىسى، ئىراق ئۇرۇشىنىڭ ئادالەتلىك ئۇرۇش؟(بۇ ئوتتۇرا ئەسىر غەرب پەلسەپىسىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئاتالغۇ بولۇپ، ئۇرۇشنىڭ ئادالەتلىك ياكى ئەمەسلىكىنى پەلسەپىۋى نۇقتىدىن مۇھاكىمە قىلاتتى، گەرچە ئۇرۇش، ياكى ھەرقانداق ئۇرۇش ماھىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئەخلاقسىز زوراۋانلىق بولسىمۇ) ئىكەنلىكى، كلون تېخنىكىسى..... قاتارلىقلار.

بۇ مەسىلىلەر ھەققىدىكى تېلېۋىزور ۋە رادىئولاردىكى بەس مۇنازىرىلەر ۋە مۇھاكىمىلەرنىڭ غەربلىكلەرنىڭ شەخس ئەخلاق قاراشلىرىغا قانچىلىك تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقى ئەمەلىيەتتۇر. ئەخلاقنىڭ بىر دۆلەتنىڭ گۈللىنىشى ۋە بىر مىللەتنىڭ راۋاج تېپىشىدا قانچىلىك مۇھىم رول ئوينايدىغانلىقىنى سىز ئوبدان بىلىسىز. گەرچە، نەزەريىۋى جەھەتتىن ئالغاندا، ئەخلاق مەسىلىسى ھەققىدە توختىلىش پەلسەپە پەنىنىڭ ئىشى بولسىمۇ، لېكىن بۇ مەسىلە ھازىر ھەر بىر ئادەمنىڭ شەخسىي تۇرمۇشىنىڭ مەيلى ئۇنداق ياكى بۇنداق تەرىزدە كۆندە تەسىر قىلىۋاتقاچقا، بۇ مەسىلىنى كوللېكتىپ مۇھاكىمە سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىرىش، بىرى نۇرغۇن كىشىلەرنى بۇ ئويلىنىشقا جەلپ قىلسا، يەنە بىرى ئۇلارنىڭ بۇلارنى چامى يەتكەن دائىرىدە بىر تەرەپ قىلالىشىغا تۇرتكە بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئەنئەنە بىلەن كېيىنكى مودېرنىزم، تەبىئىي ئىگىلىك بىلەن بىلەن ئۇچۇر تېخنىكىسى، ئۆزلۈك كىملىكىنى ساقلاش بىلەن ئۇنىڭ باشقا مەدەنىيەتلەر بىلەن ئارىلىشىش ھالىتە قاتارلىقلار بىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئەخلاق قاراشلىرىمىزنى تۈپتىن ئۆزگەرتىشكە ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ. نەتىجىدە، بىزدە ئەخلاقىي ئاڭدا ئەنئەنىچىلەر، غەربپەرەسىلەر،

ئىسلامچىلار ۋە ئاربىدىكىلەر ئوتتۇرىغا چىقىۋاتىدۇ. گەرچە بۇ ھەرقانداق بىر جەمئىيەت ئۈچۈن بىر نورمال ئەھۋال بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئاربىدا دىئالوگ قۇرۇلمىغاچقا ھەم بۇلار بىرەر سىستېمىلىق مۇھاكىمىنىڭ ئوبيېكتى بولماي كېلىۋاتقاچقا، بىزگە كېرەك بولغان ئەخلاق قاراشلىرى (گەرچە بۇنى بېكىتىش كوپ ھاللاردا قىيىن بولسىمۇ) نەزىرىمىزنىڭ سىرتىدا قېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىمىزنىڭ نۇرغۇن ئەنئەنىۋى ئەخلاق قاراشلىرىمىزغا يېڭىۋاشتىن تەنقىدىي كۆزدە قاراشنىڭمۇ پەيتى كېلىۋاتىدۇ (گەرچە ھەممىنى ئۆزگەرتىشنى تەرغىپ قىلمىساقمۇ). مانا مۇشۇ مەسىلىلەرنى چۆرىدىگەن ھالدا، ئۆزىمىزدە ھازىر باش كۆتۈرىۋاتقان ئەخلاقىي بۇزۇلۇش، ئىندىۋىدۇئال ئەخلاقىي قىممەتنىڭ تۈتۈقلۇقى، ئىجتىمائىي ئەخلاقىي مەسئۇلىيەت ئېڭىنىڭ سۇسلىششى قاتارلىق مەسىلىلەرگە دۇچ كېلىۋاتىمىز. بۇلارنىڭ بەزىلىرىگە ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئەخلاقىي قاراشلىرىمىزغا (مەسىلەن،"قۇتاتغۇبىلىك"تە خاتىرىلەنگەن ئەخلاقىي قىممەت قاراشلىرىمىزغا) قاراپ جاۋاب تاپالىساقمۇ، بەزىلىرىگە يېڭىچە كۆرۈش نۇقتىسىدا قارىمای بولمايدۇ. شۇڭا مۇشۇ ھەقتە ئۆز كۆز قارىشىڭىزنى دەپ باققان بولسىڭىز.

مەمتىمىن ئەلا:

مەن تۆۋەندە ئۆزۈم ئۆگىنىۋاتقان غەرب پەلسەپىسىدە ئەخلاققا بېرىلىدىغان تەبىرلەرنى بىر قۇر تونۇشتۇرۇپ چىقاي.

ئالدى بىلەن شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، بىزدە ئەخلاق ئىلمى تارىختىن بۇيان ناھايىتى سىستېمىلىق پەلسەپىۋى ئوبيېكتنىڭ سىرتىدا بولۇپ كەلدى. يۇسۇپ

خاس هاجىپ ئۇيغۇر ئىدىيە تارىخىدا بۇ ھەقتە ئەڭ چوڭقۇر ۋە ئەڭ مۇكەممەل ئىزدەنگۈچى، يەنى ئۇ بىزدىكى ھەم تۇنجى ھەم ئاخىرقى ئېتىكشۇناستۇر. ئۇ ئەخلاقشۇناسلىقنى ئىنسانىيلىك بەختكە بولغان ئىزدىنىشى، ھەرىكىتى ۋە ئويلىنىشىنىڭ مەزكۇرىي قىسمى سۈپىتىدە قارىغان. ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە، خۇددى گرېك پەيلاسوپى ئەپلاتونغا ئوخشاش، بىلىم (دۇنيا ۋە ئۆزلۈك ھەققىدىكى بىلىملەرنى كۆرسىتىدۇ) بىلەن ئەخلاقنىڭ ئىچكى مۇناسىۋىتىنى تەكىتلىگەن ؛ ئۇ، خۇددى بۇيۇك گېرمان پەيلاسوپى ئىممانۇىل كانتقا ئوخشاش، ئەقىلنىڭ ئەخلاقىي ھاياتتىكى بەلگىلەش خاراكتېرلىق رولىنى تونىغان. بىزدە يۇسۇپ خاس ھاجىپتىن كېيىن چىققان مۇتەپەككۇرلەر ئەخلاقشۇناسلىقنى پەقەت دېداكتىكا--پەندى-نەسىھەت--سۈپىتىدە بىر تەرەپ قىلىپ كەلدى. پەلسەپە پېنى مۇنداق ئۇچ ئىدىيال ئۇقۇمنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات نىشانى قىلىپ كەلمەكتە: ئۇلار ھەقىقەت، ياخشىلىق ۋە گۈزەللىكتۇر (بۇلارنى كانتنىڭ تۆۋەندىكى ئۇچ سۇئالىغا تەدبىقلاش مۇمكىن: مەۋجۇت بولغىنى نېمە؟ مەن نېمىنى چوقۇم قىلىشىم كېرەك؟ مەن نېمىنى سېزىمەن؟) بۇ ئۇقۇملار ئۆز نۆۋىتىدە ئىنسانىيلىك پەلسەپە پېنىدىكى ئەقلىي ۋە نەزەرىيىۋى ئىزدىنىشلىرىنىڭ ئاساقى نۇقتىسى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ئەخلاق پەلسەپىنىڭ بىر تەرىكىۋى قىسمى بولۇپ، ياخشىلىق بىلەن رەزىللىك، توغرىلىق بىلەن خاتالىق، توغرا ھەرىكەت بىلەن ناتوغرا ھەرىكەتنى تەتقىق قىلىدۇ. ئۇ ئەخلاقىي پرىنسىپلارنى، ئەخلاقىي ھەرىكەتنىڭ ئولچىمىنى (بۇ ئۆلچەم ئوخشىمىغان مەدەنىيەتلەرگە بېقىپ ئوخشاش بولمايدۇ) ۋە ئەخلاقىي قىممەتنى (بۇ باشقا قىممەتلەردىن ئۈستۈن تۇرۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئۇ سىزنىڭ ئۆزلۈك قىممەت ئېڭىڭىزنى قۇرۇپ چىقىشتا، ئىنسانلار ئارىسىدىكى تۈرلۈك قىممەتلەر جەھەتتىكى پەرقلەرنى ئاز-تولا تەكشىلەشتە مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ) تەتقىق قىلىدۇ. ئەمدى

بىرقانچە ئەخلاقىي نەزەرىيىلەرنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمەن:

ئىلاھىي بۇيرۇق قارىشى-- بۇنىڭدا ياخشى بولۇش ئىلاھىي كىتابتا دېيىلگەن تاپشۇرۇقلارنى شەرتسىز ئورۇندىش بىلەن ئۆلچىنىدۇ.نېمىنىڭ توغرا ۋە خاتالىقى ھەر زامان خۇدانىڭ مۇقەددەس كىتابلاردىكى سوزلىرىنى ئاساس قىلىدۇ .

قەلب ئاۋازى ئېتىكسى--"ۋىجدانىڭغا قۇلاق سال ھەم ئۇنىڭغا ئەگەش!' بۇنىڭدا ۋىجدان ئادەمگە نېمىنىڭ توغرا ۋە خاتالىقىنى ئېيتىپ بېرىدۇ، دەپ قارىلىدۇ. بەزىلەر ۋىجدانىنى ئىلاھىي مەنبەگە چاتسا، بەزىلەر (مەسىلەن كانت) ئۇنى بىر خىل ئەقلىي ھېسسىيات سۈپىتىدە چۈشىنىدۇ، يەنە بەزىلەر بولسا (مەسىلەن سىگمۇند فرويىد) ئۇنىڭ مەنبەسىنى ئىنسانىنىڭ ئاڭسىزلىقىدىن ئىزدەيدۇ، يەنە بەزىلەر ئۇنى ئىنسان تەبىئىتى سۈپىتىدە چۈشىنىدۇ.

شەخسىيەتچىلىك ئېتىكسى-- بۇ سەن ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان ئادەم سېنىڭ ئۆزۈڭدۇر دېگەن ئىدىيە ئۈستىگە قۇرۇلغان.

مەجبۇرىيەت ئېتىكسى--'شۇنداق ھەربىر ئەت قىلغىنىڭ سېنىڭ قىلغىنىڭ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇنىۋېرسال قانۇنغا ئايلانسۇن !' بۇ قاراش كاتتىڭ ئېتىكا مېتافىزىكسى بولۇپ، بۇنىڭدا مەجبۇرىيەت ئەقىل تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ ۋە ئادەمنىڭ باشقا ئەقلىي ئادەملەر قىلغانىنى شەرتسىز قىلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

يۇتىلىتارىانىزىمچىلار--'دۇنيانى ياخشىراق ماكانغا ئايلاندۇرايلى!' ئۇلار ئىنسانلاردىكى ئازاب چېكىشنى تۆۋەنلىتىپ، شادلىقنى ۋە بەخت-سائادەتنى ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ. كىشىلەردىن يۇقىرى دەرىجىدىكى ئۆزلۈك-قۇربانلىقنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئادالەت ئېتىكسى-- ئۇلارنىڭ قارىشىچە، بىرىگە ئادىل بولغىنى چوقۇم ھەممىگە ئادىل بولۇشى

كېرەك. كىشىلەرگە باراۋەر مۇامىلە قىلىش ئېھتىمال ئۇلارغا ئوخشاش قاراشنى بىلدۈرمەيدۇ.

پەزىلەت ئېتىكىسى--'ياخشى ئادەم بول !' بۇنى ئەپلاتون بىلەن ئارىستوتېللار تەرغىب قىلغان بولۇپ، ئۇلار شەخسىنىڭ خاراكتېرىنى يېتىلدۈرۈشكە ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ ۋە ياخشى كىشىلەرنى توغرا ئەخلاقىي ھۆكۈم چىقىرىدۇ، دەپ قارايدۇ.

مەنپەئەت ئېتىكىسى. بۇ يەھۇدىي پەيلاسوپى سپىنوزانىڭ قارىشى بولۇپ، ئۇنىڭچە ياخشىلىق ۋە رەزىللىك نىسبىي، ئىنسانلار پەقەت ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىگە ئۇيغۇن كەلگەننى ياخشىلىق، ئۇيغۇن كەلمىگەنلىرىنى بولسا رەزىللىك دەپ قاراشقا ئادەتلەنگەن.

ئۇنداقتا ئۇيغۇرلارنىڭ ئەخلاق كۇلتۇرى تارىختىن بېرى قانداق بولۇپ كەلگەنىدى؟

دەرۋەقە، بىز كۆپ خىل ئەخلاق قاراشلىرى تەڭلا مەۋجۇت بولۇش دەۋرىدە ياشاۋاتىمىز. كۆپ قىسىملىرىمىزدا گاڭگىراش، ئىلاجسىزلىق ۋە بۇرۇقتۇرمىلىقتەك روھىي ھالەتلەرمۇ كۈنسېرى ئېغىرلىشىۋاتىدۇ، ئەڭ تەشۋىشلىكى شۇكى، بىزدىكى ياخشىلىق بىلەن رەزىللىك، ياخشى بولۇش بىلەن يامان بولۇشنىڭ بىرەر ئۆلچىمى ئىنتايىن تۇتۇق بولۇۋاتىدۇ. مەن بۇگۈن بىزدىكى ياخشىلىق ئۇقۇمىنىڭ تارىخىي راۋاجىغا نەزىرىمنى مەركەزلەشتۈرۈش ئارقىلىق، تورداشلار بىلەن بىز دۇچ كېلىۋاتقان ئەخلاق كرىزىسى مەسىلىسىنى ئىلگىرىلەپ مۇھاكىمە قىلماقچى.

ھەرقانداق بىر مەدەنىيەتتە ئۇنىڭ ياخشىلىق بىلەن يامانلىقتىن ئىبارەت دۇالىستىكىلىق (يەنى بىر بىرى بىلەن توقۇنۇش ھالىتىدە تۇرىدىغان ھەم بىر بىرىنى شەرت قىلىدىغان ئىككىلىك ھالىتىدىكى) قاراش مەۋجۇتتۇر. بۇ خىل دۇالىستىك قاراش كوللېكتىپ ئاڭسىزلىقتا شۇ جەمئىيەت ئەزالىرىدا شۇ جەمئىيەتنىڭ

مەۋجۇت بولۇشىنى ئىزدەيدىغان ئۆزدىنلىك (ستېخىيىلىك) قوزغىلىش ۋە ئىستەك ياقلايدىغان بارلىق قىممەتلەرنىڭ، ئۇنىڭ مۇقەددەسلىك قارىشىغا تەۋە بولغان بارلىق سىمۋوللىرى ۋە پائالىيەتلىرىدە ئەكس ئەتكەن ئىشىنىشلەرنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئادالەتنى جارى قىلدۇرۇش، تەرتىپ ئورنىتىش ۋە ئەزالار ئوتتۇرىسىدىكى مەنپەئەت مۇناسىۋىتىنى كېلىشتۈرۈش ۋە مەۋجۇت ھوقۇق تۈزۈلمىسىنى ياقىلاش خاراكتېرنى ئالغان ياخشىلىق چۈشەنجىسى بولغان بولىدۇ. ياخشىلىق چۈشەنجىسىنىڭ قويۇق دىنىي مەنىسىنى ھېلى سۆزلەيمەن. دەرھەقىقەت، ئۇيغۇرلاردىمۇ قەدىمدىن بېرى ناھايىتى كۈچلۈك ئەخلاق كۇلتۇرى بەرپا بولغان بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى ئىدى. تارىخقا نەزەر سالساق، بۇ كۇلتۇرنىڭ مۇرەككەپ جەريانلارنى بېسىپ، ئەمدىلىكتە بىزنىڭ ئويىمىزنى، ھەرىكىتىمىزنى ۋە قىممەت قارىشلىرىمىزنى ،مەيلى ئاڭلىق ۋە مەيلى ئاڭسىز بولسۇن، كونترول قىلىۋاتقانلىقىنى بايقايمىز.

گەپنى بىزگە مەلۇم بولغان ئەڭ قەدىمىي يازما بايلىقىمىز بولغان ئۇغۇزنامە دىن باشلاي. ئۇغۇزنامىدىن بىز ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەخلاق قاراشلىرىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ھەم ماھىيەتلىك شەكلى بولغان قەھرىمانلىرىمنى بايقايمىز. ئۇغۇزخاندا ئەكس ئەتكىنى ھوقۇق ئىرادىسىنى رېئاللاشتۇرۇشقا بولغان كۈچلۈك ئىستەكتۇر. بۇ ئىستەك قەھرىمانلىق ئىرادىسىنىڭ ئۆزگىگە يۈرگۈزۈلۈشى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئېھتىمال بۇ يەردە بىز گېرمان پەيلاسوپى خېگېلنىڭ دېئالېكتىكىلىق خوجا-قۇل مۇناسىۋىتىنىڭ جانلىق ھەم ئىپتىدائىي ئەندىزىسىنى كۆرسەك كېرەك. يەنى خوجا سۈپىتىدىكى ئىرادە ئۆزىنى رېاللاشتۇرۇشتا ۋە تونۇشتا ئۆزگە سۈپىتىدىكى يەنە بىر ئىرادىگە موھتاج بولىدۇ چەم ئۇنى شەرت قىلىدۇ. قارشى ئىرادىنى بوي سۇندۇرۇش ئارقىلىق ئەسلىدىكى خوجا ئىرادە ئۆزىنى تونۇشقا--ئۆزلۈك-تونۇشىغا--ئىگە بولىدۇ.

مۇشۇ مەنىدىن ئىلىپ ئېيتقاندا، ياخشىلىق پەقەت يەڭگۈچىلەرنىڭ يېڭىلگۈچىلەر ئۈستىدىن يۈرگۈزگەن ئىرادىسىنىڭ ئۆزىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. تۆۋەندىكى ھېكايە بىزگە بۇ ئەخلاق قارىشىنىڭ سەل يۈكسەلگەن شەكلىنى سۆزلەيدۇ.

قەدىمكى ئۇلۇغ تەڭرىقۇتلاردىن باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ تىللاردا داستان ھېكايىسى بىزنىڭ بىز ئەڭ دەسلەپكى ئەخلاق ئېڭىمىزنىڭ بىزگە تا ھازىرغىچە بىلىنمەي كېلىۋاتقان تىرەن قاتلاملىرىنى ئېچىپ بېرىدۇ. تارىخنامىلەردە قەيت قىلىنىشچە، باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ قوشۇنسى ئۇنىڭ ئىلىنى يۇتۇۋېلىش مەقسىتىدە ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ ئېتىنى ۋە ئايالىنى سورايدۇ. باتۇر تەڭرىقۇت قوشنا ئەل خاقانىنىڭ يولسىز، قۇتراتقۇ ۋە تەھلىكىگە تولغان تەلەپلىرىنى ئۇن-تىنسىز ئورۇندايدۇ. بۇ ئۇنىڭ بەزى يېقىنلىرىنى ھەم ھەيران قالدۇرىدۇ ھەم غەزەپلەندۈرىدۇ. لېكىن، قارشى تەرەپنىڭ تەلىپىدە خۇددى بارلىق يولسىز تەلەپلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى بولمىش ئېغىرلاش خاھىشى كۆرۈلىدۇ. ئۇ ئەمدى ئاتقا ۋە باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ ئەڭ ئامراق قاتۇنىغا ئېرىشكەنلىك بىلەن توختاپ قالماستىن، ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ زېمىنى ئىچىدىكى بىر تاشلاندۇق يەرنى سورايدۇ. باتۇر تەڭرىقۇت شۇ ھامان بارلىق ئوردا ئەھلىنى يىغىپ قوشۇنسىغا جازا يۈرۈشى قىلىدىغانلىقىنى جاكارلايدۇ. بەزىلەر ئۇنىڭغا: ئەمدى ئاتنى، چىرايلىق قاتۇنىڭىزنى بېرىپ بولغاندىن كېيىن، بۇ تاشلاندۇق يەرنىمۇ بېرىۋەتمەمدۇق، دېگەن تەكلىپنى بەرگەندە، ئۇ قەتئىيلىك بىلەن رەت قىلىدۇ ۋە دۈشمىنى ئۈستىگە ئاتلىنىپ، غەلىبە قىلىدۇ. مېنىڭ توختالماقچى بولغىنىم دەل ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەخلاقىي دەرىجە يەنى تەبىقىچىكلىك (يۇقىرى تۇۋەنلىك تەرتىپى) قىممەت قاراشلىرىنى قىسقىچە شەرھىلەشتۇر. شەخسىنىڭ خىدونىزمچە (شادلىق قوغلىشىشنى تەرغىپ قىلىدىغان ئەخلاق مەسلىكى) كۆڭۈل خوشلۇقىنىڭ ئوبيېكتى بولغان ئاتتىن، ئىنسانىنىڭ ئەۋلاد قالدۇرۇشى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ يېڭى ئوزلۇكىنى كەلگۈسىلىككە ۋە تارىخىيلىققا ئىگە

قىلىشتىكى ۋە قەۋمنىڭ ئاۋۇپ روناق تېپىشىغا ۋە مەزكۇر جەمئىيەتنىڭ ئۇلىنى قۇرۇشتىكى ئائىلىنىڭ مەۋجۇت بولۇشىدىكى ئاساسلىق شەخس بولغان قاتۇندىن ۋاز كېچىش دەل بۇلارنىڭ مەۋجۇت بولۇشىنىڭ ئاداققى كاپالىتى بولغان ۋەتەن ئۈچۈندۇر ! ۋەتەنپەرۋەرلىق ياخشىلىقنىڭ ۋە ياخشى بولۇشنىڭ ئەڭ يۇقىرى قىممەت شەكلى بولۇپلا قالماستىن، يەنە بىر خەلق نامايەن قىلغان ياخشىلىق قارىشىنىڭ ئاساسىدۇر. شەخسنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ھالاۋىتى ئۇنىڭغا شەرتسىز بوي سۇنۇشى كېرەك: يەككە ئىرادە كوللېكتىپنىڭ ئىرادىسىنىڭ گەۋدىلىنىشى ۋە رېئاللىششىدىكى بىر ۋاستە، خالاس.

مەڭگۈ تاشلاردىن كۆرىدىغىنىمىز ئەخلاقي ئاڭنىڭ ئەڭ يۇقىرى شەكىللىرىدىن بولغان قەھرىمانىزم ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىكتىن سىرت، يەنە ئۇنىڭ مەڭگۈلۈكلۈكى ھەققىدىكى ئىزدىنىشتۇر. تاشلارغا مەڭگۈلۈك بولسۇن ئۈچۈن ئويۇلغان قاغانلىق شەجەرىلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ ئەخلاق ئېڭىغا بولغان ۋارىسلىقىنى سۆزلەش بىلەن بىرگە ، ئاۋامنىڭ ئەخلاق ئېڭىدىكى ياتلىششىنىمۇ سۆزلەيدۇ. بۇ خىل ياتلىشىش ئۇلارنى ئۇلارنىڭ ۋەتىنگە قەدىمكىلەردەك قەھرىمانلىق كۆرسىتىشى تەلەپ قىلىدىغان بىر مەڭگۈلۈك ئەخلاقي يوسۇننى ئىزدەشكە بۇيرۇيدۇ. كوللېكتىپنىڭ ئەخلاقي ھەرىكىتىنى مەڭگۈ يېتەكلەش ئۈمىدىنىڭ مەڭگۈلۈك بولغان تاشلارغا ئويۇلغانلىقى بىزنى ئۇيغۇرلارنىڭ بىر مەڭگۈلۈك ئەخلاقي تەرتىپ ھەققىدە ئىزدىنىشىنىڭ ئەڭ ئۆلمەس پاكىتى بىلەن تەمىنلەيدۇ.

بۇددىزم دەۋرىدە بىز كۈچلۈك ئەخلاقي ئالاھىدىلىكى بىلەن خاراكتېرلىنىدىغان بۇ دىنىنىڭ ئۇيغۇر ئەخلاق قارىشىغا ھەل قىلغۇچ خاراكتېرلىق ئۆزگىرىش ئېلىپ كىرگەنلىكىنى بايقايمىز. ھەرقانداق شەكىلدىكى زوراۋانلىقنى رەت قىلىدىغان بۇ دىن كىشىلەرنى كۈچلۈك پەرھىزچىلىك ئاستىدىكى ھاياتنى تاللاشقا يېتەكلەيدۇ. ئاۋامنىڭ

كۈندىلىك ھاياتى تارىختىكى قەھرىمانىزملىق ئەخلاق قارىشىغا ئوخشاشمايدىغان ھالدا دىنىي ئېتىقادى تەلەپ قىلىدىغان ئېتىقادچى بولۇش بىلەن ئۆتىدىغان بولىدۇ. تىنچ ۋە ئاساياشلىقتا مايىل بولغان ئېتىقادلىق ھايات ئۇلاردا مۇنداق ئىككى خىل تۈپكى ئەخلاق قارىشىنى بەرپا قىلىدۇ: مۆمىن ئېتىقادچى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىلاھىي كالامىلاردىكى ئەھكاملارنى بەجا كەلتۈرۈش ۋە ئېتىقاتچىلار جامائەسىگە كەمتەرلىك بىلەن خىزمەت قىلىش. ئالدىنقىسى ئۇلارنى ئاسايىشقا ۋە ئۆز ئارا قوللاش خاھىشىغا تولغان جامائە ھاياتىنى قۇرۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشقا رىغبەتلەندۈرسە، كېيىنكىسى ئۇلارنى ئۆز دىنى تەلەپ قىلىدىغان يۈكسەك ئەخلاقىي مۇكەممەللىككە يېتىشكە يېتەكلەيدۇ: بۇنىڭ ئەڭ ياخشى مىسالى مەشھۇر بۇددىزم ھېكايىاتى بولغان ئىككى تېكىنىڭ ھېكايىسىدۇر. مەزكۇر ھېكايات ئۆز نۆۋىتىدە ئەنئەنىۋى ئۇيغۇر ئەخلاق ئېڭىدىكى ۋەتەنگە بولغان ئۆزلۈك-بېغىشلاش ياكى ئۆزلۈك-قۇربانلىقنىڭ مۇقەددەس دىنىي ئېتىقاد تەلەپ قىلىدىغان ئەخلاقىي مۇكەممەلىك بولغان ئۆزلۈك-قۇربانلىقنىڭ ئالماشقانلىقىنىڭ نىشانى بولۇپ قالىدۇ.

قاراخانىلار دەۋرىدە ئومۇمىيۈزلۈك شەھەرلىشىش دەۋرىگە قەدەم قويغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئەخلاق قارىشى كۆپ خىل يېڭى تەركىپلەرنى ئۆزىدە ئىپادىلەيدۇ. شەخس ئالدى بىلەن كۈچلۈك قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىنىۋاتقان خاقانلىقنىڭ پۇقرالىرى بولىدۇ. قانۇننىڭ تەبىرى ئاستىدىكى ئادالەت قارىشى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەخلاقىي ئىزدىنىشىنىڭ مۇكەممەللىشىۋاتقان شەكلىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ، نەتىجىدە قاراخانىيلار پۇقرالىرى ئۆزلىرى ئىتائەت قىلىشى كېرەك بولغان قانۇنغىلا ئەمەس، بەلكى يەنە ئۆزلىرىنىڭ ئوي-ھەرىكىتىنى قېلىپلاشتۇرغۇچى ئەخلاقىي پرىنسىپلارغىمۇ ئىگە بولىدۇ. يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ قانۇنچىلىق ئىدىيىسىنىڭ يادروسى بولغان قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەمنىڭ باپباراۋەر بولۇشى ئادالەت بىلەن ياخشىلىقنىڭ ئايرىلماس

مۇناسىۋەتسىز تەكتلەيدۇ. يەنى، پادىشاھلاردىن تارتىپ ئاددىي ئاۋامغىچە تەلەپ قىلىنغان ئورتاق قانۇن پرىنسىپلىرى ئېلىپ كېلىدىغان ئىجتىمائىي ئادالەت دەل ياخشىلىقنىڭ ھەممە ئادەمدىن ئوخشاش ۋەزىندە كۈتۈلىدىغان قىممەت ئىكەنلىكىدەك، ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن ئەخلاقىي ئاقارتىش بولغان ئىدىيىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. ئۇنىڭدىن سىرت، بۇ دەۋر ئەخلاق بىلەن ئەقىلنىڭ، ۋە شۇ ئارقىلىق بىلىملىك بولۇشنىڭ بىر-بىرىنى شەرت قىلىدىغانلىقىنى تەكتلەيدىغان ئەخلاقىي ئىنقىلابقا شاھىت بولىدۇ. ئىلگىرىكى دەۋرلەردە كۆرۈلگەن شەخسنىڭ كوللېكتىپ ئىرادىسىنىڭ رېئاللىششىدىكى ۋاستە بولۇشتەك ئالاھىدىلىكىنىڭ ۋەزنى سەل يۇمشاپ، شەخس ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ ئەخلاقىي مۇكەممەللىكىگە يېتىش ئارقىلىق ئۆز جامىئەسىگە خىزمەت قىلىشقا بۇيرۇلىدۇ. شەخسنى ئۆزىنىڭ ئەخلاقىي ھاياتىدا سەزگۈ ئەزالىرىنىڭ تەلىپى بىلەن ئەمەس بەلكى ئەقىلنىڭ مۇتلەق تەلىپى بىلەن ياشاشقا يېتەكلەش ۋە ئېسىل پەزىلەت يېتىلدۈرۈش قاتارلىقلار قانۇنىنىڭ قوغدىشى بىلەن تىكلەنگەن جامىئە ئەخلاقىي ئادالىتى بىلەن زىچ بىرلىشىدۇ. يەنى، ئەخلاقنىڭ دەرىجە قىممەت سىستېمىسىدا شەخس ئەخلاقنىڭ ئۆزلۈك يېتىلىشى بىلەن جامىئەنىڭ ئەخلاقىي تەرتىپته مۇكەممەلىشىشى تەڭ ئورۇنغا قويۇلىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە بىرلىشىشى پۈتكۈل خاقانلىقنىڭ ئەخلاقىي ھاياتىنىڭ گۈللىنىشىنىڭ كاپالىتى، دەپ قارىلىدۇ.

ئۇنىڭدىن سىرت، شەخس ئىسلام دىنىنىڭ كۈچلۈك ئەخلاقىي ئەھكاملىرىنى شەرتسىز ئورۇنداشقا بۇيرۇلدى. دىنىي ئەقىدە شەرھلىگەن ياخشىلىق قارىشى بارا بارا شەخس ۋە جامە ھاياتىنىڭ ئوي-ھەرىكەت ئۆلچىمى بوپ قالىدۇ. تېخىمۇ مۇھىمى بۇ مۇناسىۋەت ئىنسانىنىڭ خۇدا بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە بوي سۇندۇرۇلىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا، خۇدانىڭ بەندىلىرى خۇدانىڭ ئۆزلىرىدىن كۈتكەننى ئۆزى بىلەن ئوخشاش

بەندىلەردىن كۈتىدىغان بولىدۇ. شەخسىنىڭ كىملىك ئېڭى ئۆزىنى تار جامائە ئارقىلىقلا ئەمەس بەلكى تېخىمۇ كەڭ دىنىي دىنىي مەنىگە ئىگە كىملىك بوشلۇقىغا ئىگە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ كىملىكى دىنىي تۇرمۇشقا خىزمەت قىلىش جەريانىدا تېخىمۇ ئېنىقلىققا ئىگە بولىدۇ. دەل مۇشۇ پەيتتە تۆۋەندىكى مەسىلە ئۇلارنىڭ ئويلىنىش دائىرىسىدىن يەر ئالىدۇ: بەختلىك ھاياتنىڭ مەنبەسىنى بۇ پانىيلىق ياكى پانىي دۇنيادىن ھەقىقىي تاپقىلى بولامدۇ؟

كۈچلۈك دىنىي پەرھىزچىلىك ئەخلاقىي كۇلتۇرىغا ئىگە قۇچۇ ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىسلاملاشقان تۇرمۇشى بىلەن كۈچلۈك قانۇن ئېڭى بىلەن تويۇنغان ۋە كېيىن موڭغۇل ئىستىلاسىدا ۋەيران بولغان قاراخانىيلارنىڭ ئەخلاق تۇرمۇشىغا تەركىيدۇنياچىلىق قارىشى بىلەن سۇغۇرۇلغان سوپىزم قارىشى كۈچلۈك سىڭىپ كىرىشكە باشلايدۇ. ئۆزىنىڭ ئەقلىي، قانۇنىي ۋە ئەخلاقىي تايانچ نۇقتىلىرىدىن قەدەم-باسقۇچلۇق ۋە سىستېمىلىق تۈردە ئايرىلغان ئۇيغۇر جەمئىيتى مىسلىسىز قاراڭغۇچىلىق ۋە چېكىنىش دەۋرىنى ئۆتكۈزىدۇ. ياخشىلىق ياكى ئەخلاقىي مۇكەممەللىكنىڭ باقىيلىققا بىرلەشكەن پانىيلىقتىمۇ مۇمكىنلىكىگە ھېچ يول بېرىلمەيدۇ. ئەخلاقىي ھايات قاتتىق غەيرىي ئەقلىيلىقنىڭ، يەنى تەركىيدۇنياچىلىق، چېكىدىن ئاشقان دىنىي پەرھىزچىلىك ۋە مەزھەپچىلىكنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىدۇ. ئەخلاقىي ئويلىنىش پەقەت پەندى-نەسىھەتچىلىك سەۋىيىسىدە توختاپ قالىدۇ، ئەڭ مۇھىمى ھېچكىم بۇ مەسىلىنىڭ جىددىيلىكىنى يېتەرلىك مۆلچەرلىيەلمەيدۇ. پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئەخلاقىي ساغلاملىقىنى يېتەكلەشتىكى تايىنىش نۇقتىسى بولغان جامائەت پىكرى ئېقىمى زىيادە چېكلىملىككە ئۇچرايدۇ ۋە ئۆزىنى ئوز نۆۋىتىدە مەۋجۇت ھوقۇق قۇرۇلمىسىنىڭ ئىسكەنجىسىدە كۆرىدۇ.

بۇ خىل ئەھۋال داۋاملىشىپ 20-ئەسىرگە كەلگۈچە، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەخلاق

كۇلتۇرىدە ھېچقانداق ئىسلاھات، ئويلىنىش ۋە شۇڭا ئىلگىرىلەش بولمايدۇ. ئۇيغۇر جامائىلىرىنىڭ ئەخلاق تۇرمۇشى ئۆزلىرىنىڭ كوللېكتىپ ئاڭسىزلىقىدا چۆكمىلەنگەن ئەخلاقىي تەرتىپكە بولغان ئىنتىلىشىنىڭ تۈرتكىسىگە ۋە ئەنەنىۋى ئەخلاق قاراشلىرىنىڭ ئىچكى جۇغلىنىش ئېنېرگىيىسىگىلا تايىنىشقا قالدۇ.

ۋەھالەنكى، بۇ دەۋرنىڭ بۇ خىل ئەخلاقىي چېكىنىش ھالىتى بىر تۈركۈم زىيالىيلارغا ئالدى بىلەن چوڭقۇر كىرىزىس ئېڭى ھېس قىلدۇرىدۇ. زىيالىيلىق بىلەن مەسئۇلىيەت ئېڭى ئويلىنىشنىڭ مەركىزىگە كېلىدۇ. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ۋە مەتىلى ئەپەندى باشچىلىقىدىكى بىر تۈركۈم زىيالىيلار بىزدە قەدىمدىن بولغان مۇنۇ ئەخلاقىي ئەنەنىگە ۋارىسلىق قىلىدۇ: شەخس، مەيلى ئۇ زىيالىي ياكى پەقىر بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۆز كوللېكتىپىنىڭ ئىرادىسىگە خىزمەت قىلىشقا ۋىجدانى تەرىپىدىن بۇيرۇلۇشنى قوبۇل قىلىشى كېرەك. مانا بۇ ئەينى ۋاقىتتىكى ئەخلاقىي دەرىجە قىممەت قەرىشىنىڭ ئەڭ يۇكسەك شەكلى ئىدى . ئۇلار ئۆز نۆۋىتىدە ئەخلاقىي ئاڭنىڭ مۇكەممەللىكىنى ۋىجدانىنىڭ ئاۋازىغا ئەگىشىش يولى بولۇشنى ئۆز ھەرىكىتى، ئەمەلىيىتى ۋە ھاياتى بىلەن ئىسپاتلايدۇ ۋە زىيالىيلار ئەخلاق قارىشىمىزدا ئۆزگىرىش بولۇشتىكى سەل چاغلاشقا بولمايدىغان رولىنى نامايان قىلىدۇ.

مەلۇم نۇقتىدىن ئالغاندا، بىلىمنىڭ ياخشىلىق ئېلىپ كېلىدىغانلىقىغا سادىلىق بىلەن ئىشەنگۈچىلەر زىيالىيلىرىمىزدىن نۇرغۇن ئۈمىدلەرنى كۈتتى ۋە كۈتىۋاتىدۇ. چۈنكى، پىسخىكا نۇقتىسىدىن ئالغاندا، جەمئىيەتنىڭ ئاۋازى ۋە غۇرۇرى بولۇشى كېرەك دەپ قارىلىدىغان زىيالىيلار ئادەتتە خەلق رېئاللاشتۇرۇشنى خالايدىغان قىممەتلەرنىڭ سىمۋوللىشىشى، كەلگۈسىنىڭ ۋەدىسى ۋە كوللېكتىپ مەۋجۇتلۇقنىڭ جاۋابكارلىرى دەپ قارىلىدۇ. شۇ سەۋەب، ئۇلاردىن كۈچلۈك ئەخلاقىي مەسئۇلىيەتنى تەلەپ قىلىش دەل خەلقنىڭ كوللېكتىپ ئەخلاق ئېڭىنىڭ تەبىئىي مەھسۇلىدۇر. بۇ

كۈتۈشنى رەت قىلىش،يەردە قويۇش ياكى ئۇنىڭغا ئۆزىنى تەل تۆكۈس بېغىشلىماسلىق ئۆزىگە ئاللىبۇرۇن يۈكلەنگەن ۋە ۋىجدانىنىڭ ئاۋازى تەلەپ قىلىدىغان مەسئۇلىيەتتىن ئۆزىنى ئېلىپ قېچىشتۇر. ئەخلاق نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا،ئەخلاق مەسۇلىيەتىدىن قېچىش ئەڭ چوڭ ئەخلاقسىزلىقتۇر.

ئەمدىلىكتە بولسا، مەن يۇقىرىدا تىلغا ئالغاندەك، كۆپ خىل ئەبجەش ئەخلاقي قاراشلارنىڭ تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدەك ئەھۋال بىزنى ئۆز دەۋرىمىزگە ماس كېلىدىغان ئەخلاقي دەرىجە قىممەت قارىشىنى تۇرغۇزىشىمىزنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ: بىزنىڭ دەۋرىمىزدە ئەخلاقي ئاڭنىڭ يادروسى بولغان ياخشىلىق نېمە بولۇشى كېرەك، ياخشى بولۇشنىڭ ھەممە ئېتىراپ قىلىدىغا ئەڭ يۇقىرى ئورۇندە تۇرىدىغان ئۆلچىمى نېمە بولۇشى كېرەك؟ بۇ ھەممىمىز ئويلىنىدىغان سوئالدۇر.

ھازىر بىزدە كۆپ خىل ئەخلاقي قاراشلار بىر- بىرى بىلەن ئارىلىشىش ھالىتىدە تۇرىۋاتىدۇ. ئۇلارنى قىسقىچە قىلىپ ئىسلامچىلار، غەربپەرەسلەر، ئەنئەنچىلەر ۋە ئارىدىكىلەر دەپ ئايرىشقا بولىدۇ.

ئىسلامچىلارنىڭ تۈپكى قارىشى يۇقىرىدىكى ئىلاھىي بۇيرۇق قارىشىغا ئوخشاپ كېتىدۇ ۋە ئۇلار باشقا قاراشتىكىلەر بىلەن بەزى پرىنسىپال مەسىلىلەردە ئاسانلىقچە مۇرەسسەلەشمەيدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى ئەخلاقي تەرتىپ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام زامانىدىلا قۇرئاننىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە مۇكەممەلەشكەن.

غەربپەرەسلەرنىڭ بەزىلىرى ئۆزلىرىمۇ تەل توكۈس چۈشىنىپ كەتمەيدىغان غەربنىڭ كىنو، تېلېۋىزىيە ۋە كىتابلىرى ئارقىلىق كۆرگەن ۋە ئۆگەنگەنلىرى بويىچە ئەخلاق مەسىلىرىنى كۆزىتىدۇ ۋە ھۆكۈم قىلىدۇ. ئۇلار كۆپىنچە ھاللاردا شەخسنىڭ ئۆزىگە مۇستەقىل ئىگىدارلىق قىلىشىنى، شۇڭلاشقا ناھايىتى قاتتىق ئەخلاقي ئەھكاملارنىڭ چەكلىشىگە ئۇچراپ قالماسلىقىغا ئىنتىلىدۇ. بەزىلىرى ئەخلاقي ئاڭنىڭ

يادروسى بولغان ياخشىلىقنىڭ ئىلاھىي مەنبەلىكىنى ياكى ئېتىراپ قىلمايدۇ ياكى ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ سكېپتىك، يەنى گۇمانلىنىشقا مايىل قارىشى بىزگە مەشھۇر مەۋجۇدىيەتچى ژان ژاك سارتىنىڭ 'ئەگەر خۇدا مەۋجۇت بولىدىكەن ئادەم ئەركىن بولمايدۇ، ئەگەر ئادەم ئەركىن بولىدىكەن خۇدا مەۋجۇت ئەمەس ' دېگەن بۇ رادىكال قارىشىنى ئەسلىتىدۇ. بۇ ھەم ھازىرقى غەرب جەمئىيىتىدىكى بىر مەۋجۇت مەسىلە ۋە نۇرغۇن بەس-مۇنازىرىلەرنىڭ پىلتىسى بولۇپ كەلمەكتە. بۇ قاراشتىكىلەرنىڭ مەن ئىلگىرى پاراڭلىشىپ باققان بەزى ئىشەنگۈچىلىرى شۇنداق قارايدۇكى، بىز ھەرگىزمۇ دىققىتىمىزنى 'ھاراق ئىچمەسلىك'، 'تاماكا چەكمەسلىك' ، 'قىزلار بالدۇر مۇھەببەتلەشمەسلىك' دېگەندەك ھەم ماھىيەتلىك بولمىغان شۇڭا بىزنىڭ دىققىتىمىزنى بۇرىۋېتىدىغان، ھەم كۆپ ھاللاردا چەكلەش ئۇنچە زۆرۈر بولمىغان مەسىلىلەرگە مەركەزلەشتۈرۈۋالماي، جەمئىيەت ئەزالىرىغا ئەخلاقي ئەڭ، ئۇنىڭ مەنىسى، ئۇنىڭ ئەمەلىي ئىپادىسى ھەققىدە چۈشەنجە بېرىشىز، ئىشنى نۆلدىن باشلاپ غەربنىڭ تارىختىن بۇيانقى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئېسىل ئەخلاق ئەسەرلىرىنى كۆپلەپ تونۇشتۇرۇشىمىز، بۇ ھەقتە بەس-مۇنازىرىنى قانات يايدۇرۇشىمىز، بولۇپمۇ تاشلىۋېتىشكە، ئۆزگەرتىشكە تېگىشلىك نۇرغۇن ئەنئەنىۋى ئەخلاق قاراشلىرىمىزنى قىلچە ئىككىلەنمەي تاشلىۋېتىشىمىز ۋە ھەممىنى يېڭىدىن باشلىشىمىز كېرەك، دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆپ قاراشلىرى ئادەمگە رومانتىزىمچە ئۇرۇنۇش تەسىرىنى بېرىشى مۇمكىن، شۇنداقتىمۇ ئۇلار ئەخلاقي ئىسلاھاتنىڭ ۋە 'تەرەققىيپەرلىككە' يۈزلىنىشنىڭ تەخىرسىزلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلغۇچىلاردۇر. ئۇلار يەنە ئۆز نۆۋىتىدە ئېزىقىش ، ئارىسالدىلىق ۋە گاڭگىراشتىن خالي ئەمەس، چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرى رېئاللاشتۇرماقچى بولغان ئەخلاقي قىممەتنىڭ ئاداققى مەنبەسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ، ياكى بىلسىمۇ ئۇنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەيدۇ.-بۇ دەل

بىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئەخلاقىي ئېڭىمىزنىڭ ئۇلى بولغان ئىسلام ئەقىدىسىدۇر.

ئەنئەنىچىلەر بولسا ئالدى بىلەن ھەرقانداق شەكىلدىكى ئەخلاقىي ئىسلاھاتقا ۋە ئۆزگىرىشكە چوڭقۇر گۇمان بىلەن قارايدۇ. ئۇلار ماددىي تەرەققىياتنى، باشقا مىللەتلەرنىڭ ئەخلاق قاراشلىرىنى بىزدىكى ئەخلاق كرىزىسنىڭ تۈپكى مەنبەسى دەپ قارايدۇ. ئۇلار خۇددى كۆپ ھاللاردا سىياسىي ئىدىئولوگىيە ساھەسىدىكى ئەنئەنەپەرەسلەردە كۆرۈلىدىغان ئوخشاش روھىي ھالەتتە بولۇپ، ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئەخلاق قاراشلىرىمىزغا يېپىشىش، ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، باشقا يات قاراشلارنىڭ تەسىرىنى ئازايتىش تەرەپدارلىرىدۇر. ئۇلار شەھەرلىشىش ۋە شەھەر ھاياتىنى ئەخلاقىي چۈشكۈنلۈككە ۋە بۇزۇلۇشقا ئېلىپ بارىدۇ، دەپ قارايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ بەزىلىرىدە شەھەر ئېلىپ كېلىدىغان تۈرلۈك روھىي بېسىملاردىن، شەپقەتسىز رىقابەتتىن ۋە شاللاشتىن ئۆزىنى ئېلىپ قېچىش، رېئاللىققا يۈزلىنىشتىكى چوڭقۇر ئىزتىراپلىق پسىكىسىمۇ يوق ئەمەس.

ئارىدىكىلەر بولسا يۇقىرىدىكى قاراشلارنىڭ بەزىلىرىنى بەزى چاغلاردا ئۆز ھەرىكىتىنىڭ ئەخلاقىي ئاساسى قىلىشنى خالايدۇ، ئۆزىنى بىرلا خىل ئەخلاق قارىشىنىڭ باشقۇرۇشىدا كۆرۈشنى ئانچە قوللاپ كەتمەيدۇ.

ئەمدىكى سوئال شۇكى، بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەخلاقىي ئاڭ ۋە قىممەت قارىشى جەھەتتە راستىنلا يۇقىرىقىدەك كېلىشتۇرگۇسىز پەرقلەر مەۋجۇت بولسا، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا بىرەر دىئالوگنىڭ بولۇشنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمامدۇ ، دېگەندىن ئىبارەتتۇر. مېنىڭچە بۇ ئۇنچە مۇمكىنسىزمۇ ئەمەس، لېكىن بۇ ئەتىلا مۇمكىن بولىدۇ، دېگەنلىكمۇ ئەمەس. بۇنىڭغا جەريان كېرەك.

مېنىڭ چەتئەل ھاياتىم مېنى شۇنداق قاراشقا كەلتۈردىكى، ئۇيغۇرلار ئەخلاق كۇلتۇرىدە (ئىنگلىزچىدە The Culture of Ethics بولۇپ، بۇنى ھازىرچە تۈركچە

ئاتىلىشى بويىچە ئېلىپ قويىدۇم) خېلى يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان مىللەتتۇر. بىزنىڭ ئەخلاق ئېڭىمىزدا ياخشىلىق ناھايىتى كۈچلۈك ئىجتىمائىيلىققا ئىگە بولۇپ، ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى ئىنسانپەرلىك ئىدىيىسى ئۇستىگە قۇرۇلغان ئەخلاقىي مۇناسىۋەت خۇدانىڭ نەزىرى ئاستىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ، دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا، بىزنىڭ مەدەنىيىتىمىزنىڭ بولۇپمۇ ئەخلاق مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئۇلى بولغان ئىسلام دىنى تەكىتلەيدىغان ئىسلامىي ئەخلاق قارىشىنى ئىنكار قىلىش بىزنىڭ ھەرقانداق ئەخلاق قاراشلىرىمىزنى ئاداققى مەنبەگە ئىگە بولۇشتىن مەھرۇم قالدۇرىدۇ. بۇ غەرب پەلسەپىسى ۋە ئەخلاق كۇلتۇرىدىكىمۇ بىر مۇھىم مەسىلە بولۇپ، ئىلاھىي ئىرادىنىڭ قوللىشىدىن ئايرىلغان ئەخلاق پەلسەپىسى ئۆزىنى كۆپ ھاللاردا تۆۋەندىكىدەك سوئاللارنىڭ مەركىزىدە كۆرىدۇ: سەن تەرغىب قىلىۋاتقان ياخشىلىقنىڭ ئاخىرقى مەنبەسى نېمە؟ مەن نېمە ئۈچۈن ئۆز قېرىندىشىمغا خۇددى ھابىل بىلەن قابىل بىر-بىرىگە مەسئۇل بولۇشى كېرەك بولغاندەك مەسئۇل بولۇشۇم كېرەك؟ مەن نېمە ئۈچۈن ئاچ قالغانغا ئوزۇق، ماكانسىزغا ياتارلىق، ئۇسسىغانغا سۇ، ھاجەتمەنگە ياردەم بېرىشىم كېرەك؟ مەن نېمە ئۈچۈن ياخشى ئادەم بولۇشۇم كېرەك؟ بۇ سوئاللارنىڭ كۆپ قىسمى ئەخلاق مېتاپىزىكىسىغا تۇتىشىپ كەتكەچكە، بۇلارغا ھەممە ئورتاق ئىزدىنىشى كېرەك. بۇ جەھەتتە ئىلاھىي ئەخلاقىي نوپۇز بىزنىڭ ئەخلاق قاراشلىرىمىز ۋە ئەمەلىيەتلىرىمىزدە ئورتاق تايىنىش نۇقتىسىغا ئىگە بولۇشىمىزدا كەم بولسا بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇقىرىقى قاراشلارنىڭ بەزىلىرى بۇ نوپۇزنى ئالدىراپ رەت قىلمايدۇ.

شۇنىڭدەك، يۇقىرىدىكى قاراشلار دەل بىزدىكى ئىجتىمائىي ئەخلاق ئېڭىنى ھازىر بىز ياشاۋاتقان ئەبجەش جەمىيىتىمىز (ئەنئەنە بىلەن كېيىنكى مودېرنىزملىق ئەخلاق قاراشلىرى ئارىلىشىپ كەتكەن) ئىچىدىن چىقىپ تۇرۇپ تەنقىدىي ۋە سوغۇققانلىق بىلەن ئويلىنىش نوقتىسىدىن ئورتاق غايىگە ئىگە بولالايدۇ، دەپ قارايمەن. كۆپ خىل

ئەخلاقي شەرھنى ۋە چۈشىنىشنى توغرا يولغا قويالايدىغان جامائەت پىكرى توپىنى بەرپا قىلىش يەنە بىر خىل كۆۋرۈكتۇر. ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئەخلاق قارىشىدا شەخس ئۆزىنى كۆپ ھاللاردا ناھايىتى كۈچلۈك چەكلەش ۋە يېتەكلەش كۈچى بولغان ،ئىجتىمائىي ھەرىكەت ئۇلچىمىنى بەلگىلەشتە خۇدانىڭ نەزىرىدىن قالسلا ئىككىنجى ئورۇندا تۇرىدىغان ئەلنىڭ نەزىرى ئاستىدا كۆرۈپ كەلگەن. ، مانا مۇشۇ ئەلنىڭ نەزىرىنىڭ كۈرسىنىڭ چۈشۈپ نوپۇزىنىڭ ئاجىزلىشىش سەۋەبىدىن بىزنىڭ جامىئە ئەخلاق ھاياتىمىز باش ئاخىرى كۆرۈنمەس قالايمىقانچىلىققا پېتىۋاتىدۇ. ئەگەر بىزدىكى ئەلنىڭ نەزىرى ئوق دېيىلىدىغان ئەخلاقي نوپۇزنىڭ چەكلەش رولىنىڭ يېڭىۋاشتىن كۈچىيىشى بىزدىكى بۇ بۆلۈنۈشلارنى مۇئەييەن ئورتاقلىققا ئىگە قىلىپ كېتەلەيدۇ.ئۇنىڭدىن سىرت، ھەقىقي مەنىدىكى ئەخلاقي تەربىيىنىڭ مائارىپ ساھەسىگە قايتىدىن كىرىشى ۋە بۇ ھەقتىكى ئىجتىمائىي مۇنازىرىلەرنىڭ رادىئو-تېلېۋىزىيە ھەمدە كىتاب-ژۇرنال ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىشى قاتارلىقلار كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى كۈندىن كۈنگە ئېغىرلىشىپ كىشىلەرنىڭ ھاياتىغا تەھدىد ئېلىپ كېلىۋاتقان ئېيىدىس كېسىلىنىڭ ناھايىتى چوڭقۇر ئەخلاقي مەسىلىلىكىگە، ئەر-ئاياللاردا كۈنسېرى ئېغىرلىشىۋاتقان ئەخلاقسىزلىقلارغا، ئومۇم مەسئۇلىيەت ئېڭىنىڭ سۇسلىشىشىغا بۇراشقا تولىمۇ پايدىلىق.

شۇڭا، بۇ ئەخلاقي قاراشنىڭ غەرب دۇنياسىدىمۇ رېئال مەسىلە سۈپىتىدىكى بۇ خىل بۆلۈنۈشنى يەنىلا بىر خىل نورماللىق سۈپىتىدە چۈشىنىش تەرەپدارىمەن، گەرچە ئەخلاقي ئاڭنىڭ سۇسلىشىشى دۇنياۋى ۋە بىزدىكىمۇ ئوتكۇر ھادىسە بولسىمۇ. بۇ يەردە مۇنداق زىتلىقمۇ يوق ئەمەس: ئەخلاق، بولۇپمۇ ھەرقانداق مەدەنىي خەلقنىڭ ئەخلاقي ئادەمنىڭ ئەركىن تاللىشىنى قوللايدۇ، ئەگەر ئۇ ئەخلاقسىز ئاقىۋەتنى كەلتۈرۈپ چىقارمىسىلا. لېكىن، ئۇ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئادەمنىڭ قايسى خىلدىكى

ئەخلاق قارىشىنى ئەركىن تاللىشىشىغىمۇ يول قويىدۇ ۋە قويۇشى كېرەك. مانا بۇ بىز كەلگۈسىدە كۆرۈشنى كۈتىۋاتقان ئەخلاق ھەققىدىكى مۇھاكىمىمىزنىڭ،

مۇنازىرىمىزنىڭ ۋە بۇنىڭدىن ئۇرتاق نۇقتا تېپىشقا بولغان ئىنتىلىشىمىزنىڭ ماھىيەتلىك نەزىرىيىۋى ئاساسىدۇر. بۇ دىئالوگ چوقۇم باشلىنىشى كېرەك، چۈنكى مەن ئەپلاتون ئېيتقىنىدەك دىئالوگنىڭ ھەقىقەتنى تەدرىجىي بايقاشتىكى يول ئىكەنلىكىگە چوڭقۇر ئىشەنگۈچىمەن.

گۆھەر يۈسۈپ:

مەن بۇ تېما ئاستىدا غەربنىڭ ئەخلاق قارىشى ھەققىدە بىلگەنلىرىمنى بايان قىلىپ باقاي. بۇ پەقەتلا بىر بايان قىلىش بولغاچقا، ئۇنىڭغا باھا بېرىش، تۇغرا-خاتاسىغا ھۆكۈم قىلىش ... قاتارلىق تەرەپلەرنى كىتابخانلارنىڭ ئۆزىگە قويىدۇم.

نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ كاللىسىدا "غەربلىكلەرنىڭ ئەخلاق قارىشى بىلەن بىزنىڭ ئەخلاق قارىشىمىزدا قانداق پەرقلەر بارىدۇ؟" دەپ ئويلايدۇ. بەلكىم غەرب فىلىملىرىنى كۆرگەندە بەزى پەرقلەرنى ھېس قىلىشىمۇ مۇمكىن. مەسىلەن: غەرب فىلىملىرىدە كۇچىلاردا بولسۇن ياكى ئاتا-ئانىلىرىنىڭ ئالدىدا ۋە شۇنىڭدەك باشقا ئاممىۋى سورۇنلىرىدا بولسۇن ئوچۇق-ئاشكارە سۆيۈشۈش ياكى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش كۆزگە چىلىقارلىق ھەرىكەتلەرنى قىلىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇلار بىزنىڭ نەزىرىمىزدىكى ئەخلاق قارىشىمىزغا تۇيتىن ماس كەلمەيدىغانلىقىنى ھىس قىلىپمۇ قالغان بولۇشىمىز مومكىن.

بىزنىڭ نەزىرىمىزدىكى ئەخلاق كوپىنچىسى بىزنىڭ دىنىي، ئۇرپ-ئادەتلىرىمىز بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولغان بولىدۇ. مەسىلەن: ھاراق ئىچىش دىنىمىزدا چەكلەنگەن، ئادەتتە ھاراق ئىچىپ، تاماكا چېكىدىغانلارنى يامان كۆرىمىز، بولۇپمۇ

بۇنداق قىلىقلارنى قىلىدىغان قىزلار بىزنىڭ نەزىرىمىزدىكى ئەخلاق ئۇلۇچىمىگە قەتئىي ماس كەلمەيدۇ ھەم باشقىلار تەرىپىدىن تازا ياخشى باھاغا ئېرىشەلمەيدۇ. كېڭەيتىپ ئېيتقاندا، ئادەتتە بىز ئاتا-ئانىلىرى، چوڭلارنى ھورمەتلەيدىغان، ياخشى تەربىيىگە ئىگە بولغان، ھاراق ئىچمەيدىغان، تاماكا چەكمەيدىغان ۋە ئۆز نىشانى ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلىدىغانلارنى"ۋوي، ئەجەپ ياخشى تەربىلەنگەن، ئەدەپلىك، ئەخلاقلىق بالا ياكى قىز بويتۇ!"دەپ ئۇلارنىڭ ياخشى تەرىپلىرىنى قىلىمىز. قىزلىرىمىزغا ئەخلاق جەھەتتىن قويۇلىدىغان تەلەپ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنىپ ئۆتكەن مەزمۇنلاردىن سىرت يەنە ئۆزىنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ قالغان، قائىدىلىك، نۇمۇسچان چوڭ بولغان قىزلار كوپىنچە كىشىلەر تەرىپىدىن ياخشى باھاغا ئېرىشىدۇ.

مەن بۇ يەردە گېرمانىيىلىك قوشنىلىرىم بىلەن بۇ توغرىسىدا پاراڭلىشىپ قالدىم ھەم ئۇلارنىڭ ئەخلاق دىگەن بۇ ئۇقۇمنى قايسى نۇقتىدىن چۈشىنىدىغانلىقىنى، ھەم قانداق ئۆلچىمى بارلىقىنى سوردىم. بىر قىز قوشنام:" مېنىڭچە سىلەرنىڭ نەزىرىڭلارداكى ئەخلاق بىلەن بىزنىڭ ئەخلاق توغرىسىدىكى قارىشىمىز چوقۇم پەرقلىق. مەسىلەن: سىلەردە ھاراق ئىچكەن، تاماكا چەككەنلەرنى ئىغىر ئالىدۇ ھەم ئەخلاق نۇقتىسىدىن توغرا ئىش ئەمەس دەپ باھا بېرىدۇ. ئەلۋەتتە بۇمۇ سىلەرنىڭ دىنىي ئېتقادىڭلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىشلار. خۇددى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بىزدىمۇ ئەخلاقنىڭ ئۇلچىمى ئوز دىنىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ." دەپ ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرى ئېيتتى ھەم سوزىنى داۋام قىلىپ:" مەسىلەن بىزدە يۇقىرىقى ئەھۋاللار بۇ نورمال ئەھۋال ھىسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە <ئىنجىل>دا بۇ چەكلىنىدۇ دەپمۇ يېزىلمىغان، شۇڭا مەيلى قىز ياكى ئوغۇللار بولسۇن ھاراق ئىچسە، تاماكا چەكسە بىز بۇ ئىشقا نورمال قارايمىز. بۇنى بىز قەتئىي ئەخلاق ئۇلچىمىگە خىلاپ دەپ قارىمايمىز." دىدى. ئاندىن مەن بۇلاردىن:" بۇ كوچىدىكى ياكى باشقا ئاممىۋى سورۇنلاردىكى

سويۇشۇش ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بولغان ھەربىرىكەتلەرنى قىلسا سىلەر ئادەتتە قانداق نەزەردە قارايسىلەر؟ "دەپ سوربىسام قوشنىلىرىم ئاربىسىدىكى يەنە بىر قىز كۇلۇپ تۇرۇپ:"بۇمۇ ئىنتايىن نورمال ئىش، بۇنىڭ ئەخلاق بىلەن ھىچقانداق مۇناسىۋىتى يوق، بۇ پەقەت شۇلارنىڭ ئوز مۇھەببتىنى ئەركىن ئىپادىلىشى ھەم بىر-بىرىگە بولغان مۇھەببتىنىڭ چوڭقۇرلىقىنى بىلدۇرىدۇ خالاس ھەم ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشى بىزگە نىسبەتەن ھىچقانداق دەخلىسىمۇ بولمايدۇ" دەپ جاۋاب بەردى. مەن گىپىمنى داۋام قىلىپ: " ئەمسە زادى سىلەرنىڭ ئەخلاق ئولچىمىڭلار نىمە؟ قايسى ئىشلارنى سىلەر ئەخلاقسىزلىق دەپ قارايسىلەر؟" دەپ سوربىدۇم. ئۇلار ؟ئىنجىل"دا "10قائىدە" (مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا "10نى قىلماسلىق")نىڭ بارلىقىنى يەنى، كىمكى بۇ "10 قائىدىگە" ئەمەل قىلمىسا بۇ شۇ كىشىنىڭ ئەخلاقسىز ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ بەربىدۇ." دىيىشتى.

مەن ئۇلاردىن بۇ "10 قائىدە"نىڭ قايسى قائىدىلەر ئىكەنلىنى سوربغىنىمدا ئۇلار 10قايىدىنى-بىر بىرلەپ ساناپ بىرىشتى، يەنى:

1. سەن چوقۇم بىرلا خۇداغا ئىشىنىشىڭ كىرەك .

2. سەن چوقۇم خۇدانىڭ نامىغا شەك كەلتۇرمەسلىكىڭ كىرەك.

3."دەم ئىلىش كۇنلىرى": مەن ئۇزەمگە دەم ئالىدىغانغا ۋاقىت ھەم ئورۇن ئاجرىتىمەن. دىمەك، سەنمۇ چوقۇم مۇۋاپىق دەم ئىلىشنى بىلىگىن، خۇدانىڭ ساڭا بەرگەن بايرام كۇنلىرىنىڭ قەدرىگە يەتكىن دىگەن مەنىلەردە ئىكەن.

4."ئاتا-ئانىنى ھورمەتلەش.

5. قاتىللىق قىلماسلىق.

6. ئائىلىسىنى بۇزىدىغان ئىش قىلماسلىق، ئاجراشماسلىق.

7. ئوغرىلىق قىلماسلىق.

8. يالغان سوزلىمەسلىك، ئالدىماسلىق.

9. قوشناڭدىن تىلىمە ياكى ئۇلارنىڭ نەرسىسىگە نەزەر كوزۇڭنى تاشلىما.

10. باشقىلارنىمۇ خۇددى ئوزەڭنى سويگەندەك سويگىن، كويۇنگەندەك كويۇڭىن.

مانا بۇلار خىرىستيان دىنىدىكى "10 قائىدە" ئىكەن. قوشنىلىرىمنىڭ دېيىشچە:"ئەگەر بىزگە ئەخلاق توغرىسىدا سوزلەشكە توغرا كەلسەك، بىز مانا مۇشۇ يۇقىرىدىكى 10 نۇقتا بويىچە بىر كىشىنىڭ ئەخلاقىغا باھا بېرىمىز. قىسقىسى، بىزدە ئەخلاق مانا بۇ يۇقىرىدا ساناپ ئوتكىنىمدەك، مۇشۇ 10 قائىدە بىلەن ئولچىنىدۇ ." دەپ چۈشەندۈردى. مەنمۇ ئۇلاردىن:"ئەمسە سىلەرنىڭمۇ ئەخلاق قارىشىڭلار ئوزۇڭلارنىڭ دىنىڭلارغا مۇناسىۋەتلىككەن ـدە؟" دىسەم، ئۇلار: "شۇنداق" دەپبېشتى.

ئارىدىن بىر قوشنام: "گوھەر سەندىن بىر سۇئال سورايمەن، سەنمۇ بىر مۇسۇلمان قىز، مەن بۇرۇن ئەرەب ياكى تۈرك دوستلىرىمدىن قىزلار توي قىلىشتىن بۇرۇن، يىگىت دوستى بىلەن بىرگە بولۇشىغا (جىنسى مۇناسىۋەتتە بولۇشىنى دىمەكچى) رۇخسەت قىلىنمايدىكەن، بۇ ئەھۋال سىلەردىمۇ شۇنداقمۇ؟" دەپ سورىدى. مەن كۇلۇپ تۇرۇپ:"ئەلۋەتتە، بۇ دۇنيادىكى بارلىق مۇسۇلمان خەلقىرگە ئورتاق قائىدە. ئەلۋەتتە مەنمۇ شۇ قائىدىگە بويسۇنغۇچىنىڭ بىرسى. بىزدە بىر قىزنىڭ ئەخلاقلىق ياكى ئەمەسلىكى ئۇنىڭ پاك ياكى پاك ئەمەسلىكىگە بېرىپ تاقىلىدۇ. ئادەتتە قىزلار توي قىلىشتىن بۇرۇن يىگىتى بىلەن جىنسى مۇناسىۋەتتە بولسا بولمايدۇ. بۇ شۇ قىزنىڭ ئوزىگىمۇ ياخشى ئىش ئەمەس. چۈنكى كىيىن توي قىلغاندا ئەگەر پاك بولمىسا ئوزىمۇ توي قىلغان يىگىتى ئالدىدا خىجىل بولۇپ قالىدۇ. قىسقىسى بۇ بىزگە نىسبەتەن بىر يامان ئالدىغان قىلمىش. شۇڭا بىزدە ھەر قانداق بىر قىز توي قىلغۇچە ئوز پاكلىكىنى ساقلايدۇ." دەپ چۈشەندۈردۇم. ئۇلار گەپىمنى ئاڭلاپ:" تووا! ئىشەنگىلى بولمايدۇ، كوز

ئالدىمغا كەلتۈرەلمەيمەن بۇنداق ئەھۋالنى. " دەپ سوزلەپ كەتتى. يەنە سوزنى داۋام قىلىپ:" قارا گوھەر، سەنمۇ بۇ يەردە ياشاۋاتقىلى 5يىلچە بولۇپ قالاي دىدى. بەلكىم سەنمۇ بۇ يەردىكى قىز-يىگىتلەرنىڭ مۇناسىۋەتلىرىنى دوستلىرىڭدىن ئاڭلىغانسەن. بۇ يەردە ئەگەر بىر جۈپ ياش مۇھەببەتلەشسە بۇلار بىر مەزگىل ئارىلىشىپ كېيىن بىر ئويگە كىرىپ تۇرىدۇ ھەم جىنسىيەت تۇرمۇشىنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ. چۈنكى جىنسىيەت تۇرمۇشى كېيىن تۇرمۇش قۇرماقچى بولغاندا مۇھىم رول ئويناىدىغان بىر ئامىل. ئەگەر توي قىلىشتىن بۇرۇن سەن ئۇ كىشى بىلەن جىنسى مۇناسىۋەتتە بولماي تويدىن كېيىن بىرگە بولساڭ، كېيىن تاساددىپى بۇ جەھەتتىن چىقىشالمىساڭلار قانداق قىلىش كېرەك؟ ئەلۋەتتە بۇمۇ تۇرمۇشتا ھەقىقەتەن مۇھىم رول ئويناىدۇ. مۇشۇ ئىش تۇرمۇشنى تۇرمۇش، بىر ئائىلىنىڭ مۇستەھكەملىكىنى ساقلاپ قالىدىغان مۇھىم تۈۋرۈكتۇر. كېيىن چىقىشالماي قالسا ئاندىن شۇ ئاجرىشىش ئەھۋالى كىلىپ چىقىدۇ. مۇشۇنداق ئەھۋاللارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن بىز مۇھەببەتلەشكەن چىغىمىزدىلا ئىككى تەرەپ بۇ خىل تۇرمۇشنى بېشىمىزدىن كەچۈرمىز. ئەگەر مۇھەببەتلەشكەن مەزگىلدە چىقىشلامساق ئەلۋەتتە ئايرىلىپ كېتىمىز، لىكىن توي قىلغاندىن كېيىنچۇ؟ ئەلۋەتتە ئۇ چاغدا تەسكە چۈشىدۇ. شۇڭا بۇ يەردە ھەر قانداق ئاتا-ئانا پەرزەنتلىرىنىڭ مۇھەببەتلىشىش ئەركىنلىكىگە توسقۇنلۇق قىلمايدۇ، ئەكسىچە بىزگە بۇ جەھەتتە ئوزىنىڭ تەجرىبىلىرى ئاساستا تەربىيە قىلىپ، بىزنىڭ تويدىن بۇرۇن يىگىتمىز بىلەن جىنسى تۇرمۇشتا چىقىشىش-چىقىشالماسلىقىمىزنى چوقۇم بىلىپ بېقىش كېرەكلىكى توغرىسىدا كۆپ تەربىيىلەرنى قىلىدۇ." دەپ بۇ يەردىكى ياشلارنىڭ مۇھەببەت تۇرمۇشى توغرىسىدا قىسقىچە سوزلەپ ئوتتى.

بۇ قۇرلارنى يىزىۋاتىپ مۇنداق بىر ئىش ئىسىمگە كىلىپ قالدى. مەن بىلەن بىرگە ئىشلايدىغان گېرمانىيىگە كىلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغىلى 15 يىل بولغان بىر

روسیەلىك ئايال بولۇپ، بىر كۈنى ئىشتىن چۈشۈپ يولدا ماڭغاچ پاراڭلىشىپ قالدۇق. ئۇ ئايال ئوزىنىڭ قىزى توغرىسىدا سوزلەپ، ھازىر قىزىنىڭ بىر روس يىگىتى بىلەن ئارىلىشىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى ھەم قىزىغا ئانچە ـ مۇنچە بەزى ئىشلاردا ئىھتىيات قىلىش كىرەكلىكىنى توغرىسىدا(كوزده تۇتقىنى جىنسى تۇرمۇش ئالاقىسىده چوقۇم ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش دورىسىنى پات-پات ئىچىپ تۇرۇشىنى) نەسىھەتلەرنى قىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى ئەيتتى. مەن ئۇ ئايالدىن:" قىزىڭىزنى بۇنداق ئىشلاردىن چەكلىمەمسىز؟ يە بۇ ئىشلارمۇ سىلەردە نورمالمۇ (ئۇ گېرمانىيىگە كېلىشتىن بۇرۇن قازاقىستاندا تۇرغان روسلار ئىكەن)؟" دەپ سورىغىنىمدا:" بىزده بۇرۇن بۇ پاكلىك مەسىلىسىمۇ ئەلۋەتتە مۇھىم ئىدى، لىكىن قارا گوھەر، سەنمۇ چوڭ بولدۇڭ، ئەگەر تۇي قىلىپ قالساڭ سەنمۇ بۇ ئەھۋالنى تونۇپ يېتىسەن. ئەلۋەتتە سىلەردە بۇنداق ئىش يوق، سىلەرگە رۇخسەت قىلىنمايدۇ ياكى سىلەر ئوزۇڭلار تۇي قىلمىغۇچە يىگىتىڭلار بىلەن بىرگە بولۇشنى خالمايسىلەر. لېكىن مەن ساڭا ئېيتسام، ئائىلىنىڭ جەۋھىرى، ئويىنى ئويىنى، ئائىلىنى ئائىلە قىلىدىغان، ئەر بىلەن ئايالنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتنى چىڭ باغلاپ تۇرىدىغان ئىش مانا بۇ جىنسىي تۇرمۇش. سەن ئەگەر ئۇ جەھەتتىن چىقىشالمىساڭ، مەيلى ئۆيۈڭ قانچە گۈلدەك بولۇپ كەتسۇن، قانچە بايىاشاتلىق ئىچىدە ياشىغىن، يەنىلا بىكار. بۇ ئىشقا سەل قارىغىلى بولمايدۇ. مېنىڭمۇ بىر قانچە دوستلىرىم مانا مۇشۇ سەۋەبلىك ئاجرىشىپ كېتىپ ئائىلىسى بۇزۇلغان ئىشلار بولدى. شۇڭا مانا مۇشۇنداق ئەھۋاللارنىڭ ئالدىنى ئىلىش ئۈچۈن، ھازىردىن باشلاپ بۇ ئىشلارغا يەنە بىر جۈپ ياش قىز-يىگىتلەرنىڭ مۇھەببەتلىشىۋاتقان مەزگىلىدە بۇ خىل تۇرمۇشنى بىشىدىن كەچۈرۈشىدەك ئىشلىرىغا توغرا نەزەردە قارايدىغان بولدۇم ھەم مانچە مۇنچە قىزىمغىمۇ ھەر جەھەتتىن نەسىھەتلەرنى قىلىپ قويغان بولدۇم. ئەلۋەتتە بۇ يەردىكى نەسىھەت قىزىمنىڭ ھەممىسى بىلەن سىناپ باققىن دىگەنلىك ئەمەستۇر، پەقەت ۋە

پەقەت تـوي قىلىـمەن دىـگەن نـشاندا تاللىغـان يىگىتـى يـاكى ئـوزى ياخـشى كـورۇپ كىيىن توي قىلىشقا كوزى يەتكەن يىگىتلەر بىلەن بولۇشنى كوزده تۇتىدۇ" دىدى.

مەن بۇ يەردىكى نۇرغۇن دوستلىرىم بىلەن بـۇ ھەقـتە پاراڭلـشىپ قـالىمىز. مەن بۇلارنىڭ بـۇ ئـادىتىگە ھەيـران قالـسام، ئـۇلار بىزنـىڭ تـا تـوي قىلغـۇچە پـاكلىكىمىزنى ساقلىشىمىزغا ھەيران قالىدىكەن. مەن ئۇلارغا:" بۇ بىزده نورمـال ئـش" دىـسەم، "بۇمـۇ بـىزده نورمـال ئـش، بۇنـىڭ ھىچقانـداق ئەخلاقـسىزلىق بىـلەن مۇناسـىۋىتىمۇ يـوق" دىگەندەك جاۋاپلارنى بىرىدۇ. ھەر ئىككى تەرەپ كۇلـۇپ كىتـىشىمىز. ھەتتـا بىـر قـانچە قىتىم گەپرمانلىق دوستلىرىم: " جىنسى تۇرمۇش بىز ئۇچۇن ئەڭ مۇھىم. ئەگـەر بـۇ يەردە مەن بىرسى بىلەن يۇرۇپ تا ھازىغىچە پـاك بولـسام، مىنـىڭ يىگـىتىم مىنـى كىبـسەلمىدۇ يـاكى بىرەرسـى ياراتمىغانمـىدۇ، دىگەنـدەك ئـويلاردا بولـىدۇ." دىيـىشكەن ئـىدى. بـۇ گەپلەرنـى ئـاڭلاپ مەن تىخمـۇ ھەيـران قالغـان ئـىدىم. ئىچمـىدە: "تـوۋا، ئەجەپ بىـر پەلـپەتىش ئـىشلىرى جىقـكەن بۇلارنـىڭ"دەپ ئويلـىدىم، بەلكـم ئۇلارمـۇ خـۇددى مەن ئويلىغانده بىزنىمۇ شۇنداق ئويلاشقان بولىشى مـومكىن، قىززىـق ئـىش، مانـا بـۇ ئـورپ-ئـادەت، دىننـى-ئىتقادنـىڭ ئوخـشىماسلىقى، شـۇنداقلا ياشـاش شـارائىتى، مۇھىتنـىڭ ئوخـشىماسلىقىدىكى ئـىشلاردۇر. مەن قانـداقلا بولمـسۇن يەنە ئوزىمىزنـىڭ پىكىرىـدە، ئوز-قارىشىمىزدا چىڭ تۇرىمەن.

دەسـلەپتە گەپرمـانىيىگە كەلگىنىمـدە، بـۇ يەردىكىلەرنـىڭ 90پىرسـەنتى چـوڭ-كىچىـك، يـاش-ياشـانغانلارنىڭ تاماكـا چىكـىدىغانلىقى مەنـى ھەقـقەتەن ھەيـران قالـدۇرغان ئـىدى. يەنە بىـر ھەيـران قالـدۇرغان ئـىش، بۇلارنـىڭ تاماكـا قاپلىرىنـىڭ سىرتىغا:" تاماكـا چىكـىش بەلكـم سـىزنى ئولـۇم گىرداۋىغـا ئىلىـپ بىرىـشى مـۇمكىن " يـاكى"تاماكـا چـىكىش سـالامەتلىككە زىيـانلىق" دىگەنـگە ئوخـشاش سـوز-ئىبـارىلەرنى

ئۇچراتقىلى بولىدۇ. بۇ يەردە تاماكا چىكىش بىر ئومۇمىيۈزلۈك نورمال ئەھۋال ئىكەن. مەن دەسلەپ كەلگەندە شۇنچە كوپ قىزلارنىڭ تاماكا چىكىدىغىنى كورۇپ، ئۇلارغا باشقىچە قاراشتا بولدۇم. ھېلىھەم ئىسمىدە، مەن بۇرۇن تۇرغان ھاننوۋەر شەھرىدە 35ياشلار چامىسىدىكى بىشىغا ياغلىق چىگىۋالغان بىر تۈرك ئايالنىڭ تاماكا چىكىپ كىتىۋاتقانلىقىنى كورۇپ، كاللام ھەر خىل توقۇنۇشلۇق سۇئاللار بىلەن توشقان ئىدى. ئىچىمدە:"تووا! بۇ ئايال ياغلىق چىگىۋلىپ تاماكا چىكىدىكەنە؟ ئۇنداقتا ياغلىق چەگگىنىڭ نىمە پايدىسى؟" دەپ ھەيران قالغان ئىدىم. كىيىن مەن باشقا شەھەرگە ئوقۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ئالمىشىپ كەلدىم. دەسلەپكى تىل كۇرسىمىزدا بىر تۈرك قىز بىلەن يېقىن دوستلاردىن بولۇپ ئوتتۇم. ئۇ قىزنىڭ تەنەپپۇستا ياكى دەرستىن چۇشكەن ۋاقىتلاردا تاماكا چىكىدىغىنى مىنى ئەجەپلەندۇرۇپ قويىاتتى ھەم ئۇ قىزنى مېنىڭ نەزىرىمدىكى ئەخلاق ئولچىمىگە ماس كەلتۇرمىگەن ئىدىم. كىيىن ئۇ قىزدىن تاماكا چىكىدىغانلىقىنى ئاتا-ئانىسىنىڭ بىلىدىغان-بىلمايدىغانلىقىنى سورىغىنىمدا، ئۇ قىز ئۇلاردىن يۇشۇرۇن چىكىدىغانلىقىنى، فرانسىيەدە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا (ئۇ قىز فرانسىيەدە چوڭ بولغان، ئاتا-ئانىسى ئەينى ۋاقىتتا شۇ يەرگە كوچۇپ كەتكەن ئىكەن) ساۋاقداشلىرى بىلەن سىناپ بېقىپ كىيىن كونۇپ قالغانلىقىنى ئەيتتى. بۇ قىزدىن مەن يولدىشىنىڭ بىلىدىغان-بىلمەيدىغانلىقىنى سورىغىنىمدا:" يولدىشىم بىلىدۇ، ئۇ توغرا چۈشىنىدۇ"دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ قىز بىلەن دەسلەپتە تونۇشقان چاغلىرىمدا ئۇنىڭ تاماكا چېكىشى تۈپەيلىدىن ماڭا بەرگەن تەسىرى ھەقىقەتەن باشقىچە ئىدى. كىيىن ۋاقىت ئوتكەنسىرى، ئۇ قىز بىلەن تىخمۇ يېقىن بولۇپ، چوڭقۇر چۈشەنگىنىمدە، مېنىڭ بەرگەن باھايىمنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى ھىس قىلدىم ھەم ئوزۇم بۇ يەرنىڭ ئىجتىمائىي مۇھىتى، شارائىتى، ئەھۋاللىرىنى چۈشەنگەندىكىن بۇ ئىشلارغا توغرا نەزەردە قارايدىغان بولدۇم. ئەلۋەتتە بۇنداق دىگىنىم تاماكا چىكىدىغان

قىزلارنى قوللايمەن دىگەنلىكىم ئەمەستۇر. تاماكا چىكىش ھەقىقەتەنمۇ سالامەتلىككە زىيانلىق. ئۇ كىشىنى كىسەلگە گىرىپتار قىلىپلا قالماستىن بەلكى كىشىنى ئىقتىسادى جەھەتتىن خورىتىدۇ. لېكىن قىزلار تاماكا چېكىشنى ئېغىر ئالمايدىغان بىر جەمئىيەتتە، "تاماكا چېكىدىغان قىزلار بىلەن زادىلا ئالاقە قىلمايمەن" دېيىشنىڭ ئۆزى بىر تەرەپلىمىلىك بولىدىكەن.

مانا بۇلار مېنىڭ بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن ئەخلاق جەھەتتە كۆرگەن، ئويلىغانلىرىمدۇر.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

ھازىر ئىمانى ئەڭ ئاجىز ياكى يوق دىيەرلىك ئۇيغۇرمۇ ئۇيغۇرنىڭ ئەخلاقىنى تۈتۈپ تۇرۇۋاتقان نەرسىنىڭ يەنىلا ئىسلام دىنى ئىكەنلىكىنى تەن ئالىدۇ. دىنىي ئېتىقادنىڭ گېپى چىقسىلا بىزدە ھازىر دەرھال بىر ئومۇميۈزلۈك سالقىن، ھەتتا سوغۇق بىر ياتسىراش، ئۆزىنى قاچۇرۇش، دىننى تىلغا ئالماسلىق، ياكى تولا تىلغا ئېلىپ كەتسە مەززىسى قالمىغاندەك ھېس قىلىش، ئىشنىڭ ئوڭىيىغا قېچىش، زامانىۋىيلىققا يەنىلا ئۇمىد، قىزىقىش بىلەن قاراش، تۇكنى يېتىشىغا سىلاش پوزىتىيىسى پەيدا بولىدۇ... زامان ئۆزگىرىشى بىلەنلا روھىمىزمۇ شىددەت بىلەن سىلكىنىپ، ئۆزگىرىپ، ئۆزىمىز ئېسەنكىرەپ قېلىۋاتىمىز. روھ، غۇرۇر دېگەن ئەسلى خېلى سابىت بولۇشى كېرەك ئىدى، چۈنكى ئۇ ئېتىقاد، ئەخلاق، پاكلىق بىلەن مۇستەھكەملىنىپ تۇراتتى. ئەمما ھازىر خېلى كۆپ كىشىلىرىمىزنىڭ ئېتىقادىدا ئېغىر مەسىلە بار، روھىدا بۇزۇلۇش ئېغىر. پۇلغا، مەنسەپكە زىيادە چوقۇنۇش كېسىلى ئەۋج ئالدى، ھاراقكەشلىك بەزىدە قىسمەن پەسكويغا چۈشكەندەك قىلسىمۇ، مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن يەنە شىددەت بىلەن

ئۇلغايدى. ئاجرىشىش نىسبىتىنىڭ كۆپىيىسى، جىنسىي بۇزۇقچىلىق، ئەيدىز...نىلا مىسالغا ئالساق، بۇ بۇزۇلۇشنىڭ ۋەيرانە قىياپىتى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بىزدە ئەجدات بىلەن ئەۋلاد روھىنىڭ بېغى گاھىدا چېچىپ، گاھىدا بوشاپ، كۆپ ھاللاردا ئۇزۇلۇپ بارماقتا. زىيالىي، سودىگەر، دېھقان، ئەمەلدار ئوتتۇرىسىدىكى ھاڭ يەنىلا چوڭ. پىكىر بىرلىكى، ئىش ئۆملۈكى يوق. مەسچىتتە قاتار تىزىلىپ تۇرغان ئىتتىپاق جامائەتنىڭ مەنزىرىسىمۇ بەزىدە كىشىنى خۇش قىلالمايدۇ. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئۇمىدسىزلىنىشكە ھەققىمىز يوق، مىللەت دېگەن بۇ چوڭ ئۇقۇمنىڭ ھۆددىسىدىن چىقماق تەس، ئۇنى باھالىماقمۇ تەس، ھەممە قارىشىمىز قىياسقا تايىنىدۇ، پاكىتلار پارچە-پارچە، ئۇمىدلەر ئۆچۈپ-يېنىپ تۇرغان سېرىق چىراققا ئوخشايدۇ، ئۇ ساڭا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىدۇ، يېرىم يولغا كىرىپ بولغان ئىكەنسەن، مېڭىۋېرىشىڭ كېرەك. مەن بۇ مىللەتنىڭ يىمىرىلمەس ئەزاسى، شۇڭا مىللەت ئۈچۈن، ئاللاھ يارىتقان بۇ قەۋم ئۈچۈن، بۇ قەۋمنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن ئاۋۋال ئۆزەمنى تونۇپ، ئۆزەمنى قۇدرەت تاپقۇزۇشۇم كېرەك.... دەپ قارايدىغان بولۇپ قالدىم. شەخسىيەتچى مىللەتپەرۋەر بولۇشۇم زۆرۈر تۇيۇلدى.

ياشلارغا ئۈمىد ئاتا قىلىش كېرەك

يۈسۈپئېلى ياسىن:

چەتئەل كۆرگەنلەردە ناھايىتى چوڭقۇر مەدەنىيەت كىملىكى مەسلىسى

ئوتتۇرىغا چىقىپلا قالماستىن يەنە، ئۆزىنىڭ مەدەنىيىتىگە قارىتا يېڭى تونۇش شەكىللىنىدۇ. يەنى ئۆز مىللىتىنىڭ ئومۇمىي خاراكتېرى، پسىخىك ساپاسى، رىقابەتچانلىقى، ماسلىشىشى، پىكىر قىلىش ئادىتى، ھايات قارىشى ھەققىدە يېڭى چۈشەنچىلەرگە ئىگە بولىدۇ. موشۇ نۇقتىدىن، سىزچە چەتئەلدىكى ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ۋەتەن ئىچىدىكى ياشلارغا قايسى تەرەپلەردىن ئۈلگە بولۇشى كېرەك؟

مەمەت ئىمىن:

مېنىڭچە، چەتئەلدىكى ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئۆز كەچمىشلىرى ئاساسىدا ۋەتەن ئىچىدىكى ياشلارغا ۋەتەنپەرۋەرلىك، كەسىپچانلىق ۋە ئۆگىنىش، خىزمەت، كىشىلىك تۇرمۇش قاتارلىق تەرەپلەردە كۆپرەك پىكىر ئالماشتۇرۇشى، مەسلىھەت بېرىشى زۆرۈر. بىز چەت ئەلدە ياشاۋاتقان زىيالىيلار، ئەينى ۋاقىتتا ۋەتەندىن ئايرىلىپ چەت ئەلگە سەپەر قىلىش ئالدىدا گەرچە كەلگۈسىدە ۋەتەن ۋە خەلقىم ئۈچۈن ئۇنداق ۋە بۇنداق خىزمەتلەرنى قىلىپ بېرىمەن دېگەندەك ھەر خىل ئارمانلارنى قىلغان بولساقمۇ، بىراق چەت ئەلگە چىققاندىن كېيىن ئىمكانىيەتلىرىمىزنىڭ چەكلىك بولۇشى قاتارلىق ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ۋەتەن ۋە خەلقىمىز ئۈچۈن كۆپ ئىش قىلىپ بېرەلمىدۇق. ھەممىمىزگە مەلۇم بولغىنىدەك، ۋەتەن ئىچىدە چوڭ ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر بولۇپ، خەلقىمىز يۈكسەك بىر رىقابەت دەۋرىگە يۈزلىنىۋاتىدۇ. نۇرغۇن ياشلىرىمىز 4 كوچا ئېغىزىدا قايسى يولغا مېڭىشنى بىلمەي گاڭگىراپ قېلىۋاتىدۇ. گەرچە ھازىر پۈتۈن دۇنيا ئۇچۇر دەۋرىگە يۈزلەنگەن بولسىمۇ، ھەر خىل شارائىتلار تۈپەيلىدىن ۋەتەن ئىچىدىكى نۇرغۇن ياشلار ئۆزىگە ماس كېلىدىغان يېتەرلىك ئۇچۇرلارغا ئىگە بولالماي، قايسى تەرەپكە مېڭىشنى بىلەلمەي قېلىۋاتىدۇ. بۇنداق بىر شارائىتتا، چەت ئەلدىكى ھەر بىر زىيالىينىڭ ئۆز ئىمكانىيىتى يار بەرگەن دائىرە ئىچىدە ۋەتەندىكى ياشلارنى ياخشى

ئۇچۇرلار بىلەن تەمىنلەپ، ئۇلارنىڭ تۇغرا يولنى تاللىشىغا ۋە كەلگۈسىگە يېتەرلىك ئاساس سېلىشىغا ياردەمدە بولۇش مەسئۇلىيىتى بار.

بىز گەرچە ئىنسانلار تارىخىغا ئۆزىمىزنىڭ پارلاق مەدەنىيىتىمىز بىلەن نۇرغۇن تۆھپىلەرنى قوشقان بولساقمۇ، بىراق ھازىرقى زامانغا كەلگەندە، تۇرلۇك شارائىتلار تۈپەيلىدىن، تارىخنىڭ كۆپ كەينىدە قېلىپ قالدۇق. بىز ئەمدى تىرىشمىساق، كېيىنكى ئەۋلادىمىزنىڭ كەلگۈسىدىن سۆز ئېچىش تېخىمۇ قىيىن. خەلقىمىز تىرىشىپ بىلىم ئىگىلەشكە مۇھتاج، خەلقىمىز كۆزىنى ئېچىشقا مۇھتاج، خەلقىمىز ھازىر يۈزلىنىۋاتقان رىقابەتتە ئۈتۈپ چىقىشقا مۇھتاج، خەلقىمىز سىرتقى دۇنيانى چۈشىنىشكە مۇھتاج، باشقىلارنىڭ قانداق ياشاۋاتقانلىقىنى ۋە ئۆزىنىڭ قانداق ياشاۋاتقانلىقىنى بىلىشكە، ئۆز مەدەنىيىتىنى ۋە ئىختىسادىنى گۈللەندۈرۈشكە، باشقىلار قانداق ياشىغان بولسا شۇنداق ياشاشقا مۇھتاج، خەلقىمىز باشقىلار قىلالىغان ئىشنى ئوزلىرىمۇ قىلالىشىغا مۇختاج. خۇددى ئەركىن سىدىق ئەپەندى ئېيتقانىدەك ئۇيغۇر خەلقى دۆت خەلق ئەمەس، باشقىلار قىلالىغان ئىشنى ئۇيغۇر خەلقىمۇ قىلالايدۇ. باشقىلار ھاۋادا ئۇچسا، ماريسلارغا چىقسا، دۇنيانى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان يېڭىلىقلارنى كەشىپ قىلسا، ئۇيغۇرلارنىڭمۇ قىلغۇدەك ئەقلى قابىلىيىتى بار، بىراق پەقەت بۇنىڭغا يېتەرلىك شارائىت يوق. ئۇنداقتا بۇنداق شارائىت قانداق كېلىدۇ؟ بۇ شاراھىتنى كىملەر يارتىپ بېرىدۇ؟ بۇ شارائىت پەقەت ئۆزىمىزدە، ئۆزىمىزنىڭ تىرىشچانلىقىدا. بىزگە خۇدادىن باشقا مەدەت بەرگۈچى ۋە ياردەم قىلغۇچى پەقەتلا ئۆزىمىز. بىز بۇنداق شارائىتلارغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن، بىر نىيەت بىر مەقسەتتە تىرىشىشمىزغا ۋە بىر-بىرىمىزگە يار-يۆلەكتە بولۇشىمىزغا تۇغرا كېلىدۇ. بىز پەقەت شۇنداق قىلغىنىمىزدا ئاندىن يۇقىرىقى پۈرسەتلەرنى يارىتالايمىز. بىز پەقەت بىر پۈتۈن گەۋدە بولۇپ، تىرىشچانلىق كۆرسەتكىنىمىزدە، ئاندىن ئۆزىمىزنىڭ پارلاق كەلگۈسىنى يارىتالايمىز.

ھەرقانداق ئادەمنىڭ ھاياتىدا مەلۇم ھەل قىلغۇچ رول ئوينىغان ئادەم ياكى شەيئى بولىدۇ. بۇ ھەل قىلغۇچ رول ئوينىغان ئادەم ياكى شەيئىنىڭ ئوينىغان رولى سەلبىي بولۇشمۇ مۇمكىن، ئىجابىي بولۇشمۇ مۇمكىن. ئەگەر ئۇ ئىجابىي بولسا كىشىلەرنىڭ پۈتۈن كەلگۈسىگە ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىشى مۇمكىن؛ ئەگەر سەلبى بولسا كىشىلەرنىڭ پۈتۈن كەلگۈسىگە سەلبىي تەسىر كۆرسىتىشى مۇمكىن. مەن كىچىك ۋاقتىمدا تۇرمۇشتىكى بىردىن-بىر كۆڭۈل ئاچىدىغان نەرسە يەنى مېنى خۇشال قىلىدىغان نەرسە كىنو بولۇپ، كىنو كۆرۈشكە بەكلا ھەۋەس قىلاتتىم. ئۇ چاغلاردا ياخشى بىر كىنونى كۆرۈش ئانچە ئاسان بولمىغاچقا ۋە كىنو قويىدىغانلارنىڭ كۈندە قويۇلغان كىنولارنىڭ ھەممىسىنى بىمالال كۆرۈۋېرىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارغا بەكلا ھەۋىسىم كېلەتتى. شۇنىڭ بىلەن بارا-بارا چوڭ بولسام چوقۇم كىنو قويۇدىغان ئادەم بولىمەن دەپ ئىرادە باغلىدىم. سەل چوڭ بولغاندىن كېيىن ماشىنىغا قىزىقىپ قالدىم ۋە شوپۇرلارنىڭ ماشىنا ھەيدەپ خالىغان جايغا بارىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، شوپۇرلارغا ھەۋەس قىلدىم، شۇنىڭ بىلەن شوپۇر بولۇش قارارىغا كەلدىم. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، تېخنىكومغا ئىمتىھان بەردىم، گەرچە ئىمتىھاندىن ئۆتكەن بولساممۇ، بىراق چاقىرىق قەغىزى كەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇشتىن ۋاز كېچىپ، بىرەر خىزمەت تېپىپ ئىشلەش قارارىغا كەلدىم. بۇ چاغدا مېنىڭ كېيىنكى ھاياتىمدا چوڭ ئۆزگىرىش پەيدا بولۇشىغا سەۋەپ بولغان بىر ئىش يۈز بەردى. ئوقۇتقۇچىمۇم ئۆيدىكىلەرگە خىزمەت ئىشلەپ، مەيلى ماڭا تېخنىكومدىن چاقىرىق قەغىزى كەلسۇن كەلمىسۇن، مېنىڭ تولۇق ئوتتۇرىدا داۋاملىق ئوقۇشۇمنىڭ بەك مۇھىملىقىنى، بولمىسا مېنىڭ ئىسراپ بولۇپ كېتىدىغانلىقىمنى ئۇلارغا ئۇقتۇردى ۋە ئۇلارنى ماقۇل كەلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن مەن باشقىلاردىن 3 ئاي كېچىكىپ تولۇق ئوتتۇرىغا كىردىم، تولۇق ئوتتۇرىنى ناھايىتى ياخشى نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى داڭلىق

دوختۇرلۇق مەكتەپلىرىگە ئۆتكەن بىرىنچى تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار قاتارىدا ئىچكىرىگە ئوقۇشقا باردىم.

ئۆسۈپ-يېتىلىۋاتقان بىر ياشقا نىسبەتەن، بۇ ياشنىڭ ئەتراپىدىكى مۇھىت، ئۇنىڭ قەلبىدىكى كىشى ۋە بۇ كىشىدىن ئالغان تەسىراتى، ئۇ ياشنىڭ كەلگۈسى يولنى قانداق تاللىشىدا ناھايىتى چوڭ رول ئويناپىدىغان بولۇپ، ئەگەر بۇ ياشنىڭ ئەتراپىدا مۇۋاپىقىيەت قازانغان كىشىلەر بولسا، ياكى ئۇ ياش شۇنداق كىشىلەرنى بىلسە، ئۇلارنى ئۆزىگە ئۇلگە قىلىشى، ئۇلارنىڭ باسقان ئىزىنى بېسىشنى ئۆزىنىڭ كەلگۈسى مەقسىدى قىلىشى مۇمكىن. شۇنىڭ بىلەن بۇ ياش شۇ مەقسىدىگە يېتىش ئۈچۈن تىرىشىشى مۇمكىن. بىزدە ھازىر شۇ ياشلىرىمىزغا ئۇلگە بولالايدىغان، شۇ ياشلىرىمىزنىڭ كەلگۈسىگە بۇاستە تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان ئادەملەر ياكى شۇنداق ئوبرازنى ياراتقانلار ناھايىتى كەم بولغانلىقى ئۈچۈن، نۇرغۇن ياشلىرىمىز ئۆزىگە كىمنى ئۇلگە قىلىشنى بىلمەيدۇ. بەزى تەشۋىق قىلىنۇاتقان ئۆگىنىش ئوبرازلار، ئەمەلىيەتتىن بەك يىراق بولغاچقا ياكى ياشلار قەلبىدىن يېتەرلىك ئورۇن ئالالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنۇمى دېگەندەك بولمايۋاتىدۇ. بۇنداق، بىر خىل ئەھۋال ئاستىدا، چەت ئەلدىكى ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ۋەتەندىكى ياشلار ئارىسىدا ئۆزىنىڭ ئوبرازىنى تىكلىشى، ئۇلارغا ياخشى ئۇلگە بولۇشى ناھايىتى مۇھىم. بۇنىڭلىق ئۈچۈن، چەت ئەلدىكى ھەر بىر ئۇيغۇر زىيالىي ئىمكانىيىتى يەتكەن دائىرە ئىچىدە، ئۆز كەچۈرمىشلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەربىيۋىي ئەھمىيىتى بار دەپ قارىغان تېمىلاردا يېزىپ ۋەتەندىكى ياشلارغا تەقدىم قىلىشى، ۋەتەندىكى ياشلارنى ئۆزلىرىنىڭ چەت ئەللەردە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىدىن خەۋەردار قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنى رىغبەتلەندۈرۈشى، ئۇلارغا ئۈمىد بېغىشلىشى، ئۇلارنىڭ كەلگۈسى ھاياتىغا ئىجابىي تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان ئوبرازلارنى يارىتىشى تولىمۇ زۆرۈر.

ئىلىم غەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچى ـ چەتئەل تىلى

يۇسۇپئىلى ياسىن:

سۆھبەتداشلارنىڭ ئۆگىنىش ئۇسۇلى، بولۇپمۇ چەتئەل تىلىنى ئۆگىنىشتىكى تەجرىبىسى ۋە باشقىلارغا قىلىدىغان تەۋسىيەسىنى ئاڭلاپ باققان بولساق.

مەمتىمىن ئەلا:

مەن چەتئەلدە يۈرۈش جەريانىدا ئىچىم دائىم ئاچچىق بولىدىغان ئىشلارنىڭ بىرى شۇكى، بىزنىڭ نۇرغۇن تالانتلىق ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئەگەر شارائىت يار بەرگەن ئەھۋال ئاستىدا چەتئەللەردە چىقىپ ئوقۇغان بولسا، بۇ يەردە خېلى نەتىجىلەرنى قازىنالايتتىكەن. مەن چەتئەلنىڭ ھەممە يېرىدىن دېگۈدەك كەلگەن ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىللە ئوقۇش، ئىشلەش ۋە بىللە پائالىيەت ئېلىپ بېرىش جەريانىدا شۇ نەرسىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىمكى، ئەگەر بىزگىمۇ پۇرسەت بېرىلسە باشقىلار قىلالىغانىنى بىزمۇ قىلالايدىكەنمىز. (ئەلۋەتتە، شۇ نەرسىنىمۇ ئېنىق بىلىپ تۇرىمەنكى، ئۇلارمۇ پۇرسەتنى ئۆزلىرى ياراتقان.) ھېلىمۇ ئېسىمدە، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقىتلىرىمدا، ئىلغار قاراشتىكى بىر نەچچىمىز كەلگۈسىمىز ھەققىدە نۇرغۇن تاتلىق خىياللارنى سۆرەتتۇق، لېكىن ككپ قىسمىمىز چەتئەلدە ئوقۇپ بىلىم ئېلىش دېگەن خىيالنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايتتۇق. بىرى، قولىمىز قىسقا بولسا، يەنە بىرى چەتئەل تىلى سەۋىيىمىز بەكلا تۆۋەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەتراپىمىزدا چەتئەلدە ئوقۇپ بىزگە رول مودېل ياكى ئۆگىنىش ئۇلگىسى بولغانلارمۇ بەكلا ئاز ئىدى. ئىچكىرىدىكى خەنزى ئوقۇغۇچىلار چەتئەلگە 80-يىللارنىڭ باشلىرىدا چىقىشقا باشلىغان بولسا، بىزدە بۇ بۇ ئون يىللاردىن كېيىنرەك باشلانغانىدى. شۇنىڭ بىلەن، دېلىغۇللۇق، ئۆزىگە

ئىشەنج قىلالماسلىق ۋە خىلمۇ خىل قىينچىلىق تۇپەيلىدىن، بىر تۈركۈم ئۇمىدلىك ياشلىرىمىز چەتئەلگە چىقىپ ئوقۇش پۇرستىدىن مەھرۇم قالدى.

ماڭا يېقىندا بىر نەچچە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى چەتئەلدە ئوقۇش نىيىتىدە خەت يېزىپ، مەسلىھەت سورىدۇ. مەن خوشاللىق بىلەن ياردەم بەرمەكچى بولدۇمىۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ چەتئەل تىلى سەۋىيىسىنىڭ بۇ يەردىكىلەرنىڭ تەلىپىدىن خېلىلا يىراقلىقىنى كۆرۈپ لەسسىدە بوپ قالدىم. شۇنداقتىمۇ ئۇلارنى رىغبەتلەندۈرۈپ تۇردۇم. دېمەك چەتئەل تىلى بىزنىڭ دۇنيانى چۈشىنىشىمىزدىكى بىر رۇجەكلا بوپ قالماي، بەلكى يەنە بىزنى چەتئەلدە ئوقۇشقا ئىگە قىلىدىغان يەنە بىر خىل پاسپورتتۇر.

مەن چەتئەل تىلىنى ئۆزلۈكىمدىن ئىككى يىلدىن ئارتۇقراق ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئۆگەنگەنىدىم. بولۇپمۇ ئىككىنجى يىلىدا تاشقى دۇنيا بىلەن بولغان پۈتكۈل ئالاقەمنى ئۈزۈپ، ئۆيگىلا بېكىنۋېلىپ، كۈنىگە ئون تۆت سائەتتىن ئۆگەنگەنىدىم. ئىزچىللىق، مېھنەت ۋە ئېنىق ئۆگىنىش نىشانى مېنىڭ تىل سەۋىيەمنى ئىنتايىن تېز ۋاقىت ئىچىدە يۇقىرى كۆتۈرگەنىدى. مېنىڭ چەتئەل تىلى ئۆگىنىش تەجرىبەمدىن شۇ نەرسە ئايان بولدىكى، پەقەت سىجىللىقنى ۋە ئەمەلىيلىكنى قوغلاشقان ئۆگىنىش ئۇسۇلىدىلا قىسقا مۇددەت ئىچىدە نەتىجە قازانغىلى بولىدۇ.

مەن ھازىر دوكتورلۇق تەتقىقاتىمنىڭ ئېھتىياجى سەۋەبىدىن فرانسۇز تىلىنى ئۆگىنىۋاتىمەن. بۇ جەريانىدا چەتئەلدىكى تىل مائارىپى مېنى ھەقىقەتەن قايىل قىلدى. بۇلارنىڭ تىل ئوقۇتۇشىدا يەنى بىرىنجى دەرىجىدىن تارتىپ تاكى ئۇنىڭدىن يۇقىرى دەرىجىگىچە بولغان دەرسخانا ئوقۇتۇشىدا پۈتۈنلەي ئۆگىنىلمەكچى بولۇنغان تىلدىلا سۆزلىشىش تەلەپ قىلىنىدىكەن. شۇڭا، بۇلار بىر تىلدىن يەنە بىر تىلغا تەرجىمە قىلىپ ئۆگىنىش دېگەن مېتودنى ھەرگىز قوللانمايدىكەن. بۇلار ئوقۇغۇچىلار نىشان تىلدا ئۆزىنى پاسسىپ ئىپادىلەش ئىقتىدارىنى (مەسىلەن ئوقۇش ۋە ئاڭلاش ئىقتىدارىنى

كۆرسىتىدۇ) ئەمەس، بەلكى ئاكتىپ ئىپادىلەش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشنى ئاساس قىلغاچقا، سۆزلىشىش بىلەن يېزىشنى تۇتقا قىلىپ ئۆگىتىدىكەن. مۇبادا بىر ئوقۇغۇچى كىتابنى سۈدەك ئوقۇپ بېرىپ، بىر ئېغىزمۇ سۆزلىيەلمىسە، بۇلارنىڭ نەزىرىدە يەنىلا يېتەرلىك ئەمەس ئىكەن.

دەرسلىك ماتېرىياللار بولسا ئىنتايىن ئىلمىي تۈزۈلگەن بولۇپ، ئاساندىن تەسكە تەدرىجىي ئۆتۈش ئۇسۇلى بىلەن ئاساسىنى قەدەممۇ قەدەم ۋە قايتا-قايتا پۇختىلاش مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىكەن. ئەڭ يېڭى خەۋەرلەرنىڭ لېنتىسىنىڭ قەرەللىك يوسۇندا دەرسىخانىدىن ئورۇن ئېلىشى تىل ئۆگىنىشنى بەكلا مەنىلىك پائالىيەتكە ئايلاندۇرىدىكەن. دەرس ئۆتۈشتە قانۇنىيەتلەرنى ئوقۇغۇچىلارغا بايقتىشتەك ئىندۇكسىيىلىك ئوقۇتۇش ئۇسۇلى كەڭرى قوللىنىدىكەن ۋە شۇ ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاكتىپ قاتنىشىشى رىغبەتلەندۈرۈلىدىكەن.

مېنىڭ فرانسۇز تىلى ئۆگىنىشىمدىكى يەنە بىر تەجرىبەم شۇكى، تىل ئۆگەنگۈچى چوقۇم ئۆزى ئۆگىنۈاتقان تىلنىڭ كۇلتۇرلۇق ئارقا كۆرۈنۈشى بىلەن پىششىق تونۇشۇپ چىقىشى كېرەك. بۇنداق بولغاندا، تىلنىڭ كۇلتۇرلۇك قاتلاملىرىنى ئوڭايلا قالمايلا، يەنە تىلنى خۇددى ئۇنىڭ كۇلتۇرلۇق كونتېكستىدە ئۆگىنۈاتقاندەك مەۋھۇم ھالەتنى شەكىللەندۈرگىلى بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇ ئۇسۇل ئۆگەنگۈچى بىلەن تىل كۇلتۇرى ئوتتۇرىسىدىكى ياتلىقنىڭ تەسىرىنى ئازايتىدۇ.

چەتئەلدە ئوقۇش

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئەڭ ئەھمىيەتلىك ئىش بولغان چەتئەلدە ئىش تېپىش، ئايلىق چىقىم، مەكتەپ ئۇقۇشۇش، چەتئەل تىلى ئىمتىھانى، ئۆي ئىجارىسى، قاتارلىقلار ھەققىدە ئۇچۇر بەرگەن بولسىڭىز. بۇنىڭ بىلەن چەتئەلگە چىقىپ ئوقۇماقچى بولغانلار ئىشەنچلىك بىلىمگە ئىگە بولاتتى.

مەمتىمىن ئەلا:

مېنىڭ قارىشىمچە، چەتئەلدە ئوقۇماقچى بولغان ھەر بىر ئادەمنىڭ نىشانى ۋە مەقسىتى چوقۇم ئېنىق بولۇشى كېرەك. مەن بىلگىنىمگە كېلىپ ئوقۇپ كەتكەن خېلى كۆپ ئوقۇغۇچىلارنى كۆردۈم. ئۇلار بىر قىسىم پۇل تېپىشقا بېرىلگەن ۋە ۋەدىسىدە تۇرۇپ كەتمەيدىغان بىر قىسىم ۋاستىچى شىركەتلەرنىڭ ياردىمىدە بۇ يەرگە كەلگەندى. لېكىن ئۇلارنىڭ خېلى بىر قىسمىنىڭ نىشانى تۇتۇق ۋە ئىرادىسى ئاجىز بولغاچقا، ئوقۇشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالمىدى.

يەنە بىر مۇھىم ئامىل دەل چەتئەل تىلىدا چوقۇم خەلقئارالىق چەتئەل تىلى ئىمتىھانلىرىدىن ئۆتۈش مەكتەپ ئوقۇشۇشنىڭ ئەڭ مۇھىم ھەم ئەھمىيەتلىي قەدەم-باسقۇچىدۇر. دەل ئاشۇ ئىمتىھانلار ۋە قوشۇمچە باشقا ئىمتىھانلار مەسىلەن GRE ۋە GMAT قاتارلىقلارغا ئىمتىھان بېرىش ئارقىلىق مەيلى ئامېرىكىدىكى ياكى مەيلى غەربىي ياۋروپادىكى دۆلەتلەرنىڭ ئالىي مەكتەپلىرىگە ئوقۇش مۇكاپات پۇلىنى ئىلتىماس قىلىشقا بولىدۇ. ئەگەر ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشەلمىگەندە، تۇرمۇشتىن

پۈتۈنلەي خاتىرجەم بولۇپ، پۈتۈن زېھنىنى ئۆگىنىشكە مەركەزلەشتۈرگىلى بولىدۇ. ئەگەر بۇ پۇلغا ئېرىشەلمىگەندە، بىر تەرەپتىن ئوقۇپ، بىر تەرەپتىن ئىشلەش يولىنىمۇ تاللاش كېرەك، گەرچە بۇ بىر قەدەر جاپالىق بولسىمۇ.

غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىدىكى كۆپ قىسىم ئالىي مەكتەپلەر چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ خىزمەت تېپىشىغا بەلگىلىك دەرىجىدە ياردەم بېرىدۇ. گەرچە بۇ خىزمەتلەرنىڭ كۆپ قىسمى تازىلىق قىلىش، باشقىلارنىڭ بالىلىرىغا قاراپ بېرىش، ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرىغا ياردەملىشىش قاتارلىق بىر قەدەر ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكلەردىن بولسىمۇ، بۇنىڭغا بېرىلىدىغان ئىش ھەققىنىڭ بىر قەدەر يۇقىرى بولۇشى چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۈندىلىك خراجەتلىرىنى قامدىشىغا تامامەن يېتىدۇ. ياۋروپالىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپ قىسمىمۇ بىر تەرەپتىن ئوقۇپ يەنە بىر تەرەپتىن ئىشلەش ئارقىلىق ئۆز تۇرمۇشىنى قامدايدۇ ۋە ئىقتىساد جەھەتتە ئامال بار ئاتا-ئانىسىغا تايىنىپ قالماسلىققا تىرىشىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىشلەپ ئوقۇش چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارنى ئۆزى تۇرۇۋاتقان جەمئىيەتنىڭ بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرى بىلەن تونۇشتۇرىدۇ.

غەربىي ياۋروپادا ئايلىق ئۆي ئىجارىسى، يەنى بىر كىشىلىك ئوقۇغۇچىلار ياتاق ئىجارىسى (ياۋروپادا كۆپ ھاللاردا بىر ئوقۇغۇچى بىر كىچىك ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ ئايرىم تۇرىدۇ) ئادەتتە 200 ياۋرودىن 400 ياۋروغىچە (2000 يۈەن خەلق پۇلىدىن 4000 يۈەن خەلق پۇلىغىچە) بولۇپ، شۇ يەرنىڭ نورمال تۇرمۇش ۋە ئىقتىساد سەۋىيىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا بەكمۇ قىممەت ئەمەس. بەزىدە بۇنىڭدىنمۇ سەل ئەرزانراق ئۆيلەرمۇ چىقىپ قېلىشى مۇمكىن.

ياۋروپا ئالىي مەكتەپلىرى بىلەن ئامېرىكا ئالىي مەكتەپلىرىنى سېلىشتۇرغاندا شۇ نەرسە ئېنىقكى غەربىي ياۋروپا ئالىي مەكتەپلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ ئوقۇش پۇلى

ياكى كۆتۈرۈۋېتىلگەن ياكى بەكلا ئەرزان. مانا بۇ دۇنيادىكى نۇرغۇن چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارنى جەلپ قىلىشتىكى مۇھىم ئامىلدۇر. ئامېرىكىنىڭ ئالىي مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش مۇكاپات بىلەن تەمىنلەش مۇمكىنچىلىكى بىر قەدەر كۆپ بولسىمۇ، ئادەتتە ئوقۇش پۇلى خېلىلا قىممەت. لېكىن، ئامېرىكىدا بىرەر بازارلىق پەندە ئوقۇش پۈتتۈرگەن چەتئەللىك ئوقۇغۇچىنىڭ خىزمەت تېپىشى ياۋروپادىكىدەك قىيىن بولمايدۇ.

گۆھەر يۈسۈپ:

جەمىيەتنىڭ كۇنىدىن كۇنگە تەرەققى قىلىشىغا ئەگىشىپ، ھەم كىشىلەرگە قويغان تەلىپىنىڭ يۇقىرى بولۇشىغا قاراپ، بەلكىم چەتئەللەردە ئوقۇپ ئوز بىلىمىنى مۇكەممەلەشتۈرۈپ كىلىشنى ئويلايدىغان ياشلىرىمىزمۇ ئاز بولمىسا كېرەك. مانا مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن گېرمانىيەگە چىقىپ ئوقۇش ئارزۇسى بار بولغان دوستلارغا ياردىمى بولۇپ قىلىشى ئۈچۈن، توۋەندە مەن گېرمانىيەدە ئوقۇشقا ئىلتىماس قىلىش ئەھۋاللىرى توغرىسىدا قىسقىچە توختىلىپ ئوتمەكچىمەن.

1. گېرمانىيەدە ئوقۇشقا ئىلتىماس قىلىش ئۈچۈن سىز چوقۇم ئالدى بىلەن بارلىق ماتېرىياللىرىڭىزنى(يەنى، مەملىكەتلىك بىر تۇتاش ئېلىنىدىغان تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈش ئىمتىھان نەتىجىسى، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن دىپلوم، باكالاۋۇرلۇق ئۇنۋان كېنىشكىسى، ئالىي مەكتەپتىكى بارلىق نەتىجىلىرىڭىز قاتارلىقلارنى) گېرمانىيەنىڭ بېيجىڭدا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسى مەدەنىيەت بولۇمىنىڭ "گېرمانىيەگە چىقىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماتېرىياللىرىنى تەستىقلاش" ئىشخانىسىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ياكى تەستىقىدىن ئوتكۈزۈشىڭىز كېرەك. بۇ ئىشخانىنىڭ تەستىقىدىن ئوتكۈزۈلمىگەن

ماتېرىياللار بىلەن گېرمانىيەدىكى ھەر قانداق ئۇنىۋېرسىتېتلارغا ئوقۇشقا ئېلتىماس قىلىش مومكىن بولمايدۇ. گېرمانىيەدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلار پەقەت سىزنىڭ ئاشۇ ئوز ئەلچىخانىسىنىڭ يۇقىرىدىكى ئىشخانىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئوتكۇزۇلگەن ماتېرىياللارنىلا ئېتىراپ قىلىدۇ. بۇ توغرىسىدا تېخىمۇ كوپ ئۇچۇرلارغا ئىگە بولاي دىسىڭىز توۋەندىكى تور بەتنى زىيارەت قىلىڭ:

http://www.deutschebotschaft_china.org/cn/kultur/aps/

2. گېرمانىيە بانكىسىنىڭ بېيىجىڭدىكى شوبە بانكىسى (Deutsche Bank) غا6000 ياۋرۇ ئەتراپىدا كاپالەت پۇلى قويۇشىڭىز كېرەك. بۇ پۇلنى گېرمانىيەگە كەلگەندە ھەر ئايدا 500 ياۋرۇدىن ئېلىپ ئىشلىتىسىز. ئەڭ ئاخىرىدا 1500 ياۋرۇ قالغاندا بۇ پۇل ۋاختىنچە توڭلىتىپ قويىلىدۇ. كېيىن قاچان گېرمانىيەدىن پۈتۈنلاي ئايرىلىپ كەتمەكچى بولغىنىڭىزدا ياكى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ بىرەر يەردىن خىزمەت تاپقاندىن كېيىن چەتئەللىكلەرنى باشقۇرۇش ئىدارىسىغا بېرىپ ئۇلاردىن ئۇ پۇلنى توڭلىتىشنى بىكار قىلىش توغرىسىدىكى ئىسپاتنى ئېلىپ ئاندىن ئۇ پۇلىڭىزنى ئالالايسىز.

3. ئادەتتە گېرمانىيەدىكى مەكتەپلەرگە ئېلتىماس قىلىش ئۈچۈن سىزنىڭ ئاز دېگەندە 600-800 سائەتكىچە تىل ئۆگەنگەنلىك ئىسپاتىڭىز بولۇشى كېرەك. ئەگەر 600سائەتلىك ياكى 800 سائەتلىك تىل ئىسپاتىڭىز بولسا، بۇلارنى ئوزىڭىزنىڭ يۇقىرىدىكى ئىشخانىنىڭ تەستىقىدىن ئوتكۇزگەن بارلىق ماتېرىياللىرىڭغا قوشۇپ گېرمانىيەدىكى ئۇنىۋېرسىت ياكى يۇقىرى دەرىجىلىك مەخسۇس كەسپى مەكتەپلىرى (Fachhochschule گە ئەۋەتىپ ئوقۇشقا ئېلتىماس قىلالايسىز ھەم شۇ مەكتەپتىن ئوقۇش ئالاقسى ئالالايسىز. ئۇ ئوقۇش ئالاقسىدە سىز شۇ مەكتەپتە ئوقۇشقا رەسمى كىرىشتىن بۇرۇن چوقۇم ئۇلارنىڭ DSH(Deutsche Sprachprüfung für den)

Hochschulzugang ausländischer Studienbewerber\innen)

تىل ئىمتىھانىغا قاتنىشىشچىلار كېرەكلىكى يېزىلغان بولىدۇ، شۇ ئوقۇش ئالاقىسى بىلەن بۇ ئىمتىھانغا قاتنىشىش سالاھىيىتىگە ئېرىشىسىز. ئەگەر DSH دىن ئوتۇپ بولغان بولسىڭىز ئەلۋەتتە بىۋاستە كەسپى ئوقۇشىڭىزنى باشلاپ كېتەلەيسىز.

DSH بۇ بىر خىل تىل ئىمتىھانى بولۇپ، گېرمانىيەدىكى ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇشنى خالايدىغان بارلىق چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ بېرىشى شەرت بولغان مۇھىم تىل ئىمتىھانىدۇر. ئەگەرDSH ئىمتىھانغا قاتنىشىپ بۇ ئىمتىھاندىن ئوتىسىڭىز شۇ مەكتەپتە شۇنىڭدەك ئاساسى جەھەتتىن گېرمانىيەنىڭ ھەر قايسى ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدە ئوقۇش سالاھىيىتىگە ئېرىشەلەيسىز.

ئادەتتە DSH تىل ئىمتىھانى توۋەندىكى 5باسقۇچنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ:

1) ئوقۇپ چۈشىنىش، بۇنىڭدا سىزگە بىر پارچە تېكىست بېرىلىدۇ، ئۇنى بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە ئوقۇپ چىقىپ چۈشەنگىنىڭىز بويىچە شۇنىڭ مەزمۇنىغا ئائىت چىقىرىلغان سوئاللارغا جاۋاب بېرىسىز.

2) ئاڭلاپ چۈشىنىش، بۇنىڭدا سىزگە بىر بولسا ئوقۇتقۇچى بىر تېكىستنى نورمال سۈرەتتە 2 قېتىم ئوقۇپ بېرىدۇ ياكى بولمىسا ئۇنىڭغۇ لېنتىسىغا ئېلىنغان تېكىستنى ئالدى كەينى بولۇپ 2 قېتىم قويۇپ بېرىدۇ. ئاندىن شۇ ئاڭلىغانلىرىڭىزغا ئاساسەن شۇ تېمىغا ئائىت چىقىرىلغان سوئاللارغا جاۋاب يېزىپ چىقىسىز.

3) تېكىست يېزىش، بۇنىڭدا سىزگە بىر تېما بېرىلىدۇ. سىز شۇ تېمىنى چوڭىدىگەن ھالدا بىر ماقالە يېزىپ چىقىسىز.

4) گراماتىكا قىسمى ، بۇنىڭدا گراماتىكىغا ئائىت سوئاللارغا جاۋاب بېرىسىز.

5)ئېغىزچە ئىمتىھان قىسمى، بۇنىڭدا ئەگەر سىز مانا يۇقىرىدىكى 4 يېزىق قىسمىدىن ئوتتۇرا تىل ئىمتىھانىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچى بولغان بۇ ئىغىزچە ئىمتىھانىغا تەكلىپ قىلىنىسىز. بۇنىڭدا سىزگە بىر تېكىست ياكى بىرەر دىياگرامما، ياكى رەسىملىك چۈشەندۈرۈشكە ئائىت مەزمۇنلار بار بولۇپ، سىز ئۇنى ئىمتىھان ئالغۇچى كىشىگە ئىغىزچە تەسۋىرلەپ بايان قىلىپ بېرىسىز.

مانا بۇ 5 باسقۇچنى تامامlاپ تىل ئوتتۇرا ئوتتۇرا گېرمانىيەدىكى مەكتەپلەردە ئوقۇش سالاھىيىتىگە ئېرىشەلەيسىز.

DSH دىن باشقا يەنە بىر خىل "TestDaF " دەپ ئاتىلىدىغان تىل ئىمتىھانى بولۇپ، بۇمۇ يۇقىرىدا ئەيتىپ ئوتتۇرا ئەنە 5 باسقۇچتىن تەركىپ تاپىدۇ. ئەگەر TestDaF تىكى نەتىجىگە يۇقىرى بولسا DSH بەرمەيلا ئۇنىۋېرسىتېتلارغا بىۋاستە ئوقۇشقا كىرەلەيسىز. يەنى بۇ ئىمتىھاننى بېرىپ ئۇنىۋېرسىتتا ئوقۇش ئۈچۈن چوقۇم ھەر بىرىدىن ياكى ئاز ئادىگەندە 3 قىسمىدىن تولۇق نومۇر 5نى ، قالغىنىدا 4 نومۇر ئالغان بولۇشىگە كېرەك. قىسقىسى، ئالغان نەتىجىگە 4نومۇردىن تۆۋەن بولماسلىقى كېرەك. ئەگەر بۇ ئىمتىھانىدىكى نەتىجىگە يۇقىرىدا دەپ ئوتۇپ كەتكەن نومۇردىن سەل پەرقلىنىپ تۆۋەنرەك چىقىپ قالغان بولسا بۇ يەردىكى يۇقىرى دەرىجىلىك مەكتەپ كەسپى مەكتەپلىرىدە(Fachhochschule= FH) ئوقۇش سالاھىيىتىگە ئېرىشەلەيسىز. پەۋقۇلاددە تۆۋەن بولسا يەنى ھەممە باسقۇچتىن 3 نومۇر بولسا(ئەڭ تۆۋەن نومۇر چېكى يەنى بىزنەڭ 60 نومۇر بىلەن تەڭ دىيەرلىك) FH غىمۇ كىرەلمەيسىز. لىكىن تىلغا قويغان تەلىپى ئانچە يۇقىرى بولمىغان بەزى كەسىپلەرگە كىرىپ ئوقۇيالىشىڭىزمۇ مومكىن. قىسقىسى تىل ئوتتۇرا ئوتتۇرا ئوتتۇرا ئوتتۇرا يۇرۇپ ياكى شۇ تىلنى پىشىشق ئىگەللىماي تۇرۇپ بىرەر كەسپىنى باشلاش ھەقىقەتەن قىيىن.

مانا بۇ يۇقىرىدىكى مەزمۇنلار گېرمانىيەدىكى ئالىي مەكتەپلەرگە ئىلتىماس قىلىش توغرىسىدىكى مۇھىم بولغان ئۇچۇرلاردۇر.

ئەمدى بەلكىم سىز مەندىن ئۇ يەردە بىر تەرەپتىن ئوقۇپ بىر تەرەپتىن خىزمەت قىلىش پۇرسىتىنىڭ بار-يوقلىقىنى سورىشىڭىز مومكىن.

ئادەتتە گېرمانىيەدە تىل كۇرسىدا يەنى شەخسى تىل مەكتەپلىرىدە تىل ئۇگۇنۇۋاتقان مەزگىلىدە چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىشلەش ھوقۇقى بولمايدۇ. ئەگەر سىز گېرمانىيەدىكى مەلۇم بىر ئۇنۋېرسىتېتنىڭ DSH تىل ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلىش كۇرسىدا ئوقۇۋاتقان بولسىڭىز، پەقەت تەتىلدە ئىشلەشكە رۇخسەت قىلىنىدىغان 90 كۈنلۈك ئىشلەش رۇخسەتنامىسى بېرىلىدۇ. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، گېرمانىيەدىكى ھەر بىر رايۇنىدىكى بەزى ئۇنۋېرسىتېت مەكتەپلەرنىڭ بەزى تۈزۈملىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن، شۇ ئۇنۋېرسىتېتلارنىڭ تىل كۇرسىلىرىدا ئوقۇۋاتقانلارغا ئىشلەش رۇخسەتنامىسى بېرىلمەيدىغانلىقىنى باشقا شەھەردە ئوقۇۋاتقان دوستلاردىن ئانچە مۇنچە ئاڭلاپ قالىمەن.

ئەگەر سىز رەسمى بىر ئۇنۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىسى سالاھىيىتىگە ئېرىشسىڭىز، يەنى كەسىپكە چۈشۈپ بولسىڭىز، سىزنىڭ ۋىزىڭىزغا 90 كۈن پۈتۈن كۈن ياكى 180 كۈن يېرىم كۈن ئىشلەش رۇخسەتنامىسى قوشۇپ يىزىپ بېرىلىدۇ. بۇ دېگەنلىك سىز بىر يىلدا 90 كۈن پۈتۈن ئىشلىيەلەيسىز، ياكى بولمىسا 180 كۈن يېرىم كۈنلۈك ئىشلەش ھوقۇقىغا ئىگە بولالايسىز دېگەنلىكتۇر.

ئەمدى بۇ تەرەپتە ئوقۇشتىن سىرت خىزمەت تېپىش ئەھۋالى قانداق دېگەنىدە، بۇ ئەھۋال شەھەر بىلەن شەھەرنىڭ شارائىتلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن، خىزمەت

تىپىش ئەھۋالىمۇ ئوخشمايدۇ. لېكىن ھەمە ئىش ئادەمنىڭ ئوزىنىڭ ئىزدىنىشىگە، تىرىشچانلىقىغا باغلىق ئىشلاردۇر. قانداقلا بولمىسۇن ئىزدەنىسىڭىز چوقۇم چىقىشى مومكىن. چۈنكى ئوقۇغۇچىلار ئانچە كوپ ھەق تەلەپ قىلىپ كەتمەيدۇ، ئىشلىگىنىگە تۈشلۈق ھەق بېرىلىدۇ. مەسىلەن: بۇ يەردە رېستۇرانت، قەھۋەخانا، زاۋۇتلاردا ئىشلەپ قالسىڭىز، سىزگە بېرىلىدىغان ھەق ئەڭ تووەن دېگەندە 5-6.5 ياۋرۇغىچە(50-60 يۈەن خەلق پۇلى ئەتراپىدا)بولىدۇ. ئاساسى جەھەتتىن ئالىدىغان ئىش ھەققىڭىزمۇ ئوزىڭىز تاپقان خىزمەتلەرگە باغلىق بولىدۇ. مۇقىم بىر باھانى ئىنىق بېكىتكىلى بولمايدۇ.

ئادەتتە بۇ يەردە بىر ئايلىق تۇرمۇش، ياتاق، يىمەك-ئىچىمەك، سۇغۇرتا ھەققى(بۇ يەردە ھەر بىر كىشى چوقۇم سۇغۇرتىغا قاتنىشىشى شەرت) ۋە باشقا قوشۇمچە چىقىملارنى قوشقاندا تەخمىنەن 500ياۋرۇ(تەخمىنەن 5000 يۈەن خەلق پۇلى) كېتىدۇ، بەك تىجەپ ئىشلەتسە بەلكىم 400 ياۋرۇ يېتىشمۇ مومكىن.

مەن ۋەتەن ئىچىدىكى گېرمانىيەدە ئوقۇش ئارزۇسى كۈچلۈك بولغان دوستلارنىڭ سەمىگىمۇ تووەندىكى ئىشنى سەلىپ قويۇشنى مۇۋاپىق كوردۇم:

مەن ئەينى ۋاقىتتا ھاننوۋەردىكى بىر شەخسى تىل مەكتىنىڭ ئالاقىسى ئارقلىق 3 ئايلىق ۋىزا ئېلىپ گېرمانىيەگە ئوقۇشقا كەلگەن ئىدىم. بۇرۇن تىل كۇرسلىرىنىڭ ئالاقىلىرى بىلەن ۋىزا ئىلىش ھازىرغا سلىشتۇرغاندا خېلىلا ئاسان ئىدى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ھازىر تىل مەكتەپلىرىنىڭ ئالاقىلىرى بىلەن ۋىزا ئېلىش بەكلا تەسلىشىپ كېتىپتۇ. شۇڭا مېنىڭ بۇ تەرەپكە چىقىپ ئوقۇش ئارزۇسى بار دوستلارغا تەۋسىيە قىلىدىغىنىم، بولسا تىلنى ۋەتەن ئىچىدە پۇختا ئىگەللەپ ئاندىن بۇ يەردىكى ئۇنىۋەرسىتلارغا ئىلتىماس قىلسىڭىز مەيلى ئىختىساد ياكى باشقا جەھەتلەردىن بولسۇن

كوپ ئۇتۇۋالايسىز. مەن دىمسەممۇ دوستلارغا ئايان، بۇ تەرەپنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ۋەتەنگە سىلىشتۇرغاندا راۋۇرۇس ئۇستۇن. شۇڭا دوستلارنىڭ ئاۋال تىلىنى ۋەتەندە مەسىلەن: بېيجىڭ چەت تىل ئۇنىۋېرسىتېتى، شاڭخەي تۇڭجى(同济) ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغۇچىلار چىققىنى ياخشى دەپ ئويلايمەن. ئەلۋەتتە بۇ مېنىڭ شەخسى قارىشىم، قايسى يولنى تاللاش ھەر بىر ئادەمنىڭ ئوزىنىڭ شارائىتىغا باغلىق ئىشلاردۇر.

ياۋروپادىكى بىر قىسىم دۆلەتلەرنىڭ مۇسۇلمانلارغا قاراتقان تۇزۇملىرى توغرىسىدا

يۇسۇپئېلى ياسىن:

2006ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا، فرانسىيىدە مۇسۇلمان قىزلارنىڭ مەكتەپتە رومال ئارتىپ يۈرۈشىنى چەكلىگەنلىك تۇپەيلى نامايىش ۋە مالىمانچىلىقلار بولۇپ ئۆتتى. بۇ ھەقتە بىر ماتېرىيالدىن بىلىشىمچە، فرانسىيە ئوخشىمىغان مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۆز دۆلتىدە ئىچىدە خاسلىقىنى ساقلاپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى ئانچە خالاپ كەتمەيدىكەن. يەنە جاھان كۆرگەن بىر كىشى بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: "ئامېرىكا گەرچە چەكلىمىسىمۇ، لېكىن ئوخشىمىغان مەدەنىيەتلەرنى يۇغۇرۇۋېتىش تەرەپدارى، كانادا بۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ. كانادا ئوخشىمىغان مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۆز خاسلىقىنى ساقلىغان ئاساستا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى قانۇن يولى بىلەن كاپالەتكە ئىگە قىلغان" ئۇنداقتا سىز تۇرۇۋاتقان ياكى تۇرغان مەملىكەتتە بۇ مەسىلىگە قانۇنىي نۇقتىدىن قانداق مۇئامىلە قىلىدۇ؟ ئەمەلىيەتتە قانداق مۇئامىلە قىلىۋاتىدۇ؟

گۆھەر يۇسۇپ:

ھەممىزگە مەلۇم، 11-سىنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن پۈتۈن دۇنيادىكىلەرنىڭ مۇسۇلمانلارغا بولغان قارىشى بۇرۇنقىغا قارىغاندا بىر قەدەر ئۆزگىنى تارتقان ئاساستا، خۇددى ئەتراپىدىكى ھەممە مۇسۇلمانلارنىڭ قىسقىسى، چېچى، قاش-كۆزلىرى قارا، ساقاللىق كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ كۆزىگە تروررچىدەكلا كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى. بەزىدە بۇ خىل ئەھۋاللار بەزى ئۇقۇشماسلىقلارنىمۇ ئىلىپ كەلدى. مەسىلەن: ئۆتكەن يىلى يەنى 2005-يىلى 7-ئايدا لوندوندىكى Kings Cross پويىز ئىستانسىنى پارتلىتىش ۋەقەسى ھەم شۇ ۋەقەنى تەكشۈرۈش جەريانىدا بىر گۇناھسىز برازىلىيەلىك ياش يىگىتنىڭ ساقچىلار تەرىپىدىن خاتا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى بەلكىم ھەممىزنىڭ ئېسىدە بولۇشى مۇمكىن. كېيىن مەتبۇئاتلاردا بۇ يىگىتنىڭ تەقى-تۇرقىنىڭ سەل مۇسۇلمانلارغا ئوخشاپ كېتىدىغانلىقى، ھەم قېرىشقاندەك ئۇ يىگىتنىڭ نەق مەيدانىدا ساقچىلارنى كۆرۈپ قاچقانلىقى بۇ ۋەقەگە ئۇدۇل كېلىپ قېلىپ خاتا ئېتىپ ئۆلتۈرگەنلىكى توغرىسىدا بىر مۇنچە ئۇچۇرلار بېرىلدى.

يېقىنقى بىر قانچە يىللاردىن بېرى، ياۋروپادىكى بىر قىسىم دۆلەتلەردە پارتلىتىش ۋەقەلىرىنىڭ تولا يۈز بېرىشىگە ئەگىشىپ، ھەم كۆپىنچە جىنايەت گۇماندارلىرىنىڭ مۇسۇلمان بولۇپ چىقىشى بىلەن، ياۋروپا دۆلەتلىرى مۇسۇلمانلارغا قاراتقان تۈزۈملىرىنى بىر قەدەر كۈچەيتتى. ھەتتا مۇسۇلمانلارنىڭ كىيىنىشىگە چەكلىمىلەرنى قويۇشتەك تۈزۈملەرنىمۇ ئورنىتىپ چىقتى. مەسىلەن: مۇسۇلمان ئوقۇغۇچى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ياغلىق چىگىشىنى چەكلەشكە ئائىت تۈزۈلگەن قانۇنلار. توۋەندە مەن بۇ ھەقتە قىسقىچە توختالماقچى.

ئېسىمده قىلىشچه ئۆتكەن يىلىغۇ دەيمەن، گېرمانىيەنىڭ بىر تېلېۋىزىيە قانىلىدا فرانسىيەدىكى مەكتەپلەردە ياغلىق چىگىشنى چەكلەش توغرىسىدىكى مەخسۇس هوججەتلىك قىلمىنى كورگەن ئىدىم. ئۇنىڭدا مۇخبىر فرانسىيەدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان بىر ئەرەب قىزنىڭ زىيارەت قىلغان ئىدى. ئۇ قىزنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ دىيىشچە، ئۇلار قىزنىڭ ياغلىق چىگىشىڭ كىرەك دەپ كەتمىسمۇ، ئۇ قىز ئوزلىكىدىن خالاپ چىگىدىكەن، قالغان ئىككى قىزى چەگمەيدىكەن. لىكىن فرانسىيەنىڭ ياغلىق چىگىشنى چەكلەش توغرىسىدىكى چىقارغان قانۇنىدا، مۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مەكتەپكە ياغلىق چىگىپ كىلىشگە يول قويۇلمايدىكەن. پروگراممىدا كورگەنلىرىمگە ئاساسلانغاندا، ھەر كۈنى ئەتىگىنى مەكتەپنىڭ ئالدىدا بىر-ئىككى ئوتۇتقۇچى مەخسۇس تەكشۈرۈپ تۇرۇدىكەن. بېشىغا ياغلىق چىگىۋالغان قىزلار مەكتەپنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ياغلىقىنى ئىلىۋىتىپ كىرىدىكەن. دەرستىن چۈشۈپ مەكتەپتىن قايتقاندا، مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقىپلا ياغلىقىنى چىگىپ ماڭدىكەن. مۇخبىر ئۇ كىچىك قىزدىن نىمىشقا ياغلىق چىگىدىغانلىقىنى، ئاتا-ئانىسىنىڭ بېسىم قىلىدىغان-قىلمايدىغانلىقىنى سورىغاندا، ئۇ قىز:" ئاتا-ئانام ماڭا ياغلىق چىگ دەپ بېسىم قىلمايدۇ. ئۇلار سەن خالساڭ چىگ، بولمىسا چەگمىسەڭمۇ بولىدۇ."دەيدۇ، ئۇ قىز يەنە گېپىنى داۋام قىلىپ: " مەن ياغلىق چەگسەم ئوزەمنى بەك ئازادە، ئەركىن ھىس قىلىمەن. قىسقىسى كىچىكىمدىن چىگىپ كونگەچكە، تا ھازىرغا قەدەر بېشىمدىن ئالماي كېلىۋاتىمەن. ئەلۋەتتە بۇ ھەم مېنىڭ دىنىمغا بولغان ساداقىتىم. لېكىن ياغلىق چەگكەنلىك بىلەنلا كىشى قانداقتۇ باشقا يولغا كىرىپ قالغانلىقنى بىلدۇرمايدۇ ياكى خۇددى ھازىرقى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىكى تېرورچىلاردىن بولۇپ قالمايدۇ، مەكتىپىمىز ياغلىق چىگىپ مەكتەپكە كىلىشمىزنى چەكلەيدۇ. مەن مەكتەپنىڭ تۈزۈمنى ھورمەت قىلىمەن. شۇڭا ھەر قىتىم مەكتەپنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئېلىۋىتىمەن. لېكىن بىراقلا

ئىلىۇەت دېسە كۆنەلمەسلىكىم مۇمكىن، چۈنكى مەن كىچىكىمدىن تارتىپ كونگەن.."دەپ ئوز ئويلىغانلىرى سوزلىگەن ئىدى. بۇ فىلىمدە يەنە مۇخبىر بىر قىسىم جەمئىيەتتە تەسىر بولغان بىر قانچە جەمىيەتشۇناسلارنىمۇ زىيارەت قىلغان ئىدى. بۇ مەخسۇس فىلىمنى بىر يىل ئالدىدا كورگەن بولغاچقا، بەزى يەرلىرى دىگەندەك ئىسىمدە قالماپتۇ.

يۇقىرىدىكى بايانلىرىم قانداقتۇ ھازىرقى فرانسىيەنىڭ بۇ توغرىسىدىكى ئەھۋالىغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ، چۈنكى بۇ بىر يىل ئالدىدا تېلېۋىزوردا كورسىتىلگەن ئىش. بەلكىم فرانسىيە بۇ توغرىسىدا باشقا قانۇن تۈزۈملەرنى ئوزگەرتكەن بولىشمۇ مۇمكىن ياكى ئوزگەرمىگەن بولىشمۇ مۇمكىن، بۇ تەرىپى ماڭا نائېنىق. بۇ تېمىنى يازغۇچە بۇ پروگراممنى كورگىنىم ئىسىمگە كېلىپ قىلىپ بۇ يەردە قىستۇرۇپ ئوتكۇم كەلدى، خالاس.

توردىن بۇ توغرىسىدىكى ئۇچۇلارنى ئىزدەپ توۋەندىكى خەۋەرنى ئوقۇپ قالدىم ھەم بۇ يەردە تەرجىمە قىلىپ يېزىپ قويۇشنى لايىق تاپتىم:

"فرانسىيە ھوكۇمتى مەكتەپلەردە دىننى تۇسنى ئالغان ھەر قانداق سىمۇوللارنى تاقاش ياكى چىگىش قاتارلىقلارنى چەكلەش توغرىسىدا قانۇن چىقارغان. بۇ قانۇن جەمى 3پاراگراپتىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، بۇنىڭدا ئادەتتە ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتە دىننى تۇسنى ئالغان، <ئالاھىدە كوزگە چىلىقىپ تۇرىدىغان> كىيىم-كىچەك، دىنىي بەلگىلەرنى تاقاشنى چەكلەش، يەنى مۇسۇلمانلارنىڭ ياغلىق چىگىشنى، خرىستىيانلارنىڭ كىرىست بەلگىسى تاقاشنى، يەھۇدىلارنىڭ كىپپا (باش كىيىمى) كىيىشنى چەكلەش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئوز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بۇ قانۇن 2004-يىلى 9-ئايدىن باشلاپ كۇچكە ئىگە قىلىنغان.(بۇ ئۇچۇر توۋەندىكى تور بەتتىن تەرجىمە قىلىنىپ ئېلىندى:

http://religion.orf.at/projekt02/news/0401/ne040107_frankreich_religi

ons_symbole_fr.htm (

ئەمدى گېرمانىيىگە كەلسەك، گېرمانىيە مەتبۇئاتلىرىدا بۇ توغرىسىدا ئوخشىمىغان كوز قاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ تۇرۇدۇ.

گەرچە گېرمانىيە فىدراتسىيىسى ئاساسىي قانۇن سوت مەھكىمىسى(Bundesverfassungsgericht) گېرمانىيەدىكى ھەر قايسى ئوبلاستلارنىڭ مەكتەپتە زادى ياغلىق چىگىشنى قانۇن ئارقىلىق چەكلەش-چەكلىمەسلىك توغرىسىدا ھەر قايسى ئوبلاستلارنىڭ ئوز ئالدىغا قارار چىقىرىشنى ئىنىق قىلىپ بەلگىلىگەن بولسىمۇ، ھازىرغا قەدەر ھەر قايسى ئوبلاستلار بۇ توغرىسىدا ئوخشاش بىر پىكىر بىرلىكىگە كىلەلمىگەن. بۇ توغرىسىدا خېسسېن (Hessen) ئوبلاستىنىڭ مەدەنىيەت مىنىستىرى ، ھەر قايسى ئوبلاستلارنىڭ پىكىر بىرلىكىنىڭ يوقلىقىنى شۇ ئوبلاستلارنىڭ ئەھۋاللىرىغا قاراپ، نورمال ئەھۋال دەپ قارىغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتىغايىن-پفالس (Rheinland-Pfalz) ئوبلاستىنىڭ مەدەنىيەت مىنىستىرى دوغىس ئانېن (Doris Ahnen) خانىم تەكىتلەپ:" بۇ مەسىلىنىڭ ھەر قايسى ئوبلاستلاردا ئوخشىمىغان تەسىرلەرنى پايدا قىلىدۇ، چۇنكى ھەر بىر ئوبلاست مەكتەپلىرىدە چەتئەللىكلەرنىڭ تارقىلىشى تەكشى ئەمەس" دىگەن. بۇ خانىمنىڭ كوز قارىشى بويىچە ھازىر بار بولغان تۇزۇملەرنىڭ يىتەرلىكلىكىنى، بۇ توغرىسىدا ئالاھىدە قانۇن چىقىرىشنىڭ زۇرۇرىيىتى يوق ئىكەنلىكىنى ئۇ خانىمنىڭ بىر ۋاكالتىچىسى سوزلەپ ئۆتكەن.

بغاندېنبۇرگ (Brandenburg) ئوبلاستىنىڭ مەدەنىيەت مىنىستىرى شتېفېن

غايخې (Steffen (Reiche ئەپەندىم بۇ خىل دەللىلەشنى تازا قوللاپ كەتمەيدىغانلىقىنى ھەم ھار قايسىلىرىنىڭ "ياغلىق چىگىشنى قوللاشقا ئالاھىدە پايانداز" سىلىشتىن ئاگاھلاندۇرغانلىقىنى ئەيتقان. دىمەك مانا مۇشۇنداق ئوخشاش بولمىغان كوز قاراشلارنى كۆرۈپ تۇرىمىز.

(يۇقىرىقى مەزمۇنلار 2003.11.11 چىقىرىلغان ئۇچۇردىن ئېلىندى)

2004-يىلى 1-ئاينىڭ 13-كۈنىدىكى خەۋەرلەرگە ئاساسلانغاندا، گېرمانىيەنىڭ بادېن ۋۈرتېمبېر ئوبلاستىكى CDU/FDP پارتىيەسى رەھبەرلىكىدىكى ھوكۇمەت باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ مەكتەپتە ياغلىق چىگىشنى چەكلەش توغرىسدا مەخسۇس بىر قانۇن تىزىسى تۇزۇپ چىققان. بۇ تىزىسنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسلانغاندا مەزكور ئوبلاستتا گەرچە خىرىستىيانلارنىڭ كىرىست بەلگىسى تاقىشنى، يەھۇدىلارنىڭ كىپپا كىيىشنى چەكلىمىسىمۇ، لېكىن مۇسۇلمانلارنىڭ ياغلىق چىگىشنى چەكلىگەن. بۇ قانۇن تىزىسى توغرىسدا ئوخشىمىغان كوزقاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، ھەر قايسى پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى ئورگانلار ئوزلىرىنىڭ بۇ تىزىسنى قوللاشتىكى ياكى قوللىماستىكى سەۋەبلىرىنى چۈشەندۈرۈپ يازغان. بۇ تىزىسنىڭ گېرمانىيە فىدراتسىيە ئاساسى قانۇن سوت مەھكىمىسى تەرىپىدىن ئىتراپ قىلىنىش-قىلىنماسلىقى تىخى تالاش-تارتىش، مۇنازىرە باسقۇچىدا تۇرماقتا. چۈنكى بۇ سوت مەھكىمىسى 2003-يىلى 9-ئايدا:" ھەر قايسى مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى تەرىپىدىن تاقالغان ياكى چىگىلگەن دىننى تۇسنى ئالىدىغان سىمۋوللارغا قارىتا بىردەك تەڭ، باراۋەر مۇئامىلە قىلىنىدۇ." دەپ قارار چىقارغان ئىدى. شۇڭا بۇ سوت مەھكىمىسى بۇ يۇقىرىقى تىزىستىكى خىرىستىيان دىنىنىڭ كىرىست بەلگىسى تاقىسى، يەھۇدىلارنىڭ باش كىيىمىنى كىيىشىگە رۇخسەت قىلىنىپ، پەقەتلا مۇسۇلمانلارنىڭ ياغلىق چىگىشنى چەكلىشىگە

قارىتا نارازىلىقىنى بىلدۇرۇپ قارشى تۇرغان. گېرمانىيەدىكى بايبرن، بېرلىن، بغاندېنبۇرگ، خېسسېن ۋە زارلاند رايۇنلىرى ياغلىق چىگىشنى چەكلەش تەرەپدارىدا بولۇپ، بايبرن، خېسسېن، زارلاند قاتارلىق رايۇنلار ھەتتا مەكتەپلەردىن سىرت يەنە نورمال خىزمەتچىلەرنىڭمۇ ئوز خىزمەت ئورۇنلىرىدا ياغلىق چىگىشنى چەكلەش توغرىسىدا بەلگىلىمىلەرنى تۇزۇپ چىقىش پىلانىڭ بارلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

ئۇنىڭدىن باشقا يەنە گېرمانىيە نىدىر زاكسېن ئوبلاستىمۇ ياغلىق چىگىشنى چەكلەش توغرىسىدا قانۇن تەزىسى تۇزۇپ چىققان. بۇ ئوبلاستنىڭ مەدەنىيەت مىنىستىرى بەرند بۇزېمان (CDU پارتىيەسىدىن) بۇ قانۇن تىزىسىنى تۇزۇشتىكى مەقسىتىنى شەرھىلەپ: "مەكتەپتە ياغلىق چىگىش بۇ رايۇنىمىزدىكى مەكتەپلەرنىڭ بىتەرەپلىك مەسئۇلىيەت تۇزۇمىگە خىلاپلىق قىلغانلىق بولىدۇ" دىگەن.

مەن تۇرۇۋاتقانىنوردخايىن- ۋەستفالىن (NRW) ئوبلاستى مۇسۇلمانلارنىڭ ياغلىق چىگىشگە قارىتا بىرەر قانۇن-تۇزۇملەرنى بەلگىلەپ چىقمىغان ھەم بۇ خىل تۇزۇملەرگە قارىتا بىتەرەپلىمە ھالەتتە تۇرغان. SPD بىلەنFDP پارتىيىسىدىكىلەر پەيشەنبە كۇنىدىكى (2005. 3. 17) CDU تەرىپىدىن چىقىرىلغان ياغلىق چىگىشنى چەكلەشكە قارىتىلغان قانۇن تىزىسىنى رەت قىلغان. مەكتەپ مۇدىرى ئۇتې شەرفې (SPD پارتىيىسىدىن) ئەپەندىم :" رايۇنىمىزدىكى مەكتەپلەردە ياغلىق چىگىدىغان ئوقۇغۇچىلار ئومۇمىي سانىڭ ناھايىتى ئاز مىقدارنى ئىگەللايدۇ، شۇڭا ھازىرچە بۇ خىل تۇزۇمنى ئورنىتىپ چىقىشنىڭ زۇرۇرىيىتى يوق"دىگەن. CDU پارتىيىسىدىكىلەر داۋاملىق ئوز پىكرىدە چىڭ تۇرغان ھەم ھەر قانداق دىنىي تۇسىنى ئالغان ياكى ئىپادىلىيەيدىغان ئالامەتلەرنى يەنى ئەر-ئايال باراۋەرلىكىگە دەخلى قىلىدىغان ئەھۋاللار بىردەك قانۇن تەرىپىدىن چەكلىنىشى كىرەك (مۇسۇلمان ئاياللىرىمۇ خۇددى ئەرلىرىدەك

كىينىش جەھەتتە ئەركىن يۇرۇشى كىرەك، دولىتىمىزدە ئار-ئايالالار قانۇن ئالدىدا باراۋەر، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاش مۇئامىلىگە ئۇچرىشى كىرەك دېگەن كۆز قاراشتا) خىرىستيانچە، مەسىلەن پوپ، مۇناخلارنىڭ كىينىشى بۇ قانۇن سىرتىدا ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغان. لېكىنSPD پارتىيىسىدىن رېدنې ئەپەندىم خىرىستيان دىنىنىڭ بۇ قانۇن تەرىپىدىن ئالاھىدە ئېتىبارغا ئېلىنىشى ئاساسى قانۇنغا خىلاپ دېگەن. مانا مۇشۇنداق قىلىپ ھەر قايسى پارتىيەلەر بىردەك پىكىرگە كىلەلمىگەن، بۇ ئەھۋال داۋاملىق مۇنازىرە، تالاش-تارتىش قىلىنغان.

بىر ئىككى ھەپتە بۇرۇن بۇ رايونىدا چىقىدىغان بىر گەزىتە ئوقۇغان ئۇچۇرلارغا ئاساسلانغاندا، كېيىن ۋاقىتتىنكى ئوتۇشىگە ئەگىشىپ، كۆپ تالاش-تارتىشلار قىلىش ئارقىلىق بۇ رايۇن(NRW)دىمۇ ياغلىق چىگىشنى چەكلەش تۇزۇمىنى يولغا قويۇلىدىغانلىقى يېزىلغان.

دىمەك مانا يۇقىرىدىكى مەزمۇنلارنى يىغىنچاقلىغاندا، بۇ تۇزۇم گېرمانىيەنىڭ كۆپىنچە رايونلىرىدا ئاساسى جەھەتتىن ئومۇملىشىپ يولغا قويۇلغانلىقىنى كورسىتىپ بەرىدۇ ھەم مۇسۇلمانلارغا قاراتقان تۇزۇمنىڭ بۇرۇنقىغا قارىغاندا كۆچەيتكەنلىكىدىنمۇ بىشارەت بىرىدۇ، دەپ قارايمەن.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

تۈركىيە بىر مۇسۇلمان دۆلىتى بولغان بىلەن كامالىزمنىڭ كالتىكى يەنىلا پۇقرالار ئۈستىدە ئويناپ تۇرىدۇ. تۈركىيە ئاساسىي قانۇنىدا، قىز ستودېنتلار دەرس ۋاقتىدا ياغلىق ئارتىپ كىرسە بولمايدىكەن، ئاگاھلاندۇرۇشنى ئاڭلىمسا مەيلى بۇ قىز قانچە

ياخشى ئوقۇپ كەتسۇن، مەكتەپتىن ھەيدىلىدىكەن. ئادالەت تەرەققىيات پارتىيىسىنىڭ رەئىسى، ھازىرقى زۇڭلى رەجەپ تايىپ ئەردوغان تەختكە چىقىپلا بۇ قانۇننى ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا بىر ئاز كۈچەپ باقتى، ئەمما ھەربىي باش قوماندان ھېلىم ئۆزكۆك ۋە زۇڭتۇڭ سەزەرنىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچرىدى. بولمىسا، رەجەپ تايىپ ئەردوغانىنىڭ خوتۇنمۇ ياغلىق چېگىدىغان ئايال ئىكەن، ھەر قايسى باكان (مىنىستر) لارنىڭ ئايالىرىنىڭ كۆپىنچىسى ياغلىق ئارتىدىكەن.

تۈركىيىنىڭ تارقىتىش ۋاستىلىرى

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئۆزىڭىز كۆرگەن دۆلەتلەرنىڭ تەشۋىقات، تارقىتىش ۋاستىلىرى، كىشىلەرنىڭ بۇنىڭغا بولغان ئېتىبارى ھەققىدە توختىلىپ باققان بولسىڭىز.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

مەن تۈركىيىدە تۇرغان ۋاقتىمدا ئەڭ زوقلانغان ۋە ئەڭ كۆپ بەھرلەنگەن نەرسەم كۈندىلىك تاماقتىن باشقا يەنە تېلىۋىزىيە، گېزىتلەردىكى ئاخبارات چىنلىقى ۋە پىكىر ئەركىنلىكى بولدى.

تەۋەككۈلچى:

تۈركىيەدىكى تېلېۋىزىيە، گېزىت ژورنال قاتارلىق ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ 80%ى شەخسلەرنىڭ قولىدا. 20%ى بولسا دۆلەتنىڭ باشقۇرىشىدا. ئىقتىسادىي ئەھۋالى يار بەرگەنلىكى ھەر قانداق شەخسنىڭ رادىئو-تېلېۋىزىيە قانالىرى ۋە

گېزىت-ژورنال چىقىرىش ئەركىنلىگى بار. شەخسىلەرنىڭ كۈندە 24 سائەت ئىسلامنى تەشۋىق قىلىدىغان رادىئو تېلېۋىزىيە قانالىرى بار.

ھەر خەل كۆز قاراشتىكىلەر ھەرخەل گېزىتلەرنى چىقىرىدۇ. دۆلەت رەھبەرلىرىنى شەخسىيتىگە ھۇجۇم قىلمىغان ئاساستا تەنقىد قىلىدۇ. مەسىلەن: «ۋاقىت»، «يېڭى شەپەق»، «زامان»، «يېڭى ئاسىيا»، «مىللى گېزىت» قاتارلىق گېزىتلەر تەقۋادار كىشىلەرنىڭ قولىدا. بۇلاردا «قۇرئان»دىكى ئايەتلەردىن تارتىپ ھەدىسلەرگىچە، مۇسۇلمانلارغا ئائىت ئىشلار تەپسىلىي بايان قىلىنىدۇ. «تەرجىمان»، «تۈركىيە»، «رادىكال»، «ئوتتۇرا شەرق» قاتارلىق مۆتىدىل گېزىتلەر بار بولۇپ، بۇلار بەك دىندارمۇ ئەمەس، دىنغا بەك دۈشمەنمۇ ئەمەس. يەنە «ھۇرىيەت»، «ئاخشام»، «پوچتا»(پوستا)، «مىللىيەت»، «ساباخ»، «ۋەتەن» قاتارلىق غەربپەرەس گېزىتلەرمۇ بار. بۇ گېزىتلەردە، بولۇپمۇ «ھۇرىيەت» گېزىتىدە ئايالارنىڭ يېرىم يالىڭاچ ناز قىلىپ تۇرغان شەھۋانىي رەسىملىرى بەك كۆپ بېسىلىدۇ. بۇنداق رەسىملەر جوڭگۇدىكى گېزىتلەردە يوق دېيەرلىك. ناۋادا تاساددىپىي گېزىتكە بېسىلىپ قالغان تەقدىردىمۇ، ھۆكۈمەت «سېرىق رەسىم» دەپ چەكلىشى مۇمكىن. ئەمما تۈركىيەدە بۇ خەل شەھۋانىيلىقنى تەرغىپ قىلىدىغان رەسىملەر «ھۇرىيەت»، «پوچتا» قاتارلىق گېزىتلەرگە ھەر كۈنى بېسىلىدۇ. بۇ گېزىتنىڭ باھاسىمۇ باشقا گېزىتلەرگە قارىغاندا ئەرزان. (بەزىلەر «ھۇرىيەت»گېزىتى يەھۇدىيلارنىڭ گېزىتى، يەھۇدىيلار تۈركلەرنىڭ ئەخلاقىنى بوزۇش، چۈشكۈنلەشتۈرۈش ئۈچۈن، مەبلەغ سېلىپ شۇ گېزىتنى چىقىرىۋاتىدۇ. شۇ گېزىتنى سېتىۋالغان پۇلغا ئۇنىڭ قەغەزىنىمۇ سېتىۋالغىلى بولمايدۇ دېيىشىدىكەن. بۇ گەپ راستمۇ يالغانمۇ بىلمەيمەن.)

بۇ يەردە گېزىت ئوقۇيدىغانلار بەك كۆپ. كىم قانداق گېزىتنى خالىسا شۇنى

ئېلىپ ئوقۇيدىكەن. مەسىلەن: دىنداارلار «ۋاقىت»نى، غەربپەرەسىلەر «ھۆررىيەت»نى، «پوستا»نى ئوقۇيدىكەن دىگەندەك.

تۈركىيەدە كۈنلۈك گېزىتلەر شۇ كۈنى ئەتىگەن سائەت 6:00 دىن ئىلگىرى بازارغا چىقىپ بۇلىدىكەن. مەن ئۇيغۇرچە گېزىتلەرنىڭ ئۇنداق تېز چىققىنىنى بىلمەيمەن. ئۇرۇمچىدە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا «شەھەر ئىستىمالى سەھەر گېزىتى»، «يەر شارى ۋاقىت گېزىتى»ۋە «پايدىلىنىش خەۋىرى»نىڭ خەنزۇچىسىنى شۇ كۈنىدىكىنى شۇ كۈنى سېتىۋېلىپ ئوقۇيتتىم. ئۇيغۇرچە «پايدىلىنىش خەۋىرى»دە خەنزۇچىسىدە 3-4 كۈن ئىلگىرى چىقىپ بولغان خەۋەرلەر تەرجىمە قىلىنىپ بېسىلغانلىقى ئۈچۈن، يېڭى خەۋەر ئوقىغاندەك ھىس قىلمايتتىم.

بۇ تۈركىلەرنىڭ مېترو (يەر ئاستى پويىزلار)دا گېزىت ئوقۇپ كىتاۋاتقانلىقىنى كۆرسەم ، گويا بىز ئۇيغۇرلارنى گېزىت ئوقۇمايدىغانىدەكلا ھىس قىلىپ قالىدىكەنمەن.

ئۇيغۇر تائاملىرىغا يول بارمۇ؟

يۈسۈپئېلى ياسىن:

بىرەيلەن " ئاۋستىرالىيىدە پولۇخانا ئاچسا جىق پۇل تاپقىلى بولىدۇ، لېكىن سەھىيە، مۇھىت رەسمىيەتلىرى تەس" دېگەنىدى.

سىز ئەمدى ئازراق ۋاقىت چىقىرىپ ۋەتەن ئىچىدىكى سودا پۇرسىتى ئىزدەپ يۈرگەن قېرىنداشلىرىمىزنى بەزى ئۆچۈرلار بىلەن تەمىنلىگەن بولسىڭىز. يەنى، سىز تۇرۇۋاتقان جايدا ئۇيغۇر تائاملىرى ۋە باشقا ھۈنەرلىرى، شىنجاڭنىڭ ئۆزگىچە مەھسۇلاتلىرى ... قاتارلىقلارنىڭ بازار ئىستىقبالى قانداقتۇ؟ ئەلۋەتتە، بۇ يەردە

ئىمكانىيەت ھەققىدىمۇ سۆز ئېچىش كېرەك. مەسىلەن، رۇخسەتنامىلار، دۇكان ئىجارىسى، كېتىدىغان دەسمىي... دېگەندەكلەر.

تەۋەككۈلچى:

بىزنىڭ ئۇيغۇرلار چەتئەلدە ئاشخانا ئاچماقچى بولسا، مىنىڭچە ئالدى بىلەن تازىلىققا دەرىجىدىن تاشقىرى ئەھمىيەت بېرىدىغان بولىشى كېرەك. بولمىسا ئاشخانىغا بىر قېتىم كىرىپ سالغانلار ئىككىنچى قېتىم قايتا كىرمەيدىغان بولىدۇ. رەسمىيەت قاتارلىقلاردىن بەك خەۋىرىم يوق. ئەمما ئۇيغۇر ئاشخانىلارغا پەقەت ئۇيغۇرلارنىڭلا كىرىپ تاماق يەيدىغانلىقىنى، تۈركلەرنىڭ ئانچە كىرمەيدىغانلىقىنى (تازىلىقىنى ياراتمايدىغانلىقىنى) تۇلا ئاڭلىدىم.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

تۈركىيىدە ئۇيغۇر تائاملىرى ئېغىر تاماق دەپ قارىلىدىكەن، شۇڭا بۇ يەردە رېستۇران ئېچىپ بېيىغان ئۇيغۇرنى ئاڭلاپ باقمىدىم. ھەج مەزگىلىدە مەككە، مەدىنىدە بەزى ئۇيغۇرلار ئاشخانا ئېچىپ ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەت ھاجىلىرىنى كۈتۈۋالىدۇ. تاماقلىرى بەك ياخشى.

سەلمە كامال:

تۆتىنچى نۆۋەت ئاۋستىرالىيىگە كەلگىنىمگە 10 ئاي بولدى، بۇ ھەم ئەڭ ئۇزاق تۇرغىنىم بولدى. ھەر كۈنى ئوغلۇمنى Sydney west ئۇنىۋېرسىتېتىغا، قىزىمنى Sule Collegeگە، دادىسىنى ئىشقا ئۇزىتىۋېتىپ، ئۆيدە يالغۇز

قالمەن. غېرىبلىق، مۇساپىرلىق دەرھال روھىمغا ھۇجۇم قىلىدۇ، دەرىزىدىن 360 كۈن كۆكلەپ تۇرۇغان دەل- دەرەخلەرگە، ئېچىلىپ تۇرغان گۈل- گىياھلارغا، بىر- بىرىگە ئۇلىنىپ كەتكەن چىملىقلارغا قاراپ تۇرۇپ كېتىمەن، بەزىدە يولوچىلارنى ساناپ باقمەن، بىردىن، ئىككىدىن بولۇپ ناھايىتى پاكىزە كىيىنگەن ياشانغانلار ئۆتىدۇ. ئەتىگەن 9 دا مەكتەپكە ماڭغان، چۈشتىن كېيىن سائەت 3 تە مەكتەپتىن قايتقان بالىلارمۇ (ئەتراپىمىزدا بىر نەچچە باشلانغۇچ - ئوتتۇرا مەكتەپ بار) 10 ياكى 15 كە ئاران يېتىدۇ. چۈنكى كۆپىنچە ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنى شەخسىي ماشىنىلىرىدا توشۇيدۇ، ئاتا - ئانىلىرى ئالدىراش بولغانلارنىڭ بالىلىرىنى مەكتەپ مىنىبوسلىرى بىلەن توشۇيدۇ... ياشلار ۋەلىسپىتىنىمۇ، ئاپتوموبىل، پىكار ھەيدىسىمۇ خۇددى قۇيۇندەك «غار!» قىلىپلا كۆزدىن يوتىدۇ. بۇ مەھەللىدىن ھېچ زوق ئالالمايمەن، ئۇنىڭدىن كېيىن كومپيۇتېرنىڭ ئالدىغا بارىمەن ئۇيغۇر تور بەتلىرىدىن نۇرغۇنلىغان ياخشى نەرسىلەرگە ئېرىشىمەن. موشۇ ئارىدا ئىنىمىز تۇرسۇنجاننىڭ بىر يوللانمىسىنى ئالدىم. ئۇ مېنى «سۆھبەت»كە تەكلىپ قىپتۇ. ئارىدىن ھەپتە ئۆتمەي بېلگىيىدە پەلسەپە پەنلىرى بويىچە دوكتورلۇقتا ئوقۇۋاتقان مەمتىمىن ئەلانى پارىژدىن تېپىۋالدىم. ئۇنىڭ بىلەن تېلېفون سۆھبىتىدە بولغىنىمدا ئۇمۇ بۇ سۆھبەتكە قاتنىشىش تەكلىپىنى بەردى.

بۇ يەردە شۇنى سەمىمىلىك بىلەن ئېيتماي ئۆتەلمەيمەنكى، شىنجاڭدا ئىشلەۋاتقان ۋاقتىمدا جەنۇب ۋە شىمالدىكى نۇرغۇن ياشلارنىڭ ماقالە يازغان خەتلىرىنى، ئاغزاكى ياكى تېلېفون سالاملىرىنى قوبۇل قىلىپ تۇراتتىم. راستىمنى ئېيتسام، ئائىلە غېمى، خىزمەت ئۇستىدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەر...

دېگەندەك بېسىملارغا دۇچ كېلىپ روھىم چۈشكەن، ئۈمىدسىزلەنگەن چاغلىرىمدا، ئەشۇ ياش دوستلىرىمنىڭ مەدىتى بىلەن بېشىمنى كۆتۈرەتتىم. بۇ قېتىممۇ مۇساپىرچىلىق ئىچىدە، ھايات زەربىلىرى ئىچىدە روھىمنى يوقتىپ قويۇشقا قىل قالغاندا بۇ ئىككى ياش دوستۇم ئۆزۈمنى يەنە بىر قېتىم تېپىۋېلىشىمغا روھىي مەدەتكار بولدى. شۇنداق قىلىپ ئىلگىرى قەغەز يۈزىدە سىرداشىپ كېلىۋاتقان ئوقۇرمەنلىرىم بىلەن بۇ قېتىم «ماشىنا مېڭىلىق ئادەم» ئارقىلىق سىرداشىش پۇرسىتى ئېرىشتىم.

ئاۋۋال ئاسانراق بىر سوئال ئۈستىدە ئويلىنىپ كۆردۈم.

ئاۋسترالىيىدە پولوخانا ئاچسا كۆپ پۇل تاپقىلى بولامدۇ؟

تاماقلىرىمىزنىڭ شاھى بولغان پولو ئۈستىدە سۆزلەشتىن بۇرۇن ئاۋسترالىيە ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە بېرىشنى لايىق كۆردۈم. ئاۋسترالىيە ــ كۆچمەنلەر دۆلتى. قۇرۇلغىنىغا 210 يىل بولغان. ئاۋسترالىيىنىڭ جۇغراپىيىلىك مۇھىتى ئەۋزەل، قانۇن - تۈزۈملىرى ئەنگلىيىنىڭ سىستېمىسىغان سېلىنغان. چۈنكى ئاۋسترالىيە ھازىرمۇ ئەنگلىيىنىڭ ھامىيىسى بولۇپ، پىرىزدېنت قويۇلمايدۇ. ئالىي ھوقۇق باش مىنىستىردا. ئەنگلىيىلىكلەر ئاۋسترالىيە قۇرۇقلۇقىنى بايقىغاندا ئەبرەجۇن قەۋمى بۇ يەردە قەبىلە شەكلىدە ياشاپ جان بېقىپ كەلگەن. ئەنگلىيىلىكلەر بۇ يەرگە ئەڭ دەسلەپ ئەنگلىيىدىكى ئېغىر جازا بېرىلگەن جىنايەتچىلەرنى پاراخوتلار بىلەن توشۇغان، جىنايەتچىلەرگە يەر ئاچقۇزغان، يول ياساتقان، ئىمارەت سالدۇرغان، ئېغىر ئەمگەك، ناچار مۇھىتقا بەرداشلىق بېرەلمەي دېگىز ئارقىلىق قاچماقچى بولغانلىرى شەرتسىز ئۆلتۈرۈلگەن، ئەر - ئايال جىنايەتچىلەر ئىچىدە بەزىلىرى نىكاھلىنىپ پەرزەنتلىك بولۇشقان،

ئىگىلىك تىكلىگەن. ئەمما يەر كۆلىمى جەھەتتە دۇنيادا 6 - ئورۇندا تۇرىدىغان ئاۋسترالىيىدىن كېلىدىغان بايلىقنىڭ ئادەمسىز ئاۋۇمايدىغانلىقىنى تونۇغان ئەنگلىيە پادىشاھلىقى پۈتۈن دۇنياغا ئېلان چىقىرىپ كۆچمەنلەرنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىغان. ياۋروپا كۆچمەنلىرىگە بولغان رەسمىيەت ھالقىلىرى ئەڭ قولايلىق بولغاچقا، ئىتالىيە، ئىسپانىيە، گرېتسىيە، رۇسىيە، پولشا، بوسسنىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن تۇركۇملەپ كىشىلەر ئاۋستىرالىيىگە كۆچكەن. كېيىنچە تۇركىيە، ئىراق، ئافغانىستان، لىۋىيە، سۇرىيە، جۇڭگو، ۋېيتنام، كورىيە، تايلاند قاتارلىق دۆلەتلەردىنمۇ كۆچمەنلەرنى قوبۇل قىلغان. شۇنداق قىلىپ بۇگۈنكى ئاۋستىرالىيە رەڭگارەڭ مەدەنىيەتلەر گىرەلەشكەن ، ھەرخىل ئىرىقتىكىكىشىلەرنىڭ گۈزەل، باي دۆلىتىگە ئايلانغان. ئاۋستىرالىيە ئۆزگىچە مول مەدەنىيەتلىرى ئىچىدىكى مىللەتلەر تاماق مەدەنىيىتى بىلەن ھەم بىر - بىرىگە تەسىر قىلىپ، ھەم كەسكىن پەرقلىنىپ تۇرماقتا. 97 - يىلى تۇنجى قېتىم سايا‌ھەتكە كەلگىنىمدە سىڭلىمنىڭ ئالتە ياشلىق قىزى بىلەن يەرلىك ئەبرەجۇن لارنىڭ تاماق ئادىتى توغرىسىدا مۇنداق سۆھبەتتە بولغانىدىم:

ــ ئەبرەجۇنلارنىڭ كۆپ قىسمى قۇملۇقتا ياشايدىكەن، چوڭ شەھەرلەرگە كۆچۈرۈپ قويسا كۆنەلمەي يەنە قۇملۇققا قاچىدىكەن، تاماق ئادەتلىرى تېخىمۇ ناچار ئىكەن، چۆل دەرەخلىرىنىڭ تۈۋىنى كولاپ سېمىز ئاق قۇرتنى تاتلاپ چىقىرىپ، ئۇدۇل ئاغزىغا سالىدىكەن، بەك يىرگىنىشلىك ئىكەن، بىزدىمۇ قۇملۇق كۆپ، ئەمما ئۇ يەردىكى كىشىلەر قوڭغۇز - قۇرت تېرىپ يېمەيدۇ، ئۇلار گۆشلەردىن مەزىلىك كاۋاپلارنى پىشۇرىدۇ، پولو ئېتىپ يەيدۇ، - دېدىم مەن. بۇ 6ياشلىق قىزنىڭ چىرايى تۇتۇلۇپ كەتتى، ئۇ:

- ئۇنداق دېمەك! ئۇلار قۇرتنى يېيىشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئۇلار دېگەن ئاۋسترالىيىنىڭ ئىگىسى، نېمە قىلغۇسى كەلسە قىلىۋەرسە بولىدۇ. - دېدى. مەن ئەمدىلا بىرىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان بالىنىڭ ئاغزىدىن چىققان گەپكە ھاڭ - تاڭ قالغانىدىم. شۇ چاغدا، ئۇ ماڭا ناھايىتى مۇرەككەپ مەسىلىنى ناھايىتى ئاددىي قىلىپ چۈشەندۈرۈپ قويغانىدى.

ئاۋسترالىيىنىڭ ئىگىلىرى قۇرت قوڭغۇز يېسە، بىزنىڭ پولونى يەيدىغانلار چىقامدۇ؟ جاۋاب: «چىقىدۇ!» كىملەر پولو يەيدۇ؟

تۈركلەر، ئەرەبلەر، ھىندىلار، رۇسلار... ئەمما غەربىي ياۋروپالىقلار، ئىنگلىزلار ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمەيدۇ. ئۇلار دۇنياغا ئومۇملاشقان ,KFC Macdonalds دېگەندەك تېز تاماقلارنى ھەمدە تۈركچە دۆنەر كاۋېنى، يەنە بۆدۈنە، توخۇ، قوي، كالا، بېلىق گۆشلىرىدىن قىلىنغان ھەرخىل كاۋاپلارنى يېيىشنى ياقتۇرىدۇ. ئات گۆشنى ھەرگىز يېمەيدۇ. ئۇلار ئات ئۇلۇغ ھايۋان، دەپ بىلىدۇ. (ئېسىمگە دادامنىڭ ئات توغرىسىدىكى بىر سۆزى كېلىپ قالدى، قىستۇرۇپ قويماي، دادام: ئات جەڭگە يارالغان قەھرىمان ھايۋان، ئۇ ئەركەكنىڭ قانىتى، ئىنسانغا ۋاپادار ھايۋان، دەيتتى.) مەن 9 يىلنىڭ ئالدىدا ئادىلايد شەھىرىدە بولغىنىمدا ئۇ يەردىكى ئۇيغۇر، ئۆزبېكلەرنىڭ (شىنجاڭدىن كۆچۈپ چىققانلار) ئۆزلىرى تونۇشىدىغان تۈرك، ئەرەبلەرنىڭ توي - تۆكۈنلىرىگەبۇيرۇتما قىلىنغان پولونى چوڭ قازانلاردا ئېتىپ بېرىپ، قازان بويىچە باھا قويۇپ پۇل ئالغانلىقىنى كۆرگەنىدىم، ھازىرچۇ؟ ھازىر پولو يەنە شۇنچىلىكلا دائىرىدە سېتىلۋاتامدۇ؟ ياق! ئاۋسترالىيىنىڭ سىدنى شەھىرىدە تۇنجى ئۇيغۇر رېستورانى 2003 - يىلى ئېچىلدى. ئېرلان ئابلىمىت ئەپەندى بىلەن ئابدۇۋەلى ئابلىمىت ئەپەندى بىرلىشىپ ئاچقان

بۇ رېستۇرانىڭ نامى تارقالغانسېرى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىدىن كەلگەن قېرىنداشلارنىڭ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ، شۇنداقلا ھەرخىل ئىرىقتىكى خېرىدارلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان بولدى. بۇ شەھەردە ياشاۋاتقان 200 چە ئۇيغۇر ئۆچۈن تاماق سورۇنلا ئەمەس، كۆڭۈللۈك يىغىلىش سورۇنى بولدى، شۇنىڭدىن باشلاپ ئاۋسترالىيىدىكى ئۇيغۇر ئائىلىلىرىدىكى شىرىلەرگە چىقىۋاتقان، ئاندا ـ ساندا تويلارغا سۇنۇلۇش بىلەنلا چەكلىنىپ، بازارغا كىرىش، ئۇيغۇر تاماق مەدەنىيىتى سۈپىتىدە تۇغۇلۇش بوسۇغىسىدا تەمتىرەپ قالغان «پولو پادىشاھ»نىڭ يېتەكچىلىكىدىكى يۈرۈشلەشكەن ئۇيغۇر تائاملىرى پارلاق مەدەنىيىتى ئاۋسترالىيە يېمەك ـ ئىچمەك سورۇنىغا كىردى.

ئەگەر تارىختا ئۇيغۇر تاماق مەدەنىيىتىنى پايانسىز ئوكيانلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلانغان بىر تال يوپۇرماقتەك يىگانە لەيلەپ تۇرغان بۇ ئوكيان دۆلىتىگە كىم تونۇشتۇردى؟ دەپ يېزىشقا توغرا كەلسە، ئابدۇۋۇھلى ئۇستام بىلەن ئۇنىڭ ئايالى ھەم كەسىپدىشى يۇلتۇز خانىم دەپ يېزىش مۇقەررەرلىككە ئايلاندى. شۇ تۇنجى رېستۇران ئېچىلغاندىن باشلاپ ئۇچ يىلغا يېقىن ۋاقىتتا ئابدۇۋۇھلى ئۇستام بىلەن يۇلتۇز خانىم جۈرئەت ئەپەندى ئاچقان «ئۇيغۇر تاماقلىرى» رېستۇرانىدا، رەسسام پەرھاد ئەپەندى ئاچقان «تارىم» رېستۇرانىدا، بەختىيار ئەپەندى ئاچقان «تەكلىماكان» رېستۇرانىدا پولو ئەتتى، «پولو پادىشاھ»نىڭ قول ئاستىدىكى بارلىق تائاملارنى پىشۇرۇپ گۈل كەلتۈرۈۋەتتى...

ئاخىرىدا ئۆزى «كىروران» رېستۇرانىنى ئاچتى.

بۇ رېستۇرانلارنىڭ ھەممىسى خېرىدارلىق، كىرىمى مول تىجارەت كۆزنىكى بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە خۇشاللىق بىلەن جاكارلاشقا ئالدىرايمىزكى ،

ربستۇرانلار نوقۇل هالدا پولو سورۇنى، قورساق تويغۇزۇش سورۇنى بولماستىن، ئۇيغۇر تاماق مەدەنىيىتىگە چەمبەرچەس باغلانغان ئۇيغۇرنىڭ كىملىكى، تارىخى، جۇغراپىيىسى .... نى تەشۋىق قىلىش، قىزىققانلارغا قىزغىنلىق بىلەن بىلدۇرۇش، قىزىقمىغانلارنى جەلپ قىلىش سورۇنىغا ئايلىنىش بىلەن ئەسلى مەنىسىدىن ھالقىپ كەتتى. ئېلان چىقىرىپ، تەكلىپ قىلىپمۇ كەلتۈرگىلى بولمايدىغان نۇرغۇن كىشىلەر ئۇيغۇر تائاملىرىنىڭ خاسىيىتى بىلەن بۇ يەرگە يىغىلىدىغان، ئۇيغۇر ھەققىدە ئۇچۇر ئالىدىغان بولدى. بۇ ربستۇرانلار يەنە شىنجاڭدىن كېلىپ ئۆز خراجىتى بىلەن ئوقۇۋاتقان بالىلىرىمىز ئۈچۈن ئىش ئورنى ئاچتى. ئۇلارنىڭ چېچىلىپ كەتمەسلىكىگە، ئۆز ئارا مەسئۇل بولۇشىغا ئىللىق ماكانمۇ بولدى. تەكلىماكان ربستۇرانىدا ھەر شەنبىدە 5 سائەتتىن ئىشلەۋاتقان ئوقۇغۇچى قىزلىرىمىزدىن بىرى ماڭا:

- بۈگۈن بىر نەچچە ئىنگلىزلار تاماق يېگەنىدى، ئۇلار بېشىمدىكى دوپپامغا، بوينۇمدىكى ئەتلەس شارپىغا، تاملارغا سىزىلغان قۇملۇقتىكى كارۋانلار رەسىملىرىگە بەك قىزىقتى. ئۇلار مەندىن ھەرخىل مەزمۇنلار بويىچە كۆپ سوئال سورىدى، ئاخىرىدا ئۇلار: ساڭا كۆپ رەھمەت، سەن بىزگە ئەھمىيەتلىك دەرس بەردىڭ، بىز يەنە كېلىمىز، خوش ئۇيغۇر قىزى! - دەپ چىقىپ كەتتى، - دېدى.

«تەكلىماكان» ربستورانى يەنە شىنجاڭ، ئۇيغۇر ھەققىدە تونۇشتۇرۇشلار بېرىلگەن رەسىملىك ژۇرناللارنى، ھەرخىل تەبىئەت كۆرۈنۈشلىرىنى تەييارلاپ، مېھمانلارنى تەمىنلىدى.

ئەمدى پولوخانا (يەنى ربستوران) ئېچىش رەسمىيەتلىرى قېينىمۇ؟ دېگەن سوئالغا كەلسە، ئاۋۋال كىم بولمىسۇن بىرى ئاۋسترالىيىدە ئاشخانا، ربستۇران ئېچىش شەرت. مەبلەغ سالغۇچىلارمۇ ئاۋۋال مەبلەغ سالغۇچى رەسمىيىتى بېجىرىپ كېلىپ ئاشخانا ئاچقاندىن كېيىن ئاندىن ئاشخانا، ربستۇران نامىغا، دۇنيانىڭ ھەرقانداق جايىدىن

ئاشپەز يۆتكەپ كېلەلەيدۇ، ئەگەر تۇغقان يوقلاشقا كەلگەن ئاشپەز ئۇستاملار بولسا، ئاشخانىدا ئىشلەپ تۇرۇپ، ئاستا-ئاستا رەسمىيەت ئۆتۈۋالسا بولىدۇ.

خەنزۇتىلغا تاينىپ جان باققىلى بولامدۇ؟

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئۇتتۇرا شەرق، جۈملىدىن تۈركىيە، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ جۇڭگو بىلەن بولغان ھەر تەرەپلىمە ئالاقىسىنىڭ كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، بۇ دۆلەتلەردە جۇڭگولۇق سودىگەرلەر، ساياھەتچىلەر كۆپىيىۋېتىپتۇ. تۈرلۈك ئالاقە ئېھتىياجلىرى سەۋەبلىك بۇ دۆلەتلەردىكى بىر تۈركۈم كىشىلەر خەنزۇ تىلى ئۆگىنىۋېتىپتۇ ۋە بۇ تىلدىكى تەرجىمانلارغا موھتاج بولۇۋېتىپتۇ. بىر نەچچە كۈن بۇرۇنقى بىر ئۇيغۇرچە گېزىتتىن مۇشۇ ھەقتىكى بىر ماقالىنى كۆردۈم. ئۇنىڭدا دېيىلىشچە ئاپتور (خەنزۇ) تۈركىيە ساياھەتىدە كۆپلىگەن ئۇيغۇر يولباشچىلار، مال ساتقۇچىلارنى ئۇچرىتىپتۇ، بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۇرۇمچىدىن چىققان ئۇيغۇرلار بولۇپ، خەنزۇ تىلى بىلگەنلىكى ئۈچۈن كۈنلىرىنى ياخشى ئۆتكۈزۈپ كېلىۋېتىپتۇ.

سىز تۇرۇۋاتقان دۆلەتتىمۇ مانا مۇشۇنداق ئېھتىياج بارمۇ؟ ياكى سىز باشقا دۆلەتلەردىكى مۇشۇنداق ئەھۋاللارنى بىلەمسىز؟ بۇ سۇئالنى سوراشتىن مەقسەت شۇكى: ئەگەر دىيارىمىزدىن بىرەر كىشى چەتئەلگە چىقسا، ئۇ يۇقىرى پەن-تېخنىكا بىلمىسە ياكى ئۇنچە كۆپ پۇلمۇ بولمىسا، خەنزۇ تىلى بىلگەنلىكىگە تايىنىپمۇ جېنىنى بېقىپ كېتەلەمدۇ؟

ئەنۋەر هاجى مۇھەممەد:

ئاشۇ خەنزۇ ئاپتونۇملۇق يازغانلىرى تۇغرا، تۈركىيىدە، بولۇپمۇ سودا-سانائەت تەرەققىي قىلغان ئىستانبۇل شەھىرىدە ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ قىلالايدىغان ئىشى ئاساسەن تەرجىمانلىق، كۈنىگە 50 دوللاردىن 100 دوللارغىچە ئالىدۇ. ئوتتۇرا ئاسىيادىن چىققان قازاق-قىرغىز، تۈركمەنلەر رۇسچە بىلگەچكە ئۇلار رۇس سايياھەتچىلىرىگە مۇلازىمەت قىلىپ پۇل تاپىدۇ. ئۇيغۇرلار خەنزۇ تىجارەتچىلىرىگە ھەمراھ بولۇپ، ئالاقە، سودا ئىشلىرىنى بېجىرىشىپ بېرىدۇ، ئىش ئوڭۇشلۇق پۈتسە ئارىدىن ھەق ئالىدۇ. خەنزۇ تىلىنىڭ ئىناۋىتىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ، خەلقئارادا بۇ تىلغا تايىنىپ جان بېقىش خېلى بىر مەزگىل داۋاملىشىشى مۇمكىن. لېكىن بىر كەسىپ ئىگىلىمەي تۇرۇپ نوقۇل بىر تىلغا، تەرجىمانلىققا تايىنىپ جان بېقىشمۇ سەل بىچارىلىك بولۇپ قالامدۇ قانداق؟!

تەۋەككۈلچى:

تۈركىيەدە ھەقسىقەتەن جوڭگۇدىن كەلگەن خەنزۇ سايياھەتچىلەرگە يولباشلىغۇچى ئۇيغۇرلار، ئۇيغۇر مال ساتقۇچىلار، سايياھەت يىتەكچىلىرى بار دەپ ئاڭلىدىم. بۇلار ھەقسىقەتەن مەۋجۇت. مەنمۇ بىر ئىككىنى تونۇيمەن. ھازىر ئۇرۇمچىدىن كەلگەن خەنزۇچە ئوقىغان (مىنكاۋخەن) ئۇيغۇر بالىلارمۇ جىق، بۇلاردىن ئىش ئىزدەپ يۈرگەنلەرمۇ خېلى بار.

جوڭگۇنىڭ خەلقئارادىكى ئورنىنىڭ يوقىرى كۆتۈرۈلىشىگە ئەگىشىپ، خەنزۇ تىلىنىڭ ئىناۋىتى ئۆسۈشى ۋە ئىشلىتىلىش دائىرىسىمۇ كېڭىيىشى مۇمكىن.

تۇركىيەدىكى بەزى ئالىي مەكتەپلەردە خەنزۇ تىلى دەرسى بار. ئەمما مەن خەنزۇ تىلى دەرسى بىرىۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىمىدىم. خەنزۇچە دەرس بىرىۋاتقانلار يا خەنزۇ مۇئەللىملەر، ياكى تەيۋەندە خەنزۇچە ئوقىغان تۇركلەردىن ئىبارەت. (بۇ، خەنزۇچە دەرس ئۇتەلەيدىغان ئۇيغۇرلانىڭ يوقلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇرلارغا بۇ پۇرسەتنىڭ بىرىلمەيدىغانلىقىدىن شۇنداق بولغان. ئەمەلىيەتتە تۇركىيەدە خەنزۇ تىلىنى ئانا تىلىدىنمۇ ئوبدان بىلىدىغان ئۇيغۇرلار كۆپ.)

يېقىندا ئاڭلىغان بىر ئىشەنچىلىك خەۋەرگە قارىغاندا، تۇركىيەدە يەنە بىر ئىككى ئالىي مەكتەپتە خەنزۇ تىلى كەسپى تەسىس قىلىنماقچى ئىكەن. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەكتەپ مەسئۇللىرىغا تۇركىيەدە تۇرۇشلۇق جوڭگو ئەلچىخانىسى ئالدىنئالا: «خەنزۇ تىلى دەرسى ئۇتىدىغان ئوقۇتقۇچىنى ئۆزىمىز ئەكىلىپ بىرىمىز. ئۇيغۇرلار قەتئى يېقىن كىلىپ قالمىسۇن!» دەپتۇ. بۇ گەپنى مەن مەكتەپ ئېچىۋاتقان بىر تۇركتىن ئاڭلىدىم. ئىشەنچىلىك ئىكەنلىكىگە كاپالەتلىك قىلالايمەن. گەرچە تۇركىيەدە خەنزۇ تىلى دەرسى ئۆتىلىدىغان مەكتەپلەر ئېچىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭدا ئۇيغۇر ئوقۇتقۇچىلارنىڭ خەنزۇ تىلى ئوقۇتقۇچىسى بولالىشىغا ھازىرچە كۆزۈم بەك ئىلمەيدۇ. چۈنكى خەنزۇتىلى ئوقۇتقۇچىلىرى بىر قاتار دېپلوماتىك دىئالوگلار ئارقىلىق بېكىتىلىدۇ. پەقەت خەنزۇ تىلىغا تايىنىپلا تۇركىيەدە جانىي ئاسان ھەم ئوبدان باققىلى بولىشى ناتايىن. «تايىنىدىغان»غا باشقا نەرسىلەرنىمۇ كۆپرەك ئۇگىنىپ، ئاندىن كەلسەڭلار، بەلكىم ھۈنەر ئارتۇقلۇق قىلماس. كونىلار: «ئوغۇل بالا ئۇچۇن 40 ھۈنەرمۇ ئازلىق قىلىدۇ» دەپتىكەن.

2- بۆلۈم

خاس سۆھبەتلەر

ئۆزىگە يۈزلىنىش ۋە دۇنياغا يۈزلىشى

(مەتىمىن ئەلا بىلەن سۆھبەت)

مەتىمىن ئەلانىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى:

مەتىمىن ئەلا 1971-يىلى 7-نويابىر ئاتۇش شەھىرىدە زىيالىي ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى ئوز يۇرتىدا تاماملىغاندىن كېيىن، 1989-يىلى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات پاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىنغان. ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا، مەتىمىن ئەلا ئوزىنىڭ تۇنجى ماقالىسى « دەريا : ياۋايىلىق ۋە مۇھاببەت » نى « تەڭرىتاغ » ژۇرنىلىدا ئېلان قىلدۇرغان. 1993-يىلى ئۇ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىغا تەقسىم قىلىنغان. بۇ مەزگىللەردە ئۇ « دېڭىزدىكى مەڭگۈلۈك ئەپسانە : ئادەم ۋە تەبىئەت » (« دۇنيا ئەدەبىياتى »، 1994-يىل)، « شېئىردىكى تۇيغۇ ۋە تۇيغۇدىكى شېئىر » (« تەڭرىتاغ ، 1995-يىل)، « ئەخلاق تراگېدىيىسى ۋە ئەدەبىيات » (« تەڭرىتاغ »، 1996-يىل)، « ئېشەك ۋە ئادەم » (« تارىم »، 1996-يىل)، « ئېزىتقۇ قەسىردىكى ئادەم : بورخېس ۋە ئۇنىڭ ھېكايىچىلىق سەنئىتى » (« دۇنيا ئەدەبىياتى »، 2000-يىل) قاتارلىق 20 دىن ئارتۇق ماقالىلەرنى نەشر قىلدۇرغان.

مەتىمىن ئەلا 2000-يىلى خىزمىتىدىن ئايرىلىپ، ئوز خىراجىتى بىلەن بېلگىيىنىڭ پەلسەپە تەتقىقاتى بويىچە دۇنيادا نامى بار لېۋېن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پەلسەپە ئىنستىتۇتىغا غەرب پەلسەپىسى بويىچە ماگىستېرلىقتا ئوقۇشقا تاللانغان. ئۇ 2004-يىلى « ياخشىلىقنىڭ ۋاقتى : ئېممانۇئېل لېۋيناسنىڭ پەلسەپىسىدە ۋاقتىنىڭ ئېتىكىلىق يوزلىنىشى ھەققىدە » دېگەن ماگىستېرلىق دىسسېرتاتسىيەسىنى ئەلا نەتىجە بىلەن تاماملاپ ماگىستېرلىق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. شۇ يىلى ئۇ دوكتورلۇقتا ئوقۇشقا ۋە ئوقۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شۇنداقلا، 2005-يىلى ئوزىنىڭ بەش يىللىق تەتقىقات يېتەكچىسى - ئىنگلىز تىلى دۇنياسىدىكى نوپۇزلۇق مېتافىزىكچى ۋىللىئام دېسموندنىڭ يېتەكلىشى بىلەن « نامسىزلىق ۋە كىملىك ھەققىدە پەلسەپىۋى تەتقىقات » تېمىسىدا دوكتورلۇق تەتقىقاتىنى باشلىغان. ئۇ يېقىندا

ئىرىلاندىيىلىك مەشھۇر دراماتورگ سەمىيۇل بېككېتنىڭ « موللىۋي »، « مالون ئۆلىدۇ » ۋە « نامسىز » دېگەن تراگىكومېدىيىلىرى نامسىزلىق بىلەن شەخسنىڭ كىملىكى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە ئاتالغان ماقالىسىنى ئىنگلىزچە ژۇرنالغا سۇندى.

مەمتىمىن ئەلا بېلگىيىدە بىر تەرەپتىن ئوقۇغاچ بىر تەرەپتىن ئوزىنىڭ يېزىقچىلىقىنى بىللە ئېلىپ باردى. بۇ جەريانىدا ئۇ « تەكلىماكاندىن ياۋروپاغىچە » (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2002-يىل)، «ئۆي ۋە كېچىدە كەلگۈچى» («تەڭرىتاغ»، 2003-يىل)، « ئەدەبىيات ۋە ئەنئەنە » (لېۋېن ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىلار پەسىللىك ژۇرنىلى بولغان « مىنەرۋا » دا ئىنگلىز تىلىدا ئېلان قىلىنغان، 2003-يىل)، « ئاشۇ يىللار » (« تارىم »، 2006-يىل) قاتارلىق ماقالە ۋە ئەدەبىي خاتىرىلەرنى نەشر قىلدۇرغان. مەمتىمىن ئەلا يېقىندا ئوزىنىڭ ئىككىنجى كىتابى، يەنى ماقاللەر توپلىمى بولغان « تاش ۋە تارىخ » نى نەشرىياتقا يوللىدى. بۇ ماقاللەر توپلىمى ئۇنىڭ پەلسەپە، ئەدەبىيات ۋە مائارىپشۇناسلىق ھەققىدىكى بىر يۈرۈش ماقاللىرىدىن تۈزۈلگەن بولۇپ، بۇلارنى ئۇنىڭ ئالدىنقى كىتابى بولغان «تەكلىماكاندىن ياۋروپاغىچە » نىڭ تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىشى ۋە بېيىشى دېيىشكە بولىدۇ. مەمتىمىن ئەلا يەنە ئوز نوۋېتىدە دوكتورلۇق ئوقۇشىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن تۇنجى قېتىم يازماقچى بولغان ئۇيغۇر كۇلتۇرىدا ئەخلاق مەسىلىسى ھەققىدىكى سىستېمىلىق پەلسەپە تەتقىقاتىغا تىرىس يېزىۋاتىدۇ.

يۈسۈپئېلى ياسىن:

ھۆرمەتلىك مەمتىمىنكا، خۇددى مەن سىزگە يازغان خۇسۇسىي

مەكتۇپتا دېيىلگىنىدەك، مەن يوللانمىلىرىڭىزنى بىر- ئىككى قېتىم ئوقۇپ چىققان بولساممۇ، لېكىن ئۇنى خېلى ئوبدانلا ھەزىم قىلىش ئۈچۈن خېلى بىر مەزگىل كېرەك. بولۇپمۇ سىزگە مەلۇمكى، بەزى پەلسەپىۋي ئەسەرلەرنى پەش-چېيتلىرىگىچە سىڭدۈرۈشكە تىوغرا كېلىدۇ. شۇڭا مەن ئۆزۈمنىڭ تولۇق ھەزىم قىلىشىنى كۈتمەيلا ئىككى كۈن ئىچىدە دەمال كاللامغا كەلگەن سۇئاللارنى سوراشقا باشلىدىم. ئەلۋەتتە، كاللىدا سۇئال كۆپ، لېكىن سىزنىڭ ۋاقتىڭىزنى ئويلاپ، بىر نەچچە سۇئالنىلا يازدىم.

خۇددى سىزنىڭ "تەكلىماكانىدىن ياۋروپاغىچە" ناملىق كىتابىڭىزغا ئوخشاشلا بۇ قېتىمكى يازمىلىرىڭىزدىنمۇ بىلىمگە، ۋەتەنگە، مىللەتكە، بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىڭىزنى ھىدلاپ تۇرۇپتىمەن. شۇڭا مېنىڭ سۇئالىم مانا موشۇ ئۇچ مەسىلە ئۈستىدىراق بولىدۇ.

1- مىللەت ھەققىدە:

مىللەتنىڭ ئىللەتلىرىنى ئەخىتەم ئۆمەر قاتارلىق يازغۇچىلىرىمىز سۆزلەپ بىر يەرگە ئاپاردى. تەخمىنەن 10-20 چە قەلەمكىشىمىز 90- يىللاردىكى شۇ چاپ-چاپ قاينامغا بېشىچىلا سەكرەپ چۈشتى. بۇنىڭغا "ئۇششاق لۇشۇن"، "ئۇششاق ئالىم"لىرىمىزنى قوشساق بىرەر يۈزگە بېرىپمۇ قالار. ھەتتا ئابدۇرەئۇپ پولاتتەك مۆھتىرەم تىلشۇناسىمىزمۇ "ئەبگاھ ئۇيغۇر" (شىنجاڭ مەدەنىيىتى ژۇرنىلىغا ئەۋەتكەن قول يازمىسىدا شۇ ماۋزۇنى ئىشلەتكەن، قۇربان مامۇت ئۇنى "بىزدىكى ئەبگاھلىقلار"دەپ سىلغايىتىپ قويغان. بۇ ئىزاھنى قۇربان مامۇت شۇ ئەسەرنىڭ خاتىمىسىدە ئاشكارە ئېلان قىلغان) دېگەن چاتما يازمىسى بىلەن بىر ئوبدانلا تونۇلدى. مەن بۇ يەردە

ئۇلارنى ئېيىپلىماقچى، توغرا-خاتاسىنى ئايرىماقچى ئەمەس. ئىش ئۆتتى، تەسىرى قالدى. مەن ئۇ يىللاردا تېخى تولۇقسىز ئوتتۇرىدا ئىدىم. بەزى خاتالىقلارغا ئەسەر ئېلان قىلىپ، ساقاللارغا ياماشقۇدەك جۈرئىتىم يوق ئىدى، ھېلىھەم تەرەت بوش. بۇ بىر قاتار يازمىلارنىڭ سۈپەتلىكمۇ، ئەخلەتلىرىمۇ بولدى. پايدىسىمۇ، زىيىنىمۇ بولدى. بۇ بىزنىڭ بۇ قېتىمقى مۇھاكىمە دائىرىمىزدە ئەمەس، شۇڭا تەپسىلىي توختىلىپ بۇغداي-سامانىنى ئايرىپ يۈرمەيمىز. ئەپسۇسكى، كېيىن ئىش ئىزىدىن چىقىپ، ئۆپكىسى يوق بىر تالاي كىشىلەر ھەرقانداق بىر تۈركۈمدىكى ئىنسانىدا سادىر بولىدىغان ئىشلارنى مىللەتكە دۆڭگىلى تۇردى. بىر شەخس بىلەن ئازراق تالاش-تارتىش بولۇپ قالسىمۇ "زادى بىز خەق دېگەن..." دەپ پرىنسىپقا كۆتۈرۈۋالدى. شۇنداقلا جەمئىيەتتىكى نەدىكى بىر ئاتام كۆرمىگەن قەلەندەرلەرمۇ بىزدىن ئىللەت ئىزدەپ يۈرىدۇ. كوچىلاردا ھە دېسىلا "زادى بىز ئۇيغۇر دېگەن پالان-پوكۇن" دېگەن گەپلەر مودا بولدى، دېسەكمۇ مۇبالىغە بولماس.

ئەمدى ، بىز بىلىپ-بىلمەي سۆزلەۋاتقانلارغا "ئىللەتلىرىمىزنى دېمە، بىز دېگەن نوچى!" دېيەلمەيمىز. لېكىن بىر ئادەم تەكرار-تەكرار مەغلۇب بولسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھېلى چىشى قالمىغان مومىسى، ھېلى چىش چىقمىغان بالىسىمۇ تاپا-تەنە قىلىپ: "سەن زادى ياربماس، ھېچكىم سەندەك ناچار ئەمەس" دېگىلى تۇرسا، ئۇ كىشىنىڭ روھى تېخىمۇ چۈشۈپ، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى بارغانچە كەملەپ، ھەممىلا ئىشنى مىللەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ، مىللىي كەمتۈكلۈكتىنلا كۆرۈپ، سەزگۈرلىشىپ كېتىدىكەن. ھازىرغۇ بۇ خىل يازمىلار مەتبۇئاتلىرىمىزدىن سەل يوقالدى.

مانا ئەمدى بۇ سۆكۈشلەردىن ئېلىنغان تېرمېنلار كوچىلاردا كىتابنى چالاپ ئوقۇپ سوغۇقى ئېشىپ كەتكەنلەرنىڭ ئېغىزىغا كۆچتى. بەزىلەرنىڭ يازمىلىرىغا، گەپ-سۆزلىرىگە قاراپ:"ۋاي دات! ئېغىزىڭنى يۇم! ماۋۇ نەچچە يۈز يىل ئازاب چەككەن ئاناڭنى تىللىما، كۆپچىلىكتە سېنىڭ ھەققىڭ بارمىتى؟! ئىللەت سۆكسەڭ ئىلمىي بول، ئەتراپلىق مۇلاھىزە قىل، مىللەتنى سۆيسەڭ تۈزۈك سۆي، مۇھەببەت بىلەن سۆزلە، ئىلمىي گەپ قىل، ئېغىزىڭنى بۇزما!" دەيدىغان يەرگىمۇ يەتكەنىدى.

قىسقىسى، ئاكا، سىز جاھان كۆرگەن بىر كىشى بولۇش سۈپىتىڭىز بىلەن موشۇ بىر قاتار مەسىلىلەرگە بولغان قارىشىڭىزنى دەپ باققان بولسىڭىز.

مەمتىمىن ئەلا:

ھۆرمەتلىك ئىنىم يۈسۈپئېلى ، ماڭا بۇ قېتىم چىقارغان ئىندىۋىدۇئال سوئاللىرىڭىز مېنى ئۆزۈمگە يېڭىۋاشتىن قايتۇردى. مەن بەزىدە سوئال سوراشنى جاۋاب بېرىشتىن مۇھىم دەپ قارايمەن. بىر ئېسىل سوئالنىڭ ۋەزنى ئۇنىڭ جاۋابىنىڭ ۋەزنىدىن ئاللىبۇرۇنلا ھالقىپ كەتكەن بولىدۇ. چۈنكى بىر تەرەپتىن ئالغاندا بۇ خىلدىكى سوئال ئادەمنى ئۈزلۈكسىز يېتەكلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن نەزىرىمىزنى ھامان ئۆز ئىزدىنىشىمىزنىڭ سىرتىدا قېلىۋاتقان ھەم كۆپ ھاللاردا قالىدىغان بوشلۇقتا ئۈزلۈكسىز تەكتۈرىدۇ. تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇ ئىزدىنىشىمىزنىڭ ئاخىرلاشمىغانلىقىنى ئېسىمىزگە ھەر ۋاقىت سېلىپ تۇرىدۇ—خۇددى فرانسىيە يازغۇچىسى فلوبېرنىڭ بىزنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرىدىغان مۇنۇ سۆزىدەك: «دۆتلۈك دەل خۇلاسە چىقىرىشقا بولغان

ھېرىسمەنلىكتىن كېلىپ چىقىدۇ.» دەرھەقىقەت، گەرچە بۇ سۆھبەت ئارقىلىق سوئاللىرىمىزدا كۆتكەن ئاخىرقى نەتىجىگە ئېرىشەلمىسەكمۇ، لېكىن بىز ئېھتىمال جاۋابىنى مەڭگۈ بېرىپ بولالمايدىغان تېڭىرقاشلارغا، تەئەججۈپلەرگە، نىدالارغا ۋە تىلەكلەرگە ئورتاقلىقىمىزنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلالايمىز. تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ ئېيتقاندا، بۇ سوئاللارنى بىز يەنە كەلگۈسىدىمۇ ئۇچرىتىمىز، ئويلايمىز ۋە ئۇلارغا جاۋاب ئىزدەيمىز. بۇ سوئاللار بەزىدە بىزنى بىرلەشتۈرىدۇ، بەزىدە بىزنى ئۆزىمىزگە تاشلايدۇ. ئەنە شۇ چاغدا، ئۆزىمىزنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئەڭ نېگىزلىك سوئالغا ئايلىنىدۇ.

كىملىك، ۋەتەن، ئاقارتىش، ئىدىيە، ئۇخلاش، سېغىنىش، ئىزتىراپ، كىنو، پارچە-پۈرات ئەسلىمىلەر، زېرىكىش، دۇئا-تىلاۋەت، ئۆچمەنلىك، شېئىر ئوقۇش، دېلىغۇللۇق، مۆرۈۋەت، سۈكۈت، غېرىبلىق، پەلسەپە ۋە نىگاھ قاتارلىقلارنىڭ ئىچ-ئىچىگە سىڭىپ ھەم پۈتۈلۈپ كەتكەن مەۋجۇتلۇقۇم دائىم سوئاللارنىڭ مەركىزىدە لەيلەپ تۇرىدۇ. مەۋجۇتلۇقۇمنى مۇشۇلارنىڭ ئارىسىغا خۇددى سەدىچىگە تاشلاپ بېرىلگەن سەدىقىدەك ھېس قىلغان ۋاقىتلىرىمدا، سوئاللار—پەقەت ئايىغى چىقماس سوئاللارلا—مېنى ھەممىدىن ئايرىپ، ئۆزۈمگە روبىرو قويىدۇ. مەن ئۆزۈمگە سوئاللار ئارقىلىق قارايمەن، ئۇنى سۆزلەيمەن، ئۇنى سېزىمەن، خۇددى ئۆزۈم بىلەن بولىدىغان بىردىنبىر ھەم ھەقىقىي مۇناسىۋەت پەقەت سوئاللار ئارقىلىقلا بولىدىغانىدەك. يەنە بەزىدە ئۆزۈمنى ئېپ قاچقۇسىز سوئاللارنىڭ قارىقىدا تىپىرلاۋاتقانىدەك ھېس قىلىمەن، خۇددى ئۇلار مېنى قىيامەتلىك قەرزنى قايتۇرۇشقا سۆرەۋاتقاندەك. ئەنە شۇ مىنۇتتا ۋۇجۇت تىترەيدۇ، لەۋ پىچىرلايدۇ. مانا بۇ مەۋجۇتلۇقنىڭ تېگى-تېگىدىن كېلىدىغان سوراقلاشتۇر.

پانىيلىقتا سورىلىدىغان سوئال شۇبھىلىنىشتىن باشلىنىدۇ. ئادەم شۇبھىلەنگەنده، ئۆزى ئىلگىرى تۇغرا دەپ قارىغان ئىشنىشكە يېڭىۋاشتىن قاراپ چىقىدۇ. شۇبھە

ئادەمنى ئۆزى ھېس قىلغان ھەم چۈشەنگەن ئوبيېكت بىلەن تەنقىدىي ئارىلىق ساقلاشقا يېتەكلەيدۇ. بۇ ئارقىلىق ئادەم ئۆزى بىلەن ئارىلىق ھاسىل قىلىدۇ. سوئال سوراش ئىنسانىنىڭ ئەقلىنىڭ ئەركىنلىكىنىڭ نامايەندىسىدۇر، شۇبھىلىنىش بولسا ئەقلىنىڭ ئۆزىنىڭ ۋە ئۆزگىنىڭ ئىلگىرى قوبۇل قىلىنغان ئەقلىيلىقگە ۋە ھەقىقىيلىقىغا بولغان ئىنكارلاشنىڭ باشلىنىدۇر. بۇ دەل ئەقلىنىڭ ئۆزى توغرا دەپ قارىغان ئىشنىشلەرنى، ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزىنى توختاۋسىز ئىنكار قىلىپ تۇرۇشى ۋە شۇ ئارقىلىق ئېنىقلىققا ۋە توغرىلىققا ئېرىشىشكە ئىنتىلىشىدۇر. بۇ يەردە مۇنداق سوئال تۇغۇلىدۇ: ئەگەر ئىنسان سوئال ئارقىلىق ئەمەس بەلكى سوئالنىڭ ئۆزىدىن شۇبھىلەنسچۇ؟

قەدىمكى يۇنانىدا ياشىغان بىر مۇتەپەككۇرىدىن بىرى: «ئۇستاز، سىز ئۇچۇن بۇ دۇنيادىكى ئەڭ قىيىن سوئال قايسى؟» دەپ سورىغاندا، ئۇ كۆزلىرىنى كۆككە غەمكىن تىككىنىچە: «مەن ئۆچۇن ئەڭ قىيىن سوئال دەل سوئالنىڭ نېمىلىكىدۇر» دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن. ئۇ پۈتكۈل سوئاللارنىڭ ئېھتىمال ھەم ئىپتىداسى ھەم ئىنتىھاسى بولغان سوئالنىڭ تەگسىز سىرلىرى ئالدىدا لال بولغۇچى، ئۇنىڭدا ئېزىققۇچى، ۋە ئىنسانىنىڭ بۇ سوئال ئالدىدىكى تىرەن سۈكۈتىنى ھېس قىلغۇچىدۇر. ياكى ئۇ ئادەمنىڭ ئۆزى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ مانا مۇشۇ سوئال بىلەن بولىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلغۇچىدۇر. ئۇنىڭ سوئالغا سوئال قويۇشى ــ يەنى مېتا-سوئاللىشى (سوئال-ھەققىدىكى-سوئاللىشى) ــ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، بارلىق مەۋجۇدات ھەققىدىكى ئىزدىنىش سوئالدىن باشلىنىدۇ. ئەگەر گېرمان پەيلاسوپى لائىبنىز مەۋجۇدات ھەققىدىكى ئىزدىنىشنى «بۇ يەردە نېمە ئۈچۇن ھېچنېمە بولماي، مەلۇم نەرسە بولىدۇ؟» دېگەن سوئالدىن باشلىغان بولسا، يۇقىرىدىكى مۇتەپەككۇر ئۆز ئىزدىنىشنى «بۇ يەردە نېمە ئۈچۇن جاۋاب بولماي، يەنە سوئال بولىدۇ؟» دېگەن سوئالغا تۇغەللەيدۇ. لېكىن ھەر

ئىككىسى مۇنداق بىر ئورتاقلىقتا بىر-بىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ: سوئالنىڭ مەۋجۇتلۇقى بىلەن مەۋجۇداتنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئوخشاش مەنبەلىك ۋە ئورتاق نىشانلىقتۇر. دېمەك مەۋجۇتلۇقنىڭ سىرىغا قارىتا ئادەمدە تەبىئىي قوزغىلىدىغان ھەيرانلىق، قىزىقىش ۋە ھەتتاكى مەپتۇنلۇق دەل سوئالنىڭ مەۋجۇت بولۇشىدىن باشلىنىدۇ؛ ھەر بىرشەيئىنىڭ مەۋجۇتلۇقى تېگى-تېگىدىن ئالغاندا سوئالنىڭ مەۋجۇتلۇقى ياكى سوئال شەكلىدىكى مەۋجۇتلۇقتۇر. ئەمسە بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان سوئالنىڭ سۇبيېكتى كىم؟ كىم بۇ سوئالنى سوراۋاتىدۇ؟

دۇنيا ئادەمدىن بىۋاستە سوئال سورىمايدۇ، شۇنداقلا ئۇ ئادەمنىڭ جاۋابىغمۇ موھتاج ئەمەس. بلائىس پاسكال ئالەمنىڭ سىرلىق، پەرۋاسىز ۋە چەكسىز سۈكۈتىدىن چوڭقۇر ئىزتىراپقا چۆمگەن ۋە ۋەھىمە ھېس قىلغانىدى. ئۇنىڭچە ھەرقانداق سوئاللارنىڭ سورىلىشى ۋە ھەر قانداق جاۋابلارنىڭ بېرىلىشى ئالەمنىڭ تەۋەررۇك سۈكۈتىنى بۇزالمايدىغانىدەك ئىدى. قەدىمدىن يەر يۈزىدە تايانچسىزلىق ۋە تەنھالىققا مەھكۇم بولغان ئادەم ئالدى بىلەن ئالەمنىڭ سۈكۈتىنى سوئال سوراش ئارقىلىق بۇزغان؛ بۇ ئارقىلىق لائىبنىزنىڭ يۇقارقى سوئالىدا ئەكس ئەتكەن يوقلۇقنىڭ ۋەھىمىسنى يەڭمەكچى ۋە مەۋجۇداتقا يېقىنلاشماقچى بولغان. ئادەم سوئالنىڭ ھەم ئوبيېكتى ھەم سۇبيېكتىدۇر: ئۇ دۇنياغا سوئال ئارقىلىق يۈزلىنىدۇ، شۇنداقلا ئۆزىنى سوئال ئارقىلىق ئىزدەيدۇ. ئۆز بىلەن ئۆزگە ئوتتۇرىسىدىكى يېقىنلىقتا ئۇزۇنغا سوزۇلغان سوئاللار تاشلىنىپ ياتىدۇ. ئۆزلۈك بەزىدە سوئاللار ئارقىلىق ئۆزىنى ئېنىقراق تۇيىسا، ھېس قىلسا ۋە چۈشەنسە، يەنە بەزىدە ئەنە شۇ سوئاللار بىلەن ئۆزىدىن يىراقلىشىدۇ، ئۆزىدىن خىرەلىشىدۇ ۋە ئۆزىنى يىتتۈرىدۇ. سوئال ئادەمنى ئارامسىزلاندۇرىدۇ، ئويلاندۇرىدۇ ۋە بەزىدە باش-ئاخىرى چىقماس سۈكۈتكە غەرق قىلىدۇ. ئەنە شۇ ئالاھىدە مىنۇتتا سوئاللىغۇچى بىلەن سوئاللانغۇچى ئورتاق بىر

مەۋجۇتلۇق ھالىتىگە قايتىپ، بىر بىرىگە يۈزمۇ يۈزلىشىدۇ: سۈكۈت. بۇ سۈكۈت ئىنسان سۈبيېكتى بىلەن دۇنيانىڭ ئەڭ ئىپتىدائىي ئۆز ئارا يۈزلىنىش ھالىتىنىڭ قايتىلىنىشىدۇر. ئادەم دۇنيانىڭ سۈكۈتىنى سوئال بىلەن بۇزۇشقا ئۇرۇنسا، دۇنيا ئىنسانىنىڭ قىزىقىشىنى سۈكۈت بىلەن بۇزىدۇ.

ئادەم مۇتلەق ئۆزگىگە، يەنى خۇداغا سوئال بىلەن يېقىنلىشىدۇ ـ لېكىن بۇ ۋاقىتتىكى سوئاللاش شۈبھىگە تولغان قەلب بىلەن ئەمەس، بەلكى دەل پۈتكۈل شۇبھىلىنىشتىن ئازاد بولغان قەلبتىن سورىلىدۇ. خۇدادىن سورالغان ھەم سورىلىدىغان سوئاللار ئىنسانىنىڭ قەلبىنى خۇداغا يۈزلەندۈرىدۇ، ئۇنىڭ بەندىلىك پۈتۈلمىشىنى تېخىمۇ تىرەنلىكتە نامايان قىلىدۇ. شۇ چاغدا، قەلبتىن ئىلاھىي مەرھەمەتكە ئىشىنىش ۋە ئىلاھىي كەچۈرۈمگە بولغان چوڭقۇر تىلەكداشلىق ئاستا كۆتۈرىلىدۇ. ئىنسان خۇداغا بەزىدە ئۆز تۇۋىنامىسىنى سوئال شەكلىدە بايان قىلىدۇ: «ئى كەرەملىك خۇدا، مەن بىر گۇناھكار بەندەڭمەن، بىلىپ بىلمەي ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىمنى كەچۈرەرسەنمۇ؟» تۆۋۈە قىلغۇچى خۇدادىن سورىغان سوئاللىغا شۇ ۋاقىتتىنىڭ ئۆزىدە جاۋاب ئالالمايدۇ ـ ئۇنىڭ ئېرىشىدىغىنى كەلگۈسىنىڭ مۇتلەق ۋەدىسى بولمىش ئىلاھىي سۈكۈتتۇر. چۈنكى، تۇۋا قىلغۇچى خۇدانىڭ جاۋابىنى بىلىشنى ئىستىمەستىن، بەلكى ئېتىقادىنىڭ خۇدا تەرىپىدىن قوبۇل ئېتىلىشىنى ئىستەيدۇ. ئىلاھىي سۈكۈتتە ئىنسان ئۆزىنى خۇدانىڭ چەكسىز مېھرىبانلىقىدا تۇرۇۋاتقانىدەك، قەلبىدىن خۇداغا بۇرۇنقىدىنمۇ بەك تەلپۈنۇاتقانىدەك ھېس قىلىدۇ. ئىلاھىي سۈكۈت ۋە جاۋابسىزلىقتا، ئېتىقاد ئىلاھىي ئۇلۇغۋارلىقنى جىممىدە قوبۇل قىلىدۇ. ئىلاھىي سۈكۈتنىڭ ئەڭ تىرەنلىرىدىن كېلىدىغان سادالارغا پەقەت ئېتىقادتىلا قۇلاق سالغىلى بولىدۇ. سوئاللار قايتا ـ قايتا سورىلىدۇ ۋە يەنە ئىلاھىي سۈكۈتكە سىڭىپ كېتىدۇ. ھەممە سوئاللارنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى بولغان قىيامەتتىكى سوراقتا ئىنسان ئۆزىنى خۇدانىڭ سورىقىدا كۆرىدۇ:

خۇدادىن سورالغان سوئاللار خۇدانىڭ سوئالىدا ئاخىرلىشىدۇ. ئۆزىگە بېرىلگەن ئەركىن ئىرادە بىلەن سوئال سورىغان ئىنسان خۇدانىڭ مۇتلەق ئىرادىسى بويىچە بەندىلىكىنىڭ سورىقىغا تارتىلىدۇ.

سوئاللار ھەقىقەتكە باشلايدىغان يولدۇر. بۇ ھۆكۈمنىڭ ئەكسىچە ئېيتىلىشىمۇ تۇغرا: ئىنسان ئىزدىمەكچى بولغان ھەقىقەت ئىنسانىنى ئۆزىگە سوئال ئارقىلىق يېقىنلىشىشقا بۇيرۇيدۇ. ئەگەر نېمۇتون ئەينى ۋاقىتتا ئالمىنىڭ دەرەخىتىن يەرگە تۆكۈلۈش ھادىسىسىنى تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ سوئاللىمغان بولسا، ئېھتىمال ئىنسانلارنىڭ ئالەملىك تارتىشىش كۈچى قانۇنىنى بايقىشى خېلى ۋاقىتقىچە كېچىكەر ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەزكۇر قانۇنىيەت ئۆزىنى تۇغرا مېتودتا ۋە يېتۈك تەپەككۇردا سورالغان سىستېمىلىق سوئاللارنىڭ ئارقىسىدا ئايان قىلدى ۋە قىلىدۇ.

لېكىن شۇنىمۇ ئەستىن چىقارماسلىق كېرەككى، بەزى ھەقىقەتلەر سوئاللاردىن ھالقىغان بولىدۇ. بۇ ھەقىقەتنىڭ ئاجىزلىقىنى ئەمەس، بەلكى ئىنسان تەرىپىدىن سورىلىدىغان بارلىق سوئاللارنىڭ ئۇنى سوراشقا سوراقلاشقا قۇربى يەتمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. بۇلار ئىلاھىي ئىرادىدىن بەرپا قىلىنغان تەبىئەت قانۇنىيەتلىرى ھەققىدىكى ئاكسىئوملۇق ھەقىقەتلەردۇر. بىزنىڭ تەبىئەت ھەققىدىكى ئىزدىنىشىمىز ئەڭ ئېنىقلىققا ئىگە مانا مۇشۇ ئاساستىن باشلىنىدۇ، سوئاللىرىمىز ئۇ تەرىپىدىن يېتەكلىنىدۇ.

يۇسۇپئېلىنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىشتىن ئاۋۋال «سوئال» نىڭ نېمىلىكى ھەققىدە قىسقىچە توختىلىشىم ھەرگىزمۇ سوئالنى يەنە كۆپەيتىپ سوئالنى ھەم ئۇنىڭ جاۋابىنى مۇرەككەپلەشتۈرۈش ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ سوئال سوراش ئارقىلىق بايقىيالايدىغان ئەڭ ئاساسىي مۇمكىنچىلىكلىرىمىزگە بىر قۇر قاراپ چىقىشتۇر. شۇڭلاشقا، مېنىڭ نۆۋەتتىكى قىزىقىشىم سوئاللار ئارقىلىق ھەقىقەتكە ئېرىشىش

ئەمەس، بەلكى ھەقىقەت ھەققىدە ئىزدىنىشتۇر؛ سوئاللارنى يېشىم بىلەن بوي سۇندۇرۇش ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ساداسىغا جىمجىت قۇلاق سېلىشتۇر؛ سوئاللارنى ئۆتمۈشكە ئېلىپ كېتىش ئەمەس، بەلكى ئۇلاردىن كەلگۈسىنىڭ شەپىسىنى ھېس قىلىشتۇر.

ئەختەم ئۆمەرنىڭ «يىراق قىرلاردىن ئانا يۇرتقا سالام» دېگەن ئەسىرىنىڭ ئەينى ۋاقتىتا نەشر قىلىنىشى باشقىلارنىڭ نەزىرىدە تۇرۇپ ئۆزىمىزگە باھا بېرىشنىڭ باشلانمىسى بولۇپ قالدى. (گەرچە ئىلگىرى بىزنىڭ رايونىمىزنى سايياھەت قىلغان ۋە تەتقىقات ئېلىپ بارغان چەتئەللىك سەييياھلار، ئارخېئولوگلار ۋە تارىخشۇناسلار بىز ھەققىدە نۇرغۇن قىممەتلىك بىرىنجى قول ماتېرىياللارنى قالدۇرغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئەسەرنى بىر ئۇيغۇرنىڭ مەۋجۇتلۇق ھالىتى ھەققىدىكى—بىز زادى كىم؟—ھەققىدە يازغان تۇنجى ئەسەر دېيىشكە بولاتتى.) مەن ئەسەرنى ئوقۇش جەريانىدا شۇنى غۇۋا ھېس قىلغانىدىمكى، بىزگە ئاپتور تۇنجى قېتىم كۇلتۇرلىشىش جەھەتتە بىزدىن خېلىلا ئىلغار كەتكەن باشقىلارنىڭ نەزىرىنى كۆچلۈك ھېس قىلدۇرغانىدى؛ ئەنە شۇ كۇلتۇر ئاساس قىلىنىپ تارىختىن بېرى بىزگە رودىپايەك چاپلىشىپ كەلگەن كۆتۈرۈپ قويۇۋسىز «ئىللەتلەر» بىر-بىرلەپ تەنقىد ئاستىغا ئېلىنغانىدى. بۇ يەردە مۇنداق ئىككى نەرسە دىققىتىمنى تارتقانىدى: بىرى، ئەسەر ئاپتورىنىڭ ئۆزى تاينىتۇاتقان يات قىممەت سىستېمىسىنى تېگىدىن چۈشىنىش-چۈشەنمەسلىكى؛ يەنە بىرى، ئاپتورنىڭ ئۆزى سۆكۈۋاتقان مىللەتنىڭ روھىيىتىنى قانچىلىك چۈشىنىشى ئىدى. مېتودولوگىيە جەھەتتىن ئالغاندا، مەزكۇر ئەسەردە سىستېمىلىق سېلىشتۇرما ئانالىزدىن ئەسەرمۇ يوق بولۇپ، ئۇنىڭدا پەقەت بىر تۈركۈم ھېسسىياتچان كىتابخانلارنى تېزلا ئىلكىگە ئالالايدىغان بەدىئىي يۇقۇملاندۇرۇش كۈچىلا بار ئىدى، خالاس. نەتىجىدە ئەسەر بىر

مىللەت سۇپىتىدىكى ئىنتايىن مۇھىم ئېتنىك كۇلتۇر گۈرۇپپىسى ناھايىتى ئاددىي ھالدىلا بىز تېخىمۇ چۇشەنمەيدىغان پەقەت سىرتىدىنلا خۇددى «ئات ئۇستىدە گۈل كۆرگەن» شەكلىدە كۆزىتىلگەن يەنە بىر يات كۇلتۇر گۈرۇپپىسى بىلەن سېلىشتۇرغانىدى. تېخىمۇ مۇھىمى، بىر مىللەتنىڭ مىللەت سۇپىتىدىكى مەۋجۇتلۇقى يوشۇرۇن قوللايدىغان ئامىللار ۋە ئۇنىڭ كوللېكتىپ ئاڭسىزلىقىدىكى بىزگە ئانچە بىلىنىپ كەتمەيدىغان ئالاھىدىلىكلىرى نەزەردىن پۈتۈنلەي ساقىت قىلىنغانىدى. مېنىڭ نەزىرىمدە مىللەت ئىنتايىن مۇھىم ئېتنىك پسىخىك ھالەت ۋە سىمۋوللۇق بىلىش جەريانىنىڭ قېلىپلىشىشى بىلەن مۇئەييەن تارىخىي تىرەنلىككە ئىگە بولغان كۇلتۇر تۇپى بولۇپ، ئۇ ئۆزىنى داۋاملىق رېئاللاشتۇرۇش بويىچە يوشۇرۇن مۇمكىنچىلىككە (پوتېنسىئاللىققا) ئىگە ئىدى. ئەگەر مىللەتنى بىر ئۇرۇقتا ئوخشاتساق، ئۇ ئۆزى كەلگۈسىدە ئەي بولالايدىغان دەرەخكە ئايلىنىشنىڭ پۈتكۈل ئىچكى مۇمكىنچىلىكلىرىنى ئۆز ئىچىدىن ھازىرلىغان بولۇپ، ئۇنىڭ پۈتكۈل ھاياتىي پائالىيىتى مانا مۇشۇ مۇمكىنچىلىكنى رېئاللاشتۇرۇش نىشانى ئۈچۈن خىزمەت قىلاتتى. مانا مۇشۇ ئىچكى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ مەزكۇر مىللەت روھىيىتىنىڭ تىرەن-تىرەنلىرىدىن كېلىدىغان ھاياتىي كۈچنىڭ مەنبەسى بولۇپ، ئۇنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنىڭ ۋاقتىتىن ھالقىغان قىممىتىنى بەلگىلەيتتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ھەر بىر مىللەتنىڭ، مەيلى ئۇ كۇلتۇرلىششتا قانچىلىك تەرەققىي قىلغان ياكى قىلمىغان بولسۇن، ئۆزىگە خاس ئىچكى ۋە ئۆزگىچە قىممىتى بار ئىدى. شۇڭلاشقا ھەر بىر مىللەتنىڭ ئىنسانىيەتكە دېگەن ۋە دەيدىغان گەپلىرى بار ئىدى. ھەر بىر مىللەتنىڭ پەقەت ئۆزىگىلا خاس قىممەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ ئومۇمىي روھىيىتىنىڭ مۇھىم بىر قىسمى ئىدى—ئۇنىڭدا ئىنسانلىقنىڭ تۈپكى مەسلىسى ئىزدىنىلگەن ۋە ئۆزگىچە ئۇسۇلدا جاۋابلانغانىدى. شۇڭلاشقا، كۇلتۇرلىشىش

جەھەتتىكى پەرقىنىڭ چوڭ-كىچىك بولۇشى مەلۇم مىللەتنىڭ مەۋجۇت بولۇش قىممىتىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكىنى بىلدۈرمەيتتى.

گېپىمىزگە قايتىپ كەلسەك، مەزكۇر ئەسەر ئاپتورى ئاخىرىدا بىزنىڭ «بەدبەشىرە» سۈرىتىمىزنى سىزىپ چىققانىدى. بۇ رەسىمنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ ياكى روھى چۈشۈپ كېتەتتى ياكى ئەرۋاھى ئۇچاتتى. ھېچ بولمىغاندا مېنىڭ روھىم قاتتىق چۈشۈپ كېتىپ، خېلىغىچە ئەسلىمگە كېلەلمىگەنىدىم. چۈنكى مەنىدىمۇ خۇددى ماقالە ئاپتورىنىڭكىگە ئوخشاش پىسخىك ھالەت كۆرۈلگەنىدى: بىز ماھىيەتتە بىزدىن ئىلگىرى كەتكەن چەتئەل كۇلتۇرلىرىنىڭ كۈچلۈك مەسخىرىسىگە ئۇچرىغانىدۇق. بىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىمىز ئۇلارنىڭ نەزىرىدە «ئۇياتلىقى» ۋە «ئەرزىمەسلىكىنى» چاندۇرغانىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىمىز تېگى-تېگىدىن نومۇسلۇق ۋە بىچارە ئىدى. ئۆزگىنىڭ بىز تارىختىن بېرى ئۇچراتمىغان نەزىرىنىڭ بىزنىڭ مەۋجۇتلۇق قىممىتىمىزنى، ئادەمىيلىكىمىزنى ۋە مەۋجۇتلۇق شارائىتىمىزنى باھالاشتىكى نوپۇزى بىزگە بىرى بۇ ھۆكۈملەرنى تەن ئالدۇرسا، يەنە بىرى بىزنى سۇبېيېكتلىقتىن قالدۇرۇپ ئۆزگىنىڭ پەرۋاسىز ۋە ھاكىممۇتلەق نەزىرىنىڭ ئاستىدىكى كۆزىتىلىش ئوبېيېكتىگە ئايلاندۇرغانىدى.

كېيىن ئابدۇرەئۇپ پولاتنىڭ «بىزدىكى ئەبگالىقلار» دېگەن ئەسىرىنى ئازراق ئوقۇپلا تاشلاپ قويدۇم. بۇ ئەسەردىكى تۈپكى ئىدىيە مۇشۇ خىلدا چاپ-چاپ بازارغا ئۇلگۈرتىلىپ يېزىلىۋاتقان نۇرغۇن ئەسەرلەرگە ئورتاق بولغان مۇنداق بىر خاھىش ئۇستىگە قۇرۇلغانىدى: ھادىسە بىلەن ماھىيەتنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىش، قىسمەنلىكنى ئومۇمىيلىققا كۆتۈرۈۋېتىش ۋە ئۆلچەمنىڭ مۇجمەللىكى. نەتىجىدە، تەھلىل مېتودىدىكى يۇقىرىدەك مەسىلىلەر بۇ خىلدىكى تەنقىدلەرنى ئۇزۇل-كېسىل ئىنكارچىلىقتىن ئىبارەت تۈپكى ئورتاقلىققا يېقىنلاشتۇرغانىدى. گەرچە مەن مىللىتىمىدە تارىختىن بۇيان

داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ۋە ھازىرقى دەۋردە ئۆزىدە يېتىشتۇرۇۋاتقان نۇرغۇن ئىللەتلەرنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلساممۇ، كۆپ مەنبەلىك مۇرەككەپ سەۋەبلەرگە چېتىشىپ كەتكەن بۇ ئىللەتلەر سەۋەبىدىن مىللىتىمىزنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە كۆلتۇرلۇق، پسىخىكىلىق ۋە مەنىۋى مەۋجۇدىيىتىنىڭ ناھايىتى ئاددىي، ھاپىلا-شاپىلا ھەم ئۇزۇل-كېسىل ئىنكار قىلىنىشىنى ھەرگىز قوبۇل قىلالمايتتىم. يەنى ئۇلارنىڭ ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق يەتمەكچى بولغان غايىلىرىنىڭ قانچىلىك يۈكسەك ۋە تەخىرسىز ھەمدە ئۇلارنىڭ نىيىتىنىڭ قانچىلىك ساپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مەن ئۇلارنىڭ ئۇزۇل-كېسىل ئىنكارچىلىقىنى ئىنكار قىلاتتىم (بۇ يەردە ئۇلارنىڭ نۇقتىئىنەزەرلىرىنىڭ قانداق راۋاجلانىدۇرغانلىقىنى ۋە مىللەتنى قايسى نۇقتىدىن چىقىپ تۇرۇپ تەنقىدلىگەنلىكىنى سۆزلىمەي). ئەلۋەتتە مەن مىللىتىمىنىڭ ھەممە نەرسىسىنى قارىقويۇق قوبۇل قىلىش پوزىتسىيىسى ئېلىپ كېلىدىغان تولۇق مۇئەييەنلەشتۇرۇش خاھىشىنىمۇ قوللىمايتتىم. يۇقىرىقى خاھىشلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىر قۇتۇپقا ئېغىپ كېتىش يۈزلىنىشىگە ئىگە بولۇپ، بىزنى خاتا يولغا ۋە ھەتتاكى خەتەرلىك يولغا باشلايتتى. مەن تۆۋەندە پەقەت مۇشۇ خىل رادىكال تەنقىدچىلىك پوزىتسىيىسى ئېلىپ كېلىدىغان ئاقىۋەتنى قىسقىچە ئانالىز قىلىپ ئۆتىمەكچىمەن.

ئۇزۇل-كېسىل ئىنكارچىلىق لوگىكىلىق مەنىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا بىمەنىلىككە ۋە زىتلىققا تولغانىدۇر. دېمەكچى، تەلتۆكۈس ئىنكارچى ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ سۆزلىرىنىڭ ئەقلىگە مۇۋاپىقلىقىنىمۇ ئىسپاتلاپ ببرەلمەيدۇ. ھەرقانداق شەكىلدىكى ئۇزۇل-كېسىل ئىنكارچىلىق ئۆز-ئۆزىنى ئىنكار قىلىشتەك زىددىيەتلىك تەقدىردىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ: ھەممىنى قارىقويۇق تەنقىدلەش دەل ئۆزىنىڭ تەنقىدىنىمۇ تەنقىدلەشتۇر—ئۆزىنى ئۆزىنىڭ ئىنكار قىلىشى بىلەن ئىنكار قىلىشتۇر. يەنە بىر تەرەپتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇزۇل-كېسىل ئىنكارچىلىق بىلەن مەسخىرىۋازلىق كۆپ

ھاللاردا بىلله كېلىدۇ. ئۈزۈل-كېسىل ئىنكارچىلىقنىڭ كەينىدە ناھايىتى بىخەتەر ئورۇندا تۇرۇپ قىلىنغان مەسخىرىۋازلىق يوشۇرۇنغان بولىدۇ، شۇنىڭدەك ھەممىنى مەسخىرە ئاستىغا ئېلىشتىمۇ ئۈزۈل-كېسىل ئىنكارچىلىق خاھىشى يوشۇرۇن مەقسەت قىلىنغان. ئۇنىڭدىن سىرت، ھەر ئىككىسى ھاياتلىقنىڭ ئەڭ سەزگۈر قىسمىغا چېقىلىدۇ، ئۇنى ئىنكار قىلماقچى بولىدۇ. ئۇلار ھاياتلىقتىكى مۇقەددەس دەپ قارىلىدىغان ۋە ھەرقانداق بىر قوۋمنىڭ مەۋجۇتلۇقىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان قىممەتلەرنى رەت قىلىدۇ، كەمسۇندۇرىدۇ ۋە ئىنكارلايدۇ. نەتىجىدە، ھېچ قانداق نەرسە قىممەتلىك بولمايدۇ. ھەممە نەرسە قىممىتىنى يوقىتىپ، ئىنتايىن خەتەرلىك بولغان نىھىلىزم (ھەممىنى ئىنكار قىلىش مەسلىكى) باش كۆتۈرىدۇ.

ئاقۇۋەت نېمە بولىدى؟ ئاقۇۋەت دەل سىز سوئالىڭىزدا تەسۋىرلىگەندەك ھەممە ھەممىنى كۆزگە ئىلمايدىغان، كەمسۇندۇرىدىغان ۋە تەنقىد قىلالايدىغان جاسارەتكە ئىگە بولىدى (يەنە بىر كۆزىتىش نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ھەممە ھەممىنى قارىقويۇق مەسخىرە ئاستىغا ئالالايدىغان بولىدى). لېكىن، بۇلار ئادەمنى ئەڭ تەشۋىشلەندۈرىدىغان مەسىلە ئەمەستۇر. ئەڭ تەشۋىشلىكى يۇقىرىقى كونترولۇقنى يوقاتقان ۋە پەسخىك بىنورمالىق سۈپىتىدىكى خورلاش ئەسەبىيلىكىگە گىرىپتار بولغان تەنقىدچىلەرنىڭ تەنقىدلىرىنىڭ چەكلىمسىز يامراپ كېتىشى ئاخىرىدا ببرېپ بىزدە كوللېكتىپنىڭ ئۆزىدىن نەپرەتلىنىش خاھىشىنى (يەنى كوللېكتىپ-ئۆزلۈك-نەپرەتلىنىشىنى) يېتىشتۈرۈۋاتىدۇ.

ئادەم ئۆزىگە نەپرەتلەنگەندە، ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ قۇندامېنتال مەنىسىنى—يەنى ئۆزىنىڭ ئەڭ ئىپتىدائىي قوزغىلىشلىرىدىن، ئارزۇ-ئارمانلىرىدىن، نارسىستىك (ئۆزىنى-سۆيۈش) پەخىرلىنىشلىرىدىن، ئۆزلۈك-بەلگىلەش ئىقتىدارىدىن ۋە ئەركىن تاللىشىدىن تۈزۈلگەن ناھايىتى مۇرەككەپ قىممەت قاراش

نورمىلىرىنى ــ تۇپتىن ئىنكار قىلىدۇ. شۇنىڭدەك بۇنداق ئادەم ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئەڭ چوڭ خاتالىق ۋە بىر خىل گۇناھ دەپ قارىغاچقا، ۋۇجۇدىنىڭ ئىچ-ئىچىگە ئورنىشىپ كەتكەن گۇناھ تۇيغۇسى بىلەن ئۆزىنىڭ نېمىشقا تۆرىلىپ قالغانلىقىدىن ئىبارەت ئۆز خاھىشىدىن سىرت بۇ پاكىتقا ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدۇ. تېخىمۇ تراگېدىيىلىكى شۇكى، گۇناھنىڭ سەۋەبى سىرتتىن ئەمەس بەلكى ئىچكىلىكتىن ئىزدەلگەچكە، بۇنداق ئادەم ئۆزىدىن ئالماقچى بولغان ئۆچىنى ئۆزىنى توختاۋسىز يوسۇندا گۇناھكار ھېس قىلدۇرۇش ۋە خورلاش ئارقىلىق ئالىدۇ. دېمەك، بۇنداق ئادەم تەدرىجىي ھالدا ئىچ-ئىچىدىن تۇگىشىدۇ.

پەلسەپىۋى مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۆزىدىن نەپرەتلىنىش ئۆزلۇكىنىڭ ئۆز ھاياتلىقىنىڭ ئىرادىسىنى، يەنى ئۆزىنى توختاۋسىز ھايات قېلىشقا ئۇندەيدىغان، ھازىردا ئۆزىنى مۇئەييەنلەشتۇرىدىغان ۋە كەلگۈسىدە ئۆزىنى نامايان قىلىشقا يېتەكلەيدىغان ئىرادىنى، تۇپتىن ئىنكار قىلىشتۇر. ئۆزىدىن نەپرەتلىنىدىغان ئادەم ئۇمىدسىز كېلىدۇ، چۇنكى ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆتمۇش ئاللىقاچان ئۆلگەن، ھازىر ئۆز مەنىسىنى يوقاتقان ۋە كەلگۈسىنىڭ ۋەدىسى يالغان بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بۇنداق ئادەمگە نىسبەتەن، ھاياتلىق ئۆزىنىڭ ئەقلىي ئاساسىنى ئاللىبۇرۇن يوقاتقان بولىدۇ. ئۆزلۈك-نەپرىتىگە قالغان ئادەمنىڭ ئىرادىسى خۇددى گېرمانىيە پەيلاسوپى نىچې ئۆزىنىڭ «ئەخلاقنىڭ شەجەرىسى» دېگەن ئەسىرىدە ئېيتقانىدەك، ئۆزلۈكنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى بولغان «ھوقۇق ئىرادىسى» بىلەن ئەمەس، بەلكى «يوقلۇق ئىرادىسى» بىلەن ياشايدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇنداق ئادەمدە كۆرۈلىدىغىنى ھېچ نېمىنى ئىراده قىلماسلىق خاھىشى بولۇپ، ئۇ «يوقلۇق ئىرادىسى» دىنمۇ پاسسىپتۇر.

خەيرىيەت، خەلقىمىز بۇنداق ئۇستىلەپ ياغقان تەنقىدلەردىن ئۇمىدسىزلىنىپ، كوللېكتىپ-ئۆزلۈك-نەپرىتىنىڭ قۇربانىغا تەلتۆكۈس ئايلىنىپ كەتكىنى يوق. شۇندىمۇ

كۆز ئالدىمىزدىكى رېئاللىق بىزنى بىر بىرىمىزنى تەنقىد قىلىپ ئويناشنى، كەمسۇندۇرۇشنى ۋە نەپرەتلىنىشنى ئەمەس، بەلكى بىر بىرىمىزگە قېرىنداشلىق مېھرىنى يەتكۈزۈشىمىزنى، بىر بىرىمىزنىڭ ھالىغا يېتىشىمىزنى ۋە بىر بىرىمىزگە مەسئۇل بولىشىمىزنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ: كۈنسېرى قىستاپ كېلىپ، سان-ساناقسىز بىگۇناھ كىشىلىرىمىزگە ئەجەل يوللاۋاتقان ۋە يوللايدىغان، خۇددى قاباھەتلىك چۈشكە ئوخشايدىغان ئەيدىس كېسەللىكى؛ ئىچكىرىدە ئىنسانىيلىق تۈيغۇسىدىن تامامەن ئايرىلغان ھەم تەلۈلەشكەن، قانۇننى دەپسەندە قىلىۋاتقان ئادەم سودىگەرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئادەم قېلىپىدىن چىققان تۈزۈمى ئاستىدا مەجبۇرىي ئوغرىلىققا سېلىنىپ، پسىخىكا جەھەتتىن بىنورماللىشىپ، ئۇلاردىنمۇ بەتتەرلىشىپ كېتىش ئېھتىمالى بولغان سان-ساناقسىز باللار؛ كۈندىن كۈنگە ئەدەۋاتقان خرويىن چەككۈچىلەر ۋە ساتقۇچىلار؛ تېنىنى سېتىش ئارقىلىق ھايات قېلىشقا قالغان مىڭلىغان قىز-ئايالىرىمىز—مانا مۇشۇلار يەنە شەپقەتسىزلەرچە تەنقىدلىنىپ، تۇغۇلغىنىغا بۇرنى-قۇلىقىغچە تويدۇرۇلۇشى كېرەكمۇ؟ ياكى ئۇلارغا پىسەنت قىلماسلىق ۋە كارى بولماسلىق ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئەخلاقىي چۈشكۈنلىشىشنى ۋە ئاتالمىش «خاتا تۇغۇلۇپ» قالغۇچىلار ئىكەنلىكىنى ئۇلارغا قەلبىدە جاراھەت قالغۇدەك دەرىجىدە بىلدۈرۈپ قويۇش كېرەكمۇ؟

ئەمدى سوئالىمنى تەنقىدچىلەرگە بۇراي: ئەگەر سىلەرنىڭ مەقسىتىڭلار ئەزەلدىن ئىللەتنى تۈزەش بولسا، يۇقىرىقى ئىجتىمائىي ئىللەتلەرگە قانداق ئىنكاس قايتۇرىمىز؟ بىز بۇ ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە قارىتا قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟ خەلقىمىزنىڭ بۇ تەنقىد دولقۇنىدا ئاۋانگارت رول ئويىنىغان «يۇزلۈكلىرىمىز»، سىلەرنىڭ يۇقىرىدىكى مەسىلىلەرگە بولغان ئاۋازىڭلار قېنى؟ ياكى بۇ ئەبگا خەق ئۆزىنىڭ ماددىي جەھەتتىكى بۇجۇمبوشلۇقى ۋە روھىي جەھەتتىكى ئاۋارىلىقىنىڭ جازاسىنى مانا مۇشۇنداق تارتىش ئارقىلىق سىلەرنىڭ ئۇلارغا ئاللىبۇرۇن قويۇپ بولغان دىئاگنوزۇڭلارنىڭ توغرىلىقىنى

ئىسپاتلاپ بېرىشى كېرەكمۇ؟ مەيلى ئامېرىكىدا، ياۋروپادا ياكى دۆلىتىمىزنىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدە بولسۇن، داڭلىق زىيالىيلار ئەيدىس كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەشۋىقاتلىرىغا ئاكتىپ قاتنىشىپ، يىغىنلاردا سۆزلەپ، تەشۋىقات ۋەرەقلىرىنى تارقىتىپ، پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە كەلگەن بۇ ئورتاق ئاپەتكە قارشى تۇرۇشاتىدۇ، بىزدە قايسى داڭلىق زىيالىيلىرىمىز مۇشۇنداق قىلىشاتىدۇ؟ خەلقىمىز زىيالىيلارنىڭ مۇشۇ ئاپەت ئالدىكىدىكى ئەڭ مەسئۇلىيەتچان ئاۋازىنى ئاڭلاشقا زارىقىشاتقان چاغدا قېنى قايسىمىز سۆزلىدۇق؟

ئىنىم يۈسۈپئېلى، ئۆتكەنده "ئىزدىنىش" توربىدا ئەيدىس كېسەللىكى ھەققىدىكى يازمىڭىزنى كۆرۈپ سىزدىن خۇرسەن بولۇپ قالدىم. ئەمەلىيەتته، يۇقىرىدىكى مەسىلەرگە ھەممىمىزنىڭ مەسئۇلىيىتى باردۇر—بۇ بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزگە بولغان زىيالىيلىق مەسئۇلىيىتىمىزلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى يەنە ئادىمىيلىك مەسئۇلىيىتىمىزدۇر ـ بىزنىڭ جەمئىيەت ئەزالىرىمىزغا بولغان قېرىنداشلىق مەسئۇلىيىتىمىزدۇر. ئەيدىسنىڭ رەھىمسىز چاڭگىلىدا ئىڭراۋاتقانلار بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزگە موھتاجدۇر. ئۇلار بىزنىڭ خەيرىخاھلىقىمىزغىلا ئەمەس، بەلكى يەنە بىزنىڭ ئۇلارنى ئېتىراپ قىلىشىمىزغا موھتاجدۇر. ئۇلارغا بىزنىڭ ھەقىقىي ياردىمىمىز كېرەك. ئۇلار بىزنىڭ ئاۋازىمىزغا موھتاج ، شۇ ئارقىلىق ئۇلار ئۆزىنى ھۆرمەت قىلىشقا، ئادىمىيلىك ئىززەت-ھۆرمىتىنى قايتا تىكلىسۇن. قىسقىسى، ئادەم بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئۇلار ئۈمىدكە موھتاجدۇر—ئۇلارغا ئۈمىد بەخش ئېتەيلى.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

2ـ پەلسەپە ھەققىدە پاراڭلىشىپ باقساق:

سىز "تەكلىماكانىدىن ياۋروپاغىچە" نامىلىق كىتابىڭىزدىمۇ، "تاش ۋە تارىخ" نىڭ مەن كۆرگەن قىسىملىرىدىمۇ، شۇنداقلا بۇ قېتىمقى جاۋابلىرىڭىزدىمۇ، ئۆزىڭىز بىلىپ-بىلمەي پەلسەپىگە ناھايىتى كەڭ سەھىپە ئاجرىتىپسىز. مۇمكىن بولسا، بىزنىڭ بۇ قېتىمقى پەلسەپە ھەققىدىكى سۆھبىتىمىز ئاددىي ئوقۇرمەنلەرنى چىقىش قىلسا. يەنى مەكتەپلەردىكى "پەلسەپە" دەرسىنى "بىرخىل سىياسىي بېسىم، چۈشىنىكسىز قۇرۇق گەپلەر" دەپ چۈشىنىۋېلىپ، پەلسەپىدىن بىزار بولغان، "پەلسەپە" دېگەن نامنى "قۇرۇق گەپ" دېگەنگە تەڭداش قىلىۋالغان (مەسىلەن، "پەلسەپە سۆزلىمە"="قۇرۇق گەپ ساتما"دەپ چۈشىنىدىغان) بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلارنى چىقىش قىلساق(بەلكى بۇلارنىڭ سانى سىز-بىز مۆلچەرلىگەندىن خېلىلا كۆپ، ھەتتا تەڭ يېرىمدىن ئېشىپ كېتىدۇ). مانا موشۇ زۆرۈرىيەت تۈپەيلى، تۆۋەندىكى سۇئاللارغا مۇمكىن قەدەر شەيئى سەئدىي ئۇسلۇبىدا جاۋاب بېرىشكە ئۇرۇنۇپ باققان بولسىڭىز:

1ـ پەلسەپە ھەققىدە:

- پەلسەپە دېگەن نېمە؟
- پەلسەپىنىڭ بىر ئىنسان تەرەققىياتىدىكى رولى قانداق؟
- پەلسەپىنىڭ بىر دۆلەت تەرەققىياتىدىكى رولى قانداق؟
- پەلسەپىنىڭ بىر مىللەت تەرەققىياتىدىكى رولى قانداق؟
- سىز بۇ قېتىمكى جاۋابىڭىزدا غەرب پەلسەپىسى ھەققىدە

چۈشــەنچە بېرىــپ بولــدىڭىز، بــۇ يەردە ئۇيغــۇر پەلسەپــسى ۋە خەنــزۇ پەلسەپــسىنىڭ نېگىــزى ۋە تەرەققىيــات يۆنىلىــشلىرىنى ئــاددىي تىلــلار بىلەن بايان قىلىپ بەرگەن بولسىڭىز.

مەمتىمىن ئەلا:

پەلسەپىنىڭ نېمىلىكى ھەققىدە تەپسىلىيرەك توختىلىش ئۈچۈن سۆزۈمنى تېخى يېقىنــدىلا قــازا قىلغــان ۋە مەن ئەڭ ياخــشى كۆرىــدىغان مەشــھۇر فرانــسىيە يەھــۇدىي پەيلاسوپى ژاك دېررىدانىڭ مۇنۇ سۆزى بىلەن باشلايمەن: «پەلسەپە مەڭگۈ گرېكنىڭ!» مانا مۇشۇ پەلــسەپە يىگىــرمە بەش ئەســىردىن بېــرى غەرب مەدەنىيىتىنىــڭ ئــۇلى بولــۇپ كېلىۋاتىدۇ. كىشىلەر شۇنداق سوئال قويماي تۇرالمايدۇكى، پەلسەپە نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئۇزاق ئەسىرلەردىن بېرى غەربتىكى بىر ئاۋانگارت ئىلىملىك رولىنى يوقاتمــاي كەلــدى؟ ئۇنىــڭ شۇنچە كۆپ مۇتەپەككۇرلەرنى، تەبىئىي پەن ئــالىملىرىنى، ئىلاھىيەتــشۇناسلارنى ۋە ئاۋامنى ئۆزىگە تارتىــپ كېلىۋاتقان سېھرىي كۈچى زادى نەدىن كەلگەن؟

بەزىــلەر ئېھتىمــال پەلــسەپە ئۆگىنىــشتىكى مەقــسەت پەقەت ســاپ ئىلىمــگە ئېرىشىــشتۇر، دەپ قارىــشى مــۇمكىن. چــۈنكى، تــارىختىكى نۇرغــۇن ئــاقىللار پەلــسەپىنى كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەنگەن ھەم ئۆزىنى ئۇنىڭغا ئاتىغان. يەنە بەزىلەر پەلسەپە ئــۆگىنىش ئىلىملــىك بولغانلىقنــىڭ ۋە تەرىبــيە كۆرگەنلىكنــىڭ بەلگــىسىدۇر، دەپ قارايــدۇ. يەنە بەزىلەر پەلسەپىنى جاھاندارچىلىقتا كەم بولسا بولمايدىغان ھېكمەتلەرگە ئېرىشىشتىكى يول دەپ قارايدۇ. يەنە بەزىلەر بولسا پەلــسەپە پەقەت دۇنيــادىن غېمىــى يــوق بــر تۇركــۈم قورســىقى تــوق ئېــسىلزادىلەرنىڭ ئەقــل جەھەتتىكــى ئــىچ پۇشــۇقىنى چىقىرىــشىدىكى ئەرمەك دەپ قارايدۇ (ئارىستوتېلنىڭ ئۆزىنمۇ پەيلاســوپلارنى جــسمانىي ئەمگەك بــىلەن

شۇغۇللانماسلىقى كېرەك بولغان كىشىلەر دەپ تەبىرلىگەن). يەنە بەزىلەر بولسا ئۇنى رېئاللىق بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى بولمىغان بىر تاغار قۇرۇق گەپلەرنىڭ يىغىندىسى دەپ قارايدۇ. بۇ قاراشلارنى بىر-بىرلەپ يېشىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورنىغا مەن تۆۋەندىكى بىر سوئالنى نېگىزلىك تۇتقا قىلماقچى: ئىنسانىيەت تارىخىدىكى شۇ قەدەر كۆپ ئاقىللارنى پەلسەپىنى ئۆگىنىشكە مەجبۇرلىغان نەرسە زادى نېمە؟ بۇ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، ئىنسانىيەت مەيلى قايسى خىل مەقسەتنىڭ تۈرتكىسىدىن بولسۇن پەلسەپىلىشىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ چوقۇم پەلسەپە يارىتىش ئىستىكىنى ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ پەلسەپىلىشىشنى باشلىشىنى بىلدۈرىدۇ. گېرمانىيىنىڭ بۈيۈك پەيلاسوپى ئېممانۇئېل كانت مۇنداق دېگەنىدى: «ھېچكىم ھېچكىمگە پەلسەپىنى ئۆگىتەلمەيدۇ، ئۆگەتكىلى بولىدىغىنى پەقەت قانداق پەلسەپىلىشىشتۇر.» ئەگەر بىز پەيلاسوپلارنىڭ ئىنسانلار ئارىسىدىن قانداق ئايرىلىپ چىققانلىقىغا قاراپ چىقساقلا بىزنىڭ نېمىشقا پەلسەپە ئۆگىنىدىغانلىقىمىز ۋە پەلسەپىنىڭ زادى نېمىگە پايدىسى بارلىقىنى بىلۈالالايمىز. شۇ سەۋەبكە كۆرە، گېپىمىزنى سوقراتتىن باشلايمىز ۋە شۇ ئارقىلىق پەلسەپىلىشىشنىڭ مەنىسىگە قاراپ چىقىمىز.

سوقرات غەرب پەلسەپە تارىخىدىكى تۇنجى پەيلاسوپ ئەمەس، ئەلۋەتتە ئاخىرقىسىمۇ ھەم ئەمەس. بىزنىڭ ئۇنىڭدىن كۆرىدىغىنىمىز پەلسەپىلىشىشكە بولغان كۈچلۈك موھتاجلىقنىڭ نامايەندە خاراكتېرلىق ئۇلگىسىدۇر. ئالدى بىلەن شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ئۇ ئافېنا شەھەر دۆلىتىنىڭ مىلادىدىن ئىلگىرىكى 5-ئەسىردە ئۆتكەن پۇقراسىدۇر. ئۇ پەيلاسوپتۇر، چۈنكى ئۇ پۇقرادۇر. بۇ ئۇنىڭ پەلسەپىلىرىدە نېمە ئۈچۈن سىياسىي تەركىبلەرنىڭ موللۇقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ، چۈنكى ئۇ شەھەر دۆلىتىنىڭ ئەڭ تۈپكى مەسىلىلىرىگە دىققىتىنى بەرگەن. ئۇ شەھەر دۆلىتىنى يەككە

ئىندىۋىدۇئال شەخسنىڭ ئۇستىدە لەيلەپ تۇرىدىغان مۇئەسسەسە سۇپىتىدە ئەمەس، بەلكى ئەنە شۇ شەخس ئۆزىدىكى مۇمكىنچىلىكلەرنى ئىشقا ئاشۇرىدىغان زۆرۈر مۇئەسسەسە سۇپىتىدە كۆرىدۇ.

باشقىلار سوقراتنى ئەقىللىق دەپ قارايدۇ، ئۇ بولسا ئۆزىنى دۆت چاغلايدۇ. شۇنداق، ئۇ ئۆزىنىڭ «دۆتلۈكى» نى ئەڭ بىلگۈچىدۇر. ئۇنىڭ پاراسىتى مۇنداق ئىككى نۇقتىغا مەركەزلەشكەن: ئۇنىڭ بىرى، پەلسەپىدىكى ھەقىقىي مەسىلە ئىنسانىيەتنى چىقىش قىلغان؛ يەنە بىرى پەلسەپە دەل ئىنساننىڭ ئۆزىنى بىلىشنى چىقىش قىلىشى كېرەك ــ بۇ ئۇنىڭ «ئۆزۈڭنى بىل» دېگەن مەشھۇر سۆزىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. سوقراتنىڭ قارىشىچە، ئىنسانلىق ۋە ئۆزى ھەققىدىكى بىلىمگە ئىگە بولمىغان ئىنسان ھەقىقىي ئىنسان بولالمايدۇ، شۇڭا ئۇ ھەقىقىي پۇقرامۇ ئەمەس. ئۇنىڭ بىلمەكچى بولغىنى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ بۇ بىلىش ئارقىلىق ئىزدىگىنى ئۆزىگە ئايلىنىش ۋە دۆلەتنى قۇرۇش ئىدى. ئۇنىڭ بىلىشى شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلىق روھىغا ۋە سىياسىي ئىدىئالغا تولۇپ تاشقاندۇر. ئۇنىڭ پەلسەپىلىشىشى ئىنساننىڭ نېمە ئىكەنلىكى ۋە ئىنسانلار توپلىشىپ ياشايدىغان سىياسىي جامائەنىڭ نېمە ئىكەنلىكى ھەققىدىكى سەمىمىي، تىرەن ۋە سىستېمىلىق ئىزدىنىشنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ ئىنسان بىلەن دۆلەتنىڭ نېمىلىكى ھەققىدىلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ھەققىدىمۇ چوڭقۇر ئويلانغان.

مانا مۇشۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ بىلىشى تەنقىد قىلىش بىلەن باغلانغان. ئۇ بىر تەرەپتىن ئۆزى ئىگىلىگەن بىلىملەرنىڭ توغرىلىقىدىن گۇمانلىنىپ ئۆزىنى توختىماستىن تەنقىدلەپ تۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆز دەۋرىدىكى ئۆزىنى ھەقىقىي بىلىملىك دەپ قارىۋالغان ساختا بىلىمدانلارنى قاتتىق سۆكىدۇ. ئۇ بىر تەرەپتىن ئۆزى بىلەن توختاۋسىز ئېلىشىپ، ئۆزىدىن ھالقىش ياساشنى ئىستىسە، يەنە بىر تەرەپتىن

ئىمتىياز جەھەتتە ئۆزىدىن كۈچلۈكلەر بىلەن نېمىنىڭ ھەقلىقى ھەققىدە توختىماستىن ئېلىشقان. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈش كېرەككى، ھەقىقەت ھەرقانداق ئىمتىيازدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ؛ ئەگەر پەلسەپىلىشش ئۆزىنى ھەقىقەتكە يېتىشتىكى بىر ئۇرۇنۇش دەپ قارايدىكەن، ئۇنداقتا ئۇ چوقۇم نوپۇزنىڭ سەپسەتىسگە قارشى تۇرۇشى كېرەك. مانا بۇ تەنقىدنىڭ قەدىمدىن ئۆلمەي كېلىۋاتقان روھىدۇر.

سوقرات ھاياتتىن پەقەت بىرلا نەرسىنى تەلەپ قىلغان: ئەركىن پىكىر قىلىش. ئۇنىڭچە، پىكىرنىڭ ئەركىن بولۇشى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ سوقراتنىڭ بولغانلىقى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ توغرىلىقى ھەم ئۇنىڭ ئادالەتنى ھەممىنىڭ ئۈستىگە قويۇشىدۇر. پەقەت تۇغرا ئۇسۇلدا قىلىنغان پىكىرلا بىزنى ھەقىقەتكە باشلايدۇ ۋە ئادالەتنى تونۇتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭچە ھەقىقەت، ئادالەت، گۈزەللىك ۋە ياخشىلىق بىر-بىرىدىن ئايرىلماستۇر. شۇنداقلا ئۇلار پەلسەپىلىششىنىڭ ئەڭ تۈپكى مەزمۇنلىرىدۇر.

راستىنى ئېيتقاندا، سوقرات پەلسەپىلىشتىن باشقا ھېچ ئىش قىلالمايتتى. پەلسەپىلىششى ئۇنىڭغا شۇنداق كەسىپ بولۇپ قالغانكى، ئۇنىڭچە پەلسەپىلەشمىگەن ھايات ياشاشقا ئەرزىمەيتتى. ئەنە شۇ سەۋەب تۈپەيلى، ئۇ ياشلارنى زەھەرلىدى دەپ ئەيىبلىنىپ سوت تەرىپىدىن پەلسەپىلىششنى تاشلاپ ھاياتىنى نورمال داۋام ئېتىشكە بۇيرۇلغاندا، ئۇ ئۆلۈمنى تاللىۋالغاندى. يەنى ئۇنىڭ ئۆزى ئىزدەنگەن پەلسەپىلىشش ئېلىپ كەلگەن ھەقىقىلىققا بولغان ئىشىنىش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلۈمدىنمۇ ئۈستۈن تۇراتتى. ئۇ مۇساپىر بولۇپ باشقا دۆلەتلەرگە كېتىشنىمۇ ۋە پەلسەپىلىششنى توختىتىشنىمۇ خالىمدى، شۇنداق قىلسا ئۇ ئەلۋەتتە ھاياتنىڭ تەرتىپىنىمۇ، دۆلەتنىڭ قانۇنىي تەرتىپىنىمۇ ساقلاپ قالالايتتى. لېكىن، ئۇ ھەر ئىككىسىدىن ۋاز كەچمىدى. چۈنكى ئۇ دەل ئاشۇ شەھەر دۆلىتىدە ۋە ئاشۇ شەھەر دۆلىتى ئۈچۈن پەلسەپىلەشكەنىدى، ئۇ ياشاش ئۈچۈن پەلسەپىۋىلەشكەنىدى، چۈنكى پەلسەپىلىشش

ئۇنىڭ ھاياتى ئىدى.

ئۇنىڭ تالانتى، ئىرادىسى ۋە ياخشى نىيىتىنىڭ بولۇشى ئۇنىڭ پەلسەپىلىشىنىڭ تاكامۇللىشىشىنىڭ زۆرۈر، لېكىن يېتەرلىك شەرتى ئەمەس. ئۇ پەلسەپىلىشىش ئۈچۈن ياخشى بىر مېتودقا موھتاجدۇر. ئادەم پەلسەپىلىشىكە بولغان ئوتتەك قىزغىنلىق ۋە نىيەت بىلەنلا پەلسەپىلىشەلمەيدۇ. ئۇ يەنە پەلسەپە ئۇقۇملىرىنىڭ تەبىرىگە قاتتىق پىشىق بولۇشى، يەنە ئىندۇكسىيە (شەيئىلەرنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى ھەققىدىكى بىلىمگە ئېرىشتىكى مېتود كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭدا تەجرىبە قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئاۋۇال بىلىنمىگەن ياكى قىياستىكى مەسىلىگە قارىتا يەكۈن چىقىرىلىدۇ، يەنى يېڭى بىلىم يېڭى تەجرىبە بىلەن ئېرىشىلىدۇ)، دېدۇكسىيە (بۇنىڭدا ئاكسىيومىلىق كونا بىلىملەر ئاساسىدە يېڭى بىلىملەر تۇرلەپ چىقىرىلىدۇ)، دېئالېكتىكا (بۇ مەلۇم ئۇقۇمنىڭ ئۆزىنىڭ قارىمۇ قارشى ئۇقۇمى بىلەن مۇناسىۋەتلىشىش ئارقىلىق ئۆزگىرىش جەريانىنى بارلىققا كەلتۈرۈشىنى كۆرسىتىدۇ) سوقرات تەرىپىدىن بايقىلىپ ھەقىقەتنى بايقاشتىكى ئاچقۇچ بولغان. مانا مۇشۇ مېتودلار پەلسەپىلىشىشتە تا ھازىرغىچە قوللىنىلىپ كېلىنىۋاتىدۇ. شۇ نەرسە ئېنىق بولۇشى كېرەككى، پەلسەپىۋىلىشىش ماھىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ھەقىقەتكە ئېرىشىشتىكى متودنى ئۆزىنىڭ تەتقىقاتىنىڭ مەركىزىي قىسمى قىلىپ كەلدى. چۈنكى توغرا مېتود بولماي تۇرۇپ ھەقىقەتنى تاپقىلى بولمايدۇ.

سوقرات شۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشەنگەنكى، پەلسەپىلىشىش بولمايدىكەن، مەيلى دۆلەت، مەيلى ئىندىۋىدۇئال شەخسىنىڭ ئۆزىنى ھەقىقىي چۈشىنەلىشى مۇمكىن ئەمەستۇر. شۇنداقلا ئۇلار ئۆزى قىلىشقا تېگىشلىكىنى تېخىمۇ قىلالمايدۇ. شۇڭلاشقا، پەلسەپە زۆرۈردۇر. ئەلۋەتتە پەلسەپىنىڭ ئۆزى ئۆزىنى يېڭىلاپ تۇرۇشقا موھتاج. لېكىن، پەلسەپە بولمايدىكەن، ئىنسانلار ئۆزلىرىنى بىلىش ۋە ئىنسانىيلىق بۇرچىنى مۇڭاپىق

يوسۇندا ئادا قىلىشتىن ئىبارەت بۇ پۇرسەتتىن مەھرۇم قالىدۇ. ئەمىسە بۇ يۇزلىنىشنى پەلسەپە قايسى ئاساس ئۇستىگە قۇرىدۇ؟

پەيلاسوپلار تارىختىن بېرى ئۆزىنى ئىلمىنىڭ ھەقدارلىرى دەپ قاراپ كەلگەن. ئەگەر پەيلاسوپلارنىڭ بۇ ئۆزلۈك-ئۇبرازى (ئادەمنىڭ ئۆزىگە بولغان قارىشى) توغرا بولسا، ئۇنداقتا ئىلىم-پەنچىلەر—تەبئىي پەنچىلەرگە قانداق ئورۇننى تارتۇق قىلىمىز؟ تەبئىي پەنلەر ئاللىبۇرۇبلا پەلسەپىدىن ئىبارەت «پەقەت» قىياسىي بىلىم بىلەنلا ھەپىلىشىدىغان بۇ «ئاتا ئىلىم» دىن نارازى بولۇپ، ئۆزي ئايرىپ چىقىپ كەتمىگەنمىدى؟ بىز يەنىلا پەلسەپە بىزگە تەمىنلەيدىغان بىلىم بىلەن تەبئىي پەن تەمىنلەيدىغان ئىلمىنى بىر-بىرىگە ئوخشاش ئىلىم سۈپىتىدە قارىشىمىز كېرەكمۇ؟ تارىختىن مەلۇمكى، پەلسەپە ئاللىبۇرۇن ئىلىم-پەن ئىزدىنىشى بىلەن ماس قەدەمدە ماڭغان. ئۇلار تاكى ھازىرغىچە تۆۋەندىكى مېتافىزىكىلىق سوئاللارغا بىرلىكتە جاۋاب ئىزدەۋاتىدۇ: دۇنيا نەدىن كەلگەن؟ ماكان دېگەن نېمە؟ زامان دېگەنچۇ؟ ئالەمنىڭ ماكرولۇق قانۇنىيەتلىرى بىلەن مىكرولۇق قانۇنىيەتلىرىنى ئاخىرى بىرلەشتۈرۈپ، بىر ئورتاق قانۇنىيەتنى بايقىغىلى بولامدۇ؟ (بۇ نيۇتون ۋە ئېينىشتېيىندىن كېيىنكى ئۇچىنچى بۈيۈك فىزىك ستېفېن خوۋكىڭ ئۆزىنىڭ دۇنياۋى بازارلىق كىتابى بولغان «ۋاقىتنىڭ تارىخى» دېگەن كىتابىدا سۇرىغان سوئالىدۇر. لېكىن خوۋكىڭ پەلسەپە پېنىنىڭ ئىلىم-پەن ھەققەتلىرىنى بايقاشتىكى مۇمكىنچىلىكىدىن گۇمانلىنىدۇ)، قاتارلىقلار. ئارىستوتېل ئۆزىنىڭ پەلسەپىلىشىشنى باشلىغىنىدا ماتېماتىكا پېنىنىڭ بەزى مۇھىم ئاساسلىرى ئاللىبۇرۇن سېپلىنىپ بولۇنغانىدى. ئارىستوتېلنىڭ بىئولوگىيىلىك تەجرىبىلىرىگە دائۇن يۇقىرى باھا بەرگەن. ئىلىم-پەنچىلەردىن دېكارت، لائىبنىز، نيۇتون، پاسكال قاتارلىقلار پەلسەپىنىڭ يەنىلا زۆرۈرلۈكىنى ئۆز ئەمەلىيەتتە كۆرسەتكەن. ئېينىشتېيىنمۇ بەزىلەر فىزىك دەپ قارىغاندىن كۆرە

پەيلاسوپ دەپ قارالغىنى تۇزۇك دەيدۇ. ھەتتا روھ ئانالىزچى فرېئۇدنىمۇ پەيلاسوپ دەپ قارايدىغانلار كۆپ. شۇنىڭدەك، پەيلاسوپلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ دىققىتىنى ھەر زامان تەبىئىي پەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە تىكىپ كەلدى. شۇنداق دېيىش مۇمكىنكى، ئەگەر نيۇتوننىڭ نەزىرىيىسى بولمىغان بولسا، كانتنىڭ پەلسەپە سىستېمىسىنىڭ مۇھىم قىسىملىرىنى قىياس قىلغىلى بولمايتتى.

شۇنداقتىمۇ، پەلسەپىۋى بىلىم بىلەن ئىلىم-پەنلىك بىلىم ئوتتۇرىسىدىكى كۆزگە كۆرۈنەرلىك پەرقنى نەزەردىن ساقىت قىلىشقا بولمايدۇ. ئۇلار قوش قاتلاملىق بىلىم، شۇڭلاشقا قوش قاتلاملىق رېئاللىق چۈشەنجىسىدە مۇئەييەن ئورتاقلىقلارغا ئىگە. بۇلار قەدىمقى گرېكلارنىڭ چۈشەنجىسىدىكى قاراش (بىزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان نەرسىلەر ھەققىدىكى ئادەتتىكى بىلىش) بىلەن بىلىم (يەنى بىزگە كۆرۈنمەيدىغان ياكى ساپ كۆرۈنمە ھالىتىدىكى رېئاللىق توغرىسىدىكى ھەقىقىي بىلىم) نىڭ پەرقىنى كۆرسىتىدۇ. ئالدىنقىسى پەقەت ماكان ۋە زاماندا مەۋجۇت بولغان ئادەتتىكى شەيئىلەر ھەققىدىكى كۆز قاراش خاراكتېرلىق چۈشىنىشنى كۆرسەتسە، كېيىنكىسى بۇنىڭدىن ھالقىغان ھەقىقىي ۋە شەيئىلەر ئەسلىدىن ئۆزى بولغانلىق ھەققىدىكى بىلىمنى كۆرسىتىدۇ. ماركسنىڭ نەزەرىيىسى بۇ پەرقنى ناھايىتى ئوبدان ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇنىڭچە، ئەگەر شەيئىلەر بىزگە ئاددىي ھالدا مۇنداقلا كۆرۈنسە ۋە ئۇلارنىڭ ئەسلىدىن زادى قانداقلىقىنى بىلمىسەك، بۇ ھەقىقىي بىلىم بولالمايدۇ. بىز ئىلىم-پەن بىلەن پەقەت ئىلىم-پەن بىلەن شۇغۇللىنىش ئۈچۈنلا شۇغۇللانمايمىز، بەلكى بىزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان شەيئىلەرنىڭ (شەيئىلەرنىڭ بىزگە ئادەتتە كۆرۈنۈشلىرىنىڭ) ئارقىسىدا پىنھان قالغان ۋە بىلىنمىگەن ساپ رېئاللىقنى تېپىش ئۈچۈن شۇغۇللىنىمىز. ماركس ئىقتىسادىي رېئاللىقنىڭ جەمئىيەت ۋە تارىخنىڭ فۇندامېنتال رېئاللىقى ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغان. مۇشۇ رېئاللىق دەل كۆزىمىزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان

ھادىسۇى مەۋجۇتلۇق ھالىتىنىڭ ئىچكىرىسى ياكى ئارقىسىدىكى ئەبستراكت تەپەككۇر ئارقىلىقلا بىلگىلى بولىدىغان رېئاللىقتۇر.

كەڭ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا شۇنداق دېيىش مۇمكىنكى، ئالىملار شەيئىنىڭ قانداق فۇنكسىيەسىنىڭ بارلىقىنى ئېنىقلىقى بىلەن بىلىشنى ئىستەيدۇ، لېكىن پەيلاسوپلار بولسا رېئاللىقتىكى (يەنى بىزنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىمىزدىن ھالقىغان رېئاللىقتىكى) شەيئىنىڭ قانداقلىقىنى بىلىشنى ئىستەيدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن ئالغاندا ئالىملار تەجرىبە ئارقىلىق نامايان قىلغىلى بولىدىغان ئېنىقلىق ۋە فۇنكسىيە ئامىللىرىنى تەكتىلىسە، پەلسەپە نېمىنىڭ ھەقىقىي رېئاللىق ئىكەنلىكىنى قىياس قىلىدۇ، ئىپادىلەيدۇ. پەيلاسوپلارنىڭ قارىشىچە، رېئاللىقنى ئىلىم-پەنچىلەرگە ئوخشاش پەقەت ئۇنىڭ فۇنكسىيىلىك ئامىللىرىغىلا تارايتىش رېئاللىق ھەققىدىكى تولۇق بولمىغان بىلىشتۇر. ۋەھالەنكى ئىلىم-پەنچىلەرنىڭ قارىشىچە، ئىنسانىنىڭ تەجرىبىسىدىن ھالقىپ كەتكەن رېئاللىق ھەققىدە بىلىشنى تەلەپ قىلىش ئادەمنى ئەڭ ئاخىرىدا ئىسپاتلاش مۇمكىن بولمىغان ۋە پەقەت تەسەۋۋۇر ئارقىلىقلا قىياس قىلىنغان نەرسىنىڭ بىلىشى بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇنىڭغا قارىتا پەيلاسوپلار شۇنداق جاۋاب قايتۇرىدۇكى، ئىلىم-پەنچىلەرنىڭ قانچىلىك تەرەققىي قىلىپ كېتىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلار يەنىلا نۇرغۇنلىغان ماھىيەتلىك سوئاللارغا جاۋاب بېرەلمەيدۇ. ئەگەر پەلسەپە ئىسپاتلاش مۇمكىنسىز بولغان قىياسلارغا بېرىلىپ كەتتى دېيىلسە، ئىلىم-پەنچىلەر نېمىنىڭ ھەقىقىي رېئاللىق ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىدۇ. ئۇنداقتا پەلسەپىنىڭ ئىلىم-پەن ئۆز مۇستەقىللىقىغا ئېرىشكەندىن كېيىنكى ئورنى قانداق بولۇشى كېرەك؟

پەلسەپىنىڭ تارىختىن بېرى ئىزچىل تۇرده ھەرگىزمۇ ماتېماتىكىلىق بىلىم، فىزىكىلىق بىلىم ياكى تارىخىي بىلىم دېگەن نېمە ئەمەس بەلكى بىلىم دېگەن نېمە دېگەننى سوراپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ سوئال شۇ قەدەر تەس ۋە ئۇنىڭ جاۋابىنى تېپىش شۇ

قەدەر زۆرۈر ئىكەنكى، بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلار 25 ئەسىر ئىزدەنىدى ۋە يەنە ئىزدىنىدۇ. بۇ سوئالغا ئىلىم-پەننىڭ ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ جاۋاب بېرىپ بولالىشى مۇمكىن ئەمەس. ئىلىم-پەن گەرچە ئۆزىنىڭ مۇئەييەن تەتقىقات دائىرىسىدىكى شەيئىلەر ھەققىدىكى بىلىم بىلەن تەمىنلىيەلىسىمۇ، لېكىن بىر پۈتۈنلۈك مەنىسىدىن چىقىپ سورالغان «بىلىم دېگەن نېمە؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرەلمەيدۇ.

ئىلىم-پەنچىلەرگە ئوخشاش، پەيلاسوپلارمۇ شەيئىلەرنىڭ نېمە ئۈچۈنلۈكىنى سوراپلا قالماستىن يەنە مۇشۇ نېمىشقىنى باشقىچە چۈشىنىدۇ. ئۇلار شۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشىنىدۇكى، ئەگەر بىرەر شەيئىنىڭ نېمىشقا بىلىنمىگەنلىكى ئېنىق بولمايدىكەن، ئۇنى بىلگىلى بولمايدۇ؛ شۇنىڭدەك پۈتكۈل شەيئىلەر ھەققىدىكى ئاداققى ۋە ئومومىي نېمە ئۈچۈنلەر بىلەن تونۇشماي تۇرۇپ، بىرەر يەكىكە شەيئىنىڭ نېمە ئۈچۈنلۈكىگە جاۋاب تاپقىلى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى بۇ ئاداققى ۋە ئومۇمىي نېمە ئۈچۈنلەر سەۋەب بىلەن نەتىجىلەرنىڭ بىر بىرىگە باغلىنىشىنى سۆزلەيدىغان قانۇنىيەت بولماستىن، بەلكى رېئاللىقنىڭ ئومۇميلىق ۋە ئاداققىلىق يۈكسەكلىكىدىكى قۇرۇلمىسىدۇر. مانا بۇ پەلسەپىنىڭ خانتاجى بولغان مېتافىزىكىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنىڭ ئاساسى ۋە نېگىزلىك مەنىسىدۇر.

بۇ بىزنى پەلسەپىنىڭ ئىككىنجى چوڭ ساھەسىگە ئېلىپ بارىدۇ: رېئاللىق دېگەن نېمە؟ رېئاللىق ئۆزىنى قانداق ئايان قىلىدۇ؟ رېئاللىق بىلەن بىلىم بىر-بىرىگە قارىشىپ تۇرىدىغان، بىر بىرىگە باغلانغان ئىككى ساھەدۇر. شۇڭا، رېئاللىقسىز بىلىمنى، بىلىمسىز رېئاللىقنى قىياس قىلىش مۇمكىن ئەمەس. ئىنسانىيلىق مانا مۇشۇ ئىككىسىنىڭ ئايرىلماس تەرىكىۋى قىسمىدىن تۇزۇلىدۇ. ئىنسانىيەت ئادەمنى ھەر ۋاقىت ئارامسىزلاندۇرۇپ تۇرىدىغان مۇنۇ سوئاللارنى سوراپ تۇرىدۇ: رېئاللىق دېگەن نېمە؟ ئىنسان سۈپىتىدىكى «مەن» بۇ رېئاللىقتا قانداق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ؟ بۇ

سوئاللارنى كانتىنىڭ تۆۋەندىكى كلاسسىك سوئاللىرىغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن: مەن نېمىنى بىلەلەيمەن (بىلىم ھەققىدىكى ماھىيەتلىك سوئال)، مەن نېمىنى چوقۇم قىلىشىم كېرەك (ئەخلاق ياكى ئەخلاقىي بۇرچ ھەققىدىكى مۇتلەق بۇيرۇقنىڭ سوئال شەكلىدە ئىپادىلىنىشى)، ئۇمىد باغلىشىم ئۈچۈن ماڭا بېرىلگىنى نېمە (ئادەم ئۆلگەندىن كېيىنكى مەڭگۈلۈك ھاياتنىڭ مۇمكىنچىلىكى ھەققىدىكى ئويلىنىش)ــبۇلارنىڭ نېگىزى دەل ئىنسان دېگەن نېمە دېگەن سوئالغا تۈگەللىنىدۇ.

ئەمدى پەلسەپىنىڭ ئۈچىنچى چوڭ ساھەسىنى قىسقىچە سۆزلەيمەن. بۇ دەل رېئاللىقنىڭ مەنىسىدۇر. يەنى بۇ شەيئىلەرنىڭ نېمە ئۈچۈنلىكىنىلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ نېمىگە كېرەك بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. شەيئىلەرنىڭ ئۆزىدىن ئېلىپ ئېيتقانىدا ئۇلارنىڭ ھېچقانداق مەنىسى يوق. ئۇلار قىممەتتىن خالىي نېترال مەۋجۇداتلادۇر. ئۇلار پەقەت ئىنسانىيەت دۇنياسىغا قاتناشقاندىلا ھەم ئىنسانلارنىڭ قىممەت بېكىتىشىگە ئېرىشكەندىلا بىرەر مەنىگە ئىگە بولىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئاداققى مەنە توغرىسىدىكى ئىزدىنىش ئەڭ ئاخىرىدا ئىنسان ھاياتنىڭ مەنىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىگە تۈگەللىنىدۇ. ئىنسان ھاياتنىڭ مەنىسى بارمۇ؟ ياشاشتىكى مەقسەت نېمە؟ ئىنسان ھاياتنىڭ مەنىسىنىڭ سىياسىي ھايات، ئىقتىسادىي ھايات ۋە تارىخىي ھايات بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى نېمە؟

پەلسەپە يىغىپ ئېيتقاندا، ئىنسانىيەتنىڭ توختاۋسىز ھالدا نېمىنىڭ بىلىش، نېمىنىڭ رېئاللىق ۋە نېمىنىڭ ئىنسان ھاياتىنىڭ مەنىسى ھەققىدىكى ئىزدىنىشلىرىنىڭ جەۋھىرىدۇر. ئۇ ئىنتايىن كەسكىن ئەقلىي ئىزدىنىشتۇر، ئەقلىيلىق ۋە تەنقىد روھىدىن ئايرىلغان ئىزدىنىش ھەقىقىي ئىزدىنىش ئەمەس. بىز سوقراتتىن شۇنى كۆردۇقكى، ئۇنىڭ پەلسەپىلىشىشتىكى ئاساسلىق ۋەزىپىسى دەل تەنقىدچىلىكتۇر. ئۇ ئۆزىنى ئەقىلدار دەپ قارىۋالغانلارنى شەپقەتسىزلەرچە تەنقىد قىلىپ، ھەقىقەتنىڭ

ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى، ئۇنىۋېرسالىلىقىنى ۋە ھەرقانداق شەخسنىڭ تۇغرا تەپەككۇر ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئېرىشەلەيدىغانلىقىدىن ئىبارەت ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن ئىنقىلاب خاراكتېرلىق يېڭىلاش ئېلىپ كېلىپلا قالماستىن يەنە پەلسەپىنى ئىنسانىيەتنىڭ ئىدىئولوگىيىگە قارشى تۇرۇشىدىكى-يەنى ئىنسانىنىڭ ھەرقانداق نوپۇزنىڭ تەسىرىدىن خالىي ھالدا ئەركىن پىكىر قىلىشىدىكى-تايانچ ئىلمىلىك ئورنىنى ئورناتتى. ماكىئاۋېللىدىن تارتىپ شۇ نەرسە ئېنىق بولۇپ كېلىۋاتىدۇكى، ئىدىئولوگىيىلىك سىستېمىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ماھىيىتى دەل ھەقىقىي رېئاللىقنى شەخسىي ۋە ئىجتىمائىي مەنپەئەتلەرنىڭ پايدىسى ئۈچۈن يوشۇرۇشتۇر. ئەلۋەتتە ھەرقانداق شەكىلدىكى ئىدىيە ئۆزى قاتنىشىۋاتقان سىياسىي تۈزۈمنىڭ، ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ ۋە كۈلتۇرنىڭ كۈچلۈك تەسىرى ئاستىدا بولىدۇ. لېكىن پەلسەپىنىڭ كىشىلەرگە تەمىنلەيدىغىنى ۋە كىشىلەرنىڭ پەلسەپىلىشىش ئارقىلىق ئېلىپ بارىدىغىنى ئەركىن پىكىر قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھەر ۋاقىت ھېس قىلىش ۋە ئەمەلگە ئاشۇرۇشتۇر. پەلسەپە ئۆزىنى تارىختىن ببرى خىلمۇ خىل توسقۇنلۇقلاردىن ھالقىتىش بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

يۇقىرىقى نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، پەلسەپىلىشىش ھەر بىر ئىنسان ۋە ھەر بىر مىللەت ۋە ياكى ھەر بىر دۆلەت ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىمدۇر. ئەنگلىيە پەيلاسوپى ئا.ن. ۋايتېخېد «بىرەر مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ پەلسەپىۋى ئۇقۇملىرىنىڭ قانچىلىك كۆپلۈكى ۋە موللۇقىغا قاراش كېرەك» دېگەنىدى. دەرۋەقە، پەلسەپىلىشىشنىڭ كېرەك قىلىدىغىنى ئۇقۇملاشقان تەپەككۇردۇر. بۇنىڭدا رېئاللىقنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە ئۇنىڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكلىرى شۇنىڭغا ماس كېلىدىغان ئۇقۇملارنىڭ قۇرۇلمىسى بىلەن چۈشەندۈرۈلىدۇ. پەلسەپىنىڭ ئۇقۇملىرى قانچە دەل ۋە ئۇلار ئاربىسىدىكى مۇناسىۋەت قانچە ئىنچىكىلەشسە، بىزنىڭ رېئاللىق ھەققىدىكى

چۈشىنىشسىز شۇنچە كەڭ ۋە شۇنچە چوڭقۇر بولۇپ ماڭىدۇ. پەلسەپىنىڭ ئاداققى ئۇقۇملىرى كۆپ ھاللاردا ياخشىلىق، گۈزەللىك، ئادالەت ۋە ھەقىقەت قاتارلىقلادۇر. غەرب پەلسەپىسى مانا مۇشۇ تۈپكى ئۇقۇملارنىڭ مەنىسىنى ئىزدەش ئارقىلىق ربئاللىقنى خىلمۇ خىل شەرھلەپ كەلدى.

پەلسەپە بىر مىللەت ئۈچۈن شۇنىڭ ئۈچۈن زۆرۈركى، ئۇ دەل ئاشۇ مىللەتنىڭ تەپەككۇرىنىڭ تېرەنلىرىدە بايقالغان ربئاللىقنى ئۇقۇملاشقان سىستېمىدا ئەكس ئەتتۈرىدۇ. شۇنداقلا ئۇ شۇ مىللەت كۈلتۇرى ئۆزىدە ئىپادە قىلغان تۈرلۈك تەپەككۇر ربئاللىقنى ئۇقۇملاشتۇرۇپ ماڭىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئاشۇ مىللەت تۇپى ئۆزىنىڭ دۇنيا بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ ئۇقۇملۇق قۇرۇلمىسنى، يەنى نەزەريىۋى تەپەككۇر ئالاھىدىلىكىنى، ھېس قىلىپ ۋە ئەمەلگە ئاشۇرۇپ ماڭىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇقۇملۇق تەپەككۇرگە مايىل مىللەتلەرنىڭ دۇنيانى چۈشىنىشى كۆپ قاتلاملىق ۋە تىرەن بولىدۇ، چۈنكى ئۇلار كۆرۈنمە دۇنيادىن ھالقىپ ربئاللىقنىڭ ئاداققى قۇرۇلمىسنى ۋە مەنىسنى چۈشەنمەك بولىدۇ. ئەكسىچە قىلىپ ئېيتقاندا، پەلسەپە ئارقىلىق مەلۇم مەدەنىيەتنىڭ تەپەككۇر ئادىتىنى، خىلمۇ خىل ئىشىنىشلىرىنىڭ سىستېمىلىق باغلىنىشىنى ۋە ئەخلاق كۈلتۇرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. شۇڭلاشقا، يەنە شۇ پەلسەپە ئارقىلىق شۇ مىللەت ئەزالىرىغا قارىتا ئىدىيىۋى ئاقارتىش ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ، مەسىلەن قانداق مەسىلىلەرنى ئويلاش ۋە قانداق ئويلاش، ئەخلاق مەسىلىلىرىگە قارىتا قانداق ھۆكۈم چىقىرىش، قاتارلىقلار.

قويۇق مىللىيلىك ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولۇش سۈپىتى بىلەن، پەلسەپە شۇ مىللەتنىڭ ئەزالىرىنىڭ تەپەككۇرىنىڭ تەدرىجىي قېلىپلىشىشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. پەلسەپە ئىتايىن مۇنتىزم تەپەككۇر جەريانىنى تەلەپ قىلىش جەھەتتە ماتېماتىكا پېنىدىن قېلىشمايدۇ، شۇڭا ئۇ مۇئەييەن جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ پىكىر قىلىشتىكى

يېتەرسىزلىكلىرىنى بايقىشىغا ۋە يېڭىشىغا تىرتكە بولىدۇ. پەلسەپىدە قانچە تەرەققىي قىلغان مىللەتنىڭ ئەقلىي تەپەككۇرىمۇ شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ. ھەقىقەتنى تونۇش ۋە ئۇنى ھەممىدىن ئۈستۈن كۆرۈشتەك پەلسەپىۋى پوزىتسىيە ئاشۇ جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئۇيۇشقاقلىقىنى ئاشۇرىدۇ، چۈنكى ئەقىل بىلەن ئىش قىلىدىغانلار كۆپ سانلىقنى ئىگىلەيدىغان جەمئىيەتتە كىشىلەر قانۇننى، ئادالەتنى ۋە ياخشىلىقنى قوغلىشىشقا ئەھمىيەت بېرىدۇ. مانا مۇشۇ ئامىللار ئەنە شۇ جەمئىيەتنىڭ ئەقلىي جەمئىيەت بولۇشىنىڭ ئاساسىدۇر. كىشىلەر ھەممە ئورتاق ئىگە بولغان ئەقلىنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە ئىشلىتىشكە يۈزلەنسە، شەكسىزكى ئۇلار مۇشۇ ئەقىل تەلەپ قىلىدىغان تەلەپكە بوي سۇنىدۇ. نەتىجىدە ئۇلار ئۇشبۇ ئەقلىنىڭ گەۋدىلىنىشى بولغان قانۇننى، ئەخلاقىي نورمىلارنى ۋە جامىئە قائىدە-تۈزۈملىرىنى يەكدىللىق بىلەن ھىمايە قىلىدۇ ۋە قوللايدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى تېگىدىن ئالغانىدا ھەممىگە ئورتاق بولغان ئەقلىنىڭ فۇنكسىيىسىنىڭ ھەممىدە ئورتاق رول ئويناپ، ئۆز-ئارا ئۇيۇشۇشچانلىق ۋە ماسلىشىشنى مەيدانغا كەلتۈرۈۋاتقانلىقىدۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇيغۇرلارغا غەرب پەلسەپىسىنى تونۇشتۇرۇش نۆۋەتتىكى مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرىدۇر. بۇنىڭدا ئالدى بىلەن غەرب پەلسەپىسى تەتقىقاتىنىمۇ قانات يايدۇرۇشىمىز، ئالىي مەكتەپلىرىمىزدە غەرب پەلسەپىسىنى ئۆتۈشنىڭ سالمىقنى ئاشۇرۇشىمىز كېرەك ئىدى. لېكىن بۇنىڭدا نۇرغۇن قىيىنچىلىقلار بار. مەن بۇ يەردە پەقەت بىر قەدەر كەڭ دائىرىدىكى مەسىلىلەرنىلا ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتىمەن.

ئۇيغۇرلاردا پەلسەپە بولامدۇ؟ بۇ بىر قىسىلىرىمىز بولۇپمۇ مەن ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان تېمىدۇر. ئۇيغۇرلاردا كەلگۈسىدە پەلسەپىنىڭ بولۇشىنى ئالدى بىلەن جوڭگودا پەلسەپىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن چىقىپ تۇرۇپ ئويلاشقان ياخشى. مەيلى چەتئەلدىكى بەزى تەنقىدچىلەرنىڭ قانداق باھا بېرىشىدىن قەتئىينەزەر، جوڭگودا

قەدىمدە پەلسەپە ئەنئەنىسى بولغان، گەرچە بۇ غەربىنىڭكىگە ئوخشاپ كەتمىسمۇ. لېكىن، بۇ ئەنئەنە ئاللىبۇرۇن توختاپ قالغان بولۇپ، ھازىر بەزى پەلسەپە تەتقىقاتچىلىرىنىڭ قىلىۋاتقىنى پەقەت بېرىنىڭ توختىماستىن شەرھلەشتۇر. يەنە بەزىلەرنىڭ قىلىۋاتقىنى ياكى ماركسزم پەلسەپىسىنى ئلگىرىلەپ تەتقىق قىلىش ۋە ياكى غەرب پەلسەپىسىنى ئۆگىنىپ، شۇنى شەرھلەشتۇر. ئۇلار ئۆزىنىڭ پەلسەپە ئەئەنىسىنىڭ غەربىنىڭكىگە تۈپتىن ئوخشمايدىغانلىقىنى قەلبىنىڭ چوڭقۇرلىرىدىن ئېتىراپ قىلغاچقا، قەدىمقى پەلسەپە ئەنئەنىسىگە قايتىشنى خالىمايدۇ، لېكىن ئۇلار شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆزلىرىنىڭ غەرب پەلسەپىسىدىن تۈپتىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان پەلسەپە ئەسەرلىرىنى يارىتىشمۇ ۋاقتىنچە مۇمكىن ئەمەس. مۇشۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، ئۇلار ئوتتۇرىدا توختاپ قالغۇچىلاردۇر. ئۇلار قەدىمقى پەلسەپە ئەنئەنىسىگە قايتىشنى خالىمايدۇ، شۇنداقلا غەربىنىڭكىنىمۇ تېگى-تېگىدىن خۇددى غەربلىكلەر ئۆزلىرىنىڭكىنى چۈشەنگەندەك چۈشەنمەيدۇ. چۈنكى، پەلسەپە گەرچە پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق ئىزدىنىشىنىڭ ئوبيېكتى بولغان ھەقىقەتنى نىشان قىلسىمۇ، ئۇ يەنە قويۇق كۇلتۇرلۇق ئالاھىدىلىكىنىمۇ ھازىرلىغان. ئۇنى تەلتۆكۈس چۈشىنىش ئۈچۈن ئۇشبۇ كۇلتۇرغا نىسبەتەن بۈاستە تەجرىبە بولۇشى كېرەك.

مانا مۇشۇ خىل ئوتتۇرىلىقتا قېلىش ھالىتى جوڭگو پەلسەپە تەتقىقاتچىلىرىغا يېڭى خىرىس ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىكى مەركىزىي مەسىلە جوڭگودا پەلسەپىنىڭ كەلگۈسىدىكى تەرەققىيات مەسىلىسىدۇر. پەلسەپە، ئېيتىپ ئۆتكىنىمىدەك، تېگى-تەكتىدىن ئالغاندا غەرب ئەقىل-پاراسىتىنىڭ مەھسۇلى بولغاچقا، پەلسەپە ئاتالغۇلىرىنىڭ ۋە ئۇقۇملىرىنىڭ ھەممىسى شەكسىزكى غەربىنىڭكىدۇر. ئۆزىگە خاس پەلسەپە كۇلتۇرى ياراتماقچى بولغانلار مۇنداق رادىكال تاللاشقا دۇچ كېلىدۇ: ياكى غەربىنىڭ پەلسەپە ئۇقۇملىرىنى ئارىيەت ئېلىپ غەربىنىڭكىگە ئوخشايدىغان پەلسەپە

يارىتىش ياكى ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى پەلسەپە ئەنئەنىسىگە قايتىپ، ئۇنىڭدىن ئىجادىي ئىلھام ئېلىش. لېكىن، غەربلىكلەرنىڭ بۇ خىل ئۇسۇلدا يارىتىلغان پەلسەپە ئەسەرلىرىدىن زوقلىنىشى قىيىنغا چۈشۈشى مۇمكىن، چۈنكى بىز ئۇلارنىڭ پەلسەپىسىنى تېگى-تېگىدىن چۈشەنمىگەندەك، ئۇلارمۇ بىزنىڭكىنى تېگى-تېگىدىن چۈشەنمەيدۇ. شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ بۇنداق پەلسەپىنىڭ تەسىر كۆرسىتىش دائىرىسى يەرلىك كۇلتۇر بىلەنلا چەكلىنىپ، ھاياتىي كۈچى ئاجىز بولىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ، جوڭگودا پەلسەپە تەتقىقاتى بىر بىرى بىلەن كېلىشتۈرگىلى بولمايدىغان مۇنداق ئىككى رادىكال ھالەتنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ: يا غەرب پەلسەپىسىنلا شەرھلەش يا قەدىمقى پەلسەپە ئەسەرلىرىنلا شەرھلەش. يۇقىرىقىلاردىن قارىغاندا جوڭگودا پەلسەپە بىلەن ئىجادىي شۇغۇللىنىشقا خېلى ۋاقىت كېتىدۇ.

ئۇيغۇرلاردا پەلسەپە تەتقىقاتى تېخىمۇ ئاجىز ھالەتتە ۋە ھەتتا يوق دېيەرلىك. ئۇيغۇرلاردا پەلسەپە يارىتىشنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى تېخىمۇ كەڭرىرەك كۆلتۇر ۋە دىنىي ئارقا كۆرۈنۈشتىن چىقىپ تۇرۇپ ئويلاش كېرەك. ئىسلام دىنىنىڭ پەلسەپە، يەنى غەربلىكلەرنىڭ چۈشىنىشىدىكى پەلسەپە، بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئالاھىدىراق. شۇ نەرسە ئېنىقكى، پەلسەپىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تەتقىقات نىشانى مۇتلەق رېئاللىق بولمىش ئىلاھىي رېئاللىق ھەققىدە ئىزدىنىشتۇر. لېكىن ئىسلامدىكى بەزى ئۆلۈمالار ئىنسانىنىڭ ئىلاھىي رېئاللىق ھەققىدىكى چەكتىن ئاشقان ئىزدىنىشىنى قۇرئاننىڭ ئەسلى روھىغا، يەنى خۇدانىڭ رېئاللىقى ھەققىدە زىيادە ئىچكىرلاپ كىرمەسلىك ھەققىدىكى تۈپكى روھىغا، خىلاپ دەپ قارايدۇ. يەنە بەزىلەر بولسا پەلسەپە بىزنىڭ خۇدانى تېخىمۇ چوڭقۇرراق چۈشىنىشىمىزگە يول ئاچىدۇ دەپ قارايدۇ. مېنىڭ قارىشىمچە ئۇيغۇرلاردا پەلسەپىنىڭ بولۇش بولماسلىقى دەل ئالدى بىلەن مۇشۇ زىددىيەتنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشقا باغلىق. لېكىن بۇ يەردە ئالاھىدە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىش شۇكى،

پەلسەپىنى چوقۇم خۇدانىڭ چۈشىنىشىنىڭ يولى قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇنىڭسىزمۇ ئۇنىڭ مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇشىنىڭ ئۆزىگە خاس يوللىرى بار بولغان. مانا مۇشۇ نۇقتا بىزنى توۋەندىكى مۇمكىنچىلىككە باشلايدۇ: ئۇيغۇر پەلسەپىسىنىڭ كەلگۈسىدىكى تەرەققىياتىنى تۈركىي مىللەتلەرنىڭ پەلسەپە كونتېكىستىدىنمۇ ئىزدەش. ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك، پەلسەپە كۈچلۈك كۇلتۇرلۇق ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئىلىمدۇر. لېكىن بۇنىڭ تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن قانداق مۇمكىنچىلىكلىرى ۋە مەسىلىلىرىنىڭ بارلىقى ھەققىدە مەن ھازىر ئېنىق بىرنېمە دېيەلمەيمەن، چۈنكى مەن بۇ ھەقتە تەپسىلىي ئىزدىنىپ باقمىدىم. بۇ مېنىڭ كېيىنكى قىلىدىغان پىلانلىرىمنىڭ بىرىدۇر.

مېنىڭ ھازىرچە تەكىتلەيدىغىنىم ئالدى بىلەن پەلسەپىنىڭ ئانا غول ئېقىنى بولغان غەرب پەلسەپىسى بىلەن خەلقىمىزنى بىر قەدەر سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇشتۇر. بۇ خىزمەتنىڭ نۇرغۇن قىيىنچىلىقلىرىنىڭ بارلىقىمۇ مۇلچىرىمىدىدۇر. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بىزدە ھازىر ئەڭ جىددىي ئېھتىياقلىق بولىۋاتقىنى غەرب پەلسەپىسىنى خېلى چوڭقۇر بىلىدىغان تايانچ كۈچلەرنىڭ يېتىشىپ چىقىشىدۇر. لېكىن، بىزدە بۇ ساھەدە ناھايىتى ئاز ساندىلا ئادەم بار. ھەممىنى يېڭىدىن باشلاش تۇغرا كېلىۋاتىدۇ. بىزدىكى ئەھۋال دەل جوڭگوچە: ئەگەر پەلسەپە بىلەن شۇغۇللانساق ئىشنى ئالدى بىلەن غەربنىڭكىنى شەرھلەشتىن باشلىشىمىز كېرەكمۇ ياكى ئۆزىمىزنىڭ قەدىمقى ئىدىيە كۇلتۇرىغا مۇراجىئەت قىلىشتىنمۇ؟ مېنىڭچە، بىز ھەممىنى يېڭىدىن باشلايدىغان بولغاچقا ھازىرقى ئەڭ مۇھىم خىزمەت غەربنىڭ مۇھىم پەلسەپە ئەسەرلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىش ئىدى. پەقەت مۇشۇنداق بولغاندىلا ئۆز تىلىمىزدا تەتقىقاتنى ئاددىي بولسىمۇ باشلىۋالاتتۇق. لېكىن بۇ خىزمەتنى قىلىشقا ئۆزىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېغىشلىيالايدىغانلاردىن نەچچىمىز بار؟

يۇسۇپئېلى ياسىن:

4- ۋەتەن ھەققىدە:

بۇ ھەقتىكى گېپىمىز زامانىمىزدا تۇرلۇك تىللىق مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ياش ئوقۇغۇچىلار ئۈستىدىراق يورغىلاپ قېلىشى مۇمكىن.

بىز شۇنداق بىر تۇركۈم قېرىنداشلىرىمىز بىلەن بىرگە ياشاۋاتىمىز، بەلكى ئۇلارنىڭ سانى يىلسىرى كۆپىيىپ بارماقتا:

مۇگدەك باسقان خۇنۇك كۆزلەر، خاراموش ۋە ھېچبىر ئىپادىسىز چىرايلار، بىپەرۋا، سۇغۇق نەزەرلەر، ھەر تەرەپكە قىيسايغان گەۋدىلەر، ھىم ئېتىلگەن لەۋلەر، ئانچە جاپا تارتىشنى خالىمايدىغان كاللىلاردا "ۋەتەن" بىر كىتابىي ئۇقۇمغا، مومىدىكى لاتىغا ئايلىنىپ قالدى؛ ئاتىلار ئۆز جىگەر پارىلىرىنى قانداقتۇر جان ساقلاشنىڭ ئېپىنى تېپىپ "ئىستىقباللىق" بولۇشى ئۈچۈن نەلەرگىدۇر ئۇزىتىشقان يوللىرىدا خىرەلەشتى؛ سەبىيلەر چۈچۈك تىللىرى بىلەن "ۋەتەن" دېيىشنى بىلمەس بولدى؛ بىر قىسىم ياشلار "ۋەتەن" دېگەننىى قايسىدۇر بىر شائىرنىڭ زۆرۈرىيەتتىن تىزىپ قويغان سۆز ئويۇنىدەك، ئۆزىگە زادىلا مۇناسىۋەتسىز بىر ئۇقۇمدەك ھېس قىلىشۋاتىدۇ؛

بەزىلەر ساماۋىي چۈشەرنىڭ قوينىدا ئەللەيلىنىپ، ۋەتەننى يىراق قىرغاقلاردىكى قىتئە ۋە ئاراللاردىن ئىزدەشنىڭ كويىغا چۈشتى. "جەننەت تەگرى ۋەدە قىلغان نامەلۇم بىر جايدا ئەمەس، نەق موشۇ پىلانىتنىڭ دېگىز بىلەن قورشالغان بۇلۇڭلىرىدا، شۇ يەرگە بېرىۋېلىپ رەگدار كۆزلۈك جاناندىن بىرنى پوكىنىمغا بېسىپ، كۆزۈمنى يۇمۇۋالسامىلا، توپا باسقان بۇ

ۋەتەننىڭ ماڭا زاربىققان كۆزلىرىنى ئۇنتۇپ قالىمەن-دە، نە ئازاب، نە خۇرسىنىشلاردىن يىراق يۇرىمەن" دېگەن غايىنىڭ كەينىدە سوكۇلداپ يۇرگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس.

ۋەھالەنكى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مەدەنىيەتلىك ئەللەردىكى راھەتتىن كېچىپ، توپا ئۆرلەپ تۇرغان يۇرتىغا قايتىش يولىدا ياڭ، جېن، شېڭلارنىڭ پەيلىنى بىلمەسمىدى؟ قوللىرىغا قەلەم ئېلىپ، ئەرك، تەڭلىك ئۈچۈن كۆرەشكىنىدە، ئۆز ۋىجدانىنى قەغەزدىلا ئەمەس، بەلكى نەق رېئاللىققا تىك يۈزلىنىپ ئارام تاپقۇزۇشقا ئاتلانغانلىرىدا، روزى موللىدەك ئىنسانلارنىڭ موشۇ ۋەتەندە تىمسىقلاپ يۇرگەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغانمىدى؟

ياق! ئۇ ھامىنى بىر كۈنى ئۆز مۆلچىرىدىن ھالقىغان بىر پەيتە كاللىسىنىڭ ئېلىنىدىغانلىقىنى تۇيغان. بۇ ۋەتەندە شۇ كۈنىنىڭ كېلىدىغانلىقىنى بىلەتتى، لېكىن ئۇ ۋەتەندىن كەلگەن قىسمەت ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭسىز.

ئابدۇقادىر دامۇللام شۇنچە كاتتا ھۆرمەتنى تەرك ئېتىپ، قەشقەر كوچىلىرىدىكى گۆلەخلەردە كۈل مالتىلاپ يېتىم بالىلارنى ئىزدەپ يۈردى. تاشتەك قېتىپ كەتكەن ئەقىدىلەرنى توغرا يولغا سېلىش ئۈچۈن داشقال كاللىلارغا ھوجۇم قىلدى. بۇ كىشى شېڭنىمۇ، شۇتتىنمۇ، ئابدۇغۇپۇر شاپتۇلنىمۇ، ئەمەت مەزىننىمۇ ئوبدان بىلەتتى....

لېكىن مانا موشۇ كىشىلەر ۋەتەن بولمايدىكەن، ۋەتەندە ۋەتەن ئىگىسىگە كاپالەت بولمايدىكەن، بىر شەخسنىڭ ھېچنىمىسىنىڭ بولمايدىغانلىقى، بولسىمۇ ھېچقانداق بىر كاپالەتكە ئېرىشەلمەيدىغانلىقىنى ناھايىتى ئوبدان ھېس قىلىشقان، شۇنىڭ ئۈچۈن كۆرەشكەن. مانا بۈگۈنكى

كۇنگە كەلگەنـدە بـۇ مەجبـۇرىيەتلەر ھەر خـىل شـەكىللەر بـىلەن سـىزدەك زىيالىيلارنـىڭ زېممـسگە چۈشـتى. بىلگەننـىڭ مەسـئۇلىيىتى بىلمىگەنـدىن نەچچە ھەسسە ئېغىر! ئاتىلار قىلىچ، كەتمەن بىلەن بۇگـۇنگە ئۇلاشـتۇرغان بۇ ۋەتەننى يىپ-يېڭى قىياپەت بىلەن ئەتىكى بالىلارغا تاپشۇرۇشنىڭ ئـۆزى ئەمدى مانا موشۇ ھاياتلارغـا قالـدى. كـىشىلەر ئۆزلىرىنـىڭ جـان بـېقىش ۋە ئاللىقانـداقتۇر خۇسۇسـىي نەپـسىنىڭ كويـدا قىلـىپ يـۈرگەن ئـىشلىرىنى خىلمۇ-خىل چىرايلىـق باھـانە- سـەۋەبلەر بـىلەن پەردازلاشـقا ئۇسـتا بولـۇپ كەتتى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، ۋەتەن - ئىككى تەڭگىگە تېگىشىدىغان چاغـدا ئاسانلا ئەستىن چىقىپ قالىدىغان نەرسىگە ئايلاندى....

مانا سىز شۇ ۋەتەننى دەپ نەچچە مىڭ دوللار پۇل تـاپقىلى بولـىدىغان ۋاقتىڭىزنى سەرپ قىلـىپ ئەسـەرلەر يېزىـپ مەبۇئاتلارغـا ئەۋەتـۋاتىـسىز، بـىر پـارچە ماقالـىدىن بـىر مەدىكارنـىڭ ھەپتىلـىك ئـىش ھەققىنـى تاپالـمىڭىز ناتـــايىن. ســـۆھبەت ئۈچـــۈن كـــاللا قاتۇرۇۋاتـــسىز، بـــۇ ســـۆھبەتنىڭ ئىزدەنگۈچىلەرنىڭ تەرەققىياتىغـا قانـداق تەسـىرلەرنى كۆرسـىتىدىغانلىقىنى ئوبدان مۆلچەرلەۋاتىسىز. بـۇلاردىن بـىر تىينىمـۇ ئالمايـدىغانلىقىڭىزنى ماڭـا ئېنىـق ئېيتتىڭـىز. تـور بەتلىرىنـى ئـارىلاپ يۈرۈپـسىز، بالىڭىزنـىڭ تـىل ۋە دىلىنىڭ شۇ ۋەتەندىن يىراقلاپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ يۈرۈپسىز.....

مەن بۇ كىتابنىڭ ياشلارغا ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى بېرىـشتىكى بىـر كۆزنەك بولۇشىنى بەكمۇ ئۈمىد قىلىمەن.

گەپنى تېخىمۇ ئاددىيلاشتۇرساق، بىـر كـىشىنىڭ چەتـئەلگە چىقـىش-چىقماسـلىقى، شـۇ دۆلەتنـىڭ پۇقراسـى بولـۇش-بولماسـلىقى... قاتـارلىقلار ئارقىلىق ئۇنىڭ ۋەتەننى سۆيىدىغان-سۆيمەيدىغانلىقىنى ئـۆلچەش مـۇمكىن

ئەمەس. چۈنكى بىز دۇچ كەلگەن رېئاللىق بىزگە ئۇنچە كۆپ تاللاشمۇ بېرەلمەيدۇ، شۇنداقلا ئۇنچىۋالامۇ ئاددىي ئەمەس. مۇھىمى ـ بىر ئادەمنىڭ ئۆز ۋەتىنى ئۈچۈن زادى قانداق ئەمەلىي ئىشلارنى قىلغانلىقى ۋە قىلىۋاتقانلىقى.

دەرۋەقە، توخۇ سۈتىدىن باشقا جىمى نەرسە تېپىلىدىغان ئاۋات شەھەرلەردە ياشاۋاتقان قېرىنداشلىرىمىز توپا ئۆرلەپ تۇرغان ۋەتەننى كۆزلىرىگە سۈرتكىدەك زار يۈرمەكتە؛ ئادەملەر مغلىداپ تۇرغان كوچىلاردا خۇددى سەرسانە ۋە ياپ-يىگانە قالغانىدەك ئۆز-ئۆزىگە "ۋەتەن" دەپ پىچىرلىماقتا؛ ھەممىلا يەرگە ئالاق-جالاق قاراپ ۋەتىنىنى ئىزدىمەكتە؛ بايلىق، پاراۋانلىق، ئەرك ۋە ئىنسان قەدرى بىلەن تولغان قايسىدۇر بىر ماكانلاردا ياشاۋاتقان قېرىنداشلىرىمىز ئۆزىنى خۇددى دۇنيادا ھەممىدىن نامراتتەك، ھەممىدىن بىقۇۋۇلدەك، ھەممىدىن قەدىرسىزدەك ھېس قىلىپ، ۋەتەن پىراقىدا يېتىمسىرىماقتا..... خۇددى ئادىل تۇنىيازدەك:

ۋەتەنسىز قۇشلار

پەسىللەرگە ۋەتەن دەپ يىغلار .

سەرسان شامال كۆتۈرۈپ يۈرەر

غازىڭنى ئۆز ۋەتىنىڭ .

.....

مەيلى تۇر پارىژنىڭ گۈزىلى بىلەن ،

يەنىلا ئۆزىڭنىڭ ئەمەستەك كۈلكەڭ .

ئەسلەيسەن نەم قىلىپ قول ياغلىقىڭنى .

ۋەتەندە دەردىڭمۇ ئۆزۈڭنىڭ دەردى ،

ۋەتەندە يىغاڭمۇ ئۆز تىلىڭ بىلەن .
مىليونېر بوپكەتكىن بەربىر يەرلىك ـ
قەلەندەر ئالدىدا بىر كەپەڭمۇ يوق .
ھەر كىم باقالايدۇ كۆزۈڭگە سوغۇق .
مەيلى سەن شاراب ئىچ ئالتۇن قەدەھتە ،
بىر كۆپۈك چىقسلا ئۈستىگە لەيلەپ
ئوقۇساڭ يېزىلغان ۋەتەن دېگەن خەت .
بېرلىن ئاسمىنىدا كۆرىسەن ھەر كەچ
جىمكى يۇلتۇزدىن ئۇيغۇر كۆزىنى .
مۇقەددەس بۇۋى مەريەم چىركاۋسى
كۆرۈنەر سەن ئۆسكەن تار كوچىدىكى
كىچىك بىر مەسچىتتەك ئۇيغۇرۇڭ سالغان .
ھەج قىلىپ مەككىگە بارساڭ مۇبادا ،
تۇيۇلار يۇرتۇڭدا قالغاندەك خۇدا .
مۇبادا دوزاختا بولسىمۇ ۋەتەن ،
مەڭگۈ بىر مۇھاجىر جەننەتكىمۇ سەن .
ۋەتەن ، ئېھ ۋەتەن ،
چىرايلىقتۇر ھەممە نەرسىسى ،
چىرايلىق ئۇنىڭ قايغۇسىمۇ ھەم .
گۆھەردۇر ، ئالمىدۇر ، خۇش پۇراق
گۈلدۇر ،
ۋەتەن دالىسىدا كۆرگەن توڭ تىزەك .

ئەيسادۇر ، مۇسادۇر يۇرتۇڭ ئادەمى ،
يات يۇرتتا تۇغقانمۇ تۇيۇلماس دوستتەك .
ۋەتەندە بىر ناتونۇش بالا
يۈگۈرۈپ ئۆتكەن بولسا ئالدىڭدىن
يۈز يىلدىمۇ چىقماس يادىڭدىن .
تىللاپ سالغان بولسا ئىلگىرى
ئۆز ئېلىڭدە ئۆز تىلىڭدا ئۆز ؛
تاپالمايسەن دۇنيادا ھازىر
شۇ تىلدىنمۇ گۈزەلرەك بىر سۆز .
شېئىرىنى ئوقۇساڭ بەزەن
گېزىتلەردىن پاز ياكى تاگورنىڭ ؛
تېتىمايدۇ ساڭا ئۇ قىلچە ،
ئۆز يۇرتۇڭدا ئېيتقان قوشاقچە .
ئۇزاتقاندا ئەزرائىل بىر كۈن
دەستە تىزىپ ئۆلۈم گۈلىدىن ،
سەن ئۆزۈڭگە توقۇيسەن كېپەن
ۋەتەندىكى خىياللار بىلەن .
يات تۇپراققا كۆمۈلگەندە سەن
كۆمۈلىدۇ قەلبىڭگە ۋەتەن ...

تاڭلار مەھشەر كۈنى، كۆرمىگەن، سەزمىگەن، بىلمىگەنلەرنىڭ قىزىل تىرناقلىرى كۆرگەن، سەزگەن، بىلگەنلەرنىڭ ياقىسىدا بولماسلىق ئۈچۈن

كېچىلەرنى بىر تالاي ئەمگەكلەر بىلەن تاڭغا ئۇلاپ يۈرۈپتىمىز. ۋەتەننى (جۈملىدىن موشۇ "ۋەتەن" نىڭ بىرى بولغان ئانا تىلنى) سۆيۈش، قانداق سۆيۈش، نېمىلەرنى قىلىش ھەققىدە ياش-ئۆسمۈرلەرگە ئىككى ئېغىز سۆز قىلىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

مەمتىمىن ئەلا:

ۋەتەن ئادەمگە تۇنجى خاتىرجەملىك تۇيغۇسى بېرىدۇ. ئاندىن ئادەم ئۆزىدە خاتىرجەم بولىدۇ. خاتىرجەملىك تۇيغۇسىدا ئادەم ئۆزىنى ئۆز ئەتراپىدىكى ئادەملەر، يەر، كۆك ۋە قۇشلار بىلەن بىرلىشىپ كەتكەندەك ھېس قىلىدۇ، خۇددى ئۇلار بىردەك، بىللىدەك، بىرلەشكەندەك. خاتىرجەملىك ئېلىپ كەلگەن شادىمانلىقتا ئادەم بىرلىشىشنىڭ مۇقەددەسلىكىدە ئۆزىنى ئۆزگىدەك كۆرەلەيدۇ، سېزەلەيدۇ ۋە بىلەلەيدۇ. مۇقەددەسلىك روھتۇر، ئۇ ھېچكىمگە تەۋە ئەمەس لېكىن ھەركىم ئۇنىڭغا تەۋەدۇر. تەۋەلىك تۇيغۇسى بىرلىشىپ كېتىشتىن ئىبارەت مۇقەددەسلىكتە. ۋەتەن مۇقەددەسلىكنىڭ تاشقىلىشىشى، يەنى گەۋدىلىشىدۇر، چۈنكى ئۇ ئاشۇ ئېپتىدا روھنىڭ ئۆزىنى بوشلۇقتا ئېپادە قىلىشىدۇر. بىزمۇ مۇشۇ روھنىڭ تاشقىلىشىدا ئۆز تاشقىلىششىمىزنى نامايان قىلىمىز.

ۋەتەندىن ئايرىلغاندا، مۇساپىر بولۇپ يات ئەللەردە يۈرگەندە ۋە سەرسانلىقتا ئادەم ۋەتەندىن ئىبارەت بوشلۇق بىلەن مۇناسىۋەتلىشىشتىن مەھرۇم قالغاندەك ھېس قىلىدۇ، لېكىن ئۆزىنى يەنە ئەشۇ روھنىڭ ئىلكىدە كۆرىدۇ. ئادەم ھەر ۋاقىت تەۋەلىك تۇيغۇسىنىڭ ئىلكىدە بولۇشقا ئىنتىلىدۇ. تەۋەسىزلىك ئادەمنى بۇ دۇنياغا جايلاشتۇرىدىغان قەيەردىن ۋە قەيەرگە دېگەن سوئاللار ھەققىدە ئىزدىنىشنىڭ ۋە شۇ

ئارقىلىق ئۆزىنى ئورۇنلاشتۇرۇشنىڭ خاسىيىتىدىن مەھرۇم قالدۇرىدۇ. ئۇنى تىغدەك يېگانىلىققا تاشلايدۇ. تىغدەكلىك ــ ئىتتىك، لېكىن خەتەرلىكتۇر. نىشانسىزلىق ۋە مەنبەسىزلىق ئېنىقسىزلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ ــ ئېنىقسىزلىق ۋەھىمىنىڭ باشلىنىشىدۇر. تەۋەسىزلىك ۋەھىمىگە تولغان. تەۋەسىزلىكتە ئادەم ئۆزىنى كىملىكسىز ھېس قىلىدۇ ــ مەن بۇ يەردە قانۇن تەرىپىدىن بېرىلىدىغان پۇقرالىق كىملىكىنى دېمەيۋاتىمەن. مەن دەۋاتقان كىملىك قەلبىنىڭ ئىچىدە، پۇقرالىق كىملىكىنىڭ تېگىدە، ھەممىنىڭ يۈرىكىدە.

كىشىلەر ۋەتەننى ئانىغا ئۆخشىتىدۇ. ئانا ئادەمگە تۇنجى ۋە ئاخىرقى خاتىرجەملىك بېرەلەيدۇ. بۇۋاق ئۆزىنى ئانىسى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەندەك، شۇڭا ئانىسىغا تەۋەدەك ھېس قىلىدۇ. بۇ ئىپتىدائىي بىرلىك تۇيغۇسىدۇر. ئۇنىڭدىن تەۋەلىك تۇيغۇسى كۆكلەپ چىقىدۇ. بۇۋاق ئۆزىنى ئانىسىدا كۆرىدۇ. ئىپتىدائىي تەۋەلىك تۇيغۇسىدا ئادەم ئۆزىنىڭ كىملىكىنىڭ ئەڭ تۇنۇق نۇقتىسىدا تۇرىدۇ، چۈنكى كىملىك ئۆز بىلەن ئۆزگىنى پەرقلەندۈرۈشكە، يەنى بۇۋاقنىڭ ئۆزىنى ئانىسىدىن پەرقلەندۈرەلىشىگە باغلىقتۇر. ۋەھالەنكى، كىملىك دەل ئادەمدە تەۋەلىك كىرىزىسى كۆرۈلگەندە يەنى بۇۋاق ئۆزىنى ئانىسىنىڭ بىر قىسمى، ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن دەپ قارىمايدىغان ۋاقتىدا باشلىنىدۇ. كىملىك بۇۋاقنىڭ ئانىدىن ئايرىلىشىنى شەرت قىلىدۇ. شۇ چاغدا ئۆز بىلەن ئۆزگە ئوتتۇرىسىدىكى پەرق روشەنلىشىدۇ. «مەن» «ئۇ» دىن پەرقلەندۈرىلىدۇ. «مەن» ئۆزىنىڭ ئۆزلۈك-كىملىكىگە ئېرىشىدۇ. دېمەك كىملىك ئېڭى ئىپتىدائىي تەۋەلىكتىن ئايرىلىپ تەۋەسىزلىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ-يۇ، لېكىن، زىتلىق مەنىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، كىملىك تەۋەلىك تۇيغۇسىدىن ئايرىلىدىلا تېخىمۇ روشەنلىشىدۇ. تەۋەلىك كىملىكىنىڭ ئانىسى بولسا، تەۋەسىزلىك ئاشۇ ئاننىنى پاناھ تارتىشقا بولغان سېغىنىشتۇر. كىملىك ئەسلى تەۋەلىككە قايتىشنىڭ مۇمكىن

ئەمەسلىكىنىڭ قۇتۇلغۇسىز ئاقىۋىتىدۇر.

تەۋسىزلىكتە روشەنلىشىدىغان كىملىك دەل كىملىكىنىڭ ئەسلىگە ـ ئەسلى كىملىككە قايتىشقا بولغان ئىستەكتۇر. ئايرىلىپ قېلىش سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان ۋەھىمىدىن قۇتۇلۇشقا بولغان ئىنتىلىشتۇر، سەرسانلىقنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ئۆيگە ـ ئانىنىڭ مېھرىبان باغرىغا قايتىشقا بولغان ناتۋان خىيالدۇر. بۇ يەردە بىرلا كىملىك بار ـ ئۇ دەل ئەسلى كىملىكتۇر، ئۇنى ئۇنتۇغلى بولمايدۇ، چۈنكى پۈتكۈل ئەسلىمە ئۇنىڭدىن باشلىنىدۇ؛ ئۇنىڭدىن كەچكىلى بولمايدۇ، چۈنكى ئەسلى كىملىكنى تاللىماسلىق ئۇنىڭدىن تۇرلىنىپ چىقىدىغان ھەرقانداق تاللاشنىڭ مەۋجۇت بولالمايدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ؛ ئۇنى باشقا كىملىككە ئالماشتۇرۇۋەتكىلى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇ بىردىنبىردۇر، ئۇنىڭ شېرىكى يوقتۇر. بىز ئەسلى كىملىكتىن كەلگەن، ھازىر ئۇنىڭدا ۋە ئۇنىڭغا قايتىمىز. ئەسلى كىملىك قەلبىمىزگە يوشۇرۇنغان، ئۇ سۆزلەيدۇ، بىزنى ئارامسىزلاندۇرىدۇ، بىزنى جۆيلۈتىدۇ.

يېقىندا ئۆغلۇم قاتتىق قىزىپ، پۈتۈن بىر كۈن يېرىم ھوشسىز دېگۈدەك ياتتى. ئانىسى ئىككىمىز ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك يۈردۇق. ئۇ تۇرۇپ-تۇرۇپ جۆيلۈيتتى. تۈن نىسپى ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ئۇنىڭغا قاراپ ئولتۇراتتىم. بىر چاغدا ئۇ كۆزىنى قىيا ئېچىپ، «دادا، سۇ دېدى.» ئۇنىڭغا سۇ بەردىم. ئۇ سۇنى قېنىپ ئىچۋالغاندىن كېيىن، بىردەم كۆزىنى يۇمۇپ ياتتى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىدىن ئوت يېنىپ تۇراتتى. ئېغىر تىناتتى، پات-پات غەلىتە ئاۋازلارنى چىقىرىپ قوياتتى. بىردەمدىن كېيىن ئۇ كۆزىنى تۇيۇقسىز ئېچىپ، بىردە ماڭا، بىردە ئۆيگە قارىۋەتكەندىن كېيىن، خۇددى جۆيلۈگەندەكلا: «دادا، بىز نېمىشقا بۇ يەرگە كەلگەن، بىز نېمىشقا بۇ يەردە تۇرىمىز، بىز زادى قاچان كېتىمىز» دەپ كەتتى. ئۇ ئوتتەك يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ تۇراتتى. مەن تۇرۇپ كەتتىم. ئەمدى ئاغزىمنى ئۆممەللەپ تۇرىشىمغا ئۇ

ئۆرۈلۈپلا ئاۋۋالقىدەكلا ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇ جۆيلۈگەندۇ ياكى ئۇ مەندىن بۇلارنى كەسكىن تەرىزدە سورىغاندۇ—بۇلارنى بىلمەيتتىم. كېيىنمۇ سورىمىدىم.

مەن ئۆزۈمنى ئويلاپ قالدىم. مەنمۇ تالاي قېتىم ئۇنىڭدەك جۆيلۈپ كەتكەنىدىم. قارا باسقاندا، مەن نەدە دېگەن خىيال بىلەن ئويغىنىپ كېتەتتىم ۋە ئەتراپىمغا قاراپ جىممىدە تۇرۇپ قالاتتىم. قارا باسقاندا ئادەم ئۆزىنىڭ نەدە نېمىش قىلىۋاتقانلىقىنى ئەڭ بىلىشنى خالايدۇ، لېكىن بىلەلمەي قينىلىپ كېتىدۇ. شۇ قينىلىشتا قارا بېسىش ئېغىرلىشىدۇ، ئادەم تەگسىزلىككە سۈپ كېتىۋاتقانىدەك ھېس قىلىدۇ. خۇددى ئاننىڭ خىيالي باغرىغا ئاستا يېقىلىۋاتقانىدەك. قارا باسقاندا ئادەم ئۆزىنى ئىزلەشتۇرىدۇ، ئۆزىنىڭ ئىزلەشتۇرۇشىنى ئىزلەشتۇرىدۇ. ئۆزىنى ئۆزى قۇتۇلالمايدىغان گىرداپتا كۆرىدۇ—چىقىپ كەتمەكچى بولغان، لېكىن چىقىپ كېتەلمەيدىغان. ئۆزىنى سەرسانلىقتا كۆرىدۇ، مەنزىلسىز، قاراڭغۇ ۋە قورقۇنچلۇق. قارا بېسىش نەدىن كېلىپ نەگە كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىشكە بولغان تىركىشىشتۇر. ئوتتۇرىغا چىقمايۋاتقان ئۆزىنى قايتا بايقاشقا بولغان ئەسەبىي ئۇرۇنۇشتۇر.

ۋەتەندىن ئايرىلغان ئادەم جۆيلۈشلىرىدە يىراقتا ئۆزى تەۋە ۋە ئۆزىگە تەۋە بوشلۇقنى سورايدۇ. ۋەتەندىن ئايرىلغۇچى ۋەتىنىنى يىراقتىن سورىغىنىدەك، ۋەتىنىمۇ ئۇنى يىراقتىن سورايدۇ. بەزىدە ۋەتەننى ۋەتەندە تۇرۇپ سورىغاندەك، ۋەتەننى بەزىدە ۋەتەندىن يىراق يەردە سورايمىز. ۋەتەننىڭ سورىشى ئۇنىڭ بىزنى ئايانچلىق ۋە لەزىز ئاۋازدا چاقىرىشىدۇر. ۋەتەن چاقىرىدۇ. ئاۋاز يىراق يىراقتىن كېلىدۇ، بىز جىمجىتلىقتا ئاڭلايمىز. بىز بۇ ئاۋازغا تەۋە بولغانلىقىمىزنى يېڭىۋاشتىن ھېس قىلىمىز، خۇددى ئەللەي ناخشىسىنى ئاڭلىغانىدەك. بۇ بىر مەڭگۈلۈك ئەللەي ناخشىسىدۇر. بۇ ناخشا بىزنى ئۇيقۇغا سۆرەيدۇ. قاتتىق ئۇيقۇدا، بىزنى ئېھتىمال قارا بېسىشى مۇمكىن—ئەنە شۇ چاغدا تىپىرلايمىز، ئارامسىزلىنىمىز، جان جەھلىمىز بىلەن قېچىپ كەتمەكچى بولىمىز.

قارا بېسىشتا ئادەم ھەممىنىڭ ئاخىرلىشىپ ئويغاقلىقىنىڭ كېلىشىگە تەشنا بولىدۇ. بۇ بىر قاراڭغۇ تۇنىدىكى خىيال، كېچىنىڭ قەلبىكە تىقىلىپ كىرىشى. ئادەمنىڭ يىراقتىكى جىمجىتلىقتا ئاستا، لېكىن ئەلەملىك يۈرۈشى. يىراقتىن يىراقنى سورىشى. ئەسلى تەۋەلىككە قايتىشقا ھەر كۈنى تەرەددۇتلىنىشى، خۇددى ئۇلۇغ بىر مۇراسىمغا تەييارلىنىۋاتقانىدەك. ئەسلى تەۋەلىكىگە قايتىپ، شەخسىيىتىنىڭ يوق قىلىنىشىغا، قوشۇلۇپ كېتىشكە بولغان ئىپتىدائىي ئىستەك. كونا قىسمەتنىڭ تەكرارلىنىشى. ئوغلۇمنىڭ قىزىشى ۋە جۆيلۈشى. مېنىڭ ئۆيدىن جىممىدە چىقىپ كېتىپ، يىراقتا بىر كۈنى قايتىشنى ئورمانلىقتا كۈتۈشۈم. مېنىڭ كۈتۈشۈم—بىزنىڭ كۈتۈشىمىز.

تۆۋەندە رۇس يازغۇچىسى ۋىلادىمىر نابوكوفنىڭ «ۋەتەن» دېگەن شېئىرىنى ۋەتەنگە يوللىماقچىمەن. بۇ مېنىڭ بۇ سوئاللار ئارقىلىق ۋەتەنگە بولغان ئاخىرقى جاۋابىم بولغاي:

ۋەتەن

ۋىلادىمىر نابۇكوف

ئەۋلاتتىن ئەۋلاتقا روسىيەنى بىز،

ئۆكسىمەس بەخت دەپ كەلدۇق ئاتىشىپ.

كۆرمىدىم ئۇنىڭدەك دىيارنى گۈزەل،

قانچىلاپ ئەل-يۇرتنى باقساممۇ كېزىپ.

مەيلى يول تۇتاشسۇن قاياقتا،ھامان-

خىيالەن قايتىمەن روس تۇپرىقىغا .

يات زېمىن،سەندە قاي جەلپكارلىق بار؟

سۇرگۈنمەن،زەھەرلىك نەشتىرىڭ قايدا؟

تىلاۋەت قىلىمىز،تىلاۋەتىمىز-

دىللارنى ئازادە قىلىدۇ تۇندە.

روسىيە مۇسسىيسەن ئەبەدىلئەبەت،

كۆرۈنمەس ھەمراھىم بولغان سەپەردە.

ئەي ۋەتەن بىپايان ئورمان كۈيۈڭگە،

<<ھەشقاللا! >>ئېيتىمىز چىن قەلبىمىزدە.

ئورمان چۈن قوزغالغان ھىجران كۈيلىرى

ئورمان چۈن توقۇلغان شېئىر- قەسىدە.

يات ئەلدە ئۇشتۇمتۇت باستىممەن ئاياق،

سۇرگۈننىڭ چۈشىگە تىنچ- خاتىرجەم.

روسىيە ھەمىشە ئورايسەن مېنى-

شامالدەك،دېڭىزدەك،تىلسىماتتەك ھەم.

(زاكىرجان مەجىت سىددىقى تەرجىمىسى)

ئۆزىگە يۈزلىنىش ۋە دۇنياغا يۈزلىنىش
(ئەدەبىيات ھەققىدە سۆھبەت)

يۈسۈپئېلى ياسىن: بىلىشىمچە، سىزنىڭ غەرب پەلسەپە ئىلمى بويىچە بىلگىيىدە ئوقۇۋاتقىنىڭىزغا 6 يىل بولدى. سىز ئۆزىڭىزنىڭ نېمىشقا بۇ كەسىپنى تاللىغانلىقىڭىز ھەققىدە توختىلىپ باققان بولسىڭىز.

مەمتىمىن ئەلا: مەن كىچىكىمدىن تارتىپ بەكلا خىيالچان ئىدىم، تەبىئەتتىكى نۇرغۇن سىرلارغا قىزىقاتتىم. كېيىن ئەقلىمنىڭ ئۇلغىيىشىغا ئەگىشىپ بۇ سىرلارنىڭ جاۋابىغا بەزى كىتابلارنى ئوقۇش ئارقىلىق ئېرىشتىم، شۇنىدىمۇ بەزى سوئاللىرىمغا قانچە كىتاب ئاقتۇرۇپمۇ قانائەتلىنەرلىك جاۋابقا ئېرىشەلمىدىم. مەسىلەن، «ئادەم دېگەن نېمە؟»، «ياشاشنىڭ مەقسىتى نېمە؟»، «خۇدا دېگەن نېمە؟»، "ئۆلۈم دېگەن نېمە؟"، «ئىرادە دېگەنچۇ؟» قاتارلىقلاردۇر (بۇ سوئاللارنىڭ جاۋابى ھەققىدە تا ھازىرغىچە ئىزدىنىۋاتىمەن). كېيىن ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش جەريانىدا خەنزۇچە كىتابلار ئارقىلىق غەرب ئەدەبىياتى بىلەن خېلى سىستېمىلىق تونۇشتۇم. شۇ جەريانىدا ئەدەبىيات توغرىسىدىكى نۇرغۇن مەسىلىلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا بېرىپ پەلسەپىۋى مەسىلىلەردىن بولۇپ چىقىدىغانلىقى دىققىتىمنى تارتتى. لېكىن بۇ مەسىلىنى ئۆزۈل-كېسىل چۈشىنىش مېنىڭ پەلسەپىنى سىستېمىلىق ئۆگىنىشىمنى تەلەپ قىلاتتى. ئەينى ۋاقىتتا بۇنى ئورۇندىيالمايتتىم. قولۇمدىن كېلىدىغىنى پەقەت فرانسۇز پەيلاسوپى سارتنىڭ "مەۋجۇدات ۋە يوقلۇق" دېگەن ئەسىرىنى چۈشىنەلمىسەممۇ چىشىمنى چىشلەپ تاكى چۈشەنگۈچە قايتا-قايتا ئوقۇش بولدى.

يەنە بىرى، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇش ماڭا نۇرغۇن مەسىلىلەرنى ۋە پۇرسەتلەرنى ئېلىپ كەلدى.ئالىي مەكتەپتىكى زىيادە قاتتىق تۇزۇم ئېلىپ كەلگەن قاتمالليق مۇھىتى مېنى ئىچكىيلىككە يۈزلىنىشكە مەجبۇر قىلدى، شۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئارقىمغا تاشلىۋېتىپ، توختىماي كىتاب ئوقۇدۇم، ئىزدەندىم. شۇنىدىمۇ، ئۆز مەدەنىيىتى بىلەن ئىنتايىن يېقىنلىق پەيدا قىلىشقا ئۇرۇنغان مەن بىلەن ماڭا يات غەربنىڭ ئىدىيىلىرى مەنده نۇرغۇن ئىدىيىۋى توقۇنۇشلارنى پەيدا قىلدى: گاڭگىرىغان، ئېزىققان، بۇرۇقتۇرمىلىققا چۆمگەن، سەزگۈ ئەزالىرىمنىڭ شادلىقىنى قوغلىشىدىغان، خىيالپەرەس، رومانتىك ۋاقىتلىرىم جىق بولدى. بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى يەنىلا مېنىڭ پەلسەپە ئۆگىنىشىم بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىدى. غەرب پەلسەپىسىنى تېگىگە-تېگىدىن ئۆزۈمنى قايىل قىلغۇدەك چۈشىنەلمەسلىك ئېلىپ كەلگەن ئۇمىدسىزلىنىش مېنى رېئاللىقتىن ئايرىۋېتىپلا قالماستىن يەنە ئۆزۈمدىن ئۆزۈمنىمۇ ئايرىۋېتىپ، ئۆزۈمنى قىممەت جەھەتتىن ھېچنېمە بىلەن باغلىيالمايدىغان مەۋجۇتلۇق ئەھۋالىغا-«لەيلەپ قېلىش» قا ئېلىپ باردى. ئەگەر مېنىڭ ئالىي مەكتەپتىكى پۈتكۈل ھاياتىمنى بىرلا ئېغىز سوزگە يىغىنچاقلاشنى تەلەپ قىلسىڭىز، مەن بۇنىڭغا روھىي

جەھەتتە "لەيلەپ قېلىش" تىن لايىقراق بىرەر سوزنى تاپالماسلىقىم مۇمكىن. لەيلەپ قېلىش ئېلىپ كەلگەن نىشانسىزلىق مەۋجۇتلۇقىمۇنى ھەم يېگانىلەشتۇردى ھەم تۇتۇقلاشتۇردى: مەن ئۆزۈمنىڭ نېمە ئىش قىلىشىم كېرەكلىكىنى ئۇقمايتتىم. ئۇ چاغلاردا كاللامدا بەزىدە ئاجايىپ كاتتا پىلانلار ۋە ئىدىيىلەر غەل- پاللا چاقناپ قالاتتىيۇ، بىر دەمدىن كېيىن بۇلارنىڭ ئەھمىيىتىدىن گۇمانلىنىپ قالاتتىم. دەل شۇ مەزگىللەردە نېچېنىڭ خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان كىتابلىرىنى ئوقۇش ماڭا يېڭىچە ياشاش مۇمكىنچىلىكىدىن دالالەت بەردى. ئالىي مەكتەپنىڭ ئاخىرقى يىللىرى ئۆزلۈكنىڭ قىممەت جەھەتتىن ھېچنېمىدە ئۆزىنى ھەقىقىي رېئاللاشتۇرالماي لەيلەپ قېلىشى بىلەن ئۇنىڭ بىرەر ئاداققى قىممەت ئىزدەشكە جان جەھلى بىلەن ئۇرۇنۇشدەك جىددىيلىك ئىچىدە ئۆتتۈپ كەتتى.

ئوقۇش پۈتتۈرۈپ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدا مۇھەررەر بولۇپ ئىشلەشمۇ مېنى مەنىۋى سەرگەردانلىق ئىچىدىن قۇتقۇزۇپ ئېلىپ چىقمىدى. ئۆزۈمنى دائىم پاتىپاراقچىلىقتىكى كىشىلەر توپىدا قالغاندەك ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالدىم. مېنىڭ نەزىرىمدىكى ئىلگىرىكى مەۋجۇتلۇق شارائىتىمىز بولغان «لەيلەپ قېلىش» ئەمدىلىكتە «پاتىپاراقچىلىق» تىن ئىبارەت يېڭى مەۋجۇتلۇق شارائىتى بىلەن خاراكتېرلەندى. «پاتىپاراقچىلىق» تا ئادەم ئۆزىنىڭ نەدىن كەلگەنلىكى ۋە نەگە كېتىۋاتقانلىقىنىمۇ ئاڭقىرالمايدۇ؛ بۇ خەل ھالەتتە ئادەم ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئىدراك قىلىشتىن مەھرۇم بولغاچقا، ئۆزىنىڭ يېنىدىكى، ئارقىسىدىكى ياكى ئالدىدىكى ئادەمنىڭ كىملىكىنىمۇ ئىدراك قىلالمايدۇ. «پاتىپاراقچىلىق» مەن بىلەن ئۆزگە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى مۇمكىنسىزلىككە ئايلاندۇرىدۇ. ئەڭ تەشۋىشلىكلىكى، «پاتىپاراقچىلىق» دا ئادەم ئۆزى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىمۇ يوقىتىپ قويىدۇ، يەنى ئادەمنىڭ سۇبيېكتى ئۆزلۈكىدىن پىنھان قالىدۇ. «پاتىپاراقچىلىق» دىن ئىبارەت مەۋجۇتلۇق شارائىتىدا توختاپ قالغان سۇبيېكت ئۆز نوۋىتىدە ھەم «لەيلەپ» قالىدۇ: ئۇنىڭ ئۆزگە ۋە ئۆزلۈك بىلەن ياتلاشقان ھالىتى ئۇنى ھېچقانداق قىممەت بىلەن ئۆزىنى باغلىيالماس قىلىۋېتىدۇ-دە، ئۇنىڭ ئىدراكىنى ئەتراپىدا بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىن مەھرۇم قالدۇرىدۇ.

مەندە كۆرۈلگىنى دەل مانا مۇشۇ خەل كىرزىسقا تولغان روھىي ھالەت ئىدى. ئۆزلۈكۈم بىلەن ئۆزۈم ۋە ئۆزگە ئوتتۇرىسىدىكى ئاجراپ كېتىش مېنى نەھلىزمنىڭ (ھەممىنى ئىنكار قىلىش) گىردابىدا توختاتتى. لېكىن، نېچېنى ئوقۇش ئېلىپ كەلگەن ھايات مېنى ئەتراپىمدىكى ھەممە قىممەتلەرنى قايتىدىن قاراپ چىقىشقا ۋە ئۇلارنى تەنقىدىي دەڭسەشكە ئۇندىدى. نەھلىزم بىلەن يېڭىچە قىممەتنى ئىزدەشكە قالغان ئۆزلۈكۈم مېنى خىزمەتكە چىقىپ خېلى يىللارغىچە روھىي داۋالغۇش ئىچىدە

ياشاتقۇزدى. مەن ئاخىرى پەلسەپىنى ئۇنۋال-كېسىل ئۆگىنىش قارارىغا كەلدىم ۋە ئۇقۇشۇپ يۈرۈپ، ياۋروپادا پەلسەپە تەتقىقاتىدا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان ھازىرقى مەكتەپمگە كېلىپ ئوقۇدۇم.

مەن بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن، دەسلەپىدە نۇرغۇن جەھەتلەردە قىينالدىم. مەسلەن، ئىش تېپىپ ئىشلەپ، ياۋروپانىڭ يۇقىرى ئىستىمال جەمىيىتىدە ياشاشقا تىرىشىش، ئىنگلىز تىلىدا راۋان ماقالە يازالىغۇدەك قابىلىيەتنى قىسقا ۋاقىتتا يېتىشتۇرۇپ چىقىش، كۇلتۇر پەرقىدىن كېلىپ چىقىدىغان قايمۇقۇش... قاتارلىقلاردۇر. مەن پەلسەپىنى ياۋروپادا ئادەمنىڭ ئەڭ تۆۋەن ياشاش ئىستىكىگە تايىنىپ باشلاشقا مەجبۇر بولدۇم: ھايات قېلىشقا تىرىشىش. پەلسەپە ئوگىنىشكە ۋەتىنىمدىن شۇنچە چوڭ ئارزۇ ئارمان بىلەن كېلىپ، بۇ يەردە ئۇنى ئەڭ ئاددىي لېكسىن ئەڭ فۇندامېنتال ئىستەكنىڭ قوزغىتىشى بىلەن باشلاشقا مەجبۇر بولدۇم. بەزىدە بۇمۇ كەلگەن يېرى دەپ ئويلاپ قالمەن، چۈنكى مەن شۇ چاغقىچە پەلسەپىنى ھايات بىلەن قىلچە ئالاقىسى يوق قۇرۇق گەپلەر دوۋىسى، يەنى بەكلا ئابستراكت ئىلىممىكىن دەپمۇ ئويلاپ قالاتتىم. لېكىن ھايات ئۈچۈن تىركىشىش ۋە ھايات قېلىشقا بولغان كۈچلۈك ئىستەك مېنى پەلسەپىنىڭ ماھىيەتتە ئىنسانىنىڭ بۇ دۇنيادا ئەقلىي جەھەتتە تىركىشىشىنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈردى. پەلسەپىنىڭ ھاياتقا بولغان تېگى- تەگىدىن دۇپۇلدەپ تۇرغان تىرەن سېزىمچانلىقىنى ئەتە يەيدىغان بولكا ئۈچۈن قاتتىق ئىشلەۋاتقان ۋاقىتلىرىمدا ئاندىن ھېس قىلىشقا باشلىدىم. دېمەك، مەن پەلسەپىنى ھاياتىمنىڭ ئەڭ قاتتىق مىنۇتلىرىدا تۇرۇپ ئويلاشقا باشلىدىم-يەنى پەلسەپە جەھەتتە ئەڭ قاتتىق ئويلىنىش ھاياتىمدىكى ئەڭ قاتتىق يىللارغا تۇغرا كەلدى. يەنە بىر قىينالغان يېرىم، غەربلىكلەرنىڭ پەلسەپىسىگە سىڭگەن پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنى تېگىدىن چۈشىنىش ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆزۈمنىڭ تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلىدا بۇ جەھەتتە شۇ چاغقىچە بايقالمىغان بەزى كەمتۈكلۈكلەرنى تۈزەش بولدى. شۇنى ئەتىراپ قىلىش كېرەككى، شەرقىلقلەر بىلەن غەربلىكلەرنىڭ پىكىر قىلىشتىكى پەرقى تەبىئىي پەندە ئانچە بىلىنىپ كەتمىگەن بىلەن پەلسەپىدەك ئىنسانىنىڭ بىلىمنى شۇنداقلا تەپەككۇرنى تەتقىق قىلىدىغان پەندە بەكلا پەرقلىنىدۇ. بىز پىكىر قىلىشتا ئۇلاردىن ئىنتايىن نۇرغۇن جەھەتلەردىن پەرقلىنىمىز، ئوخشاش مەسىلىگە پەرقلىق ھەتتاكى زىددىيەتلىك ئۇسۇلدا قارايمىز. شۇڭا مەن غەربلىكلەرنىڭ پىكىر قىلىشىنىڭ ئېپىنى بىلىۋالغىچە قاتتىق قىينالدىم، شۇنداقلا ئۆزىمزنىڭ پىكىر قىلىشىدىكىمۇ نۇرغۇن مەسىلىلەرنى بايقىدىم. بۇ مەن دائىم ئويلاۋاتقان ۋە كەلگۈسىدە چوڭراق بىر نەرسە يازماقچى بولغان بىر مۇھىم تېما، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ نۇقتىدا

"ئىزدىنىش سەپىرى" سۆھبىتىنىڭ 1- سۇئالىدا توختالدىم، شۇڭا ھازىرچە بۇ ھەقتە مۇشۇنچىلىك توختىلاي. ئۇنىڭدىن كېيىن بولسا، مەشھۇر غەرب پەيلاسوپلىرىنىڭ ماڭا پۈتۈنلەي يېڭى بولغان ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ چۈشىنىش ماڭا نۇرغۇن خىرىسلارنى ئېلىپ كەلدى.

بۇ كەسپنى پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن ئۆگىنىش جەريانىدا نۇرغۇن قىينىچىلىقلارنى يەڭدىم. يالغۇزلۇق، ئەسلىمە، تىرىكچىلىك غېمى ۋە كۆرەڭ چەتئەللىكلەر بىلەن بەسلىشىپ ئوقۇش قاتارلىقلار مېنى تالاي قېتىم يېقىتماقچى بولدى، لېكىن بۇيى بەرمىدىم. مېنىڭ قارىشىمچە، بۇ جەھەتتە ئېيتىپ كەلگۈدەك قانداقتۇر ئاجايىپ سىر يوق، مەن پەقەت ئۆزۈمگە يەنى ئۆزۈمنىڭ ئىرادىسگە تايانىدىم خالاس. مانا مۇشۇ جەريانىدا خېلى يىللارغىچە مەندىن يوشۇرۇنۇپ كەلگەن ئۆزلىكىمنى چۈشەندىم. ئاخىرى، 2004-يىلى فرانسۇز پەيلاسوپ ئېممانۇئېل لېۋيناسقا ئاتاپ يېزىلغان ماقالەم بىلەن ماگىستېرلىقنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈردۇم.

ئۆزۈمنىڭ كەسپىدىن ئەيتسام، مەن فرانسۇز پەلسەپىسىنى ياخشى كۆرىمەن. شۇڭلاشقا مېنىڭ بۇ كەسىپتىكى كەلگۈسىدىكى تەتقىقات نىشانىم بۈگۈنكى زامان فرانسىيە ھادىسىشۇناسلىق پەلسەپىسىنى تەتقىق قىلىشتۇر. مەن تەتقىق قىلماقچى بولغان پەيلاسوپلاردىن ژاك دېررىدانىڭ پەلسەپىسى، ئېممانۇئېل لېۋيناسنىڭ ھادىشۇناشلىق ئېتىكىسى، ژان-لۇك ماريئوننىڭ ھادىشۇناسلىق ئىلاھىيەتشۇناسلىقى ۋە ماۋرۇس مېرلو-پونتېنىڭ سەزگۈ ھادىشۇناسلىقى قاتارلىقلار بار. مەن بۇ تەتقىقاتلاردا ئەلۋەتتە باشقا ئەللەردىكى تەتقىقاتچىلار بىلەن قېلىشماي ماڭسام دېگەن ئۈمىدتىمەن. ھازىر تېخى دوكتۇرلۇقتا ئوقۇۋاتقان بىر ئوقۇغۇچى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئۆزۈمنىڭ ھەقىقىي ئىقتىدارىنى باشقىلار بىلەن سېلىشتۇرۇشقا سەل بالدۇرلۇق قىلىدۇ، دەپ قارايمەن.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كېيىنچە قىلىدىغان مۇھىم پىلانىمنىڭ بىرى ئۈيغۇر ئىدىيە كۇلتۇرىنى سىستېمىلىق تەتقىق قىلىش. مەن يېقىنقا مەڭگۈ تاشلارنى پەلسەپە نۇقتىسىدىن چىقىش قىلىپ تەتقىق قىلىش داۋامىدا ئۈيغۇرلارنىڭ ئىدىيە كۇلتۇرىدىكى بىز سەل قاراپ كەلگەن ۋە كوللېكتىپ ئاڭسىزلىق ساھەسىگە تەۋە نۇرغۇن مەسىلىلەرنى بايقاپ، ئۆز كۇلتۇرۇمغا يېڭىۋاشتىن دىققىتىمنى بېرىشكە باشلىدىم. بۇ جەريانىدا مەن يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئېتىكىسىنى سىستېمىلىق نەزەريە سۈپىتىدە تۇتۇپ، ئۇنى قەدىمكى گرېك ئېتىكا ئىدىيىسى ۋە كانت باشچىلىقىدىكى ھازىرقى زامان ئېتىكاشۇناسلارنىڭ ئىدىيىسى بىلەن سېلىشتۇرۇپ چىقماقچىمەن. لېكىن، بۇ خىزمەتنىڭ قىينىلىق دەرىجىسىنى ۋە ئۇ ئېلىپ كېلىدىغان خىرىسمۇ ئوبدان

مۆلچىرىمدىدۇر. چۈنكى يۈسۈپ خاس ھاجىپىنىڭ ئېتىكا قاراشلىرىنى سىستېمىلىق تەتقىق قىلىش ئۈچۈن چوقۇم ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ قاتلاملىق مەنىلىرىنى قۇرۇپ چىققان قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنى پىششىق بىلىش كېرەك. بۇ مەزكۇر قامۇسنى تەتقىق قىلىشتىكى ئىلمىي مېتودنىڭ تەلىپىلا بويچالماستىن، يەنە بىزنى ئۇنىڭ مائەللىپىمۇ كونترول قىلالمايدىغان تىرەن بوشلۇققا باشلايدىغان ئىشەنچلىك يولدۇر. بەزىدە ئۆز كۆلتۇرۇمدىكى بىزنىڭ تەتقىق قىلىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرغان تالاي-تالاي مەسىلىلەرنى ئويلىسام، ئۇزاققىچە ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ كېتىمەن. بىزگە ھازىر ئىختىساسلىق زىيالىيلار تارىخىمىزنىڭ ھەرقانداق ۋاقىتدىنكىدىنمۇ مۇھىم، چۈنكى بىز تارىخنىڭ ئەڭ نازۇك پەيتلىرىدە ئۆزىمىزنىڭ ھەقىقىي ئۆزلۈك كىملىك ئۇبرازىمىزنى قۇرۇپ چىقىشقا مۇھتاج بولۇاتىمىز. بۇ بىز ۋە بىزدىن كېيىنكى نەچچە ئەۋلاد زىيالىلىرىمىز بۇ ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك بولغان مۇشكۈل ۋەزىپە.

يۈسۈپئېلى ياسىن: سىز بىلگىيىگە كەتكەندىن كېيىن "تەكلىماكاندىن ياۋروپاغىچە" ناملىق كىتابىڭىز ۋە "ئۆي ۋە كەچىدە كەلگۈچى » ناملىق ماقالىڭىز (بۇ ماقالە "تەڭرىتاغ"ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان) تونۇشتۇق. بۇنىڭدىن باشقا ئەسەرلەرنىمۇ يازدىڭىزمۇ؟ يېقىنقى ئىلمىي ئەمگەكلىرىڭىز ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ باققان بولسىڭىز.

مەمتىمىن ئەلا: مېنىڭ بىلگىيىدىكى 6 يىللىق ھاياتىم ئاساسەن ئۆگىنىش ئىچىدە ئۆتتى. بۇ جەريانىدا گەرچە بەزى ئەسەرلەرنى يېزىپ كىتابخانلارغا سۇنغۇم بولسىمۇ، لېكىن زىيادە ئالدىراشلىق تۈپەيلىدىن مۇمكىن بولماي قالدى.

مېنىڭ كېلىپ چىقىشىم ئەدەبىيات بولسىمۇ، بۇ يەردە پەلسەپە ئۆگىنىش جەريانىدا ئەدەبىياتنى ئۇنتۇپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدۇم. يەنى پەلسەپە مېنىڭ ئەدەبىياتقا بولغان قىزغىنلىقىمغا "يوشۇرۇن سۇيىقەست" قىلدى (چاقچاق). مەلۇم بولغىنىدەك، ئەدەبىيات بىلەن پەلسەپە تارىختىن بېرى بىر بىرىنى يارىتىشماي كەلدى: پەلسەپە ئۆزىنى پەقەت ئۇقۇملار بىلەن نەزەرىيە يۈكسەكلىكىدە ھەپلىشىدىغان ئاقسۆڭەك ئىلىم دەپ قارىۋالىدىغان بولغاچقا، ئەدەبىياتتىن ئىبارەت ئوبراز ۋە تەسەۋۋۇر بىلەن ھەپلىشىدىغان بۇ ئىلمىنى كەمسىتىپ كەلدى. بۇنىڭ ئەڭ روشەن ئىپادىسىنى گېگىلدىن تېپىش مۇمكىن. بۇ ئىنتايىن ئەپسۇسلىنارلىق ئىشتۇر. پەلسەپە گەرچە دۇنيانى ئۇقۇملاشتۇرۇپ چۈشەندۈرسىمۇ، ئىنسانىنىڭ ئىنتايىن ئىنچىكە ھېس - تۇيغۇلىرىنى، شەخسنىڭ قايغۇ-ئەلمىنى، قاناتلانغان تەسەۋۋۇردا بارلىققا كەلگەن ئوبرازلارنىڭ قۇرۇلمىسىدىكى گۈزەللىكلەرنى كوپ ھاللاردا نەزىرىدىن ساقىت قىلىپ

قويىدۇ ياكى ئۇنى ئەھمىيەتسىز دەپ قارايدۇ. خۇددى ئۇستازىم ۋىللىئام دېسموند دېگەندەك، "ئەدەبىيات ئىنسانىنىڭ پەلسەپە سوزلەپ بولالمايدىغان ئەڭ ئىچكىرى ئاۋازىنى سوزلەيدۇ." ئەلۋەتتە ئەدەبىياتمۇ پەلسەپىنىڭ دۇنيانى ۋە ئادەمنى شەرھلىشىنى بىلىپ تۇرۇشقا موھتاج، چۈنكى ھەر ئىككىى ئىلىم ئادەمنىڭ مەۋجۇتلۇجىنى پۈتۈنسۈرۈك ئىپادىلەشنى ۋە چۈشەندۇرۇشنى ئۆزلىرىنىڭ ئاداققى مەقسىتى قىلغان.

يۇقىرىقى غەيرىي رەسمىي سەۋەبكە كۆرە، مەن ئەدەبىياتنى بىر مەزگىل تاشلاپ قويۇشقا مەجبۇر بولدۇم. لېكىن شۇنداقتىمۇ ئوتتەن يىلى ئۆزۈمنىڭ دوكتورلۇق تەتقىقاتىمنىڭ بىر قىسمى بولغان ئەدەبىيات تارىخىدىكى نامسىز ئاپتورلۇق ھادىسىسىنىڭ پەلسەپىۋى شەرھىيسىگە تەييارلىق قىلىش مەزگىلىدە ئەدەبىياتقا يەنە يېڭىۋاشتىن كىرىشىشكە توغرا كەلدى. ئەدەبىياتنى قايتا ئوقۇش ماڭا خۇددى مەن ئۇزۇن يىل يىتتۇرۇپ قويغان نەرسىنى قايتا بايقىغاندەك تەسىر بەردى. ئەمەلىيەتتە ھازىر بىلسەم بۇ بىر نەچچە يىل پەلسەپە ئۆگىنىش مېنىڭ كىچىكىمدىن ئارمان قىلغان مۇنۇ ئىستىكمىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا يوشۇرۇن يارىدەم قىلغانىكەن: ئەدەبىياتنىڭ پەلسەپىگە تۇتىشىپ كېتىدىغان قىسمىنى چۈشىنىش ۋە چۈشەندۇرۇش. شۇ سەۋەب، مېنىڭ بۇ يەردە يازغان ئىككىى ماقالەمنى، يەنى "ئاپتورلۇقنىڭ ئارخىئولوگىيىسى: قىسقىچە شەرھ" ۋە "ئەدەبىيات ۋە ئەنئەنە"، ئەدەبىيات تەتقىقاتىمدىكى يېڭى يۇزلىنىشنىڭ مەھسۇلى دېيىشكە بولىدۇ: ئەدەبىياتنى شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بىر خىل پەلسەپىۋى ھادىسە دەپ قاراش ۋە شەرھلەش. بۇ خىل تەتقىقات مېتودى ھەتتا غەربتىمۇ بەك تەرەققىي قىلىپ كەتمىگەن، چۈنكى بىرى، نۇرغۇن كىشىلەر، بولۇپمۇ پەيلاسوپلار ئەدەبىيات بىلەن پەلسەپە ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى كېلىشتۇرگىلى بولمايدۇ دەپ قارىغاچقا بۇ خىل تەتقىقاتنى ئانچە قوللاپ كەتمەيدۇ؛ يەنە بەزىلەر ئەدەبىياتنى ئۇقۇملاشتۇرۇپ تەھلىل قىلىشنىڭ قىممىتىدىن گۇمانلىنىدۇ، يەنە بەزىلەر، مەسىلەن، مەندەك قارايدىغانلار بولسا، ئەدەبىيات بىلەن پەلسەپە ئوتتۇرىسىدىكى ئاكتىپ دىئالوگنى ياقلايدۇ--تارىختا بۇنىڭ مىساللىرى ئىنتايىن كۆپ.

مەن بۇنىڭدىن كېيىنمۇ يۇقىرىقى تەتقىقات مېتودىنى قوللىنىپ، بىر قاتار ئەدەبىيات مەسىلىلىرىنى پەلسەپە جەھەتتىن شەرھلەش ئويۇم بار. بۇلار ئەلۋەتتە مەن ئوقۇشۇمنى تەلتوكۇس پۈتتۈرگەندىن كېيىن باشلىنىدىغان ئىشلاردۇر.

بۇ يەرگە كەلگەندىن بۇيان يۇقىرىقىلاردىن باشقا، 2003-يىلى لېۋىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلار پەسىللىك ژۇرنىلى بولغان « Minerwa» دا ئىنگلىزچە "ئەدەبىيات ۋە ئەنئەنە" ناملىق ماقالەم ئېلان قىلىندى. بۇ يىل "تارىم" ژۇرنىلىنىڭ 4- سانىدا "ئاشۇ يىللار" ناملىق ئەدەبىي خاتىرەم ئېلان قىلىندى، "تاش

ۋە تـارىخ" نـاملىق كـتـابىمنى نەشـرگە تاپـشۇردۇم. بـۇ ماقـالىلەر توپلىمىغـا مېنـىڭ پەلـسەپە، ئەدەبىيـات ۋە مائارىپـشۇناسلىق ھەققـىدىكى بەزى قاراشـلىرىم يېزىلغـان. ئۇنى « تەكلىماكاندىن ياۋروپاغىچە » نـىڭ تەخمۇ چوڭقۇرلىشـشى ۋە بېيىتىلـشى دېيىشكە بولىدۇ.

2005-يىلى ۋىللىئام دېسموندنىڭ يېتەكلىشى بىلەن «نامـسزلىق ۋە كـملىـك ھەققـىدە پەلـسەپىۋى تەتقىقـات » تېمـسىدا دوكتۇرلـۇق تەتقىقـاتىنى باشـلىدىم. بـۇ پروفىسـسور مېنـىڭ ئـالتە يىللـىق تەتقىقـات يېتەكچىمـدۇر، ئۇنـىڭ ماڭـا قالـدۇرغان تەسىرى ئىنتايىن چوڭقۇر. ئۇ ئـۆزى غەربـتە، بولۇپمـۇ ئىنگلىـز تىلـى دۇنياسـىدا كـۆزگە كـــۆرۈنگەن پەيلاســـوپ-مېتافىزىكىچـــىدۇر. ئـــۆزى ئىرىلانـــدىيىلىك بولغـــاچقىمۇ، ئەســەرلىرىدىن ئەدەبىياتنـىڭ قويـۇق ھـىدىنى سـەزگىلى بولـىدۇ. ئـۇ مەن ئۇچراتقـان پەيلاسوپلار ئىچىدىكى ئەدەبىياتنى ئەڭ چوڭقۇر چۈشـىنىدىغان بىرىـدۇر. ئۇنـىڭ ئـۆزى پەلـسەپىنى ئۆلـۈك ئۇقۇملارنـىڭ دۆۋۈسـىگە ئايلانـدۇرۇپ قويۇشـقا قارشـى چىققـۇچى ۋە ئـــۇنى ئەڭ ئەھمىيەتلـــىك ھايـــاتلىق مەســـىلىلىرى بـــىلەن باغلاشـــنى تەشـــەببۇس قىلغۇچىـدۇر. شـۇنداقلا ئۇنـىڭ ئەدەبىيـات ھەققـىدىكى، بولۇپمـۇ ئىرىلانـد ئەدەبىيـاتى ھەققـــىدىكى بىلىمـــى مـــۇكەممەل، بولغاچقـــا ئۇنـــىڭ يېتەكلـــىشى بـــىلەن يېقىنـــدا ئىرلاندىيىلىك مەشھۇر دراماتورگ سەمىيۇل بېككېتنىڭ « موللوي »، « مالون ئۆلىدۇ » ۋە « نامـسىز » دېـگەن تىرىلوگىيىـسىدىكى بېككېـت تەتقىقـاتچىلىرى ھـازىرغىچە سـەل قـاراپ كېلىۋاتقـان نامـسزلىق بـىلەن شەخـسىنىڭ كـملىكـى ئوتتۇرىـسىدىكى مۇناسىۋەتكە ئاتالغان ماقالەمنى بىر ئىنگلىـزچە ژۇرنالغـا سـۇندۇم. ھـازىر دوكتۇرلـۇق ماقـالەمنى جـىددىي ئـىشلەۋاتىمەن. دوكتۇرلـۇق دېسىرتاتـسىيەمنى تاماملىغانـدىن كېيىن، ئۇيغـۇر كـۇلتۇرىـدا ئەخـلاق مەسىلـسى ھەققـىدە بـىر سـىستېمىلىق پەلـسەپە تەتقىقاتى ئېلىپ بارماقچى.

يۇسۇپئېلى ياسـىن: بـالىلىق ۋە ئۆسـمۈرلۈك دەۋرىڭىـزدە تۇرلـۇك ئەدەبـىي ئەسەرلەرنى ئوقۇشقا ئامراق بولغان بولغيتتىڭىز. مانا مۇشۇلارنىڭ ئارىـسىدا سىزنىڭ زادىلا ئېسىڭىزدىن چىقمىغـۇدەك تەسـىر قىلغـان ئەدەبـىي ئەسـەرلەر قايسى؟ سىزنىڭ ھاياتىڭىز ۋە كەسپىڭىزگە دەۋر بۆلگۈچ تەسـىر كۆرسـەتكەن ئەسەرلەرمۇ بارمۇ؟ ئۆزىڭىز ئەسەرلىرىنى ياقتۇرىدىغان بىر نەچچە يـازغۇچى - شائىر ۋە ئەسەرلەر ھەققىدە توختىلىپ باقامسىز؟

مەمتىمىن ئەلا: مەن كىتاب ئوقۇشنى ئون يېشىمدىن تارتىپ باشلىغان. مەن ئەڭ دەسـلەپتە قىزىقـىپ ئوقىغـان كىتابلىرىمـدىن «گـىرىم چـۆچەكلىرى»، «ئۇيغـۇر خەلـق چـــۆچەكلىرى»، «يـــۇز مىڭلىغـــان نـــېمە ئۈچـــۈن»، «قەدىمكـــى گرىـــك ئەپـــسانە ۋە

رىۋايەتلىرى»، قاتارلىقلاردۇر. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى مېنىڭ ئۆزگىچە تۇيغۇغا، ھېسسىياتقا، تەسەۋۋۇرغا ۋە پىكىر قىلىشقا ئىگە بولۇشۇمدا ھەل قىلغۇچ رول ئوينىغان بولسا، «گىرىم چۆچەكلىرى» بولسا مېنى ئىنسانلاردىكى دىن، كۇلتۇر ۋە رايوندىن ھالقىغان ئورتاق ھېسنى ھېس قىلدۇرغانىدى. غەلىتە يېرى شۇكى، بەزىدە گېرمان پەيلاسوپلىرىنىڭ پەلسەپە ئەسەرلىرىنى ئوقۇسام خيالىمغا «گىرىم چۆچەكلىرى» كىرىۋالىدۇ، خۇددى ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئاخىرقى ھېسابتا ھېچ قانداق پەرق يوقتەك.

كېيىن ئەقلىم ئۇلغايغانسېرى باشكۆتۈرمەي كىتاب ئوقۇيدىغان بولدۇم. ئالدى بىلەن، خۇددى نۇرغۇنلىغان كىتابخۇمار دەۋرداشلىرىمغا ئوخشاش، رۇس ئەدەبىياتى مېنى پۈتمەس- تۈگىمەس سېھرىي كۈچى بىلەن ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالدى. رۇس ئەدەبىياتىدا كوپ ھاللاردا ئىپادىلىنىدىغان چوڭقۇر ئەخلاقىي ئاڭ، شەخسنىڭ دەۋر ئالدىدىكى بۇرچى ۋە ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرى مەسىلىلىرى—يەنى رۇس ئەدەبىياتىدا باش تېما بولغان شەخسنىڭ ئۆزگىگە بولغان مەسئۇلىيىتى ۋە ئۆزگە ھەم ئۆزى ئالدىدىكى ئۇنتۇپ كېتەلمەيدىغان گۇناھ تۇيغۇسى، ئىنسانىنىڭ ئەركىنلىكى، كوللېكتىپنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بولۇش، ئىجتىمائىي ئىسلاھاتقا بولغان ئىنتىلىش... قاتارلىق مەسىلىلەرگە ئاتالغان كىتابلار، مەسىلەن، لېۋ تولستوينىڭ "تىرىلىش"، راسپۇتىننىڭ "ياشا ھەم ئېسىڭدە ساقلا"، تۇرگىنىفنىڭ ئەسەرلىرى، گوگولنىڭ "ئۆلۈك جانلار" ئەسەرلىرى مېنى ئەسىر قىلىۋالدى. شولوخوفنىڭ خۇددى قاباھەتلىك چۈشكە ئوخشايدىغان ئۇرۇشتا ئىنتايىن تۇتۇق بىر غايە ئۈچۈن قان تۆكۈشكە مەجبۇرلانغان بىر ئەۋلاد كىشىلەرنىڭ تراگېدىيىسى يېزىلغان "تىنچ دون" مېنىڭ دۇنياقارىشىمنى ئۆزگەرتىۋەتتى. ئەينى ۋاقىتتا مەن ئەدەبىيات دەرسىمىزدە بىزگە سوزلىنىۋاتقان "ئىنسان تەبىئىتى" دېگەن بۇ مۇجمەل ئاتالغۇنى پەقەت مۇشۇ ئەسەردىلا ھەقىقىي ئىپادىلەنگەنلىكىگە چىن پۈتۈپ قالغانىدىم. ياۋروپا ئەدەبىياتىدىن ئېلىپ ئېيتقانداء، سېرۋانتېسنىڭ "دون كخوت" رومانى بىلەن دانىئېل دېفوئنىڭ "سەرگەردان روبىنسون كىروزو" دېگەن رومانلىرىنى سويۇپ ئوقۇدۇم. ئالدىنقىسىدا ھەقىقىلىق بىلەن فانتازىيىنىڭ ئىنتايىن سېزىلەرلىك پەرقى بىلەن ھېسابلىشىپ كەتمەيدىغان دون كخوتنىڭ ساددا ئەخلاقي قاراشلىرىنى ئۆزى ياشاۋاتقان مەۋجۇتلۇق ئەھۋالى بىلەن قويۇق غايىپەرەسلىكنى چىقىش قىلىپ بىرلەشتۈرۈشكە بېرىلىشى ماڭا ھازىرقى زامان پروزىچىلىقى ھەققىدە بىلىم ئېلىشنىڭ مۇقەددىمىسى بوپ قالغانىدى. كېيىنكى رومانىدىن كۆرگىنىم ئاددىي ھالدىكى مۇستەملىكىچىلىك ئىدىيىسىنىڭ ئىپادىلىنىشى ياكى دىنىي ئاڭنىڭ ئىنسان ھاياتىدىكى غايەت زور رولى ھەققىدىكى بىلىش ئەمەس

بەلكى بىر ئادەمنىڭ ئەڭ قىيىن شارائىتتا ئۆزىنى قانداق تونۇشى ۋە ئۆزىنى ئالدى بىلەن قانداق قۇتۇلدۇرۇشى-يەنى ھاياتلىقنىڭ غۇرۇرىنى ئەڭ قىيىن شارائىتتا قانداق ساقلاپ قېلىش مەسىلىسى بولغانىدى (قىزىق يېرى، بېلگىيىدە ئۆزۈم تىغدەك يالغۇز قالغان چاغلاردا ئۆزۈمنى خۇددى روبىنسون كىرۇزوەك ئادەمزاتسىز يالغۇز ئارالدا ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلىپ قالاتتىم). كېيىن دىققىتىمنى فرانز كافكا، دوستويېۋىسكى ۋە بورخېس قاتارلىق يازغۇچىلارغا تىكتىم. دوستويېۋىسكىنى ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ھەقىقىي ئۇلۇغ ئەدىپ دېيىشكە بولىدۇ، چۈنكى ئىنسانىنىڭ روھىيىتىنى ئۇنىڭدەك چوڭقۇر كۆزىتكەن يازغۇچى كەم ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭ "جىنايەت ۋە جازا" دېگەن كىتابى ئەينى ۋاقىتتا توپ-توغرا بىر ئەۋلاد ياۋروپا زىيالىيلىرىنىڭ دۇنيا قارىشىغا زىل- زىلە خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش ئېلىپ كەلدى، دېيىشكە بولىدۇ. نۇرغۇن پەيلاسوپلار ئۇنىڭ ئەسىرىنى قېتىرقىنىپ ئوقۇدى، يەنە نۇرغۇنلىرى ئىنسانىنىڭ مەۋجۇتلۇق مەسىلىلىرىنى ئۇنىڭدىكى مەڭگۇ ئەستىن چىقماس بايانلارغا ئاساس قىلىپ تۇرۇپ شەرھلىدى. كافكا بولسا ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ يونىلىشىنى ئۆزگەرتتى دېيىش مۇمكىن. ھەتتا ئۇنىڭ ئىسمى ئىنسانىنىڭ بىمەنىلىكىكە تولغان لېكىن ئامالسىز كەچۈرۈشكە مەجبۇر بولغان ھاياتنىى ئىپادىلەشتىكى كۈندىلىك ئىدىيومغا ئايلىنىپ كەتتى. (شۇنىڭ بىلەن ئۇلىشىپ، فرانسىيە يازغۇچىسى ئالبېرت كامۇنىڭ "يېگانە ئادەم" دېگەن ئەسىرىدە ئىككىنجى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى ئىنسانىيەتنىڭ ئەقلىي ئاساسىنى بارغانسېرى يوقىتىپ قويۇۋاتقان دۇنياسى ئۆزىنى يەكىكە شەخسنىڭ ئىنتايىن ئادەتتىكى ھېس-تۇيغۇلىرىنىڭ چاڭ- توزانلىرى ئارىسىدا ئادەم چوچۇگىدەك دەرىجىدە ئوتتۇرىغا قويۇلدى. يەككە شەخسنىڭ قىممىتى بىلەن دەۋرنىڭ مەنىۋى ھالىتى ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشتۇرگىلى بولمايدىغان زىددىيەت بىراقلا ئوتتۇرىغا چىقتى. كىشىلەر بۇ كىتابنى ئەينى ۋاقىتتا ئۆزلىرىنىڭ ئاۋازىنىڭ ھەقىقىي ئەكس ئەتتۇرىشى دەپ قارىدى. مەنمۇ بۇ كىتابنى شۇنداق دەپ قارايمەن. راستىنى ئەيتقاندا، نۇرغۇن كىشىلەر ھېس قىلىدىغان لېكىن مۇۋاپىق سوز تېپىپ ئىپادىيەلمەيۋاتقان مۇجمەل لېكىن ئادەمنى ھەر ۋاقىت قىيناپ تۇرىدىغان ھېس-تۇيغۇنى خۇددى كامۇدەك ئادەم بىر ئۆمۇر ئۇنتۇيالمايدىغان ھېكايە كەيپىياتى ۋە ۋەقەلىك ئىچىدە تۇرۇپ بىراقلا ئوتتۇرىغا چىقىرىش پەقەت تالانت بىلەن بولىدىغان ئىش). بورخىس مەن ياخشى كۆرىدىغان يازغۇچىلارنىڭ بىرى، ئۇ ھەقتە مەن 2000-يىلى بىر پارچە ماقالە يېزىپ "دۇنيا ئەدەبىياتى" ژۇرنىلىدا ئېلان قىلدۇرغانىدىم. بورخىس ئىنتايىن سىرلىق شۇنداقلا ئوقۇپ چۈشەنمەك قىيىن يازغۇچى، ئۇنى ئوقۇماقچى بولغان ئادەمدە ئەدەبىياتتىن ھەقىقىي ھوزۇرلىنالايدىغان ئىستىتېك كاللا بولغاندىن تاشقىرى، ماتېماتىكا ۋە پەلسەپە بىلىملىرىمۇ بولۇشى كېرەك.

ئۇ ياۋروپادا كېيىنكى مودېرنىزمنىڭ ئاتىسى دەپ قارىلىدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە تەرتىپ ئىچىدە ئىنسان مەڭگۇ كونترول قىلالمايدىغان تەرتىپسىزلىك بار، مانا مۇشۇ تەرتىپسىزلىك ئەقلىنىڭ باشقۇرۇشىغا بوي سۇنۇپ كەتمەيدىغان ۋە ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان تەسەۋۋۇرلارنىڭ يارىمىدە دۇنيانىڭ ھەقىقىي رېئاللىقى بولغان خام-خيالىلارنى بىر خىل مېتافىزىكىلىق ھالەت سۈپىتىدە ئىپادىلەيدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن سىرت يەنە، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا ئەنگلىيە ئايال يازغۇچىسى ۋىرجىنىيە ۋۇلف، فرانسىيە يازغۇچىسى مارسەل پروۇست، ۋە ئىرىلاندىيە يازغۇچىسى جامىس جويس قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى سۆيۈپ ئوقۇغان ۋە ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدىكى ئورتاق يېزىش ئۇسۇلى بولغان ئاڭ ئېقىمىنى ئىپادىلەش خاھىشىغا خىلىغىچە مەپتۇن بولۇپ يۈرگەرنىدىم. ئۇ ۋاقىتلاردا، راستىمنى ئېيتسام، ئەدەبىياتنى پەقەت ئاڭ ئېقىمى پروزىچىلىقلا ئۆزگەرتىشى كېرەك دەپ قارايتتىم. شۇڭلاشقىمۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يېڭىلىق يارىتىشنىڭ پەقەت بىرلا يولى بار، يەنى ئاڭ ئېقىمىنى تەلتوكۇس ئۆزلەشتۈرۈش كېرەك دېگەن ئىدىيىدە خىلىغىچە چىڭ تۇرغانىدىم. ھازىر بۇ قارىشىمدا تۈپتىن ئۆزگىرىش بولدى. مەن ھازىر ئۇنى ئەدەبىياتتىكى خۇددى باشقا ئېقىملاردا ئەكس ئەتكەندەك بىر خىل يەزىقچىلىق ئۇسۇلى دەپلا قارايدىغان بولدۇم، خالاس. چۈنكى، ئاڭ ئېقىمى پەقەت ئادەمنىڭ روھىي تۇرمۇشىنى ھەقىقىي ئىپادىلىنىشى كېرەك بولغان رېئاللىق دەپ قارىۋالغاچقا ئادەمنىڭ بىر قەدەر كەڭرى ئىجتىمائىيلىقا بولۇپمۇ تارىخىيلىققا ئىگە مەۋجۇتلۇق ئىكەنلىكىگە سەل قارايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاڭ ئېقىمنىڭ پەلسەپىۋى ئاساسى ئىدىئالىزم بولغاچقا، تارىختىن بۇيان بۇ ئېقىم ھەققىدىكى تەنقىدلەر ئۆز نۆۋىتىدە بۇ ئەدەبىيات ئېقىمغىمۇ تۇغرا كېلىدۇ.

شېئىر ئوقۇپ تۇرۇش مېنىڭ بۇ يەردىكى ئاندا- ساندا ئەلىپ باربىدىغان، لېكىن ئۆزۈم ئىنتايىن مۇھىم دەپ قارايدىغان ئەقلىي پائالىيەتلىرىمدىن بىرى. بۇ جەريانىدا مەن مەشھۇر گېرمان شائىرى ھولدېرلىننىڭ شېئىرلىرىنى گېرمان پەيلاسوپى مارتىن ھېئىدېگگەرنىڭ ئۇ ھەقتە يازغان بىر پارچە مۇھىم ماقالىسىنىڭ يارىمى بىلەن ئوقۇپ چىقتىم. شۇندىلا مەن شېئىرنى پەلسەپە نۇقتىسىدىن ئوقۇشنىڭ ئەمەلىي ئۆرنىكىنى كۆرگەنىدەك بولدۇم. دېمەككى، خۇددى بىر قەدەر ساپ ئەدەبىيات نەزەرىيىسىدىن چىقىپ تۇرۇپ ئەدەبىياتنى شەرھلىگىلى بولغىنىدەك، پەلسەپىنىڭمۇ ئەدەبىياتنى ئۆزىگە خاس ئۇسۇلدا چۈنىنىش ۋە شەرھلەش يولى بار. بۇ مېنىڭ مۇشۇ ھەقتىكى ئىلگىرىكى قاراشلىرىمنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈردى. شۇنداقلا بۇ جەريانىدا يەنە ئامېرىكىلىق ئايال شائىرئېمىلى دىككىنسېن مېنىڭ ياخشى كۆرىدىغان شائىرىمغا ئايلانىدى. ئۇنىڭ

شېئىرلىردا ئەكس ئەتكەن دۇنيادىن ئۆزىنى تارتقان بىر زاھىدنىڭ روھىنىڭ مەخپىيەتلىكلىرى ئۇنى دۇنيا شېئىرىيىتىكى ئىنتايىن مۇھىم شەخسكە ئايلاندۇرغانىدى.-شائىرنىڭ ئۆزىنى ئادەملەردىن تارتىشى ماھىيەتتە ئۆزىنى دۇنيادىن ئايرىپ ئۆز قەلبىنىڭ ئەڭ ئىچكىرىگە ئاستا ھەم بىمالال كىرىشتىكى بىر ئۇرۇنۇش ئىدى. ياكى ئۇ روھنىڭ ئۆزىگە سەنئەت ئارقىلىق ۋە سەنئەتكە قايتىشى ئىدى. مانا بۇ ھەقىقىي ئۆزلۈكنىڭ سەنئەتتىكى بايقىلىشىنىڭ تەلىپى ئىدى.

مەلۇم مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مەندە ئاساسەن ئىنگلىز تىلى شائىرلىرىغا بولغان ئالاھىدە ياخشى كۆرۈش خائىشى بار، ئېھتىمال مېنىڭ ئىڭلىز تىلى بىلىشىمدىن شۇنداق بولغان بولسا كېرەك. لېكىن يېقىندا فرانسۇز تىلىدىمۇ كىتاب ئوقۇشقا باشلىغاندىن كېيىن نەزىرىمنى فرانسۇز تىلىدىكى بىر قىسىم شېئىرلارغا بولۇپمۇ رومىنىيىدە تۇغۇلغان يەھۇدىي شائىر پائۇل سېلا (Paul Celan) نىڭ فرانسۇز تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان شېئىرلىرىنى ئوقۇشقا قاراتتىم. ئۇ مەشھۇر پەيلاسوپ ۋە ئىستېتىكىچى تېئودور ئادورنو ئىككىنجى دۇنيا ئۇرۇشىدىكى پولشادىكى ئوستۇنچتا يۇز بەرگەن يەھۇدىي قەتلىئامغا قارىتىپ ئېيتقان "ئوستۇنچ ۋەقەسىدىن كېيىن شېئىر يېزىش ياۋايىلىقتۇر" دېگەن سوزىدىن كېيىن ئوتتۇرىغا چىقىپ، "تىلنىڭ ئامالسىزلىقى" بىلەن ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىلا يۇز بېرىدىغان ئىنسانىنىڭ قەلبىنىڭ "ياۋايىلىقىنى" ئەڭ تىرەن ئىپادىلىگەن شائىردۇر. ئۇ ھەقىتە نۇرغۇن پەيلاسوپلار ماقالە يېزىشقان، مەسىلەن، دېرىدا، لېۋىناس، ۋە بلاڭشو.

دېمەك، مەن شۇنى بارغانسېرى ھېس قىلىپ يېتىۋاتىمەنكى، مەن يەنىلا ئەدەبىياتسىز ياشىيالمايدىكەنمەن. خۇددى پەلسەپە ئۆگىنىشىم ئۆزۈمنىڭ ئەدەبىياتنى چۈشىنىشىمنى چوڭقۇرلاشتۇرغىنىدەك، ئەدەبىياتنى ئوقۇشۇمۇ مېنى پەلسەپىدىكى تۇگمەس ئۇقۇملارنىڭ ئويۇنلىرىدىن بىر پەس ئازاد قىلىپ، ھاياتنىڭ تىنىقىنى ھەس قىلدۇرىدۇ. ماڭا ھاياتنىڭ بىز ھېس قىلىدىغان لېكىن ئىپادىلىيەلمەيدىغان، بىز كۈتىدىغان لېكىن نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان، بىز ياشىغان لېكىن كۇپ ھاللاردا ئۇنتۇپ كەتكەن قىسمىنى ئايان قىلىدۇ. مەن پەلسەپە بىلەن پىكىرلىنىپ تۇرىدىغان ئەپلاتونچە ئىدىيىلەر دۇنياسى بىلەن ئەدەبىيات ئارقىلىق ھېس قىلىنىدىغان سەزگۈ ئەزالار دۇنياسىدا، يەنى بۇ پانىي دۇنيادا، تەڭلا ياشىسام دەيمەن.

يۇسۇپئېلى ياسىن: 80- يىللاردىن بۇيان ئەدەبىياتىمىزدا بەزىبىر سىناقلار، يېڭىلىقلار ئوتتۇرىغا چىقتى. لېكىن بۇ ھەقتە بىز سىستېمىلىق تەتقىقات ئېلىپ بارمىدۇق....

مەمتىمىن ئەلا: بىزدە ئەدەبىياتىمىزنىڭ تارىخىنى يېڭىچە تەپەككۇر بىلەن ئانالىز قىلغان نوپۇزلۇق تەتقىقاتلارمۇ تېخى ئەمدىلا ئېلىپ بېرىلىشقا باشلىدى. مەيلى خەنزۇ ئەدەبىياتى مەيلى چەتئەل ئەدەبىياتى بولسۇن ھەممىسىدە نەزەرىيەۋى تەتقىقات ئەدەبىيات ئەمەلىيىتى بىلەن ماس قەدەمدە مېڭىپ كېلىۋاتىدۇ، لېكىن بىزدە تېخى ئەدەبىياتىمىزدا يېقىندىلا يۇز بېرىپ زور بەس مۇنازىرە قوزغىغان مەسىلىلەر يەنىلا نەزەرىيەۋى تەتقىقاتنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ كەلمەكتە. خەنزۇلاردا 80-يىللاردا بېيداۋ ۋە شۇتىڭ قاتارلىقلار قوزغىغان يېڭىچە شېئىرىيەت ھەرىكىتى توغرىلىق نۇرغۇن كىتابلار ۋە ماقالىلەر يېزىلدى، بىزدە بولسا بىزنىڭ شېئىرىيەت ئەنئەنىمىزگە مەلۇم نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا بۇرۇلۇش خاراكتېرلىق ئۆزگىرىش ئېلىپ كەلگەن «گۈڭگا شېئىرلار» نىڭ كېلىپ چىقىشى، راۋاجى ۋە مەغلۇبىيىتى قاتارلىقلار ھەققىدە كۆچلۈك ئىلمىيلىك بىلەن ئېلىپ بېرىلغان سىستېمىلىق ۋە كەڭ دائىرىلىك تەتقىقاتلار تا ھازىرغىچە ئېلىپ بېرىلمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۆزىمىزنىڭ خەلق چۆچەكلىرى، داستانلىرى ۋە شېئىرىيىتىمىزدىكى بىزگىلا خاس بولغان تىل ئىشلىتىش ۋە ئېسىل ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىمىزمۇ بىرەر مۇنتىزم تەتقىقاتنىڭ نەزەر-گۈزىرىگە ئېرىشەلمەي كېلىۋاتىدۇ. ئەگەر يازغۇچىلىرىمىز بىرلا ۋاقىتتا «دۇنيا» ۋە «ئۆزلۈكى» گە يۈزلىنىپ، ئەدەبىياتنىڭ ھەم ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەنىۋى بايلىقى ھەم مۇئەييەن كۇلتۇرنىڭ ئەڭ ماھىيەتلىك قىسمى ئىكەنلىكىنى چۈشەنگىنىدە، ئاندىن ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئىستىقبالىدىن سۆز ئېچىش مۇمكىن.

يۈسۈپئېلى ياسىن: "يېڭىچە شېئىلار" ھەققىدە گەپ چىقىپ قالدى. بۇ ھەقتىكى قاراشلىرىڭىزنى دەپ باقسىڭىز بوپتىكەن. سىز يېڭىچە شېئىرلار بىلەن كلاسسىك شېئىرلارنىڭ مۇناسىۋىتىگە قانداق قارايسىز؟

مەمتىمىن ئەلا: كىشىلەر كۆپ ھاللاردا يېڭىچە شېئىرلار بىلەن كلاسسىك شېئىرىيەت ئېقىمى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى قارىمۇ قارشى ئورۇنغا قويۇپ تۇرۇپ چۈشىنىدۇ. يەنى ئۇلارنىڭ چۈشەنجىسىدە يېڭىچە شېئىرىيەت ئېقىمى كلاسسىك شېئىرىيەت ئېقىمىنى ئىنكار قىلىش بىلەن ئۆز ئاۋانگارتلىقىنى مەيدانغا كەلتۈرگەن. لېكىن، مېنىڭ قارىشىمچە بۇ ئىككى شېئىرىيەت پائالىيىتى كۆپ ھاللاردا مۇنداق يوشۇرۇن ھەم ئىچكى ئورتاقلىققا ئىگە: شېئىرىي سىمۋوللارغا بېرىلىش. يېڭىچە شېئىرىيەت دەرۋەقە شېئىرىيەتتىكى سىمۋوللۇق ئىماگلار جەھەتتە كلاسسىك شېئىرىيىتىمىزدىكى بەزى چەكلىملىكلەرنى بۇزۇپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ ئەركىن مۇناسىۋەتلىشىش مۇمكىنچىلىكىنى كېڭەيتىش ۋە ئۆزگىچە مەنە قاتلىمى ھاسىل قىلىشقا ئالاھىدە ئېتىۋار بىلەن قارىدى. لېكىن، نېگىزلىك مەسىلە شۇ بولدىكى، ئەگەر

كلاسسىك شېئىرىيەتتە شېئىرىي ئىماگلارنىڭ سىمۇولۇق قاتلىمى ئالاھىدە كونترول قىلىنسا، يېڭىچە شېئىرلاردا ئىماگلارنىڭ ھەددىدىن زىيادە ئۆزگىرىشچان قوللىنىلىشى ئۇلارنى شائىرنىڭ كونتروللۇقىدىن ئاجرىتىپ تاشلىدى. ئالدىنقىسىدا شېئىرنىڭ يوشۇرۇن قاتلىمى سىمۇوللۇق ئىماگلارنىڭ چەكلىك دائىرىدىكى چەكسىزلىككە ئىنتىلىشى بىلەن موللۇققا ئېرىشسە، كېيىنكىسىدە ئىماگلارنىڭ چەكلىمىسىز ئىپادىلىنىش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشقا قالغان تىلنىڭ شائىرنىڭ كونتروللۇقىدىن چىقىپ كېتىشىدەك ئەھۋال كېلىپ چىقتى. ئالدىنقىسىدا شائىر شېئىرىي مەنىنىڭ ئەڭ تېرەنلىرىدە ئۆز شەخسىيىتىنى يوقىتىپ خۇدا بىلەن بىرلىشىش ئىستىكىنى ئاڭسىز ئىپادىلىسە، كېيىنكىسىدە شائىر ئۆزى ئىشلىتىۋاتقان تىلنىڭ ئىچىدە ئۇن تىنسىز غايىپ بولدى.

يۇقىرىقى نۇقتىدىن قارىغاندا شۇنداق دېيىش مۇمكىنكى، يېڭىچە شېئىرىيەتنىڭ شېئىرىيىتىمىزگە ئېلىپ كەلگىنى پەقەت كلاسسىك شېئىرىيىتىمىزدىكى سىمۇولغا بولغان ئالاھىدە سەزگۈرچانلىقنى يېڭىۋاشتىن تەكتىلەش بولدى. ئۇلار غەرب سىمۇولىزم شېئىرىيىتى تەكتىلىگەن ۋە ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرگەن ناھايىتى كەڭرى ۋە چوڭقۇر شېئىرىيەت ئەنئەنىسىگە سەل قارىدى ياكى بۇ ھەقتە ئويلاپ قويمىدى. بۇ شېئىرىيەت پائالىيىتىگە قاتناشقانلارنىڭ غەرب ئەدەبىياتى بىلەن ئىنتايىن تار دائىرىدە ئۇچرىشىشى ئۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ شېئىرلىرىنى ئەنئەنىۋى شېئىرىيەتتىن ئۈزۈل-كېسىل ۋاز كېچىپ يېڭىلىق ياراتقانلىقىنى تۇيغۇدا بولۇشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدى. ئۇلار تېگىسى تەكتىدىن ئالغانىدا ئوتتۇرىلىقتا تېگىرقاپ قالغۇچىلار ئىدى: ئۇلار ئاۋانگارتچىلارنىڭ رولىنى ئېلىشقا ئۇرۇنۇش سەۋەبىدىن ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى شېئىرىيەت «تىلىنى» ئۇنتۇپ قالغۇچىلار بىلەن چەتئەلنىڭ شېئىرىيىتىنى «تىلىنى» ھەقىقىي چۈشەنمىگۈچىلەرنىڭ غەلىتە قوشۇلمىسى ئىدى. يەنە بىر قاتلامدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنىڭ غەرب ئەدەبىياتى قوللايدىغان تىللارنىڭ ھېچقايسىسىنى بىلمەسلىكى ئۇلارنىڭ ئۇشبۇ ئەدەبىيات بىلەن ئەڭ تەگ قاتلاملىرىغچە تونۇشۇش ئىمكانىيىتىنى ئۇلار سېزىلمىگەن دەرىجىدە مەھرۇم قالدۇردى؛ شۇنىڭدەك ئۇلاردا ناۋايى شېئىرلىرىدىنمۇ ئەڭ ئىنچىكە تىل پاساھەتنىگچە ھۇزۇرلانغۇدەك ئېستېتىك قابىلىيەت تېخى ھازىرلانمىغانىدى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىلىقتا تۇرۇپ قالغان ئاشۇ ھالىتىدە پەقەت ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى تۇپتىن يېڭىلاشتىن ئىبارەت تۇتۇق بىر غايىلا بار ئىدى، خالاس. لېكىن ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇيغۇر يېڭىچە شېئىرىيەت ھەرىكىتىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسىنى بىلمەيتتى. شۇ سەۋەب ئۇلارنىڭ ئۆز تەنقىدچىلىرىگە بېرەلەيدىغان بىردىنبىر جاۋابى بەكمۇ ئاددىي بولدى: «شېئىردىكى

مەنە ئوچۇق-ئاشكارا ئىپادىلەنگىنىدىن يوشۇرۇنراق ئىپادىلەنگىنى ئەۋزەل.» ئەنە شۇ يوشۇرۇنلۇققا ئىنتىلىش ئۇلارنىڭ (يوشۇرۇن) ئېڭىدا شېئىرداىكى مەۋھۇملۇققا بولغان چەكلىمىسىز قوغلىشىش خاھىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغانىدى. شېئىرلىرىنى قەستەن سىرلىقلاشتۇرۇش ۋە مەۋھۇملاشتۇرۇشقا بېرىلىش يەنە بىر جەھەتتىن دەل ئۇلارنىڭ يېڭىلىق يارىتىش غايىسىنىڭ باشقىلار ئالدىغا كۆتۈرۈپ چىقىشتىكى ئىسپاتىمۇ بولالايتتى. دېمەك ئۇلار يۇقىرىقى بىر قاتار رومانتىك ۋە تەرتىپسىز ئۇرۇنۇشلىرى داۋامىدا ئۆز مەغلۇبىيىتىنى ئاشكارىلىدى. بۇ مەغلۇبىيەتنىڭ ئىچكى سەۋەبلىرىنىڭ بىرى دەل ئۇلارنىڭ غەرب شېئىرىيىتىنى شۇنداقلا ئۆزىنىڭ شېئىرىيەت ئەنئەنىسىنى تولىمۇ يۈزە چۈشەنگەنلىكى، بولۇپمۇ دىققىتىنى پەقەت بىر قانچىلا شائىرغا ھەم شېئىرىيەت ھەرىكىتىگە مەركەزلەشتۈرۈپ قويغانلىقىدا ئىدى. ئەلۋەتتە بۇنىڭ يەنە كۆپ خىل سەۋەبلىرى بار.

يۈسۈپئېلى ياسىن: ئۇنداقتا، سىز ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ غەرب ئەدەبىيات بىلەن تونۇشىشى پروزىغا يەتمەيدۇ، دەپ قارامسىز؟

مەمتىمىن ئەلا: مېنىڭچە شۇنداق. ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ غەرب ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشۇشى شېئىرىيەتنىڭكىگە قارىغاندا خېلىلا ئۇتۇقلۇق بولدى. بۇنىڭ ئوبدان مىسالى ئاكا-ئۇكا ئەركىنجان ئەمەت ۋە ئەسەتە ئەمەتىلەردۇر. يەنە مەن بىلىدىغانلاردىن پەرھات تۇرسۇنمۇ غەرب پەلسەپىسى، سەنئەت تارىخى ۋە پىسخىك ئانالىزى بىلەن خېلى چوڭقۇر تونۇشلۇقى بار ئىدى. يۇقىرىدىكى يازغۇچىلار غەرب ئەدەبىياتى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتچىلىرىدا ئۆز دەۋرىدە كەم ئۇچرايدىغان ئەستايىدىللىق ۋە ئىنچىكىلىك روھىدا تونۇشۇپلا قالماي، يەنە غەربنىڭ ئىلغار ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنى ئۆز ئىجادىيىتىدە ئىپادىلىگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ ئۆز مىللىتىنىڭ كلاسسىك ئەدەبىيات نەمۇنىلىرىغا، مەسىلەن چۆچەكلىرى ۋە ھېكايالىرىغا، سەل قارىمىغانىدى. مەرھۇم ئەركىنجان ئەمەت بىلەن كۆپ قېتىم سۆھبەتتە بولۇش جەريانىدا ئۇنىڭ غەرب ئەدەبىياتى بىلەن ئىنتايىن پىشىق تونۇشۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇنىڭ ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنمۇ چوڭقۇر چۈشىنىدىغانلىقىنى بايقىغانىدىم. ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدە كافكاچە كەيپىيات، بەدىئىي ئىپادىلەشتە فلوبېرچە ئاددىيلىق ۋە يەڭگىللىك، ھاياتتىكى بىمەنىلىككە بولغان ئالبېخ كەمىيۈچە چوڭقۇر سېزىم، خەلقىمىزنىڭ ئىنتايىن باي ھەزىل كۈلتۇرى ۋە زۇنۇن قادىرىچە تىل ئىشلىتىش ئۇنىڭ «مازار چاشقىنى»، «ئۇ خەلقلەر»، «باقىنىڭ كۈنلىرى» ۋە «قۇيۇن دۆڭ» قاتارلىق بىر-بىرىگە يۇغۇرۇلۇپ كەتكەنىدى. يەنە شۇ ئامىللار ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ نۆۋەتتىكى ئېستېتىك قوبۇل قىلىش سەۋىيىسىدىن

خىلىلا ھالقىتىۋەتكەنىدى. بۇ ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ غەربنىڭ ئەدەبىيات كۇلتۇرىنى قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەنلىكىنىلا ياكى ئۇنىڭ غەربنىڭ بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى بىلەن رېئاللىقىمىزنى يازغانلىقىنى كۆرسەتمەستىن، بەلكى ئۇنىڭ ئالدى بىلەن ئۆزى يازماقچى بولغىنىنى قانداق قىلغانىدا ئەڭ ئۈتۈقلۇق يازغىلى بولىدىغانلىقى ئىلىپ كەلگەن، سەنئەتنىڭ ئىچكى تەلىپىنى چۈشەنگەنلىكىدىن ئىدى. يازغۇچى ئۆزىنىڭ ئەسىرىنىڭ ئىچكى تەلىپىنى چۈشەنگەنده، ئۆزىنىڭ ئۆزى يېزىشقا قۇربى يەتمەيدىغانىنى يېزىشقا قالغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ. ئۆزىنى ئەسەرنىڭ ئىچىدىن كىلىدىغان تەلەپنىڭ ئىسكەنجىسىدە كۆرىدۇ. دەل ئەنە ئاشۇ تەلەپ، ئورۇندىماق ئىنتايىن قىيىن بولغان تەلەپ، پەقەت يازغۇچىلا مەسئۇل بولۇشقا قالغان تەلەپ ئەنە شۇ يازغۇچى تەرەپىدىن ئادا بولۇنۇشىنى ئىستەيدۇ. بىز نۇرغۇن يازغۇچىلارنىڭ مانا مۇشۇ تەلەپنى ئورۇندىماي ياكى چالا ئورۇنداپلا بولدى قىلغانلىقىنى بايقايمىز. چۈنكى ئۇلار ئەسەر تەلەپ قىلغان ئاشۇ تىرەنلىككە كىرىشتىن ياكى قورقىدۇ ياكى ئۇنىڭغا يۈزلىنەلمەيدۇ ۋە ياكى ئۇنىڭغا پۈتۈنلەي قۇربى يەتمەيدۇ. ئۇنىڭغا ئىچكىرىلەش ۋە مەركىزىگە يېتىشكە ئۇرۇنۇش ھەقىقي يازغۇچى ئۈچۈن يېڭىۋاشتىن تۇغۇلۇشتۇر. لېكىن بۇ تۇغۇلۇش مىڭ ئۆلۈپ مىڭ تىرىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەركىنجان ئەمەت دەل مانا ئەسەرنىڭ مانا مۇشۇ تەلىپىنى ئەڭ چۈشەنگۈچىدۇر. ئۇنىڭ يېزىقچىلىقى ئەسەرنىڭ ئەسلىلىك سۈپىتىدىكى مەركىزىگە يېقىنلىشىشتۇر.

ئۇنىڭ پۈتكۈل ئىجادىيىتىدىن بىزنىڭ كۆرىدىغىنىمىز بىر يازغۇچىنىڭ غەرب ئەدەبىياتىنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ئاددىي ھالدىلا تەدبىقلىشى ئەمەس—مەن بۇ نۇقتىنى قايتا-قايتا تەكىتلىمەكچى. چۈنكى بىرى بەزى ياشلىرىمىز ئۆزىنىڭ ئىجادىيىتىگە مانا مۇشۇ خاتا ئىدىيىنى نىشان قىلىۋالغاچقا تۇيۇق يولغا كىرىپ قېلىپ يا غەربنىڭكىگە يا ئۇيغۇرنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان سۈنئىي ئەسەرلەرنى يېزىپ يۈرىۋاتىدۇ، ئۆزىنىڭ نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى بىلمەيۋاتىدۇ؛ يەنە بىرى دەل مۇشۇ سەۋەب تۈپەيلى بەزىلەر ئاددىيلا ھالدا غەرب ئەدەبىياتىدىكى ئۆزگىچە ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى، بايانچىلىق ئادىتىنى ۋە بەزى ئەدەبىيات-سەنئەت قاراشلىرىنى قوبۇل قىلىشنى ئۇيغۇر مەدەبىياتىنى شالغۇتلاشتۇرۇۋېتىش دەپ چۈشىنىۋېلىپ، ئۇنىڭغا چىش تىرنىقى بىلەن قارشى تۇرۇۋاتىدۇ. ئەركىنجان ئەمەت ئۆز ھېكايە ئىجادىيىتىدە، مېنىڭ قارىشىمچە، ئالدى بىلەن ئەدەبىياتنىڭ ئادەمنى قانداق يېزىشتىن ئىبارەت ئەڭ ماھىيەتلىك پائالىيىتىگە ئۆزىنىڭ دىققىتىنى ئىزچىل بېرىپ كەلگەچكە، ئۇنىڭ مانا مۇمكىنچىلىكىنى مىللىيلىك بىلەن دۇنياۋىلىقنىڭ، يەرلىك كۇلتۇر بىلەن ئىنسانىيەتنىڭ روھىي مەدەنىيىتىنىڭ، يەككىلىك بىلەن

ئىنسانىيلىقنىڭ كېسىشىش نۇقتىسىدا تۇرۇپ ئويلىدى ۋە ئەمەلگە ئاشۇردى. ئۇنىڭ بىر ئۆمۈرلۈك ئىجادىيەت ھاياتىدا ئۆزىگە مىزان قىلغىنى نېمىنى يېزىش ئەمەس بەلكى نېمىنى قانداق يېزىش بولدى. يەنى ئۇ ئۆزىنى، ئۆزى كۆزىتىۋاتقان ۋە ئارىلىشىۋاتقان تىرىك ئادەمنى ئىپادىلەشنىڭ ئەڭ سىپتا، ئەڭ ئاددىي ۋە ئەڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى ھەققىدە ئەڭ كەڭ مۇمكىنچىلىكتە ئىزدەنگەچكە، ئىنسانىيەتنىڭ ئىپادىلەش سەنئىتىدىكى بارلىق ئەۋزەللىكلىرىنى، مەيلى ئۇ غەربنىڭ ياكى شەرقنىڭ بولسۇن، ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى ھەر ۋاقىت ھېس قىلىپ تۇردى. ئۆزىنىڭ مىللىيلىكىدىن ھالقىپ ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق ئازاب ئوقۇبەتلىرى، ئارزۇ-ئۇمىدلىرى ۋە ھېس تۇيغۇلىرىنى سېزىلمىگەن يازغۇچى دۇنياغا يۈزلىنىلمەيلا قالماستىن، ئەڭ مۇھىمى ۋە ئەڭ ئېچىنىشلىقى ئۆزىگمۇ يۈزلىنىلمەيدۇ. ئۆزىدىن ھالقىپ ئىنسانىيلىق بىلەن، دۇنياۋى ئەدەبىيات بىلەن ئۇچرىشالغان يازغۇچىلا ئۆزى بىلەن، ئۆزىنىڭ ۋە خەلقىنىڭ روھىيىتى بىلەن ئۇچرىشالايدۇ. (مانا مۇشۇ پەللىگە يېتەلىگەن يازغۇچىلا ئۆز پېرسۇناژلىرىنى ئۇيغۇرچە كىيىندۈرۈش، ناخشا ئېيتقۇزۇش ياكى مىللەت ھەققىدە بىر نەچچە جۈملە دەبدەبىلىك سۆزنى سۆزلىتىش ئارقىلىقلا ۋە ياكى ئۇلارغا ئاغزىغا قۇرئان كەرىمدىن ئېلىنغان ۋە ئۆزىمۇ چۈشەنمەيدىغان بىر نەچچە سۈرىنى يادلىتىپلا مىللەتنىڭ روھىنى ياراتتىم دېيىشتىن نومۇس قىلىدىغان بولىدۇ. ياكى بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا ھازىر يامراپ كەتكەن بۇنداق پۇرسەتپەرەسلىك، كازىزاپلىق ۋە سەنئەتكە بولغان ئاسىيلىقتىن ئۆزىنى نېرى تۇتىدۇ.) ئەركىنجان ئەمەتنىڭ «قۇيۇن دۆڭ» دېگەن ھېكايىسىدە بىر مىللەتنىڭ روھىي ھالىتى باش قەھرىمانىنىڭ خۇددى ۋەھىمىگە تولغان سەرسانلىقىدا، لەيلەپ يۈرۈشىدە ئېچىپ بېرىلگەن. ئۇنىڭ پېتراپ كەتكەن ئالامان ئىچىدە، پاراكەندىچىلىك ۋە ئارامسىزلىق ئىچىدە يۈرۈشى ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ بۇ دۇنيادىكى نىشانسىز ئېزىقىشىدۇر. بۇ ئېزىقىش يەنە بىر نۇقتىدىن ئالغاندا شەخسنىڭ تارىخنىڭ ئۆزىنى خىلمۇ-خىل قىياپەتتە لېكىن ئوخشاش مەنىدە قايتا-قايتا تەكرارلايدىغان ئېزىتقۇ قەسىرىدىكى ئېزىقىش بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ئوخشاشلىق ئادەمنى چوچۇتسە ۋە ۋەھىمىگە سالسا، ئۇنىڭدىكى تراگېدىيە تارىخنىڭ ئادەمنىڭ ئىستىكى بىلەن ھەر ۋاقىت توقۇنۇشىدىغان سىرلىق ۋە يات كۈچىنى ئايان قىلىدۇ. بۇ ئەسەر تارىخنىڭ چوڭقۇرلۇقلىرىدىكى قارا بېسىشقا ئوخشاپ كەتكەن تۇيغۇنىڭ بەدىئي يازمىسىدۇربىز بۇ ھېكايىدىن ئەركىنجان ئەمەت قوبۇل قىلغان غەربنىڭ بىزگە ئاجايىپ-غارايىپ بىلىنىدىغان ۋە چۈشىنىكسىز رېئاللىقنى شۇنچە قىلىپمۇ تاپالمايمىز. بەلكى تاپىدىغىنىمىز ئۆزىمىزنىڭ يۈكسەك بەدىئي ماھارەتتە

ئىپادە قىلىنغان ھەقىقىي رېئاللىقىمىزدۇر.

يۇسۇپئېلى ياسىن: بىز مەتبۇئات ۋە تېلېۋىزورلىرىمىزدا "مىللەتنى دۇنياغا تونۇتۇش، دۇنياغا يۈزلەندۇرۇش" ياكى "ئەدەبىيات- سەنئىتىمىزنى دۇنياغا يۈزلەندۇرۇش" دېگەندەك شوئارلارنى ئاڭلاپ قالىمىز. دەرۋەقە، بىزنىڭ ئەدەبىيات- سەنئىتىمىزنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بار، ھەتتا بەزى ساھەلەردە خېلىلا ئالدىنقى قاتاردا. ئەپسۇسكى، بىزنىڭ نۇرغۇنلىغان ئەسەرلىرىمىز، مىراسلىرىمىز خۇددى ئۆزىمىز ئوقۇپ، ئۆزىمىز يارىتىپ، يەنە پەقەت ئۆزىمىزلا ھوزۇرلىنىشقا يارالغانىدەكلا ئۆز تىلى -يېزىقىمىز بىلەنلا چەكلىنىپ قېلىۋاتىدۇ .شەخسەن مېنىڭ نەزىرىمدە، ئۇيغۇرلار ئۆز نەتىجىلىرىنى، ئۆز- ئۆزىنى تېخى مەملىكەت ئىچىگە- جۇڭگوغا تونۇتۇپ بولالمىدى. ئىچكىرىنى قويۇپ تۇرايلى، ھەتتا شىنجاڭدا بىز بىلەن بىللە ياشاۋاتقان باشقا مىللەت كىشىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى، بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىز بىلەن تونۇش ئەمەس، بىز ھەممىمىز ئېنىق بىلمىدىغان كىشىلەرنىڭ ئەمگىكىنى ئەمەس، ھەتتا ئىسمىنىمۇ بىلمەيدۇ. ئەمدى بىز "سەن شىنجاڭدا ياشاپ تۇرۇپ بىزنىڭ داڭلىق كىشىلىرىمىزنى بىلمىدىڭ "دېسەك قاملاشمايدۇ. چۈنكى بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىزنىڭ 98پىرسەنتى ئۇيغۇرچە يازىدۇ، ئۇيغۇرلارلا ئوقۇيدۇ، بەك يىراقتا ئۆتسە شىنجاڭدىكى ئۆزبېك، تاتار، قىرغىز، تاجىك، قازاقلار ئوقۇيدۇ. خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغانلىرى ئۇيغۇرچە ئېلان قىلىنغانلىرىنىڭ 10 پىرسەنتىگىمۇ يەتمەسلىكى مۇمكىن. شۇڭا ئۇلارنىڭ تونۇماسلىقى تەبىئىي ئەھۋال .

بىز يەنە پات-پات "ئۇيغۇرلاردىن نوبېل مۇكاپاتى ئالىدىغانلار چىقامدۇ؟ قاچان چىقىدۇ؟" دېگەندەك سوئاللارنى سوراپ قالىمىز. بىلىشىمچە، نوبېل مۇكاپاتى نامزاتلىرىنىڭ ئەسەرلىرى ئىنگلىزچىغا تەرجىمە قىلىنغاندىن سىرت يەنە، شۇ كىشى ياشىغان دۆلەتتىكى نوپۇزلۇق ئۇنىۋېرسىتېت، تەتقىقات ئورۇنلىرىنىڭ ئالىم -پروفېسسورلىرى شۇ كىشىنى نوبېل مۇكاپاتى نامزاتلىقىغا كۆرسىتىشى كېرەك ....

قىسقىسى، شەخسەن مېنىڭ قارىشىمچە، بىز ئالدى بىلەن ئۆزىمىزگە، مەملىكەتكە يۈزلەنمەي تۇرۇپ، دۇنياغا يۈزلەنمىكىمىز تولىمۇ مۇشكۇل بىر ئىش. سىز ۋەتەن سىرتىنى كۆرگەن بىر كىشى بولۇش سۈپىتىڭىز بىلەن "دۇنياغا يۈزلىنىش" دېگەن بۇ ئۇقۇمنى چۆرىدەپ ئۆز كۆز قارىشىڭىزنى سۆزلەپ باققان بولسىڭىز .

مەمتىمىن ئەلا: «دۇنياغا يۈزلىنىش» ئەلۋەتتە ئادەمدىكى مۇنداق فۇندامېنتال ئىستەكنىڭ، يەنى ئۆزلۈكنىڭ ئۆزگە تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىشقا ۋە تونۇلۇشقا ئېرىشىشكە ئىنتىلىشىنىڭ تەبىئىي مەھسۇلىدۇر. ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدىن ئېلىپ ئېيتساق، بىزمۇ ئۆزىمىزنىڭ نادىر دەپ قارالغان ئەسەرلىرىمىزنى ئالدى بىلەن ئىچكىرىدىكى ئاندىن چەتئەلدىكى نوپۇزلۇق مەتبۇئاتلاردا كۆرۈشنى، نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكۈچىلەرنىڭ ئارىمىزدىن چىقىشىنى بەكلا ئارزۇ قىلىمىز. مېنىڭ قارىشىمچە، نەزىرىيە جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، «دۇنياغا يۈزلىنىش» «ئۆزىگە يۈزلىنىش» تىن ئايرىلالمايدۇ ھەمدە ئەكسىچە قىلىپ ئېيتقاندا «ئۆزىگە يۈزلىنىش» مۇ «دۇنياغا يۈزلىنىش» تىن ئايرىلالمايدۇ. بۇلار دېئالېكتىكىلىق مۇناسىۋەتكە ئىگە: ئەدەبىياتىمىزنى دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش ئۈچۈن چوقۇم دۇنيانىڭ ئەڭ ئېسىل ئەدەبىيات نەمۇنىلىرىنى ئۆزىمىزگە «يۈزلەندۈرۈشىمىز» كېرەك؛ چەتئەل تىللىغا ئەسەرلىرىمىزنى تەرجىمە قىلىشتىن ئىلگىرى ئۇلارنىڭكىنىمۇ تەرجىمە قىلىپ ئىنچىكىلىك بىلەن ئۆگىنىشىمىز كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆزىمىزنىڭكىنىمۇ چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ ۋە شۇ ئاساستا دۇنياۋى سەۋىيىدىكى ئەسەرلەرنى يارىتىپ باشقىلارغا تونۇشتۇرۇشىمىز كېرەك.

ئۇنداقتا بىز ئالدى بىلەن مۇشۇ "ئەدەبىياتىمىزنى دۇنياغا يۈزلەندۈرەيلى!" دېگەن چاقىرىقتىكى "دۇنيا "دېگەن ئاتالغۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېتەيلى. شۇنىسى ئېنىقكى، بىز، يەنى خۇددى ئەتراپىمىزدا تولۇپ ياتقان نۇرغۇن ئابستراكت ۋە قۇيقۇرۇق شوئارلارنىڭ مەنىسىنىڭ نېمىلىكىگە كەمدىنكەم سوئال قويۇپ باققۇچىلار، ئوخشاشلا بۇ شوئارنىڭمۇ مەنىسى ھەققىدە كەمدىنكەم ئويلىنىپ باقتۇق. بۇنىڭدىكى "دۇنيا " نېمىنى كۆرسىتىدۇ؟ ئۇزۇپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، بۇ يەردىكى "دۇنيا "دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىكى دۆلەتلەرنى ئەمەس، بەلكى ئالدى بىلەن غەرب دۆلەتلىرىنلا كۆرسىتىدۇ. مېنىڭ بۇ قارىشىمنىڭ ئەنئەنچىلەرنىڭ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغايدىغانلىقىنى بىلىمەن، لېكىن، بۇ بىر ئەمەلىيەت. شۇنى سەمىمىيلىك بىلەن ئېتىراپ قىلايلۇقكى، پەقەت غەربتە ئېتىراپ قىلىنغان ئەدەبىياتلا "دۇنياغا "يۈزلەنگەن بولىدۇ. غەربتىكى غايەت زور تەتقىقات مەئەسسەسلىرى، ئەدەبىياتتا يۇقىرى تەربىيە كۆرگەن كىتابخانلار ۋە نەشرىيات سودىگەرلىرى، دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان ئەدەبىيات فاكۇلتېتلىرىدىكى تەتقىقاتچىلار ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ دىققىتىگە ئېرىشكەن ئەسەرلەرلا ئاندىن دۇنياغا تونۇلالايدۇ.

بىرەر يازغۇچىنىڭ ئەسىرىنىڭ غەربتىكى بىرەر مۇھىم تىللارغا تەرجىمە

قىلىنىشى ئۇشبۇ ئەسەرنىڭ "دۇنياغا يۈزلىنىشى "نىڭ باشلىنىشى خالاس. ئۇ يەنە تەتقىقاتچىلارنىڭ دىققىتىنى تارتىشى، ئۇ ھەقىتە ماقالىلەر يېزىلىشى، مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئۆتكۈزۈلۈشى كېرەك. "دۇنياغا يۈزلىنىش "نىڭ ئاخىرقى يولى يەنە بىر خەلقئارالىق ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشىشتۇر.

ئەلۋەتتە مەن شۇنىمۇ ئېتىراپ قىلىمەنكى، ئەدەبىي ئەسەرنىڭ قىممىتى ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۆزىدە ساقلانغان بولىدۇ. مانا مۇشۇ قىممەت ۋاقتىتىن، تىلدىن ھالقىغان ۋە ھەتتاكى باشقىلارنىڭ باھالىرىغا پەرۋاسىز قارىيالايدۇ. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ قىممىتى باشقىلارنىڭ قاتنىششى ئارقىلىق ئارتقۇرۇلىدۇ. مانا بۇ ئەدەبىي ئەسەرنىڭ زىددىيەتلىك تەرىپىدۇر. ئېھتىمال ھېچقانداق بىر يازغۇچى ئەسىرىنى ئۆزى ئوقۇش ئۈچۈنلا يازمىسا كېرەك، شۇنداقلا ئۇ ئۇنى بىرەر ئالاھىدە كىتابخانىلا ئوقۇشى ئۈچۈن يازمايدۇ. يازغۇچى ئەسەرنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئاخىرلىشىدۇ: يازغۇچى ئۆز ئەسىرىگە "ئىگە "بولالماي قالىدۇ. دەل مۇشۇ ئايرىلىش يازغۇچىنى ئەسىرىنىڭ قانداق قوبۇل قىلىنىشىنى كونترول قىلالمايدىغان ئورۇندا چۈشۈرۈپ قويىدۇ. ھەتتا ئۇ ئۆز ئەسىرى ھەققىدە ئاپتورلۇق سۈپىتىدە سۆزلەش ئەركىنلىكىنى ساقلاپ قالالىسمۇ ھەمدە ئۇنىڭ سۆزلىرى مەزكۇر ئەسەر ھەققىدىكى نوپۇزلۇق شەرھ دەپ قارالسمۇ، ئۇ يەنىلا ئۆز ئەسىرى ھەققىدە خۇددى باشقىلار شۇ ئەسەر ھەققىدە توختالغانىدەك توختىلىش تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئەسەر ھەققىدە سۆزلەيدىغانلارنىڭ قايسى نۇقتىدىن چىقىشى ۋە ئەسەردىن نېمىلەرنى بايقىشى ئۇشبۇ ئەسەرنىڭ ئەسەر ئاپتورى بولغان مۇناسىۋىتىگە يېڭى ئۆزگىرىش ئېلىپ كېلىپ ئەسەرنى يىراق-يىراقلارغا يۈزلەندۈرىدۇ. مانا بۇ ئۇنىڭ "دۇنياغا يۈزلىنىشى "نىڭ ئوخشاشمىغان كىتابخانلار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىشىنىڭ قوبۇل قىلىش ئېستېتىكىسى جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىدۇر.

ئەدەبىياتنىڭ غەربنى ئاساس قىلغان "دۇنياغا يۈزلىنىشى "نىڭ يۇقىرىقىنىڭ ئەكسى بولغان يۈزلىنىشىمۇ بار: غەربكە تونۇلۇش ئۈچۈن بىز ئالدى بىلەن غەربنىڭ ۋە باشقا ئەل ئەدەبىياتلىرىنىڭ ئىلغار تەرەپلىرىنى ئۆزىمىزگە يۈزلەندۈرۈشىمىز كېرەك. بايا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىدەك، بۇ ئىككىي جەريان بىر بىرىنى شەرت قىلىدۇ، شۇڭا دېئالېكتىكىلىق باغلىنىشقا ئىگە. شۇنى ئالدى بىلەن ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، بىزدە غەربنىڭكى دېسە كۆپ قىسمىمىز دەرھال قارشى تۇرۇپ، ئۇنى چىرىك ئىدىيىلەر، ئادەم چۈشەنمەيدىغان نەزىرىيىلەر ۋە ئاجايىپ غارايىپ ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى بىلەن تولغان دەپ قارايمىز ھەمدە تۈپتىن رەت قىلىش تەرەپدارى بولىمىز. لېكىن ئۆزىمىزنى ئېپ قاچقۇسىز سوئال شۇكى، غەربنىڭ سەنئەت ئىدىيىلىرى راستىنلا شۇ قەدەر پاسسىپ ۋە

زىيانلىقمۇ؟ بىز غەربىنىڭكىنى قانچىلىك چۈشىنىپ بېقىپ مۇشۇ باھانى بېرىۋاتىمىز؟

بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن تۆۋەندىكى سوئالغا جاۋاب بېرىش زۆرۈردۇر: ئۇيغۇرلار غەرب ئەدەبىياتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ياندىشىپ كېلىدىغان غەرب پەلسەپىسى بىلەن قاچان قانداق تونۇشتى؟ بۇنىڭ باشلىنىشىنى 80-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا باشلانغان يېڭىچە شېئىرىيەت ھەرىكىتىگە سۈرۈشكە بولىدۇ. شۇنىسى ئېنىقكى بۇ ھەرىكەت داۋامىدا بىر قىسىم شائىرلار ھەقىقەتەن غەرب سىمۋولىزملىق شېئىرىيەت ئېقىمىنىڭ پېشۋالىرىدىن بولمىش بودلېر، ۋالېرى ۋە ماللارمې قاتارلىقلارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن ئاز-تولا تونۇشتى. شۇنى ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەككى، شېئىردىكى سىمۋول بىزگە ھەرگىزمۇ ئالدى بىلەن غەربتىن كىرگىنى يوق، چۈنكى سىمۋوللۇق ئىپادىلەش ئۆزىنىڭ پەللىسىنى كلاسسىك شېئىرىيىتىمىزدە ئاللىبۇرۇن يارىتىپ بولغان. ناۋايىنىڭ شېئىرلىرى بۇ جەھەتتە ئۆلمەس ئابىدىدۇر. كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى سىمۋوللار تارىخىي تەرەققىيات داۋامىدا ئۆزىنىڭ تۆۋەندىكىدەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇپ قېلىشتىن ساقلىنالمايدىغانلىقىنىمۇ بىزگە ئاشكارا قىلدى. سوۋېزم ئىدىيىسىنىڭ كۈچلۈك تەسىرىگە ئۇچراش داۋامىدا شېئىر ئىنسانىنىڭ چوڭقۇر دىنىي ھېسسىياتلىرىنى ئىپادىلەشتىكى بىر ۋاستىگە ئايلىنىپ قېلىش تەقدىرىگە دۇچار بولدى. بۇنى سىمۋولنىڭ تۈپكى ئالاھىدىلىكىدىن ئىزدەش مۇمكىن. سىمۋول ئادەتتە بەلگە سۈپىتىدىكى فۇنكسىيىگە ئىگە بولۇپ، ناھايىتى كەڭ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئۆزىدىن باشقا نەرسىنى كۆرسىتىدۇ، ئىشارىلەيدۇ ۋە بىلدۈرىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا، سىمۋوللىنىڭ شېئىردا مەۋجۇتلۇقى ۋە ئايان بولۇشى ئەنە شۇ كونتېكىستتە بۇاستە ئايان بولمىغان باشقا بىر شەيئىنى ئىپادىلەشتىكى ئەڭ كۆڭۈلدىكىدەك يولدۇر. سىمۋولنىڭ مانا مۇشۇ تۈپكى ئالاھىدىلىكى ئۇنىڭ ئىنسانىنىڭ خۇداغا بولغان چەكسىز ئىستىكى بىلەن خۇدانىڭ پانىيلىقتا مۇتلەق مەۋجۇت بولماسلىقىنى "كېلىشتۈرۈشتىكى "ياكى ئۇنىڭغا ۋاستىلىق "يېقىنلىشىشتىكى "ۋاستىدۇر. يەنى پانىي ئىنسان پانىيلىقتىن ئۆز چەكسىزلىكى بىلەن مۇتلەق ھالقىغان خۇداغا سەنئەتتە پەقەت سىمۋول بىلەنلا يېقىنلىشالايتتى. ئەلۋەتتە، روھنىڭ پاكلىنىپ ۋە پانىيلىقتىن ھالقىشى ئىستىشى كەلتۈرۈپ چىقارغان مۇرەككەپ ۋە قەدەم باسقۇچلۇق ھالقىملىقى (سوفىستىك شېئىرلاردا ئىپادە قىلىنغان ئىنسانىنىڭ خۇدا بىلەن قوشۇلۇشىنى ئىستەش جەريانىدىكى ئۆزلۈكنىڭ تەدرىجىي يوقاپ، خۇدانىڭ ساپ ۋە مۇتلەق مەۋجۇتلۇقىغا يېقىنلىشىشى) ناھايىتى ئىنچىكىلىك بىلەن تاللانغان بىر يۈرۈش سىمۋوللارنى تەلەپ قىلاتتى. لېكىن، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇ خىل ئەھۋالدا شېئىر تەبىئىي ھالدىلا بىر خىل مۇرەككەپ ئىبادەت شەكلىگىمۇ ئايلىنىپ كېتەتتى. ئىبادەت

بىلەن شېئىر ئوتتۇرىسىدىكى ئىنچىكە پەرقنى سەل قارىلىش دەل شېئىرنىڭمۇ، شۇنداقلا شېئىردىكى سىمۋوللارنىڭمۇ ئىبادەتكە ئوخشاش تەكرارلىق ۋە قېلىپلىشىش ئالاھىدىلىكىنى ئېلىپ قېلىشنى كەلتۈرۈپ چىقىراتتى. يەنى شېئىردىكى سىمۋوللار شائىرلار تەرىپىدىن خۇدا بىلەن بولغان تىل بىلەن ئىپادىلەپ بەرگۈسىز مۇناسىۋەت ۋە باشلىنىشنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋاستىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن تاللىناتتى ۋە قېلىپلاشتۇرۇلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن كلاسسىك شېئىرلارنىڭ بەزىلىرى سىمۋوللارنىڭ زىيادە دەستىلىنىشى ۋە تەكرارلىنىشى سەۋەبىدىن ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭ كونتروللۇقىدىكى ئېستېتىك خىزمەت بوپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە شېئىرنىڭ مۇقەددەسلەشتۈرۈلۈشى ئېلىپ كەلگەن ئالاھىدە ئېستېتىك تەلەپ ئۇنى ئادەتتىكىلىك ۋە پەسلىكتىن ھەر زامان ئايرىپ تۇردى. سىمۋوللارنى بارلىققا كەلتۈرگۈچى ئۆزگىچە تىل شېئىرنىڭ ئالاھىدە ئىمتىيازلىقلار تەرىپىدىن يېزىلىدىغان ۋە ھوزۇرلىنىدىغان ئېستېتىكلىق قوبۇل قىلىنىش جەريانىنى بەرپا قىلغاچقا، شېئىر ئاۋامنىڭ تۇرمۇشىدىن ھالقىغان تەرىزدە قارالدى. چۈنكى شېئىر يېزىشتىكى مەيلى ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز نىيەت بىر خىل مۇقەددەسلىك ھەققىدىكى ئەڭ چىن ۋە بۇاستە تەجرىبە دەپ قارالغاچقا، شېئىرنىڭ ئاۋام تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىشى ياكى قىلىنماسلىقى ئۇنىڭ ئېستېتىك قىممىتىدە مۇناسىۋەتسىز ئامىل دەپ قارالدى.

غەربنىڭ ئىدىيىسى، ئەدەبىيات-سەنئىتى ۋە پەلسەپىسىنى خەلقىمىزنىڭ ياقتۇرماسلىقىدىكى يەنە بىر سەۋەب بىزنىڭ بەزى "يۈزلۈك" زىيالىيلىرىمىزدىكى روھىي بۆلۈنۈش پسىخىكىسىدۇر. مانا مۇشۇ بىر تۈركۈم زىيالىيلار بۇ كۆلتۇرنى قارىقويۇق ئەيىبلەش ئارقىلىق خەلقىتە بۇ كۆلتۇرغا نىسبەتەن ئۆچ كۆرۈش پسىخىكىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېتىشتۇردى. مەسخىرىلىك يېرى شۇكى، بۇ زىيالىيلار غەرب كۆلتۇرىغا قارشى ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ بىر چىرىك ئىدىيە ئىكەنلىكىنى كۆچەپ تەرغىپ قىلىدۇ-يۇ، ئۆزلىرى ئاستىرتتىن غەربلىكلەرنىڭ كىتابلىرىدىن ئايرىلالمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدە غەربلىكلەرنىڭ ئەسەرلىرىدىن مەيلى ئۆزى چۈشەنسۇن ياكى چۈشەنمىسۇن نەقىل ئېلىپ ئۆزىنى بىلىملىك كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ-يۇ، باشقا بىرى غەربنىڭ گېپىنى قىلىپ قالسا شۇ ھامان ئۇنىڭغا "غەربنىڭكىگە چوقۇنىدىغان مۇناپىق" دېگەن قالپاقنى كىيدۈرىدۇ. نەتىجىدە، بۇلارغا ئىشىنىپ كەلگەن خەلق بۇلار تىللاۋاتقان كۆلتۇرغا ۋە ئادەمگە تەبىئىي ھالدىلا ئىشەنمەيدىغان بولىدۇ ۋە ھەتتا ئۇلارغا ئۆچ بولىدۇ. تېخىمۇ ئېچىنىشلىقى، كىتابخانلار مانا مۇشۇ بىر تۈركۈم سەمىمىيەتسىز ۋە ئىككى يۈزلىمچى زىيالىيلىرىمىز سەۋەبىدىن غەربنىڭ ئەدەبىياتى ۋە پەلسەپىسى توغرىسىدا تا ھازىرغىچە توغرا بىلىشتىن مەھرۇم بولۇاتىدۇ-ئۇلار غەربنىڭكىنى

ئۆزلىرى بىۋاستە چۈشىنىپ بېقىش پۈرسىتىدىن مەھرۇم قېلىۋاتىدۇ.

بۇ زىيالىيلارنىڭ غەربنىڭ ئىدىيەسىنى، ئەدەبىياتىنى ۋە پەلسەپەسىنى قارىقويۇق ئىنكار قىلىشى ھەرگىز بۇ زىيالىيلارنىڭ ئۇلارنى ئۇزاق يىل تەتقىق قىلىپ چىقارغان يەكۈنى ئەمەس، بەلكى ئۇلارنى چۈشىنەلمىگەندىن كېيىنكى ئۈمىدسىزلىنىشنىڭ ئاقىۋىتىدۇر. ئادەم ئۆزى بىلەلمىگەن، پەرەز قىلالمىغان ئوبيېكتتىن ۋەھىمە ھېس قىلىدۇ. بىلىنمەسلىك، سىرلىقلىق ۋە ئېنىقسىزلىق ئادەمدە ئىزتىراپلىققا تولغان پىسخىك ئىنكاسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ۋەھىمىنى يېڭىشنىڭ بىردىنبىر ئۇسۇلى دەل ۋەھىمىنىڭ ئوبيېكتى بولغان نەرسىدىن ياكى ئۆزىنى ئېلىپ قېچىش ياكى ئۇنى كۈچەپ ئىنكار قىلىشتۇر. بۇ زىيالىيلارنىڭ غەرب ئىدىيە كۇلتۇرىغا قايتۇرغان ئىنكاسى دەل ئۇزۇل-كېسىل ئىنكار قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ ئېنىقسىزلىقى ئۆزلىرىگە ئېلىپ كەلگەن پىسخىك بېسىمنى تۆۋەنلىتىشتۇر. ئۆزلىرىنىڭ غەربنىڭ ئىدىيەسىنى چۈشىنەلمىگەنلىكىنى ئۇنى ئىنكار قىلىش ئارقىلىق ئىنكار قىلىشقا ئۇرۇنۇشتۇر.

مېنى ئىلگىرى بۇ زىيالىيلارنىڭ ئارىسىدىكى بەزىلەر سىگمۇند فرېئۇدنىڭ تەسىرىگە قاتتىق ئۇچراپ كەتكەن"—فرېئۇدچى—"دەپ قارايتتى. باشتا مەن ئۇلارنى ئېھتىمال غەربتىكى باشقا بىر تۈركۈم زىيالىيلارغا ئوخشاش فرېئۇدنى ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمىسە كېرەك دەپ ئاددىيلا قارىغانىدىم. شۇڭا ئۇلار فرېئۇدنى ياقتۇرۇپ كەتمىگەچكە مېنىڭ بەزى پىكىرلىرىمنىمۇ ئۇنىڭغا باغلۇۋېلىپ ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمىسە كېرەك دەپ چۈشەنگەنىدىم. كېيىن، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بەزىلەر بىلەن روھ ئانالىز ئىلمى ھەققىدە سۆزلىشىپ قېلىپ ئۇلارنىڭ فرېئۇدنى خاتا چۈشىنىۋالغانلىقىنى ۋە ھەتتا ئۇ توغرىسىدا ھېچنېمە بىلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ قېلىپ ھەم ھەيران قالغان ھەم چۆچۈگەنىدىم. ئۇلارنىڭ بىر ئىلمىگە تۇتقان مۇئامىلىسى ئۇلارنىڭ شۇ ئىلمىنى چۈشىنىشى بىلەن بەلگىلىنەتتى. ئەگەر ئۇلار چۈشەنمىگۈدەك ئىلىم بولسا، ئۇلار ئۇنى تۈپتىن ئىنكار قىلاتتى ۋە تېخىمۇ يامىنى ئاشۇ ئىلمىنى بىلگۈچىلەرگە خىلمۇ خىل ئۇسۇلدا زەربە بېرەتتى. مانا مۇشۇ زىيالىيلارنىڭ تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە 20-ئەسىر غەرب ئىدىيە تارىخىدىكى ئەڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئىلمىي مۇۋەپپەقىيەت بولغان ۋە غەرب ئەدەبىياتى ھەم پەلسەپىسىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن روھىي ئانالىز ئىلمى مەدەنىيەتلىك دۇنيانىڭ ھېچقانداق يېرىدە ئەمەس، پەقەت بىزدىلا تا ھازىرغىچە چەكلىنىپ كېلىنۋاتىدۇ. ھەتتا بۇ ئىلىم تەنقىدلەش يۈزىسىدىن بولسىمۇ تونۇشتۇرۇلمايۋاتىدۇ. شۇڭلاشقا بىزنىڭ غەربنىڭ بۇ ئىلمىنىڭ تەسىرىگە چوڭقۇر ئۇچرىغان يازغۇچىلىرىنى ۋە پەيلاسوپلىرىنى چۈشىنىشىمىز تولۇق ۋە توغرا بولماي

كېلىۋاتىدۇ.

بۇ بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىزنىڭ غەرب كۇلتۇرىغا بولغان زىددىيەتلىك ھەم ئارىسالدىلىققا تولغان روھىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ: غەربنىڭكىنى تېگىدىن چۈشەنمەسلىك ۋە ئۆزىنىڭكىنىڭ قانداقلىقىنىمۇ تولۇق بىلمەسلىك ۋە ياكى ئۆزىنىڭكىنى غەربنىڭككىگە پۈتۈنلەي قارىمۇ قارشى ھەم شۇنداق بولۇشى كېرەك دەپ ئاددىيلا چۈشىنىۋېلىش. مەن ئالدىنقى سوئالغا بەرگەن جاۋابىمدا بۇ خىل ھالەتنى "ئوتتۇرىدا تۇرۇپ قېلىش" دەپ تەبىرلىگەنىدىم. ئەمىسە نېمە قىلىش كېرەك؟ غەربنىڭكىنىلا قارىقويۇق ئۆرنەك قىلىش كېرەكمۇ؟

مەن ھەرگىزمۇ غەربنىڭكىنى دوراش كېرەك دەپ قارىمايمەن—بۇ ھەم بىر رېئال بولمىغان ھەم خاتا قاراشتۇر. لېكىن بىزگە كېرىكى ئالدى بىلەن غەربنىڭكىنى ئوقۇش، ئۇنى تېگىدىن چۈشىنىپ بېقىش. غەرب بىر پۈتۈن كۇلتۇرلۇق مەنىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ نۇرغۇن ئېسىل ئۇتۇقلىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەنگەن بىر غايەت زور ئىدىيە توپىدۇر. ئىنسانلار توپىنىڭ بىر ئەزاسى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن بىزنىڭ ئۇلار بىلەن ئورتاق دىئالوگ قۇرالايدىغان تەرەپلىرىمىز كۆپ، چۈنكى بىز ياشاۋاتقان، سوئاللاۋاتقان ۋە تەجرىبىمىزدىن ئۆتكۈزۈۋاتقان ئىنسان مەۋجۇتلۇقى ۋە ئۇنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىزدىنىش بىزنى يېقىنلاشتۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە پەلسەپىۋى نۇقتىدىن ئالغاندا ، يەنى خېگېلنىڭ تەلىماتىغا كۆرە، ئۆزىنى چۈشىنىش ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆزگە ئارقىلىق چۈشىنىش كېرەكتۇر. غەربنىڭ ئىدىيىسى مېنىڭ نەزىرىمدە ۋە مېنىڭ ئەمەلىيىتىمدە ئۆزۈمنى يېڭىۋاشتىن بايقاشنىڭ يولى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. مېنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا قايتىدىغىنىم ئۆزگە ئارقىلىق ئارتقۇرۇلغان ھەم تېخىمۇ ئېنىقلاشقان ئۆزلۈك ئېڭىغا ئېرىشىشتۇر (ئۆزۈمنى ئۆزگە ئارقىلىق بىلىشكە ئېرىشكەنلىكىمنى ئاڭقىرىشىمنى ئاڭقارغانلىقىمدۇر). مانا مۇشۇ ئۆزلۈك ئېڭىلا مېنىڭ كىملىك ئېڭىمنى تېخىمۇ كۈچەيتىدۇ.

دۇنيا ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشۇشنىڭ يەنە بىر يولى تەرجىمىدۇر. لېكىن بىز قانچىلىك مەشھۇر ئەسەرلەرنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلدۇق؟ ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، ئۇيغۇرلار دوستويېۋىسكىنىڭ. فلوبېرنىڭ، شولوخوفنىڭ، گيوتېنىڭ، سېرۋانتېسنىڭ، پازنىڭ ۋە لاۋرېنسنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشتى. شۇنداقتىمۇ بۇ پەقەتلا بىر باشلىنىش خالاس، بىز تېخى تەرجىمە قىلمىغان مەشھۇر ئەسەرلەر تولۇپ يېتىپتۇ. بۈگۈنكى دەۋر ئەدەبىياتىمىز بارغانسېرى شۇكلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. ئەدەبىياتىمىز تۇرغۇنلۇقتا چۈشۈپ قالدى. ئەدەبىيات پەسكۇيغا چۈشكەندە، كىرىزىسكە پاتقاندا بۇلارنى پەقەت چەتئەلنىڭ مەشھۇر ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىش يولى پەسەيتىش ۋە

شۇنىڭدىن يېڭى يول ئىزدەش مۇمكىن. ئەسلىدە "دۇنيا ئەدەبىياتى" غەربنىڭ ئېسىل دۇردانىلىرىنى كىتابخانىلىرىمىزغا تەقدىم قىلىشتىكى ئاۋانگارت كۆزنەك بولۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن مېنىڭ بىلىشىمچە 80-يىللانىڭ باشلىرىدىن تارتىپ تاكى 2000-يىلغىچە بىز ناھايىتى ئاز ساندىكى، پەقەت بارماق بىلەنلا سانغىلى بولىدىغان مەشھۇر ئەسەرلەرنى كۆردۇق. مودېرنىزم ئەدەبىياتىنى تونۇشتۇرۇشنى ئېلىپ بېرىشتىكى ئەڭ ئىدېئال سورۇن بولۇش كېرەك بولغان بۇ ژۇرنال بۇ ئېقىمغا باشتىن ئاخىر سۇس مۇئامىله قىلىپ كەلدى. نېمىشقا؟ ئۇلار بۇ ئېقىمنى ئۆزلىرى چۈشەنمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭغا يەر بەرمىدىمۇ؟ ياكى ژۇرنال مۇھەررىرلىرىنىڭ ئېستېتىك قىزىقىشىنىڭ تەبىئىي تاللىشى ئۇلارنى مەشھۇر ئەسەرلەرنى تونۇشتۇرۇشقا توسقۇنلۇق قىلدىمۇ؟ نېمە ئۈچۈن بۇ ژۇرنالدا غەرب ئەدەبىيات نەزەريىلىرى باش ئاخىرى چىقماس ۋە ئاددىي مۇھەببەت ھېكايىلىرىچىلىك ئېتىبارغا ئېرىشمىدى؟ نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ باشقا نۇرغۇن ساھەلىرىمىزگە ئوخشاش، بۇ ژۇرنالدىمۇ پەقەت بىر ئىككىلا ئادەمنىڭ ئىلمىنىڭ تارقىلىشىنى كونترول قىلۇېلىشى بىلەن بىر مىللەتنىڭ كىتابخانىلىرى غەربنىڭ ئەڭ نادىر تەرجىمە ئەسەرلىرى بىلەن قەرەللىك ۋە سىستېمىلىق تونۇشۇشتىن مەھرۇم قالدۇ؟ مېنىڭ بۇ سوئاللارنىڭ جاۋابى ھەققىدە ئىزدەنگىم يوق. مېنىڭ قىزىقىدىغىنىم مۇنۇ سوئال: ئەدەبىي تەرجىمىچىلىكىمىزدە ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك؟ بۇ ساھەدە بىز زادى قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟

تېمىغا قايتاي: ئەدەبىياتىمىزنى دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك؟ مەن دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ بولۇپمۇ غەرب ئەدەبىياتىنىڭ بىزگە تونۇشتۇرۇلۇشىدىكى تۈرلۈك توسالغۇلارنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتتۈم. ئەمدىكى مەسىلە ئەدەبىياتىمىزنى قانداق قىلغاندا دۇنياۋى سەۋىيىگە يېتىشتۇرگىلى بولىدۇ دېگەن مەسىلىدىن ئىبارەتتۇر. مېنىڭچە، يازغۇچىلىرىمىزنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسىنىڭ يېڭىلىنىشى بۇنىڭدىكى ئاچقۇچتۇر. سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ بىلىمگە سەل قارىشى ئەسەرلىرىمىزنىڭ زىيادە ئاددىيلىقى، تەكرارلىقتىن خالىي بولالماسلىقى ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىكى كونىلىق قاتارلىقلارنىڭ تۈپكى سەۋەبىدۇر. غەربنىڭ داڭلىق يازغۇچىلىرىنىڭ ھەممىسى سەنئەت جەھەتتە خېلىلا چوڭقۇر تەربىيە كۆرگەنلەردۇر. ئۇلار پەلسەپە، پسىخولوگىيە ۋە ئەدەبىيات نەزەريىسى ۋە سەنئەت تارىخى قاتارلىقلاردا ئوبدان بىلىم ئالغان. شۇنداقلا ئۇلار كۆپ ھاللاردا يەنە ئۆز مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى ئەدەبىيات مىراسلىرى بىلەنمۇ ئوبدان تونۇشلۇق. مەسىلەن، 2005-يىللىق نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشىش مۇمكىنچىلىكى ئەڭ كۈچلۈك نامزات، تۈرك دۇنياسى ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ مەشھۇر ھايات يازغۇچىسى ئورخان پامۇك (Orhan Pamuk) بىر

قېتىملىق زىيارەتتە ئىجادىيەتنىڭ سىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئەسەرلىرىدە فرانسىيە پەيلاسوپى دېكارت بىلەن سارتنىڭ، ئەنگلىيە يازغۇچىسى ۋېرگىنىيە ۋولف بىلەن ئامېرىكا يازغۇچىسى ۋىليام فولكنېرنىڭ ئىدىيىلىرى ۋە يېزىش ئۇسۇللىرى بىلەن تۇرکلەرنىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى بايانچىلىق ئادىتىنى زىچ بىرلەشتۇرگەنلىكىنى ئېيتقان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى بىزگە بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتى ھەققىدە مەلۇم بېشارەتلەرنى بېرەلەيدۇ. تۇركىيىلىك بولۇش سۈپىتىدە ئۇ غەرب مەدەنىيىتى بىلەن ئىنتايىن مۇرەككەپ مۇناسىۋەت ھالىتىدە: ئۇ يوقالغان ئىمپېرىيىنىڭ بىر ۋاقىتلاردا ئاجايىپ گۈللەنگەن شەھىرى بولمىش ئىستانبۇلدا غەربپەرەس كامالىزىمچىلار بىلەن ئىسلامچىلارنىڭ توقۇنۇشىنى، بىر بىرىگە نەپرىتىنى ۋە ئۆز ئارا ئىشەنمەسلىكنى چوڭقۇر ھېس قىلغۇچىدۇر؛ ئۇ تۈرك ئەنئەنىسى بىلەن غەرب ئىدىيىسىنى يۇغۇرۇپ، تۈرك روھىيىتىنى يازغان يازغۇچىدۇر؛ ئۇ تۈركىيىنىڭ ياۋروپا ئىتتىپاقىغا كىرىشىگە سىڭىپ كەتكەن ئىنتايىن تىرەن كىملىك دېلىغۇللۇقىنى ئەڭ روشەن سەزگۈچىدۇر: ياۋروپالىق تۈرك ياكى ياۋروپادىكى تۈرك؟ ئۇ بىر بەھىسلىك يازغۇچىدۇر. بەزىلەر ئۇنى تۈرك روھىيىتىنىڭ بايقىغۇچىسى دېسە، بەزىلەر ئۇنىڭ تۇركىيىنىڭ بىرىنجى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئەرمەنلەرگە قارىتا ئېلىپ بارغان ئىرقىي يوقىتىشىغا قارشى ئېلىپ بارغان تەنقىدىگە قاراپ ئۇنى "مۇناپىق" دەپ تىللايدۇ. مېنىڭ بۇ يازغۇچى ئارقىلىق تەكىتلىمەكچى بولغىنىم غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرىسىدا قاپسىلىپ قالغان بىر يازغۇچى ئىگە بولغان مۇمكىنچىلىكلەردۇر: ئۇ غەربنىڭكىنى ئۆگەندى، لېكىن ئۇنىڭ يازغىنى تۈركلەر كۆپ ھاللارغا يۇزلىنىشنى خالىمايدىغان، ئۆزىدىن يوشۇرۇپ كەلگەن مەسىلىلەردۇر. ئۆزگە بىلەن ئۇچرىشىش بەزىدە بىزنى ئىزتىراپقا سالىدۇ، بۇ ھەرگىزمۇ ئۆزگىنىڭ ياتۇاشلىقى ئېلىپ كەلگەن ۋەھىمە سەۋەبىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ بىزگە بىز ئېتىراپ قىلىشنى خالىمايدىغان تەرەپنى—ئىچىمىزدىكى ياتۇاشلىقنى، ئۆزىمىزنىڭ دەققىتىمىزدىن قاچىدىغان "ئۆزگىلىكى" نى بىلدۈرۈپ قويۇشىدۇر. بىزنىڭ غەرب ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشۇشىمىزنىڭ ئاخىرقى يولى (ياكى بىر قەدەر رادىكال مەنىدىن ئالغاندا تەقدىرى) مانا مۇشۇ: غەرب ياكى بىز ئۆگىنىشىمىز كېرەك بولغان ھەرقانداق بىر كۇلتۇرنىڭ بىزگە بېرىدىغىنى بىز ئېتىراپ قىلىشنى خالىمايدىغان ھەم بىز كۆزىمىزدىن دائىم قاچۇرۇپ قويىدىغان ئۆزىمىزدۇر. مانا مۇشۇ ئەدەبىياتلا بىزنى باشقىلارغا ھەقىقي سۆزلەيدۇ.

بېشىمدىن ئۆتكەن مۇنداق بىر مىسالنى كەلتۈرەي:

مەن ئىككى يىللار ئىلگىرى «ئەدەبىيات ۋە پەلسەپە» دېگەن تاللىما دەرسكە قاتناشقىنىمدا، بىر كۈنى ئوقۇتقۇچىمىز ھەر بىرىمىزدىن ئۆز مىللىتىمىزنىڭ ئېسىل

دەپ قارىلىدىغان ئەدەبىيات مىراسىمىزنى تېپىپ ھەم قىسقىچە تەھلىل قىلىپ كېلىشىمىزنى تاپشۇرغانىدى. مەن ئۇيان ئويلىنىپ بۇيان ئويلىنىپ ئەڭ ئاخىرىدا گۈننار ياررىك قەلەمگە ئېلىپ ساقلىغان ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدىن «ئوغرى يوق شەھەر» نى تەھلىل قىلدىم. دەرس ۋاقتىدا مېنىڭ تەييارلىقىم ھەممىنى ھەيران قالدۇردى. چۈنكى ئۇلارنىڭ قارىشىچە، بۇ چۆچەكتىكى چوڭقۇر كىنايە ئۇسۇلى ئارقىلىق ئىنتايىن يۇقىرى بەدىئىي ئۇنۇم يارىتىلغان بولۇپ، ئادەمنىڭ رېئاللىق، ئادالەت ۋە ئەقلىيلىق ھەققىدە ئادەتلەنگەن قاراشلىرىنى پۈتۈنلەي چالغىتىۋېتىلگەن. شۇنداقلا مەزكۇر ئەسەردە ئىپادىلەنگەن بىمەنىلىك ئېلىپ كەلگەن بەدىئىي ئۇنۇم ھەتتا ياۋروپادا بارلىققا كەلگەن «بىمەنچىلىك تىياتىر ئېقىمى» ياراتقان بەدىئىيلىك بىلەن ھۆسن تالىشالايدۇ. شۇنىڭدەك، ئەسەردىكى تاسادىپىيلىقنىڭ كۈچى بىزنى رېئاللىقنىڭ سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتىدىن ھالقىتىپ، پەقەت سەنئەتلا، يەنى بىزنى ھەقىقەتقە خىزمەت قىلىدىغان ھايات شەكلىدىن ئازات قىلىدىغان سەنئەتلا، بارلىققا كەلتۈرەلەيدىغان ئۆزگىچە تېكىست دۇنياسىنى بەرپا قىلغان.

دەرسنىڭ ئاخىرىدا پروفېسسورۇم يېنىمغا ئالايىتەن كېلىپ، بۇ چۆچەكتىن بەكلا ھوزۇرلانغانلىقىنى قايتا-قايتا ئېيتتى. دېمەكچىمەنكى، بىزنىڭ ئەدەبىيات مىراسلىرىمىزدا بىزنى دۇنياغىلا ئەمەس، بەلكى، تېخمۇ مۇھىمى، ئۆزىمىزگە يۈزلەندۈرىدىغان نۇرغۇن جاۋاھىراتلار بار. شۇڭا، تەشۋىشلىك تۇرغۇنلۇققا چۈشۈپ قالغان ئەدەبىياتىمىزغا چىقىش يولى ئىزدەش مېنىڭچە مانا مۇشۇ ئىككى يۈزلىنىشكە--«دۇنياغا يۈزلىنىش» بىلەن «ئۆزىگە يۈزلىنىش»--تەڭ ئېتىبار بېرىشى كېرەك، چۈنكى سوقرات ئېيتقان ئۆزىنى تونۇش ئۆزىنى ئۆزى مەۋجۇت دۇنيادا تونۇشنى بىلدۈرسە كېرەك.

يۈسۈپئېلى ياسىن: تاھىر ھامۇت "غەرب مۇدىرنىزم ئەدەبىياتى ئېقىملىرى" دېگەن كىتابىنىڭ ئارقىسىغا ئانھېل رامانىڭ "بارلىق بۇيۇك ئەدەبىي ئىجادىيەتلەرنىڭ ھەممىسى مىللىي ئەنئەنە بىلەن چەتئەل تەسىرىنىڭ ئۇچرىشىش نۇقتىسىدا تۇرغان بولىدۇ." دېگەن سۆزىنى باستۇرغان، بۇنىڭدىن بىز تاھىر ھامۇتنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىڭ چىقىش يولىغا بولغان خائىشىنى بىلۈۋېلىشىمىز مۇمكىن. بەلكىم سىزمۇ بۇ قاراشقا قوشۇلمىسىز. ئەگەر قوشۇلمىسىڭىز، بىز چەتئەل ئەدەبىياتىدىن زادى نېمىلەرنى ئۆگىنىمىز، ئۆز يېزىقچىلىقىمىزدا ئىشلىتىمىز؟ (ئەلۋەتتە، بۇ يەردىكى "چەتئەل" ئۇقۇمىنىڭ دائىرىسىنى ئۆزىڭىز بېكىتىسىز)

مەمتىمىن ئەلا: مەن ئانھبل رامانىڭ سوزلىرىگە تامامەن قوشۇلمەن. لېكىن بۇ ئۇچرىشىشنى سەل باشقىچىرەك چۈشىنىمەن. ئالدى بىلەن نېمىنى ئەنئەنە دەپ قارايدىغانلىقىمنى قىسقىچە دەپ ئوتەي. كىشىلەر ئەدەبىياتتا ئەنئەنىنى كوپ ھاللاردا ۋاقتى ئوتكەن ئوتمۇشكە تەۋە ياكى ئاۋانگارت ئەدەبىيات چوقۇم ئىنكار قىلىشى كېرەك بولغان مەنىۋى تەۋەررۇك دەپ قارايدۇ. لېكىن ئۇلار ئەنئەنىنىڭ ھازىر تەرىپىدىنمۇ بەلگىلىنىپ ماڭىدىغان بىر خىل مۇمكىنچىلىك ئىكەنلىكىنى ئەستىن چىقىرىدۇ. يەنى ئەنئەنە بىلەن ھازىر ئوتتۇرىسىدا ئۆز ئارالىق مۇناسىۋىتى بار : ئەنئەنە ھازىرنى بارلىققا كەلتۈرگىنىدەك ھازىرمۇ ئەنئەنىنى قايتىدىن بايقايدۇ ۋە يېزىپ چىقىدۇ. ئەدەبىياتنى ئالدىغا قاراپ مۇكەممەللىشىپ ماڭىدۇ دېگەندىن كۆرە ئۇنى مۇتلەق نوپۇزغا ئىگە بولغان ئەنئەنىنى قايتا-قايتا يازىدۇ دېيىش مۇمكىن. ئاۋانگارتلىق بولسا دەل ئەنئەنىدە ئاللىبۇرۇن بار بولغان مەلۇم تەركىبنىڭ ئالاھىدە، ۋە ھەتتا رادىكال تەرىزدە مۇئەييەنلەشتۈرۈلۈشنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭلاشقا ئاۋانگارتلىق ئەنئەنىنى رادىكال ھالدا قايتا يېزىپ چىقىشنىڭ ئىنكاسىدۇر. مەسىلەن، ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدا ئىنتايىن باي ۋە ئۆزگىچە ھەزىل كۈلتۈرى بار. بۇلارنى بىز ھازىر غەربنىڭ بەزى ئەسەرلىرىنى ئوقۇش ئارقىلىق تېخى ئەمدىلەتىن تېخمۇ ئېنىقى بىلەن ھېس قىلىۋاتىمىز. جوسىف ھېللېرنىڭ « توزاق-22 » دېگەن ئەسىرىدىكى قارا يۇمۇرنى گۈننار يارىڭ قەلەمگە ئېلىپ خاتىرىلىگەن « ئوغرى يوق شەھەر » دېگەن ئۇيغۇر خەلق چوچىكى بىلەن سېلىشتۇرۇش مۇمكىن. ھەر ئىككى ئەسەر قويۇق بىمەنە ھەزىل ئارقىلىق، كەڭ مەنىدىن ئالغاندا، كىشىلەردە ئادەت بولۇپ كەتكەن پىكىر قىلىشنىڭ ۋە بيۇروكراتلىق تۈزۈلمىنىڭ ھەرىكەت مېخانىزمىنىڭ ئادەمنىڭ ئەقلى سىغمۇسىز دەرىجىدىكى بىمەنىلىكىنى ئېچىپ بەرسە، تار مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئادەمنىڭ ھاياتىنىڭ بىمەنىلىكىنىڭ مەنبەسىنىڭ ئۆزگىنىڭ، دوستلارنىڭ، ھاكىمىيەت سىستېمىسىنىڭ ئادەت خاراكتېرلىك كېسەلمەن تەپەككۇرىدىن كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى، شۇڭلاشقا ئەقلى ئاساسنى يوقاتقان جەمىيەتتە ياشاشنىڭ بىردىنبىر يولى دەل ئەقلىنى ئاساس قىلماسلىق—غەيرىي ئەقلىيلىقنى بىر خىل ئەقلىيلىق سۈپىتىدە قوبۇل قىلىپ ياشاش ئىكەنلىكى ئىلگىرى سۈرىلىدۇ. دېمەكچى بولغىنىمىز، بىز بۇ يەردە « ئوغرى يوق شەھەر » دېگەن بۇ خەلق چوچىكىدىن بايقاۋاتقىنىمىز بەلكى بىزنىڭ نەزىرىمىزنىڭ سىرتىدا قالغان ۋە ئۇنتۇلۇش گىردابىغا بېرىپ قالغان ئەدەبىيات ئەنئەنىمىزدۇر. مانا مۇشۇ ئەنئەنە چەتئەلنىڭ ھازىرقى ئەدەبىيات مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن ئۇچرىشىش ئارقىلىق قايتىدىن بايقىلىۋاتىدۇ. يەغىپ ئېيتقاندا، ئەنئەنە ئاللىبۇرۇن ئوتۇپ كەتكەن نەرسە بولماستىن بەلكى ھازىر بىلەن ئۇچرىشىش داۋامىدا

قايتا-قايتا يېڭىلىنىدىغان ۋە بايقىلىدىغان مۇمكىنچىلىكتۇر.

يۇقۇرىقى نۇقتىدىن ئالغاندا ئەنئەنىمىز بىلەن ھەقىقىي ئۇچرىشىش، ئۇنى قايتىدىن بايقاش ۋە ئۇنى قايتىدىن يەزىش ئۈچۈن ئەلۋەتتە دۇنيادىكى ئىلغار ئەدەبىيات ۋە ئۇنىڭدىكى ئاۋانگارت ئەدەبىيات ھەرىكەتلىرىگە مۇراجىئەت قىلىمىز. باشقىلارنىڭ ئەدەبىياتىنى ئۆگىنىشتىكى ئەڭ مۇھىم بىر تەرەپ ئۇنىڭ بىز كوپ ھاللاردا بىز سەل قارايدىغان ياكى ئۇنتۇپ كەتكەن تەرەپلەرنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ كېلىشىدۇر. ***غەرب ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشۇش نوقۇل ھالدا يېڭى بىلىملەرنى ۋە يېڭىچىلىق تېخنىكىلىرى ئۆگىنىشنى كۆرسىتىپ قالماستىن، بەلكى ئەڭ مۇھىمى، بىز سەل قارايدىغان ئەنئەنىمىزنى قايتىدىن بايقاشنى ئۆگىنىشىمىزنى كۆرسىتىدۇ.*** ***(مەمتىمىن ئەلا بۇ جۈملە ، يانتۇ خەت شەكلىدە، كۆرۈنەرلىك چىقسىكەن، دېگەن تەكلىپنى بەرگەنىدى. ـ ي. ياسىن)***

ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا، لاتىن ئامېرىكىسىنىڭ پارتلاش ئەدەبىياتى دەپ نام ئالغان « سېھرىي رېئالىزىملىق » ئەدەبىيات ھەرىكىتى ھەققىدىكى كىتابلارنى ئوقۇۋاتىپ، كاللامغا تۈيۇقسىز، ئەگەر موشۇ ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورىنىڭ ئىسمىنى بىرەر ئۇيغۇر يازغۇچىسىنىڭ ئىسمىغا، پېرسۇناژ ئىسىملىرىنى ئۇيغۇرچە ئىسىملارغا ئالماشتۇرۇۋېتىپ بىزنىڭ ژۇرناللىرىمىزدا بىلىنىدۇرمەي ئېلان قىلىپ باقساق، ئۇيغۇر كىتابخانلىرى چوقۇم ئۇنى خۇددى بىر ئۇيغۇر يازغانىدەك تەبئىي ئوقۇيدۇ، دېگەن بىر غەلىتە خىيال كاللامدىن ياللىتىدە كەچكەنىدى. ئەلۋەتتە، بۇ بىر بىمەنە خىيال ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئېھتىمال مەن ئەينى ۋاقىتتا تازا ئېنىق ئاڭقىرىپ كېتەلمىگەن مۇنداق بىر قاراش يوشۇرۇنغانىدۇ : بىز ياشاۋاتقان بۇ تۇپراق ۋە ئۇنىڭدىكى ئادەمنى ھاڭ -تاڭ قالدۇرىدىغان خىلمۇ -خىل ئاجايىباتلار بىزدىمۇ خۇددى « سېھرىي رېئالىزم » دەك ئەدەبىيات ئەمەلىيىتىنىڭ مەيدانغا كېلىشىنى كۈچلۈك تەرىزدە قوللايدۇ. ئەپسۇس، ئۇنداق بولمىدى. چۈنكى بىزدە لاتىن ئامېرىكىسىدىكىلەردەك ئۆزىنىڭ ئەنئەنىسى بولغان يەرلىك ئىنىدىئانلار كۇلتۇرى، كوچمەن ياۋروپالىقلارنىڭ كۇلتۇرى ۋە ئافرىقا كۇلتۇرىنى بىر خىل يۇقىرى دەرىجىدىكى بەدىئىي سېزىمچانلىقتا بىرلەشتۈرىدىغان ۋە توختاۋسىز ئىجادىيلىقتا تۇرۇپ ئەسەر يازىدىغانلاردەك دىنامىك يازغۇچىلار ناھايىتى ئاز بولدى. بولۇپمۇ، بىزدىكى ئەدەبىيات ئەنئەنىسى بىلەن باشقىلارنىڭكىنى، بولۇپمۇ غەربلىكلەرنىڭكىنى چۈشىنىپ ۋە بىرلەشتۈرىدىغانلار ناھايىتى ئاز بولدى.

بىزنىڭ غەرب ئەدەبىياتىدىن ئوگىنىدىغان يەرلىرىمىز ئەلۋەتتە ئالدى بىلەن ئىپادىلەش سەنئىتىدۇر. غەرب ئەدەبىياتىنىڭ يېقىنقى ئىككى يۈز يىللىق تارىخىدا

ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەر بارلىققا كەلدى، رەڭگا-رەڭ ئەدەبىيات ئېقىملىرى بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى بارلىققا كېلىپ، رېئاللىقنى ئىپادىلەشنىڭ تۈرلۈك مۇمكىنچىلىكلىرى ئارقا-ئارقىدىن سىناق قىلدى. لېكىن شۇنى ئەستىن چىقارماسلىق كېرەككى، غەربنىڭ بۇ خىلمۇ خىل ئەدەبىيات ئېقىملىرى ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى ئەدەبىيات ئەنئەنىسىدىكى تەرىكىبلەرنىڭ بىر خىل ئۆزگىچە يوسۇندا يېڭىۋاشتىن بايقىلىشى ۋە يېزىلىشى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاۋانگارتلىقى باشقا يەردىن ئەمەس بەلكى دەل ئۆزلىرىنىڭ ئەنئەنىسىدىن كۆكلەپ چىققان. بۇ دېگەنلىك، غەرب ئەدەبىياتىدىكى ئەڭ مەشھۇر دەپ سانىلىدىغان يازغۇچى جامىس جويىسنىڭ توھپىسى بىلەن كىشىلەر شېكىسپىرنى ئۇنتۇپ قالغىنى يوق، ياكى ھومېر ئۆزىنىڭ قەدىمىلىكى بىلەن كىشىلەرنىڭ ئېسىدىنكۆتۈرۈلۈپ كەتكىنى يوق بەلكى ھەر بىرى ھازىر تەرىپىدىن قايتا بايقالۋاتىدۇ ۋە كەلگۈسىدە باشقا ئەسەرلەرنىڭ بايقىلىشىغا مەنبەلىك رولىنى ئۆتەۋاتىدۇ. شۇڭا غەرب ئەدەبىياتىدىكى يېڭى ئېقىملار ئەنئەنىنى ئىنكار قىلىشنىڭ مەھسۇلى بولماستىن بەلكى ئۇنى يېڭىۋاشتىن قۇراشتۇرۇشنىڭ ۋە يېزىپ چىقىشنىڭ مەھسۇلىدۇر.

بىزنىڭ غەربلىكلەرنىڭ ئەنئەنىسىنى (ئەدەبىيات ئەنئەنىسىنى) ئۇلار تەجرىبىسىدىن ئۆتكۆزگەندەك، ھېس قىلغاندەك ۋە بىلگەندەك تەجرىبىمىزدىن ئوتكۇزۇشمىز، ھېس قىلىشمىز ۋە بىلىشمىز، شۇنداقلا ئۇلارنى دوراپ ئەنئەنە يارىتىشمىز مۇمكىن ئەمەس. بىزنىڭ قىلالايدىغىنىمىز پەقەت ئۇلارنىڭ ئەنئەنىسىگە قارىتا چوڭقۇر چۈشەنچىگە ئىگە بولۇش ۋە ئۇنى يېڭىۋاشتىن بايقاش ۋە « يېزىپ چىقىش » روھىدىن ئۆگىنىشتۇر. بۇ روھ ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتىنىڭ ھاياتىي كۈچىنىڭ مەنبەسىدۇر. بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىڭ مەنبەسىمۇ دەل ئاشۇنداق بولۇشى كېرەك. مەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا كەلگۈسىدە بارلىققا كېلىدىغان ھەرقانداق شەكىلدىكى ئاۋانگارتلىقنىڭ پۈتۈنلەي غەربنى دورايدىغان ياكى پۈتۈنلەي يېڭىلىق ياراتقان ئاۋانگارتلىق بولۇشىغا ئىشەنمەيمەن. بەلكى ئۇ غەربنىڭكىنى ۋە باشقىلارنىڭكىنى ئۆگىنىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئەنئەنىسىنى يېڭىدىن ئىجادىيلىقتا بايقايدىغان ۋە ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇق مەسلىسىنى ۋە تېماتىكىسىنى مانا مۇشۇ يوسۇندا ئۆزگىچە ئۇسۇلدا يېزىپ چىقىدىغان ئاۋانگارتلىقتۇر. مانا مۇشۇ ئاۋانگارتلىقلا بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزغا ھاياتىي كۈچ ئېلىپ كېلەلەيدۇ. بۇ يەردىكى ئەنئەنىدە مەن نوقۇل بىر نەچچە پارچە ئەسەرنى ياكى يازغۇچىلارنى كۆزدە تۇتمايۋاتىمەن، بەلكى ئۇ بىر ھالقىما رېئاللىق تۇسىگە ئىگە بولغان ۋە مېتافىزىكىلىق نوپۇزغا ئىگە بولغان ئەنئەنىدۇر. مانا مۇشۇ ئەنئەنىنى ھەقىقىي چۈشەنگەن ئەدەبىياتلا كەلگۈسى تەرىپىدىن تاللىنىش

ئىمكانىيىتىگە ئېرىشىدۇ.

ئالدى بىلەن بىر-بىرىمىزگە تونۇلايلى

(ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد بىلەن سۆھبەت)

يۇسۇپئېلى ياسىن:

مەتىمىن ئەلادىن سورالغان "ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى دۇنياغا تونۇتۇش" ھەققىدىكى مەسىلىگە كۆز قارىشىڭىزنى سۆزلەپ باقامسىز؟

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

مەتىمىن ئەلا بۇ ھەقتە سىستېمىلىق جاۋاب بېرىپتۇ. مەن پەقەت كىچىككىنە قىستۇرما قىلاي. مېنىڭچە بىز خەق باشقىلارغا تونۇلىمەن دەيدىكەن، قۇرۇق تەمە، ئەخمىقانە ھاياجانىنى قويۇپ، ھەقىقىي مەنىدە ئاۋۋال ياخشىلىقتا بىر-بىرى بىلەن بەسلىشىپ، رىقابەتلىشىپ، بىربىرىنىڭ ئېسىللىكىنى ھەقىقىي بىلدۈرۈشى، تونۇتۇشى كېرەك. قەشقەرلىك خوتەنلىككە، ئاقسۇلۇق تۇرپانلىققا ئۆزىنى تونۇتۇشى، چۈشىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشى، يۇرتۋازلىق يەكلەشلىرىدىن مۇمكىنقەدەر قۇتۇلۇپ، بىر ئۇيغۇر روھىنى مەشھۇر قىلالىشى كېرەك. ئاندىن مەملىكەتكە، ئاندىن دۇنياغا مەشھۇر بولۇشقا بىر ئاساس تىكلىنىدۇ، بىر ئېنىرگىيە ھاسىل بولىدۇ.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى بىلەن باشقا مىللەتلەرنىڭكىنى باشمۇ-باش سېلىشتۇرۇش بىر قېتىن ئىش. چۈنكى بىزدە سەۋىيە پەرقى خېلىلا

چوڭ، بەلكىم باشقىلاردىمۇ شۇنداقتۇ، ئەڭ مۇھىمى ئۆلچەم مەسىلىسى باشنى قاتۇرىدۇ. بىز ئىشنى ئاددىيلاشتۇرۇپ، ئۇيغۇر بۇگۈنكى زامان ئەدەبىياتىغا ۋەكىللىك قىلالايدىغان بىرنەچچە ئەسەرنى تىزىپ باقايلى. ئاندىن ئۇنى دۇنيا ئەدەبىياتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ باقايلى .موشۇ نۇقتىدىن (پەقەت موشۇ بىر نەچچە ئەسەر نۇقتىسىدىنلا) ئەدەبىياتىمىزنى دۇنيا ئەدەبىياتى، بولۇپمۇ غەرب ئەدەبىياتى بىلەن قىسقىلا سېلىشتۇرۇپ باقايلى. بۇ بەلكىم ئىككى سىستېما بولغاچقا، ئورتاق بىر ئۆلچەمنى تاپالىشىمىز ناتايىن، شۇنداقتىمۇ ئۆزگىچىلىك ۋە يېتەرسىزلىكلەر ھەققىدە ئېغىز ئاچالايمىز.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

بۇ سۇئالغا جاۋاب بېرىشكە بىر بولسا مېنىڭ سەۋىيەم يېتىشمەيدۇ، مەلۇماتىم كەمچىل؛ بىر بولسا، بۇ ئىككى ئەدەبىياتنى سېلىشتۇرۇشقا مۇئەييەن بىر ئۆلچەمنى تاپماق ھەقىقەتەن تەس، ئۆلچەم دېگەندە بەلگىلىك بىر تايىنىش نۇقتىسى بولۇشى كېرەك. بىز نېمىگە تايىنىپ بۇ مىللىي ئەدەبىياتىمىزنى غەرب ئەدەبىياتى بىلەن سېلىشتۇرالايمىز؟ ئەگەر سېلىشتۇرۇش توغرا كەلسە، شەرق مەدەنىيىتى (جۈملىدىن ئەدەبىيات) گە تەۋە كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىز بىلەن شۇ دەۋردىكى غەرب ئەدەبىياتنى سېلىشتۇرۇش مۇمكىن. ئەمما، مەيلى قانداق ئۇلۇغلاشتىن قەتئىينەزەر بىزنىڭ كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىز ئەرەب-پارس، ئوتتۇرا شەرق ئەدەبىياتىنىڭ بىر قىسمى، شۇنداقلا تەقلىدىي بىر قىسمى، پەقەت ئۇيغۇرغىلا ھەقىقىي تەۋە ئېلىمىزنىڭ ئابدۇرەھىم نىزارىنىڭ "رابىيە-

سەئدىن"داستاندىن تېپىلدۇ. گەرچە شەكىل جەھەتتىن يەنىلا كىلاسسىك بولسىمۇ، مەزمۇنى رېئاللىق.

مېنىڭ يۇزەكى قارىشىمچە، بۇگۈنكى زامان ئەدەبىياتىمىزغا كەلسەك، 80-يىللاردىن ئىلگىرى بىزدە رۇس ئەدەبىياتىنىڭ تەسىرى كۈچلۈك بولۇپ كەلدى. رېئالىزىم بۇ بىر دەۋر ئەدىبلىرىمىزنىڭ ئاساسلىق ئىجادىيەت ئۇسۇلى بولدى. رومانىدا لېۋ تېلستوي، شولوخۇپنى، ھېكايىچىلىقتا گوركى، چېخوپ قاتارلىق يازغۇچىلارنى ئۈلگە قىلىش خېلى ئومۇملاشتى. شېئىرىيەتتىمۇ ئەنئەنىۋى شەكىلگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا بارماق ۋەزىن، چاچما شېئىر ئومۇملاشتى. شېئىرىيەتتىمۇ رۇس شائىرلىرىدىن پوشكىن، يېسىنىن، رۇسلارنىڭ تەسىرىنى بۇرۇنراق قوبۇل قىلغان ئابدۇللا توقاي، ئاباي قاتارلىق شائىرلارنىڭ شېئىرلىرى ئۆرنەك بولدى. زۇنۇن قادىر، زوردۇن سابىر، ئەخمەت تۇردى، تۇردى سامساق، تېيىپچان ئېلىيوپ قاتارلىق ئەدىبلەر بۇ دەۋرگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئالىم ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر يەنە بىر ئالاھىدە سىما.

85-يىللاردىن كېيىن غەرب مودېرنىزىم ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشۇش باشلاندى. مۇھەممەد باغراش، پەرھات تۇرسۇن بۇ يۇزلىنىشنىڭ ئاۋانگارتلىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ساھەدە ئەسەرلىرى ئاز، كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئانچە تارتالمىغان، ئەمما مېنىڭچە ئەڭ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان بىر شەخس— تۇرسۇنجان ئەمەت بار. بۇ جەريانىدا ئەدەبىي تەرجىمە ھازىرقى ئوتتۇرا ياش، ياش ئەدىبلەرگە ھەقىقەتەن بىر كۆۋرۈك، كۆزنەك بولدى.

80-يىللاردىن كېيىن "دۇنيا ئەدەبىياتى"، "ئەدەبىي تەرجىمىلەر" ژۇرنىلىنىڭ يېڭى-يېڭى ئەسەرلەرنى تونۇشتۇرۇشى بىلەن دۇنيا ۋە خەنزۇ ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى، ئۆزگىچە سىماسى نۇرغۇن ياش ھەۋەسكارلارنى جەلپ

قىلىدى. بۇ ھەۋەسكارلار يەنىلا ئەنئەنىمىزگە ۋارىسلىق قىلىپ ئىشنى تەقلىدىن باشلىدى. ئەمما بۇ دەۋر تولىمۇ رىئال، دۇنيامۇ ئۇچۇر، ئۆزگىرىش بىلەن تولغان دۇنيا ئىدى. ئەدەبىيات ھاۋاسىمۇ ئۇزلۇكسىز ئالمىشىپ باراتتى. بۇنداق مۇھىتتا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئەنئەنىۋى ئاسارەتتىن قۇتۇلغان، تەقلىدتىن قۇتۇلغان بىر يېڭىلىنىش ھاۋاسىغا تولىمۇ مۇھتاج بولدى. بۇ ئەھۋالدا كىچىكىدىنلا ئەدەبىيات ئىشقىغا مۇپتىلا بولغان تالانتلىق ياشلار 90-يىللاردىن كېيىن غەرب ئەدەبىياتى بىلەن تېخىمۇ كەڭ دائىرىلىك تونۇشتى، سىناق تەرىقىسىدە خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەسەرلەرنى يازدى. پروزىدىن كۆرە شېئىرىيەتتە ئىنقىلاپ كەسكىنرەك بولدى. ئەخمەتجان ئوسمان بۇنىڭغا باشلامچىلىق قىلغان، ئابدۇقادىر جالالىدىن، باتۇر روزىلار تەرەققىي قىلدۇرغان بولدى. 2000-يىللارغىچە داۋاملاشقان شېئىرىيەت غەلىيانلىرى گەرچە قالايمىقانچىلقلارنى، سۈپەتسىزلىكلەرنى، ھەتتا بىمەنىلىكلەرنى پەيدا قىلغان بولسىمۇ، بۇ جەريانىدا تەدرىجي تاۋلىنىپ بىر قەدەر پىشىپ يېتىلىش باسقۇچىغا كىردى. ئادىل تۇنىياز، غوجىمەھەممەت، چىمەنگۈل قاتارلىق شائىرلار بۇ دەۋردىن تاۋلىنىپ چىققانلاردۇر. شۇنداق دېيەلەيمىزكى، مەيلى قېرى، مەيلى ياش بولسۇن بىزدە غەربنىڭ (جۈملىدىن ئورۇسنىڭ) تەسىرىگە ئۇچرىمىغان بىرمۇ يازغۇچى يوق. كىلاسسىكلىرىمىزمۇ ئەرەب-پارس شائىرلىرىدىن ئىلھام، ئۆرنەك ئالغانىدەك، بۈگۈنكى زامان ئەدىبلىرىمىزمۇ غەربتىن ئوزۇقلانىدى. ھازىرقى ياش قەلەمكەشلەرمۇ ئۇزلۇكسىز ھالدا غەربنىڭ ئىدىيە-سەنئەت قاراشلىرىنى ئۆگەنمەكتە. بۇ ئەھۋالدا بىز پەقەت ئۆگەنگۈچى، ئېلان قىلىنغان رومانلار، ئەسەرلەرمۇ ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ شەكىل ئۆزگىرىش ياساپ، ئۆز روھىنى سىڭدۈرۈپ

يېزىپ چىققان مەنىۋى مەھسۇلاتلىرى. شۇڭا مەن خۇسۇسەن، بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى غەرب ئەدەبىياتىغا سېلىشتۇرۇرۇشنى تېخى بالدۇر دەپ قارايمەن. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ كىچىككىنە بىر قىسمى دەپ بىلىمەن ، بىزنىڭ غەربتىن ئۆگىنىدىغانلىرىمىز تېخى كۆپ، ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتىدىن مېتود، ماھارەت، شەكىل ئۆرنەكلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈش كېرەك، ئەمما ئۇلارنىڭ روھىنى، خاسلىقىنى شۇلارنىڭ ئۆزىگە قالدۇرۇش لازىم.

راستىنى ئېيتسام، ئەدەبىياتىمىزنى دۇنيا ئەدەبىياتى بىلەن سېلىشتۇرۇش ئەمەس، خەنزۇ ئەدەبىياتى بىلەن سېلىشتۇرۇشقىمۇ، ئەدەبىياتىمىزنى دۇنياغا ئەمەس، مەملىكەت ئىچىگە يۈزلەندۈرۈشكىمۇ، بۇ ھەقتىكى ھەر قانداق ئۇلۇغۋار غايە ۋە تەشەببۇسلار ماڭا پەقەت ياقمايدۇ. ئۇنىڭغا باھار بېرىپ بىر نېمە دېيىشكىمۇ ناھايىتى ھارسىنىمەن.

بىر نەرسە بىلىش ئۈچۈن سېلىشتۇرۇش كېرەك بولسا سېلىشتۇرايلى. ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىرى بىكار ياتمىسۇن. يازىدىغانلار يازسۇن، بىزنىڭ روھىمىز پىسخىك تىندۇرمىلىرىمىز تونۇرىدا لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان گۈلخان، ئەدەبىياتىمىز بۇ گۈلخانىدا كۆيۈشى كېرەك. ئەدىبلەرگە ئۆزىنى شامدەك كۆيدۈرىدىغان جاسارەت، ئىزدىنىش، قىزغىنلىق، ماھارەت، مۇۋەپپەقىيەت كېرەك.

يۈسۈپئېلى ياسىن:

بۇ سۇئال يۈقىرىقى سۇئالغا ياندىشىپ كېلىدۇ. بەزى كىشىلەر "بىزنىڭ رومانلىرىمىز ئۇسلۇب جەھەتتىن غەربنىڭ رومانلىرىنى ئۇلگە

قىلغان، مەيلى <ئىز> بولسۇن،<ئانا يۇرت> بولسۇن، ھامىنى شۇنىڭغا ئوخشاش ئۇسلۇبتىكى رومانلارنى غەرب ئەدەبىياتىدىن ناھايىتى ئاسانلا تېپىش مۇمكىن . بۇ <ئانا يۇرت - ئۇيغۇرلارنىڭ تىنچ دونى> دېگەن قاراشلاردىنمۇ مەلۇم بولىدۇ . لېكىن <قۇم باسقان شەھەر> تامامەن ئۇيغۇرچە ئۇسلۇبتىكى بىر ئەسەر، چۈنكى ئۇ نە رېئالىزمنى، نە رومانتىزمنى، نە مودېرنىزمنى ئەمەس، بەلكى دەل ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىنى ئۆرنەك قىلغان" دەپ قاراۋاتىدۇ .

سىز بۇ قاراشقا قانداق باھا بېرىسىز؟ <قۇم باسقان شەھەر> چەت تىللارغا ئۆرۈلسە، ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرى ئارىسىدىكىدەك تەسىر قوزغارمۇ؟ ھەيرانلىق ئىچىدە قولىدىن قولغا ئۆتۈپ ئوقۇلارمۇ؟ يۇقىرى باھالار بېرىلەرمۇ؟

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

ئالدىنقى سوئالغا بەرگەن چالا جاۋابنىڭ تولۇقلىمىسى ئەمدى چىقىدىغان بولدى. بىزدە ھازىرغا قەدەر نەشرىدىن چىققان رومانلار ئىچىدە "ئىز"، "ئىزدىنىش" ۋە "ئانا يۇرت" رومانلىرى ئەڭ كۆچلۈك ئىنكاس پەيدا قىلغان نادىر رومان دەپ قارىلىدۇ. مەنمۇ شۇنداق قارايمەن. كۆپچىلىكنىڭ كۆزى ھەقىقەتەن ئۆتكۈر. ئابدۇرەھىم ئۆتكۈرنىڭ "ئىز" رومانىنىڭ يېرىم مۇڭۇپپەقىيىتى شۇ رومانىنىڭ كىرىش بابىدىكى "ئىز" ناملىق قالتىس شېئىرغا مۇناسىۋەتلىكمىكىن دەپ ئويلايمەن. يەنە بىر تەرەپتىن، "ئىز" رومانى خەلقىمىزنىڭ تارىخىي قەھرىمانلارنى قايتا تونۇش ۋە قەدىرلەش ئىستىكىنى پەيدا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ رومان بىزدە تارىخىي رومان يېزىش

قىزغىنلىقىنىڭ پەردىسىنى ئاچتى. بۇ رومانىنى يېزىشتا ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر غەرب ياكى خەنزۇ ئەدەبىياتىدىكى قايسى ئەسەر ياكى قايسى يازغۇچىدىن ئىلھام، ئۆرنەك ئالدى، بۇ بىرگە مەلۇم ئەمەس، ئەممۇ رومان قۇرۇلما جەھەتتىن پۇختا، بايانلىرى راۋان، ھەر بىر جۈملىسى شېئىرىدەك يېقىملىق، ئۆزگىچە. بۇ رومانىنى غەرب ياكى رۇس يازغۇچىلىرىنىڭ قايسىبىر ئۇسلۇبىغا ئوخشىتىش تەس. بەلكىم ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر "چاپايىف" دېگەنىدەك رومانلاردىن ئۈلگە ئالغاندۇ، ئەممۇ ئۇسلۇبتا ئۇنى نەق دورىغان دېگىلى بولمايدۇ. بۇ رومانداۋ ئۆزگىچىلىك قويۇق، خەلق شۇڭا بۇ رومانىنى ياخشى كۆرگەن دەپ ئويلايمىز.

"ئانا يۇرت"رومانى نەشر قىلىنغاندىن كېيىن خەلقتە داغدۇغا بولدى، ئوبزۇرلار يېزىلدى. ئوبزۇرچىلار بۇ رومانىنى "تىنچ دون"غا ئوخشاتتى. تۆت تومىلۇق "تىنچ دون"نى مەن تېخى يېقىندا ئوقۇدۇم. لېكىن "ئانا يۇرت"نى بەش يىل ئاۋۇال ئوقۇغانىدىم. ئارىلىقتا ۋاقىت بەك ئۇزىراپ كەتكەچكە سىلىشتۇرما تەسىراتىم تازا كۈچلۈك ئەمەس، ئەممۇ ئومۇمىي جەھەتتىن بۇ ئىككى روماندا نۇرغۇن ئورتاقلىق بارلىقىنى ھېس قىلدىم. "تىنچ دون"دا كازاكلارنىڭ ھاياتى ناھايىتى ئەتراپلىق، چوڭقۇر يورىتىپ بېرىلگەن. شۇ جەھەتتىن بۇ رومان تولىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان. "ئانا يۇرت" راستىنلا "تىنچ دون"دىن ئۈلگە ئالغانمۇ؟ زوردۇن سابىر ئۆلۈپ كەتتى، بۇنىڭغا شۇ كىشى جاۋاب بەرسە بولاتتى، بىز پەقەت پەرەز قىلغۇچى. "ئانا يۇرت" گەرچە مۇۋەپپەقىيەت يۈكسەكلىكىدە "تىنچ دون"غا يېتەلمىسىمۇ لېكىن، بايانىنىڭ پۇختىلىقى، تىلىدىكى ئوينىاقلىق، ھېسسىياتنىڭ كۈچلۈكلۈكى، غۇلجىنىڭ شۇ دەۋر، شۇ ۋەزىيەتتىكى ئادەملىرىنىڭ ئوبرازىنى تىپىك ھالدا يورۇتۇپ

بەرگەنلىكى جەھەتتىن دۇنياۋى كاتتا ئەسەر بولۇشقا لايىق. مېنىڭچە بۇ رومانىنىڭ تەقلىدكە يانداشمايدىغان، ئۆزگىچە يەرلىرى خېلىلا كۆپ بولۇپ، بۇ ئالاھىدىلىكلەر ئۇچ ۋىلايەت ئىنقلابىي دەۋردىكى ئۇيغۇر ئىنقلابچىلىرىنىڭ ئوبرازىنى خەلققە قايتىدىن تونۇتۇش، غۇلجىنىڭ ئەينى ۋاقتىتكى ئائىلە ۋە جەمئىيەت قاتلىمىدىكى ئىشلارنى جانلىق يورۇتۇپ بېرىش، غېنى باتۇر، ئەخمەتجان قاسىم، شىكاگو شەھىرىدىكى قاتارلىق تارىخىي شەخسلەرنىڭ ئوبرازىنى باشقىدىن نامايەن قىلىش قاتارلىق جەھەتتە ئىپادىلىنىدۇ. نادىر ئەسەر كەمچىل بولۇۋاتقان، خەلق نادىر ئەسەرگە ئېچىرقاۋاتقان ئەھۋالدا بۇ ئەسەرنى ئۇيغۇرلارنىڭ "تىنچ دون"ى دەپ تەرىپلەپ تۇرساق كۆڭلىمىز ئارام تاپىدۇ.

"قۇم باسقان شەھەر" رومانى ھەققىدىكى تەسىراتىم ئانچە چوڭقۇر ئەمەس. بۇ ئەسەردىكى ۋەقەلىكنى "زامانىۋى چۆچەك" دېگۈچىلەر بار؛ " بۇ ئەپسانىدىن باشقا ھېچنېمە ئەمەس، ئوقۇپ قويسىلا بولىدۇ" دېگۈچىلەر بار. بۇ رومانىنى ئېقىمغا ئايرىش تەس. چۈشىنىش تۇغرا كەلسە، بۇ ئەسەرنى پەقەت خەلق چۆچەكلىرى بىلەن مەمتىمىن ھوشۇرنىڭ بايان قىلىش ئۇسلۇبىغا باغلايمىز. بۇ رومانىدىن خەلققە مەشھۇر بولۇپ ساقلىنىپ قالغىنى ئاساسەن "بىغەملەر شەھىرى" دېگەن بىر ئۇقۇم. مېنىڭچە، بۇمۇ بىر مۇۋەپپەقىيەت. بەزى رومانىدىن پىرسۇناژ تۈگۈل، بىرەر چوڭقۇر گەپمۇ ئادەمنىڭ ئېسىدە قالمايدۇ. ئەگەر بۇ رومان باشقا تىللارغا تەرجىمە قىلىنسا مېنىڭچە، داڭ قازىنىپ كېتىشى ناتايىن. بۇ رومانىدىن پەقەت ئۇيغۇر مۇھىتىنى، ئۇيغۇرلارنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى چۈشىنىدىغان ئادەملەر ھۇزۇر ئالالامدىكىن دەيمەن.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئەگەر مۇڭاپىق كۆرسىتىز بۇگۈنكى زامان ئەدەبىياتى ۋە ئەدىبلىرىنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ، دەپ قارىغان ئەسەر ۋە ئەدىب لەرنى تىزىپ باقسىڭىز. (ئەلۋەتتە، بۇنىڭ ئۆلچىمىنى ئۆزىڭىز تاللايسىز)

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

بۇ ماڭا تەس بىر سوئال بولدى، ئوقۇغان ئەسەرلىرىم ناھايىتى چەكلىك. جاۋاب چوقۇم ئاددىي، يۈزەكى بولۇپ قالىدۇ. ئەمەلىيەتتە مەن ھەر بىر يازغۇچىنىڭ خاسلىقىنى ھۆرمەتلەيمەن. بۇگۈنكى زامان دېگەن ۋاقىت چەكلىمىسى ھايات يازغۇچىلارنىلا كۆرسەتمەيدىغاندۇ؟ ئەگەر ئازادلىقتىن بۇيانقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى بۇگۈنكى(ھازىرقى زامان) ئۇيغۇر ئەدەبىياتى دەپ قارىغاندا، ئۆز ئۆلچىمىم بويىچە بۇگۈنكى زامانغا تەۋە ۋەكىللىك يازغۇچى ۋە نادىر ئەسەرلەرنى قاملاشتۇرۇپ باقاي:

زۇنۇن قادىر، زوردۇن سابىر، ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر، ئەخمەت ئۆمەر، مەمتىمىن ھوشۇر، مۇھەممەد باغراش، خالىدە ئىسرائىل، پەرھات تۇرسۇن، تۇرسۇنجان ئەمەت، ياسىنجان سادىق، ئادىل تۇنىياز...

رومانلار: "ئانا يۇرت"، "ئىزدىنىش"، "ئىز"، "جاللات خېنىم"

پوۋېستلار: "قانلىق قىرغاق"، " زېمىن قارا ئادەملىرىڭگە"، "قۇرتلاپ كەتكەن كۆل" ، "ھالاكەت"...

ھېكايىلەر: "ماغدۇر كەتكەندە"، "چېنىقىش"، "ئېھ توپىلىق يول"، "قاڭقى مەمەت"، "ئۆستەڭ بويىدىكى چەۋەندا"...

شېئىرلار: " ئەركەكلەر قېنى سىلەر"، "ئەرنىڭ ئىپپىتى مۇقەددەس ۋەتەن"...

يۈسۈپئېلى ياسىن:

مەتمىن ئەلادىن ئانىغا رامانىڭ قارىشىنى چۆرىدەپ سورىغان سۇئالغا قارىشىڭىزنى دەپ باقامسىز؟

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

ئانىغا رامانىڭ ئۇ قارىشى ھەقىقەتەن توغرا، ئەدەبىيات مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا ئادەمشۇناسلىق بولغاچقا، خىلمۇ خىل مەدەنىيەتكە تەۋە، ھەر خىل ئۆزگىچە پىسخىك ئالاھىدىلىككە ئىگە ئادەملەر ئوتتۇرىسىدا چوقۇم پىكىر، ھېسسىيات ئالماشتۇرۇش بولىدۇ. بۇ جەريانىدا قايسى تەرەپنىڭ ئىدىيە يۈكسىلىشى، ئەدەبىيات-سەنئىتى بەكرەك تەرەققىي قىلغان بولسا، كىمنىڭ ئېيتقانلىرى چوڭقۇر، پاساھەتلىك، تەسىرلىك بولسا شۇنىڭىدىن ئىلھام، تەسىر، نەمۇنە ئالىدىغان گەپ. مەدەنىيەتتە ھازىر غەرب ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەپ تۇرماقتا. شۇنچە كۈچلۈك ئىسلام مەدەنىيىتىمۇ ئۆزىدىكى كەمتۈكلۈك تۈپەيلىدىن ئەمەس، بەلكى بۇ مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرالمىغان مۇسۇلمانلارنىڭ قولىدا ئاجىزلىشىپ كېتىۋاتقاتا. مەدەنىيەت، جۈملىدىن ئەدەبىيات-سەنئەت بىر مىللەتنىڭ دىنى بىلەن زىچ باغلانغان. بىزگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، غەرب بىلەن شەرق مەدەنىيىتىنىڭ ئۇچرىشىش نۇقتىسىدا تۇرغان بۇ ئەدەبىياتىمىزدا ئالدى بىلەن ئىدىيە، پىكىر ئېقىمى جەھەتتىن يېڭى بىر يۈزلىنىش، بۆسۈش ھاسىل قىلىش ناھايىتى مۇھىم.

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن بىز ئۇلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسى، پىكىر قىلىش ئۇسۇلى، قىممەت قارىشى بىلەن تونۇشىمىز. ئۇلارنىڭ ئىدىيە، ئەدەبىيات-سەنئەت تەرەققىياتى، ئىجادىيەتتىكى ئىجابىي ئىسلاھاتلىرىدىن مەلۇم بىر جاسارەتنى، شەكىلدىكى يېڭىلىق يارىتىشلىرىنى ئۆگىنىمىز. ئەنئەنە تۈپرىقىدا تۇرۇپ ئۇلارنىڭ يېڭى ئىجادىيەت ئېقىملىرىدىن پايدىلانساق، ئۆزىمىزنى مەلۇم جەھەتتىن يېڭىلاپ بارالايمىز، ئىجادىيەت خاھىشىمىزدا دادىللىق، يېڭىلىق يارىتىش ئىستىكى پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ. ئەمما ئەسەرلىرىمىزدە ئۆزىمىزگە خاس بىر نەرسىنىڭ سالمىقى زور بولۇشى كېرەك.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

"مىللىيلىك ئەسەرنىڭ جېنى" دېگەنگە قوشۇلامسىز؟ ئەگەر قوشۇلسىڭىز، كىشىلەر بۇ يەردە دەۋاتقان "مىللىيلىك" شۇ كونكرېت ئەسەردىكى قايسى تەرەپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

ئەگەر كىشىلەرنىڭ بۇ سۆزنى دېگەن چاغدا زادى قانداق بىر سوبىكتنى كۆزدە تۇتقانلىقىنى قىياس قىلالمىسىڭىز، ئۇنداقتا بىز يۇقىرىدا تىلغا ئالغان "چەتئەل تەسىرى" بىلەن مىللىيلىكنى ئەپچىل بېرىكتۈرۈش ھەققىدە سۆزلەپ باققان بولىسىڭىز.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

مىللىيلىك ئەسەرنىڭ جېنى ئەمەس، پەقەت مۇھىم بىر تەرىپى.

مىللىيلىك ئاساسىدا تۇرۇپ، پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئورتاق تېمىلارنى يورۇتۇپ بېرىش بەزىدە مۇمكىن بولسىمۇ، بەزىدە مۇمكىن ئەمەس. مەن دائىم مۇشۇ "مىللىيلىك، دۇنياۋىلىق، ئىنسانىيەت ئورتاق كۆڭۈل بۆلىدىغان تېما، دەۋر يۈزلىنىشى، ئىسلاھات تېمىسى... " دېگەندەك چوڭ-چوڭ ئۇقۇم، چاقىرىقلار ئالدىدا گاڭگىراپ قالىمەن. بۇنىڭدىن كۆرە مېنى "ئادەمنىڭ ئازابىنى قانداق ئىپادىلەش، تەسۋىرنى قانداق جايلاشتۇرۇش كېرەك؟ بۇ ئەسەردە ۋەقەلىك بولمىسا زادى بولمامدۇ؟... بۇ تۈيغۇنى قانداق ئىپادىلەش كېرەك، ھەرىكەت بىلەنمۇ پىسخىك تەسۋىر بىلەنمۇ؟..." دېگەندەك ئەڭ ئۇشتۇمتۇت، كونكرېت مەسىلىلەر بەك جەلپ قىلىدۇ. شۇڭا بىر نەرسە يازغان چېغىمدا ئاللىقاندا چوڭ ئۇقۇملارنىڭ چۈشەنچىسىدىن ئىمكانقەدەر قۇتۇلۇشنى ئىستەيمەن، دەرۋەقە ھەر دائىم قۇتۇلۇپ تۇرىمەن. ئەسەر يېزىلىپ بولغاندا باشقىلار، مەخسۇس ئۇقۇم ۋە ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن ھەپىلىشىدىغان ئوبزورچىلار ئۇنىڭغا قانداق باھا بېرىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ئىشى. ئىشقىلىپ، مىللىيلىك ياكى باشقا بىر كاتېگورىيىنى مۇرەككەپ بىر روھىي پائالىيەت بولغان ئىجادىيەت ھەم بۇنىڭدىن پۈتكەن ئەسەرنىڭ جېنى قىلىپ قويۇشنى مەن قوللىمايمەن. ماڭا ئۆز روھىمنىڭ غەلىتىلىكى، قەلبىمنىڭ چاقىرىقلىرى بولسىلا شۇ ھەممىگە يېتىشىدۇ. چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇۋېتىپ بەزىدە ئورتاق بىر تۈيغۇغا كېلىپ ھۇزۇرلىنىمەن. بۇنداق ھۇزۇر ئالدىدا بۇ يەردە پەقەت ئەقىللىق مەخلۇق بولغان ئادەملا بار، (تىل ئۆتكىلىدىن باشقا) مىللەت دېگەن نەرسە يوق. چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن ئوزۇقلىنىپ، بۇ ئىلھام ۋە بىلىمنى بىر روھىي كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، بۇنى ئۆزىمىز ۋەكىللىك قىلىۋاتقان مىللىيلىك بىلەن ياخشى بىرلەشتۈرۈش ئۇزاق ۋاقىت ئىزدىنىش،

تىرىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ يولدا بوشىشپ قالماسلا، مىللىيلىكنى جەۋلان قىلىدىغان نادىر ئەسەرلەرنى يازالىشىمىز مۇمكىن.

يۇسۇپئىلى ياسىن:

ئۆزىڭىزنىڭ يېزىقچىلىقتىكى باش تېما ئىدىيىڭىز ھەققىدە توختىلىپ باقسىڭىز.

ئەنۋەر ھاجى مۇھەممەد:

مېنىڭ مۇقىم بىر باش تېما ئىدىيەم يوق. ئىدىيە-پىكىردىكى مۇقىملىق مېنى ئىدىيە ھورۇنلۇقىغا ئاپىرىپ تاشلىدى، شۇنداقتىمۇ خىلمۇ خىل پىكىرلەر قايناپ تۇرغان بۇ مېڭەم ئەدەبىي ئىجادىيىتىمگە باش تېما ھەققىدە ھەر خىل ئۇچۇرلارنى سۇنىدۇ. بۇ ئۇچۇرلار شۇنچىلىك ئاددىي، شۇنچىلىك كونا بولۇشىغا باقماي، مەزمۇنلىرى يېڭى ۋە خىلمۇ خىل. بۇنىڭدىن قايسىسى يېزىشقا ئەرزىيدۇ، قايسىسى ئەرزىمەيدۇ. بۇ ئاخىرى بېرىپ يەنە مېنىڭ ئىدىيە قوماندانلىقىمغا تايىنىدۇ.

مەن بۇ يەردە سىزنىڭ مەمتىمن ئەلا بىلەن ئۆتكۈزگەن بىر قاتار سۆھبەتلىرىڭىزدىن بەزى ئىلھاملارغا ئېرىشتىم. بۇ ھەقتە مەنمۇ ئۆز كەچمىشلىرىم ئاساسىدا بىر نېمە دەپ باقاي. بۇ مېنىڭ ئەدەبىيات ۋە يېزىقچىلىق قارىشىمنى ئاز-تولا ئېچىپ بەرسە كېرەك. سىزمۇ موشۇ تەرەپلەرنى كۆزدە تۇتۇپ سوراۋاتىسىز:

مەن ئىزچىل شۇنداق قاراپ كەلدىم: ئەدەبىيات ئەھلى ئەدەب ياكى ئوبزۇرچى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقىدۇ، ئالدىنقىسى تالانتىنىڭ قىستىشى بىلەن، كېيىنكىسى قىزىقىش بىلەن

بۇ كوچىغا كىرگەن بولىدۇ. ئەدەب تۇغما ھېسسىياتچان، سەزگۈر، تەپەككۇرى غەلىتە، ئۇششاق ئىشنى چوڭ خىيال قىلىدىغان، كىچىك ئىشنى كۆپتۈرۈپ ئويلايدىغان، ئاددىي ئىشنى تەسەۋۋۇرى بىلەن يوغانتىپ ئالاھىدە(ۋەھىمىلىك ياكى ھاياجانلىق) قىلىۋېتىدىغان خاراكتېرگە ئىگە بولىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ھېس-تۇيغۇلىرىنى ئاشكارىلاش تەقەززاسى تۇيىدۇ، تىلغا ئالاھىدە سەزگۈر كېلىدۇ، بەزىلىرىنىڭ ئېغىزى گال، نۇتقى راۋان ئەمەس، ئەمما يېزىشقا كەلگەندە چاققان، جۈملىنى مەنتىقە جەھەتتىن ناتوغرا تۈزۈپ قويسىمۇ لېكىن ھېسسىياتىنى مول ئىپادىلىيەلەيدۇ. ئوبزۇرچى بولسا كىچىكىدىنلا ياندىن باھا بېرىشكە ئۇستا، مەنتىقىلىق تەپەككۇرگە ماھىر (بەلكىم ماتېماتىكىنى ياخشى كۆرىدىغان) كېلىدۇ، ئەدەبىي ئەسەرلەردىن باشقىچىرەك ھوزۇرلىنىشنى بىلىدۇ؛ موللا تاپقاق، بايقىغانلىرىنى خەققە دېيىشكە ئالدىرايدۇ، مۇنازىرە، ھاقارەتتىن قورقمايدۇ، ئەمەلدار بولالمىسىمۇ ئۇنىڭغا باھا بېرەلەيدىغان، شۇنىڭدىن پەخىرلىنىدىغان سىياسەتچىدەك ئۇستۈن نەزەر، يول باشلىغۇچىدەك ئۇلۇغۋارلىق بىلەن يەك شىمايلاپ چىقىدۇ، ئاسان بەل قويۇۋەتمەيدۇ.

مەيلى ئەدەب ياكى ئوبزۇرچى بولسۇن بۇلاردىن بىر ئاز مەسئۇلىيەتچانلىرىمۇ، شۆھرەتكە تاماسىدىن قۇتۇلالماي ئىشلىرى ئاقماي يۈرگەن قىتىغۇرلارمۇ بار ...

ئەدەبىيات ئەھلى ئىچىدە ھەم ئەدەب ھەم ئوبزۇرچى قابىللارمۇ بار، لېكىن ئۇلارنىڭ قازانغان نەتىجىلىرى كۆرۈنەرلىك ئەمەس، ياكى بىر تەرىپى بېسىپ كەتكەن بولىدۇ.

مېنىڭ ئەدەبىياتنى ھەقىقىي چۈشىنىشىم مودېرنىزىمدىن باشلانغان. تاھىر ھامۇتنىڭ لېكسىيىلىرى، پەرھات تۇرسۇننىڭ ئەسەرلىرى بىزگە ئىش ئۆگەتكەن. ئەسەر يازساڭ چوڭقۇر ياز، ئىنسانىنىڭ يوشۇرۇن ئېڭىنى قاز، بولمىسا ئېشىكىڭنى باق... دېگەن ئۇلار. ئاددىي تېما، سۈژېلىرى تەسۋىرلەر، قېلىپلاشقان ئادەملەردىن قۇتۇلۇپ، غەلىتە، مۇرەككەپ، چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇلىرىڭنى سۈۋرۈللاشتۇرۇپ، نەرسىلەشتۈرۈپ

ھەتتا، ئادەملەشتۇرۇپ يېزىشنى ئۆگەن دەيتتى مەن كۆرگەن خەنزۇچە غەرب ئېقىملىرى. تونۇشتۇرۇلغان ئىسىملاردىن كافكا، كۇندىرا، سارتىرى، كامۇس ۋاھاكازالارنىڭ ئەسەلىرىنى قېدىرىپ تەكشۈرۈپ ئاز-تولا جۇغلانما ھاسىل قىلدۇق. پەرھات تۇرسۇننىڭ "مەسىھ چۆلى" نى ئوقۇغان كۈنى ئىلھاملىنىپ، يېقىندىن بېرى ئويلاپ يۈرگەن بىر ئىشنى ئويلاپ ئولتۇرۇپ، ئابدۇرۇپ پولاتنىڭ (مەن ئۇنىڭغا يارداملىشىپ 25مىڭ سۆزلۈك "چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى لۇغىتى"نى ئاققا كۆچۈرۈۋاتاتتىم، بىر بېتىگە بىر موچەن ھەق ئالاتتىم، ئەينى ۋاقىتتا تاھىر ھامۇت 4 ھەرپ كۆچۈرۈپتىكەن، ئۇنىڭ ئىزىنى مەن باسقانىدىم) ئىشخانىسىدا ئولتۇرۇپ "چاقىرىش' ناملىق ھېكايەمنى يازدىم، كېيىن بۇ "تەڭرىتاغ" ژۇرنىلىدا ئىزلەنمە ھېكايە دەپ بېسىلدى. دېمەك، تۇنجى ھېكايەمگە مەن ھېچقانداق ئىزاھ بەرمىسەممۇ ئۇلار ئۇنى يېڭىچە ئىزلەنمە ھېكايە دەپ ئېتىراپ قىلىشقانىدى. كېيىن مودېرنىزىم ئەدەبىياتىنى قويۇپ، بالزاكنىڭ ئەسەرلىرىگە قىزىقىپ قالدىم، بېيجىڭ كۇتۇبخانىسىدىكى ئۇيغۇرچە كىتابلار ۋە ئۇ يەردە يۈرگەن قىزلار ماڭا شۇ قەدەر سۆيۈملۈك تۇيۇلاتتىكى، ئالدىمدا رومان ئوقۇپ ئولتۇرغان چىرايلىق قىز ساۋاقداشلىرىمنىڭ ئويچان كۆزلىرىگە قارىسام ھەسسىلەپ ئىلھاملىنىپ، ھامان بىر كۈنلەردە ئۇلارنىڭ قولىغا چىقىدىغان بىر كاتتا ئەسەرنى يېزىپ چىقىش ئىستىكىدە ئوت بولۇپ ياناتتىم، پۇچۇلىناتتىم... شۇنداق قىلىپ، بىر قىشلىق تەتىلدە ئەسنەپ ئولتۇرۇپ، ئىمتىھان مەزگىلىدە كاللامغا كىرىۋالغان يېزا تۇرمۇشىنى جانلاندۇرۇپ "لاي سۇ ئىچكەن جانلار" پوۋېستىنى يېزىشقا باشلىدىم. "پوۋېست" دېگەن سۆزنى تىرناق ئىچىگە ئېلىپ يېزىۋېتىپ، بۇ سۆزنىڭ ۋەزنى ئالدىدا ئۆزەمنىڭ قابىلىيىتىدىن گۇمانلاندىم. ئەمما ھېچنىمىنى ئويلىماي، مەشىق ھېسابىغا چىداپ، تەسۋىر، تەسۋىر، تىل ئىشقىدا كۆيۈپ پىشىپ ئولتۇرۇپ ھەر كۈنى دەپتەرگە نەچچە بەت يازىۋەردىم، جىجىلدىم، ئىچىم سېرىلدى، بولدى قىلدىم،

يېڭىۋاشتىن كەلدىم. ھەر ۋاقىت ئۆزەمگە خوددى باشقا بىرىگە نىدا قىلىۋاتقاندەك: "ئەركىن قويۇۋەت ئۆزەڭنى، ئېلان قىلالمىساڭ مەيلى، مەشىق بۇ " دەيتتىم. ئەسەرنى يېزىپ يېرىمىغا كەلگەندە بىر شەنبە كۈنى مەكتەپنىڭ تانسخانىسىغا كىرىپ قىزلارنىڭ قۇچىقىغا تىقىلىش ھەۋىسىدىن كېچىپ، سوغۇق ئىشخانىغا مەھكەم بېكىنىپ پوۋېستنىڭ 10-بۆلۈكىدىن باشلاپ ئاخىرىغىچە يېزىشقا باشلىدىم، دەسلەپتە ئويلىغانلىرىم ئاقماي قالدى، قەلەم باشقا بىر مەنزىلگە قېيىپ كېتىۋەردى، ئەمما ئەگەشتىم، ئەسەر بەك تەبىئىي راۋاجلىنىۋاتاتتى، شۇ ئولتۇرغانچە ئەسەرنىڭ قېتىغا شۇڭغۇپ، ھەممىنى ئۇنتۇپ تاڭ ئاتقىچە يازدىم، ئەسەرنىڭ ئاخىرقى چېكىتىنى قويغاندا ، ئاللىقاچان قادىلىپ ئېچىشىپ كەتكەن كۆزۈمنى تالاغا تىكتىم، تاڭ سۈزۈلگەنىدى، مەكتەپ ھويلىسى ئاپئاق قارغا پۈركەنگەنىدى، مەن چەكسىز ھۇزۇر ئىچىدە ئۆزەمنى ئاسماندىن چۈشۈۋاتقان ئاشۇ قارلاردەك يەڭگىل، لەززان ھېس قىلدىم، شادلىنىپ ئۇيقىغا باردىم، ئەمما ئەسەر يېزىۋاتقاندىكى تەسىرات ۋە ھاياجاندىن تېخىچە ئۇيقۇ كېلىدىغاندەك ئەمەس، ئەسەرنىڭ ماۋزۇسىنى ئويلاشقا باشلىدىم، لاي سۇ... ئۆلۈك جانلار... گوگۇلنىڭ ئەسىرىغۇ بۇ... مەن نېمە دەپ قويماي، لاي سۇ ئىچكەن جانلار... شۇنداق بېكىتىپ بىر كەمدە خاتىرجەم ئۇيقىغا كېتىپتىمەن.

بۇ ئەسەرنى ئېلان قىلىشتىن بۇرۇن بىر قىسىم دوستلار ئەسەردىكى تەپسىلاتلارغا باشقىچە قاراشلاردىمۇ بولدى، لېكىن مەن قايتا ھېچ يېرىنى ئۆزگەرتمىدىم ۋە شۇ پېتى "تارىم" ژۇرنىلىغا سېلىۋەتتىم. 9 ئايدىن كېيىن ئەنۋەر ئابدۇرەھمىدىن خۇشاللىق خېتى كەلدى، قىز ساۋاقداشلىرىم مۇۋەپپەقىيىتىمنى تەبرىكلىدى، ئەسىرىمنىڭ مەتبۇئات يۈزىدە كۆرۈلۈشىنى كۈتۈپ شادلىق ئىلكىدە ساق ئىككى ئاي مەستخۇش يۈردۈم. بۇ ئەسەر "تارىم ژۇرنىلىنىڭ 1995-يىللىق 1-، 2-سانىغا ئۇلاپ ئېلان قىلىندى، مۇكاپاتلاندى، خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنىپ تەرجىمىسىمۇ مۇكاپاتلاندى، شىنجاڭ ئاز

سانلىق مىللەتلەر تاللانما ئەسەرلىرى مەجمۇئەسىنىڭ پۈتۈشتە قىسمىغا مەشھۇرلىرىمىزدىن زورۇدۇن سابىر، مۇھەممەت باغراش، خالىدە ئىسرائىللار بىلەن بىر قاتاردا مېنىڭ بۇ ئەسىرىمنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىمۇ كىرگۈزۈلدى... ئالدى-كەينى بولۇپ 2000 يۈەن قەلەم ھەققى ئالدىم، يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندىم، مۇنەۋۋەر ئاپتور بولۇپ باھالاندىم، ئەڭ مۇھىمى، بۇ ئەسەر بەلگىلىك ئالقىشقا ئېرىشىپ، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى دەسلەپكى ئورنۇم تىكلەندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇ ئەسەر سەۋەبلىك بەزى كۆڭۈلسىز ئىشلارغىمۇ دۇچ كەلدىم، ئەمما بۇ ئەسەرنىڭ شان-شەرىپى ئېلىپ كەلگەن خۇشاللىق ۋە مەمنۇنىيەت ئۇزاققىچە ئېسىمدىن كەتمىدى. ئىلھام بۇلاقلىرىم ھەر ھالدا قۇرۇپ قالمىدى.

مەن بۇ ئەسەرنى بالزاكنىڭ رېئالىزىم ئۇسلۇبىدا يازدىم، ئەمما ئومۇمىي نەزەرىيە جەھەتتىن غەرب مودېرنىزىم ئەدەبىيات ئېقىملىرىنىڭ بىر قەدەر ئەركىن يېزىش، ئىنسان روھىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش روھىدىن پايدىلاندىم. رېئالىزىم، رومانتىزىم، مودېرنىزىم دېگەنلەرنىڭ ھەممىسلا غەربنىڭ ھاسلاتى، سۆزنىڭ ئۆزىدىن تارتىپ قېلىپلىرىغىچە شۇنداق. ئۇلار پەقەت بىزنىڭ ئۆزلەشتۈرۈشىمىزدە ئالدى-كېيىنلىك جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. مەن غەرب مودېرنىزىم ئەدەبىياتى ئېقىملىرى، ئۇنىڭغا ئاساس بولغان پەلسەپە، پسىخولوگىيە پەنلىرى ھەققىدە يۈزەكى بولسىمۇ بىر قەدەر كەڭ دائىرىلىك تونۇشقا ئىگە بولۇپ، ئۇنى بەزىدە قەستەن سىناپ يېزىپ بېقىپ ئەمەلىي ھېس قىلىپ ئاخىرى شۇنى ھېس قىلدىمكى، نەزەرىيە كۆپ ھاللاردا ئومۇمىي جەھەتتىن ئەسقاتىدۇ، ئەگەر ئۇ كونكرېت ئىجادىيەت داۋامىدا يازغۇچىنىڭ ھېس-تۇيغۇلىرىغا ئارىلىشىۋالسىلا ئىشتىن چاتاق چىقىدۇ، نەزەرىيە سۈنئىيلىكى پەيدا بولىدۇ، مەن يەنىلا "لاي سۇ ئىچكەن جانلار" نى يېزىۋاتقاندىكى ھالىتىمنى قەدىرلەيمەن. ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇشەققەتلىك بىر روھىي پائالىيەت ھەم

مەلۇم جەھەتتىكى تۇغما قابىلىيەت ۋە كامالەت. ئەگەر مەن نەزەرىيىنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن قۇتۇلالماي، ئۆزۈم تالانت دەپ يۈرگەن ئالاھىدىلىكىمنى بوغۇۋالسام قاپاقتىكى ھەرىدەك غوڭۇلداپلا يۈرىمەن، مەندىن ئالاھىدە بىر نەرسە چىقمايدۇ، چۈنكى نەزەرىيە دېگەننى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. گەپ، يېزىقچىلىقنىڭ نەق ئۆزىدە. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، تالانتلىق تەمبۇرچى نۇرمەھەممەت تۇرسۇن نوتا بىلمەيدىكەن ۋە نوتىغا قاراش مۇزىكا ئۇقمايدىغانلارنىڭ ئىشى دەپ قارايدىكەن. دەرۋەقە، ئۇ شۇنداق تالانت ئىگىسكى، "دىل كۈيى"نىڭ ئاھاڭىنى بەش-ئالتە خىل ئۇسلۇبتا چالغان. تەمبۇرنىڭ قاتمالليشپ قالغان چېلىش ئۇسۇلىنى، كۈي، مۇڭ چىقىرىش ئالاھىدىلىكىنى ئۆزگەرتىپ، يېڭى-يېڭى چېلىش ئۇسۇللىرىنى سىناق قىلىپ، پۈتۈن روھىنى تەمبۇر تارىلىرىغا، قوللىرىغا بېغىشلاپ، چېلىش ماھارىتىدە يۇقىرى پەللە ياراتقان بىر سەنئەتكار. ئەدىبلەردىمۇ شۇنداق ئۆزىنى بېغىشلاش روھى، قىزغىنلىق، كۈچلۈك ئىشتىياق بولۇشى كېرەك.

ئۆتكەندە "چىرىك ئىدىيىنىڭ ئىجادىيەتتىكى تەسىرى" دەپ بىر تېما چىقىرىپ قويسام، غەربلىك، شەرقلىق، ئىسلامچى ، ئۇچى، بۇچى بولۇپ بۇ مۇنازىرە ئويلىمىغان يەردىن قىزىپ كەتتى، ئەدەبىيات ئەھلى بولمىغانلارمۇ بۇنىڭغا باشقا نۇقتىدىن ئاۋاز قوشۇپ، ئوتنى ئۇلغايتتى. مۇنازىرە ئەسلى مەقسەتتىن چەتنەپ قېيىپ كەتتى. مەن ئەسلى ئىجادىيەتنىڭ ئۆزىدىكى تۈرتكىلىك مەنىۋى ئامىللارنى تىلغا ئالماقچىدىم، غەربنىڭ چىرىك ئىدىيىسى ھەققىدىكى بىلىمىم، تەسىراتىم شۇنچە ئاز ئىدى، ئەمما شۇنى دېمەكچىدىمكى، غەربتىمۇ، بىزدىمۇ شەيتان بار ئىدى، بۇزۇق ئىدىيە... ۋە بۇنىڭ ئىجادىيەتتىكى ئالامەتلىرى ئاجايىپ بىر ئىش ئىدى. مەن ئەسلى مەقسەتنى ئېنىق دېيەلمەيلا مۇنازىرە قاينىمىغا كىرىپ ئاخىرىغا چىقالمىدىم ۋە مۇنازىرىداشلارنىڭ ھەر خىل پاراڭلىرىدىن ھازىرقى دۇنيادا ئەۋج ئېلىۋاتقان دىن، مەدەنىيەت توقۇنۇشنىڭ (بۇ

سايمل خانتۆتۇننىڭ ھېلىقى كىتابىنىڭ تەرجىمە قىلىپ تونۇلۇشى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك) ياشلارنىڭ ئىدىيىسىنى قاتتىق تاسقاۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئەدەبىيات يەنە بىر چەتتە قايرىلىپ قالدى، ئاخىرى بۇ مۇنازىرىمۇ ئامالسىز تاقالدى. شۇندىن كېيىن ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ھەققىدە توردا ھەرگىز گەپ ساتمىدىم. ماڭا يەنىلا ئاددىي ئەمەلىيەت مۇھىم ئىدى. ئاللاھنىڭ ئىلمى دائىرىسىدىكى ئىلىملارنى غەرب، شەرق، ئىجتىمائىي، پەننىي، پەلسەپىۋى... ۋاھاكازا دەپ ئايرىپ، بىر قۇتۇپقا ئېغىپ، ئىختىلاپلىشىپ يۈرگەن زىيالىيلارنىڭ ئۇلۇغ قۇرۇق گەپلىرى خوشياقماسلا بولدى. ئىسلام دىنىمۇ سىزنى ئۆگىنىڭ، سىلىشتۇرۇڭ دەيدۇ، ئېشەك بېقىپلا يۈرۈيدىغان موللام بولۇڭ دېمەيدۇ، غەربىنىڭكىنىمۇ ئۆگىنىش كېرەك، ئەمما ئىلغاپ ئۆگىنىش كېرەك. ئىلىمغا ئۆزىمىزدىكى ئېتىقادنى يېتەكچى قىلمىساق، بىھۇدە ۋاقىت ئىسراپچىلىقى، زېھنىيەت ئىسراپچىلىقىدىن ساقلىنالمايمىز.

يېقىنقى مەزگىللەردە مېنىڭ ئىجادىيەت ئېتىزلىرىم قۇرۇپ قالدى، كۆچەت تىكەلمىدىم، تىككەنلىرىمنى ئاينىتالمىدىم، باراخسان مېۋىلىرىم ئاستىدا سايداپ ھوزۇرلىنىپ ياتالمىدىم. لېكىن بەل قويۇۋەتمىدىم، نادىر ئەسەر يازالمىسام نادىر ئەسەرنى تەرجىمە قىلىش ئارقىلىق ئۆزەمنى سىنىدىم ۋە بېيتتىم. تۇركىيىدە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە تونۇشقان ئورخان پامۇكنىڭ ئەسەرلىرىدىن قانغۇچە ھوزۇرلاندىم. ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپلا "قۇرئان كەرىمنىڭ سىرلىرى" دېگەن بىر ئىلمىي ئەسەرنى تەرجىمە قىلدىم، ئەمما مۇشۇ ۋاقىچە نەشر قىلدۇرالمىدىم. ئارقىدىن ئورخان پامۇكنىڭ "يېڭى ھايات" دېگەن رومانىنى2يىل سەرپ قىلىپ، قېرىنداش ئىككى تىلنىڭ جەڭگاھىدا تاشپاقىدەك مېڭىپ، مىڭ بالالىقتا تەرجىمە قىلىپ تۈگەتتىم. ئورخاننىڭ بەدئىي دىت ۋە تەپەككۇرىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇشقا جان-جەھلىم بىلەن كۈچىدىم، ئارىدىن ئۆزەمنۇ بۇ خىل ئۇسلۇپ ۋە ئىجادىيەت ھەققىدە مۇئەييەن ئىلھام ۋە تەسىرگە ئىگە بولدۇم. بۇ

كىتاب، ئەگەر باشقا ئۆزگىرىش بولمىسا، بۇ يىل ئىچىدە نەشردىن چىقىشى مۇمكىن. ئورخان پامۇكنىڭ يەنە "قار" ناملىق نادىر رومانى بار، نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغىمۇ نامزاتلىققا كۆرسىتىلگەن. لېكىن ئۇنىڭدىكى نازۇك دىنىي مەسىلىلەر تۈپەيلى، نەشر ئىمكانى تاپالماسلىقىمدىن ئەنسىرەپ قويۇپ قويدۇم، خەنزۇ يازغۇچىلارمۇ بۇ رومانغا قىزىقىۋاتىدۇ، ئەگەر خەنزۇچە تەرجىمىسى چىقسا، تەرجىمە قىلىشىم مۇمكىن.

"ئەدەبىيات بىزگە شۇنچە مۇھىممۇ؟ ئەدەبىياتتىن نېمىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ؟ ... " دېگەندەك گۇمانلار ئەدەبىيات ئاشىقىنى سوۋۇتالمايدۇ، ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى پەقەت شۇلا: مەن بۇ كۆيۈككە مۇپتىلا، ئارتۇق گەپنى قوي... جاھاندا نۇرغۇن مەنسىز ئىشلار، ۋاقىت ئىسراپچىلىقى، مەنىۋى قەھەتچىلىك، ئۇششاق ئاۋارىچىلىق تولۇپ تۇرغاندا ئەدەبىياتقا ئىشقىمنى بەرسەم، جاپا چېكىپ تۇرۇپ ھوزۇرلانسام، باشقىلارغىمۇ مەنىۋى زوق ئاتا قىلسام... بۇنىڭ نېمىسى يامان؟! ئۇنۇم دېگەننى قوي، ئىشنىڭ جەريانى مۇھىم، سەنئەتتە قانچىلىك ئۇنۇم قازىنىش مەۋھۇم بىر ئىش.

مېنىڭ نەزىرىمدە تۈركىلەر

("تەۋەككۇلچى" بىلەن سۆھبەت)

يۈسۈپئېلى ياسىن:

تەۋەككۇلچى، سىز بۇ سۆھبەتنىڭ بىر قىزغىن قاتناشچىسى بولۇپ، ئۆز ۋەدىڭىزنى ئەملىگە ئاشۇردىڭىز. نېمىشقىدۇر، مەن يېقىندىن بۇيان مۇنداق بىر نەچچە مەسىلە ئۈستىدە چۈڭقۇر ئويلىنىدىغان بولۇپ قالدىم. بىرى، ۋەدە، يەنە بىرى،

باي-مەبەغەللىك مەسلىسى. ئەلۋەتتە، مەن ناھايىتى كۆپ قېتىم ۋەدىگە ئەمەل قىلمىغانلارنىڭ زىينىغا ئۇچرىغاچقا موشۇنداق بولسام كېرەك.

مەن سىزنىڭ سۇئاللارغا بەرگەن جاۋابلىرىڭىز، ئايرىم يوللىغان تېمىلرىڭىزنى ئەستايىدىل ئوقۇدۇم، ئوقۇغاندىمۇ بىر نەچچە قېتىملاپ ئوقۇدۇم. بەزىدە كۆزۈمگە ياش كەلدى.....

مەن سىزنىڭ يازمىلرىڭىزنى مۇنداق بىرلا سۆز بىلەن سۈپەتلىسەم دەيمەن - سۈزۈك!

مانا موشۇ سۈزۈكلۈك بىرنەچچە قەلبنى سۈزۈكلەشتۈرەلىسە، سىز-بىزنىڭ ئارمىنىمىز ھاسىل بولار ئىدى. خۇدا مۇراد-مەقسەتلىرىمىزگە يەتكۈزگەي.

ئەمدى سۆھبەت تەرتىبى بويىچە پەقەت سىزگىلا خاس بولغان سۇئاللار سورىلىدۇ. مۇمكىنقەدەر جاۋاب بېرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

سىزگىمۇ مەلۇم بولسا كېرەك، ئۇيغۇر بۇگۈنكى زامان مائارىپى 50-60- يىللاردا بىر قېتىم، 80- يىللاردا بىر قېتىم ئۆزىنىڭ گۈللەنگەن دەۋرلىرىنى كۈتىۋالغانىكەن. بۇ دەۋرلەردە يېتىشكەن ئوقۇغۇچىلار بەكمۇ تىرىشچان، بىلىملىك بولغانىكەن. مانا موشۇ جاپالىق شارائىتلاردا ئەركىن سىدىق، ھەكىمە ئەرشىدىن قاتارلىق بىر تۈركۈم ئەلگە نەپ بەرگەن ئالىملىرىمىز يېتىشكەنىكەن.

90- يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ ئوقۇغۇچىلاردا ئۆگىنىش قىزغىنلىقى سۇسلىدى، كۈتۈنخانىلار چۆلدەرىدى، كىنوخانا، تورخانا، دىسكوخانا، مەيخانىلەر ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئاۋاتلاشتى. 21-ئەسىرگە كەلگەندە، ئىشقا ئورۇنلىشىش، بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش مەسلىسى قىيىنلاشتى، تەلەپ بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ئۆستى. ستۇدېنتلار "ئىقتىساس ئىگىلىرى بازار"لىرىدىن تولىمۇ ئۈمىدسىز ھالدا قايتىشتى. شۇنىڭ بىلەن تېگىدىن بېلى بوش

بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار "زادى ئوقۇغانىنىڭ پايدىسى يوق! ياخشى ئوقۇساڭمۇ يەنە ئىش يوق، ياماڭ ئوقۇساڭمۇ يەنە ئىش يوق" دەپلا توقۇمنى بوينىغا ئارتتى-دە، ئۆزىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىشكە باشلىدى.

بۇ- رېئاللىق، رەھىمسىز رېئاللىق! يەنە كېلىپ بىز تەسۋىرلىگەن بۇ كىشىلەر توپى بارغانسىرى چوڭايماقتا. بۇ بىر قورقۇنچلىق ئەھۋال!

بۇ يەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ چۈشكۈنلىششىنىڭ ئىنتايىن چوڭ بىر ئارقا كۆرۈنۈشى، مۇرەككەپ سەۋەبلىرى بار. بىز بۇ مەسىلىلەرنى مۇلاھىزە قىلىپ ئايىغىغا چىقرالمايمىز. بىز مۇنداق بىر نۇقتىدا مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ باقساق:

ئاڭلىشىمچە، تۈركىيىدە ياشلار كۆپ، ئىشسىزلىق ئېغىر ئىكەن. ھەتتا بەزى جايلاردا ئىشسىزلىق 40 پرسەنتكە باردۇ، دېگەن گەپمۇ بار. ئۇنداقتا سىز دەپ باقسىڭىز، تۈرك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىغا مانا موشۇنداق ئېغىر ئىشسىزلىق قانداق تەسىر كۆرسىتۋاتىدۇ؟

تەۋەككۈلچى:

تۈركىيەدە ھازىرقى ئىشسىزلىق نىسبىتى 19پىرسەنت دەپ ئاڭلىدىم. بۇ ئىشسىزلارنىڭ ھەممىسى پەقەتلا چىقىش يولى تاپالماي قالغان بىچارە ئىشسىزلار ئەمەس. بەلكى ئۇلارنىڭ بىرىمىدىن كۆپرەگى مائاشنى ئاز كۆرۈپ ياكى ئىشنى ياراتماي لاغايلاپ يۈرگەن ئىشسىزلاردۇر. ئىشسىزلىق نىسبىتىنىڭ يۇقىرىلىقىنىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىغا سەلبىي تەسىر يەتكۈزگەنلىگىنى كۆرمىدىم. ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرسلىك كىتاپلىرىمۇ ئەمەلىيەتكە ماس ھالدا تۈزۈلگەن ئىكەن. مېنىڭ بىلىشىمچە، ئۇلارنىڭ كۆز قاراشلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) تىرىشىپ ئوقىساقلا چۈقۇم ئىش تاپالايمىز، ئەگەر تۈركىيەدە ئىش بولمىسا ياۋروپاغا

ياكى ئورتا ئاسياغا بېرىپ ئىشلەيمىز. (2) بىز قولىمىزدىن كەلگەننى قىلايلى، قىلالايدىغىنىمىزنى كۆچىمىزنىڭ يېتىشچە ياخشى قىلايلى، نەتىجە ئاللاھقا ئامانەت. (3) بىزنىڭ قولىمىزدا ھازىر پەقەت «بۇگۈن»لا بار. ئۆتمۈش كەتتى، قايتا كەلمەيدۇ؛ كەلگۈسى تېخى ئۇزاق، قانداق بولىدىغانلىقى نامەلۇم؛ ئەمما شۇنىسى ناھايىتى ئىنىقكى، قولىمىزدا بار بولغان «بۇگۈن»نى چىڭ تۇتۇپ تىرىشساقلا، كەلگۈسى ئىنشائاللاھ، بۇگۈنكىدىن گۈزەل بولىدۇ. (4) ئۈمىتسىزلىك شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسى. (5) سەۋەپ قىلساڭ سۆزىتتە سۇ توختايدۇ. سەۋەپ قىل، تەلەپ قىل. تەلەپ قىلىش، يەنى دۇئا ئۈچ تۈرلۈك بولۇپ، 1ـقەلبىي دۇئا ــ قەلبىدە ئارزۇ قىلىش؛ 2ـسۆزلۈ دۇئا ــ سۆزلەپ تەلەپ قىلىش؛ 3ـ پىئلىي دۇئا ــ ئەمەلىي ھەرىكەت ئارقىلىق ئارزۇسىنىڭ رىئاللىققا ئايلىنىشى ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش. (مۇشۇ ئۈچ تۈر بىرلەشكەندە، ئارزۇ جەزمەن رىئاللىققا ئايلىنىدۇ.) مەسىلەن: ياۋروپالىقلار پىئلىي دۇئانى كۆپ قىلغانلىقى ئۈچۈن ئالغا ئىلگىرلىدى...ۋاھاكازالار. يۇقارقىلار تۈرك ئوقۇغۇچىلاردىن بەزىلىرىنىڭ كۆز قاراشلىرى.

بۇ يەردە ئاتا ئانىلار، بولۇپمۇ ئانىلار بالىلىرىنى تەربىيىلەشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدىكەن. بالىلار ئۆزىنىڭ تۈرك ئىكەنلىكىدىن پەخىرلىنىدىكەن ۋە كەلگۈسىگە بىر خىل ئۈمىتۋارلىق بىلەن قارايدىكەن، ۋەتىنىنى ۋە مىللىتىنى سۆيىدىكەن. دۆلەت بايرىقىنى ئەتىۋالاپ ساقلايدىكەن. ھەقىقەتەن غۇرۇرلۇق ۋە مەرت ئىكەن. ئىشسىزلىق تۈپەيلىدىن بىزنىڭكىلەردەك چۈشكۈنلەشكەنلەرنى بەك ئۇچراتمىدىم. ئۇلار: بۇ دۇنيا ئىمتىھان دۇنياسى، ھەرخىل ئوڭۇشسىزلىقلارنىڭ بولىشى تەبىئى، بىر مۇشكۈللۈك بىلەن بىر ئاسانلىق بىللە كىلىدۇ... دىگەندەك سۆزلەرنى تۇلا سۆزلەپ بىر بىرىگە تەسەللىي بىرىشىدىكەن. ئىشسىزلار شۇنچە كۆپ بولسىمۇ، كوچىدا ئاچ يالىڭاچ، سوغۇقتا توڭلاپ قالغان كىشىلەرنى ئوچراتقىلى بولمايدۇ، ھەتتا كوچىلاردا بىخارامان

لاغايلاپ يۈرگەن مۇشۇكلەرمۇ شۇنداق سىمىز.

كۈچلۈك رىقابەت ئالدىدا تەمتىرەپ چۈشكۈنلىشىپ كىتىش مەنىۋى ئاجىزلىقتىن بولسا كىرەك. مەسىلەن: پەلەستىندىكى ئەرەپلەرنى ئېلىپ ئېيتساق، ئۇلار باشقا ئەرەپ دۆلەتلىرىدىكى ئەرەپلەرگە قارىغاندا ھەقىقەتەن ياخشى تەربىيە كۆرگەن. ساۋاتلىق بولۇش نىسبىتىمۇ بۈتۈن ئەرەپلەر ئىچىدە ئەڭ يۇقىرى. ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيدىغانلىرىمۇ كۆپ. ئوقىغاندىمۇ تىرىشىپ، ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇيدۇ. چۈنكى ياشاش رىقابىتى كۈچلۈك بولغانسىرى، ئۇلارمۇ شۇنچە تاۋلانغان. رىقابەت دىگىنىمىزدە، بۇنىڭ ئىككى تۈرلۈك مەنىسى بار: بىرى، غەربتىكى رىقابەت ـ كۈچلۈك ئاجىزنى يۇقتىپ (چوڭ بىلىق كىچىك بىلىقنى يەپ) كۈچلىنىدىغان رىقابەت؛ يەنە بىرى، مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدىكى رىقابەت ـ كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنى ھىمايە قىلىپ، بىر بىرىنى يۆلەپ، كۈچلىنىدىغان رىقابەت.

مىنىڭچە، رىقابەت ـ قەدىرىنى بىلگەن بىر كىشى ئۈچۈن ئۆزىنى چېنىقتۇرۇپ مۇكەممەللەشتۈرىدىغان بىر ياخشى پۇرسەت بۇلىشى مۇمكىن.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئەگەر خالىسىڭىز، تۈركلەردە مۇھەببەت ۋە ئائىلە مەسلىسى ھەققىدە توختىلىپ باقسىڭىز. ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇھەببەت ۋە بىلىم ئىگىلەش مەسىلىرىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىۋاتقانلىقى ھەققىدە ئۆزىڭىز ھېس قىلغانلارنى دەپ بەرسىڭىز.

تەۋەككۇلچى:

مۇھەببەت ۋە بىلىم ئېلىش مەسلىسىگە دۇچ كەلگەندە، ھىسسىيات تەبىئى ھالدا موھابىەت تەرەپتە تۇرىدۇ، ئەمما ئەقىل بىلىم ئىگەللەش تەرەپدارى. تۇركىيەدە ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقانلار توي قىلىش قىلماسلىقتا ئىختىيارى ئىكەن. توي قىلىپ تۇرۇپمۇ ئوقىغىلى بولىدىكەن. ئەمما توي قىلىش دىگەنلىك بىر مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىش دىگەنلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، ھازىرقى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى بالدۇر توي قىلىشنى بەك خالاپ كەتمەيدىكەن.

تۆۋەندىكى ھىكايىنى رادىئودىن ئاڭلىغان ئىدىم:

بىر يىگىت بىر قىزغا قاتتىق ئاشىق بولۇپ قاپتۇ ۋە دادىسىغا:

ـ دادا، مىنىڭ پالانىنىڭ قىزى بىلەن توي قىلغۇم بار. تويۇمنى تىزرەك قىلىپ قويساڭ.

ـ دەپتۇ. دادىسى:

ـ ماقۇل ئوغلۇم، ئەمما ئاۋال سەن ماڭا ئۆزەڭ ئىشلەپ تاپقان بىر تىللا (ئالتۇن تەڭگە) ئەكىلىپ بەرسەڭ، ئاندىن تويۇڭنى قىلىپ قويىمەن. ـ دەپتۇ. يىگىت كۆڭلىدە: «بۇ ئاسان گەپقۇ» دەپ ئويلاپ، ئانىسىدىن بىر تىللا سوراپ ئېلىپ، دادىسىغا بىرىپتۇ. دادىسى تىللانى ئېلىپ گەپ-سۆز قىلمايلا، دەرياغا تاشلۇۋېتىپتۇ، ئاندىن ئوغلىغا:

ـ ئوغلۇم، بۇ تىللانى سەن ئىشلەپ تاپمىدىڭ، ماڭا ئۆزەڭ ئىشلەپ تاپقانىنى ئەكەل. ـ دەپتۇ. يىگىت توي قىلىشقا بەك ئالدىراپ كەتكەچكە، بۇ قېتىم بىر ئاغىنىسىدىن بىر تىللا ئۆتنە ئېلىپ دادىسىغا بىرىپتۇ. دادىسى بۇ تىللانىمۇ دەرياغا تاشلۇۋېتىپتۇ ۋە ئوغلىغا:

ـ بالام، مەن ساڭا ئۆزەڭ ئىشلەپ تاپقان تىللانى ئەكەل دىدىم. باشقىلاردىن ئۆتنە ئېلىپ ئەكەلسەڭ، تويۇڭنى قىلمايمەن. ـ دەپتۇ. يىگىت باشقىلاردىن ئۆتنە ئالغانلىقىنى

دادىسىنىڭ قانداقلارچە بىلىۋالغانلىقىغا ھەيران قېلىپ:«خەپ، بۇ قېتىم ئۆزۈم ئىشلەپ ئەكىلەي، ئۆتنە ئالسام ياكى قەرىز ئالسام، يەنە بەربىر دەرياغا تاشلىۋېتىدىكەن» دەپ ئويلاپ، نائىلاج شەھەردە بىر دۇكانچىغا ياللىنىپ بىر قانچە ئاي ئىشلەپتۇ ۋە ئىشلەپ تاپقان پۇلىغا بىر ئالتۇن تىللا ئېلىپ دادىسىغا ئەكىلىپ بېرىپتۇ. دادىسى بۇ قېتىمقۇ ئۇنى دەرياغا ئاتماقچى بولغان ئىكەن، بۇنى كۆرگەن ئوغلى:

ـ ياق! دادا، بۇنى دەرياغا تاشلىما! تاشلىۋەتسەڭ قەتئى بولمايدۇ. مەن بىر قانچە ئايدىن بۇيان مۇشۇ تىللانى تاپىمەن دەپ تەرگە چۈمۈلۈپ ئىشلىدىم، مەن ئۇنى ھالال ئىشلەپ تاپتىم. ـ دەپتۇ. دادىسى كۈلۈمسىرەپ:

ـ ئوغلۇم، ئەمدى سىنىڭ تويۇڭنى قىلىپ قويىمەن. ـ دەپتۇ.

تۈركىيەدىكى تۈركلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئىمانلىق ۋە غۇرۇرلۇق بولغاچقا، جەمىيەتتە ئايالالارنىڭ ئورنىمۇ يۇقىرى ئىكەن. قىز ئايالالارنى ھۆرمەتلەيدىكەن، ئايالالارنى خالىغانچە دەپسەندە قىلىدىغان، ئېپپەت نۇمۇسىنى سېتىشقا زورلايدىغان، پوخورلۇق قىلىدىغان قىلمىشلار بىزنىڭ يۇرتتىكىدەك كۆپ ئەمەسكەن. قىزلارمۇ ھايالىق ئىكەن. گەرچە بەزى كوچىلاردا قىز ئوغۇللار تەپتارتماستىن قۇچاقلىشىپ، سۆيۈشۈپ ماڭسىمۇ، بۇنداق قىلىدىغانلار يەنىلا ئاز سانلىق بولغاچقا ۋە «ئەگەشكۈچىلىكى بار بىر مودا ئىش» ھىساپلانمىغاچقا، بۇ، جەمىيەتتىكى ئاساسىي ئېقىم ئەمەس ئىكەن.

يۈسۈپئېلى ياسىن:

تۈركلەرنىڭ مەدەنىيەت، ئۆرپ-ئادەت ۋە يۈرۈش-تۇرۇش قاتارلىق تەرەپلەردە بىزگە ئوخشايدىغان، ئوخشمايدىغان تەرەپلىرى ھەققىدە توختىلىپ باقسىڭىز.

تەۋەككۈلچى:

مەن ھىس قىلغان ئوخشاشلىقلار:

(1)تىلمىزدىكى سۆزلەرنىڭ گىراماتىكىسى ۋەسۆزلەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەگى ئوخشاش؛

(2) يەيدىغان تائاملىرىمىزنىڭ خوروچى ئوخشاش؛

(3) گىلەملىرىمىزنىڭ نۇسخىلىرى ئاساسەن ئوخشاش؛

(4)مېھماندوستلۇقىمىز ئوخشاش؛

(5)ئەجدادىمىز ئوخشاش بولغاچقا، گەرچە تۇركلەر قاۋۇل، ئەمما بىز كۈنسىرى زىلزالىشۋاتقان بولساقمۇ، چىراي تۇرقىمىز ئاساسەن ئوخشىشىدۇ؛

(6)كىيىم كېچەكلىرىمىز ئوخشىشىدۇ؛

(7)بىز ۋە تۇركلەر ئىسلام دىنىنىڭ سۈننىي مەزھىبىگە تەۋە مۇسۇلمان، بۇ ئوخشاش.

مەن ھىس قىلغان ئوخشىماسلىقلار:

(1)بىزدە دىن ئۆرپ ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن، ئەمما تۇركلەردە دىن يەنىلا ھەقىقى دىن. مەسىلەن: قۇربان ھېيىتتا ئۆلتۈرۈلگەن قۇربانلىق مالنىڭ گۆشىنى تۇركلەر مۇتلەق ھالدا 3 ئۆلۈشكە ئايرىپ، بىر ئۆلۈشنى ئۆزى يەيدىكەن، بىر ئۆلۈشنى نامراتلارغا، بىر ئۆلۈشنى مېھمانلارغا بېرىدىكەن. بىز ئۇيغۇرلاردا بۇ ئەھۋال ئۇمۇميۈزلۈك ئەمەس.

(2) تۇركلەر ھالال ھارامغا ئالاھىدە دىققەت قىلىدىكەن. ئۇيغۇرلاردەك ھاراق ئىچمەيدىكەن.

(3) بىزدە ناتونۇش ئەر ئاياللار بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ، تاماق يېيىش نورمال ئەھۋال. ئەمما تۇركىيەدە دىندار تۇركلەرنىڭ ئۆيىدە ئاياللار ئايرىم، ئەرلەر ئايرىم ئۆيدە غىزالىنىدىكەن. كىچىك ئىشلارغىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلىدىكەن؛

(4) بىزنىڭ جەنۇبى شىنجاڭدا يۇزىنى يۆگىۋالغان روپاشلار بار. ئەمما تۇركىيەدە

ياغلىقنى چاچلىرىنى تۇلۇق يۆگەپ چىرايلىق چىگىۋالغان ئاياللار كۆپ بولسىمۇ، يۈزىنى يۆگىۋالغان روياش ئاياللار يوقكەن؛

(5) ئۆلۈم يېتىم ناماز بولغاندا، بىزنىڭ ئۇيغۇرلار قارىلىق تۇتۇق دەپ، ئاق ۋە قارا رەڭلىك كىيىملەرنى كىيىدۇ. تۈركلەر قىزىل كىيىم بىلەنمۇ مېيىت نامىزىغا بېرىۋېرىدىكەن؛

(6)تازىلىققا بولۇپمۇ ئاشخانا ۋە مونچا، ھاجەتخانا تازىلىقىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىكەن. ئۇيغۇرلار بۇ جەھەتتە تۈركلەردەك ئەمەس؛

(7)يىمەك خورۇچلىرىمىز ئوخشاش بولغان بىلەن، تاماق ئىتىش ئوسۇللىرىمىز ۋە تاماقلارنىڭ ئىسمى پەقەتلا ئوخشاشمايدىكەن. (بۇلار بىزنىڭ چوكىدا تاماق يىيەلىگەنلىكىمىزگە قاراپ ھەيران قالىدىكەن.)

ھازىرچە ئىسىمگە كەلگەنلىرى مۇشۇنچىلىك.

يۈسۈپئېلى ياسىن:

تۈركىيە ياۋروپا ئىتتىپاقىغا كىرىشكە تىرىشچانلىق كۆرسىتىۋاتىدۇ. بۇ بىر ئۇزۇن جەريان. تۈرك خەلقى، جۈملىدىن ئوخشىمىغان قاتلاملارغا مەنسۇپ بولغان كىشىلەر تۈركىيىنىڭ ياۋروپا ئىتتىپاقىغا كىرىشى، كىرگەندىن كېيىنكى ئېھتىماللىقلارغا قانداق پوزىتسىيىدە بولۇۋاتىدۇ؟ ياشلار قىزغىن قارشى ئالىدىغاندەك تۇرامدۇ؟ دىنىي زاتلار، ياشانغانلار ئۆز ئەنئەنىسى، مەدەنىيىتى ۋە ئېتىقادىنىڭ ئۆزگىرىپ كېتىشى، غەربلىشىپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىشۋاتامدۇ؟

تەۋەككۈلچى:

ياۋروپا ئىتتىپاقىغا كىرىشتىكى پوزىتسىيىدە ھۆكۈمەت كىرىش تەرەپدارى. خەلق

ئارىسىدا پىكىر ئىختىلاپى بار.

كىرىشكە قارشى تۇرغۇچىلار (30%)نىڭ پىكرى: ياۋرۇپا ئىتتىپاقى تۈركىيەنى ئەزالىققا قۇبۇل قىلمىز دەپ گوللاپ، ئېغىر شەرتلەرنى قويۇۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە تۈركىيەنى ئەزالىققا قۇبۇل قىلىش نىيىتى يوق. ھۆكۈمەت بىكاردىن بىكار ئاۋارە بولۇۋاتىدۇ. ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئىشقا زېھنىمىزنى ئىسراپ قىلمايلى.

كىرىش تەرەپدارلىرى (70%)نىڭ پىكرى: ياۋرۇپا ھازىر بارغانسىرى ئارقىغا چېكىنىۋاتىدۇ، ياۋرۇپا كەلگۈسىدە تۈركلەرگە مىراس قالىدۇ. ياۋرۇپادىكى نۈپۈس ئىچىدە ياشانغانلار كۆپ، ياشلار ئاز. تۈركىيەدە بولسا ھاياتى كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان ياش نۈپۈس كۆپ. ئۇلار ياۋرۇپاغا بېرىپ ئىشقا ئورۇنلىشىشى كىرەك. مۇسۇلمانلار خرىستىيانلىشىپ كېتەرمۇ دەپ ئەنسىرەشنىڭ قىلچە ھاجىتى يوق، چۈنكى ياۋرۇپالىقلارنىڭ كۆپىنچىسى دىندىن ئۇزاق، ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارنى ئۆزگەرتەلىگۈدەك تەسىر قىلىش كۈچىمۇ يوق. ئەكسىچە، دىندار مۇسۇلمانلار ياۋرۇپالىقلارنى ئىسلام دىنىغا كىرگۈزىشى مۇمكىن، خودىدى 14-15-ئەسىرلەردە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى موڭغۇل ھۈكۈمرانلار ھەممىسى مۇسۇلمانلاردىن تەسىرلىنىپ، مۇسۇلمان بولۇپ كەتكەندەك. تۈركىيە ياۋرۇپا ئىتتىپاقىغا كىرسە، تۈركىيەنىڭ بەزى قاتمال قانۇنلىرى ئۆزگىرىدۇ. تۈركلەرنىڭ ياۋرۇپا ئىتتىپاقىغا ئەزا 25 دۆلەتكە بېرىپ كىلىشى خودىدى ئەنقەرەدىن ئىستانبۇلغا بارغاندەكلا ۋىزىسىز بولىدۇ. تۈركلەرگە ياۋرۇپادا زاۋۇت-فابرىكا قۇرۇش، ئىشلەش ئىمكانى تېخىمۇ كەڭرى ئېچىلىدۇ. كۈنسىرى ئازىيىۋاتقان ياۋرۇپا نۈپۈسى ياش نۈپۈس قۇبۇل قىلىپ تۇلۇقلاشقا مۇھتاج. 60-يىللاردا ياۋرۇپاغا تازىلىق ئىشچىسى بولۇپ كەتكەن تۈركلەرنىڭ ئەۋلاتلىرى ھازىر چوڭ كاپىتالىستلارغا، پارلامېنت ئەزالىرىغا ئايلاندى. ياۋرۇپادا كۆپلىگەن تۈرك ئالىملار، پرافىسسور دوكتۇرلار يېتىشىپ چىقتى، كەلگۈسى بۈگۈنكىدىن پارلاق بولسا بولىدۇكى، قارىغۇلۇق بولمايدۇ.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

مەلۇمكى، غەربتە مۇسۇلمانلارنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدىغان بىر تالاي ئىشلار يۈز بەردى. ئافغانستانغا ھوجۇم قىلىندى؛ "قۇرئان كەرىم" ھاجەتخانىغا تاشلاندى؛ گۇئانتانامو ۋە ئىراقتا ئەسىرلەر خارلاندى؛ ئىراق دەپسەندە بولدى؛ ياۋروپادىكى بەزى دۆلەتلەردە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ھاقارەتلەيدىغان ھەجۋىي رەسىملەر پەيدا بولدى؛ پەلەستىن مەسلىسى يەنىلا ئامېرىكىنىڭ ئىككى خىل ئۆلچىمى نەتىجىسىدە قاتمالاشتى؛ ئامېرىكا دېمۇكراتىيىنى تەرغىپ قىلدى، لېكىن پەلەستىندىكى دېمۇكراتىك سايلام نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن خاماس ھۆكۈمىتىنى ئېتىراپ قىلمىدى؛ ئىسرائىلىيە ئاللىقاچان ئاتوم بومبىسىغا ئىگە بولدى، لېكىن ئىران تەقىپ ئاستىغا ئېلىنىۋاتىدۇ.....

مانا موشۇنداق بىر تالاي مەسىلىلەرگە نىسبەتەن شەرق بىلەن غەربنىڭ چېگرىسىدىكى تۈركىيىدە قانداق ئىنكاسلار بار؟ ھۆكۈمەت قانداق قاراشتا؟ خەلق قانداق قاراشتا؟ خەلق غەربنى ئۆزلىرىگە تەھدىت دەپ قاراۋاتامدۇ ياكى دوست دەپ قاراۋاتامدۇ؟ بۇ توقۇنۇشلارنى مەدەنىيەتلەر، ئېتنىقنى دېگەندە، دىنلار توقۇنۇشى دەپ قاراۋاتامدۇ؟

تەۋەككۈلچى:

تۈركلەرنىڭ غەرپنى، بولۇپمۇ ياۋروپانى تەھدىت دەپ قارىغانلىقىنى ھىس قىلمىدىم. چۈنكى ھەربىي جەھەتتە ياۋروپا ئىتتىپاقىدىكى ھېچبىر دۆلەت تۈركىيەچىلىك قۇدرەتلىك ئەمەس. تۈركىيەنىڭ خىل قوراللانغان 800 مىڭ كىشىلىك مۇنتىزىم

ئارمىيىسى بار. تۇركىيەدە بارلىق ئەرلەرنىڭ ئەڭ ئاز بىر يېرىم يىل ئەسكەر بولۇش مەجبۇرىيىتى بار بولغاچقا، ئەر كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ھەر قانداق قۇرالنى ئىشلىتەلەيدۇ، ئۇرۇش بولۇپ قالسمۇ تەمتىرەپ قالمايدۇ. تۇركىيەنىڭ گەرچە يادرو بومبىسى بولمىغان تەقدىردىمۇ، ئەمما ھاۋا، دېڭىز ۋە قورۇغلۇق ئارمىيىسى ئەڭ ئىلغار زامانىۋى قۇراللار بىلەن كۈچلۈك قۇراللانغان. ياۋروپا ئىتتىپاقى ھازىر ناز قىلىپ تۇرغان بىلەن ئەمەلىيەتتە تۇركىيەگە ھەقمەتەن ئېھتىياجى بار. ياۋروپا ئىتتىپاقىدىكىلەر: «تۇركىيەنى ئىتتىپاقىمىزغا ئەزالققا ئالساق، كۈچلۈك تۇرك ئارمىيىسى ياۋروپانىڭ بىخەتەرلىگىنى قوغدايدۇ، ئوتتۇرا شەرقتىكى توقۇنۇشلارنى ھەل قىلىشتا مۇھىم رول ئويناىدۇ.» دەپ قارايدۇ. تۇركىيە: «ياۋروپا ئىتتىپاقىغا ئەزا بولساق، دۆلىتىمىزدىكى ئىشسىز ياشلار ئىش ئىمكانىغا ئېرىشىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە ياۋروپاغا كۆپ مەھسۇلات سېتىپ، پايدىغا ئېرىشەلەيمىز. ئىسلام دۇنياسى بىلەن غەرب ئارىسىدا كۆۋرۈكلۈك رول ئويناپ، دۇنيا تىنچلىقىغا تۆھپە قوشالايمىز. مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ئەمەس، مەدەنىيەتلەر ئىتتىپاقىنى ئەمەلگە ئاشۇرالايمىز.» دەپ قارايدۇ.

تۇركىيەدە ئىنگلىز تىلى ئۆگۈتۈشنى باھانە قىلىپ، خرىستىيانلىقنى تەشۋىق قىلىۋاتقان، كوچىلاردا «ئىنجىل» تارقىتىۋاتقان مىسسىئونېرلەر شۇنداق كۆپ. ئەمما مۇسۇلمانلىقتىن يۈز ئۆرۈپ خرىستىيان بولغانلار يوق دىيەرلىك. گەرچە ئاز بىر قىسىم كىشىلەر غەربچە كىيىنىپ، غەربچە مەدەنىيەتكە تەقلىد قىلىپ ياشىسىمۇ، ئەمما بۇ خىل شالغۇتلار كۆپ ئەمەس. خەلق غەربنى تەھدىت دەپمۇ قارىمايدىكەن، دوست قاتارىدىمۇ كۆرمەيدىكەن. چۈنكى ئۇلار غەربنىڭ تۇركىلەرگە (مۇسۇلمانلارغا) ھەرگىز دوست بولمايدىغانلىقى، پەقەت ھاجىتى چۈشكەندىلا «كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويىدىغان»لىقىنى ئوبدان بىلىدىكەن.

بىز يەنىلا مۇسۇلمان، ئۇيغۇر!

(گۆھەر يۈسۈپ بىلەن سۆھبەت)

گوھەر يۈسۈپنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى:

گۆھەر يۈسۈپ 1977-يىلى 8-ئاينىڭ 31-كۈنى ئاتۇش شەھرى ئۈستۈن ئاتۇش يېزىسىدا تۇغۇلغان. 2000-يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قانۇن فاكولتېتىنىڭ قانۇن كەسپىنى پۈتتۈرۈپ 2001-يىلى 9- ئايغىچە ئۈرۈمچى شەھرى يېڭىشەھەر رايونى ئەرگۈڭ مەھەللە ئىش بېجىرىش باشقارمىسىدا خىزمەت قىلغان. 2001- يىلى 10- ئايدىن 2002-يىلى 4- ئايغىچە گېرمانىيەنىڭ ھاننوۋېر شەھرىدىكى ISKتىل مەكتىپىدە نېمىس تىلى ئۆگەنگەن. 2002-يىلى 4- ئايدىن 2003-يىلى 4- ئايغىچە

DSHئىمتىهانىغا تەييارلىق قىلغان. -2003يىلى -10 ئايدىن -2005يىلى -11 ئايغىچە گېرمانىيە مۇنىستېر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قانۇن فاكولتېتىدا قانۇن كەسپى بويىچە ماگىستېرلىقتا ئوقۇغان. هازىر شۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ياردەمچى ئىلمىي تەتقىقاتچى بولۇپ ئىشلىگەچ، دوكتۇرلۇق ئوقۇشى ئۈچۈن تەييارلىق قىلماقتا.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

يۇرتىمىزدە چەتئەلنى كۆرمىگەنلەر چەتئەل هەققىدە خىلمۇ-خىل پىكىرلەرنى ئىزدا ئولتۇرۇپلا قىلىۋېرىدۇ. بۇ پىكىرلەر گېزىت-ژۇرناللاردىن، كىنو-تېلېۋىزىيىلەردىن ۋە باشقا تۈرلۈك رىۋايەت خاراكتېرلىك گەپلەردىن كەلگەن. بىز بۇ سۆھبەت ئارقىلىق سىلەردەك چەتئەلنى كۆرگەن، ياشىغانلارنىڭ ئېغىزىدىن بىرىنچى قول ماتېرىيالغا ئىگە بولدۇق.

خەلقىمىز ئارىسىدىكى تۈرلۈك مىش-مىش گەپلەر ئارىسىدا، چەتئەلدە، بولۇپمۇ غەربتە ئوقۇغانلار، ياشىغانلارنىڭ ئېتىقادىي ۋە ئەخلاقى هەققىدىمۇ تۈرلۈك پىكىرلەر مەۋجۇت. ئۇنداقتا، چەتئەلدە، بولۇپمۇ غەربتە ئوقۇۋاتقان، ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ مىللىي كىملىكى، ئېتىقادىنى ساقلاپ قېلىۋاتامدۇ؟ بولۇپمۇ قىزلار سىز بۇ سۆھبىتىمىزنىڭ "بىز دۇچ كېلىۋاتقان بىر مۇهىم تېما- ئەخلاق" دېگەن قىسمىدا دەپ ئۆتكەن بىزگە نىسبەتەن ئەخلاقسىزلىق

ھېسابلىنىدىغان ئىشلارغا قانداق پوزىتسىيىدە؟ ئۇلار غەربنىڭ ئەخلاق قارىشىنى قوبۇل قىلىپ، شۇ قاراشلار بويىچە ياشاپ، غەرب جەمئىيىتىگە سىڭىپ كېتىۋاتامدۇ ياكى ئۇيغۇرلىقى، مۇسۇلمانلىقى بىلەن ياشاۋاتامدۇ؟ موشۇ ھەقتە توختىلىپ باققان بولسىڭىز.

گۆھەر يۈسۈپ:

يۈسۈپئېلى، بۇ سۇئالنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ھەقىقەتەن ياخشى قىپسىز. مەنمۇ ئەسلى مۇشۇ ھەقتە قىسقىچە بىر توختىلىپ ئۆتۈشنى ئويلاپ كەلگەنىدىم.

يۇقىرىدىكى سۇئالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدەك ئەھۋاللارنى مەنمۇ 2004-يىلى ۋەتەنگە قايتقىنىمدا كۆپ ئۇچراتتىم ھەم كۆپ ئاڭلىدىم. ۋەتەن ئىچىدىكى دوستلارنىڭ نەزىرىدە چەتئەللەردە ياشاۋاتقان، جۇملىدىن غەربتە ياشاۋاتقانلار ياكى ئوقۇۋاتقانلار مەيلى ئىدىيا ياكى باشقا جەھەلەردىن بولسۇن، ۋەتەنىدىكى دوستلارغا سىلىشتۇرغاندا خېلىلا ئوچۇق دەپ ئويلايدىكەن. ئوغرا ، بەلكىم بىز بۇ تەرەپكە كەلگەنىدىن كېيىن بەزى ئىشلارغا نىسبەتەن بەزى كوز-قاراشلىرىمىزنى بەلگىلىك دەرىجىدە ئۆزگەرتكەن بولۇشىمىز مۇمكىن. لېكىن كوز- قاراشلارنى ئۆزگەرتكەنلىك قانداقتۇر بىزنىڭ ئۆزىمىزنىڭ مىللى ئورۇپ-ئادەت، دىنىمىزغا ماس كەلمەيدىغان، ئەخلاق ئولچىمىمىزگە خىلاپ كىلىدىغان غەربلىكلەرنىڭ بەزى ئىدىيەلىرىنى قوبۇل قىلىپ، تامامەن ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىمىزدىن دېرەك بەرمەيدۇ. قوبۇل قىلىشقا تېگىشلىك ئىدىيەلەرنى قوبۇل قىلىپ كەلدۇق، قوبۇل قىلمايدىغانلىرىغا قارىتا ئۆزىمىزنىڭ بۇرۇنقى ئىپادىمىزنى ساقلاپ قالدۇق. بۇ ھەقتە تەپسىلىرەك توختىلىپ ئۆتەي.

مەن ئالدىنقى تېمامدا، يەنى ئەخلاق قارىشى توغرىسىدا مىسالغا ئېلىپ ئوتۇپ

كەتكىنىمدەك، بۇرۇن مېنىڭ نەزىرىمدە تاماكا چېكىدىغان قىزلارنىڭ ھەممىسى " ئەسكى ، ئىستىلى ياخشى ئەمەس قىزلاردىن " بولغان بولسا، ھازىر بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن بۇ خىل "ئەسكى قىزلار" بىلەن ئارىلىشىپ، ئۆز-ئارا چۈشىنىشكەندىن كېيىن، مېنىڭ ئۇلارغا بولغان كۆز -قارىشىم بۇرۇنقىغا قارىغاندا ئۆزگەردى ھەم ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ مەن ۋە ماڭا ئوخشاش باشقا قىزلارغا ئوخشاشلا نورمال، ئەخلاقلىق قىزلاردىن ئىكەنلىكىنى ھىس قىلدىم. مېنىڭ بۇنداق تەسراتقا كېلىشىم ئەلۋەتتە مەن ياشاۋاتقان ھازىرقى شارائىتتا بۇ خىل ياش قىزلار، ئوتتۇرا ياشلىق ئاياللارنىڭ تاماكا چېكىشى ئىنتايىن نورمال بىر ئەھۋال ئىكەنلىكىدىن ھەم بۇلارنىڭ ئەخلاق-ئىستىلىنىڭ بۇ ئارقىلىق ئولچەنمەيدىغانلىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. مېنىڭ يۇقىرىقىدەك بايانلارنى يېزىشىم ئەلۋەتتە مېنىڭ ئىدىيەمنىڭ ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكى، " بۇلار تۇغرا چۈشۈندىكەنغۇ" دەپ بۇلار قىلغانلىقى ھەممىسنى قىلىپ كەتكەنلىكىمدىن دېرەك بەرمايدۇ. دىمەكچى بولغىنىم سىز مۇشۇ مۇھىتتا ياشاۋاتقان ئىكەنسىز، چوقۇم ئۇلارنىڭ بەزى ئىدىيە ياكى باشقا جەھەتلەردىكى تەسىرلىرىگە ئۇچرايسىز. گەپ سىزنىڭ ئۇلارنىڭ شۇ ئىدىيىسىنى قانداق قوبۇل قىلىشتا ھەم ئۇنىڭغا قارىتا قانداق پوزىتسىيىدە بولۇشتا، خالاس. مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بىر قىسىم ئەھۋاللارغا قارىتا بەلكىم ۋەتەندىكى دوستلارغا سىلىشتۇرغاندا ئىدىيە ۋە كۆز-قاراش جەھەتتىن بىر قەدەر ئوچۇقراق تەسىرىنى بېرىشىمىز مۇمكىن.

ئۇندىن باشقا ، بۇ يەردىكى كىشىلەر كىيىنىشتە بەكلا ئاددىي-ساددا بولۇپ، كونا كىيىملەر بولسىمۇ پاكىز، رەتلىك كىيىپ يۇرىدىكەن. بىزمۇ بۇ يەردە تۇرغان ۋاختىمىزنىڭ ئۇزىرىشىغا ئەگىشىپ، ئۇلارنىڭ مانا موشۇنداق ئاددى -ساددىلىقى بىزگە، جۇملىدىن ماڭا تەسىرىنى كورسەتتى. 2004-يىلى ۋەتەنگە قايتقىنىمدا ، ئۇ يەردىكى

قىزلارنىڭ ياسىنىشىغا قاراپ ئوزۇم سەل ئوڭايسىز ئەھۋالدا بولۇپ قالغان ئىدىم. چۈنكى مېنىڭ ئىلىپ بارغان كىيىم-كېچەكلىرىم پۈتۈنلاي تەنتەربىيە كېيىملىرى شەكلىدىكى، ئەركىن، راھەتبەخش (休闲) كىيىملەر بولغاچقا، ئۇ كىيىملىرىم ئۇرۇمچى شارائىتىغا قەتئىي ماس كەلمەي قالغان ئىدى. ھېلى ھەممۇ ئاپامنىڭ ماڭا : " ۋاي بالام، بۇ پۇشقىق يەر سۇپۇرۇپ تۇرىدىغان 4 يانچۇقلۇق چىبەرقۇت ئىشتانلارنى نەلەردىنمۇ ئالغانسەن، ئوغۇل بالىلارنىڭكىدەك ئىشتانلارکەنغۇ بۇ؟" دىگەنلىرى ئېسىمدە. مەنمۇ بۇرۇن بۇ يەرگە كەلمەستە، ۋەتەندە مودا قوغلىشىپ نىمە يېڭى چىقسا ئاپام بەرگەن تەييار پۇلغا تازا كىيىم-كېچەك ستىۋالاتتىم، ئانچە-مۇنچە يۇز-كوزلىرىمنى بويىپمۇ قويىاتتىم. لېكىن بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن بۇ يەرنىڭ شارائىتى، ئەتراپىڭىزدىكى مۇھىتى سىزگە ئوزلىكىڭىزدىن تەسىرىنى كورستىدىكەن.

بۇ يەردىكى قىزلارغا قارىسىڭىز ھەممىسى تەبئىي، گىرىم قىلمىغانلىرى بەك ئاز سانىنى ئىگەللەيدۇ ياكى ئالاھىيە سورۇنلار ئۈچۈنلا گىرىم قىلىپ قويىدىكەن. لېكىن نورمال كۇندىلىك تۇرمۇشتا گىرىم قىلغان قىزلارنى بەكلا ئاز ئۇچرىتىسىز.

ئۇلارنىڭ قارىشىچە، ياشلارنىڭ ياشلىق جىلۋىسى، ساغلام تەن ۋە كۆتۈرەڭگۈ روھىي ھالىتى ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان تەبئىي گىرىم ھىسابلىنىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ يەرنىڭ تۇرمۇش رېتىمى بىزنىڭكىگە قارىغاندا كۆپ تىز، ھايات رىقابىتى ناھايىتى كەسكىن، "ۋاقىت ئالتۇنىدىن قىممەت" دىگەن ھىكمەت ھەقىقەتەن ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. شۇڭا ئۇلارچە ساغلام بەدەن ۋە كۆتۈرەڭگۈ روھىي كەيپىيات ئەڭ مۇھىم ھېسابلىنىدىكەن. يۈز-كۆزىنى بويىاپ ئارتۇق گىرىم قىلىشقا ۋاقتىمۇ ئانچە يار بەرمەيدىكەن ھەم ئارتۇقچە ھىسابلىنىدىكەن. پەقەت يېشى 50 ياكى 60 لاردىن ئاشقان، ئوقۇش ۋە خىزمەتلىرىنى تاماملاپ، ياشلىق جىلۋىسى ئۇلاردىن ئوزىنى ئېلىپ قاچقان ياشانغان ئاياللارلا كۇندە ياخشى تارىنىپ، قېنىق گىرىملەرنى قىلىپ، ياشلىقىنى

ئەسلەپ ئوزىنىڭ كۆڭلىنى خوش قىلىدىكەن. (مېنىڭچە بۇمۇ ئەقىلگە سىغىدىغان مەنتىقە بولۇشى مۇمكىن، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئالدىرايدىغان ئوقۇشى ياكى خىزمىتى يوق، پەرزەنتلىرىمۇ چوڭ بولۇپ ئويدىن ئايرىلغان.)

بۇرۇن ئۇرۇمچىكى چاغلىرىمدا گىرىم قىلىۋالغان قىزلار چىرايلىق كورۇنگەن بولسا، ئوتكەندە ۋەتەنگە قايتقىنىمدا، ماڭا ئەكسىنچە باشقىچە بىر تەسىرنى بەرگەن ئىدى. كىم بىلىدۇ، بەلكىم ئوقۇشۇمنى تاماملاپ يەنە ۋەتەنگە قايتىپ كەتسەم بۇ ئەھۋاللار يەنە ماڭا بۇرۇقدەك نورمال كورۇنەمدۇ تېخى. بۇ ئىشلارغا بىر نەرسە دەپ بولغىلى بولمايدۇ. قىسقىسى سىز قانداق شارائىتتا ياشاڭ، سىز شۇ شارائىتنىڭ بەلگىلىك تەسىرلىرىگە ئۇچرىماي قالمايدىكەنسىز.

يۇسۇپئېلى، سىز ئۇزۇندىن بۇيان چەتئەلدىكى ئۇيغۇرلار بىلەن سۆھبەتلىشىپ، ئۇلارنىڭ روھىي ھالىتى، تۇرمۇشى، كۆز قارىشى قاتارلىق بىرمۇنچە تەرەپلەردە خېلى ئەتراپلىق چۈشەنچىگە ئىگە بولدىڭىز. شۇڭىمۇ مېنىڭ بايانلىرىم ئارقىلىق ۋەتەن ئىچىدىكى قېرىنداشلارغا بۇ جەھەتتە چۈشەنچە بەرگىڭىز كەلگەن بولسا كېرەك، "چەتئەلدە، بولۇپمۇ غەربتە ئوقۇۋاتقان، ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار ئوزىنىڭ مىللى كىملىكىنى، ئىتقادىنى ساقلاپ قېلىۋاتامدۇ؟" دىگەن سۇئالنى ئوتتۇرىغا قويۇپسىز. مەن بۇ سۇئالىڭىزغا ئىككىلەنمەي، ئوزۇم ئارىلىشىۋاتقان ياكى مېنىڭ ئالاقە دائىرەمدىكى ئۇيغۇرلارغا ۋاكالىتەن "ئەلۋەتتە، بىز بۇرۇن قانداق بولغان بولساق ھېلىھەم شۇ پېتى. غەربكە كەلدىم دەپ بۇلارنىڭ بىزنىڭ دىنىي ئېتىقادىمىز، ئورپ-ئادىتىمىزگە ماس كەلمەيدىغان تەرەپلىرىنى قوبۇل قىلىۋالساق بولمايدۇ ھەم قوبۇل قىلمىدۇق!" دەپ جاۋاپ بېرەلەيمەن. قوبۇل قىلىشقا تېگىشلىك تەرەپلىرىنى قىلىش كېرەك، لېكىن قوبۇل قىلدىم دەپ قارىغۇلارچە دورامچىلىق قىلىپ تېگى - تەكتىگە يەتمەي يۈزەكى قوبۇل قىلىۋىلىشنىڭ ئوزى بىر ياخشى ئىش ئەمەس، مۇنداقچە ئېيتقاندا، بىر ئەخمىقانىلىقتۇر.

راستىنى ئېيتقاندا، سىزنىڭ ۋەتەندىن ئايرىلىپ ياشىشىڭىز سىزنى ھەر جەھەتتىن تاۋلاپ پىششىقلاپ، ۋەتەن، مىللەت، يۇرت، ئاتا-ئانا، دوست- بۇرادەرلىرىنىڭ قەدرىگە تولىمۇ يەتكۈزىدىكەن. **بىز ۋەتەندە ئالغان تەربىيىمىزنىڭ، جۈملىدىن ئۇيغۇر مىللىتى ۋە تارىخى توغرىسىدا بىلىدىغانلىرىمىزنىڭ بۇ يەردىكىلەرگە ئىنتايىن ناتونۇش ئىكەنلىگى، ھەتتا مۇتلەق كۆپ قىسىم كىشىلەرنىڭ "ئۇيغۇر" دىگەن بىر مىللەتنىڭ بارلىقىدىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز ئىكەنلىكى سىزنى بىر تەرەپتىن ئىنتايىن بىئارام قىلىدىغان بىر خىل ھىسسىياتقا كەلتۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن سىزنىڭ ئۆزىڭىز ئارقىلىق ئۇلارغا ئۇيغۇر مىللىتىنى تونۇتۇش، بىلىدۈرۈش ۋە چۈشەندۈرۈش ئارزۇسى ئاستىدا، سىزدە ئىنتايىن چوڭ بىر مەسئۇلىيەتچانلىق تۇيغۇسىنى ئويغىتىپ، ھەر جەھەتتىن سىزنى تېخىمۇ ھەقىقىي، ئىسمى جىسمىغا لايىق بىر ئۇيغۇر بولۇشقا ئۈندەيدىكەن.** شۇ سەۋەپلىك بۈياقتىكى سەرگەردانلىق تۇرمۇش سىزنىڭ مىللىي كىملىكىڭىز ياكى ئىتقادىڭىزنى سۇسلاشتۇرۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئەكسىنچە سىزنىڭ شۇ مىللەتتىن بولغانلىقىڭىزغا قارىتا بىر پەخىرلىنىش ھىسسىياتى پەيدا قىلىپ، سىز ئېتىقاد قىلىۋاتقان ئىسلام دىنىنىڭ نەقەدەر ئۇلۇغلىقىنى تېخىمۇ بەكرەك ھىس قىلدۇرىدىكەن. قىسقىسى، مەن ۋە ماڭا ئوخشاش بۇ يەردە ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر دوستلارنىڭ ھەممىسى مانا مۇشۇنداق ھىسسىياتتا بولسا كەرەك دەپ ئويلايمەن.

يەنە سىز مەندىن بۇ يەردە ياشاۋاتقان ياكى ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىڭىز بىزدە ئەخلاقسىزلىق دەپ قارىلىدىغان ئىشلارغا نىسبەتەن ئۇلارنىڭ قانداق پوزىتسىيەدە ئىكەنلىكىنى ھەم ئۇلارنىڭمۇ غەرب ئەخلاق قارىشىنى قوبۇل قىلىپ ياشاپ كېتىۋاتقان ياكى ئوز ئۇيغۇرلىقىنى، مۇسۇلمانلىقىنى ساقلاپ قېلىۋاتقان-قالمايۋاتقانلىقىنى سوراپسىز. مەن يۇقىرىدىمۇ ئېيتىپ ئوتتۇم، بىز غەرب ئەللىرىگە كېلىپ ئۇلاردا نورمال ، لېكىن بىزدە ئەخلاقسىزلىق ھىسابلىنىدىغان بەزى ئىدىيەلىرىنى قوبۇل قىلىپ كەتمىدۇق.

چۈنكى بىز ياۋروپادا تۇغۇلۇپ،ئۆسمىگەن. بىز كىچىكمىزدىن ئۇيغۇرچە، مۇسۇلمانچە تەلىم-تەربىيە ئاستىدا چوڭ بولغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ يەردە ياشاۋاتقانلارنىڭ ئىچىدە مۇسۇلمانلارمۇ بەلگىلىك سانىنى ئىگەللەيدۇ ھەم جەمىيەتنىڭ مەلۇم بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. مەن بۇ يەردە ياشاۋاتقان ياكى ئوقۇۋاتقان بارلىق قىزلارغا ۋاكالىتەن بۇ ھەقتە سوزلەش ھوقۇقۇم بولمىسمۇ، ئوز ئىشەنچىم بىلەن شۇنىڭغا جەزىم قىلالايمەنكى، بۇ يەردىكى ئۇيغۇر قىزلىرى بۇرۇن ۋەتەندە قانداق بولغان بولسا ھازىرمۇ شۇ، ئوزىنىڭ ھەر قايسى جەھەتتىكى تەبئىيلىكىنى، ئىپپىتىنى ساقلاپ ياشاپ، ئوقۇشىنى داۋام قىلىپ كىلىۋاتىدۇ. مەن ئوتكەندە ۋەتەنگە قايتقىنىمدا كوپىنچە دوستلىرىم، تونۇش-بىلىشلىرىم:" سىلەر ياۋروپادا ياشاۋاتقاندىكىن بەلكىم ھەر جەھەتتە ئەركىن، ئوچۇق بوپ كەتكەنسىلەر؟" دەپ سوراشقان ئىدى. مانا مۇشۇنىغا ئوخشاش سوئاللارنى بۇ يەردە ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتەنىدىكى دوستلىرىمۇ ئوخشاشلا ئوتتۇرىغا قويغان. لېكىن مېنىڭ بىر قېتىم ۋەتەنگە بىرىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ۋەتەنىدىكى بىر قىسىم قىزلارنىڭ "تەرەققىياتى" ھەقىقەتەن ياۋروپادا ياشىغان قىزلارنىمۇ بېسىپ چۈشكۈدەك، دەپ ئويلاپ قالدىم. ياۋروپادىكى ئۇيغۇر قىزلىرى بىر يەرگە جەم بولغاندا چاقچاق قىلىشىپ " ۋەتەنىدىكىگە سېلىشتۇرغاندا بۇ يەردىكى قىزلار مىسىر ياكى سەئۇدىي ئەرەبىستاندا ئوقۇۋاتقان قىزلاردەكلا ياشاپ كېلىۋتىپتۇق جۈمۇ " دەپ قويىمىز.

يۇقىرىدىكى مەزمۇنلارنى يىغىنچاقلىغاندا، سىز مەيلى نەدە ياشاڭ، سىز يەنىلا ئۇيغۇر، سىز يەنىلا ئۇيغۇرچە تەربىيە ئالغان، مۇسۇلمانچە تەربىيە ئالغان. يېڭى مۇھىت ئالماشتۇرۇپ ئوزىنى بىراقلا ھەر جەھەتتىن ئوزگەرتىش ئۇنچىلىك ئاسان ئەمەس ھەم ئوزىڭىزمۇ بەزى تەرەپلىرىنى بىر ئۇيغۇر بولۇش سالاھىتىدە قوبۇل قىلالمايسىز. شۇڭا ۋەتەنىدىكى بىر قىسىم دوستلارنىڭ غەربتە ياشاۋاتقان ياكى ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇرلارغا

نىسبەتەن باشقىچە خىياللاردا بولماسلىقنى ئۇمۇت قىلىمەن. تۇغرا، ۋەتەندىكى دوستلارنىڭ بۇ خىل ئويغا كىلىپ بۇنداق پەرەز قىلىشى ئەلۋەتتە مەلۇم دەرىجىدە مەنتىقىغە چۈشىدۇ. چۈنكى ياۋروپا فىلىملىرىدە بولسۇن ياكى باشقا مۇناسىۋەتلىك ماتېرياللاردا بولسۇن، بۇ كىشىلەرنىڭ بىزگە سىلىشتۇرغاندا ھەر جەھەتتىن ئوچۇق ئىكەنلىكىنى ھىس قىلغىلى بولىدۇ. لېكىن كىنو بىلەن رېئاللىقنىڭ ھامان پەرقى بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزى ئېنىق بىلمىگەن، كۆرمىگەن ئىشلار ھەققىدە خالىغانچە پەرەز قىلىپ، ھەممىنى بىر تاياقتا ھەيدەشنىڭ ئۆزىنمۇ توغرا ئەمەس.

ئامېرىكا تېببىي ساھەسىدە ساختىلىق ئاقمايدۇ

(دوكتۇر مەمەت ئىمىن بىلەن سۆھبەت)

مەمەت ئىمىننىڭ تەرجىمھالى:

مەمەت ئەمىن تۇدىمەت 1966-يىلى قاغىلىقتا تۇغۇلغان. 1973-يىلدىن 1983-يىلىغىچە قاغىلىقتا ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئەلا نەتىجە بىلەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ تىببىي تەييارلىق سىنىپىغا ئوقۇشقا كىرگەن. 1985-يىلى ئىككى يىللىق تىببىي تەييارلىق سىنىپىنى پۈتتۈرۈپ، گۇاڭجۇدىكى جۇڭشەن تىببىي ئۇنىۋېرسىتىغا ئوقۇشقا بارغان. 1991-يىلى ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن شىنجاڭ تىببىي ئىنستىتۇتى قارمىغىدىكى 2-دوختۇرخانىغا تەخسىم قىلىنغان. 1996-يىلى 11-

ئايغىچە شۇ دوختۇرخانىدا تاشقى بولۇم دوختۇرى بولۇپ ئىشلىگەن. 1996-يىلى 12-ئايدىن 1991-يىلى 2-ئايغىچە گۇاڭجۇ شەھەرىدىكى گۇاڭدوڭ ئولكىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا تاشقى بولۇم دوختۇرى بولۇپ ئىشلىگەن.

مەمەت ئىمىن 1999 -يىلى 2-ئايدا ئامېرىكىغا كەلگەن بولۇپ، 1999-يىلى 3-ئايدىن دىن 2001-يىلى 8-ئايغىچە ئامېرىكىنىڭ نيۇ يورك شەھىرىدىكى كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدا يارەمچى تېببىي تەتقىقاتچى بولۇپ ئىشلىگەن ۋە ھۇجەيرە پەردە دىۋارىدىكى سۇ، كالىي، ناترىي، خلور قانىلى ئۈستىدىكى تەتقىقاتقا قاتناشقان. بۇ 2 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت جەريانىدا ئۇ قاتناشقان تەتقىقات نەتىجىسىدىن، ئالدى-كەينى بولۇپ ئامېرىكا ۋە ئەنگلىيەدىكى مۇناسىۋەتلىك كەسىپىي ژورنالالاردا 4 پارچە ئىلمىي ماقالەم ئېلان قىلغان؛ ئۇندىن باشقا 5 پارچە ئىلمىي ماقالىسى ئامېرىكىدا ئېچىلغان ھەر خىل خەلقارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىدا ئېلان قىلىندى.

2001-يىلى 9-ئايدىن 2004-يىلى 8-ئايغىچە كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئۆپكە كېسەللىكلەر تەتقىقات تەجرىبەخانىسىدا دوكتۇر ئاشتى بولۇپ ئىشلىگەن ۋە بۇ 3 يىل جەريانىدا ئۆپكە قىلدام قان تومۇر دىۋارى ئىچكى پەردە ھۇجەيرىسىنىڭ مېخانىكىلىق نەپەسلەندۈرۈش كەلتۈرۈپ چىقارغان زەخمىگە بولغان ئىنكاسى ۋە ئۆپكە قىلدام قان تومۇر دىۋارى ئىچكى پەردە ھۇجەيرىسى بىلەن ئاق قان ھۇجەيلىرىنىڭ مۇناسىۋىتى بويىچە مەخسۇس تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانغان. بۇ 3 يىل جەريانىدىكى تەتقىقات نەتىجىسى ئارقىلىق يېزىپ چىققان ماقالىلەردىن ئۇچ پارچىسى ئامېرىكا كۆكرەك بوشلۇقى كېسەللىكلەر جەمئىيىتى تەرىپىدىن نەشر قىلغان مۇناسىۋەتلىك ئىلمى ژورنالدا ئېلان قىلىنغان. ئۇندىن باشقا 9 پارچە ئىلمىي ماقالىسى ئامېرىكىدا ئېچىلغان ھەر خىل خەلقارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىدا ئېلان قىلىنغان.

2004-يىلى 9-ئايدا دوكتۇر ئاشتىلىقنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاخىرلاشتۇرغاندىن

كىيىن كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئۆيكە كېسەللىكلەر تەتقىقات تەجرىبەخانىسىدا داۋاملىق قېلىپ، ئەسلى ئىشلەۋاتقان تەتقىقاتنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا داۋاملاشتۇرۇۋاتىدۇ.

يۈسۈپئېلى ياسىن:

مەن سىزنى سۆھبەتكە تەكلىپ قىلىپ خەت يازغاندىن كېيىن، سىز كۆپچىلىك ئۈچۈن چىقىرىلغان سۈئاللاردىن بىر نەچچىسىگە جاۋاب بېرىپ بولۇپلا "مەن بىر تىببىي خادىم، شۇڭا ماڭا تىبابەتكە ئائىت سۈئاللار بولسىكەن" دېگەن ئارزۇيىڭىزنى دېدىڭىز. سىزنىڭ بۇ خىل كەسىپچانلىقىڭىز مېنى تەسىرلەندۈردى.

مەمەت ئىمىن:

مەن ئامېرىكىغا كېلىشتىن ئىلگىرى ئۈرۈمچىدە دوختۇرلۇق بىلەن شۇغۇللانغان بولۇپ، مەيلى شىنجاڭدا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ساغلاملىق ئەھۋالى بىلەن بولسۇن، مەيلى ئىچكىرى ئۆلكىلەردە تارقاق ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ساغلاملىق ئەھۋالى بولسۇن، مەيلى شىنجاڭنىڭ داۋالاش جەھەتتىكى ئەھۋالى بولسۇن ۋە ياكى ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ داۋالاش ئەھۋالى بولسۇن مەلۇم مەلۇماتقا ئىگە، شۇنداقلا ئامېرىكىغا كەلگەندىن كېيىن ئۆزۈمنىڭ خىزمەتتىكى ئالاھىدىلىكىمدىن پايدىلىنىپ، بۇ جەھەتتىكى ئۇچۇرلارغا ئىزچىل كۆڭۈل بۆلۈپ ۋە ئىزدىنىپ كەلدىم. ئىمكانىيىتىم يار بەرگەن ئەھۋال ئاستىدا ۋەتەندىكى خەلقىمگە پايدىسى بولۇپ قالار دېگەن مەقسەتتە، ئۇزۇن مۇددەتلىك ئىزدىنىش ۋە توپلىغان ماتېرىياللار ئارقىلىق ساغلاملىققا مۇناسىۋەتلىك بىر قىسىم ساۋاتلارنى يېزىپ ئىنتېرنېتتا ئېلان قىلدىم. سەۋىيەمنىڭ چەكلىك بولۇشى ۋە ۋەتەندىن ئايرىلغىنىمغا بىر نەچچە يىل بولغانلىقى سەۋەبىدىن، يازمىلىرىمدا بەزى خاتالىقلار يۈز بەرگەن ياكى بەزى ئۇيغۇرچە ئاتالغۇلار خاتا يېزىلىپ

قالغان بولۇشى مۇمكىن. ئوقۇرمەنلەرنىڭ پىكىر بېرىشىنى چىن كۆڭلۈمدىن قارشى ئالىمەن.

يۈسۈپئېلى ياسىن:

ئۆزىڭىزنىڭ نۆۋەتتىكى تەتقىقاتى ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە بېرىپ ئۆتەمسىز؟

مەمەت ئىمىن:

ھازىر مەشغۇل بولۇۋاتقان ئاساسلىق تەتقىقاتىم ئۆپكە قىلدام قان تومۇر دىۋارى ئىچكى پەردە ھۈجەيرىسىنىڭ نەپەس يولى ئارقىلىق كىرگەن ھەر خىل زەخمىگە ۋە زەخمە قىلغۇچى ئامىللارغا بولغان ئىنكاسى ۋە شۇنداقلا ئادەم بەدىنىدە قوغدىغۇچىلىق رول ئويناۋاتقان ئاساسلىق ھۈجەيرىلەرنىڭ بىرى بولغان ئاق قان ھۈجەيلىرىنىڭ قانداق قىلىپ قان تومۇر دىۋارىدىن ئوتۇپ، زەخمە بولغان ئورۇنغا يىتىپ بارىدىغانلىقى توغرىسىدا بولۇپ، يىقىن كەلگۈسىدە بەزى يېڭى نەتىجىلەرگە ئىگە بولۇشۇم مۇمكىن.

يۈسۈپئېلى ياسىن:

دۆلىتىمىزدە ئازراق ئاغرىپ دوختۇرخانىغا بارساقلا، ياتاققا ئېلىپ ئوكۇل ئۇرۇش ياكى ئاسما ئوكۇل ئېسىش ئادەتكە ئايلانغان، ئاڭلىساق چەتئەللەردە ئاسما، ئوكۇل دېگەنلەرنى ئالدىراپ ئىشلەتمەيدىكەن، ئىككى دۆلەتنىڭ داۋالاش ئادەتلىرىدىكى پەرق ھەققىدە سوزلەپ بەرسىڭىز.

مەمەت ئىمىن:

مەن بۇ يەردە ئاساسلىقى ئامېرىكىنىڭ تىببىي قۇرۇلمىسى ۋە داۋالاشتىكى

ئادەتلىرى ئۇستىدە توختۇلۇپ ئوتىمەن. سىز ئامبۇلاتورىيەلىك بۇ جەھەتتىكى ئەھۋالى بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن، ئىككى دوختۇرخانىلىق داۋالاش ئادەتلىرىدىكى پەرقلەرنى بىلىشىڭىز قېيىنغا چۈشمەيدۇ.

ئامبۇلاتورىيەلىك دوختۇرخانا، جىددى بولۇم ۋە ئامبولاتورىيەلەرنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە تۈرلىرى توۋەندىكىدەك بىر نەچچە خىل بولىدۇ.

1-خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى دوختۇرخانا (Private Hospital). ئامبۇلاتورىيەلىك دوختۇرخانىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى بولۇپمۇ يۇقۇرى سەۋىيەلىك ۋە ئالى دەرىجىلىك دوختۇرخانىلارنىڭ مۇتەلەق كۆپ قىسمى خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى دوختۇرخانىلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنىڭ مۇلازىمەتى ناھايىتى ياخشى، ھەق ئىلىش ئولچىمىمۇ يۇقۇرى.

2-ھۆكۈمەت ئىگىلىكىدىكى دوختۇرخانا (Public Hospital). بۇ خىلدىكى دوختۇرخانا گەرچە مۇتلەق كوپ سانىنى ئىگەللىمىسىمۇ، بىراق ئامبۇلاتورىيەنىڭ ھەممە شىتات، شەھەر ۋە بازارلىرىغا تارقالغان بولۇپ، ئاساسلىقى ئامبۇلاتورىيەنىڭ فىدىرال، شىتات ۋە شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ مەبلەغ سىلىشى بىلەن قۇرۇلغان. مۇلازىمەتى گەرچە خۇسۇسىي دوختۇرخانىدەك يۇقۇرى سۈپەتلىك بولمىسىمۇ، بىراق سەۋىيە جەھەتتە بەك ناچار ئەمەس، ھەق ئىلىش ئولچىمى سەل توۋەن.

3-دىنىي جەمىيەتلەر ياكى ساخاۋەتلىك ئورگانلارنىڭ دوختۇرخانىلىرى. بۇ دوختۇرخانىلار ئاساسەن دىنىي جەمىيەت ياكى ساخاۋەتلىك ئورگانلارنىڭ مەبلەغ سىلىشى بىلەن قۇرۇلغان بولۇپ، جەمىيەت ۋە شەخسلەر ئىئانە قىلغان پۇللارنى قوشۇمچە قىلىش ئارقىلىق ماڭىدۇ. سان جەھەتتە ئانچە كۆپ بولمىسىمۇ، بىراق كوپلىگەن شىتات، شەھەر ۋە بازارلارغا تارقالغان. مۇلازىمىتى ۋە تەخنىكىسى يامان ئەمەس، ھەق ئىلىشى تۇۋەن ياكى ئالاھىدە ئەھۋالدا بىمارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ

داۋالاش ھەققى دوختۇرخانا تەرىپىدىن كوچۇرۇم قىلىندۇ..

4- جىددى بولۇم (Emergency Room). جىددى بولۇملەر ئاساسەن يۇقارقى دوختۇرخانىلارغا تەۋە بولۇپ، خاراكتېرى تەۋە بولغان دوختۇرخانىلار بىلەن ئوخشاش.

5-ساناتورىيە (Nursing Home). بۇ ئاساسلىقى ھۆكۈمەتنىڭ مەبلىغى ۋە ياكى ئىئانە قىلىنغان پۇللار بىلەن قۇرۇلغان ۋە داۋالاش ئىلىپ بارىدىغان بولۇپ، ئاساسلىقى ئاستا خاراكتېرلىك كېسەلگە گىرىپتار بولغان ياشانغان بىمارلارنى ۋە ئىگە ساقسىز كەمبىغەل بىمارلارغا مۇلازىمەت قىلىدۇ. كوپ قىسمىنىڭ ھەق ئىلىش ئولچىمى توۋەن ياكى داۋالاش ھەققىنى پۈتۈنلەي ھۆكۈمەت كوتىرىدۇ.

6-ساغلاملىق مەركىزى (Rehabilitation Center). خۇسۇسى ئىگىلىكتىكى ۋە ھۆكۈمەت ئىغىلىكىدىكى ساغلاملىق مەركىزى تەڭلا مەۋجۇت بولۇپ، ھەق ئىلىش ئولچىمى دوختۇرخانىلارغا نىسبەتەن ئەرزان. ئادەتتە بىمارلار دوختۇرخانىلاردا بىر ئىككى ھەپتە يېتىپ، كېسەللىك ئەھۋالى مۇقىم بولغاندىن كېيىن، ئەگەر داۋاملىق بالىنستا يېتىپ داۋالىنىش زورۇر بولغاندا، بۇ خىلدىكى ساغلاملىق مەركەزلىرىگە يوتكىلىپ، ئەسلىگە كەلگىچە داۋالاش ئىلىپ بارىدۇ.

7- ئامبولاتۇرىيە (Outpatient Department; Medical Office; PC). ئامبىرىكىدا ئامبولاتۇرىيە بىر نەچچە خىل بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى شەخسىگە تەۋە. ئامبىرىكىدا دوختۇرلار مەيلى دوختۇرخانىدا خىزمەت قىلىدىغان دوختۇرلار بولسۇن، ياكى ئادەتتىكى دوختۇرلار بولسۇن، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمىنىڭ شەخسى ئابولاتۇرىيەسى بولىدۇ. مۇتلەق كوپ سانىدىكى كېسەللەر بالىنستا يېتىشتىن بۇرۇن، ئاساسەن شەخسى ئامبۇلاتىرىيەسىدە كېسەل كورۇنىدۇ.

ئامبىرىكىدا دوختۇر بولۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن 4 يىل ئۇنىۋېرسىتىنى ياخشى

نەتىجە بىلەن پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئاندىن تىببىي مەكتەپكە كىرىپ 4 يىل ئوقىدۇ. ئاندىن كېيىن 3 يىل 5 يىلغىچە بالىنىست دوختۇرى (residency) ئىشلەيدۇ. بۇ جەريانىدا 3 باسقۇچلۇق ئامبۇلاتۇرىيە دوختۇرلۇق كېنىشكە ئىمتاھانىدىن ئوتۇپ، رەسمىي كېنىشكە ئالغاندىن كېيىن ئاندىن رەسمىي دوختۇر بولۇپ دوختۇرخانادا ئىشلەيدۇ ياكى ئوزى دوختۇرخانا ياكى ئامبۇلاتۇرىيە ئاچىدۇ. شۇنداق بولغاندا ئىچكى بولۇمنىڭ ئادەتتىكى دوختۇرى (Family practice) بولۇش ئۈچۈن كەم دىگەندە 23 يىل (باشلانغۇچ مەكتەپتىن ھىساپلىغاندا)، تاشقى بولۇمنىڭ دوختۇرى (surgeon) بولۇش ئۈچۈن 24 ~ 25 يىل، مەلۇم كەسىپنىڭ كەسپى دوختۇرى (specialist ، 专科医生)بولۇش ئۈچۈن تەخمىنەن 27 يىل ۋاقىت كېتىدۇ.

ئامبۇلىكىدا دوختۇرخانا ئاساسەن ئايرىم بولۇپ، ئادەتتە دوختۇرلارنىڭ كىرىمى دورا بىلەن ئاساسەن مۇناسىۋەتسىز بولىدۇ. دوختۇرخانىلاردا گەرچە ئوزلىرىنىڭ دوختۇرخانىلىرى بولسىمۇ، بىراق ئاساسەن بالىنىستىكى بىمارلار ئۈچۈنلا مۇلازىمەت قىلىدۇ. دوختۇرخانىنىڭ كىرىمىدىمۇ دورىدىن كەلگەن كىرىم ئاساسىي ئورۇنى ئىگەللىمەيدۇ. دورىنىڭ كىرىمىنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى يەنىلا دورا شىركىتى بىلەن دوختۇرخانىلارغا مەنسۇپ بولىدۇ. مۇتلەق كوپ ساندىكى بىمارلار مەيلى قايسى خىلدىكى دوختۇرخانا ياكى ئامبولاتۇرىيەلەردە كىسەل كۆرۈنگەن بولسۇن، دورىلارنى ئاساسەن سىرىتتىكى دوختۇرخانىلاردىن ئالىدۇ. ئادەتتە دورىلار رېتسىپلىق دورا (prescription drug, prescription medication ، 处方药)ۋە رېتسىپسىز دورا (nonprescription drug ، 非处方药)دەپ ئىككى خىل بولىدۇ. ئادەتتىكى ئاغرىق پەسەيتىش، قىززىتما يانىدۇرۇش، ۋىتامىن، كالتسىي قاتارلىق ھەر خىل ساقلىقنىڭ ساقلاش دورىلىرى قاتارلىقلار رېتسىپسىز دورا قاتارىغا كىرىدىغان بولۇپ، بۇ دورىلارنى دوختۇرنىڭ رېتسىپسىز دوختۇرخانىلاردىن ھالىغانچە سىرتۋالغىلى بولىدۇ. ئۇنىدىن باشقا

دورىلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى رېتسىپلىق دورا بولۇپ، ئۇلارنى دوختۇرنىڭ رېتسىپى بولمسا ھەرگۈز ئالغىلى بولمايدۇ.

ئامېرىكىدا تەخمىنەن 294 مىليۇن نوپۇس بولۇپ، ھەر خىل سۇغۇرتا (health insurance) بار كىشىلەر پۈتۈن ئامېرىكا نوپۇسىنىڭ 85پىرسەنت تەشكىل قىلىدۇ؛ بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 60پىرسەنت ئامېرىكىلىق خىزمەت ئورۇنلىرى تەمىنلىگەن سۇغۇرتا (employment_based health insurance) دىن بەھرىمان بولىدۇ؛ تەخمىنەن 25پىرسەنت ئامېرىكىلىق بولسا ئامېرىكا فىدېرال ھۆكۈمەت ياكى شىتات ھوكەمەت تەرىپىدىن تەمىنلىگەن ئەرزان ياكى ھەقسىز سۇغۇرتا (Government_based insurance: Medicare and Medicaid) بىلەن بەھرىمان بولىدۇ. تەخمىنە 15پىرسەنت ئامېرىكىلىقنىڭ ھېچقانداق سۇغۇرتا (health insurance) سى يوق بولۇپ، ئۇز يىنىدىن پۇل ھەجلەپ كىسەل كورۇنىدۇ.

ئەمدى ئامېرىكىنىڭ داۋالاشتىكى ئادەتلىرىگە كەلسەك، ئامېرىكىدا مۇتلەق كوپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ ئاساسەن مۇقىم دوختۇرى بولىدۇ. بۇ دوختۇرلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى ئادەتتە كەسىپكە ئايرىلمىغان ئۇنىۋېرسال دوختۇر بولۇپ، ئائىلە دوختۇرى (Family Practice; Primary Care) دەپ ئاتىلىدۇ. كىشىلەر كىسەل بولۇپ تۇنجى قېتىم دوختۇرغا كورۇنمەكچى بولغاندا، ئۇزىنىڭ ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئۇزى تەۋە بولغان سۇغۇرتا شىركەتنىڭ قوللانمىسىدىن ياكى گىزىت، جورنال، تىلىفۇن نومۇرى دەپتىرى، ئىنتەرنەت قاتارلىق ۋاستىلاردىن مەلۇم دوختۇرنى تېپىپ، ئۇلار بىلەن مەلۇم ۋاقىتنى بېكىتىدۇ ۋە شۇ ۋاقىتتا دوختۇرغا كورۈنۈلى بارىدۇ. ئەگەر بۇ كىشى بۇ دوختۇرنىڭ تەخنىكىسىغا ۋە مۇلازىمىتىگە رازى بولسا، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ دوختۇرنى ئۇزىنىڭ ئائىلە دوختۇرى قىلىدۇ، ۋە ئاساسەن شۇ دوختۇرغىلا كىسەل كورىنىدۇ. ئەگەر ئائىلە دوختۇرىنىڭ تەخنىكىسى ۋە ياكى مۇلازىمىتىدىن رازى

بولمسا خالىغان ۋاقىتتا ئالامىشتۇرسا بولىدۇ. ئەگەر بىمار گىرىپتار بولغان كىسەل ئائىلە دوختۇرىنىڭ كەسىپ داھىرسىدىن ياكى سەۋىيەسىدىن ھالقىپ كەتسە، ياكى ساقايتىشقا تامامەن بولىدىغان كىسەلنى مەلۇم مەزگىل ئىچىدە ساقايتالمىسا، ۋە ياكى بىمار مەلۇم كەسىسپىنىڭ مۇتەخەسىسگە (specialist) كورۇنمەكچى بولسا، ئائىلە دوختۇرى بىمارنى شۇنداق كەسىپى دوختۇرلارغا تونۇشتۇرۇپ بىرىدۇ. كەسىپى دوختۇرلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى ئادەتتە ئاساسەن ئادەتتىكى ئائىلە دوختۇرلىرى كورۇپ، بىمارنىڭ كىسىلىنى مەلۇم داھىرگە يىغىنچاقلاپ، تونۇشتۇرغان كىسەللەرنى كورىدىغان بولۇپ، بۇاستە كىسەل قوبۇل قىلمايدۇ.

بىمارلار ئادەتتە دوختۇرغا كىسەل كورۇنگىلى بارغاندا، دوختۇر ياردەمچىسى ياكى سىستىرا تەرىپىدىن كىسەللىك ئەھۋالىنى ئەتراپلىق سوراپ، ئومۇمى يۇزلۇك بەدەن تەكشۈرۈش ئىلىپ بارغاندىن كىيىن، دوختۇر ھالقىلىق كىسەل تارىخى بىلەن بىر قۇر تونىشىدۇ ۋە ھالقىلىق تەكشۈرۈش ئىلىپ بارىدۇ. ئاندىن كىسەللىك ئەھۋالىغا ئاساسەن ئەڭ ئاددى ۋە ئەڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلدا داۋالاش ئىلىپ بارىدۇ. ئىنىق بولمىغان كىسەللەرنى كىسەل ئىنىق بولمىغىچە ئاساسەن دورا بەرمەيدۇ، ياكى كىسەللىك ئالامەتلىرىگە قاراپ بەزى داۋالاشلارنى ئىلىپ بارىدۇ. بىمارلارغا دورىلارنى قالايمىقان بەرمەيدۇ، بولۇپمۇ باكتىرىيەگە قارشى دورا (antibacterial ، 抗菌药)لارنى ئىشلىتىشتە ئالاھىدە ئېھتىيات قىلىدۇ. باكتىرىيە بىلەن يۇقۇملانغانلىغى ئىنىق بولمىغان بىمارلارغا ئاساسەن باكتىرىيەگە قارشى دورىلارنى ئىشلەتمەيدۇ. ھەتتا نۇرغۇنلىغان ئوپىراتسىيەلەرنىڭ بولۇپمۇ بۇلغانمىغان ياكى يۇقۇملۇنۇش ئېھتىمالى بولمىغان ئوپىراتسىيەلەرنىڭ ئالدى كەينىدىمۇ باكتىرىيەگە قارشى دورىلارنى ئىشلەتمەيدۇ. تاماق يىيەلمەسلىك، ياكى ئىچى سۇرۇش، ياندۇش قاتارلىق ئەھۋاللار ئىغىر بولمىغان بىمارلارغا، بولۇپمۇ ئامبولاتۇرىيەدە كىسەل

كۆرۈنگەن بىمارلارغا ئاسما ئوكۇل دىگەنلەرنى ئىشلەتمەيدۇ. كۆپىنچە ئەھۋاللاردا پەقەتلا بەزى ئىغىر كېسەللەرگە، ئوپېراتسىيە ۋە بىمارنى بىئارام قىلىدىغان بەزى تەكشۈرۈشلەر ئۈچۈن ناركۇز قىلىنغان بىمارلارغا ئاندىن ئاسما ئوكۇل ئىشلىتىدۇ. يىغىنچاقلاپ ئەيتقاندا يىمەكلىكە ۋە دورىلارنىڭ ئەغىز ئارقىلىق ئىستىمال قىلالايدىغان بىمارلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمىغا ئاسما ئوكۇل ئىشلەتمەيدۇ.

ھەرقانداق كېسەل كورۇنگىلى كەلگەن بىمارلارغا نىسبەتەن، بەزى يوشۇرۇن كېسەللەرنىڭ ئىتۇارغا ئىلىنمايدۇ، ۋاختىدا داۋالاش پۈرسىتىنى قولدىن بىرىپ قويۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، دوختۇرلار كۆپىنچە ئەھۋالدا ناھايىتى ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئەتىراپلىق تەكشۈرۈش ئىلىپ بارىدۇ. بىمارنىڭ تەكشۈرۈش نەتىجىسى ئېنىق بولغاندىن كېيىن، ئوزلىگىدىن ساقىيىپ كىتىدىغان بەزى كېسەللەرگە ياكى دورا ئىشلەتمىسمۇ بولىدىغان كېسەللەرگە ھەرگۈز دورا ئىشلەتمەيدۇ. زۇكام، ئادەتتىكى يوتەل، قىززىش، ياندۇرۇش، ئادەتتىكى ئىچى سۇرۇش قاتارلىق ئۇششاق كېسەللەرگە نىسبەتەن پەقەتلا كېسەل ئالامەتلىرىگە قارىتا بەزى داۋالاشلارنى ئىلىپ بارغاندىن باشقا، باكتېرىيەگە قارشى دورىلارنى ئاساسەن ئىشلىتىپ كەتمەيدۇ. دوختۇرلارنىڭ ئوزىگە بولغان ئىشەنچسى ناھايىتى يۇقۇرى بولغانچقا ئىختىمالغا ئاساسەن دورا ئىشلىتىدىغان ئەھۋال ناھايىتى توۋەن. دورا ئىشلىتىش زورۇر بولسا ئىشلىتىدۇ، دورا ئىشلىتىش زورۇر بولمىغان كېسەللەرگە نىسبەتەن بىمارنىڭ كوڭلىنى ھاتىرجەم قىلىپ يولغا سالىدۇ.

ئادەتتە بىمارلارنى بالىنىستقا ياتقۇزۇپ داۋالاشنىڭ كونكرىت ئولچىمى بولۇپ، كېسەللىك ئەھۋالى بالىنىستا يېتىپ داۋالاش ئولچەمگە يەتمىگەن بىمارلارنى دوختۇرخانا ياكى دوختۇرلارنىنىڭ ئىختىزادى كىرىمى ئۈچۈن بالىنىستقا ياتقۇزۇپ داۋالاش ئەھۋالى مەۋجۇت ئەمەس. شۇنداقلا بىمارلارنىڭ بالىنىستا يېتىش ۋاختى

ئادەتتە بىر ئىككى ھەپتىدىن ئاشمايدىغان بولۇپ، ئوپىراتسىيە قىلماقچى بولغان بىمارلار ئوپىراتسىيە ئالدىدىكى بارلىق تەكشۈرۈشلەرنىڭ ئامبولاتۇرىيەدە قىلىپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئوپىراتسىيە قىلىشتىن بىر كۈن بۇرۇن، يەكى شۇ كۈنى بالىنستقا كىرىدۇ. ئوپىراتسىيەدىن كېيىن نورمال ئەھۋالدا 3، 4 كۈندىلا بالىنستتىن چىقىدۇ. كوپ سانداكى بىمارلارنىڭ كېسىلى ئاساسەن شۇ مۇددەت ئىچىدە ساقىيىدۇ يەكى كەم دېگەندە ياخشى كونتۇرۇل قىلىنىدۇ. قىسمەن بىمارلار ئەگەر ئۇزۇنراق يېتىپ داۋالاش زورۇر بولغاندا، كېسەل ئەھۋالى مۇقىم بولغاندىن كېيىن ساغلاملىق مەركەزلىرىگە يوتكۈلۈپ، داۋاملىق داۋالاش ئېلىپ بارىدۇ. ئەگەر دوختۇرنىڭ تەخنىكا سەۋىيەسى، مەسۇلىيەتچانلىغى ۋە باشقا سەۋەپلەردىن بەزى كىلىشمەسلىك يۈز بېرىپ، بىمارنىڭ كېسىلى ئىغىرلىشىپ كېتىدىغا ۋە ياكى مېيىپ بولۇپ قالىدىغان ئەھۋال كورۇلسە، دوختۇرنىڭ ئىنىۋاتىگە ئىغىر تەسىر يېتىدۇ، ھەم شۇنداقلا بىمارغا نۇرغۇن ئىختىزادى تولەم تولەيدۇ.

ئامېرىكىدا نۇرغۇن دورا شىركەتلىرى ئۇزلىرىنىڭ مەسۇلاتلىرىنى بولۇپمۇ يېڭى دورىلىرىنى دوختۇرلارغا تونۇشتۇرۇش ئۈچۈن، دوختۇرلارنى بىر مەزگىل ھەقسىز دورىلار بىلەن تەمىنلەيدۇ، دوختۇرلار بۇ دورىلارنى بىمارلارغا ھەقسىز بېرىدۇ. ئىككى تەرەپ يەنە دوختۇر بىلەن بىمار بۇ دورىلارنىڭ ئۇنىمىگە قانائەت قىلغاندىن كېيىن، مۇھاپىق بىمارلارغا داۋاملىق ئىشلىتىدۇ.

بىمارلار كېسەل كورۇنگۈلى كەلگەن ھامان ئالدى بىلەن مۇلازىمەت ئۇستىلىدە ئىسىم فامىلىسى، تۇرۇشلۇق جاي، سۈغۇرتا كارتا نومۇرى دېگەنلەرنى تىزىملىتىدىغان، ۋە شۇ ئارىقىلىق ھىساۋات قىلىشىدىغان بولۇپ، دوختۇر بىلەن بىمار ئارىسىدا ئەزەلدىن پۈل توغۇرسىدا پاراڭ بولمايدۇ. دوختۇرلار ئەزەلدىن بىمارلارغا دورا تونۇشتۇرمايدۇ، ئەگەر مەلۇم دورا ئىشلىتىش زورۇر بولغاندا، بۇ

دورىنى ئىشلىتىسەن دەپ، رىتسىپ يىزىپ بىرىدۇ. بىمارنىڭ ئۇ دورىنى قايسى دوختۇرلاردىن ئىلىشى بىلەن كارى بولمايدۇ.

بىمارلارنىڭ كىسەل كۆرۈنگەن ھىساۋاتنى كۆپىنچە ئەھۋالدا دوختۇرلارنىڭ مۇلازىمەتچى خادىملىرى سۈغۇرتا شىركەتلىرى بىلەن بىۋاستە قىلىشىدۇ. بەزى ئەھۋالدا بىمار ئالدى بىلەن ئوزى تولەپ، كىيىن ئاتچوت قىلىدۇ. ھەر قىتىم كىسەل كۆرۈنگەندە ئوز يىنىدىن پەقەت 10~25 دوللار ئارىلىقىدا پۇل تولەيدۇ (بۇ ئادەتتىكى ئامېرىكىلىقنىڭ 1، 2 سائەتلىك ئىش ھەققىگە باراۋەر). سۈغۇرتا بولمىغان يەنى سۈغۇرتا شىركىتىگە قاتناشمىغان ياكى نەخ پۇلغا داۋالىنىدىغان بىمارلار بولسا، ئادەتتىكى ئەھۋالدا كىسەل كورۇنۈپ بولغاندىن كىيىن مۇلازىمەت ئۇستىلىدە ھىساۋات قىلىدۇ. ئەگەر ھىساۋات قىلماي كىتىپ قالسا، ئويىگە ھىساۋات قىلىش توغۇرسىدا خەت ئەۋەتىدۇ. ئەگەر مەلۇم مەزگىل ئىچىدە (ئادەتتە 6 ئاي ئەتراپىدا) بىمار ھىساۋات قىلمىسا، ئىككى خىل ئىھتىماللىق بولۇشى مۇمكىن. بىرىنجى خىل ئەھۋالدا بۇ ھىساۋاتنى قەرىز يىغىش شىركەتلىرىگە ئوتكۇزەپ بىرىشى مۇمكىن. بۇ شىركەتلەر يەنى بىر مەزگىل ئۇ قەرىزلەرنى تولەش توغۇرسىدا داۋاملىق خەت يىزىشى مۇمكىن. پۇلنى پەقەت ئالامغانىدا كىشىلەرنىڭ مەخسۇس ئىناۋەت ئەھۋالىنى خاتىرلەيدىغان شىركەتلەرگە دوكىلات قىلىشى مۇمكىن. ئەگەر ئۇنداق بولغانىدا بۇ كىشىنىڭ كەلگۈسى جەمىيەتتىكى ئىشەنچىسىگە تەسىر يىتىدۇ. ئىككىنجى خىل ئەھۋالدا ئۇ قەرىزلەرنى قايتا قوغلۇشۇپ يۈرمەي، ھۆكۈمەتكە دوكىلات قىلىپ، ھۆكۈمەت غەزىنىسىدىن ئىلىۋىلىشى مۇمكىن.

نورمال ئەھۋالدا بىمارلارنىڭ داۋالاشقا كەتكەن خىراجەتنى تولىمەسلىكى

ئالاهىده جىنايەت ھىساپلانمايدۇ. شۇڭا مەيلى دوختۇرخانا بولسۇن، مەيلى شەخسى دوختۇرلار بولسۇن ۋە ياكى قەرىس يىغىش شىركەتلىرى بولسۇن، ئەزەلدىن بىمارنى بىۋاستە ئىزدەپ كەلمەيدۇ، ھەم سوتقىمۇ ئەرىز قىلامايدۇ. ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ ھەر يىلى داۋالىنىپ پۇل تولىمگەن بىمارلارنىڭ قەرىزى ئۇچۇن دوختۇرخانىلارغا ياكى شەخسى دوختۇرلارغا تولەيدىغان پۇلى 10 مىليارت دوللار دىن ئاشىدۇ.

ئاخىردا قوشۇمچە قىلىدىغىنىم ئامېرىكىنىڭ داۋالاش سىستىمىسىدا ۋە ئادەتلىرىدە گەرچە نۇرغۇن ئارتۇقچىلۇقلار بولسىمۇ، بىراق بەزى تەرەققى قىلغان دۆلەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا يەنىلا نۇرغۇن يېتەرسىزلىكلىرى بار. ئالدى بىلەن داۋالاش ھەققى پۈتۈن دۇنيا بويىچە ئەڭ قىممەت. كۆپىنچە كىسەلنىڭ بالىنىستتا يېتىپ داۋالىنىش ھەققى ئوتۇرا ھىساپ بىلەن كۇنىگە 3000 دوللار ئەتراپىدا. ئوتۇرا دەرىجىلىك بىر ئوپېراتسىيەنىڭ ئوپېراتسىيە ھەققى تەخمىنەن 5000 دوللار ئەتراپىدا بولۇپ، ئوپېراتسىيەخانىغا كىرىپ چىقىشى ئۇچۇن تەخمىنەن 10 ~15 مىڭ دوللار كېتىدۇ. ئۇندىن قالسا سۇغۇرتا پۈتۈن خەلقنى ئوز ئىچىگە ئالمايدۇ. تەخمىنەن ئامېرىكا ئاھالىسىنىڭ15پىرسەنتىنىڭ ياكى 45 مىليۇنغا يەتمەيدىغان ئادەمنىڭ سۇغۇرتىسى يوق. ئارتۇقچە تەكشۇرۇش كوپ. سۇغۇرتا يوق كىشىلەرگە نىسبەتەن ئادەتتىكى كىسەللەرنى كورۇنۇش ھەقىقەتەن ئاسان ئەمەس. ئەلۋەتتە ئەگەر ھەرقانداق كىشى، مەيلى ئۇ ئامېرىكىلىق بولسۇن ۋە ياكى چەتەللىك بولسۇن، ئامېرىكىدا قانۇنلۇق تۇرىۋاتقانلار بولسۇن ۋە ياكى قانۇنسىز تۇرىۋاتقانلار بولسۇن، بىرەر جىددى كىسەللىك بىلەن جىددى بولۇمگە بارسا، دوختۇرخانا ئەزەلدىن بىمارنى رەت قىلمايدۇ. مەيلى سۇغۇرتا بولسۇن ياكى بولمىسۇن، پۇلى بولسۇن ياكى بولمىسۇن، ئوخشاش داۋالاش ئىلىپ بارىدۇ.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

نــوۋەتتە دۆلىتىمىزنىــڭ داۋالاش ئىــسلاھاتىدا ئــاز بولمىغــان مەســىلىلەر ســاقلىنىۋاتىدۇ. داۋالــىنىش قــىيىن بولــۇش، باھاســى قىممــەت بولــۇش قاتــارلىق مەسىلىلەر جۇڭگو پۇقرالىرىنىڭ ئالــدىغا قويۇلغــان ئەڭ قــىيىن ، ئەڭ چــوڭ مەســىلە بولۇپ قالدى. سۈغۇرتا شــىركەتلىرى ئىشەنچىــسىز، داۋالاش ھەققىنــى ئېلىــشنىڭ ئۆزىمــۇ ئىنتــايىن قــىيىن. ئۇنىــڭ ئۈســتىگە ســىز ســۈغۇرتىغا قاتنىــشىپ، مەلــۇم مەزگىلدىن كېيىن جىگەر كېسىلى بىلەن داۋالانسىڭىز، دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىن بەزى خراجەتلەرنى سۈغۇرتا شىركىتى ئاتچوت قىلىدۇ، لېكىن شۇنىڭدىن كېيىن سىز بىر ئومۇر جىگەر كەسىلى بىلەن داۋالىنىــپ ئــاتچوت قىلالمايــسىز. مانــا مۇشۇنداق مۇرەككەپ مەسىلىلەرنى ئامېرىكــا ســەھىيە سىستېمــسى قانــداق ھەل قىلىدۇ. يەنى ئادەتتىكى ئامېرىكا پۇقرالىرى داۋالاش خراجىتىنى قانداق قىلىدۇ؟ نامراتلار قانداق قىلىدۇ؟

مەمەت ئىمىن:

مەن ئالــدى بــىلەن ئامېرىكىنىــڭ ســاقلىقنى ساقلاشــقا ســالىدىغان مەبــلەغ ۋە ساغلاملىق سۈغۇرتا ئەھۋالىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئوتمەكچىمەن.

ئامېرىكىنىــڭ ســاقلىقنى ساقلاشــقا ســالىدىغان مەبلىغــى دۇنيــا بــويىچە ئەڭ يۇقــۇرى بولــۇپ، ھەر يىلــى ســاقلىقنى ساقلاشــقا ســالىدىغان مەبلىغــى تەخمىــنەن ئامېرىكىنىــــڭ دۆلەت ئىــــشلەپ چىقــــرىش ئومــــۇمى قىممىتــــى (GDP) نىــــڭ 14~15پىرسەنتىنى ئىگەللەيــدۇ. جەمىيەت پــاراۋانلىقى ئەڭ ياخــشى دەپ قارالغــان دۆلەتلەردىــن كانادانىــڭ 9.4پىرسەنت، ياپونىيەنىــڭ 7.8پىرسەنت، ئەنگلىيەنىــڭ

7.6پىرسەنت ئەتىراپىدا.

ئامېرىكىنىڭ ساغلاملىق سۇغۇرتا شىركەتلىرى ھۆكۈمەت ئىگىلىگىدىكى سۇغۇرتا شىركىتى ۋە خۇسۇسى ئىگىلىكتىكى سۇغۇرتا شىركىتى دەپ ئىككى خىل بولىدۇ.

ھۆكۈمەت ئىگىلىگىدىكى سۇغۇرتا شىركىتى (publicly funded health insurance) گە فېدېرال ۋە شىتاتلىق ھۆكۈمەت مەبلەغ سالغان بولۇپ، Medicaid بىلەن Medicare دىن ئىبارەت ئىككى چوڭ پىلاننى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئىككى خىل پىلان ئىچىدە Medicare فېدرال ھۆكۈمەت مەبلەغ سالغان بولۇپ، ئاساسلىقى 65 ياشتىن يۇقۇرى ياشانغانلار بىلەن ئاجىز مىيىپلارغا ھەقسىز بېرىلىدۇ. Medicaid بولسا ئاساسلىقى شىتاتلىق ھۆكۈمەت مەبلەغ سالغان ساغلاملىق سۇغۇرتا پىلانى بولۇپ، ئاساسلىقى ئائىلە كىرىمى مەلۇم چەكتىن تۆۋەن بولغان كەمبەغەللەرگە ھەقسىز بېرىلىدۇ. يۇقارقى ئىككى پىلاندىن باشقا، يەنىدا شىتاتلىق باللار ساقلىقنى ساقلاش سۇغۇرتا پروگراممىسى (State Children's Health Insurance Program or SCHIP) يولغا قويۇلغان بولۇپ، بۇ ئاساسلىقى ئائىلە كىرىمى شىتاتنىڭ ھەقسىز سۇغۇرتا پىلانى بولغان Medicaid ئېلىش ئولچىمىدىن سەل يۇقۇرى، بىراق يەنىلا كەمبەغەل، خۇسۇسى سۇغۇرتا سېتىۋېلىشقا قۇدرىتى يەتمەيدىغان ئائىلىدىكى باللارغا ھەقسىز ياكى ناھايىتى تۆۋەن باھادا بېرىلىدۇ.

خۇسۇسى ئىگىلىكتىكى سۇغۇرتا شىركەتلىرى ئاساسلىقى ئىختىزادى كىرىم كەلتۈرۈشنى مەخسەت قىلغان سۇغۇرتا شىركەتلىرى بولۇپ، بۇ شىركەتلەرنىڭ سۇغۇرتا ھەققى يۇقىرى، كىشىلەر بۇ شىركەتنىڭ ساقلىقنى ساقلاش سۇغۇرتا پىلانىغا ئوزلىرى بېۋاستە ياكى ئىش ئورنى ئارقىلىق پۇل خەجلەپ قاتنىشىدۇ. ئامېرىكىدا مۇتلەق كوپ ساندىكى شىركەتلەر، مەيلى ئۇ ھۆكۈمەت ئىگىلىگىدىكى مەمۇرى

ئورگان ياكى كارخانا بولسۇن ۋە ياكى خۇسۇسى كارخانا بولسۇن، ئوز ئىشچى-خىزمەتچىلىرىگە بىر تۇتاش سۇغۇرتا ئىلىپ بېرىدىغان بولۇپ، بۇ سۇغۇرتا خىزمەتچىدىن باشقا شۇ خىزمەتچىنىڭ ئائىلىسىدىكى كىشىلەرنىڭ هەممىسىنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. كوپ ساندىكى شىركەتلەر ئوزلىرىنىڭ ئىشچى -خىزمەتچىلىرىگە ستۇالغان سۇغۇرتىنىڭ هەممە خراجىتىنى پۈتۈنلەي ئوزلىرى چىقىرىدۇ. قىسمەن شىركەتلەر بولسا سۇغۇرتا ستۇىلىشقا كەتكەن خراجەتنىڭ 80~90پىرسەنتىنى شىركەت، قالغان 10~20پىرسەنتىنى ئىشچى- خىزمەتچى چىقىرىدۇ. ئەلۋەتتە ناهايتى ئاز ساندىكى كىچىك شىركەتلەر ئوز ئىشچى- خىزمەتچىلىرىگە سۇغۇرتا ئىلىپ بەرمەيدۇ. بۇنداق شىركەتلەردە ئىشلەيدىغانلارنىڭ كوپىنچىسى خىزمەت تىپىش قىيىن بولغان ياكى ئامبرىكىدا ئىشلەش هوقۇقى بولمىغان قانۇنسىز كىشىلەر بولۇپ، شىركەتلەر ئۇلارنىڭ شۇ ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىپ، بىرىشقا تىگىشلىك بولغان پاراۋانلىقىنى قىسۋالىدۇ.

خىزمەت ئورنى ئارقىلىق بىر تۇتاش ئالغان سۇغۇرتىلار ئۇچۇن ئالاهىدە ساغلاملىق تەكشۇرۇش كەتمەيدۇ. كوپلىگەن ئىشچى- خىزمەتچىلەر بىر تۇتاش ئالغانلىغى ئۇچۇن، باهاسىمۇ سەل ئەرزان. بىراق كىشىلەر ئوزلىرى شەخسى ستۇالماقچى بولسا، سۇغۇرتا ستۇىلىشقا تولەيدىغان پۇلى، كىشىلەرنىڭ يىشغا ۋە سالامەتلىك ئەهۋالىغا ئاساسەن ئوخشاش بولمايدۇ. بىر ساغلام ئائىلىنىڭ يەنى 3 ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئادەمنىڭ بىر يىللىق سۇغۇرتا هەققى تەخمىنەن 10 مىڭ دوللاردىن 15 مىڭ دوللار ئارىلىقىدا بولىدۇ. 25 ياشلىق ساغلام كىشىنىڭ بىر يىللىق سۇغۇرتا هەققى 2500 دوللاردىن 3000 دوللار ئارىلىقىدا بولىدۇ. 55 ياشلىق ساغلام كىشىنىڭ بىر يىللىق سۇغۇرتا هەققى تەخمىنەن 5000 دوللاردىن 6000 دولار ئارىلىقىدا بولىدۇ.

ئامبۇلاتوريەدە كېسەل كورسەتكەن بىمارلارنىڭ كېسەل كورسەتكەن ھېساۋاتىنى، كۆپىنچە ئەھۋالدا دوختۇرلارنىڭ مۇناسىۋەتلىك مۇلازىمەتچى خادىملىرى سۇغۇرتا شىركەتلىرى بىلەن بىۋاستە قىلىشىدۇ. بەزى ئەھۋالدا بىمار ئالدى بىلەن ئوز يىنىدىن تولەپ، كېيىن ئاتچوت قىلىدۇ. ھەر قېتىم كېسەل كورۇنگەندە ئوز يىنىدىن پەقەت 10~25 دوللار ئارىلىقىدا پۇل تولەيدۇ (بۇ ئادەتتىكى ئامبۇرىكىلىقنىڭ 1، 2 سائەتلىك ئىش ھەققىگە باراۋەر). بىراق ئادەتتە ئىشلەتكەن دورىلارنىڭ 5~30پىرسەنتىنى بىمار ئوزى تولەيدۇ. ئامبۇرىكىدا دورىلار ئادەتتە ئالاھىدە قىممەت بولۇپ، بەزى ئاستا خاراكتېرلىك كېسەللەرگە گىرىپتار بولغان ۋە ئۇزۇن مۇددەت دورا ئىشلەتمىسە بولمايدىغان بىمارلارغا نىسبەتەن بۇ پۇللار ئاز ھېساپلانمايدۇ.

بالىنىستتا يېتىپ داۋالانغان بىمارلارنىڭ كېسەل داۋالاتقان خراجىتىنى، كوپىنچە ئەھۋالدا دوختۇرخانا سۇغۇرتا شىركەتلىرىدىن بىۋاستە ئالىدۇ، قىسمەن ئەھۋالدا بىمار كېسەل داۋالىتىپ ئويگە قايىتقاندىن كېيىن، دوختۇرخانا بىمارنىڭ ئويىگە ھېساۋات قەغىزى ئەۋەتىپ بېرىدۇ، ئاندىن كېيىن بىمار ئوزىنىڭ سۇغۇرتا شىركىتى بىلەن ئالاقىلىشىدۇ ۋە سۇغۇرتا شىركىتى دوختۇرخانىغا بىمارنىڭ داۋالاش ھەققىنى تولەپ بېرىدۇ. سۇغۇرتا شىركىتى بىمارنىڭ داۋالىنىش ھەققىنىڭ قانچە پىرسەنتىنى تولىشى، بىمارنىڭ قاتناشقان سۇغۇرتا پىلانىغا قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ. كوپىنچە ئەھۋالدا بالىنىستتا يېتىپ داۋالانغان داۋالىنىش ھەققىنى سۇغۇرتا شىركىتى 100پىرسەنت تولۇق تولەپ بېرىدۇ. قىسمەن ئەھۋالدا 10~20پىرسەنتىنى بىمار ئوزى تولەيدۇ.

ئۇزلۇكسىز ئۇزۇلدۇرمەي سۇغۇرتا ئىلىۋاتقان بىر كىشىگە نىسبەتەن، سۇغۇرتا ھەققىنىڭ ئوسۇشى پەقەتلا مال باھاسىنىڭ ئوسۇشى ۋە پۇل پاخاللىقى قاتارلىق

ئامىللار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئادەتتە بىمارنىڭ كىسەل بولۇپ بالىنستتا يىتىشى ۋە سۇغۇرتا شىركىتىدىن تولەم ئىلىشى بىلەن ئوزگەرمەيدۇ.

ئامېرىكىدا ئالدى بىلەن يالغان سۇغۇرتا شىركەتلىرى مەۋجۇت ئەمەس، ئۇنىڭدىن قالسا سۇغۇرتا شىركەتلىرىدىن پۇل ئالالمايدىغان مەسىلە مەۋجۇت ئەمەس، ئەگەر مەۋجۇت دىگەندە كوپىنچىسى سۇغۇرتا شىركىتى بىلەن دوختۇرخانا ئارىسىدىكى ئىش. ئەگەر بىمار بالىنستتا يىتىپ داۋالىنىپ، سۇغۇرتا شىركىتىدىن پۇل ئالالمىسا، بىمار ھەرگىزمۇ ئۇ پۇلنى ئوز يىنىدىن تولىمەيدۇ. ياكى قانۇنى ئورگانلار بۇ ئىشقا ئارلىشىپ، سۇغۇرتا شىركەتلىرىنى ئۇ پۇلنى تولەشكە مەجبۇرى قىلىدۇ. ئامېرىكا قانۇن تۇزۇم ناھايىتى مۇكەممەل بىر دۆلەت بولغانلىغى ئۈچۈن، قانۇن- تۇزۇم ئىجرا قىلىنمايدىغان ئەھۋال ئاساسەن يوق دىيەرلىك.

ئامېرىكىدا ئەيدىز كىسلى، دىئابىت كىسلى، يۇرەك قان تومۇر كىسلى قاتارلىق بىر ئومۇر داۋالىنىشقا ئىھتىياجلىق كىسەللەرگە گىرىپتار بولغان بىمارلار خىلى كوپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ داۋالىنىش ھەققىنى بىر ئومۇر سۇغۇرتا شىركەتلىرى تولەيدۇ. شۇڭا ئامېرىكىدا بىر ئادەم جىگەر كىسلىگە گىرىپتار بولۇپ داۋالىنىپ، دوختۇرخانىدىن چىققانىدىن كېيىن بەزى خراجەتلەرنى شىركەت ئاتچوت قىلىدىغان، لېكىن شۇنىڭدىن كەيىن بۇ بىمار بىر ئومۇر جىگەر كېسلى بىلەن داۋالىنىپ ئاتچوت قىلالمايدىغان ئەھۋال تىخمۇ مەۋجۇت ئەمەس.

ئەمدى، ئامېرىكا پۇقرالرى داۋالاش خراجىتىنى قانداق قىلىدۇ؟ نامراتلار قانداق قىلىدۇ؟" دىگەن مەسىلىگە كەلسەك، ئامېرىكىدا تەخمىنەن 294 مىليۇن نوپۇس بولۇپ، ھەر خىل سۇغۇرتا (health insurance) سېتىۋالغان كىشىلەر پۈتۈن ئامېرىكا نوپۇسىنىڭ 85پىرسەنت تەشكىل قىلىدۇ؛ بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 60پىرسەنت ئامېرىكىلىق خىزمەت ئورۇنلىرى تەمىنلىگەن سۇغۇرتا (employment-based health

insurance) دىن بەھرىمان بولىدۇ؛ تەخمىنەن 25پىرسەنت ئامېرىكىلىق يەنى 65 ياشتىن يۇقۇرى ياشانغانلار، ئاجىز- مىيىپلار ۋە نامراتلار ئامېرىكا فېدېرال ھۆكۈمىتى ياكى شتاتلىق ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تەمىنلىگەن ئەرزان ياكى ھەقسىز سۇغۇرتا (Government-based insurance: Medicare and Medicaid) دىن بەھرىمان بولىدۇ. تەخمىنەن 15پىرسەنت يەنى تەخمىنەن 45 مىليۇن ئامېرىكىلىق ئوز يىنىدىن پۇل چىقىرىپ سۇغۇرتا ستىۋالىدۇ ياكى ھىچقانداق سۇغۇرتا (health insurance) سى بولمىغانلىغى ئۈچۈن، ئوز يىنىدىن پۇل خەجلەپ كىسەل كورۈنىدۇ. بۇ 45 مىليۇن ئامېرىكىلىقنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمىنى يەككە تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار (self-employed individuals) بىلەن مۇقىم خىزمىتى يوقلار ئىگەللەيدۇ.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئۇنداقتا، ئامېرىكىغا قانۇنلۇق كۆچمەن بولغانلار يەنى "يېشىل كارتا" ئالغانلار، لېكىن رەسمىي پۇقرا بولمىغانلار قانداق قىلىدۇ؟

مەمەت ئىمىن:

ئامېرىكىغا قانۇنلۇق كۆچمەن بولغانلار، يەنى "يېشىل كارتا" ئالغانلارنىڭ ئامېرىكا پۇقرالىرى بىلەن بولغان ئاساسلىق پەرقى- سايلاش ۋە سايلىنىش ھوقۇقىنىڭ بولماسلىقىدا. ئۇنىڭ باشقا كوپ ساندىكى ھوقۇق، ئىمتىياز ۋە جەمىيەت پاراۋانلىقىدا ئاساسەن باراۋەر. شۇڭا ئامېرىكىدا "يېشىل كارتا" ئالغانلار ئامېرىكا پۇقرالىرى بىلەن ئوخشاش سۇغۇرتىلاردىن بەھرىمان بولىدۇ.

يۈسۈپئېلى ياسىن:

بىلىشىمچە، ئامېرىكىدا ئاز بولمىغان قانۇنسىز كۆچمەن بار. ئۇنداقتا ئۇلار ئاغرىپ قېلىپ داۋالانماقچى بولسا، داۋالاش خراجىتىنى قانداق قىلىدۇ؟

مەمەت ئىمىن:

ئامېرىكىدا تەخمىنەن 12 مىليۇن قانۇنسىز كۆچمەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ كىسەل كورسىتىش ئەھۋالىدا پەرقلەر كوپ ھەم سەل مۇرەككەپ. قىسمەن ئەھۋاللاردا قانۇنسىز كۆچمەنلەرگە ئىشلەۋاتقان ئورنى سۇغۇرتا ئىلىپ بىرىدۇ، بەزى قانۇنسىز كۆچمەنلەر بولسا ئوزلىرى سۇغۇرتا ئالىدۇ، بىراق مۇتلەق كوپ ساندىكى قانۇنسىز كۆچمەنلەر ياش بولغاچقا، ھەم شەخسى پۇل خەجلەپ سۇغۇرتا ئىلىشتا مەلۇم قىينىچىلىقلار بولغاچقا، سۇغۇرتا ئالمايدۇ. ئۇلار ئەگەر كىسەل كورۇنۇشكە توغرا كىلىپ، ئامبۇلاتورىيىدە كىسەل كورسەتكەندە پۈتۈنلەي ئوز يىنىدىن پۇل خەجلەپ كىسەل كورىنىدۇ. دوختۇرلارمۇ كۆپىنچە ئەھۋالدا توۋەنلىتىپ ھەق ئالىدۇ.

قانۇنسىز كۆچمەنلەر ئادەتتە ئۇششاق كىسەللەرگە گىرىپتار بولسا، ئامال بار دوختۇرغا كورۇنمەيدۇ. ئەگەر كىسلى ئىغىرلىشىپ قالغاندا ۋە ياكى ئىغىر كىسەلگە گىرىپتار بولغاندا، دوختۇرخانىلارنىڭ جىددى قۇتقۇزۇش بولۇمىگە بارىدۇ، بۇ خىل ئەھۋالدا دوختۇرخانىلار ئۇلارنى رەت قىلمايدۇ. مەيلى پۇلى بولسۇن ياكى پۇلى بولمىسۇن، ئالدى بىلەن دەرھال داۋالاش ئىلىپ بارىدۇ. داۋالاش ھەققىنى دوختۇرخانا كىسەلنى داۋالاپ ساقايتقاندىن كىيىن ئالىدۇ. ئەگەر داۋالاش ھەققىنى بىماردىن ئالالمىسا، دوختۇرخانىلار بىمارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ داۋالاش ھەققىنى كەچۈرۈم قىلىۋىتىدۇ ياكى ھۆكۈمەتتىن ئالىدۇ.

قانۇنسىز تۇرىۋاتقان ئاياللار ئىغىر ئاياق بولۇپ قالغاندا، بالا تۇغۇشنىڭ ئالدى كەينى بىرەر يىل ھۆكۈمەت تەمىنلىگەن ھەقسىز سۇغۇرتىلارغا ئىرىشەيلەيدۇ. ئۇلارنىڭ تۇغۇلغان بالىلىرى ئامېرىكىلىق بولۇپ تۇغۇلغانلىغى ئۈچۈن، تۇغۇلۇپلا ھۆكۈمەت تەمىنلىگەن ھەقسىز سۇغۇرتىغا ئىرىشەلەيدۇ.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئامېرىكىغا سايامەتكە بارغان چەتئەللىكلەرچۇ؟

مەمەت ئىمىن:

ئامېرىكىغا كەلگەن ۋاقىتلىق سايامەتچىلەرنىڭ كوپىنچىسى ياش ھەم ئامېرىكىدا تۇرۇشلۇق ۋاختى قىسقا بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئامېرىكىدا كىسەل بولۇپ ئالاھىدە داۋالاش ئىلىپ بىرىش ئېھتىماللىقى كوپ ئەمەس. ئادەتتە سالامەتلىگى ياخشى بولمىغان كىشىلەرنىڭ ئامېرىكىغا سايامەتكە كىلىشى ناتايىن. بىراق بەزى ئەھۋالدا بەزى دۆلەتلەردىكى كىشىلەر ئامېرىكىغا كىلىپ داۋالىنىشى ياكى ئامېرىكىغا كەلگەندىن كېيىن جىددى كىسەلگە گىرىپتار بولۇشى ياكى ئەسلى بار بولغان بەزى كىسەللىرى ئۇشتۇمتۇت ئىغىرلىشىپ قىلىشى ۋە ئامېرىكىدا داۋالاش ئىلىپ بىرىشى مۇمكىن.

ئامېرىكىغا ساھەتكە كەلگەن چەتەللىكلەرنىڭ ئامېرىكىدا داۋالىنىش ئەھۋالى، ئەسلى تەۋە بولغان دۆلىتىگە قاراپ ئوخشىمايدۇ. غەربىي ياۋروپا، ياپۇن قاتارلىق تەرەققى قىلغان دۆلەتلەردىن كەلگەن چەتەللىكلەرنىڭ ئەسلى دۆلىتىدە بار بولغان ساغلاملىق سۇغۇرتىسى ئامېرىكىدا ئوخشاشلا ئىشلەيدىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئامېرىكىدا داۋالانغان داۋالىنىش ھەققىنى ئەسلى دۆلىتىدىكى سۇغۇرتا شىركەتلىرى

تولەيدۇ.

بىراق تەرەققى قىلىۋاتقان ئۇچىنجى دۇنيا ئەللىرىدىن كەلگەن چەتەللىكلەرگە نىسبەتەن، ئامېرىكىنىڭ داۋالاش ھەققى ناھايىتى قىممەت بولۇپ، ئەسلى دۆلىتىدە ساغلاملىق سۇغۇرتىسى بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇ سۇغۇرتا شىركەتلىرى بۇ قىممەت داۋالىنىش ھەققىنى تولەپ بېرىشى قىيىن، بىمارنىڭ ئوزى تۆلىيەلىشى تىخىمۇ قىيىن. بۇنداق ئەھۋالدا ئالدى بىلەن چەتەللىكلەرنى ئامېرىكىغا كىلىپ تۇققان يوقلاشقا تەكلىپ قىلغۇچى ئادەتتە ئامېرىكىغا كەلگۈچىنىڭ خراجىتىنى ئوز ئۈستىگە ئىلىشقا كاپالەت قىلىدىغان بولغاچقا، ئۇلار ئامېرىكىغا كەلگەندىن كىيىن گىرىپتار بولغان ئۇششاق كىسەللەرنىڭ خراجىتىنى ئاساسەن، ئۇ چەتەللىكلەرنى كاپالەتكە ئىلىپ تەكلىپ قىلغۇچىلار تولەيدۇ.

ئەگەر چەتەللىكلەر ئۇشتۇمتوت ئىغىر كىسەلگە گىرىپتار بولۇپ ياكى بۇرۇنقى بار بولغان كىسىلى ئۇشتۇمتوت قوزغۇلۇپ بالىنستا يېتىپ قالسا، دوختۇرخانا ئوخشاشلا داۋالاش ئىلىپ بارىدۇ. بىمار داۋالىنىپ ساقايغاندىن كىيىن ئەگەر ھەم قىممەت داۋالاش خراجىتىن چىقىرىشقا قۇدرەتى يەتمىسە، دوختۇرخانىلار ئۇلارنىڭ خراجىتىنى ھۆكۈمەتتىن ئىلىۋالىدۇ.

ئامېرىكىدا قانۇنسىز كۆچمەنلەر بىلەن ئامېرىكىغا ۋاقىتلىق ساياھەت ۋە تۇققان يوقلاشقا كەلگەن چەتەللىكلەر دوختۇرخانىدا داۋالىنىپ داۋالىنىش ھەققىنى تۆلىيەلمەيدىغانلار ياكى تولىمەيدىغانلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان بولۇپ، ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ ھەر يىلى ئۇلار ئۈچۈن دوختۇرخانىلارغا ياكى شەخسى دوختۇرلارغا تولەيدىغان پۇلى تەخمىنەن 10 مىليارت دوللاردىن ئاشىدۇ.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئامېرىكىغا ئوقۇشقا بارغان چەتئەللىكلەر داۋالاش خراجىتىنى قانداق ھەل قىلىدۇ؟

مەمەت ئىمىن:

ئامېرىكىغا ئوقۇشقا بارغان چەتەللىك ئوقۇغۇچىلار مەخسۇس ئوقۇغۇچىلار ئۇچۇن مۇلازىمەت قىلىدىغان بىر تۈتاش ساغلاملىق سۇغۇرتىسىدىن بەھرىمان بولىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى ياش ۋە ساغلام بولغاچقا، ئۇلارنىڭ كىسەل كورۇنۇش پۇرسىتى ئاز، شۇڭا ئۇلارغا بىرىلىدىغان ساغلاملىق سۇغۇرتىلىرىمۇ نىسبەتەن ئەرزان.

ئەسكەرتىپ ئوتۇشكە تىگىشلىكى، قاتناش ۋەقەسى، ئىش، خىزمەت ئۇستىدىكى تاسادىپى ۋەقەلەر تۇپەيلىدىن ئۇشتۇمتۇت زەخمىگە ئۇچۇرغانلارنىڭ داۋالىنىش خراجىتى ئادەتتىكى ساغلاملىق سۇغۇرتىسىنىڭ سىرتىدا بولۇپ، بۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلگەنلەر مەيلى سالاھىتى، ئىختىزادى ئەھۋالى قانداق بولۇشىدىن قەتئى نەزەر، قانائەتلىنەرلىك داۋالاش پۇرسىتىگە ئىگە بولالايدۇ.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

خۇددى بايا دېگىنىمىزدەك، ئومۇمەن يۇقىرى- تۆۋەندىكى ھەممە ئادەم دېگۈدەك كوپلىگەن دوختۇرخانا ۋە دوختۇرلارنىڭ قاقتى-سوقتىسىنىڭ بارغانسىرى ئېغىرلاپ كەتكەنلىكى، ھەممە دورىلارنىڭ قىممەتلەپ، كوتۇرۇپ قويقۇسىز دەرىجىگە يەتكەنلىكىنى بىلىپ يەتتى. لېكىن بىلگەن بىلەن يەنىلا كېسەل

داۋالاتماي بولمايدۇ، مۇھىت بولغاندى، يېمەكلىك بۇلغانىدى، بۇنىڭلىق بىلەن كىشىلەرنىڭ تېنى بولغاندى؛ ئىشسىزلىق، بالا ئوقۇتۇش، ئوي ئېلىش دېگەندەك تۈرلۈك غەملەر توپلىشىپ روھىي بېسىملار ئاشتى، كىشىلەرنى، بولۇپمۇ دېھقانلارنى كېسەل چىرمىدى. دوختۇرخاندا يېتىپ داۋالىناي دېسە، ئومۇر بويى تاپقان پۇل بىر ئېغىر كېسەلگە يەتمىگەن. شۇنىڭ بىلەن ساددا دېھقانلار نەزىرىنى باشقىچە ئۇسۇل بىلەن ساقىيىشقا قاراتتى. بۇنى بىلگەن ھارامزادىلەر دېھقاننىڭ پىسخىك ئاجىزلىقىنى تۇتۇۋېلىپ، بىر تالاي قانۇنسىز ئېلانلار ئارقىلىق قىزىقتۇرۇپ، چۆنتىكىنى تومپايتىشقا باشلىدى.

ئامېرىكا دورا، داۋالاش، ساغلاملىق مەھسۇلاتلىرى ئېلانى، شىركەتلەرنىڭ ئوز مەھسۇلاتلىرىنى تونۇشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ئېلان- ئۇچۇر خاراكتېرلىك "ساغلاملىق مەسلىھەتچىسى" پروگراممىسى قاتارلىقلارنى قانداق باشقۇرىدۇ؟

مەمەت ئىمىن:

ئامېرىكىدا دورىخانىلار ئاساسەن ئايرىم بولىدۇ. دوختۇرخانىلاردا گەرچە ئوزلىرىنىڭ دورىخانىلىرى بولسىمۇ، بىراق ئاساسەن بالىنىستىكى بىمارلار ئۇچۇنلا مۇلازىمەت قىلىدۇ. ئادەتتە دوختۇرلارنىڭ كىرىمى ئاساسەن دورىدىن كەلمەيدۇ. دورىنىڭ كىرىمىنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى يەنىلا دورا شىركىتى بىلەن دورىخانىلارغا مەنسۇپ بولىدۇ. مۇتلەق كوپ ساندىكى بىمارلار مەيلى قايسى دوختۇرخانا ياكى ئامبولاتۇرىيەلەردە كىسەل كۆرۈنگەن بولسۇن، دورىلارنى ئاساسەن سىرتتىكى دورىخانىلاردىن ئالىدۇ.

ئامېرىكىدا ئادەتتە دورىلار رېتسېپلىق دورا (prescription drug, prescription medication,

处方药) ۋە رېتسىپسىز دورا (nonprescription drug ، 非处方药) دەپ ئىككى خىلغا ئايرىدىغان بولۇپ، ئاغرىق پەسەيتىش دورىسى، قىززىتما ياندۇرۇش دورىسى، يوتەل دورىسى، ۋېتامىن، كالتسي قاتارلىق كۇندىلىك تۇرمۇشتا كوپ ئىشلىتىلىدىغان ئادەتتىكى دورا ۋە ھەر خىل ساقلىقنىڭ ساقلاش دورىلىرى (سۇپپلېمېنتاري) قاتارلىق رېتسىپسىز دورىلارنى دورىخانىلاردىن بۇيرۇتقۇلى بولغاندىن باشقا، بارلىق رېتسىپلىق دورىلارنى دوختۇرنىڭ رېتسىپسىز خالىغانچە سېتىۋالغىلى بولمايدۇ.

ئامېرىكىدا دورىخانىدا دورا ساتىدىغان دورىگەرلەر 4 يىللىق رەسمى دورىگەرلىك مەكتەپلىرىنى پۈتتۈرۈپ، ئامېرىكىنىڭ دورىگەرلەردىن ئالىدىغان بىر تۈتاش ئىمتاھاندىن ئوتۇپ، دورىگەرلىك پىراۋا ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن رەسمى دورىگەر سۈپىتىدە خىزمەت قىلالايدۇ. ئۇلارنىڭ بىمارلارغا دورا سېتىپ بېرىش جەھەتتىكى مەسۇلىيەتچانلىغى دوختۇرلارنىڭ بىمارلارغا دورا بېرىشتىكى مەسۇلىيەتچانلىغى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، مۇناسىۋەتلىق قانۇن تۈزۈم بويىچە ئىش بېجىرىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئۇلار رېتسىپلىق دورىلارنى بىمارلارغا دوختۇرنىڭ رېتسىپسىز سېتىپ بەرمەيدۇ

ئامېرىكىدا بارلىق دورا، تىببى ساھەدە ئىشلىتىلىدىغان بارلىق مەسسۇلات، ئەسۋاپ ۋە ئۇسكۇنىلەر <<يىمەكلىك ۋە دورا باشقۇرۇش ئىدارىسى>> (Food and Drug Administration; FDA) دەپ ئاتالغان فېدېرال ھوكۇمەتكە بۇيرۇتقە قارايدىغان مۇستەقىل ئورگان تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدىغان بولۇپ، بۇ ئورگان (FDA) نىڭ ھوقۇق دائىرسى توۋەندىكىچە؛

1-يەمەكلىكلەرنىڭ بىخەتەرلىكىگە، ساغلاملىقىغا ۋە تازىلىقىغا كاپالەت قىلىش.

2-ئادەم ۋە ھايۋانغا ئىشلىتىلىدىغان دورا، بىيولوگىيەلىك مەسۇلاتلار ۋە ھەر خىل تىببى تەكشۈرۈش، داۋالاش ئۈسكۈنلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە ۋە ئۈنىمىگە كاپالەتلىك قىلىش.

3-گىرىم قىلىش ۋە ھوسنى تۇزەش بويۇملىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەت قىلىش.

4-رادىياكتىپلىق نۇر تارقىتىدىغان ئىلىكترلىق ئەسۋاپلارنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەت قىلىش.

5-يۇقارقى بارلىق مەسۇلاتلارنىڭ جەمىيەتكە راسچىل، توغۇرا، ۋە پايدىلىق بولۇشقا كاپالەت قىلىش.

يېڭى دورىلار مەيلى ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن بولسۇن، ياكى چەتئەلدىن كىرگۈزۈلگەن بولسۇن، ئامېرىكىدا كىشىلەرگە ئىشلىتىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن چوقۇم FDA نىڭ تەستىقىدىن ئوتۇش كېرەك. FDA نىڭ يېڭى دورىلارنى تەستىقلاش رەسمىيەتلىرى ناھايىتى مۇكەممەل ۋە قاتتىق بولۇپ، بەزى دورىلارنىڭ ئامېرىكىدا ستىش رەسمىيىتىنى بىجىرىشكە 5 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت كېتىدۇ.

ئامېرىكىدا مەھسۇلاتلارنى تونۇشتۇرۇش مەخسىتىدە ئىلىپ بېرىلىدىغان ھەر خىل ئىلانلارنى فېدېرال سودا-سىتىق كومىتېتى (The Federal Trade Commission) دەپ ئاتالغان ئورگان باشقۇرىدىغان بولۇپ، رېتسىپلىق دورا بىلەن تىببىي تەكشۈرۈش، داۋالاش ئۈسكۈنلىرىنىڭ ئىلانى بۇ ئورگاننىڭ باشقۇرۇش دائىرىسىگە كىرمەيدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا رېتسىپلىق دورا ۋە تىببى ئۈسكىنىلەر ئىلان شىركەتلىرى تەرىپىدىن خالىغانچە ئىلان قىلىدىغان مەسۇلاتلار قاتارىغا كىرمەيدۇ، ئۇلار پەقەتلا

FDA نىڭ بىر قوللۇق كونتۇرۇللىغىدا بولىدۇ.

ئامېرىكىدا رېتسىپلىق دورا بىلەن تىببىي تەكشۈرۈش، داۋالاش ئۇسكۇنلىرىنى ئىلان قىلىش ئوبىكتى ئاساسەن دوختۇرلار ۋە مۇناسىۋەتلىك تىببىي خادىملار بولۇپ، پۈتۈن جەمىيەتكە قارىتىلغان كەڭ كولەملىك ئىلانلار ناھايىتى ئاز سانىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئامېرىكىدا تىلىۋىزۇر، گىزىت - ژۇرنال ۋە ھەر خىل ئۇچۇر ۋاستىلىرىدا بىرىلىۋاتقان ئىلانلاردىكى دورىلار ئاساسەن ئادەتتىكى ئاغرىق پەسەيتىش، قىززىتما ياندۇرۇش دورىسى، يوتەل دورىسى قاتارلىق رېتسىپسىز دورا ياكى ۋېتامىن، كالتسىي قاتارلىق ساقلىقنى ساقلاش بويۇملىرى (supplementary) دىن ئىبارەت. يېڭى دورىلارنى تونۇشتۇرۇش مەخسىتىدە ئىلىپ بارغان ئىلانلار ناھايىتى ئاز ساندا بولۇپ، ئېلانىنىڭ ئاخىردا ئاساسەن "تەپسىلىي ئۇچۇرغا ئېرىشەي دېسىڭىز دوختۇرىڭىزدىن سوراڭ" دېگەندەك سوزلەر قوشۇمچە قىلىنىدۇ.

ئامېرىكىدا بەزىدە تىلىۋىزۇر ۋە گىزىت جورنالىردا ياشانغانلارغا ۋە نامراتلارغا ھەقسىز ساغلاملىق تەكشۈرۈش ئىلىپ بېرىش توغۇرسىدىكى ئىلانلارنى كۆرىسىز. ئەگەر ئىلاندا ھەقسىز دېيىلگەن بولسا، ئەملىيەتتىمۇ چوقۇم ھەقسىز. شەكلى ئوزگەرگەن ھەق ئىلىش ئاساسەن مەۋجۇت ئەمەس.

ساغلاملىق مەسلىھەتچىسى، تىببىي ساۋات ۋە ئۇچۇر مەنبەلىرىگە كەلسەك، گەرچە دائىرسى ناھايىتى كەڭ بولسىمۇ يەنىلا FDA نىڭ كونتۇرۇللىغىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ. ھەممەيلەنگە مەلۇم بولغىنىدەك، ئامېرىكىدا كومپيۇتېر، ئىنتېرنېت تور بەتلىرى ناھايىتى ئومۇملاشقان بولۇپ، ئۇلار كىشىلەرنىڭ ئۇچۇر ئىگەللىشىدىكى

ئاساسلىق مەنبەلەرنىڭ بىرى ھېساپلىنىدۇ. كىشىلەر ئادەتتە ساقلىقنى ساقلاشتا ئىشەنچلىك دەپ قارالغان ھوكۇمەتنىڭ ياكى مەلۇم ساقلىقنى ساقلاش ئورگانلىرىنىڭ ساقلىقنى ساقلاش تور بەتلىرىدىن ئوزىگە ئىھتىياجلىق بولغان ھەرقانداق ئۇچۇرلارغا ئىگە بولالايدۇ. ئۇندىن باشقا ساغلاملىق جەھەتتە مەسلەھەت بېرىدىغان ھەقسىز تېلېفون مۇلازىمىتى بولۇپ، ئۇلارغا تېلېفون قىلىش ئارقىلىقمۇ، ئىشەنچلىك ئۇچۇرلارغا ئېرىشەلەيدۇ.

ئامېرىكا مۇكەممەل قانۇنى تۈزۈمگە ئىگە دۆلەت بولغانلىقى ئۈچۈن، قانۇندا بەلگىلەنگەن بەلگىلىمىلەرنىڭ ئەمەلگە ئىشىش نىسبىتى يۇقۇرى. ئۇندىن باشقا فىدېرال ھوكۇمەتكە قارايدىغان ھەرقانداق ئورگاننىڭ مۇستەقىل ئىش بىجىرىش ھوقۇقى بولۇپ، يەرلىك دائىرلەر، ھوكۇمەت ئەمەلدارلىرى، كارخانىلار ۋە ھەرقانداق شەخسىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئىش بىجىرىشىگە توسالغۇلۇق قىلالمايدۇ. ئەگەر بەلگۈلىمىلەرگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار كورۇلسە، ناھايىتى ئىغىر ئىقتىسادىي جازاغا دۇچ كىلىدۇ، ھەتتا قانۇنى جاۋاپكارلىققا تارتىلىپ بىر ئومۇر تۈرمىگە سولىنىشى مۇمكىن.

يېغىنچالاپ ئېيتقاندا ئامېرىكىدا مۇتلەق كوپ ساندىكى (تەخمىنەن 85پىرسەنت) ئامېرىكىلىقنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنى سۇغۇرتا شىركەتلىرى تولىگەنلىگى، بىمارلارنىڭ رېتسىپلىق دورىلارنى خالىغانچە سىتۇالالمايدىغانلىغى، دوختۇرخانا بىلەن دورىخانا ئايرىم بولغانلىغى، دوختۇرنىڭ كىرىمى بىلەن دورىلارنىڭ بۇاستە مۇناسۇىتى بولمىغانلىغى ۋە مۇناسۇەتلىك قانۇنى تۈزۈملەرنىڭ مۇكەممەل بولغۇنى ئۈچۈن، ئالدامچىلىق تۇسىنى ئالغان ھەر خىل "ساغلاملىق مەسلەھەتچىسى" پروگراممىسىغا ئاساسەن بازار يوق.

كەسپداشلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن قوشۇمچە: ئامېرىكىنىڭ سالامەتلىك بىلەن مۇناسىۋەتلىك مەمۇرى ئورگانلىرى

1. سەھىيە ۋە ئاممائى مۇلازىمەت مىنىستىرلىگى (Department of Health and Human Service; HHS)

http://www.hhs.gov/

2. سەھىيە ۋە ئاممائى مۇلازىمەت مىنىستىرلىگىنىڭ قارمىغىدىكى دۆلەتلىك ساھىيە تەتقىقات ئىنستىتوتى (National Institute of Health, NI)

http://www.nih.gov/

3. يېمەكلىك ۋە دورا باشقۇرۇش ئىدارىسى (Food and Drug Administration; FDA)

http://www.fda.gov/

4. زەھەرلىك دورىلارنى كونتروللاش قىلىش ئىدارىسى (Drug Enforcement Administration; DEA)

http://www.usdoj.gov/dea/

يۇسۇپئېلى ياسىن:

خۇددى بايا دېگىنىمىزدەك، كىشىلەر، بولۇپمۇ ئىلىم-پەن چۈشەنچىسى كەمچىل، پىسخىك ساپاسى بىر قەدەر تۆۋەن كىشىلەر ئاغرىق ئازابىغا چىدىمايدۇ ھەر خىل غەيرى داۋالاش ئۇسۇللىرىدىن ئۈمىد كۈتىۋاتىدۇ. بەزى شىركەتلەرمۇ موشۇ پۇرسەتتە پۇنى زەي سالماي ئېتىپ، پۇل تېپىشنىڭ كويىغا چۈشتى. بولۇپمۇ ساغلاملىق مەھسۇلاتلىرى ساھەسىدە شۇنداق. گەرچە دۆلەتنىڭ ئالاقىدا بەلگىلىمىرى بويىچە

ساغلاملىق مەھسۇلاتلىرىنى دورىنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىشكە، "كېسەل داۋالايدۇ" دەپ تەشۋىق قىلىشقا رۇخسەت قىلىنمىسمۇ، لېكىن بەزى شىركەتلەر بۇنىڭغا پىسەنت قىلماي، ئۆزلىرىنىڭ مەلۇم مەھسۇلاتىنى "ھەممىگە قادىر دورا يېكى ئۇسكۇنە" دەپ تەشۇىق قىلىۋاتىدۇ. مانا شۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قەدەر كۆزگە كۆرۈنەرلىكى ئامېرىكىنىڭ مەلۇم شىركىتى ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلاتلار بولۇپ، بۇ مەھسۇلاتنى ساتقۇچى بەزى كىشىلەر ھە دېسىلا "ئامېرىكىنىڭ پالانچە زۇڭتۇڭمۇ موشۇ مەھسۇلاتنى سېتىپ قەد كۆتۈرگەن"، " بۇ مەھسۇلات ئامېرىكا ۋە غەرب ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىدا كەم بولسا بولمايدىغان مەھسۇلاتقا ئايلانغان" ... دېگەندەك تەشۋىقاتلارنى ئېلىپ بارماقتا. ئۇنداقتا، ئەسلى ماكانى بولغان ئامېرىكىدا موشۇ مەھسۇلاتنىڭ تارقىلىشى، كىشىلەر تۇرمۇشىدىكى ئورنى قانچىلىك؟

مەمەت ئىمىن:

ئەگەر مەن بۇ سۇئالنى كورمىگەن بولسام "XXX" دەپ ئاتالغان بىر شىركەتنىڭ ئامېرىكىدا مەۋجۇت ئىكەنلىگىنى خىيالىمغا كەلتۈرۈپمۇ باقماس ئىكەنمەن. ئىسمىدە قىلىشچە مەن ئامېرىكىغا كىلىشتىن ئىلگىرى"XXX" شىركىتى ۋە ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرى جۇڭگۇنىڭ دىڭىز بويىدىكى شەھەرلەردىن ئىچكىرى قۇرۇقلۇققا كېڭىيىۋاتقان بولۇپ، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇشىغا سىڭىپ كىرىشكە باشلىغان ئىدى. بىراق مەن 1999-يىلنىڭ بېشىدا ئامېرىكىغا كەلگەندىن ھازىرغا قەدەر بولغان 7 يىرىم يىلدىن بۇيان، "XXX" شىركىتىنى ئاڭلاپمۇ باقماپتىمەن، كۇندىلىك تۇرمۇشتا ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى ئۇچرتىپمۇ باقماپتىمەن. بۇنىڭ نىمە ئۈچۈنلىگى خىيالىمغا ئەسلا كىرىپمۇ باقماپتۇ. ئەمدىلىكتە بولسا بۇ سۇئالغا جاۋاپ بىرىش ئۈچۈن، ھەم شۇنداقلا بۇ سۇئالغا بەرگەن جاۋابىمنىڭ بىر تەرەپلىمىلىك بولۇپ

قىلىپ، "XXX" شىركىتىگە ئادىللىق بولماسلىقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بۇ شىركەتنىڭ ئامېرىكىدىكى ئەھۋالىنى بىلىپ بېقىش نىيىتىگە كەلدىم.

مەن ئالدى بىلەن بۇ شىركەتنىڭ تور بېتى بەزى ئۇچۇرلارغا ئىگە بولدۇم. (توردىن ئېلىنغان تەپسىلاتلار قىسقارتىلدى. ـي. ياسىن)

مەن يەنە تېخىمۇ كۆپ ئۇچۇرلارغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن، "XXX" شىركىتى ئىشلەپ چىقىرىۋاتقان مەھسۇلاتلارغا ئوخشاش مەھسۇلاتلارنى ساتىدىغان ماگىزىنلارغا بىرىپ "XXX" مەھسۇلاتلىرىنى ئىزدەپ كۆردۇم، ھەم ئامېرىكىدا ياشاۋاتقان دوست بۇرادەرلەردىن سۈرۈشتە قىلدىم. 70- ۋە 80-يىللاردا ئامۋاي ئامېرىكىدا ئاز تولا بازار تاپقان بولۇشى مۇمكىن. بىراق 99-يىلى مەن ئامېرىكىغا كەلگەندىن بۇيان، مەن ئامېرىكىدا تىلۋىزور، رادىيو، گىزىت، جورناللاردا "XXX" توغۇرسىدا ھېچقانداق ئىلان كۆرمىدىم. شۇڭا"XXX"نىڭ مەۋجۇتلىقى خىيالىمغا كىرىپمۇ باقماپتىكەن. مەن بۇ توغۇرسىدا باشقىلاردىن سوراپ باقسام، ئۇلار ھەتتا ئامۋاي دېگەننىمۇ ئاڭلاپمۇ باقماپتۇ.ئاخىردا ئىگە بولغان خۇلاسەم شۇ بولدىكى، ھازىر "XXX" شىركىتى ۋە ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئامېرىكىلىقلارنىڭ كۈندۇلۈك تۇرمۇشىدا ئىگەللىگەن ئورنى ناھايىتى تۇۋەن، كەم دېگەندە مەن ھازىر ياشاۋاتقان مۇھىتتا "XXX" شىركىتى ۋە ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرىنىڭ كىشىلەرگە قالدۇرغان تەسىرى، ئاساسەن ئىسسىق قالغۇدەك دەرىجىدىمۇ ئەمەس.

3- بۆلۈم
ئايرىم تېمىلار

ئامېرىكا ھەققىدە بەزى ئۇچۇرلار ۋە تېببىي ساۋاتلار

مەمەت ئىمىن

ئامېرىكا تارىخىدىكى چوڭ ۋەقەلەر

1. 1774-يىلى 9-ئاينىڭ 5-كۈنىدىن 10-ئاينىڭ 26-كۈنگىچە، "بىرىنجى قىتىملىق چوڭ قۇرۇقلۇق قۇرۇلتىيى"فىلادېلفىيەدە ئېچىلدى.

2. 1775-يىلى "مۇستەقىللىق ئۇرۇشى" باشلاندى.

3. 1774-يىلى 7-ئاينىڭ 4-كۈنىفىلادېلفىيەدە مۇستەقىللىق جاكارلىدى.

4. 1781-يىلى 10-ئاينىڭ 19-كۈنى ئۇلۇق بىرتانىيە (ئەنگلىيە) ۋىرگىنىيە نىڭ يوركتاۋۇن دېگەن يېرىدە تەسلىم بولدى.

5. 1783-يىلى پارىژ كېلىشىمى (Treaty of Paris) ئىمزالاندى، 13 مۇستەملىكە رەسمى مۇستەقىل بولۇپ دەسلەپكى ئامېرىكا قوشما شىتاتىنى قۇرۇپ چىقتى. ئەينى ۋاقىتتىكى ئامېرىكا زېمنى ھازىرقى ئامېرىكا

زىمننىڭ ئاران 10% نى ئەگەللەيتتى.

6. 1787-يىلى ئامېرىكىنىڭ "ئاساسى قانۇنى" دۇنياغا كەلدى.

7. 1789-يىلى 4-ئاينىڭ 30-كۈنى، ۋاشىڭتون ئامېرىكىنىڭ بىرىنجى قىتىملىق پرەزىدەنتلىگىگە سايلىنىپ، نەۋ يورك شەھەرىدىكى فېدېرال بىناسىدا خىزمىتىنى باشلاش مۇراسىمى ئوتكۈزدى.

8. 1792-يىلى ئاق سارايغا ئۇل سىلىندى.

9. 1793-يىلى پارلامىت بىناسىغا ئۇل سىلىندى.

10.. 1798-يىلى مىسسىسسىپى تېرىتورىيەسى شەكىللەندى.

11 . 1800-يىلى ئامېرىكىنىڭ پايتەختى نيۇ يوركتىن ۋاشىڭتون ئالاھىدە رايۇنىغا يوتكەپ كىلىندى.

12. 1803-يىلى لۇيىزئانىا رايۇنىنى (بۇ رايۇن ناھايىتى چوڭ رايۇن بولۇپ تەخمىنەن ھازىرقى ئامېرىكا زىمىنىڭ 30% ئىگەللەيتتى) فرانسىيە پرەزىدەنتى ناپولئوندىن 15 مىليۇن دوللارگە سېتىۋىلىش كىلىشىمى تۈزۈلدى.

13. 1809-يىلى ئىللىنويىس تېرىتورىيەسى قۇرۇلدى.

14. 1812-يىلى 7-ئايدا ئىككىنجى قىتىملىق ئامېرىكا ئەنگلىيە ئۇرۇشى باشلاندى.

15. 1812-يىلى مىسسوئۇرى تېرىتورىيەسى قۇرۇلدى.

16. 1814-يىلى ئامېرىكا -ئەنگلىيە ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى.

17. 1819-يىلى فلورىدا ئىسپانىيە دىن 5 مىللىيۇن دوللارگە سېتىۋىلىندى.

18. 1836-يىلى ۋىسكانسىن تېرىتورىيەسى شەكىللەندى

19. 1836-يىلى تېكساس جەمھۇرىيىتى ئىتتىراپ قىلىندى.

20. 1838-يىلى تېكساس چېگرا كىلىشىمى ئىمزالاندى.

21. 1838-يىلى ئايوۋا (Iowa) رايونلۇق ھوكۇمەتكە ھوقۇق بېرىلدى.

22. 1844-يىلى بېرىنجى قېتىملىق تىلىگىرام سىمى ئىجاد بولۇپ خەۋەر يوللاندى.

23. 1846-يىلى ئامېرىكا- مېكسىكا ئۇرۇشى پارتىلىدى.

24. 1848-يىلى ئامېرىكا- مەكسىكا ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى.

25. 1848-يىلى مېكسىكا رايونى (بۇ رايون ھازىرقى يېڭى مېكسىكا، كالىفورنىيەنىڭ جەنۇبى، ئارىزونا شىتاتىنىڭ بىر قىسمىنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ) مېكسىكا دۆلىتىدىن 15 مىليون دوللارگە سېتىۋېلىندى.

26. 1861-يىلى ئامېرىكا شىتاتلار ئىتتىپاقى قۇرۇلدى.

27. 1861-يىلى قۇللۇق تۇزۇمنى بىكار قىلىشنى مەقسەت قىلغان "ئىچكى ئۇرۇش" باشلاندى.

28. 1865-يىلى "ئىچكى ئۇرۇش" ئاخىرلاشتى، قۇللۇق تۇزۇم ئەمەلدىن قالدى، نىگىر قۇللار ئازات قىلىندى.

29. 1865-يىلى 4-ئاينىڭ 14-كۈنى لىنكولن قەستكە ئۇچۇردى.

30. 1867-يىلى ئالياسكىنى روسىيەدىن 7.2 مىليۇن دوللارگە سېتىۋالدى.

31. 1869-يىلى تۇنجى قېتىملىق پويىز يولى مۇلازىمىتى باشلاندى.

32. 1876-يىلى بېل تېلىفۇننى ئىجاد قىلدى ۋە ئادەم ئاۋازى سىم بىلەن يوللاندى.

33. 1879-يىلى ئېدىسون ئېلېكتر لامپىنى ئىجاد قىلدى.

34. 1898-يىلى ئامېرىكا ھاۋاينىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا ئىگە بولدى.

35. 1898-يىلى 4-ئايدا ئامېرىكا- ئىسپانىيە ئۇرۇشى پارتىلىدى.

36. 1898-يىلى 12-ئايدا ئامېرىكا- ئىسپانىيە ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى.

37. 1899-يىلى گۇئام، پىرىتو-رىكو، فىلىپپىن، ساموئا قاتارلىق رايونلار ئامېرىكىنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسىگە قوشۇلدى.

38. 1901-يىلى تۇنجى قىتىملىق سىمسىز خەۋەر ياۋروپادىن قوبۇل قىلىندى.

39. 1917-يىلى 1-دۇنيا ئۇرۇشى پارتلاپ، ئامېرىكا گېرمانىيەگە ئۇرۇش ئىلان قىلدى.

40. 1918-يىلى 1-دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى.

41. 1930-يىلى 3-ئاينىڭ 17-كۈنىدىن 1931-يىلى 5-ئاينىڭ 1-كۈنىگىچە 102 قەۋتلىك ئېمپېرىيە دولەت بىناسى سىلىندى.

42. 1939-يىلى 9-ئاينىڭ 1-كۈنى 2-دۇنيا ئۇرۇشى پارتىلىدى.

43. 1941-يىلى 12-ئاينىڭ 7-كۈنى ياپۇن مارجان ئارىلى (Pearl Harbor) غا تاجاۋۇز قىلدى. ئامېرىكا ياپۇنىيەگە ئۇرۇش ئىلان قىلدى.

44. 1942-يىلى بىرىنجى قىتىملىق ئاتوم رىيەكسىيە سىنىقى چىكاگو دا ئىلىپ بېرىلدى.

45. 1944-يىلى 6-ئاينىڭ 6-كۈنى ئىتتىپاقداش دولەتلەر ئەسكەرلىرى نورماندي قۇرۇقلىقىغا چىقتى.

46. 1945-يىلى 5-ئاينىڭ 7-كۈنى گېرمانىيە تەسلىم بولدى. 2-دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى. بۇ قىتىمقى ئۇرۇشقا جەمى 15 مىليۇن ئامېرىكا ئەسكىرى قاتناشتى. پۈتۈن دۇنيادا 22 مىليۇ ن ئادەم قازا تاپتى. 34

مىليوُن كىشى ياردار بولدى.

47. 1945-يىلى 7-ئاينىڭ 16-كۈنى تۈنجى قېتىملىق ئاتوُم بومبىسى يېڭى مەكسىكا دا سىناق قىلىندى.

48. 1945-يىلى 8-ئاينىڭ 6-كۈنى ئامېرىكا ياپونىيەنىڭ خىروسىما شەھەرىگە ئاتوُم بومبىسى تاشلىدى. جەمى 80 مىڭ ئادەم ئولدى.

49. 1945-يىلى 8-ئاينىڭ 9-كۈنى ئامېرىكا ياپونىيەنىڭ ناگاساكى شەھەرىگە ئاتوُم بومبىسى تاشلىدى. 40 مىڭ ئادەم ئولدى.

50. 1945-يىلى 8-ئاينىڭ 9-كۈنى ياپونىيە تەسلىم بولدى.

51. 1949-يىلى شىمالى ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتى قۇرۇلدى.

52. 1950-يىلى ئامېرىكا -چاۋشەن ئۇرۇشى پارتلىدى.

53. 1952-يىلى پېرتو-رىكو ئامېرىكىنىڭ ئىتتىپاقداش دولتى بولدى.

54. 1953-يىلى ئامېرىكا چاۋشەن ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى.

55. 1954-يىلى تۈنجى قېتىملىق سۇ ئاستى ئاتوُم سىنىقى ئېلىپ بېرىلدى.

56. 1957-يىلى تۈنجى قېتىملىق يەر ئاستى ئاتوُمى پارتلىدى.

57. 1961-يىلى ئامېرىكا كۇبانىڭ پىگس قولتۇقىغا بېسىپ كىردى.

58. 1961-يىلى تۇنجى قېتىملىق تىلىۋىزىيە نەشرىيات يېغىنى ئېچىلدى.

59. 1965-يىلى ئامېرىكا ئەسكەرلىرى ۋىتنامغا باستۇرۇپ كىردى.

60. 1968-يىلى مەشھۇر نىگىرلار ھوقۇقى داھىسى دوكتۇر Martin Luther King سۇيىقەستكە ئۇچرىدى.

61. 1969-يىلى 7-ئاينىڭ 20-كۈنى، ئىنسانلار تۈنجى قېتىم ئاي شارىغا چىقتى.

62. 1970-يىلى ئامېرىكا ئەسكەرلىرى ۋېتنامدىن چېكىنىشكە باشلىدى.

63. 1972-يىلى ئامېرىكا پرېزىدېنتى نىكسون جۇڭگو بىلەن روسىيەگە زىيارەتكە باردى.

64. 1973-يىلى ئامېرىكا ۋېتنام بىلەن ئۇرۇش توختۇتۇش كېلىشىمى ئىمزالىدى.

65. 1975-يىلى ئامېرىكا ۋېتنامدىكى ئەڭ ئاخىرقى ئەسكەرلىرىنى تېك ئۇچار ئايرۇپىلان بىلەن يوتكەپ چىقتى.

66. 1977-يىلى 1-ئاينىڭ 20-كۈنى Jimmy Carter ئامېرىكىنىڭ 39-قېتىملىق پرېزىدېنتى بولۇپ سايلىنىپ رەسمى خىزمەتكە چۈشتى.

67. 1979-يىلى 1-ئاينىڭ 1-كۈنى، ئامېرىكا ھوكۈمىتى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى ئېتىراپ قىلدى ۋە دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتتى.

68. 1981-يىلى 1-ئاينىڭ 20-كۈنى رونالد رېگان ئامېرىكىنىڭ 40-قېتىملىق پرېزىدېنتى بولۇپ سايلىنىپ رەسمى خىزمەتكە چۈشتى.

69. 1982-يىلى تۈنجى قېتىملىق سۈنئىيى يۇرەك ئالماشتۇرۇش ئوپېراتسىيەسى مۇۋاپىقىيەتلىك بولدى.

70. 1983-يىلى ئامېرىكا ئەسكەرلىرى بىلەن كۇبا ئەسكەرلىرى ئارىسىدا گرېنادا توقۇنۇشى يۈز بەردى.

71. 1983-يىلى ئامېرىكا ئەسكەرلىرى ؟؟؟ Lebanon لىۋانغا بېسىپ كىردى.

72. 1984-يىلى ئامېرىكا ئەسكەرلىرى لىۋاندىن چىكىنىپ چىقتى.

73. 1986-يىلى 1-ئاينىڭ 28-كۈنى ئامېرىكىنىڭ "بەسلەشكۈچى (Challenger)" ناملىق ئالەم بوشلىغى كېمىسى يەر يۈزىدىن ئايرىلىپ 73 سېكونوتتىن كېيىن پارتلاپ، كېمە ئۇستى دېكى 7 نەپەر ئۇچقۇچى قازا تاپتى. بۇ ئامېرىكا تارىخىدىكى ئەڭ ئېغىر ۋەقە ھېسابلاندى.

74. 1989-يىلى 1-ئاينىڭ 20-كۈنى Jorge H. W. Bush (George H. W. Bush) ئامېرىكىنىڭ 41-قېتىملىق پىرەزىدەنتى بولۇپ رەسمى خىزمەتكە چۈشتى.

75. 1989-يىلى 12-ئاينىڭ 20-كۈنى ئامېرىكا ئەسكەرلىرى پاناماغا بېسىپ كىردى.

76. 1990-يىلى 8-ئاينىڭ 2-كۈنى تۈنجى قېتىملىق ئامېرىكا-ئىراق ئۇرۇشى پارتلىدى.

77. 1991-يىلى 4-ئاينىڭ 6-كۈنى ئامېرىكا-ئىراق ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى.

78. 1992-يىلى ئامېرىكا ئەسكەرلىرى ئاچلىق ئازاۋىدىن ئولۇمگە يۈزلىنىۋاتقان سومالى خەلقىگە ئاشلىق يەتكۈزۈپ بەردى.

79. 1993-يىلى 1-ئاينىڭ 20-كۈنى كلىنتون ئامېرىكىنىڭ 42-قېتىملىق پىرەزىدەنتى بولۇپ رەسمى خىزمەتكە چۈشتى.

80. 1994-يىلى ئامېرىكا ئەسكەرلىرى ھايتىغا باستۇرۇپ كىردى.

81. 1995-يىلى ئامېرىكا بوسنىيەگە ئەسكەر ئەۋەتتى.

82. 1995-يىلى ئوكلاھوما شەھىرىدىكى فېدېرال بىناسى پارتلاپ، 168 ئادەم قازا تاپتى.

83. 1998-يىلى 8-ئاينىڭ 17-كۈنى ئامېرىكا پىرەزىدەنتى كىلىنتون لەۋىنسكي بىلەن قانۇنسىز جىنسى مۇناسىۋەت ئىلىپ بارغانلىغىنى ئىتىراپ قىلىدى، ۋە شۇنىڭ بىلەن جىنايى جاۋاپكارلىققا تارتىلىش خەۋىپىگە ئۇچۇردى.

84. 1999-يىلى 2-ئاينىڭ 12-كۈنى كىلىنتوننىڭ جىنسى ۋەقەسى ئاخىرلاشتى.

85. 2000-يىللىق نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئامېرىكىنىڭ ئومۇمى نوپۇسى 280 مىليۇندىن ئاشتى.

86. 2001-يىلى 1-ئاينىڭ 20-كۈنىGeorge W. Bush ئامېرىكىنىڭ 43-قېتىملىق پىرەزىدەنت بولۇپ، خىزمەتكە چۈشتى.

87. 2001-يىلى 9-ئاينىڭ 11-كۈنى ئامېرىكىنىڭ نەۋ يورك شەھرىدە ۋە ۋاشىڭتون شەھرىدە تېرورلۇق ۋەقە يۈز بېرىپ 2998 ئادەم قازا تاپتى.

88. 2001-يىلى 10-ئاينىڭ 7-كۈنى، ئامېرىكا 11-سىنتەبىر ۋەقەسىنى بىن لادىن ۋە تالىبانلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قاراپ، ئافغانىستانغا قوراللىق بىسىپ كىردى، شۇ يىلى 12-ئاينىڭ 9-كۈنى تالىبان ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى.

89. 2002-يىلى 11-ئاينىڭ 25-كۈنى ئامېرىكىنىڭ ۋەتەن بىخەتەرلىك مىنىستىرى (Department of Homeland Security) تەستىقلاندى؛ Tom Ridge سېكرېتارى (مىنىستىرى) بولۇپ تەيىنلەندى.

90 . 2003-يىلى 2-ئاينىڭ 1-كۈنى ئامېرىكىنىڭ "كولۇمبىيە" نامىلىق ئالەم بوشلۇقى كېمىسى يەر يۈزىگە يېقىنلاشقاندا پارچىلىنىپ كېتىپ، كېمە

ئۇستىدىكى 6 نەپەر ئاستىرنومىيە ئۇچقۇچىلىرى قازا تاپتى.

91. 2003-يىلى 3-ئاينىڭ 20-كۈنى ئامېرىكا ئىراققا باستۇرۇپ كىرىپ، 5-ئاينىڭ 1-كۈنى سادام ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغانلىغىنى جاكالىدى.

92. 2003-يىلى 12-ئاينىڭ 14-كۈنى سادام ئامېرىكا ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن قولغا چۈشتى.

93. 2004-يىلى 1-ئاينىڭ 4-كۈنى ئامېرىكىنىڭ "جاسارەت" ناملىق مارس ماشىنىسى مارسقا مۇۋاپىقىيەتلىك قوندى.

94. 2004-يىلى 2-ئاينىڭ 26-كۈنى چەكلەنگىلى 23 يىل بولغان ئامېرىكا- لىۋىيە ئارىسىدىكى باردى -كەلدى قايتىدىن ئىچىۋىتىلدى.

95. 2004-يىلى 4-ئاينىڭ 28-كۈنى ئامېرىكا ئەسكەرلىرىنىڭ ئىراقتىكى ئابۇ غەرىب تۈرمىسىگە قامالغان ئىراقلىق ئۇرۇش مەھبۇسلىرىنى خارلىغان سۈرەتلىك خەۋەر دۇنيا جامائەتچىلىگىگە ئىلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئامېرىكا ھوكۇمىتى خەلقارا جامائەتچىلىك ئالدىدا قاتتىق ئوڭايسىزلاندى. نۇرغۇن دولەتلەر ئامېرىكا ئەسكەرلىرىنىڭ بۇ قىلمىشىنى ئەيىپلەشتى.

96. 2004-يىلى 6-ئاينىڭ 5-كۈنى ئامېرىكىنىڭ 40-قىتىملىق پىرەزىدەنتى رونالد رىگان ئالەمدىن ئوتتى. ئامېرىكا ھوكۇمىتى كاتتا ماتەم مۇراسىم ئوتكۇزدى.

97. 2004-يىلى 6-ئاينىڭ 21-كۈنى "ئالەم كىمىسى -1" ناملىق تۇنجى قىتىملىق خۇسۇسىي ئالەم كىمىسى ئالەم بوشلۇقىغا ئۇچۇپ مۇۋاپىقىيەت قازاندى.

98. 2004-يىلى 11-ئاينىڭ 3-كۈنىدىكى پىرەزىدەنت سايلامىدا، كىچىك بۇش(George W. Bush) رىقابەتچىسى جون كەرى(John Kerry) نى يېڭىپ، ئىككىنجى قېتىم قايتا سايلاندى ۋە 2005-يىلى 1-ئاينىڭ 20-كۈنى ئىككىنجى قارار خىزمىتىنى باشلىدى.

99. 2004-يىلى 7-ئاينىڭ 4-كۈنى ئامېرىكا دولەتلىك ئالەم قاتنىشى ئىدارىسى (NASA، National Aeronautics and Space Administration, 美国国家航空航天局) ئىنسانلار تارىخىدا تۇنجى قېتىم قويۇپ بەرگەن قويۇق ئۇچۇراشقۇچ ماشىنىسى قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز بىلەن ئۇچۇرشۇپ مۇڭاپىقىيەت قازاندى.

(قويۇق ئۇچۇراشقۇچ ئىنگلىزچە "Deep Impact" "خەنزۇچە " 深度撞击号 "دەپ ئالغان ئىكەن. ئۇ قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزنىڭ بىۋاستە ئۇچۇرشۇش مەخسىتىدە ياسالغان ماشىنى كورسىتىدۇ.)

100. 2005-يىلى 7-ئاينىڭ 26-كۈنى بايقىغۇچى ئالەم بوشلۇقى ئايرۇپىلانى (دىسكوۋەري سىپاكە شۇتتله) ئالەم بوشلۇقىغا مۇھاپىقىيەتلىك قويۇپ بېرىلىپ، 8-ئاينىڭ 9-كۈنى ئەتىگەندە يەر يۈزىگە مۇھاپىقىيەتلىق قايتىپ كەلدى.

101. 2005-يىلى 8-ئاينىڭ 29-كۈنى ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىدىكى لۇيسانا، مىسسىسىپى قاتارلىق شتاتلار كاتىرىنا ناملىق دېڭىز بورانىنىڭ قاتتىق زەربىسىگە ئۇچۇردى. يېڭى ئورلىيان شەھرى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ۋەيران بولدى.

يۈسۈپئېلى ياسىن:

كاتارىنا ناملىق بوراننىڭ ئامېرىكىغا زور ئاپەت ئېلىپ كەلگەنلىكى خەۋەر قىلىندى. لېكىن "بەزىلەر موشۇنچە زور ئاپەتنىڭ ئامېرىكىنىڭ غايەت زور كۈچىنى ئۇنچە بەك خورىتالمىدى، ئەگەر باشقا بىر دۆلەتتە موشۇنىڭغا ئوخشىغان ئاپەت بولسا، بەلكىم مۆلچەرلىگۈسىز ئاقىۋەتلەر كېلىپ چىققان بولاتتى" دەپ قارايدىكەن. بۇ گەپ راستمۇ؟ ئامېرىكا زادى قانچىلىق دەرىجىدە زىيانغا ئۇچرىدى؟ بۇنىڭلىق بىلەن ئامېرىكا دۆلىتىدە تارىخي خاراكتېرلىك چوڭ ئۆزگىرىش بولدىمۇ؟

مەمەت ئىمىن:

2005-يىلى 8-ئاينىڭ ئاخىردا ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىدا يۇز بەرگەن كاتارىنا سۇ ئاپىتىدە بولغان بىۋاستە زىيان 75 مىليارت دوللار بولۇپ، كېيىنكى زىيانلارنى قوشقاندا 115 مىليارت دوللار. جەمئى ئولگەن ئادەم 1605؛ سۇ ئاپىتىدە ۋەيران بولغان شەھەرلەرنى قايتا سىلىش ئۈچۈن تەخمىنەن 150 مىليارت دوللار پۇل كىتىدىغانلىغى مولچەرلەنمەكتە. مىنىڭ قارىشىمچە پۈتۈن دۇنيادىكى ئىختىزادى يۇقارقى سانلارغا يەتمەيدىغان دۆلەتلەردىن خىلى بولسا كىرەك، شۇڭا بەزىلەرنىڭ "ئەگەر باشقا بىر دولەتتە موشۇنىڭغا ئوخشىغان ئاپەت بولسا، بەلكىم مولچەرلىگۈسىز ئاقىۋەتلەر كەلىپ چىققان بولاتتى" دەپ قارىشىدا مەلۇم ئاساس بار دەپ قارايمەن.

بۇ ئاپەتنىڭ ئامېرىكىغا كەلتۈرگەن ئەڭ تەسىرى 1605 ئادەمنىڭ ئولۇشى بولۇپ، ئۇندىن باشقا ئامېرىكىنىڭ شەرقى جەنۇبىدىكى شىتاتلاردا ماي باھاسى 1

گالۇندا تەخمىنەن 1 دوللارغا يېقىن ئورلەپ كىتىشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، ۋە 3 ئايدىن ئارتۇق داۋام قىلدى. بۇ ئاپەتنىڭ ئامېرىكىغا كەلتۈرگەن تەسىرى 11-سىنتەبىر ۋەقەسىنىڭ ئامېرىكىغا كەلتۈرگەن تەسىرىدەك چوڭ بولمىدى دەپ قارايمەن. مىنىڭچە ئامېرىكا دولىتىدە تارىخي خاراكتېرلىك چوڭ ئۆزگىرىش كەلتۈردى دەپ قاراشتىن خىلىلا يىراق.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

سىزنىڭ بۇ يازمىڭىزنىڭ قانداق بىر ئۆلچەمگە ئاساسەن يېزىلغانلىقىنى ئىزاھلاپ قويغان بولسىڭىز. (يەنى، نېمىنى چوڭ ۋەقە دەپ بىلىشىڭ ئۆلچىمىنى، بۇنىڭ كىملەرنىڭ نەزەرىدىكى چوڭ ۋەقەلەر سانىلىدىغانلىقى... قاتارلىق ئاساسلارنى ئىزاھلاپ قويسىڭىز) .

مەمەت ئىمىن:

مەن بۇ ۋەقەلەرنى بۇرۇن كورگەن تارىخى ماتېرىياللاردىن، گىزىت، ژۇرنال ۋە تىلىۋىزۇرلاردىكى خەۋەرلەردىن خاتىرلەپ رەتلەپ چىققان، چوڭ ۋەقە دېيىشتە، كورگەن شۇ ماتېرىياللاردا، گىزىت، ژورنال ۋە تىلىۋىزۇرلاردا بەرگەن ئورنىغا، ئامېرىكىغا، ئامېرىكا خەلقىگە ۋە خەلقارا كورسەتكەن تەسىرىنىڭ چوڭ كىچىكلىگىگە قاراپ بىكىتىلگەن. ئەلۋەتتە كونكرېت ئولچەم بولمىغاچقا، مەلۇم سالماقتا شەخسى ھىسسىيات ئارىلاشقان بولۇشى مۇمكىن.

ئامېرىكىنىڭ ۋىزا تۈرلىرى

ئامېرىكىنىڭ ھەر قايسى دۆلەتلەردە تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسى ئامېرىكىغا كىلىش ئۈچۈن ۋىزا ئىلتىماس قىلغانلارغا، ئۇلارنىڭ ئامېرىكىغا كىلىشتىكى مەقسىدى ۋە كەسىپىگە ئاساسەن تۆۋەندىكىدەك 80 نەچچە خىل ئوخشىمىغان ۋىزىلارنى بېرىدۇ.

A-1, A-2, A-3, B-1, B-2, C-1, C-1D, C-2, C-3, C-4, D-1, D-2, E-1, E-2, F-1, F-2, G-1, G-2, G-3, G-4, G-5, H-1B, H-1C, H-2A, H-2B, H-3, H-4, I, J-1, J-2, K-1, K-2, K-3, K-4, L-1A, L-1B, L-2, M-1, M-2, N-8, N-9, NAFTA, NATO-1, NATO-2, NATO-3, NATO-4, NATO-5, NATO-6, NATO-7, O-1, O-2, O-3, P-1, P-1, P-2, P-3, P-4, Q-1, Q-2, Q-3, R-1, R-2, S-5, S-6, T, T-1, T-2, T-3, T-4, TN, TD, TWOV, TWOV, U, U-1, U-2, U-3, U-4, V-1, V-2, V-3, TPS;

يۇقارقى ئۇ 80 نەچچە خىل ۋىزا ئىچىدە، بىز بىلەن مۇناسىۋەتى زىچ بولغان ۋىزىلار F-1, F-2, J-1, J-2, H-1, H-4, B-1, B-2 قاتارلىق ۋىزىلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ تەپسىلى ئەھۋالى تۆۋەندىكىچە:

F-1 ۋىزا: ئاساسلىقى ئامېرىكىغا كىلىپ ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىلارغا بېرىلىدۇ. بۇ ۋىزىنى ئىلىش ئۈچۈن TOEFL, GRE (ئىنگلىز تىلى سەۋىيە ئىمتىھانلىرى) لاردىن يۇقۇرى نەتىجە بولۇشى، ئامېرىكا تەرەپتىن ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشكەن بولۇشى كېرەك. بۇ خىل ۋىزىنىڭ ئامېرىكىغا كىلىشتىكى

ئىناۋەتلىك ۋاقتى ئادەتتە 6 ئايدىن 1 يىلغىچە بولۇپ، ئامېرىكىغا كەلگەندىن كېيىنI-20 نىڭ ئىناۋەتلىك ۋاقتى قانچە ئۇزۇن بولسا، ئامېرىكىدا شۇنچە ئۇزۇن تۇرغىلى بولىدۇ. بۇ ۋىزا بىلەن ئامېرىكىغا كەلگەنلەر، ھەپتىسىگە ئادەتتە 20 سائەت قانۇنلۇق ئىشلەش ھوقۇقىغا ئىگە. بۇ خىل ۋىزا بىلەن كەلگەنلەر، ئامېرىكىغا كەلگەندىن كېيىن ئەگەر مەكتەپ ئالماشتۇرماقچى بولسا، قارشى تەرەپ قوبۇل قىلسىلا، مەكتەپ ياكى كەسىپ ئالماشتۇرغىلى بولىدۇ.

F-2 ۋىزا F-1 ۋىزا ئالغۇچىنىڭ ئايالى ۋە بالىسىغا بېرىلىدىغان ۋىزا بولۇپ، بۇ خىل ۋىزا بىلەن كەلگەنلەرنىڭ ئامېرىكىدا تۇرۇش ۋاقتى پۈتۈنلەي F-1 ۋىزىغا باغلىق. F-1 ۋىزىنىڭ ۋاقتى توشسا بۇ ۋىزىنىڭ ۋاقتىمۇ تەبئىي ھالدا ئاخىرلىشىدۇ. بۇ خىل ۋىزا بىلەن ئامېرىكىدا قانۇنلۇق ئىشلىگىلى بولمايدۇ.

J-1 ۋىزا: ئامېرىكىغا كىلىپ بىلىم ئاشۇرماقچى بولغانلار (Exchange visitor, 访问学者) گە بېرىلىدۇ. بۇ خىل ۋىزىنىڭ ۋاقتىمۇ 6 ئايدىن 1 يىلغىچە بولۇپ، ئامېرىكىدا تۇرالايدىغان ۋاقتىI-66 دىكى ۋاقىتقا باغلىق. ئادەتتە ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا 3 يىل بولىدۇ. 3 يىلدىن كېيىن ئادەتتە چوقۇم ئەسلى دۆلەتكە قايتىپ كىتىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئەگەر ئامېرىكىدا داۋاملىق تۇرماقچى بولسا، ئەسلى دۆلىتىدىن "كەچۈرۈم" (J-1 waiver) قىلىشى كېرەك. بۇ ۋىزا بىلەن خالىغانچە خىزمەت قىلغىلى بولمايدۇ. پەقەت I-66 نىڭ ئۇستىدىكى تەمىلگەن ئورۇندىلا خىزمەت قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ. ئەگەر

باشقا ئورۇنغا ئالماشماقچى بولسا، قارشى تەرەپ بۇ كىشىگە قايتىدىن J-1 ۋىزا ئىلتىماس قىلىپ بېرىشى كېرەك. ئەگەر باشقا ۋىزىغا ئالماشتۇرماقچى بولسا، ئالدى بىلەن كەچۈرۈم قىلىشى كېرەك. J-1 ۋىزىنى قانداق كەچۈرۈم قىلىش توغرۇرسىدا توۋەندىكى تور بەتلەرگە قاراڭ:

http://www.nyconsulate.prchina.org/chn/jysw/lxrysc/t31467.htm

http://travel.state.gov/jvw.html

Waiver procedure and instruction
http://travel.state.gov/waiver_instructions.html

Waiver Review Application Data Sheet and Instruction
http://travel.state.gov/DS_3035.pdf

ئەسكەرتىش: I-66 جەدۋىلى يېقىندا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا DS_3036 دىگەندەك ئۇچ جەدۋەلگە ئوزگەردى. تەپسىلاتىنى تۆۋەندىكى تور بەتتىن كۆرۈڭ:

http://exchanges.state.gov/education/jexchanges/about/sevis.htm

J-2 ۋىزا J-1 ۋىزا ئالغۇچىنىڭ ئايالى ياكى ئېرىگە ۋە بالىسىغا بېرىلىدىغان ۋىزا بولۇپ، بۇ ۋىزا بىلەن ئامېرىكىغا كەلگەنلەرنىڭ ئامېرىكىدا تۇرۇش ۋاقتى J-1 ۋىزىغا باغلىق. J-1 ۋىزا كەچۈرۈم قىلىنسا بۇ ۋىزا بىلەن كەلگۈچىمۇ تەبىي ھالدا كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. بۇ خىل ۋىزا بىلەن ئامېرىكىغا كەلگەنلەر ئامېرىكىنىڭ كۆچمەن ئىدارىسىدىن خىزمەت قىلىش كىنىشكىسىگە ئىلتىماس قىلىپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن خالىغان ئورۇندا قانۇنلۇق خىزمەت قىلغىلى بولىدۇ.

H-1 ۋىزا خىزمەت ۋىزىسى بولۇپ، ئاساسلىقى يۇقۇرى پەن- تېخنىكا خادىملىرى، ئالاھىدە قول ھۈنەرۋەن ياكى ئامېرىكىدا كەم ئۇچرايدىغان كەسىپتىكى ئىشچى خىزمەتچىلەرگە (قول ھۈنەرۋەنلەرگە، سىستېرالارغا)، مۇتەخەسسىلەرگە ۋە شۇنداقلا بەزى دىنى خىزمەتچىلەرگە بېرىلىدۇ. بۇ ۋىزا بىلەن ئامېرىكىدا مەڭگۈلۈك تۇرۇش ھوقۇقىغا (Green Card) ئىلتىماس قىلغىلى بولىدۇ. بۇ خىل ۋىزا بىلەن ئامېرىكىغا كەلگەنلەرنىڭ ئامېرىكىدا تۇرۇش ۋاقتى ئادەتتە 3 يىل، ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا 6 يىل بولىدۇ. بۇ 6 يىل ئىچىدە چوقۇم Green Card قا ئىلتىماس قىلىش كېرەك، بولمىسا ئامېرىكىدىن ئايرىلىپ كېتىش كېرەك. 6 يىل توشقاندىن كېيىن بۇ ۋىزىغا قايتا ئىلتىماس قىلغىلى بولمايدۇ.

H-4 ۋىزا H-1 ۋىزا ئالغۇچىنىڭ ئايالى ياكى ئېرى ۋە بالىسىغا بېرىلىدىغان ۋىزا بولۇپ، بۇ ۋىزا بىلەن ئامېرىكىغا كەلگۈچىنىڭ ئامېرىكىدا تۇرۇش ۋاقتى پۈتۈنلەي H-1 ۋىزا ئالغۇچىغا باغلىق بولىدۇ. بۇ خىل ۋىزا بىلەن ئامېرىكىدا قانۇنلۇق ئىشلىگىلى بولمايدۇ.

B-1/B-2 ۋىزا ئاساسلىقى ئامېرىكىغا ۋاقتلىق كەلگەنلەرگە بېرىلىدۇ. يەنى تۇققان يوقلىماقچى بولغانلارغا، يىغىنغا كەلگەنلەرگە، سايياھەتكە كەلگەنلەرگە بېرىلىدۇ. بۇ ۋىزا بىلەن ئامېرىكىغا كەلگەنلەرنىڭ ئادەتتە ئامېرىكىدا 6 ئايدىن 1 يىلغىچە تۇرۇش ۋاقتى بولىدۇ. ئەگەر ئۇزۇنراق تۇرماقچى بولسا كەم دېگەن 1 ئاي بۇرۇن ئىلتىماس قىلىپ، ۋىزىنىڭ ۋاقتىنى ئۇزارتىشى كېرەك، ئادەتتە 3 ئايدىن 6 ئايغىچە ئۇزارتقىلى بولىدۇ. بۇ

خىل ۋىزا بىلەن ئامېرىكىدا قانۇنلۇق ئىشلىگىلى بولمايدۇ. بۇ خىل ۋىزا بىلەن ئامېرىكىغا كەلگەنلەر، ئەگەر B-1/B-2 ۋىزىنى ئوقۇغۇچى ۋىزىسى يەنى F-1 ۋىزا ۋە ياكى باشقا ۋىزىغا ئالماشتۇرماقچى بولسا، 2002-يىلدىن بۇرۇن مۇمكىن ئىدى، بىراق ھازىر بۇ خىل ۋىزىنى باشقا ھەرقانداق ۋىزىغا ئالماشتۇرۇش خىللا قىيىن بولۇپ قالدى.

ئامېرىكىنىڭ ۋىزىلىرى توغۇرسىدا تىخمۇ مەلۇماتقا ئېرىشمەكچى بولغانلار تۆۋەندىكى تور بەتكە قارىسا بولىدۇ.

http://www.uscis.gov/graphics/services/visas.htm

بىر نەچچە ئاتالغۇغا ئىزاھات:

I-66

I-20

بۇلار ئامېرىكا كوچمەنلەر ئىدارىسى ئىشلىتىدىغان جەدۋەلنىڭ ئىسمى

J-1 waiver

بۇ دىگەنلىك ئامېرىكا بىلەن ج1 ۋىزا بىلەن ئامېرىكىغا كەلگۈچىنىڭ ئەسلى دۆۋلىتى ئارىسىدا كىلىشىم بولۇپ، بۇ كىشىنىڭ ئامېرىكىدا تۇرۇش ۋاختى توشقاندىن كىيىن چوقۇم ئوز دۆۋلىتىگە قايتىپ كىتىپ 2 يىل خىزمەت قىلىش مەجبۇرىيتى بار.

"كەچۈرۈم" دىگەنلىك دەل شۇ 2 يىل خىزمەت قىلىش مەجبۇرىيتىنى يوق

قىلىش، پەقەت شۇنداقا قىلغاندا ئاندىن بۇ كىشى ئامبىرىكىدا داۋاملىق تۇرالايدۇ. ئەگەر ئەسلى دوۋلەت بۇ كىشىنىڭ ئوز دوۋلىتىگە قايتىپ كەتسە 2 يىل خىزمەت قىلىش مەجبۇرىيىتىدىن كوچۇرۇم ئالالمىسا، ئامبىرىكىدا قانۇنلۇق تۇرۇپ قالالمايدۇ.)

ئامبىرىكىلىقلار زادى قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

1-مۇقەددىمە

ئامبىرىكىنىڭ مائاش سىستېمىسى ئىككى خىل بولۇپ، بىر "Salary " دەپ ئاتىلىدۇ، يەنە بىرى "Wage " دەپ ئاتىلىدۇ. Salary دېگىنى ئىش ھەققىنى يىل بويىچە ھىساپلاپ، ئايغا بۆلۈپ بېرىدىغان مائاش، يەنى "يىللىق مائاش" دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ خىلدىكى مائاش ئادەتتە ئالى مەكتەپ مەلۇماتى بارلارغا يەنە ۋەتەندە "كادىر" دەپ ئاتىلىدىغانلارغا بېرىلىدۇ. Wage دېگىنى ئىش ھەققىنى سائەت بويىچە ھىساپلاپ، ھەپتىسىدە بىر قېتىم بېرىلىدىغان مائاش بولۇپ، "ھەپتىلىك مائاش" ياكى "سائەتلىك مائاش" دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ خىلدىكى مائاش ئادەتتە ئادەتتىكى خىزمەتچىلەرگە يەنى ۋەتەندە "ئىشچى" دەپ ئاتىلىدىغانلارغا بېرىلىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ پۈتۈنلەي مۇتلەقمۇ ئەمەس. بەزى داڭلىق شەخسلەر، مۇتەخەسسىلەر ۋە چولپانلارمۇ ھەقنى سائەت بويىچە ئالىدۇ. ئۇنىدىن باشقا بارلىق ۋاقىتلىق ئىشلىگۈچىلەرمۇ سائەت بويىچە ھەق ئالىدۇ. ئادەتتە سائەت بويىچە بېرىلىدىغان ھەق ئەڭ كەم دېگەندە 6 ~ 16 ئەتىراپىدا بولىدۇ. داڭلىق ئەربابلار ۋە چولپانلار

ئارىسىدا سائەتلىك ھەققى 10000 دوللاردىن ئاشىدىغانلارنىڭ سانىمۇ ئاز ئەمەس.

ئامېرىكىدا تۇرىۋاتقان چەتەللىكلەر نۇرغۇن سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن، ئوخشاش كەسىپتىكى، ئوخشاش قابىلىيەتتىكىلەر قانۇنىدا بەلگىلەنگەن مائاش چىكىدىن تۆۋەن يېكى ئەڭ تۆۋەن چەكتىكى مائاشنى ئالىدۇ. بۇنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى، بىرىنجى ئامېرىكا گەرچە چەتئەللىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش گۇۋاناممسىنى ئىتىراپ قىلسىمۇ، بىراق يەنىلا ئوزىنىڭ گۇۋانامسى بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويمايدۇ. ئىككىنجى سەۋەبى، چەتەللىكلەرنىڭ كوپۈنچىسى تىل جەھەتتىن قىينىچىلىغى بولغاچقا خىزمەت تاپالماسلىقتىن قورقۇپ، تۇۋەن ھەق بەرسىمۇ ئوزى خالاپ شۇ خىزمەتلەرنى قىلىشقا مەجبۇرى بولىدۇ.

تەخمىنەن 40~45% ئامېرىكىلىقنىڭ يىللىق مائاشى 20مىڭ~50مىڭ

25~30% ئامېرىكىلىقنىڭ يىللىق مائاشى 50مىڭ ~ 100مىڭ

15% ئامېرىكىلىقنىڭ يىللىق مائاشى 100 مىڭ ~200مىڭ،

5~6% ئامېرىكىلىقنىڭ يىللىق مائاشى 200مىڭ ~ 1 مىليۇن،

1% ئامېرىكىلىقنىڭ مائاشى 1 مىلۇندىن ئاشىدىكەن. 10 مىليۇندىن ئارتۇق مائاش ئالىدىغانلارنىڭ سانىمۇ ئاز ئەمەس ئىكەن. ئەلۋەتتە يەنە 2~4% ئامېرىكىلىقنىڭ مائاشى 20 مڭدىن تۆۋەن ئىكەن.

2ـ ئامبىرىكىدا ساقچىلار قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

ئامبىرىكىنىڭ نىيۇ يورك شەھەرىدە يېڭى ساقچىلار بىرىنجى يىلىدا 31000 دوللار مائاش ئالىدۇ. 5 يىلدىن كېيىن 51000 دوللار ئوسىدۇ. 20 يىلدىن كېيىن 54000 دوللارگە ئوسىدۇ. Sergeant ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ مائاشى 59000 دوللار بولىدۇ. Lieutenant ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ مائاشى 68000 دوللار بولىدۇ. Captain ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ مائاشى 83000 دوللار بولىدۇ. ساقچى باشلىغىنىڭ مائاشى 122000 دوللار بولىدۇ. ئادەتتە باشلىق بولغان ساقچىلار كەم دېگەندە 20 يىللىق ساقچى تارىخى بار، ئالاھىدە قابىلىيەتلىك ساقچىلار ھىساپلىنىدۇ.

3ـ ئامبىرىكىدا ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

باكالاۋۇرلۇق ئۇنۋانى ئالغان ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى بىرىنجى يىلى 31000~39000 دوللار مائاش ئالىدۇ. ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغان ئوتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى بىرىنجى يىلى 36000 ~ 42000 دوللار مائاش ئالىدۇ. 22 يىلدىن كېيىن ئۇلارنىڭ مائاشى 70000 دوللارغا ئوسىدۇ. باشلانغۇق مەكتەپ مۇدىرىنىڭ مائاشى 92000 باشلىنىدۇ. تولۇقسىز ئوتۇرا مەكتەپ مۇدىرىنىڭ مائاشى 95000 دوللاردىن باشلىنىدۇ. تولۇق ئوتۇرا مەكتەپ مۇدىرىنىڭ مائاشى 99000 دوللاردىن باشلىنىدۇ. مۇدىر بولۇپ 15 يىلدىن كېيىن ئەڭ يۇقۇرى مائاش 115000 دوللارگە ئوسىدۇ.

4- ئامبرىكىدا ئۆي تازلىغۇچى (Housecleaners) ۋە ئۆي خىزمەتچىسى (Nannies) قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

ئامبرىكىدا ئۆي تازلىغۇچىلارنىڭ سائەتلىك مائاشى 9~15 دوللار ئەتراپىدا بولىدۇ. بىر ئۆي تازلىغۇچى ئادەتتە ھەپتىسىگە 6 كۈن، كۈنىگە 8 سائەت ئىشلىسە، يىلىغا 31000 دوللار پۇل تاپالايدۇ.

ئامبرىكىدا ئۆي خىزمەتچىسى يەنە بالا باققۇچىنىڭ مائاشى 8~15 دوللار ئەتراپىدا بولىدۇ. ھەپتىسىگە 400 ~ 1000 دوللار پۇل تاپالايدۇ. يىلدا 15000 ~ 30000 دوللار مائاش ئالىدۇ. ئەگەر ھەپتىسىگە 7 كۈن، كۈندە 24 سائەت بالىغا قارىسا ۋە بالا تەربىلەش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالسا، ھەپتىسىگە 2000 دوللار پۇل تاپالايدۇ.

5- ئامبرىكىدا شوپۇرلار قانچىلىپ مائاش ئالىدۇ؟

نيۇ يوركتا شوپۇرلار ئادەتتە 30000 ~ 50000 دوللارغىقە مائاش ئالىدۇ. ھەپتىسىگە 6 كۈن، كۈنىگە 10~12 سائەت قاتنايدىغان ئۇزۇن يوللۇق شوپۇرلار 60000~70000 دوللار مائاش ئالىدۇ. ئادەتتىكى تاكسى شوپۇرلىرى كۈنىگە 100 دوللار ھەق ئالىدۇ.

6ـ ئامبىرىكىدا تازلىق ئىشچىسى (Garbage men) قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

نيۇ يوركتا تازلىق ئىشچىلىرى بىرىنجى يىلى 27000 دوللار مائاش ئالىدۇ. 5 يىلدىن كېيىن 44000 دوللار مائاش ئالىدۇ. بۇ تازلىق ئىشچىلىرى ئالىدىغان مائاشنىڭ ئەڭ يۇقۇرى چىكى.

7ـ ئامبىرىكىدا ئىشىك باققۇچىلار (**Doormen**) ۋە بىناغا قارىغۇچىلار (**intended Super**) قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

نيۇ يوركتا ئىشككە قارىغۇچىلار بىرىنجى يىلى 25000 دوللار مائاش ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ مائاشىنىڭ ئەڭ يۇقۇرى چىكى 32000 دوللار ئەتىراپىدا بولىدۇ. ئايدا 30 كۈن ئىشلەيدۇ. بىناغا قارىغۇچىلار نىڭ ئوتۇرچە مائاشى 39000 دوللار ئەتىراپىدا بولىدۇ.

8ـ ئاممىۋى مۇناسىۋەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىملار (Publish Relation) قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

نيۇ يوركتا ئاممىۋى مۇناسىۋەت خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ مائاشى 30000 دوللاردىن باشلىنىدۇ. خىزمىتى ياخشى بولۇپ بەزى نەتىجىلەرگە ئېرىشسە،

مائاشى 45000 ~ 55000 دوللارگه ئوسىدۇ. 5 يىلدىن كىيىن 75000 ~ 100000 دوللار مائاش ئالالايدۇ.

9- ئامېرىكىدا ئوت ئوچۇرۇش خادىملىرى (Firefighters) زادى قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

نيۇ يوركتا ئوت ئوچۇرۇش خادىملىرىنىڭ مائاشى 32000 دوللاردىن باشلىنىدۇ. 6 يىلدىن كىيىن 49000 دوللارگه ئوسىدۇ. ئوت ئوچۇرۇش ئەترىتىنىڭ باشلىقى 57000 دوللار مائاش ئالىدۇ. باشلىق بولۇپ 4 يىلدىن كىيىن 62000 دوللارگه ئوسىدۇ. نيۇ يورك شەھىرى ئوت ئوچۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى 75000 دوللار مائاش ئالىدۇ. ئەڭ يۇقۇرى بولغانىدا 94000 ئوسىدۇ. نيۇ يورك شەھەرىدە جەمى 53 مۇئاۋىن ئوت ئوچۇرۇش باشلىغى بولۇپ، ئۇلار خەتەرلىك ئوتلارغا بىۋاستە قۇماندانلىق قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ مائاشى 86000~104000 دوللارغىچە بولىدۇ.

10- ئامېرىكىدا دوختۇرلار زادى قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

ئامېرىكىدا دوختۇرلۇق مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار، ئالدى بىلەن 3~4 يىل پاراكتىكانت دوختۇر بولۇپ ئىشلەيدۇ. بۇ مەزگىلدە 40000~60000 دوللار مائاش ئالىدۇ. ئاندىن كىيىن رەسمى دوختۇر بولىدۇ. رەسمى دوختۇر بولغاندىن كىيىن بىرەر دوختۇرخانىدا خىزمەت قىلىدۇ، ياكى ئوزى دوختۇرخانا ئاچىسمۇ بولىدۇ. رەسمى دوختۇر بولغاندىن كىيىن بىرىنجى يىلى ئىچكى بولۇم دوختۇرى

115000 دولـلار مائـاش ئالـدۇ. بـاللار بولـۇمى دوختـۇرى 110000 دولـلار مائـاش ئالـــدۇ. ئوتـــۇرا ســـەۋىيەلىك دوختـــۇرلار 300000 دولـــلار مائـــاش ئالـــدۇ.ئوتـــۇرال سەۋىيەلىك كوز دوختۇرى 300000~800000 دوللار مائـاش ئالـدۇ. نـاركـۇز بـولـمى دوختۇرلىرىنىڭ مائاشى 130000 دوللاردىن باشلىنىپ، 400000 دوللارغـچه مائـاش ئالىدۇ. رىنتگەن بولىمىنىڭ دوختـۇرلىرى 140000 ~ 500000 دوللارگـچه مائـاش ئالىدۇ.يۇرەك تاشقى بولىمىنىڭ دوختۇرىنىڭ مائاشى 200000 دوللاردىن باشلىنىدۇ، بەزىلىرىنىڭ مائاشى 1 مىليۇن دوللاردى ئاشىدۇ. يۇرەك ئىچكى بولىمى ۋە ئاشقازان ئىچكـى بولىمىنـــڭ دوختـــۇرلىرى 300000 ~ 400000 دوللارغـــچه مائـــاش ئالـــدۇ. ئادەتتىكى تاشقى بولۇم دوختۇرلىرى بىرىنجى يىلـى 150000 دولـلار مائـاش ئالـدۇ. ئوتۇرال سەۋىيەلىكلىرى 300000 دوللار مائاش ئالـدۇ. هوسـنى تـۇزەش بولىمىنـــڭ دوختۇرلىرىنـــڭ مائاشـــى 140000 دوللاردـــن باشـــلىنىدىغان بولـــۇپ، بەزىلەرنـــڭ مائاشـــى 20 مىليـــۇن دوللاردـــن ئاشـــدۇ. ســـىستىرالارنىڭ مائاشـــى 47000 دولـــلار ئەتىراپىدا بولىدۇ. سىستىرا باشلىغى 70000 ~ 80000 دوللارگىچه مائاش ئالىدۇ.

11ـ ئامېرىكـــدا ئادۇكـــاتلار زادى قـــانچه پـــۇل مائاش ئالىدۇ؟

نيۇ يوركتا رەسمى ئادۇكاتلارنىڭ مائاشى 125000 دوللاردـــن باشـلىنىدۇ. بـــر قـــسم ئادۇكـــاتلار باشـــقىلارغا تونـــۇلغىچه بۇنىڭـــدىن كـــوپ تـــوۋەن ھەق ئىلـــپ ئىشلەيدۇ. جىنـايەتچىلەرگە ھەقـسىز مـۇلازىمەت قىلىـدىغان ئادۇكـاتلار 30000 ~ 40000 دوللارگـــچه مائـاش ئالـــدۇ. "Senior Counsel " ؟؟؟ 167000 دولـلار مائـاش ئالـدۇ. ؟؟؟"Chief Assistant " 290000 دولـلار مائـاش ئالـدۇ.؟؟؟ "

Chief Legal " 360000 دولـلار مائـاش ئالـدۇ.؟؟؟ " General Counsel Officer " نـــڭ مائاشـــى 740000 دولـــلار بولـــدۇ. بەزى داڭلـــق ئادۇكـــاتلار 2 مىليۇندىن ئارتۇق مائاش ئالىدۇ.

12- ئالى بىلىم يۇرتلىرىدىكى پىراپپوسورلار ۋە مۇھىم شەخسلەر قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

ئالى مەكتەپ پىراپپوسورلىرى 100000~200000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

نيۇ يورك قانۇن مەكتىۋىنىڭ پىراپپوسورى 120000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

نيـۇ يـوركتىكى كولـومبىيە ئۇنىۋەرسـىتېتىنىڭ بـاش مـۇدىرى(ئـادەتتە مەكـتەپ مۇدىرىنى "President " دەپ ئاتايدۇ) 473000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

ئامېرىكا تەبىئەت تارىخ مۇزېيخانىسىنىڭ باش مۇدىرى (President) 442000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

نيۇ يورك شەھەر كاتتا سەنئەت مۇزېيخانىسىنىڭ (Metropolitan Museum of Art) دىرەكتورى 370000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

نيـۇ يـورك ئـاممۇى قىرائەتخانـسىنىڭ بـاش مـۇدىرى (President) 418000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

نيۇ يورك شەھەر كاتتا تىياتىرخانـسىنىڭ دىرەكتـۇرى 671000 دولـلار مائـاش ئالىدۇ.

13- ئامېرىكىدا ھوكۇمەت ئەمەلدارلىرى زادى قانچە پۇل مائاش ئالىدۇ؟

شتات باشلىغى (Governor) 209000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

ئامېرىكا پارلامىنت ئەزاسى 136000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

ب دت نىك باش كاتىپى كوفى ئانان 270000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

ئامېرىكىنىڭ ب دت دا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى 141000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

نيۇ يورك شەھەرىنىڭ شەھەر باشلىغى 195000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

نيۇ يورك شەھەرىنىڭ مۇئاۋىن شەھەر باشلىغى 156000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

نيۇ يورك شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ بىرىنجى باشلىغى 150500 دوللار مائاش ئالىدۇ

نيۇ يورك شەھەر باشلىغىنىڭ كاتىۋى 120000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

نيۇ يورك شەھەرلىك ھوكۇمەتنىڭ ئادەتتىكى باشلىقلىرى 90000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

شتات پارلامىنت ئەزاسى 79500 دوللار مائاش ئالىدۇ.

شتات ئەدلىيە قانۇن ئىدارىسىنىڭ باشلىقى 151000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

شتات سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىرى 129000~147000 دوللار مائاش ئالىدۇ.

(بەزى كونكرىت سانلاردا ۋاقىت چەكلىمىسى بولغانلىغى ئۈچۈن، ھەر دائىم ئورگۇرۇپ تۇرۇشى مۇمكىن، بىراق ئۇلار يەنىلا ئامېرىكىنىڭ ئومۇمى يۇزلۈك ئەھۋالىغا ۋەكىللىق قىلالايدۇ)

يۇسۇپئېلى ياسىن:

سىز دەۋاتقان بۇ مائاش باج ۋە باشقا سېلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ، شۇنداقمۇ؟ بۇ مائاشتىن سىرت يەنە جانلىق ئىش ھەققى (مۇكاپات، جازالاش شەكلى ئارقىلىق بېرىلىدىغان پۇل) مۇ بارمۇ؟

مەمەت ئىمىن:

بۇ يەردە دېيىلۋاتقان مۇئاش باجنى ئوز ئىچىگە ئالغان مائاش. يىللىق مائاشى 20مىڭ دوللاردىن تۆۋەنلەرگە كىلىدىغان باج ئاساسەن يوق دېيەرلىك. 100 دوللار مائاش ئالىدىغان ئادەمنىڭ قولىغا تەخمىنەن 80 مىڭ دوللار پۇل تىگىدۇ. بىراق بۇ مۇتلەق ئەمەس. ئامېرىكىنىڭ باج ھىساپلاش ئۇسۇلى ناھايىتى مۇرەككەپ بولۇپ، نۇرغۇن ئامىللارنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ مائاشتىن سىرت يەنە جانلىق ئىش ھەققى (مۇكاپات، جازالاش شەكلى ئارقىلىق بەرىلىدىغان پۇل) ئىختىزادى كىرىم كەلتۈرىدىغان ئورۇنلاردا بار، لىكىن ئىختىزادى كىرىم كەلتۈرمەيدىغان ئورۇنلاردا ئاساسەن يوق دېيەرلىك.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئادەتتە بىزدە 1 كويغا 2 نان كېلىدۇ. بىر ئادەم ئەڭ تۆۋەن چەكتە 3 يۈەن پۇل بىلەن، ئادەتتە 10 يۈەن ئەتراپىدىكى پۇل بىلەن بىر كۈنلۈك قورساق تويغۇزالايدۇ. ئۇنداقتا ئامېرىكىدا قانداق؟ بۇ سۇئالنى سوراشتىن مەقسەت بىر كۈنلۈك مائاشقا زادى قانچىلىك نەرسە كېلىدۇ؟ ئامېرىكىدا

پۇلنىڭ قىممىتى قانچىلىك؟ دېگەننى بىلىشتىن ئىبارەت.

مەمەت ئىمىن:

ئامېرىكىدا سىز يۇقۇردا دىگەن خەلق پۇلىنى دوللار دەپ قارىسىڭىزلا بولىدۇ. يەنى ئامېرىكىدا 1 دوللارگە بىزنىڭ نانلارغا ئوخشايدىغان نانىدىن 2 كىلىدۇ. كالا گوشىنىڭ كىلوسى تەخمىنەن 5 ~ 8 دوللار ئەتراپىدا. 1 دولارغا 12 تۇخۇم ئالغىلى بولىدۇ. 1 دوللارغا 2~4 سۇپەتلىك ئالما، ياكى 2 شاپتۇل، ياكى 4 جۇزە، ياكى يېرىم جىڭ ئۈزۈم ئالغىلى بولىدۇ. گۈرۈچنىڭ 8 كىلوسى ئادەتتە 3 ~ 8 دوللار ئارىلىقىدا. بىر ئادەمگە ئەگەر ئوزى ئىتىپ يىسە ئايدا 60~100 دوللار يېتىدۇ.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

شىنجاڭنىڭ چوڭ شەھەرلىرىدە بىر كىشى ئەتىگىنى 5 موغا بىر نان، چۈشتە 4يۈەنگە بىر تەخسە لەغمەن، كەچتە 3 يۈەنگە بىر قاچا سۇيۇقئاش ئىچىپ بىر كۈنلۈك جېنىنى ئاچلىقتىن ساقلىيالايدۇ؛ تەخمىنەن ئېيىغا 200 يۈەنلىك ئۆي ئىجارىسى بىلەن تالادا قالمايدۇ، تەخمىنەن ئېيىغا 100 يۈەنلىك پارچە خراجەت كېتىدۇ، دېمەك، بىر كىشى ئاغرىپ قالمىسا ياكى باشقا تاسادىپىيلىق بولمىسا، تەخمىنەن 5-6 يۈز يۈەن پۇل بىلەن سېبرقتال تۇرمۇش كەچۈرۈپ بىر ئايىنى تاماملىيالايدۇ. كىچىك شەھەرلىرىدە بۇنىڭدىنمۇ ئاز پۇل بىلەن جان ساقلىيالايدۇ. سىز مانا موشۇنداق تۆۋەن مۆلچەر بىلەن بىر كىشىنىڭ ئامېرىكىدا بىر ئاي ياشىشى ئۈچۈن قانچە پۇل كېتىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپ باقامسىز؟

مەمەت ئىمىن:

چوڭ شەھەرلەردە 800 دوللار، كىچىك جايلاردا 400 دوللار كىتىشى مۇمكىن. بىراق ئىككى دولەتتىكى كىشىلەرنىڭ چىقىش نۇقتىسى ئوخشاش بولمىغاچقا، قوساق تويغۇزۇش، تالادا قالماسلىق دىگەندەك چۈشەنچىلىرىدە پەرق بار. ئامېرىكىدا ئىشسىز قالغان كىشىلەرگە ۋاقىتلىق ھەپتىسىگە 200 دوللار تۇرمۇش كاپالەت پۇلى بىرىدۇ. بىر ئىغىز ئويىنىڭ (مۇنچا، ئاشخانا ۋە توڭلاتقۇ، گاز ئوچاق بار ئويىنىڭ) ئايلىقىنى 400 ~ 700 دوللارگە ئىجارە ئالغىلى بولىدۇ. ئەگەر بىرسى بىلەن بىرگە تۇرىدىغان ئويلەرنى ئالسا 200 ~ 400 دوللارگە ئالغىلى بولۇشى مۇمكىن.ئامېرىكىدا ئويلەردە مۇنچا، ئاشخانا ئوي، گاز ئوچاق ۋە توڭلاتقۇ بولۇش ئەڭ تۆۋەن شەرت ھېسابلىنىدۇ.

يۇسۇپئېلى ياسىن:

ئامېرىكا زۇڭتۇڭى قانچىلىك مائاش ئالىدۇ؟

مەمەت ئىمىن:

ئامېرىكا زۇڭتۇڭى تەخمىنەن 200 مىڭدىن دوللاردىن سەل ئارتۇق مائاش ئالىدۇ.

ئامېرىكىنىڭ تېببىي مائارىپ قۇرۇلمىسى ۋە باشقىلار

ئامېرىكىنىڭ تېببىي مەكتەپ (Medical School) لىرى ئادەتتە 4 يىللىق

بولۇپ، مۇتلەق كۆپ قىسىم تېببىي مەكتەپ ئادەتتە ئوتتۇرا مەكتەپتىن بىۋاستە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلمايدۇ. ئامېرىكىدا دوختۇرلۇق ئوقۇش ئۇچۇن ئوقۇغۇچىلار ئادەتتە ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئالدى بىلەن 4 يىللىق ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتتۈرۈپ باكالاۋرلىق ئۇنۋانى ئېلىشى كېرەك. نورمال ئەھۋالدا مەلۇم كەسپنى ئوقۇغان ئوقۇغۇچى ئاندىن تېببىي مەكتەپكە كىرەلەيدۇ دەيدىغان ئېنىق بەلگىلىمە بولمىسىمۇ، بىراق تېببىي مەكتەپكە كىرمەكچى بولغان ئوقۇغۇچىلار كەم دېگەندە چوقۇم تەبىئىي پەندە ئوقۇغان بولۇشى كېرەك، ئۇندىن باشقا مېدىتسىنا بىلەن مۇناسىۋەتلىك پەنلەردە يەنى بىئولوگىيە، خىمىيە، بىئوخىمىيە، مىكروبىئولوگىيە قاتارلىق پەنلەردە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ تېببىي مەكتەپكە كىرىش ئېھتىماللىقى يۇقىرى بولىدۇ. شۇنداقلا ئۇنۋېرسىتېتنى پۈتتۈرگەن نەتىجىسى ئالاھىدە ياخشى بولۇشى كېرەك، مەكتىپى ياكى ئوقۇتقۇچىسى كۆرسەتىشى كېرەك.

ئامېرىكىدا دوختۇرلۇق مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ چىقىش ئۇچۇن باشتا ئوقۇغان 4 يىلنى قوشقاندا، جەمئىي 8 يىل ۋاقىت كېتىدۇ. ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىققانلار بىۋاستە دوكتورلۇق يەنى MD (Doctor of Medicine) ئۇنۋانى ئالىدۇ. شۇڭا ئامېرىكىدا تېببىي مەكتەپنىڭ باكالاۋرلىق، ماگىستېرلىق ئۇنۋانى يوق. تېببىي مەكتەپتە ئوقۇپ چىقسىلا PhD بىلەن باراۋەر بولغان MD ئۇنۋانى ئالىدۇ. تېببىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئامېرىكىدا بىر تۇتاش ئېلىنىدىغان USMLE (United States Medical License Examination) دەپ ئاتىلىدىغان ئىمتىھاننى بېرىپ، ياخشى نەتىجىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، بىرەر دوختۇرخانا تېپىپ، 3 يىلدىن 4 يىلغىچە كېسەلخانا ۋىراچى بولۇپ ئىشلىگەندىن كېيىن، ئاندىن رەسمىي دوختۇر بولۇپ، مۇستەقىل خىزمەت قىلالايدۇ.

ئامېرىكىدا ئالىي مەكتەپنىڭ پۈتتۈرگەنلەرگە مەيلى قايسى كەسىپتە ئوقۇغان بولسۇن بىر تۇتاش خىزمەت تەقسىماتى قىلىنمايدۇ، خىزمەتنى پۈتۈنلەي ئۆزى تاپىدۇ. دوختۇرلۇق مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەرمۇ كېسەلخانا ۋىراچى بولۇش ئۈچۈن USMLE دېگەن ئىمتىھاندىن ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىپ، دوختۇرخانىنى ئۆزى تېپىشى كېرەك، بولمىسا دوختۇرلۇق مەكتەپنى ئوقۇپ پۈتتۈرگەن بىلەن دوختۇر بولالمايدۇ.

ئامېرىكىدا تېببىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر يەنە ئوقۇماقچى بولسا، دوختۇرلۇق بىلەن مۇناسىۋەتلىك بىرەر كەسىپنى تاللاپ يەنە 3~5 يىل ئوقۇسا PhD ئۇنۋانى ئالىدۇ. بۇ چاغدا بۇ ئوقۇغۇچى قوش دوكتور ئۇنۋانلىق يەنى MD, PhD بولۇپ چىقىدۇ. بۇنداقلار كۆپىنچە ھاللاردا كەلگۈسىدە دوختۇرلۇق قىلىشنى ئەمەس، بەلكى تەتقىقات بىلەن ياكى تېببىي مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشنى مەقسەت قىلغانلار ھېسابلىنىدۇ.

بەزىلەر مەندىن «جۇڭگودا تېببىي ئۇنۋېرسىتېتنى پۈتتۈرگەنلەرنى ئامېرىكا ئېتىراپ قىلمايدىكەن، بۇ راستمۇ؟» دەپ سوربغاندى، مېنىڭچە، بۇ گەپنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوق. ئامېرىكىنىڭ دوختۇرلۇق تۈزۈمى ناھايىتى مۇكەممەل بولغاچقا، ھەقىقەتەنمۇ مەيلى جۇڭگودا ۋە ياكى باشقا ھەرقانداق دۆلەتتە دوختۇرلۇق مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى بولسۇن ۋە ياكى دوختۇر بولسۇن، ئامېرىكىغا كەلگەندىن كېيىن بۇ ئاستە دوختۇر بولالمايدۇ. بۇ ھەرگىزمۇ ئامېرىكىنىڭ باشقا دۆلەتلەرنىڭ تېببىي ئۇنۋېرسىتېتىدا ئوقۇغانلارنى ئېتىراپ قىلمىغانلىقى ئەمەس. ئەگەر جۇڭگو قاتارلىق باشقا دۆلەتلەردە تېببىي ئۇنۋېرسىتېتنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ياكى دوختۇرلار ئامېرىكىغا كەلگەندىن كېيىن، ئامېرىكىدا دوختۇرلۇق قىلىش ئۈچۈن بىر تۇتاش

ئېلىنىدىغان ئامېرىكىنىڭ دوختۇرلۇق سالاھىيەت ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ، 3، 4 يىللىق كېسەلخانا ۋىراچى (residency) نى تاۋگەتسە، ئوخشاشلا دوختۇر بولالايدۇ. ئەگەر ئامېرىكا جۇڭگونىڭ دوختۇرلۇق ئوقۇشىنى ئېتىراپ قىلمىدى دېگەندە، جۇڭگودا دوختۇرلۇق ئوقۇغانلار ئامېرىكىغا كېلىپ دوختۇرلۇق مەكتەپتە ئوقۇمايلا دوختۇر بولۇشى مۇمكىن بولمىغان بوللاتتى.

ئامېرىكىنىڭ جۇڭگو قاتارلىق باشقا دۆلەتلەردە تېببىي مەكتەپلىرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارغا ياكى دوختۇرلارغا تۇتقان سىياسىتى

ئامېرىكا جۇڭگو قاتارلىق نۇرغۇن دۆلەتلەرنىڭ تېببىي مەكتەپلىرىنى تولۇق ئېتىراپ قىلمىدىغان بولۇپ، ئۇ مەكتەپلەردە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلارنىمۇ ئوخشاشلا دوكتور يەنى MD (Doctor of Medicine) دەپ تونۇيدۇ. چەتئەلدە تېببىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئەگەر ئامېرىكىغا كېلىپ دوختۇر بولماقچى بولسا تامامەن مۇمكىن. بىراق، شەرت يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەنىدەك ئامېرىكىدا تېببىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارغا ئوخشاش USMLE دېگەن ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىشى ۋە دوختۇرخانا تېپىپ 3--4 يىل كېسەلخانا ۋىراچى بولۇشى كېرەك. ئەگەر شۇنداق قىلالىسا ئوخشاشلا دوختۇر بولالايدۇ.

جۇڭگودا، ھىندىستاندا، پاكىستاندا ۋە باشقا دۆلەتلەردە تېببىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن كۆپلىگەن ئوقۇغۇچىلار، ئامېرىكىدا قايتا تېببىي مەكتەپتە ئوقۇمايلا ئەسلى دۆلەتتىكى دىپلوم بىلەن دوختۇر بولۇپ ئىشلىمەكتە. ھەتتا بەزى ئامېرىكىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان ھىندىستانلىق ۋە پاكىستانلىقلار ئامېرىكىدا تېببىي مەكتەپتە ئوقۇشنى تەس ۋە قىممەت كۆرۈپ، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ئەسلى دۆلىتىگە بېرىپ، ئۆزىنىڭ تىل ئالاھىدىلىكىدىن پايدىلىنىپ، 4 يىل ئوقۇپ، ئامېرىكىدا 1--2 يىل

ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىپلا USMLE دېگەن ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ، ئامېرىكىلىقلار 8 يىل ئوقۇپ 300 مىڭ دوللارغا يېقىن پۇل خەجلەپ دوختۇر بولسا، ئۇلار 4 يىل ئوقۇپ بىر نەچچە مىڭ دوللار پۇل بىلەنلا دوختۇر بولماقتا.

جۇڭگودا تېببىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار تىل جەھەتتە سەل قىينالغانلىقى ئۈچۈن، USMLE دېگەن ئىمتىھانىدىن ئۆتۈشكە كەتكەن ۋاقىت سەل ئۇزۇن بولۇپ، كۆپىنچە كىشىلەر ئادەتتە ئامېرىكىغا كېلىپ ئالدى بىلەن تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، 5 ـ 10 يىل خىزمەت قىلىپ، تىل ئۆتكىلىدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئاندىن USMLE گە ئىمتىھان بېرىپ دوختۇر بولىدۇ.

جۇڭگو قاتارلىق دۆلەتلەردە تېببىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئامېرىكىغا كېلىپ ئوقۇشنى ئارزۇ قىلغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئامېرىكىغا كېلىش يوللىرى

دەسلەپتە دەپ ئۆتكەندەك ئامېرىكىدا دوختۇرلۇق ساھەسىدە ماگىستېرلىق ئۇنۋانى يوق بولۇپ، دوختۇرلۇق مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ھەرقانداق ئادەم دوكتور يەنى MD ھېسابلىنىدۇ. ئۇندىن باشقا ئامېرىكىدا دوختۇرلۇق كەسپى كىرىش ئەڭ قېيىن، ئوقۇش پۇلى ئەڭ قىممەت بولغان كەسىپلەرنىڭ بىرى بولۇپ، چەتئەللىكلەرنىڭ ئامېرىكىدا دوختۇرلۇق مەكتەپكە كىرىشى ناھايىتى قىيىن، بولۇپمۇ جۇڭگو پاسپورتى بىلەن دوختۇرلۇق مەكتەپكە كىرىش ئاساسەن مۇمكىن ئەمەس.

ئۇنداقتا جۇڭگودا دوختۇرلۇق مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر ئامېرىكىغا كېلىپ ئوقۇماقچى بولسا قانداق قىلىش كېرەك دېگەندە، ئەگەر شەرت-شارائىتى توشقان ئەھۋال ئاستىدا جۇڭگودا ئالغان دوختۇرلۇقنىڭ باكالاۋرلىق دىپلومىنى MD دەپ

قاراپ، دوختۇرلۇق بىلەن مۇناسىۋەتلىك پەنلەر دائىرىسىدە يەنى بىئو خىمىيە، بىئولوگىيە، ئىرسىيەتشۇناسلىق، گىستولوگىيە (توقۇلمىشۇناسلىق)، ئىممۇنولوگىيە (ئىممۇنىتېت شۇناسلىق)، مىكرو بىئولوگىيە (مىكرو ئورگانىزملار ئىلمى)، باكتېرىئولوگىيە (باكتېرىيە شۇناسلىق)، ۋىرولوگىيە (ۋىرۇس ئىلمى) ، مولېكولا بىئولوگىيىسى ، مولېكولا بىئوفىزىكىسى، پاتولوگىيە ، پاتو فىزىئولوگىيە (پاتولوگىيىلىك فىزىئولوگىيە)، فارماكالوگىيە (药理学)، فىزىئولوگىيە قاتارلىق پەنلەرنىڭPhD سىگە بىۋاستە ئىلتىماس قىلسا بولىدۇ.

ئەگەر سىز جۇڭگودا يۇقارقى كەسىپلەردە ئوقۇپ PhD ئالغان بولسىڭىز ھەمدە ئىنگلىزچىڭىز ياخشى بولسا، ئامېرىكىغا كېلىشىڭىز ئانچە قىينىغا توختىمايدۇ.

ئەگەر سىز جۇڭگودا دوختۇرلۇق مەكتېپىدە ئوقۇپ، ئامېرىكىغا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن كەلمەكچى بولسىڭىز، بۇمۇ تامامەن مۇمكىن. بۇنىڭ ئىككى خىل يولى بار بولۇپ، بىرى J1 ۋىزا (بۇ بەلگىلەرنىڭ مەنىسىنى "ئامېرىكىنىڭ ۋىزا تۈرلىرى" دېگەن ماقالىدىن كۆرۈۋېلىڭ) بىلەن زىيارەتچى ئالىم ياكى دوكتۇر ئاشتى بولۇپ كېلىش، يەنە بىرىH-1B ۋىزا يەنى خىزمەت ۋىزىسى بىلەن دوكتۇر ئاشتى بولۇپ كېلىش. بۇلاردىكى ئاساسلىق شەرتلەرنىڭ بىرى ئىنگلىزچىدە ياخشى بولۇش (بىراق TOEFL نەتىجىسى تەلەپ قىلىنمايدۇ، ئېغىز تىلى ياخشى بولسا بولىدۇ)؛ ئىككىنچىسى، جۇڭگودا دوختۇرلۇق تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ باققان، شۇنداقلا ماقالە ئېلان قىلىپ باققان بولۇشى كېرەك. بىرەر مۇكاپات ئېلىپ باققان بولسا تېخىمۇ ياخشى. بۇ ئىككى خىل ۋىزا ئىچىدە J1 ۋىزىنى ئېلىش بىر ئاز ئاسان بولۇپ، بۇ ۋىزىغا ئىلتىماس قىلغانلار سان جەھەتتىن ئۇچرىمايدۇ، بېرىدىغان مائاش تۆۋەن. H-1B ۋىزا سەل تەس بولۇپ، سان جەھەتتىن بار، بېرىدىغان مۇئاشى ئادەتتە J1 غا نىسبەتەن سەل يۇقىرى. ئامېرىكىدا ئوقۇش پۈتتۈرگەن چەتئەللىكلەرمۇ بىر مەزگىل مۇشۇ ۋىزا بىلەن ئامېرىكىدا

تۇرۇپ خىزمەت قىلىدۇ.

ئامېرىكىدىكى ئالىي مەكتەپ ۋە تەتقىقات ئورگانلىرى نېمە ئۈچۈن باشقا دۆلەتلەردە ئوقۇش پۈتتۈرگەن MD ياكى PhD لارگا مۇھتاج؟

ئامېرىكىدا ئوخشىمىغان ئۇنۋان ۋە ئوخشىمىغان كەسىپتىكىلەرگە ېېرىلىدىغان مائاشتا بەلگىلىك ئۆلچەم بولۇپ، ئامېرىكىدا باكالاۋر ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ باشلىنىش مائاشى ئادەتتە 30 مىڭدىن 50 دولار ئارىلىقىدا بولىدۇ. ماگىستېرلىق ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ باشلىنىش مائاشى ئادەتتە 50 مىڭدىن 80 مىڭ دولار ئارىلىقىدا بولىدۇ. **PhD** ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ باشلىنىش مائاشى ئادەتتە 70 مىڭدىن 120 مىڭ دولار ئارىلىقىدا بولىدۇ. **MD** ئۇنۋانى ئالغانلار USMLE ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ 3--4 يىللىق residency (بالىنسىت پراكتىكا دوختۇرى) بولۇش جەريانىدا يىلىغا 40 مىڭدىن 60 مىڭ دوللارغىچە مائاش ئالىدۇ. رەسمىي دوختۇر بولغاندىن كېيىن دەسلەپكى مائاشى ئادەتتە 120 مىڭ دولار ئەتراپىدا بولىدۇ، بىر نەچچە يىلدىن كېيىن بەزى كەسىپلەرنىڭ دوختۇرلىرى يىلىغا يېرىم مىليوندىن 1 مىليون ئارىلىقىدا مائاش ئالىدۇ. بىرنەچچە مىليون مائاش ئالىدىغان دوختۇرلارمۇ ئاز ئەمەس. ئەلۋەتتە ئوخشىمىغان شىتات ۋە شەھەرلەر ئارىسىدا بەلگىلىك پەرقلەر بار.

J1 ۋىزا بىلەن ئامېرىكىغا كەلگەن چەتئەلدە MD ياكى PhD ئۇنۋانى ئالغانلارغا ېېرىدىغان مائاش ئادەتتە يىلىغا 18 مىڭ دوللاردىن 24 مىڭ دوللارغىچە بولىدۇ. H-1B ۋىزا بىلەن ئامېرىكىغا كەلگەن چەتئەلدە PhD ياكى MD ئۇنۋانى ئالغانلارغا ېېرىلىدىغان مائاش ئادەتتە يىلىغا 34 دىن 55 مىڭ دوللارغىچە بولىدۇ.

ئامېرىكىدا ئادەم ئالىدىغان ئورگانلارغا ئادەم ئېلىشتا ئالدى بىلەن ئامېرىكىلىق ياكى ئامېرىكىدا مەڭگۈلۈك تۇرۇش ھوقۇقى بارلارنى يەنى «يېشىل كارتا»سى بارلارنى ئېلىش تەلەپ قىلىنىدىغان بولۇپ، چەتئەللىكنى يالالاپ ئىشلىتىشنىڭ شەرتلىرى

تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: (1) يۇقىرى سەۋىيەلىك، تۆۋەن مائاشلىق كىشىلەر. يەنى بېرىدىغان مائاشى تۆۋەن بولغاچقا ئامېرىكىدىكى ئوخشاش مەلۇماتلىق كىشىلەر بۇ خىزمەتنى قىلىشنى خالىمىغان بولۇشى كېرەك. (2) ئامېرىكىدا كەم ئۇچرايدىغان قول ھۈنەرۋەن ياكى يوقىلىپ كېتىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەن كەسىپ بىلەن شۇغاللانغۇچىلار. (3) ئامېرىكىلىقلار قىلىشنى خالىمايدىغان ئېغىر، جاپالىق، خەتەرلىك خىزمەتلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار. (4) ئامېرىكىدا شۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم يېتىشمەيۋاتقان كەسىپتىكىلەر، مەسىلەن، سېستىرالار.

ئامېرىكىدا دوختۇرلۇق مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ياكى مۇناسىۋەتلىك پەنلەر بويىچە PhD ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ كۆپىنچىسى يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەن چەتئەللىكلەرگە بېرىدىغان تۆۋەن مائاشقا ئىشلىمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئامېرىكىدىكى نۇرغۇن ئۇنىۋېرسىتېتلار ۋە تەتقىقات ئورگانلىرى ھەر يىلى كۆپلەپ چەتئەلدىن ئادەم ئېلىشقا مۇھتاج. ئالىي مەكتەپ ۋە تەتقىقات ئورگانلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئىختىسادىي كىرىم كەلتۈرمەيدىغان ھەم تەتقىقاتتا ئامېرىكىنىڭ دۆلەت خەزىنىسىدىن كەلگەن پۇلغا تايىنىدىغان ئورگان بولغانچقا، ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇلارغا ئالاھىدە سىياسىتى بار، يەنى ئۇلار تۆۋەن مائاشلىق چەتئەل مۇتەخەسسىلىرىنى يالالاپ ئىشلىتىش ھوقۇقىدىن ئالاھىدە بەھرىمەن بولىدىغان ئورۇنلار ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتىكى ئىختىسادىي كىرىم كەلتۈرىدىغان ئورگانلار ياكى بازارلىق كەسىپلەرنىڭ مائاش ئۆلچىمى يۇقىرى بولغاچقا، بۇ خىلدىكى خىزمەتلەرنى قىلىشنى خالايدىغان كىشىلەر كۆپ، رىقابەت كۈچلۈك، شۇڭا بۇ ئورگانلارنىڭ چەتئەلدىن ئادەم يالالاپ ئىشلىتىشىنىڭ ھاجىتى يوق، يەنى ئۇلار بەرمەكچى بولغان مائاشقا ئامېرىكىدىن كۆپلەپ ئادەم تېپىلىدۇ.

ئامېرىكىنىڭ ھوكۇمەت قۇرۇلمىسى

ئامېرىكىنىڭ ھوكۇمەت قۇرۇلمىسى فېدېرال (**Federal** ، 联邦)، شتات (**State,** 州) ۋە يەرلىك (**City and Town,** 市镇)دىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك ھوكۇمەتتىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، ھەر دەرىجىلىك ھوكۇمەت 3 تارماق ئورگاندىن تەركىپ تاپقان، ئۇلار مەمۇرى ئورگان (**Executive Branch,** 行政机关)، قانۇن تۈزگۈچى ئورگان (**Legislative Branch,** 立法机关) ۋە ھوكۇم چىقارغۇچى ئورگانى (**Judicial Branch,** 司法机关)دىن ئىبارەت. ئامېرىكا ھوكۇمىتىنىڭ بۇ 3 تارماق ئورگانى (**3 Branches of Government**) ھەم بىر بىرىدىن مۇستەقىل، ھەم بىر بىرى بىلەن باغلىنىشلىق بولۇپ، ئۇلار بىر بىرىنى پۈتۈنلەي كونتۇرۇل قىلالمايدۇ، بىراق بىر-بىرىنى نازارەت قىلالايدۇ. ئۇلارنىڭ بىر-بىرىنىڭ قارارىنى تەستىقلاش ھەم ئىنكار قىلىش ھوقۇقى بار.

مەمۇرى ئورگان (Executive Branch, 行政机关)

فېدېرال ھوكۇمەتنىڭ مەمۇرى ئورگانى ئاق ساراي (**White House,** 白宫)،

مىنىستىرلىكلەر (Departments, 部) ۋە مۇستەقىل ئاگىنتلىق (Independent Agencies, 独立机构)تىن تەركىپ تاپقان.

ئاق ساراي ئامبىرىكىنىڭ ئەڭ يۇقۇرى مەمۇرى ئورگىنى ھىساپلىنىدۇ.

ئامبىرىكىنىڭ مىنىستىرلىكى جەمئى 15 مىنىستىرلىكتىن تەركىپ تاپقان.

ئۇلار :1. يىزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى 2.سودا ـسىتتىق مىنىستىرلىكى 3.دولەت مۇداپىيە مىنىستىرلىكى 4.مائاارىپ مىنىستىرلىكى 5.ئېنىرگىيە مىنىستىرلىكى 6.سەھىيە ۋە ئاممىۋى مۇلازىمەت مىنىستىرلىكى (Department of Health and Human Service) 7.ۋەتەن بىخەتەرلىگى مىنىستىرلىكى (Department of Homeland Security) 8.ئىچكى مۇلۇك ۋە شەھەر تەرەققىيات مىنىستىرلىكى (Department of Housing and Urban Development) 9.ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى (Department of the Interior) 10.ئەدلىيە مىنىستىرلىكى (Department of Justice) 11.ئەمگەك مىنىستىرلىكى 12.دۆلەت ئىشلىرى مىنىستىرلىكى (State Department) 13.قاتناش مىنىستىرلىكى 14.مالىيە مىنىستىرلىكى 15.ھەربىلىكتىن قايتقانلار مۇلازىمەتى مىنىستىرلىكى (Department of Veteran's Affair) دىن ئىبارەت. بۇلارنىڭ ئىچىدە كوپ كىشىلەرگە تونۇشلۇق بولغۇنى دولەت ئىشلىرى مىنىستىرلىكى بولۇپ، بۇ باشقا دۆلەتلەرنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە توغۇرا كىلىدۇ. پەقەت ئەدلىيە مىنىستىرلىكىنىڭ باشلىقلا Attorney General دەپ ئاتالغانىدىن باشقا قالغان مىنىستىرلىكىنىڭ باشلىقى Secretary دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلۇپCabinet دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلارنى پرېزىدېنت تەيىنلەيدۇ.

مۇستەقىل ئاگىنتلىغى (Independent Agencies) 30 چوڭ ۋە 18 كىچىكرەك بولغان مۇستەقىل ئورگاندىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، بۇ ئورگانلار بىرەر مىنىستىرلىككە تەۋە ئەمەس. ئۇلارنى فېدېرال ھوكۇمەت بىۋاستە باشقۇرىدىغان بولۇپ، ھوقۇق دائىرسى خىلىلا يۇقۇرى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە كوپۇنچە كىشىلەرگە تونۇش بولغانلىرى، مەركىزى ئاخبارات ئاگىنتلىغى (CIA)، فېدېرال تەكشۈرۈش ئىدارىسى (FBI)، پۇخرالار ھوقۇقى كومىتېتى (U.S. Commission on Civil Rights) ئامېرىكا پوچتا مۇلازىمتى (US Post Service)، ئىستىمال بويۇملار بىخەتەرلىك كومىتېتى، مۇھىتنى قوغداش كومىتېتى (EPA)، فېدېرال پۇل مۇئامىلە ستىرافانىيە كومىتېتى (FDIC) قاتارلىقلار. بۇ ئورگانلارنىڭ باشلىقى chair ياكى دېرېكتور دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇلارنىمۇ پرېزىدېنت تەينىلەيدۇ.

قانۇن تۈزگۈچى ئورگان (立法机关 ,Legislative Branch)

فېدېرال ھوكۇمەتنىڭ قانۇن تۈزگۈچى ئورگانى (Legislative Branch, 立法机关) (Congress, پارلامېنت国会) تىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، ئاۋام پالاتاسى (The House of Representatives, 众议院) بىلەن كىڭەش پالاتاسىنى (The

Senate, 参议院ئوز ئىچىگە ئالىدۇ.

كېڭەش پالاتاسىنىڭ جەمى 100 ئەزاسى بولۇپ، ئۇلار Senator (参议员)دەپ ئاتىلىدۇ، ھەر بىر شىتاتتىن ئىككى سەناتور بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بىر قارار ۋەزىپە ئوتەش ۋاختى 6 يىل بولۇپ، ھەر 2 يىلدا 3 دىن 1 قىسمى قايتىدىن سايلىنىدۇ. سەناتورنىڭ قايتا سايلىنىش قىتىم سانى سەكلەنمەيدۇ.

ئاۋام پالاتاسىنىڭ 435 ئەزاسى بولۇپ ۋەكىل (Representative, 众议院议员) دەپ ئاتىلىدۇ، ھەر بىر شىتاتقا بىرىلگەن ۋەكىل سان شۇ شىتاتنىڭ نوپۇسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. كوپ نوپۇسى بار شىتاتتىن كوپ ۋەكىل بولىدۇ. نوپۇسى ئاز شىتاتتىن ئاز ۋەكىل بولىدۇ، ئەڭ كەم بولغاندا بىر ۋەكىل بولىدۇ. ۋەكىللەرنىڭ بىر قارار ۋەزىپە ئوتەش ۋاقتى 2 يىل بولۇپ، سايلىنىش قىتىم سانى چەكلەنمەيدۇ. سەناتور بىلەن ۋەكىللەر قوشۇلۇپ پارلامېنت ئەزالىرى (Congresswoman،Congressman) دەپ ئاتىلىدۇ.

قانۇنى ھوكۇم چىقارغۇچى ئورگان (Judicial Branch, 司法机关)

فېدېرال ھوكۇمەتنىڭ قانۇنى ھوكۇم چىقارغۇچى ئورگانى **(Judicial Branch, 司法机关)** فېدېرال سوت مەھكىمىسىدىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، 1 ئالى سوت مەھكىمىسى**(Supreme Court, 联邦高级法院)**، 11 كوچمە سوت مەھكىمىسى **(Circuit Courts of Appeals,** **联邦巡回法庭)** ۋە 94 رايۇنلۇق سوت مەھكىمىسى **(District Courts, 联邦地方法院)** ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. ئالى سوت مەھكىمىسى 9 سوتچىدىن تۈزۈلگەن. بۇ 9 سوتچىنىڭ ئىچىدىن بىر كىشى باش سوتچىلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالىدۇ. بۇ سوتچىلارنىڭ ئادەتتە ۋەزىپە ئوتەش ۋاقىت چەكلىمىسى بولمايدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىرەرسىنىڭ ئورنىنى تولۇقلاشقا توغرا كەلگەندە، پىرېزىدېنت نامزات كورسىتىدۇ، پارلامىت تەستىقلايدۇ، بىراق پىرېزىدېنت ئۇلارنى خىزمىتىدىن ئىلىپ تاشلىۋېتەلمەيدۇ.

يۇقارقىلار ئاساسلىقى فېدېرال ھوكۇمەتنىڭ ھوكۇمەت قۇرۇلمىسى بولۇپ، شىتات ۋە يەرلىك ھوكۇمەتنىڭمۇ ئوز ئالدىغا مەمۇرى ئورگىنى، قانۇن تۈزگۈچى ئورگىنى ۋە ھوكۇم چىقارغۇچى ئورگانى بولىدۇ. شىتاتلىق ھوكۇمەتنىڭ باشلىغى **Governor** دەپ ئاتىلىدۇ. يەرلىك ھوكۇمەتنىڭ باشلىغى**mayor** دەپ ئاتىلىدۇ.

ساغلام ياشاش ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش

قانداق قىلغاندا ساغلام ياشىغىلى ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگىلى بولىدۇ؟ ساغلام

ياشاش ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنىڭ سىرى زادى نېمە؟ بۇ تارىختىن بۇيان نۇرغۇن كىشىلەر ئىزچىل قىزىقىۋاتقان ۋە ئىزدىنىۋاتقان، شۇنداقلا ھەل قىلىش ھەقىقەتەن قىيىن بولغان مەسىلىلەرنىڭ بىرى. ساغلام ياشاش ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنىڭ ئاساسى بولۇپ، ئادەم پەقەت ساغلام بولغاندا ئاندىن ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلەيدۇ.

كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ ئاساسلىق تەركىبى قىسمى بولغان خىزمەت، تاماق، كۆڭۈل ئېچىش ۋە ئۇخلاشنىڭ قانداق بولۇشى، ياشاۋاتقان جەمئىيىتىمىزنىڭ ئىقتىسادى، پەن تېخنىكا تەرەققىياتى ۋە جەمئىيەت پاراۋانلىقى قاتارلىقلار بىزنىڭ سالامەتلىكىنى ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشىمىز بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولغانلىغى ئۈچۈن، مەن تۆۋەندە بۇ بىر نەچچە نۇقتا بويىچە ئوز كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرغا قويۇپ ئوتىمەكچى.

ساغلام ياشاش دىگەن نېمە؟

ساغلام ياشاش دىگىنىمىزنىڭ ئىككى خىل مەنىسى بولۇپ، بىرى نىسبى ساغلام ياشاش، يەنە بىر مۇتلەق ساغلام ياشاش. ئادەتتە بىز دەۋەتقان ساغلام ياشاش دىگىنىمىز نىسبى ساغلام ياشاش بولۇپ، بۇ ئاساسلىقى ئادەم ئۆمرىدە ئالاھىدە ئىغىر كىسەللەرگە، بەزى سوراملىمە كىسەللەرگە ۋە ياكى ئادەم بەدىنىدە مىيىپلىق كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان كىسەللەرگە گىرىپتار بولماي ياشاشنى كۆزدە تۇتىدۇ. بۇ ئادەتتە شۇ ئادەم ياشاۋاتقان دۆلەت، رايۇنىنىڭ تەرەققىياتىغا، جەمئىيەت پاراۋانلىقىغا، تىببىي داۋالاش شارائىتىغا، ھەم شۇنداقلا شەھەرسىنىڭ تۇرمۇش ئادىتى، مەدەنىيەت سەۋىيەسى قاتارلىلاقلار بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، سىرتقى ئامىل بىلەن

ئىچكى ئاملىنى ئورتاق ياخشىلاش ئارقىلىق ئەملگە ئاشۇرغۇلى بولىدۇ.

ئادەم ساغلام ياشاش ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ئۈچۈن بىر تەرەپتىن شۇ ئادەم ياشاۋاتقان دۆلەت رايۇنىنىڭ ئىقتىسادى، جەمئىيەت پاراۋانلىقى، ساقلىقنى ساقلاش تېخنىكىسى يۇكسەك تەرەققى قىلىشى كېرەك. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ جەمىيەتتە ياشاۋاتقان بۇ ئادەم ساغلام تۇرمۇش ئادىتىنى شەكىللەندۈرۈشى، ۋە ساغلاملىققا بولغان تونۇشىنى يۇقىرى كوتۇرۇشى كېرەك. پەقەت مۇشۇ ئىككى تەرەپ بىرلەشكەندە ئاندىن ساغلام ياشىغىلى ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كورگىلى بولىدۇ.

مۇتەلەق ساغلام ياشاش دىگىنىمىز: ئادەم بىر ئۆمۈر ھېچقاندا كېسەل بولماسلىقنى كوزدە تۇتىدىغان بولۇپ، بۇ ھازىرچە ئاساسەن مۇمكىن ئەمەس. بەزى كىشىلەرنىڭ ھېچقانداق كېسەل بولماي، مەلۇم بىر ياشقا بارغاندا ئۇشتۇمتۇت ئولۇپ كىتىشى ياكى ئاستا ئاستا ئولۇپ كىتىشى، ھەرگىزمۇ ئۇ كىشىنىڭ ھېچقانداق كېسەلگە گىرىپتار بولمىغانلىقتىن دېرەك بەرمەيدۇ. بۇ پەقەت ھازىرقى زامان دوختۇرلۇق تېخنىكىسىنىڭ ئۇ ئادەم گىرىپتار بولغان كېسەلنى ئىنقلىيالمىغانلىغى، ياكى بىزنىڭ ئۇ ئادەم گىرىپتار بولغان كېسەلنى تېخى تونۇپ يەتمىگەنلىكىمىزدىن بولغان. ۋە ياكى ئۇ ئادەم كېسەل بولۇپ ئوزى سەزمەي ئولۇپ كەتكەن، ياكى دوختۇرغا بىرىپ كورۇنۇشكە ئۇلگۇرمەي ئولۇپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن. قىسقىسى بىر ئۆمۈر كېسەل بولماي ئولۇپ كىتىدىغان ئادەم ئاساسەن يوق.

ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش دىگەن نېمە؟

ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنىڭ سىستېمىلاشقان ئولچىمى يوق بولۇپ، ئوخشىمىغان دەۋىر، ئوخىمىغان شارائىت، دۆلەت ۋە رايۇنىدا ئوخشاش بولمايدۇ. ئىقتىسادى ئەھۋالى، جەمئىيەت پاراۋانلىقى ۋە ساقلىقنى ساقلاش تېخنىكىسى يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققى قىلغان دۆلەتلەردە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنىڭ ئولچىمى يۇقىرى بولۇشى مۇمكىن. ئەكسىنچە بولغان دۆلەتلەردە سەل تۇرمۇش بولۇشى مۇمكىن. شۇنداقتىمۇ شۇنىسى ئېنىقكى، بىر ئادەم كەم دېگەندە شۇ ئادەم ياشاۋاتقان دۆلەت ياكى رايۇنىدىكى كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرىدىن 25 پىرسەنت ئارتۇق ياشىيالىسا ئاندىن ئۇزۇن ئۆمۈر كورگەن بولىدۇ. مەسىلەن، كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى 60 ياش بولغان رايۇنىدا ياشاۋاتقان بىر ئادەم ئەگەر كەم دېگەندە 75 ياشتىن ئارتۇق ئۆمۈر كورسە ئاندىن ئۇزۇن ئۆمۈر كورگەن ھىساپلىنىدۇ.

قانداق قىلغاندا ساغلام ياشىغىلى ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كورگىلى بولىدۇ؟

ساغلاملىك بولسا نۇرغۇن ئامىللار بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە مۇھىمراقى كىشىلەرنىڭ يېمەك- ئىچمەك ئادىتى، تۇرمۇش ۋە ئەمگەك شارائىتى، تۇرمۇش سەۋىيەسى، مۇھىت، روھى كەيپىيات، كىشىلەر ياشاۋاتقان شۇ جەمىيەتنىڭ جەمئىيەت پاراۋانلىقى، ساقلىقنى ساقلاش سەۋىيەسى قاتارلىق ئامىللاردىن ئىبارەت.

ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ياكى ساغلام ياشاشنىڭ قىلىپلاشقان ياكى فورمۇلاشقان ئۇسۇلى بولمىسىمۇ، بىراق ئۇزۇن ئۆمۈر كورگەن كۆپىنچە كىشىلەر بوي سۇنۇپ كىلىۋاتقان ئورتاقلىق شۇكى، ساغلام يېمەكلىكلەرنى ئىستىمال قىلىش، بەدەن

ئېغىرلىقنى مۇۋاپىق كونتـرولۇل قىلىش، خىزمەت، ئۆگىنىش ۋە كۆڭۈل ئېچىشنى بىرلەشتۈرۈش، روھى ھالىتى بىلەن كەيپىياتىنى ياخشى تۇتۇش، جەمئىيەت ئىقتىسادنى تەرەققى قىلدۇرۇپ، جەمئىيەت پاراۋانلىقنى ياخشىلاپ، پۈتۈن جەمىيەتنىڭ ساقلىقنى ساقلاش سەۋىيىسىنى يۇقۇرى كوتۈرۈشتىن ئىبارەت.

ئىقتىساد بىلەن ساغلام ياشاش ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنىڭ مۇناسىۋىتى

دۇنيادا ساقلىقنى ساقلاش ئۇچۇن ئەڭ كوپ پۇل سەرپ قىلىدىغان دۆلەت ئامېرىكا بولۇپ، ھەر يىلى ساقلىقنى ساقلاش ئۇچۇن ئادەم بېشىغا سەرپ قىلغان پۇل تەخمىنەن 4887 دوللار ئەتراپىدا. ساقلىقنى ساقلاش ئۇچۇن ئەڭ ئاز پۇل سەرپ قىلىدىغان دۆلەت سومالى، ئېفوپىيە، تاجىكستان قاتارلىق دۆلەتلەر بولۇپ، ھەر يىل ساقلىقنى ساقلاش ئۇچۇن ئادەم بېشىغا سەرپ قىلغان پۇل تەخمىنەن 6 دوللار ئەتراپىدا. شۋىتسارىيە 3779 دوللار، نورۋېگىيە 2981 دوللار، ياپونىيە 2627 دوللار، گېرمانىيە 2412 دوللار، كانادا 2163 دوللار، شۋىتسىيە 2150 دوللار، فارانسىيە 2109 دوللار، ئەنگلىيە 1835 دوللار، ئىتالىيە 1584 دوللار، روسىيە 115 دوللار، تۈركىيە 109 دوللار، جۇڭگو 49 دوللار. (سانلىق مەلۇماتلار دۇنيا سەھىيە تەشكىلات (WHO) نىڭ 2001-يىللىق دوكلاتىدىن ئىلىندى)

دۇنيادا كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى ئەڭ ئۇزۇن بولغان دۆلەت ياپونىيە بولۇپ، ياپونلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى تەخمىنەن 75 ياش (ئەرلەر 72.3، ئاياللار 77.7 ياش). كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى ئەڭ تۆۋەن بولغان دۆلەت ئافرىقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان لىسوتو پادىشالىق دۆلتى بولۇپ، ئوتتۇرىچە ئۆمرى تەخمىنەن

31.4 ياش (ئەرلەر 29.5 ياش، ئاياللار 33.2 ياش). ئىقتىسادى تەرەققى قىلغان غەربىي ياۋروپادىكى دۆلەتلەردە ياشاۋاتقان خەلقلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى 72 ياش بىلەن 74 ياش ئارىلىقىدا، جۇڭگولۇقلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى 64.1 ياش (ئەرلەر 63.1 ياش، ئاياللار 65.2 ياش)، روسىيەلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى 58.6 ياش (ئەرلەر 52.8 ياش، ئاياللار 64.3 ياش)، تۈركىيەلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى 62 ياش (ئەرلەر 61.2 ياش، ئاياللار 63.8 ياش). (سانلىق مەلۇماتلار دۇنيا سەھىيە تەشكىلات (OHW) نىڭ 2001-يىللىق دوكلاتىدىن ئىلىندى)

ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ئەھۋالى

مۇناسىۋەتلىك مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەكشۈرۈش نەتىجىسىگە ئاساسلانغاندا خوتەننىڭ بىر قىسىم رايونلىرىدا ئۆمۈر چولپانلىرى كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ يېشى باشقا رايونلاردىكى ئۇيغۇرلارغا نىسبەتەن خېلىلا يۇقىرىلىقى بىلەن دۇنيادىكى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگۈچىلەر كۆپ بولغان رايونلارنىڭ ئارىسىدىن ئورۇن ئالغان. بىراق، شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى، بۇ رايوندىكى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگۈچىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتى ئېنىق خاتىرىلەنمىگەن بولغاچقا، ئۇلارنىڭ يېشى ئۇلار بىلىدىغان تارىخىي ۋەقەلەرگە، باللىلىرى ۋە نەۋرىلىرىنىڭ يېشىغا ئاساسەن تەخمىنەن ھېسابلاپ چىقىلغان. شۇ سەۋەبتىن، شىنجاڭدىكى ئۆمۈر چولپانلىرىنىڭ يېشىنى ياپونىيەگە ئوخشاش باشقا رايونلاردىكى ئۆمۈر چولپانلىرىنىڭ يېشى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، مەلۇم پەرقلەر ياكى خاتالىقلار بولۇشى مۇمكىن دەپ قارايمەن. ھازىر دۇنيادا ئوتتۇرىچە ھازىر قولۇمدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرىگە مۇناسىۋەتلىك ئېنىق سانلىق مەلۇمات بولمىسىمۇ، بىراق پەرەز قىلىشىمچە 60 ياشتىن تۆۋەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە

ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى ئۇيغۇر ئەرلەردىن تۆۋەن. شۇ سەۋەبتىنمۇ ئومۇميۈزلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، شىنجاڭ كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى تۆۋەن بولغان رايون ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى گەرچە ھەر خىل بولسىمۇ، بىراق ئۇ سەۋەبلەر ئىچىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋي يېمەك-ئىچمەك ئادىتىدىكى بەزى يېتەرسىزلىكلەر مەلۇم سالماقنى ئىگىلەيدۇ دەپ قارايمەن. مەلۇم رايوندىكى كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئۇزۇن، ئالدى بىلەن شۇ رايوندىكى كىشىلەر ساغلام ياشاش شارائىتىغا ئىگە بولۇشى ۋە ساغلام ياشىشى كېرەك. كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ ئاساسلىق تەركىبىي قىسمى بولغان خىزمەت، تاماق، كۆڭۈل ئېچىش، بەدەن چېنىقتۇرۇش ۋە ئۇخلاشنىڭ قانداق بولۇشى، كىشىلەر ياشاۋاتقان شۇ جەمئىيەتنىڭ ئىختىسادىي ئەھۋالى، تېببىي داۋالاش ۋە پەن-تېخنىكا تەرەققىياتى، جەمئىيەت ۋە ساقلىقنى ساقلاش پاراۋانلىقى قاتارلىقلار شۇ كىشىلەرنىڭ ساغلام ياشىشى ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك. ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ياكى ساغلام ياشاشنىڭ گەرچە قېلىپلاشقان ياكى فورمۇلاشقان ئۇسۇلى بولمىسىمۇ، بىراق ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن كۆپىنچە كىشىلەر ئورتاق بوي سۇنۇپ كېلىۋاتقان قانۇنىيەت شۇكى ساغلام يېمەكلىكلەرنى ئىستېمال قىلىش، بەدەن ئېغىرلىقىنى مۇۋاپىق كونترول قىلىش، خىزمەت، ئۆگىنىش ۋە كۆڭۈل ئېچىشنى مۇۋاپىق بىرلەشتۈرۈش، روھىي ھالىتى بىلەن كەيپىياتنى ياخشى تۇتۇش، جەمئىيەت ئىختىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، جەمئىيەت پاراۋانلىقنى ياخشىلاپ، پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ ساقلىقنى ساقلاش سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتىن ئىبارەت. يۇقىرىقى ئامىللار ئىچىدە بىرگە نىسبەتەن مۇھىم ھەم ئۆزىمىز كونترول قىلالايدىغان ئاساسلىق ئامىل يېمەك-ئىچمەكلەر بولۇپ، ساغلام يېمەك-ئىچمەكلەرنى ئىستېمال قىلىشقا ئادەتلىنىش ۋە كۈندىلىك ئىستېمال قىلىدىغان يېمەكلىكلەر مىقدارىنى مەلۇم دەرىجىدە كونترول قىلىش ئارقىلىق، مەلۇم دائىرىدە

ساغلام ياشاش ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش مەقسىدىگە يەتكىلى بولىدۇ. خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىۋي يېمەك-ئىچمەك ئادىتى بويىچە ئېيتقاندا، بىز گۆش ۋە مايلىق يېمەكلىكلەرنى كۆپ ئىستېمال قىلىشقا، كۆكتات ۋە ئۆسۈملىك يېمەكلىرىنى ئاز ئىستېمال قىلىشقا ئادەتلەن؟گەن بولۇپ، خەلقىمىزنىڭ بولۇپمۇ ئىقتىسادىي ئەھۋالى بىر ئاز ياخشى بولغان كىشىلىرىمىزنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى گۆش مايدىن ئايرىلالمايدۇ. بىز ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان پولۇ، سامسا، مانتا قاتارلىق تاماقلارنىڭ كۆپ مىقتاردا ماي تەركىبى بار، ئۇنىڭدىن باشقا، كۆپىنچە كىشىلەر ياخشى كۆرىدىغان جىگەر، بۆرەك، ئۆپكە-ھېسىپ، ئىلىك، مېڭە قاتارلىقلاردا كۆپ مىقداردا خولېستېرىنلار بار. خەلقىمىز ئارىسىدا نۇرغۇن كىشىلەر بۇنداق يېمەكلىكلەرنى كۆپ ئىستېمال قىلغانلىقى ئۈچۈن، سېمىزلىك ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرىگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى باشقىلارغا نىسبەتەن خېلىلا يۇقىرى. 50- ۋە 60-يىللاردىكى نامراتچىلىق مەزگىللەردە خەنزۇلار ئارىسىدا سېمىزلىك بىلەن مۇناسىۋەتلىك يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلەر ئاساسەن يوق دېيەرلىك بولۇپ، ئىچكىرىدىكى مۇناسىۋەتلىك دوختۇرلار پەقەت ئۇيغۇر قاتارلىق بەزى مىللەتلەر ۋە جۇڭگوغا زىيارەتكە كەلگەن چەت ئەللىك مېھمانلار ئارىسىدىلا مۇنداق كېسەللىكلەرنى ئۇچراتقان ئىكەن. جۇڭگودا ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئىختىسادتا گۈللىنىش بولۇپ، ئىچكىرىدىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىدا زور دەرىجىدە ئىلگىرىلەشلەر بولغان، شۇنىڭغا ئەگىشىپ ئىچكىرىدە سېمىز كىشىلەر ۋە سېمىزلىك بىلەن مۇناسىۋەتلىك يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرى كۆپىيىشكە باشلىغان. شۇڭا بۇ يەردە دېمەكچى بولغىنىم ئۇيغۇرلار ئارىسىدا كۈنسايىن كۆپىيىۋاتقان يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى يېمەك-ئىچمەك ئادىتى يەنى گۆش ۋە مايلارنى كۆپ ئىستېمال قىلىش ئادىتى بىلەن مەلۇم دەرىجىدە مۇناسىۋەتلىك. ئەگەر بىز ئۆزىمىزنىڭ يۇرەك قان تومۇر

كېسىلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتىمىزنى تۆۋەنلىتىمىز دەيدىكەنمىز، ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىۋي ئوزۇقلىنىش ئادىتىمىزدە بەزى ئۆزگەرتىشلەرنى كىرگۈزۈشىمىز كېرەك. بەزى كىشلەر يېتەرلىك ئۇسسۇزلۇق ئىچىشكە ئانچە ئەھمىيەت بېرىپ كەتمەيدۇ، نەتىجىدە بۇنداق كىشلەر ئارىسىدا بۆرەك، دوۋساق قاتارلىق سۈيدۈك يولىدىكى ئەزالاردا تاش پەيدا بولۇپ قېلىش ئەھۋاللىرى كۆپ. ئادەتتە ئادەم بەدەندىكى ئارتۇق سۇ ماددىسى تەر ۋە سۈيدۈك ئارقىلىق بەدەن سىرتىغا چىقىپ كېتىدىغان بولۇپ، ئۇسسۇزلۇقنى كۆپ ئىستېمال قىلغاندا بەدەندىكى قالدۇق ۋە زەھەرلىك ماددىلار تەر ۋە سۈيدۈك ئارقىلىق ۋاقتىدا تازىلىنىپ چىقىپ كېتىدۇ، بۆرەك ۋە سۈيدۈك يولىدا ئاسان تاش پەيدا بولۇپ قالمايدۇ، سۈيدۈك يالليۇغىغا ۋە بەزى كېسەللەرگە گىرىپتار بولغاندا تېز ئەسلىگە كېلىشكە پايدىلىق، تېرىنىڭ ئىلاستىكلىقىنى ياخشى ساقلىغىلى ۋە بالدۇر قېرىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. ئۇندىن باشقا سانائەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ مۇھىت ۋە سۇ مەنبەسىنىڭ ئېغىر دەرىجىدە بۇلغىنىشىغا قارىماي، بەزى رايونلاردىكى خەلقىمىزنىڭ ئۇزۇن مۇددەت ئادەتلەنگەن ئادىتىمىز بويىچە تۇرۇبا ۋە قۇدۇق سۇلىرىنى كۈن كۆرمىگەن سۇ دەپ قاراپ، يەنىلا ئېرىق ئۆستەڭ ۋە كۆللەرنىڭ سۈيىنى ئىچىشى، خەلقىمىز ئارىسىدا نۇرغۇن يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ تارقىلىشىغا سەۋەب بولماقتا. شۇڭا ئەلۋەتتە بۇ ئادەتلىرىمىزنىمۇ ئۆزگەرتىپ، ئىچىملىك سۇ مەنبەسىنى ياخشىلاپ، ئىمكانىيىتىمىزنىڭ يېتىشىچە پاكىزە سۇلارنى ئىستېمال قىلىشقا ئادەتلىنىشىمىز كېرەك.

ياڭاق، بادام، پىنات قاتارلىق ھەر خىل مېغىزلار گەرچە ئوزۇقلۇق تەركىبى ئالاھىدە يۇقىرى بولغان يېمەكلىكلەر ھېسابلانسىمۇ، بىراق تەركىبىدە كۆپ مىقدارda ماي بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى كۆپ مىقدارda ئىستېمال قىلغاندا، ئادەم ئوڭاي سەمرىپ كېتىدۇ، شۇڭا مېغىزلارنى كۆپ ئىستېمال قىلىش ساغلاملىققا ئانچە پايدىلىق ئەمەس.

ئامېرىكا گەرچە دۇنيادا ئىقتىسادى، جەمئىيەت پاراۋانلىق ئەڭ تەرەققى قىلغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولسىمۇ، بىراق ئامېرىكىلىقنىڭ ئەنەنىۋى يېمەك-ئىچمەك ئادىتىدە يۇقۇرى ئىنىرگىيەلىك تاماق ئاساسلىق ئورۇننى ئىگەللىگەنلىگى ۋە سەي كوكتاتنى نىسبەتەن ئاز ئىستېمال قىلغانلىغى نەتىجىسىدە كىلىپ چىققان سېمىزلىك ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك كېسەللىكلەر تۇيۇلدىن، ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى، ئوزنىگە ئوخشاش تەرەققى قىلغان دۆلەت ھەلقىنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرىگە نىسبەتەن تۆۋەن بولۇشنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. بۇ يىقىنقى 5، 10 يىلدىن بۇيان مۇتەخەسسىلەرنىڭ ۋە نۇرغۇنلىغان مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنىڭ دىقىتىنى قوزغىماقتا.

يۇقارقىلاردىن شۇنى كۆرۈۋىلىشقا بولىدۇكى، ئوخشىمىغان دۆلەتتىكى ئوخشىمىغان كىشىلەرنىڭ ساغلام بولۇشى ۋە ئۇمرىنىڭ ئۇزۇن بولۇشى مەلۇم جەھەتتىن ئەيىتقاندا شۇ دۆلەتنىڭ ئىقتىسادى ئەھۋالى، پەن تېخنىكا تەرەققىياتى ۋە جەمئىيەت پاراۋانلىقى بىلەن ئوڭ تاناسىپ. يەنى ئىقتىسادى يۇكسەك تەرەققى قىلغان دۆلەتلەردىكى خەلقلەر تېخىمۇ ساغلام ياشىشى ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى مۇمكىن.

ساغلام يېمەكلىكلەرنى ئىستېمال قىلىشقا ئادەتلىنىش كېرەك

ساغلام يېمەكلىكلەر دىگىنىمىز ئاساسەن يۇقۇرى ئاقسىل، يۇقۇرى ۋىتامىن ۋە تۆۋەن ئىنىرگىيىلىك يېمەكلىكلەرنى كۆزدە تۇتىدىغان بولۇپ، تۆۋەن ئىنىرگىيەلىك

يېمەكلىك دىگىنىمىزدە ئاساسەن تۇۋەن مايلىق، تۇۋەن شىكەرلىك يېمەكلىكلەرنى كۆزدە تۇتىدۇ. بۇ يەردە دىيىلگەن شىكەر بىز تۇرمۇشتا ئىستىمال قىلىدىغان ھەر خىل شىكەردىن باشقا تەركىۋىدە كاربون سۇ بىرىكمىسى بار ھەرقانداق ماددىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

كىشىلەر كۈندىلىك ئىستىمال قىلىدىغان يېمەكلىكلەر ئىچىدە ئوسۇملۇك يېمەكلىكلىرى گوش يېمەكلىكلەرگە نىسبەتەن ساغلام؛ دىگىز ھايۋانلىرىدىن ياسالغان يېمەكلىكلەر قۇرۇقلۇق ھايۋانلىرىدىن ياسالغان يېمەكلىكلەرگە نىسبەتەن ساغلام؛ قۇش گوشلىرى ئوي ھايۋان گوشلىرىگە نىسبەتەن ساغلام؛ ئوسۇملىك مېيى ھايۋان مېيىدىن ساغلام؛ مايسىز گوش مايلىق گوشتىن ساغلام؛ مايسىز سۈت مايلىق سۈتتىن ساغلام بولۇپ، تۇخۇمنىڭ ئىقى تۇخۇمنىڭ سېرىقىدىن ساغلام، كۆپىنچە مۇتەخەسسىلەرنىڭ قارىشىچە، سەي كوكتات ۋە دوفۇ قاتارلىق پۇرچاقتىن ياسالغان يېمەكلىكلەر ئەڭ ساغلام. (ئەسكەرتىش: بۇلارنىڭ ھەممىسى بالاغەتكە يەتكەنلەرگە نىسبەتەن بولۇپ، ئوسۇپ يىتىلىۋاتقان بالىلار ئوخشىمىغان يېمەكلىكلەردىن تەڭ بەھرىمان بولۇش كېرەك، بولمىسا نورمال ئوسۇپ يىتىلىشكە دەخلى يىتىدۇ)

ياپۇنىيە دۇنيادىكى ئەڭ تەرەققى قىلغان، جەمئىيەت پاراۋانلىقى ئەڭ ياخشى، ساقلىقنى ساقلاش تېخنىكىسى ئەڭ يۇقۇرى بولغان دۆلەتلەرنىڭ بىر. جۇڭگو بولسا تەرەققى قىلىۋاتقان، جەمئىيەت پاراۋانلىقى ۋە ساقلىقنى ساقلاش تېخنىكىسى تۇۋەن بولغان دۆلەتنىڭ بىر، بىراق بۇ ئىككى دۆلەت خەلقىدە بىر ئورتاقلىق بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ ئۇلار دۇنيادا سەي كوكتات ۋە توفۇ قاتارلىق پۇرچاق يېمەكلىكلىرىنى ئەڭ كوپ ئىستىمال قىلىدىغان خەلقلەردۇر. شۇڭا ياپۇنلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرىمۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ ئۇزۇن بولۇپ ئوتتۇرىچە ئۆمرى 75 ياش. جۇڭگولۇقلارنىڭ ئوتتۇرىچە

ئۆمرى 64.1 بولۇپ، گەرچە ياپونللارنىڭ ئوتتۇرىچە يىشدىن توۋەن بولسمۇ، بىراق ئوزىگە ئوخشاش تەرەققى قىلىۋاتقان دۆلەتلەر خەلقىنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرىگە نسبەت خېلىلا يۇقرى، ھەتتا روسىيە (58.6 ياش)، تۇركىيە (62.0 ياش) قاتارلىق دۆلەتلەردىكى كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە يىشدىن يۇقۇرى تۇرىدۇ.

ئۇسۇزلۇقنى يىتەرلىك ئىستىمال قىلىش كېرەك

ئادەم بەدەن ئېغىرلىقىنىڭ تەخمىنەن 60، 70 پىرسەنت سۇدىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، ھەممىزگە مەلۇپ بولغىنىدەك سۇ ھاياتلىقتا كەم بولسا بولمايدىغان ناھايىتى مۇھىم ماددىدۇر. ئۇسۇزلۇق دىگىنىمىز سۇ ۋە بارلىق يېمەكلىكلەر تەركىۋىدىكى سۇ ماددىسىنى ئوز ئىچىگە ئالىدىغان بولۇپ، ئادەمنىڭ ئۇسۇزلىقىنى قاندۇرىدىغان ماددىلارنى كورستىدۇ. نورمال ئەھۋال ئاستىدا بالاغەتكە يەتكەن ئادەم كۈنىگە كەم دىگەندە 2.5 كىلوگىرام ئۇسۇزلۇق ئىستىمال قىلىشى كېرەك. ھاۋا ئىسسىق بولغاندا، كوپلەپ تەر چىققاندا، ئىچى سۇرۇلۇپ قالغاندا ياكى ياندۇرغاندا، قۇسقاندا، تېخىمۇ كوپ ئۇسۇزلۇق ئىستىمال قىلىش كېرەك. كۆپىنچە كىشىلەر ئۇسىغاندا ياكى ئاغزى قۇرىغاندا ئۇسۇزلۇق ئىستىمال قىلىشقا ئادەتلەنگەن بولۇپ، بۇ ئادەم بەدىنىنىڭ سۇغا بولغان ئېھتىياجىنى تولۇق ئەكس ئەتتۇرۇپ بىرەلمەيدۇ. ئاز سۇ ئىچىشكە ئادەتلەنگەن بىر كىشى، ۋاقتىنىڭ ئوتۇشى بىلەن ئۇسۇزلۇققا بولغان سەزگۈرلىگى توۋەنلەيدۇ، يەنى ئۇسۇزلۇققا بولغان چىداملىقى يۇقۇرلايدۇ، بۇ چاغدا ئۇسۇزلۇق ياكى ئاغزى قۇرىغاننى ھىس قىلمايدۇ. بۇ ھەرگۈزمۇ ئۇ ئادەمنىڭ سۇغا بولغان ئېھتىياجىنىڭ يېتەرلىك بولغانلىغىدىن دېرەك بەرمەيدۇ.

ئادەم ئۇسۇزلۇقنى كوپ ئىستىمال قىلغاندا بەدەندىكى قالدۇق ۋە زەھەرلىك

ماددىلار تەر ۋە سۇيدۇك ئارقىلىق ۋاقتىدا تازلىنىپ چىقىپ كېتىدۇ، بورەك ۋە سۈدۈك يولىدا ئاسان تاش پەيدا بولۇپ قالمايدۇ، سۈدۈق يالليۇغىغا ۋە بەزى كىسەللەرگە گىرىپتار بولغانىدا تېز ئەسلىگە كىلىشكە پايدىلىق، تىرىسىنى ياخشى ساقلىغىلى بولىدۇ، ئاسان قىرىمايدۇ، يەنى كەم دىگەندە چىرايىدا قىرىلىق ئالامەتلىرى بالدۇر پەيدا بولمايدۇ، سەمىرىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

ئادەم بەدىنى ھەر كۈندە قوبۇل قىلىدىغان ئىنىرگىيەنىڭ نورمال كونتۇرۇل قىلىش كېرەك

ئادەم بەدىنىڭ ئىنىرگىيەگە بولغان ئېھتىياجى كىشىلەرنىڭ جىنسى پەرقى، يېشى، بەدەن قۇرۇلمىسى، بوي ئېگىزلىگى، شۇغۇللانغان ئەمگەك تۈرى قاتارلىقلار ئاساسلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك. نورمال ئەھۋال ئاستىدا بالاغەتكە يەتكەن ئادەم كۈنىگە 2500 كالورىيەيە ئىنىرگىيەگە ئېھتىياجلىق، يۇقۇرى تۇۋەن پەرىقى ئادەتتە 500 كالورىيەيە ئەتراپىدا بولىدۇ. ئادەتتە ئەرلەرنىڭ ئىنىرگىيىگە بولغان ئېھتىياجى ئايالالاردىن يۇقۇرى بولىدۇ، بەدەن قۇرۇلۇشى قامەتلىك، بويى ئېگىز، جىسمانى ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەملەرنىڭ ئىنىرگىيەگە بولغان ئېھتىياجمۇ سەل يۇقۇرى بولىدۇ.

ئادەم بەدىنى ئېھتىياجلىق بولغان ئىنىرگىيەنى ئاساسەن يېمەكلىكلەر تەركىۋىدىكى 3 چوڭ ماددىغا تايىنىپ ئىگە بولىدىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھەر بىر گىرام شەكەر (كاربو سۇ بىرىكمىسى) دە 3.75 كالورىيە ئىنىرگىيە، ھەر بىر گىرام مايدا 9 كالورىيە ئىنىرگىيە، ھەر بىر گىرام ئاقسىلدا 4 كالورىيە ئىنىرگىيە بولىدۇ. ئۇندىن باشقا ھاراقتىمۇ كوپ مىقتاردا ئىنىرگىيە بولۇپ، ھەر بىر گىرام ھاراق ئادەم

بەدىنىي 7 كالورىيە ئىنىرگىيە بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ ماددىلار ئادەم بەدىنىي مەيلى ئەسلى قانداق ماددا بولۇشتىن قەتتىي نەزەر، ئەڭ ئاخىردا شىكەر شەكلىدە ئىنىرگىيەگە ئايلىنىدۇ، بىراق بەدەندە ساقلانغاندا ماي ۋە ئاقسىل شەكلىدە ساقلىنىدۇ. ئادەتتە شىكەر ئادەم بەدىنىدە ساقلانمايدىغان بولۇپ، قورساق ئېچىپ، ۋاقتىدا تاماق يىمىگەن كىشىلەردە شىكەر يېتىشمەسلىك تۈپەيلىدىن قىسقا مۇددەتلىك بېشى قېيىش ياكى كۆزى تورلىشىش ئەھۋالى كورىلىدۇ. ئازلا ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن ئادەم بەدىنىدە ساقلىنىۋاتقان ماي شىكەرگە ئايلىنىپ، ئادەم بەدىنىي ئىنىرگىيە بىلەن تەمىنلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بېشى قېيىش، كۆزى تورلىشىش ئەھۋالى تۈگەپ كېتىدۇ.

ئادەم كۈندە ئىستىمال قىلغان يېمەكلىكلەر تەركىۋىدىكى ئىنىرگىيە ئەگەر كۈندىلىك ئېھتىياجدىن ئېشىپ كەتسە، ئارتۇق قىسمى مەيلى ئۇ ماي بولسۇن ياكى شىكەر بولسۇن، ئەڭ ئاخىرىدا مايغا ئايلىنىپ بەدەندە ساقلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سېمىزلىك كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭا ساغلام يېمەكلىكلەرنى ئىستىمال قىلىش ئارقىلىق سېمىزلىكنىڭ ئالدىنى ئىلىش ساغلام ياشاشتا بەكلا مۇھىم.

بەدەن ئېغىرلىقىنى نورمال كونتۇرۇل قىلىش كېرەك.

ئادەم بەدەن ئېغىرلىقىنى قانچىلىك دائىرىدە كونتۇرۇل قىلسا ئاندىن مۇۋاپىق بولىدۇ؟ بۇ كىشىلەرنىڭ جىنس پەرقى ۋە ئېگىزلىگى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئەرلەرنىڭ ئېغىرلىقى ئايالالارغا نىسبەتەن سەل ئىغىر بولىدۇ. ئەرلەرنىڭ بوي ئېگىزلىگىدىن 105 نى ئىلىۋىتىش ئارقىلىق ئەرلەرنىڭ ئولچەملىك ئېغىرلىقىنى ھىساپلاپ چىقىلى بولىدۇ. ئايالالارنىڭ بوي ئېگىزلىگىدىن 110 نى ئىلىۋىتىش

ئارقىلىق، ئايالالارنىڭ ئولچەملىك ئېغىرلىقىنى ھىساپلاپ چىققىلى بولىدۇ. ئادەتتە مەيلى ئەر ياكى ئايال بولسۇن، ئېغىرلىقى ئولچەملىك ئېغىرلىقىدىن 15 پىرسەنت يۇقۇرى ياكى تۆۋەن بولسا نورمال بولغان بولىدۇ. ئەگەر بىر كىشىنىڭ بەدەن ئېغىرلىقى شۇ كىشىنىڭ ئولچەملىك ئېغىرلىقىدىن 20 پىرسەنتتىن ئارتۇق يۇقۇرى بولغان بولسا، بۇ كىشى نورمالدىن يۇقۇرى سېمىز بولغان بولىدۇ، بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا چوقۇم ئېغىرلىقىنى تۆۋەنلىتىشكە ھەرىكەت قىلىش كېرەك. ئەگەر بىر كىشىنىڭ بەدەن ئېغىرلىقى شۇ كىشىنىڭ ئولچەملىك ئېغىرلىقىدىن 20 پىرسەنت دىن ئارتۇق تۆۋەن بولغان بولسا، بۇ كىشى نورمالدىن ئارتۇق ئورۇق بولغان بولىدۇ، بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا چوقۇم ياخشى ئوزۇقلىنىشى ياكى ساغلاملىق تەكشۈرتۈپ، كىسەل بايقالسا داۋالىتىش ئارقىلىق ئېغىرلىقىنى نورماللاشتۇرۇش كېرەك. مەسىلەن، ئېگىزلىگى 175 سانتىمېتىر كىلىدىغان بىر ئەرنىڭ ئولچەملىك ئېغىرلىقى 70كىلوگرام (175-105)، ئايالنىڭ ئولچەملىك ئېغىرلىقى 65كىلوگرام (175-110) بولۇپ، ئەگەر ئەرنىڭ ئېغىرلىقى تەخمىنەن 60كىلوگرام بىلەن 80كىلوگرام ئارىلىقىدا، ئايالنىڭ ئېغىرلىقى 55كىلوگرام بىلەن 75كىلوگرام ئارىلىقىدا بولسا، نورمال بولغان بولىدۇ. ئەگەر ئەرنىڭ ئېغىرلىقى 85كىلوگرامدىن، ئايالنىڭ ئېغىرلىقى 80كىلوگرامدىن ئېشىپ كەتكەن بولسا سېمىز بولغان بولىدۇ. ئەگەر ئەرنىڭ ئېغىرلىقى 55كىلوگرامدىن، ئايالنىڭ ئېغىرلىقى 50كىلوگرام دىن تۆۋەن بولسا ئورۇق بولغان بولىدۇ.

مۇۋاپىق خىزمەت قىلىش، خىزمەت بىلەن كۆڭۈل ئېچىشنى بىرلەشتۈرۈش كېرەك.

مۇۋاپىق خىزمەت قىلىش دىگەن نېمە؟ كۇنىگە قانچە سائەت خىزمەت قىلغاندا مۇۋاپىق خىزمەت قىلغانلىق بولىدۇ؟ بۇ ئوخشىمىغان كىشىلەر ۋە ئوخشىمىغان شارائىتتا ئوخشىمايدىغان بولۇپ، ئوخشىمىغان كىشىلەر ئارىسىدىكى پەرىق خېلىلا چوڭ. كۆپىنچە دۆلەتلەردە، كۆپىنچە كىشىلەر كۇنىگە 8 سائەت خىزمەت قىلىشنى مۇۋاپىق دەپ بىلىسمۇ، بىراق يەنە بەزى دۆلەتلەردە كىشىلەر يەنىلا 12 سائەتتىن ئارتۇق خىزمەت قىلىشقا ئادەتلەنگەن. بۇنىڭ تىپىك مىسالى ياپونلار بولۇپ، ئۇلار دۇنيادا "خىزمەت مەستانىسى" دەپ نام ئالغان. ئۇلارنىڭ كوپىنچىسى كۇنىگە 12 سائەتتىن ئارتۇق خىزمەت قىلىشقا ئادەتلەنگەن بولسىمۇ، يەنىلا دۇنيادا ئەڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىغان مىللەت ھىساپلىنىدۇ. شۇڭا بۇ يەردە كىشىلەرنىڭ خىزمەتتىكى روھى ھالىتە ۋە كەيپىياتى ناھايىتى مۇھىم. ئەگەر بىر ئادەم خىزمەتنى يۈك دەپ قارىمىسا، خىزمەت جەريانىدىكى كەيپىياتى ۋە ۋە روھى ھالىتى ناھايىتى ياخشى بولسا، بۇنداق ئادەمگە نىسبەتەن كۇنىگە 8 سائەتتىن ئارتۇق خىزمەت قىلىش ھەرگۈز ئارتۇق كەلمەيدۇ. ئەكسىچە بولغاندا، 8 سائەت خىزمەتمۇ ئارتۇق كىلىدۇ.

كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى دىگىنىمىز، ئوخشىمىغان كەسىپتىكى كىشىلەرگە نىسبەتەن ئوخشاش بولمايدىغان بولۇپ، ئادەتتە ئۆزى كەسىپ قىلغان خىزمەتتىن باشقا پائالىيەتلەرنى كوزدە تۇتىدۇ. جىسمانى ئەمگەكنى كەسىپ قىلغان بىر ئادەمگە نىسبەتەن، جىسمانى ئەمگەكتىن باشقا پائالىيەتلەرنىڭ كوپىنچىسى كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ھىساپلىنىشى مۇمكىن. ئەقلى ئەمگەكنى ئوزنىگە كەسىپ قىلغان بىر ئادەمگە نىسبەتەن بەزى جىسمانى ئەمگەكلەر ۋە ئوز كەسىپدىن باشقا ئەقلى پائالىيەتلەر كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ھىساپلىنىشى مۇمكىن. مەسىلەن، ناخشا ئېيتىش ياكى ئۇسۇل ئويناشنى كەسىپ قىلغان بىر ئادەمنىڭ كىتاپ ئوقۇشى كوڭۈل

ئىچىش پائالىيىتىگە كىرسە، كىتاپ ئوقۇشنى كەسىپ قىلغان بىر ئادەمگە نىسبەتەن مۇزىكا ئاڭلاش ياكى ئۇسۇل ئۆيناشنىڭ ئوزى كۆڭۈل ئىچىش پائالىيىتىگە كىرىشى مۇمكىن. بىر گۇللىچىگە نىسبەتەن، گۇللەرنى پەرۋىش قىلىش خىزمەت ھىساپلانغان بولسا، بىر ئەقلى ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغۇچىغا نىسبەتەن گۇللەرنى پەرۋىش قىلىش كۆڭۈل ئىچىش پائالىيىتى ھىساپلىنىشى مۇمكىن.

خىزمەت بىلەن كۆڭۈل ئىچىشنى بىرلەشتۈرۈش دىگىنىمىز، كۇنىدە قىلىپ ئادەتلەنگەن يەنى ئوزىگە كەسىپ قىلىۋالغان خىزمەتنى قىلىپ چارچاپ كەتكەندە، كەسپى خىزمەتتىن باشقا پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللۇنىشنى كوزدە تۇتىدۇ. خىزمەت بىلەن كۆڭۈل ئىچىشنىڭ ئارىسىدا بەزىدە مۇتلەق چىگىرا يوق بولۇپ، بىر ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئۇنۇمى توۋەنلەپ كەتكەندە يەنە بىر ئىشنى قىلسا ئۇنۇمنى يۇقۇرى كوتۇرگىلى بولىدۇ. شۇڭا ھەر ئادەم ئوز ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن خىزمەت بىلەن كۆڭۈل ئېچىشنى مۇۋاپىق بىرلەشتۈرسە، ئوزىگە پايدىلىق ياكى ئەھمىيەتلىك كۆڭۈل ئىچىش پائالىيەتلىرىنى تاللىسا، ھاياتى ئەھمىيەتلىك ئوتۇشى، نۇرغۇن ئىشلارنى قىلالىشى مۇمكىن.

مۇۋاپىق بەدەن چېنىقتۇرۇش كېرەك

مۇۋاپىق بەدەن چېنىقتۇرۇش ساغلام ياشاش ۋە ئۇزۇن ئۆمۇر كورۇشتە ناھايىتى مۇھىم بولۇپ، مۇۋاپىق بەدەن چېنىقتۇرۇش ئۇچۇن ئالدى بىلەن قانداق بەدەن چېنىقتۇرغاندا ئاندىن مۇۋاپىق بەدەن چېنىقتۇرۇش بولىدىغانلىقنى تونۇپ يىتىش كېرەك.

مۇڭاپىق بەدەن چېنىقتۇرۇشنىڭ ئولچىمى كىشىلەرنىڭ يېشى، جىنس پەرقى، ئەسلى ساغلاملىق ئەھۋالى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ بەلگىلەش كېرەك. بەدەن چېنىقتۇرۇشتا ئەڭ مۇھىم بولغان نەرسە قايسى تۇردىكى ھەرىكەت بىلەن مەشغۇل بولۇش ياكى قانچىلىك ئىغىر ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللۇنۇشتا ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ئەمىلى ئەھۋالىغا ماس كىلىدىغان ھەرىكەتنى تاللاپ ئۇزۇن ئۇددەت داۋام قىلدۇرۇشتا، يەنى بەدەن چېنىقتۇرۇشنى بىر ئۆمۇر داۋام قىلىش ھەمىدىن مۇھىم.

مىنىڭ قارىشىمچە، كۆپىنچە كىشىلەرگە ماس كىلىدىغان ئەڭ ئۇنۇملۇك چېنىقىش ئاستا ئۇزۇنغا يۇگۇرەش بولۇپ، دەسلەپتە 1000 مېتىرگە، كېيىنچە ئاستا-ئاستا 3000 مېتىردىن 5000 مېتىرگە يەتكۈزۈش، ۋە ئۇنى بىر ئۆمۇر داۋام قىلىش، ئەڭ ئىقتىسادى، ئەڭ ئۇنۇملۇك چېنىقىش ھىساپلىنىدۇ. ئۇندىن باشقا سۇ ئۇزۇش، ۋەلىسىپىت مىنىش، تاغقا يامىشىش، ھەرخىل تۇپلارنى ئويناش، سەيلە قىلىشلارمۇ كۆپىنچە كىشىلەرگە ماس كىلىدىغان، ئىقتىساد ۋە شارائىت چەكلىمىسىگە كۇپ ئۇچۇراپ كەتمەيدىغان ياخشى تەنھەرىكەت تۈرلىرى ھىساپلىنىدۇ.

كەسىپى تەنھەرىكەتچىلەرگە ئوخشاش بىرەر مۇسابىقىدا نەتىجە قازىنىش ئۈچۈن ھەددىدىن زىيادە ئارتۇق مەشىق قىلىش، سالامەتلىككە پايدىلىق ئەمەس. يەنە ئۇنداق كىشىلەر ئۇزۇن ئۆمۇر كورەلمەيدۇ. بۇنىڭغا ئەڭ ياخشى مىسسال، دۇنيادا ئۇزۇن ئۆمۇر كورگەنلەرنىڭ ئىچىدە تەنتەربىيە چولپانلىرى ئاساسەن يوق دېيەرلىك.

مۇڭاپىق ئۇخلاش كېرەك

مۇڭاپىق ئۇخلاش دېگەن نېمە؟ مۇڭاپىق ئۇخلاش دېگىنىمىز ئادەمنىڭ فىزىلوگىيەلىك ئېھتىياجىدا تەلەپ قىلىغان ئۇخلاش ۋاقتىنى كۆزدە تۇتىدۇ. ئادەم كۈنىگە زادى قانچە سائەت ئۇخلىسا ئاندىن مۇڭاپىق ئۇخلىغان ياكى فىزىلوگىيەلىك ئېھتىياجنى قاندۇرغان بولىدۇ؟ ئادەمنىڭ ئۇخلاشقا بولغان فىزىلوگىيەلىك ئېھتىياجى ئوخشىمىغان ياشتىكى كىشىلەردە ئوخشاش بولمايدۇ. ئادەتتە بالاغەتكە يەتمىگەنلەرنىڭ ئۇخلاشقا بولغان ئېھتىياجى سەل كوپ بولىدۇ، يېشى قانچە كىچىك بولسا كۈندە ئۇخلاشقا بولغان ئېھتىياجى شۇنچە ئۇزۇن بولىدۇ. يېڭى تۇغۇلغان بالا ئادەتتە كەم دېگەندە 18 سائەتتىن 20 سائەت ئەتراپىدا ئۇخلايدۇ. مەكتەپ يېشىدىن كىچىك بالىلار كۈنىگە كەم دېگەندە 12 سائەتتىن ئارتۇق ئۇخلىسا ئاندىن مۇڭاپىق ئۇخلىغان بولىدۇ. مەكتەپ يېشىدىكى بالىلار كەم دېگەندە 10 سائەت ئۇخلاش كېرەك. بالاغەتكە يەتكەنلەر ئادەتتە 7 سائەتتىن 9 سائەت ئارىلىقىدا ئۇخلىسا مۇڭاپىق بولىدۇ.

بەزى تۇرمۇشى رىتىمسىز ياكى مۇڭاپىق بەدەن چېنىقتۇرۇشقا قاتناشمىغان كىشىلەرنىڭ ئۇيقىغا بولغان روھى ياكى پسىخولوگىيىلىك ئېھتىياج فىزىلوگىيەلىك ئېھتىياجىدىن ئارتۇق بولۇپ، كورونۇشتە ئۇيقىغا قانمىغانەك ياكى روھى ھالىتى ناھايىتى چۈشكىن كۆرىنىدۇ. بۇنداق كىشىلەرنىڭ خىزمەت ئۈنۈمىمۇ ياخشى بولمايدۇ. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا بۇ خىل ئەھۋالنى تېخىمۇ كوپ ئۇخلاش ئارقىلىق ئەمەس بەلكى مۇڭاپىق بەدەن چېنىقتۇرۇش، تۇرمۇشنى رەتكە سىلىش قاتارلىقلار ئارقىلىش ياخشىلىغىلى بولىدۇ.

ئادەم ھەرىپ -چارچاپ كەتكەندە ياكى بەزى كىسەلگە گىرىپتار بولغاندا، ئۇخلاشقا بولغان جىسمانى ئېھتىياجىمۇ سەل ئۇزۇن بولىدۇ. ئەلۋەتتە تەكتلەپ ئوتۇشكە ئەرزىدىغان يەنە بىر مەسىلە، ياپۇنىيىلىكلەر ئىچىدە كۇنىگە 5، 6 سائەتلا ئۇخلايدىغانلار ئاز ئەمەس ، بىراق ئۇلار يەنىلا دۇنيادا ئەڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىغان كىشىلەر ھىساپلىنىدۇ.

ساغلام ياشاش ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشكە بىۋاستە تەسىر يەتكۈزىدىغان باشقا ئامىللار

بىر ئادەمنىڭ ساغلام ياشاشى ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى، يۇقاردا دەپ ئوتكەن ئامىللار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپلا قالماستىن بەلكى ئۇنىدىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئامىللار بىلەنمۇ زىچ مۇناسىۋەتلىك. بۇلارنى بىر بىرلەپ كۆرسۈتۈپ چىقىش بىراز قىيىن. شۇنداقتىمۇ مەن تۆۋەندە ساغلام ياشاش ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشكە بىۋاستە زىيان يەتكۈزىدىغان بەزى ئامىللارنى قىسقا قىلىپ كۆرتۈپ ئوتىمەكچى.

1. تاماكا چېكىش. تاماكا چېكىش يالغۇز ئوپكە راكىنىلا كەلتۈرۈپ چىقارماستىن بەلكى يۈرەك كىسىلىنىڭ قوزغۇلىشىغا چوڭ تۈرتكە بولىدۇ.

2. ھاراق ئىچىش. ئۇزۇن مۇددەت كوپ مىقداردا ھاراق ئىچكەن كىشىلەر جىگەر قىتىشىلىش، ئاشقازان كىسىلى، قول تىتىرەش قاتارلىق كىسەل ياكى ئاقىۋەتلەرگە ئاسان گىرىپتار بولىدۇ.

3. تۇزنى كوپ ئىستىمال قىلىش. ئادەم تۇزنى نورمىدىن ئارتۇق ئىستىمال

قىلغاندا، قان بىسىمى يۇقۇرلاپ، بەزى يۇرەك قان تومۇر كېسەللىرىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

4. بۇلغانغان ھاۋادا ياكى مۇھىتتا ئۆزۈن مۇددەت ياشاش ياكى خىزمەت قىلىش.

5. شەخسى ۋە مۇھىت تازلىقىغا دىققەت قىلماسلىق، ياكى تازلىقى ناچار مۇھىتتا ياشاش.

6. قۇياش نۇرى بىلەن ئۇچىراشماسلىق ياكى تىرىنى، كوزنى قوغداش ۋاستىسى قوللانماي، كۇن نۇرى بىلەن ھەددىدىن زىيادە ئۇچۇرشۇش.

7. تۇرمۇش رىتىملىق بولماسلىق، تاماق ئېگىز پەس بولۇش، يەنى ۋاقتىدا تاماق يىمەسلىك ياكى بەزىدە ھەددىدىن زىيادە كوپ يىيىش، بەزىدە ئاچ يۇرۇش.

8. روھى ھالىتى ۋە كەيپىياتى ياخشى بولماسلىق، ئۆزۈن مۇددەت جىددىيلىك ئىچىدە ياشاش، ئوڭاي ئاچچىقلىنىش، ھەددىدىن زىيادە بەك خۇش بوپ كېتىش ياكى قايغۇرۇپ كېتىش.

9. ھەسسەتخورلۇق، كورەلمەسلىك، ئىچى تارلىق ۋە غەيۋەتخورلۇق.

10. ئىككى قۇتۇپقا بولۇنگەن ھەرقانداق ھەرىكەت ۋە ئادەت.

گېرمانىيە دۆلىتى ھەققىدە

گۆھەر يۈسۈپ

1. جۇغراپىيەلىك ئەھۋالى

گېرمانىيە ياۋروپانىڭ ئوتتۇرغا قىسمىغا جايلاشقان ياۋروپا ئىتتىپاقىغا تەۋە بولغان

دۆلەت بولۇپ ، دانىيە، پولشا ، چېخىيە ، ئاۋستىرىيە ، شېۋىتسارىيە ، فرانسىيە ، لىيۇكسۇمبۇرگ ، بېلگىيە ۋە گوللاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەت بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

يەنى تەپسىلىي توختالغاندا، گېرمانىيەنىڭ شىمالىي قىسمى دانىيە بىلەن(67 كىلو مېتىر) ، شەرقىي شىمالىي قىسمى پولشا بىلەن(442كىلومېتىر) , شەرقى قىسمى چېخىيە بىلەن(811 كىلومېتىر) , شەرقىي جەنۇبىي قىسمى ئاۋستىرىيە بىلەن(815 كىلومېتىر) ، جەنۇبىي قىسمى بولشا شۋىتسارىيە بىلەن(316 كىلومېتىر) ،

غەربىي جەنۇبىي قىسمى فرانسىيە بىلەن(448 كىلومېتىر) ، غەربىي قىسمى لىيۇكسۇمبۇرگ(135 كىلومېتىر) بىلەن بېلگىيە(156 كىلومېتىر) ، غەربىي شىمالىي قىسمى بولسا نېدىرلاند(گوللاندىيە ، 567 كىلومېتىر) قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ. چېگرانىڭ ئومۇمى ئۇزۇنلىقى بولسا جەمئىي3. 757 كىلومېتىر . غەربىي شىمالى قىسمى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈپ كەتكەندەك شىمالى دېڭىز بىلەن شەرقىي شىمال قىسمى شەرقى دېڭىز بىلەن دۆلەت چېگراسىنى ھاسىل قىلسا، گېرمانىيەنىڭ جەنۇبىي قىسمى ئالپىن (Alpen) تېغىنىڭ بىر قىسمى بىلەن تۇتىشىدۇ.

گېرمانىيە دۆلىتىنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 357. 050(كۋادىرات كىلو مېتىر) ئاھالىسى82 مىليون 460مىڭ بولۇپ، ھەر بىر كۋۇادىرات مېتىرغا 231 ئاھالە توغرا كېلىدۇ.

2. گېرمانىيە سىياسىتى ھەققىدە

گېرمانىيە دېگەن بۇ سۆز گېرمان تىلىدا دويتچلاند(Deutschland) دەپ ئاتىلىدىغان بولۇپ ، بۇ دۆلەت نامىنىڭ تولۇق ئاتىلىشى " گېرمانىيە فدراتسىيە (ئىتتىپاقداشلىق) جۇمھۇرىيىتى(Bundesrepublik Deutschland).

بۇ بىر فېدراتسىيە تۈزمىدىكى دۆلەت بولۇپ، پايتەختى ۋە گېرمانىيە ھۆكۈمىتىنىڭ ئاساسلىق تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش ئورنى بېرلىن(Berlin). بۇ

ھۆكۈمەتكە قاراشلىق قالغان دۆلەتلەك ئورگانلار ۋە ئاممىۋى ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى يەنىلا بۇرۇنقى كونا پايتەختى بولغان بون(Bonn) دېگەن شەھەردە.

بۇ دۆلەتنىڭ سىياسىي سېستىمىسى بولسا ئىتتىپاقداشلىق ھەم دېموكراتىك مىللىي كېڭەشتىن تەركىپ تاپقان بولۇپ ، گېرمانىيە ئاساسىي قانۇنىنىڭ 20- ماددىسىدا:" گېرمانىيە دېموكراتىك دۆلەت ھەم قانۇن- تۈزۈم دۆلىتى" دەپ ئېنىق بەلگىلەنگەن . كونراد ئادىناۋ دېگەن كىشى گېرمانىيە تۇنجى دۆلەت زوڭلىسى بولغان. ھازىرقى دۆلەت پىرېزىدېنتى خورغىست كۆلې(Horst Koehler)، ھازىرقى زوڭلىسى بولسا ئانگېلا مەركىل(Angela Merkel) بولۇپ، بۇ گېرمانىيە تارىخىدىكى تۇنجى ئايال زوڭلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. پۈل بىرلىكى باشقا ياۋروپا ئىتتىپاقىغا دۆلەتلەرگە ئوخشاش ياۋرو. ياۋروپادا پۈل بىرلىكىنىڭ بارلىققا كەلتۈرۈشى خەلقەرگە كۆپ جەھەتتىن پايدىلىقلارنى ئېلىپ كەلگەن. مەسىلەن: ياۋروپادىكى باشقا دۆلەتلەرگە سايياھەتكە بارماقچى بولسىڭىز پۈل ئالماشتۇرۇشىڭىزنىڭ زۆرۈرۈيىتى يوق. لېكىن ئەنگلىيە، شۋېتسارىيە، شۋېتسىيە قاتارلىق بىر قىسىم دۆلەتلەر بۇنىڭ سىرتىدا. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پۇل بىرلىكىنى ساقلاپ قالغان.

گېرمانىيەدە جەمئىي 16 ئوبلاست بار. گېرمانىيەدە ھەر خىل خاراكتېردىكى، نىشانلىرى ئوخشاش بولمىغان سىياسىي پارتىيە - تەشكىلاتلىرى مەۋجۇت. بۇنىڭ ئىچىدە گېرمانىيەدە بەلگىلىك تەسىرگە ئىگە بولغان سىياسى پارتىيەلەردىن:

- گېرمانىيە خرىستىيانلار دېموكراتىك بىرلەشمە پارتىيەسى(Die Christliche Demokratische Union Deutschlands CDU). بۇ خرىستىيان دىنىي ئاساس قىلغان پارتىيە تەشكىلاتىدۇر. بۇ پارتىيە سوتسىيال خرىستىيانلار بىرلەشمىسى (Die Christlich Soziale Union، CSU) بىلەن قوشۇلۇپ بىرلەشمە پارتىيە "

Unionsparteien"نى تەشكىل قىلغان.

- گېرمانىيەدىكى يەنە بىر مۇھىم ۋە كۆچلۈك بولغان سىياسى پارتىيە سوتسىيال دېمۇكراتلار پارتىيىسى(Die Sozialdemokratische Partei Deutschlands، SPD). بۇ پارتىيە 1863- يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، گېرمانىيەدىكى تا ھازىرغا قەدەر ئەڭ ئۇزۇن مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان سىياسى پارتىيە تەشكىلاتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ پارتىيە سوتسىيال دېمۇكراتىيىسىنى ئاساس قىلغان ھالدا قۇرۇلغان.

گېرمانىيەدىكى يەنە بىر بەلگىلىك تەسىرگە ئىگە بولغان پارتىيەلەرنىڭ بىرى بولسا ئەركىن دېمۇكراتلار پارتىيەسى(Die Freie Demokratische Partei ,FDP). بۇ سىياسى تەشكىلات 1948- يىلى قۇرۇلغان. بۇ پارتىيە 42 يىلدىن بېرى باشقا SPD،CDU , CSU سېلىشتۇرغاندا كىچىكرەك بولغان ئىتتىپاقداش پارتىيەلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

گېرمانىيەدە يەنە مۇشۇنىڭغا ئوخشاش پارتىيەلەردىن "يېشىللار پارتىيەسى" (Gruenen)، دېمۇكراتىك سوتسىيالىزىمچىلار پارتىيەسى" (Die Partei des Demokratischen Sozialismus)، " گېرمانىيە مىللىي دېمۇكراتلار پارتىيىسى"(Nationaldemokratische Partei Deutschlands، NPD) قاتارلىق پارتىيەلەرمۇ بار.

3. گېرمانىيە تارىخىغا قىسقىچە نەزەر.

بۇ دۆلەت تارىخىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، 1871-يىلى 1-ئاينىڭ 18-كۈنى بۇ دۆلەت گېرمانلار مىللى دۆلىتى قىلىپ قۇرۇلغان. 1918-يىلى 11-ئاينىڭ 9-كۈنى ۋايمار جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1933-يىلى بۇ جۇمھۇرىيەت ئادولوف

ھېتلىر(Adolph Hitler) تەرىپىدىن تارمار قىلىنغان.

1933-يىلىدىن 1945-يىلغىچە ناتسىستلار دىكتاتۇرلىقى مەۋجۇت بولۇپ ئۆرغان.

1945-يىلىدىن 1949-يىلغىچە 2-دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدىكى گېرمانىيەگە قارشى ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر ھەربىي قوشۇنلىرى تەرىپىدىن مۇھاسىرىگە ئېلىنغان .

1949-يىلىدىن 1990-يىلغىچە گېرمانىيەنىڭ بۆلۈنۈپ تۇرغان مەزگىلى بولۇپ ، بۇرۇن گېرمانىيە شەرقي ۋە غەربىي گېرمانىيە دەپ ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتكەن. 1990-يىلى 10-ئاينىڭ 3-كۈنى پارچىلىنىپ كەتكەن گېرمانىيە يەنە قايتا بىرلىككە كەلگەن .

4. سۇ بايلىقلىرى ھاۋا كىلىماتى

گېرمانىيە دەريالىرى 6چوڭ دەريا سىستېمىسىغا تەۋە . گېرمانىيەدە رېيىن دەريىاسى، دوناۋ دەريىاسى، ئەلبې، ۋېزې ۋە ئەمس قاتارلىق دەريالار ئېقىپ ئۆتىدۇ. بۇ دەريالارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئۇزۇن بولغان دەريا بولسا دوناۋ دەريىاسى بولۇپ ، ئۇزۇنلىقى جەمئىي 2845 كىلومېتىر. بۇ دەريا سۇلىرى قارا دېڭىزغا قاراپ ئاقىدۇ.

گېرمانىيە دۆلىتىنىڭ ھاۋاسى ئاساسى جەھەتتىن نەمخۇش بولۇپ، يازدا كۆپىنچە ئەھۋالدا يامغۇر يېغىپ تۇرىدۇ. ھەر بىر رايۇنىنىڭ قىشلىق يازلىق كېلىماتىدىمۇ بەلگىلىك پەرقلەر بار بولۇپ، جەنۇب ۋە شەرقى قىسىملىرىدا كۆپرەك قار يېغىپ تۇرىدۇ. شىمالىي قىسمىنىڭ قىشلىق ھاۋا كېلىماتى غەربىي قىسمىغا سېلىشتۇرغاندا سوغۇقراق بولىدۇ.

ھاۋارايى ئىستانسىسىنىڭ ئىستاتىسكا قىلىشچە، 1996-يىلىدىن 1998-يىلغىچە يازلىق تېمپېراتۇرىسى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن8.3 سېلسىيە گىرادۇس بولغان. 2000-يىلى 9. 9 سېلسىيە گىرادۇسقا ئۆرلىگەن. 2001-يىلى12-ئاينىڭ 25 -كۈنى

گېرمانىيەدە ئۇزاقتىن بېرى كۆرۈلۈپ باقمىغان سوغۇق كۈن بولغان. يەنى، بۇ كۈنى گېرمانىيەنىڭ فۇنتېنسې دىگەن يېرىدە تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 45. 9- گىرادۇس بولغان.

2003-يىلى 8-ئايدا گېرمانىيەنىڭ نەننىڭ دىگەن يېرىدە تېمپېراتۇرا نۆلدىن يۇقىرى 40.3 گىرادۇسقا ئۆرلىگەن بولۇپ، بۇ كۈن گېرمانىيەدىكى ئەڭ ئىسسىق بولغان كۈن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

5. ئاھالىسى

بۇ دۆلەتتە جەمئى 82 مىليون 460مىڭ نوپۇس بار، بۇنىڭ 75مىليون(91پرسەنت) گېرمانىيە پۇقراسى. 7مىليون ئاھالە بولسا كۆچمەن بولۇپ كەلگەنلەر، يەنى تەپسىلى قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ دۆلەتتە تۇغۇلغان ياكى گېرمانىيىدە ئۇزۇن ياشىغان بۇرۇنقى چەتئەللىكلەرنى يەنى بۇ دۆلەت پۇقرالىقىغا ئۆتۈشنى ئىلتىماس قىلغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇندىن باشقا يەنە گېرمانىيە مىللىتىدىن بولغان باشقا دۆلەتتىن كەلگەن "كۆچمەنلەر"(Aussiedler) ياكى "كېچىكىپ كۆچۈپ كەلگەنلەر"(Spaetaussiedler) بۇ دۆلەت نوپۇسىنىڭ بەلگىلىك قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 51پرسەنت بۇرۇنقى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كۆچۈپ كەلگەنلەر بولۇپ، بۇلار كۈنىدىلىك تۇرمۇش تىلىدا "رۇسىيىلىك گېرمانلار"(Russlanddeutsche)دەپ ئاتىلىدۇ. 34 پىرسەنت پولشادىن كۆچۈپ كەلگەنلەرنى كۆرسىتىدۇ. 1950-يىلىدىن 2002-يىلىغىچە بۇلارنىڭ سانى جەمئى 4مىليون 300مىڭ ئىدى.

گېرمانىيە ئاھالىسىنىڭ 9 پىرسەنتى بولسا باشقا دۆلەت تەۋەلىكىدىن(تەخمىنەن،

7 مليـون) ئوخـشاش بولمىغـان مىللەتـتىن تەشـكىل قىلىـدۇ. بۇلارنـىڭ ئىچىـدە تەخمىنەن2 مىليون 400 مىڭى تۈركىيىلىكلەرنى، قالغان 4مليـون 300 مىڭغـا يـېقىن كـىشى باشـقا ياۋروپـا دۆلەت پـۇقرالىرىنى تەشـكىل قىلىـدۇ. بۇلارنـىڭ ئىچىـدە ئىتالىيىلىكلەر ئەڭ كۆپ سانىنى ئىگىلەيـدۇ(500مـڭ) ، گـىرىتسىيىلىكلەر(300مـڭ)، پولشالىقلار(300مڭ) ۋە ئاۋىستىرىيىلىكلەر(200مـڭ)نـى ئـۆز ئىچىـگە ئالىـدۇ. 1990-يىللىرى ياۋروپا ئىتتىپاقىغا تەۋە بولمىغان دۆلەتلەردىن كۆچمەن بولۇپ كەلگەنلەرنىڭ سـانى3مليـون 200مـڭ بولغـان، يەنـى بـۇروپنى سـوۋىت ئىتتىپـاقى دۆلىتىـدىن كەلگەنلەرنى ۋە بۇروپنى يۇگـوسلاۋىيەدىن كەلگەنلەرنى(1 مليـون، بۇلارنـىڭ ئىچىـدە ھەم ئۇرۇش تۈپەيلىدىن قېچىپ كەلگەنلەرمۇ بار) ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

دېـمەك بۇلارنـىڭ خۇلاسـىلىغاندا كـۆچمەنلەر سىياسـىتىنىڭ ئارقـا كۆرۈنـىشى تۈپەيلىدىن بۇ دۆلەتتە قىلىپ قالغانلارنىڭ سـانى پۈتـۈن ئاھـالە ئومـۇمى سـانىنىڭ 17 پىرسەنتنى ئىگىلەيدۇ.

بېـرلىن 3 مليـون 392مـڭ 425 ئاھالـىسى بـىلەن گېرمانىيـەدىكى ئەڭ چـوڭ شەھەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، ھـامبۇرگ 1مليـون 738 مـڭ 483 ئاھالـىسى بـىلەن 2-ئورۇنـدا، مىيـونخىن 1مليـون 307 مـڭ 288 ئاھالـىسى بـىلەن 3-ئورۇنـدا، كـۆلن 975مڭ 907 ئاھالىسى بىلەن 4-ئورۇندا ، فرانكفورت ئام مەيـىن 651مـڭ ئاھالـىسى بىلەن 5-ئورۇندا تۇرىدۇ. دۆلەت تىلى گېرمانچە يەنى نېمىس تىلى.

6. دىنىي ئېتىقادى

"گېرمـانىيە ئاساسـى قـانۇنى" دا پۇقرالارنـىڭ دىنـىي ئېتىقـاد ئەركىنلىكـى

بەلگىلەنگەن. ياۋروپا ئوتتۇرا قىسمى ۋە غەربىي قىسمىغا ئوخشاش گېرمانىيە ئاھالىسىنىڭ كۆپىنچە قىسمى خرىستيان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە **31.7** پىرسەنت كاتولىك دىنىغا(غەربىي ۋە جەنۇبى گېرمانىيەدىكىلەر)، 31.3 پىرسەنت Evangelische دىنىغا(غەربىي شىمال ۋە شەرقى گېرمانىيەدىكىلەر)، 3مىليوندىن كۆپرەك كىشى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئاساسى قانۇنىدا باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا مەخسۇس دىن دەرسلىكى ئۆتۈش تەسىس قىلىنغان. بۇ دەرسته ئادەتته مەكتەپتىكىلەرگە ئاساسلىقى خرىستيان دىنى توغرىسىدا سۆزلىنىدۇ. مۇسۇلمان ئائىلىسىدىن بولغان پەرزەنتلەرنىڭ بۇ خىل دەرسلىككە قاتنىشىش ـقاتناشماسلىقىنى ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرى بەلگىلەيدۇ. بۇگۈنكى گېرمانىيەدىكى بەزى ئوبلاستتىكىلەر يەنە نىدىر زاكسېن ئوبلاستىدىكىلەرنىڭ مەخسۇس مۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلارغا ئىسلام دىن دەرسلىكى تەسىس قىلغانلىقىنى ئۇقتۇم. بۇمۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئوز دۆلىتىدىكى ئاز سانلىق مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىنى ھۆرمەت قىلغانلىقىدىن بولسا كېرەك.

7. بايراملىرى

بىلىشىمچە بۇ گېرمانىيىلىكلەرنىڭ بايراملىرى بىزنىڭكىدىنمۇ كۆپ ئىكەن. لېكىن كۆپىنچە بايراملار خرىستيان دىنىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان بايراملار بولۇپ، Karfreitag-- كار فغايتاگ. Ostermontag-- ئوستېرمونتاگ ، Christi Himmelfahrt-- كغستى ھىممېلفارت ، Pfingstmontag-- پفىڭستمونتاگ ۋە روجدىستۇا قاتارلىق بايراملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دىنىي تۇسنى ئالمىغان ئادەتتىكى بايراملاردىن يېڭى يىل، ئەمگەكچىلەر بايرىمى، گېرمانىيىنىڭ بىرلىككە كەلگەن كۈنى قاتارلىقلاردۇر. يەنە بۇنىڭغا قوشۇپ بەزى ئوبلاست، رايونلارنىڭ ئۆز ئالدىغا

بايراملىرى بولىدۇ. يەكشەنبە كۈنى بولسا "ئىشتىن دەم ئىلىش كۈنى ياكى روھى جەخەتتىن ھاردۇقىنى ئىلىش" كۈنى بولۇپ، بۇ كۈنى گېرمانىيەدىكى پۈتۈن بارلىق چوڭ-كىچىك ماگىزىنلار، ناۋايخانىلار ، دۇكانلار تاقىلىدۇ. بەزى يەرلىرىدە بولسا ھەر دۈشەنبە كۈنى ساتىراشخانىلارنىڭ دەم ئالىدىغان كۈنى قىلىپ بېكىتىلگەن ئىكەن.

8. تەنتەربىيە:

گېرمانىيىدە ئەڭ ياقتۇرۇپ ئويناىدىغان تەنتەربىيە تۈرى بولسا پۈتبۇل. گېرمانىيە پۈتبۇل بىرلەشمىسى دۇنياىدىكى چوڭ، غەلبە قازىنىپ كىلىۋاتقان تەنتەربىيە بىرلەشمە ھەيئەتلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ بىرلەشمە 2006-يىللىق دۇنيا لوكىقسىنى تالىشىش پۈتبۇل مۇسابىقىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا مەسئۇل بولۇپ، 170 مىڭ كوماندا ۋە 6مىليوندىن ئارتۇق تاماشىبىننى كۈتۈۋالغان.

ئۇندىن باشقا گېرمانىيىلىكلەر ئالاھىدە قىزىقىدىغان تەنتەربىيە تۈرلىرىدىن قول توپى(Handball)، تېننىس، ۋاسكىتبول قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

تۈركىيەدىن ۋەتەنگە سالام

تەۋەككۈلچى

ئالدى بىلەن تۈركىيەنى قىسقىچە تونۇتاي: تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى 780مىڭ كۋادىرات كىلومېتىرغا يېقىن زېمىنى، 70 مىليونچە

نۈپۈسى بار بىر دۆلەت. گەرچە ئاھالىسىنىڭ 99%ئى مۇسۇلمان بولسىمۇ، ئەمما شەرىئەت دۆلىتى ئەمەس. 1923-يىلى جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغاندا

دىن بىلەن ھۆكۈمەت ئىشلىرى بىر بىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن. كاپىتالىستىك

تۇزۇم يولغا قۇيۇلغان بولغاچقا، بانكا،

نەشـــرىيات-مەتبۇئـــات، رادىيـــو-تېلېـــۋىزىيە، گېزىـــت-زورنـــال، تېلېگـــراف...قاتارلىقلارنـــڭ خېلـــى كـــۆپ قـــسمى شەخـــسلەرنىڭ ئىگىلىكـــىدە. شەخـسلەر ئۆزئـارا يىغىلـىپ پـارتىيە، تەشـكىلات، جەمـىيەت قۇرالايـدۇ. هـازىر 24 پارتىيە بار. دېموگراتىك سايلام ئېلىپ بېرىلىدۇ.

مەكتەپ ئۇقۇتۇشنى بىلگەن بىلەن ئۇقۇغۇچىلارنـڭ ياتـاق ئىشلىرى بىلەن كارى يوق. ياتـاقنى ئوقۇغـۇچى ئـۆزى تاپـىدىغان گەپ. مەكـتەپ بىلەن ياتاقنىـڭ ئارلىقى يىراق. بۇ جەھەتتە مەملىكىتىمىزنىڭ ئەھۋالى ھەقىقەتەن قۇلايلىق. (سىنىپ بىـلەن ياتـاق بىـر مەكتەپنىـڭ ئىچىـدە، نىمـىدىگەن ئەپلىـك-ھە!) ۋەتەنـدىكى ئۇقۇنۇش شارائىتىنىڭ ياخشىلىقىنىڭ قەدرىگە چەتئەلگە چىققاندىن كېيىن يەتتىم. بـۇ يەردە ھەركـۇنى مەكـتەپكە بېرىـپ كىلىـش ئۇچـۇن ئـاز دىگەنـدىمۇ 2-3 سـائەت ۋاقىت يولدا ئىسراپ بولىدۇ.

يۇقارىـدا تۇرىۋاتقـان مـۇھىتمنى قىـسقىچە تونۇشـتۇردۇم. ۋاقىـت مۇناسـۋىتى بىلەن يوللارنىڭ پاكىزلىقى، كۇچىلاردا لاغايلاپ يۇرگەن بىغەم ھـۇرۇن مۇشـۇكلەر، ئادەمـىدىن قۇرقمايـدىغان، ھەمـىشە ئۆيۇمنىـڭ دەرىزلىـرىگە قونۇۋېلىـپ مـاراپ تۇرىدىغان قۇچقاچ، كەپتەرلەر، كىرىپ ئولتۇرغانغا پۇل ئالمايدىغان گۈزەل باغچىلار، دائىمـا ئوقۇغۇچىـسىغا چـاي ئېلىـپ بېرىـدىغان ئۇقۇتقۇچىلارنـڭ تـاتلىق گىپـى، ئوقۇغۇچىلارغا كۆيۈنىشى، ھەتتا مەندىن 3-4 ياشلا چوڭ ئەر ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ماڭـا "قـــزىم" دەپ گەپ قىلغانـــدا غـــەزەبقىم كەلگەنلىكـــى، ئۆزئـــارا ھـــۆرمەت، دوستلۇق...قاتارلىقلارنى ھازىرچە دىمەيلا قۇياي.

ھۆرمىتىمنى قوزغىغان بىر قانچە شەخسنىڭ ئىش-ئىزلىرىدىن ئازىراق بايان قىلاي.

18 خىل تىل بىلىدىغان پرافىسسورنىڭ خەنزۇچە ئۆگۈنىشى

ئەنقەرە ئۇنىۋېرسىتى ئىلاھىيەت پاكۇلتىتى تەپسىر بۆلۈمىدە سالىھ ئاقىدەمىر ئىسمىلىك بىر ئۇقۇتقۇچى بار، ئۇ 1973- يىلى فرانسىيەگە قانۇن كەسپىدە دوكتۇرلۇقتا ئوقۇشقا چىقىپ"ئىسلام قانۇنى" ناملىق دىسسېرتاتسىيە يېزىپ، ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇپ كىرىپتىكەن. 18 خىل تىل (ئىنگلىزچە، ئەرەپچە، فرانسۇزچە، ئىتالىيانچە، ئىسپانچە، لاتىنچە، يۇنانچە(گېرىكچە)، گېرمانچە، ئىبرانىچە، رۇسچە، بوسناكچە، ئاقاتچە (ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام زامانىدا قۇللىنىلغان تىلنىڭ ئىسمىكەن دەپ ئاتىلىدىم)، سۇرىيانىچە، مالايچە،....)نى راۋان بىلىدىكەن. سەئۇدى ئەرەبىستان رىياد ئۇنىۋېرسىتىدە ئەرەپلەرگە "قۇرئان تەپسىرى" دەرسى بېرىپتىكەن. سەئۇدىغا بارغانىدا ساقال قۇيماي بارغانىدا ئەرەپلەرنىڭ ئانچە بەك كۆزگە ئىلمىغانلىقى، ئىككىنچى ماۋسۇمدا ساقال قۇيۇپ بارغاندا ھەممە كىشىنىڭ ئالاھىدە ئىززەت ئىكرام كۆرسەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى، مەن ئۇ

ئۇقۇتقۇچىدىن ئىبرانىچە (يەھۇدى تىلى) ئۇگەنگەن ئىدىم. مىنىڭ جۇڭگۇدىن كەلگەنلىكىم، خەنزۇچە بىلىدىغانلىقىمنى ئاڭلاپلا، خۇددى گۇھەر تېپىۋالغاندەك خوش بۇلۇپ:

- ماڭا خەنزۇچە 4 تون بەلگىسىنى ئۆگۈتۈپ قويۇپ. خەنزۇچە بىلىدىغان بىرىنى ئىزدەپ يۈرەتتىم."- دىدى. ئەللىك نەچچە ياشتىن ھالقىغان بۇ ئۇقۇتقۇچىنىڭ تىرىشچانلىقىغا ھەيران قالدىم. "قۇرئان" تەپسىرىگە ئائىت نۇرغۇن كىتاپ يېزىپتىكەن. مەن :

- غۇجام (ئۇيغۇرچە مۇئەللىم دىگەننى تۈركچە غۇجام دەيدۇ) شۇنچە كۆپ

تىلنى قانداقمۇ ئۇگۇنۇپ بولىدىغىز؟ خەنزۇچە بەك تەس، بىر قانچە يىل ۋاقىت كىتىدۇ."- دىسەم:

- مەن بىر تىلنى 2-3 ئايدىلا ئۇگۇنۇپ بولىمەن. " دىدى. (كۆڭلۈمدە ئىشەنمىدىم.)مەن:

- خەنزۇچە سىز ئۇگەنگەن باشقا تىللارغا ئوخشمايدۇ .- دىسەم:

- ئادەمدە 'مەن بىر ئىشنى ئاللاھ خالسا چۈقۇم قىلالايمەن' دەيدىغان ئۈمىتلا بولسا ھەممىنى قىلالايدۇ. ئاللاھ ئادەمگە دۇنيادىكى نەرسىلەرنىڭ ئىسمىنى ئۇگەتتى، بۇنى پەرىشتىلەرگە ئۇگەتمىگەن، پەقەت ئاللاھقىلا تايانغان ئىنسان ھەر قانداق ئىشنى،ھەتتا پەرىشتە قىلالمىغان ئىشلارنىمۇ قىلالايدۇ." دىدى.

كېيىنچە مەن ئۇنىڭ تىل ئۇگۇنۈش ئۇسۇلىغا دىققەت قىلدىم. قارىسام ئالدى بىلەن ئۇگەنمەكچى بولغان تىلدىكى كۇنىدىلىك تۇرمۇشتا ئىشلىتىلىدىغان جۈملىلەرنى ئۇئالغۇ لىنتىسىدىن تەكرار تەكرار ئاڭلايدىكەن، قۇلاققا سىڭدۈرۈپ بولغاندىن كېيىن شۇ تىلنىڭ جۈملە قۇرۇلمىسىنى(جۈملە بۆلەكلىرىنىڭ جۈملىدىكى تۇراقلىق ئورنىنى) تەھلىل قىلىدىكەن. مەسىلەن: جۈملىدە ئىگىدىن كېيىن خەۋەر، ئاندىن تولدۇرغۇچى كىلىدۇ، ئىنقلىغۇچى مايەردە، ھالەت خەۋەرنىڭ ئالدىدا ياكى كەينىدە دىگەندەك. ئاندىن شۇ تىلغا مۇناسىۋەتلىك مول مىقداردا ماتىرىيال كۆرىدىكەن،(ئىنتېرنىتتا ماتىرىيال كەڭرى.) سۆز يادلاپ يۈرمەي، سۆزنى جۈملە ئىچىدە ئۇگىنىدىكەن. ئەسىتە ساقلاش قابىلىيىتىمۇ پەۋقۇلئادە يۇقىرى ئىكەن. قارىسام

دىگەندەكلا 2-3 ئايدا خېلى كۆپ ئۇگۇنۈپ بوپتۇ. مەن جىق يارەملەشمىدىم، پەقەتلا دئىالوگ كىتاپتىكى 110 تېكىستنى ئوقۇپ ئۇئالغۇ لىنتىسىغا ئېلىپ بەرگەن ئىدىم. ھازىر بۇ مۇئەللىم ئىشتىن سىرت خەنزۇچە كۇرس ئېچىۋاتىدۇ.

ئۇقۇغۇچىلىرىمۇ خېلى بار. 3 ھەپتىنىڭ ئالدىدا كۈرۈشكەن ئىدىم:

- خەنزۇچە بەك ئاسان ۋە ئاددى ئىكەن. زامان ئاز، شەخس قۇشۇمچىلىرى، جىنىس(ئەركەك-چىشى) سۆز ئايرىمىسى يوق،ئىپتىدائى بىر تىل ئىكەن.- دىدى.

مىنىڭچە ئۆزى بىلىدىغان باشقا تىللار بىلەن سېلىشتۇرۇپ شۇنداق دېگەن بولىشى مۇمكىن.

سالىھ ئاقدەمىر ئىسىملىك بۇ ئوقۇتقۇچى ھەمىشە ئىشتىن سىرت ئوقۇغۇچىلارغا ھەقسىز دەرس ئۆتىدۇ، ئۆزى بىلىدىغان ھەرقانداق تىلنى زېرىكمەي تېرىكمەي ئۇگۈتىدۇ.مەن بىر قېتىم سامى تىللىرى ھەققىدىكى لېكسىيەسىنى ئاڭلىغان ئىدىم.(سام - نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى. نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆت ئوغلى بار ئىدى، سام ، ھام ، يافەس ۋە كەنئان. كەنئان سۇدا غەرق بۇلۇپ كەتكەن. يافەسنىڭ ئوغۇللارى ھازىرقى تۈركلەر، موڭغۇللار، خەنزۇلار....ۋە باشقلار، ھامنىڭ بالىلىرى ھازىرقى ياۋروپالىقلار، پارىسلار...ۋە باشقىلار، سامنىڭ ئەۋلاتلىرى ئەرەپلەر، يەھۇدىلار، سۈريانىلەر...) سامى تىللىرى دېگىنىمىز ئەسلى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككى ئوغلى ئىسھاق بىلەن ئىسمائىل ھايات چاغدا سۆزلىشىلىدىغان تىل بولۇپ، كېيىن

ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىرى يەھۇدىلار، ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىرى ئەرەپلەر بۇلۇپ (ئىككى مىللەتكە) ئايرىلىپ كەتكەندە، بۇ تىلدا يەرلىك شېۋىلەر تەدرىجى پەرقلىلىشىپ ئىككى تىل بۇلۇپ شەكىللەنگەن ئىكەن. مەن كىلىپ بىر يىل ئەرەپچە ئۇگەنگەن ئىدىم، ئىبرانىچە ئەرەپچىگە ئاساسەن ئوخشايدىكەن، پەقەت تەلەپپۇزى ۋە ھەرپلەرنىڭ يېزىلىشىدىكى پەرىقلەرنى ھىساپقا ئالمىغاندا، گرامماتىكىسى، سانلارنىڭ ئوقۇلۇشى ئوخشاش ئىكەن.

ئىلمنىڭ زاكىتىنى بېرىش

بىر كۈنى ئۇسسۇلۇق ئىلىپ ئىچەي دەپ پاكولتېتنىڭ چايخانىسىغا كىرگەن ئىدىم، قارىسام مەن بىلەن بىرگەئوقۇيدىغان بىر قانچە تۈرك ساۋاقدىشىم بىر ئۈستەلنىڭ چۆرىسىدە غۇژمەكلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. يۈزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرۇدىغان، 50 ياشلار چامىسىدىكى ئاق چاچلىق، كىلىشكەن بىر كىشى ئۇلارغا بىر نەرسە سۆزلەپ بىرىۋاتقان ئىكەن. ئىلاھىيەت پاكولتېتنىڭ ئوقۇتقۇچىسى بولسا كېرەك دەپ ئويلىدىم. ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ يېنىغا باردىم، ئەمما بۇ تۈركلەر سالاملاشقاندا ھەممىسى دەرىجىدىن تاشقىرى قىزغىن. خەنزۇلارغا ئوخشاش باش لىڭشىتىپ، ياكى ئۇيغۇرلاردەك قول ئىلىشىپ كۈرۈشۈپلا بولدى قىلمايدۇ، بەلكى ھەر كۈنى كۈرۈشكەندىمۇ قۇچاقلىشىپ، يۈزنى يۈزگە يېقىپ كۈرۈشىدۇ، خوشلاشقاندىمۇ قۇچاقلىشىپ سۈيۈشۈپ خوشلىشىدىغان گەپ. مەن كىلىپ بولغۇچە ساۋاقداشلىرىم ئىسمىمنى چاقىرىپ:

ـ قانداق ئەھۋالىڭ؟... دەپ تىنچلىق سورىشىپ كەتتى ۋە مېنى بۇ ئاق چاچلىق، نۇر يۈزلۈك كىشىگە تونۇشتۇردى. بۇ كىشى:

ـ خوش كەلدىڭ قىزىم! قېنى ئولتۇر. دەرسىمىز تۆگىگەندە سەن بىلەن سۆھبەتلىشىمىز. ـ دەپ گېپىنى داۋام قىلدى. ئەسلى ئۇلار دەرس ئوقۇۋاتقان ئىكەن. ئۈستەل ئۈستىدە ئىنگلىزچە "ئىسلام شەرىئىتى" (Islamic Law) دېگەن كىتاب ئېچىغلىق ئىدى. بۇ ئوقۇتقۇچى بىر تەرەپتىن ئىنگلىزچىسىنى ئوقۇپ، بىر تەرەپتىن ئونى تۈركچە ئىزاھلاپ چۈشەندۈرەتتى. بۈگۈنكى تېما "ئىسلامدا تۇي" يەنى نىكاھ

ھەققىدە بولۇپ، ئاياللارغا بىرىلىدىغان مەھىر (تويلۇق) توغرىسىدا دىنىمىزدا بەلگىلەنگەن پىرىنسىپلار ھەققىدە توختالدى.

ئامېرىكىدا ئۆزى نىكاھ ئوقىغان تويلارنى مىسالغا ئالدى، جانلىق، قىزىقارلىق سۆزلەيدىكەن. شۇنداق بىرىلىپ ئاڭلاۋاتسام،

- بۈگۈنكى دەرسىمىز تۈگىدى. ئەتە ئەتىگەن سائەت 9:00 دا مۇشۇ يەردە كۆرۈشەيلى، ئاللاھقا ئامانەت! - دەپ كىتابنى ياپتى. ئاندىن مەن بىلەن سۆھبەتلىشىش نۆۋىتىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدىم.

بۇ يەردە سۆھبەتتە دېيىشكەن گەپ-سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي يېزىپ بۇلالمايمەن، چۈنكى ھازىر ۋاقتىم ئىنتايىن قىس. شۇڭا پەقەت بۇ كىشىنى تونۇشتۇراي.

بۇ نۇر يۈزلۈك كىشىنىڭ ئىسمى نۇرەددىن ئۇزۇنوغلى بولۇپ، بۇ يىل 69 ياشقا كىرىپتۇ. (تۇرقىغا قارىسىڭىز تېخى ئەمدىلا 50 ياشقا كىرگەندەك كۆرۈنىدۇ.) 40 يىل ئامېرىكىدا ياشاپتۇ. ئامېرىكىدىكى بىر ئۇنىۋېرسىتتا 30 يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان ئىكەن. كەسپى خەلقئارا قانۇن بۇلۇپ، مۇشۇ كەسىپتە پرافېسسور دوكتور بولغان ئىكەن. ئوقۇتقۇچىلىقتىن سىرت ئىسلامي دىنىي كىتاپلارنى ئېنگلىز تىلىغا تەرجىمە قىلىدىكەن، تېلېفونىدا باشقىلارنىڭ دىن ھەققىدە ئېنگلىزچە سوربىغان سۇئاللىرىغا جاۋاب بېرىدىكەن. خەلقئارا مۇناسىۋەت ۋە قانۇنلار، شۇنداقلا ئىسلامىيەت ھەققىدە يازغان نۇرغۇن كىتاپلىرى بار ئىكەن. ھازىر پىنسىيەگە چىقىپ تۇرىكىيەگە قايتىپ كەپتۇ. ياپۇنىيەدىمۇ بىر ئۇنىۋېرسىتتا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغانلىقى، توكيودىكى ئۆيلەرنىڭ قىستا-قىستاڭلىقى ھەققىدە پاراڭ قىلىپ بەردى. بۇ يىل 7-ئايدىن باشلاپ 11-ئايغىچە ھەر كۈنى ئەتتىگەن سائەت 9:00دىن 12:00 گىچە ئىلاھىيەت پاكولتېتنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئۆزى ئېنگلىزچىگە تەرجىمە قىلغان "قۇرئان

تەپسرى"، "ھەدىسلەردىن تاللانما"، "پەيغەمبەرلەر تارىخى"، "ئىسلام شەرىئىتى" (فىقھ) دىن دەرس بېرىدىكەن. چۈشتىن كېيىن سائەت 2:00دىن 5:00 كىچە ئوقۇتقۇچىلارغا دىنىي ئاتالغۇلار تەرجىمىسى ھەققىدە دەرس بېرىدىكەن، كەچتە سىرتتا باشقا كۇرسلاردا دەرس ئۆتىدىكەن. شۇنداق قىلىپ ھەركۈنى ئاز دىگەندە 8 سائەت دەرس بېرىدىكەن. مەن خېلى پۇل تېپىۋاتقان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ: " بىر سائەت دەرس ئۆتسىڭىز قانچە پۇل؟ " دەپ سورىسام،" مەن ھەقسىز دەرس ئۆتىمەن، پۇل ئالمايمەن."دىمەسمۇ. ئۇنى ئىزدەپ كىلىپ :" كىتاۋىمنى ئېنگلىزچىگە تەرجىمە قىلىپ بېرىڭ، بىر بېتىگە مانچە دوللار پۇل بېرىمەن." دەپ تۇرىۋاتقان سىياسەتچىلەر، ئىقتىسادشۇناسلار ۋە ھەر خىل ئېقىمدىكى كىشىلەرمۇ ئاز ئەمەسكەن. ئەمما بۇ كىشى: "مەن ئىسلامغا ئائىت بولغاندىن باشقىنى تەرجىمە قىلمايمەن." دەپ ھەممىسنى رەت قىپتۇ. (مىنىڭ ئۇنىڭچىلىك بىلىمىم بولغان بولسا، ئەلۋەتتە پۇل تېپىش يولىنى تاللايتتىم.)

بۇ كەمتەر ۋە خوشچاخچاق كىشىگە قىزىقىپ قالدىم. پۇلىسى بەك كۆپ ئوخشايدۇ، شۇڭا پۇل ئالماي ھەقسىز دەرس ئۆتىدىكەن دەپ ئويلىدىم. ئەتىسى دەرسكە مەنمۇ قاتناشتىم. ئەتتىگەندىن چۈشكىچە بىر سائەت "قۇرئان"، بىر سائەت "ھەدىس"، بىر سائەت "فىقھ" دەرسى ئۆتتى. كىتاپ ئېنگلىزچە، ئۇ ھەم ئېنگلىزچە،، ھەم تۇركچە ئىزاھلاپ، ئەمىلىي مىسالار بىلەن ناھايىتى كۆڭۈللۈك 3 سائەت دەرس ئۆتۈپ بەردى. 69 ياشلىق بىر مۆيىسپىت كىشىنىڭ ئۆيىدە ھاردۇق ئېلىپ ئولتۇرماي، بۇ يەردە ھېرىپ-چارچاپ ھەقسىز دەرس ئۆتىۋاتقانلىقىغا قاراپ:

- غۇجام، بىر كۈنىدە 8 سائەت دەرس ئۆتسىڭىز ھېرىپ قالمامسىز؟ - دىسەم، كۈلۈمسىرەپ:

- مەن ئىلمىنىڭ زاكىتىنى بېرىۋاتىمەن. ئاللاھ ماڭا ئىلىم بەردى. قىيامەت

كۈنى بۇنىڭ ھىساۋىنى چۈقۇم سورايدۇ. قانچە كۆپ كىشىگە ئۆگىتەلىسەم، (يەنى زاكاتنى قانچە كۆپ بەرسەم) شۇنچە ئاسان ھىساپ بېرىمەن. - دىمەسمۇ. بۇنى ئاڭلاپ شوك بولدۇم. ئىمام غەززالىينىڭ "ئىھيائى ئۇلۇمىددىن" ناملىق كىتاۋىدا نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىس ئېسىمگە كەلدى. ئۇنىڭدا: "قيامەت كۈنى ئەڭ قاتتىق ئازابقا قالىدىغان كىشى - ئىلىمنى باشقىلارغا ئۆگەتمىگەن (ئىلىمدىن باشقىلارنى پايدىلاندۇرمىغان) ئالىم." دىيىلگەن ئىدى. بۇ تۈرك ئالىمنىڭ غايىسىنى ئەمدى چۈشەنگەندەك بولدۇم.

ئۇنىڭ ئەنقەرەدىكى ئۆيى ئىلاھىيەت پاكولتېتىغا يېقىن يەردە بولۇپ، پاكولتېتتىكى بەزى قىزلار ھەركۈنى ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ دەرس ئۆگىنىدىكەن، تاماق ئېتىپ يەيدىكەن، ئايالى بىلەن مۇڭدىشىپ كىلىدىكەن، بىللە ئوقۇيدىغان قىزلاردىن ئايالىنىڭ مېھماندوستلۇقتا داڭقىنى ئاڭلىغان ئىدىم. مىنمۇ ئۆيىگە تەكلىپ قىلغاچقا بىر كۈنى ئۆيىگە باردىم. خىيالىمدا تازا بىر ياسداق ئۆيگە كىرەرمەن دەپ ئويلاپ، شۇ كۈنى پۈتۈمگا يىپ-يېڭى پايپاقلارنى كىيىۋالغان ئىدىم، نەدىكىنى؟! ئاستىغا ئۇرۇمچىدە دۆڭكۆۋرۈكتە بىر مېتىرىنى 7- 8 يۈەنلىك ساتىدىغان سىدام يېشىل نىلوڭ گىلەم (رەخت ياكى پالاس دىسەمۇ بولىدۇ) سېلىنغان، تۆت تېمىنىڭ ئىككىسى لىق كىتاپ تىزىلغان كىتاپ جاۋەنى، بىر تېمى دەرىزە (بىر تېمىدا ئەلۋەتتە ئېشىك بار)، ئىنتايىن ئاددى-سادا بىر ئۆيگە كىردىم.

ئەنقەرەدە مەن ئۆيگە بارغان تۈركلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆيلىرى ناھايىتى ھەشەمەتلىك ئىدى. ئەمما بۇ ئۆي تەسەۋۋۇرۇمدىكىدىن نەچچە ھەسسە ئاددى-سادا ئىدى. ئايالى خوشچاخچاق، مېھرى ئىسسىق بىر ئايال بولۇپ، (تەسۈرلەشكە سۈپەت تاپالمىدىم) خۇددى يېقىن تۇققانلىرىمدىن بىرى بىلەن كۆرۈشكەندەك بولۇپ كەتتىم. سالام-سائەت، چايدىن كېيىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق. يولدىشى

(نـۇرەددىن ئۇزۇنـوغلى) ھەققـدە پـاراڭ قىلـىپ بەردى. ئۇنـىڭ دېيـىشچە، 11-سىنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن ئامېرىكىدا ئىسلامغا ئائىت كىتاپلارنى ئوقۇش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپتۇ. (يەنى، ئامېرىكىلىقلار: "مۇسۇلمان دىگەن زادى قانـداق خەق؟ ئىسلام دىنى تېررورلۇقنى تەرغىپ قىلامدۇ-يوق؟ بىر بىلىپ باقايلى" دەپ ئىسلامغا ئائىت كىتـابلارنى بەس-بەستە سېتىۋېلىپ ئوقۇشـقا باشـلاپتۇ.) بـۇ مەزگىلـدە نـۇرەددىن ئۇزۇنوغلى ئەرەپچىدىن ئېنگلىزچىگە تەرجىمە قىلغان "قۇرئان" تەپسىرىنى كىتـاب سـاتقۇچىلار 150 دوللاردىـن سـېتىپتىكەن، بـۇنى ئاڭلىغـان نـۇرەددىن ئۇزۇنـوغلى: "ئاللاھنىـڭ كـالامىنى (مۇشـۇنداق قىمـمەت)پۇلغـا ساتـسا قانـداق بـولغىنى؟" دەپ ئازاپلىنىـــپ نەچـچە كـــۈن يىغلاپتـــۇ. ئـــۇ دىنىـــي كىتـــابلارنى ھەمـــشە ھەقـــسىز تارقىتـــىدىكەن. ئامېرىكـــىدىكى ئۇنىۋېرسـىتېتىن ئالغـان پىنـسىيە مائاشـــىنىڭ ئـــاز بىرقـــسمىنى ئائىلىـــسىنىڭ زۇرۇر ئېھتىيـــاجى ئۈچـــۈن ئايرىـــپ، قالغىنىغـــا كىتـــاب باسـتۇرۇپ ، ھەقسىز تارقىتـىدىكەن. ماڭمۇ بىـر قـانچە كىتـاب ھەدىـيە قىلـدى... كۆڭلۈمدە "ئىلىمنىڭ زاكىتىنى بىرىۋاتقان" بۇ ئالىمغا چـىن يـۈرەكتىن دۇئـا قىلغـاچ خوشلىشىپ يېنىپ چىقتىم.

يانچۇقىدىن 250 مىڭ دوللار خەجلەپ ئوش شەھرىگە جامى سالدۇرغان مۇئەللىم

ئەنـقەرە ئۇنىۋېرسـىتېتى ئىلاھـىيەت پاكولتېتـىدا ئوقۇتقۇچىلىـق قىلـىدىغان مۇستافا ئەردەم ئىسمىلىك بىر دىنلار تارىخى پرافىسسورىنى خېلى ئوبدان تونۇيمەن. ئۇنـىڭ دىـنلار تـارىخى ۋە كـۇنىمىزدىكى مىـسىئونېرلىك پائـالىيەتلىرى توغرىـسىدا

يازغان كىتاب ۋە ماقالىلىرىنى ئوقىغان ئىدىم. بۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ ماڭا قالدۇرغان تەسىرىنى سىلەرگە سۆزلەپ بېرەي:

مەن يېڭى كەلگەن ۋاقتىمدا تۇركچە ئۆگىنىش ئۈچۈن قىرغىزىستاندىن كەلگەن قىرغىز ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىر سىنىپقا ئورۇنلاشتۇرۇلدۇم. مەن جۇڭگۇدىن كەلگەن بىردىنبىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى ئىدىم. قىرغىزىستاندىن كەلگەن قىرغىز ئوقۇغۇچىلار ئۆزئارا كۆپىنچە رۇسچە گەپلىشىدىكەن. يېزىقىمۇ سلاۋيان ئېلىپبەسى ئىكەن. مەن رۇسچە بىلمىگەنلىكىم ئۈچۈن، بىر كۈنى ئۇلارغا ئۇيغۇرچە:

ـ رۇسچە گەپلىشىۋاتامسىلەر؟ مېنى ئاڭلاپ قالمىسۇن دەپ ئۆز تىلىڭلاردا گەپ قىلمىغىنىڭلارمۇ بۇ؟ ـ دېسەم، ئۇلار كۈلۈشۈپ كەتتى ۋە:

ـ ئەمىسە قىرغىزچە ۋە ئۆزبەكچە گەپلىشەيلى.ـ دەپ مەن بىلەن پاراڭلىشىشقا باشلىدى. «پاھ! بۇلار ئۇيغۇرچىنى قانداق بىلىدىغاندۇ؟» دەپ ئويلاپ:

ـ سىلەر بۇ ئۇيغۇرچىنى نەدە ئۇگەنگەن؟ـ دەپ سورىسام:

ـ بىز ئۇيغۇرچە بىلمەيمىز، سەن ئۆزبەكچە بىلىدىكەنسەن.ـ دېمەسمۇ. مەن:

ـ مەن ئۆزبەكچە ۋە قىرغىزچە بىلمەيمەن، مەن ساپ ئۇيغۇر تىلىدا گەپ قىلدىم.ـ دېدىم. ئۇلار:

ـ ياق! سەن ئۆزبەكچە گەپ قىلدىڭ.ـ دەپ تۇرىۋالدى. مەن:

ـ مەيلى ئەمىسە، نېمە دېسەڭلار دەڭلار. بۇنداق كېيىن مۇشۇ تىلدا گەپلىشەيلى.ـ ئۇلارغا ئۇيغۇرچە گەپ قىلىۋىرىدىغان بولدۇم. ئۇلارنىڭ مىنىڭ تىلمىنى تۇلۇق چۈشەنگەنلىكىنى كۆرگەنسىرى ھەيران قالاتتىم. ئىلگىرى مەن ۋەتەندە ئۇيغۇر، خەنزۇ ۋە بىر قانچە ئىنگلىزدىن باشقا مىللەت بىلەن ئارلىشىپ باقمىغاچقا، ئۇيغۇر تىلىدا يالغۇز ئۇيغۇر مىللىتىلا سۆزلىشىدۇ دەپ ئويلاپتىكەنمەن. ئەسلى ئورتا ئاسىيادىكى خوشنىلىرىمىز بىلەن تىلمىز بىر ئىكەن ئەمەسمۇ؟! ئۇلار

پەقەت ئۆزئارا رۇسچە گەپلەشمىسلا، قىرغىزچە قىلىشقان گەپلىرىنى مەن تۇلۇق چۈشىنەلەيدىكەنمەن. ئۆزەمنى گويا ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تورغانىدەك ئەركىن-ئازادە ھىس قىلىدىغان بولدۇم.

تونجى سائەتلىك دەرسىتە بىر خوشچىراي تۇرك مۇئەللىم سىنىپقا كىرىپ كەلدى. ئۆزىنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، بىزنىڭ ئىسىمىزنى ۋە قەيەردىن كەلگەنلىكىمىزنى سورىدى. «قىزىم» دەپ خىتاب قىلىدىغان بۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ تۇركچە سۆزلىرىنى تۇلۇق چۈشەنگەن ئىدىم. سۆز-جۈملىلىرى ئۇيغۇرچىغا بەكلا ئوخشىشپ كېتەتتى. گەرچە قىرغىزلار، ئۆزبەكلەر سلاۋيان ئېلىپبەسى، تۇركلەر لاتىن ئېلىپبەسى، بىز ئەرەب ئېلىپبەسى (مۇشۇ يەرگە كەلگەندە بىر گەپنى قىستۇرۇپ قۇيماي: بىزنىڭ ئەرەب ئېلىپبەسى قۇللىنىۋاتقانلىقىمىزنى ئۇلار بەك چوڭ بىلىدىكەن، بىر قېتىم تۇرك تىلى ئوقۇتقۇچىسى: «تۇرك قەۋمى ئىچىدە ئەڭ ساغلام، ئەڭ ئىسىل ۋە ئەڭ نوچىسى ئۇيغۇرلار! چۈنكى ئۇلار يېزىقىنى بۇگۈنگىچە ئۆزگەرتمەي ساقلاپ كەلدى...» دېۋىدى، خۇشاللىق ۋە ئىپتىخارلىقتا بېشىم ئاسمانغا تاقاشقۇدەك بولدى.ئۇلار بۇندىن 70-80 يىل ئىلگىرى يېزىقىنى ئۆزگەرتكەنلىكىدىن نۇمۇس قىلىدىكەن) قوللىنىۋاتقان، تىلىمىزدىكى بەزى ئىسىملار ۋە تەلەپپۇزلار بىر ئاز پەرقلىق بولسىمۇ، ئەمما تىلىمىز ئاساسەن ئوخشاش ئىكەن، جۈملە قۇرۇلمىسى، سۆز تۇركۈملىرى ئۇيغۇر تىلىدىكىدىن كۆپ پەرقلەنمەيدىكەن.

مەن تۇنجى سائەتلىك دەرستە تۇرك مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرىنى 95% چۈشەندىم. بۇنىڭ بىلەن سىلىشتۇرغاندا، ۋەتەندە ئېنگلىز تىلى ئۆگىنىشنى باشلىغاندا، دەسلەپكى بىر-ئىككى ھەپتە ئىچىدە كانادالىق كولىنىڭ دەرسىنى ئاران 30% چۈشەنگەنلىكىمنى ئويلىسام، تۇركچىنى تۇركچە ئەمەس، ئۇيغۇرچە دەۋالغۇم كىلىدۇ. چۈنكى ئېنگلىزچىنى ئۆگەنمىگەندە بىلمەيتتىم، ئەمما ھاياتىمدا تۇركچە ئۆگىنىپ

باقمىغان بولساممۇ تۇركچە بىلمىدىكەنمەن ئەمەسمۇ!

بۇ پاراڭلارنى قىلىۋەرسەم گەپ تۈگىمەيدۇ. ئەسلى تېمىدىن يىراقلاپ كەتمەسلىك ئۈچۈن، ئەمدى مۇستافا ئەردەم ئىسمىلىك مۇئەللىمنىڭ گەپلىرىنى قىلىپ بېرەي. 1993-يىلىدىن ئىتتىۋارەن قىرغىزىستاندىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارغا مەسئۇل قىلىنغان 50 ياشلىق بۇ خوشچاخچاق مۇئەللىم ئەرەبچە ۋە فرانسۇزچىنى ئانا تىلىدەك پىششىق بىلىدىكەن. مەن يېڭى كەلگەن ۋاقتىمدا ئۇ ماڭا ساپ ئۇيغۇرچە گەپ قىلدى، ھەر ھالدا مىنى چۈشىنەلمەي قالمىسۇن دەپ ئاۋايلىغان چېغى. مەن:

ـ غۇجام، سىز ئۇيغۇرچىنى قانداق بىلىسىز؟ـ دىسەم، ئۇ: 1987-يىلى مىسىردا قاھىرە ئۇنىۋېرسىتىدا تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان چاغلىرىدا، ئۈرۈمچىدىن ئوقۇغىلى كەلگەن مەخمۇت (مەھمۇد قۇرەيش دېگەندەك قىلىۋېدى، جەزىملەشتۈرەلمىدىم) ئىسمىلىك بىر ئۇيغۇر بىلەن يېقىن دوست بولغانلىقى، دەل شۇ چاغلاردا ئۆزبېكستاندىن كەلگەن يەنە ئىككى نەپەر يېقىن ئاغىينىسىنىڭمۇ بارلىقى، بۇ ئىككى ئۆزبەكنى بەكلا ياخشى كۆرىدىغانلىقى، ئەمما بىر كۈنى مەخمۇت ئەپەندىنىڭ: « مۇستافا ئەپەندى! دىققەت قىلىڭ، بۇ ئىككى ئۆزبەككە ئىشەنمەڭ! ئۇلارنىڭ «ك گ ب» (KGB)نىڭ جاسۇسلىرى بولىشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن.» دەپ قۇلىقىغا پىچىرلىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

بۇ مۇئەللىم: «قەشقەرنى،يەكەننى، ئاقسۇنى، غولجىنى...كۆرۈشنى بەكلا ئارزۇ قىلىمەن، ھازىرغىچە بېرىش نېسىپ بولمىدى...» دېدى. مىسىر، سەئۇدى ئەرەبىستان، ياۋروپادىكى فرانسىيە، ئەنگلىيە، گېرمانىيە، نورۋېگىيە، گوللاندىيە...ئورتا ئاسىيادىكى قىرغىزستان، قازاقستان،ئۆزبېكستان، ئازەربەيجان...قاتارلىق دۆلەتلەر ئۇنىڭغا نىسبەتەن «قوغۇنلۇقنىڭ يولى» ئىكەن.

بۇ مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا بەكلا كۆيۈنەتتى. ئوقۇغۇچىلار ئاغرىپ قالسا كېچە-

كۈندۈز دېمەي، دوختۇرخانىلارغا ئاپىراتتى، داۋالىتاتتى، رامىزاندا ئىپتارغا چاقىراتتى، قۇربان ھېيىت ۋە روزى ھېيتىنىڭ بىرىنچى كۈنى ئۆيىدە ئوقۇغۇچىلارنى ھېيتلىتاتتى. ھەربىر ئوقۇغۇچىغا ھېيتلىق پۇل بېرەتتى.(بىر ئوقۇغۇچىغا ھەر قېتىم ئەڭ ئاز تەخمىنەن20 تۈرك لىراسى= 120 يۈەن ھېيتلىق پۇل بېرەتتى.) ئىككى ھەپتىدە بىر قېتىم شەنبە كۈنى ئاخشاملىرى ئايالى بىلەن بىرلىكتە ئوقۇغۇچىلار ياتىقىغا كىلىپ ئەھۋال سۇرايتتى. ھال سۇراشقا كەلگەندە ئەلۋەتتە قۇرۇق قول كەلمەيتتى. خىلمۇ-خىل ئىچىملىك (مۇۋە سۇيى دېگەندەك)، پېچىنە-پرەنىك ۋە مۇۋە-چۈلەرنى كۆتىرىپ كىلىپ 30 نەچچە ئوقۇغۇچىغا تارقىتىپ بېرەتتى. بىرەر قېينىچىلىقىمىز بار-يوقلىقى ھەققىدە تەپسىلىي ئەھۋال سۇرايتتى...

مەن: «بۇ مۇئەللىم خىزمەتنى ھەقىقەتەن ئاكتىپ، ياخشى، ئەستايىدىل ئىشلەيدىكەن. بۇلارنى ھۆكۈمەتتىن تەقدىرنامە ۋە مۇكاپات ئېلىش ئۈچۈن قىلىۋاتامدىغاندۇ؟ بىزگە خەجلىگەن پۇللىرىنى ھۆكۈمەت ئاتچوت قىلىپ بېرەمدىغاندۇ؟» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ ئىشلىرىغا ئىنتايىن دىققەت بىلەن سەپسېلىشقا باشلىدىم. كۆرگىنىم شۇكى، ھۆكۈمەت، يەنى مەكتەپ ئۇنىڭغانورمال مائاشتىن سىرت ھېچقانداق ئارتۇق پۇل بەرمەيدىكەن. بىزگە قىلىۋاتقان بۇ خالىسانە غەمخورلۇقى مەكتەپ ئۇنىڭغا يۈكلىگەن خىزمەت ئەمەسكەن.ئۇ: «بۇ ئوقۇغۇچىلار ماڭا ئاللاھنىڭ ئامانىتى، ئامانەت قۇلۇمدىكى چاغدا ئۇنىڭغا ياخشى قاراي...» دەپ قۇلىدىن كىلىشچە بىزنىڭ ھالىمىزدىن خەۋەر ئېلىۋاتقان ئىكەن. يۇرتىغا كىتىشكە پۇلى قالمىغاب ئورتا ئاسىيالىق ئوقۇغۇچىلار ھەمىشە بۇ مۇئەللىمنى ئىزدەيتتى، ئۇلارغا نەچچە يۈز دوللارلىق ئايرۇپلان بېلىتىنى مۇشۇ مۇئەللىم ئېلىپ بېرەتتى... بۇ مۇئەللىم ئەگەر بىزنىڭ ۋەتەندە بولغان بولسا، «لېي فىڭ ۋە جاڭ خەيدىنىڭ كۇۋادىراتى ياكى كۇپى» دەپ ماختاپ ئۇچۇرىۋەتكەن بولاتتۇق.(چاخچاق) ئەمما

مىنىڭ كۆزىتىشىمچە تۈركىيەدە بۇ تىپتىكى ئىنسانلار كۆپ ئىكەن ۋە قىلغان خەيرـ ساخاۋەتلىرىنى كىشىلەر بىلىپ كەتسە «رىيا» بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، مەخپى تۇتىدىكەن. ئۇلارنىڭ مەنتىقىسى: «پەقەت ئاللاھ بىلسە يېتەر، ئىنسان بىلمىسۇن. بىز كىشىلەردىن بىر نەرسە تاما قىلىپ ياكى ياخشىچاق بولۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ھەق ئىگىسى ئاللاھ بىزدىن رازى بولسۇن دەپ قىلىمىز.» دېيىش ئىكەن.

بۇ مۇئەللىمنىڭ ئۈچ بالىسى (فاتىمە، زەينەپ ئىسىملىك ئىككى قىزى، فاتىخ ئىسىملىك بىر ئوغلى) ۋە بىر نەۋرىسى بار. ئايالى ئۆيىدە. ئاڭلىسام ئايالى 5ـ سىنىپقىچە ئوقۇپتىكەن. بۇ ئايالغا بەكلا ھۆرمىتىم بار. نىمىشقا دىسىڭىز، ئۇنىڭ ئىشچانلىقى، پاكىزلىقى، تەقۋادارلىقى ۋە ئەخلاقىغا بەكلا قايىللىقىم كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئېرى گەرچە پرافېسسور دوكتۇر بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى بىلمىدە ئېرىدىن چېنىپ قالغانىدەك ھېس قىلمىدىم. چۈنكى ئۇ بىلگەنلىرىگە ئەمەل قىلىپ ياشايدىكەن، ئېرىگە ھەر جەھەتتىن ياردەمچى يار-يۈلەك بولىدىكەن.

مىنىڭ بىلىشىمچە، ئادەتتە ئىلىم بىلەن شۇغۇللانغان كىشىلەر ئىچىدە تىجارەت بىلەنمۇ تەڭ شۇغۇللىنىپ ھەر ئىككىسىدە تەڭ مۇۋاپىقىيەت قازانغانلار بىر قەدەر ئاز. بۇ مۇئەللىمنىڭ شۇنچىلىك مەرتىلىك بىلەن پۇل خەجلىيەلىشىدىكى بىر سەۋەب ئۇنىڭ پۇلىسىنىڭ كۆپلىكى. ئۇنداقتا بۇ پۇللار نەدىن كەلگەن؟ مۇئەللىمنىڭ ئېيتىشچە، 1970-يىللاردا ئۇنىۋېرسىتىنى پۈتتۈرۈپ ئىش تاپالمايۋاتقان يۈرگەنىدە ئايالىنىڭ مونچاق ۋە بلەيزۈكلىرىنى ئىشلىتىپ، ئۇنىڭغا بىر ئاز پۇل قوشۇپ، ئازغىنا دەسمىيە بىلەن بىر زەگەرچىلىك دۇكىنى ئاچقان ئىكەن. سودىسى ئوبدان يۈرۈشۈپتۇ، بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ئەنقەرەنىڭ ئەڭ ئاۋات بىر بازىرىدا ئالتۇن سودىسى قىلىدىغان بۇ دۇكانغا ئايالى قارايدىكەن. بۇ دۇكاندا بىر قانچە كىشى ئىشلەيدۇ. يەنە ئەنقەرە شەھەر سىرتىدا چوڭ بىر مۈلۈك بېغى بار. بۇ باغدا

مۇئەللىم، ئايالى ۋە مۇئەللىمنىڭ 84 ياشلىق دادىسى شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى ئىشلەيدىكەن. بۇلارنىڭ ئىشچانلىقىغا گەپ كەتمەيدۇ.

ئەمما ماڭا تەسىر قىلغىنى، بۇ مۇئەللىمنىڭ ئايالى (ئىسمى ئاينۇرا)نىڭ ئاددىي-ساددىلىقى. ئۆزى گەرچە ئالتۇن خۇجايىنى بولغان بىلەن، يا قۇلىقىدا بىر تال ئالتۇن مونجىقى، يا قۇلىدا بىرەر ئالتۇن بىلەيزۈك ياكى ئۈزۈكى يوق. قاچانلا قارىسا بېشىدا ئەرزان باھالىق پاختا ياغلىق، باشقا كىيىملىرىنى بىزنىڭ ئۇيغۇر ئاياللار كۆرىدىغان بولسا چۈقۇم: «قاراڭلار، بۇ نامرات بىچارىگە!» دەپ سالغۇدەك كىيىملەرنى كىيىدۇ. تاماق ئېتىشكە بەك ئۇستا. بىزنى ھەمىشە «بالام» دەپ چاقىرىدۇ. ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزىمىزنى پەقەت «چەتئەللىك» ھىس قىلمايمىز.

ئىككى ئاينىڭ ئالدىدا پاكولتېتقا بارسام، مۇئەللىم ئەمدىلا قىرغىزىستاندىن كىلىشى ئىكەن. ئىشخانىسىغا كىرىپ كۆرۈشتۇم. مەن بىلەن بىللە بىر يىل تۇرکچە ئۇگەنگەنىدىن كىيىن قىرغىزىستانغا قايتىپ كەتكەن قىرغىز ساۋاقداشلىرىمدىن كەلگەن سالام خەتلەرنى بەردى. ئۇستەلدە بىر مۇنچە رەسىم تۇرىدۇ. قارىسام چىرايلىق بىر جامى (مەسجىد)نىڭ رەسىمى ئىكەن. ئوسمانلىچە ئۇسلۇپتا بىزەلگەن 3 قەۋەتلىك بۇ جامى ئىنتايىن ھەيۋەتلىك ۋە گۈزەل سېلىنغان ئىدى. تاملىرىغا ھۆسىنىخەت شەكلىدە نەقىشلەپ ئۇيغۇلغان ئەرەپچە ئايەتلەر، مەھراب، قۇببە، گۈمبەزلەر ئالامەت چىرايلىق ئىدى. مىنىڭ بىلىشىمچە، بۇنداق ھەشەمەتلىك بىر جامى بىزنىڭ ۋەتەندە تېخى يوق.(بىزدىكى جاملار ئىلگىرىكىلىرى گۈزەل، ئەمما بۈگۈن بۇ ئۇسلۇبتا سېلىنىۋاتقانلىرى يوق دېمەكچىمەن. ھەم بىزدىكى جاملار ھەممىسى ئىران ئۇسلۇبىدا سېلىنغان، ئوسمانلىچە ئۇسلۇبقا بەك ئوخشىمايدۇ.)

ــ بۇ، قايسى جامىنىڭ رەسمى؟ــ دەپ سورىسام:

ــ قىرغىزىستاندىكى ئوش شەھرىگە يېڭى سېلىنغان جامىنىڭ. ــ دېدى. مەن:

ـ ھەقىقەتەن چىرايلىق سېلىنىپتۇ! ـ دېدىم ۋە رەسىملەرنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن خوشلىشىپ قايتىپ كەتتىم. كۆڭلۈمدە: «تۈركىيە ھۆكۈمىتى ياكى قىرغىزىستان دۆلىتى سالغان جامى ئوخشايدۇ، نېمىدىگەن كۆركەم ۋە ھەيۋەتلىك-ھە!» دەپ خىيال قىلغاچ ئۆيگە كەلدىم. قىرغىز ساۋاقداشلاردىن كەلگەن مەكتۇبلارنى ئوقىغاندىن كېيىن، بۇ جامىنى مۇستافا ئەردەم مۇئەللىمنىڭ شەخسى پۇل (250 مىڭ دولار تەخمىنەن =2مىليۇن يۈئەن) چىقىم قىلىپ سالدۇرغانلىقىنى بىلدىم. پاھ! نېمىدىگەن مەرتلىك-ھە! ئەمدى بۇ مۇئەللىم ئۆلۈپ كەتسىمۇ، ئۇنىڭ ئەمەل دەپتىرى يېپىلىپ قالمايدۇ. شۇ جامىغا كىرىپ نامراز ئوقىغانلارنىڭ ساۋابى مۇئەللىمگىمۇ تەڭ يېزىلىپ تۇرىدۇ... ئۇنىڭغا كۆز تەگمىگەي ئاللاھىم!

تۇرمۇشتا شۇنداق ئاددى-سادا ياشايدىغان، باشقىلارغا ئالتۇن ساتسىمۇ، ئۆزى ئالتۇن ئىشلەتمەيدىغان، تاڭ ئاتماستا ئورنىدىن تۇرۇپ تائەت-ئىبادەتتىن كېيىن پەقەت ئوخلىمايدىغان، باغدا دېھقانىدەك تەر تۆكۈپ ئىشلەيدىغان، ھاتەمدەك مەرت بۇ مۇئەللىم سالدۇرغان جامىنىڭ رەسىمىنى كومپىيوتېرغا ئالالىسام قۇشۇپ ئەۋەتىمەن. بۇ قۇرلارنى يېزىۋېتىپ بىر مەسەل ئىسىمگە كېلىپ قالدى:

«ئىككى كىشى مۇنداق دېيىشىپتۇ:

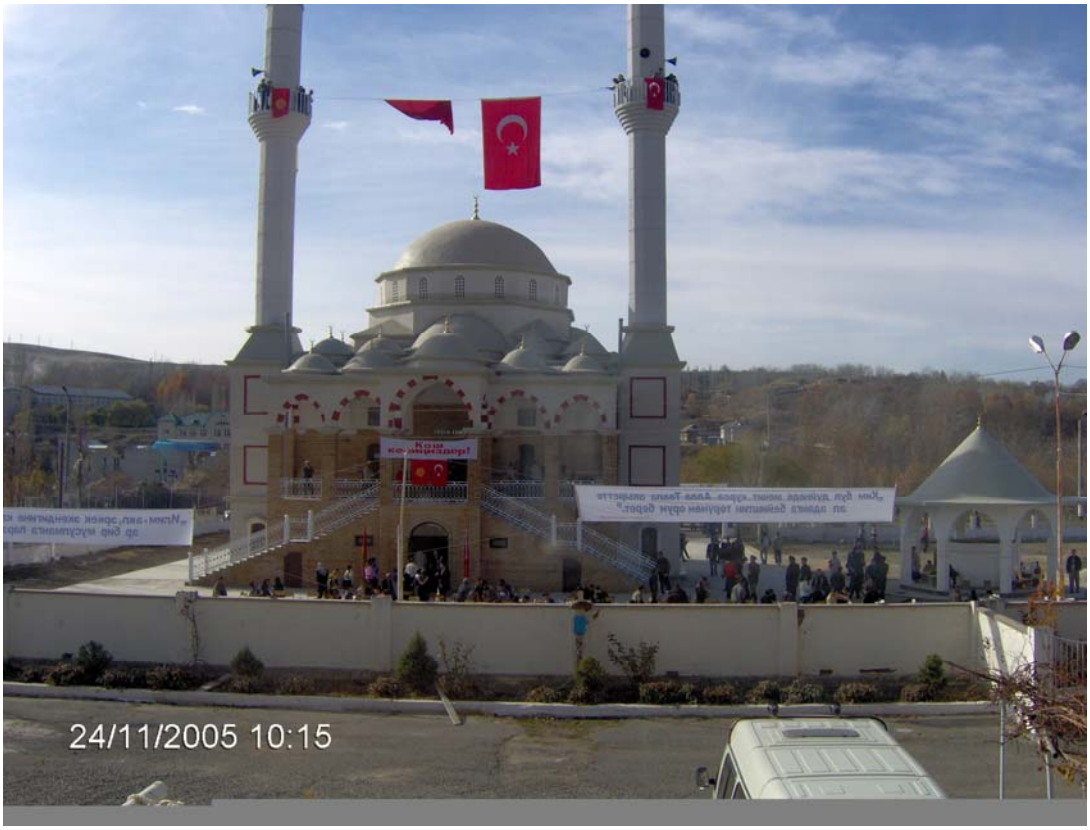
ـ بەزىلەر تېخى پالانى ئالىم، پۇكۇنى ئۇلۇغ كىشىنىڭ مۇنداق ئۇلۇغ خىسلەتلىرى بار دەپ ئۇلارنى ماختاپ ئۇچۇرىۋېتىدىكەن. مىنىڭچە ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئادەم. ئۇلارنىڭ بىزدىن ھېچقانداق بىر ئارتۇقچىلىقى يوق. بىزگە ئوخشاش يەيدۇ-ئىچىدۇ، ئۇخلايدۇ، تەرەت قىلىدۇ. مەن ئۇلارنى قىلچىلىك چوڭ بىلمەيمەن.ـ دەپتۇ. ھەمراھى:

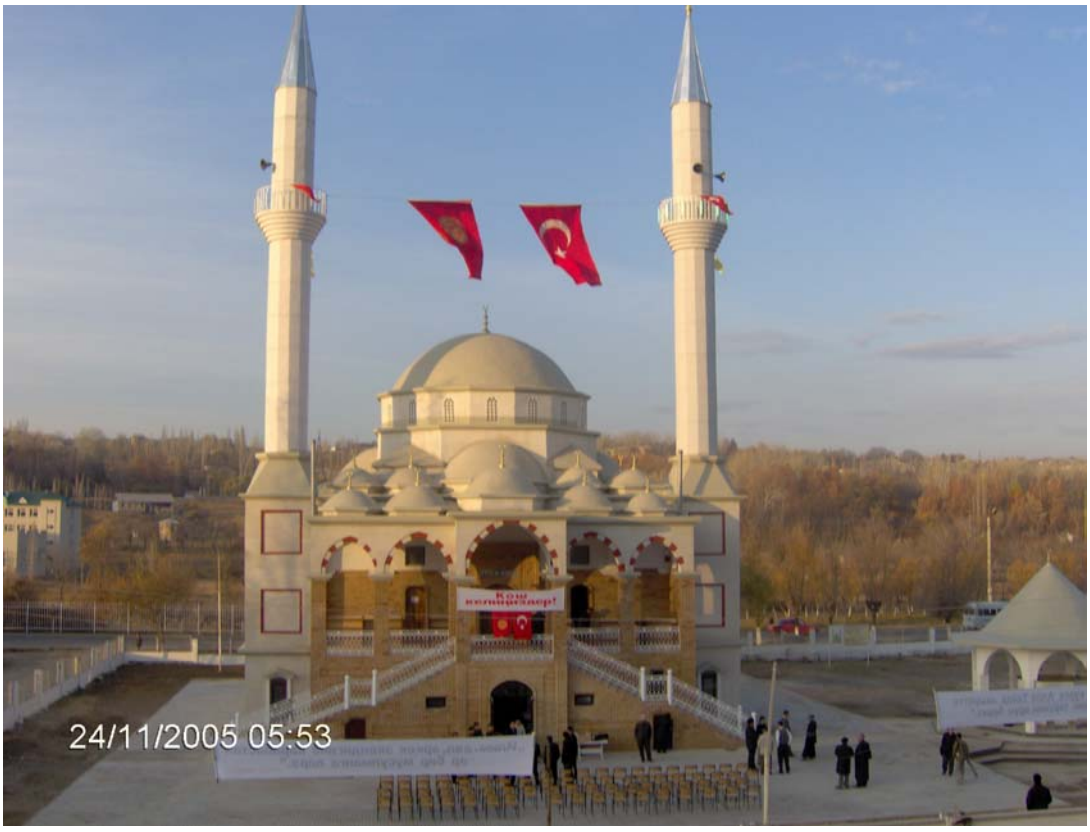
ـ توغرا! شۇنداق. ئۇلارنىڭ بىزدىن پەرقى يوق. ھەممىمىز ئوخشاش.ـ دەپتۇ.

شۇ چاغدا بىر ئاۋاز ئۇلارغا: «ئاۋۇ ئۇچۇۋاتقان ئىككى ھەرىگە قارا! ھەر ئىككى ھەرە ئوخشاش نەرسە يەيدۇ، ئوخشاش ئۇچۇشۇپ يۈرىدۇ، بىرى ئىنسانلارغا پايدىلىق ھەسەل چىقىرىدۇ، يەنە بىرى قۇلۇڭنى چېقىۋالسا سېنى يىغلىتىدۇ. يەنە يايلاقتا ئوتلاپ يۈرگەن ئاۋۇ ئىككى كىيىككە قارا! ئۇلار ئوخشاش ئوت-چۆپ يەيدۇ، بىرىدىن مۇشكى-ئەنبەر چىقىدۇ، يەنە بىرىدىن مايماق بىلەن سۈيدۈك. سىنىڭچە بۇلار ئوخشاشمۇ؟ » دەپتۇ.

تۆۋەندىكىسى شۇ جامېينىڭ رەسىملىرى:

24/11/2005 10:15

24/11/2005 05:53

24/11/2005 10:47

4. تۇركىيەنىڭ خوروم پەلتۇسى

1998-يىلنىڭ ئاخىرى ئىدى. مەن ئۇرۇمچىدە ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتاتتىم. ئۆيدىكىلەر ماڭا ئايلىق خەجلەيدىغان پۇلۇمنى ماڭا ھەر ئاينىڭ 1-كۈنى ئەۋەتەتتى. 12-ئايدا ماڭا 2000 كويىنى ئارتۇق ئەۋەتىپتۇ. «پۇلنى تاپشۇرىۋالدىم» دەپ تېلېفون قىلسام، ئانام:

ــ 2000 كويغا چىرايلىق بىر خوروم پەلتۇ ياكى چاپان ئېلىپ كەيسۇن دەپ پۇل ئەۋەتتۇق، ئۇرۇمچىدە ئەڭ يېڭى نۇسخىدىكىلىرى بارمىش، بىرنى ئېلىپ كىيىپ كەل! ــ دىدى. ئۇ كۈنلەردە ئۇرۇمچىدە قاتتىق سوغۇق بولىۋاتاتتى، ماڭا بۇ گەپ ياغدەك ياقتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچىدىكى خوروم كىيىم-كېچەك ساتىدىغان ماگىزىنلارنى ئارىلىدىم. ئۇ چاغلاردا سەنشىخاڭزىدىكى رابىيە قادىر سودا سارىيىدا تۇركىيەنىڭ خوروم پەلتۇلىرى 3300-4500 يۈەن ئارىسىدا سېتىلىۋاتقان ئىكەن. قاراپ باقسام، خېلى چىرايلىق، ئەمما مىنىڭ 2000 يۈەن پۇلۇمغا بىرىدىغانىدەك ئەمەس. ئۆيدىكىلەرگە دېسەم يەنە پۇل قۇشۇپ ئەۋەتىشى مۇمكىن، ئەمما 3500 كوي دېگەن ئۇ چاغدا بىر ئوقۇغۇچىنىڭ مەكتەپكە تۇلەيدىغان بىر يىللىق ئوقۇش پۇلى دېگەن گەپ. بۇنداق قىممەت چاپاننى كىيىپ ماڭا نېمە كەپتۇ؟! ئۇ كۈنلەردە مەن كۈندۈزى مەكتەپتە 6 سائەت دەرس ئوقۇپ، كەچتە سىرتتىكى كەچلىك كۇرسلارغا باراتتىم. سىرتتىكى شۇرغان سوغۇق جان -جېنىمدىن ئۈتۈپ كەتكەن ئىدى. ماڭا نىسبەتەن مۇھىمى مودا ئەمەس، بەلكى ئىسسىق ۋە راھەت بىر پەلتۇ

ئىدى. مەن خوروم پەلتۇنىڭ قىممەتلىكىگە چىدىماي، نەنمېندىكى خانتەڭرى سودا ساريينىڭ يەر ئاستى قەۋىتىدىكى دۇكانلارنى ئارىلاپ 450 كويغا بىر قۇزا تىرىسى پەلتۇ سېتىۋالدىم، 190 كويغا بىر ئۆتۈك ئالدىم. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچىنىڭ قاتتىق سوغۇقلىرىدا توڭلىماي، ئۇشۇمەي، سوغۇقتا تىترىمەي، قىشلىق تەتىلگىچە خاتىرجەم ئوقۇۋالدىم.

1-ئاينىڭ 15-كۈنى قىشلىق تەتىل بولدى. ئۆيگە شۇ قۇزا تىرىسى چاپانىنى كىيىپ بارسام، ئانامغا پەقەتلا يارىمىدى:

ــ سىنىڭ كۆزۈڭ پەقەتلا مال تونىمايدۇ، نەدىكى قېرى خۇتۇننىڭ كونا چاپىنىنى ئالغۇچە، مودا خوروم چاپان ئالساڭ بولمامدۇ؟! ئۇزەڭغۇ پۇل يىغىپ ئالالمايسەن، بىز تەييار پۇل بەرسەكمۇ خەجلەشنى ئوقمايسەن. ــ دەپ كايىپ كەتتى. مەن:

ــ ئۇنداق قىممەت چاپان ماڭا دورا بولۇپ قالمىدى، خوتەندىكى ئاياللار مۆلەگ (قىممەت باھالىق) كىيىمگە ئامراق بولغان بىلەن ئۇرۇمچىلىكلەر خوتەنلىكلەردەك لاتاپەرەس ئەمەسكەن. ئۇرۇمچىدە چېنىپ قالمىغان چاپان ھەجەپ خوتەنده سەت كۆرۈنۈپ قالدىغۇ؟ ــ دىدىم قايىل بولمىغان ھالدا.

خوتەنگە نىسبەتەن ئائىلىمىزنىڭ ئىقتىسادى ئەھۋالى بىر قەدەر ياخشى ئىدى. بۇنىڭغا يارىشا ئاتا-ئانام پەرزەنتلىرىگە پۇلنى مەرتلىك بىلەن خەجلەيتتى. بىر يېرىم مىليونچە نۇپۇسى بار خوتەن، ئاپتونوم رايونىمىزغا نىسبەتەن ئۇيغۇرلار ئەڭ زىچ توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان بىر ماكان. بۇ يەردە ئۇيغۇرنىڭ ئۆزىگە خاس بەزى پىسخىك ئالاھىدىلىكلىرى باشقا ۋىلايەت ناھىيىلەردىكىگە قارىغاندا بىر قەدەر گەۋدىلىك ئىپادىلىنەمدىكىن دەپ ئويلاپ قالىمەن (چۈنكى زىچلىقى يۇقىرى بولغاچقا). ئۇرۇمچىدە تۆت يىل ئوقىغاندىن كىيىن خوتەن بىلەن ئۇرۇمچىنىڭ بەزى

پەرقلىرىنى ھىس قىلىشقا باشلىدىم. بۇ پەرقلەرنىڭ ئىچىدىكى بىرسى: خوتەنلىك ئاياللارنىڭ مۆلەگ كىيىمگە ئامراقلىقى. (گەپىم خوتەنلىك ھەممە ئاياللارغا تېگىپ كەتمىسۇن، مودىغا بەك ئەگىشىدىغان ئاياللارنى كۆزدە تۇتىۋاتىمەن.)

دەي دىسەم تىلىم كۆيىدۇ، دىمەي دىسەم دىلىم. ئۆزەم ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەرنىڭ ماڭا قۇسۇردەك كۆرۈنگەن يەرلىرىنى يات خەق بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئەيىپلەش ئادەمگە بەك تەس كىلىدىكەن. (دوست يىغلىتىپ ئېيتار، دۇشمەن كۈلدۈرۈپ دىگەننىڭ مەنىسىنى چۈشىنىدىغانلار تىللاپ كەتمىسەڭلارلا بولدى.) مەن ئۇرۇمچىدە ئوقۇۋاتقانىدا سىنىپتىكى ساۋاقداشلىرىم ھەممىسى خەنزۇ ئىدى، ياتاقداشلىرىم بولسا باشقا سىنىپلاردا ئوقۇيدىغان ئۇيغۇر قىزلار ئىدى. بىزنىڭ سىنىپتىكى 30 نەچچە خەنزۇنىڭ 70% تىن كۆپرەكىگە ئائىلىسى پۇل ئەۋەتمەيتتى، ئۇلار بىر تەرەپتىن ئىشلەپ (ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى، تەرجىمانلىق، كۇرسلاردا دەرس ئۆتۈش قاتارلىق ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىپ) بىر ئايدا ئەڭ ئاز دىگەندىمۇ 900 يۈەننى بەھۇزۇر تېپىپ خەجلەيتتى. ئوقۇۋاتقان كەسىپىمىز ئېنگلىز تىلىنىڭ خېلى بازارلىق كەسىپ ئىكەنلىگىنى (گەرچە مەن پۇل تاپالمىغان بولساممۇ) خېلى چۈشىنىپ يەتكەن ئىدىم ئەتراپىمدىكىلەرگە قاراپ. سىنىپتا مەنچىلىك دەرس ئوقمايدىغان بەزى خەنزۇ قىزلارنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ بالىلىرىغا ئېنگلىز تىلى ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ بىر سائىتىگە 17 يۈەندىن پۇل ئېلىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ كۆزۈم قىزاردى.تىلىمىز يۇمشاق بولغاچقىمىكىن، كۆپىنچە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئىنگلىز تىلىنى باشقىلارغا قارىغاندا ياخشىراق تەلەپپۇز قىلالايدۇ، لېكىن ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى تۇنۇشتۇرۇش مەركىزى (مىنىڭ ساۋاقداشلىرىم مۇشۇ يەر ئارقىلىق ئىش تېپىپتىكەن)گە بارسام، تۇنۇشتۇرغۇچى خادىم (خەنزۇ):

ـ ساڭا ھازىرچە ئىش يوق، چۈنكى خەنزۇلار خەنزۇ ئوقۇتقۇچى ئالىدۇ،

ئۇيغۇرلارمۇ: 'بولسا خەنزۇ ئوقۇتقۇچى تۇنۇشتۇرۇپ قۇيۇڭلار.' دەيدۇ. ــ دەدى سەمىمى هالدا.

بىزنىڭ بەزى كىشىلىرىمىز ئۇيغۇرلار ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئارىسىدىمۇ ئىنگلىز تىلىنى ياخشى بىلىدىغان، بالىسىنى ياخشى تەربىيىلەيدىغانلارنىڭ بارلىقىغا ئىشەنمەمدۇ ياكى باشقا سەۋەب بارمۇ بىلمىدىم. ئەگەر شۇنداق بولسا بۇ دەل شۇ كىشىنىڭ ئۆز-ئۆزىنى كەمستىش پىسخىكىسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. دېمەك، بىزنىڭ بەزى ئۇيغۇرلىرىمىز ئۇيغۇرنىڭ ئېنگلىز تىلى بىلگىنىگە ئىشەنمەي، خەنزۇنىڭ بىلگىنىگە ئىشىنىدىكەن. شۇنداق قىلىپ مەنمۇ ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى بۇلالمىدىم. مەن پۇل يوقلىقىدىن ئەمەس، ساۋاقداشلىرىمنىڭ پۇل تېپىۋاتقانلىقىدىن تەسىرلىنىپ ئىش ئىزدەپ باققان ئىدىم.

مەن ئۆزىمىز بىلەن باشقىلارنى سېلىشتۇرمەقچى بولغانغۇ. بۇ گەپكە كەلسەك، مەن كۆرگەنلىرىمنى ئېيتسام، مەكتەپتىكى ئۇيغۇر قىزلار بىلەن سىنىپتىكى خەنزۇ قىزلارنىڭ بەزى ئەھۋاللىرىنى ئۆزئارا سېلىشتۇردۇم:

- يانچۇقتىكى پۇلنى سېلىشتۇرساق، ئۇيغۇر قىزلارنىڭ يانچۇقىدا ئاساسەن ئاتا-ئانىسى ئايدا ئەۋەتكەن4-5 يۈز يۈەن پۇل بار. (سىرتتا ئىشلەپ پۇل تاپىدىغانلار بولىشى مۇمكىن، ئەمما مەن بەك ئۇچراتمىغان.) خەنزۇ قىزلارغا (ئاساسەن 70%گە) ئاتا-ئانىسى پۇل ئەۋەتمەيدۇ، ئۇلار بىر تەرەپتىن ئىشلەپ، بىر تەرەپتىن ئوقۇپ ئايدا ئەڭ ئاز 800-900 يۈەن كىرىم قىلالايدۇ.

-چىراي، هۆسىنى جامالنى سېلىشتۇرساق، ئەلۋەتتە بىزنىڭ قىزلار ئېشىپ چۈشىدۇ، بۇنىڭغا خەنزۇلار قايىل. (بۇنى مەن ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان.)

- دەرس ئۆگىنىش، يەنى تىرىشچانلىق جەهەتتە، خەنزۇ قىزلار بەك تىرىشچان، بىزنىڭ قىزلار ئىمتىهاندىن قورقمىسا بىر نەرسە ئۇگەنمەيدۇ (بەزىلەر مۇستەسنا.)

- ئىمتىهاندا كۆچۈرۈش تېخنىكىسى جەھەتتە، بىزنىڭكىلەرنىڭ تېخنىكىسى ھەقىقەتەن ئۇستۇن. ئۇيغۇر سىنىپتىكىلەر كومپيۇتېرنى تۇزۇك ئىشلىتىشنى بىلمىسمۇ، لاياقەتلىك كىنىشكىسىنى ئاسانلا ئالالايدۇ، ئەمما خەنزۇ سىنىپتىكىلەرگە ئوقۇتقۇچىلار تەلەپنى بەك قاتتىق قويىدۇ. (بۇلار ھەممىسى مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ئىشلار.)

- پۇل خەجلەش جەھەتتە بىزنىڭكىلەر (بەزى قىزلار) پۇلنى ئاساسلىقى كىيىم-كېچەككە كۆپرەك خەجلەيدۇ (گىرىم بۇيۇملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە.) خەنزۇ قىزلار كىيىمگە پۇلنى بىزدەك كۆپ خەجلىمەيدۇ، ئاساسلىقى يىمەك-ئىچىمەك ۋە كىتابقا خەجلەيدۇ.

ئەڭ ئاددى بىر مىسالنى ئېلىپ ئېيتىسام، 1999-يىلى 12-ئاينىڭ 31-كۈنى ئاخشىمى بىزنىڭ سىنىپتىكىلەر يېڭى يىلنى تەبرىكلەش ئۈچۈن سىنىپ پۇلى (بەنفېي)دىن ئازىراق چىقىم قىلىپ ئالما، ئاپېلسىن، گازىر-خاسىڭ قاتارلىقلارنى ئېلىپ سىنىپقا جەم بولدى. بىر قانچە نەپەر خەنزۇ ئوقۇتقۇچى ۋە پاكولتېتنىڭ خەنزۇ مۇدىرى بىزنىڭ سىنىپقا كەلدى، بىر يېرىم سائەتلىك تەبرىكلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى. پاكولتېت مۇدىرى ھازىرقى دەۋرنىڭ ئۇچۇر دەۋرى، رىقابەت دەۋرى، بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى ئىكەنلىكى، شۇڭا قاتتىق تىرىشىپ ئۆگىنىش كىرەكلىگى ھەققىدە ئىلھامبەخش بىر نۇتۇق سۆزلىدى. ئوقۇتقۇچىلارمۇ ۋاقىت ئالتۇندىن قىممەت دىگەندەك تېمىلاردا ئۆز كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قۇيۇشتى. ئاندىن ئوقۇغۇچىلار ئەقىل سىنايدىغان تېپىشماقلارنى ئېيتىشقاندىن كىيىن تارقىلىپ كەتتۇق. ئۇ كۈنى مىنىڭ بىلىشىمچە، ئۇيغۇر سىنىپتىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى رىستۇرانغا كەتتى. ياتاقتا كەلسەم ھېچكىم يوق. بىزنىڭ ياتاقتىكى قىزلارنىڭ سىنىپىدىكىلەر بىر كىشىدىن 50 يۈەندىن پۇل يىغىپ، ھەشەمەتلىك بىر رىستۇراندا

(ئۇغۇللار) ھاراقنى چىلاشقۇدەك ئىچىپ، قىزلار بىلەن تانسا، دىسكو دىگەننى پىرقىرىتىپ ئويناپ يېڭى يىلنى، ياق يېڭى ئەسىر، يەنى 2000-يىلنىڭ كەلگەنلىكىنى تەبرىكلىگەندىن كېيىن، قاردا يىقىلىپ قۇسۇپ، كېچە سائەت 2:00دە چالا ئۆلۈكتەك بولۇپ ئاران كەلدى. (مەكتەپنىڭ قائىدىسىدە كەچ سائەت 11:00دىن كېيىن قالسا جازالايتتى، ئۇ كۈنى قانداق بولدى ئوقمۇدۇم.) ئەتىسى (يېڭى ئەسىرنىڭ بىرىنچى كۈنى) قويماي ياتتى. ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلاردا بۇنداق خەجلەيدىغانغا پۇل بەك كۆپمىكىن دىسەم، يانچۇقىدا قانچە موچەن بارلىقى كۆڭلۈمگە ئايان. خەنزۇ ئوقۇغۇچىلاردا پۇل يوقمىكىن دىسەم، ئۇلارنىڭ ھەركۈنى ئىشلەپ پۇل تېپىۋاتقانلىقىنى كۆزۈم كۆرۈپ تۇرىۋاتسا...

بىز ھەمىشە بەختسىزلىكىمىزنىڭ سەۋەبىنى تاشقى سەۋەپكە دۆڭگەپ كەلدۇق. مىنىڭچە بىزنىڭ ئىچكى قىسمىمىزدا، بولۇپمۇ ھازىرقى ئاڭ سەۋىيىمىزدە بەختسىزلىكىمىزنىڭ سىرىنى ئىزاھلاشقا يەتكۈدەك بىر مۇنچە سەۋەپ بار. مەسىلەن: ھۇرۇنلۇق، ئىسراپخورلۇق، شۆھرەتپەرەسلىك، رىياگەرلىك، تاماخورلۇق... دىگەندەك.

«تۈركىيەنىڭ خوروم پەلتۇسى» دەپ ماۋزۇ قاپقۇيۇپ، گېپىم باشقا ياققا كېتىپ قالدى، كەچۈرۈڭلار. مەن خوتەنلىك ئاياللارنىڭ مۆلەگ كېيىمگە ئامراقلىقىنى سۆزلىگەن ئىدىم. ئاقسۇ-كۇچا، قەشقەر، غولجا، تۇرپاندىكىلەر ئامراق ئەمەسمۇ؟ بۇنى بىلمەيمەن، چۈنكى مەن ئۇ تەرەپلەرگە بېرىپ باقمىدىم. ئەمما ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش جەريانىدا كۆرگەن ئۇيغۇر قىزلار مەيلى قەشقەر، مەيلى غولجا، مەيلى تۇرپاندىن بولسۇن، ئاساسەن 60%نىڭ كېيىمگە ئالاھىدە ئامراق ئىكەنلىكىنى، كۈچى يېتىشچە مودىغا ئەگىشىدىغانلىقىنى كۆردۈم.

ئىنسان گۈزەللىكنى ياخشى كۆرىدۇ، بۇ ئىنسان تەبىئىتى. ئەمما گۈزەللىكنىڭ ئۆلچىمى پەقەت تاشقى گۈزەللىك، يەنى قىممەت باھا گۈللۈك لاتىلار بىلەن ئورالغان

بەدەن، ئۈپپـا، سـۇرمە، لەۋسـۇرۇخ بـلەن رەڭ بـرىلگەن يـۈز، سـاتراچخانىدا قاملاشتۇرۇپ ياسالغان چاچ گۈزەللىكىمۇ ياكى باشقىمۇ؟!

بىلـشمچە كـيىم-كـچەك تىجـارىتى بـلەن شـۇغۇللىنىدىغان بـاي ئۇيغـۇر سودىگەرلەرنىڭ 70%ى ساپلا ئاياللارنىڭ نەرسىلىرىنى سېتىپ پـۇل تاپـىدۇ دىـسەم، بەلكىم يالغان بولماسلىقى مۇمكىن. بىز گۈزەللىكنى سۈيىدىغان، تاشـقى كۆرۈنۈشـكە بەك ئىتىـۋار بىرىـدىغان مىلـلەت بولغـانلىقىمىز ئۈچـۈن، يېڭـى كـيىم، يەنـى مـودا كىيىمنىـڭ بـازىرى بەك ئوبـدان. 1998-1999-يىللـىرى ئۈرۈمچـىدە 3500 يـۈەن ئەتراپىدا سېتىلغان تۈركىيەنىڭ خـوروم پەلتۇلىرىنىـڭ 2002-2003-يىللـىرى قـىش پەسـلىدە خوتەنـدە 1500 يـۈەن ئەتراپـىدا سـېتىلىۋاتقانلىقى، كـوچىلاردا نۇرغـۇن ئاياللارنـىڭ كىيىۋالغـانلىقىنى كـۆردۈم. بىلـىشمچە خوتەنـدە ئـىداره جەمـىيەتلەردە ئىشلەيدىغان، ئىشقىلىپ مائاش ئالىدىغانلىكى ئاياللارنىڭ (ئىلگىركى كونا نۇسخىدا بولـسىمۇ) خـوروم چـاپىنى يـوقلىرى بەك ئـاز. چەتئەلنىڭكىنـى كىيەلمـىسىمۇ دۆلىتىمىزنىڭكىنى كىيىدۇ. ئايدا يىمەك-ئىچمەككە پۇلنى قىسىپ خەجلىسىمۇ، كىيىم ئېلىشقا كەلگەندە مەرتلىك بىلەن خەجلەيدۇ.

مۇنداق دىسەم، ماڭـا: «ئاياللارنـىڭ كـيىم كىيـىشنى نىمـشقا ئەيىپلەيـسەن؟ كەيسەك ئۆزىمىزنىڭ پۇلىغا كەيدۇق، سىنىڭ نىمە كارىـڭ؟! ئەجبـا بـز مۇشـۇنداق چىرايلىق ياسىنىپ ئولتۇرمـساق، ئەرلىرىمـز تالاغـا قـاراپ قالـسا، ئـائىلىمىز بۇزۇلـسا مەيلىمـۇ؟! ئەڭ ئاددىـسى مىھمانـدارچىلىققا بارغانـدا قىمـمەت باھـالىق پـوزور كىيىملەرنـى كىيىـپ بارسـاق تـۆرگە باشـلايدۇ، ئـاددى كىيىملەرنـى كىيگەنلەرنـى پەگـاغـا...» دېيىـشىڭلار مـۇمكىن. مەن سـىلەرنىڭ خـار بولـۇپ قېلىـشىڭلارنى، ئائىلەڭلارنـىڭ بۇزۇلىـشىنى ھەرگىـز خالىمـايمەن. ئەڭ مـۇھىمى سـىلەرنىڭ ئىسراپخورلۇق قىلىپ، ھـالال تاپقـان پـۇلنى ھـارام يەرگە خەجـلەپ، قىيـامەت كـۈنى

ئازاپقا قېلىشىڭلارنى تېخىمۇ خالىمايمەن. ئىسراپخورلۇق دىنىمىزدا مەنئى قىلىنغان. ئىسراپخورلۇققا كىرىدىغان ئىشلار ھەققىدە دىنىمىزدا مۇنداق دېيىلگەن:

«ئىسراپ ئۇمۇمەن ئىتتىقاد، سۆز-ھەرىكەتلەردە دىن، ئەقىل ۋە ئۆرپ-ئادەتكە ئۇيغۇن ئۆلچەملەردىن چەتنەپ كېتىش، بولۇپمۇ پۇل-مال ياكى ئىمكانىيەتلىرىنى ناتوغرا مەخسەتلەر ئۈچۈن بۇزۇپ چېچىشنى كۆرسىتىدۇ. ئىسراپ دائىرىسىگە كىرىدىغانلار تۆۋەندىكىچە:

1. ھاراق، قىمار، پاھىشۋازلىق، پارا بېرىش قاتارلىق شەخسى ۋە ئىژتىمائى بۇزۇقچىلىققا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارغا خەجلەنگەنلەر؛

2. مەپتۇنلۇق، كۈندەشلىك ۋە ھەسەتخورلۇق تۇيغۇلىرىنى قوزغاشقا سەۋەپ بولىدىغان كۆز-كۆز قىلىش ئىستىمالى ئۈچۈن خەجلەنگەن پۇللار؛

3. ھالال ئىشلاردا ئىھتىياجدىن ئارتۇق خەجلەنگەن پۇل-مال‌لار؛

4. نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىش ۋە شەخسىيەتچىلىك قىلىشتىن باشقا سەۋەبى يوق خىراجەتلەر؛

5. جەمىيەتكە قىلچە پايدىسى يوق ئىشلار ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان كان بايلىقى، ئېنېرگىيە، ئەمگەك، ۋاقىت ۋە قابىلىيەتلەر؛

6. ھايۋانلارغا ئىچ ئاغرىتىش ۋە ئۆلارنىڭ قۇسغىنى تويغۇزۇش ئىسراپ ھىساپلانمايدۇ، ئەمما بۇنىڭ سىرتىدا بالا بېقىشنىڭ ئورنىغا ئىت قاتارلىق ھايۋانلارنى بېقىشنى مودا دەپ بىلىپ بېقىش ئۈچۈن خەجلەنگەن پۇللارمۇ ئىسراپ دائىرىسىگە كىرىدۇ. » (تۈركىيەدە چىقىدىغان «ۋاقىت»گېزىتىنىڭ 2005-يىلى 5-ئاينىڭ 13-كۈنى ھەر جۈمە كۈنى ئۈچۈن مەخسۇس چىقىدىغان «گۈلدەستە» سەھىپىسىدە ئىلان قىلىنغان تۈركچە(Israf veya harcamalarda asiriya kacmak) ناملىق ماقالىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇپ ئېلىندى. تۈركچىگە تەييارلىغۇچى:

سۇلايمان ئۆنساي)

پۇلنى هالالدىن تېپىش ئىنتايىن مۇھىم، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇنى هالالغا خەجلەشمۇ ئوخشاشلا مۇھىم. چۈنكى قىيامەن كۈنى جانابى ئاللاھ: «قانداق يول بىلەن پۇل تاپتىڭ؟ ئۇنى نەگە، قانداق ئىشقا سەرپ قىلدىڭ؟ » دەپ چۇقۇم سورايدۇ.

بىزنىڭ ئىسراپخورلۇققا يېتەكلىگەن نەرسە پۇلىمىزنىڭ ئېشىپ تېشىپ تۇرغانلىقى ئەمەس، بەلكى شۆھرەتپەرەسلىك تۇيغۇسى بولسا كېرەك.

مەن تاشقى قىياپەتكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان مۇشۇنداق بىر جەمىيەتتە ئۆسۈپ يېتىلگەنلىكىم ئۈچۈن،ئاتا-ئانامۇ مىنىڭ باشقا قىزلاردەك چىرايلىق ياسىنىپ يۈرۈشۈمنى، پۇلۇمنى يېغىپ ساقلاپ قويماي مودا كىيىملەرنى ئېلىپ كىيىشىمنى ئارزۇ قىلامىدىكەن (بەلكى كۆڭلىدە ئارزۇ قىلماس)، مەن چەتئەلگە ماڭىدىغان چاغدا ئۆيدىكى بىر سوكنو پەلتۇيومنى ئېلىپ ماڭاي دىسەم، ئانام:

ـ بۇنداق كونا چاپاننى كۆتۈرۈپ يۈرمە! بۇ يەرگە كىيىملەرنىڭ ئەڭ چىرايلىقى تۈركىيەدىن كىلىدۇ. تۈركىيەدىن يېڭىسىنى ئال! ـ دىگەن ئىدى.

ئەنقەرەگە كەلدىم. دۆلەت باشقۇرۇشىدىكى بىر قىزلار ياتىقىغا كىلىپ ئورۇنلاشتىم. بۇ يەردە ئەنقەرەدىكى هەرقايسى ئالىي مەكتەپلەردە هەر خىل كەسىپلەردە ئوقۇيدىغان قىزلاردىن 600 نەپەرگە يېقىن قىز ئوقۇغۇچى بار ئىدى. ئۇلاردىن بەزىلىرى بىلەن يېقىن دوست بولدۇم. ئەتتىگەنلىك ۋە كەچلىك تاماقنى ياتاق ئاشخانىسىدىن، چۈشلۈك تاماقنى بولسا سىرتتىن يەپ ئوقۇپ، بىر يىلدىن كېيىن كوللىكتىپ ياتاقنى تاشلاپ، سىرتتىن ئۆي ئىجارە ئېلىپ ئولتۇرۇپ ئوقۇدۇم. مەكتەپكە بېرىپ كىلىش، ئەنقەرەلىك تۈركلەر بىلەن ئارلىشىش جەريانىدا مەن ۋەتەندە بىزنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىدا مودا بولغان تۈركىيەنىڭ خوروم پەلتۇسىنى

كەيگەنلەردىن بىرنىمۇ ئۇچراتمىدىم. بۇلار ئىچىدە خوروم چاپان كىيىۋالغانلارمۇ ئىنتايىن ئاز ئىكەن. كۆپىنچىسى نورمال رەختلەردە تىكىلگەن كىيىملەرنى كىيىدىكەن. ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇيدىغان قىزلارنىڭ كىيىملىرىنمۇ شۇنداق ئاددىي-ساددا.

بىزنىڭ پاكولتېتتا ئوقۇيدىغان قىزلارنىڭ 90%ى ئۇزۇن يوپكىلارنى كىيىدۇ، بېشىغا چېچىنى كۆرسەتمەي ياغلىق ئارتىدۇ. ئەمما مەكتەپ دەرۋازىسىنىڭ يېنىغا كەلگەندە بېشىدىكى ياغلىق ئۇستىگە سۈنئى (يالغان) چاچ كىيىپ مەكتەپكە كىرىدۇ. تۈركىيەدە قىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتە ياغلىق ئارتىشىنى چەكلەيدىغان بىر قانۇن بار. ئەمما بۇ قانۇن پۇخرالارنىڭ ئىدىيىسىدىن ئۆتمىگەچكە، دەرۋازىۋەن يالغان چاچنىڭ يالغانلىقىنى بىلسىمۇ، «چېچىڭنى كۆرسەت! ياغلىقنى تاشلا!» دەپ مەجبۇرلىمايدۇ، چۈنكى بۇنىڭغا ئۇمۇ قايىل ئەمەس. دەرستىن چۈشكەندە قىزلار يالغان چاچلىرىنى سومكىسىغا سېلىپ ياغلىق بىلەن ئۆيگە كېتىدۇ. مەن دەسلەپ بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ بەكمۇ ھەيران قالغان ئىدىم. ھەتتا ئافغانىستاندىن كەلگەن بىر ئۆزبەك قىز مەكتەپ دەرۋازىسىدىن كىرىدىغان چاغدا ياغلىقىنى ئېلىۋېتىپ كىرگەن ئىدى، بۇنى كۆرگەن بىر ئوقۇتقۇچى:

ــ قىزىم، نېمىشقا ئۆزىڭنىڭ كىشىلىك ھوقۇقىڭنى قوغدىمايسىز؟ (نېمىشقا بېشىڭنى مۇنداق ئاسانلا ئاچىسىز؟) ــ دەپ ئەيىپلەپ كەتكەن ئىدى. ئۇ قىزمۇ كېيىن دەرۋازىدىن كىرىدىغان چاغدا ياغلىق ئۇستىگە يالغان چاچ كىيىپ كىرىدىغان بويتۇ.

مەن ئەنقەرەدە مەيلى ياۋرۇپالىقتەك سېرىق چاچ، بۇدۇر چاچ باشتاق ئاياللار بولسۇن، مەيلى ياغلىق ئارتىپ، ئۇزۇن پەلتۇلارنى كىيىپ يۈرىدىغان مۇسۇلمان سۈپەت تۈرك ئاياللار بولسۇن، ئۇرۇمچىدە «تۈركىيەنىڭ» دەپ سېتىلغان خوروم

پەلتۇنى كەيگەنلەردىن بىرنىمۇ ئۇچراتمىدىم. (بەلكىم ئىستانبۇلدا بولىشى مۇمكىن، لېكىن مەن ئىستانبۇلغا بارمىغاچقا كۆرمىدىم.2004- يىلىدىن 2006- يىلىغىچە كۆرگىنىم پەقەت ئەنقەرە.) بۇ خەقلەر بىزگە ساتقان، بىزگە كېيىدۇرگەن نىمىسنى ئۆزى كېيىمەيدىكەن. مەن بۇنىڭغا ھەيران بۇلۇپ سەۋەبىنى بىر ئوقۇتقۇچىدىن سورىسام، ئۇ:

ـ نورمال كىشلەر ئىككى سەۋەپتىن خوروم كىيىملەرنى بەك كەيمەيدۇ. بىرى: ھايۋانلارغا ئىچ ئاغرىتقانلىقى ئۈچۈن؛ يەنە بىرى: شۆھرەت، رىيا، يەنى خەقلەرگە كۆز-كۆز قىلىشتىن قاچقانلىقى ئۈچۈن. ئەمما يۇقىرى تەبىقىدىكى دىن بىلەن ئالاقىسى يوق بەزى كىشلەر كىيىدۇ. ـ دىدى. خوروم كىيىم كىيىش دىنىمىزدا چەكلەنگەن بىر ئىش ئەمەس. ئەمما شۆھرەتپەرەسلىك، رىيا ھەققىدە مەن مۇنداق بىر ھەدىس ئاڭلىغان ئىدىم:

(بۇ ھەدىس ئىمام غەززالىينىڭ «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىين»نامىلىق كىتاۋىنىڭ 3- قىسمى(ئىنسانىنى ھالاك قىلىدىغان ئاپەتلەر) 28-باب «رىيا» ماۋزۇسىدا نەقىل قىلىنغان. مەن قاملاشتۇرالمىساممۇ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ قويدۇم.)

«ئابدۇللا ئىبنى مۇبارەك بىر كىشىدىن رىۋايەت قىلغان. بۇ كىشى مۇئاز ئىبنى جەبەلگە:'ئاللاھ رەسۇلىدىن ئاڭلىغان بىر ھەدىسنى ماڭا سۆزلەپ بەر!' دىگەن. ئادەم مۇنداق دەيدۇ: 'مۇئاز ئىبنى جەبەل ئۇزۇن يىغلىدى. مەن ئۇنى يىغلاشتىن توختىمىغۇدەك دەپ ئويلىدىم. كىيىن يىغلاشتىن توختاپ مۇنداق دىدى: 'بىر كۈنى رەسۇللىلاھ مىنى 'ئى مۇئاز!' دەپ چاقىردى. مەن: 'لەببەي! ئى رەسۇللىلاھ، ئاتا-ئانام ساڭا پىدا بولسۇن!' دىدىم. ئاللاھ رەسۇلى مۇنداق دىدى: 'ئى مۇئاز، ساڭا بىر گەپنى دەپ بىرىمەن. ئەگەر ئۇنى قۇلىغىڭدا چىڭ تۇتساڭ، پايدىسىنى كۆرىسەن. ئەگەر چىڭ تۇتمىساڭ ۋە ئۇنتۇپ قالساڭ، قىيامەت كۈنى ئاللاھ يېنىدا ھۆججىتىڭ

قۇلۇڭدىن كىتىدۇ. ئى مۇئاز! ئاللاھۇتائالا يەرلەرنى ۋە ئاسمانلارنى يارىتىشتىن ئىلگىرى يەتتە نەپەر پەرىشتە ياراتتى. ئاندىن ئاسمانلارنى ياراتتى ۋە يەتتە ئاسماننىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن بىر پەرىشتىنى مەسئۇل قىلدى. يەنى پەرىشتىنى ئاسمانغا دەرۋازىۋەن قىلدى. ئاسمانلارنىڭ ئىگىزلىكىنى تازا ئىگىز قىلدى. ئىنسانىنى قوغدىغۇچى پەرىشتىلەر بەندىنىڭ ئەمەللىرىنى ئەتتىگەندىن كەچكىچە ئاسمانغا يۈكسەلدۈرۈپ تۇرىدۇ. پەرىشتە بەندىنىڭ ئەمەلىنى دۇنيانىڭ ئاسمىنىغا ئېلىپ چىققۇچە ئۇ ئەمەل قۇياش نۇرىدەك پارلاپ تۇرىدۇ. قوغدىغۇچى پەرىشتە ئۇ ئەمەلنى پاكىزلاپ، كۆپەيتىپ ئېلىپ چىقىدۇ. بىرىنجى قات ئاسماندىكى دەرۋازىۋەن پەرىشتە ئۇنىڭغا: 'بۇ ئەمەلنى ئېلىپ كەت! ئىگىسىنىڭ يۈزىگە ئۇر! مەن غەيۋەت ئىشلىرىنى كۆزۈتۈشكە مەسئۇل. رابىبم غەيۋەت قىلغانلارنى ئۆتكۈزمەسلىككە بۇيرىغان.' دەيدۇ. ئاندىن قوغدىغۇچى پەرىشتە دەرۋازىۋەن پەرىشتىنىڭ يېنىغا بەندىنىڭ باشقا ياخشى ئىش ئەمەللىرىنى ئەكىلىپ كۆرسىتىپ ئۆتكۈزىدۇ. قوغدىغۇچى پەرىشتە ئىككىنچى قات ئاسمانىنىڭ ئىشكىدىكى دەرۋازىۋەن پەرىشتىنىڭ يېنىغا كەلگۈچە بەندىنىڭ ئەمەللىرىنى پاكىزلايدۇ ۋە كۆپەيتىدۇ. ئىككىنچى قات ئاسمانىنىڭ ئىشكىدىكى دەرۋازىۋەن پەرىشتە: 'توختا! بۇ ئەمەلنىڭ ئىگىسىنىڭ يۈزىگە ئۇر! مەن ماختانچاقلىق ئىشلىرىنى سورىغۇچى پەرىشتە. بۇ ئەمەلنىڭ ئىگىسى ئەمەلى بىلەن دۇنيا نىئمەتلىرىگە ئىرىشىشنى مەخسەت قىلغان. رەببىم ئۇنىڭ ئەمەلىنى باشقا قاتلارغا ئۆتكۈزمەسلىككە بۇيرىغان. چۈنكى ئۇ مەجلىسلەردە ئولتۇرۇپ بۇ ئەمەلى بىلەن باشقىلارنىڭ ئالدىدا ماختىناتتى' دەيدۇ. ئاندىن قوغدىغۇچى پەرىشتە بەندىنىڭ نۇر چېچىپ تۇرغان سەدىقە، رۇزا ۋە نامىاز ئەمەلنى يۈكسەلتىدۇ. قوغدىغۇچى پەرىشتە ھەيرانلىق ئىچىدە ئىلگىرلەپ ئۈچىنچى قات ئاسمانىنىڭ ئىشكىگە كىلىدۇ. ئۇ يەردىكى مەسئۇل پەرىشتە: 'توختا! بۇ ئەمەلنىڭ ئىگىسىنىڭ

يۇزىگە ئۇر! مەن كىبىر (چوڭچىلىق)ئىشلىرىنى سورايمەن. رابىبىم بۇ ئەمەلنى ئۆتكۈزمەسلىككە بۇيرىغان. چۈنكى ئۇ بۇ ئەمەلى بىلەن مەجلىسلەردە كىشىلەرگە چوڭچىلىق قىلاتتى.' دەيدۇ. ئاندىن قوغدىغۇچى پەرىشتە بەندىنىڭ يۈلتۇزلاردەك پارلىغان، ھەرىلەردەك ۋىژىلدىغان تەسىبھ، نامىاز، ھەج ۋە ئۆمرەلىرىنى يۇقىرىغا ئېلىپ چىقىدۇ. تۆتىنچى قات ئاسمانغا مەسئۇل پەرىشتە: 'توختا! بۇ ئەمەلنىڭ ئىگىسىنىڭ يۇزىگە، دۇمبىسىگە ۋە قۇرسىقىغا ئۇر! مەن ئۆزىنىڭكىنىلا تۇغرا دەپ قارايدىغانلارنىڭ ئىشلىرىنى سورايمەن. رابىبىم بۇ ئەمەلنى ئۆتكۈزمەسلىككە بۇيرىغان، چۈنكى ئۇ ئىبادەت قىلغاندا، ئەمەلىنىڭ ئارىسىغا ئۆز ئۆزىدىن بەك رازى بولۇش (ئۆزىنىڭكى ئۆزىگە بەك ياراپ كېتىش) ئارلىشىپ قالدى.' دەيدۇ. ئاندىن قوغدىغۇچى پەرىشتە بەندىنىڭ تويىدا ياسانغان كىلىنەدەك چىرايلىق ئەمەللىرىنى ئېلىپ بەشىنچى قات ئاسمانغا كىلىدۇ. مەسئۇل پەرىشتە: 'توختا! بۇ ئەمەلنىڭ ئىگىسىنىڭ يۇزىگە ئۇر، مۆرىسىگە يۇكلە! مەن ھەسەتخورلۇق ئىشلىرىنى سورايمەن. بۇ كىشى باشقىلارغا ھەسەت قىلاتتى. كىم ئۆزى بىلگەننى بىلسە، قىلغاننى قىلسا ۋە كۆپ ئىبادەت قىلسا، ئۇنىڭغا ھەسەت قىلاتتى. رابىبىم بۇ ئەمەلنى ئۆتكۈزمەسلىككە بۇيرىغان.' دەيدۇ. ئاندىن قوغدىغۇچى پەرىشتە بەندىنىڭ نامىاز، زاكات، ھەج، ئۆمرە ۋە رۇزا قاتارلىق ئەمەللىرىنى ئالتىنچى قات ئاسمانغا ئېلىپ چىقىدۇ. مەسئۇل پەرىشتە: 'توختا! بۇ ئەمەلنىڭ ئىگىسىنىڭ يۇزىگە ئۇر! چۈنكى ئۇ ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدىكى بالا-قازاغا يولۇققان، قىينىچىلىقتا قالغان كىشىلەرگە ئىچ ئاغرىتمايتتى. ئەكسىچە، ئۇلارنى زاڭلىق قىلاتتى. مەن رەھىم-شەپقەت پەرىشتىسى. رابىبىم ئۇنىڭ ئەمەلىنى ئۆتكۈزمەسلىككە بۇيرىغان.' دەيدۇ. ئاندىن قوغدىغۇچى پەرىشتە بەندىنىڭ رۇزا، نامىاز، خەيىر-ساخاۋەت، ئىجتىھات، تەقۋا قاتارلىق ئەمەللىرىنى يەتتىنچى قات ئاسمانغا ئېلىپ چىقىدۇ. بۇ ئەمەلەر قۇياشتەك پارلاپ،

گۈلدۈرمامىدەك ئاۋاز چىقىرىپ تۇراتتى. بۇ ئەمەلەر بىلەن بىرلىكتە ئۈچ مىڭ پەرىشتە ئاسمانغا ئۆرلەيدۇ. يەتتىنچى قات ئاسمانغا مەسئۇل پەرىشتە: 'توختاڭلار! بۇ ئەمەلنىڭ ئىگىسىنىڭ يۈزىگە ئۇرۇڭلار! قەلبىنى پىچەتلەڭلار! رابىبىم ئۆز رازىلىقى (ئاللاھ رازىلىقى) ئۈچۈن قىلىنغان ئەمەلدىن باشقا ھەر قانداق ئەمەلنى تۇسۇشنى بۇيرىغان. بۇ ئەمەلنىڭ ئىگىسى قىلغان ئەمەلى بىلەن ئاللاھتىن باشقىلارنى كۆزلىگەن. نامراتلارنىڭ يېنىدا ئابرويلۇق بۇلۇشنى، ئالىملارنىڭ يېنىدا نام قالدۇرۇشنى ۋە شان-شۆھرەتكە ئېرىشىشنى مەخسەت قىلغان. رابىبىم بۇ ئەمەلنى ئۆتكۈزمەسلىككە بۇيرىدى.' دەيدۇ. پەقەت ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن قىلىنمىغان ھەر قانداق ئىش رىيادۇر. ئاللاھ رىياخورنىڭ ئەمەلنى قۇبۇل قىلمايدۇ. كېيىن قوغدىغۇچى پەرىشتە ئاسماندىكى پەرىشتىلەر بىلەن بىرلىكتە بەندىنىڭ نامراز، زاكات، روزا، ھەج، ئۆمرە، گۈزەل ئەخلاق، سۈكۈت ۋە ئاللاھنى زىكىر قىلغان بارلىق ئەمەللىرىنى ئېلىپ، بارلىق پەرىشتىلەردىن ئۆتۈپ ئاللاھ يېنىغا كىلىدۇ. ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا پەقەت ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن قىلىنغان سالىھ (ياخشى) ئەمەلگىلا شاھىتلىق قىلىدۇ. ئاللاھ ئۇلارغا: 'سىلەر بەندەمنىڭ ئەمەلنى قوغدىغۇچى پەرىشتىلەرسىلەر. مەن بولسام ئۇنىڭ نەپسىنى تەكشۈرىمەن. بۇ ئىبادەتلىرى بىلەن مېنى ئەمەس باشقىلارنى مەخسەت قىلدى.ئۇنىڭغا لەنەت بولسۇن.' دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بارلىق پەرىشتىلەر: 'سېنىڭ لەنىتىڭ، بىزنىڭ لەنىتىمىز، يەتتە قات ئاسمان ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكىلەرنىڭ لەنىتى ئۇنىڭغا بولسۇن.' دەيدۇ.' مۇئاز مۇنداق دەيدۇ: 'رەسۇلىللاھتىن: 'سەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىسەن، مەن بولسام مۇئازمەن. قانداق قىلغاندا قۇتۇلغىلى بولىدۇ؟ چىقىش يولى نېمە؟' دەپ سورىدىم. بۇنىڭغا رەسۇلىللاھ: 'ئى مۇئاز، پەيغەمبىرىڭگە ئەگەشكىن. سەن مەسئۇل بولغانلار ۋە باشقا قېرىنداشلىرىڭغا مۇئامىلە قىلغاندا گەپ-سۆزگە دىققەت قىل. ئۆزەڭنىڭ گۇناھىڭنى

ئۆزەڭنىڭ ئۇستۇڭگە ئال، باشقىلارغا گۇناھىڭنى يۈكلىمە. ئۇلارنى ئەسكى قىلىش ئارقىلىق، ئۆزەڭنى ياخشىغا چىقارما. نەپسىڭنى ئۇلاردىن ئۇستۈن كۆرمە. دۇنيا ئىشلىرى بىلەن ئاخىرەت ئىشلىرىنى بىر بىرىگە ئارىلاشتۇرما. مەجلىسلەردە(ئولتۇرۇپ قوپقان يەرلەردە) چوڭچىلىق قىلما، كىشىلەر سىنى ھاكاۋۇر دەپ قالمىسۇن. يېنىڭدا باشقىلار تۇرسا، يەنە باشقا بىرەيلەن بىلەن مەخپى گەپلەشمە. ئىنسانلارنىڭ ئالدىدا كۆرەڭلىمە، چوڭچىلىق قىلساڭ، دۇنيانىڭ ياخشىلىقلىرى سەندىن كىتىپ قالىدۇ. قىيامەت كۈنى جەھەننەم ئىتلىرى مىنى پارچىلىمىسۇن دىسەڭ، ئىنسانلارنى پارچىلىما، ئىختىلاپقا چۈشۈرمە. ئاللاھۇتائالا مۇنداق دىگەن:

«تارتىپ ئالغۇچىلار بىلەن قەسەم قىلمەنكى!» (قۇرئان 79-سۈرە 2-ئايەت)

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'بۇلارنىڭ نىمە ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن، ئى مۇئاز؟' دەپ سورىدى. مەن: 'ئاتا-ئانام ساڭا پىدا بولسۇن! نىمە ئۇ؟ رەسۇلۇللاھ' دىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'جەھەننەمنىڭ ئىتلىرى بار بۇلۇپ، ئۇلار گۆش ۋە سۆڭەكلەرنى تارتىپ ئالىدۇ. ئى مۇئاز، بۇ دىگەنلىرىمنى ئاللاھ ئۇلارغا ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگەن كىشىلەر قىلالايدۇ. بۇلار ئىچىدە ساڭا شۇ كۈپايىكى، ئۆزەڭ ئۈچۈن ئارزۇ قىلغان نەرسىنى باشقا ئىنسانلار ئۈچۈنمۇ ئارزۇ قىل. ئۆزەڭ ئۈچۈن يامان كۆرگەن نەرسىنى باشقا ئىنسانلار ئۈچۈنمۇ يامان كۆر. '»دىدى.

بۇ ھەدىسنى رىۋايەت قىلغان كىشى ئېيتىدۇكى: «بۇ ھەدىستىن قورقۇنلۇقى ئۈچۈن مۇئازنىڭ ئەڭ كۆپ قۇرئان ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم.» ئىكرىمە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھۇتائالا بەندىنىڭ ئەملىگە ئاساسەن بەرمىگەننى ئۇنىڭ نىيىتىگە ئاساسەن بىرىدۇ. چۈنكى نىيەت تېخىمۇ مۇھىمدۇر، نىيەتتە رىيا يوقتۇر.»

كەمىنە ھەدىس بىلەن قورقۇتماقچى ئەمەس، بەلكى ئىسراپچىلىقنىڭ ئاقىۋىتىدىن، يەنى بىزنى ئىسراپچىلىققا يېتەكلەۋاتقان شۆھرەتپەرەسلىك، رىياخورلۇقنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئاگاھلاندۇرماقچى، خالاس.

ئىچكىرىدىكى كىيىم-كېچەك ئىشلەپچىقىرىدىغان نورغۇنلىغان نامسىز (مەن ماركىسنى ئۇنتۇپ قالغاچقىلا نامسىز دەۋاتىمەن) شىركەتلەرنىڭ پايدا تېپىشىدا بىزنىڭ ئۇيغۇر ئاياللىرىمىزنىڭ ھەقىقەتەن زور تۆھپىسى بار. چۈنكى بىزنىڭ ئاياللار ئۇلار ئارقا ئارقىدىن ئىشلەپچىقىرىۋاتقان ھەرخىل مودا كىيىملەرنى باھاسىدىن ئاشۇرۇپ بەس-بەستە سېتىۋالغاچقىلا ئۇلار بۇگۈنكىدەك رونақ تاپالىدى.

ئەنقەرەدىكى ئاددى-ساددا، ئەمما پاكىزە كىيىنگەن تۈرك ئاياللارنى كۆرسەم، خىيالىمغا يۇرتۇمدىكى پوزۇر ۋە مودا كىيىنگەن ئۇيغۇر ئاياللار كېلىدۇ. بۇ تۈركىلەرنىڭ پاك-پاكىزە ئاشخانا، ھاجەتخانا ۋە مۇنچىلىرىنى كۆرسەم، بۇلارنىڭ بىزدە تېخى تۇلۇق ئومۇملاشمىغانلىقى (تېشىمىزنىڭ پال-پال، ئىچىمىزنىڭ غال-غال ئىكەنلىكى) ئېسىمگە كېلىپ ئىچىم ئاچچىق بولۇپ كېتىدۇ. پەيغەمبىرىمىز: «پاكىزلىق ئىماننىڭ يېرىمىدۇر.»دەپتىكەن. بىزدە تازىلىق ئەسلىھەلىرىنىڭ كەملىقى نامراتلىقىمىزدىن، ئەمما مودا پەرەسلىكىمىز بولسا نەلەردىندۇر يۇقۇۋاتىدۇ.

ئاشخانا، ھاجەتخانا ۋە مونچىلارنىڭ تازىلىق شارائىتى جەھەتتە تۈركىيەدىكى بىلەن يۇرتىمىزدىكىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاسمان زېمىن پەرق بار. ئەگەر ئاشۇ مودا كىيىم كېچەكىلەر ئۆچۈن ناھەق خەجلىنىۋاتقان پۇللار تازىلىق ئىشلىرىنى (ھاجەتخانا، مونچا ئەسلىھەلىرىنى) ياخشىلاش، بالىلارنىڭ مائارىپى ۋە ئارىمىزدىكى يوقسۇللار ئۆچۈن خەجلەنگەن بولسا، بەلكى يۇرتىمىزدا مودا كىينىۋالغاندىن نەچچە چىرايلىقراق بىر مەنزىرىنى كۆرەلىشىمىز مۇمكىن ئىدى. مەن شۇنداق ئويلايمەنكى، ئاللاھ دۇنيادا ھەممە ئادەمگە يەتكۈدەك (ھېچكىم ئاچ يالىڭاچ قالمىغۇدەك) كەڭرى

رىزىق ياراتقان. ئىمتىھان ئۇچۇن بەزىلەرگە كۆپرەك، بەزىلەرگە ئازىراق بەرگەن. ئەمما بەزىلەرنىڭ كۆپ ئېلىۋېلىشى (باشقىلارنىڭ ھەققىنى يەۋېلىشى) نەتىجىسىدە كۇنىمىزدىكىدەك بەزى كىشىلەر ئاچ يالىڭاچ قالىدىغان ئەھۋال شەكىللەنگەن.

مەن «تۇركىيەنىڭ خوروم پەلتۇسى» دېگەن تېمىنى باھانە قىلىپ تۇرۇپ بىر مۇنچە بىلجىرلىۋەتتىم. گەپنىڭ نېگىزى: مەن خوروم چاپان كىيىشكە قەتئىي قارشى ئەمەس. بولسا ھەممە ئۇيغۇر كەيسە، دۇنيا بۇيىچە چىرايلىق بولۇپ كەتسە، مەن شۇنىڭغا خوش. ئەمما مەن ئۇيغۇرلاردىكى مۆلەگ كىيىمگە(قىممەت باھالىق كىيىمگە) ئامراقلىقنىڭ (شۆھرەتپەرەسلىكنىڭ) باشقىلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ھەددىدىن سەل زىيادە ئىكەنلېكىنى بايقاپ قالدىم. ئەگەر بىز ھازىرقى ھالىتىمىز (ئىشلەپچىقىرالمايدىغان، ئىستىمال قىلالايدىغان ھالىتىمىز) بويىچە كىتىۋىرىدىغان بولساق، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە (دۇنيادا بالىلىرىمىزنى ئوقۇتالماي، ئاخىرەتتە ئىسراپچىلىقىمىزنىڭ ھىساۋىنى بېرىپ بۇلالماي) زىيان تارتىشىمىز مۇمكىن.

5. ۋەقىفلەر (فوندى جەمىيەتلەر) ھەققىدە بىلگەنلىرىم

تۇركىيەگە يېڭى كەلگەن ۋاقتىمدا دىيانەت ۋەقفى، كۇلتۇر (مەدەنىيەت) ۋەقفى، بەرىكەت ۋەقفى، دۇخۇپكىچىلار ۋەقفى، مەھمەتجىك (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەسكىرى دېگەن مەنىدە) ۋەقفى.....دېگەندەك ئىسىملارنى ئاڭلىغانىدا، بۇ ۋەقىف دېگىنى قانداق نىمىدۇ؟ دەپ بىر ئاز قىزىققان ئىدىم. بىلىدىغانلار ئۇنى ماڭا ئېنىگلىزچە «Foundation»، (يەنى خەنزۇچە (会金基دەپ تۇنۇشتۇرغان ئىدى.

مەن بىزنىڭ دۆلىتىمىز جۇڭگۇدىمۇ فوندى جەمىيەتلەرنىڭ بار ئىكەنلىكى ھەم بۇنى قوروشنىڭ دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرىغا خىلاپ ئەمەسلىكىنى بىلەتتىم. تۇركىيەدىكى ۋەقىلەر ھەققىدە مەن ئىگەللىگەن مەلۇماتلار تۆۋەندىكىچە:

ئاڭلىشىمچە، ئوسمانلى دۆلىتىدە 24 مىڭ ۋەقىف بولغان ئىكەن. ھەتتا كۆچۈش داۋامىدا قانات قۇيرۇقى سۇنۇپ كەتكەن كۆچمەن قۇشلار ئاچ قالمىسۇن دەپ، شۇلارنىڭمۇ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان «قۇشلارغا يەم بېرىش ۋەقفى» ناملىق ۋەقىلەر قورۇلۇپتىكەن. ئوسمانلى خەلىپىلىگى پارچىلىنىپ، تۇركىيە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھازىر مەملىكەت بويىچە 5000 ۋەقىف بار ئىكەن.

ئەرەپچىدىن كەلگەن «ۋەقىف» كەلىمىسىنىڭ تۇركچىدىكى مەنىسى بىلەن ئۇيغۇرچىدىكى «ۋەخپە» نىڭ لوغەتتىكى مەنىسى بىر ئاز يېقىن. «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لوغىتى»دە ۋەخپە: «مۇلۇك ئىگىسى تەرىپىدىن مەسچىت، مەدرىسە، مازارلارنىڭ ئىختىيارىغا تەقدىم قىلىنغان مۇلۇك(يەر، سۇ، ئۆي-ئىمارەت، مال-چارۋا قاتارلىقلار) دېيىلگەن.

تۇركىيىدىكى ۋەقىلەرنىڭ 90%ى شەخسلەرنىڭ ئىلكىدە ئىكەن. بۇلارنىڭ ئىش تەخسىماتىنى تەپسىلىي بىلمەيمەن.چالا-بۇلا بىلىدىغانلىرىمنى دەپ باقاي.

مەسىلەن: تۇركىيەدىكى ئەڭ چوڭ ۋەقىلەردىن بىرى بولغان «تۇركىيە دىيانەت ۋاقفى»نى ئېلىپ ئېيتساق، بۇ ۋەقىفنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت ۋە شەھەرلەردە شۆبىلىرى بارىكەن. بۇلارنىڭ ئاساسلىق كىرىمى ھەج ئۇمىگى تەشكىللەش، ھاجىلارنى ھەج ۋە ئۆمرىگە ئاپىرىپ ئەكىلىش، كىتاپ بېسىپ سېتىش قاتارلىق ئىشلاردىن كىلىدىكەن. تاپقان بۇ پۇلنى مەسچىت سېلىش ۋە مەسچىت رېمۇنت قىلىش، دىنىي تەلىم-تەربىيە، ئوقۇغۇچى ئوقۇتۇش، چەتئەللەرگە، بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىگە مەكتەپ سېلىش، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مائاشى... دېگەندەك

ئىشلارغا سەرپ قىلىدىكەن.

يەنە باشقا «×××...ۋەقفى» (ئىسمىنى بىر بىرلەپ يېزىپ بولالمىدىم) دەپ ئاتالغان نورغۇنلىغان خەيرى-ساخاۋەت ئورۇنلىرى بار بولۇپ، بۇ ۋەقىلەر شەخسلەرنىڭ ئۆزلىگىدىن تەشكىللىنىشى ۋە مال- مۈلۈك ئىئانە قىلىشى بىلەن قۇرۇلغان ئىكەن. بۇ ۋەقىنى يىغىلغان مالالار ئىجتىمائى پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىكەن. بۇ، جەمىيەتكە پايدىلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنىدا قانۇنىي كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان ئىكەن. ۋەقىلەر پۈتۈنلەي ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن خالىس خىزمەت قىلىدىكەن. بىر ۋەقىنىڭ ئەقلىيە سۆزىدە: «ھەقىقى سۆيگۈنىڭ ئەڭ چوڭ ئالامىتى پىداكارلىقتۇر. سۆيگۈچى سۆيگىنى ئۈچۈن پىداكارلىق قىلىشنى زەۋق (خۇشاللىق) ۋە ۋەزىپە دەپ بىلىدۇ. شۇڭا، مۆمىن بىر يۈرەك ياراتقۇچىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن، پۈتۈن مەخلۇقاتلار (يارالمىشلار)نى مەھرى-شەپقەت بىلەن قۇچاقلاشنى خالايدۇ...» دېيىلگەنلىكىنى كۆردۈم.

ۋەقىنى قۇرۇشتا، ئادەتتە ئەڭ ئاز دېگەندە بەش-ئالتە كىشى بىر يەرگە كېلىپ، ۋەقىنىڭ ئىسمى، مەقسەت نىشانى، ئورنى، تەشكىلىي تۈزۈمى، خىزمەت فونكسىيەسى...ھەققىدە بىر پىلان تۈزۈپ، ئىلتىماس بىلەن بىرلىكتە ئۆزى تۇرۇشلۇق يەردىكى ج خ ئىدارىسىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارمىقىغا يوللايدىكەن. تەستىقلانغاندىن كېيىن، بۇ ۋەقىنى ئەزا قۇبۇل قىلغاچ خىزمەتنى باشلايدىكەن. ئۇلار دۆلەتتىن بىر موچەن مائاش ئالمايدىكەن، پۈتۈنلەي خالىس خىزمەت قىلىدىكەن. تەشكىللىگۈچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى پىنسىيەگە چىققان تەجرىبىلىك كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار ھەر ئايلىق مائاشىنىڭ بىر قىسمىنى ۋەقىغا تاپشۇرىدىكەن. ۋەقىغا ئەزا بولغۇچىلارمۇ ئىقتىسادىي ئەھۋالى يار بەرگەن ئەھۋالدا، ھەر ئايدا بەدەل پۇلى تاپشۇرىدىكەن. يىغىلغان بۇ پۇللار ھاجەتمەنلەرنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن

ئىشلىتىلىدىكەن.

بۇ ئىشلار تەشكىللىك ۋە سىستېمىلىق ئېلىپ بېرىلغانلىقى ئۈچۈن، جەمىيەتكە قوشقان ئىجابى تەسىرى ۋە تۆھپىسى سەل چاغلىغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە زور بوپتۇ. گەرچە تۈركىيە كاپىتالىستىك تۈزۈمدىكى بىر دۆلەت بولسىمۇ، ئەمما كىشىلەر ئارىسىدىكى ئۆز ئارا ياردەم، مېھرى شەپقەت ۋەقىلەر ۋاستىسى ئارقىلىق گۈزەل بىر شەكىلدە داۋام قىلىۋېتىپتۇ.

مەن بۇ قۇرلارنى يېزىۋېتىپ، زاكات بېرىشكە ئىنتايىن ئالدىرايدىغان بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ گەپلىرى ئېسىمگە كېلىپ قالدى: «زاكات دېمەك پاكىزلاش دېگەنلىكتۇر. زاكىتى ئايرىلغان مال ھالال، زاكىتى ئايرىلمىغان مال ھارام بولىدۇ. بىر يىل جاپالىق ئىشلەپ، ھالال پۇل تاپقان كىشىنىڭ مال-مۈلكىنىڭ ئىھتىياجدىن ئاشقان قىسمىنىڭ 2.5%ى نامراتلارنىڭ ھەققىدۇر. ئۇنى چۈقۇم ئايرىپ بېرىۋېتىش كېرەك. بولمىسا، بىر سېسىق ئالما بىر سېۋەت ساق ئالمىنىڭ ھەممىسىنى سېسىتىۋەتكەندەك، زاكىتى ئايرىلمىغان مال پۈتۈنلەي ھارام بولۇپ كېتىدۇ.» دېگەن ئىدى بۇ ئوقۇتقۇچى.

زاكات نېمە ئۈچۈن شۇنچە مۇھىم؟

چۈنكى زاكات ئاللاھنىڭ ئەمرىدۇر، ئىسلامنىڭ مۇھىم تۈۋرۈكلىرىدىن بىرىدۇر. كىشى ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن، بۇ كىشىنىڭ ئىبادەت قىلىشى شەرت بولىدۇ. ئىمان دېگەن ئىشنىش دېگەنلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، مەن شەيتاندىمۇ ئىمان بارمىكىن دەپ ئويلاپ قالىمەن. چۈنكى شەيتانمۇ ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى بىلىدۇ-يۇ، ئەمما ئىبادەت قىلمايدۇ. مۇسۇلماننىڭ قىلىشى شەرت بولغان ئىبادەت ئۈچ تۈرلۈك بولۇپ:

(1) بەدەن بىلەن قىلىنغان ئىبادەت، يەنى نامار، روزا؛ (2) مال بىلەن قىلىنغان ئىبادەت، يەنى زاكات؛ (3) بەدەن ۋە مال بىلەن قىلىنغان ئىبادەت: ھەج. بۇلار مۇسۇلمانلار ئۇچۇن پەرزدۇر.

مەن بۇ يەردە زاكات ھەققىدە ئىككى ئېغىز گەپ قىلاي. زاكات بېرىشنىڭ ئىژتىمائى پايدىسى، جەمىيەتتە باي-نامراتلار ئارىسىدىكى ئۆچ ئاداۋەتلەرنى تۆگىتىش، ئۆزئارا ياردەم، قېرىنداشلىق ھەققىدە كۆپ سۆزلىمەيمەن. زاكات- پەقەت يىلدا بىر قېتىم شۇ يىللىق كىرىمدىن، يەنى بارلىق چىقىمدىن ئاشقان ساپ كىرىمدىن 2.5%نى ئايرىپ نامراتلارغا بېرىشنى كۆرسىتىدۇ. (بېرىشكە ھەقىقەتەن قۇربى يەتمىسە، بەرمىسمۇ بولىدۇ.) زاكات بىرىپ بولغاندىن كېيىن يەنە بىرىلگىنى سەدىقە ھېسابلىنىدۇ. سەدىقىنىڭ پايدىسى ھەققىدە «قۇرئانى كەرىم» بەقەرە سۈرىسى 261-ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن:

«ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل-مېلىنى سەرپ قىلغانلارنىڭ (سەرپ قىلغان نەرسىسى يەرگە تېرىلىپ) يەتتە باشاق چىقارغان، ھەر باشىقىدا 100 دان تۇتقان بىر دانغا ئوخشايدۇ. ئاللاھ خالىغان بەندىسىگە ھەسسىلەپ ساۋاپ بېرىدۇ. ئاللاھنىڭ مەرھەمتى كەڭدۇر.»

خەيىر- ئىھسان، سەدىقە بېرىشكە رىغبەتلەندۈرىدىغان ئىسلام دىنىنىڭ گۈزەللىكلىرىنى سۆزلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. «ۋەقىف» ھەققىدە پاراڭ قىلمەن دەپ «زاكات»قا كىتىپ قالدىم. ئەمدى تىمىغا مۇناسىۋەتسىز بولسىمۇ، تۈنۈگۈن ئاڭلىغان بىر گەپنى دەپ بېرەي.

ئەنقەرە ئۇنىۋېرسىتى ئىلاھىيەت پاكۇلتېتى ئىسلام پەلسەپىسى كافىدېراسىدا مەمەت بايراقدار ئىسىملىك بىر پرافېسسور دوكتۇر بار. يەتتە- سەككىز خىل چەتئەل تىلىنى راۋان بىلىدىغان بۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ تۇرىكىيەدە خېلى نامى بار. بىر قانچە يىل

بورۇن ئۇ توكيودىكى بىر ئالىي مەكتەپتە بىر يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىپتىكەن. بىر كۈنى ئۇ ئىسلام ھەققىدە لىكسىيە سۆزلەپتۇ. (لىكسىيەنى يالغۇز ئوقۇغۇچىلارلا ئەمەس، بەلكى جەمىيەتتىكى ئىسلامغا قىزىققۇچىلارمۇ كىلىپ ئاڭلىسا بولىدۇ دەپ ئىلان چىقىرىپ قويۇپتىكەن.) لىكسىيە ئاڭلىغۇچىلار ئارىسىدا بۇددىست راھىپلارمۇ بار ئىكەن. مەمەت بايراقدار ئىسلامنىڭ گۈزەللىكىنى تازا بېرىلىپ سۆزلەۋاتسا، ئاردىدىن بىر ياپۇن راھىپ قۇپۇپ:

ــ ئەپەندىم، سىز ھە دېسىلا ئىسلام ئۇنداق ياخشى، مۇنداق گۈزەل دەپ سۆزلەۋەردىڭىز. ئەمەلىيەتتە كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، ھازىرقى مۇسۇلمان دۆلەتلىرىنىڭ كۆپىنچىسى بىر-بىرىدىن پاراكەندە، ۋەيرانە ۋە قالاق. ئىسلام راستىنلا سىز دىگەندەك گۈزەل بولسا، نىمىشقا شۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالى ياخشىلانمايدۇ؟ ــ دەپ سۇئال سوراپتۇ. مەمەت بايراقدار بۇنىڭغا:

ــ بۇ سۇئالنى بەك ياخشى سوردىڭىز. مەن بۇنىڭغا تۈركىيە بىلەن ياپۇنىيەنى سېلىشتۇرۇپ مىسال ئارقىلىق جاۋاپ بېرەي. سىزمۇ بىلىسىز، ئىسلام دىنى ھاراق ئىچىشنى، ھاراق ئىشلەپچىقىرىشنى، ھاراق سېتىشنى، جازانىخورلۇق (يۇقىرى ئۈسۈم ئېلىش)نى مەنئى قىلىدۇ. ئەمما مىنىڭ دۆلىتىم تۈركىيە، گەرچە خەلقى مۇسۇلمان بولسىمۇ، پىسەنت قىلماستىن، پۇل تاپمىز دەپ ھاراق ئىشلەپچىقىرىدۇ ۋە ساتىدۇ. (ھارام ئىش قىلىدۇ.) ياپۇنىيە ھاراق ئىشلەپچىقارمايدۇ. چۈنكى سىز ياپۇنلار ھاراقنىڭ زىيانلىق ئىكەنلېكىنى بىلىسىز. تۈركىيەدە جازانە (ئۆسۈم) نىسبىتى 22%، ياپۇنىيەدە بولسا ئاران 0.5%. مۇشۇنىڭدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، سىزلەر گەرچە كاپىر بولسىڭىزمۇ، ئەقلىڭىزنى ئىشلەتكەنلىكىڭىز، ئىسلام قىلما دىگەن بەزى ئىشلاردىن يىراق تۇرغانلىقىڭىز، ئىسلامغا بەزى مۇسۇلمان دۆلەتلەردىن بەكراق يېقىن بولغانلىقىڭىز ئۈچۈن تەرەققي قىلدىڭىز. قالاق ھالەتتە قېلىشتىكى سەۋەب ــ

ئـــسلامدا ئەمەس، بەلكـــى مۇســـۇلمانلاردا. مۇســـۇلمانلار ئـــسلامغا تۇلـــۇق ئەمەل قىلمىغانلىقى ئۈچۈن ئارقىدا قالدى. ــ دەپتۇ.

راھىپ:

ــ توغرا ! ــ دەپ بېشىنى لىڭشىتىپتۇ.

تـــۈركىيەدە مىنـــڭ ۋەقىـــلەر توغرىلـــق بىلگەنلـــرىم يۇقارقـــدەك. بـــۇلار ئۆزلىگـــدىن خـــالىس تەشـــكىللىنىپ ئوتتۇرىغـــا چىققـــان مىننەتـــسىز گـــورۇپپىلار بولغانلىقى ئۈچۈن، قىلىدىغان ياخشى ئىشلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدىكەن. مەسىلەن: «دوخوپكىچىلار ۋەقفى» دەيدىغان بىر ۋەقىف ھەر يىلى رامىزاندا ئىپتارچىلار ئۈچۈن ھەقسىز نان تارقىتىدىكەن. «ئۆيلەندۈرۈش ۋەقفى» ناملىق ۋەقىف نامراتلىقتىن تۇي قىلالمىغان ياشلارغا كوللېكتىپ تۇي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ بېرىدىكەن. «ساقچىلارنى كۈچلەنـــدۈرۈش ۋەقفـــى» تېـــرورچىلار بـــلەن كـــۈرەش قىلـــىپ شـــېھىت بولغـــان ساقچىلارنىڭ ئائىلە تاۋاباتلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىكەن. «خەلقئارا ئىنسانىي ياردەم ۋەقفى»مۇ شەخسىلەرنىڭ قولىدا بولۇپ، بۇلار دۇنيانىڭ ھەر قانداق بىر يېرىدە تەبىئى ئاپەت ۋە ياردەمگە موھتاج ئەھۋاللار يۈز بەرگەندە، دۆلەت، مىللەت، قىتئە ۋە مۇسۇلمان ، كاپىر دەپ ئايرىپ يۈرمەستىن بېرىپ ياردەم قىلىدىكەن. «دېڭىز پەنەرى (چىرىغى) ياردەملىشىش ۋەقفى»گە ئەزا بولغانلار ئۆزىدىكى ئېھتىياجىدىن ئارتۇق نەرسىلەرنى (مەسىلەن: ئۆي جاھازلىرى، تۇرمۇش بۇيۇملىرى دېگەندەكلەرنى) ۋەقىفنىڭ ئامبىرىغا ئاپىرىپ دۆۋىلەپ قويىدىكەن، ۋەقىف بۇلارنى ئېھتىياجى بار كىشىلەرگە يەتكۈزۈپ بېرىدىكەن. بۇ ۋەقىف بۇ يىل پاكىستاندىكى يەر تەۋرەشتە ئاپەتكە ئۇچرىغانلارغا 20 مىليون دوللار قىممىتىدە يۇڭ ئەدىيال، يوتقان-كۆرپە، يىمەك-ئىچمەك ۋە دورا قاتارلىق تىببى بويۇملارنى ئەۋەتىپ بېرىپتۇ.

بۇنىڭغا ئوخشاش ۋەقىلەر بەك كۆپ ئىكەن. ۋەقىفلارنىڭ چوڭ- كىچىكلىرى

بارکەن. چوڭلىرىدا نەچچە مىڭ كىشى، كىچىكلىرىدە نەچچە ئون كىشى ئەزا بولۇپ، بۇ خالىس ئىشنى بىجاندىل قىلىدىكەن.

ئاڭلىشىمچە، بۇرۇن بىزنىڭ تارىخىمىزدىمۇ قاراخانىلاردىن باشلاپ تاكى يېقىنقى زامانغا قەدەر بۇ خىل ۋەقەلىك بولغان ئىكەن. مەسىلەن: سانى بۇخارا (ئىككىنچى بۇخارا) دەپ ئاتالغان قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسەگە ئورتا ئاسىيادىن، ھەتتا ھىندىستاندىنمۇ ئىلىم تەھسىل قىلغۇچىلار كەلگەن ئىكەن. بۇ يەرگە ئوقۇغۇچىلار ئۇچۇن ھوجرا ئۆي (ياتاق)، ھاممام، ئۆتەڭ (مېھمانخانا) قاتارلىقلار سېلىنغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھېيتگاھ جامەسىگە ۋەخپە قىلىنغان كىرىمگە تايىنىپ ۋۇجۇدقا چىققان ئىكەن.

(ئىزاھات: «خالىس» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى بەزى تەپسىرشۇناسلار «قۇرئان»دىكى «...بىز سىلەرنى خالىس (پاك پاكىزە) سۈت بىلەن سۇغاردۇق...» دېگەن ئايەتنىڭ مەزمۇنى بويىچە ئىزاھلاپ، «خالىس» دېگەنلىك خۇددى بەدەندىكى قان بىلەن گەندىنىڭ ئارىسىدىن ھېچنىمە ئارلاشمايدىغان پاك پاكىزە ئايرىلىپ چىققان ئاپپاق سۈتكە ئوخشاش پاك دېگەنلىكتۇر دېگەن. ئەگەر سۈتكە قان، گەندە قاتارلىق ھارام نەرسىلەر ئارلىشىپ قالسا، ئۇ سۈتنى ئىچكىلى بولمايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، نىيەتكىمۇ خىلمۇ- خىل مەقسەت، غەرەزلەر ئارلىشىپ قالسا، (پەقەتلا ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۇن بولمىسا،) بۇنداق نىيەتنىمۇ «خالىس» دېگىلى بولمايدۇ. شۇڭا ياخشىلىق قىلغۇچى تاماسىز، مىننەتسىز ھالدا كەمتەرلىكتە توپراقتەك، شەپقەتتە قۇياشتەك بولىشى كېرەك دەيدۇ بەزىلەر.)

ئامېرىكا تەسراتلىرى

تۇرسۇنجان ئابلىكىم

تۇرسۇنجان ئابلىكىمنىڭ تەرجىمھالى:

تۇرسۇنجان ئابلىكىم،1978 - يىلى-2 ئاينىڭ17-كۈنى قارىقاش ناھىيىسىدە تۇغۇلغان. 6 يېشىدا ئاتا ئانىسىنىڭ خىزمىتى يۈتكىلىپ خوتەن شەھرىگە كۆچۈپ كەلگەن ۋە شۇ يەردە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇراپ مەكتەپ تەربىيىسىدە بۇلغان.1995 -يىلى ئالى مەكتەپ ئىمتاھاندا خوتەن ۋىلايىتى بۇيىچە ئەڭ يۇقىرى نۇمۇر بىلەن شىنجاڭ ئۇنۋېرسىتىتى پەن تېخنىكا سىنىپىغا قوبۇل قىلىنغان.1997 -يىلى شىنجاڭ ئۇنۋېرسىتىتىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن چېڭدۇدىكى جۇڭگو ئېلېكتېرون پەن تېخنىكا ئۇنۋېرسىتىتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن.2001 -يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ2005 -يىلىغىچە شىنجاڭ ئۇنۋېرسىتىتى فىزىكا فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچى بۇلۇپ ئىشلىگەن.2005 -يىلى8 -ئايدا ئامېرىكا ۋاشىنگتون شىتاتلىق ئۇنۋېرسىتېتىنىڭ فىزىكا فاكولتېتىغا تولۇق ئوقۇش مۇكاپاتى بىلەن دوكتۇر ئاسپىرانتلىققا قوبۇل قىلىنغان، ھازىر"ئۇلتېرا قىسقا ئىمپۇلسلىق لازېر نۇرى" تەتقىقاتى ئۈستىدە ئىشلەۋاتىدۇ .ئۇ1998 -يىلىدىن تارتىپ خەنزۇچە ۋە ئويغۇرچە مۇنبەرلەردە Jeck دېگەن ئىسىم بىلەن ھەر خىل تېمىلاردا نۇرغۇنلىغان مۇلاھىزە خاراكتېرلىك يازمىلارنى يېزىپ تورداشلارغا تەقدىم قىلىپ كىلىۋاتىدۇ.

(تۇرسۇنجان كىتاب يۈزىدە " Jeck" دېگەن تەخەللۇسىنى چوقۇم ئەسكەرتىش ھەققىدە تاپىلىغاندى. ــ يۈسۈپئېلى)

ئامېرىكىغا يالاڭئاياق كىردىم.

شۇنداق قىلىپ ئاخىرى ئامېرىكىغا ماڭىدىغان بۇلدۇم. شۇ كۈنلەردە بىر تۇرۇپ ئۇزەمگىمۇ ئىشەنگۈم كەلمەيتتى. ئالى مەكتەپتە رەسمى كەسىپ ئۇگىنىشكە چۈشۈپ ئەتراپىمدىكى ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئانچە -مۇنچە ئامېرىكىغا ماڭغانلىغىنى كۆرۈپ كۈڭلۈم بىر قىسما بوپ قالاتتى.ئو چاغلاردا تېخى ئىنتېرنېت ئىشلىتىشنى ئەمدى ئۇگىنىۋاتقان ۋاقىتلار ئىدى. بىر يەرلەردىن شۇنداق تەسلىكته ئامېرىكىدىكى مەكتەپلەرنىڭ تور ئادىرسىنى تېپىپ ئەمدىلا ئېغىزىم چىقىشقا باشلىغان ئىنگلىس تىلى بىلەن ھېجلاپ ئوقۇپ قارىسام ئامېرىكا مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش پۈلى بەك قىممەتكەن. تۈت يىل ئوقۇش پۈلى خەلىق پۇلىغا سۈندۇرغاندا بىر مىليۇنىدىن ئېشىپ كېتىدىكەن. لېكىن ئەتراپىمدىكى تونۇش كونا باللار يەنىلا" ئامېرىكىغا كىلەر ئايدا ماڭىمەن "دەپ بىز بىلەن خوشلىشۋاتاتتى. بۇ مەكتەپتە شۇنداق جىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا ئانىسى مىليونېر ئىكەنلىگىگە .ئىشەنگۈم كەلمەيتتى. بۇنىڭ ئىچىدىكى تېخى بىرىگە مەن بىر قېتىم نەچچە يۈز كوي قەرز بىرىپ تۇرغان ئىدىم. . ئاخىرى سۈرۈشتۈرۈش ئارقىلىق شۇنى بىلدىمكى ئەسلى ئامېرىكىغا كىلىپ ئوقۇش ئۈچۈن مىليۇنىر بۇلۇش كەتمەيدىكەن. پەقەت شۇلار تەلەپ قىلغان مەلۇم شەرتلەرنى قاندۇرسلا10 مىڭ كوي پۇلى بولمىسمۇ ئامېرىكىغا كىلىپ ئوقۇغلى بۇلىدىكەن. دىمەك پۇلۇم بۇلمىسمۇ مەن ئامېرىكىغا چىقالايدىكەنمەن. !! بۇ بەلكىم مىنىڭ ئىچكىرىدىكى مەلۇم ئالى مەكتەپتە ئوقۇغانلىقىم ھەم مىنىڭ ھاياتىمدا زور بۇرۇلۇش ھاسىل قىلىشقا سەۋەپ بۇلغان بىر چوڭ دەرىس. شۇنداق قىلىپ كەلگۈسى نىشانىمنى قايتىدىن پىلانلاشقا باشلىدىم. قانداقلا قىپ بۇلمىسۇن تىرىشىپ بېقىش قارارىغا كەلدىم. باشقىلار مۇشۇ نىشانغا يېتىش ئۈچۈن قاندا قىلسا مەنمۇ شۇنداقىلىشقا تىرىشتىم. گەرچە ئۇلاردەك نەتىجىلىك قىلالمىسامۇ، ئۇلار بىر يىلدا تۇغەتكەن ئىشنى

مەن بىر قانچە يىلدا ئاران تۇگەتكەن بۇلساموۇ ئىشقىلىپ ئاخىرى تۇگەتتىم. ئاخىرى مەنمۇ باشقىلارغا" مەن كىلەر ئايدا ئامبىرىكىغا ماڭمەن "دىيەلمىدىم. شۇنىڭدىن قارىغاندا ئادەمگە نىشان بەك مۇھىم ئىكەن. ئۇزىگە ماس كەلگەن نىشانىنى تۇرغۇزۇپ شۇنىڭ ئۈچۈن توغرا يول تېپىپ تىرىشسا نىشانغا يەتكىلى بۇلىدىكەن.

قاچانلاردا مىنىڭدە چەتكە چىقىپ ئوقۇپ بېقىش، ئۇ يەرلەرنىمۇ كۆرۈپ بېقىش ئىستىكى بوپ قالدىكى ئوخمايمەن. داشۇگە ئۈتۈپ بىرەر يىللار ئۈتكەندە بۇلغان ئىش بۇلسا كېرەك. ئۇرۇمچىدە پەن تېخنىكا سىنىپىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىتا ساۋاقداشلىرىمنىڭ ئامبىرىكىدا، گىرمانىيە، ئەنگلىيەدە ئورۇق تۇققان، تۇنۇش بىلىشلىرى بۇلسا بىر خىل ھەۋەس قىلاتتىم. ئۇلارنىڭ شۇندا چوڭ يەردە ئاكا ئورۇق تۇققانلىرى بارکەن. مىنىڭ ھەتتا ئۇرۇمچىدە زىرىكسەم ببرىپ ئولتۇرۇپ كەلگۈدەك ياخشىراق بىلىدىغان ئورۇق تۇققنىم تۇنۇشلىرىمۇ يوق ئىدى. بەزى ساۋاقداش ياكى تۇنۇشلىرىم" فرانكفورت ئۇنداقكەن، توكيو مۇنداقكەن،"،" ئاكام ياكى پالانچى تۇققنىم ياپۇندىن ئالغاچ كەپتۇ "دەپ يېنىغا ئېسۋالىدىغان نېپىز يىنىك ئۇنقويغۇنى ئاڭلاپ كەتسە بىر خىل ئىچىم قىزىرىپ قالاتتى. چۇنكى مەن ئۇ ۋاقىتلاردا ئىنگلىزچە ئاڭلايدىغانغا تېخى ئادەتتىكى قوپال بۇلسىمۇ ئاڭلىغىلى بۇلىدىغان ئۇنئالغۇ ئالمەن دەپ 150 كوي پۇل يىغىپ بۇلالماي پۇل ئىقتىسا قىلىپ يۈرەتتىم. ئۇلار " ئوقۇشۇم پۈتسە ئاكام چەتئەلگە ئېلىپ چىقىپ كىتىدىغان بۇلدى، ئىنگلىسچىنى ئۇگەنمىسەم بۇلمايدۇ "دەپ يۈرگەندە مەن ئوقۇش پۈتتۈرسەم نىمە ئىش قىلىدىغىنىمنىمۇ ئۇقمايتتىم. ئىچىمدە" مىنىڭمۇ شۇندا تونۇشلىرىم بولسا، ماڭمۇ ئازراق ياردەم قىلغان بۇلسا بىر يىل بۇلسىمۇ چىقىۋالسام كېيىن ئۇزەمنى بېقىپ كىتەتتىم دەپ ئويلايتتىم ". شۇنداق باھانىدە ئوقۇغاچ تۇنۇش ئىزدىگەنمۇ بولدۇم. ئانچە مۇنچە تاپقانمۇ بۇلدۇم.

لېكىن ئۇلارنىڭ مۇغەمبەرلەرچە پۇزىتسىيىسى،" ئوقۇش بەك تەس، بۇ يەردە ياخشى ئوقۇدۇم دېگىنىڭ بىلەن ئۇ يەردە ئوقۇيالمىشىڭ ناتايىن "دېگەندەك گەپلەرنى قىلىپ مېنى كەمسىتىشى، ئۇلارنىڭ ئاتا ئانىسىنى ئىزدەپ بارساق بىر مۇنچە باھانە سەۋەپلەرنى كۆرسىتىشى ياكى ئۈيگە بارساق تېخى قۇرۇق قول بارغىلى بولمايدىغانلىغى دېگەندەك ئىشلار بەكمۇ غۇرۇغۇمغا تەككەندى. مەن ئۇلاردىن مېنى ئېلىپ چىقىپ كېتىشنى تەلەپ قىلمايتتىم، بەلكى قاندا قىلسا مېنىڭمۇ چىقالايدىغانلىغىم توغرىسىدا بىرەر يول كۆرسىتىپ قويسا دېگەن ئۈمتتە ئىدىم. ئەمما مەن بىلىدىغان بىرمۇ ئادەم ماڭا ئۇنداق يول كۆرسەتمىدى. ئۇنى بىر تۇتقىلى بولمايدىغان ئاسماندىكى ئايغا ئوخشىتىپ مېنى ئۈمتىسىزلەندۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن بىرەرىنى چەتتىن كەپتۇ دەپ ئاڭلىسام بىرخىل مۇغەمبەر، ئادەمنى كۆزگە ئىلمايدىغان، تاماخور ئادەملەر كۆز ئالدىمغا كېلىۋېلىپ قەتئى ئۇنداق ئادەملەرگە يولىمىدىم ھەم ئىزدىمىدىم. ئەسلى كېيىن ئوخسام بۇ يولدا ئادەملەرگە يالۋۇرۇش كەتمەيدىكەن، ئورۇق توققان بولۇش كەتمەيدىكەن، باي بولۇش كەتمەيدىكەن. تىرىشىشلا كېتىدىكەن خالاس.

شۇنداق قىلىپ تىرىشىپ يۈرۈپ ئامېرىكا ئالى مەكتىۋىنىڭ ئوقۇشقا كىرىش شەرتلىرىنى ھازىرلاش ، مەكتەپ ئىلتىماس قىلىش، پاسپورت بىجىرىش، ئامېرىكا ئەلچىخانىسىدىن ۋىزا ئېلىش دېگەندەك بىر قاتار ئىشلارنى نەچچە يىلغا سوزۇپ يۈرۈپ بىر بىرلەپ ئوڭۇشلۇق ئۇرۇنلاپ ئاخىرى ئوھ دېدىم. لېكىن شۇنداقتىمۇ جىق ئادەملەرگە يايغۇم كەلمىدى. چۈنكى ئۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇن ئامېرىكىغا بىر خەلقارالىق يىغىنغا قاتنىشىدىغانغا باربمەن دەپ رەسمىيەت ۋاختىدا پۈتمەي بارالماي قالغانىدىم.--6 ئاينىڭ ئاخىرى بارلىق رەسمىيەتلىرىم پۈتكەن بۇلسىمۇ لېكىن شۇنداقتىمۇ تۈيۇقسىز بىرسى چىقىپ بارساڭ بۇلمايدۇ دەپ تۇتۇۋالىدىغانىدەك،

بىجىرگەن رەسمىيەتلىرىم يالغان چىقىپ قالىدىغانىدەك ھىسقا كىلىپ قالاتتىم. بىر ئاي قالغانىدا مەن كىلىدىغان مەكتەپتىكى جۇڭگۇلۇق ئوقۇغۇچىلار ئويۇشمىسى يېڭى كىلىدىغانلار ئۈچۈن مەخسۇس بىر تور بېتى ئاجرىتىپ يېڭى كىلىدىغانلارنىڭ ھەممىزنىڭ سۈئالىمزغا بىر بىرلەپ جاۋاپ بەردى. يېڭى بارىدىغانلارمۇ ھەممىز ئۈيىقتىن بۇ يىقتىن بولۇپ مۇشۇ تور بەتكە يىغىلىدۇق. تونۇشۇپ ئەھۋاللاشتۇق، ۋاختىمزنىڭ ئودۇل كەلگىنى بويىچە بىللە مېڭىشقا دىيىشتۇق . مەن ئاخىرى چېڭخۇا داشۇنىڭ ئاسپىرانتلىقىنى پۈتتۈرگەن بىر بېيجىڭلىق بىلەن بىللە ماڭىدىغانغا دىيىشتىم. بىلەت ئېلىش ، سەپەر يوللىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش دېگەندەك ئىشلارنى سەنلا قىلغىن دەپ شۇنىڭغا پۈلنى ئەۋەتىپ بىرىپ ھاۋالە قىلىدىم.-8 ئايىنىڭ ئوتتۇرلىرىدا بېيجىڭغا كىلىپ ئاخىرى بىر كۈنى ئەتىگەندە تاڭ سەھەر بىلەن بېيجىڭ ئايرۇدۇرىمدا يەنە تامۇژنا دېگەندەك تەكشۈرۈشلەرنى تۈگىتىپ ئامېرىكىغا ماڭىدىغان ئايرۇپلانغا ئولتۇردۇم. ئايرۇپلان توكيۇدا بىر توختاپ ئىككى سائەتتىن كىتىن باشقا بىر ئايرۇوپلانغا چىقتۇق. قارىسام توكيۇ ئايرۇدۇرۇمى بېيجىڭنىڭكىدەك ھەيۋەتلىك كۈرۈنمىدى. ئايرۇدۇرۇمدىم ئايرۇپلانغا چىقىدىغان يەرگە كىچىك بولكىۋاي دەك ماشىنلار بىلەن توشۇيدىكەن، بۇمۇ بىر خىل كۈزۈمگە سىغمىدى. چۈنكى بېيجىڭدا ئايرۇدۇرۇمنىڭ چىقىش ئېغىزىدىن بۋاستە ئايرۇپلاننىڭ كىرىش ئىشىكىگە بىر سۇنئى يول ئۇلىنىپلا ئودۇل ئايرۇپلانغا كىرگەن. چىقىشتىمۇ شۇندا چىققان ئىدىم. يېڭى ئايرۇپلان 8-7 سائەت ئۈچۈپ ئاخىرى سئاتىل ئايرۇدۇرۇمغا كىلىپ توختىدى. بۇ يەردىمۇ بۇلكىۋايدەك ماشىنا بىلەن بىزنى ئايرۇپلاندىن ئايرۇدۇرۇمغا توشۇدى. ئايرۇرۇدۇرۇمدا قارىسام ھەممە يەردە خەنزۇچە خەتلەر، بەلگىلەر تۇرىدۇ، ئەھۋالدىن قارىغانىدا بۇ ئايرۇدۇرۇمدا خەنزۇلارمۇ جىق ئۇتۇشۇپ تۇرىدىغان ئوخشايدۇ. ئايرۇدۇرۇمغا كىلىپ يەنە ئۇزۇن تەكشۈرۈشلەر، تامۇژنىدىن ئۇتۇشلەر باشلاندى.

چىقىش ئىشكىدە ئۇزۇن رەتكە تىزىلىپ يەنە بىر قېتىم كۈچمەنلەر ئىدارىسىنىڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ قىسقىچە لېكسىيە" ئامېرىكىغا نىمىش قىلغىلى كەلدىڭىز، قانچىلىك تۇرىسىز "دىگەندەك سوئال سوراقلىرىدىن ئۈتۈپ، نەرسە كىرەكلەرنى تاللاپ تەكشۈرىدىغان يەردىن ئۈتۈپ ئەڭ ئاخىرىقى چىقىش ئېغىزىغا كەلدىم. مۇشۇ يەردىن ئۈتۈپ كەتسەملا ئامېرىكا زىمىنىغا رەسمى قەدەم باساتتىم. قولۇمدا چوڭ 32 كىلولۇق ئىككى چوڭ چامادان، مۇرەمدە كىچىك بىر سومكا بار ئىدى. بۇ ئەڭ ئاخىرىقى چىقىش ئېغىزىدا بىخەتەرلىك تەكشۈرەيدىكەن. ئادەتتە جۈڭگۇدا ئالدى بىلەن سومكا دىگەندەك نەرسە كىرەكلىرىڭىزنى نوردىن ئۈتكىزىدىغان يەرگە قويۇپ قويۇپ سىز قىشدىكى بىر ئىشكىتىن ماڭسىز، ماڭغاندا ئەگەر سىگنال چىقسا سىزنى قېشدىكى ئادەم قولىدىكى تەكشۈرۈش ئەسۋابى ئارقىلىق بىر تەكشۈرەيدۇ. سىز يېنىڭزدىكى ئاچقۇ دىگەندەك تۈمۈر نەرسىلەر بۇپ قېلىپ شۇ سىگنال تولاشقا سەۋەپ بۇلغان بۇلسا ئۇنى ئۇ تەكشۈرگەن ئادەمگە كۆرسەتكەندىن كىينىن ئۇنى ئېلىۋتىپ يەنە سىگنال چىقمىغۇچە تەكشۈرەيدۇ. ئاندىن سىزنى ئۈتكىلى قويىدۇ. لېكىن سىئاتىلدا ئۇنداق ئەمەسكەن. سىزنى ئىشكىتىن ئۈتكۈزۈشتىن بۇرۇنلا تەكشۈرەيدىكەن. مىنى شۇنداق تەكشۈرگەنتى سىگنالى توۋلاپ كەتتى، يانچۇقۇمدىكى نەرسىلەرنى ھەممىنى ئېلىۋەت دەپ بىر سۋەت بەردى، ھەمە نەرسىنى ئېلىۋەتتىم. ئارقىدىن" ئايىغىڭنى سېلىپ قولۇڭغا ئېلىپ چىقىپ كەتسەڭ بۇلىدۇ "دەپ مېڭىشقا روخسەت قىلدى. گەرچە ئامېرىكىغا كىرىشتىكى بارماق ئىزى باسىدىغان دىگەندەك يەرلىرىنىمۇ بىخەتەرلىك ئۈچۈن بۇلسا كىرەك دەپ توغرا چۈشەنگەن بۇلساممۇ لېكىن ئايىغىمنى سېلىپ قولتۇقۇمغا قىستۇرۇپ ئامېرىكىغا كىرىش ماڭا شۇنداق بىرخىل ئادەمنى مەسخىرە قىلغانىدەك، ئادەمگە ئىشەنمىگەندەك تۇيۇلۇپ كەتتى. ئاچچىقىم كىلىپ" ئايىغىمنى سېلىپ بىرەي تەكشۈرۈڭلار ، ئاندىن كىينىن مەن كىيىپ ماڭاي " دىسەم ئۇلار" بۇ دىگەن بەلگىلىمىمىز، شۇ بۇيىچە بۇلۇشى

كىرەك "دەپ ئۇنىمىدى. ئاخىرى ئامال يوق كىچىك ۋاختىمىزدا ئايىغىمىزنى ئاۋايلاپ قولتۇقىمزغا قىستۇرۇپلىپ مەكتەپكە بېرىپ، مەكتەپنىڭ ئىشىگىدىن ئۆتۈپ ئايىغىمىزنى كىيىۋالغاندەك ئايىغىمنى سىلىپ قولتۇغۇمغا قىستۇرۇپ بۇ ئەڭ ئاخىرىقى ئىشىكتىن ئۆتۈپ ئامېرىكا زىمىنىغا رەسمى قەدەم تاشلىدىم. شۇنداق قىلىپ مەن ئامېرىكا زىمىنىغا ئايىغىمنى قولتۇقۇمغا قىستۇرۇپ يالايئايىاق ھالەتتە كىرىپ كەلدىم. بەلكى شۇ قىزىقارلىق كۆرۈنۈشنى كۆز ئالدىڭلارغا كەلتۈرسەڭلەر بىرخىل ئىختىيارسىز ئاچچىق كۈلۈپ كىتىسلەر. مەنمۇ شۇنداً ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ ئامېرىكا زىمىنىغا قەدەپ باستىم. كىيىن بىلدىمكى بۇ ئىشلار 911 دىن كىيىن ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ تىرورچىلىققا قارشى چىقارغان بەلگىلىمىسى ئىكەن. ھەممە ئايرۇدۇرۇمدا شۇنداً تەكشۈرەيدىكەن. مەن بىلەن بىللە كەلگەن ھەممەيلەن ماڭا ئوخشاش بويتۇ. بۇ قېتىم لوس ئانجىلىسقا بارسام ئۇ يەردە تېخىمۇ چىڭ تەكشۈرەيدىكەن. بىخەتەرلىك تەكشۈرۈش ئىشىكىدىن كىرگەندە خۇددى جىنايەتچىگە ئوخشاش ئىككى قولىنى ئىگىز كۆتەرتكۈزۈپ ئۆتكۈزىدىكەن. مەن بىر خىل خورلۇق ھىس قىلدىم.

كەلگەندىن كىيىنكى دەسلەپكى ھاياتىم

بۇ ئايرۇدۇرۇمدىم چىقىپ دەممۇ ئالماي يەنە بىر ئايرۇپىلانغا ئولتۇردۇم.چۈنكى مىنىڭ بارىدىغان يېرىم يەنە بۇ يەردىن 40 مىنوتلۇق ئايرۇپىلاندا بارىدىغان يەردە ئىدى. يىڭى ئايرۇپىلانغا چىققاندىن كىيىن بىر دەمدىلا نىشانغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ چاغدا يەرلىك ۋاقىت چۈشتىن بۇرۇن سائەت 11 بۇلغانىدى. بۇ يەرنىڭ ئايرۇدۇرۇمى بەك كىچىككەن. ئايرۇدۇرۇمدىم چىقسام جۇڭگۇلۇق ئوقۇغۇچىلار ئويۇشمىسىنىڭ رەئىسى ئالدىمغا چىقىپ ساقلاپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشكەندىن كىيىن مەن ئۇچۇن بىر نەچچە كۈنلۈك تۇرىدىغان يەر تەمىنلەپ بەرمەكچى بۇلغان يەنە بىر

جۇڭگۇلۇقنىڭ ئۈيگە ئەكىلىپ قويۇپ كىتىپ قالدى. مەن تېخى بۇ يەردە تۇرىدىغان يەرنى ئالاقىلىشىپ بۇلالمىغاچقا كىلىشتىن بۇرۇن تۇرىدىغان يەر ئىزدەپ يارىدىم سوراپ توردا ئىلان بەرسەم مۇشۇ ساۋاقداش" مىنىڭكىدە بىرەر ھەپتە تۇرۇپ تۇرۇڭ. لېكىن ساپادا ياتىسىز، كارۋات يوق "دەپ جاۋاپ خەت قايتۇرۇپتىكەن، مەن " بىر نەچچە كۈن تۇرىدىغان يەر بولسا داق يەردە يېتىپ تۇرساممۇ مەيلى، مەن ئۇنىدا ئىشلارغا كۈنۈك "دەپ جاۋاپ قايتۇرغانىدىم. كىلىدىغان كۈنى ئۇنىڭ ئايالى ئۈيدە ساقلاپ تۇرۇپتۇ. كىرىپ قىزغىن كۇرۇشتۇق. بىكار بىر ئۈينى كارىۋات قويۇپ تەييارلاپ قويۇپتۇ. كۇپ رەھمەت ئېيتتىم. تاماق ئىتىپ بىرەي نىمە يىگۈڭىز بۇلسا دەڭ دەپ كەتتى. لېكىن بۇلارنىڭ قازىنىدا ھەرخىل گوشلەر قورۇلىدىغان بۇلغاچقا" سىزنى ئاۋارە قىلماي ، ئالغاچ كەلگەن يەيدىغان نەرسەم بار "دەپ ماڭار ۋاقتىمدا ئانام ئۇنىمىسام ئۇنىماي سومكامغا سېلىپ قويغان ياغلىق توقاچلارنى چىقىرىپ ئېلىپ كەلگەن قاچامدا چاي دەملەپ قاتتىق نانىنى چايغا چىلاپ يۇمشىتىپ يىدىم. بۇ نانلارنى مەن بېيجىڭدا يېيىشنى باشلىغانچە تاكى ئامېرىكىغا كىلىپ 3 كۈن يىدىم. ئەسلىدە مەن خيالىمدا بۇ يەرلەرنىمۇ ئۇرۇمچىدەك خيال قىلىپ" ئىشكىتىن چىقساملا ھەرخىل ئاشخانىلار بار، يەيدىغان نەرسە چوقۇم چىقىدۇ "ئويلىغانتىم. ئەمىلىيەتتە ئۇنداق ئەمەسكەن. مەن چۇشكەنىيەر باھاسى ئەڭ ئەرزان، ئوقۇغۇچىلار ئەڭ جىق توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايۇنكەن. لېكىن ئەتراپىدا بىرمۇ ئاشخانا، دوكان چاغلىق نەرسىلەر يوقكەن. بىر كۈنى ئوڭغا 20 مىنۇت، سولغا 20 مىنۇت مېڭىپمۇ بىرەر تال دوكان يە باشقا نەرسە ئۇچرىتالماي قايتىپ كەلدىم. ئىچىمدە ئانامنىڭ ئالدىن كۈرەرلىكىگە رەھمەت ئېيتتىم. ئىككىنچى كۈنىمۇ مەن بۇ نانلارنى يەۋەرسەم ئۇ قىز زىرىكىپ" بۇنداق نەرسىلەرنى يەۋەرسەڭ كىسەل بوپ قالىسەن " دەپ ماڭا ئىچى ئاغرىپ كەتتى. ۋە ئەتىسى بازارغا بېرىپ قازان قۇمۇچ، سەي كۈكتات دىگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋىلىپ

ئەكەلدۇق. لېكىن مەن نىمە تاماق قىلىدىغانلىغىمنىمۇ ئوخمايتتىم.چۈنكى مەن تاكى شۇ يېشىمغىچە بىرەر قېتىم قازان بېشىغا بېرىپ چۈمۈچ تۇتۇپ تاماق قىلىپ باقمىغانىدىم. ئۇ كۈنى سەينى بىر نىمە قىلىپ توغراڭاتسام قولۇم كەلمىگەننىنى كۆرۈپ ئۇ قىز بىلەن يولدىشى بىر دەم مىنى زاڭلىق قىلىپ چاخچاق قىلىشقاندىن كېيىن ماڭا قاندا سەي قورۇشنى بىر مۇ بىر بېشىمدا قاراپ تۇرۇپ ئۇگەتتى. شۇندا قىلىپ هاياتىمدا تۇنجى قېتىم ئۇزەم چۈمۈچ تۇتۇپ تاماق ئەتتىم.

ئەسلى گەپكە قايتسام مەن ئۇنىڭ ئۈيىگە كىرىپ بىرەر سائەت قىززىق پاراڭ سېلىشقاندىن كېيىن ئۇ" ئارام ئېلىڭ، ئەتە مەكتەپكە مەن ئاپىرىپ قويای "دەپ ئۇزىنىڭ ئۇيىگە كىرىپ ئىشىغا كىرىشپ كەتتى. لېكىن مەندىكى هارغىنلىق يوقاپ كەتكەندى. ئوخلاي دەپ بىردەم ياتسام ئويقۇم كەلمىدى. سائەتكە قارىسام سائەت2 لەر بوپتۇ. چۈشتىن كېيىن ئىشقا چۈشىدىغان ژاقىتمۇ بۇلغاندۇ، بىر مەكتەپكە بېرىپ كۈرۈپ كەلمەيمۇ دەپ قىززىقسىنىپ ئۇ قىزنى چاقىرىپ شۇندا دىسەم" مەكتەپ بەك يىراق، پىيادە بېرىپ بۇلالمايسەن، ئەتە بىز ماشىندا ئاپىرىپ قويايلى دىدى " ، قانچىلىق يول دىسەم" پىيادە ماڭساڭ 40مىنۇتلاردا بېرىپ بۇلارسەن "دەيدۇ." ئۇندا بۇلسا بارىمەن، يىراق ئەمەسكەن "دەپ تۇرۇالسام " مەيلى ئەمسە، يولدا يۈتۈپ كەتسەڭ ماۋۇ نۇمۇرغا تېل قىل، قايمۇقۇپ قالساڭ هەرقاندا ئادەمدىن سورىساڭ كۈرسىتىپ قويىدۇ " دەپ بىرمۇنچە نەرسىلەرنى جىكىلەپ يولنى كۈرسىتىپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇيدىن چىقىپ يول ياقىلاپ ئامبرىكىدىكى ئىشمنى باشلىدىم. 10 نەچچە مىنۇت هەممە يەرگە هاڭۇيقىپ قاراپ ماڭسام بىرمۇ پىيادىلىك ئوچراتمىدىم. بىر ئاچا يولغا كىلىپ قاياققا قايرىلىشنى بىلەلمەي قارىسام 60-50 مىتىر يىراقلىقتا بىر ئاپتۇۋۇز بىكىتى تۇرۇپتۇ، ئۇ يەردە ئىككى مودا قىز تۇرىدۇ، قارىغاندا ئاپتۇۋۇز ساقلاپ تۇرغان ئوخشايدۇ. شۇلاردىن سوراپ باقاي ئۇلارنىڭ يېنىشغا كىلىشمگە ئۇلار ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەپ " خېللو "

دىدى. بۇ بىر غەلىتىلىك بىلىندى. چۈنكى ئۇرۇمچىدە ياكى ئىچكىردە بىر مۇنچە تۇنۇشمايدىغان ئادەم بىر يەردە بىرەر سائەت بىللە تۇرۇپ بىر نىمە ساقلىساقمۇ قەتئى بىر بىرمىز بىلەن پاراڭلاشمايمىز، سالام قىلىشمايمىز. ئۇنىڭغا مەنمۇ ھە دەپ كۈلۈمسىرەپ سالام قىلغاندىن كېيىن مەقسىتىمنى دىسەم " ھە، بىزمۇ مەكتەپكە بارىمىز، مۇشۇ يەردا بىردەم ئاپتۇبۇس ساقلاپ ئاپتۇبۇستا بېرىڭ، پىيادە بارسىڭىز بەك يىراق " دىدى. لېكىن مىنىڭ پىيادا بارغۇم بار ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ماڭا بىر قەغەزنى چىقىرىپ خېلى چۈشەندۈردى. قارىسام خېلى مۇرەككەپكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە كوچىدا سورايدىغان ئادەم تاپالمىسام كىمدىن سورايمەن." شۇنىڭ بىلەن بولدىلا، ئاپتۇبۇزغىلا چىقاي "دىدىم. سورىسام بۇلارنىڭ ئاپتۇبۇزىمۇ تەڭگە تاشلايدىغاندىن كەن. ئوقۇغۇچىلىق كىنىشكىسى بولسا ھەقسىزكەن . لېكىن مەندە ئۇ چاغدا تەڭگە نىمىش قىلسۇن . يېنىمدا سومكامنىڭ بىر يەرلىرىگە يۇشۇرۇپ قويغان 100 دوللارلىق پۇللار بار ئىدى. شۇنىڭ بىلەن" ،مەندە بىر دوللارلىق پۇل يوقكەن، ئەڭ ياخشىسى پىيادىلا باراي "دىسەم بىرسى يېنىنى ئاختۇرۇپ" مەندە بارىكەن، مەن تاشلاپ قويىاي "دىدى. شۇنداق قىلىپ بىرلىكتە ئاپتۇبۇز ساقلىدۇق. ھازىر تەتىل بۇلغاچقا ئاپتۇبۇز ھەر يېرىم سائەتتە بىر كېلىدىكەن، ئوقۇش ۋاختى بۇلسا ھەر 15 مىنۇتتا بىر كېلىدىكەن. ھەر بىكەتكە سائەت نەچچىدىن نەچچە مىنوت ئۇتكەندە ئاپتۇبۇز كېلىدۇ ئىنىق ۋاختى بارىكەن ھەم دەل شۇ ۋاقىتتا كېلىدىكەن. ئۇلار 35 ئۇتكەندە ئاپتۇبۇز كېلىدۇ دىگەنتى نەخ شۇ ۋاقىتتا ئاپتۇبۇز كەلدى.

ئاپتۇبۇزنى 20 مىنۇتتەك ساقلىدۇق. ساقلىغۇچە ئۇلار مەندىن" يېڭى كەلدىڭىزمۇ " دەپ سورىدى، شۇنىڭ بىلەن قىسقىلا سۇھبەت باشلاندى. ئۇلاردىن سورىسام يەنە بىر يىلدىن كېيىن ئوقۇش پۈتتۈرىدىكەن. قەيەرلىكلىكىنى سورىسام " ھەر ئىككىلىمىز تۇركىيەدىن " دىگەنتى بىرخىل خوش بوپ كەتتىم. تۇۋۇا، ئامېرىكىغا

كىلىپ تۇنجى پاراڭلاشقان ئادەمنىڭ تۇرمۇشىدىن سوراپ "ۋاي مەنمۇ تۇرمۇشۇم بۇلمەن، ئويغۇر يۇرتىدىن كەلدىم "دەپ قىزلار بىرخىل تۇرۇپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن تەپسىلىراق دەپ " ۋوي بىلدۇق ، بىزگە تارىخ دەرسىدە ئۇتكەن، سىلەر بىزنىڭ ئەجدادىمىز بۇلىسلەر "دەپ ئۇلار مەندىنمۇ بەكراك خوش بولۇپ كۈزدىن نۇر چاقناپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق. مەن جىق نەرسىلەرنى سوراپ كىتىپتىمەن،ئۇلارمۇ مەندىن خېلى جىق نەرسىلەرنى سوراپ كەتتى. گىپى چقمىغان تاركانمۇ قالمىدى. شۇ پاراڭلاشقانچە ئاپتۇۋۇز مۇ كەلدى، مەكتەپكىمۇ باردۇق. يول بويى ناھايىتى قىزغىن پاراڭلىشىپ مەكتەپكىمۇ بېرىپ چۈشكەندىن كېيىن ئۇلار مەن باردىغان يۇنۇلۇشنى كۆرسىتىپ قويغاندىن كېيىن مڭىشقا تەڭشەلدى. مەن بىر ئاز خىجىل بولۇپ بۇلسا" ئالاقىلىشىش ئوسۇلى بولسا بەرسەڭلار "دىسەم ئۇلارنىڭ چىرايى بىرخىل قۇرۇلۇپ كەتتى، خۇددى مەن ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋالىدىغاندەك. ۋە بىر دەم تۇرۇۋېلىپ " بىز ئادەتتە تېلفۇن ئىشلەتمەيمىز، ئەگەر بىرەر ئىشلار بۇلسا ماۋۇ ئېلخەتكە خەت يېزىڭ " دەپ بىر ئادرىس يېزىپ بىرىپ كىتىپ قالدى. لېكىن ئۇلارنىڭ شۇڭاختىتىكى چىراي ئىپادىسى ماڭا خۇددى بىرسىدىن يىرگىنىپ كەتكەندەك تەسىر بەرگەن بۇلغاچقا، مەنمۇ كىيىن ئۇلارغا خەت يازمىدىم ۋە باشقا بىر يەردىمۇ ئۇچراتمىدىم. كىيىن بىلسەم بىرسىنىڭ ئالاقە ئادرىسىنى بولۇپمۇ تېلفۇن نۇمۇرى دىگەندەك نەرسىلەرنى خىزمەت مۇناسىۋىتى بۇلمىسا ئالدىراپ سورىسا بولماسمىش.

ئاپتۇۋۇزدىن چۈشكەندىن كىيىن يەنە بىر ئاسىيالىق چىراي بىر قىز مەن بىلەن تەڭ كىتىپ بېرىپتىكەن، ماڭغاچ سالام قىلدى، مەنمۇ قايتۇردۇم. سىز قەيەرلىق بۇلسىز دىسەم جۇڭگۇدىن دىدى، مەنمۇ جۇڭگۇدىن كەلدىم دىسەم ئادەم ئالدىماڭ دەيدۇ. راس دەپ چۈشەندۈرسەم ھەيران قالدى ۋە ئىككى سائەت بۇرۇن ئامېرىكىغا

كەلگەنلىكىمنى ئوقۇپ ، بىرسىگە تېل قىلىپ ئۇزىنىڭ ئازراق ئىشى چىقىپ قالغانلىغىنى دەپ قويۇپ" مەن سىزگە بۇگۈن يارىدەم قىلاي، مۇنقا " دەپ تەييار بولدى. مەن كۆپ رەھمەت ئېيتتىم. شۇنىڭ بىلەن مەن مەكتەپكە تىزىملىتىش رەسمىيەتلىرى بىجىرەي دىگەن ئەمىسە شۇنى قىلايلى دىسەم ھە بولىدۇ دەپ بىر بىناغا بېرىپ ئوقۇغۇچىلار كىنىشكىسى بىجىرىدىغان ئىشخانىنى تېپىپ كىنىشكا بىجىردۇق. شۇنىڭ بىلەن تۇغدى دەيدۇ. ھەيران قاپتىمەن. جۇڭگودا مەكتەپكە يىڭى ئوقۇغۇچى كەلسە قولىغا چوڭ بىر قەغەزنى تۇنقۇزۇپ قويىدۇ. ئىچىدە 15 كە يىقىن تامغا باسىدىغان يەر بار. ھەر بىر يەرگە بۇر مۇنچە ئۇچرەتتە تۇرۇپ ئاران ئىش بىجىرىدىغان يەرگە بېرىپ تۇلەيدىغان پۇللىرىنى تۇلەپ تامقا باسدۇرىمىز. بىر كۈندە تۇگىمەيدۇ. بەزىبىر سىنىپ بويىچە كوللىكتىپ بىجىرىدىغان رەسمىيەتلەرنى قوشقانغا 15 كۈندە ئاران تۇگەيدۇ. بىز بۇ يەردە بىرلا تۇشۇككە باردۇرق. تېخى رەسىم لازىم دەپ قالسا ئامبرىكىدا رەسىمگە چۇشۇدىغان يەرنى تېپىپ بۇلالماي قالماي دەپ بىر مۇنچە كىنىشكىغا كىتىدىغان رەسىمگە چۇشۇب ئالغاچ كەلگەن. رەسىم دەپمۇ سورىمىدى. بىر ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ شۇ يەردىلا رەسىمگە تارتىپ شۇ يەردىلا بىر ئوقۇغۇچىلىق كارتىسى چىقىرىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن مەكتەپكە تىزىملىتىش رەسمىيەتلىرىم تۇگەپتۇدەك. شۇ كىنىشكا چىقاندىن كىيىن ياكى ئوقۇغىچىلىق نۇمۇرى بۇلغاندىن كىن مەكتەپتىكى كۇتۇپخانا، دوختۇرخاغا، ۋە باشقا مۇناسۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ رەسمىيتى بىراقلا پۇتىدىكەن. باشقا رەسمىيەت يوقكەن. ھەممە مۇناسۋەتلىك ئۇچۇرلار شۇنىڭغا ساقلانغان بۇلىدىكەن. ئۇنى يەنە كارتا ھىساۋىدا پۇل قاچىلاپ مەكتەپ .ئاشخانىسنى ئۇز ئىچىگە ئالغان بارلىق يەرلەردە خەجلىگىلى بۇلىدىكەن. بۇ رولى تاماق كارتىسىغا ئوخشايدىكەن. كىيىن قارىسام مەكتەپ سىرتىدىكى دوكان، مۇلازىمەت ئورۇنلىرىمۇ ھەممىسى بۇ كارتىنى قۇبۇل قىلىدىكەن.

رەسمىيەت تۈگىدى دىگەندىن كېيىن ئەمىسە فاكولتېتقا بېرىپ كۈرۈشۈپ كىلەيلى دەپ فاكولتېتقا كەلدۇق. قېينالمايلا مەن توختىماي ئىلخەت يېزىپ كۇپ ئاۋارە قىلىۋەتكەن كاتىپنى بىردەمدە تاپتىم ۋە ئۇزەمنى تونۇشتۇردۇم. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ قارشى ئالدىغانلىغىنى بىلدۈردى. بۇ يەردە بىر مۇنچە پاراڭلاشتۇق. ئۇندىن كېيىن باشقا كاتىپلارغا ئاچقىپ تونۇشتۇردى. كېيىن بىر ئىشخانىغا ئاچقىپ خەنزۇلار بارکەن شۇلارغا يۈرتدىشىڭلار كەلدى دەپ تونۇشتۇرۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. شۇ چاغدىلا ھېلىقى مەن مىنى باشلاپ كەلگەن قىز ئەمدى سىلەر ئالدىرماي پاراڭلىشىڭلار ، مەن ماڭاي دەپ خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. مەن فاكولتېتتىكى خەنزۇلار بىلەن بىر مۇنچە پاراڭلىشىپ كۈننى كەچ قىلدىم. ئارلىقتا يەنە باشقا مۇناسىۋەتلىك ئادەملەر بىلەن كۈرۈشۈپ تونۇشلۇق بېرىپ چىقتىم. كەچ بۇلغاندا خەنزۇلاردىن بىرسى مىنى باردىغان يېرىمگە ئاپىرىپ قويۇپ كىتىپ قالدى. كەلسەم ئۇيدىكىلەر مىنى ئېزىپ قالغانمىدۇ، نېمشقا كەلمەيدىغاندۇ دەپ تىت تىت بولۇپ چىقىپ .ئىزدەپ باقايلى دەپ ئولتۇرۇپتىكەن. ئۇلارغا بۇلغان ئىشلارنى دەپ بېرىپ ، بىرنىمە يەپ بىردەم تېلۇزور كۈرۈپ خىلىلا ئويقۇ باستى. ھەقىقى گەپنى قىلغاندا ماڭا شۇ ۋاقىتتا ئوخلىمغىلى 30 سائەتتىن ئاشقانىدى. چۈنكى بېيجىڭدا ئەتە ماڭىمەن دىگەن كۈننىڭ ئالدىنقى كۈنى چامدىنىمنى تاپىمەن، مىللەتلەر ئىنىستوتىغا بارىمەن، تاماق يەيمەن دىگەندەك ئىشلار بىلەن خېلىلا كەچ ياتقىمغا قايتقانىدىم. قايتسام شۇ مېھمانخانىغا چۈشكەن ئىككى چەتئەللىك يولۇمنى تۇساپ سالام قىلىپ بىزگە ياردەم قىلساڭ دەپ كەتتى. نىمە ئىش بۇلدىكى دىسەم پوكەيدىكىلەرگە گەپ ئوختۇرالماپتىكەن. ئۇلارغا ياردەم بەرگەچ تونۇشۇپ قېلىپ ئىشكىنىڭ ئالدىدىكى پۈتا ساتىدىغان يەردە قۇرۇق پاراڭ سوقۇپ كىچە سائەت ئىككى-- ئۈچ بوپ كەتتى. ئۇلار ئىككى سائەت بۇرۇن تېخى جۇڭگوغا كەپتىكەن. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇلارغا يول كۈرسىتىپ ، ئۇلار ماڭا يول كۈرسىتىپ ،

ئىككىلىمىز بىرخىل ھاياجان ئىچىدە بەك جىق پاراڭلىشىپ كېتىپتۇق. پاراڭ تۈگىگەندىن كېيىن قارىسام يېرىم كېچىدىن ئېشىپتۇ. ھەم ھېرىپ كەتتىم. ئۇخلىساملا بەك ئۇخلاپ كېتىمەن، ئايرۇپىلان ئەتىگەن سائەت 8 دە ئىچىدۇ. ئايرۇدۇرۇمغا 6 دە بېرىپ رەسمىيەتلەرنى بىجىرىشنى باشلىشىم كېرەك. مەن شۇ خىياللار بىلەن ئەتىگەندە قوپالماسلىغىمدىن ئەنسىرەپ تېلىۋىزورنى ئۇنلۇك قويۇپ ، ھېلىقى چەتئەللىكنىڭ قېشىغا چىقىپ بۇلدى ئۇخلىمايلا ئۆتكۈزۈۋەتمەيلىمۇ دىسەم ئۇلارغا تازا خوشياقتى. شۇنىڭ بىلەن تالاغا چىقىپ كىچە مەنزىرىسى كۆرۈپ تاڭ ئاتقاندا ئۇلار مېنى ئۇزىتىپ قويۇپ ئاندىن ئوخلاپ قالغاندى. شۇلاردىن ھىساپلاپ باقسام 36 سائەتكەن يېقىن ئۇخلىماپتىمەن. ئۈيدىكىلەرگە ئەمسە مەن ئوخلاپ قالاي دەپ ماڭا تەييارلاپ قويغان ئۈيگە كىرىپ كارىۋاتقان چىقىپلا ئويقۇغا كېتىپتىمەن . ۋۇشلەرنى كۆرۈپتىمەن، بۇ ئىشلار بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق. ئۇرۇمچىدىكى ئىشلارنى چۈشەپ كېتىپتىمەن. بىر چاغدا قوشقاچلار سايرىشىپ مېنى ئويغۇتىۋەتتى. قارىسام تاڭ ئېتىپتۇ. سىرتقا چىقىپ قارىسام ئەسلى مەن ئۇخلىغان دەرىزىنىڭ كەينىدە كىچىك باغچە بار ئىكەن، ھەرخىل قۇشلار مىغ- مىغ بوپ كېتىپتۇ.

بۇنداق مەنزىرىنى مەن 17 يېشىمدا خوتەنىدىن ئايرىلىپ كەتكەندىن كېيىن ئاساسەن كۆرمىگەنىدىم. يېزىلارغا بارغاندا ئۇچراپ تۇرسىمۇ لېكىن مەن ئوقۇغان، خىزمەت قىلغان شەھەرلەردە ئەتىگەندە قۇشقاچلارنىڭ سايراپ ئويغىتىشى ئەمەس قۇشقاچ كۆرسەكمۇ سەل-=پەل ھەيران قالاتتۇق. كېيىن ئۇخسام مەن تۇرۇاتقان يەر گەرچە شەھەر دەپ ئاتالسىمۇ لېكىن يېزىغا ئوخشايدىكەن. چۈنكى ئامبىرىكىدا كىشىلەر بىر يەرگە بەك توپلىشىپ ئولتۇرۇشنى ياخشى كۆرمەيدىكەن. خىزمەت ئورۇنلىرى، ئۈيلىرىنىڭ ھاۋالىق جايلاردا بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىكەن. سودا بىلەن جىق مۇناسىۋىتى بۇلمىغان، مەسلەن ئۇنۇۋىرسىتىت. تەتقىقات ئورۇنلىرى دىگەندەك يەرلەرنىڭ ھەممىسى

چوڭ شەھەرلەرگە ئەمەس بەلكى كىچىك يېزىلارغا جايلىشىدىكەن. شۇنداقلا ئۇ يەرنىڭ ئەسلى قىياپىتى بۇزۇلماي تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرىدىكەن.ئىشەنمىسىڭىز تۇردىن ئاختۇرۇپ باقىسىڭىز ئامېرىكىدىكى داڭلىق 50 ئۇنۇۋېرسىتېتنىڭ كەم دېگەندە40 ئى چوڭ شەھەرلەردە ئەمەس ئىكەنلىگىنى بايقايسىز. شۇنداق قىلىپ بۇ يەرگە بارغانسىرى ئامراق بولۇپ قالدىم. ئۈزەم ئۈچ كۈندىن كېيىن باشقا بىر باغچىنىڭ قېشىدىن مەكتەپكە پىيادە 10 مىنۇتتىلا بارغىلى بولىدىغان يەردىن ئۆي تېپىپ كۆچۈپ كەلدىم. لېكىن بۇ ئۈينى ئۇي قىپ بولغۇچە خېلى جىق جاپا تارتتىم. ئۈينىڭ تۈلەيدىغان پۇللىرىنى تۈلەپ ئاچقۇچىنى ئېلىپ قولۇمغا كىرسەم ئۈينى پاكىز تازىلاپ قويۇپتۇ. يەرگە پالاز ياتقۇزۇپتۇ. ئاشخانىسى يۈرۈشلۈشتۈرلگەنكەن، ۋاننىلىق مۇنچىسى، توڭلاتقۇ ، كىچە كۈندۈز ئىسسىق ـسۇ تەلكەن. ئەمما ئۈينىڭ 4 تېمىلا بار. ئىچىدە ھىچنىمىسى يوق. كىرىپ چامدانلىرىمنى قويۇپ ئاخىرى ئۇزەمگە تەۋە بۇلغان ئۇي بۇلدى دەپ ئۇھ دېدىم. بىرىنچى كۈنى يەردىلا سومكامدىن كىيىملىرىمنى ئېلىپ ياستۇق قىلىپ ئۇخلىدىم، ئىككىنچى كۈنى بىنانىڭ ئالدىغا بىرسى بىر يىڭى سافانى قويۇپ قويۇپتۇ. سورىسام بۇ يەرگە قويۇپ قويۇلغان نەرسىلەر كىم ئەكىرىپ ئىشلەتسە بۇلىدۇ دەپ قويۇپ قويۇلغان نەرسىلەركەن. خۇداغا شۈكرى دەپ بىر قوشنام بىلەن سافانى كۈتۈرۈپ ئۈيگە قۇيدۇم. بۇ تۇنجى ئۇي جاھىزى بۇلدى. شۇ كۈندىن تارتىپ تاكى 15 ـكۈنى كارۋات تېپىپ يۈتكەپ كەلگۈچە مۇشۇ سافادا ئوخلىدىم. ھەم ئاستا ئاستا ئۈيگە لازىملىق نەرسىلەرنى ئېلىپ ئۈينى ئۇي قىلدىم. قارىسا ئۇنچە كۈرۈنمىگەن بىلەن بىر ئۈيگىمۇ جىق نەرسى كىتىدىكەن. خېلى جىق پۇلۇم كەتتى. ھەم ماشىنام بۇلمىغاچقا، يىڭى بولغاچ جىق ئادەم تۇنۇمغاچقا خېلىلا قىينالدىم. چۇنكى بۇ يەردە ئىشكىتىن چىقىپلا تاكسى، كوچا ئاپتوۇۇزى تاپقىلى بۇلمايدىكەن. بەلكىم چوڭ شەھەرلەردە شۇنداقمىكى تاڭ. ھەممە ئادەمنىڭ ئۇزىنىڭ ماشىنىسى بۇلغاچقا ھۈكۈمەت ئاممىۋى

قاتناش ۋاستىلىرىغا كۆچەپ كەتمەيدىغان ئوخشايدۇ. بىرەرسىنىڭ ماشىنىسىنى ئىشلىتىدىغان بۇلسامۇ ئىككى ئادەمنىڭ ۋاختىنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا تۇغرا كىلىدىكەن. ئىشقىلىپ ئۇنى بۇنى قىپ يۈرۈپ بىرەر ئاي بولغاندا ئۈينى ئۈي قىلىپ ئولتۇرغۇدەك، تاماق ئىتىپ يىگۈدەك، كەچتە ئۇگىنىش قىلغۇدەك قىلدىم. ئارلىقتا يەنە بىللە تۇرىدىغانغا ئادەم ئىزدەپ تاپتىم. چۈنكى مەن كىرگەن ئۈي ئىككى ئېغىزلىق ئۈي بولۇپ باھاسىمۇ ئىككى كىشىلىك ئىدى. بىرىنچى ئېيىدا ئۇزەم يالغۇز تۇلىگەن بۇلدىم. ئىككىنچى ئېيىدىن باشلاپ بىرسى كۆچۈپ كىردى. ئادەم ئىزدىگۈچە بۇ يەرنىڭ قائىدىلىرىنى ئوخمىغاچقا، مۇشۇنداق ماڭا ئوخشاش يېڭى كەلگەن، تەجرىبىسى يوقلارنى ئالدايدىغان بىر قويمىچى شىركەتكە ئۇچراپ قېلىپ تاس قالدىم ئەسلى ۋەسلىمدىن ئايرىلىپ قالغىلى. بۇلارنىڭ قويمىچىلىرىمۇ يامانكەن. بۇ ئىشلارنى كىين ۋاختىم چىققاندا ھىكايە تەرىقسىدە يېزىپ قويغۇم بار.

يېڭى ئۈيدىمۇ تاكى قىش كىلىپ قار ياغقىچە كۈندە ئەتىگەندە قۇشلار ئويغىتىپ تۇردى. كىيىن مەن بىلەن بىللە تۇرىدىغان ئاداش گۈل بېقىشغا ھىرىسمەن ئىكەن،ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۈينىڭ ئالدىكدىكى ئازراق يەرگە گۈل تېرىدۇق. كىيىن قۇشقاچ باقتۇق. يىقندا باشقا بىر ئۈيگە كۆچۈپ كەلدىم. بۇ ئۈينىڭ ئالدىدا بىر گۈللۈكى،. كەينىدە بىر گۈللۈكى بار. ھازىر بۇ يەرگە نىمە تىرىيمىز دەپ مەسلەھەت قىلىپ تالىشىپ ئولتۇرىمىز. مەن بىلەن بىللە تۇرىدىغان قالغان ئىككەيلەننىڭ بىرسىنىڭ مۇشۇكى بار، بىرسىنىڭ ئىتى بار، كۈندە بۇ ھايۋانلار ئانچە مۇنچە سۇقۇشۇپ قالىدۇ. مىنىڭ كەپتەر باققۇم كىلىپ ئىزدەپ باقسام بىز تۇرۇاتقان يەردە بۇنى ساتمايدىكەن، ساتىدىغان يەردە قىممەتمىش. بويتۇ ئەمىسە دىدىم. ئالدىرماي باقىدىغان بىرەر نەرسە تاپمەن. ھەم ئۈچەيلەن بىرلىشىپ بۇ قېتىم ياخشى بىر نىمە تېرىماقچى. چۈنكى گۈللۈك خېلى چوڭ. مەن بۇنداق بىر نەرسە تېرىيدىغان، باقىدىغان

ئىشلارنى ئۇنچە بىلمىگەچكە شۇلارغا قاراپراق ئولتۇردۇم. ئىشقىلىپ تۇرۇپلا ئۈزەمنى تەبىئەت بىلەن يېقىنلىشىپ قالغاندەك ھىس قىپ قالدىم. بۇرۇن يېزىغا بارساق تەبىئەتنى ھىس قىلاتتۇق. لېكىن ئىشلەيدىغان، ئوقۇيدىغان يىرىمىزنى تەبىئەت بىلەن ئۇنچە بىرلەشتۈرۈپ كەتمەيتتۇق. بۇ يەردە ئوقۇۋاتقاچ، ئىشلەۋاتقاچمۇ ھىس قىلغىلى بولىدىكەن. بۇ تەرىپىنى بەك يېقتۇرۇپ قالدىم. ھەم ئاستا ئاستا بۇ يەرگە سىڭىپ قالدىم. ھازىر ئۈزەمنى چەتئەللىكتەك ھىس قىلمايمەن.

كىلىپ بىرەر ئىككى ھەپتىلەرگىچە، كەچ تەرەپتە يېكى ھەپتە ئاخىرى مەكتەپنىڭ ، فاكولتېتنىڭ، جۇڭگۇلۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ، ۋە يېكى يەنە باشقىلارنىڭ يېڭى ئوقۇغۇچىلارنى قارشى ئېلىشنى مەزمۇن قىلغان پائالىيەتلىرى ئۈزۈلمىدى. مەكتەپ ھەم فاكۇلتېت بىرلىشىپ يېڭى ئوقۇغۇچىلارغا تەربىيەلەش ئېلىپ بىرىپ ناھايىتى تەپسىلى چۈشەنچە بەردى. دەققەت قىلىشقا تېگىشلىك يەرلەرنى ئۇختۇردى. بىر ھەپتىدىن كېيىن رەسمى ئوقۇشقا كىرىشىپ كەتتىم.

سەن كىم؟

دەسلەپ ئامېرىكىغا كەلگەندىن كېيىن، چەتئەلگە چىققان ھەممەيلەن دۈچ كەلگەندەكلا، مەن دۈچ كەلگەن بىرىنچى سوئالمۇ " نەدىن كەلدىڭ، سەن كىم؟" بولدى. "مەن ئۇيغۇرمەن" دەپ ئۆزۈمنى تونۇشتۇرسام، مۇتلەق كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ "ھە، مەن سىلەرنى بىلىمەن، سىلەر مۇنداق-مۇنداق مىللەت" دېگىنىنى ئاڭلاپ باقمىدىم. يا ياخشى تەرىپىمىزنى ئۇقمايدىكەن، يا يامان تەرىپىمىزنى ئۇقمايدىكەن. ئىشقىلىپ ئۇلارغا نىسبەتەن "ئۇيغۇر" ئۆمرىدە پەقەتلا ئاڭلاپ باقمىغانلا بىر سۆز. ئافرىقىدىكى كۆزگە چېلىقمايدىغان بىرەر دۆلەت تىلغا ئېلىنسىمۇ ھەر ھالدا بىرەر قېتىم ئاڭلاپ باققانلىقىنى، يا شۇ دۆلەتكە مۇناسىۋەتلىك بىرەر ئىشنى بىلىدىكەن، لېكىن

بىزنى بىلمەيدىكەن. ھەتتا نۇرغۇن خەنزۇلارمۇ ئۇيغۇرلار ھەققىدە تۇزۇك بىر نەرسە بىلمەيدىكەن. "شىنجاڭدىن كەلدىم" دېسە، "ھە، شىنجاڭلىق"لا دەيدىكەن. ئۇلار دەۋاتقان "شىنجاڭلىق" شۇ گەنسۇلۇق، سىچۈەنلىك دېگەن بىلەن ئوخشاشلا بىر ئۇقۇمكەن. چەتئەللىكلەردىن پەقەت تۇرك ۋە تۇركىي تىللىق مىللەتلەرلا "ئۇيغۇر" دېگەن ھامان كاللىسدا ئاز-تولا چۈشەنچە پەيدا بولىدىكەن.

يەنە بىرى، ئامېرىكىلىقلارلىقلارغا نىسبەتەن سىزنىڭ قەيەردىن كېلىشىڭىز، كىم بولۇشىڭىز مۇھىم ئەمەس ئىكەن. بەزىدە ھەرخىل ئولتۇرۇش، يىغىلىشلارغا بېرىپ قالىمىز. شۇ يەردىكى بىرەر يۇز ئادەمنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇ يەردىن ، بۇ يەردىن كەلگەنلەر. "نەدىن؟"، "پالان يەردىن" دېگەن گەپلەر بولىدۇ، لېكىن بۇ گەپلەرنى جاۋابلىرى ئانچە مۇھىم تۇيۇلمايدىكەن. نۇرغۇنلىغان ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىپ "مەن ئۇيغۇر، جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىدىن كەلدىم، ئۇ دېگەن مۇنداق يەر، ئاسىيانىڭ مەركىزى...." دەپ بىر تالاي چۈشەنچە بېرىمەن. لېكىن كۆپ قىسملىرى "ھە، شۇنداقمۇ" دەپلا قويىدۇ، بەك كوچىلاپ سوراپمۇ كەتمەيدۇ، قىزىقىپمۇ كەتمەيدۇ. بەزىبىر تارىخ، سىياسىيغا قىزىقىدىغانلار كوچىلاپ سوراپ قالىدۇ. مەن چۈشەنچە بېرىمەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆيىگە قايتىپ خەلقئارا تۇردىن مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى تېپىپ، بېسىپ چىقىرىپ ماڭا كۆرسىتىدۇ. "ۋاھ، سىلەر ئەسلى مۇنداق خەلقكەنسىلەرغۇ؟" دەپ قىزىقسىنىپ سۆزلەپ كېتىدۇ. لېكىن باشقا كەسپتىكىلەر ئاساسەن دېگۈدەك مىللەت، رايون دېگەندەك تېمىلارغا قىزىقىپ كەتمەيدىكەن.

خۇددى بىزگە ياۋروپالىقلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاش تۇيۇلغاندەك، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمىمۇ ئاسىيا دېسە، شەرقىنى ئاساسەن خەنزۇ ۋە ياپونلار دەك خەلقلەر، غەربنى ئەرەبلەردەك خەلقلەر ياشايدىغان جاي دەپلا تونۇيدىكەن.

بىر قېتىم قارىسام كىيىملىرىنىڭ كۈپىنچىسىنى كىر قىلىپ تاشلاپ تېخى

يۇماپتىمەن. قارىسام ئۈيدىكىلەر بەرگەن ئىلچىنىڭ كانۋاي كۈينىگى تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى كېيدىم، " كانۋاي كەيگەندىكىن دوپپىنىمۇ كىيەيچۇ دەپ بادام دوپپىنىمۇ قىرلاپ كىيىپ مەكتەپكە كەلدىم. ، ئۆزۈمدىن پەخىرلەندىم. يولدا ماڭغاچ بىر خىل بولۇپمۇ قالدىم. لېكىن ھەيران قالغىنىم بىرەر ئادەممۇ ماڭا دىققەت قىلمىدى . ئەگەر يۇرتىمىزدا بولغان بولسا باشقىلار "سەن بۈگۈن كانۋاي دوپپا كىيىپقاپسەنغۇ، نېمە ئىش بولدى؟" دېيىشى مۇمكىن ئىدى. ئامېرىكىدا موشۇنداق ئۇيغۇرچە كىيىنىپ بىرەر ھەپتە يۈرۈپ باقتىم، باشقىلار مەندىن "ۋاي سەن غەلىتە كىينۈۋاپسەنغۇ؟ قانداق مىللەت سەن؟" دەپ سوراپ قويمىدى. پەقەت بەزى خەنزۇلارلا:"ۋاھ! شىنجاڭلىقلارنىڭ كىيىملىرى چىرايلىق جۇمۇ" دەپ قويۇشتى. لېكىن باشقىلار دىققەت قىلمىدى، ۋە ياكى دىققەت قىلىسمۇ ئۇنداق بىر قىزىق ، ھەيرانلىق ئىچىدە سۇئاللارنى سوراپ كەتمىدى. بۇلارنىڭ كىمنىڭ نېمە كىيىشى، قانداق يۈرۈشى بىلەن كارى يوق ئىكەن. كېيىن قاراپ باقسام، بۇ يەردە مەندىن "غەلىتە" كېيىنىدىغانلار، ياسىنۇۋالىدىغانلار كۆپكەن. بەزىلەر ماركىستەك ساقال قويۇۋالغان، بەزىلەرنىڭ چاچلىرى ئېينىشتىينىنىڭكىدىن غەلىتە ئادەملەر كۆپكەن. خۇددى بىز كىنولاردا كۆرگەندەك. قىسقىسى، ئۇلار سىزنىڭ تەققى- تۇرقىڭىز، كىيىم كېچىكىڭىز، نەدىن كەلگەن، قانداق مىللەت.... بۇلارغا بىزدەك قىزىقىپ كەتمەيدىكەن. بۇ مېنىڭ تۇنجى چۇشەنچەم.

ئامېرىكىلىقلار قانداقكەن

بۇلار ناھايىتى ئەركىن ئىكەن. مەن دەسلەپتە كەلگەندە ناھايىتى كىچىك ئىشلارغىمۇ بەكلا دىققەت قىلدىم، تاماق يېيىشتىن تارتىپ يول مېڭىشقىچە ئۆزۈمنى سالاپەتلىك تۇتۇشقا تىرىشتىم،بىرەر ئىشنى خاتا قىپ قويماي دەپ ھەممە ھەرىكىتىم، گەپ سۇزۈمگە دىققەت قىلدىم. لېكىن بۇلار ئۇنداق ئەستايىدىل ۋە ئىنچىكە ئەمەس

ئىكەن. ئۆينىڭ ئالدىدا بىر باغچا بار ئىدى، باغچا گەرچە چوڭ بولمىسىمۇ ئادەم ئىنتايىن كۆپ ئىدى، قارىسام باغچىغا كىرىدىغان ھېچ بىر يول كۆرمىدىم، چىملىققا دەسسەشنى لايىق كۆرمىدىم ، بىز چىملىققا دەسسەشنى ئېغىر ئالمىز .كېيىن قارىسام ئەسلى بۇ چىملىقتا مەخسۇس ماڭىدىغان يول يوق ئىكەن. قەيەردىن كىرىپ قاندا ماڭسىڭىز بۇلىدىكەن. ئاخىرى مەنمۇ دەسسەپ كىرىۋەردىم. بۇلارنىڭ نەزىرىدە بۇ دەسسەشكە تىگىشلىك ياكى بىز پايدىلىنىدىغان يەرلەر ئىكەن، دەسسەپ كىرىۋېرىدىكەن. ئادەتتە يول بويىدا ئولتۇرغاندا ئۇ يەردە توپا بارمۇ يوق كارى يوق، ئولتۇرۇۋېرىدىكەن. دەرس بولسا دەرس باشلاشتىن بۇرۇن بېرىپ بولمىز، بۇ يەردە ئوقۇغۇچىلار كاردىورىدىلا پۈتىنى سوزۇپ ئولتۇرۇپ كېتىدىكەن، دۆلىتىمىزنىڭ مەكتەپلىرىدە بۇنداق كۆرۈنۈشلەرنى ئۇچرىتىش مۇمكىن ئەمەس.

بۇلار ئۆيدە سافا بۇلامدۇ ياكى گىلەمدە بۇلامدۇ ئايىغ سالماي مېڭىۋېرىدۇ قوشنىلىرىم ساپانىڭ ئۈستىدىمۇ ئايىغى بىلەن دەسسەپ يۈرىۋېرىدۇ. تاماق يەۋاتقاندا جۇزىغا بىر نەرسە چۈشۈپ كەتسە قولىغا ئېلىپ پۈۋ دەۋىتىپ يەۋېرىدۇ. . . كىيىملەرگىمۇ ئېتىبار بېرىپ كەتمەيدىكەن، بىر قېتىملا بىرسىنىڭ دوكلات بەرگىلى كەلگەندە كاستيوم كەيگەنلىكى كۆردىم، ھەممە ئادەم ئادەتتىكى كىيىملەر بىلەنلا ئۆزى خالىغانىنى كىيىپ چىقىدىكەن .كۆپىنچە ئادەملەرنىڭ كىيىمى نۇرمال كىيىملەر بۇلۇپ ئادەمنىڭ كۆزىگە سىغمايدىغان ئەمەس ئىكەن، بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ كىيىمى كىنولار كۆرگەنىدەكلا ئىكەن. . شۇنىڭدەك مۇنداق ئىشنى قىلمىسام بولمايتتى دېمەيدىكەن، خالىغانىنى قىلىدىكەن، دەرس ۋاقتىدا ئۇيقۇسى كەلسە كەتكەم كېلىۋاتىدۇ دەپلاكېتىۋېتىدىكەن.

ۋەتەنىدىكى ۋاقىتتا چەتئەللىكلەر كىيىم كىچەكىكە بەك ئەھمىيەت بېرىدۇ، سورۇنغا قاراپ كىيىم كىيىدۇ دەپ .ئاڭلىغان. لېكىن تا مۇش كەمگىچە بۇلارنىڭ

بۇنداق كىيىم كىيگىننىى كۆرمىدىم. ئادەتتە قاندا كىيىم كەيگەن بۇلسا ئورۇنلاشتۇرغان سورۇنلارغىمۇ شۇنداى كىينىپ كەلدى. يازدا ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلار كۆپىنچىسى ئىسسىق بوپ كەتتى دەپ" كوسارىكۇ "كىيىدۇ. لېكىن كەچتە بىرەر يىغىلىش، سورۇن بۇلسىمۇ شۇ بۇيىچە بىرىۋىرىدۇ. مۇزىكاخانا ، دىسكوخانا، مەيخانا دىگەندەك يەرلەرگىمۇ ھەپتە ئاخىرلىرىدا بەزىدە بېرىپ قالىمىز. مەن دەسلەپ بارغاندا ئانچە مۇنچە ئايىغىمنى مايلاپ. چاچلارنى تۈزەشتۈرۈپ، كىيىملىرىمنى ئالماشتۇرۇپ بارغان بولدۇم. لېكىن قارىسام ئۇ يەرگىمۇ خەقلەر ئۇزى بۇرۇن قاندا بۇلسا شۇ بويىچە بېرىۋىرىدىكەن، مەخسۇس بارمايدىكەن. تەنتەربىيە كىيىمى، خاشۇ ئاياغ، ئۇتەك، قىسقا يوپكا، ئۇزۇن يوپكا. ئوقۇغۇچىلار سومكىسى دىگەندەك كىيىملەر بىلەنمۇ كىيىۋىرىدىكەن. شۇنىڭ بىلەنمۇ مەنمۇ بۇلارغا دىققەت قىلمايدىغان، نىمە كىيىۋاتقان بۇلسام شۇ بويىچە بېرىۋىرىدىغان بولدۇم. مېڭىشتىن بۇرۇن لازىم بولىدۇ دەپ بىر يۇرۇش كاستيۇم بۇرۇلكا ئالغان. لېكىن ھازىرغىچە ئۇنى ئۇچامغا سېپىپ باقمىدىم. توپا بېسىپ تۇرىدۇ. ئۇزەممۇ يىنىك، ئەركىن، كىيىنىشكە، كىيىم كىچەككە بۇرۇندىن دىققەت قىلمايدىغان بۇلغاچقا بۇلارنىڭ بۇ مىجەزى ماڭا بەك ياقتى.

چەتئەتللىكلەر گەپ سۇزدە بىر بىرىگە بەك ھۇرمەت قىلىشىدۇ دەپ ئاڭلايدىغان بۇرۇن. قاراپ باقسام گەپ سۇزدە ئىش بىجىرىش ئورۇنلىرى ، مۇلازىمەت خادىملىرى ناھايىتى ئەدەپلىك سۇزلەيدىكەن. لېكىن قالغان خىزمەتداشلار، ئاغىنە بۇرادەرلەر ئارا تۇزۇت قىلىشىپ ئۇنداق ھۇرمەت قىلىشىپ ئولتۇرمايدىكەن. ئەڭ ئاددى بىر مىسال ، بۇرۇن ئىنگلىسچە ئۇگەنگەندە باشقىلارنىڭ ئىسمىنى سورىسىڭىز " May I know your name "دەيىشىڭىز كېرەك. " what is your name " دىسىڭىز ھۇرمەتسىزلىك بولىدۇ دەپ ئۇگەنگەن. لېكىن تا ھازىرغىچە بىرەرسىمۇ مەندىن " May I know your name "دەپ ئىسمىمنى سوراپ باقمىدى. ھەممىسى ئاساسەن " what is your

"nameياكى "your name is?" دەپلا سورايدۇ. ئادەتتە چاخچاققا ئائىت گەپلەرنى تولاراق قىلىشىدىكەن. ئادەتتە بىر يەرگە كەلسەك كىنولارنىڭ گىپىنى، دەرىستىكى قىززىق گەپلەرنى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قىززىق گەپلىرىنى دىگەندەك گەپلەرنى تولاراق قىلىشمىز.

ئويناىدىغان ئويۇنلىرى بىر قەدەر ئاددى بۇلىدىكەن. كەچ تەرەپلەردە يىغىلىش قىلىپ قالسا بىرەرسىنىڭ ئۆيىدىلا قىلىدىكەن. قەرتىنى ئانچە مۇنچە ئويناپ قويىدىكەن، لېكىن 9-8 ئادەم بىر يەرگە كىلىپ ئويىنىسمۇ ياكى ئىككى ئۈچ ئادەم ئويىنسمۇ ئويناش ئوسۇللىرى بەك بەك ئاددى بۇلىدىكەن. مەسلەن قەرتتىن بىرسىنى سىزگە ئاچقۇزۇپ ئۇنىڭ 7 دىن چوڭ ياكى كىچىكلىگىنى سىزگە دەپ بىرىدۇ، سىز نىمە قەرتلىگىنى پەرەز قىلىسىز، ئېچىپ بۇلغان قەرتلە قايتىلانمايدۇ دىگەندەك. بەزى نۇمۇر ھىساپلايدىغان ئۇيناش ئوسۇللىرىمۇ باركەن لېكىن يەنىلا بىز ئويناپ كەلگەن قەرتلەرگە سېلىشتۇرغاندە كۈپ ئاددى. قارىسام سوبۇ ئوينايدىكەن. بىز كىچىك ۋاختىمىزدا توزا دەپ ياپىلاق تاشلارنى يىراققا ئېتىپ يەنە بىرسى ئۇنى نەخلەپ ئېتىپ ئويناىدىغان ئويۇنلىرىمىز بار ئىدى. بۇلارنىڭمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش ئويۇنى بار ئىكەن. لېكىن ئۇ تاش ئەمەس بەلكى بازاردا قوغۇشۇندا ياكى تۇمۇردە ياساپ ساتىدىكەن. باغچىنىڭ ئىچىگە مەخسۇس بىر يەرگە قوم تۇكۈپ شۇنى ئويناىدىغان يەر ياساپ قويۇپتۇ. يەنە بىر خىل بىرسى توپنى ئاسمانغا ئېتىپ بەرسە يەنە بىرسى كالتەك بىلەن يىراققا ئۇرىدىغان ئويۇنى باركەن، بۇ ئويۇنى ماڭا بىزنىڭ كىچىك ۋاختىمىزدا ئويناىدىغان گاڭگا-چۈك نى ئەسلەتتى . ئارلىقتا قوغلىشىپ ئويناىدىغان يىرى دىك-دىك ئويىنغاننى ئەسلەتتى. كىچىك بالىلىرى بىر يەرگە كەلسە بىللە ئويناىدىغان ئويۇنلىرى ئاساسەن بىز كىچىك ۋاختىمىزدا ئويناىدىغان ئويۇنلار بىلەن ئوخشىشىپ كىتىدىكەن. ئەمما قىززىق يىرى بۇلار بۇ ئويۇننى چوڭ بۇلغاندىن كىيىنمۇ

ئويناپدىكەن. مەسىلەن، مىنۇت ئۈيۈمنىڭ ئالدىدىكى باغچىدا بەزىدە مەن بىلەن تەڭ ياشىتىكىلار ياكى مەندىن چوڭلار يىغىلىپ سوبۇ ئويناپدۇ. تۇزا ئويناپدۇ. دەڭ دەڭ ئويناپدۇ. بەزىدە مەنمۇ بېرىپ بىللە ئويناپمەن. ھەتتا تاللا بازاردا مۇشۇ ئويناپدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ساتىدىكەن. گاڭگا چۈك. سوبۇ، تۇزا دېگەندەك ئويۇنلارنىڭ يۇرتلاردا 15 ياشتىن ئاشقان ئادەمنىڭ ئويىنىغىنىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. ئويىنىسىمۇ باشقىلار زاڭلىق قىلىدۇ. لېكىن بۇلار كىچىگىدە ئويىنىغان ئويۇنلىرىنى چوڭ بولدۇم دەپ تاشلىۋەتمەپتۇ بەلكى .ئۇنى چوڭلارغا ماس ھالدا تەرەققى قىلدۇرۇپتۇ. دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپتۇ.

يەنە بىرى بۇلار بىر يەرگە كەلگەندە چوڭلار، كىچىكلەر، باللار دەپ بەك ئايرىپ كەتمەيدىكەن. بولۇپمۇ ئويۇنلاردا. فاكولتېتتىن بىر يىلنىڭ بېرى كەم دېگەندە 4قېتىم چوڭ تېپتىكى يىغىلىش ئۆتكۈزدى. بۇلارغا كىچىك باللىرىدىن تارتىپ ئۈيدىكى بۇۋاي مۇمايغىچە ھەممىسى كەلدى. بىز تولاراق بارىدىغان يەرلەرنىڭ ھەممىسگە قېرى ياشىتىكىلەرمۇ، پروفىسسورلارمۇ كىلىدۇ. شۇلارمۇ ئەر ئايال بولۇشۇپ ياكى خىزمەتداش. دوست بۇرادەرلىرى بىلەن كىلىپ ئىچىشىدۇ، دىسكۇ ئويىنىشىدۇ. ناخشا ئېيتىدۇ. چوڭلار بىلەن ياشلارنىڭ ئايرىۋىتىلگەن يەرلىرىنى كۆرۈپ باقمىدىم. ئۇرۇمچىدە ، بولۇپمۇ جەنۇبلاردا ياشلار بىلەن چوڭلار بارىدىغان يەرلەر،. مۇئامىلە ـئىلتىپاتلار بىر بىرىگە قەتئى ئوخشمايدۇ.

تاماقلىرىمۇ بەك ئاددى بۇلىدىكەن، تولاراقى بولكىنىڭ ئوتتۇرىسىنى يېرىپلار ئىچىگە ئۈزى ياقتۇرىدىغان نەرسىلەرنى سېلىپ يەيدىكەن. قىزلار، ئوغۇللار ھەممىسى ئاساسەن ئۇيدە تاماق قىلىدىكەن. بازاردىن يىسمۇ لېكىن بىزدەك كۈنده 3 ۋاخ تاماقنىڭ ھەممىسنى يەيدىغان ئىش بۇلمايدىكەن. ئارىلاپ يەيدىكەن. چۈشلۈك تاماق ۋاختى دەپ دەم ئېلىش ۋاختى بۇلمايدىكەن، چۈشتە يەيدىغان تاماقلىرىنى ھەممەيلەن

سومكىسغا سېلىپ كىلىپ ئۇزى ۋاقىت چىقىرىپ يەيدىكەن. تاماقلىرىنىڭ كۆپىنچىسگە مىكسكا بىر نىمىس، ئىتالىيە بىرنىمىسى، جۇڭگو، ياپۇن، فىرانسىيە بىر نىمىسى دىگەندەك ئىسىملار قويۇغلۇق ئىكەن. ئامېرىكىنىڭ ئۇزىنىڭ تامىقى ئاساسەن تىز تاماق تۇرلىرى ئوخشايدۇ.

. ئامېرىكىدا يەنە ياش-- ئۇسمۇرلەرنىڭ زەھەر چىكىشى بىر قەدەر چوڭ مەسىلە ئىكەن. مەن تۇرۇاتقان يەردىمۇ ئوقۇغۇچىلار ھەر خىل چىكىملىكلەرنى چىكىپ تۇرىدىكەن. نەچچە قېتىم قوشنىلار نىڭ بىر مۇنچە يىغلىپ قانداقتۇ بىر ئۇسۇملۇكلەرنى چىكىۋاتقانلىغىنى كۆردۇم. بەزىدە نەشە دىگەندەك نەرسىلەرنى تاماكىغا ئۇراپ يىغلىشلاردىلا تاماكا چەككەننىڭ ئورنىدا چىكىدىكەن. سەندە مەرۋانا بارمۇ دەپ ئانچە مۇنچە سۇراپ قالدا بەزىدە.

ۋاقىت ئورۇنلاشتۇرۇشتىكى زىچلىق ۋە دىت

ئامېرىكىلىقلارنىڭ ۋاقىت ئورۇنلاشتۇرۇشى ئىنتايىن ئەتراپلىق ئىكەن، بىر يىل بۇرۇنلا شۇ بىر يىل ئىچىدىكى بارلىق قىلىدىغان ئىشلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ بولىدىكەن. قايسى ۋاقىتتا ئىمتىھان، قايسى ۋاقىتتا بايرام دېگەندەكلەرنىڭ ھەممىسى ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولىدىكەن.. . 8 ـ ئايلاردا ئامېرىكىغا كەلدىم. بىر تونۇشۇم 2006 ـ 5 ـ ئايدا جۇڭگوغا بارىدىغان بېلەتنى زاكاس قىلىۋېتىپتۇ، مەن ھەيران قالدىم. لېكىن بىزدە ئۇنچىلىك تەپسىلي ياكى ئىنچىكە ئورۇنلاشتۇرۇشلار يوق، ھەتتا يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارمۇ ئۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇشلارنى قىلمايدۇ. مەسىلەن، دۆلىتىمىزدە يېڭى يىل، دۆلەت بايرىمى قاتارلىق ۋاقىتلاردا بىر ھەپتە دەم ئالىمىز، لېكىن موشۇ دەم ئېلىشمۇ شۇ ۋاقىتقا بىرەر ھەپتە قالغاندا ئاندىن رەسمىي ھۆججەت سۈپىتىدە ئۇقتۇرۇش قىلىنىدۇ. ئەمما

ئامبرىكىدا ئۇنداق ئەمەس ئىكەن، بىر شۇ يىلقى دەم ئېلىش، بايراملارنىڭ ۋاقتى بېكىتىلىپ بولىدىكەن.

كىشىلەر مانا موشۇ ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئاساسەن بىر يىل ئىچىدىكى مۇھىم ئىشلىرىنىڭ پلانلىرىنى تۈزۈپ بولىدىكەن. ھەپتىلىك پىلان ھەپتە بېشىدا تۈزۈلۈپ بولىدىكەن. . بىرەر بىلەن كۆرۈشمەكچى ياكى ئىش ئورۇنلاشتۇرماقچى بولسىڭىز ھەپتە ئاۋۋال ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىشىدىكەن، تا ھازىرغىچە تۈيۇقسىز بىر كىمنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلىدىغان ئىشلارنى ئۇچراتمىدىم، شۇنداق بولۇپ قالسا قارشى تەرەپ "سەن مېنى بىكارچى كۆرۈپ قالدىڭمۇ، مەن بۈگۈنكى ۋاقتىمنى ئاللىقاچان ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغان" دەپ رەنجىپمۇ قالىدىكەن. بىر ھەپتە خۇددى بىر كۈندەكلا ئۆتۈپ كېتىدىكەن، قىسقىسى، ۋاقىت ئىنتايىن زىچ ۋە ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇلىدىكەن، پەقەت ئىنسان ئۆزىنىڭ بىلىش دائىرىسىدىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئالدىن ئورۇنلاشتۇرىدىكەن.

ئىشقا چىقىش ۋە ئىشتىن چۈشۈش ۋاقتى ئوخشاش ئەمەس ئىكەن. ئادەتتە 9 دا ئىشقا چۈشىدىكەن، كەچتە 5 بىلەن ئىشتىن چۈشىدىكەن ئارلىقتا دەم ئېلىش بولمايدىكەن. مەكتەپ بولسۇن، بانكا بولسۇن ھەممىسىدە ئوخشاش ئىكەن. چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتىنى ئىش ئورنىدا ياكى ئەمەلىي ئەھۋالغا ئاساسەن ئورۇنلاشتۇرىدىكەن، ئادەتتە كۆپ بولسا يېرىم سائەت بولىدىكەن. لېكىن بۇمۇ مۇقىم ئەمەس ئىكەن، ئاساسلىقى ئىش ئورنى شارائىتىغا ئاساسەن ئورۇنلاشتۇرىلىدىكەن. لېكىن مەخسۇس تاماق يېيىش ئۈچۈن ئىككى - ئۈچ سائەت ئورۇنلاشتۇرۇلمايدىكەن.

فاكولتېت دەرس ئورۇنلاشتۇرسىمۇ ئەتىگەن 9سائەت دىن كەچ سائەت 10 غىچە دەرس ئورۇنلاشتۇرىدىكەن. دۆلىتىمىزدە چۈشلۈك دەم ئېلىشتا دەرس ئورۇنلاشتۇرمايدۇ، ئېشىپ كەتسە كەچ سائەت 8 گىچىلا ئورۇنلاشتۇرىمىز. لېكىن بۇ يەردە ئورۇنلاشتۇرۇۋېرىدىكەن. ئاتايىن تاماق ۋاقتى ئورۇنلاشتۇرمايدىكەن، بەلكى ئارىلىقتا

ئۆزى ۋاقىت چىقىرىۋالىدىكەن. ئۆتكەن مەۋسۇم مەن بىر تەجرىبىگە يېتەكچىلىك قىلدىم. تەجرىبە كەچ سائەت 8 دىن 10 غىچە داۋاملاشتى. مەن "بۇ بالىلار 10 دىن كېيىن قانداق قايتىدىغاندۇ؟" دېگەننى ئويلىدىم، لېكىن مەكتەپ بۇنى ئويلاشمايدىكەن. بۇ يەردە بالىلارنىڭ ئاساسەن دېگۈدەك ماشىنىسى بولغاچقا، ئويلاشمايدىغان ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەكتەپنىڭ پاراۋانلىق ئورۇنلىرى بولىدىكەن، ماشىنىسى يوقلار ياكى ماشىنىسى بولسىمۇ قورقىدىغان قىزلارنى شۇ پاراۋانلىق ئورۇنلىرىدىن شوپۇر بەلگىلەپ ئاپىرىپ قويىدىكەن، ئۇلارنىڭ شوپىرلىرىنىڭ كۆپ قىسمىمۇ قىز بولىدىكەن.

"قازاننىڭ قۇلىقى تۆت"

بىز ۋەتەن ئىچىدە ئامېرىكىنى خۇددى ھەممىلا نەرسىسى بىزنىڭكىدىن ياخشىدەك، ئىلغاردەك ئويلاپ قالىمىز. لېكىن ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەسكەن. مەسىلەن تېلېگىراف ساھەسىنى مىسالغا ئالساق، بۇ ساھەدە تېخى بىز بەزى ئارتۇقچىلىقلارغا ئىگىكەنمىز. مەسىلەن بۇ يەردىمۇ قول تېلېفوننى بىكار بېرىۋەتمەيدىكەن،خۇددى بىزنىڭكىگە ئوخشاش بىكارلىق بېرىشنىڭمۇ شەرتى بولىدىكەن. مەسىلەن مانچە يىللىق ئىشلىتىسەن دەپ توختام بولىدىكەن، يەنى ئىشلىتىش مۇددىتى ئىچىدە چوقۇم ھەر ئايدا مانچە دوللارلىق سۆزلىشىشى شەرتى بولىدىكەن. لېكىن بەك ياخشى تېلېفونلارنىمۇ بۇنداق ئاسانلا بەرمەيدىكەن. مەلۇم شەرىت قويغانىنىڭ سىرتىدە يەنە باھاسى بارکەن. توختام مۇددىتى توشماي تۇرۇپ ئابونتلار تېلېفوننى توختىتىشنى تەلەپ قىلسا توختامدا بەلگىلەنگەن مىڭدىلار بويىچە تېلېگىراف شىركەتلىرىگە جەرىمانە تۆلەيدىكەن. يانفونىنىڭ سۆلىشىش ھەققى بىزنىڭكىدەك قوش لىنىيىلىك بولىدىكەن، ئۇي تېلېفونىنىڭ تاق لىنىيىلىك ئىكەن. تاق لىنىيىلىك قىلماقچى بولسا ئايدا 8- 10 دوللار

تۆلەيدىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىرنىڭكىگە ئوخشاشلا يۈرۈشلۈك مۇلازىمەت تۈرلىرى بولىدىكەن. مەسىلەن، ئايدا مانچە پۇللۇق كۆتۈرە قىلىدىغان. بۇ تەرەپلىرى بىرنىڭكى بىلەن ئوخشاش، مىنۇتلۇق سۆزلىشىش ھەققىمۇ ئاساسەن دېگۈدەك ئوخشاش، ھەتتا بەزى تەرەپلەردە دۆلىتىمىزدە ئەرزان ئىكەن. قارىسام ھېچكىم مىنۇتى بۇيىچە ھەق ھىساپلايدىغان قول تېلىفۇن ئىشلەتمەيدىكەن. ھەممىسى يۈرۈشلۈك مۇلازىمەت ئىشلىتىدىكەن. مىنوت بۇيىچە ھەق ھىساپلىسا بەك قىممەت بولىدىكەن. مەسىلەن 45 سىنىت ئەتراپىدا.(بىر دوللار 100 سىنت) بىزدە ھەم تاق لىنىيىلىك، ھەم ئىجارىسىز مۇلازىمەت تۈرلىرىمۇ بار. سىگنال سۈپىتىمۇ ئانچە يۇقىرى ئەمەسكەن. مەن تۇرغان شەھەردە يانفوننىڭ سىگنال سۈپىتى دۆلىتىمىزدىكى كىچىك زىرەكىنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىكەن. شەھەر سىرتىدا ئىشلىمەيدىغان چاغلىرىمۇ بولىدىكەن. مەن تۇرۇاتقان شەھەر بىلەن قوشنا شەھەرنىڭ ئارلىقى 15 كىلومېتىر كېلىدۇ. ماشىننى-3 4مىنوت ھەيدەپ بۇلغاندىن كېيىن سىگنال يوقاپ كېتىدۇ. يەنە بىر شەھەرگە يېقىنلاشقاندا يەنە پەيدا بۇلىدۇ.

تېلېگراف شىركەتلىرىمۇ ئادەتتىكى شىركەتلەر ئىكەن. ئادەتتە، دۆلىتىمىزدىكى تېلېگراف شىركەتلىرى چوڭ شىركەتلەر ھېسابلىنىدۇ. لېكىن بۇ يەردە بۇ شىركەتلەر چوڭ شىركەت ھىساپلانمايدىكەن. ھەم بۇنداق شىركەتلەردىن ئېلىنىدىغان باج-سېلىقلارمۇ كۆپ بولىدىكەن. مەسىلەن مىنىڭ قول تېلفۇنىمنىڭ بىر ئايلىق مۇلازىمەت ھەققى 40 دوللار، باجنى قوشۇپ تۆلىگەندە ھەر ئايدا 53 دوللار ئەتراپىدا پۇل تۆلەيمەن. دېمەك باج نىسبىتى25% گە بېرىپ قالىدىكەن. مەن كۆزەتسەم، بۇ يەردە ئادەمنىڭ ياشىشى ئۈچۈن بولمىسا بولمايدىغان زۆرۈر نەرسىلەرگە ئاز باج ئالىدىكەن،زۆرۈر بولمىغان مەھسۇلاتلاردىن كۆپلەپ باج ئالىدىكەن.

سىمسىز تېلېۋىزور يوقكەن. مەن تېلېۋىزور ئېلىپ سىملىق تېلفۇن ئۇلاشتىن

بۇرۇن نەچچە كۈنگىچە خېلى قېرىشىپ باقتىم. لېكىن بىرمۇ قانال ئىزدەپ تاپالمىدىم . سىملىق تېلىۋىزىيەنىڭمۇ ئوخشاشلا ھەر خىل باھادا ھەر خىل يۇرۇشلۇك مۇلازىمىتى بۇلىدىكەن. كىشىلەر ئۆز ئېھتىياجىغا ئاساسەن ھەر خىل مۇلازىمەتنى تاللايدىكەن. مەسىلەن بەزى مۇلازىمەتتە كىنو جىق چىقىدۇ، بەزىلىرىدە مۇزىكا ناخشا قاناللىرى جىق، بەزىلىرىدا تەنتەربىيە نۇمۇرلىرى جىق. ئەرزانراقلىرىدا 50 نەچچە قانال، قىممەترەكلىرىدە 100 نەچچە قانال چىقىدىكەن .ئەگەر ئانتېنا ئورنىتىپ سۈنئى ھەمرا مۇلازىمتى سېتىۋالسا دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىكى تېلىۋىزىيە نۇمۇرلىرىمۇ چىقىدىكەن. بىر خەنزۇ تونۇشۇمنىڭ ئۆيىگ بارسام ئۇلار خەنزۇچە چىقىدىغان مۇلازىمەت سېتىۋاپتۇ. cctvنىڭ ھەممە قانلىدىن تارتىپ يەرلىك قاناللارغىچە ھەممىسى چىقىدىكەن. ئۇنىڭ دېيىشچە ئۇنىڭدا شىنجاڭنىڭ سۇنئى ھەمرا قانلىمۇ بارمىش. مۇلازىمەتنىڭ

ئىنتېرنېت ھەققىمۇ ئاساسەن جۇڭگىدىكى بىلەن ئوخشاش ئىكەن. مەسىلەن مەن ئۆيۈمگە ئېيىغا 50 دوللار تۆلەپ تور ئەكىردىم. بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن "تور دېگەن ئامېرىكىدا ئىجاد بولغان، بىزنىڭكىدىن كۆپ تېز، كۇنۇپكىنى بېسىپ بولغۇچە تور بەتلىرى ئېچىلىپ بولىدۇ" دەپ ئويلايتتىم، لېكىن ئىش دەل بۇنىڭ ئەكسىچە ئىكەن، مەسىلەن مېنىڭ ئۆيۈمدىكى تورنىڭ سۈرئىتى شىنجاڭدىكى بەزى تورخانىلاردىكى تور سۈرئىتىنىڭ يېرىمىغىمۇ توغرا كەلمەيدۇ.بەزىدە تور بەتنىڭ ئادرىسىنى كىرگۈزۈپ بۇيرۇق بەرسەم بىرەر مىنۇتلاردىن كېيىن ئاندىن ئېچىلىدۇ.

مال باھاسى ئومۇمي جەھەتتىن دۆلىتىمىزدىكىدىن قىممەت بولىدىكەن. ئوخشىمايدىغىنى، كىشىلەرگە زۆرۈر ئاساسي تۇرمۇش بويۇملىرى دېگەنلەر ئەرزان، باشقىلىرى قىممەت بولىدىكەن.ئاش-، سەي-كۇكتات، دىگەندەك تاماققا مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەر بەكمۇ ئەرزان بۇلىدىكەن. بۇ يەردە چوڭ نەرسىلەر ئەرزان ، كىچىك نەرسىلەر قىممەت بولىدىكەن. مەسىلەن، ماشىنا ئەرزان ئىكەن. ئادەتتە نورمال

ھېسابلانغان يېڭى ماشىنىلار 15مىڭ دوللار دىن30 مىڭ دوللارغىچە ئىكەن. بۇلار جۇڭگوغا نىسبەتەن خېلى ئېسىل ماشىنىلار ھېسابلىنىدۇ. بۇنداق ماشىنىلارنى ئۇچ-تۆت يىل ئىشلەتكەندىن كېيىن ساتماقچى بولسا 5 مىڭ دوللاردىن 500 دوللارغىچە ئالىدىكەن. ئېلېكترون مەھسۇلاتلىرى جۇڭگوغا سېلىشتۇرساق قىممەت، ئەمما ئامېرىكىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىگە نىسبەتەن ئەرزان. بۇ يەردە كىرگەن كىرىمگە نىسبەتەن بۇنداق نەرسىلەرنىڭ باھاسى ئەرزان ئىكەن. (پەرىزىمچە، يىللىق كىرىمى 100 مىڭ دوللاردىن يۇقىرى بولسا كىرىمى يۇقىرى، 30 مىڭ دوللاردىن يۇقىرى بولسا كىرىمى تۆۋەن ھېسابلىنىدىغان ئوخشايدۇ.). مەسىلەن، مەن بۇ يەردە بىر ئاي ئىشلەپ ئېشىنغان پۇلۇمدىن 600 دولار چىقىرىپ Dell ماركىلىق كومپيۇتېردىن بىرنى سېتىۋالدىم، لېكىن مەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا 4 يىل ئىشلەپ تۇزۇك بىر كومپيۇتېر سېتىۋالغۇدەك پۇلغا ئېشىنالمىغانىدىم.

مال باھاسى ئومۇمىي جەھەتتىن دۆلىتىمىزدىكىدىن قىممەت بولىدىكەن. ئوخشىمايدىغىنى، كىشىلەرگە زۆرۈر ئاساسىي تۇرمۇش بويۇملىرى دېگەنلەر ئەرزان، باشقىلىرى قىممەت بولىدىكەن. چوڭ نەرسىلەر ئەرزان ، كىچىك نەرسىلەر قىممەت بولىدىكەن. مەسىلەن، مەن كومپيۇتېرغا بىر كىچىك كامېرا ئالاي دېسەم 50 دوللار ئىكەن، ئادەتتە بۇ دۆلىتىمىزدە 50 يۈەندىن 3 يۈەنگىچە بولىدۇ. يۈز نەچچە يۈەنلەرگە خېلى ئوبدانىنى ئالغىلى بولىدۇ. يەنە مەسىلەن، بارماق دېسكا بىلەن كومپيۇتېرنى چاتىدىغان USB ئېغىزلىق سىمنى 10 دوللارغا ئالدىم، لېكىن بۇنى بىز ۋەتەندە 5-4 يۈەنگىلا سېتىۋالالايمىز.

ئادەتتە بۇنداق كىچىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى جۇڭگودىن كەلتۈرىدىكەن. مەن تۇرۇاتقان شەھەردە ۋولمارت دەپ بىر دۇكان بار. باشقىلارنىڭ دېيىشىچە، بۇ دۇكان ئامېرىكىدىكى ئەڭ چوڭ پارچە سېتىش دۇكىنى ئىكەن، بۇ يەردىكى نەرسىلەرنىڭ

يېرىمىدىن كۆپرەكى جۇڭگودىن كەلتۈرىلىدىكەن. لېكىن بۇ دۇكاندىكى نەرسىلەرنىڭ سۈپىتى دۆلتىمىزدىكى دۇكانلارنىڭكىدىن ياخشىكەن. ۋەتەندىكىدەك قەدەمدە بىر ساختا مەھسۇلاتقا يولۇقمايتىكەنمىز. بەزى نەرسىلەرنى سېتىۋېلىپ بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ئۇنىڭ جۇڭگودا ياسالغانلىقىنى بىلىپ ئۆزۈمۇ ھەيران قالىمەن.

گېزىتلەردىكى مۇلاھىزىلەرنىڭ كۆرۈشمچە، بەزىلەر جۇڭگودىنى "دۇنيانىڭ زاۋۇتى" دەپ قارايدىكەن. يەنە بەزىلەر "ئەگەر جۇڭگو بولمىسا، جۇڭگونىڭ ئەرزان مەھسۇلاتلىرى بولمىسا، ئامېرىكىدىكى تۆۋەن كىرىملىك كىشىلەرنىڭ كۈنى تەسكە توختايدۇ" دەپ قارايدىكەن.

ئەمگەك ھەققى بەك قىممەت بۇلىدىكەن. ماشىنا بۇزۇلۇپ قالسا كاللىغا بىر غەم چۈشىدىكەن. ئادەتتىكى بىر ئەڭ ئاددى چاتاقتا 500 دوللارسىز ئوڭشىتالمايدىكەنسىز. نۇرمال ماشىنا چاتاقلىرى بۇلسا نەچچە مىڭ دوللار بۇلىدىكەن. ھەمىمە شىتاتىنىڭ ئەڭ تۈۋەن ئىش ھەققى بىكىتىلگەن بۇلىدىكەن. ھەرقانداق ئىشچىغا بۇنىڭدىن تۇۋەن ئىش ھەققى بېرىشكە بۇلمايدىكەن. مەن تۇرۇاتقان شىتاتىنىڭ ئەڭ تۈۋەن ئىش ھەققى ئۇلچىمى سائىتىگە 7 يېرىم دوللار.

كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى نورمال ئىشەنچ

مەن ۋەتەنىدە كۆرگەن ئامېرىكا فىلىملىرىدە ئادەملەر بىر بىرىنى ئالدايدىغان، يالغانچىلىق قىلىدىغان، رەزىللىك ھەددىدىن ئاشقان كۆرۈنۈشلەر كۆپ ئىدى. لېكىن ئەمەلىيەت ئۇنىڭغا ئوخشىمايدىكەن. ماڭا ئەڭ تەسىر قىلغىنى، بۇ يەردە كىشىلەر بىر بىرىگە بەكلا ئىشىنىدىكەن. بۇ يەردە مەن ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن بىر نەچچە ئىشنى مىسال قىلاي:

نەرسە كېرەك سېتىۋېلىش جەريانىدا مەن ئاساسەن تۇردىن پايدىلانىدىم. تۇردىن

مال سېتىۋېلىش بۇ يەردە بەك ئومۇملاشقانىكەن. ئاۋال تۇردىن شۇ مەھسۇلاتنىڭ ئېلان، رەسىملىرىنى كۆرۈپ، ئالدى بىلەن پۇل يوللايدىكەنمىز، ئاندىن مالنى بىزگە يەتكۈزۈپ بېرىدىكەن. دەسلەپتە بۇنداق سودىدىن ئەنسىرەپ ئامېرىكىلىقلاردىن:"ئەگەر مەن پۇلنى ئەۋەتسەم، ئۇلار پۇلنى ئېلىۋېلىپلا مالنى ئەۋەتسە قانداق قىلىمەن؟" دەپ سورىسام، ئۇلار:" بۇنداق ئىشنى بىز كۆرمىدۇق، ئۇنداق ئىشنىڭ بولىدىغانلىقىمۇ ئىشەنمەيمىز. ئەگەر شۇنداقلا قىلسا قانۇنىنىڭ قاتتىق جازاسىغا ئۇچرايدۇ. پۇلنى ئالغاندىكىن، چوقۇم ئەۋەتىدۇ، بۇ ئۇلارنىڭ مەجبۇرىيىتى. ئەنسىرىمەي پولنى يوللاۋەر" دېدى. شۇنداق قىلىپ مەن كومپيۇتېردىن تارتىپ، كىتاب-دەپتەرلەرگىچە، رەسىم تارتىش ئاپپراتىدىن تارتىپ كىيىدىغان ئايقىمغىچە ھەممىنى تۇردىن سېتىۋالدىم. ئەگەر نىمكەش مال بۇلسا قاندا چاتىقى بار ئىنىق يېزىپ قويىدىكەن.

دۆلىتىمىزدىكى مەكتەپلەردە ئىمتىھاننىڭ نازارىتى ناھايىتى كۈچلۈك بولىدۇ، مانچە ئوقۇغۇچىغا مانچە كومىسسىيە بولۇشى كېرەك تۇرۇمدە ئىنىق بەلگىلەنگەن. ئىمتىھان باشلىنىشتىن بۇرۇن چوقۇم ئىمتىھان قائىدىسىنى ئەسكەرتىپ، كۆچۈرمەسلىك، ساختىپەزلىك قىلماسلىق ھەققىدە نەسىھەت قىلىمىز. ئەمما بۇ يەردە مەيلى نەچچە ئادەم بولسۇن پەقەت بىرلا كومىسسىيە بولىدىكەن ئۇلار پەقەت ئالدىدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئىشنى قىلغاچ ئولتۇرىدىكەن، ئىمتىھان بەرگۈچىلەرمۇ ئۇنداق كۈسۈرلىشىدىغان ئىشلارنى قىلمايدىكەن،ئۆز-ئارا قاراشمايدىكەن، كۆچۈرمەيدىكەن. ئوقۇتقۇچىمۇ گەپ قىلمايدىكەن، ئاردا مېڭىپمۇ يۈرمەيدىكەن. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئىمتىھان ۋاقتىدا سىنىپتا مېڭىپ يۈرۈش ئوقۇغۇچىلارنىڭ دىققىتىنى بۇزغانلىق بولىدىكەن. ھەتتا ئوقۇتقۇچىلار ئارىلىقتا تېخى سىرتلارغا چىقىپ كېتىدىكەن. بىر قېتىم مەن يارەملىشىپ بىرىۋاتقان مۇئەللىم مىنى يارەملىشىپ ئىمتىھان ئېلىشىپ

بىرىشنى تەلەپ قىلدى. مەن بۇلىدۇ دەپ شۇ كۈنى ئەتىگەن بارسام بۇ سىنىپتا 200 دەك ئوقۇغۇچى بار ئىكەن. ھەيران قالدىم ، ئىككى ئادەم 200 ئادەمدىن قانداق ئىمتىھان ئالىمىز دەپ سورىسام ، ئۇ ماڭا "بۇ يەردە ئوقۇغۇچىنى نازارەت قىلىش مۇھىم ئەمەس، مۇھىمى بۇنچىۋالا كۆپ ئوقۇغۇچىغا سۇئال قەغىزىنى تارقىتىش ۋە رەتلەش ۋاقىت ئالىدىغان ئىش، شۇڭا سېنى چاقىردىم" دەپ چۈشەندۈردى. ئىمتىھان تىنچ ئۆتتى، كۆچۈرىدىغان ئادەممۇ چىقمىدى. كۈسۈرلىشىدىغان ئىشلار يوق. ئوقۇغۇچىلار ئارىلىق قالدۇرۇلماي ئادەتتە دەرىستە ئولتۇرغاندەك يېقىن ئولتۇرغان. لېكىن بىر بىرىگە قارايدىغان ئىشلارمۇ بۇلمىدى. ئۇ يەردىن چىقىپ قەغەز تەكشۈرگەندە بىر بىرىدىن كۈچۈرگەنلەر بارمىدۇ دەپ قىزىقىش بىلەن ناھايىتى تەپسىلى تەكشۈردۇم. ئەمما ئۇنداق ئەھۋالنى بايقىمىدىم. بىر بىرىگە پەقەت ئارىدا بىر نەچچە ئوقۇغۇچى سۇئال سورىدى .بۇ ئىشلارنى ۋەتىنىمىزدىكى ئەھۋال بىلەن سېلىشتۇرساق، ئاسمان- زېمىن پەرقلىنىدۇ.ئىمتاھاندا ئەمەس ئادەتتىكى تاپشۇرۇقلاردىمۇ ئەگەر ئوقۇغۇچى كۈچۈرگەن، ساختىلىق قىلغان ئەھۋاللار بايقالسا ناھايىتى قاتتىق چارە كۈرلىدۇ.شۇ پەننىڭ ئىمتاھان نەتىجىسى لاياقەتسىز قىلىنىشى ئەڭ يېنىك چارە. ئۇنىڭ سىرتىدا باشقا چارىلەرمۇ قوشۇلىدۇ. مەسىلەن، مۇكاپات پۇللىرى ، تەمىناتى توختىلىپ قويۇلىدۇ، مەلۇم مەزگىل سىناقتا قويۇلىدۇ. ئېغىرراق بۇلغانلىرى بىۋاستە مەكتەپتىن چىقىرۋېتىلىدۇ.

مەن بۇ يەردە بىر نەچچە قېتىم بانكىغا باردىم. دۆلىتىمىزدىكى بانكىلاردا ئىش بېجىرىدىغان ئادەملەر بىلەن خېرىدارلار ئوتتۇرىسىدا قېلىن بولغان ئەينەك تام ياكى تۆمۈر رىشاتكا بولىدۇ. لېكىن ئامېرىكىدا بانكا خۇددى ئىشخانىغا ئوخشاش ئىكەن، ئۇلار بىلەن ئەركىن ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىپ رەسمىيەت بېجىرىدىكەنمىز. كىنولاردىن كۆرگىنىمگە ئاساسلانغاندا، ئامېرىكىدا ئوغرى-بۇلاڭچى كۆپ ۋە ۋەھشي بولاتتى، موشۇ

بويىچە بولغاندا ئامبرىكا بانكىلرىنىڭ مۇداپىئەسى دۆلىتىمىزنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە قاتتىق بولۇشى كېرەك ئىدى. ئامبرىكىلىقلاردىن سورىسام، بۇ يەردە ئۇنداق بۇلاڭچىلىق ياكى قالايمقان ئىشلار ناھايىتى ئاز بولىدىكەن. ئۇلاردا مۇداپىئە ئېڭى مېنىڭچە ناھايىتى تۆۋەن ئىكەن. ئەگەر بۇلاڭچى كىرسە ئۇدۇللا پۇل بار يەرگە كىرىپ كېتىدىكەن. مەن بانكىغا ھەر ئايدا بىر نەچچە قېتىم بارىمەن، لېكىن بىرمۇ ساقچى ئوچراتمىدىم. چوڭ شەھەرلەردىكى چوڭ بانكىلاردا ساقچى بۇلىدىكەن. كىچىك شەھەرلەردە ئۇنچە بەك قوغدىنىش ئەسلىھەلىرى يوقكەن.

مەيلى مەن تۇرۇاتقان شەھەر بۇلسۇن ياكى كالىفورنىيەدىكى مەن كۆرگەن چوڭ شەھەرلەر بولسۇن ئۈيلەرگە تۈمۈردىن ياسالغان مۇداپىئە ئىشىكلىرىنى ئورناتقانىنى كۆرمىدىم. دەرىزىلەرگىمۇ ئورنىتىلمايدىكەن.

بانكىغا بارغاندا ھېسابات ئاچىدىكەنمىز، ھېسابات ئاچساق بىر تال كارتا بىلەن بىر چەك بېرىدىكەن. ئۇنىڭدا بىزنىڭ تېلېفون نومۇرىمىز، ئادرېسىمىز قاتارلىق تەپسىلاتلار بولىدىكەن، بىر ھەپتىدىن كېيىن بىزگە پوچتا ئارقىلىق كارتا بىلەن چەك ئەۋەتىدىكەن ، چەكنى ئالغاندىن كېيىن، بىز پۇل ئىشلەتمەكچى بولساق چەككە پۇل سوممىسىنى يېزىپ بەرسەملا ئۇنى بانكىغا ئاپارسا ئوبوروت قىلغىلى بولىدىكەن. پۇل ئېلىپ يۈرۈيدىغانلارمۇ بار ئىكەن، ئادەملەر نەق پۇل كۆتۈرۈپ يۈرمەيدىكەن، كارتا ئىشلىتىدىكەن. ھەممە يەردە رەقەم بىلەنلا ھەپىلىشىدىكەنمىز، نەخ پۇلنى كۆرمەيدىكەنمىز. چەكنى يازغان ۋاقىتتا قارشى تەرەپ كارتىدىكى پۇلدىن يۈقىرى پۇل سوممىسى يېزىپ بەرسەم بولىدىكەن. مەسىلەن، مەن كارتىدا 100 دولار بولسا، باشقىلارغا 500 دوللار يېزىپ بەرسەم بولىدىكەن، بانكا ئۇ پۇلنى بېرىۋېدىكەن، ئەمما بۇ ئىككى - ئۈچ كۈندىن كېيىن بۇ پۇلنى سىز بانكا ھېساباتىڭىزغا تولۇقلاپ قويۇشىڭىز كېرەك ئىكەن.

ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە سەممىلىك، يالغانچىلىق قىلماسلىق تەربىيىسى بەك چوڭقۇر تۇتۇلىدىكەن. ھەم قىلىۋاتقان ھەر بىر كىچىك ئىشلارغا سىڭدۈرلىدىكەن. بىر تونۇشۇمنىڭ دەپ بېرىشچە، بىر قېتىم ئۇ ئايالى بىلەن 7 ياشلىق بالىسىنى ئېلىپ بىر ئۈزى تاللاپ يەيدىغان ئاشخانىغا بېرىپتۇ. بۇ ئاشخانىنىڭ تاماقلىرى قىممەت لېكىن بەك ياخشى ئىكەن. شۇنداقلا 6 ياشتىن كىچىك باللار بۇلسا ھەقسىز ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىشكىتىن كىرىشتىن ئاۋال بالىسىغا "بىز سىنى 6 ياش دەپ قويىمىز، سەن جىم تۇر جۇمۇ "دەپ تەربىيە بەرسە بالىسى شۇ ھامان تەتۈر ئۇڭۇپ " مەن 7 ياشقا كىرگەن تۇرسام نىمشقا 6 ياش دەيدىكەنمەن "دەپ قەتئى ئۇنىماپتۇ .

قىسقىسى، بۇلاردا ئۆز ئارا ئىشىنىش بەكلا چۇڭقۇر بولۇپ، بىزنىڭ نەزىرىمىزدە بۇلارنىڭ بىخەتەرلىك ئېڭى تۆۋەن ئىكەن. بىز كۆرگەن تەربىيە بويىچە بولغاندا، غەرب جەمئىيىتى رەزىللىككە تولغان، ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئىشەنچ ئۇستىگە ئەمەس، بەلكى ئېزىش-ئېزىلىش، ئالدامچىلىق ئۇستىگە قۇرۇلغان ئىدى. لېكىن ئەكسىچە، مانا بىز مۇداپىئە قىلىدىغان ئىشلار بارغانسىز كۆچىيىپ، ئارىمىزدىكى ئۆز ئارا ئىشىنىش بارغانسىرى سۇسلاپ كەتتى. ساختىلىق ھەممىلا جايدا يامراپ كەتتى. ھەتتاكى مائارىپ كومىتېتىنىڭ ئىشخانا بىنالىرىنىڭ سىرتىغا ساختا دېپلوم ياساش ئېلانلىرى يېزىلىپ كەتتى. گەرچە مۇناسىۋەتلىك تارماقلار زەربە بېرىشنى كۈنسىرى كۈچەيتىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئومۇمىي خەلقنىڭ ساختىلىققا قارشى تۇرۇش ئېڭى كۈچلۈك بولمىغاچقا، بۇنداق ئىشلارنى ھۆكۈمەتكىلا ئارتىپ قويۇۋاتىمىز. نەتىجىدە ئۆزىمىزمۇ بىرمۇنچە ئاۋارچىلىقلارغا قېلىۋاتىمىز.

مەسىلەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى ئالساڭ، يۇقىرىدىن بىزگە نۇرغۇن ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ. بۇ جەريانلارنىڭ ھەممىسىدە تەكشۈرۈشلەر ئۇزۇلمەيدۇ، ئەمما ئامېرىكىدا ئۇنداق ئايىغى ئۇزۇلمەيدىغان تەكشۈرۈشلەر قەتئىي بولمايدىكەن، ھەممىسى

ئۆزىنىڭ ئىشنى ئۆزى قىلىپ كېتىدىكەن، بىزدىكىدەك ئوقۇتقۇچى سىنىپتا بارمۇ يوق، دەرسكە كىچىكەمدۇ... دېگەندەك گۇمانسىراشلار يۈزىسىدىن توختىماي تەكشۈرۈپ تۇرىدىغان ئىشلار يوق ئىكەن. بىز ئۇنۇڭ ئۈچۈن ئۆزىمىز ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالىلارنى كۆرستىشىمىز كېرەك. باشتا شۇ ماقالە ئېلان قىلىنغان ژۇرنالنىڭ ئىسمى، ژاقتىنى يازاتتۇق، كېيىن ماقالىمىزنىڭ 1 - بېتىنى كۆرستىدىغان بولدۇق. كېيىن بۇنىڭغىمۇ ئىشەنمەي پۈتۈن ماقالىنىڭ كوپىسنى كۆرستىدىغان بولدۇق. ئاخىرىدا مانا ئەمدى شۇ ژۇرنالنىڭ نەق ئۆزىنى كۆرسەتمىسەك ھېچكىم ئىشەنمەيدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ بىز يىلدا بىر نەچچە قېتىم بارلىق ماقالىلىرىمىزنى توپلاپ كۆرستىدىغان بولدۇق. ماڭا ئوخشاش ئۆمرىدە تۆت-بەش پارچىلا ماقالە ئېلان قىلدۇرغا ياشلارغا ئېغىر كەلمىگەن بىلەن، يىلىغا نەچچە پارچە ماقالە ئېلان قىلدۇرىدىغان پېشقەدەملەرگە بۇ ئىش بەكلا تەسكە توختايدۇ. يەنە كېلىپ، ئۇلارنىڭ بەزى ماقالىلىرى چوڭ ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنلىرىنىڭ توپلاملىرىغا كىرگۈزۈلىدۇ. بۇنداق يېغىندىن بىر نەچچىگە قاتنىشىپ ماقالە ئېلان قىلسا، ھېلىقى قېلىن توپلامدىن بىر نەچچىسىلا بىر يېشىك كېلىدۇ. ياشىنىپ قالغان ئادەم مانا موشۇنداق ئېغىر يېشىك، يوغان سومكىلارنى كۆتۈرۈپ يىلدا بىر نەچە قېتىم مەكتەپنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرىغا قاتراپ يۈرىدىغان گەپ . مىڭ بىر مۇشەققەتتە ماقالە يېزىپ ئېلان قىلدۇرغان ئادەمگە بۇ ئىشلار بەكلا ھار كېلىدۇ . يەنە كېلىپ ماقالە ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ماقالە ئېلان قىلىنغان ژۇرنالنى دەرىجىگە تۇرغۇزىدىغان گەپ. مەسىلەن، بۇنىڭ ئىچىدە SEI دەپ بىر دەرىجە بار . بۇ خەلقئارادىكى نوپۇزلۇق ژۇرناللارنى كۆرستىدۇ. مەكتەپكە "مېنىڭ ماقالەم SEI غا چىقتى" دېسەك، ئىشەنمەيدۇ. ئۇلارنى ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن پەنلەر ئاكادېمىيىسىدە ماقالىلەرنىڭ دەرىجىسىنى بەلگىلەيدىغان بىر ئورۇنغا باھالتىمىز، ھەر بىر ماقالە ئۈچۈن 2- 3 يۈز يۈەن كېتىدۇ. ئەگەر بىر يىلدا بىر نەچچە ماقالە ئېلان

قىلىنسا نەچچە يۈز يۈەن كېتىدىغان گەپ. بىز موشۇنداق پۇل خەجلەپ بىر پارچە ئىسپات ئالمىز، مەكتەپ بۇ ئىسپاتنى كۆرگەندىن كېيىن ئاندىن ماقالىمىز ئېتىراپقا ئېرىشىدۇ . بۇ ئىشلارنى مەيلى نېمىلا دەپ چۈشەندۈرەيلى، لېكىن ماھىيەتتە بىز بىر بىرىمىزگە ئىشنىمەيمىز. ئوقۇغۇچى ئوقۇتقۇچىغا، ئوقۇغۇچى ئوقۇتقۇچىغا ئىشەنمەيدۇ. ئوقۇتقۇچى مەكتەپكە، مەكتەپ ئوقۇتقۇچىغا ئىشەنمەيدۇ. قىسقىسى، بىزدە ئىشەنچ كەم. لېكىن ئامېرىكىدا بۇنداق ئەھۋاللار ئاساسەن يوق ئىكەن. ئادەم بىلەن ئادەم، ئورۇن بىلەن ئادەم، ئورۇن بىلەن ئورۇنلار ئوتتۇرىسىدا چۈڭقۇر ئىشەنچ باركەن. ئەگەر بۇ ئىشەنچنى يەردە قويغان ئادەم ئېغىر بەدەل تۆلەيدىكەن.

"ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم" ۋە "How are you?"

ئامېرىكىلىقلار ئۆز ئارا ئۇچراشقاندا، بىر بىرىنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇپ ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن كۈلۈمسىرەيدىكەن. باشتا مەن بۇنىڭغا كۆنەلمىدىم. بىر بىرىنى تونۇمسا نېمىشقا كۈلۈمسىرەيدىغاندۇ؟ دەپ ئۆزۈمدىن خۇدۇكسىرەپ يۈردۈم، كېيىن بۇنىڭغا كۆنۈپ كەتتىم. ئادەتتە، لېفىت، يوللاردا بىرەسى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالساق "ھاي!" "ياخشىمۇسىز!" دېيىشىپ قويىدىغان بولدۇم. مۇلازىمەت خاراكتېرىدىكى ئورۇنلار ئەمەس ئادەتتىكى نورمال ئىش بىجىرىش ئورۇنلىرىدىمۇ ئادەم ئۇلارغا يېقىنلىشىپ بۇلغۇچە يېقىن تۇنۇشلاردەك ئەھۋال سوراپ كىتىدىكەن. تونجى قېتىم بانكىغا بېرىپ ئىش بىجىرىدىغان ئايالنىڭ قېشىغا بېرىپ تۇرۇپ بۇلغۇچە " ياخشىمۇسىز . قانداق تۇرۇاتىسىز، بۇگۈن ھاۋا بەك ياخشى ھە، بىر يەرگە بارماپسىزغۇ، سىز ئوقۇغۇچىمۇ، ئوقۇشلار قانداقراق " دەپ بىر تەرەپتىن ئىش بىجىرگەچ بىر مۇنچە گەپ قىلىپ كەتتى. مەن بۇ ئايالنىڭ شۇنداق مىجەزى بار ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپتىمەن، كېيىن مەيلى ئۇ بانكىدىكى باشقا خادىملار بۇلسۇن، تاللا بازىرىدىكى پۇل ئالىدىغانلار

بۇلسۇن، ھۈكۈمەت ئىشخانىسىدىكى كىملىك بىجىرىدىغانلار بۇلسۇن ھەر قېتىمدا شۇنىڭغا ئوخشاش گەپ قىلغاچ ئىش بىجىرىدىكەن. كېيىن مەن قىزىقىپ ئۇلار مەندىن شۇنداق سۇئال سوراپ داۋاملاشتۇرماستىنلا مەن بىر مۇنچە سۇئال سوراپ باقتىم مەسىلەن " :قانداق، ئىشىڭىز ئالدىراشمۇ، بۇگۈن بىكار بوپ قاپسىلەرغۇ، " دىگەندەك. ئۇلارمۇ ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن جاۋاپ بىرىپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق ئىشلارغا كۈنۈپ كەتتىم. گەپ قىلماي تۇرۇدىغانلارنى كۆرسەم ئاغزىنى تاتىلاپ قويىمەن.

بىز دائىم تاماق يەيدىغان بىر ھىندىستانلىقنىڭ ئاشخانىسى بولىدىغان. بىر قېتىم بىر نەچچە ئامېرىكىلىقنى باشلاپ شۇ ئاشخانىغا كىردىم. لېكىن ئۇلار ئاشخانىدىن چىقىپلا: "ئەمدى بۇ ئاشخانىغا ئىككىنچى دەسسىمەيمىز" دېيىشتى. مەن ئۇلاردىن:" تامىقى ياقمىدىمۇ؟" دەپ سورىسام، ئۇلار: "ياق، ئۇلار خېرىدارنى كۈلۈمسىرەپ قارشى ئېلىش، ئەھۋال سوراپ قويۇش دېگەندەك ئەقەللىي بىر ئادىمگەرچىلكىنىمۇ بىلمىسە، بىز ئۇلارغا پۇل تېپىپ بەرگۈچى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن قىزغىن مۇلازىمەت قىلمىغان بىر يەرگە تامىقنى ياخشى دەپلا كىرسەك قانداق بولىدۇ" دېيىشتى.

ئامېرىكىلىقلارنىڭ تونۇشسۇن، تونۇشمىسۇن ئۇچراشقانداق سالاملىشىش ئادىتى ماڭا يۇرتۇمدىكى يېزىلارنى ئەسلەتتى. كىچىك چاغلىرىمىزدا ئاتا-ئانىمىزغا ئەگىشىپ ئېشەك ھارا بىلەن بىر مەھەللىدىن يەنە بىر مەھەللىگە بارساق، چوڭلار ئۇچرىغانلىكى ئادەملەرگە "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم" دەيتتى ياكى قارشى تەرەپنىڭ سالامغا "ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام" دەيتتى. يولدا تۇنۇمايدىغان ئادەملەر ئوچرىسىمۇ بېشىنى لىڭشىتىپ سالام قىلاتتى. ھازىر بۇنداق ئادەتنى شەھەرلەردە پەقەتلا كۆرمەس بولدۇق، يېزىلاردىمۇ پەقەت قىرىلاردىلا قالدى. كوچىلاردا دوقۇرۇشۇپ قالساق خۇددى چۈشقۇر ئۆچمەنلىكى بار ئادەملەردەك سورۇن تەلەت ئۆتۈشۈپ كېتىمىز. سوقۇلۇپ كەتسەك، ھومىيىپ، ھەتتا

"كۆزۈڭ يوقمۇ؟!" دېيىشكە ئاران تۇرىمىز. بىزنىڭ نەزىرىمىزدە شەرق ئەخلاق دۆلىتى، غەرب ئەكسىچە ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ كارى يوق بىر سوغۇق ماكان. كىشىلەر بىرەر ناچار ئادەتنى كۆرسىلا "غەربنىڭ چىرىك ئىدىيىسىدە ئەنئەنىمىز بۇزۇلۇپ كەتتى" دېيىشىدىغان بولدى. مەن ئامېرىكا كوچىلىرىدا ناتونۇش كىشىلەرنىڭ ماڭا قىزغىن تەبەسسۇم بىلەن:" How are you?" دېيىشلىرىدىن شۇنداق بىر سۈئالنى سورىغۇم كەلدى:

ئۇنداقتا غەرب ئۆزىنىڭ چىرىك ئىدىيىسىنى، ئادىمىيەتسىزلىكىنى تاشلاپ بىزنىڭ ئەنئەنىمىزدىكى "مۇسۇلمانىنىڭ بىر-بىرىدە سالام قەرزى بار" دېگەن قائىدىنى قوبۇل قىلدىمۇ؟ خۇددى كۆلچەكتىكى سۇنى خەق ئېلىپ كەتسە قۇرۇپ كەتكىنىدەك غەرب بىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىمىزنى "ئوغۇرلاپ" كەتكەن، شۇنىڭ بىلەن بىزدە مانا موشۇنداق ئېسىل ئەنئەنىلەرنىڭ قەھەتچىلىكى كېلىپ چىققانمۇ؟ بىزگە كۆزنى يۇمۇپلا هەممىنى خەققە دۆڭگەيدىغان ئۇششۇقلۇقنى كىم ئۆگەتتى؟ غەربمۇ؟.....

كۈلۈمسىرەشنىڭ مەنىسى

ئامېرىكىدا چوڭ بولغان ئۇيغۇرلارمۇ تونۇسۇن-تونۇمىسۇن ئۇچراشقان ئادەمگە كۈلۈمسىرەپ سالام قىلىدىغان ئادەتنى يېتىلدۈرۈپتۇ، لېكىن ئۇلار بۇ ئادەتنى بىلەن ۋەتەندە بەزى كۆڭۈلسىزلىكلەرگىمۇ يولۇقۇپ قاپتۇ.مەسىلەن،بىر ئويغۇر قىزنىڭ ماڭا بىر نەچچە يىل بۇرۇن دەپ بىرىشچە، ئۇ ۋەتەنگە بېرىپ ئامېرىكىدىكى ئادەتنى بويىچە ھەممەيلەنگە كۈلۈمسىرەپ يۈرسە خەقلەر بىر خىل قاراپ كېتىدىكەن. بىر ئاشخانىغا كىرىپ ھەممىگە كۈلۈمسىرەپ مۇئامىلە قىلغاندا ئەر كۈتكۈچىلەر ئۇنى ئەگىپ كېتەلمەي، ناموۋاپىق تەلەپلەرنىمۇ ئېيتىپتۇ. ئاپتۇۋۇزغا چىققاندا بىللە چىققانلارغا كۈلۈمسىرەپ قويسا " كەچتە ۋاختىڭىز بارمۇ " دەپ باشقىلار سوراپتۇ. بۇ گەپلەرنى مەن

ھېلىقى قىزدىن ۋەتەندە تۇرۇپ ئاڭلىغانىدىم، لېكىن چۈڭقۇر ھېس قىلمىغانىكەنمەن. كېيىن ئامېرىكىغا كېلىپ بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ كۈلۈمسىرىشىنىڭ مەنىسىنىڭ زادى نېمىلىكىنى ئاندىن چۈشەندىم.

سۈيۈنچە بېرىش ئادىتى

سۈيۈنچىنى خەنزۇچە شىياوفېي، ئىنگلىسچە "tip" دەيدۇ. باشقىلارغا سۈيۈنچە بېرىدىغان ئىشلارنى كىنولاردا تولا كۆرەتتىم. بايلار تاكسىغا ئولتۇرۇپ 100 كوينى بېرىپ " بۇلدى قايتۇرما "دەپ چۈشۈپ كەتسە" پوچى " دەيتتۇق. نەزىرىمدە سۈيۈنچە دىگەن نەرسىلەرنى بايلارلا ئۈزىنىڭ بايلىقىنى كۆز كۆز قىلىش ئۈچۈن بېرەتتى. ئادەتتىكى ئادەملەر تاپان ھەققى بېرىپ يۈرمەيتتى. بۇ يەرگە كىلىپ شۇنى ناھايىتى چوڭقۇر ھىس قىلدىمكى بۇ غەرىپ جەمىيىتىنىڭ جەمىيەت ئۈچۈن بېرىدىغان" ھەققى " ئىكەن. كىلىپ بىرەر ئايلارغىچە بۇنىڭغا دىققەت قىلماپتىمەن. نەچچە قېتىم ئاشخانىغا كىرىپ ئۈدۈللۇق پۇلنى تۇلەپ ماڭغاندىن كېيىن مەن بىلەن ھەر قېتىم بىللە كىرگەن ھەمراھىم " سەن نېمىشقا tip بەرمەيسەن " دەپ ئەجەپلىنىپ سوراپ كەتتى. مەن ئۇنىڭدىنمۇ بەكراق ئەجەپلىنىپ " مەن بىر ئوقۇغۇچى تۇرسام، يا باي بولمىسام نېمىشقا ئۇنى بەرگۈدەكمەن " دىسەم ئۇ كۈلۈپ كەتتى ۋە" قارغۇنىڭ شەھىرىگە بارساڭ بىر كۈزۈڭنى قىس " دىگەن مىسالنى كەلتۈرۈپ ، سەن بىلەن بىزنىڭ دۇلىتىمىزدە بۇنداق ئىشلار يوق. شۇڭا بۇنى بەرگۈمىز كەلمەيدۇ ، لېكىن بۇ يەردە ھەممىز بېرىشىمىز كېرەك "دەپ ماڭا نەسىھەت قىلدى. راستىنلا مىنىڭ نەزىرىمدە سۈيۈنچە دىگەن بايلارلا بېرىشى كېرەك بۇلغان پۇل ئىدى. بىز تاماقنىڭ پۇلىنى تولۇق تۇلىدۇق. مۇلازىمەتچىنىڭ ھەققىنى خۇجايىن ئۈزى بېرىشى كېرەك، بىز نېمىشقا يەنە مۇلازىمەتچىگە ھەق بېرىدىكەنمىز دىگەن قاراش بىلەن بەرگۈم كەلمىدى.

لېكىن مەن بۇنىڭغا قايىل بۇلماي يەنە بىرەر ئايلارغىچە بارغان ھەمە يەردە كۆزىتىپ تۇردۇم. قارىسام راستىنلا ھەممەيلەن سۈيۈنچە بىرىدىكەن. سۈيۈنچىنىڭ سوممىسى ئاساسەن 10% ئەتراپىدا بۇلىدىكەن. نورمال ئەھۋالدا تۇۋەن بۇلغانىدا بىر دوللار بۇلىدىكەن. مەسىلەن 8 دوللارلىق بىر ۋاخ تاماق يىگەن بولساق باجنى قوشسا 8 يېرىم دوللار بۇلىدىكەن، ئۇنىڭغا بىر دوللار ئەتراپىدا قېتىپ 9 يېرىم دوللار ئەتراپىدا پۇل بىرىدىكەن. ھىسابات قىلغانداھەر قانداق مۇلازىمە خاراكتىرىدىكى ئورۇنلارنىڭ ھىسابات تالونىدا " باھاسى مانچە پۇل دەپ يېزىلغاندىن كېيىن ئاستىدا سۈيۈنچە دەپ بوش ئورۇن قالدۇرلىدىكەن، ئۇنىڭ ئاستىغا ئومۇمى سوممىسى دەپ بوش ئورۇن قالدۇرلىدىكەن. بىز بەرمەكچى بۇلغان سۈيۈنچە پۇلنى يېزىپ بۇلغاندىن كېيىن ئۇنى تاماقنىڭ پۇلىغا قېتىپ ئومۇمى سوممىسنى يېزىپ ئىمزا قويۇپ بەرگەندىن كېيىن ئۇلار ئۇ پۇلنى كارتىدىن تۇتۇۋالىدىكەن. ئەگەر بۇاستە نەخ پۇل بەرمەكچى بۇلساق تاماق باھاسنى 8 دوللار دىگەن بولسا بىز 9 دوللار بىرىدىكەنمىز. قائىدە بۇيىچە بۇ بىرىلگەن سۈيۈنچە پۇل خۇجايىننىڭ يانچۇقىغا كىرمەيدىكەن. بەلكى مۇلازىمەتچىگە بىرىلىدىكەن. شۇنداقلا بۇ سۈيۈنچە قانچە بوپ كەتسۇن مۇلازىمەتچىنىڭ سائەتلىك ئىش ھەققى يەنە تولۇق بىرىلىدىكەن. ئادەتتە ئاشخانا ۋە باشقا ئورۇنلاردا مۇلازىمەتچىلىك قىلىدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى ئوقۇغۇچىلار ياكى كىرىمى تۇەن كىشىلەر بۇلغاچقا ئەگەر بىرەر ئىككى كوي پۇل بەك ئىقتىسادى ئەھۋالىغا تەسىر قىپ كەتمەيدىغان ھەممە ئادەم شۇنداق ئازدۇر كۆپتۇر سۈيۈنچە بەرسە بۇ شۇ كىشىنىڭ تۇرمۇشىنى قامدىشىغا بەك ياردىمى كۆپ بۇلىدىكەن. بۇنىڭغا ئوخشاش خىزمەتنىمۇ تالىشىپ قىلىدىكەن. جەمىيەتتە ئىشسىزلار، پۇلى يوقلار ئازىيىدىكەن. بۇ پۇل بىلەن بەلكىم بىر ئائىلىدىكى بىر نەچچە جان ئادەم تۇرمۇش كەچۈرىشى مۇمكىن ئىكەن. ئىشسىزلار ئازايسا، ھالال ئەمگەك قىلغانلار مەلۇم ياخشى مۇئامىلىگە ھەم ھەققە

ئىرىشسه جەمىيەتتە جىنايەت ئۇتكۇزىدىغانلارمۇ تەڭ نىسبەتتە .ئازىيىدۇئ دىمەك بۇ .ئەمىلىيەتتە شۇ سۈيۈنچە بەرگەن ئادەمنىڭ ساغلام جەمىيەت قۇرۇشقا قوشقان ئازدۇر كۆپتۇر تۇھپىسى ئىكەن.

مۇلازىمەت ئورۇنلىرىدا گەرچە بىز ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشىغا ھەق بەرگەن بولساقمۇ لېكىن يەنىلا ئۇلار بىز ئۇچۇن ھەر قېتىم مۇلازىمەت قىلغاندا " رەھمەت "دەپ كۇلۇمسىرەپ تۇرىدىكەنمىز. مىنىڭچە ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئاغزىدىن ئەڭ كۆپ چىقىدىغان سۆز "thank you "بىلەن " sorry " ئىكەن. ھەر قانداق ئورۇندا بۇ ئىككى ئېغىز گەپ تۇكۇلۇپ تۇرىدىكەن.

بۇلارنى چۈشىنىپ يەتكەندىن كېيىن مەنمۇ سۈيۈنچىنى قالدۇرماي بىرىدىغان بۇلدۇم. ۋە بۇ ئىشنى ۋەتىنىمىزدە زور كۇچ بىلەن تەشەببۇس قىلىش كېرەك ئىكەن دەپ ئويلىدىم.

ۋەتەندە ئاشخانىغا كىرسەك مۇلازىمەتچىنى تىللىغىلى ئاران تۇرىمىز. ئازراق ئويان بۇيان بوپ كەتسە" ماڭ بېرىپ باشلىغىڭنى چاقىر " دەپ خۇجايىننى چاقىرتىپ كىلىپ نەچچە ئون ئادەمنىڭ ئالدىدا ئۇبدان بىر ۋارقىراپ تىللىۋالساق شۇنداق پۇخادىن چىققاندەك بۇلمىز. ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىپ" ياخشىمۇ سىز، تامىقىڭ ئوخشاپتۇ، رەھمەت " دىگەندەك گەپلەرنى قىلىپ ئىككى ئېغىز كۆڭلىنى ياساپ قويۇش خىيالىمىزغا كىرىپ چىقمايدۇ. يىگەن 10 كويلۇق تاماققا 11 كوي تۇلەپ بىر كوي مۇلازىمەتچىگە قالسۇن دىسەك بەلكىم باشقىلار بىزنى ساراڭ دەيدۇ. بىزنىڭ نەزىرىمىزدە ئاشخانا ۋە باشقا ئورۇنلاردىكى مۇلازىمەتچىلەر ھەرگىزمۇ بىزنىڭ خىلىمىزدىكى ئادەملەر ئەمەس. بىز پۇلنى تۇلىگەندىن كېيىن ئۇلارغا قۇلغا قىلغاندەك سوغۇق مۇئامىلە قىلىپ ئۇزىمىزنىڭ ئورنىنى بىلدۇرۇپ قويىشىمىز كېرەك. ئازراقلا كېيىم كىچەكلىرى ناچار،

خىزمەت ئورنى تۇۋەن ئادەملەرنى كۆرسەك " سەن ئۇزۇڭنى كىم دەپ ئويلاپ قالدىڭ " دەپ گەپ دىگەننى تۇكۇۋتتىمىز.

ئەگەر ۋەتەندىكى نورمال مائاشلىقلارمۇ مۇشۇنداق ئازدۇر كۆپتۇر ھەم ئەمىلىيەت ھەم تاتلىق گەپلەر بىلەن بىر بىرىمىزگە ئىلھام بېرىپ قوللاپ تۇرساق، خىزمىتىنى قوللاپ تۇرساق جەمىيىتىمىز تېخىمۇ تىنچ، بىخەتەر بولماسمۇ. ھۇكۇمەتتىن نورمال مائاش ئېلىۋاتقانلار رىستۇران، يەنە بىرنىمىلەر، بىرەر قېتىم ئەسسالامەلەيكۇم دىيىشىپ قالغانلارنىڭ بىر نىمە مەربكىسى دىگەندەك ئىشلارغا پۇلنى ئايىماي خەجلەيمىز. شۇنداقلار كۆپلىرىمىز ئۇچۇن بىرەر- ئىككى كوي، 20-10 كوي ئۇنچە چوڭ پۇلمۇ ئەمەس. ئايىقىمىزنى ئۇيىمىزدە مايلىساقمۇ مايلايمىز، لېكىن يولدىن ئۇتكەچ مايلامچى بالىلارغا بىر كوي بېرىپ مايلاتساق شۇ پۇللار بىلەن بىر ياكى بىر نەچچە ئادەم جان بېقىۋالىدۇ. ئوقۇمىساقمۇ يولدا گىزىتتىن بىرنى سېتىۋالساق شۇنى ساتىدىغان بالىلار جان بېقىۋالىدۇ. ئۇيگە كىرىپ كىتىشنىڭ ئالدىدا بىرەر كىلو مۇۋە چۇۋە سېتىۋالساق شۇلار جان باقىدۇ. بۇنىڭغا ئوخشاش مىساللارنى بەك كۆپ كەلتۇرگىلى بۇلىدۇ. ۋەتەندىمۇ ئوخشاشلا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلارنى قىلىۋاتقانلارنىڭ كۆپىنچىسى جان باقالماي قىلىۋاتقانلار ياكى كىرىمى تۇۋەنلەر. جەمىيەتنىڭ بۇ قاتلىمىدىكى كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسى جىنايەت ئۇتكۇزۇش يولىغا بىر قەدەر يېقىن بۇلىدۇ. ئەگەر بۇلار مۇشۇنداق ھالال ئەمگەكنى قىلىۋاتقاندا بىز ئۇلارنىڭ قۇللىساق، ئۇلارغىمۇ ئاغىنىمىزگە مۇئامىلە قىلغاندەك كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ ، دوستلارچە مۇئامىلە قىلساق ئۇلارنىڭ تۇرمۇشقا بۇلغان ئىشەنچىسى ئاشىدۇ. جەمىيەتتە جىنايەت نىسبىتى تۇۋەنلەيدۇ. دىمەك بۇنىڭ ئۇزىمۇ ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ جەمىيەتكە قوشقان تۇھپىمىز.

يىغىلىش ۋە سورۇندارچىلىق

بىز ئۇرۇمچىدە دوستلار يىغىلىشىنى ئاشخانا، رېستۇرانلاردا ئۆتكۈزىمىز، چىقىمنى بىر ئادەم كۆتۈرىدۇ .لېكىن ئامېرىكىدا ئوخشمايدىكەن .بۇلار چوڭ بىر مۇراسىم بولۇپ كەتمىسە ئاساسەن سىرتلاردا يىغىلىش قىلمايدىكەن، ئاسەسەن بىر - بىرىنىڭ ئۆيىدە قىلىدىكەن، ساھىپخان كۆپرەك نەرسە تەييارلايدىكەن ، لېكىن باشقىلارمۇ ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ نەرسە - كېرەكلەرنى تەڭ ئېلىپ كېلىدىكەن، ھەرگىزمۇ ئۇيۇ ئىگىسىگە ھەممىنى تاشلاپ قويمايدىكەن. بەزىدە نەرسە-كېرەكلەرنىڭ ھەممىسىنى بىر ئادەم ئالىدىكەن، يىغىلىش ئاياغلاشقاندا بارلىق چىقىمنى تەڭ بۆلۈشىدىكەن.

بىرىلىنىڭ ياقى بىزنىڭ فاكولتېت كەم دېگەندە 6 قېتىم ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلار يىغىلىشى قىلدى. بۇلارنىڭ بىرسى شەھەر مەركىزىدىكى بىر زالدا بۇلدى، بىرسى شەھەر ئىچىدىكى بىر باغچىدا بۇلدى، قالغىنى ھەممىسى فاكولتېت كارىدورىدا بۇلدى. بۇ يەردە يىغىلىش قىلغانىدە ئادەملەرنى بىر جوزىغا يىغىپ ئولتۇرغۇزمايدىكەن. يىغىلىشنىڭ ھەممىسىدە بارلىق يىمەكلىكلەر، ئىچىملىكلەرنى بىر يەرگە قويۇپ يىغىپ قويىدىكەن. يەيدىغانلار شۇ يەرگە بېرىپ خالىغانىنى يەيدىكەن. خالىغانىنى ئىچىدىكەن. بىرەرسى بىلەن قەدەھ كۆتۈرگۈسى بۇلسا ئۇزى ئىككى رومكىغا قويۇپ ئىچىدىغان ئادەمنىڭ ئالدىغا بارىدىكەن. ئادەملەر يەيدىغان نەرسىنى ئېلىپ ئۇ ياقتا بۇ ياقلارغا مېڭىپ يۈرۈپ پاراڭلىشىپ چىقىدىكەن. شۇنداق قىلىپ كەلگەن ھەممە ئادەملەر بىلەن تونۇشۇپ چىقىدىكەنمىز. پاراڭلاشقۇمىز كەلگەن ئادەم بىلەن پاراڭلىشىدىكەنمىز. ئارلىقتا ياكى باشتا بىرەرسى گەپ قىلىدىغان ئىش بۇلسا مىكنى ئېلىپلا گەپ قىلىۋېرىدىكەن. مىنىڭچە بۇنداق قىلغاندا تاماقلار ئىسراپ قىلىنمايدىكەن، كىچىككىنە يەرگىمۇ جىق ئادەم پاتىدىكەن، ئەڭ مۇھىمى ئەركىن ئازادە كىم بىلەن پاراڭلاشقۇسى بولسا شۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشقىلى بۇلىدىكەن. بىزدە رېستۇراندا جۇزىغا

بۇلۇنۇپ ئولتۇرمىز، شۇ جۈزىدىكىلەرلا پاراڭلاشقىلى بۇلىدۇ، قالغانلار بىلەن پاراڭلىشىش، تۇنۇشۇش پۇرسىتى ئاز.

ئادەتتىكى دوستلار، تونۇشلار، ساۋاقداشلارئۈز ئارا يىغىلىش قىلىشقا ئامراقكەن. بۇنى "party" دەيدىكەنمىز. كۆپىنچە بىرەرسى مەن يىغىلىش قىلىمەن، ماۋۇ كۈنى بىزنىڭكىگە كىلىڭلار دەپ ئوختۇرىدۇ. لېكىن بۇلارنىڭ party دىگىنى يىغىلىش قىلىش دىگەن مەنىنى بىلدۇرىدىكەن، ھەرگىزمۇ تاماق يىيىش دىگەننى بىلدۇرمەيدىكەن. مەن دەسلەپتە بۇلارنى بىلمىگەچكە پالانچى ئۈيىگە چاقىردى دىسە شۇ يەردە تاماق يەيدىغان ئوخشايمىز دەپ ئويلاپ قاپتىمەن. ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئىش ئەمەسكەن. بىرسىنىڭ ئۈيى كىچىككىنە ئىككى ئېغىز بۇلسىمۇ 20 نەچچە ئادەم چاقىرىدۇ. ئۇ يەردىمۇ ئوخشاشلا ئۈي ئىگىسى ئانچە مۇنچە پارچە پۇرات نەرسىلەرنى، پىۋا، سۇغۇق ئىچىملىك دىگەندەك نەرسىلەرني تەييارلاپ قويىدىكەن. بارغانلارمۇ ياكى ئۈيىدە ئۇنى بۇنى قىلىپ ۋە ياكى بازاردىن بىرەر يىمەكلىك دىگەندەك بىر نىمە ئېلىپلا بارىدىكەن. بارغاندىن كىيىن ھەممەيلەن ئۈرە تۇرۇپ، ئۇ ياق بۇياققا مېڭىشىپ. قىزىق گەپلەرنى قىلىشىپ، پاراڭلىشىپ، ئۇنى بۇنى ئويناپ قىلىشىدىكەنمىز. ساپادا ئولتۇرۇپ ئۈي ئىگىسىنى نەچچە خىل تاماق قىلدۇرۇپ يەپ كىلىدىغان ئىشلار ئەمەسكەن.

ئادەتتىكى رەسمى تاماق تولۇق بىرىلىدۇ دەپ فاكولتىتىن چاقىرغان ياكى مەلۇم بىرسى چاقىرغان سورۇندىمۇ ئاددى تاماق بىرىلىدىكەن. مۇشۇ يەرنىڭ ئۈلچىمىدە ئۈرۈمچىدە 280 كويغا بىر ئۈستەلدە 10 ئادەمگە چىقارغان تاماقنى بۇ يەردە بولكا ياكى گۈرۈچنى جىقراق چىقرىپ قويۇپ 40 ئادەمگە تارتىشى مۇمكىن. ئادەمنىڭ قورسىقى سەل ئاچ قالسا قالىدىكەنكى تاماقلار ئېشىپ قالمايدىكەن. ئەرزان توختايدىكەن. بىر قېتىم قوشنام يىغىلىش قىلدى. ئاخىرىدا چىقمىنى ھىساپلاپ 5 دوللاردىن تۇغرا كەپتۇ دىدى. ئۇنى بەردىم. يەنە ئىككى قېتىم بىزنىڭ فاكولتىتىكى بارلىق ئاسپىرانتلار

يىغىلىش قىلدى، بۇلار جەمئي 60 تەك ئادەم. 6 دوللاردىن تۇغرا كەلدى. كالىفورنىيەدىكى ئويغۇرلارمۇ دائىم يىغىلىش قىلىپ تۇرىدۇ، ھەر قېتىمدا 7 دوللار ئەتراپىدا توغرا كىلىدىكەن. مۇشۇ يەرنىڭ باھا ئۇلچىمىدە 6 دوللارغا بىر بولكا بىلەن بىر ئىستاكان كولا كىلىدۇ. ياكى ئۇرۇمچى بىلەن سېلىشتۇرساق ئەگەر مۇشۇ يەر بۇلسا بىر قاچا لەغمەننىڭ باھاسى 7-6 دوللار ئەتراپىدا، گورو لەغمەننىڭ باھاسى 9 دوللار ئەتراپىدا، پولۇ بىلەن بىر پىيالە قېتىق بۇلسا 11 دوللار ئەتراپىدا بۇلىدۇ. دىمەك بۇ يەردە يىغىلىش قىلسا بىر قاچا لەغمەننىڭ باھاسىدا يىغىلىش قىلىدىكەن. ئۇرۇمچىدە نورمال يىغىلىش قىلساق 50 كوي كىتىدۇ. 8 قاچا لەغمەننىڭ پۇلى دىگەن گەپ.

لېكىن بۇلارنىڭ سورۇنىنى قىززىمايدىكەن. بىزدە 60-50 ياش بالا بىر يەرگە كىلىپ قالسا ئۇنداق سورۇندىن چاڭ چىقىپ كىتىدۇ. ئوسۇل، ناخشا، چاخچاقلار دىگەن سورۇننى كۆتۈرۈتىدۇ. بۇلار ئىككى ئۇچتىن بىر يەرگە كىلىۋلىپ ئالەمنىڭ گىپىنى قىلىشىپ، ئۇز ئارا پو ئېتىشىپ، ئىچەرمەنلەر ئىچىشىپ ، ئانچە مۇنچە قەرىت، ياكى ئېلېكترونلۇق ئويۇن ئويناپ سورۇننى تۆگىتىدىكەن. سىرتلاردا يىغىلىش قىلغاندا بارغانلار ھەر خىل توپلارنى ئالغاچ باردىكەن شۇنى ئوينايدىكەنمىز. ئىچكىرده ئوقۇۋاتقان ۋاقىتتىمۇ سىنپىنىڭ، يىللىقنىڭ يىغىلىش بۇلاتتى. يىغىلغاندا شۇنچە-50 60بالا بىر يەرگە كىلىپ نىمە ئىش قىلىشنى ئۇقالمايتتى، ھەر بىرىڭلار بىردىن نۇمۇر ئورۇنلاڭلار دەپ ۋەزىپە قىلاتتى ياكى كارا ئوكى ئىيتاتتى. ۋە ياكى بەزىبىر سۇز ئويۇنلىرىنى، ئوينايتتى. بۇ يەردىمۇ ئوخشاشكەن. لېكىن بىزدە 60-50 ياش بالىلار بىر يەرگە كىلىپ سورۇن قىلىدىغان ئىش بۇلسا بۇنداق سورۇن بەك قىززىپ كىتىدۇ. ئويۇن چاخچاقلارنى كۆرۈپ كۆلۈپ ئۆچىيىم .ئۇزۇلۈپ كىتەي دەپ قالىدۇ، قانغۇچە ئوينىاپ كۆلىمىز. ناخشا- ئۇسۇلغا ماھىر، چاخچاقچى مىللەت دىگەنلەرنى مۇشۇلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئەمدىلەتىن ئۇنىڭ ھەقىقى مەنىسىنى ھىس قىلىۋاتىمەن. بۇ

گەپلەر بىكارغا چىقماپتىكەن.

ھاراق، تاماكىغا بولغان كونترولluۇق

"ئامېرىكا بىر ئەركىن دۆلەت، كىشىگە ھېچقانداق چەكلىمە يوق. بولۇپمۇ ھاراق، تاماكا، ۋە باشقا بۇزۇقچىلىقلارنىڭ ماكانى. " مانا بۇ بىزنىڭ كىنولاردىن ئالغان تەسىراتىمىز . لېكىن ئەمەلىيەت دەل بۇنىڭ ئەكسىچە ئىكەن. بولۇپمۇ ھاراق، تاماكىغا بولغان كونترولluۇقى بەك قاتتىق بولۇپ، بۇ جەھەتتىكى قانۇن- تۈزۈملەرنىڭ قاتتىقلىقىغا قاراپ، "دۆلىتىمىزدە ھاراق، تاماكىغا چەكلىمە يوق ئىكەن، بۇ جەھەتتە جۇڭگودىن ئەركىن دۆلەت يوق ئىكەن" دېگەن قاراشقا كەپ قالىدىكەن كىشى. گەرچە دۆلىتىمىزدە قورامىغا يەتمىگەنلەرگە ھاراق، تاماكا ساتماسلىق، ئۇلارنىڭ يېشىغا مۇۋاپىق كەلمەيدىغان سورۇنلارغا كىرگۈزمەسلىك ھەققىدە قانۇن، بەلگىلىمىلەر بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىي تۇرمۇشىمىزدا بۇنىڭغا ئەمەل قىلىدىغانلارنىڭ سانى بەكلا ئاز، نازارەتمۇ يوق دېيەرلىك.

ئامېرىكىنىڭ نۇرغۇن شىتاتلىرىدا ھاراق - تاماكىنى خالىغانچە ئېلىپ سېتىش مەنئىي قىلىنىدىكەن. مەن تۇرۇۋاتقان ۋاسىنگتون شىتاتىدا پۈتۈن باشقا ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەرنى خالىغان دۇكانلاردا سېتىشقا يول قويمايدىكەن، ئۇلار مەخسۇس ھۆكۈمەت بېكىتكەن ئورۇنلاردا سېتىلىدىكەن. ئادەتتە بۇلارنى سېتىش ئۈچۈن مەخسۇس ئىجازەتنامە ئېلىشى كېرەك ئىكەن. ئادەتتە مەن تۇرۇاتقانىدەك كىچىكرەك شەھەر بۇلسا ئىككى ياكى ئۈچ ئورۇندىلا سېتىلىدىكەن. دۆلىتىمىزدىكىدەك ئىشكىتىن چىقىپلا ھاراق تاپقىلى بولىدىغان "قۇلايلىق شارائىت" بۇ يەردە يوق ئىكەن. يەنە كېلىپ 21 ياشتىن تۆۋەنلەرگە تاماكا ۋە ئىسپىرت تەركىبلىك ئىچىملىكلەرنى، جۈملىدىن پۈتۈنىمۇ سېتىشقا بولمايدىكەن، ساتسا قانۇنىنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدىكەن.

بىر قېتىم بىرەيلەن ئۆيىگە ئولتۇرۇشقا چاقىردى. ئۇيدە بىر نىمە قىلىپ بىرىشقا ھۇرۇنلۇق قىلىپ ئۇنىڭ ئۆيىگە پىۋا ئېلىپ بارماقچى بولۇپ، بىر تاللا بازىرىغا كىردىم. بىر ساۋاقدىشىم ماشىنىلىق مىنى ئالغىلى كەلدى. بىز ئالدى بىلەن بىر تاللا بازارغا كىردۇق. ئامېرىكا قانۇنى بويىچە ھاراق، تاماكا سېتىۋېلىش ئۇچۇن چوقۇم رەسمى چاپلانغان ئىناۋەتلىك كېنىشكىسى بولۇشى كېرەك ئىكەن. دۇكاندار مەندىن كىملىك سورىدى. مەندە ئوقۇغۇچىلىق كېنىشكىسى بار ئىدى. بۇنىڭدا يېشىم يېزىلمىغاچقا ئېتىراپ قىلمىدى. مەن ئۇنىڭغا "قارا، مەن ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇۋاتىمەن، نەدىمۇ 21 ياشتىن كىچىك ئاسپىرانت بولسۇن؟ مەن 21 ياشتىن ئېشىپ كەتكىلى نەۋاخ" دەپ چۈشەندۈردۈم، لېكىن ئۇ "بۇنداق گەپلىرىڭنى قوي، قانۇندا پەقەت يېشى يېزىلغان، رەسمى چاپلانغان، شۇ كىشىنىڭ كىملىكىنى ئىسپاتلايدىغان كېنىشكىگە ئاساسەنلا سېتىش بەلگىلەنگەن شۇڭا كىملىك بولمىسا قەتئىي ساتمايمەن" دەپ تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن مېنى ماشىنىسىغا سېلىپ كەلگەن ساۋاقدىشىم:" مىنىڭ كىنىشكەم بار، ئۇنداقتا مەن سېتىۋالاي "دېدى، لېكىن دۇكاندار ":ياق، ساڭا ساتسامۇ بولمايدۇ، بۇنى سەت سېتىۋالساڭمۇ لېكىن ھامىنى بۇ ئىچىدۇ، موشۇنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولىدۇ .سەن ھاراقنى ئېلىپ دۇكاندىن چىقىپلا ئۇنىڭغا بېرىسەن .مەن بىلىپ تۇرۇپ ساختىپەزلىككە يول قويغان، يېشىنى ئىسپاتلاپ بېرەلمىگەن بىر كىشىگە ھاراق ساتقان، قانۇننى كۆزگە ئىلمىغان ھېسابلىنىمەن" .دەپ قەتئىي ئۇنىمىدى .

شۇنىڭ بىلەن بىز باشقا بىر دۇكانغا باردۇق .مەن دۇكانغا كىرمىدىم، ھېلىقى ساۋاقدىشىم كىرىپ كىنىشكىسىنى كۆرسىتىپ پىۋىنى ئەپ چىقتى، مەن ئۇنىڭغا پۇلنى بەردىم. مەن بۇ ئىشلارغا ھەيران قېلىپ ساھىپخانىغا بۇ ئەھۋالنى دېدىم. ئۇ كۈلۈپ كېتىپ: "ھەيران قالما، تېخى مەنمۇ موشۇنداق ئىشقا يولۇقتۇم" دېدى ۋە ماڭا مونۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

ـ سلەر كېلىشتىن بۇرۇن ئازراق پىۋا ۋە باشقا ھاراقلارنى ئالاي دەپ بىر دۇكانغا كىردىم. بۇ دۇكاندا كارتا ئىشلىمەيدىكەن، نەق پۇل ياكى چەك ئىشلەيدىكەن. مەندە يا نەق پۇل يا چەك يوق ئىدى. شۇ ئارىدا مەن بىلەن بىللە بارغان 18 ياشلىق قىزنىم :"دادا، مەندە پۇل بار، مېنىڭكىنى ئىشلىتىپ تۇر" دەپ پۇلنى بەردى. بۇنى كۆرگەن دۇكاندار ھاراق سېتىشنى رەت قىلدى. مەن ئۇنىڭغا :"بۇ ھاراقنى قىزنىم ئەمەس، مەن ئىچىمەن، ئۆيۈمدە مېھمان بارتى...." دەپ چۈشەندۈرسەمۇ، "مەيلى كىم ئىچسە ئىچسۇن، پۇلنى قىزىڭ تۆلىگەنكەن، مەن 21 ياشقا توشمىغان ئادەمگە ھاراق ساتقان بولمەن" دەپ بەرگىلى ئۇنمىدى. ئاخىرى ئۆيگە كېلىپ نەق پۇل ئېلىپ يەنە قايتىدىن شۇ دۇكانغا بېرىشقا مەجبۇر بولدۇم.

بىر قېتىم يىغىلىشتا دوستۇم بىلەن چۈگلەپ سىرتقا چىقساق بىر دوكان باركەن. بىرە تال تاماكا چىكەيلى دىدى. مەن ئادەتتە تاماكا چىكىپ كەتمەيمەن. يىغلىشلاردا تۇتسا ياق دەپمۇ كەتمەيمەن. شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇ دۇكانغا كىرىپ تاماكا ئالماقچى بولدۇق . ئۇ يەردىمۇ كىملىك سورىدى، بىز كىملىك ئېلىۋالماپتىمىز. شۇنچە دىسەكمۇ ئۇنىمىدى. ئەمىلىيەتتە ئۇ دوستۇم 30 ياش ئىدى. دوكاندار چوقۇم كىملىك بولۇشى كېرەك دەپ تۇرۇۋالدى.

ئامېرىكىدا 18 ياشتىن ئاشقان بالىلار ئاساسەن ئايرىم ئۆي ئىجارە ئېلىپ، مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. مېنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان 18 ياشلىق بىر قوشنام بار. بىر قېتىم ئۇ ئۆيۈمگە بىر ئىچىملىكنى كۆتۈرۈپ كىرىپ :" ئاكا، ماڭا ئىچىملىكنى ئىچىپ باق" دېدى. مەن ئىچىپ باقتىم. خۇددى گاز سۇيىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل ئىچىملىككەن. چۈشەندۈرۈشىگە قارىسام "3 پرسەنت ئىسپىرت تەركىبى بار" دەپ يېزىلىپتۇ. مەن ئۇنىڭدىن " ھە، نېمە دېمەكچى؟" دەپ سورىسام، ئۇ" مەن بۇگۈن دوستلىرىم بىلەن ئولتۇرۇش قىلماقچىتىم، ھەممىمىز بۇنىڭغا ئامراق،

ئازراقتىن ئىچەيلى دېگەن. بۇنى ئۆتكەندە دادام كەلگەندە ئالغاچ كەپتىكەن. دۇكاندار ماڭا بۇنى ساتقىلى ئۇنمايدۇ. شۇڭا سەن ماڭا ياردەم قىلىپ ئېلىشىپ بەرسەك دېدى. مەن سەل ئىككىلىنىپ ھېلىقى ئىچىملىكنى يەنە بىرنەچچە ئوتلام ئىچىم باقتىم. بۇ ھېۋە سۈيىدەكلا بىر تاتلىق ئىچىملىك بولۇپ، ماڭا ھېچبىر ئىسپىرت تەركىبى بارەك تۇيۇلمىدى. شۇنىڭ بىلەن "بوپتۇ، بىزنىڭمۇ كىچىك چاغلىرىمىز بولغان، ياردەم قىلسامۇ قىلاي" دەپ ئۇنىڭ بىلەن سىرىتقا چىقتىم. ئۇ ماڭا پۇلنى بېرىپ، دۇكاننى كۆرسىتىپ قويدى، ئۆزى دۇكاندىن 50 مېتىرچە يىراقلىقتا ساقلاپ تۇردى. مەن كېنىشكەمنى كۆرسىتىپ ھېلىقى ئىچىملىكتىن بىر يەشىك (12 كىچىك بوتۇلكا) سېتىۋالدىم ۋە ئەپچىقىپ ئۇنىڭغا بەردىم. دەل موشۇ پەيتتە دۇكاندار بىزنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ "سەن نېمە دەپ بۇنى بۇ بالىغا بېرىسەن؟" دەپ سوردى. مەن "بىز بىللە كەلگەن، بۇ كۈتۈرۈشۈپ بەرمەكچى، لېكىن ئۇنى مەن ئىچىمەن" دەپ چۈشەندۈرسەمۇ، "مەيلى كىم ئىچسۇن، بۇنى قورامغا يەتمىگەن بىرەيلەنگە كۆتۈرتۈپ قويدۇڭ. سەن مېنى ئالداپسەن، سەن بۇ ئىچىملىكنى قورامغا يەتمىگەن بىرەيلەنگە ئېلىشىپ بېرىپسەن. بۇ بالا كېنىشكىسىنى كۆرسىتىپ ئۆزىنىڭ 21 ياشقا توشقانلىقىنى ئىسپاتلىشى كېرەك، بولمىسا مەن سىلەرنى ساقچىخانىغا ئاپىرىمەن" دەپ ئېسىلۋالدى. "ۋاي نېمانچە قىپ كېتىسەن؟" دېسەم، ئۇ "بۇ دېگەن قانۇن! بىلىپ تۇرۇپ بىلمەسكە، كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمەسكە سېلىۋالسام بولمايدۇ" دەپ قاينىپلا كەتتى ۋە ھېلىقى ئىچىملىكنى ئېلىۋېلىپ پۇلنى قايتۇردى.

ئۇ بالاماڭا "خاپا بولما، سېنى ئاۋارە قىلىپ قويدۇم، مۇمكىن بولسا باشقا دۇكاندىن ئېلىپ بەرسەك" دەپ ئۆتۈندى، لېكىن مەن بايىقى دۇكاندارنىڭ گەپلىرىدىن سەل قورقۇپ قالغانتىم. شۇڭا ئۇنىڭغا:"ئۇكام، بۇ قانۇنغا تاقىشىدىغان ئىشكەن. مەن ساڭا ياردەم قىلالمىغۇدەكمەن، ئەڭ ياخشىسى سەنمۇ ئىچمە، بىر نەچچە يىل چىدىساڭ 21

ياشقا كىرىسەن، شۇ چاغدا ئىچەرسەن" دەپ تەربىيە قىلىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتىم.

بۇ يەردە ئادەتتە مەيلى كىچىسى ياكى كۈندۈزى بۇلسۇن قولىغا پىۋا يىاكى ھاراق بوتۇلكىسى ئېلىپ يولدا ئىچىپ مىڭىشقا بۇلمايدىكەن.

ئامېرىكىنىڭ مەيلى ھەرقانداق كۈڭۈل ئېچىش سورۇنلىرى بۇلسۇن 21 ياشقا توشمىغانلارنى كىرگۈزمەيدىكەن. نەچچە قېتىم ساۋاقداشلار يىغىلىشىدىن تارقىغاندا باللار جيۇغا ياكى كۇلۇبلارغا بېرىپ ئولتۇرۇپ كىلەيلى دەپ مەسلەھەت قىلىشىپ مېڭىشتۇق. ئادەتتە مەن يۈتۈپ كەتمىسۇن دەپ كىملىكىمنى يېنىمغا سېلىپ يۈرمەيمەن. شۇ ۋاقىتلاردا بىر بارىدىغان يەرگە بارغاندىن كېيىن مەن كىملىگىمنى كۈرسىتىپ يېشىمنى ئىسپاتلىيالمغاندىن كېيىن مىنى ئۇ يەرگە كىرگۈزمىدى. مەنمۇ شۇنىڭ بىلەن قايتىپ كەتتىم ياكى بىرسى بىلەن ئۇيگە قايتىپ كىملىك ئېلىپ كىلىشكە مەجبۇر بۇلدۇم.

مىنىڭ بىر قوشنام بەزىدە يىغىلىش قىلىپ قالىدۇ. ئۇ ئۈزى 24 ياش. ئۇنىڭ قىز دوستى بار، ئۇ ئۈتكەن يىلى شۇ ۋاقىتلاردا 20 ياش ئىكەنىدۇق. نەچچە قېتىم بۇلار يىغىلىش قىلىپ سائەت 11 لەر بۇلغاندا شۇنداق يەرلەرگە بارمىز دەپ ماڭغاندا ئۇنىڭ قىز دوستى خاپا بۇلۇپ سىلەر كەتسەڭلار مەن نىمە ئىش قىلىمەن دەپ قاخشاپ كەتتى.

شۇڭلاشقا بۇ يەردە ياشلارنىڭ 21 ياشقا تولغان كۈنى بىر قەدەر چوڭ ئۈتكۈزىلىدىكەن.

ئامېرىكىنىڭ ھەمە شتاتلىرىدائاساسەن بىنالاردا ئېچىدە تاماكا چېكىش چەكلەنگەن. مۇشۇ ئادەت بۇيىچە بۇلار ئۈيىدىمۇ تاماكا چەكمەيدىكەن. چېكىشكە توغرا كەلسە سىرتقا چىقىپ چېكىدىكەن. يولدا ماڭسىڭىز قايسىدۇر بىر بۈرجەكلەردە خەقلەرنىڭ تاماكا چېكىپ تۇرغانلىغىنى كۈرگىلى بۇلىدۇ. تاماكا چېكىمەن دىسە باشقىلار بىر خىل يىرگەنگەندەك قاراپ قويىدىكەن. مەن تۇرۇۋاتقان شتات مەن كىلىپ

1ئايدىن كېيىن تاماكا چېكىش توغرىلىق يېڭى قانۇن چىقاردى. بۇ قانۇن بۇيىچە ھەر قانداق ئاممىۋى سورۇندا تاماكا چېكىشكە بۇلمايدۇ. بىنا، ئۈيلەر بولۇپ قالسا بىنانىڭ ھاۋا ئالمىشىدىغان ئىشىك دەرىزە دېگەندەك ئورۇنلاردىن 8 مېتر يىراقتا تۇرۇپ چېكىش كېرەك. قاۋاقخانىلاردىمۇ، كۇلۇبلاردىمۇ تاماكا چېكىشكە بۇلمايدۇ. شۇ يولغا قويۇلغانىدىن تارتىپ قاۋاقخانىلاردىكى تاماكا چېكىدىغان كۇلدانلار ئەخلەتخانىغا تاشلىۋېتىلدى. بۇ قېتىم كالىفورنىيەگە بارسام ئۇ يەردىكى كۇپ قىسىم شەھەرلەردە ھەتتا يول بويىدا تاماكا چېكىشكىمۇ بۇلمايدىكەن.

باشقىلاردىن سوراپ باقسام ئامېرىكىنىڭ نۇۋادا شىتاتىدىن باشقا بارلىق شىتاتلاردا بۇ تۈزۈملەر ئاساسەن ئوخشاش ئىكەن. نۇۋادا شىتاتىدىكى لاس ۋېگاستىلا ئەركىنلىك بارکەن.

ئامېرىكىدا پۇتبۇل كۇرمەكلار

دۇنيا لوگىسى باشلىغاندىن بىرى پۇتبۇلغا كىرىپ كېتىۋاتىمەن، مەن ئۇچۇن مۇسابىقە ئەتىگەن سائەت 6 دە بىر مەيدان، 9 دا بىر مەيدان، 12 دې بىر مەيدان. شەنبە يەكشەنبە كۇنى بۇلسا تولۇق 3 مەيدان كۇرۇۋاتىمەن، باشقا ۋاقىتلاردا قوپالسام 6 دىكى مەيداننى چالا پۇلا بولسىمۇ كۇرىمەن، بۇلمىسا مەكتەپكە بېرىپ قاراپ بېقىپ جىددى ئىشلار بۇلمىسا چۇشتە تاماق يەيمەن دەپ قېچىپ قىلىپ بىر مەيدان كۇرۈتتىپ مەكتەپكە كېتىمەن. لېكىن شۇنچە ھەيران قالغىنىم ئامرىكىلىقلارنىڭ پۇتبۇل توغرىلىق چۇشەنچىسى.

مۇسابىقىگە بىرەر ھەپتە قالغاندا مەن بىلەن بىر بىنادا تۇرىدىغان دوسلىرىمدىم ھەممىسىدىن سوراپ چىقتىم" كۇرىدىغانلار بارمۇ "دەپ .لېكىن سورىغانلىرىمنىڭ

كۇپىنچىسى" نىمە ئۇ دۇنيا لوڭقىسى دىگەن "دەپ مەندىن سوراۋاتىدۇ .شۇنىڭ بىلەن ئاخىرى ئۇزەم يالغۇز 32 سوڭلۇق بىر تېلېۋىزۇر ئالدىم .بېرىپ سىملىق تىلىۋىزىيە ئىستانسىغا سىملىق ئۇلىدىم .بىر ھەپتىگىچە ئۇلاپ بىرەلمەيمىز دەپ تۇرۋېلىپ، مەن كۇندە تېل قىلىپ ئۇلارنى زىرىكتۇرۇپ ئاخىرى مۇسابىقە باشلىنىدىغان كۇندىن بىر كۇن بۇرۇن سىمنى ئۇلاپ بەردى .ئامرىكىغا كىلىپ تېخى تېلىۋىزۇرمۇ تۇزۇك كۇرۇپ باقمىغانىدىم .قىززىق تۇيۇلۇپ بىر كۇن قويماي تېلىۋىزور كۇرۇپ چىقىپتىمەن .بۇ خەقنىڭ ئىلانلىرىنىڭ تۇلىلىقى .لېكىن ئىلانلىرىمى بىر خىل قىززىق بۇلغاچقا ئادەممۇ ئۇنچە زىرىكىپ كەتمەيدىكەن .

ئادەتتە جۇڭگۇدا دۇنيا لوڭقىسىغا بىرەر ئاي قالغاندا بۇ توغرىلىق مۇلاھىزە سۇھبەتلەر ھەممە قانالدا باشلىنىپ كىتىدۇ .قاچانلا تېلىۋىزور نى ئاچسا پۇتبۇلنىڭ فىلىملىرىنى كۇرگىلى بۇلىدۇ .لېكىن مەن دىققەت قىلغان بىرەر ئايدىن بۇيان پۇتبۇل توغرىلىق بىرەر خەۋەرمۇ بىرىپ باقمىدى .باشلىنىدىغان كۇنىمۇ تاكى 15 مىنوت قالغىچە باشقا بىر گولىق، تور توپ، ۋاسكىتبۇل، كىرىكىت، باسبول دىگەندەك توپلارنىڭ مۇسابىقىسى بەردى، 15 مىنۇت قالغاندا تەنتەربىيە قانىلىESPN دا رىياسەتچى ئۇزگىرىپ پۇتبۇل بەردى.

مىنىڭ ئۇلىغان سىملىق قانالدا 66 قانال چىقىدۇ. لېكىن ھازىرغىچە ئاشۇ بىر قانال مۇسابىقە ۋاختى كەلگەندە مۇسابىقىنى ئۇلاپ تارقىتىپ بەرگەندىن باشقا ھىچقايسى بىرى قانالدا پۇتبۇلغا ئائىت خەۋەر چاغلىق بىر نىمە كۇرۇپ باقمىدىم. ئىچىپ پۇشۇپ مەخسۇس پۇتبۇل قانىلى بارمۇ يا دەپ بىلىدىغانلاردىن سۇرۇشتۇرسەم پۇتبۇلنى جىقراق تارقىتىدىغان بىر قانال بارىكەن. لېكىن ئۇ قانالمۇ ياۋروپانىڭ

مۇسابىقىلىرىنى نەق مەيداندىن تارقاتمايدىكەن. بىر ھەپتە ئۈتكەندە كۈچۈرۈپ تارقىتىدىكەن. ئۇ قانالنى چىقىرىش ئۈچۈن تېخى يەنە پۇل تۈلەيدىكەنمەن. بولدىلا دىدىم.

دۇنيا لوڭقىسى باشلىغاندىن بېرى فاكولتىتتىكى ساۋاقداشلار، بۇ يەردىكى باشقا دوسلىرىم نۇرغۇن قېتىم يىغىلدۇق. يىغىلغان سورۇندا پۇتبۇلنىڭ گىپىنى قىلىپ باقساممۇ چۈشىنىدىغان ئادەم يوق زىرىكىپ كەتتىم. بىكار بولساڭلار كىلىڭلار بىزنىڭكىدە كۆرىمىز دىسەم بىر قانچىسى ئەتىسى كەپتۇ. ئىككى سائەت مۇسابىقە تۈگەپ بۇلغۇچە زىرىكىپ تاس قالدى بىر نىمە بوپ قالغىلى."توپ كىرمەيدىغان ئويۇنكەن بۇ. قىززىمايدىكەن. ئىككى سائەت قاراپ ئولتۇرسا كىرگەن توپ ئاران ئىككى ئۈچ" . ھەي، چۈشەنمىسە ئامال يوقتە. ئىككى سائەت كېچىك بالىغا چۈشەندۈرگەندەك ھەممە نىمىنى چۈشەندۈرۈپ چىقتىم.

ئەڭ قىزىقى بۇلارنىڭ توپ چۈشەندۈرۈدىغىنى. بۇلار نەدىن تېپ كەلدىكى ئىككى چالا چۈشەندۈرگۈچىنى تېپىپ كەپتۇ. بۇلارنى چۈشەندۈرگۈچى دىگەندىن كۈرە قىزىتىپ بەرگۈچى دېيىش توغرىكەن. بۇلار ئىشتىن سىرتقى ياكى بۇرۇن ۋاسكىتبۇل چۈشەندۈرگەنلەر ئوخشايدۇ. كەسپى توپ چۈشەندۈردىغان ئادەملەردىن ئاسمان زىمىن پەرىق قىلىدۇ.قاراپ باقسام جۇڭياڭتەينىڭ چۈشەندۈرگۈچىلىرى بۇلارغا دەرس سۈزلىيەلەيدىكەن. تېخى ئاڭلىغۇچىلارنى چۈشەنمىسۇن قالمىسۇن دەپ ھەر قېتىملىق مۇسابىقىدە زىرىكمەي پۇتبۇلنىڭ قائىدىسىنى چۈشەندۈرىدۇ، مەسىلەن، نوپتا توپ دىگەن نىمە، ئەركىن تىپىش دىگەن نىمە. دىگەندەك. ئىشقىلىپ بۇلارنىڭ توپ چۈشەندۈرۈشلىرى ئالاھىدىن تاشقىرى ماز. ۋاسكىتبۇلنى چۈشەندۈرگەندەك

چۈشەندۈرىدۇ. رونالدۇنىڭ ئۇزىنىڭ ۋارتارىغا يېقىن يەردە مۇندالا بىر ئادەتتىكى بىر پاس بەرسە ۋارقىراپ ھالى قالمايدۇ."ئەنە رونالدونىڭ پۇتىغا توپ چۈشتى، ئوڭقا ماڭدى، سولغا ماڭدى، كارلوسقا پوس بەردى، بەك چىرايلىق پوس بەردى، رونالدۇنىڭ چىرايى بىر خىل تۇرىدا، خوشال ئەمەستەك. نېمە بۇلغاندۇ. 60 مىنوت بۇلدى رونالدۇنىڭ پۇتىغا ئاران ئىككى توپ چۈشتى. بىرازلىيەلىكلار توپنىڭ ئۈستىدە ئۇسۇل ئويناپ چوڭ بۇلامدىغاندۇ" . تۇنۇگۈن ئەنگلىيەدىن كەلگەن بىر دوستۇم بۇلدىغان، شۇنىڭ قېشىغا بارسام بۇلارنىڭ چۈشەندۈرگۈچىلىرىدىن زىرىكىپ تېلۋىزورنى قويۇپ ئاۋازنى ئىتۈبېتىپ ب ب سى نىڭ رادىيودا تارقاتقان ئاۋازنى قويۇپ قويۇپتۇ. نېمە قىلىۋالدىڭ دېسەم بۇلارنىڭ چۈشەندۈرگۈچىلىرىنى بىر سائەت ساۋاتسىزلار دەپ تىللىدى.

پۈتۈن دۇنيادا پۇتتا ئويناىدىغان بۇ توپنى پۇتبۇل دېسە ئامرىكىلىقلار بۇنى سوكېر دەپ ئاتاپ پۇتبۇل دەپ باشقا بىر توپنى ئاتايدۇ. قىززىق يېرى بۇلارنىڭ پۇتبۇلنى پۇتتا ئويىنماي قولدا ئويناىدۇ. خەلقارا پۇتبۇل بىرلەشلەسمىدىكلەر "ئۇزەڭلار ئايرىم ئىسم قويۇۋالماي قولدا ئويناىدىغان توپۇڭلارنى قولبۇل دەپ ئاتاپ سوكېر نى پۇتبۇل دەپ ئاتىساڭلار بولمامدۇ، پۈتۈن خەلقارادا شۇندا ئاتىغاندىكىن " دېسە بۇلار "سىلەر پۇتبۇلنى سوكېر دەپ ئاتىساڭلار بۇلمىدىمۇ، نىمانداق مۇرەككەپ قىلۇتتىسلەر جاۋاپ بېرىپتۇ"

مەن ئۇقۇۋاتقان مەكتەپنىڭ 40مىڭ ئۇقۇغۇچىسى بار، مەن تۇرۋاتقان باش مەكتىۋىدە 22 مىڭ ئوقۇغۇچى بار. لېكىن ئۇلچەملىك بىرمۇ پۇتبۇل مەيدانى يوق. قارىسام ئىككى ئورۇنغا ئادەتتىكى مەيداننىڭ يېرىمىغچىلىق كىلىدىغان يەرگە چىم ئۇستۇرۇپ مەيدان قىلىپ ۋارتار قاداپ قويۇپتۇ. لېكىن ئادەتتە بىرەرسىنىڭ پۇتبۇل

تەپكىنىنى كۆرگىلى بۇلمايدۇ. شەنبە يەكشەنبە كۈنلىرى ئاسىيالىقلار، ئانچە مۇنچە ياۋروپالىقلار توپ تېپىپ قويىدۇ.

بۇلار ۋاسكىتبۇل، باسبول، دىگەندەك نەرسىلەر بۇلسا ئۇلەپ بەرمىسمۇ كىسەل بۇپ بەرگىلى تاس قالىدىكەن. ھەتتا ESPN دا دۇنيا لوڭقىسى مۇسابىقىسى بىرىۋاتسىمۇ تىگىدە گولىق، ۋاسكىتبۇل، باسبۇل نىك ئەك يىقى مۇسابىقىسىنىك خەۋەرلىرىنى مىدىرلىتىپ بىرىپ دىققىتىمنى بەك بۇزىدۇ. جىلە بوپ كىتىمەن. مۇسابىقە ۋاختى توشقاندىلا شۇ ھامان بىرىۋتىپ تۇگىسە شۇ ھامان يەنە ئۇزىنىك تۇگىمەس باشقا توپلىرىغا چۈشۈپ كىتىدۇ. تەھلىللەر، قىزىق خەۋەرلەر، شۇ كۈنلۈك چىرايلىق چۈشكەن توپلار دىگەندەك مۇسابقىنى قىزىتىدىغان گەپلەرنىك بىرسىمۇ يوق. ئاڭلىسام بۇلارنىك تىلىۋزىيە ئىستانسىلىرى پۇتبۇل خەۋىرى بەرگىلى بەك ئۇچمىش، چۈنكى ئادەم كۆرمەسمىش. ئەك مۇھىمۇ 90 مىنوت ئىلان بەرگىلى بۇلماي كىرىمگە ئېغىر تەسىر يەتكۈزەرمىش. كۆرگۈچىلەرمۇ ئىككى سائەت بۇندا ئۇزۇن، يا چۈشكەن توپنىك تاپىنى يوق، ھاياجانلىغىل بۇلمايدىغان نەرسىلەردىن زىرىكىپ قالارمىش،

ھەي، ئىشقىلىپ ئامرىكىدا پۇتبۇل پەقەت قىزىمايدىكەن، بۇ قېتىمقى دۇنيا لوڭقىسى مەن ئۇچۈن پەقەت قىزىمىدى. ھەرگىز بۇ يەردە پۇتبۇل كۆرمەڭلار

ئوقۇغۇچىلارنىك ئوقۇش ئەھۋالى

بۇ مەن ئەك قىزىقىدىغان ھەم بۇندىن كىيىنمۇ دىققەت قىلىدىغان مەسىلە. كەلگەندىن بويان بۇ يەردىكى ئوقۇغۇچىلارنىك تۇرمۇش، بولۇپمۇ ئوقۇش ئەھۋالىنى كۆزەتتىم. بىزنىك مائارىپىمىز بىلەن بۇلغان پەرقى ھەقىقەتەن چوڭكەن.

بۇ يەردىكى ئوتتۇرا مەكتەپ پۈتتۈرۈپ كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاساسى ناچار ئىكەن. بۇ ئامىرىكىدىكى ئومۇميۈزلۈك ئەھۋال ئىكەن. ئۇتكەن بىر يىلدا مەن جەمئى بەش سىنىپقا دەرس ئۈتتۈم. ئۇنىڭدىن باشقا ئوقۇتقۇچىغا ياردەملىشىپ بىرەر مىڭ تاپشۇرۇق،ئىمتاھان قەغىزى تەكشۈرگەندىمەن.ئومۇملاشتۇرۇپ سىلىشتۇرۇپ باقسام بۇلارنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ ماتىماتىكا سەۋىيسى شىنجاڭدىكى ئالى مەكتەپ ئىمتاھانىدا ئۈزىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ 20 نۇمۇر ئالغانلاردىن ئېشىپ كەتمەيدۇ. پېروفىسسورلارمۇ بۇنىڭغا كۈنۈك ئىكەن. مەن قىززىقىپ ماتىماتىكا دەرسىنى بىر مەزگىل ئاڭلاپ باقتىم، دەرسنى ئاددى كەسىرلەرنى قوشۇش-ئېلىشتىن باشلىدى. ۋاقىت چىقىرىپ خارۋار ئۇنۇۋېرسىتىتى، كالفورنىيە ئونۇۋېرسىتى بىركىلى شۇبىسى دىگەندەك داڭلىق مەكتەپلەرنىڭ دەرس ئۈتۈش خاتىرلىرىنىمۇ ئىزدەپ سىلىشتۇرۇپ باقتىم. ئۇلار تولۇق ئوتتۇرا بىرىنچى يىللىق سەۋىيسىدە دەرس باشلاپتۇ. مەن دەرس بەرگەن سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماتىماتىكا سەۋىيسىمۇ ئاز بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارنى نەزەردىن ساقىت قىلغانىدا بەزىلىرى ئاددى كەسىرنى قۇشۇپ ئالالمايدۇ. بىر نامەلۇملۇق ئىككىنچى دەرىجىلىق تەڭلىمىنى يېشەلمەيدۇ. كۈچ بىلەن ماسسىنى بىرىپ تىزلىنىش قانچە دەپ سورىسا ھىساپلاپ چىقالمايدۇ. شۇڭا باشتىن باشلاپ ئوقۇتىدىغان گەپ.

لېكىن بۇ يەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بەك تىرىشىپ ئوقۇيدىكەن. بۇنىڭغا ھەقىقەتەن قول قويدۇم. ئوينىشىغا قاراپ بۇلارمۇ ئوقامدىغاندۇ دەپ ئويلاپ قالسام ئوقۇشىغا قاراپ بۇلار ئۇخلامدىغاندۇ دەپ ئويلاپ قالمەن، ۋاختى ھەقىقەتەن زىچ. چۈنكى بۇنى بۇ يەرنىڭ ئوقۇش تۈزۈمى بەلگىلىگەنىكەن. بۇ يەردە دەسلەپ بىرىنچى مەۋسۇمدىكى ئاساسى دەرسنى ئۇتكەن ئوقۇتقۇچىدىن سىرت باشقا ئوقۇتقۇچىلار ئۇنداق ئىنچىكە دەرس سۈزلىمەيدۇ. شۇڭا بۇلارمۇ دەرس .ئورۇنلاشتۇرغاندا بىرىنچى باپ، ئىككىنچى باپ دەپ ئايرىماستىن، مۇزاكىرە قىلدىغان بىرىنچى مەزمۇن، ئىككىنچى مەزمۇن دەپ

ئايرىيدىكەن. بىزدە ئوقۇتقۇچىنىڭ بىر قېتىملىق دەرىس ۋاختى ئىككى سائەت. بۇلاردا بىر سائەت بۇلىدىكەن. ئوخشاش بىر دەرىسنى جۇڭگۇدا ھەپتىسىگە ئۇچ قېتىم ئۇتىدۇ، بۇ يەردىمۇ ئۇچ قېتىم ئۇتىدۇ. لېكىن جۇڭگۇدا ھەر قېتىمدا ئىككى سائەتتىن جەمئى ئالتە سائەت سۆزلەيدۇ.بىر مەۋسۇم 20 ھەپتە، ئاخىرقى ئىككى ھەپتىسى ئىمتاھان ئېلىنىدۇ. ئوتتۇرىدا ماي بايرىمى، ئۇكتەبىر بايرىمدا بىر ھەپتە دەم ئېلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرقىسمى شەنبە يەكشەنبە تولۇقلىنىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئاخىرىدا بۇ دەرىس 100سائەت ئەتراپىدا سۆزلىنىدۇ. بۇ يەردە ھەر قېتىمدا بىر سائەتتىن ئۇچ سائەت سۆزلەيدۇ. بىر مەۋسۇم 16 ھەپتە، ئاخىرقى بىر ھەپتىسى ئىمتاھان، ئوتتۇرىدا بىر ھەپتە تولۇق دەم ئېلىش، ئوتتۇرىدا ئىككى قېتىم ئىمتاھان ياكى سىناق . شۇنداق قىلىپ بۇ دەرىس 40 سائەت سۆزلىنىدۇ.دىمەك ئوخشاش دەرىسنىڭ سۆزلىنىش مىقدارى پەقەت جۇڭگۇدا سۆزلەنگەن دەرىسنىڭ 40% تىگە تەڭ. شۇڭلاشقا ئوقۇتقۇچى ھەر سائەتتە مەلۇم بىر مەزمۇننى چۈرىدەپ تۇرۇپ لىكسىيە بەرگەنگە ئوخشاش دەرىس سۆزلەيدۇ.بىزدىكىدەك ئىنچىكە، ھەممە نەرسىنى چۈشەندۈرۈپ سۆزلىمەيدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاساسى جۇڭگۇنىڭكىدىن ناچار، لېكىن تەلەپ ئوخشاش ياكى يۇقىرى.جۇڭگۇدا يەنە ئوقۇتقۇچىنى دەرىستىن سىرت ئىزدەپ تاپالايسىز، بىزگە ئايرىم فۇداۋ قىپ بىرىڭ دەپ ۋاقىت ئورۇنلاشتۇرالايسىز. بۇ يەردە دەرىستىن كېيىن ئوقۇتقۇچىنى تاپالمايسىز، ئىزدىمەكچى بولسىڭىز بىر كۈن بۇرۇن ئىلخەت يېزىپ ۋاقىت ئورۇنلاشتۇرۇشىڭىز كېرەك. دىمەك بۇلارنى سېلىشتۇرۇپلا سىز بۇ يەردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ جاپاسىنى بىلىۋالالايسىز. بۇلارنى كۆرگەندىن كېيىن مەندە ئىنتايىن چوڭ بىر ئەجەپلىنىش قوزغالدى. بۇلار ئۇنداقتا بۇ قېينىچىلىقنى قانداق يېڭىدۇ؟

كۆزىتىشىمچە، بۇ قېينىچىلىقنى يېڭىش ئوقۇغۇچىغا يۈكلەش، ئوقۇتقۇچى يىتەكلەش ئوسۇلىدا ئېلىپ بېرىلىدىكەن. ئوقۇتقۇچى دەرىسنى ئاز ئۇتكەن بىلەن

تاپشۇرۇقنى بەك كۆپ بىرىدىكەن. بىزدە ئالى مەكتەپتە دەرىس دىسە ئوقۇتقىچىنىڭ دەرىس سۆزلىشى، مەۋسۇم ئاخىرىدا دەرىس ئېلىشى، ئوتتۇرىدا .ئانچە مۇنچە تاپشۇرۇق بىرىپ قويۇشى كۆز ئالدىمىزغا كىلىدۇ. يەنى بىر دەرىستە ئوقۇتقۇچىنىڭ دەرىس سۆزلىشى ئاساسى ئورۇندا تۇرىدۇ. لېكىن بۇ يەردە دەرىستە ئوقۇتقۇچىنىڭ تاپشۇرۇق بىرىشمۇ بەك ئاساسى ئورۇندا تۇرىدىكەن. ھەممە دەرىستىن ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم تاپشۇرۇق بىرىلىدۇ، ھەر قېتىملىق تاپشۇرۇقتا بىر ھەپتىدىكى 3 قېتىملىق دەرىسنىڭ مەزمۇنىغا ئائىت تاپشۇرۇق بۇلىدۇ. ھەر مەزمۇندا ئائىت كەم دىگەندە ئىككى تەس سۇئال بۇلىدۇ. بىر مەۋسۇمدا كەم دىگەندە 3 پەن ئۇقۇيسىز. 3 پەندىن ھەر ھەپتىسى 3 تاپشۇرۇق، ھەر تاپشۇرۇقتا بىر مۇنچە مەزمۇن بار. سىز بۇ تاپشۇرقنى ئىشلىشىڭىز ئۆچۈن يەنە بىر مۇنچە ۋاقىت كىتاپ كۆرۈشىڭىز كېرەك. ستاتىسكىچىلارنىڭ ھىساپلىشچە ،ئومۇملاشتۇرۇپ كەلگەندە ئوتتۇرا ھىساپتا ئوقۇتقۇچى بىر سائەت دەرىس سۆزلىسە ئوقۇغۇچى 3 سائەت دەرىستىن سىرت ۋاقىت سەرىپ قىلىشىڭىز كېرەك. بۇلار ئاساسى شۇ دەرىس ئۈتۈش تەلىۋىگە چۈشىدۇ دەپ قارالغانلارغا ئېلىپ بىرىلغان. ئاساس تۈۋەن بۇلسا ئۇنىڭدىن جىق ۋاقىت سەرىپ قىلىشىڭىز كېرەك. شۇڭا ئادەتتە بۇلاردىن ھەپتىسگە نەچچە سائەت دەرسىڭ بار دەپ سورىسىڭىز 12 سائەت ، 11 سائەت دەپ جاۋاپ بەرگەن بىلەن كۆنى شۇنداق ئالدىراش ئۈتىدۇ. ئوقۇتقۇچىمۇ تاپشۇرۇقلارنى ناھايىتى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ بۇلارغا توغرا جاۋابنى قۇشۇپ تارقىتىپ بىرىدۇ. يەنە يىگى تاپشۇرۇق باشلىنىدۇ. بىر مەۋسۇمدا ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىڭىزنى كۆرسىڭىز قانداقمۇ ئىشلەپ بۇلغاندىمەن دەپ ئويلاپ قالىسىز. ئارلىقتا يەنە ئىككى قېتىمدىن ئۆچ قېتىمغىچە ئىمتاھان ئالىدۇ. مەۋسۇم ئاخىرى يەنە مەۋسۇملۇق ئىمتاھان ئالىدۇ. دىمەك سىز بىر مەۋسۇم 16 ھەپتىدە 14 قېتىم تاپشۇرۇق، ھەر قېتىملىق تاپشۇرۇقتا قىينىلىقى يۇقىرى بۇلغان كەم دىگەندە 6 سۇئال، ئوتتۇرىدا ئىككى قېتىملىق

ئىمتاھانلارنى باشتىن كەچۈرۈپ چىقىڭىز دەرسنى ھەقىقەتەن ئۇگىنىپ چىقىدىكەنسىز. يەنى بۇ يەردە جۇڭگۇدا باشلانغۇچتا ، ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغانىدەك تاپشۇرۇق، باسقۇچلۇق سىناقلاردىن ببشىڭىزنى كۈتۈرەلمەيلا بىر مەۋسۇم تۈگەيدىكەن. بىر مەۋسۇم تۈگىسە ئادەم شۇنداق بىر ئېغىر يۈكنى كۈتۈرۈۋەكەندەك بولۇپ قالىدىكەن. بۇ يەردە دەرىس ئاساسلىقى ئوقۇغۇچىنىڭ ئۈزلۈكىدىن ئۇگىنىشى، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۇگەنگەنلىرىنى قەرەللىك تەكشۈرۈشى ، دەرىستە يىتەكچىلىك رول ئويناشى بىلەن تاماملىنىدىكەن. بۇ جەريانىدا ئوقۇغۇچىنىڭ ئۈزلۈگىدىن ئۇگىنىشى ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدىكەن

سىز ئىشلىگەن ھەر بىر تاپشۇرۇق، بەرگەن ھەر بىر ئىمتاھانىنىڭ سىزنىڭ ئاخىرقى نەتىجىڭىزدە تۇتىدىغان ئورنى بار. ماۋسۇملۇق ئىمتاھانىنىڭ ئىگەللەيدىغان نىسبىتى يۇقىرى بولغاندا 40% بولىدۇ. دىمەك سىز دەرىستە يۇقىرى نومۇر ئېلىشىڭىز ئۈچۈن ھەر بىر باسقۇچنى ، ھەر بىر ھالقىنى چىڭ تۇتۇشىڭىز كېرەك. ئادەتتە بىر دەرىستە A ئېلىش ئۈچۈن90 دىن يۇقىرى نومۇر ئېلىشىڭىز كېرەك. ئەگەر سىز ئاشۇ باسقۇچلاردا ئانچە مۇنچە كەتكۈزۈپ قويسىڭىزلار A ئەمەس B ئېلىشىڭىزمۇ تەسكە توختايدۇ. مەلۇم بىر ھالقىنى بەك ياخشى قىلىۋەتسىڭىزمۇ بۇ نەتىجىڭىزنىڭ يۇقىرى كۈتۈرلىشىگە چوڭ تەسىر كۈرسىتەلمەيدۇ. دىمەك بۇلار شۇ ئارقىلىق ياخشى نەتىجە ئېلىش ئۈچۈن ھەر بىر ھالقىنى ياخشى ئىشلەش كېرەك دىگەن ئىدىيىنى سىزگە سىڭدۈرۈتىدىكەن.

ئامېرىكىدا يەنە ئوقۇغۇچىلار ئىشتىن سىرت ئىشلەپ تورمۇش پۇلىنى تېپىشى كېرەك. نۇرمال بۇلغاندا 20سائەت ئەتراپىدا ئىشلەيدۇ. 20 سائەت ئىشلەش دىسە قارىماققا جىق گەپتەك كۆرۈنمەيدۇ. لېكىن رەسمى ئىشلىسىڭىز، بۇنىڭ جاپاسىنى ئاندىن ھىس قىلىسىز. 20 سائەت دىگەن ھەپتىدە 5 كۈن، كۈنىدە 4 سائەت دىگەن

گەپ. سىز ئىشلەيدىغان يەرنىڭ سىمنا ئورۇنلاشتۇرۇشى سىزنىڭ ئوقۇشىڭىزغا ماسلىشىپ بىرىشى ناتايىن، بەزىدە كىچىسى ئىشلەيسىز، بەزىدە ئاخشىمى ئىشلەيسىز. ئىشلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە تۈگىمەس تاپشۇرۇقلىرىڭىز بار. بىر ئوقۇغۇچى 3 دەرىس ئوقۇغان بولسا ھەپتىسىگە 9 سائەت دەرىس، بۇ دەرىسكە ماسلاشتۇرۇلۇپ يەنە ئىككى نۆمۇرلۇق كەم دېگەندە ئىككى سائەت باشقا مەسىلەن سىمىنار دېگەنلەرگە قاتنىشىش كېرەك. ھەر بىر سائەتلىك دەرىسكە ئوتتۇرا ھىساپ بىلەن 3 سائەتتىن ۋاقىت چىقىرىپ ئۇگەندى دەپ ھىساپلىساق جەمئى كىتىدىغان ۋاختى 38 سائەت) (2+27+9بولىدۇ. ئۇنىڭغا يەنە 20 سائەت سىرتتا ئىشلىگەننى قوشسا 58 سائەت ئەتراپىدا بولىدۇ. دېمەك سىز ياشاۋاتقان شارائىت سىزنى بىر ھەپتىدە 58 سائەت ۋاقىتنى ئوقۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. نۇرغۇنلىغان تاپشۇرۇقنى ئۇنداق ئاسان ئىشلەپ چىقىرىش مۇمكىن ئەمەس، شۇڭا بۇ يەردە كىچىچە ئولتۇرۇپ تاپشۇرۇق ئىشلىدىم دېسەم ھىچكىم ئەجەپلەنمەيدۇ. بۇلاردىن سىرت مەكتەپتە قاتنىشىپ بۇلالمىغۇدەك ھەر خىل پائالىيەتلەر بار. ھەپتە ئاخىرىدا دوستلار يىغىلىشلىرى بار. مۇھەببەتلىشىشلەر بار. مۇشۇلارنى يىغىپ كەلسە ئوقۇغۇچىنىڭ ۋاختى شۇنداق زىچ بولىدىكەن. ھەپتىلىق ۋاقىت ئالدىنئالا ئورۇنلىشىپ كەتكەن بولىدىكەن. بىرەر كۈننى ئىسراپ قىلۇتىپ قالسىڭىز ئۇنىڭ بەدىلىگە ئىككى كىچە ئوخلىمايدىكەن گەپ. دېمەك مەكتەپ ۋە جەمىيەت مۇشۇنداق ئىشلار ئارقىلىق سىزنى ھەممە ئىشنى ئۆز ۋاختىدا قىلىشقا، ۋاقىتقا رىئايە قىلىشقا، ئىش قىلغاندا ئىش ئۈنۈمى بىلەن قاتتىق ھىساپلىشىشقا ، ھەر ئىشنى پىلان بىلەن قىلىشقا چىنقتۇرىدىكەن.

ئۆتكەن بىر مەۋسۇمدا مەن 4 پەن ئوقۇدۇم، يەنە 15 سائەت يارىمچى ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ ئىشلىدىم. 3 سىنىپقا تەجرىبە دەرسى ئۆتتۈم. بۇرۇن پەن تېخنىكا سىنىپىدا ئۇقۇۋاتقان ۋاقىتلاردا بەك ئۇگەنمەك ھىس قىلاتتىم. لېكىن ئۇ ئۇگىنىشلەر بۇ

يەردىكى ئادەتتىكى ئامبرىكىلىق ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆگىنىشى ئىكەن خالاس. مەن بۇ مەۋسۇمدا شۇنداق بېسىم ھىس قىلىپ كەتتىم. ئۇخلىمىغان ياكى ئىككى- ئۈچ سائەت ئۇخلىغان كۈنلىرىم ناھايىتى كۆپ بولدى. كەم دىگەندە ھەر ھەپتىسى بىر قېتىم دىسەم ئاشۇرۇۋەتكەنلىك بولمايمەن. بۇنداق يۇقىرى بىسىملىق كۈنلەرگە چىداپ بولالمايلا بىر خىل خاموش يۈرگەندەك ھىس قىلىپ قالدىم. لېكىن ئامبرىكىلىق ياكى مۇشۇ يەردە تۇرغىلى 4-3 يىل بولغان ساۋاقداشلىرىمغا قارىسام ئۇلار يەنە نورمال يۈرۈۋاتقانىدەك ھىس قىلدىم. قارىسام ماۋۇ ۋاقىتتا كالتەك توپ ئويناۋاتقان بۇنى ئويناۋاتقىنى دىيىشىپ يۈرۈيدۇ. تاپشۇرۇقلارنى يەنە ئوخشاش تاپشۇرۋاتىمز، ئىمتاھانلارنى بىرىۋاتىمز، ئوخشاش مىقداردا ئىشلەۋاتىمز. مەن ھەپتە ئاخىرىدا بىرەر يىغلىشقا بېرىش ياكى ياتاقدىشىم بىلەن سىرتقا چىقىپ ئانچە مۇنچە پۈتا ئېچىش دىگەندىن باشقا بىرەر ئىش ئورۇنلاشتۇرۇپ سىرتقا چىقىپ ئويناپ كىلىش دىگەننى خىيالىمغا كەلتۈرەلمەيمەن. لېكىن ئۇلار بۇنىمۇ ئويلىشىدىكەن. چۈشىنەلمەي كىيىن كۈزىتىپ ۋە پاراڭلىشىپ بىلىدىمكى ئۇلار بۇنداق تۇرمۇشقا تولۇق كۈرستا ئوقۇۋاتقان ۋاختىدىلا كۈنۈپ كەتكەن ئىكەن. ھەر ئىشنى ئۈز ۋاختىدا قىلىدىكەن، ۋاقتىنى ئىنتايىن ئىدىتلىق ئورۇنلاشتۇرىدىكەن. قىلغان ئىشنىڭ ئۈنۈمىنى بەك قوغلىشىدىكەن. ئۇ ئوقۇشلارمۇ تۇرمۇشنىڭ بىرقىسمى خالاس، بۇ خۇددى خىزمەت قىلغانىدەك ئىش دەپ قارايدىكەن. بۇندا يۈرۈۋەرسەك ھەر يىلى مۇشۇنداق بۇلۇشرىدۇ، دەرىس تۇگىگەنىدە ئويناىمز دىسەڭ قېرىپ پىنسىيەگە چىققانىدا ئويىنساڭ بولىدۇ. ئامبرىكىدا تۇرمۇش مۇشۇنداق بولىدۇ. مەلۇم ۋاقىت ئۈتۈپ كەتسە بىكار بوپ تازا ئويناىمەن دەپ ئويلاپ قالما دەپ تېخى ماڭا تەرىبىيە بەردى. ئويلاپ باقسام مەن ئۇلاردىن جىق ۋاقىتنى ئاجراتساممۇ ئۈنۈمنى قوغلاشمىغاندىكىن شۇنداق ھېرىپ كىتىدىكەنمەن. ئىدىتلىق ئورۇنلاشتۇرۇشقا دىققەت قىلمايدىكەنمەن. تورغا كىرىپ 5-4سائەت ۋاقىتنى ئىسراپ

قىلىۋىتىپ ئەتىسى بىر كىچە ئوخلىماي بەك جاپا تارتقانىدەك ھىس قىلىدىكەنمەن. ھازىر بارا بارا شۇلاردىن ئۇگىنىپ ئۇلارنى ئۇزەمگە ئادەت قىلىش ئۇچۇن تىرىشۋاتىمەن.

. ئاخىرىقى سۆز

يۇقارقىلار مەن بىر يىلدىن بۇيان ھىس قىلغانلىرىم ۋە كۆرگەنلىرىم. ھازىرچە مۇشۇنچىلىك يېزىپ تۇردۇم. بۇلار دەسلەپكى چۇشەنچىلەر بۇلغاچقا چوڭقۇرراق تەھلىل ۋە مۇلاھىزىلەر ئارلاشمىدى. شۇنداقلا بۇ ئىشلار مەنىدە نۇرۇنلىغان سۇئاللارنى قوزغىدى. ئەجەبا بانكىلار شۇنچە كۆپ بار يەرگە رىشاتكا ياكى ئەينەك ئورناتمايدىغان، ھېساباتىدا پۇل بولمىسمۇ يەنە پۇل بېرىپ تۇرىدىغان، مال زاكاز قىلغان پۇلغا تېنىۋالمايدىغان، كىشىلەر بىر-بىرىگە بەكلا ئىشىنىدىغان بۇ جەمئىيەتتىتە، نېمىشقا مەن ھاراق-تاماكا سېتىۋېلىشىم شۇنچە تەسكە توختايدۇ؟ نېمىشقا مەن ئۇلارغا 21 ياشتىن ئېشىپ كەتكەنلىكىمنى تەكرار چۇشەندۇرسەمۇ ئىشەنمەيدۇ؟ يەنە كېلىپ تەييار پۇل تاپىدىغان ئىشنى رەت قىلىدۇ؟

ئامېرىكا فىلىملىرى بىلەن ئامېرىكا جەمئىيىتىنى زادى قانداق چۇشىنىش كېرەك؟ ئاساسى شۇنچە ناچار ئوقۇغۇچىلار قانداق قىلىپ ئاخىرى ياخشى ئوقۇغۇچىلارغا ئايلىنىپ كەتتى. بۇلارنىڭ باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى قانداق. نىمىنى ئاساس قىلىدۇ. 12 يىل ئوقۇپ ئاددى كەسىرنى قۇشالمىسا ئۇنداقتا بۇلار نىمە ئىش قىلىدى. جەمىيەتنىڭ مائارىپقا پۇزىتسىيىسى قانداق، قارىسام ھەممە نەرسە شەخسى كارخانىلارنىڭ قولىدا ئىكەن، ھەتتا دۆلەت مۇداپىئە كارخانىلىرىغىچە، ھەممىنى بازارغا قويۇۋەتكەننىكەن، ئۇنداقتا ھۆكۈمەت نىمە ئىشقىلىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەرگە تۇتقان سىياستى قانداق، ياۋروپا بىلەن ئوخشاشلىقى ۋە پەرقى نەدە...ئىشقىلىپ مىنىڭ يەنە

ناھايتى كۆپ سۇئاللىرىم بار. مەن بۇ سۇئاللارغا يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن جاۋاپ ئىزدەيمەن ھەم بۇلار ئوتتۇرىسىدىكى سىستېمىلىق باغلىنىشنى تېپىپ چىقىشقا تىرىشىمەن. ۋە ئوقۇشۇمنىڭ پۈتۈشىگە ئەگىشىپ تاپقان جاۋاپلىرىمنى رەتلەپ، چوڭقۇرراق مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ يەنە ئىلان قىلىمەن. بەلكىم ئۇ مىنىڭ ئامېرىكا "جەمىيەت داشۇسى "نى پوتتۇرۇشتىكى" ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىسىرتاتسىيە "رىم بۇلۇپ قالار.

ئامېرىكىدىكى ئىككىنچى ئەۋلاد ئۇيغۇرلار

ئويچى

مەن بۇ ھەقتە ئويلىنىۋاتقىلى خېلى يىللار بولغان بولسىمۇ، پەقەت بۇگۈن بەزى قاراشلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا ئۇزىمنى قايىل قىلدىم. ئەلۋەتتە، بۇ يەردىكى "ئىككىنچى ئەۋلاد ئۇيغۇرلار" دىگىنىم، مېنىڭ قارىشىمدا ئوسمۇر چېغىدا ئاتا-ئانىسىغا ھەمراھ بولۇپ ئامېرىكىغا كەلگەن بالىلارنى، ھەمدە ئامېرىكىدا تۇغۇلۇپ ئوسكەن ھەم ئوسۇۋاتقانلارنى ئۇز ئىچىگە ئالىدۇ. مېنىڭ ئامېرىكىدىكى خېلى يىللاردىن بەرى كورگەن- ئاڭلىغانلىرىمغا ئاساسلانغاندا، ئۇيغۇرلار ئاساسى جەھەتتىن 70-يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ بۇ دولەتكە ۋەتىنىمىز ۋە باشقا دۆلەتلەردىن كوچمەن بولۇپ كېلىشنى باشلىغان بولسىمۇ، ئاساسلىق گەۋدىسى يەنىلا يىقىنقى 10-15 يىلدىن بۇيان ئوقۇش ۋە ياكى باشقا يوللار بىلەن كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغانلاردىن شەكىللەنگەن.

بۇ يەردە تەكتلىمەكچى بولغىنىم، بىزنىڭ بۇ ئىككىنچى ئەۋلات كىشىلىرىمىز يەنىلا 20 ياشتىن تۆۋەن، مۇتلەق كوپ قىسمى 13 ياشتىن تۆۆەنلەر ۋە ئامېرىكىدا دۇنياغا كېلىۋاتقانلارنى ئوز ئىچىگە ئالغان ئوسمۇرلەردۇر.

ھەر قېتىم ئۇيغۇرلارنىڭ بىرەر سوروۇنىمىزغا، بولۇپمۇ مۇشۇ ۋاشىنگتون ئەتراپىدىكى چوڭراق يىغىلىشلىرىمىزغا قاتناشسىڭىز، بۇ ئىككىنچى ئەۋلات ئۇيغۇرلارنىڭ سان جەھەتتىن تېزدىن كۆپىيىۋاتقىنىنى ھېس قىلىسىز. مەن ھەر قېتىم بۇ سوروۇنلارغا بارغىنىمدا، شۇ ئوسمۇرلىرىمىزگە قاراپ ئۇزاققىچە ئويلىنىپ كېتىمەن. بىز بۇ ئەۋلاتنىڭ بۇ ئەركىن دۇنيانىڭ ساپ ھاۋاسىدىن مەغرۇر نەپەس ئېلىپ، پۇرسەت ۋە شارائىتقا تولغان بۇ دۆلەتتە ئوزلىرىنىڭ گۈزەل كەلگۈسىنى قۇرۇشقا شۇقەدەر ئىشىنىمىز ۋە شۇنداقلا مىللەتنىڭ پارلاق ئۇمىتلىرى ئۇچۇن ئۇلارنىڭ ئوز تۇھپىلىرىنى قوشىشىنىمۇ ئارزۇ قىلىمىز. ئەمدى بىر سوئال: بىز بۇ ئەۋلات ئۇچۇن قانداق رول ئوينىۋاتىمىز؟ مەن ھەر بىر ئاتا-ئانىنى بۇ ھەقتە ئويلىنىپ بېقىشقا تەكلىپ قىلىمەن.

مەن يېڭى ئامېرىكىغا كەلگەن چېغىمدا، بىر داڭلىق ئىجتىمائى پەنلەر پروفېسسورنىڭ بىر نوتۇقىنى ئاڭلىغان ئىدىم. ئۇ مۇنداق دەيدۇ، "ھازىرقى ئامېرىكا مەدەنىيىتى ھەرگىزمۇ ئەزەلدىن ئوزىنىڭ ئالاھىدە بىر خاراكتېرىغا ئىگە بىر ساپ مەدەنىيەت ئەمەس؛بەلكى ئۇ دۇنيادىكى سان- ساناقسىز ئالاھىدە خاراكتېرلىق ساپ مەدەنىيەتلەرنىڭ بىر بىرىگە ئاساسى جەھەتتىن بېقىنماي بىرلىشىشىدىن شەكىللەنگەن مەدەنىيەت ". ئامېرىكىدا تۇغۇلۇپ ئوسكەن كىشىلەرنىڭ ئەڭ چوڭ ئورتاقلىقى ئومومەن بىر ئوخشاش تىل -ئىنگلىزتىلىدا سوزلەشتىن ئىبارەت. ئاز بولمىغان كىشىلەر ئىنگلىز تىلىدىن سىرت ئوز ئەجدادىنىڭ ئانا تىلىدىمۇ ئالاقە

قىلىدۇ. بۇ دۆلەتتە دۇنيادىكى خىلمۇ-خىل مەدەنىيەتلەر ئورتاق مەۋجۇت بۇلۇپ تەرەققي قىلىدۇ. ناۋادا بىز بۇگۈنكى نيۇ يوركنى مەلۇم جەھەتتىن ئېيتقاندا (ئاساسەن مەدەنىيەت ۋە تىل جەھەتتىن) پۈتۈن دۇنيانىڭ كىچىكلىتىلگەن شەكلى دىسەك ھەرگىز خاتالاشمايمىز. چۈنكى بىز ئۇ يەردە پۈتۈن دۇنيادا بار مىللەتنى، مەدەنىيەتنى ئاساسەن تاپالايمىز. شۇنداقلا، بىر ئوخشىمىغان مەدەنىيەت بىلەن بۇ دۆلەتكە كىرگەن بىر ياكى بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ ئوز مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قېلىشى ئامېرىكا ئۈچۈن ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى ئۇ ئامېرىكىنىڭ مەدەنىيەت بىناسىغا يېڭى بىر پارچە قىشنى قوشىدۇ. شۇڭا ئامېرىكا ئۇلاردىن ئاشۇنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەلۋەتتە، يەنە بىر تەرەپتىن ئېيتقاندا، ئۇ ئۇلارنىڭ ئاشۇ ئوز مەدەنىيىتى ئۈچۈن تېخىمۇ چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگىدۇر. چۈنكى ئامېرىكا ئۇ مەدەنىيەتنىڭ ئوز رايىدا تەرەققي قىلىشىغا بۇ ناتۇنۇش تۈپراقتا يېقىملىق مۇھىت يارىتالايدۇ.

ئەمدى بىز ئامېرىكا جەمىيىتىنىڭ بىر ئەزاسى بولغان، بىزنىڭ ئۇيغۇرلار مەدەنىيىتىگە قاراپ باقايلى. مەن بۇ يەردىكى بەزى "كىچىك" ئىشلارنى مىسالغا ئالاي. لېكىن مېنىڭ نەزىرىمدە بۇلار ھەرگىز كىچىك ئىشلار ئەمەس. بىز 10 ياشلىق ئەركىنجان بالىمىز بىز بىلەن ئامېرىكىغا يېڭى كەلگەندە ئۇ بىر ئېغىز ئىنگلىزچە سوزلىيەلمەيتى. لېكىن ئالتە ئايدىن كېيىن ئىنگلىزچىنى يەرلىكلەردەك چىرايلىق سوزلەشنى باشلىغاندا ئۇنىڭدىن شۇ قەدەر مەمنۇن بولدۇق، ئەلۋەتتە بۇ ھەقىقەتەن خوشاللىنارلىق ئىش. ئۇنى ئەركىن قويۇۋېتىپ، بۇ ئەركىن دۇنيادا ئەركىن تەرەققي قىلىشقا قويدۇق. ئەركىنجان 13 ياشقا كىرگەندە ئىنگلىزچىنى سۇدەك سوزلەيدىغان بولدى، لېكىن ئۇيغۇر تىلىنى سوزلىمەيدىغان بولۇپ قالدى. بىلمىدىم ئۇ زادى ئۇيغۇر تىلىنى ئۇنتۇپ قالدىمۇ ياكى سوزلەشنى خالىمامدۇ. باشتا ئۇ ئىنگلىزچە سوزلىسە مەن

ئۇيغۇرچە سوزلەيتتىم، كېيىن ئاستا-ئاستا مەنمۇ ئوزلىگىمدىنلا ئۇنىڭ بىلەن ئىنگلىزچە سوزلىشىدىغان بولۇپ قالدىم. بىز بۇنىڭدىن بالىمز ئامېرىكىغا سىڭىپ كەتتى دەپ داۋاملىق خۇرسەن بولدۇق. ئەركىنجان 15 ياشقا كىرىپ بىز بىلەن يۇرتقا بېرىپ قەشقەرگە تۇققان يوقلاپ بارغاندا، "ئاپا بۇ يەردىكى ئويلەردە مۇنچا يوق ئىكەن، ھەممە يەرلەر پاسكىنا تۇپا ئىكەن، مەن بۇيەرگە كۆنەلمىدىم؟" دىسە، بىز تۇققانلارغا: "بالىمز ئامېرىكىلىق بولۇپ كەتتى، ئەمدى بۇيەرگە كۆنەلمايدۇ" دەپ بۇ خىل ئەھۋالدىن مەمنۇن بولغان ھالدا گەپ قىلدۇق. ئادەتتە ئىنگلىزلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسمىنى بىمالال چاقىرالمايدىكەن. شۇڭا ئامېرىكىدا تۇغۇلغان ئوغلىمزغا "داۋىد" (داۋۇد) دەپ ئىسىم قويدۇق. چۈنكى، ئۇيغۇرلاردا داۋۇد دىگەن ئىسىم بار. شۇڭا ئۇ داۋىد دىگەن ھەم ئۇيغۇرلاردا (ئىسلامدىمۇ) ھەم ئىنگلىزلاردا بار ئىسىم. بالىمز نەچچە ياشقا كىرىپ بولدى، لېكىن ئەپسۇسلىنارلىغى شۇكى، ھەممەيلەن ئۇنى "داۋىد"دەپ، ھىچكىم "داۋۇد" دەپ چاقىرغىنى ئىسمىدە يوق، چۈنكى مەن ئوزەممۇ ئۇنى "داۋۇد" دەپ چاقىرىپ باقماپتىمەن.

12 ياش چەغدا كاتولىك چىركاۋغا كىرىپ يۇرگەن كاسسئۇس كلاي (Cassius Clay) ئىسلامغا كىرىپ ئىسمىنى "مۇھەممەد ئەلى" غا ئوزگەرتىپ يەنىلا دۇنيانى تىترىتەلەيدىغان ئەڭ داڭلىق بوكسيورچى بولدى. ھەمدە ئوزىنىڭ ئالاھىدە ئىنسانىۋى خاراكتىرى بىلەن ئامېرىكا ۋە پۈتۈن دۇنيانىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. ئۇ قىزىنىڭ ئىسمىنى مۇسۇلمانچە "لەيلا" دەپ قويدى، "لەيلا" مۇ ئايالار بوكسور دۇنياسىنى ھەيران قالدۇرۇپ، ئامېرىكا خەلقىنىڭ ھورمىتىگە ئېرىشتى ۋە ئېرىشۋاتىدۇ؛ بىر ئاددى نامرات دۆلەت، چىخسلوۋاكىيىدىن ئامېرىكىغا كەلگەن، ئۇزاق ئىسملىك بىر ئاددى قىز ئامېرىكىنىڭ باي موتۇرلەر ئائىلىسىنىڭ بالىسى دانولد ترۇمپ بىلەن توي قىلىپ،

نيۇ يورکتا ئاشۇ ئىنگلىز ئائىلىسى (يىلتىزى نېمىس) ده تۇغۇلغان بالىسغا "ئىۋانكا" دەپ چېخچه ئىسىم قويغان. ئۇ قىزىنىڭ قايسى مىللەتنىڭ ئەۋلاتى ئىكەنلىگىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن قىزىغا ئاشۇنداق تامغا ئۇرغان. (BIOGRAPHY دىگەن تېلېۋىزىيه قانالىدا ئۇنى زىيارەت قىلغانىدا ئۇ ئايال بۇ توغرىلىق ئوزىنىڭ قارىشىنى سۆزلىدى.) شۇنداقلا ئۇ قىزىغا توختىماي ئانا تىلىنى ئوگەتكەن. 20 يىلنىڭ ئالدىدا سادامنىڭ زىيانكەشلىكىگه ئۇچراپ ئىراقدىن قېچىپ ئامېرىكىغا كېلىپ ئولتۇراقلاشقان بىر ئىراقلىق ئائىلىسىده چوڭ بولغان 20 نەچچه ياشلىق قىز ئىراققا بېرىپ ئوز خەلقىمنىڭ مائارىپ ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا توھپه قوشمەن دەپ، كالىفورنىيەدىكى گۈزەل تۇرمۇش شارائىتىنى تاشلاپ، خېيىم-خەتەر ۋە جاپالىق شارائىتتىن قورقماي يېقىندا باغداتقا يول ئالغان. ئاشۇ تىلى چىقا- چىقماي ئامېرىكىغا كېلىپ كالىفورنىيەده چوڭ بولغان ئىراقلىق قىز ئوز ئانا تىلىنى ئىنگلىزچىگه ئوخشاش راۋان سوزلەيدىكەن. ئەلۋەتته، مېنىڭ ئەتىراپىمدىمۇ مېكسىكلىق قوشنامنىڭ ئامېرىكىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان باللىرىنىڭ ئويىده بىر ئېغىز ئىنگلىزچه سوزلىگىنىنى ئاڭلاپ باقمىدىم. لېكىن ئۇلارنىڭ ئىنگلىز باللار بىلەن "! What is up" ، "!cool" دەپ مەكتەپكه كېتىۋاتقىنىنى كۆرىمەن. بىز ئاتىلار مۇھەممەد ئەلىدىن نىمىنى ئويلايمىز؟! ئىۋانا بىز ئۇيغۇر ئانىلارغا نىمه دىمەكچى؟! بىزنىڭ باللىرىمىز ئىراقلىق قىزدىن، مېكسىكلىق بالىدىن نىمىنى ھېس قىلىشى كېرەك؟!

ئادەتته كوپ ئۇيغۇرلار سىرتتا ئاشخانىدا تاماق يەپ بولۇپ دۇئا قىلمايدۇ. لېكىن، ئاتا-ئانىمىز بىلەن تاماق يىگەنده دۇئا قىلمىز. بۇ نىمه ئۈچۈن؟ بىز مىڭ يىلنىڭ ئالدىدا ئىسلامنى مەجبۇرى قوبۇل قىلغانلىغىمىز ئۈچۈنمۇ؟ بىزنىڭ يېنىمىزدا باشقىلار بىزنى مەجبورلىمىسا ئۇنىڭ قائىدىلىرىنى بىجا كەلتۈرمەيمىزمۇ؟ ئۇلارنىڭ ئالدىدا دۇئا

قىلىشىمىز، ئاتا ئانىمىزنىڭ بىزنى كاپىر دىيىشىدىن قورقمىنىمىزمۇ، يا ئۇلارنىڭ ھورمىتىنى قىلىپ قويغىنىمىزمۇ-يە؟ بىز چوشقا گوشىنى يىمەيمىز، چۈنكى بىز ئەزەلدىن ئاشۇنداق ئادەتلەنگەن، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىساقمۇ سەسكىنىپ كېتىمىز. لېكىن، ھاراق، پىۋا دىگەن نەرسىلەر بىزنىڭ كوپىنچىمىزنى ھەرگىز سەسكىندۇرمەيدۇ. چۈنكى بىز ئۇنىڭغىمۇ ئادەتلەنگەن. بۇ توغرىلىق مېنىڭ بىر خەنزۇ ساۋاقدىشىم مېنى بىر قېتىم خىجىل قىلغان. بۇ يەردە ئۇ نىمە دەپ سورىغىنىنى دىمىسەممۇ ھەممەيلەن ئويلاپ يېتەلەيمىز. بۇ توغرىلىق ئۆزەم چۈشەندۈرۈشكە ئامالسىز قالغان ۋاقتلىرىم ئامېرىكىدىمۇ ئاز ئەمەس. بۇنىڭغا بىر مىسسال ئالسام، مەن يېڭى ئوقۇشقا كەلگەن چېغىمدا، بىزنىڭ فاكولتېتتا ئوقۇيدىغان بىر ئەرەپ مۇسۇلمان ئۇقۇغۇچى مېنىڭ يېنىمغا كەپتۇ، ئۇ "فاكولتېتكى باشقا ئوقۇغۇچىلاردىن ئاڭلىسام سېنى مۇسۇلمان دەيدۇ؛ سەن يېڭى كەلگەندىن كېيىن بۇيەردىكى مەسچىتنى بىلمەسلىگىڭ مۇمكىن، شۇڭا مۇشۇ جۈمە كۈنى مەن بىلەن بىرىپ مەسچىتنى كورىۋال، ئۇ يەرنىڭ ئارلىغى خېلى يىراق، كېيىن سەن قاچان ماشىنا ئالغىچە جۈمە نامىزىغا مېنىڭ ماشىنامدا مەن بىلەن بىللە بىرىپ تۇر" دىگەن ئىدى.

مەن كىچىك چاغلىرىمدا دادام بىلەن بىللە ئەتىگەنلىك نامازلارغا مەسچىتكە چىقىپ باققىنىم ئىسمىدە، لېكىن تاكى چوڭ بولۇپ مۇشۇ ياشقا كىرگىچە جۈمە نامىزىغا بىرىپ باققىنىم ئىسمىدە يوق. مەن ئۇنىڭغا ھەرخىل باھانىلەرنى تۇزەپ مەن كېيىنچە باراي دەپ ئۇنى يولغا سالدىم. بىر ئايدىن كېيىن ئۇ ماڭا يەنە دىۋىدى مەن يەنىلا بىرخىل باھانىلار بىلەن بارالمايدىغىنىمنى دىدىم. كېيىنچە ئۇ مېنى سۆيلىمەيدىغان بولۇپ قالدى. شۇنداقلا بىنادا ئۇچراپ قالسا بۇرۇنقىدەك قىزغىن مۇئامىلە قىلىپ كەتمەيدىغانمۇ بولۇپ قالدى. روزى ھېيت يېقىنلاشقان بىر كۈنى مەن ئۇنىڭ بىلەن كورۇشۇپ ھېيت نامىزىغا بىللە بىرىشنى دېۋىدىم، ئۇ ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ "مەن

سېنى ھېيت نامىزىغىمۇ بارماسمىكىن دېگەن" دىدى. ئارىدىن يەنە بىر ئاي ئوتۇپ فاكولتىتتا ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر يىغىلىشى بولغان ئىدى. ئۇيەردە مەنمۇ ئامېرىكىلىق باللار بىلەن ئولتۇرۇپ پىۋا ئىچىۋاتقان ئىدىم. ئۇ ئەرەپ بالا كېلىپ مېنىڭ قولۇمدىكى پوتولكىنى كورۇپ، مېنى بىر بۇلۇڭغا چاقىرىپ، : "سەن مۇسۇلمانمۇ؟" دىگەن بىر ئاددى سوئالنى قويدى. مەن بىرئاز گاڭگىراپ قالغاندەك بولدۇم، لېكىن تېزدىنلا: "بىز ئۇيغۇرلار مۇسۇلمان، مېنىڭ ئاتا-ئانام مۇسۇلمان، مەنمۇ مۇسۇلمان." دىدىم. ئۇ مۇنداق دىدى: "مەن سىلەر ئۇيغۇرلار توغرۇلۇق كوپ نەرسە بىلمەيمەن، سېنىڭ ئاتا-ئاناڭ توغرۇلۇق ھىچنىمە دىيەلمايمەن، لېكىن مەن سېنى ئىسلامغا ئىشەنمەيدۇ دەپ قارايمەن. ناۋادا سەن ئىسلامغا ئىشەنسەڭ، ھەرگىز ھاراق، پىۋا ئىچمىگەن بولاتتىڭ. سەن ئىسلامغا ئىشىنىشىڭنى ھەركىتىڭدە ئىپادىلىمىسەڭ، سەن ھەرگىز مۇسۇلمان بۇلالمايسەن."

بۇ مېنىڭ ھاياتىمدىكى دىنىمىز توغرىلىق ئەڭ چوڭ خىجالەتتە بولغان ۋاقتىم. شۇنىڭ بىلەن مەن ھاراق ئىچىشنى تاشلىدىم. لېكىن ئارىدىن ئۇزۇن ئوتمەيلا بىر كۇنى نەچچە ئۇيغۇر دوسلار يىغىلغان بىر سورۇنغا بېرىپ قالدىم. ئۇ يەردە ئۇيغۇر دوسلار ماڭا ھاراق تۇتقاندا "ئىچمەيمەن"دىسەم، "بولدى سالا قىلغۇزمىغىنە، بۇرۇن ئوبدان ئىچىۋەتىپ ئەمدى ئىشمەمسەن" دىدى، مەن "بىر ئاز زۇكام بۇلۇپ قاپتىمەن، ئىچمەيچۇ" دىسەم، يەنە بىر ئاداش چاھچاق كەلتۈرۇپ"مۇشۇنى ئىچىۋەتسەڭ ئاشۇ سېنى زۇكام قىلغان مىكروپلارنى تازلايدۇ" دەپ رومكىنى قولۇمغا تۇتقازدى، ماڭا قاراپ تۇرغان نەچچە دوسلارنىڭ ئاغزىدىن "ھە بولە"، "خوششىششش!" دىگەن ئاۋازلار چىقتى، سالالار ئارىسىدا مەن يەنە ئەسلىمگە قايتتىم.

مەن يەنىلا خىلى يىللاردىن بېرى ئىچىۋاتقان بۇ ئىچىملىكتىن ئاسانلىقچە ئايرىلالمايدىغىنىمنى چاندۇردۇم. مەن ئوزەمنى مۇسۇلمان، شۇڭا چوشقا گوشى

يىمەيىمەن دەپ مەيىدەمگە ئۇرسامىمۇ؛ پىۋا ۋە ھاراق ئىچكىنىم ئۈچۈن ئىسلام يولىدا ئۆزەمدىن ھەرگىز سوئال سورىمايمەن، چۈنكى مەن مۇشۇنداق مۇسۇلمان (باشقىلار ئەمەس دىسمۇ). بەزىدە ئويلاپ قالىمەن، بۇ گەپنى دەپ كوپچىلىكنىڭ رايىغا قارشى چىقىشنى خالمايدۇ، ئەمىلىيەتتە بىز ھەقىقەتەن ئىسلامنى دۇرۇس قوبۇل قىلالمىغانىدەك قىلىمىز، ئاز دىگەندە بىز ھازىرقى ئەۋلات ئۇيغۇرلار؛ ياكى بەلكىم بىز ھازىرقى كوپىنچى ئۇيغۇرلار ئىشىنىۋاتقىنىمىز ئىسلام دىنىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن شەكىللەنگەن بىر خىل ئىدىئولوگىيەمىكىن دەپ ئويلايمەن. بىزنىڭ خەلقىمىز بىلەن بىللە ياشاۋاتقان خەنزۇلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمىنى دىنسىز دەيمىز، لېكىن ئەمىلىيەتتە ئۇلار بۇد ۋە باشقا كىچىك دىنلارنىڭ تەسىرىدىن شەكىللەنگەن كۈڭزىچىلىق "儒教"دىگەن بىرخىل ئىدىئولوگىيەگە ئىشىنىدۇ (ئەمىلىيەتتە، كۈڭزىچىلىق بىر خىل دىن دەپمۇ قارىلىدۇ)، ھەم شۇ مۇھىتتا ياشايدۇ. بۇنى ئېغىزغا ئالسا ياخشى ئاڭلانمايدۇ، لېكىن بىزنىڭ كوپىنچىمىزنىڭ ئەملى ھەركىتى ئاشۇنداق رەسمىنى سىزىدۇ. مېنىڭچە بۇ ھىل ئەھۋالنى بىر ئاز يۇمرانلاشتۇرۇپ ئېيتساق، بىز ھازىرقى كوپىنچى ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنىڭ شىئە مەزھىپىگىمۇ، سۇننى مەزھىپىگىمۇ ئەمەس، يەنە بىر (ناۋادا بولغان بولسا) مەزىپىگە تەۋە دىسەك ياخشىمىكىن. "Bible " (ئىنجىل) دىمۇ چوشقا گوشىنى يېيىشنى مەنئىي قىلغان تەبىرلەر بار (Leviticus, Chap. 11, V.7 de) ئۇيەردە چۈشەندۈرۈلۈشىدە ئۇنىڭ پاكىز ئەمەسلىگىنى ئاساسلىق نۇقتا قىلغان خۇددى قۇرئانغا ئوخشاش. شۇڭا ئۇ تەبىرلەرنى ھورمەت قىلىدىغان خرىستىئانلار ئۇنى يىمەيدۇ. بىر ئادەمنىڭ بىر دىنغا تەۋە ئىكەنلىگىنى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ ئېغىزىدىن ئەمەس ھەركىتىدىن بىلگىلى بولىدۇ. ھەرگىزمۇ بىر مىللەت بىر دىنغا ۋە ياكى بىر دىن بىر مىللەتكە تەۋە بولمايدۇ. ئاللاھ بىلەن ھەربىر ئىنسان ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بىۋاستە بولىدۇ، ئۇ ھەرگىز ئاتا-ئانىسى ئار قىلىق ۋە ياكى مىللىتى ئارقىلىق ئەمەس.

شۇڭا مىللىتىمىز بىر دىنغا ئىشەنىدى دەپ ئۆزەم ئاشۇ دىنىدا دىيەلمايمىز، ئاتا-ئانام بۇ دىنغا ئىشەنىدى دەپ مەنمۇ بۇ دىنىدا دىيەلمايمىز. بۇنىڭ ئەكسىنمۇ دىيەلمايمىز، خۇددى مۇھەممەد ئەلى باشقا دىنىدىن ئىسلامغا كىرگەنىدەك. شۇنداقلا خۇددى مىڭ يىلنىڭ ئالدىدا ئۇيغۇرلار ئاتا-بۇۋىلىرى ئىشەنگەن بۇددا دىنىنى تاشلاپ ئىسلامغا كىرگەندەكلا. ئاشۇ يىللاردا ئىسلام تازا تەرەققي قىلىپ دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا كېڭىيىپ، ئۆزىدىكى ئالاھىدە ئارتۇقچىلىقلارنى ئۆزىنىڭ مۇرتلىرىغا سىڭدۈرگەن. مەسلەن ئالساق، ئۇيغۇرلار ئىسلامنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن روھلىنىپ جەڭگىۋارلىق ئىدىيىسى ئاشقان. مىڭ يىلدىن بۇيان باشقا ئوتتۇرا شەرقتىكى مۇسۇلمان ئېمپېرىيىلىرىگە ئوخشاش، ئوتتىرا ئاسىيادىمۇ مۇستەھكەم ئۇيغۇر ئېمپېرىيىلىرىنى قۇرۇپ جاھانغا سوراپ، ئۇيغۇر مائارىپ ۋە مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققي قىلىشىغا بۇيۇك سەھنە ياراتقان. مانا بۇ بىر ھاكىمىيەت دىنىدىن پايدىلىنىپ خەلقنى كونترول قىلغانىدەك، بىر مىللەتنىڭ دىنىدىن پايدىلىنىپ مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتى تەرەققى قىلغانلىقىنىڭ دەلىل ئىسپاتى. ئەپسۇسكى، بۇگۈنكى زامانىدا ئېمپېرىيىلەرنى قولغا قىلىچ ئېلىپ، ئات مىنىپ، جانغا تىكىپ قويۇپ "ھوررا" دەپ ياراتقىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. بۇ يەردە، ھازىرقى پاكىستاننىڭ پرىزىدېنتى پەرۋەز مۇشەررەف ئوتتەن يىلى CNNتېلېۋىزىيىسىدە سوزلىگەن بىر سوزى ئىسمگە كىلىپ قالدى. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى، " ھازىرقى ئىسلامدىكى جىھاد ھەرگىزمۇ قولغا قورال ئېلىپ بىرىەرنى بومباردىمان قىلىش بولماي؛ تىرىشىپ ئوگىنىپ ئىلىم-پەننىڭ يۇقىرى پەللىسگە چىقىش بولىشى كېرەك". مېنىڭچە بۇ ئىنتايىن چوڭقۇر مەنىسى بار گەپ.

مانا يۇقۇرىدىكىلەرنى يىغىنچاقلىغاندا تۇۋەندىكىلەرنى ئويلىماي تۇرالمايمىز. بىزنىڭ ئىككىنچى ئەۋلات كىشىلىرىمىز ئاساسى جەھەتتىن مەن يۇقىرىدا دەپ ئوتكەن

مۇھىتتا دۇنياغا كېلىۋاتىدۇ ۋە چوڭ بولۇۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ 25 ياشقا كىرگەندە ۋە ئۇنىڭدىن ئاشقاندا قانداق ئاتا ياكى ئانا (ئۇچىنچى ئەۋلات ئۇچۇن) بولۇپ چىقىشى ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرىغا شۇ قەدەر مۇناسىۋەتلىك. ئائىلە تەربىيەسى بىر ئادەم بەشىدىن كەچۈرىدىغان 3 چوڭ تەربىيە (ئائىلە، مەكتەپ، ۋە جەمىيەت تەربىيەسى) نىڭ يىلتىزىدۇر. ناۋادا بىز بۇ ئەركىن دولەتتىكى يۇقۇرى تەبىقىدىكى ياكى سۇپەتلىك ئائىلەلەرنىڭ بالا تەربىلەش مۇھىتىغا نەزەر سالساق، ئۇلارنىڭ بالىلىرىدا 18 ھەتتا 20 ياشقا كىرمىگىچە ئانچە "كىشىلىك ھوقوقى"مۇ يوقكەن. ئۇلارنىڭ باللىرى ھەرگىز ئاتا ئانىسىغا: مېنىڭ بۇنى قىلغۇم بار" دىيەلمەيدىكەن. ئۇلار ھەرگىز سىنىپتا باشقا ئوقۇغۇچىلاردىكى گەپ قىلىش ئۇسۇلى ۋە يۇرۇش ـتۇرۇش، قىلىقلىرىنى ئۆزىنىڭ ئويىگە كوتىرىپ كىرىپ، ئۆزىنى خەقتە سېلىشتۇرۇپ ئاتا-ئانىسى بىلەن تالىشالمايدىكەن. ئۇ ئائىلىلەرنىڭ بالا تەربىلىشتە ئۆزلىرىنىڭ ئالاھىدە ئۇسۇللىرى بولىدىكەن. ئۇلار باللىرىغا قاتتىق يول بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئىدىيىسىنى سىڭدۇرمەي، يۇمشاق، مەنتىقلىق، قائىدىلىك سوزلەر بىلەن بالىلىرى ئېسىنى بىلىشىدىن تارتىپ تەربىيەلەيدىكەن. مەسىلەن، 8 ياشقا كىرگەن بالىسى، بىركۈنى مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ"ئاپا-دادا، مەكتەپتىكى بالىلارنىڭ ھەممىسى مۇنداق قىلىۋاتىدۇ، مەنمۇ شۇنداق قىلىمەن" دىسە، ئۇلار بالىسىنىڭ ئۇ قىلىدىغان ئىشىنى مۇۋاپىق دەپ ئويلىمىسا، "سەن ئۇلارغا ئوخشىمايسەن، سېنىڭ غايەڭ مۇنداق، سەن كەلگۈسىدە مۇنداق ئادەم بولىسەن، سېنىڭ بۇ ئارزۇيىڭغا يېتىشىڭ ئۈچۈن مۇنداق ئىشلارنى قىلماي، بۇنداق ئىشلارنى قىلىشىڭ كېرەك؛ سەن ئالاھىدە، پەقەتلا ئالاھىدە ئادەتنى يېتۈلدۈرگەن كىشىلەرلا ئالاھىدە ئىشلارنى قىلالايدۇ " دىگەندەك قائىدىلەر بىلەن باللىرىنى قايىل قىلىدىكەن.

ئەمىلىيەتتە، بەزى ئالىملارنىڭ تەتقىقاتىغا ئاساسلانغاندا، كىچىك باللارنىڭ قائىدە چۈشىنىشى ئادەتتە چوڭلارنىڭ ئۇلاردىن ئۈمىت قىلغان ۋاقتىدىن خېلى بۇرۇنلا

بولىدىكەن. شۇڭا كىچىك بىر بالا تەسادىپى بەزى ئىشلارنى قىلىپ سالسا ۋە ياكى چوڭلاردەك بەزى گەپلەرنى دەپ سالسا، ئاتا-ئانا ھەيران قالىدىكەن. لېكىن، بالىدىكى ئۇ خىل چۈشىنىش ۋە ھەرىكەت قىلىش قابىلىيىتى خېلى بۇرۇنلا شەكىللەنگەن بولىدىكەن. پەقەت بالىنىڭ تەپەككۇر ئىقتىدارىنىڭ تەرەققىي قىلىش سۈرئىتىنى توغرا مولچەرلىيەلىگەن ئاتا-ئانىلارلا بالىلىرىنى ئوزى توغرا دىگەن يولدا يېتىلەپ مېڭىپ ساغلام تەرەققىي قىلىشىغا مۇھىت يارىتالايدىكەن. ئامېرىكىدىكى ئوخشىمىغان ئائىلىلەردىن چىققان بالىلارنىڭ كوپ ئىشلارغا قارىشى تۈپتىن ئوخشمايدىكەن. بۇنىڭغا مەن يەنە بىر مسال ئالاي. مېنىڭ بۇ دولەتكە يېڭى كەلگەن چاغلىرىم ئىدى. چوڭ بىر سىنىپتا دەرىس ئاڭلاۋاتقانىمىزدا، بىر قىز پۈتىنى ئالدىدىكى ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىگە ئېلىۋېلىپ دەرس تۇگۇگىچە پۈتىنى ئاسمانغا قارىتىپ، خۇددى ئايرۇپلان ئاتىدىغاندەك قىلىپ ئولتۇردى. مەن يېنىمدىكى يەنە بىر ئامېرىكلىق قىزدىن: "بۇ ئامېرىكىنىڭ مەدەنىيىتىمۇ؟" دېۋىدىم، ئۇ ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ: "بۇ ئۇلارنىڭ ئائىلىسىنىڭ مەدەنىيىتى بولسا كېرەك، ئىشقىلىپ بىزنىڭ ئائىلىدە ئۇ مۇمكىن ئەمەس ئىش" دىدى.

ئەمدى گەپنى يەنە بىزنىڭ ئىككىنچى ئەۋلادىمىزغا قايتۇرۇپ كەلسەك، ئۇلارنىڭ قانداق ئادەم بولۇپ چىقىشى ھەگىزمۇ ئۇلار ئوزلىرىگە باغلىق ئەمەس، ئاساسى جەھەتتىن بىز ئاتا-ئانىلارغا باغلىق. ئۇلار يېڭى تۇغۇلغاندا ساپ مۇسۇلمانچە ئىسىم قويۇشنى خالىمىساقمۇ، بىۋاستە ئۇيغۇرچە مەنىدىكى ئىسمنى قۇيۇش مىللىتىنى سۈيەر ئاتا-ئانىنىڭ مەجبۇرىيتى. چۈنكى باشقىلار ھەر قېتىم ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاز-تۇلا غەيرىراق ئاۋازدا چاقىرغاندا ئوزىنىڭ كىمنىڭ ئەۋلادى ئىكەنلىگى ئېسىگە بىر قېتىم كىرىدۇ (ئىنگلىزلارنىڭ بىزنىڭ ئىسمىمىزنى ئوقۇشى ئەلۋەتتە ئۇيغۇر تىلىدا ئوقىغانغا

تۇلۇق ئوخشاپ كەتمەيدۇ). بۇنى، ماڭا ئاتا-ئانىسى يۇگۇسلاۋيە دىن كەلگەن، ئوزى ئامېرىكىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان بىر بالا دىگەن. مەن يېڭى تۇنۇشقاندا ئۇنىڭ ئىسمىنى قەتئىي چاقىرالمىغان ئىدىم، ئۇنىڭ ئىسمى ماڭا ھەم ئۇزۇن ھەم غەلىتە تۇيۇلاتتى. لېكىن، ئۇ ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتا-ئانىسىنىڭ ئوز ئانا تىلىدا شۇنداق ياخشى چاقىرىدىغىنىنى دىگەن. ئۇ چۈشەندۇرۇپ، مەنمۇ ئامېرىكىلىق، لېكىن باشقا ئامېرىكىلىقلارمۇ مېنى تۇنجى چاقىرغاندا مېنىڭ ئىسمىمنى توغرا چاقىرالماي مەندىن سورايدۇ، مەن ئۇنىڭغا كۇنۇپ كەتتىم دىگەن. بىز ۋەتەندىكى چاغدا خەنزۇلار بىزنىڭ ئىسمىمىزنى راھەتسىز ئوقۇسىمۇ بىر نەرسىلەر قىلىپ خەنزۇچىدىكى ئەڭ يېقىن ئوقۇلۇش ۋە خەتلىرى بىلەن ئىپادىلەپ بىزنى ھورمەتلەپ ئىسمىمىزنى ئامال بار تۇلۇق چاقىرىپ كەلدى. بىزنىڭ ئىچىمىزدىن بىرەر ئۇيغۇر چىقىپ خەنزۇلار ياخشى چاقىرۋالسۇن دەپ يېڭى تۇغۇلغان بالىسغا "جاڭسەن" ياكى "لىسى" دەپ ئىسىم قويۇپ باقمىدى. خەنزۇلارمۇ ھەرگىز بىزنىڭ ئىسمىمىزنىڭ ئۇزۇنلىقىدىن، ئۇلار ئۇچۇن چاقىرىش تەس ھەم غەلىتىلىگىدىن بىزگە ئىسمىمىزنى دەپ باشقىچە قاراپ باقمىغان. ئەمدىلىكتە مۇشۇنداق دۇنيادىكى ئەڭ دېموكراتىيلىك، كىشىلىك ھوقوقنى ئەڭ ھورمەتلەيدىغان بىر دۆلەتتە بىزنىڭ ئىسمىمىز باشقىلار ئۇچۇن بىر مەسىلە بولارمۇ؟ مېنىڭچە بۇ ئوزىمىزدىكى مەسىلە. بىز ئوزىمىزنى ئوزىمىز ھورمەتلىمەسەك باشقىلار ھەرگىز بىزنى ھورمەتلىمەيدۇ. ئەلۋەتتە، بىز ئىسىم قويغاندا بىزنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاشۇ ئىنگلىزچىدا يوق بىرنەچچە ھەرپىنى ئوز ئىچىگە ئالمىغان ھەرقانداق ئۇيغۇرچە ئىسمىنى قويساق، ئىنگلىزلار چوقۇم بىمالال چاقىرالايدۇ، ھىچ بولمىغاندا خەنزۇلاردىن ياخشىراق چاقىرىدۇ. يۇقىرىدا قۇيۇق ئىسلام پۇرىقىغا ياتىدىغان ئىسىملارنى ئىشلىتىشنى خالىمساق، بۇئاستە ئۇيغۇرچە مەنادىكى گۇزەل ئىسىملىرىمىزمۇ ئىنتايىن كوپ. بۇنداق دىگىنىم، بىر مىللەتنىڭ پەيدا بولىشى ۋە ياكى يوقىلىشىدا دىن ئەڭ

مۇھىم، بىردىنبىر رول ئويناميدۇ. ناۋادا پاكىستانلىق بىرسىگە توي قىلسىڭىزمۇ ئۇيغۇر دىگەن مىللىتىڭىزنى ئوخشاشلا يوقۇتۇپ تۇپتىن ئوخشايدىغان بىر مەدەنىيەتنى قوبۇل قىلىشىڭىز مۇمكىن. بىز ئۇيغۇرلارنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىمىزدا، بىرەر دىن بىزنى پەيدا قىلمىدى ياكى يوقاتمىدى، ئەپسۇسكى بىز نەچچە دىننى ئوزىمىزگە كىرگۈزدۇق ۋە تۇرمۇشىمىزدىن ئوزىمىز يوقاتتۇق. لېكىن، ئۇيغۇر دىگەن روھنى ھەرگىز يوقاتمىدۇق.

ئەمدى ئىككىنچى ئەۋلاتنىڭ ئۇيغۇر تىل سەۋىيىسىگە كەلسەك، بۇ تېخىمۇ مۇھىم مەسىلە. مېنىڭچە ئامېرىكىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان بالىلارمۇ چوقۇم ئۇيغۇر تىلىغىمۇ پىششىق بولۇپ چىقالايدۇ. خۇددى مېنىڭ بىر دوستۇم بېيجىڭدا تۇغۇلۇپ بىرمۇ ئۇيغۇر قوشنىسى يوق مۇھىتتا چوڭ بولۇپ، شۇ يەردە خەنزۇ سىنىپتا ئالى مەكتەپكىچە ئوقۇپ تۇرۇپ ئۇيغۇرچىنى خەنزۇچىغا ئوخشاش چىرايلىق سوزلىگەندەك. ئۇ ئۇيغۇرچىنى نەدىن ئۆگىنىۋالغان؟ ئاتا-ئانىلار بۇ ھەقتە ئويلىنىپ باقساق بولىدۇ. ئامېرىكىدىكى كوپ قىسىم ئۇيغۇرلار شەرقى دېڭىز بويى بىلەن غەربى دېڭىز بويى ئارىلىغىدىكى كىچىك شەھەرلەردە ئولتۇراقلاشقان، تېكىساس تەرەپتىمۇ ئاز ئەمەس. شۇڭا ئۇيغۇرلار توپىدىن يىراق ئائىلىلەر ئانچە كوپ ئەمەس. ۋاشىڭتون رايونىدا بەزى ئىلغار ئىدىيىلىك، مىللەت سۆيەر كىشىلىرىمىز ئۇيغۇرچە ئۆگىتىدىغان مەكتەپمۇ قۇردى. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەقمۇ ئېلىنمايۋاتىدۇ، بۇ نىمە دىگەن ياھشى شارائىت! ئەمدى گەپنى ئايلاندۇرۇپ ئېلىپ كەلسەك، بۇ يەنىلا ئاشۇ بالىنىڭ ئاتا-ئانىسىغا باغلىق. ئاتا-ئانا بالىنى نەگە يېتىلىسە بالا شۇيەرگە ماڭىدۇ. ئەلۋەتتە، بالىنى پەقەت بۇۋاق ۋە ئوسمۇر چېغىدىلا يېتىلىگىلى بولىدۇ.

ئەمدى مۇھىم مەسىلە- بىز ئاتا-ئانىلارنىڭ ئىدىيىسىدە. ناۋادا بەزىلەر تەرەققي

قىلغان مىللەتكە سىڭسەك رازى دىگەن ئىدىيەدە بولساق، مېنىڭ بۇ يازغانلىرىم بىر تىيىن. بەزىلەر دەيدۇ: ۋەتىنىمىزدىكى ئۇيغۇر خەلقى يەنە 50 يىلدىن كېيىن ئاسسىملاتسىيە بولۇپ كېتىدۇ, دەپ؛ مەن دەيمەن: ناۋادا ئامېرىكىدىكى ئۇيغۇرلار دىققەت قىلمىسا بىزنىڭ بۇ يەردىكى ئەۋلادىمىز 50 يىل ئەمەس 30 يىلغا قالماي ئىنگلىزلارغا ئاسسىملاتسىيە بولۇشى مۇمكىن. شۇ چاغدا ئامېرىكىدىن "ئۇيغۇر" داۋىد لەر چوڭ بولۇپ 50 يىلدىن كېيىن يۇرتىمىزغا بېرىپ بىر نەۋرە ئۇيغۇر تۇققانلىرى بىلەن تەرجىمان ئىشلىتىپ ئەھۋال سورىشىدۇ. چۈنكى يۇرتىمىزدىكى ئۇيغۇرلارنى ئۇنداق تېز سىڭدۈرۈۋېتىدىغان "ئىلغار مىللەت" ئۇيەردە يوق. شۇ چاغدا ئاشۇ "داۋىد"لەرنىڭ رەھمەتلىك ئاتا-ئانىسى(ناۋادا تۇگەپ كېتىپ قالغان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇزۇن ئۇمۇر كورسۇن) نىڭ كىچىكىدىن ئۇلارغا بېسىم ئىشلىتىپ ئانا تىلىنى ئوگەتمىگىنگە رەھمەت ئېيتارمۇ !؟ بۇنىڭغا ئوزەم ئوز كوزۇم بىلەن كورگەن بىر ئىشنى مىسالغا ئالغۇم كەلدى. خېلى يىللارنىڭ ئالدىدا، بېيجىڭدىكى ئۇيغۇر كوچىسى (ۋېيگوڭسۇن) دە بىر ئاشخانىدا تاماق يىگىلى ئەمدى كىرىشمىگە، كەينىمدىن 30 ياشلار ئەتراپىدىكى بىر كىشى كىرىپ كەلدى. ئۇ ئادەم چەتئەللىككە ئوخشايتتى. مەن ئۇ ئادەم ئامېرىكىلىق ياكى ئىنگلىز تىلى ئىشلىتىدىغان دۆلەتتىن كەلگەن بولسا، ئىنگلىزچەمنى مەشىق قىلىۋالاي دەپ بېرىپ ئۇ ئادەم بىلەن سوزلەشتىم. ئۇنىڭ ئىنگلىزچىسى ئامېرىكىنىڭكىگىمۇ ياكى ئەنگلىيىنىڭكىگىمۇ ئوخشاپ كەتمەيتتى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنىڭ ئىسمى ۋە قايسى دۆلەتتىن كەلگىنىنى سورىغىنىمدا، ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ تۇلا ئىكەنلىگىنى، ئىتالىيەدىن كەلگەن ئۇزۇبەك ئىكەنلىگىنى، لېكىن ئۇزۇبەكچە ئانچە ئۇقمايدىغىنىنى دىدى. مەن ھەيران بولۇپ چوڭقۇرلاپ سورىغىنىمدا، ئۇ ئۇنىڭ دادىسىنىڭ بىر ئىتالىيەلىك سودىگەر ئادەم ئىكەنلىگىنى، ياش چېغىدا جۇڭگوغا كېلىپ بىر ئۇزۇبەك قىز (ئۇنىڭ ئاپىسى) بىلەن تۇي قىلىپ ئىتالىيەگە قايتىپ جۇڭگوغا

قايتىدىن كەلمىگەنلىگىنى دىدى. ئۇ ئوزىنىڭ ئوز ئانا تىلى (ئۇ يېرىم ئىتالىيىلىك يېرىم ئۇزبەك بولسىمۇ ئوزىنى ئۇزبەك دەيدىكەن) ئۇزبەكچە سوزلىيەلمەيدىغىنىغا شۇقەدەر ئېچىنىدىكەن. ئۇ بۇ توغرىدا توختىلىپ، "مېنىڭ ئانامنىڭ كىچىكىمدا ماڭا ئۇزبەكچە ئوگەتكىنى ۋە گەپ قىلغىنى ئىسمىدە يوق. شۇنىڭ بىلەن ئانا تىل سۆيۈپتىدە ئوگىنىشكە پۇرسەتمۇ بولمىغان. كېيىن مەن ئىتالىيىدە ئالى مەكتەپنى تۈگىتىپ بىر مەكتەپتە بىر نەچچە يىل ئوقۇتقۇچى بولدىم. شۇ نەچچە يىل جەريانىدا مېنىڭدە شۇ قەدەر چوڭ ئوزگىرىشلەر بولدى. مەن ئوزەمنىڭ ئىتالىيان ئەمەس بەلكى ئۇزبەك ئىكەنلىگىمنى كۈندىن- كۈنگە ھېس قىلىشقا باشلىدىم. شۇنىڭ بىلەن مەن ئاپامنىڭ تۇغۇلۇپ ئوسكەن دولەت ۋە رايۇنىدىكى بىز ئۇزبەكلەرنىڭ ئەھۋالىنى ئىگەللەشكە تىرىشتىم. مېنىڭ دەسلەپكى ئىگەللىشمىدە، بىز ئۇزبەكلەرنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىن كومۇلۇپ قىلىۋاتقان، مائارىپ جەھەتتىن كەينىدە قېلىۋاتقان مىللەت ئىكەنلىكىمىزنى بىلدىم. شۇنداقلا، ئىتالىيىدە ئۇزبەكلەر توغرىلىق نەرسىلەرنى ئىنگلىز، نىمىس، ئۇنىڭدىن قالسا خەنزۇ تىلىدا بىرئاز تاپقىلى بولىدىكەن. ئاخىرىدا، مەن قەتئىي ئىرادىگە كېلىپ خەنزۇچە ۋە ئۇزبەكچە ئۇگىنىشكە تىرىشتىم. يېقىندا، تىيەنجىن ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئىقتىسادى ماتېماتىكا كەسپىگە ئاسپىرانلىق ئوقۇشقا كەلدىم. مېنىڭ ئارزۇيۇم كەلگۈسىدە ئۇزبەك رايۇنلىرىغا بەرىپ مىللىتىمگە مائارىپ ۋە ئىقتىساد جەھەتتە توھپە قوشۇش." مانا بۇ "تۇلا" ئىسىملىك ئادەم ئۇزىنى تۇغۇپ چوڭ قىلغان ئانىسىدىن ئۇزبەك توغرىلىق تىل ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە ھېچبىر بىلىمگە ئىرىشەلمىگەن. ئەپسۇسكى، 30 ياشقا يېقىنلاشقاندا ئوزى ئوزىنىڭ زادا كىملىگىنى ئىزلىگەن. ئۇنىڭ ئانىسى توغرلىق گەپلىرىدىن مەن شۇنى ھېس قىلدىمكى، ئۇ ئاشۇ ئۇزبەك ئانىسىنىڭ ئۇزىنىڭ بوۋاق ۋە ئوسمۇر چاغلىرىدا ئۇزبەك مۇھىتىدا بىر قەدەممۇ يېتىلمىگىنىگە، ئانىسىدىن خېلىلا نارازى ئىكەن.

يىغىنچاقلىغاندا، بۇ ئىككىنچى ئەۋلاتنىڭ ئۈيغۇر مەدەنىيەت مەشئىلىنى قوبۇل قىلالىشى ھەمدە داۋاملىق ئۈچىنچى ئەۋلاتقا يەتكۈزۈش - يەتكۈزەلمەسلىكى بىز ھازىرقى ئاتا-ئانىلارغا شۇ قەدەر باغلىق. ئەڭ ئاخىرىدا، بىر گەپنى تەكرارلىغىم كەلىۋاتىدۇ: ئاتا-ئانا بالىنى نەگە يېتىلىسە بالا شۇ يەرگە ماڭىدۇ؛ ئەلۋەتتە، بالىنى پەقەت بوۋاق ۋە ئوسمۇر چېغىدىلا يېتىلىگىلى بولىدۇ.